

TAHBÎZÜ'L-MATHÛN

EL-KÂNÛN Fİ'T-TİB TERCÜMESİ

Hazırlayanlar

Mustafa Koç

Eyyüp Tanrıverdi

TÜRKİYE
YAZMA
ESERLER
KURUMU
BAŞKANLIĞI

**KİTÂB-I ŞÂLİŞİN YİRMİ İKİ FENNİNİN ON
ÜÇÜNCÜ FENNİ MERÎ VE Mİ^cDE EMRÂDINDA VE
MU^cÂLECÂTINDA KELÂM-I MÜCMEL BEYÂNINDA
OLUP BEŞ MAKÂLE ÜZERE TERTİB OLUNMUŞTUR**

**Maḳāle-i Ūlā Aḥvāl-i Mî^cde ve Kezālik Emr-i Mî^cdenin
Uşûlü Beyānındadır O Dahi Fuşûlü Müstemiledir**

Evvelki Faşl Teşrîh-i Merî ve Teşrîh-i Mî^cde Beyānındadır

Ammâ merî bir ‘uḍvdur ki laḥmdan ve müteṭāviletü’l-elyāf olan ṭabaḳāt-ı müstebṭine-i ḡışāiyyeden mü’elleftir. Ve elyāfının ṭavîl olduğu onun içindir ki lif-i ṭavîl ile ḡıdāyı cezb ḥāşān olur ve loḳmayı izdirād katında cezb eshel olsun için o lifler ṭavîl kılındı, zîrâ senin ma’lûmudur ki kaçan lif-i ṭavîl teḳalluṣ ve teḳāşur eylese onunla cezb ḥāşıl olur. Ve onun saṭḥ-ı ‘ālîsine ya’nî merînin ḥāricine bir ḡışā-i müsta‘riḍ ‘ālî olur ki onunla ḡıdāyı esfele def^c eshel olur, zîrâ senin ma’lûmun oldu ki kuvve-i dāfi‘a lif-i müsta‘riḍ ile kâim olur ve onda laḥmiyyet zāhire olur. Ve bu iki ṭabaḳanın ‘ameli ile izdirād tamām olur ya’nî lif-i ṭavîlin cezbî ve ‘arîḍin ‘aşrı ve def^c ile izdirād ve ibtilā‘ tām ve kâmil olur.

Ve ba‘ḍı kerre merî şaḳḳ olunup tûlen yarılıp ve o ayrılan parçanan ḡıdādan cezb edeceği miḳdârda cezbe mu‘în olmamakla izdirād ‘asîr olur.

Ammâ ḳay^ḳ yalnız ṭabaḳa-i ḥāriciyye ile kâmil olur ve ḳay^ḳın mu‘îni ṭabaḳa-i vāhîde olmakla ḳay^ḳ izdirāddan a‘ser olur.

Ve merînin mevḍîi ve mebd’i ‘unuḳta olan fiḳārāt olur, ‘ale’l-istikāme ma‘a-ḥırzin ve viḳāyetin esfele nüzûl eder ve ezvāc-ı dimāḡdan bir zevc-i ‘aşab onunla ma‘fan münhadir olur ve kaçan merî ma‘a-yaşḥabehu fiḳārāt-ı şulbden olup şadra mensûbe olan fiḳārātla râbî‘aya bâliḡ olup ve onu dahi tecāvüz eyledikte ḳalîlen sağ cānibe tenaḥḥî ve meyl eder onun için ki o maḥalle ḳalbden bir ‘ırḳ gelir ve merî ma‘iyyetinde olanlar ile cānib-i yemîne meylinden o ‘ırḳ-ı ḳalbînin meḳânı tevessu‘ eder, ondan sonra feḳārāt-ı şulbden bâkî kalan sekiz fiḳra üzere o merî münhadir olur ḥattâ o mesāfe üzere mürûrunda ḥicāba vāşıl oldukta merî ḥicāba bir nevc^c rabṭ ile mürtebiṭ olur ki o rabṭ onu ḳalîlen feḳārāt üzerinden işāle ve ref^c eder onun için ki

o maḥalle vürüd eden ʿırq-ı āḥer-i kebîrin mekânı o işâle ile tevessuʿ edip merîden münḍağıt olmaz; kezâlik merî ile nüzül eden ʿaşab-ı dimāğı taʿrîc üzere olmakla istiḳâmet üzere nüzülünden ḥavf olan ḥaṭardan meʾmûn olur, zîrâ miʿdeye şıḳal ʿarîd oldukta lâ-maḥâle ondan heyʿet-i istiḳâmet üzere mümtedd olan merîye o şıḳalden âfet işâbet eder. Ve kaçan ḥicâbı tecâvüz eylese bir kerre yesâra meyl eder yemîne meyl eylediği minvâl üzere ve onun yesâra meyli fıkra-i ʿâşireyi tecâvüz edip on birinci ve on ikinci fıkraya vâsıl oldukta olur ve ḥicâba merî nüfûz edip müstaʿrîd olur yaʿnî ʿarîd vâsîʿ olur ve fem-i miʿdeyi taşvîr ederek münbasıt olur.

Ve merîden sonra münfesih ve geniş bir ʿudv vardır ki o ʿudv miʿdenin kendisidir.

Ve merînin biṭânesi ve iç ṭabaḳası miʿâ-i evvelin yaʿnî işnâ ʿaşere tesmiye olunan miʿâdan aşleb ve eşhan ḥalk olundu, zîrâ biṭâne-i merîye ğidâ aşleb ve ğayr-i mehdûm iken mürûr eder. Ve miʿdenin biṭânesi leyyin ve şalâbetinde mütevassıtı'l-ḥâl olur. Ve biṭâne-i miʿdeden fem-i miʿdeye muttaşıl olan maḥall miʿdenin sair maḥallerinden elyen olur ve ondan sonra biṭâne-i miʿdenin miʿâya muttaşıl olduğu cânib elyen olur.

Ve merînin bâṭınına bir ğışâ ilbâs olundu ki o ğışâ femi' mücellil ğışâdan münḥadir olup ve merînin bâṭını üzere āḥir-i miʿdeye varınca ḳadar mümtedd olup setr eder, o ğışânın bu vech üzere imtidâdı ile cezb-i ğidâ femden āḥir-i miʿdeye varınca ḳadar muttaşıl olur. Ve kezâlik izdirâd katında merî ğidâyı esfele cezb için esfele temeddüd eyledikte ḥancereyi terfîʿ ve teşyîle muʿîn olsun için o ğışâ vech-i mezkûr üzere muttaşıl oldu.

Ve bu mezkûrları ḥaḳîḳati üzere taʿarrüf eyledin ise sana maʿlûm oldu ki merî miʿdeden bir cüzʿdür, o merî tadrîcle tevessuʿ ederek ğâyette miʿde heyʿeti ḥâşıl olur.

Ve merînin iki ṭabaḳası miʿdenin iki ṭabaḳası gibi olup edḫal olan ṭabaḳasının aĝsiyeye müşâbeheti ekser ve ṭüle emyel olur ve aḥreci yaʿnî ziyâde ḥâricde olan ṭabaḳası laḥmî ve ğalîz ve ʿarîd olur. Ve merî lîfinin laḥmiyyeti miʿde laḥmiyyetinden ekser olur velâkin merî miʿdeden cüzʿdür ve ittişâl ve vaḳʿda miʿde gibidir, ammâ emʿâ-i sittin evveli yaʿnî miʿdenin ṭaraf-ı esfelinde olup işnâ ʿaşere ismi ile müsemmâ olan miʿâʾ miʿdeden cüzʿ

1 Femden murâd başta olan femdir, fem-i miʿde değildir.

değildir belki o mi'â bir şey'dir ki maḥall-i qarîbden² mi'çeye muttaşıl olur. Ve kezâlik mi'çede tadrîcle dayyık olarak mi'â-ı mezkûru taşvîr eylemez ve mi'ânın ṭabaḳâtı mi'çede ṭabaḳâtı gibi olmaz. Ve ma'â-hâzâ ya'nî zîkr olunan vücûhtan merî mi'çeye müşâbih iken cevher-i merî 'adale eşbeh ve cevher-i mi'çede 'aşaba eşbeh olur.

Ve merînin mi'çeye ittîşâli maḥallinden bir cüz' münḥariṭ olup ḥicâba mülâkî olur ve esfelde müttesi' ve geniş olur ya'nî o cüz'-i münḥariṭ ḥicâba nüfûz eder ve maḥall-i nüfûzun esfelinde genişip hey'et-i mi'çede ḥâsıl olur, zîrâ maḳarr-ı ṭa'âm mi'çedenin esfeli olur ve ṭa'âmın müstekarrı evsa' olmak vâcib olur.

Ve mi'çede müstedîre kılındı, o istidârenin menfa'ati dahi senin ma'lûmun oldu ya'nî şekl-i müstedîrin tecvîfi eşkal-i sāire tecâvîfinden evsa' olup haḍma a'ven olsun için müstedîre kılındı. Ve mi'çede min-verâihi müsattaḥ kılındı şulbe ya'nî bel kemiklerine mülâkâtı ḥâsen olsun için.

Ve mi'çede iki ṭabaḳadan mü'eşef kılındı:

Ve ṭabaḳa-i dâhiliyyede olan lîf ḥâcet-i cezb için ṭavîl kılındı, cezbe ḥâcet oldukça mi'çede teḳalluṣ ve teḳâsur edip gıdâyı cezb eder ve o teḳâsur ile ḥancere mürtefi' olur ya'nî irtifâ-ı ḥancere ile mecârî-i nefes mesdûd olur ve mecârî-i ta'âm u şarâb münfetih olur. Ve ṭabaḳa-i ḥâriciyyenin lîfi müsta'ridâ olur, şüflü em'âyâ def' ḥâceti için. Ve lîf-i müsta'rid-i dâfi' ḥâricde kılındı onun için ki mi'çede ef'âlinin evveli ve aḳrebi cezb fi'li olur ve def' ba'de'l-cezb olur ve def' 'aşr-ı müteselsil ile vâki' olur, o lîf-i 'arîd 'ale't-tevâlî 'aşr edip muḥtevî olduğu eşfâli def' eder.

Ve ṭabaḳa-i bâṭniyyeye lîf-i müverreb muḥâlîṭ olur mi'çeye, meczûb olan gıdâyı mi'çede haḍm edince ḳadar imsâk eylesin için. Ve o lîf-i müverreb lîf-i ṭavîl ṭabaḳasında ya'nî ṭabaḳa-i dâhiliyyede kılındı ve ḥâricde kılınmadı ve kezâlik merîde lîf-i müverreb kılınmadı, zîrâ onlarda imsâka ḥâcet olmaz.

Ve ṭabaḳa-i dâhiliyyenin eczâsı cemî'an 'aşabiyye olur, zîrâ dâhiliyye eczâları ecsâm-ı keşîfeye mülâkî olur ve ecsâm-ı keşîfeye ancak 'aşabânî

2 Cemî'an baḡarsıkların altısı dahi mi'çeye muttaşıldır lâkin içlerinden mi'â-i işnâ 'aşere mi'çeye bilâ-vâşiṭa muttaşıl olur ve ona işâret edip şâhib-i *Ḳanûn* "maḥall-i qarîbden muttaşıl olur" der.

‘uğv muvâfık olur. Ammâ tabaka-i hâriciyyenin ka‘rında lahmiyyet ekşer olur, zîrâ lahmıda harâret-i keşîre olmakla hağm ziyâde olur. Ve fem-i mi‘dede ‘aşabiyyet ziyâde olur hissî ziyâde olsun için.

Ve ‘aşab-ı dimâğdan bir şube fem-i mi‘deye vâride olup ona hiss ifâde eder ve cûc ve noğşanı o hiss ile fem-i mi‘de idrâk [eder.] Ve fem-i mi‘deden mâ‘adâ eczâ-i mi‘denin bâkîlerinde bu hiss ve idrâke hâcet olmaz. Ve mi‘de feminde bu hiss ve idrâke [332a] hâcet olduğunun vechi budur ki mi‘deye vâcib olur ki beden gıdâdan hâlî oldukta mi‘de ona mütenebbih ola. Ve kaçan mi‘denin cüz’-i evveli hassâs olup onun ile bu tenebbüh hâşıl olsa ve kezâlik o cüz’-i evvel kessâb olup o hâceti kaçâ eylese ya‘nî kendinin ve ğayri a‘đânın gıdâsını femden cezb eylese mi‘denin âher mevdi‘inde o hâlât bulunmağa hâcet kalmaz, zîrâ mevdi‘-i uhrânın temahhul-i mezkûrunu tedârüke fem-i mi‘de kifâyet eder.

Ve dimâğdan fem-i mi‘deye nâzil olan ‘aşab-ı âtî ‘ulüvvden merîye mülteviye olarak nâzil olur ve mi‘deye karîb oldukta Jeffe-i vâhîde ile merîye mülteff olup ba‘dehu merîye muttaşıl olur.

Ve mi‘de tahaddübünün eşedd olduğu mahalle bir ‘ırk-ı ‘azîm terkîb olunur ve o ‘ırk mi‘denin tülûpe zâhib olup mi‘deye şurab-ı keşîresini irsâl eder ve mi‘deden şurab-ı diğāk-ı mütedâmm şaff-ı vâhidde mülâşık ve mürtebiğ olur. Ve mi‘deye zıkr olunan ‘ırk gibi bir şiryân dahi mülâzık ve muttaşıl olur ve ‘ırk-ı verîd-i mezkûrdan minvâl-i muharrer üzere nâbit olan şurab mişlli şiryândan dahi şurab sâbit olur. O şiryânî ve verîdî şurbeler şifâkın tayyî üzere istimâd ve istinâd edip o şurbelerin cem‘isinden bizim bundan sonra vaşf edeceğimiz minvâl üzere şerb nesc olunur ve mi‘deye vârid olan gıdâyı lahmiyyette olan harâret-i ğarîziyye ile ve mücâveretinde olan a‘đâdan müktesebe olan harâret ile hağm eder.

Ve onun ‘uğv-ı mücâviri kebiddir. Kebid mi‘deye cihet-i yemînin fevkînden terkîb olunmuştur, zîrâ mi‘denin o mevdi‘i bir vechle münharîğ olur ki ona kebidin temattîsi ve terekkübü hasen olur. Ve tihâl mi‘denin sol tarafından mi‘denin tahtına münferiğ olur ve tihâlin kazâreti hasebiyle hicâbdan yesîren teb‘îd olunur. Ve kezâlik tihâl mi‘deye kebidin taħmîl olunduğu cânibden taħmîl olursa bir me‘â üzere ya‘nî bir zahra iki şey taħmîl olunmuş gibi olup mi‘denin o cânibinde şıkal olur. Ve kebidin

mi'deye bu vechle iştimalî ihtiyâr olundu ki kebidde eşâbîc mişlli zâideler halk olundu ve ma'â'l-eşâbîc keff ile bir nesne kabđ olunduğu gibi kebid dahi zevâidi ile mi'deyi maħall-i mezkûrdan müştemil oldu ve taħt-ı mi'deye tıhâl münferiş oldu ve ma'â-zâlik tıhâle kıyâs ile kebid 'azîm ve kebîr halk olundu, kebid 'azîm olmağa hâcet olduğundan için bu keyfiyyetle kebid tıhâlden 'azîm olmasın ki mi'dede maṭbûh olan ahlâṭ-ı erba'adan bir hıltın faḍlına tıhâl mefrağ ve vi'â olur.

Ve mi'denin re'si cihet-i yesâra mâil kılındı ve o meyl ḥasebiyle kebid-i 'azîmin mekânı vâsîc ve tıhâlin mekânı ḍayyîk kılındı. Ve kebidin esfeli bir feḍâya meyl eder ki o feḍâda olan cüz'-i mi'deyi kebid müştemil olmaz ve kebiden o cüz' hâlî olur, o feḍâda ve taħtta ve yesârda tıhâlin mekânı vâsîc olur.

Ve mi'de cihâtının eşrefi cihet-i yüm'nâdır ve yüm'nânın dahi eşrefi yüm'nânın fevķidir ve bu iki mekân-ı şerîf kebid için ta'yîn olundu. Ve bunların ḍıddı olan iki cânib-i eħass tıhâl için ta'yîn olundu, huḫ hâze'l-fevâid.

Ve mi'deyi kuḍdâm cihetinde mi'de üzere ve sâir em'â üzere şerb mümteḍ olup setr ve idfâ eder ya'nî teşhîn eder. Ve sedyin bu hâlî insâna maḥşûş olur, zîrâ insânın hâḍimesi sâir ḥayvânâ kıyâs ile ḍâife olmakla bu mişlli mu'cine onun küyyet-i mezkûresi aḥvec olur. Ve şerb keşîf ya'nî ziyâde şafîk ve sık kılındı ḥarâret-i ğarîziyyeyi hıfzı ziyâde olsun için ve ma'â-keşâfetihi raķîk kılındı ḥafîf olup mi'deye şaķîl olmasın için ve şaḥmî kılındı ḥarâret-i mi'deyi cihet-i kuḍdâmda müstaḥfız olsun için, zîrâ şaḥmiyyet ḥarâreti cidden kabûl eder ve düsümet ve lüzüceti ḥasebiyle ḥarâreti ziyâde hıfz eder.

Ve zîkr olunan şerb üzerinde ğışâi bir şıfâk vardır ki ona bârîtarûn tesmiye olunur. Ve o şıfâkın üzerinde merâķķ dedikleri ḥicâb ve baṭnın şaḥmî olan 'aḍalâtı vardır. Ve bu iki şıfâk ya'nî merâķķ ve bârîtarûn cihet-i fevķte ḥicâb katında birbirlerine muttaşıl olup esfelde o iki şıfâk birbirine müfârîk ve mübâyin olurlar.

Ve bu iki şıfâkın ḥalfinde şulb ya'nî arka kemikleri olur ve şulbün üzerine tûlen bir 'ırķ-ı ḍarib-i 'azîm mümteḍ olur ve içinde ervâḫ-ı keşîre ve dem-i şiryân-ı keşîr olmakla o 'ırķ ḥârr olur. Ve o 'ırķ-ı ḍarib bir 'ırķ-ı verîd-i kebîri müstaḥşib olur ki [o verîd-i kebîr dahi dem-i keşîr-i ḥârrı muḥtevi olmakla 'ırķ dahi ḥârr olur.]

Bu cümlelerin içinden şifâk ya'nî bārîtārûn cem'ian aḥşâ-i ğıdāiyyeyi ḥāvî olan ğıṣâ' odur, zîrâ o ğıṣâ aḥşâyı setr ve tağşiye edip bātına meyl eder ve şulb katında iki tarafı müctemî' olur ve cihet-i fevkte o ğıṣâ-i ḥāvî hicâba muttaşıl olur ya'nî kalb ile a'qdâ-i nefes beyninde olan hicâb-ı hâcize muttaşıl olur ve cihet-i süflâda esfel-i meşâneye ve ḥâşirelere esfelden muttaşıl olur. Ve o mevdi'de iki ürbiyye katlarında ya'nî uyuluklarda olan kısık maḥallerde o ğıṣâda iki şukbe ḥâdiş olur ki o şukbeler iki mecrâlar-dır, onlardan 'urûk ve me'âlîk nüfûz eder ve kaçan o şukbeler müttesi'a olsalar onlardan mi'â nüzûl eder ya'nî bağarsak şaffına ve ḥuşye kîsesine iner. Ve o ğıṣânın menâfi'i budur ki o ğıṣâ aḥşâya vikâye olur ve em'â ile 'adal-i merâkḳ beynine hâciz ve ḥâil olur, zîrâ o şifâk beynehümâda ḥâil ve hâciz olmasa 'adal-i merâkḳ em'âyı teclîl eder ya'nî cüll gibi o 'adal em'âyı üzerinden setr eder ve em'ânın ef'âlini teclîlî hasebiyle müşevveşe eder ve em'âya müşâreket ile batında olan aḡşiyeler ve 'adalât-ı ma'lûme-i sâirelerin fi'li dahi müşevveş olur. Bu mezkûrlar şifâk-ı dâhilin ya'nî bārîtārûnun menâfi'i idi.

Ve kezâlik şifâk-ı hâricin ya'nî merâkḳın dahi menâfi'i vardır ve o menâfi' budur ki em'âda olan şüfl ihrâc olunmak mürâd olundukta mi'de 'adali hareket eder ve 'adal o hareket ile merâkḳı dahi tahrîk eder ve bi'l-cümle merâkḳ ve 'adal hareket-i mezkûrelerinde em'â üzere mütemeddid olup em'âyı 'aşr eder ve o vechle ḥāvî oldukları esfâlin indifâ'ına mu'tn olur ve kezâlik meşâneyi dahi bu minvâl üzere 'aşr edip bevlînzirâkına mu'tn olurlar ve kezâlik riyâh-i nâfiḥayı dahi 'aşr etmekle ihrâc eder ve riyâh ḥasebiyle em'âya 'arîd olan 'aczi ve ef'âlinin teşevvüşünü em'âdan def eder. Ve merâkḳ vilâdete dahi 'aşrı ḥasebiyle mu'tn olur.

Ve şifâk muḥtevi olduğu aḥşâyı cem'ian birbirine rabṭ edip ve mecmû'u şulbe ya'nî bel kemiklerine rabṭ eder ve ona binâen aḥşânın ictimâ'ı metîn ve veşîk olur ve şifâk ma'â-mâ-fihâ şulb ile şeyy-i vâhid gibi olur. Ve şifâk hicâba muttaşıl olur, iki tarafı şulb katında cem' olup cem' olduğu maḥallde şulbe mürtebiṭ olur ve şifâkın mebd'e'i ve menşe'i dahi o maḥall-i irtibâ olur, zîrâ şifâkın mebd'e'i bir faḍldır ki o faḍl hicâbdan fem-i mi'deye nüzûl eder ve fem-i mi'deden şulbe şu'ûd eden faḍl ile iltikâ eder. Ve cem'ian şulbe o faḍllar muttaşile olduklarında onlardan şifâk tekevvin eder ve o mü-

tekevvin olan şifâk bi-ḥasebi'l-hiss bir cirm-i basî-i gîşâdir ki lîf-i maḥsû-salara münkasım değildir. Ve mi'ce cevherinde olan iki şifâkın verâsından o şifâk-ı mütekevvin-i mevşûf mi'ceyi muḥtevî olur ve mi'cenin şifâk-ı lahmîsini vikâye eder ve mi'ceyi şulbu vely eden ecrâm ile vaşl [332b] ve rabt eder. Ve o şifâkın tayy ve şu'ûd ve inhidârı olur ve mevâdî'inin ağlağı, esfeli ve eyseri olur ve şifâkın 'adal-i batnın müsterakḳından bir tabaḳası vardır ki o tabaḳa mücellildir ya'nî fevk cānibindedir ve onun tahtında ondan raḳîḳ bir tabaḳa dahi vardır ki fi'l-ḥaḳîḳa şifâk tesmiye olunan o tabaḳa-i raḳîḳadır ve rikḳati şedidedir; şadı müstebtın olan gîşâ o şedide-tü'r-rikḳat olan tahtānî tabaḳadan nābit olur.

Ve zıkr olunan şifâk-ı mevşûf ya'nî bārîḫârün tesmiye olunan gîşâdan menbiti katında iki taraftan birer faḍl ayrılır ve nābit olur ki o faḍllardan ve mi'ce üzere mümtedd olan şiryān ve vefîdi ırıkları şu'belerinden şerbin cevheri müntesic olur ve bi-ḥasebi'l-mevâdî onun intisābı iki tabaḳa veyāḥüd üç tabaḳa olur ya'nî şerbin ba'dı maḥalli iki tabaḳa ve ba'dı maḥalli üç tabaḳa olur ve o tabaḳalar şahmiyye olurlar ve her biri âḫer ile müterākibe olur, müteberriye olmazlar. Ve o müntesic olan şerb mi'ceyi ve mi'ceyi ve tihālî ve māsārîḳā 'urūḳunu setr ye taḡşîye eder ve mi'cenin cānib-i müsattaḫına mâil inkıfāı olur. Ve bu vech üzere olan şerb her ne miḳdār mi'ceden müteberri gayr-i müterākib ise lâkin mi'cede ve taḳ'ir-i tihâlde ve onun şiryānâtı mevâdî'inde ve māsārîḳā tesmiye olunan 'urūḳ-ı maşşāse fūrçelerinin ḥaşvleri olan ğudedde mevcûde menāviḫe menûḫ olur ya'nî o mevâdî'ce maḥlûḳ olan me'ālîḳe ta'lîḳ olunur ve kezālik mi'ceye tahtından muttaşıl olan işnâ 'aşerî tesmiye olunan mi'ce menāviḫine dahi şerb ta'lîḳ olunur velâkin o mi'ce menāviḫ-i mevcûde ḳalîl ve da'iftir. Ve ba'dı kerre şerb-i mevşûf-ı mezkûr adlâ'-ı zürâ³ ittîşāl-i ḥafî ile muttaşıl olur. Ve şerb zıkr olunan cem' menāviḫten nābit olur ve evvel-i menbiti ve bidāyesi menāviḫ-i mi'ce olur. Ve şerb cirāba müşābih bir vî'adır ki içinde bir şey-i seyyāl olsa onu hıfz ve seyelāndan men'c eder.

Ve bu beyān olunan fevâidi ḥaḳîḳati üzere bildin ise ma'ḳûm ola ki şerbden sonra ya'nî şerbin tahtında olup ve mi'cenin fevkānî cüz'ü ve tabaḳası olan cilde ve gîşâ lahmîyyetli olurlar. Ve batnın 'adal-i ma'ḳûmeleri

3 Adlâ'-ı zür adlâ'-ı ḥıf dedikleridir ki sāir adlâ' gibi tām̄m değildir.

tabakatından fevķānī tabakada mevďū^c olan ‘ađal cemī’an eczā-i merāķķtan ma‘ďūd ve maħsūb olur ve ‘ađalāt-ı baťnın tabaka-i süflāniyyesi fi’l-ħaķīķa Őfāķ olan ğiŐā-i raķīķ ile tabakāt cümlesinden ma‘ďūd olur.

Ve Őerb zū’l-vecheyn bir ‘uďvdur ki Őfāķa ķiyās ile biťāne ve mi‘deye ķiyās ile zihāre olur. Ve zıkr olunan ecsāmin ya‘nī Őerb ve Őfāķ ve merāķķ ve ‘ađalāt-ı baťn ve sāirleri te‘āvün ve tezāhür edip cemī’an mi‘deyi teŐhīn ederler ve kezālik mi‘deyi muħāfaza dahi o ecsāmin te‘āvünleri ile olur.

Ve mi‘denin esfelinde bir Őuķbe vardır ki o Őuķbeye isnā ‘aŐere tesmiye olunan mi‘ā muttaŐıl olur ve o Őuķbenin kendiye bevďāb tesmiye olunur. Ve süflānī olan Őuķbe mi‘denin a‘lāsında olan Őuķbeden aďyaķ olur, zīrā Őuķbe-i süflā ba‘de’l-hađm ğıdānın süfl-i mürakķakına maħrec olur, ammā Őuķbe-i ‘ulyā kable’l-hađm ğıdā-i muğallaza medħal olur ve lā-maħāle ğalıza medħal olan evsa^c ve raķīķin maħreci aďyaķ olmak enseb olur. Ve bu süflānī menfez munđamm ve mesďūd olur mi‘deye vārid olan ğıdā hađm olunca ķadar ve hađm tamām olduķta münfetih olur dāfi‘anın fi‘li ve eŐfāli onun mi‘āya def‘i tamām olunca ķadar.

Ve ma‘lūm buyurula ki mi‘denin tağaddisi üç vech üzere olur: Evvelki tağaddisi mi‘deye vārid olan ğıdā münfa‘il ve mütell olup henüz mi‘dede iken keylūsu ile tağaddī eder. Ve ikinci tağaddisi ‘urūķ teŐrihinde zıkr olunduğu üzere ona muttaŐıl olan ‘urūķun iŐāl eylediği ğıdā ile tağaddī eder. Ve üçüncü tağaddisi cū‘-ı Őedīd katında mi‘deye kebiddeden dem-i naķī-i aħmer munŐabb olup onunla tağaddī eder.

Ve ma‘lūm ola ki eťıbbānın ķudemāsı ba‘ďı kerre fem-i mi‘de iťlāķ ve zıkr ederler, mi‘denin medħali olan mevďi‘-i muďayyaķı ve merīden sonra olup eczā-i mi‘deden henüz müttesī‘ olmayan mevďi‘ ve maħalli murād ederler. Ve ba‘ďı kerre dahi merī ile mi‘de arasında ħadd-i müŐterek olan medħal-i a‘lāyı murād ederler. Ve ba‘ďı nās fem-i mi‘deye fu‘ād ve ķalb iťlāķ eder. Ve ba‘ďı āher ķalbe fem-i mi‘de iťlāķ eder; fem-i mi‘de zıkr ederler, onunla ķalbe iŐāret ederler. Onlar o isimleri müŐterek-i lafzī iťtibār ederler veyāħūd temyīzlerinde đāf olmakla eħadühümānm ismini āħere iťlāķ ederler ve onlar eťıbbānın cidden ķadīm olanlarıdır, ammā Buķrāť çok kerre fu‘ād ismini zıkr eder ve ondan fem-i mi‘deyi murād eder te‘vīl ħasebiyle.

İkinci Faşl Emrâd-ı Merî Beyânındadır

Ve ba'cdı kerre merîye sū²-i mizâc emrâdı hâdis olup merîyi izdirâd fi'lini işlemekten da'if eder. Ve merîde emrâd-ı âliyyenin küllîsi dahi vâkı^c olur ve emrâd-ı müştereke⁴ dahi vâkı^c olur ve onda evrâmm hârrı bārîdi ve şulbū vâkı^c olur. Ve ekşeriya merîde vâkı^c olan emrâd-ı âliyye süded marađları olur. Ve süded 'urûđunun sebebi dađı-ı hârici olur, feķārâtın biri zâile olmakla veyâhūd merînin mücâvirinde verem olmakla verem ile münđađıt ve muntabık olup mesdūd olur veyâhūd merînin kendide veyâhūd kendiyi mâsik olan 'adâlinde verem olup sedd etmekle olur. Ve emrâd-ı müşterekeden merîye keşiren'arıđ olan marađın biri demin nezfi ve inficârı olur.

Üçüncü Faşl Keyfiyyet-i İzdirâd Beyânında[dır]

Ma'lûm ola ki izdirâd ve ibtilâc merînin fi'lidir, lif-i müsta'fil ile merî ta'amı femden cezb eder ve lif-i müsta'rid dahi meblû olan ta'amı verâsından ve ardından ahz eder ve imsak edip 'asr eder ve esfele def' etmekle lif-i tavîlin cezb fi'line mu'tm olur. Ve kay² dahi izdirâd gibi merî ile tamâm olur lâkin izdirâd kay²dan eshel olur, zîrâ izdirâdda hareket mecrâ-yı tab'at üzere olur ve bundan mâ-'adâ izdirâdda beyân-ı mütekaddim üzere lif-i tavîl ve lif-i müsta'rid 'amel eder ve üç kuvvetin 'ameli ile izdirâd sühulet ile hâdis olur, ammâ kay² mecrâ-yı tab'atın hilâfı üzere olur ve lif-i tavîlin dahi kay²da medhâlî olmaz, zîrâ lif-i müsta'filin fi'li cezbdır ve kay²da cezbe hâcet olmaz belki kay² yalnız mi'cdeyi ve merîyi mücellil olan lif-i müsta'rid ile ve onun 'aşrı ile hâşıl ve kuvve-i vâhîde ile hilâf-ı tab'at hâdis olan fi'l lâ-mahâle şu'ûbetli olur.

Dördüncü Faşl Mebla' Çayyık Olup Ya'nî Merînin Tecvîfi Dar Olup İzdirâdın O Sebebden 'Usret Üzere Olduğu Beyânındadır

Mebla'ın çayyık olduğunun sebebi ba'cdı kerre merîde olur ve ba'cdı kerre dahi merînin mücâvirinde olur. Ve nefsi merîde olan sebep merîde hâdis verem veyâhūd merînin yübs-i müfriđi veyâhūd merîde olan ruđ-

4 "Emrâd-ı müştereke"den murâd o marağdır ki gâhice 'adâ-i müteşâbiheye ve gâhice 'adâ-i âliyye 'arığ olur teferruk-ı ittishâl gibi. "A'đâ-i 'âliye" birkaç 'adâ-i müteşâbiheden mürekkeb olan 'udva derler.

bâtın hummâ hasebiyle ifrâṭ üzere cefâfı veyâḥūd o mişlli nesnelere bi-riyle cefâfı olur veyâḥūd nefis-i merîde olan sebep sū-i mizâc-ı müfriṭ aşnâfının biri merîye işâbet etmekle kuvvet da'ife veyâḥūd sâkıta olduğundan olur ḥuşuşan emrâḍ-ı hâdde vü rediyye ve hâile mişlli emrâḍda cefâf-ı ruṭubât ziyâde olur.

Ve dîḳ-ı mebla'a sebep-i 'uḍv-ı mücâvir olmak, dâğıtın dâğıtı hasebiyle olur. Ve o dâğıt ba'dı kerre ḥavânîḳ mişllilerde olduğu gibi ḥancere 'aḍâlâtının veremi olur. Ve ba'dı kerre dîḳ-i nefes ve a'ḍâ-i 'unuḳ hasebiyle olur veyâḥūd o dâğıt feḳârın dâhile meyli [333a] ile veyâḥūd merîyi muḥîṭ ve muṭîf olan riyâḥ hasebiyle olur. Veyâḥūd 'usr-i ibtilâ'ın sebebi o teşennüc ve küzâz olur ki onlar henüz 'arîḍ olmamıştır velâkin 'urûḍa müteveccih ve ḥudûş şadedindedirler veyâḥūd henüz 'arîḍ olmuşlardır, zîrâ 'usr-i ibtilâ' ba'dı kerre küzâz ve cümûda dahî tekaddüm eder.

Ve bizim ma'âriflerimiz ve aḥbâbımızdan ba'dıları bir nev' 'usr-i ibtilâ'a muṭtali' olmuşlardır ki o 'usr-i ibtilâ' ḥunâḳ ile ḥâdis olan 'usre müşâbihdir velâkin ḥunâḳ değildir, mebla'a da ya'nî merî tecvîfinde bir şey-i mechûl muḥtebes olup ḥunâḳtan ḥâdis 'usre şebîḥ 'usre mü'eddi olur ve onu tehevvue ve ḡaşy ve ihâṭa eder, o tehevvue ile ḥayyât-ı batından düd-ı keşîr kazf eder ve düdü kazf eylediği sâ'at ḥunâḳı zâil ve bel'i sühûletli olur ve ba'de'l-kazf zâhir olur ki ona 'arîḍ olan ḥunâḳa şebîḥ 'usr bel' mebla'a da o ḥayyâtın ihtibası imiş.

el-'Alâmât: 'Usr-i ibtilâ'dan sū-i mizâc-ı muḍ'if hasebiyle olan 'usrün 'alâmâtı budur ki o kimsenin ṭa'âmı izdirâd ve ibtilâ'ında müzdered olan loḳmanın merîden mürurunun müddeti ṭavîle olur, ma'a-hâzâ onda sür'at-i izdirâddan ve ṭa'âmâ hırş ve şerehten 'âr ve ḥamiyyet yoktur ki ona binâen müddet-i izdirâdı bi'l-irâde ṭaṭvîl ettiğine ḥaml oluna. Belki o müddeti ṭaṭvîl sū-i mizâc hasebiyle olan ḍâf ve fütüründen olur ve o ḍâf ve fütür min-ḡayri verem merînin memerr-i ḡidâ olan mesâfesinin cümlesinde olur ve o fütür ile ma'an veca' olmaz meger ki o sū-i mizâc eczâ-i merîden bir cüz-i mu'ayyende olup selîm olan bâḳî cüz'ler o münâfiyi ve ondan ḥâdis olan dîḳı ihşâş etmekle veca' ḥâdis ola.

5 “Ḥayyât”tan murâd solucanlardır. O ḥayyâtın on iki zirâ' kadar tülü olanlar müşâhede olunmuştur.

Ve fekārâtın dâhile meyli ile olan ʿuşre istilkâ katında ʿusrün ziyâde olması ve loğma hâzeze-i zâileye vardıkta elemin ziyâde olması delâlet eder.

Ve verem sebebiyle olan ʿusrün ʿalâmeti ğidânın vereme qarîb olduğunda müdayağa olup vecaʿ ihsâs olunur. Ve eger verem hârr olur ise ğalib-i hâlde hummâdan dahi hâlî olmaz her ne kadar o hummânın kuvveti ekser-i hâlde şedîde olmaz ise. Ve kezâlik veremin hârr olduğuna delâlet eder harâret ve ʿaşaşın vücûdu. Ve eger ʿusrü îcâb eden verem hârr değil ise onda hummâ olmaz belki onda hurâc olur ki o hurâcda dahi harâret-i külliyye olmaz. Ve baʿdı ahyânda onda vecaʿ-ı yesîr olur ve nâfid ve hummâ olur. Ve baʿdı kerre o hurâc cemʿ-i midde edip münfecir olur ve kayh kayʿ eder. Baʿde'l-kayʿ şiddeti sâkine olur velâkin o hurâc-ı münfecire kurhaya istiḥâle eder.

Ve küzâz ve cümûdun muḳaddimesi olan ʿuşre o âfetlerin edille-i sâiresi delâlet eder.

el-Murâlecât: Eger ʿusr-i itibâl veremden ve zeyâl-i fıkradan ḥadis ise o ʿusrün ʿilâcı veremin ve fıkrâ zeyâlinin ʿilâcı olur.

Ve eger ʿusr süʿ-i mizâc ḥasebiyle ḥadis ise ve o sûrette saḥ-ı femde iltihâb ve hurkat ve harâret olur ise vâcib olur ki iki ketifleri arasında ʿuşârât ve edviye-i bârîdeden müttehaze letûhât istiʿmâl oluna ve onlardan ḥasv dahi ittihâz olunup teḥassî oluna ve düğ-i ḥâmið mişlililer dahi saqy oluna,

Ve eger sebeb-i ʿusr olan süʿ-i mizâc berd işâbeti ile ʿarîð ise ekser-i hâlde olduğu gibi vâcib olur ki ona ağmide-i müsahḥine ile ʿilâc oluna ve o ağmide miʿde-i bâridin ağmideleridir. Ve kezâlik o ʿuşre miʿde-i bâride muʿalecesinde müstaʿmel olan edhân-ı müsahḥine ve merûhât-ı müsahḥine istiʿmâl oluna ve dühn-i belesân ve dühn-i fücl ve dühn-i misk ve bu mişli dühn istiʿmâl oluna ve cünd-i bîdester ve uşşak ve mürr ve ferâsiyün ve bunlar gibi olan edviyeden müttehaze ağmide ile tağmîd oluna.

Ve cidden murattıb ve mürrehil olan süʿ-i mizâc ḥasebiyle ḥadis olan ʿusr saḥ-ı femin ve saḥ-ı lisânın delâletiyle müteḥakkık ise ona o edviye ile muʿalece olunur ki edviye-i ʿaṭireden ola ve onda kabđ ve teşhîn dahi ola ve bu edviyeler miʿde tenkıye ve işlâh olunduktan sonra istiʿmâl oluna. Eger tenkıye-i miʿdeye ḥâcet olur ise o edviye-i ʿaṭire ve müsahḥine ve kabıða enîsün-ı maḳlûvv ve behmen ve sünbül ve nârdîn ve sâzec-i Hin-

dî ve kündür ve diğāk-ı kündür ve mûrr mişlli devâlardır. Ve teşhîni olan devânın teşhîni şedîd olup teşhînini tecfîfi şedîd olan kavâbîd-ı bâride berdi ile kesr murâd olunsa ona verd ve cülleñâr ve bunlar mişlli edviyeler hâlç olunur. Muşannif der ki benim katımda bu bâbda encudân şedîdü'n-nef' dir.

Ve eger 'usr-i bel'e sebeb yübs olur ise mizâc raṭbdan hâdiş 'usrün mu'âlecâtı devâlarının addâdı olan edviyeler istî'mâl olunur ve muraṭṭıbe ve mu'tediletü'l-mizâc olan le'ûkât istî'mâl olunur ve kezâlik nîm-biriştât ve şuhûm ve zübd ve miḥâḥ istî'mâl olunur ve beden ve mi' de dahi tedbîr olunur, zîrâ ekşer-i hâlde mizâc-ı merî fem-i mi' de mizâcına tâbi' olur.

Beşinci Faşl Evrâm-ı Merî Beyânındadır

Merînin evrâmı ba'dı kerre hârre'î filîgamûniyye ve mâşerâiyye olur ve ba'dı kerre dahi bâride-i balgamiyye yü şulbe olur. Ekşer-i hâlde merî veremnin nuḍcu 'asîr ve baṭî' olur.

el-'Alâmât: Merîde olan vereme delâlet eder bel' zamânında ve bel'siz dahi veca' olmak. Ve bilâ-bel' olan veca' hâlf-i kafâya mâil olur ve mebla' da diğ dahi olur. Ammâ verem-i hârda ba'dı kerre ğayr-i şedîd ḥummâ olur ve ba'dı kerre o ḥummâ vâkten düne vâktin 'arîḍ olur ve ke-enne o ḥummâ ḥummâ-ı yevm gibidir ve ba'dı kerre o ḥummâya nâfiḍ tâbi' olur lâkin nâfiḍi olan ḥummâda 'ataş-ı şedîd ve ḥarâret-i şedîde olur ve kaçan veremin mâddesi nuḍc bulsa nâfiḍ ziyâde olur ve kaçan verem münfecir olsa o kimse kayḥ kay' eder, ammâ verem hâr olmaz ise verem-i hârda olduğı gibi mebla' çayyık olur velâkin ğayr-i hâr olan veremde ḥummâ ve ḥarâret ve 'ataş olmaz.

el-'İlâc: Onun edviyesi iki nev' olur, biri meşrûbe ve âḫeri ḥaricden verem üzerine mevḍû'a olur.

Ve o mevḍû'a olan edviye vâcib olur ki iki ketif arasına vaḍç oluna ve o edviye kâbîd ve râdi' edviyelerden ola evrâm-ı mi' dede yazıldığı kıyâs üzere. O râdi'ât-ı kâbîda reyâḥîn ve fevâkihten mütteḥaz ola ve onlara uşşak ve iklîl-i melik ve 'ilkü'l-enbât ve tîn hâlç oluna, *hâmiş-i kitâbda muḳl dahi zikr olunmuştur.*⁶ Ve o edviye-i mevḍû'a kavâbîddan ve şuhûmdan ihlâ

6 Bundan sonra bu terkîb bir dahi gelir ve onda nefsi-i mişlarda "muḳl" yazılmıştır.

olunmaya. Ve bu edviyeleri vağı nâfi ve nâci olmaz ise ve taħlil-i keşire hâcib olur ise veyâhüd verem fi'l-aşl şulb olur ise o edviyelere muħallilât-ı kaviiye ħalt olunur, habb-ı ġâr, 'âkırġarġâ, ġardemânâ, zerâvend, îresâ, belesân gibi. Ve bağı kerre müfeccirâtla dımâd olunmaġa hâcet olur, o müfeccirât ħardal, şefsiyâ ve bunların emşâli olup şadr ve ve riye dübeylâtı mu'âlecelerinde zıkr olunan nesnelerdir, hattâ zerġ-ı ħammâm mişllilere varınca ġadar o edviye-i müfeccireler isti'mâl olunur.

Ammâ evrâm-ı merînin edviye-i meşrûbeleri, eger verem ħârr ise onun edviyeleri le'ûġât olur, zirâ le'ûġâtın vereme mürüru 'ale'l-ittişâl ve ġalilen ġalilen olup nef'i keşiren olur. Ve o veremin evâilinde ve zamân-ı ibtidâsında 'ades ve ġabâşir ile bezr-i ġatünâ ve bezr-i baġlatu'l-ġamġâ ve mâu'l-ġar' ve bu mişllilerden [333b] mütteħaz olan le'ûġ isti'mâl olunur ve o zamândan sonra râdi'ât ve muħallilâtla maħlûtan ittiħaz olunan le'ûġ isti'mâl olunur, ve le'ûġ-ı maħlûtun içine tîn ve mâ-ı râziyâ nec ve bâbûnec mişlliden dahi bir şey idġâl olunur ve o zamândan sonra o edviyelerin içine temr-i Hindî ve ħulbe dahi kaħır ve onda aġsâ dahi isti'mâl olunur. Ammâ evvelâ isti'mâl olunan ħasv revâdi'dan mütteħaz olan ħasvdir ki o ħasv daġġ-ı şa'ir ve 'adesten senin bildiġin ħumûdât ile muħammaġa ve gayr-ı muħammada olduġu ħâlde ittiħaz olunan ħasvdir. Ve kaġan mâdde-i verem nuğcu aġz eylese o zamân aġsâyı sen ħaħb-i nuġâlden dühn-i levz ve sükker ile ittiħaz edersin ve ondan sonra onların içine bezr-i kettân mişlliyi idġâl edersin ve o zamândan sonra kirsenne ve ħummaş daġġların idġâl edersin. Ve kaġan minvâl-i muħarrer üzere tedrîce mürâ'âtla o edviye isti'mâl olunup onlar ile verem münfecir olsa o edviyelere aşl-ı süsen-i âsmâncüniden ve levz-i mürren ve ferâsiyündan ve ħardal ve tîn ve temrin bir miġdârından ġuvvet aġz edersin.

Altıncı Faşl Evrâm-ı Meriden Verem-i Bârid Mu'âlecâtı Beyânındandır

Merî evrâmının bâridelerine muâlecede ve mi'denin verem-i bâridinde zıkr olunan 'ilâc ittibâr olunur ve onların üzerlerine müleyyinât ve münđicât isti'mâl olunur, ammâ dâġilden le'ûġât ve aġsâ isti'mâl olunur; onları biz inđâc için bundan aġdem zıkr etmiş idik ve onlar kirsenne ve şa'ir

dağıklarından ittiḥāz olunup içinde ‘asel dahi olur ve aṣl-ı süsen ve aṣl-ı sūs ve onlara benzer devālardan bir kuvvet dahi aḥz olunur. Ammā hāricden istimal olunan müleyyināt ve mündicāt bizim zıkr eylediğimiz aḍmide-i mündicedir ki onda ḥulbe ve bābūnec ve iklīl-i melik ve muḳl ve şamḡu’l-butm ve uşşak ve İresā olur ve ıtrdan bir kuvvet dahi olur. Eger o verem teḳayyuh ve tesahḥuna meyl eder ise bāb-ı evvelde zıkr olunanlar ile ‘amel eyle ve evrām-ı mi‘dede denilenler ile dahi ‘amel eyle.

Yedinci Faşl Meriden Demin İncicārı Beyānındadır

Bu incicārın esbābını ve ‘alāmātını bundan aḳdem ḳay’-ı dem yazıldığı mevdi‘de sen bildin, vācib olur ki onları sen ḳay’-ı dem bābında taleb eylesin. Velākin meriden dem incicārının bādı ‘ilacātı o bābda mezküre olan mu‘alecelere mübāyin ve müfāriḳ olur ve 8 müfāriḳ olan ‘ilac mi‘deden münfecir olan demin mu‘aleceleridir. Ve o incicār-mu‘alecelerinde isti‘māl olunan devālar vācibdir ki onların lüzūceti ve ‘ulūketi ola mi‘deye def‘aten vürüd etmesin için belki mevdi‘-i incicāra mehl ile cārī olup fi‘lini müddet-i mehlde kāmilen ve kavıyyen işlesin için. Ve o edviyeler her ne ḳadar mi‘deye def‘aten vārid olduktan sonra dahi tarīḳ-i ‘urūḳtan verem-i merīye ‘avdet edip fi‘lini icrā eder ise lākin tūl-i müddet ve bu‘d-i mesāfe ḥasebiyle kuvvet-i devāya ḳa‘f ve te‘şirine vahn gelir.

Sekizinci Faşl Ḳurūḥ-ı Merī Beyānındadır

Merīye ḳurūḥ birkaç vech ile ‘ārīd olur:

Evvelā beşre ‘ārīda olup ḳurḥaya intikāl eder yāḥūd evvelā verem ‘ārīd olup ba‘de’l-incipār ḳurḥa olur veyahud ḳay’ ve ḳay’ mişlillerin vuḳū‘unda aḥlāt-ı ḥārre merīye mürūr eyledikte merīyi taḳrīḥ eder.

Ve ba‘īd olmaz ki nezle inşibābından dahi merīde ḳurḥa tekevvün ede.

Kurūḥ-ı merī alāmātları ḳurūḥ-ı mi‘de bābında bizim zıkr edeceğimiz ‘alāmetlerdir ve ḳurūḥ-ı mi‘de ile ḳurūḥ-ı merī beyninde olan fark o maḥalde te‘emmül olunsun.

Ammā mi‘dede iḥsāş olunan āfet ḳurḥa olmayıp verem olduğunun delīli budur ki izdirād katında loḳmanın ḥacmi ‘aḳīm olduğundan ḥādiş olan elem

loğmanın keyfiyyetinden hâdis olan elemden ekşer olur, gerek o keyfiyyet harâfet veyâhûd humûdat veyâhûd kabđ olsun, cümlesinin eleminden kiber-i hacmin elemi ziyâde olur. Ammâ kurğa olduğunun ‘alâmâtı budur ki loğma keyfiyyetlerinin ihtilâfıyla ilâm dahi muhtelif olur. Mikdârı mu‘tedil olup düsümeti olan loğma qarîb olur ki kurğayı ilâm eylemeye ve mikdârı kalîl olup keyfiyyet-i gâlibesi olan loğma kurğayı ilâm eder hattâ merîye nüfûz eden loğmaya min ciheti'l-hacm müzâhim olmasa velâkin o loğma-i şağîrede keyfiyyet-i kavîyye mevcûd olsa o loğma keyfiyyeti hasebiyle icâc ve ilâm eder. Ve merîde kurğası olanların kurğası hurâc-ı mütekkaddimden hâdis oldu ise onun ‘ilâcı ‘asîr olur ve o kimsenin ekşer-i hâlde helâke işrâfı olur.

el-‘Îlâc: Kaçan merîde kurğa olsa o kurğayı muşlıh olan edviyeleri def‘a-i vâhidede biz sağy eylemeziz, kurûh-ı mi‘deye ve sair kurğalara eylediğimiz def‘aten sağyı merî kurğasında terk ederiz ve edviye-i muşlıhıyı kurğa-i merîde ihtiyâlle sağy eyeriz ya‘nî o edviyeyi kalîlen kalîlen sağy eyeriz ve edviyenin lüzûcetlisini ve galizini ihtiyâr eyeriz. O sebebden ki merî üzere edviye vâkîf ve mülâzım olmaz belki üzerine mürûr edip fi‘l-hâl müfârağat eder. Ammâ o mişlli edviye sağy olundukta tefrîk olunup kalîlen kalîlen sağy olursa o edviyeler vâhidten ba‘de vâhidin ve mülâkâten-ba‘de mülâkâtin mülâkî olup fi‘len-ba‘de fi‘lin te‘sir ederler. Ve o edviyede lüzûcet olmakla memerrlerine muttaşıl olup lâzım dahi olur ve def‘aten müfârağat etmekle te‘sirleri o vechle dahi ziyâde olur. Ammâ o bâbda isti‘mâl olunacak edviyenin cevâhiri kurûh-ı mi‘dede zikr olunur, o devâlar bi-‘aynihi bu bâbda isti‘mâl olunan devâlardır.

Dokuzuncu Faşl Mi‘denin Emzice-i Tabîleri Beyânındadır

Bi‘t-tab‘ hârr olan mi‘denin ‘alâmeti luğûm-ı bağar ve ivezz⁷ mişlli e‘time-i kavîyyeyi mi‘desinin hadmı hasen ve ceyyid olmaktır ve ferâric lahmı ve leben mişlli e‘time-i hafîfe vü la‘ifenin o mi‘dede fesâdı dahi ‘alâmettir ve mizâcı hârr olan ağdiyeyi onun kabûlü ahsen olup ve hadmı şehvete qarîb olmaktır ya‘nî hadm teskîn-i şehvet kurbünde olmaktır.

7 “İvezz” kaz dedikleri tâir-i ehlîdir.

Ammâ mi'edenin bi't-tab̄ bārid olan mizācının 'alāmeti şehvette noķşān olmayıp hađm-ı nākıř olmaktadır, bināen 'aleyh o miřli mi'dede ancak ađdiye-i laťife vü hafife hađm olur. Ve bāridü'l-mizāc olan mi'edenin ađdiye-i bārideyi kabūlü aħsen olur.

Ve bi't-tab̄ yābisü'l-mizāc olan mi'edenin 'alāmeti onun 'atařı bi-ħasebi'l-'āde keřir olur, tiz tiz suya istihā olur ve lakin sudan miķdār-ı kalīle ķanā'ati olur ve miķdār-ı keřirden kizza ĥādiř olur ya'nī su ile imtilādan nefesi 'asir olur ve o mi'edenin ađdiye-i yābiseyi kabūlü aħsen olur.

Ve mi'edenin bi't-tab̄ mizāc-ı yābis olduğunun 'alāmeti o mi'edenin 'ataşı kalil olur velākin řürb-i keşire taħammülü olur, o kimse mā-ı keşir şürbünde kizza ĥudūşundan emin olur ve onun mi'desi er̄tab-ı ağdiyeyi kabul eder.

Onuncu Faşl Emrād-ı Mi'de Beyānındadır

Sū-i mizācın külliyyatta zikr olunan on altı envā'nın marađları cemī'an mi'deye 'arid olur. Dördü sū-i mizāc-ı sāzec ve baki mādđi olanlardan demevī ve řafrāvī olanlar bi-cemī'i ařnāfiħā ve balgamiyye olanlardan zücācī ve raķıka-i sākine ve zāt-ı galeyān olan ve ĥāmīda ve māliħa balgamlardan mütevellide sū-i mizāc ařnāfları ve mādđesi sevdā olanlardan sevdā-i ĥāmīda ve sevdā-i 'afīřadan ĥādiř olan marađlar 'arid olur.

Ve mi'deye evrām dahi 'arid olur. Ve ķurūř ve inĥilāl-i ferd ve esbāb-ı bātıne ĥasebleri ile bu mecrāya cārī olan ve řadme ve đarbe miřli esbāb-ı ĥāriciyyeden ĥādiř olan āfetler cemī'an mi'deye 'arid olur.

Ve baçdı kerre mi'deye 'arid olan iħtirāķı iħtimāl eder, o iħtirāķ [334a] řāĥibi fi'l-ħāl helāk olmaz ve inĥilāl-i ferd mi'deye 'arid olup inĥirāķ-ı mi'deye mü'eddī olsa onun řāĥibi helāk olur. İbuķrāt der ki mi'desi münĥarīķ olan kimse helāk olur, inĥirāķ mevte mü'eddīdir.

Ve baçdı kerre dahi mi'de elyāfının nesci mütehelhil olur ya'nī seyreklenir.

Ve baçdı kerre dahi mi'edenin nesc-i elyāfına ķadr-i tabī'iden ziyāde keřāfet 'arid olur.

Ve baçdı kerre dahi mi'deye emrād-ı ĥilķatten miķdār nev'inin marağları 'arid olup mi'de cidden kebīr ve cidden řaĥīr olur.

Ve emrād-ı şekl dahi 'arıda 'arıda olup ředīdetü'l-istidāre olur.

Ve emrâd-ı melâset ü huşûnet ʿârîd olup melâset-i müzlikası şedîde olur.

Ve emrâd-ı vađʿ dahi ʿârîda olup meşelâ hârice bürüzu ve hurûcu şedîd olur.

Ve baçdı kerre [miʿde] liflerine süded ve miʿdenin kebid ve tîhâle sâlik olan mecârîlerine dahi süded ʿârîda olup kebidde sâlik evvelâ mecârî süddeleri zereb ihdâs eder ve tîhâle olan mecârî süddeleri şikal-i şehvet icâb eder.

Ve baçdı kerre miʿdeye riyâh ve nefh dahi ʿârîd olur ve onların sebebi miʿdenin daʿfı veyâhüd mürevvih ve nâfih ağdiye tenâvülü olur ve bunun için müstakillen ve münferiden biz bir bâb îrâd eyleriz.

Ve miʿdeye sū-i mizâc, hârr ve bârid ve olar mişli olan esbâb-ı hâriyye hasebleri ile hâdiş olur ve bağdı kerre esbâb-ı dâhiliyye ile ʿârîd olur.

Ve emrâd-ı miʿdenin baçdı marağları hârr-ı şedîd vukûʿunda heyecân ve hareket eder, zîrâ hârr-ı şedîd mevâdd-ı rediyyenin miʿdeye taħallübüne muʿîn olur veyâhüd miʿdede olup gayr-i tabîʿî meʿûnet-i rediyyesi olan mevâddın heyetini o hârr-ı şedîd heyet-i gayr-i tabîʿiyyeye ihâle etmeğe muʿîn olup âfet-i miʿde o sebebden şiddet-i hâreket zamânında heyecân eder.

Ve miʿdenin maʿa'l-mâdde olan emrâdı hâli değildir ki onun mâddesini cirm-i miʿde teşerrüb eder ve o mâdde ʿumk-ı miʿdeye gâyişa olur veyâhüd o mâdde cirm-i miʿdeye mülâşik ve müteziķ olur veyâhüd o mâdde tecvîf-i miʿdeye maşbûbe olur.

Ve baçdı kerre hılt miʿdede tevellüd eder veyâhüd uğv-ı âherin mâddesi miʿdeye munşabbe olur nevâzil-i hârr ve vü bâride dimâğ mevâddının miʿdeye inşibâbi gibi. Mâdde-i munşabbe hâdde ve hârr ise miʿdeyi teşhîn eder ve eger bâride ise miʿdeyi tebrîd eder ve miʿdenin mizâc-ı tabîʿisini tağyîr edip nâzil olan mâdde kendi mizâcına mizâc-ı miʿdeyi ihâle eder.

Ve kezâlik merâreden dahi miʿdeye ahlât-ı mirâriyye nâzil olur, zîrâ merâre cedâvili ekşer-i nâsta her ne kadar emʿâya sâlik olur ise nâstan şirzime-i kâlileda miʿdeye sâlik olur ve merâreden emʿâya munşabbe olacak mirâr miʿdeye munşabbe olur.

Ve miʿdeden mevcûde olan mevâddın miʿdede mekşî tavîl olur ise mevâdd-ı mâliha ve hâdde miʿdeyi takrîh eder ve mevâdd-ı bâride-i tefih melâset-i miʿdeyi ve zelaķı ihdâs eder.

Ve ba'đı kerre mi'dede olan mevâdd-ı mezkûrenin te'siri evvel-i em'âya ve evvel-i em'âya vely edenlere ta'addî eder ve o o mevâdd hasebiyle mi'deye 'arîd olan şehvetin ve istimrânın ya'nî hağmın fesâdına mü'eddi olur.

Ve ba'đı kerre dahi mi'deye tıhâlden sevdâ dahi munşabbe olur ve onun inşibâbını inşâallâhu ta'âlâ karîben beyân eyleriz.

Ve mi'deye munşabbe olan mevâddın ekseri kebiden munşabbe olan şafrâ olur ve o inşibâba mi'dede hâdiş olan veca'-ı şedid ve ğamm-ı şedid ve te'hîr-i ta'am ve kuvvet-i dâfi'anın da'fı mu'ın olur.

Ve ba'đı kerre inşibâba sebep ğadab veyâhüd ğamm veyâhüd mevâddı tahrik edip mi'deye şabb eden sair infi'alât-ı nefsanîyye olur ve o mädde-i munşabbe mi'deyi lez' edip kay' eylemedikçe zâil olmaz.

Ve ba'đı kerre o mişli esbâbla ve kezâlik cû'la mi'deye ahlât-ı şadîyye munşabbe olur huşuşan mi'de nevâhisinde kurûh ola.

Ve ma'a-zâlik mi'deye sevdâ dahi munşabbe olur ve mi'deye sevdâ inşibâbına sebep sevdânın keşretî ve mi'denin da'fı olur ve sevdânın keşretine sebep ba'de-hâzâ senin bileceğin nesnelere olur

Ve mi'deye dem inşibâbına sebep demin keşretî ve mi'deden eşref olup kebid gibi mi'de civârında olan 'udvda demin heyecânı olur veyâhüd o keşirü'd-dem olan 'udv dimâğ gibi fevkte olup ve ondan dem halka ve meriye munşabbe olup o vâsıtalar ile demin mi'deye nüfuzu olur.

Ve mi'denin kuvve-i dâfi'asının da'fı dahi mevâdd-ı munşabbeyi mi'denin cem'an kabûle mu'ın olur.

Ve mi'deye ve ğayriye dem inşibâbının esbâb-ı kavîyesindendir seyelâ-nı mu'tâd olan tamş ve bevâsir ve zereb mişlîlilerin inkişâfı ve riyâdet-i müstefriğanın terki ve 'udvun kat'ı mişlîliler, zirâ bu sûretlerde ta'dile şalâhiyyeti olan demi tabî'at dâyi' eder ve muhtebeş olan şâlih ve ğayr-i şâlih demin küllîsini nefdi muhtâc olup o vücûhun biri ile nefdi eder ve ba'đı kerre dem-i muhtebeş-i mezkûru mi'de tarîkinden nefdi edip kay'-ı dem ihdâş eder.

Ve ekser-i hâlde mi'dede mevcüd olan ahlât balğam olur. Ve mi'dede balğam keşirü'l-vücüd olduğuna sebep budur ki mi'de keylusunun tab'ı tab'-ı balğama karîb olur, zirâ keylûş hağm-ı tammıla tamâmen münhağım olmadıkça ondan dem ve şafrâ ve sevdâdan biri tekevvün eylemez belki ondan tekevvün eden balğam olur. Ve kezâlik em'âya şafrâ munşabb mi'âyı

olup ğasl eylediği gibi ekser-i eşhâştâ mi'deye şafrâ munşabbe olup mi'deyi ğasl eylemez. Ve ba'dı eşhâşın mi'desine şafrâ munşabbe olur, ammâ mi'dede şafrâ tevellüdü nâdirü'l-vuķû' olur ve onun dahi ekser-i hâlde tevellüdü mi'de-i hârr olup ve ğidâ kalîl oldukta kâlîlü'l-miķdâr ğidâyı hârr olan mi'de sür'at ile duĥâniyyete istiĥâle etmekle olur.

Ve ba'dı ķerre mi'de cirmine tehelhül-i nesc ve kıvâmına sehâfet ve cildine rikķat 'arîd olur. Ve onların 'urûdunu ĥalkî veyâhüd sonradan emrâd ve evcâ'ın şiddetlerine mi'denin muķāsâtı veyâhüd sü'-i tedbîr ĥasebleriyle olur ve o tehelhül ve nezâirleri bi'l-cümle mi'de ef'âlinin đa'fına mü'eddî olur ve mu'âlecelerinde külfete ĥacet olur.

Ve cümleten emrâd-ı dâhiliyye ve emrâd-ı ĥâriciyyede zıkr olunan esbâb mi'de emrâdına dahi esbâb olur.

Ve onlardan mâ-'adâ mi'de emrâdının sebēb-i ĥaşşı budur ki mütenâvele olan âĝdiyenin inhiğâmı ve seyyi' olur, mi'de her ne miķdâr aşahh-ı ahvâl üzere olur ise onu ĥadmdan 'aciz olur ve onlar bābında mezkûrdur veyâhüd ğidâ-ı mütenâvel cidden kalîle olur ve killet-i ğidâ mi'denin neĥâfetine ve đumûruna mü'eddî olur veyâhüd edviye isti'mâlini iķsâr edenlerin mi'deleri fi'lini işlemekte devâ ile 'ânnet olunmaĝa i'tiyâd etmekle bi-nefsihâ mi'deden şâdir olan ef'âl-i me'ûfe olur veyâhüd kay' ve ishâl ĥasebiyle ĥuşûşan kay' ile kay' ĥareket-i 'anife ile öldüğünden mi'deye ta'ab gelip elyâf-ı mi'deye taĥalĥul ve nescine tehelhül 'arîd olur.

Ve şedîdetü'l-ĥiss olan mi'dede te'ezzî ve te'ellüm keşîr olur, zîrâ ednâ sebep ile müte'ezzîye olur.

Ve o mizâc ki ikrâf üzere muç'if olur, o mizâc her fi'linde mi'deyi me'ûfe eder ve cemî'an ef'âline noķsân terettüb eder ĥattâ ĥarâret-i sâzece ba'dı ķarre zelaķ-ı mi'deye sebep olur mi'denin ķuvve-i mäsikesine đa'f gelmek ĥasebiyle. Ammâ mädde-i şafrâviyye ile olan ĥarâret ekser-i hâlde zelaķ-ı em'âyâ sebep olur.

Ve mi'de ef'âlinde olan âfet-i kaviyye kuvve-i müşehhiyyede ve câzibede olur, şehiyyesi cemî'an sâķıta olup bir nesne iştiĥâ eylemez veyâhüd şehveti kalîle olur veyâhüd şehveti cidden keşîre veyâhüd fäsîde olur ve o ĥâlât şehvet-i ğidâyâ [334b] veyâhüd şehvet-i mâya 'arîd olur veyâhüd mädde-i şafrâviyyeden mi'deye 'arîda olan ĥarâret-i mi'denin ķuvve-i mäsikesin-

de âfet ihdâş eder, o âfet ile mi'denin gıdâyı imsâki şedîd veyâhûd dâ'if veyâhûd bi'l-cümle bâtıl olur ve o sebebden mütenâvel olan ta'âm etrâfa tayerân edip dağılır ve tâfi olup fem-i mi'deye hürûc eder veyâhûd şafrâdan hâdiş harâret ile 'arîda olan âfet kuvve-i hâdimede olup mi'denin hadmı bâtıl veyâhûd dâ'if veyâhûd fâsid olur ve mütenâvel olan gıdâyı duhâniyye veyâhûd humûdata ihâle eder.

Ve şafrâvî harâret-i mi'deden 'arîd olan âfet ba'dı kerre kuvve-i dâfi'ada olup dâfi'anın fi'li müstedd olur, o iştîdâd ile mi'denin hâvî olduğu keylûsu keylûsu berâz tarîkine ve esfele veyâhûd 'uluvve ve kay' tarîkine def' eder veyâhûd o harâret hasebiyle dâfi'anın fi'li dâ'if veyâhûd dâfi'a cemî'an bâtîle olur.

Ve hangi gıdâ ki mi'dede mek'si tavîl ve batî' olsa ondan tebhîr-i mülim ve muharrik-i ahlâ't 'arîd olur. ~~Ve fevâkileten~~ tebhîr olmaz, ba'dı kerre ondan lezzâ'a olup temdîdi veyâhûd madarrat-ı sâiresi olan evcâ' hâdişe olur.

Ve ba'dı kerre bu kuvâlar dâ'ifin küllisine veyâhûd ba'dısına tufû-i ta'âm ve but'-ı inhidâr ve dâf-ı hadm ve hadmın bütânî ve fesâdı ve cemî'an şehvetin sukûtu ve şehvet-i kelbiyye ve şehvet-i fâside 'arîda olur ve şehvet-i fâsideye qarâkır ve cüşâ ve nefh ve lez' ve bunların gayrileri tâbi' olur.

Ve zikr olunan sebebden hâdiş âfet-i mezkûrelerde mi'deye 'uğv-ı âher dahi müşâreket eder hüşûşan dimâğın mi'de âfetine müşâreketi ziyâde olur, zîrâ mi'de ile dimâğ arasında vâsil olan 'aşab-ı kebîr hasebiyle müşâreket ekşer ve ezyed olur. Ve mi'deye dimâğın müşâreket ile emrâd-ı dimâğiyyeden şar' ve teşennüc ve mâlihülyâdan biri veyâhûd başarına dârar işâbet eder ve başarın dârar-ı mezkûru ile ba'dı kerre tahayyül eder ki quddâm-ı 'aynında bakğ ve be'ûd ve nesc-i 'ankebût ve duhân ve dâbâb ya'nî duman vardır.

Çok kerre mi'de âfetine kalb dahi müşâreket eder ve mi'de veca'ının şidetine müşâreket ile kalbe gâşy 'arîd olur ve hüşûşan mi'dede olan evrâm-ı 'azîmede müşâreket-i kalb ekşer olur veyâhûd mi'deye kalbin müşâreketi mi'dede ifrâ't üzere olan harr veyâhûd berd ile veyâhûd semmiyyete müstahîle olan bir nesne ile olur. Ve eger mâdde ve gâşy ihdâşından dâ'if olur ise kerb ve kâlak ve teşâüb ve kuşâ'rîret ihdâş eder. Ve İbukrâ't o mişlli kimseler mu'alecesinde der ki şarâba nişfi kadar su katıp onlara o şarâb-ı

memzûc saqy olunsa âfetleri zâil olur onun için ki o memzûcda tenkıye ve ma'a't-takviye gâsl olur.

Ve mi'de şiddet-i hissi hasebiyle ba'dı kerre sebab-i yesirden münfa'il olur ve onun infî'ali şar'a ve teşennüce mü'eddî olur ve o insâna ednâ gâdab ve şavm ve gâmm îzâ eder ve o infî'âl ahlâtın hareketine sebab olur. Ve kaçan o sebebden hareket eden ahlâtın mirâre-i lâzi'a olan hılt fem-i mi'deye munşabb olsa fem-i mi'de şiddet-i hissi hasebiyle müte'ezzi olup dimâğ dahi fem-i mi'deye müşâreket eder ve emrâd-ı dimâğdan şar' ve gâşy ve teşennüc hâdis olur ve o mişlli insân fem-i mi'de hasebiyle 'arıd olan âfetler dahi 'arıd olur, meşelâ mi'desinde da'f olan kimseye tohme 'arıd olsa veyâhüd ifrâ' üzere şarâb şürb eylese veyâhüd ifrâ' üzere cimâ' eylese o da'fû'l-mi'deye şar' ve teşennüc 'arıd olduğu gibi şiddet-i hiss ile ednâ sebebden münfa'il olanlara dahi şar' ve teşennüc 'arıd olur. Ve ekser-i hâlde o mişlli kimseler kay'-ı kürrâşî veyâhüd kay'-ı zencârî ile halâş olurlar.

Ve mi'dede keşiren imtilâsı olanlarda o imtilâ sübât-ı tavîl ihdâş eder ve onların sübâtı kay' edince kadar dâim olup kay' katında istikâd ve ifâkat ederler. Ve ba'dı kerre imtilâ-i mi'de ve sübât onlara mâlihül-ya'l-merâkî hudûsuna mü'eddî olur ve efkâr-ı fâside ve ahlâm-ı fâsideye dahi mü'eddî olur.

Ve ma'lûm ola ki kaçan emrâd-ı mi'de tavîle olsa mi'de elyâfının nesci helhelesine mü'eddî olur ve onun tedârük ve tedâbiri 'asir olur.

Ve mi'dede olan emrâd-ı hilkatten biri dahi budur ki re's bârid olup nevâzil ihdâsına müheyâ ve müsta'idd olur ve mi'de hârr olmakla mi'deye nüzül eden nezle mi'deden felâfilî ve füteneçî ve kemmûnî ma'âcînleri tertîb üzere istismâl olunmakla o nezle tenkıye olunmağı mi'de ihtimâl eylemez ve bu ma'âcîn ile tenkıye-i mi'deyi inşaallahü ta'âlâ gelecek zamânda sen bilirsin.

On Birinci Faşl Ahvâl-i Mi'deye Vücûh-ı İstidlâl Beyânındadır

Ahvâl-i mi'deye biraz umür ile istidlâl olunur, o umürün birisi ta'âmıdır. Mi'denin ta'âmı ihtimâli ve 'adem-i ihtimâli ile ve kezâlik ta'âmı hadmı ve def'i ile.

Ve ta'âm ve şarâba şehveti ile mi'de ahvâline istidlâl olunur.

Ve mi'denin harekât ve ıdîrâbâtından hafakân-ı mi'dî ve fuvâk mişlilerden ve kezâlik femin ve lisânın ta'ımı ve bellesi ve cefâf ve huşuneti ve melâseti ve râyihâsı mişli ahvâllerinden dahi istidlâl olunur.

Ve berâz ve kay' ile mi'deden hurûc eden faıldan dahi ahvâl-i mi'deye istidlâl olunur.

Ve mi'deden şavt ile ve bilâ-şavt nüzül eden riyâh ile ve mi'deden şu'üd eden cüşâ ile ve mi'dede muhtebe olan riyâhın qarâkıri ile ve kezâlik levn-i vech ile ve bâtın-ı fem ile ve mi'denin evcâ' ve âlâmı ile cem'ân mi'de ahvâline istidlâl olunur.

Ve kezâlik a'qdâ-i uhrâya mi'denin müşâreketi ile ve met'ümât ve meşrûbât ve edviye-i müsta'meleden muvâfık-ı mi'de ve mübâyin-i mi'de olanlar ile dahi mi'de ahvâline istidlâl olunur.

Ammâ mi'denin mütenâvel olan ta'âmı ihtimâlinde ve 'adem-i ihtimâlinde me'hûz olan istidlâl budur ki eğer mi'de mütenâveli e'fîmeden ancak kalîl ve düne'l-mu'tâd ekî olanı kabul edip ve mu'tâd üzere olan me'külü kabul eylemez ise o mi'denin li-sebebin mine'l-esbâb da'if olduğuna delâlet eder. Ve eğer mu'tâd üzere mütenâveli ihtimâl eder ise onun kuvveti bâkıyedir.

Ammâ berâzdan ve sâ'ir ba'tından hurûc edenler ile istidlâl budur ki eğer berâz müstevî ve şıbgı ve netni mütedil ise o berâz hağmın cevdetine ve cedet-i hađm mi'denin kuvvetine ve kuvvet-i mi'de dahi mizâc-ı mi'denin istidâline delâlet eder. Ve me'külün mi'dede hađm olmadığı mi'denin da'fına ve da'f-ı mi'de dahi mi'denin sū-i mizâcına delâlet eder. Ve berâzın şıbgı mi'dede olan mevâdd-ı mevcüdeye delâlet eder. Ve eğer berâzda lîn ve netn var ise berâzın mi'deden kable-vaktihi nüzülüne delâlet eder ve kabl-i vaktihi nüzülü mi'denin o me'külü iştimâl ve ihtivâsı kuvvet-i mâsikesinin da'fına binâen seyyi' olduğundan olur. Ve eğer berâzda lîn olmaz ise o zıkr olunan âfete delâleti olmaz belki onun delâleti hağminin da'fına olur.

Ammâ ahvâl-i mi'deye şavt-i riyâhla istidlâl budur ki riyâhın nüzülü mi'denin kuvvetine delâlet eder. Ve şavtının ziyâde olduğu ve kezâlik netninin kıletli hağmın cevdetine ve kuvvetine delâlet eder. E'tıbbânın zıkr eyledikleri bu istidlâl cüzâfen istidlâldir, onların bu da'vâlarına bir senedleri

yoktur, şavâb olan budur ki o riyâhın nüzûlü kuvvete delâlet eylemez belki bir nev' dâfa delâlet eder ki o dâf cüşâ ihdâşına sebep olan dâftan dūn olur. O nâzile olan riyâhın ʿizâm-ı şavtı o rîhin cevheri hasebiyle olur ise o ʿizâm-ı şavt rîhin gâliż olduğuna delâlet eder. [335a] Eger ʿizâm-ı şavt kuvvet-i dâfiʿadan ise o kuvvetle bir nev' kuvvet olduğuna delâlet eder. Ammâ rîh dakîk ve laţif olup rîhte şavt dahi olmasa o rîhin kuvvete delâleti rîh-i keşif ü muşavvitin kuvvete delâletinden ekşer olur huşuşan ki keşif muşavvitin hurûcu irâde-i mürsile hasebiyle olmaya. Ammâ nefsi cihetinden zuhûr edan şavt yaʿnî min-ğayri irâdetin şavt ile zuhûr eden rîh ihtilâţ-ı zihne⁸ delâlet eder. Ve ammâ o rîh-i nâzilin netninin kılleti o dahi cevdet-i hağma delâlet eder. Ve netnin şiddeti hağmın fesâdına delâlet eder. Ve netnin olmadığı fecâcete delâlet eder.

Ve ammâ fuvâktan yaʿnî inckırıkta ahvâl-i miʿdeye istidlâl, eger şâhib-i fuvâk lezʿ ihsâs eder ise o mekânda hâmid ve hirrif ve mürr olan ahlâtta bir hılt olduğuna delâlet eder. Ve eger o fuvâkta temeddüd ihsâs eder ise onda rîh olduğuna delâlet eder. Ve eger bu mezkûrlardan birini ihsâs eylemeyip ve ʿataş dahi yok ise o makâmda hılt-ı balgamı olduğuna delâlet eder. Eger o fuvâk istifragât ve hummayât akabinde hâdis oldu ise o mekânda yübs olduğuna delâlet eder.

Ammâ ʿataştan ahvâl-i miʿdeye istidlâl budur ki ʿataş mizâc-ı hârri delâlet eder. Ve eger fuvâkta gâşeyân olur ise mevâdd-ı mirâriyyeye ve mâliha-i balgamiyyeye delâlet eder. Ve beynehümâ bununla fark olunur ki o kimseye mâ-ı hârr saqy olunur, eger o saqydan sonra ʿataş sâkin olur ise ekşer-i ahvâlde maddenin balgamiyye-i mâliha vü bürâkıyye olduğuna delâlet eder ve mâ-ı hârr saqyından sonra fuvâkı ʿable's-saqy olan fuvâktan ziyâde ve ekşer olur ise mevâddın mirâriyye olduğuna delâlet eder.

Ve ammâ ahvâl-i miʿdeye fem ve lisân ile olan istidlâl budur ki miʿdenin vecaı katında huşûnet-i lisân ve kezâlik humret-i lisân ziyâde olsa demin galebesine veyâhüd miʿdede verem-i hârr-ı demevî olduğuna delâlet eder. Ve eger levn-i lisân şufrete mâil ve dârib ise [âfetin] şafrâvî olduğuna delâlet eder. Eger levn-i lisân sevâda dârib ise sebep-i âfet sevdâvî olduğuna

8 Zîrâ ihtilâţ-ı zihni olan kimse rîhin ictimâını ve definin vakt ve zamânını taʿakkul eylemez ki hattâ kuvve-i dâfiʿa adalini taʿrîki için şarf-ı irâde eyleye.

delâlet eder. Ve beyâda ve lebeniyyete dârib ise sebep ruḫbet olduğuna delâlet eder. Ve eger levn-i beyâd yübüset ile olur ise miḥdenin yübüsetine delâlet eder.

Ammâ ahvâl-i miḥdeye haḍmdan meḥḫūz olan istidlâl budur ki kaçan haḍm cevdet üzere olsa miḥdenin kuvvetine delâlet eder.

Ammâ haḍmın cevdeti ʿalâmetleri budur ki ğidâ-i mütenâveli miḥde muḫtevî ve müstemil olduktan sonra fem-i miḥde şıḫal ve ḫarâḫır ve nefḫ ve cüşâ ve taḥm-ı duḫânî ve taḥm-ı ḫâmiḍ olmaz ve kezâlik fuvâḫ ve iḫtilâc ve temeddüd dahi olmaz ve o taḥâmın miḥdede müddet-i beḫâsı muḥtedile olur ve onun nüzülü dahi vaḫt-i lâyıḫında olur, o vaḫtten muḫaddem ve muḫḫar olmaz ve onun nevmi müstevî ve intibâḫı serî olur, ʿaynında verem ve reḫsinde ʿinde'l-intibâḫ şıḫal olmaz ve taḫfâtinin icâbeti serîʿa ve sehle olur ve ḫable't-teberrüz esfel-i baḫnında nefḫ-i yesîr olur. Bu mezkûrlar taḥâmâ miḥdenin cevdet-i iltifâtı ve ḫüsn-i iştimâli olduğuna delâlet eder ve ḫüsn-i iştimâli dahi miḥdenin kuvvetine delâlet eder ve taḥâmın keyf ü kemme miḥdeye muvâfâkatine delâlet eder. Ve kaçan miḥde taḥâmı cevdet üzere müstemile olmasa ḫüsn-i iştimâl bulunmadığı haḍmda cevdet olmadığına delâlet eder ve haḍm-ı redide ḫarâḫır ve tevâtür-i cüşâ olur ve miḥdede tül-i müddet taḥâm bâḫı kalır veyahūd vaḫt-i lâyıḫından muḫaddem nüzül eder.

Ve miḥdede şafrâ olsa o şafrâ mâniʿ-i haḍm olmaz ve o şafrâ haḍmı külliyyen ibtâl eylemez ve haḍmı noḫşân üzere dahi kılmaz ve taḥâmın ficcen bâḫî olmasına sebep dahi olmaz belki baḫdı kerre o şafrâ taḥâmı ifsâd eder. Ammâ sevdânın şânı budur ki haḍma mâniʿa ve taḥâmı müfside olur. Ve balgâmın ifsâd-ı taḥâma meyli sevdânın ifsâd-ı taḥâma meylerinden ekḫer olur.

Ve maḥlûm ola ki kaçan miḥdede verem ve ḫurḫa olmayıp ve ğidâ dahi şâliḫ ve fesâddan ḫâlî olmuş iken yine haḍm ḫâsen olmasa o ḫâl bir nevḫ sū-i haḍma delâlet eder ki onun sebebi sū-i mizâcdır. Ve miḥde sū-i mizâcın ekḫeri berd ve ruḫbetten olur, ondan sonra ekḫer olan sū-i mizâc mizâc-ı ḫârr ve sonra ekḫer olan mizâc-ı yâbis olur.

Ammâ ahvâl-i miḥdeye evcâc-ı miḥdeden istidlâl budur ki miḥdede vecaḥ-ı mümeddid olsa o vecaḥ riḫe ve vecaḥ-ı şaḫîl imtilâyâ ve vecaḥ-ı lâziḥ ḫâmiḍ ve mürr ve ḫirrif ve ʿfin olan ḫılḫların birine delâlet eder.

Ve ahvâl-i mi'deye şehvetle olan istidlâl budur ki şehvet ba'dı kerre ziyâde ve ba'dı kerre noksân ve ba'dı kerre buflân üzere olur ve ba'dı kerre dahi bir hâl üzere qarârı olmayıp ve ʿataşu olup bârid olan nesnelere şevki olur ve gâh olur ki şevki hâmiða olur ve gâhice dahi şevki nâsife ve mâlih ve hîrrife olur. Ve ba'dı kerre dahi eşvâkı müctemi'a olup hîrrif, mâlih, hâmiða ma'an iştiyâkı olur o cihetten ki zikr olunan me'cûmât-ı selâse hult-ı dârri taqîr'de müsterekler olur, pes bu eşvâk dâf-ı mi'deye delâlet eder, zîrâ mi'de-i kaviiyenin meyli düsümâta olur.

Ve ba'dı kerre dahi mi'denin şevkî rediyye olup tab'a münâfi olan nesnelere olur, nitekim ba'dı nâsta fahm ve üşnân tenâvülüne şevk olur, o şevkin sebebi o hult-ı fâsid-i gârîbdır ki ahlât-ı maḥmûdeye münâsib ve muvâfık olmaz.

Ve şahîhü'l-mezâk olan kimseler hulviyyât tenâvülünden sonra hulv olmayan e'imeyi tenâvül eyleseler onların hulve iştihâları hulvden sonra me'küllerinde ta'm-ı hulvî ihdâş eylemez ve hulve olan iştihâları sâniyen me'kûlün ta'mını tağyir eylemez mezâkları şahîh olmak ḥasebiyle.

Ve şehvet bir ta'amâ müteveccih iken müteşevvika olduğu ta'amı tenâvülünde tab'at müstekrihe olsa o mi'dede âfet olduğuna delâlet eder ve düsümâta iştihâ eylese mi'dede tekabbud ve fekâşûf ve yübs olduğuna delâlet eder.⁹

Ve aḡdiye-i müsahḥine tenâvülünden tab' müstekrih olup bürüdeti için bevârid tenâvülüne meyl eylese mi'dede ḥarâret olduğuna delâlet eder. Ve eger müsahḥinât tenâvülünü iştihâ eyler ise mi'dede bürüdet olduğuna delâlet eder. Ve muḳattı'ât ve ḥumûdât ve ḥurâfât ve memlûhât tenâvülüne iştiyâkı olur ise mi'dede hult-ı lezic olduğuna delâlet eder. Ve mi'de ḥârrenin suyu iştihâsı ta'amı iştihâsından ekşer olur. Ve ba'dı kerre şiddet-i ḥarârete sebep, mi'dede olan aḡdiye ve ruḡbet taḥallül eder ve o taḥallülün bedelini tab'at taleb etmekle mi'deye ḥarâret ʿarîd olur. Ve ba'dı kerre mi'deye lez' ʿarîd olup mi'dede o lez' bir nev' cü'-ı şedîd ihdâş eder ki o cü'a elbette sabr

9 "Mi'dede tekabbud ve tekâşûf ve yübs olduğuna delâlet eder." Bu kelâmı kabale-eştur "Mi'de-i kaviiyenin meyli düsümâta olur." dediğine münâfi gibi görünür, velâkin münâfi değildir belki mü'eyyiddir, zîrâ bu vaşflar kuvvet-i mi'deyi iktidâ eder. Ve bunun emşâli münâfi gibi kelimâti çok vâki'dir lâkin ehl olanlar bilir ki her birinin maḥmil-i şahîhi vardır.

mûmkin olmaz ve o cûc ğaşıyî müstaşhıb olur 'ale'l-huşûş tağaddî eylemeyip te'hîr-i ğidâ eylese ğaşıyîn 'urûdu muhakkak olur. Ve o mi'de ki ona sevda-i hâmiða ve balġam-ı hâmið munşabbe ola ve onların miqdârları nefdi müsted'î olan miqdârlarından ziyâde ola, o mi'de şâhibinin şehveti ziyâde olur ve onda şehvet-i kelbiyye hâdiş olur, şehvet-i kelbiyye bâbında vechini inşâallâhu ta'âlâ biz beyân eyleriz.

Ve ma'fûm ola ki şehvet-i ğidâ a'dânın küllisine 'amme olur velâkin şehvet-i 'amme tab'riyyedir, kuvvet-i ğaziyyenin kuvvet-i câzibe ile ğidâyı istid'âsı 'alâyıķı ile hâşıl ve kâin olur. Ve cem'r'an a'dâyâ 'amme olan şehvetten mâ-'adâ bir şehvet dahi vardır ki ona şehvet-i nefsanıyye derler ve o şehvet-i nefsanıyye mi'deye hâşş olur onu ancak mi'de ihsâs eylediği için. Ve ba'dı nâsta bir nevc şehvet vardır ki onun [335b] şâhibine keşîren cûc 'arıd olur ve ekli dahi keşîr olur ve keşret-i eklden ona tohme 'arıda olmaz¹⁰ ve ondan hâric olan süfl dahi keşîr olmaz ve ma'a-hâzâ ona simen dahi gelmez. Onun sebebi budur ki o mişlli kimsede tahallül keşîr ve ser' olur ve onun hâdimesi ve câzibe-i shehevâniyyesi ma'an şâhîh olur.

Ammâ ahvâl-i mi'deye tûm-ı femden me'hûz olan istidlâl budur ki femde merâret ta'mı olur ise harâret ve şafrâya istidlâl olunur. Ve ta'm hâmið olur ise ekser-i emrde mi'dede bürüdet olduğuna delâlet eder, lâkin o bürüdet hağma mâni' olan bürüdet meblaġına bâliġa olmaz belki ondan dün olur. Ve ba'dı kerre dahi merâret-i fem ma'a'r-ruţûbet mi'dede harr da'tf olup o harr-ı da'tf mi'dede olan ruţûbeti kalîlen iġlâ eylediğine delâlet eder, zîrâ ruţûbet kalîlen ġaleyân edip ġaleyânı inđac eden ġaleyân meblaġından kâşîre olsa o ruţûbete humûdat 'arıda olur ve o ruţûbetin nazîri 'aşîrdir ki ona berd işâbet eylese veyâhüd harâret-i da'tfe ile kalîlen ġaleyân eylese ona o iki halde dahi humûdat ta'mı hâşıl olur. Ve ba'dı kerre humûdat-ı fem mi'deye tihâlden mâdde-i hâmiðanın inşîbâbından hâdiş olur ve tihâl sebebi ile olan humûdat ile şehvet ziyâde olur ve nefh ve kârâķır keşîr ve hağm dahi seyyi' olur ve cüşâda dahi humûdat olur. Ve femde tefeh olsa balġam-ı tefihe delâlet eder. Ve fem-i mâliħ balġam-ı mâliħe delâlet eder. Ve kezâlik

10 Ya'nî onun me'kûlü her ne kadar keşîr olur ise 'udva ve bedene ğidâ olmaz ve ondan süfl dahi hâşıl olmaz, zîrâ tahallül ile hâric olup tohme dahi olmaz ve hâdimenin ve câzibenin kuvveti hasebiyle ona eklden ġinâ hâşıl olmaz.

femde ğarîbe-i semice¹¹ ve mütebeşşî'a¹² olan tu'ûmun biri mevcûd olsa mi'dede 'afine ve ğarîbe ve rediyye mevâdd olduğuna delâlet eder.

Ammâ ahvâl-i mi'deye kay' ile olan istidlâl budur ki mi'dede yalnız tehevvue olup kay' ve ğaşeyân bulunmasa mi'denin mevâddı lehice ve müteşerribe olduğuna delâlet eder. Eger onunla kay' sehl olur ise delâlet eder ki mevâdd mi'de tecvîfine maşbübe olmuştur. Ve eger hem kay' ve hem tehevvue olup o tehevvue kay' ile münkâlic ve mündefic olmasa delâlet eder ki zıkr olunan iki emr ma'an mevcüddür, hem teşerrüb ve hem tecvif-i mi'deye mevâdd munşabbe olmuştur. Ve o hâlet ba'đı kerre yalnız hıltın luhücundan dahi 'arıda olur. Ve mi'deye ğaşeyân 'urûğu hasren mādde-i müteşerribeden olmaz belki mādde-i müteşerribeden ğaşeyân 'arığ olduğu gibi keşirü'l-mikdâr olup ğayr-i müteşerribe mevâddan dahi 'arığ olur, zîrâ mevâdd-i keşire fem-i mi'deyi lezc eder ve o lezc'den ğaşeyân hâdiş olur veyâhüd o mevâdd zâtında kâilü'l-mikdâr olur velâkin ka'r-ı mi'dede ta'amâ ihtilâla çoğalır ba'dehu fem-i mi'deye şuşüd edip ğaşeyâna mü'eddî lezc ile lezc eder ve bu vechten ahlâtının kay' ve kazfı şuşübetli olan kimselerde ta'am tenâvülünden sonra kay' sühüetli olur. Ve eger mevâdd keşire olup lâkin tehevvue ve ğaşeyânın hudûsu edvâr ile olur ise delâlet eder ki mādde mi'dede inşibâb ile hâşıladır. Ve eger tehevvue ve ğaşeyân dâim ise mādde 'ale'l-ittişâl mi'dede mütevelid olmak üzeredir.

Ve ahvâl-i mi'deye elvân-ı kay' dahi delâlet eder. Şafrâya ve sevdâya ancak levn hasebiyle delâlet eder. Ve balğam-ı hâmiğa ve balğam-ı mâliha levn ile ve ta'm ile cemr'an delâlet eder. Ve balğam-ı zücâciye levn ile ve baştan nâzil olan balğama levn-i muhâfi ile ve müstaşhib olduğu a'đâ-i uhrâda nevâzilin vücûduyla delâlet eder.

Ve ba'đı nâs ta'am tenâvül eyledikte ihsâs eder ki o kimse fağl-ı hareket ile hareket eylese me'külünü kay' eder ve onun o hâli delâlet eder ki fem-i mi'desinde ru'tübet vardır veyâhüd mi'desi da'ifedir. Ve ru'tübet sebab ile hâdiş olan hâlet-i mezkûr havâ vaktinde dahi 'arıda olur. Mi'desinde ru'tübet

11 العسجج [es-semic] kabîh ve yağlı olan süte dahi derler. Vankulu.

12 العبيج [el-beşic] (bânnin fetih ve şînin kesriyle) lezzet kerih olup boğazı tutmaktır. Vankulu.

olup cāyi⁶ olan kimse dahi ba⁷dı kerre ihsās eder ki fa⁸dl-ı hareket ile ta⁹har-rük eylesen bana kay¹⁰ 'arı¹¹d olur,

Ammā ¹²da¹³ftan hādiş olan hālet-i mezkûre yalmz imtilā ile 'arı¹⁴da olur, havā vaktinde olmaz.

Ammā levn-i beden ile ahvāl-i mi¹⁵deye istidlāl ahvāl-i mi¹⁶'de ve ahvāl-i kebidde levnin delāleti ekser-i emrde eşedd ve akvā olur, zīrā mi¹⁷'denin ekser-i emrādı bāride-i ra¹⁸tbe olur ve o mişlli emrād aşhābının levni reşāşī olur. O emrād aşhābının levninde şufret olur ise onun şufreti dahi beyāda nāzır olur.

Ve ahvāl-i mi¹⁹'deye qarākır ile istidlāl budur ki qarākır mi²⁰'denin da²¹fına ve ta²²'amı sū-i iştimaline delālet eder ve gāyi²³-i ra²⁴tbe dahi delālet eder.

Ammā ahvāl-i mi²⁵'deye rīk ile istidlāl budur ki rīkin keşreti ve zebediyyeti mi²⁶'dede māiyye-i lu²⁷'ābiyyeyi mürşile olan ru²⁸tübetde delālet eder. Ve femin cüfufu ve kuruluğu ve rīkin kille²⁹ti yübs-i mi³⁰'deye delālet eder. Ve rīkin harāreti mi³¹'de harāretine delālet eder. Ve eger harāret-i mi³²'deye delālet eden 'alāmet-i uhrā dahi meycüde işe harāret-i rīk mi³³'de harāretinden olduğu müte'ayyin olur. Ve ma³⁴'lûm ola ki femin yübüseti iki vech üzere olur: Evvelkisi yübs-i ha³⁵qıktır ki onda rīk meycüde olmaz. Ve ikincisi yübs-i kâzibdir, o yübs-i kâzibde ağızda rīk olur velâkin gırevī ve lezic olur ve o lu³⁶'āba harāret-i buhāriyye işābet etmekle cefāf 'arı³⁷d olur. Ve vācib olur ki yübs-i ha³⁸qıktı ile rīk-i lezicin femde cüfufu fark oluna. Ve femde olan yübs-i ha³⁹qıktı mi⁴⁰'de yübsüne delālet eder. Ve rīk-i lezicin cüfufu mü'ideden münba⁴¹'ise veyāhūd re⁴²'sten nāzile ru⁴³tübet-i leziceye delālet eder.

Ve ahvāl-i mi⁴⁴'deye cüşādan me⁴⁵'hūz olan istidlāl, cüşā ba⁴⁶'dı kerre hāmid olur ve ba⁴⁷'dı kerre dahi müntin olur ve du⁴⁸hānī veyāhūd zencārī ve zehim ve hummāyī ve 'afin ve semekī aşnāfından biri olur veyāhūd cüşāda şāhibinin me⁴⁹'külüne muvāfıq ta⁵⁰'m olur veyāhūd rīh-i şırfe olup onda keyfiyyet-i uhrā olmaz. Ve rīh-i şırfe olan cüşā sāir envā'mın eşahhī olur. Eger cüşā du⁵¹hānī olup du⁵²hāniyyetine sebep du⁵³hāniyyete istihālesi serīfa olan mu⁵⁴taccene şufret-i beyd ve fücl gibi ta⁵⁵'amın cevheri olmaz ise veyāhūd sebep-i du⁵⁶hāniyyet nār ile ma⁵⁷'mül olan helvā mişlli e⁵⁸'imeye du⁵⁹hāniyyetin istişhābı olmaz ise o cüşānm du⁶⁰hāniyyeti mi⁶¹'denin nāriyyetine delālet eder ve mi⁶²'denin o nāriyyeti bi-māddetin veyāhūd bilā-māddetin sū-i mizāc olduğuna delālet eder. Ve eger bi-māddetin olur ise vücūh-ı mezkûrenin biri üzere olur.

Ve çok kerre duĥāniyyet o mādde-i şafrāviyyeden olur ki o şafrā merāreden mi'cede zikri mürür eylediği üzere munşabbe olur veyāhūd o mādde mizācı şafrāvī olmayanlarda baştan nüzül eden nezle-i hādde olur. Ve kezālik cüşāda olan duĥāniyyetin sebebi bi-māddetin ve bilā-māddetin olan mi'cedenin sū-i mizācı olduğuna me'kūlü olan ğidā duĥāniyyetinden ba'īd olan aĝdiye olduğu ile dahi istidlāl olunur, meşelā ĥubz-ı şa'ır ile taĝaddī eden kimse cüşā-i duĥānī ile teceşşī eylese onun sebebi mi'cedenin mutlakān sū-i mizācı olduğuna delālet eder.

Ve kezālik berāzda dahi te'emmul olunur. Onun berāzı mirārī olup veyāhūd ğayr-i mirārī olduğu ta'arrūf olunur, eğer mirārī olduğu zāhir olur ise delālet eder ki sebep mi'dede olur, ammā mirārī değil ise sebep mi'dede olduğuna delālet eylemez, zirā o mişli berāzı olan kimsenin āfeti sū-i mizāc-ı müfreden dahi 'arıđ olur.

Ve kay ile ĥurūc eden fađalāt dahi sebep mi'cede olduğuna veyāhūd mi'cedenin ğayri olduğuna edell-i defil olur.

Ve ba'dı kerre cüşā-i duĥānī o sehre delālet eder, onun şāhibinin mi'cesi hağma ferāĝ-ı [336a] kāfi bulmaz ve o mi'cedenin mevāddı müşte ile ve mütesahhine olup duĥānī cüşā ihdās eder.

Ve ammā cüşā hāmiđ olup onun ĥumūdatı ğidā-i hāmiđ tenāvülünden veyāhūd o cüşā keşret-i miqdārı ve ĥrāfı ĥasebiyle ĥumūdata taĝayyür eden aĝdiye tenāvülünden ĥādiş olmasa o cüşā-i hāmiđ mi'cede bürüdetine delālet eder ve ĥuşuşān o mişli mi'cede şāhibi 'asel mişli ĥumūdattan ba'īd olan ğidā ile mi'cesini tecrube eylese ve me'kūlü olan 'asel onun mi'cesinde taĥammuđ eylese o zamān ĥükm olunur ki cüşā-i hāmiđin sebebi mi'cedir, tenāvül olunan ğidānın taĝayyüründen ĥādiş deĝildir mi'cedenin o berdi gerek bi-māddetin ve gerek bilā-māddetin olsun. Eger sebep bi-māddetin olan berd olur ise fem-i mi'dede dāimā şikal müşāhede olunur ve ekşer-i ĥâlde cüşā-i hāmiđ aşĥāb-ı sevdā ve aşĥāb-ı tuĥāle ve kezālik mi'cesine nevāzil-i bāride nüzül edenlere 'arığ olur.

Ve ba'dı kerre mi'dede olan mevādd-ı ĥulveye ĥarāret işābet etmekle mevādd ğaleyān eder ve ğaleyāndan o ĥulv-i māddeye ĥumūdat 'arığa olmakla cüşā-i hāmiđ ĥādiş olur ve ona cüşā-i hāmiđ ile ĥarāret ve iltihāb ve merāret-i fem ve 'aşaş ve müberriđāt ile intifāc delālet eder.

Ve harâret-i müfriṭanın ta'âmı ve cüşâyı taḥmîd eylediğine onunla istidlâl olunur ki lebeni harâretin taḥmîdi bürüdetin taḥmîdinden ekşer olur ve mevâdda kay²la dahi istidlâl olunur.

Ve kaçan cüşâ müntin olsa o netn delâlet eder ki 'ufûnet mi'çdede olur, beharın mi'çde 'ufûnetine delâlet eylediği gibi.

Ve ba'dı kerre dahi cüşânın netni mi'çdede ḳurḫa olduğuna delâlet eder. Ve sehekî ve semekî ve ḫummâi olan cüşâ müte'ffine olan ruṭûbet-i mi'çdeye delâlet eder. Ve zencârî ma'a'l-'ufûnet ḫiddet ve harârete delâlet eder. Zencârî cüşânın harârete delâleti duḫânî cüşânın harârete delâletinden eşedd ve akvâ olur, ammâ ğayr-i duḫânî ve ğayr-i hâmiḫ olan cüşâda tenâvül-i ta'âmıdan bir müddet mürür eyledikten sonra mütenâvel olan ta'âmın ta'âmı iḫsâs olursa da'f-ı mi'çdeye delâlet eder.

Ammâ mi'çde aḫvâline mi'çdeye muvâfık veyâḫûd münâfi ve müzî olan edille ile istidlâl budur ki ona muvâfık olan nesnelere nazar olunur. Onun muvâfıķı eşyâ-ı müberride midir veyâḫûd eşyâ-ı müsaḫḫine midir veyâḫûd müceffife midir yoksa eşyâ-ı murâtıbe midir ta'arrûf olunur.

Ammâ ba'dı kerre ta'arrûf ve tecrîbede ğafletten ğalaṭ vâķi' olur onun için ki eşyâ-ı müberride-i müsta'melenin ba'dı kerre bürüdeti münkesire olur o zamânda ki o müberridât ğaleyânî olan ḫılt-ı raķıķ-i mâi vü raṭbe mülâķî olur ve ḫılt-ı balğamî-i mâliḫe dahi mülâķî olur ve o mülâķât ile onun bürüdeti zâile ve münkesire olup bürüdetin zevâli ile ondan intifâc eder, o vech ile tecrîbe eden kimse ḫann eder ki isti'mâl eylediğim şey²-i bâriden keyfiyyet-i bürüdet ile intifâc eyledim ve mi'çdenin mizâcî ḫârrdır diye ondan harâret-i mi'çdesine istidlâl edip ğalaṭta vâķi' olur. Ve kezâlik mi'çdesinde ḫılt-ı ḫârr olan kimse dahi eşyâ-ı müsaḫḫine isti'mâl eder ve çok kerre eşyâ-ı müsaḫḫine ḫılt-ı ḫârrı taḫlîl edip 'alîl bir miḫdâr evvelâ ḫiffet bulur velâkin mi'çdenin mizâcını ta'dîl eylemez ve mâdde-i ḫârrın taḫallülünden ğalaṭ edip mi'çdesinin bâridü'l-mizâc olduğuna istidlâl eder. İşbu ğalaṭtan ḫalâş için o kimseye vâcib olur ki eşyâ-ı bâride veyâḫûd eşyâ-ı ḫârre ile mi'çdesinin aḫvâlini ta'arrûf ḫasd eyledikte edille-i sâireye dahi mürâ'ât eyleye ve o eşyâ-ı mütenâvelenin delâletiyle iktifâ eylemeye ve edille-i sâire onların delâletlerini te'yîd eder ise o zamân onlara i'timâd ve tecrîbesinin şîḫhatine cezm eyleye.

Ve ahvâl-i mi'deye mi'denin hissinden me'hûz olan istidlâl budur ki mi'dede şikal-i mücerred ihsâs edip ondan lez' ihsâs eylemez ise mädde-i balgamiyye vü zücâciyye olduğuna istidlâl olunur. Ve eger mi'dede lez' ve iltihâb-ı ihsâs eder ise mädde mirre-i şafrâ veyâhûd balgam-ı mâlih olduğuna istidlâl olunur. Eger bi-gayri iltihâbin lez' ihsâs olunur ise maddenin humûdatına istidlâl olunur. Ve ihsâs olunan lez' ma'a'l-hiffe ihsâs olunur ise mädde latife veyâhûd kalîle olduğuna istidlâl olunur. Ve eger o lez' şikal ile ihsâs olunur ise maddenin gılzatine veyâhûd keşretine istidlâl olunur.

Ammâ ahvâl-i mi'deye müşârekât-ı mi'de ahvâline istidlâl budur ki o müşârekâtm ahvâline nazar olunur, meşelâ dimâğın ahvâline nazar olunur, dimâğ esbâb-ı nevâzilden münfâil ve müte'essir olup mi'deye nezle ba's ve irsâl eylediği veyâhûd irsâl eylemediği ta'arrûf olunur ve kezâlik müşârik-i âher olan kebid dahi nazar olunur, kebid şafrâ tevlid edip mi'deye şafrâ ba's ve irsâl eylediği veyâhûd irsâl eylemediği ta'arrûf olunur ve kezâlik tihâle dahi nazar olunup sevdâyı tihâl nefd eder mi yoksa nefdden 'âciz olup varime ve sevdâsı kesîre midir ta'arrûf olunur ve bu ta'arrûfler ile mi'de âfetinin sebebi bilinir. Ve kezâlik 'aynda nazar ve te'mmül olunur. Ammâ 'aynda şey-i gayr-i mu'tad ve şey-i gayr-i sâbit ve gayr-i vâkif olan nesne tahayyül olunur mu veyâhûd olunmaz mı o dahi ta'arrûf olunur. Ve başta şudâc ve vesvâs olduğu ve onlarm imtilâ katında keşreti olup ve vaqt-i cûda kıletli olup veyâhûd olmadığı dahi ta'arrûf olunur. Ve kezâlik ve 'ale'l-huşûş düvârın olup veyâhûd olmadığı ve vaqt-i imtilâda veyâhûd vaqt-i havâda hafakân veyâhûd gâşy ve teşennüc olduğu ta'arrûf olunur, işbu ta'arrûfler ile 'arada istidlâl olunur. Ve eger imtilâ hayâlât ve şudâc ve vesvâs ve menâmât-ı muhtelif ve hafakân ve sübât-ı 'azîm ihdâs eder ise mi'de mevâdd ile mümteli'e ve da'ife olup mi'dede sü-i mizâc olduğuna delâlet eder. Ve eger hafakân ve şudâc ve gâşy ve vesvâs ve vaqt-i cû u halâda hâdis olur ise delâlet eder ki o mi'dede bir nevc mirâr ve hılt-ı lezzâc vardır ki havâ vaktinde fem-i mi'deye şur'ud eder veyâhûd mi'dede hılt-ı sevdâvî olduğuna istidlâl olunur. Ve bizim sana içtâ eylediğimiz 'alâmât-ı sâire beynehümâyı faşl ve fark eder veyâhûd vaqt-i havâda o hafakân mislilerinin 'urûdu mi'dede bârid mädde olduğuna delâlet eder. Ve zikr olunan

esbâbdan olup esfel-i mi'dede olan sebeblerden o sebeblerin mi'de a'lásında olanlarından mütevellid olan şudâc ve şarç ve ğaşy ve teşennüc mişlli âfetlerden bir âfet tevellüd eylemez.

Ve şol a'râd ki ahvâl-i mi'deye bi'l-müşâreke delâlet eyler, onların ba'đısı dimâġi olur ihtilât-i zıhn ve sübât ve cümüd ve vesvâs gibi ve ba'đısı dahi kalbiyye olur, ğaşy ve hafakân ve sü-i nabđ gibi ve ba'đısı dahi dimâġ ve kalb beynlerde müşterek olur nefesin butlânı ve 'usrü ve seyyi' olması gibi.

On İkinci Faşl Mî'denin Sû-i Mizâc-ı Hârrının

‘Alâmâtı Beyânındadır

Mi'denin sû-i mizâc-ı hârrının ‘alâmâtı ‘ataş olur lâkin sû-i mizâc-ı hârr ifrât üzere olup kuvveti iskât eder ise ‘ataş ihsâs olunmaz.

Ve kezâlik mizâc-ı hârr ‘alâmâtındanır cüşânın duġaniyyeti ve rîkn sühüketi ve müberridâtla o mizâc şahibinin şurût-ı mâdiye ile intifâı ve mi'de-i mu'tedilede muhterika olmayan ağdiye-i ta'rifinin mi'dede ihtirâkı ve ağdiye-i ġalızanın hâlet-i tabriyyede münhadıme olduġu miqdâr inhiğâmdan ziyâde inhiğâmı. Lâkin sû-i mizâc ifrât üzere olup kuvveti iskât eder ise [336b] bu ‘alâmetler bulunmaz.

Ve kezâlik mizâc-ı hârr ‘alâmâtından olur kesret-i ‘ataş ve ta'ama şehvetin kıletti.

Ekşer-i hâlde bunlar dahi mizâc-ı hârre ‘alâmet olur huşuşan sû-i mizâc-ı hârr mâddi olup ve mâdde şafraviyye olur ise delâlet-i mezkûre kaviiye olur ve bu şüretle ona hummâ-ı dıkkıyye tâbi' olur.

Ve bu mizâc şahibininin mizâc-ı mezkûrunda ifrât olup lâkin kuvveti bâkıye olsa onun mizâcı o hâlde cü-ı şedid ihdâş eder taġallülü ekşer olmakla ve taġallül katında mevâddı taġlil için lezç ve taġrik eyledikte maşş gibi bir hâlet ihdâş etmekle. Ve bu mişlli cü'da ġıdâ teġhîr olursa ġaşye mü'eddî olur ve ba'đı kerre bilâ-teġhîr dahi ġaşyde vâkıç olur.

Ve bu mizâc-ı hârrın müddeti tül-i yesîr ile tavile olsa aşlen şehvet bâtıl olur. Ve bu mizâcda olup ağdiye-i ġalıza tenâvül edenlerde ‘aġbu't-tenâvül lu'âbın seyelanı dahi ekşer olur.

Ve ma'lûm buyurula ki mi'desi nâriyye olanların demi kalil ve redi ve müntin ve ġirrif olur, ona o a'dâ kerih görür ki onun mizâc-ı aşlisi o mişlli

deme mübâyin ve muhâlif olur, o dem ile a'cdâ-i mezkûr iğtidâ eylemeyiip kalîlü'l-laħm olur ve onun 'urûkunda dürür olur, zîrâ tabî'at onu isti'mâl etmekle 'urûkta dem maħzûn olup dürür hâşıl olur ve faşd olundukta ondan dem-i redî seyelân eder.

On Üçüncü Faşl Sû-i Mizâc-ı Bârid 'Alâmetleri Beyânındadır

Mi'de bürüdetinin edillesi budur ki mi'dede ta'âmın tağayyürü ba'î olur hattâ bürüdet-i mi'de hasebiyle mütenâvel olan ta'âm nüzül eylemez veyâhûd ba'de-mühletin mi'deden kâzıf eder ve o ma'kzûfta tağayyür-i mu'teber bulunmaz: Eger bürüdet-i mi'de ifrâţ üzere olur ise ta'âmda aşlâ tağayyür olmaz ve nuçd bulunmaz.

Ve ona ba'dı kerre kesret-i şehvet dahi, delâlet eder. Ve kezâlik 'ataşın kıletti ve ta'âm hasebiyle olmayın çüşâ-i hâmid dahi sû-i mizâc-ı bâride delâlet eder.

Ve yine mi'denin sû-i mizâc-ı bâridine delâlet eden edilleden olur ağdiye-i la'îfeyi mi'dede istimrâ edip o mizâc 'urûd etmezden mu'kaddem münhağım olan ağdiye-i gâlıza istimrâ etmemek.

Ve mi'dedin sû-i mizâc-ı ba'dı kerre o meblağa bâliğ olur ki ta'âm-ı me'kûl ba'de-sâ'âtin temeddüd ve vecâf-ı şedîd ihdâş eder ve o hâlet küllü yevmin hâll mişlli bir nev' ru'tubet kâzıf ve kay' eylemedikçe sâkine olmaz.

Ve ba'dı kerre mi'de mizâcının bürüdeti istiskâya ve zerebe mü'eddî olur.

Ve mi'de-i bâride aşhâbının levninde şufret ve beyâğ olur ki onlar erbâb-ı tecribeye hafı olmaz. Ve o sû-i mizâc-ı bârid bir 'illettir ki onun ecved-i mu'alecesi nânḥâh olur.

Ve mi'de-i bârideye ba'dı kerre dimâğ dahi müşâreket eder ve bi'l-müşâreket şudâc-ı riḥî ve tanîn mişlli emrâd-ı dimâğiyye 'arıda olur.

Ve 'arağı olan sû-i mizâc-ı bârid ile mizâc-ı hârr-ı aşlı mi'dede ictimâc eyleseler karâkır ve nefḥ ve cefâf ve 'ataş keşir olur. Ve o 'illetle her kaçın faşda hâcet olsa zıkr olunan a'râd ziyâde olur ve dıkkâ mü'eddî olur ve onun mu'alecesi kable't-ta'âm lehâti ıslatacak miqdârı şarâb-ı kalîl olur ve ağdiyesini nevâşif ve laħm-ı aħmerden kılmak ile olur şerâyid isti'mâl olunmaz.

On Dördüncü Faşl Mîc'denin Sü-î Mizâc-ı Yâbisinin Alâmetleri Beyânındadır

O mizâca 'aşağ-ı keşir ve lisânın ifrâṭ üzere cefâfı zikri taḳdîm olunan şurûṭa ri'âyet katında delâlet eder ve bedenîn hüzáli ve tabîrî olan zübülünden ekser-i zübülü dahi delâlet eder ve ağdiye-i raṭbe ile intifâcı dahi o mizâc-ı yâbise delâlet eder.

On Beşinci Faşl Mîc'denin Sü-î Mizâc-ı Raṭbı Beyânındadır

O mizâca 'aşağın kıletti ve ağdiye-i raṭbeden mîc'denin teneffür ve te'ezzî-si ve taḳlîl-i ğıdâdan ve yübüset-i ğıdâdan intifâcı ve lu'âb ve rîḳin keşreti delâlet eder. Ve keşret-i lu'âb cü' üzere olur ise ekser-i hâlde ma'a'r-ruṭübe ḫarârete delâlet eder. Ve ba'dı kerre yalnız ḫarâretten dahi 'arıḍ olur,

Ve çok vâḳi' olur ki insânın fem-i mîc'desinde ruṭubet-i bâlle olur ve onun şâhibi tevehhüm eder ki her kaçan ta'am tenâvülünden sonra ḫareket eylese mütenâvelini kaḫf eder. Ve bu vehle olan tevehhüm ba'dı kerre ḫa'f-ı mîc'deden dahi ḫâdiṣ olur velâkin bundan akdem zikrî olunan saîr ḫa'f-ı mîc'de delâili dahi mevcûd olur ise. Ve bu tevehhüm ba'dı kerre cü' vaktinde dahi olur, bu sûret ekl-i ta'am olmaksızın olur, ammâ sûret-i müteḫaddimedede tenâvülden sonra o tevehhüm 'arıḍ olur.

On Altıncı Faşl Mevâdd-ı Emzicenin ve Mevâddın Müstaşhıb Oldukları Emrlerin Alâmetleri Beyânındadır

Mizâcın mâddî olduğuna delâlet eden umûr ḫayṣ ve cüşâ ve berâz olur.

Ve berâzın ḫâşşaten delâleti levn ile olur. Ve berâza ve bevre muḫâliṭ olan nesnelere ile delâlet ḫavî olur lâkin ḫâcet-i ḫaddi mücâviz olur ise o muḫâliṭin delâletinde ḫuvvet olmaz.

Mizâc-ı mîc'de mevâddın rakıḳ ve şadıdi olduğuna delâlet eder. Mîc'denin ḫiffeti ile ma'an 'arıḍ olan ğaṣeyân ve lez' ve 'aşağ ve iltihâb ve ağdiye-i ğalîza tenâvülünde ğaṣeyânın 'urûḍu ve bi'l-cümle mevâdd-ı rakıḳ ve şadıdi keşir olur ise o mâdde şâhibinde ğaṣeyân dâim olur ve ḫalîl olur ise ğaṣeyânında devâm olmaz belki tenâvül-i ağdiye katında faḫaṭ ğaṣeyân eder. Ve kezâlik o mâdde müteşerribe olmayıp belki ḫa'r-ı mîc'dede maḫşüre olsa ona ğaṣeyân

‘arîd olmaz velâkin tenâvül-i ağdiye katında ağdiyeye muhâlağa ile mi‘dede faş ve münteşire olup fem-i mi‘deye bâliğa oldukça gâseyân ihdâş eder.

Ve feğâ-ı mi‘deye maşbûbe olup ğayr-i müteşerribe olan mevâdda delâlet eder o mişlli mādde mi‘desinde olan kimse mā-ı ‘asel ve sükker mişlli celâsı olan ağdiye tenâvülünde ola māddeyi zıkr olunan mütenâvel-i câli hâricde iħrâc ve hisse ibrâz eylediği.

Ammâ müteşerreb olan mevâdd kay³ ve berâzın iħrâcâtından ma‘lûm olmaz belki zıkrî mürûr eden delâil-i sâire ile ma‘lûm olur ve onların aşlı ve esâsı gâseyân olur, zîrâ gâseyân lâ-mahâle māddeye delâlet eder.

Eger mi‘dede yalnız tehevvi⁶ olur ise mi‘deye māddenin lüşûku olduğuna ve teşerrûbe delâlet eder ve ‘ataş māddenin cinsine delâlet eder, zîrâ ‘ataş mi‘denin harâretine veyâhüd mülkâtına ve bürâkıyyetine delâlet eder.

Eger ‘ataş şey²-i hârr ile sâkin olur ise māddenin balğam-ı mâlih olduğuna ve eger şey²-i hârr tenâvülü ile sâkin olmaz ise mādde şafrâviyye olduğuna delâlet eder.

Kezâlik mādde femin ta‘mı ile dahi ta‘arrûf olunur. Ve kazf olunan fağla ile dahi ta‘arrûf olunur.

Eger gâseyân ile ‘ataş çem⁶ olur ise şafrâyâ delâlet eder. Gâseyân yalnız olup ‘ataş yok ise māddenin bârid olduğuna delâlet eder.

Ve mi‘dede hâdde-i balğamiyye-i keşîre vü lezicenin ictimâ‘ı edillesindendir şehvetin sukûtu ve keşîrü’l-ğidâ olan ağdiyeye şadrın ‘adem-i inşîrâhı ve hiddet ve harâfeti olan e‘imeye tabî‘atın meyli.

Bi’l-cümle bunlar mi‘dede mevâdd-ı mezkûrenin ictimâ‘ı edillesindendir.

Ve kaçan keşîrü’l-ğidâ olan ağdiyeyi o kimse tenâvül eylese onda nefh ve temeddüd ve gâseyân zuhûr eder; cüşâ hâdiş olmadıkça istirâhat eylemez.

Ve mi‘dede ve mi‘denin cevânibinde mevâdd-ı rediyye ictimâ‘ına dâll olan edilleden olur merâkkım ihtilâcı. Ve ba‘dı kerre o ictimâ‘la şar⁶ ve mâlîhülyâ dahi ‘arîd olur.

Ve mevâdd-ı sevdâviyyenin inşîbâbına delâlet eder ma‘a-đafî’l-hâdm şehvet-i keşîre ve keşret-i nefh [337a] ve vahşet ve vesvâs.

Ve māddenin nezle olduğuna delâlet eder edvâr ile ishâl olup a‘đâ-i sâirede dahi re‘sten nüzül eden nezlenin keşreti ve kay³ ve berâz-ı hâricde hılt-ı muhâfînin vücûdu.

Ve maddenin raṭb olup ĩzā ve ĩlāmı ve ğaleyānla olduĝunun ʿalāmeti budur ki o mādde şāhibinde ʿaṭaş olur velākin feminde merāret ve mülūḫat olmaz ve o kimse iḥsās eder ki ke-enne bir şey²-i raṭb ḫalkına şuʿūd ve nüzül eder ve feminde ruṭūbet-i müfriṭa olur ve re³-i miʿdede dahi ruṭūbet-i balĝamiyye ve iltihāb olur, feʿfhem zālīke.

On Yedinci Faşl Mîʿdenin Ğayr-i Mizācī Olan Āfātının ʿAlāmâtı Beyānındadır

Miʿdenin ʿazīm olduĝunun ʿalāmâtı budur ki o kebīr olan miʿde ṭaʿām-ı keşīri muḫtemile olur ve ṭaʿām-ı keşīr ile mümteliʿe olsa aḫşānın telāzümü ve baʿdısının baʿdı uḫrā ile insidādı ḫasen olur. Ve kaçıan miʿde-i kebīre ṭaʿāmdan ḫāliye olsa insidād noksān olur ve aḫşā-i sāire muʿallaqaten ve muḫtaribeten bākī kalır.

Ammā miʿdenin şıĝarının ʿalāmeti ṭaʿām-ı keşīri miʿde-i şaĝīre muḫtemile olmaz ve ḳableʿş-şıbaʿ mümteliʿe olur.

Ve miʿde ile kebid arasında olan süddelerin ʿalāmâtı budur ki o südde şāhibinin berāzı ruṭūbetli olur ve berāzının kesre⁴ olur ve ʿaṭaşında ve deminde ḳillet ve levninde taĝayyūr olur, sū⁵-i kunye levnine ve levn-i istiskā meblaĝına bālīĝ olunca ḳadar levni müteĝayyūr olur.

Ve miʿde ile ṭihāl arasında olan südedin ʿalāmetleri budur ki onların şehvetleri ḳalīle ve ṭihāli ʿazīm olur.

Ve miʿde ile emʿā arasında olan südde ʿalāmeti budur ki o südde şāhibine ĩlāvüs ve ḳülnc ʿarıḳ olur.

Ve miʿde ile dimāĝ arasında olan süddenin ʿalāmeti budur ki mizāc ve ḫadm şālīḫler ve ḫāl-i ṭabīʿiyye üzere bākīler iken şehvetleri ḳalīle olur ve ḳillet-i şehvete ʿayık-i āḫer olmaz ise o ḳillet südde-i mezküreye delālet eder. Ve kezālik südde-i mezküreye delālet eder cidden lezzāʿ ve ḫırrīf olan nesnelere belʿ olunsa onu o südde şāhibi iḥsās eylemez ve felāfilī maʿcūnu saḳı olunan kimse onun üzerine ʿaleʿr-rīḳ şarāb şürb eylese ona fūvāk ʿarıḳ olmaz.¹³

13 Yaʿnī felāfilī tenāvül edip üzerine şarāb içen kimseye elbette fūvāk gelir ve fūvākın bulunmadığı sū⁶-i mezkūr ile olur.

Ammâ miçdede riyâh olduğunun çalâmeti miçdede temeddüd ve kezâlik iki cenblerinde ve taht-ı şerâsîfinde dahi temeddüd ve taâmın tufû'u ve riyâh-ı nâzilenin ve riyâh-ı cüşâiyyenin keşreti olur.

Ve maçlûm buyurula ki kaçan kuvve-i hâsse kebid ve miçde arasında maça'n-nehâfe şalâbet ihsâs eylese inhilâl-i tabîratı münzir bir delîl olur.

On Sekizinci Faşl Emrâd-ı Miçdenin Bi-Vechin Külliyyin Muçalecâtı Beyânında Olur

Miçde emrâdına meşrûbât ve ağmide ile ve o neçulât ile muçalece olunur ki miçde edviyeleri ile maţbûh olan sudan ittiḥâz oluna ve kezâlik edhândan mütteḥâze olan aţliye ve merûḥât ile ve kezâlik edviye ile maţbûh olan su içinde taḥḥ olunmuş şümûçdan mütteḥâz merhem ile dahi muçalece olunur. Ve ağmide ile muçalece neçulâttan ḥayrlı olur, zîrâ neçulâtın teşîri daţf olur.

Ve maçlûm ola ki miçdeye ḥarr ve berd ile çarç olan sũ-i mizâcın çilâcı sehl olur o sebebden ki bizim onlara çilâç olup müdâdesi olan ve mizâclarını muçaddil ve muşahḥih olan şedîdü'l-kuvve devâlara vüsûlümüz eyser olur.

Ammâ miçdeye ruţûbet ve yübüset ḥasebiyle çarç olan sũ-i mizâcın muçalecesi aşçab olur çale'l-ḥuşuş sũ-i mizâc-ı yâbisin muçalecesi ziyâde suçubetli olur, zîrâ o keyfiyyetlerin mukâbili olan edviyelerin teşîrleri daţf olur.

Ve miçde-i bârideyi teşḥinin müddeti miçde ḥârreyi tebrîdin müddetine müsâviye olur velâkin miçde-i ḥârreyi tebrîdin ḥatârı çazîm olur ḥuşuşan miçde-i bâridenin civârında olan çuğvda sũ-i mizâc-ı bârid veyâḥûd vech-i âḥer ile onda daţf ola.

Ammâ miçde-i yâbisi tertîb veyâḥûd miçde-i raţbı tecfîf onlarda olan ḥatâr müşâbih olur velâkin yâbisi tertîbin müddeti aţvel olur.

Ve maçlûm ola ki miçde emrâdı mâdde ile olup ve hangi mâddeden olduğunda işkâl olursa ona eyâricâttan enfaç bir devâ olmaz, zîrâ eyâricât meşâlih-i miçdeye ziyâde nâfiç ve bi'l-ḥâşşiyeye miçde efâlinin tamâmına içânesi ekşer olur.

Ve miçdenin sũ-i mizâcı bilâ-mâdde olur ise vâcib olur ki onun muçalecesinde eyâricâta taḥvîl olunmaya, zîrâ eyâricât ḥârr veyâḥûd bârid olan sũ-i mizâclara muğirre olur ve mizâc-ı bâridde çilâç[ında ondan] akvâ edviye mevcûde olur.

Ve kaçan mi'deye muşabbe olan hılttan mi'de istifrâğ olursa ba'de'l-istifrâğ o mi'deyi mu'kavviyyât ile ta'kviye eyle, evvelâ maşbûbe olan hıltı müceddeden inşibâbında kabûl eylemesin için. Ve onun etrâfı şedd ve teşhîn olursa mi'deye müteveccih olan hıltı mi'deden habs ve men'e mu'în olur. Mevâdd-ı harreyi mi'deye inşibâbdan şarâb-ı haşhâş şedîden men' eder.

Ve eger mi'dede olan hılt-ı bârid olsa şarâb-ı haşhâş isti'mâl olunduktan sonra mi'deyi ta'kviyeye hâcet olur. Ve mi'denin mu'kavviyyâtı verd ve maştakînin akrâş-ı şağîresi ve na'nâc-ı yâbis ve 'aüd-ı niyy ve çaranfûl ve bunlara müşâbih olan nesnelerdir.

Eger hılt hârr olur ise mi'de rubûbla ve verd ve tabâşîr ve onlara müşâbih nesnelerden müttehez olan akrâş ile ta'kviye olunur.

Ve kaçan mi'de ile kebid arasında zikri mürûr eden vech üzere şalâbet ve nehfet olsa onun gıdâsı ve devâsı mâ-i şarîr kılınır ve onu dahi saqyda tedricce ri'âyet olunur, yevmen-fe-yevmen onu şûrb 'aşereden bidâyet edip 'ısrîne ve mi'eye varınca kadar tûl-i nehârda o mîkdâr ile müteferriqaten iktifâ olunur. Kaçan mi'deye kuvvet ve hadma kudret gelse o zamân mâ-i şarîr def'a-i vâhidede veyâhüd iki def'ada isti'mâl olunur ve ona istifrâğ için devâ veyâhüd faşd takrîb olunmaz. Ve bu bâbda etıbbâ bir çurş-ı nâfi' vaşf ederler, o çurş-ı mevsûf budur: Maştakî, akrâş-ı verd her birinden üçer dirhem, kehrübâ, na'nâc-ı yâbis, mermahûz, 'üd-ı hâm her birinden ikişer dirhem ahz olunup şarâb-ı 'atîk ile veyâhüd meybih ile saqy olunur.

Ve vâcib olur ki mi'de tenkıyesinde ve mi'denin fe'dânda müctemi'a veyâhüd lehıceyi mi'deden tenkıye için veyâhüd mi'de teşerrüb eylediği mevâddı tenkıye için isti'mâl olunun edviye bir nev' edviye ola ki mi'deyi ve mi'deye çarîb olan cedâvili¹⁴ tecâvüz eylemeye ve mi'deden ba'd olan 'urûka vâsıl olmaya. Ve eger o edviyeyi saqy def'a-i vâhidede nâfi' ve nâci' olmaz ise mükerreren saqy oluna ve münakkiyyâtı tekrâren saqy hâcetsiz istifrâğdan ef'dal olur.

Ve vâcib olur ki emrâd-ı mi'dede bevl ve berâz emrlerine mürâ'ât oluna ve rüyet olursa ki bevl ve berâz şalâha iqbâl eylemiştir, delâlet eder ki mi'de dahi şalâha iqbâl eylemiştir.

14 "Cedâvil"den murâd küçük damarlardır.

Ve vâcib olur ki emrâd-ı mi'ce mu'alecesinde şedîdü'l-berd olan su mişli nesnelere îrâd olunmaya her ne kadar o âfet mi'cede hâretiler ise. Hûşûşan mi'cesinde fuğul olan kimseler edviye-i muhallile isti'mâl eder olduklarında o muhallilâtı kuvvetini hıfz için edviye-i kâbîdadan ihlâ eylemeler, zîrâ o mişlilere şedîdetü'l-berd ve devâ taqrîbi senin bundan âkdem ma'lûmun olduğu üzere ziyâde muğırr olur.

On Dokuzuncu Faşl Bârid-i Raṭb Olan Sû-i Mizâc-ı Mi'ce Beyânındadır

Eger mi'cenin bârid-i raṭb sû-i mizâcı mâdde ile olur ise *Kânûn*'da bildirildiği üzere istifrag olunur. Ve eger onun maddesi keşire olmaz ise onu istifragda aşhâb-ı tecribenin bir tarikat-ı [337b] meşhuresi vardır. Ve maddesi olmayanlara ağdiye ile olan tarikat budur ki o 'alil kabîd ve merâreti olan ağdiye ile tağdiye olunur ve o gıda mi'ceyi kabîdî hasebiyle tecfif ve merâreti ile teşhîn eder ve şarâb-ı afîş bu kabîlden olur.

Ve o illete nâfi' olan edviye-i meşrûbeden olur edviye-i efsentîniyye ve şarâb-ı efsentîn ve efsentînin kendisi ve sefercel ile mütteḥaze olan edviyeler.

Ammâ ağmide ve aṭliyye ve merûḥât-ı nâfi'a ağmidenin nâfi'leri o dîmâdlardır ki onda kâbîda ve tayyibe edviyeler ola, meşelâ eczâsında ḥamâmâ ve kaşabu'z-zerîre ve sünbül ve sâzec ve lâden ve muḳl ve aşı-ı süsen ve belesân ve dühn-i belesân ve ḥabb-ı belesân ve mey'a ola.

Ammâ onların merûḥâtı o kayrütüdir ki dühn-i maştakî ve zeyt [ve dühn-i nârdîn] ve dühn-i sefercelden mütteḥaz ola. Ve bunlar nef' vermez ise ağmide-i muḥammire ve devâ-i sâfisyâ isti'mâl oluna.

Ve ağmide-i kavıyyeden olur o dîmâd ki za'ferân ve sünbül-i sūrî ve maştakî ve dühn-i belesân her birinden bir cüz', 'asel üç cüz', Atrûgaliyûn şehrinden meclûb olan mürr üç cüz', şamg-ı buṭm bir buçuk cüz', ferfiyûn bir cüz'. Bu mezkûrlar aḥz olunup ondan dîmâd ittihâz olunur ve ondan kalîlen şûrb olursa dahi câiz olur.

Dîger: Mey'a dört, şem' üç, muḥḥ-ı iyyel iki cüz', şamg-ı buṭm bir cüz', dühn-i belesân bir buçuk cüz', dühn-i nârdîn iki cüz'.

Dîger: Mey^a üç, muh̄h-ı iyyel üç, şabır üç cüz², dühn-i nârdîn sekiz, dühn-i belesân üç, şem^c beş. Bu mezkûrlar ahz olunup onlardan kayrûfî ittiḥâz olunur.

Bu mezkûrlar aşḥâb-ı tecribenin tarîkatı idi, ammâ aşḥâb-ı kıyâs o ʿilletle emr ve iğrâ ederler ki evvelâ riyâdet-i muʿtedile oluna ve keymüſu ḥâsen ve sehlû'l-inhiḍâm ve miḳdâr-ı muʿtedil ve kıllete mâil ve miʿde mezkûrenin hadmına muvâfık ağdiye ile tağdiye oluna ve sonra tağdiyede ve edviye ve edviye mecrâsına cârî olan nesnelere istiʿmâlinde tederice mürâʿât oluna. Bâ-ıtidâl o fevka'l-ıtidâl ḥârre olan cüvâriſenât-ı ʿatire ʿillete muḳâbelesi ḥasebiyle istiʿmâl oluna, mizâc muʿtedil olunca ḳadar zıkr olunan cüvâriſenât kabîlinden olur felâfilî ve kemmûnî devâları.

Devâ-i Ceyyid: Ḥabb-ı ʿarʿar, şamğ-ı butm, fülful her birinden birer cüz², Atrûğaliyûn medînesinden meclûb olan mürr. Şâhib-i *Kânûn* der ki ben zann ederim ki eṭibbânın bu zıkr eyledikleri mürr mey^a olmak gerekir. Ve kezâlik nârdîn her birinden iki cüz², futrâsâliyûn yaʿnî kerefs-i cebelî ve kâşim her birinden mîşf cüz². Bu mezkûrlar ahz olunup miḳdâr-ı kifâye ʿasel ile maʿcûn kılınır. Ve bunların miʿde-i bârîdeyi taʿdîli miḳdârmdan ḥadde bürüdeti ziyâde olur ise ona emrûſiyâ ve sencerînâ saḳy olunur. Ve cemîʿan mâddesi ğalîza ve raṭbe olan emrâda şarâb-ı ʿunşul edviye-i ceyyidedendir.

Sıfat-ı Şarâb-ı ʿUnşul: Muşaffâ ve münakḳâ ve muḳaṭṭaʿ olan ʿunşulden üç menn ahz olunup zücâcdan bir kâse içine tarḥ olunur ve ağızı setr olunup altı ay miḳdârı terk olunur.

Yirminci Faşl Ḥarru'l-Mizâc Olan Miʿde Muʿâlecesi Beyânındadır

Miʿde iltihâbına leben-i ḥamıd ve kezâlik ḥall saḳy olunmak nâfiʿ olur, ʿale'l-ḥuſûſ küzbere ile saḳy olursa nefʿi ekşer olur. Ve inek sûtünden mütteḥâz râib ve ḥıyâr lübbü ve ḥâşşaten semek-i tarî iltihâb-ı miʿdeyi müsekkin olur. Ve mâ-ı bârid ve fevâkih-i bâride ve Hindî yaʿnî bittîḥ-i Hindî ve kıssâ ve ſedîdetü'l-mâiyye olmayan ḥavḥ¹⁵ dahi saḳy olunur; eger ḥavḥ ſedîdü'l-mâiyye olur ise şâfrâya istiḥâle eder. Ve kezâlik ḥass ve erüz ve ʿades ve küzbere-i raṭbe maʿa'l-ḥall ve ḳar^c ve bunlara müſâbih nesnelere

15 “Ḥavḥ” ſeftali maʿnâsındır.

kâfûr ile ve şandal ile ve verd ile o halîta-i mezkûrelere ihtiyâc katında maḥlûṭan isti'mâl olunur. Ve kezâlik akrâş-ı ṭabâşîr dahi saḳy olunur ihtilâf-ı¹⁶ mirârî olur ise ve kezâlik ihtilâf-ı mirârî oldukta meslûk olan yumurta ve 'ades ile ve rummâniyye ve summâkiyye ve hısrîmiyye ile iṭ'âm olunur.

Ve luḥûmdan ṭayhûc ve dürrâc ve ferâric luḥûmları tenâvülüne ruḥşât verilir. Ve onların ḥarâretleri inhâk-i kuvvet mertebesine bâliḡa olmaz ise bâride ve ḡalîza olan semek-i ṭarî ḳarîşi ve buṭûn ḳarîşi ile ve her ḳabḏı olan aḡdiye ile taḡdiye olunur. Ve onlara rubb-ı ḥaşḥâş ve şarâb-ı ḥaşḥâş cidden nâfi' olur. Ve onlara nâfi' olan tedbîrlerden olur edviye-i müberride ile taḏmîd eylemek. Ve onların mi'çeleri üzere nefḥ ve nefş olunmuş meşâne mâ-ı bârid ile mümteli'e kılınır kimâd olunur. Ve kaçan mi'çede üzere müberridât ile ḏimâd olursa hicâbî ve kebidî onların ef'âllerine ḏarar işâbet edecek ḳadar tebrîd eylemekten tevakkî olunur, zîrâ hicâbın bürüdetinden nefste âfet ve kebidin teberrüdünden kebidde âfet-i berd ḥâdiş olur. Ve kaçan kebid ve hicâbda bürüdetten bir nesne ḥads eyleyen isen dühn-i müsahḥin ile berdin ḏararını tedârük edip üzerine o dühni şabb veyâḥud kimâd eyle ve o aḏmideye senin bildiḡin meşrûbatı bedel eyle ya'nî ḏimâdları terk edip meşrûbatı saḳy eyle.

Yirmi Birinci Faşl Mi'çenin Mizâc-ı Bâridi Mu'âleceleri Beyânmdadır

Eger mi'çenin mizâc-ı bâridi ḥafîf ise aḥlâṭında efsentîn ve dâr-ı şîni olan akrâş-ı verd ve kemmûn ve nânḥâḥ ṭabḥiyye saḳy olunur ki kemmûna nânḥâḥ bir nazîf inâ-i zücâc içinde ṭabḥ olunmuş ola ve o âfete nânḥâḥın menfa'ati 'azîme olur.

Ve mizâc-ı bârid zîkr olunan miḳḏardan ḳavî ise ma'âcîn-i ḳaviyye-i ḥarre ve büzür-i ḥarre felâfilî ve tiryâk ve meşrûdîṭus şarâbla saḳy olunur ve sencerînâ meybîh ve kemmûnî ve emrûsiyâ ve fendâzîkûn ve devâu'l-miski'l-mürr saḳy olunur ve ıstamaḥîkûn ve kündürî ṭab'atları leyyine olur ise nâfi' olur. Ve vâcib olur ki o mişlli devâlar sünbül ve maşṭakî ve idḥir

16 "İhtilâf"tan murâd müsterâḥa tereddüddür.

ve onlar mişlilerin sülâkâlarıyla saqy oluna ve zencebîl-i mürebbânın dahi onlara menfa'ati olur. Ve akrâş-ı verd bir mişli 'ud ile isti'mâl olursa kezâlik nâfi' olur. Ve felâfilî şarâb ile isti'mâl olursa mi'deyi şiddet üzere teşhîn eder ve şiddet-i ishâmına fuvâk ile istidlâl olunur.

Ve vâcib olur ki onlar hiltit ve fülful isti'mâl eyleyeler, zîrâ onların bu bâbda nefî keşir olur. Ve onlar süm tenâvül eylese enfa'ı eşyâdan olur. Ve mi'deyi dühn ile temrîh dahi nâfi'dir. Temrîh olunacak edhân dühn-i hınnâ ve dühn-i süsen ve dühn-i maştakî olur ve o dühne şahm-ı decâc dahi katılır. Ve eger o dühn fağl-ı kuvvete muhtâc ise ona uşşak ve muql dahi katılır. Ve bu miqdâr kuvvetten akvâya muhtâc olur ise kuşt ve bân dühnleri dahi halî olunur. Ve sair mesühâtan şarâb-ı süsen ma'a'l-'ud ve misk ve 'amber ve büzürdan hulbe ve kerefs ve hatmî büzüru dahi nâfi'dir.

Evcâ-ı bâridesi olan mi'deye mihceme vâd'ının menfa'ati 'azîme olur. Ve ma'lûm ola ki etrâfını teşhîn etmekle karîb zamânda mi'de dahi müsahhane olur.

Yirmi İkinci Faşl Mi'denin Mizâc-ı Yâbisi Mu'alecesi Beyânındadır

Onların 'ilâc-ı 'ilâc-ı dıkkâ karîb olur, zîrâ sũ-i mizâc yâbis dıkk-ı mi'dedir. Kaçan müstahkem olsa 'ilâc kabul eylemez ve onun 'ilâcında yalnız mi'deyi tertîbe iştigâl edip a'đâ-i sairiyi tertîb terk olunmak câiz olmaz belki mi'deyi tertîb bi'l-cümle bedeni tertîb ile olur, pes onlar taħmîm ile ve âbzende iclâs ile ve ħammâma idhâlini yübüsetenin iktidâ eylediği kadar tekrîr ile tertîb olunur. Ve onların yübüseti ba'đı kerre o kâdra bâliğ olur ki menzillerinden ħammâma ve ħammâmdan menzillerine meşy etmeğe onlara ruşşat verilmez belki nakle-i mezkûreleri miħaffe ile kılınır hareket ile ruṭbet-i mevcûde taħallül ve âbzende intişâf eyledikleri ruṭbet terşîh eylesin için, zîrâ ħammâm bedeni irhâ eder. Ve beden-i müsterhiye vâcib olur ki muħallil olan nesne taḫrîb olunmaya, zîrâ muħallilâtı taḫrîb ile istirhâ [338a] ziyâde olur ve onların taħmîmi âbzende onları inḫâc ile olur, havâ-ı ħammâmı isti'mâle onlara ħâcet olmaz.

Ve vâcib olur ki onların âbzenleri suyu kuşâfirret ihdâş eden su ile lâzîc olan su arasında olup mu'tedil ola ve'l-ħâşıl âbzen o sudan mümteli'e ola ki 'alîl ondan münfa'îl olmayıp mütelezziḫ ola ve o su tertîb edip 'alîlin

mesâmmâtı tevessu' eyleye. Ve vâcib olur ki âbzende 'alîlin miqdâr-ı mekşi bedeni müntefih olunca kadar olup beden dümûra bed' etmezden muqaddem hurûc eyleye.

Ve vâcib olur ki hammâmdan ba'de'l-hurûc bir miqdâr istirâhat edip sonra leben-i nisâ veyâhüd leben-i ütün veyâhüd leben-i mâ'iz gibi elbân-ı laîfe şürb eyleye ve ecved olan şürb lenen dar'dan maşş ile veyâhüd halb olunduğuna qarîb zamânda aHz olunup o halîb istilâb tarîkiyle isti'mâl oluna ve havâdan münfa'îl olmazdan muqaddem ola. Ve meşrûb olan sût o hayvân sûtü ola ki o hayvân me'kûlünü hadm etmiş ola ve sûtü halb etmezden muqaddem ona i'tidâl üzere riyâdet ettirile¹⁷ ba'dehu halb oluna ve o hayvân âheri irdâ' eylemeden halb oluna. Ve insândan mâ-'adâdan sût aHz olunur ise o hayvânın cevdet-i hadmı/redâ'et-i hadmından berâzım netni ve 'adem-i netninden fark olunur ve kezâlik fabr'atının ihtibâsmadan ve i'tidâlınden ve ru'tubet ve cefâfından ve ru'tubet ve cefâftan birinde ifrâtundan ve berâzım istivâsmadan ve rihîyyet ile intifâhından dahi fark olunur. Ve cevdet-i hadmın 'alâmâtı bulunduktan sonra o hayvâna dürtmek ve oğmak ile o hayvân tervîd olunur.

Ve marîde dahi nazar olunur, zikr olunan lebeden ve mâ-ı şa'irden hangisini hadm eylediği ta'arrûf olunur ve o hadm cüşâsından ve aHşâsının hiffetinden ma'lûm olur ve hangisinin hadmı ta'arrûf olundu ise onu sâ'at-i râbî'a veyâhüd sâ'at-i hâmiseden sonra i'âde eder ve ba'dehu hammâma idhâl edip a'dâsını dühn ile temrîh eder maşş eylediği sûtün veyâhüd mâ-ı şa'irin mâiyyeti mi'dede muhtekân ve muhtebes olsun için. Eger o 'alîlin hammâma duhûl mu'tâdı ise merreten sâlişeten hammâma idhâl olunur. Ve eger onun hammâma duhûlü iki def'ada ziyâde olmamak aşveb idiği rey olunur ise o iki hammâmın arasında olan sâ'atlerde o 'alîli tamâmen ve kâmilen istirâhatte kııarsın; eger leben şürbüne meyli var ise leben saHy eylersin ve eger lebene meyli yok ise şan'atı muhkem olan ma-i şa'ir saHy eylersin; o muhkemü's-şan'at mâ-ı şa'ir budur ki onun suyu çok olur, tabh-ı keşr hasebiyle suyu az ve kalîl bâkî kalır. Ve 'alîle milh ve hamîr ile müt-tehaz ve indâcı muhkem hubz it'âm olunur ve semek-ı radrâdı ve ecniha-i tıyûr-ı hafîfetü'l-luhûmdan rahş ya'nî mülâyim ve müteherri cenâh it'âm

17 Ve riyâdetin tarîki qarîben zikr olunur.

olunur ve düyûk-i müsemminenin luḥûmu leben ile ve lüzüçetli ḡalîz ve şulb peynir ile dahi taḡdiye olunur. Ve eger o ‘alîl keşrû’l-ḡıdâ ise ḡıdâsını tekşîr eyle velâkin ḡıdâyı serî‘ü’l-inhiḡâm ve keymûsu laṭîf ve raṭb olan aḡdiyeden eyle ve şıḡal ve temdîdi olmayacak kadar miḡdâr-ı ḡıdâyı ziyâde eyle. Ve ammâ keşret-i ḡıdâyâ i‘tiyâdı olmayıp ḡıdâsı ḡalîl olanlar zıkr olunan aḡdiye ile ḡalîlen taḡdiye olunur; kabḡda mâile ve mizâc-ı mâiyyeti ihtimâli ḡalîl olan şarâb-ı raḡîḡ saḡy olunmaktan lâbüdd ve lâzım olur, zîrâ o şarâb ḡıdâyı tenfîz eder ve kuvveti in‘âş eder ve tebrîdinin nikâyesi olan mâ-ı bârid şürbünden ignâ eder. Ve o şarâbın miḡdâr-ı meşrûbu mi‘de üzere ṭufû‘u ve ḡarḡarası olmayacak kadar olur. Ve ‘alîle def‘aten sâniyeten verilecek ḡıdâ evvelâ verilen ḡıdânın zamân-ı haḡmından sonra olan zamânda verilir. Ve ona ḡıdâ-ı vâhid def‘a verilmez mümkin oldukça müteferrikan verilir. Ve onların ta‘âmı hafîf olan aḡdiyeden kılınır, zîrâ ḡalîza olsa ta‘âm-ı evvel münhaḡım olmadan ta‘âm-ı sâni üzerine vâki‘ olur. Bu zıkr olunan tedâbir ile onlara birkaç eyyâm tedbir olunur ve kaçan kuvvetleri ve ḡarâretleri yeşiren munte‘ise olsa onların riyâdet ve delkleri ve ḡıdâları ziyâde olunur, kaçan şıḡhate karîb olsalar onlardan keşk-i şa‘îr kaṡ olunup bedeline bir gün veyâḡûd iki gün ḡanderûstan mütteḡaz ḡasv ile ki onlar i‘‘âm olunur ve sonra onun üzerlerine münmî ḡıdâlar ziyâde olunur, evvelâ ekârî‘ ve eṭrâf ile bed’ olunur ve luḥûmu raḡşa ve mülâyim olan tayr ile dahi taḡdiye olunur.

Yirmi Üçüncü Faşl Mi‘denin Bârid-i Yâbis Olan Sû-i Mizâc-ı Mürekkebi ‘İlâcı Beyânındadır

Eger mi‘denin sû-i mizâcı bârid-i yâbis olur ise yübse mu‘âlece eylediḡin gibi bürüdete dahi mu‘âlece ile, yalnız yübse mu‘âlece ile iktifâ eyleme velâkin bürüdetin mu‘âlecesi lâ-maḡâle müsaḡḡinât ile olur. Ve vâcib olur ki kabḡ ve taḡlîli ḡavî olan müsaḡḡinâttan ictinâb oluna, zîrâ onlar yübüseti ziyâde ederler. Ve bi’l-cümle kimâdât isti‘mâli bu bârid mizâca muḡırr olur onları isti‘mâlden nef‘ ḡâşıl olmaz.

Ve vâcib olur ki işḡânı serî‘ ve ḡavî olan nesnelerden ictinâb oluna, zîrâ o işḡân mi‘deyi tecfîf etmekle yübüsetini ziyâde eder belki vâcib olan budur ki mi‘de ḡalîlen ḡalîlen işḡân oluna ve onların arasında mi‘de tertîb oluna

ve hârr-ı ğarîzînin cevherini ziyâde eden ishân isti'mâl oluna ve nâriyyeti ziyâde edenler isti'mâl olunmaya.

Nâriyyeti olmayıp hârrî ğarîzî cevherini ziyâde eden nesnelere olur kalîlü'l-mizâc olan şarâb ya'nî su az katılan şarâb ve kezâlik leben ve mâ-ı şa'îr ki ona menzû'ü'r-rîğve 'aselden miqdâr-ı kâlîl hâlî olunda, pes o mâ-ı şa'îr ğıdâyı teksîr ve fuğülü taqlîl etmekle ziyâde ceyyid olur.

Ve mi'deyi tertîbi olan edhân-ı 'a'îre ile temrîh eylemek mi'deyi teşhîn eder; o edhân dühn-i sünbül ve nârdîn mişlîlerdir ve dühn-i maştakî isti'mâl dahi nâfi'dir. Ve ba'dı kerre o edhâna dühn-i belesân dahi hâlî olunur ve ba'dı kerre dühn-i belesân ile iktifâ olunur, zîrâ o dühn bu bâbda nâfi' olur ve ecved olan o edhâna miqdâr-ı kâlîl şem' hâlî olunmaktır mi'de üzere lebsi ziyâde olsun için.

Ve menfa'atı kavîyye olan edviyeden olur maştakî saħk olunup dühn-i nârdîne hâlî olunduktan sonra mi'de üzere vaç oluna ve maştakînin edsemi ihtiyâr olunmak gerektir.

Eger müştedd olur ise gerektir ki küllü yevmîn mi'de üzere zift-i hârr ilşâk olunmakla tîlâ oluna ve o tîlâ-i hârr teberrüd etmezden evvel nez' oluna. Ve zifti vech-i mezkûr üzere isti'mâl ba'dı kerre günde iki def'a olur, zîrâ zift dimâğa dem-i ğazî çezb eder. Ve vâcib olur ki bâbu'z-ziftte zikr olunan me'âkîlden ziftin sûret-i isti'mâlî ta'arrûf oluna.

Ve bu bâbda menfa'at-ı 'azîmesi olan nesnelere laħîm ve şahîhü'l-mizâc olan şabîyi¹⁸ itinâk eylemek, zîrâ o vech üzere olan itinâk mi'deye harâret-i 'arîziyye ifâde eder ve ta'âmı dahi hağm-ı şedîd ile hağm eder. Eger o mişlî şabî mevcûd olmaz ise semîn olan kelb yavrusunu veyâhüd erkek ve semîn olan hirreyi ve o mecrâya cârî olanları itinâk eder. Ve vâcib olur ki o mu'tenâk olan şabî ta'rîk olunmaya, zîrâ onun 'araķı teberrüd edip 'alîlin mi'desini tebrîd eder ve mümkün olur ki terlesin için mâni-i 'araķ olan ağliye ile şabînin bağnı tağliye oluna. Ve vâcib olur ki bu tedbîrler olunduktan sonra üzerine mâ-ı bârid ifrâğ üzere isti'mâl olunmaya, zîrâ o isti'mâl ağarr-ı eşyâdandır.

18 Zann ederim ki Şeyh'in "şabî"den murâdı "şabiyye"dir, ke-enne cinse işâret ile iktifâ olundu.

Yirmi Dördüncü Faşl Hârr-ı Yâbis Mizâcı Olan Mîc'denin 'İlacı Beyânındadır

Bu mizâcı olan mîc'denin 'ilacı basîṭ olanlarının 'ilacını cem' ile olur ya'ni mizâc-ı hârrın 'ilacı mizâc-ı yâbisin 'ilacı biriktirilip mecmûc ve mürekkeb ile mizâc-ı mürekkebe mu'alece olunur.

Ve eger o [338b] mizâc-ı mürekkebe olan ḥarâret ḳalîle ise yalnız aşhâb-ı yübsün 'ilacı ve tedbiri ile tedbîr olunmak ona kifâyet eder ve onların şarâblarının zamânı aṭvel kılınır. Ve vâcib olur ki onlara saḳy olunan şarâb faşl-ı şayfta müberreden ve faşl-ı şitâda müftiren saḳy oluna ve sâir ta'âmları dahi bu minvâl üzere olur. Ve onların mîc'deleri merûhu sefercel dühnü ve zeyt-i ünfaḳ kılınır. Ve ba'dı kerre mâ-ı bârid-i keşîr şûrbüyle onlara tamâmen 'âfiyet hâşıl olur. ^{ale'}Lehûşûş sū-i mizâcın yübsü ḳalîl ola, yübste ifrâṭ olmaya.

Yirmi Beşinci Faşl Mîc'denin Hârr-ı Raṭb Olan Sū-i Mizâcının Mu'alecâtı Beyânındadır

O mizâcın 'ilacı bâridât-ı nâşife ile olur ve sū-i mizâc-ı hârrın ve mizâc-ı raṭbın edviyeleri ve 'ilâcları cem' olunup o mecmûc ile hârr-ı raṭb olan mizâc-ı mürekkebe 'ilac olunur. ~~Ve ona o akrâş-ı verd nâfi' olur ki verd-i~~ tarîden mütteḥaz ola. Ve eger o mizâc şâhibinde ishâl dahi olur ise dühn-i sefercel ile ḳayrûṭi ittihâz olunur.

Yirmi Altıncı Faşl Mâddî Olan Sū-i Mizâc-ı Mîc'de ve Mîc'de Süddeleri ve Mîc'de Üzere Vâḳf Olan Şadme Mu'alecâtı Beyânındadır

Vâcib olur ki mevâdd-ı mîc'de tefahhuş ve taḥarrî olunup mâdde mîc'dede su içine ilkâ olunan süngerin mâiyyeti gibi menşûfe midir veyâḥûd şevb-i mülevvenin şıbg-ı gâişi ve lâhici teşerrübü gibi mâdde mîc'dede müteşerrib midir veyâḥûd mâdde mîc'deye mülteşik ve mücâvir veyâḥûd tecvîf-i mîc'deye mâdde maşbûbe midir ta'arrûf ve tebeyyün oluna. Ve ba'dılar katında tecvîfe maşbûbe olan mâddeye ṭâfi tesmiye olunur.

Ve kezâlik mîc'de mevâddının mebd'î ve mevdi'-i tevellüdü ve cihet-i inşibâbı dahi ta'arrûf olunur:

Eger mādde miçdede mütevellide ise mu'alecede miçde cānibine kaçd olunur ve miçdede olup māddeyi tevlid eden sebep işlāh olunur.

Ve eger mādde miçdeye 'udv-ı āherden fāida ve cāiye ise meşelā dimāğdan ve mirār ve kebiddenden ve tihālden gelir ise miçdeden mevcūd olan mādde istifrāğ olunur ve māddeyi miçdeye irsāl eden 'udv işlāh olunur ve miçde māddeyi kabül eylemeyip için takviye olunur.

Ve baçdı kerre vaçt-i cūda miçdeye mādde munşabbe olup maşbūbe olan māddeyi miçde ziyāde kabül eyler onun için ki rikkat-i cūda miçdenin kuvve-i cāzibesi hareket eder ve o vaçtte kuvve-i dāfi'a sākine olur, cāzibenin hareketi ile mevādd-ı keşir miçdeye munşabbe olur ve dāfi'anın sūkunu ile munşabbe olan mevāddı miçde kabül eder ve bu mişlli miçde aşhābı açlığa mütehammil olmazlar. Ve o kimselere zamān-ı cūda baçdı kerre gāşy 'arid olur, pes onlara vācib olur ki 'udv-ı mezkūrların birinden miçdeye mādde munşabbe olmazdan muqaddem tenāvül-i ta'ām eyleyeler ve eçimelerin muqavviyāt-ı miçde olan āgdiyeden kılalar. Ve baçdı kerre onların miçdelelerine mādde infi'ālāt-ı nefsanıyye katında munşabbe olur, gāđab-ı şedid ve gāmm ve bunların emsāl-ı infi'āller gibi ve onları māddenin lez'i ancak kay' ile sākine olur.

Dimāğla miçdeye nāzil olan māddenin 'ilācında fülful-i ebyadı meshūkun su ile isti'māli nāfiç olur. Ve bābda efsentın ve şabır da'ifü't-teşir olurlar, ammā eyāricin teşiri ve fi'li kavīdir taħlīli ve cilāsı kuvvetli olduğundan için. Ve beyānı mürür eylediği üzere miçdenin mu'alecesi o vaçtte 'usretli olur ki miçde hārre ve re's bārid ola, zīrā baştan nüzül eden mādde-i bāridenin 'ilācı felāfilil ve fūdenecī isti'māliyle olur ve bunlar ise cevher-i miçdeye muğırr olur.

Ve kebiddenden miçdeye munşabbe olan māddenin 'ilācında telyin-i tabī'ata ve hılı-ı raķık-i mirārīyi istifrāğa hācet olur, mā-ı cūbn helīlec ile ve saķmūnyā ile o mādde istifrāğ olunur. Ve baçdı kerre faşd o edviyeler ile istifrāğdan muğnī olur. Ve o 'asiretü'l-'ilāc olan 'illet muqavviyāt-ı miçde isti'māline dahi muhtāc olur. Ve vācib olur ki ta'ām tenāvül eylemezden muqaddem müleyyināt isti'māl eyleyeler ve ta'ām tenāvülü 'aķablerinde bizim ona maşşuş olan mevdiçde taħrīr eylediğimiz üzere kavābid tenāvül eyleyeler.

Ammâ mi'de tihâlden munşabbe olan mevâdd 'ilâcında şehvet-i kelbiyye mu'aleceleri isti'mâl olunur.

Ve senin ma'lûmun oldu ki ba'cdı kerre fem-i mi'deye mevâdd-ı hâdde munşabbe olur ve lez'î hasebiyle ğaşy ve teşennüc dahi ihdâs eder ve ba'cdı kerre butlân-ı nabda dahi mü'eddî olur ve ba'cdı kerre fem-i mi'deye munşabbe olan mâdde sevdâviyye olur, pes sana vâcib olur ki fem-i mi'deyi takviye eylesin hattâ kuvvet-i müstefâde ile fem-i mi'de o mevâddı kabûl eylemeye ve fem-i mi'de o admide ile takviye olunur ki onda kabûl ve 'ıtriyet ola.

Eger mevâdd hârre olur ise ve hummayâtta inşibâb eyledi ise admide-i bāride ile fem-i mi'de takviye oluna, kasb ve sefercel ve sükk ve hısrım 'uşāresi ve aġşān-ı 'ulleyk mişlilerden dımād ittiḥāz olunur ve fem-i mi'deyi muḳavvî olan dühn-i verd gibi edhān dāhi isti'mâl olunur.

Eger mevâdd-ı munşabbe hârre ise mevâdd-ı bāride mu'alecelerinin addādı isti'mâl olunur, mürî ve zaferān ve maşakî ve şabır ve efsentûn ve kündür ve sünbül mişliler isti'mâl olunur ve edhānları dühn-i nārdîn ve dühn-i maşakî kılınır.

Ve çok kerre mevâddın mi'dede ihtibāsına sebep inşibâbla mi'deyi tenkiyye eden müstefriġāt-ı tabirinin ihtibāsında hâdis olur. Bu sûrette vâcib olur ki mi'dede müctemî'a olan mevâdd istifrāġ oluna ve mevâdd-ı müctemî'anın meyli ve seyelanı tarîķi tefṫîḥ oluna ve o mevâdd-ı müctemî'a mi'deden meyli tarîķine imāle oluna ve mevâdd-ı mi'de ancak meyli cānibine iḫrāc oluna. Ve eger mevâddın meyli hangi tarîķa olduğunda işkāl olur ise tāfî veyāḫūd fem-i mi'dede olan mevâdd ḳay' ile iḫrāc olunur ve mā-'adā ḳar-ı mi'dede olan mevâdd ishāl ile iḫrāc olunur. Ve hılt kıvāmında raḳîķ müteşerribe ve müdāḫile olur ise onun efḍal-i mu'alecātı şabır olur ve şabırın maġsülü takviye-i ḥuḳunda aşlah olur ve tenkiyye ḥaḳķında ġayr-i maġsül aşlah olur, zîrā şabır ġasl olundukta istifrāġı ve tenkiyyesi da'f olur ve eyāric şabırın maġsülünden ve ġayr-i maġsülünden evfaḳ olur, zîrā eyāricin terkibinde 'aḳākîr-i muşliḫa vü muṫne ve mānî-i maḍarrat-ı müctemî'a olur ḥuşūşan o eyāric ki 'asel ile maḫlūṫ olmaya ziyāde evfaḳ olur, zîrā 'asel ile maḫlūṫ eyāricin mi'dede beḳāsi ekşer olduğundan nevāḫî-i muḫtelifeden her ne miḳdār ishālî ekşer olur ise eczā-i sāirenin kuvvetlerini

‘asel kesr etmekle taķviyesi ve tenķiyesi eķall olur. Ve eyāric Őurb olundukta iķtiŐād üzere meŐy oluna. Ve eyāric Őaky olunan kimse tedbīr-i sāirīni taġyire muħtāc olmaz ve o tedbiri ke-mā hüve'l-mezkūr iŐler ve ba‘dı kerre eyāricin Őerbet-i vāhidesi kifāyet eder. Ve o ‘illetle suķūt-ı Őehvet olursa veyāhüd ġaŐeyān var ise eyāricin aħlātından za‘ferān iħrāc olunup bedeline verd-i aħmer vaď olunur. Ve eger onda ħarāret-i mültehibe olur ise sen eyārici isti‘māl eylemezsin, zīrā o sū-i mizācı eyāric ziyāde eder ħuŐuŐan ki o sū-i mizācda mādde olmayıp sāzec ola ve sen onu mādđi zann edip ħaťa etmekle eyāric Őaky eylesesin o vaķt maďarratı ekŐer olur. Ve bi'l-cümle eyāric mi‘dede olan ħılt-ı mirārīye enfa‘-ı devā olur ħuŐuŐan taġbīh-i efsentīn ile isti‘māl oluna.

NüŐa-i Eyāric: Bu nüŐa zıkr olunan Őānda ħafīf devādır, fiķāh-ı idħir, ‘dān-ı belesān, esārūn, darċın her birinden birer cüz’, Őabır altı cüz’, bu eczālar aħz ve terkīb olunur. Eger murād edersen ki onda istifrāġ kuvveti olmayıp onunla ancak tenķiye ħāŐıl ola, o zamān zıkr olunan edviyelerin her birinden birer buċuk cüz’ aħz ve terkīb edersin.

Ve Bu Őānda Nāfi‘ Olan ħubūb-ı Mıcerrebendir: Őabır bir dirhem, [339a] helīlec-i aŐer, verd nıŐf dirhem. Bu eczālar aħz olunup hindebā ‘aŐiri ile ma‘cün kılınıp ħabb ittihāz olunur.

Ve kezālik o ħubūbun biri dahi ħabb-ı sefercel-i müshildir. O ħabb, sefercel ve sükker ve Őakmūnyādan terkīb olunur. Ve ba‘dı kerre o Őānda bir dāniķ Őakmūnyā ile iktifā olunur. Zebedinden muŐaffā olan üç ūķiyye dūġ iċine bir dāniķ Őakmūnyā vaď olunup Őakmūnyā dūġ ile ħüsn-i imtizāc eylesin iċin bir sā‘at miķdārı terk olunduktan sonra Őaky olunur. Ve cülenebīn-i müshil Őakımının bu Őānda nef‘i ‘aźim olur. Ve kezālik Őāhterrec dahi ‘aźimü’n-nef‘dir ħuŐuŐan māddesi mirārī olanlara ziyāde nāfi‘dir. Efsentīn ve iccāŐ taġbīħleri ve temr-i Hindī ve verd Őarābının müshili dahi nāfi‘dir ħuŐuŐan eyyām-ı Őayfta nef‘i ekŐerdir. Ve kezālik mā-ı cübn helīlec ve Őakmūnyādan miķdār-ı ħalīl ile Őaky olunmak nāfi‘dir. Ve istifrāġ-ı Őafrā murād edenlere Őabır Őaky olunmak dahi nāfi‘dir.

Devā-i Ceyyid Li-Cālīnūs: Efsentīn-i Rūmī beŐ dirhem, verd-i aħmer-i Őaĥīħ yirmi dirhem. Bu devālar iki riťl su iċinde nıŐf riťl kalınca ħadar kaynatılıp ba‘dehu yalnız Őaky olunur yāhüd miķdār-ı ħalīl sükker ile Őaky olunur.

Ve mi'de istifragatında şabır muvafık devā olur. Ve saḡmūnyā mi'deye mūzī ve müdādde olur ona elbette ikdām olunmasın tā ki dārüret olmaya, isti'māli evfaḡ olmaz. Ve bu mişlli māddelede mi'de mümteli'e oldukta ba'dı kerre faşd ile intifāc olunur, zīrā faşd ahlātı 'urūḡa ve eṡrāfa taḡrīk eder ve mi'dede olan ahlāt menfez bulup mündefi'a olur.

Ve ṡabīḡ-i efsentīn içinde eyāric saḡyı menfa'atinin ḡāyete bülūḡu tec-ribe olunmuştur. Ve bu şıfat üzere olan devā-i sefercelī dahi tecribe olunmuştur: 'Acīn içinde meşvī olan sefercel üç ūḡıyye, za'ferān, efsentīn her birinden birer buçuk dirhem, şeceretü'l-maştakī dūhnü veyāḡūd dūhn-i sefercel sekiz dirahmī aḡz olunup şarāb-ı reyḡānī ile ma'cūn kılınıp isti'māl olunur ve zıkr olunan şıfat üzere olan mi'deyi o sefercelī taḡviye eder ve mi'deyi ahlāt-ı ḡarreyi kabūlden men' eder.

Ve Yine Mücerbātındandır: Efsentīn ~~on~~ dirhem, darçın beş dirhem, belesān 'ādānı üç dirhem, sūnbül üç dirhem, verd-i ~~tarī~~ varāḡı iki dirhem, 'ūd bir dirhem, maştakī bir dirhem mā-ı keşir içinde bir rıtl veyāḡūd bir rıtlardan eḡall bākī kalınca ḡadar ṡabḡ olunur ve ba'dehü inzāl olunup taşfiye olunduktan sonra içinde şabır naḡ olunur ve şerbet-i vāḡidesi bir ūḡıyye olur ve 'āfiyet gelince ḡadar küllü yevmin saḡy olunur. Ve eger mevādd mi'deye maşbūbe olup velākin o mādde lāḡic ve ḡalīz olmasa o mevāddı mā-ı fücl ile veyāḡūd sikencebīn ve mā-ı 'asel ile ve sikencebīn ile maḡlūt mā-ı şa'ir ve muḡayyāt-ı ḡafifeden bunlar mecrāsına cārī olanlar ile ḡay' ettirmek nāfi olur. Ve ba'dı kerre yalnız mā-ı ḡārr ile veyāḡūd mā-ı ḡārr ma'a-dūhn ile ve yalnız zeyt-i ḡārr ve sikencebīn ve mā-ı ḡārr ile sikencebīn ma'a-mā ile bu mezḡūrların her biriyle dahi ḡay' ettirilir. Ve mā-ı şa'ir maḡlūtān bi's-sikencebīn ve mā-ı ḡārr-ı ḡalīl 'asel ile isti'māl olunsa māddeyi mi'dede ḡasl eder.

Ve ṡabī'at o māddeyi ba'dı kerre ḡay' ile ḡazf eder ve ba'dı kerre ḡaṡ edip esfele indirir.

Ve ba'dı kerre bu mişlli mādde ishāl ile dahi mu'ālece olunur ve onun müşilātu zıkrı mūrūr eyledi.

Ve eger ḡay' ile murād ve maḡsūd ḡāşıl olmaz ise veyāḡūd mevādd ḡa'r-ı mi'deye emyel ise o zamān murād eder isen eyāricle ishāl eylorsin ve o mişlli mādde bir ḡün muḡaddem mā-ı şa'ir saḡy ve ḡammāma idḡāl edip ba'dehü eyārici saḡy edersin.

Ve ba'ḍı kerre mi'ḍede olan hılt-ı lezzâ' kalilü'l-mikdâr olur ve sevîk-i şa'ır mâ-ı rummân ile isti'mâl olursa onun ezâsını def' eder sevîkte neş' ve tecfîf ve mâ-ı rummânda fem-i mi'ḍeyi takviye olmak ḥasebiyle, zîrâ fem-i mi'ḍe kavîyye oldukta o mişli maşbûbe olan hıltı kâbûl eylemez. Ve eger hılt gâliz ise şavâb olan eşribe-i mülattıfa ve muḳattı'a olan edviye ile o hılt taḳtîf ve telḳîf oluna ve edviye-i muḳattı'a bunlardır: sikencebîn, kevâmîḥ, keber, ḥardal, zeytün. Ve kezâlik aḍmide-i mülattıfe ile dahi telḳîf olunur ve ba'ḍehu o mişli mevâdd-ı laḳıfeyi muḥric olan müşhilât ile ishâl olunur. Eger evvelâ kay' isti'mâl olunup ba'ḍehu ishâl isti'mâl olunur ise şavâb olur. Ve eger mâdde bi-ḥaşşiyyetiḥi 'âşîye olup kal' olunmaz ise zikri mürür edenlerden aḳvâ ile kay' ettirilir, cevzü'l-kay', ḥardal, fülful mişli muḳayyî'ât isti'mâl olunur.

Devâun Yukayyî'u'l-Balgam: Kırtımia lûbâbı ahz olunup şibt-i medkûk içinde idâfe olunduktan sonra üzerine dühn-i gâr ilkâ olunup 'alîle saḳy olunur ve bir rîşe dahi zikr olunan mâ-ı şibt-i mevşûfe gams olunup onunla dahi takviye olunur.

Ve kaçan mi'ḍe bu 'ameller ile tenkiye olunsa mizâcî mu'addil ve luḳf ile müsahḥin olan edviye isti'mâl olunur nâire-i uḫrâ zuhûr eylesinin için. Ve bu mişli mâddede ishâl murâd eylesen bir gün muḳaddem 'alîli ḥammâma idḥâl edip ba'ḍe'l-ḥammâm mâu'l-ḥammâm saḳy eyle. Ve vâcib olur ki zikr olunan tedbîr keşîren isti'mâl oluna. Ve mâ-ı ḥam'e ile istiḥmâm ve kezâlik sefer etmek ve ḥarekât balgamîlere nâfi'dir.

Ve çok kerre olur ki bir insânın mi'ḍesinde balgam keşîr olur ve o kimse sîlk ve ḥardal ile kürrâş isti'mâl eylese ona nâfi' olur taḳtîf ve ishâli ḥaseb-leriyle. Ve eger mi'ḍede müctemî'a olan balgam ḥamîd ise ona sikencebîn ile eyâric saḳy olunur ve onlar devâ-i futenec ve aḥlât-ı gâlizayı müşhil olan edviye dahi isti'mâl ederler. Bu şîfat üzere olan aḥlât-ı gâlizayı ishâle şâliḥ olan edviye ḥabbu'l-efâvîḥ ve ḥabb-ı şabırın kebîri ve ḥabb-ı iştu-maḥîkûn ve 'asel ile mütteḥaz büzüru kavî olan sikencebîn-i büzüri içinde şabır isti'mâl olunmakla olur.

Ve Mâdde-i Gâliza İçin İsti'mâl Olunacak Nüşa-i Eyâric Budur: [Bezr-i] kerefs altı, etrâf-ı efsentîn, enisûn, bezr-i râziyâ nec her birinden üçer, fülful-i ebyaḍ, mürr, esârûn her birinden birer buçuk kışt, sünbül-i Rûmî, kâşim her

birinden ikişer cüz³, maştakî, za'ferân her birinden birer cüz³, şabır sekiz cüz. Bu edviyelerden *ķurş* ittiḥâz olunup her *ķurşun* miķdârı birer mişķâl vezninde kılınır, küllü yevmin birer *ķurş* saķy olunur ve mi'dehyi rıfķ ile tenķiye eder. Ve ba'dı kerre eyâricât-ı kibâr isti'mâline ḥâcet olur ve o mişli mevâddı olanlara nâfi' olur ḥuşuşan tenķiye-i sâlifeden sonra isti'mâl olursa ziyâde nâfi' olur mürebbâ olan helîlec-i Kâbüli ve şarâb-ı efsentün ve zencebîl-i mürebbâ. Ve onlara evfaķ olan ağdiye ķanâbir ve 'aşâfir meraķaları; ammâ firâḥ onlara muvâfiķ olmaz, zîrâ firâḥın luḥümü ya'nî kuş yavrularının etlerinin inhiḍâmı baḥî³ ve mi'dede mekşi ṭavîl olur.

Ve ma'lûm ola ki şahnâ tenâvülü mi'dehyi müceffif ve fuḍül-i raṭbenin küllisi mi'deden nâşif olur Ammâ ma'denî olan mâ-ı ḥadîd veyâḥûd içinde kızgın ḥadîd itfâ-i keşir ile itfâ olunan mâ-ı ḥadîd mi'de-i raṭbeye nâfi'dir. Ve sikencebîn-i 'unşulînin menfa'atı sedîd olur. Ve sefercel-i sâzecz mevâdd-ı ḥârreye nâfi' ve ceyyid olur, ammâ seferceli fülful ve zencebîl ile ittiḥâz olunur ise mevâdd-ı ğalîza-i bârîdeye nâfi'dir.

Nüşa-i Seferceli: Mâi ve kaḥilü'l-ufuşat olan sefercel 'uşâresi bir cüz³, mebrûd olanlara 'asel ve maḥrûrlara sükker bir cüz³, ceyyid ve sikkîf ve ḥamrdan mütteḥaz ḥall nişf cüz³ aḥz olunup nâr-ı leyyine üzere taķvîm ve ba'dehu inzâl olunur. Ve eğer mebrûdlara ittiḥâz olunan sefercelinin kuvveti ziyâde olmak murâd olunur ise aḥlâtına zencebîl ve fülful dahi idḥâl olunur. Ve itinâķ-ı şabînin aḥlât-ı ğalîza taḥlîlinde nef'i vardır, ķarıben tafşîli mürûr eyledi.

Ve ba'dı kerre mi'dede iki ḥılt cem' olur ki [339b] onlar beyninde müdâdde olur, meşelâ ḥılt-ı daķık-ı mirârî mi'dede müteşerrib ve ḥılt-ı ğalîz tecvifte olup mi'de o ğalîzi ḥavî olur, bu sûretle hangisinin âfeti ekşer ise onun mu'âlecesine ķaşd olunur.

Ve kaçan müzî olan ḥılt ḥârr ve lezzâ' olsa ondan ğaşy ve teşennüc ḥadîş olur; bâbu'l-ğaşyde bizim zıkr eylediğimiz edviye ile ona mu'âlece eyle. Ve ona sür'at ve mübâderet olunacak mu'âlecenin evveli onlara mâ-ı fâtir tecrî olunmaktadır, zîrâ mâ-ı fâtir onları taķyî'e eder ve lâ-maḥâle ķay³ ile izâsı sâkin olur.

Eğer mi'deye inşibâb edip müzî olan ḥılt sevdâvî olur ise onlara ṭabîḥ-i fütenec ma'a'l-'asel ve kezâlik efitmün ve fütenec-i berri ṭabîḥi onlara nâfi'

olur ve kezâlik onlara nâfi^c olur şebb ve çalkadîs ve nuhâs-ı muhraç ^casel ile ma^ccûn kılınıp mi^cde üzere vaç^c olunmakla isti^cmâl olunmak. Ve ^cilletin şufûbeti vaktinde vâcib olur ki cidden hâdd olan hâll içinde meblûl olan sünger mi^cde üzere vaç^c oluna.

Ve eger hılıt bârid ve raṭb olur ise müsaḥḥinât-ı muḥallile üzere iktişâr olunur ve kabđı ḥasebiyle tecfîfi olan nesne isti^cmâl olunmaz, gerek ise o müceffif devâ ve gerek ise ğidâ olsun ikisinde dahi ḥaṭar-ı ^cazîm olur.

Ve ba^cdı kerre mādde şâliḥa iken keşîrû'l-mikdâr olup keşreti ḥasebiyle îzâ eder, her ne kadar bi-ḥasebi'l-keyfiyyet îzâsı olmaz ise, pes bu mişlli mevâddm dâranımı tedârükte kabığ olan edviye ve ağdiye isti^cmâl olunur ve şey²-i âḥere terakḳub olunmaz.

Ammâ mi^cde evrâmının mu^calecesi bundan sonra onlar için müstaḳillen bir bâb îrâd eyleriz ve kezâlik riyâh ve neḥ mu^caleceleri dahi bir bâbda zikr olunur, ammâ şehâfet-i mi^cdenin ^cilâcı o saḥîfe olan mi^cde üzere bizim zikr eylediğimiz kabığa olan admide-i müsaḥḥine isti^cmâl olunur, ^cale'l-ḥuşuş onda kalb ve rûḥa muvâfakati olan sıriyyet ola ve kezâlik ^caṭire ve kabığa olan cüvârişenât dahi isti^cmâl olunur, Hüzîyye ve cüvârişen-i kâkule ve bunlar mişlliler isti^cmâl olunur, biz onları mi^cdenin bürüdet ve ruṭûbeti bâbında zikr eyledik. Ve onların ağdiyeleri tecfîf ve teltîf olunur ve mi^cdeyi şikal olmasın için ğidâsı tefriḳ olunur¹⁹ ve defâten şarâb ile mümteli² kılınmaz ve ta^câm ve şarâb isti^cmâli üzere hareket eylemez ve ta^câm üzere şürb eylemez ve onun şarâbı ^catîḳ kavî ve bir mikdâr ^cufuşata mâil şarâb kılınıp ve onu dahi kalîlen kalîlen tenâvül eder.

Ammâ o südde ki mi^cde ile kebid veyâḥûd tihâl gibi ^cudv arasında vâkıf olan mecrâlarda ḥâdis olmuştur, onun ^cilâcı eyâric ve efsentîn mişlli müfet-tihât isti^cmâl olunmakla olur.

Ammâ mi^cde üzere vâkıf darbe ve şadme ve saḳta mu^caleceleri ba^cdı kerre aḳrabâdinde mezḳûr olan o aḳrâş ile olur ki onda kehrübâ ve iklîl-i melik olur ve o ḳurşu isti^cmâl cidden nâfi^cdir.

19 Ya'nî şiba^ca ḳarîb olacak olana bir defâda verilecek ğidâ defâten verilmez belki defe^cât ile verilip tefriḳ olunur ve mecmû^cundan ḳarîb-i şiba^c olan tağaddî ḥaşıl olur.

Dımād-ı Nâfi': O ađmidenin birisi budur. Tuffāh-ı Şāmī mūherrā olunca kadar řabı olunur ve mařbūh nā'imen dařķ olunduktan sonra ondan elli dirhem miřdārı ađz olunup on dirhem lāden, sekiz dirhem verd, altı dirhem řabr ile ĥalř olunduktan sonra o mecmū' lisān-ı řevr ve varāķ-ı serv ve 'uřā-releriyle ma'cūn kılınıp ona dūhn-i süsen ĥalř olunur ve tefřir olunup mi'de üzere birkaç def'a müftiren dımād kılınır.

Yirmi Yedinci Faşl Hiss-i Mi'de Kuvveti Ĥasebiyle Müte'ezzi Olanların Mu'alecātı Beyānıdır

Zıkr olunan ezā ifrāt üzere olur ise rıfķ ile muĥaddirāt isti'māli gerekli olur. Ve vācib olur ki eger ezā da'if ise onun ġıdāsı herāyis ve laĥm-ı baķar mişli ağdiye kılınır. Ve ezā ifrāt üzere olup muĥaddirāt isti'māline ĥacet oludka o zamān muĥaddirāt isti'māl olunur.

Ve eger mūzi olan mādde ĥarr ise vācib olur nevāhī-i mi'de eyāric ile mirāren tenķiye olunur ve 'alīlin ta'āmı teĥir olunmaz belki o miřlilere vācib olur ki ibtidā-i cū'unda rubūb-ı fevākıh ile ĥubz it'ām olunur veyāĥūd ĥubz mā-ı bāride ve mā-ı verde ġams olunup it'ām oluna ve ba'dı kerre memzūc ve müberred olan řarāba ĥubz ġams olunup it'ām olunur, zīrā o ĥubz fem-i mi'deyi taķviye eder.

Eger mūzi bārid olur ise onlara ekřer-i ĥāle 'arıd olan ra'ře ve teřennūc olur ve vācib olur ki onların mi'deleri řarāb-ı kābıd ile ve 'ıřriyyeti ve kābıd olan edviye-i mūlařtife ile taķviye oluna ve senin bildiġin üzere onların ĥıř-ı mi'de istifrāġının řarık-i mezkūru üzere istifrāġ oluna.

Bābu Tedbiri Men Yekūnu Mi'detuhu řaġireten: Mi'desi bi-ĥasebi'l-ĥilķat řaġire olanlara vācib olur ki tenāvül eylediġi ađdiyenin kemmiyyeti řalile ve ġıdāiyyeti keřire ola.

Yirmi Sekizinci Faşl Mi'deye Muvāfık Olan Umūr Beyānıdır

Ammā ağdiye beyānı budur ki mi'deye muvāfık ve ecved olan ġıdālar kābıd ve bilā-ĥiddetin merāreti ve lez'i olan ġıdālardır. Ve mi'deleri řaĥiĥa olanlar ağdiye-i kābıda ile taķviye-i mi'de ĥasebiyle intifā' ederler.

Ammâ maḥmûm olanlar şedîdû'l-kabḍ olan nesnelere ifrâṭ üzere isti'mâl eylemekten ictinâb ederler, zîrâ kavâbîdî ifrâṭ üzere isti'mâl fem-i mi'delerini tecfîf-i dârr ile tecfîf eder. Ve eger kavâbîdî isti'mâline ḥâcet olur ise vâcib olur ki onlar kavâbîdî rıfk ile isti'mâl eyleyer.

Ve mi'desinde ḍâf olmakla ta'âm tenâvülünü kerîh gören kimselerin mi'delerine muvâfîk ğidâlardan olur Câlînûs şehâdeti üzere tavuk kursağının cülûd-ı dâhilesi.

Ve kezâlik terk-i cimâ' dahi cidden mi'deyi teşhîn eder. Ve ekser mi'delere muvâfîk tedbîrlerden olur küllü şehrin iki def'a kay' eylemek hattâ mi'dede ḥılt-ı balġamî ictimâ' eylemeye ve zikr olunan kay' fûcl ve semek tenâvülü ile ishâl olunur. Ve o tenâvül 'aṭaş ihdâş etmekle üzerine siken cebîn-i 'aseli veyâḥûd sikencebîn-i sükkerî mâ-ı ḥârr ile saḳy olundukta kay' ve kazf eylese o kay' 'ilâc-ı kâfi olur ve âḥer mu'aleceye ḥâcet kalmaz. Ve eger o kay'ın üzerine muḳayyi-i âḥer isti'mâl olunur ise mi'de fuḍl inşibâbının itiyâdına sebēb olup müdriḳ olur.

Ve ma'lûm ola ki sehî ve ḥafif ve gayr-i 'anîf ve gayr-i mütevâtir olan kay' vakt-i ḥâcette isti'mâl olundukta menfa'atî şedîde olur. Ve kezâlik ekser-i mi'delere muvâfîk olur ta'âmı günde bir def'a tenâvül edip o def'a dahi mi'desini mümteli'e eylemeye.

Ammâ mi'deye müshilâtın evfâkı şabîr, efsentîn ḥaşışleri olur, onların 'uşârelerinden keyfiyyet-i kabḍ müfârîka olmakla mi'deye muvâfîk olmaz. Ve nuḳllardan mi'deye muvâfîk olan nuḳl zebîb-i ḥulvdür, zîrâ zebîb-i ḥulvde mu'tedil cilâ olur ve o cilâ-i mu'tedil ḥasebiyle ḥâdiş olan lez'-i yesîri müsekkîn olan kuvveti ḥasebiyle zebîb teskîn eder ya'nî zebîbde lez'-i cülûd kuvvesi olduğu gibi o lez'î müsekkine kuvvesi dahi olur. Ammâ lez' keşîr olur ise zebîb o lez'î teskîn eylemez, ondan aḳvâ müsekkînât-ı lez'e ḥâcet olur.

Ve ḥabbu'l-âs mi'deye nâfi'dir, keber-i muṭayyeb dahi nâfi'dir. Ve ḥarârete mâile olan mi'deye buḳûldan ḥass ve kezâlik şâhterec nâfi'dir ve kerefsin bi'l-cümle mi'deye nef'i 'âmmıdır. Ve nâne ve ḥall ile mürebbâ râsende dahi menfa'at-i 'âmmeye vardır. Ve bi'l-ḥâşşa mi'deye evfaḳ ve kezâlik merîye muvâfîk olur o ḥacer ki yeşb²⁰ demekle ma'rûftur, kılâde mişâli 'alîlin

20 "Yeşb" yeşim dedikleri ḥacerdir ki ona yeşf dahi derler.

‘unuğuna ta‘lîk olunur hattâ o hacere mi‘deye mücāvır olur, ta‘lîkünde nef‘-i zâhiri oldukta ma‘âcine hâlî ve tenâvül oldukta menfa‘ati ne meblağa bâliğa olacağı ondan ma‘lûm olur ve kezâlik nişf dirhem miqdârı o hacerden şûrb olursa cidden nâfi‘ olur.

Yirmi Dokuzuncu Faşl Mî‘deye ve Em‘âya Mağarratı Olan Umûrun Beyânıdır

Ma‘lûm ola ki mi‘de emrâdının ekşeri tohmede tâbî‘dir. [340a] Sana lâ-yık budur ki tohmeden ve esbâb-ı tohmeden ictinâb ve eyleyesin. Ve tohme esbâbı ğıdânın keyfiyyeti ve kemmiyyeti ve ğayr-i mu‘tâd olan ağdiyeyi istirmâl olur ve hağm-ı ceyyide mâni‘ olan ve miyâh ve ehviye dahi esbâb-ı tohmeden olur. Ve mi‘denin a‘dâsından olur mi‘deyi ta‘âmla mümtelî‘ eylemek, zîrâ imtilâ ebdânı hışb üzere kılmaz ve kezâlik miqdâr-ı bedeni ziyâde eylemez. Ammâ ta‘âma olan şehyetten bakıyye bakıye iken ta‘âmdan nefsi keff ve men‘ edenlerin mi‘delerinin cevdet-i hağmıları hasebiyle bedenleri hışb üzere olur.

Ve ma‘lûm ola ki ta‘âmın mi‘deye ‘adem-i muvâfakati ta‘âmın zâtı hasebiyle veyâhüd iki ta‘âmın ictimâından olur. Ammâ zâtı hasebiyle muvâfik olmayanlar onların ‘adem-i muvâfakati kemmiyyetlerinden veyâhüd keyfiyyetlerinden olur ve ‘alâ-kile’ t-takdîreyn o ğıdâ hafif olur ise tâfi olup kay[la] indifâ‘ı iktidâ eder ve eger ğıdâ şikale mâil ise rûsüb edip ihtilâf ile indifâ‘ı istid‘â ve iktidâ eder. Ve ba‘dı kerre o ğıdânın ba‘dısı tâfi ve ba‘dı âheri râsib olup her birisi müteveccih oldukları cihetten mündefi‘a olur ve o ihtilâfın sebebi cevher-i ğıdâ eczâ-i hafife ve eczâ-i şakîleden terkîb olunmakla olur veyâhüd riyâhın harekâtı hasebiyle ihtilâf hâsıl olur.

Ma‘lûm ola ki eşfâli ve rihi men‘ ve def‘in mağarratı ‘azîm olur ya‘nî rîh ve berâz ğurûca teğâdî eyledikte onu ihrâc eylemeyip ğurûcdan men‘ eylemek ziyâde muğırır olur, zîrâ onlar ğurûcdan men‘ olundukta kaħkarâ ‘avdet eder ve bir mi‘âdan mi‘â-i âhere ve fevk cânibine ‘avdet ederek ba‘dı kerre mi‘deye şu‘ûd eder ve mi‘deyi onlar ‘azîmen îzâ eder. Ve ba‘dı kerre dahi onlardan îlâvus ve kerb ve suķût-ı şehvet tevellüd eder. Ve rîh mi‘deye mürtedde oldukta mi‘denin buğarını dimâğa taş‘id ve terfî‘ edip dimâğı şedîden îzâ eder veyâhüd mi‘deyi ifsâd eder.

Ve ma'lûm ola ki bi'l-cümle edviyeden kabdı olmayanlar ve 'ale'l-ğuşuş 'uşârattan kabdı olmayanlar mi'deye reddi olur.

Ve bi'l-cümle edhân mi'deyi irhâ eder ve cemî'an edhân mi'deye muvâfık olmaz. Ve edhânın mi'de hakkında eslemi zeyt ve dühnü'l-cevz ve dühn-i fustuk olur. Ve mi'deye dârr olan ağdiye ve edviye ekşer-i emrde habbu's-şanevber ve sılq ve bâdrûc ve şelcem ki tabhla tehriye olunmaya ve hummâd ve sermak ve bilâ-hall isti'mâl olan baklatu'l-Yemâniyye ve mürrî ve zeyt olur. Ve hulbe ve simsim dahi mi'deye muğırr olurlar, zîrâ o ikisi mi'deyi id'âf ederler; leben dahi mi'deye dârr olur ve mihâh ve edmiğa dahi dârrlardır ve eşribeden ğalîz ve hadîş olanlar dârrdır. Ve edviye-i dârr olanlar habb-ı 'ar'ar ve habb-ı fakddır.²¹

Ve ma'lûm ola ki cemî'an edviye-i müşhile ve kezâlik beş'ati olan edviyeler mi'deye red'dir. Ve cimâ' dahi mi'deye adarr-ı eşyâdandır ve cimâ'ı terk eylemek mi'deye enfa'-ı eşyâdandır. Ve kay'ı 'anîf tenkiyesi hasebiyle ne kadar mi'deye nâfi' ise tad'îfi hasebiyle mi'deye dârr-ı keşîri olur.

On Üçüncü Femîn Beş Mağâlesinden İkinci Mağâle Mi'de Emrinin ve Dâ'finin ve Hâl-i Şehvetin Tedbîrleri Beyânındadır O Dahi Fuşûlü Müstemiledir.

Evvelki Faş Veca'-ı Mi'de Beyânındadır

Veca'-ı mi'de hudûşunun esbâbi bilâ-mâddetin sū'-i mizâc ğuşuşan ekşeriyâ hârr-ı lezzâ' olan sū'-i mizâc-ı sâzec olur veyâhüd sebab ma'â-mâddetin olan sū'-i mizâc olur ve ğuşûsan mâdde-i hârre ve lezzâ'a olur ise o sebab ile veca'-ı mi'denin hudûşu ekşer olur.

Ve kezâlik teferruğ-ı ittişâl dahi veca'-ı mi'deye sebab olur ve teferruğ-ı ittişâlin sebebi rîh-i mümidd ve rîh-i lâzi'-i muhriğ olur. Ve ba'dı kerre evrâm-ı harrede olduğu gibi zîkr olunan iki rîhin ictimâ'ından teferruğ-ı ittişâl hadîş olur. Ve ba'dı kerre teferruğ, kurûh-ı ekkâleden hadîş olur.

21 "Mihâh" ilik, "edmiğa" beyni, "'ar'ar" serv, "fakd" küşûş ma'nâsına, *Kâmûs*'un 'ibâreti budur. إنتهآ ولا يحرك ووهم الأزهرى نبات وشراب من زبيب أو عسل أو كشوت.

Ve nâstan ba'đılara ekl-i ta'âm katında veca'ı mi'de hâdiş olur ve ta'âmı istimrâ eyledikte veca'ı sâkin olur, o mişlli nâs ekşer-i hâlde aşhâb-ı sevda ve merâkî olan mâlihülyâ aşhâbı olur.

Ve nâstan ba'đılara dahi ta'âmın mi'deleri huşülünün âhir-i müddeti olan sâ'at-i 'aşşirede ve sâ'at-i 'aşşireyi vely eden sâ'atte veca'ı mi'de hâdiş olur ve ba'de'l-hudûs onlardan ba'đılarının veca'ı aşlâ sâkin olmaz. Kaçan o kimse hall gibi bir nesne kay' edip kemâl-ı hiddetinden o kay' ile maşkaı olan ard galeyân eder ise o zamân veca'ı mi'de sâkin olur. Ve ba'đıların dahi veca'ı mi'deleri ta'âmın nüzülü ile sâkin olur ve onun veca'ı sükunu kay'a muhtâc olmaz.

Ve ta'âmın mi'dede huşülü müddetinin âhîrinde hâdiş olan veca' aşhâbı iki sûrette dahi ya'nî veca'ı kay' ile veyâhüd ta'âmın mi'deden nüzülü ile sâkin olduğu sûretlerde ba'đı kerre müddet-i favile 'alâ-hâlihi bâkî kalır. Ve onlardan veca'ı kay' ile sâkin olanların sebeb-i veca'ı mi'deye sevda inşibâbı olur ve nüzül ile sâkin olan veca'ın sebebi mi'deye giden şafra inşibâbı olur. Ve onlardan her biri mi'de kaçırına munşabbe olmakla evvelâ İzâ eylemezler ve tağaddî eyledikte ta'âm ile muhtelî olup fem-i mi'deye şu'ud eyledikten sonra veca'ı zuhûr eder.

Ve ba'đı nâsa veca'ı mi'de ve hurkat-i şedîde 'arığ olur ve kaçan ekl eylese mi'desinden hurkat ve veca' sâkin olur. Onun sebebi o mevâdd-ı lezzâ'adır ki nâdiren hâmiğa-i sevda viyye ve ekşer-i hâlde mâdde-i şafra viyye olur.

Ve ba'đı nâsın dahi mi'desine bir nev' hurkat 'arığ olur ki tâkat getirilmez, onun sebebi keşret-i ekl ve mu'âvede olur, haqîkat-i cûc mevcûde değil iken defe'ât ile ta'âm-ı keşir tenâvül eder ve bedeninde imtilâ ve tohme olmakla o hurkat 'arığ olur.

Ve riyâhla dahi veca' 'arığ olur. Riyâhtan olan veca' ba'đı kerre kavî ve ba'đı kerre hafîf mümağgaş olur ya'nî mağş ve em'âda sancı ihdâş eder.

Ve ba'đı nâsın hiss-i mi'desi şedîde ve kavîyye olup ona zikri mürür eden ahlât-ı mirâriyye munşabbe olur ve o iki emrin ictimâ'ıyla mi'deye tâkat getirilmeyecek kadar veca'ı 'azîm hâdiş olur ve ba'đı kerre gaşşe dahi mü'eddî olur.

Ve ba'ḍı kerre mā-ı bārid şürbünden mi'dede bir nevc veca'c ḥādiş olur ki o veca'c kалаk ve idtirāb ihdās eder ve o müteveccic idtirābından şayha eder.

Ve ba'ḍı kerre mā-ı bāridden ḥādiş olan veca'c kalbe te'addi etmekle o kimse fec'eten helāk olur. Ve ba'ḍı kerre veca'c münhadir olup kılinc ihdās eder.

Ve mi'de veca'cınmın ḫül-i müddeti olanlardan verem-i mi'de ḥudūşu ḥavf olunur.

Ve gebe hatunların [340b] ḫavilü'l-müddet veca'c-ı mi'deleri ihtināḳ-ı rahimi inzār eder ve ma'a-hāzā fem-i mi'de veca'c ḫavāmilde keşirü'l-vuḫūf olur.

Mevt-i serīc kitābında eṭibbā dediler ki mi'desinde veca'c olan kimsenin sağ ayağı üzere tuffāha miḳdārında bir şey-i ḫaşin zuhūr eylese o kimse onun zuhūrandan yirmi yedineyi günde helāk olur ve bu ḫālet üzere olan kimse eṭime-i ḫulvü iştihā eder. Ve veca'c-ı batın olan kimsenin iki kaşlarında bākilāt miḳdārı besre-i sevdā āşarı olup ve e-āsār ḫurḫaya istihāle eyleyip yevm-i s̄āniye dahi ekşer-i zamāna varınca meḳs eylese o kimse helāk olur ve eger o kimseye s̄ubāt ve keşret-i nevm ārid olur ise ona maraḍından necāt ve bür' ḫāşıl olur.

el-Ḍalāmāt: Veca'c-ı mi'denin emzice-i sāzececeden ḥudūşunun Ḍalāmātu mi'de mizācının sāzececelelerinin Ḍalāmātıdır ki onların zikri mürür eyledi.

Ve ma'a'l-mādde emzice-i mi'deden ḥādiş olan veca'cın Ḍalāmātu dahi emzice-i mi'deden mādđi olanların Ḍalāmätleridir ki onların dahi zikri mürür eylemiştir.

Ve kaçan mi'dede lez'c ve iltihāb olsa delālet eder ki māddenin keyfiyet-i ḫarresi vardır ve o mādde ḫarre ve mürre veyāḫūd mālīhadir.

Ve eger lez'c rātib ve s̄abit olmayıp müteceddid ise ya'nī gāḫice mādde nin lez'ci olur ve gāḫ olur lez'c eylemez o mişlli lez'c mi'deye kebiden şafrā inşibābına delālet eder. Ve ba'ḍı kerre mi'dede olan lez'c ḫummā-ı yevm ihdās eder.

Ve lez'c-i rātib ba'ḍı kerre ḫummā-ı ḡıbb-ı lāzime icāb eder ve ma'a-hāzā cānib-i eymende veca'c dahi irās eder ve o veca'c delālet eder ki kebidin mücellil olan ḡışānın mi'deye müşāreketi vardır. Ammā ḫummā sākine olup lez'c mi'dede bāḳi kalsa o lez'c'in sebebi kebidin fuḫlünden olan mevāddın

mi'deye inşibâbı veyâhüd sū²-i mizâc-ı hârr veyâhüd mi'dede lâhic olan hılt olur.

Ve lez^c bi-gayri iltihâbin olur ise mādde-i hâmiğaya delâlet eder.

Ve esbâb-ı mezkûreden sebep-i veca^c sevdânın inşibâbı olup ta'âma tenâvülünden ba'de-sâ'âtin veca^c'ın hâdiş olduğunun 'alâmeti o 'alîlin halli ve hâmiğ nesne kay² edip ve kay²'ından sonra veca^c'ın sükünü olur ve tihâl me'ûf ve hağm redî olduğu dahi ona 'alâmet olur.

Ve şafrâ sebebi ile hâdiş olan veca^c'ın 'alâmeti o veca^c'da kay²-ı hallî olmayıp belki onun kay²-ı mirârî olduğu ve hağmın tâmm-ı gayri-nâkış olduğu olur ve o kimsede şafrâ 'alâmâtı zâhire ve kebid hârre-i mültehibe olduğu olur.

Ve rîhten hâdiş olan veca^c-ı mi'de falâmâtı cüşâ ve fuvâk ve şerâşif ve bañda temeddüd olduğu olur.

el-Mu'âlecât: Sū²-i mizâc-ı hârrdan hâdiş olan veca^c-ı mi'denin 'ilâcî râib-i baķar ve düğ-ı hâmiğ ve mâ-ı bārid saķy-ı ile olur ve onlara ferāric ve derāric ve kıbāc, maş ve ķar^c ve baklatu'l-hamķa ile i'cām olunur ve semek-i şıgār hāl ile mestük kılınıp i'cām olunur ve eşribeden sikencebîn ve hışım rubbu saķy olunur ve edviyeden akrâş-ı tabāşir verilir ve dımâğât-ı müberride dahi isti'mâl olunur.

V.e eger mi'desi müteveccî'a olan kimsede nehâfet ve zübül rü'yet olunur ise onda âbzen isti'mâl olunur ve şarâb-ı rakık-i memzüc saķy olunur ve müsemmine ve lañfe ve mu'tedile haşvler ittiḥâz ve i'cām olunur.

Ve eger veca^c-ı mi'de hârr olan hılt-ı mirârîden ise o hıltı istifrag edersin ve hāl ile mütteḥâz olan sikencebîni içinde efsentîn bir müddet naķ^c olunduktan sonra isti'mâl edersin.

Ve mi'de evcâcı bürüdet ve riyâh ile olur ise o veca^c'ın hafif olanlarını cāvers ile tekmîd ve meḥācim-i nār vağcı ile teskîn eylersin ḥuşuşan o kebir olan miḥceme ile teskîn eylersin ki onu merākķ-ı bañdan mevđi'-i vasaṭa vađc eylesin hattâ sürrе üzere min külli cihetin müstevî ola ve bir sâ'at miķdârı üzerinden ayrılmaya ve vađc-ı miḥceme bilâ-şarṭ ola, pes bu hāl üzere vađc olunan miḥceme veca^c-ı mezkûru teskîn-i 'acib ile fi'l-hāl teskîn eder ve o veca^c'dan için şarâb-ı şırf saķy olunur ve edhân-ı müşahḥine ile temriḥ olunur ve bu saķy ve temriḥ-i mezkûrlar dahi evcâc-ı şa'beyi taḥlîl

eder. Ve zerâvend-i tavîlin dahi evcâc-ı şa'beyi ve şedîde-i rîhîyyeyi taḥlilde nef'-i şedîdi [350b] olur. Ve kezâlik cünd-i bîdester ḥall-i memzûc ile şûrb olunsa veyâḥûd cünd-i bîdester zeyt-i 'atîk ile ḥâricden baṭn üzere kimâd olunsa o dahi taḥlîl-i evcâc'da nâfi' olur. Ve şarâb-ı şırfı şarâb etmek ve nevm-feza' ve ilticâ etmek ve 'ale'l-cü' ve 'l-ḥavâ' riyâdet etmek bu mezkûrlar rîhten ḥâdiş olan veca'ı teskîn ve taḥlîl eder. Ve bunlardan ḳavî olan tedbîre ḥâcet olur ise nefḥa bâbında zıkr olanlar isti'mâl olunur.

Ammâ veca'-ı mi'dede muḥteḳine olan veyâḥûd mi'de etrâfında ihtikâmı olan riyâhtan ise onlara ḥabb-ı ğâr ve kemmün-ı maḳlûv nâfi'dir.

Ve eger veca'-ı mi'denin sebebi neffâḥa olan sevdâ ise vâcib olur ki sebb ve zâc saḥḳ olunup ḥall-i ḥâmiḍ ile kimâd oluna ve kezâlik şibt ḳudbânı ile meshûḳan kimâd oluna.

Ve eger veca'-ı mi'de verem ile 'arîd olur ise onun mu'alecesi inşâallâh verem-i mi'de bâbında bizim zıkr edeceğimiz nesnelerdir.

Ve eger veca' şiddeti ḥasebiyle imhâl eylemez ise şuhûm ile ve o neṭûlât-la irḥâ olunur ki şibş mişḥiden itūḥâz oluna.

Ve ba'dehu müdde[tiñ] tavîle[tiñ] heyecân ve ḥâreket eden veca' ki onun teskîni mevâdd-ı dâḥiliyyeyi ḳay' ile olur ve bilâ-ḳay'in sâkin olmaz, pes onun mu'alecesi mi'deyi taḳviye etmekle olur. ve mi'deyi taḳviye dımâdât-ı ḥârre isti'mâli ile mi'deyi teshîñ edip şarâb-ı şırf ve ma'âcîn saḳy etmekle ve muṭaycenât it'âm etmekle ve kezâlik mi'de-i ḥârrede tedahḥun etmek şânından olan beyḍ-i meşvî 'asel mişlillileri it'âm etmekle olur.

Ve vaḳt-i ḥavâda ḥâdiş olup ekl-i ta'âm edince ḳadar veca'ı mütemâdi olanların 'ilâcî safrâyı istifrâĝ veyâḥûd taṭfi'e olur eger o veca' safrâdan ḥâdiş ise; eger sevdâdan ise sevdâyı istifrâĝ olur ve kezâlik o iki ḥıltı mi'de cihetinin ḫilâfına meyl ettirilmek ona 'ilâc olur ve imâlenin tarîki bâbu'l-ḳavâninde zıkr olundu. Ve kezâlik o iki nev' veca' mu'alecesinde fem-i mi'de taḳviye olunur. Ve bu tedbîrlerden sonra vâcib olur ki onun ğidâsı tefrîḳ oluna veyâḥûd miḳdâr-ı kemmiyyeti ḳalîl ve ğidâiyyeti keşîre olan aĝdiye ile taĝdiye oluna. Ve o iki nev' veca' aşḫâbına ba'de't-taĝdiye şarâb saḳyî câiz olmaz belki ba'de't-taĝdiye o 'alîller şarâb muṭâlebe eyledikçe müdâfa'a olunur ve kaçan onları veca' aḫḫ edip ba'dehu veca'-ı âḫizleri sâkin oldukta o zamân şarâb saḳy olunur.

Ammâ o veca^c ki ba'de't-^cta^câm 'arıd olup kay³ eylemedikçe sâkin olmaz idi, o veca^c red'dir ve onun mu'alecesinde şavâb olan küllü yevmin kable't-^cta^câm ona bir miqdâr 'asel sakı oluna bâbu'l-^ckay³da zıkr olunan esbâbdan hangisi bu kay³a sebep olduğunda te'emmül oluna ve hangisi sebep olduğunu ta'arrıftan sonra o mâddenin müstefriği olan nu^ckû-ı şabır mişliler ile istifrâğ oluna ve sonra akrâş-ı kevâkib dahi isti'mâl oluna. Ve bu nev^c veca^c-ı mi'dede mu'alece dahi nâfi^c olur, kündür ve maştakî ve şünîz ve nânâh ve fıstığın kuşûr-ı ahdarı ve 'üd-ı niyy ya'nî hâ^cm 'üd veznleri berâber ahz olunur ve da^ckk olunup munhulden geçirilir ve 'asel emlec ile ma'cûn kılınıp kable't-^cta^câm iki dirhem miqdârı iki mişkale varınca tenâvül olunur. Ve o veca^ca küzbere tenâvülü ve şarâb-ı rummân-ı muna'na^c ve bâbu'l-^ckay³da mezkûr olanları sakı dahi nâfi^c olur. Ve evcâ^c-ı mi'deye Câlînûs'un şehâdeti ile bi'l-hâşşa nâfi^cdir kavâniş-²² decâcin cülûd-i dâhilesi. Ve lez^c-i mi'denin ekşerini râib mişli eşyâ-ı bâride teskîn eder.[341a]

İkinci Fâsl Dâf-ı Mi'de Beyânındadır

Dâf-ı mi'de ahvâl-i mi'deden bir hâlin ismidir ki mi'de o hâl üzere oldukça onun ha^cdmı ceyyid olmaz ve kaçan ta^câm ekl eylese me'külü onu kerb-i şedîd ile kerbde kılar her ne kadar me'külü ta^câm-ı şâlih ve ğayr-i mükreb ise. Ve ba'dı kerre o hâlet üzere olan mi'de şâhibinin şehvetine hâlel gelir ve ekşer-i hâlde şehveti kalîle olur velâkin o kılet dâimî olmaz. Belki ba'dı kerre dâf-ı mi'de aşhâbının şehveti keşîre olur ve miqdâr-ı yesîr onda ha^cdm dahi olur.

Ve o şehvet ve ha^cdm kuvvet-i mi'deye delâlet eylemez ve onlardan bir nev^c kuvvet-i zâide gelir ise o kuvvet ile karâkır ve cüşâ-i müteğayyir ve ğaşeyân hâdiş olur ve huşûşan bu âfetler tenâvül-i ta^câmdan sonra ziyâde hâdiş olur hattâ dâf-ı mi'desi olanlar ta^câm tenâvülünden sonra hareketi kâsd eylemez, sükûn üzere olmak isterler veyâhüd dâf-ı mi'desi olanlar ekl eylediği ta^câmı kâzf ederler ve beyne'l-ketifeyn onlarda lez^c ve veca^c olur.

Eger sebab-i dâf cidden ziyâde olur ise onda cüşâ olmaz ve recî'inin hurûcu sühûletli olmaz veyâhüd recî meks eylemeyip serî'an hurûc eder.

22 "Kavâniş-i tıyûr" sâir hayvânda meşârîn dedikleri, lâkin murâd tıyûrun kursağıdır.

Ve ɗaʕf-ı miʕde aşhâbının nabđı sâkıt olur, serîʕan ğaşye müʕeddî olur ve ʕaʕâm ʕaleb eder, kaçan ʕaʕâm takrîb olunsa teneffür eder veyâhüd tenâvülü ʕalîl olur ve ednâ sebebden onlara ğummâ isâbet eder, merâķî mâlîhülyâ aʕrâdı onlarda zâhire olur.

Ve maʕlûm ola ki ɗaʕf-ı miʕde cemîʕan emrâd-ı bedene sebep olmaĝa ʕarîb olur. Ve bu ɗaʕf baʕdı kerre miʕdenin eʕâlisinde olur ve baʕdı kerre dahi miʕdenin esâfilinde olur ve baʕdı kerre cemîʕan eʕâlî ve esâfilde olur.

Eger ɗaʕf eʕâlî-i miʕdede olur ise meʕkûlün ezâsı ibtidâ-i eklde olur yaʕnî ʕaʕâm münhadir olmaksız ve miʕdenin henüz eʕâlisinde iken ezâ ihşâs olunur.

Ve eger ɗaʕf esâfil-i miʕdede olur ise o miʕde teʕezzîsî ʕaʕâm miʕdede istiķrâr eyledikten sonra zuhûr eder ve zuhûr ve eşeri berâzda olur.

Ve ɗaʕf-ı miʕdenin esbâbı miʕdeye ʕarîd olan emrâd-ı sâire olur ve kezâlik ʕale't-tevâlî vâķic olan toĝme olur ve keşret üzere kay' istîmâl eylemek dahi ɗaʕf-ı miʕdeye sebep olur.

Ve ɗaʕf-ı miʕde muʕâlecesini aşhâb-ı tecrîbe tecfife ve teybîse iķtişâr ederler ve bizim bârid-ı ratb olan miʕde mizâcının tedârükünde zıkr eylediĝimiz tedbîre dahi iķtişâr ederler, ammâ ğaķķ olan budur ki miʕde sũ-i mizâcın küllîsine tâbiʕ olur ve ona binâen vâķib olur ki evvelâ miʕdenin mizâcî taʕarrûf oluna ve sebep-i ɗaʕf ğanĝi mizâc ise onun dıddı ile muʕâlece oluna.

Ve baʕdı kerre olur ki miʕdeye sebep yübüset olur ve o ɗaʕfa aşhâb-ı tecârîbin zıkr eyledikleri müceffîfât ile muʕâlece olunsa ʕalîlin helâkine müʕeddî olur. Belki baʕdı kerre ɗaʕf-ı miʕdeye şerbet-i bâride ve baķara meĝîdinin şelce mebrûdunu saķy şifâ olur ve fevâķih-i bâride istîmâlî dahi şifâ olur.

Ve baʕdı kerre ɗaʕf-ı miʕde müsahĝinât ile muʕâlece olunur ve o müsahĝinât istîmâlinden ʕalîle ʕaʕaş ğalîb olur ve ona eṭıbbâ ʕaʕaşın muĝâlîfî ile muʕlâce edip mâ-ı bârid ile onu mümtelîʕ ederler ve fi'l-ĝâl ona bür' ve ʕâfiyet gelir.

Ve eger ɗaʕf-ı miʕde ğılt-ı müzîden ise o mâ-ı bâriden imtilâ ile ğılt-ı müzî mündefiʕ olur ve işhâl ile ğurûc edip ɗaʕf-ı miʕdeden ʕalîle bür' ğaşıl olur.

Ve ishāl dahi muḍʿif-i miʿdedir ve o vechle olan ḍaʿf-ı miʿdede şudâc dahi olur.

Ve maʿlûm ola ki kuvvet-i şâbitesi olan miʿde o miʿdedir ki onun kuvâ-i erbaʿası yaʿnî câzibe ve mâsike ve hâdıme ve dâfîʿa kuvveleri cemʿan selîme ve kavıyye ola. Kaçan bu kuvvelerin birinde ḍaʿf olup bâkîleri kavıyye olsa o miʿdede ḍaʿf-ı miʿde âfeti hâsıldır velâkin nâsın muʿtâdı budur ki kuvve-i hâdımesi kavıyye olan miʿdeye miʿde-i kavıyye ıtlâk ederler ve kezâlik hâdımesi ḍaʿf olan miʿdeye miʿde-i ḍaʿife ıtlâk ederler, bâkî kuvâlar her ne kadar hâdımenin hîlâfı üzere olur ise onların itibârları her hâlde hâdımeye olup onun kuvveti ve ḍaʿfı ile miʿdeyi tavşif ederler.

Ve miʿdenin dört kuvvesinden her biri sū-i mizâc aşnâfının her biri ile baʿdı kerre ḍaʿf olur lâkin ekser-i emrde kuvve-i câzibenin ḍaʿfına sebep bürüdet ve ruḥubet olur ve ona binâen kuvve-i câzibe edviye-i hârre ve yâbise ile taḥaffuz olunmak vâcib olur. Lâkin nâdiren bürüdet ve ruḥubeten mâʿadâ sebep ile kuvve-i câzibeye ḍaʿf hâdis oldu ise o zamân hârri yâbis edviye istiʿmâli ile kuvve-i câzibe muḥâfaza olunmaz ve vâcib olur ki kuvve-i mâsike ekser-i emrde bürüdeti mâil olan edviye-i yâbise ile taḥaffuz oluna ve kuvve-i dâfîʿa ruḥubet ve bürüdet ile taḥaffuz oluna ve hâdıme maʿaʿr-ruḥube harâret ile muḥâfaza oluna.

Ve maʿlûm ola ki ḍaʿf-ı miʿde marâdının erdeʿi miʿde elyâfi nescinin tehelhülünden hâdis olan ḍaʿftır. Ve tehelhül ḍaʿfa sebep olduğunun ʿalâmeti budur ki o miʿde-i ḍaʿfede sū-i mizâc ʿalâmâtı olmaz ve ʿalâmât-ı evrâm dahi olmaz ve ağdiyeyi tecvîd eylemek dahi nâfiʿ olmaz. Bu ʿalâmetler vukûʿunda sen bil ki o miʿde mütehelhile olmakla bâliye ve fâniye olmuştur.

Ve kuvvet-i mâsikeye âfetin duḥûlü baʿdı kerre o sebebden olur ki miʿde taʿâma sarılmaz ve iltifâf ve iştimâli olmaz veyâhüd iltifâfı ḳalîl olur veyâhüd redâʿet ile iltifâf eder ve onun iltifâf-ı redîsi irtifâşı veyâhüd ḥafaḳânı veyâhüd teşennücü olur. O sebebden miʿdesinde vech-i mezkûr üzere redâʿeti olanlar iḥsâs-ı zâhir ile iḥsâs eyler ki onda teşennüc ve ḥafaḳân mişlli nesnelere hâsıldır. Ammâ raʿşeyi onların şuʿûrun baʿdı kerre beyyin ve zâhir olmaz belki raʿşenin vücûduna miʿde taʿabı ile ve kezâlik ḳarâkır ve temeddüd ve nefḥ yok iken taʿâmın inḥitâfına olan ʿalîlin şevḳi ile istidlâl ederler. Ve taʿâmı miʿdenin iştimâl-i redîsi raʿşe-i müfriḥa ile olur

ise ifrâṭ üzere olan raṣede riḍe olur ve ona binâen ḳalîl miḳdesinde raṣe olduğuna iḥsâs eder aḳdâ-i sāirede ḥâdiṣ olan raṣeyi iḥsâs eylediği gibi.

Ve baḳdı kerre ḳaḳf miḳdenin cāzibesine ḳarıḳ olup aṣlâ cāzibe cezbe ḳâdir olmaz ve bir ḳavm ona istirḫâ-i miḳde tesmiye ederler veyâḫūd cāzibenin cezbi külliyyen bâṭıl olmaz velâkin onun cezbi kedd ve ḳanâ ile olur istirḫâ-i miḳde tesmiye olunan ḳilletin evâilinde olduğu gibi veyâḫūd cāzibenin cezbi müteṣevviṣ olur ve o cezbe müteṣennice ve mürteḳiṣe olan miḳdenin cezbine müṣâbih olur.

Ve ḳuvve-i muḡayyirenin ḳaḳfı istiskâ-i laḫmiye müḳeddî olur.

Ve maḳlûm ola ki ḳaḳf-ı miḳde bir meblaḡa bâliḡa olsa ki miḳde o ḫâlde iken ḳuvve-i muḡayyire meḳḳumu taḡyire elbette ḳâdire olmasa ve ḳuvve-i muḡayyirenin ḳacine ḳaḳf-ı miḳdeden mâḳadâ sebep-i âḫer dahi mevcûd olmasa o ḳaḳf-ı miḳde âhir-i emrde zelâḳ-ı emḳâyâ müḳeddî olur.

Ve ekṣer-i emrde ḳaḳf-ı miḳdenin esbâbi maḳlûm olmaz ve aṣḫâb-ı tecârib tecribeleri ḫasebiyle ona ḳilâc ederler ve ettikleri ḳilâc o ḳaḳfın sebebini izâle edip bürḫâsıl olur ve maḳâḫâzâ onların sebebi ne idiğine ve devânın sebebi ne vech ile izâle eylediğine şüḳurları olmaz, onun için ekṣer-i ḫâlde ḳaḳf-ı miḳde muḳâlecesinde aṣḫâb-ı tecâribden meḳṣûr olan muḳâlece ile inṭifâḳ olunur ve o muḳâlece ḫakkında düṣtûrül-ḳamel bir ḳâbiṭa olmaz.

Ve aḳmide ve merûḫâtan bu bâbda müstaḳmel olup zikri mürûr eden ḳimâdât ve merûḫât ile fem-i miḳdeye muḳâlece ḳaṣd olunur ise vâcib olur ki onlar ṣedîden teṣḫîn oluna, fâtiren istiḳmâl olunmaya, zîrâ fâtiren istiḳmâl olursa fem-i miḳdeyi irḫâ eder.

Ve ḳaḳf-ı [341b] miḳde için Cālînûs bir ḳayrûṭî istiḳmâl eder, o ḳayrûṭînin nüṣhası budur: Ṣemḳ sekiz miṣḳâl, dühn-i nârdîn-i fâyiḳ bir ūḳıyye; bunlar aḫz ve ḫalt olunup ḳayrûṭî ittiḫâz olunur. Ve eger ḳaḳf-ı miḳde ḡâyete bâliḡ olup ṭaḳâmı imsâkten ḳaczi olur ise o zamân zikr olunan ḳayrûṭiye ṣabir ve maṣṭâinin her birinden birer buḳuk miṣḳâl ḫalt olunur. Ve eger ḳaḳf ḡâyete ṣedîd olmaz ise onlardan bir miṣḳâl ve ḫıṣrım ḳuṣâresinden bir miṣḳâl ḫalt olunup o ḳayrûṭî miḳde üzere vaḳd olunur.

Ve yine Cālînûs ḳâmin ve mütekeffil olmuṣtur ki zikri âṭî nüṣḫa üzere maṣnûḳ olan sefercelî merâret ve yübûset-i ṣedîdeleri olmayan ḳilel-i miḳdenin küllîsine bi-iznillâhi taḳâlâ sebep-i berâret olur, o nüṣḫa budur:

Nüşa-i Seferceli: Sefercel ‘uşâresi iki rıtl, hall-i şik̄kîf bir rıtl, ‘asel miqdâr-ı kifâye. Bu mezkûrlar ahz olunup ‘asel kıvâmında olunca kadar tabh olunur ve ba‘dehu üzerine bir ũkıyye ve şülüş ũkıyye, iki ũkıyyeye varınca kadar zencebîl saçılıp isti‘mâl olunur.

Devâ- Âher: Ve bunun dahi menfa‘ati sefercelî menfa‘atine qarîb olur: Sefercel-i meşvî üç rıtl, ‘asel üç rıtl. Bu ikisi ahz ve halz olunup üzerine üç ũkıyye fülful ve kerefs-i cebelî bezrinden bir ũkıyye neşr olunur ve mi‘de-i da‘îfeye, şıyâh ve şıfâk batnı muharrik olan nesnelere küllîsini nâfi‘ olur.

Ve mi‘de-i da‘îfe vü müsterhîye edviye ceyyide-i nâfi‘adan olur: İtrîfilât ve devâ-i Fûrs isti‘mâli. Ve devâ-i Fûrsün şıfatı budur:

Şıfat-ı Devâi’l-Fûrs: Semn ile maqlüvv olan helîlec on dirhem ve ħurf-i maqlüvv beş dirhem, nânĥâh ve sa‘ter-i Fârsî her birinden üçer dirhem, ĥabeşü’l-ĥadîd on dirhem. Bu mezkûrlardan mütteĥâz olan devânın şerbe-i vâĥidesi iki dirhem olur ve şarâb-ı kavî ile isti‘mâl olunur.

Nüşa-i Dımâd-ı Ceyyid: Ma‘a’s-salâbe da‘f-ı mi‘deye nâfi‘ dımâddır: Selîĥa niş ũkıyye, süsen sekiz kezeme, fiĥâĥ-ı idĥir altı kezeme, ũbhül sekiz kezeme, muĥl otuz iki kezeme, şem‘ on altı ũkıyye, şamġu’l-butm dört ũkıyye, râtiyâ nec-i maġsûl bir buçuk rıtl, hamâmâ on sekiz dıraĥmî, uşşak otuz iki kezeme, nârdîn altı ũkıyye, enîsûn sekiz ũkıyye, şabır bir ũkıyye, dühn-i belesân iki ũkıyye, kırfe bir ũkıyye; bu edviyelerden dımâd ittiĥâz olunur. Ve ĥabbu’l-âs şarâbı dahi onlara cidden nâfi‘ olur ve na‘nâ‘da onlara menfa‘at-i zâhire vardır. Ve tuffâĥ-ı besâtün mi‘de-i ĥârre ve mi‘de-i bâride dımâdlarına idĥâl olunur ve zift bâride-i da‘îfe olan ağmidedendir.

Ve ma‘lûm ola ki da‘f-ı mi‘de ba‘dı kerre ġidânın but‘-ı inĥidârına sebep olur eger da‘f kuvve-i dâfi‘ada olursa, pes vâcib olur ki onlar için mahbûz olan ĥubzun ĥamîri ya‘nî mâyesi keşire ola. Ve ba‘dı kerre dahi da‘f-ı mi‘de ta‘âmın sür‘at-i inĥidârına sebep olur mi‘dede belle-i müzliĥa ve mi‘denin kuvve-i mâsikesinde da‘f olmak ĥasebiyle ve vâcib olur ki onlarm ĥubzu fu‘ûrete mâil ola ya‘nî ĥamîri ve mâyesi ĥalîl ola.

Üçüncü Faşl Toĥme ve Buĥlân-ı Hağm ‘Alâmâtı Beyânındadır

Âfet-i mezkûrun ‘alâmetleri budur ki o ‘alîlin yüzünde verem ve nefesinde dĥk ve başında şikâl ve mi‘desinde veca‘ ve fûvâĥ ve hem o ‘alilde ke-

sel ve buṭ³-ı hârekât ve levninde şufret ve baṭnında ve em^â ve şerâşifinde nefha ve cüşâ-i hâmid-i hîrrîf ve cüşâ-i duḥânî-i müntin ve ğaseyân ve kay³ ve istiṭlâk-ı müfrit veyâhûd cidden müfrit ihtibâs olur.

el-Mu'âlecât: Vâcib olur ki onlara zîkr-i âtî nesnelere isti'mâl ile mu'âlece oluna, o isti'mâl olunacak nesnelere bunlardır: Mevâddı kay³ ile kaẓf ve remy olunur, ishâlle taḫrâtları telyîn olunur ve şavm ettirilir ve ḥasbe-mâ yuṭâk terk-i ta'âm ettirilir ve tağaddî eylediği ağdiye ḳalîl kılınır, o dahi 'adem-i tâḳat katında verilir, tervîd ve taḥmîm ve ta'rif olunur, onlar dahi o toḥmede isti'mâl olunur ki onun şâhibinin hareketi ile imtilâsının hareketinden ḥavf olunmaya ve eger mevâdd-ı imtilânın hareketi ḥavfı olur ise o zamân de'â ve sükûn isti'mâl olunur ve nevm-i ṭavîl ile tenvîm olunur ve ba'dehu ta'âmında ve ḥammâmında tedric olunur ya'nî ḥaḍm-ı ceyyid ile ḥaḍm edeceği kadar ta'âmı azar azar ziyâde olunur ve cevdet-i ḥaḍmın 'alâmâtı bâbında zîkr olunur.

Ve ba'dı kerre toḥme kesret-i nevm ve kesret-i de'adan 'arîd olur, zîrâ nevm her ne kadar nevm ḥaḍm-ı ta'âma mu'tin ve nâfi' ise velâkin hareket-i yaḳaziyye def-i fuḍûle ve mevâddi taḫlîle nâfi' olur. Ve def olunmağa muhtâc olan fuḍûl bedende müctemî'a ise ona nevm muḍîr olur ve kezâlik bedende ḥaḍma ḥâcet olan ağdiye-i şâliḥa müctemî'a ise ona yaḳaza muḍîr olur.

Ve cû³-ı ḥaḳîḳî yok iken iḳsâr-ı ğida olunmakla ḥâdiṣe olan toḥme ba'dı kerre bir nev' ḥurḳat-i mi'deye mü'eddî olur ki ona taḥammül ṭâkatten ḥâric olur ve o kimseler toḥme ve mu'âlecâtını isti'mâle muhtâc olurlar ve onlara ma'cûn-ı sevâfir²³ ya'nî maḥlaş-ı kebîr isti'mâlî bâ'is-i bür³ olur ve ba'dı kerre onlar tenâvül eyledikleri ta'âmı kaẓf ederler.

Dördüncü Faşl Şehvetin Buṭlâmı ve Ḍa'fî Beyânındadır

O 'illetin sebebi ba'dı kerre ḥarâret-i sâzece ve ba'dı kerre mâddî olan ḥarâret olur o ve sebebeden mi'denin cins-i şarâbdan raṭb-ı bâride şevki olur, ḥârr-ı yâbis olan şarâba ve yâbis olan ta'âma şevki olmaz ve bu 'illeti icâb eden ḥarâret-i mi'de ma'a'l-mâdde olur ise zîkr olunan şevḳ ziyâde olur ve o mâddî olan ḥarâret şehveti izâle eder.

23 "Sevâfir": سواطير كبير وهو المخلص diye ma'âcînde mezkûrdur, *Ḳânûn*'un kitâb-ı ḥâmisinde muḥarrerdîr.

Ve berdin şehvete münâsebeti eşedd ve ziyâde olur riyâh-ı şimâlî hübû-bunda ve kezâlik faşl-ı şitâda fuğul-i beden şehveti ziyâde tehyîc ve tahrîk eder. Ve şülûcda müsâferet eden kimsenin şehveti cidden müştedd olur ve ona sebep budur ki harâret mevâddı isâle ve irhâ edip mevđi'î ya'ni mi'deyi isâle eylediği mevâdd ile doldurur.

Ammâ bürüdet harâretin dıddı üzere olur ve ma'â-hâzâ ba'dı kerre dahi bürüdet-i şehvete sebep-i dârr olur, bârid ve müfred sũ-i mizâc hasebiyle kuvâ-ı hissiyyeden kuvve-i câzibe mâit ve hâlik olur ve o kuvvetin mevti şehvetin kuvvetine sebep olur velâkin bu hâlin vukũ'u nâdir ve kalîl olur ve belki ba'dı kerre her müfriñ olan sũ-i mizâc şehvete sebep-i dârr olur, zîrâ muñlağan sũ-i mizâcın istihkâmı cem'ân kuvâyı id'âf eder.

Ve hummayâtta şehvet sâkıta olur, zîrâ hummayâtta mevcûd olan sũ-i mizâc ve gâlebe-i 'aşaş ve reddiye-i hâyice olan ahlâttan imtilâ cem'ân bu mezkûrlar suķũt-ı şehvete sebep olur. Ve hummayât-ı vebâiyede şehvetin suķũtu müştedd olur. Ve kaçan ifrâñ üzere ishâl olsa şehvet ziyâde olur.

Ve evrâm-ı mi'dede ve evrâm-ı kebidde dahi şehvet şediden sâkıta olur.

Ve nâkıh olan kimselerde şehvet mefkûde ve sâkıta olsa marağın nük-süne delâlet eder. Ve gâñice nâkıhta suķũt-ı şehvete sebep kıllet-i dem ve dâf-ı beden olur. Ve sana vâcib olur ki onu ta'arrûf ve te'emmul eyleyesin, eger bedende dâf ve demde kıllet yoksâ suķũt-ı şehvet ile nükse istidlâl eyleyesin.

Ve ba'dı kerre mi'dede lüzücutli balgâm keşir olup şehvetin suķũtuna sebep olur, zîrâ o balgâmı muñtevî olan mi'de ta'âmdan teneffür eder ve cins-i eñimeden onun şevki hârr ve hârr olanlara olup ancak o mişli eñi-meyi tenâvül eder ve onları tenâvülden nefñ ve temeddüd ve gâşeyân hâdis olur ve cüşâ eylemedikçe istirahat eylemez.

Ve ba'dı kerre dahi suķũt-ı şehvete sebep baştan mi'deye 'ale'd-devâm nevâzilin nüzülü olur.

Ve ba'dı kerre dahi sebep-i suķũt bedende imtilâ olup ve kıllet-i taħallül olmakla olur veyâñüd mevcûd olan redî ahlâtı işlâha tabî'at meşğül olmakla [342a] âñer nesneden zühül edip şehvet sâkıta olur ve bu sebebden şehvetin suķũtu hummayâtta keşirü'l-vukûc olur, zîrâ hummayâtta maħmûmun terk-i ta'âma şabrı ekşer olur, maħmûmun bedeni 'urûkundan ve 'urûk-ı

mi'deden gıdâyı maşş eylemeğe iqbâl eylemez, onun hâceti mevâddı def'e olur, cezb-i gıdâya iqbâli olmaz ve cezbden ısrâd eder. Ve bunun nazîri ayı ve kirpi ve onların emşâli olan hayvânâtır ki faşl-ı şitâda müddet-i medîde künâmında²⁴ muhtefî ve gıdâ talebinden müstağnî olurlar ve bedenler müctemî'a olan ahlât-ı ficcelerini işlâh edip onunla tağaddî ederler.

Ve'l-hâşıl hâcet-i gıdâ o zamân mevcüde olur ki bedende taḥallül edip bedel mâ-yeteḥallel mevcüd olmaya, ammâ bedende taḥallül olmasa veyâḥûd taḥallül eden eczâların meseddine sedd olur, bedende mevâdd olsa o zamân gıdâ-i cedîde hâcet olmaz.

Ve ba'đı kerre dahi suḳût-ı şehvete sebep bu olur ki laḥmda ve 'ağalde ve a'đâ-i sâirede olan 'urûḳta da'f olup mi'deden imtişâşa kavî olmaz ve imtişâşı olsa dahi 'ale't-tevâlî ve'l-ittişâl-imtişâstan 'âciz olup onun imtişâşı fem-i mi'deye 'alâ-sebîlî't-tedâfîr vâsıl olmaz ve binâen 'aleyh mi'de dahi gıdâyı tekâğî eylemez bedel mâ-yeteḥallelin vücûdu katında tekâğî eylemediği gibi.

Ve ba'đı kerre dahi suḳût-ı şehvete sebep bu olur ki fem-i mi'deye tihâl-den munşabbe olan sevda munkatî'a olup inşibâb olmamakla icâb-ı iştihâ eder, fem-i mi'dede dağdağa olmaz ve fem-i mi'dede olup mâni-i şehvet olan mevâdd-ı rediyyeden dahi tenkiye hâşıl olmaz ve ona binâen şehvet dahi sâkıta olur. Ve kaçan mi'de sâhında bir şey-i ğarîb bâkî kalsa her ne kadar o şey' ḳalîl olur ise o mi'de bedel mâ-yeteḥallelden müstağniye olur ve def'-i mâdde için müteḥarrike olup cezb-i gıdâya ğayr-i müstâḳa olan mi'de gibi olur.

Ve ba'đı kerre dahi suḳût-ı şehvetin sebebi fem-i mi'dede olan hiss kuvvesinin buḫlânı olur. 'Urûḳ mi'deden kaçan imtişâş eylese fem-i mi'de onu ihsâs eylemez ve 'adem-i ihsâsa binâen câzibe dahi ḥareket eylemeyip şehvet sâkıta olur.

Ve ba'đı kerre şehvetin suḳûtu mi'deye hâşş sebep ile olur ve ba'đı kerre 'udv-ı âḥere müşâreket sebep olur. Ve 'udv-ı müşârik ile olan ba'đı kerre müşâreket-i dimâğ ve ba'đı kerre yalnız 'aşab-ı sâdis²⁵ müşâreket ile olur.

24 "Künâm" yırtıcı hayvânların yatağıdır. Ḥalîmî.

25 Zîkr olunan 'aşab dimâğ 'aşablarının zevc-i sâdisinden bir şu'bedir ki hicâba nüfûz eder ve fem-i mi'deye muttaşıl olur, o sebebden dimâğ ile mi'de arasında müşâreket olur.

Ve ba'dı kerre sukût-ı şehvet kebidin da'fından olur, zîrâ kebid da'ife oldukta kuvve-i şehevâniyye dahi da'ife olur ve belki sukût-ı şehvete sebep kuvve-i şehevâniyye ve kuvve-i câzibenin mevti ve bedenden zevâli olur ve o kuvvelerin mevti ekser-i hâlde dem-i keşir ihtilâfında olur ve bu illet rediyye ve 'asîrû'l-îlâc olur ve bu âfet şâhibine bir nev' hâlet 'ârîdâ olur ki ona elvân-ı ağdiye 'arđ olundukta içlerinden ba'dısmı iştihâ eder ve müştehası taqrîb olundukta ondan müşme'izz ve müteneffir olur. Ve bundan dahi şerrli olur o 'arđ olunan elvân-ı ağdiyeden birini iştihâ eylemek.

Ve kuvve-i şehevâniyyenin da'fı 'akîb-i istifragda olan da'fa münhasır değildir belki sū-i mizâc-ı müfritin küllîsi kuvve-i şehevâniyyenin da'fına mü'eddî olur.

Ve ba'dı kerre dîdân dahi sukût-ı şehvete sebep olur, zîrâ dîdân em'âya îsâl-i ezâ eder ve em'ânın te'ezziisine mi'de müşâreket edip kuvvet-i şehevâniyye sâkıta olur. Ve ba'dı kerre dîdân em'âdan mi'deye şu'ud edip bi'n-nefs mi'deyi müte'ezziye kılar,

Ve ba'dı kerre dahi mi'dede sevda-i keşire müctemî'a olup îzâ eder ve mi'de onu kazf ve def'e meşgûl olur, ekl ve cezbden zühûl eder.

Ve haml ve ihtibâs-ı tams ile dahi kuvve-i şehevâniyye bâtil olur. Ve butlân-ı şehvet hamlin evâlinde olur velâkin ekser-i hâlde haml ve ihtibâs hasebiyle fesâd-ı hağm 'ârîd olur.

Ve ba'dı kerre onun sebebi ifrât-ı havâ ve iştîdâd-ı harâret ve iştîdâd-ı bürüdet olur, zîrâ şiddet-i harâret kuvveti tahtîl ve şiddet-i bürüdet kuvveti tahtîr eder veyâhûd şiddet-i berd mevâddı tahtîlülünden men' eder.

Ve mi'de harâretinin iştîdâdı ehviye iştîdâdı gibi olur ya'nî butlân-ı şehvete mü'eddî olur.

Ve kezâlik şarâba i'tiyâdı olup terk edenlerde dahi butlân-ı şehvet olur.

Ve nevmin sū-i hâli hasebiyle dahi şehvetin hâli mütegayyire ve da'ife olur.

Ve ba'dı kerre sukût-ı şehvetin sebebi kıllet-i dem olur ve kıllet-i deme da'f-ı kuvâ tâbi' olup şehvet da'ife olur. Bu nev' sukût nâkıhine mevâdd-ı müziyeden nekâları var iken 'ârîd olur ve bu nev' da'f-ı kuvvet in'âş-ı kuvvet ile zâile ve kuvveti 'âide olur ve kezâlik kalîlen kalîlen demi i'ade ile kuvvet i'ade olunur.

Ve kezâlik riyâdet ve mâ-ı keşîr şürbü dahi şehvet-i ta'âmı ishkât eder.

Ve ba'dı kerre hemm ve ğamm ve ğağab ve bunlar mişli olan keyfiyyât-ı nefsanîyye dahi ishkât-ı şehvet eder.

Ve ba'dı kerre dahi şehvet sâkıta olur ve kaçan ekle bed' eylese şehvet hareket ve heyecân eder. Onun sebebi budur ki o me'kûl olan ta'âm kuvve-i câzibeyi tenbîh eder veyâhüd o mekânda olup muhtâl-i şehvet olan mizâcı tağyîr ve ta'dîl eder ve mâni'in zevâli ile şehvet-i sâkıta 'avdet eder, meşelâ zikr olan mizâc hârr ise o harârete kıyâs ile evâil-i me'kûlü bi'l-fi' bârid olsa onun bürüdet-i fi'liyyesi harâret-i mizâcı ta'dîl eder ve kezâlik ba'dı kerre 'ale'r-rîk mâ-ı bârid şürbü şehveti tahrîk ve mâ-ı bâride hubzu nak' olunmakla ittihâz olunan şerîd maħmûmun sâkıt olan şehvetini i'ade eder. Ve kaçan şürb-i şarâbdan humâr hâdis olsa mi'dede hılt hâyic olduğuna delâlet eder ve şehvet heyecân edip şürbacât tenâvülüne şevki olur ve bu mişli olur bürüdetten bâtil olan şehvet şahibi bi'l-fi' hârr tenâvül eyledikte ve onda dahi hılt hâyice olur.

Ve emrâd-ı müzminede şehvetin sukûtı cidden redâ'etine delâlet eder.

Ve ma'lûm ola ki şehvet buṭlânının ve kezâlik da'fının esbâbları müt-tehidlerdir lâkin kuvvet ve da'f ile muhtelif olur. Eger sebebede kuvvet olur ise buṭlân-ı şehveti ihdâs eder ve eger sebep-i kavî olmaz ise da'f-ı şehveti ihdâs eder.

e'l-Ālāmât: Bi-hasebi'l-mizâc olan buṭlân-ı şehvet ve da'f-ı şehvetin 'alāmâtı bundan âkdem senin ma'lûmun olan 'alâmetlerdir.²⁶

Ve kıllat-i taħallülden olan da'f ve buṭlânın 'alâmeti tekâşüf-i cild ve tedbîr-i müreffih ya'nî keşret-i ağdiye ve berâzin keşreti ve aķîb-i istifrâğı ve riyâdetde kalîlen şehvetin nühüd ve kıyâmı ve fem-i mi'de da'fı ile olan buṭlân ve da'fın 'alāmâtı fem-i mi'de da'fının zikri mürür eden 'alâmetleri olur ki onların birisi keşiren istifrâğdır.

Ve sebebi ehviye olan buṭlân ve da'fın 'alāmâtı havâya kıyâs ile marîdin hâlini tefahhuş ve ta'arrüf olur taħarrî olunur ki zamân-ı müteħaddimde o 'alîlin harâret ve bürüdetten şedîdü'l-keyfiyyet olanların birine mülâkî ol-

26 Bu bâbda her ne mevdi'de sukût-ı şehvet zikr olunur ise cümlesinden murâd buṭlân-ı şehvet ve noķşân-ı şehvet olur; zikr olunan 'alâmât kavîyye ise buṭlâna ve ğayr-i kavîyye olanları da'f ve noķşâna 'alâmet olur.

madı mı veyâhüd mülâkâtı yok mudur ta'arrüf olunur. Ve mülâkât taḥakkük eder ise sebep ehviye olduğuna 'alâmet olur.

Ve ḳurūḥtan olan buṭlân ve ḍa'fın 'alâmeti ḳurūḥ bâbında zıkr olunan veca' ve berâzında ḳurūḥtan bir nesnenin ḥurücu olur. Ve ṭabî'atının istiṭlâkı ve mi'çede ta'âmın ḳillet-i meḳsî ve keyfiyyeti ḥâmiḍa ve ḥirrifî ve mürre olan mütenâvellerin mi'çeyi lez'î dahi 'alâmet-i ḳurūḥ olur.

Ve ḥâmile hatunların suḳût-ı şehvetlerine sebep ḥamlın vuḳû'u olur.

'Ufûnetten olan suḳût-ı şehvetin 'alâmeti ḡaṣeyân ve taḳallüb-i nefes ve beḥarın evḳât-ı keṣîrede vuḳû'u ve berâzın redâ'eti olur.

Ve tıḥâlden mi'çeye [342b] muṣabb olunan sevdânın inḳitâ'ı ile olan suḳûtun 'alâmeti budur ki kaçan o insân ḥavâmıḍ tenâvül eylese mi'çesini me'külü daḡdaḡa ve dibâgat edip şehveti 'avdet eder ve o mütenâvel sebep-i munkatı' olan inṣibâb-ı sevdâ mâḳâmına ḳâim olup onun fi'li gibi ḥavâmıḍ-ı me'kûlenin fi'li ve te'siri olur. Ve bu 'alâmetin delâletini te'kîd eder tıḥâlin 'ızam ve nütû'u, zîrâ mi'çeye inṣibâbı mu'tâd olan sevdâ munkatı'a olsa tıḥâlde müctemî'a olur ve ondan 'ızam u nütû'-ı tıḥâl ḥâdiṣ olur.

Ve mi'çeye keṣîren inṣibâb edip müziye olan sevdâ-i keṣîreden ḥâdiṣ suḳûtun 'alâmeti ḥumûḍatı ta'm ve vesvâs ve levn-i lisânın sevâda taḡay-yürtü olur.

Ve dîdândan olan suḳût-ı şehvetin 'alâmeti dîdân 'alâmeti olur. Ve dî-dândan sâḳıta olan şehvetin 'alâmetinin biri dahi budur ki şarâb içinde olan şabır ile ḍimâd olursa e'âlî-i bedenden dîdân esfele temahḥî ve intiḳâl eder.

Ve ḳillet-i dem ile 'arıḍ olan suḳûtun 'alâmeti o suḳûtun nâḳıhlara 'urûḍu veyâhüd mevâdd-ı keṣîre istifrâḡ edenlere 'urûḍu olur.

Ve nevm ḥasebiyle suḳût-ı şehvetin 'alâmeti 'alâmât-ı säire ile nevmın sü'-i ḥâli olur.

Ve mevt-i şehvet ile olan suḳûtun 'alâmeti sü'-i mizâc-ı müstahkem 'alâ-metleri ve bedeni id'âf eden istifrâḡât-ı mâḍiyenin küllîsi ve marîḍin takrîb olunan müştehâsından teneffür olur ve aṣlâ bir nesneyi iṣtîhâ eylemediḡi ziyâde delîl-i redâ'et olur.

Ve buṭlân-ı ḥiss ile olan ḍa'f ve buṭlânın 'alâmeti ḥissten mâ-'adâ e'f'âl-i mi'çde ṣaḥîḥa olduğü eşyâ-ı ḥirrifînin 'adem-i lez'î ve ḡaṣeyân ve fuvâḳ ihdâṣ eylemediḡi olur, zîrâ ḥissi bâṭıl olan kimseler felâfilî ma'cünunu

tenāvül edip üzerine şarāb içse butlān-ı hiss hasebiyle ona fūvāk ʿarīd olmaz, şahīḥü'l-hiss olanlarda o hāl ʿaḳabinde fūvākın ʿurūdu olmak lâzım meşābesinde olur.

el-Murālecāt: Taʿāmı ʿadem-i iştihā eger harāret-i gālibe ile hādīs olmadı ise onun ʿilāc-ı ceyyidi taʿāmı bir müddet terk edip baʿde-müddetin kalilen tenāvül etmekle ve kuvvetin intiʿāşı ve toḥmesini haḍmı ve miʿdesinin istinḳaya ḥāceti ve taʿāma neşātı zamānına kadar bu hāl üzere müstemir olmakla olur. Ve bunun nazīri seheri olan kimselerdir ki onlara muʿālece-i seherde nemvī bir müddet terk edip o terk hasebiyle neʿüm olup istiḡrāk üzere uyurlar.

Ve nāḳıh mişllilerin ḍaʿf hasebiyle ve ruṭbet-i lezice ile şehvetleri sukūṭunun ʿilācı müşehhiyātından nāfiʿa olan tedbiri zeytünü'l-mā ve semek-i māliḥten bir şey tenāvül edip üzerine kalilen kalilen ḥall-i ʿuṣul tecerruʿu olur. Ve vācib olur ki onlar zaʿferāndan aşlen ictināb eyleyer.

Ve milḥ-i meʿlūf müşehhiyātın efdalı olur. Ve yine müşehhiyattandır ki keber-i muṭayyeb ve naʿnāʿ ve başal ve zeytūn ve fülful ve ḳaranfūl ve ḥavlencān ve ḥall mişlliler ve bu mezkūrları ḥall ile istiʿmāl veyāḥūd ḥallî onlardan ittihāz edip istiʿmāl eylemek müşehhidir. Ve kezālik başal ve süm ve ḥiltitten miḳdār-ı kalil dahi müşehhidir. Ve şahnā dahi şehveti baş ve irsāl eder ve fem-i miʿdeyi tenḳıye eder.

Ve şehveti müfettiḳa olan edviyedendir o devā ki sefercel ve ʿasel ve fülful-i ebyaḍ ve zencebilden mütteḥaz olur. Ve mizāc-ı ḥārri veyāḥūd ḥummāsı olanların şehvetlerini tadyīk eder cüvārişen-i sefercel ki aḳrabādinde mezkūr olan tuffāḥla ittihāz olunur.

Ve şehveti fetḳ edip ve miʿdesi taʿām ḳabül etmeyenlerin şıḳalini menʿ eden nesnelerdendir bu şıfat üzere olan rubb-ı naʿnāʿ:

Nüşḥa: Rummān-ı ḥāmiḍ maʿa-ḳışrihi daḳḳ olunup ʿuşāresinden bir cüzʾ aḥz olunur ve kezālik naʿnāʿ ʿuşāresi nişf cüzʾ ve ʿasel-i fāyīḳ²⁷ veyāḥūd sük-

27 “Asel-i fāik”ten murād şehddir ki mümlu bal maʿnāsınadır. Şehdin zıkr olunan maʿnāda müstaʿmel olduğu Vankulu lügatinde muşarraḥtır, onun için *Gülistān*’da “Ve ʿuşāre-i nāy be-ḳudreteş şehd-i fāik geşte” ḳavlinde “nāy”dan murād bal arısmın boğazıdır diye baʿḍılar Şeyḥ Saʿdī’nin kelāmını zāhirden şarf etmişlerdir. “Şehd” gömeç balı, ʿArabīdir ve ʿAcemde dahi istiʿmāl olunur; ʿArabda şinin fetḥası ve ḍammesi cāizdir, Fārsīde fetḥ-i şin ile meşḥurdur. Ḥalimī.

ker nısf-ı cüz³. Bu mezkûrlar cem^c olunup nâr üzere rıfık ile taqvîm olunur ve onun şerbet-i vâhidesi bir mil'aka olur.

Ammâ harâret hasebiyle olan şehvet âfetinin 'ilâcı ba'đı kerre harâret-i ğarîziyyeyi imâte kılmayacak miqdârı mâ-ı bârid şürbü ile olur ve rubüb-ı hâmiğa şürbü dahi ona nâfi^c olur. Ve bu bâbda nef'i mücerreb olanlardandır mâ-ı rummân dühn-i verd ile saqy olunmağın nef'i 'ale'l-huşûs mādde ile olan suqût-ı şehvete nef'i ziyâde olur. Ve eger 'ataş ğâlib olur ise hubüb-ı bâride halîbi rubüb-ı müberride ile saqy olunur ve ağmide-i müberride isti'mâl olunur ve maddî olanların evvelâ maddesi istifrag olunur.

Ve suqût-ı şehvet 'illeti olanların cümlesinden olur o nakıhlar ki hum-mâdan hâric olurlar velâkin onlarda hiddet-i hummâdan bir baqiyye mevcûde olur, onların 'ilâcı dahi zıkr olunan mu'alecât olur lâkin onlara mâ-ı bârid-i keşir haml olunmaz mi'delerinin kuvvâsı zâile olmasın için. Ve vâcib olur ki onlara bu devâ saqy oluna, o devâ budur. Verd on dirhem, summâk iki dirhem, kâkule bir dirhem. Bu edviyelerden kurş ittihâz olunur ve şerbet-i vâhidesi iki dirhem miqdârı olur ve o devâ müşehhî ve 'ataşı dahi kâtr^c olur. Ve kezâlik müşehhüyâttan mâ ve hall ile sevik islatılıp saqy olunur ve parmak idhâl etmekle kay³ dahi müşehhidir kuvveti tahriki hasebiyle.

Ammâ berdden olan suqût-ı şehvet mu'alecesinde efâvîh tabîhî nâfi^c olur ve şarâb-ı atık ve felâfilî ve hâssaten tiryâk dahi nâfi^cdir ve bu bâbda şûmun menfa'at-i şedîdesi vardır ve futenecî dahi şedîden bu 'illete muvâfik 'ilâcdır. Cüvârişenât-ı hârre ve mürebbâ ütrücc ve mürebbâ helîlec ve mürebbâ şekâkul mürebbâ ve zencebîl mürebbâları bi'l-cümle nâfi^cdir. Ve kimâdât dahi onlara nâfi^cdir huşûşan câvers ile kimâd oluna, o kimâd milh ile kimâddan evfaqtır.

Ammâ mi'dede müctemî'a olan balğam-ı lezic ü keşirden hâdiş buţlân-ı şehvetin 'ilâcı turp ekl edip üzerine 'ilâc-ı küllî bâbında zıkr olunan müfred ve sikencebîn-i 'aselî şürb etmekle kay³ eylemek olur. Ve kezâlik sikencebîn-i büzürî ve 'aselî ki bir menn 'asel vaç^c olursa ona üç ûkıyye şabır vaç^c oluna. Ve bu hisâb üzere şabır vaç^c olunan sikencebîn-i büzürî, 'aselî saqy olunmak dahi nâfi^cdir, küllü yevmin ondan üçer mil'aka saqy olunur. Ve kezâlik zeytün, elma, enîsünla ve 'asel ile maħlûl olan keber ile saqy olunur. Ve kezâlik mâ-ı ham'et isti'mâl olunmak ve sefer ve harekât etmek nâfi^c olur.

Ve tenkıyeden sonra bi-sebebi'l-berd suķūt-ı Őehvetin tedbırinde zıkr olunanlar ile dahi mu'alece olunur.

Ve hılt-ı mirārı veyāhūd hılt-ı raķık ile hādıŐ đaf-ı Őehvetin 'ilacı istifrāğ-ı hılt ile olur ve onun istifrāğı helılecāt ile olur. Ve Őabır ile ittihāz olunan sikencebın, saķmūnyā ile mütteħaz olan sikencebından ĥayrlı olur, zırā saķmūnyā mi'deye mu'ādı ve đārrdır. Ve onlara ahlāt-ı raķıķayı iħrāc eden ķay ile dahi mu'alece olunur. Ve efsentın Őabıħinin bu bābda nefı ğāyete bālıdır.

Mi'deye hiss ısāl eden 'aşab veyāhūd dimāğ müŐareketleri ile olan đaf-ı Őehvet 'ilacında vācib olur ki 'ilac-ı dimāğ ve taķviye-i dimāğ cānibine meyl oluna.

Ammā tekāŐif ile ve kebiden urūkun maŐının kıletı ile olan đafın tedbırinde vācib olur ki ĥammām ile ve riyādet-i mu'tedile ve ta'rık ile müfettiħāt-ı sāire isti'māliyle beden mütetalhil kılınır.

Ve sevdā ile 'arığ đaf-ı Şehvette lāyık budur ki sevdā istifrāğ oluna ve ba'dehu mevālıħ ve kevāmiħ ve muķattı'āt-ı sāire isti'māl oluna istifrāğdan bāķiye kalan mevāddı taķtī eylesin için ba'dehu Őriyyeti ve ĥüsn-i keymüsu olan ağdiye isti'māl oluna.

Ammā sevdānın mi'deye inkı'tā-ı insıbābı ile olan đaf-ı Őehvet onun 'ilacı tıħāle mu'alece etmek ile ve tıħālı taķviye ile olur ve tıħāl cānibine ĥareketi olan edviye-i tıħāliyye ile beyne't-tıħāl ve'l-mi'de mesdūd olan mesālik ve mecārileri dahi teftıħ olunur, o [343a] edviyeler eftımün ve sikencebın içinde aŐl-ı keber kuŐurunu isti'māl olur ve keber-i muħallel dahi o devālardandır.

Ammā ĥabālā ya'nı gebe hatunların suķūt-ı Őehvetleri meŐy-i mu'tedil ve riyādet-i mu'tedile ve me'kel ve meŐreblerinde iķtiŐād ile mu'alece olunur ve kuvve-i dāfi'ayı muķavvı ve mādde-i rediyyeyi muħallil olan Őarāb-ı reyħāniyle ve ağdiye-i lezıze 'arđı ve ĥarāfet ve taķtīri olanların 'arđı ile 'ilac olunur.

Ve kuvve-i müŐehhiyenin suķūtu ile olan đaf-ı Őehvet o kuvveti müŐkıķ olan hangi mizāc ise o sū-i mizācı ıŐlāħa mübāderet olunur ve o sū-i mizāc đıddına iħāle olunur.

Ve kezâlik ishâlât ve sühûc 'ağablerinde olup mevt-i kuvvet ile olanlarda dahi sū-i mizâc ıslâhına mübâderet olunur.

Ammâ kuvvetin da'fı ile olanlarda vâcib olur ki işba' idhâliyle kay' taḥrîk oluna, zîrâ idhâl-i işba'la kay' taḥrîk olundukta kay' eylemese dahi kuvve-i şehvânîyye şeverân eder. Ve gâhîce eşribe-i mi'de ile tiryâk saḳyına ḥâcet olur, efsentîn şarâbı, ḥabbu'l-âs şarâbı bunların hangisi muvâfık-ı mi'de ise onunla tiryâk saḳy olunur.

Ve mi'de hissini da'fıyla olan şehvet da'fına dimâğa mu'âlece ile ve hisse âfet hangi sebebden dâhil oldu ise onu ref' ve izâle ile 'ilâc olunur.

Ve ma'lûm ola ki ḥulv ve desime ve ağdiyelere kıyasla şehveti sâkıf olup şehiyyesi ancak ḥâmid ve ḥirri'fe olanlara rıfık ile tenkıyyesi olan kay' devâ-i 'acîb olur.

Ve aşnâf-ı şehvet zehâbının ekşerine nâfi' devâlardandır küdür ve maştakî ve 'ûd ve sükk ve kaşab-ı zerîre ve cüllenâr istî'mâlî. Ve zehâb-ı şehvet yübüset ile ḥâdiş değil işe mâ-ı sefercel şarâb-ı reyḥânî ile dımâd olunur. Ve menâfi'ci olanlardır şarâb-ı efsentîn ve kezâlik uşul-i idḥir bir dirhem ve nişf dirhem ve sünbül, küllü yevmin bu iki devâ 'ale'r-rîk suyla şürb olursa nâfi'dir. Ve aḳrâbâdinde mezkûr Ve İbn 'Abbâd'a mensûb olan ma'cûn dahi bu bâbda nâfi'dir.

Ve etıbbâ dediler ki meshûk olan kirsenne ya'nî burçaktan iki mişḳâl mâ-ı rummân-ı müzz ile saḳy olursa şehveti taḥrîk eder.

Ve kaçan kim suḳûḫ-ı şehvet ḡaşye mü'eddî olsa onun 'ilâcî ağdiye-i lezîzededen meşviyye olan kuzu ve oḡlak ve tavuk luḫūmları mişlileri marîda taḳrîb ve teşmîm ettirmekle olur ve onlardan nevm men' olunur ve ḡaşyeden ifâkatlerinde şarâba maḡmûs olan ḥubz iç'âm olunur ve serî'atü'l-ḡidâ olan ḥasvler ile taḡdiye olunur.

Ve ma'lûm ola ki ekşer-i edhân ḥuşuşan semn mi'deyi irḫâ ve damarların aḡızlarını sedd etmekle şehveti isḳâḫ ve id'âf eder ve onlara evfaḳ edhân ḳabḫı olan dühnlerdir, zeyt-i ünfaḳ ve dühn-i cevz ve dühn-i fustuk gibi.

Beşinci Faşl Fesâd-ı Şehvet Beyânındadır

Kaçan kim mi'dede ḥilâf-ı mu'tâd keyfiyyeti rediyye olan ḥılt ve mevâdd müctemî'a olsa o ḥıltın müdâddına tabî'at müştâk olur. Ve ḡayr-i mu'tâd key-

Ve hâmile hatun tamsırlarının ihtibâslarına binâen şehvet-i fâside ʿârîda olur ve onlara ʿârîda olan şehvet-i fâside buṭlân-ı şehvet ʿurûdundan ekşer olur ve onlara şehvet-i fâsidenin ʿurûdu bizim zıkr eylediğimiz sebebdendir. Ve şehvet-i fâside onlara vakt-i ʿulûktan iki şehre veyâhüd üç şehre qarîb olunca kadar ʿârîda olur, zîrâ vakt-i ʿulûқта fem-i raḥim bağlanıp tamsı muḥtebes olur, o tamsı cenîne ğıdâ olsun ve hem tamsın ḥurûcu ile cenîn sâkıṭ olmasın için. Ve evâil-i ḥamlde cenînin şığar-ı cüşsesi ḥasebiyle ğıdâ-i keşîre muḥtâc olmaz ve zıkr olunan şehirlerde muḥtebes olan dem-i tamsıtan ḥâcetten ziyâde olan faḍla bâkıye kalıp raḥimde ve miʿdede mevâdd-ı keşîre müctemîʿa olur ve şühür-ı mezkûrlarda mekş ile ḥilâf-ı muʿtâd redâet ḥâdiş olup fesâd-ı şehvet ʿârîda olur ve kaçan cenîn büyüyüp ğıdâ-ı keşîre ḥâceti olsa muḥtebes olan tamsıtan miḳdâr-ı kalîl bâkî kalıp onlardan fesâd-ı şehvet zâile olur. Ve hâmilelerin fesâd-ı şehvetine vahm ve veḥâm tesmiye olunur. Ve cenînin faḍl-ı ğıdâya ḥâceti vakt-i ʿulûktan dördüncü ayda olur.²⁹ Ve hâmillerin şehvetleri tağayyürünün aşlahı ḥumûdatlı nesnelere iştîyâkla olan tağayyür olur ve onların ziyâde fâsîd olan şehvetlerinin tağayyürü câff ve yâbise ve tîn ve faḥm ve ḥazef mişlîlere iştîyâk ile olan tağayyür olur ve bu mişlî câff ve yâbise iştîyâk ricâle dahi ʿârîd olur fuḍüllerinin ictimâʿı ḥasebiyle.

Altıncı Faşl Fesâd-ı Şehvet Muʿâlecâti Beyânındadır

Onun muʿâlecesinde vâcib olur ki şehvet-i fâsideyi mücib olan ḥılt zıkrı sâbık olup istiʿmâli vâcib olan edviye-i müstefrîgalarla istifrâğ oluna ve o bâbda mücerreb tedbîrlerden olur semek-i melîḥ ve sikencebîn içinde menkûʿ olan fücl. Bu iki nesne aḥz ve ekl olunmak ve üzerine lûbiyâ-i aḥmer ve milḥ ve şibt ve ḥurf ve bezr-i circîrden mütteḥaz maṭbûḥ sakı olunmak. Ve baʿdı kerre o maṭbûḥun içinde zaferân mevcûd olan tînden üç dirhem miḳdârı vaḍʿ olunur, pes bu tedbîr ile elbette kayʾ ḥâşıl olur, ayda bir kerre veyâhüd iki kere bu tedbîr ile taḳyîʿe ve tenkıye olunur ve

29 Dördüncü ayda rûḥ nefḥ olmakla ğıdâya ḥâcet ziyâde olur. Dört aydan muḳaddem tağaddîsi nebâtın tağaddîsi gibidir. Ve rûḥun nefḥi şehir-i râbîʿde olduğu ekşerin kavlidir, şehir-i râbîʿden muḳaddem nefḥ olunduğuna dahi rivâyet vardır, teʿemmil fihi ve fimâ zükire ḳabluhu.

baʿdehu cûr-ı cendüm maʿcûnu istiʿmâl olunur. Ve yine bu bâbda nâfiʿ olur kemmûn-i Kirmânî ve nânḥâh ʿaleʿr-rîk ve baʿdeʿt-taʿâm maḍḡ eylemek ve kezâlik onlar ile istifâf eylemek veyâhûd kâkule-i şîḡâr ve kâkule-i kibâr ve krbâbe bu mezkûrların her birinden birer dirhem aḡz olup ve mecmûʿu miḡdârı yaʿnî üç dirhem ṭaberzed sükkeri ile ḡalt eyledikten sonra küllü yevmin ondan tenâvül eylemek nâfiʿdir.

Ve edviye-i mürekkebi cüft-i bellût ile istiʿmâl şedîdüʿn-nefʿ olur, [343b] onların biri bu mürekkebdir.

Nüşa: Cüft-i bellût sekiz dirhem, şabır on altı dirhem, ḡaşı-ı ḡâfeş altı dirhem, aşı-ı idḡir dört dirhem, mürr iki dirhem. Bu mecmûʿ aḡz ve raḡḡ olunup iki rıtl su içinde nişfı kalınca kadar ṭabḡ olunur ve küllü yevmin üç gün mütevâliyen bir rıtlın sülûsü-sakı olunur.

Âḡer: Cüft iki dirhem, enîsûn üç dirhem, zebîb yedi dirhem, helilec-i esved, belîlec, emlec her birinden beşer dirhem ve o ḡabeş-i ḡadîd ki mirâren menḡûʿ ola ve her nakʿından muḡaddem bir tācin üzere maḡlûvv ola o ḡabeşten on dirhem işbu mecmûʿ aḡz olup sekiz ūḡıyye şarâb-ı ʿafîş ve sekiz ūḡıyye su içinde nişfı kalınca kadar ṭabḡ oluna ve o maṭbûḡtan yedi gün miḡdârı ʿaleʿr-rîk sakı oluna.

Ammâ şehvet-i tînin muʿalejesi budur ki 6 şehveti mücib olan mevâdd o mişlli mevâddı ḡayʿ ettiren muḡayyirât-ı mâʿlûme ile istifrâḡ olunur, meşelâ semek-i mâliḡ iṭʿâm olunup mâ-ı lûbiyâ ve şibş ve fücl ve bunlardan akvâ nesnelerin suyunu içirmekle ḡayʿ ettirilip ishâle dahi iḡtiyâcı olur ise müs-hil dahi verilir.

Ve o mevâddm müşhilâtındandır türbûd ve ḡabb-ı birinc ve milḡ-i nefî. Bu mezkûrları istiʿmâl nâfiʿdir ḡuşûşan o ʿalilde dîdân ola. Ve bunları istiʿmâlden sonra edviye-i ḡabeşıyye ve ankrâbâḡinde mezkûr olan edviyeler istiʿmâl oluna. Ve onlara vâcib olur ki maşḡakî ve kemmûn ve nânḡahtan ʿilk ittiḡâz eyleyip maḡḡ eyleyeler ve kâḡulenin şîḡâr ve kibârının her birinden ikişer dirhem, sükker-i ṭaberzedden mişlüʿl-mecmûʿ yaʿnî dört dirhem aḡz edip ʿaleʿr-rîk istiʿmâl eyleyeler; mâ-ı fâtirleri ḡalîlen ḡalîlen kesret üzere istiʿmâl eyleyeler.

Ve bu bâbda mücerrebe maʿâcîndendir:

Bu Ma'cûn-ı Mücerreb: Helilec, belilec, emlec cûr-ı cendüm, maştakî, kâkule-i kibâr, nânḥâh, zencebîl. Bu mezkûrlar 'asel ile ma'cûn kılınıp kable't-ṭa'âm ve ba'dehu miqdâr-ı cevze şûrb olunur.

Ve bu bâbda tedbîr-i ceyyid olur o 'illetin şâhibi tenkıye olunup mi'desinin mizacı dahi ta'dîl olunmak ve tîn-i ceyyidden bir miqdâr su içinde hall olunup o suya edviye-i muḳayyî'eden ṭa'm-ı zâhiri olmayanlar ḥalt ve kezâlik milḥten o suyu tatyîb edecek miqdârı dahi ḥalt olunduktan sonra tecfîf ve teşmîs olunup ve müştēhî-i tîne ondan o miqdâr saḳy olunur ki onun içinde olan edviye-i ḳa'ıyye şerbet-i vâhıdeyi veyâḥûd bir buçuk şerbet miqdârını tecâvüz etmiş olmaya, zîrâ bu tîn hem mevâddı ve hem me'külünü ḳay' ettirir ḥuşûşan onun me'külü kerneb mişli ḳay'ı ḳabîḥ ve şurûbetli olanlardan ola, zıkr olan tîn onu tek dîr ve tengîş edip ḳay' ile ihrâc eder.

Ve ba'dılar zu'm eylediler ki Allâhu ta'âlâ ḥadretlerinin müştēhî-i tîne nâfi' olmak üzere ḥalk eylediği eşyanın enfa'ı budur ki kuş yavrusunun laḥmı şeyy olunup 'alîle'ale'r-rîk iṭ'âm olunduktan sonra ba'dehu ḳalîlen ḳalîlen enḳâl ile tenaḳkul olur ve nânḥâh ile tenaḳkul 'acîbü'n-nef' olur ve kezâlik cidden 'acîb olur acı badem ile çerezlenmek. Ve ba'dılar dahi iddî'â ederler ki bir sükerrece şirec saḳy olursa şehvet-i tîni ḳat' eder. Ve bu bâbda ḳıyâsa ta'vîl olunmayıp tecrîbe ile 'amel olunmak vâcib olur.

Ve müştēhî-i tîne nâfi' olur ve işḫâ'e eylediği tîn menâbına hem nâib olur cevr-i cendüm saḳy olunup memleḥâtı maşş eylemek her ne ḳadar o mümliḥât çoraklı taş olur ise dahi onu maşş ma'a-niyâbetin mezkûretin nâfi' olur. Ve yine mücerrebât-ı nâfi'adan olur ḥıntadan mütteḥaz neşâ ḥuşûşan o neşâ mümellaḥ ola ziyâde nâfi' olur. Ve kezâlik mücerrebât-ı nâfi'adan olur bu devâ ki nebîz-i 'afştan sekiz rıtl aḥz olunup nişf rıtl kalınca ḳadar taḥḥ olunur ve ba'dehu taşfiye olunup bir üsbû' ḳadar ondan saḳy olunur. Ve yine isti'mâli vâcib olan nesnelere fustuk ve zebîb ve şâh-bellût ve ḳışmış ile tenaḳkul eylemek. Ve ba'dıların mücerrebâtındandır o zîrbâce tenâvülü ki onun içinde semekin şıḡâr ve başal ve kerâvyâ ve zeyt-i maḡsûl ola. Ve denildi ki fülful ve zencebîl ve sezâbdan mütteḥaz efâvîḥ zıkr olunan zîrbâceden enfa'dır.

Ve ḥâmiḍ ve ḥırrife iştıyâkı olup ḥulv ve desimden i'râḍ edenlerin tedbîrlerini ve onların esbâbı olan mevâddı muḳayyî' olan devâları bu mevḍi'in gayri mevḍi'de biz beyân eyledik o maḥallden ṭaleb oluna.

Yedinci Faşl Cû'un ve İştîdâd-ı Cû'un ve Şehvet-i Kelbiyyenin Beyânındadır

Ve çok kerre şehvet-i kelbiyye bedeni taḥlîl ve izâbe eden istifrâgât ve ḥummayât-ı mütefâvile 'aḳablerinde heyecân ve ḥareket eder ve ba'ḳı kerre bedende olan kuvve-i mâsikenin ḍa'fı ḥasebiyle devâm üzere taḥallül-i müfriṭ olunup ve bedel mâ-yeteḥallelin ḥuşûlüne taḥîrât 'ale'd-devâm iş-tiyâḳ-ı şedîd ile müştâḳ olup şehvet-i kelbiyye ihdâş eder ve ba'ḳı kerre dahi fem-i mi'cede ifrât üzere ḥarâret olup taḥlîl eder ve bedel mâ-yeteḥallel istid'â eder ve 'ale'd-devâm fem-i mi'ce cāyî olur.

Ve bu 'illeti olanlarda ekseriyyâ 'aṭaş olur ve ba'ḳı kerre dahi taḥlîl-i ifrât üzere olup cû' ihdâş eder. Ve eger ḥarâret-i müfriṭa cemî'an bedende ve eṭrâfta olur ise o ḥarâret ekser-i ḥâlde cû' ihdâş eder. Ve kaçan ḥarâret-i müfriṭa fem-i mi'cede ḥâşş olup a'ḍâ-i sāirede ifrât üzere ḥarâret olmasa onun şevki ekser-i ḥâlde miyâha ve seyyâlât-ı murattıbye olur.

Ve cemî'an bedende olan ḥarâret bi'l-cümle bedenden taḥlîl eder ve 'urûḳu birbirinden imtişâsa muḥtâc eder hattâ o imtişâş fem-i mi'cede mün-tehî oldukta taḥîrât ta'âma iştiḥâ eder.

Ve bi'l-cümle bedenîr zikr olunan ḥarâreti ba'ḳı kerre ḥâricden vâride olur, müteḥallil olan bedeni havâ-i ḥârrın iştimâli olup ve taḥallüle bedeni muṭâvâ'ati ve icâbeti ile olur ve lâ-mahâle ifrât-ı taḥallül oldukta bedel mâ-yeteḥallele iştiyâḳ ziyâde olur.

Ve ba'ḳı kerre şehvet-i kelbiyyenin sebebi yalnız taḥallül-i bedenîn ifrât üzere olduḡu olur, zirâ o mişlli bedeni olanların yalnız bātınında mündice ve muḥallile ḥarâret olduḡu taḥlîle sebep olur, ḥâricden mu'ine ḥacet kal-maz 'ale'l-ḥuşûş havâ-i ḥârrın iştimâli ve mâsike bedenîn ḍa'fı mu'ınler olur ise taḥlîli gâyet-i ifrâta bâliḡ olur.

Ve nâdiren o kelbiyye şehvete sebep baştan nüzül eden nevâzil olur.

Ve ba'ḳı kerre dahi dîdân ve ḥayyât-ı kibâr sebep olur. Ve kaçan o mişlli bātınında dîdân ve ḥayyât-ı kibârî olanlar ta'âma mübâderet eylese o me'kü-le onlar zafer bulurlar, cümle-i me'külü onlar tenâvül ederler ve 'alîlin mi'cesi ve a'ḍâ-i sāiresi cāyî'an bâḳî kalır.

Ve ba'ḳı kerre dahi sebep ḥılt-ı ḥâmiḍ olur, gerek o ḥâmiḍ sevdâ olsun ve gerek ise balḡam-ı ḥâmiḍ olsun her hangisi fem-i mi'cede daḡdaḡa edip 'urûḳun maşşından fem-i mi'ceden daḡdaḡası işlediḡi fi'l[i] bu daḡdaḡa

dahi işler ya'nî tabî'at bu dağdağa ile dahi 'ale'd-devâm ta'âmâ teqâdî edip şehvet-i kelbiyye hâdis olur husûşan ki hılt-ı hâmid ile dem tekâşûf ve tekaluş etmekle fem-i mi'dede cellâ ve maşşâs gibi dem-i mütekalîş ihsâs olunur ve o hissle ta'âma şevk ziyâde olur. Ve kezâlik o hılt-ı hâmid taqtî'i ve dibâgati hasebiyle mâni'-i şehvet olan hılt-ı lezici fem-i mi'deden teb'îd ve tenhiye eder. Ve eger fem-i mi'dede o mişlli mâni'-i şehvet olur hılt mevcûd ise onun hılt-ı hâmid ile zevâli dahi şehvet-i zâideye sebep olur. Ve hılt-ı lezicin müdâdd-i şehvet olduğuna sebep budur ki kaçan fem-i mi'dede lüzüctli hılt olsa tabî'atın hareketi o hıltı def'e olur ve def'e hareket-i cezbe hareketten ekşer olur. Ve kezâlik fem-i mi'dede olan hılt-ı hâmid hasebiyle mi'de elyâfının tekabûda ve tekâşûfe hareketi kuvve-i câzibenin hareketi ve 'urûkun mi'deden maşşa hareketinde olan elyâf-ı mezkûrenin tekâşûf ve tekabûda hareketi meblağına bâliğ olur, binâen 'aleyh ondan hâdis olan kelbiyye şehvet bundan dahi hâdis olur.

Ve câizdir ki şülûc ve berdde müşâfirine 'arîd olan cû'-ı kelbî bu sebepten ya'nî elyâf-ı mi'denin şiddet-i berd hasebiyle tekâşûfünden veyâhûd ona müşâbih nesnelere ola.

Ve şehvet [344a] ve cû'ı tahrik eden esbâbdân olur seher ya'nî uykusuzluk, zîrâ seherde harâret hâric münbasita olur ve harârete tebe'an rutübât dahi hâric hürûc edip tahallül ziyâde olur ve lâ-mahâle bedel mâ-yetehal-let için tabî'at gıdayı teqâdî edip cû'-ı kelbî hâdis olur.

Ve ma'lûm ola ki şehvet-i kelbiyye ba'dı kerre bülümüs demekle ma'rûf olan cû'-ı bakariyye ve sübât ve mevte mü'eddî olur.

el-'Alâmât: İstifragât ve emrâd-ı muhallileden hâdis cû' ve şehvet-i kelbî 'alâmetleri o âfetlerin teqaddümü olur ve kezâlik tabî'atın münhâlle olmadığı olur, zîrâ şehvet-i kelbiyyesi olanların bedenleri belle-i rutûbeti cezb edip esfâl-i cefâf üzere olmakla hürûca mu'tâvi' ve mücîbe olmaz.

Ve bürüdetten hâdis olanların 'alâmetleri kılet-i 'aşaş ve keşret-i şüfl ve nefş ve mizâc-ı bâridin 'alâmât-ı sāiresi olur o 'alâmât-ı sāireden biri 'alîli mu'tif ve muhît olan havânın bürüdeti olur.

Ve harâret ile hâdis olanların 'alâmetleri kuvvet-i 'aşaş ve kay'-ı hâmidin 'ademi ve tabî'atın ekşer-i hâlde itikâli ve sü'-i mizâc-ı hârrın 'alâmet-i sāiresi olur.

Ve bedenin küllîsinin kuvve-i mäsikesinin dâfından olanların ve kezâlik mäsike-i mi'ce dâfından hâdiş olanların 'alâmetleri berâz-ı ficcin keşreti ve o hâlin zerebe te'eddîsi ve o hâlin 'alâmât-ı ma'fûme-i münäsibe-i säiresi olur.

Ve keşret-i taħallülден hâdiş olan şehvet-i kelbiyyenin 'alâmetleri kitâb-ı evvelde zikri mürür eden esbâb-ı taħallül olur ve kezâlik hadmda olan 'adem-i âfet olur. Ve esbâb-ı taħallülден biri 'alîli muṭîf olan havânın harâreti ve seher mişli nesnelere olur. Ve hılt-ı hâmidden ve sevdâdan olanların 'alâmâtı suya kılet-i şehvet ve cüşâda olan humûdat ve ma'fûm ve münäsib olan 'alâmât-ı säireler olur.

Ve nevâzil-i re'sten olanların 'alâmâtı bâbında zikr olunan 'alâmât-ı nevâzil olur.

Ve dîdân hasebiyle olanların 'alâmetleri bundan akdem olan mevâdî'ce mezkûr ve bundan sonra olan dîdân bâbında zikr olunacak nesnelere olur.

el-Mu'âlecât: Bürüdetten ve fadl-ı balgamdan hâdiş olan şehvet-i kelbiyyenin mu'âlecesi tenkiye-i ma'rûfe ile olmak vâcibdir ve onlarda müsaħhinât-ı ma'rûfe ve o şarâb-ı keşir isti'mâl olunur ki onda elbette 'ufuşat ve humûdat olmaya, zîrâ 'ufuşat ve humûdatı olanlar müşehhîdir, onlar ile şehvet-i kelbiyyeye mu'âlece olunmak câiz olmaz, pes 'ufuşatı ve humûdatı olmayan şarâb-ı keşir müsahhanen 'ale r-rîk şürb olursa onlara enfa'-ı mu'âlecâtтан olur. Lâkin şehvet-i kelbiyye aşhâbında ishâl olur ise onlara vâcibdir ki cem'an şarâb aşnâfından ictinâb eyleyeler, zîrâ onlar şarâb-ı kâbiğ isti'mâl eyleseler şehvet-i kelbiyyelerin ziyâde eder ve şarâb-ı mürr isti'mâl eyleseler ishâllerini ziyâde eder. Ve vâcib olur ki onların ağdiyelerini düsümetli ve hârru'l-mizâc gıdâlar ola ihâl³⁰-i cimâl ile tedsîm olunan ağdiye gibi. *Tab ile olan nüshada "ihâl-i" cimâl bedeline "ihâl-ı humâr" vâkî olmuştur.* Ve onlara 'ufuşat ve humûdatı olmayan zeyt nâfi'dir ve kezâlik cevzâbât dahi nâfi'dir ve onlara şufretü'l-beyđ cidden şey' olup ba'de't-ı ta'âm içâm olunmak dahi vâcib olur.

Ve vâcib olur ki onlardan hâmiğ ve 'afş nesne teb'îd oluna ve onlara cüvârişenât-ı 'atırıyeyi isti'mâl eyleyeler hüzi ve cüvârişen-i nâr-müşk gibi huşuşan onlarda ishâl olur ise cüvârişenât ziyâde nâfi' olur ve onlara nâfi'

30 "İhâl"den bu maqâmda murâd çerviş yağıdır.

mesûhât bunlardır misk ve lâden gibi ve nefî mucerreb olunan devâlardır ‘ale’r-rîk eyyâmen hâbbetü’l-ḥaḍrâ isti‘mâli.

Ve kuvvet-i māsike ḍâfından ḥâdiş olan şehvet-i kelbiyye ‘ilâcının beyânı budur ki ḍâf-ı māsike ekşer-i ḥâlde her ne kadar berdden ḥâdişe ise baḍı kerre gerek māsike ve gerek sāire kuvâlar her sū-i mizâcdan dahi ḥâdişe olur. Ve baḍı eṭibbâ her kuvvetin ḍâfına sebep bir nev° sū-i mizâcdır diye her ne kadar taḥşîş ederler ise onların kavline iltifât olunmaz ve onların kavlleri ḡalaṭa ḡaml olunur, pes mu‘alecede vâcib olur ki māsikesi ḍâf olanların [evvelâ] mizâcları ta‘arrûf oluna ve o ḍâf hangi sū-i mizâcdan ḥâdiş oldu ise ḍıddı ile o sū-i mizâc izâle oluna. Ve māsike ḍâfı ekşer-i ḡalde ruṭbet ile ḥâdiş olur ve onlara ḡuzî cidden nâfi° olur ve eger onların taḡları şedîdü’l-inṡilâk ise ishâlleri ḡabs olunur. Bu nev° maraḡa ḡabs-i ishâl ‘ilâc-ı kavî olur.

Ammâ kelbiyyenin ḡummayât ve istifrâḡât ‘aḡıblerinde olanlarının ‘ilâcı onlar fem-i mi‘dede bâkî kalan aḡdiye ile taḡaddî ettirmekle olur ya‘nî fem-i mi‘deye teşebbûş edip baṡı’l-inḡidâr olan ḡıdâlar ile taḡdiye oluna ve o ḡıdâ sükker ile isti‘mâl olunan dühn-i levzdir ki onun düsûmeti vardır ve cevherinde nedâ‘et yoktur ve onların zâhir-i bedenleri tekşîf olunur.

Ve taḡallül-i keşîr ile ḥâdiş olan kelbiyyeye dahi bu mişlli mu‘alece olunur ve bu nev° kelbiyyesi olanlara mu‘alecede müsahḡinâta ve eşribe-ye ta‘arruḡ olunmaz belki onlar aḡdiye-i bāride ile taḡdiye olunurlar ve mesâmmı sedd eden atliye ile ḡāricden ṡlâ olunurlar dühn-i ās gibi ve ḡuşuşan kayrütü gibi ve ḡalḡde idāfe olunan şebb gibi nesnelere ile taṡliye olunurlar ve māni° yok ise mā-ı bārid ile iḡtisâl ederler. Ve vâcib olur ki onların aḡdiyeleri bāride ve lezice ve ḡālîza ḡıdâlar ola, buṡun ve muḡallilât ve muḡammidât ve muḡavviyât ve ḡubz-ı faṡîr gibi aḡdiye isti‘mâl oluna. Ve bu tedbîrlerden nef° ḡudûş eylediḡi gibi onlara vâcib olur ki tedricle ḡalîlen ḡalîlen o aḡdiyeleri hecr eyleye ve hecr ile ‘ārid olan ḡâilenin telâfisi ve tedârükü görüle.

Ve kezâlik cū‘a-i kelbe sebep bedenin taḡalḡülü olur ise yine zıkr olunan mu‘alece ile ‘ilâc olunur.

Ve dîdân ve hây-yât sebeblerinden hâdis olanların 'ilâcı o dîdânı ihlâk ve ihrâc etmekle olur ve onların tarîk-i ihlâkı bâbında zîkr olunur. Ve o hay-yât hasebiyle kelbiyyesi olanlara ağdiye-i gâlıza-i bâride ve mâ-ı bâride menkûf hubz ve mâ-ı verdde menkûf hubz ve tabh ile tehriye olunmayan lahm-ı dîk ve lahm-ı decâc ve semek içâm olunur ve onlar fevâkih-i kâbıda isti'mâl ederler.

Ammâ sebebi balgâm-ı hâmid olanların 'ilâcı o kimselere içinde sa'ter ve hardal ve fülful olan e'time içâm olunmakla ve kezâlik 'asel ve şüm ve başal ve cevz ve levz ve düsümât ve şuhüm-ı decâc mislli şahmlar içâm olunmakla olur. Ve zîkr olunan ağdiye ve edviyelerin ba'cdılarında ma'tlûb olan teshîn ve ba'cı âherlerinden ta'dîl-i humûdat olur. Teshîn ma'tlûb olan, zîkr olunan edviye-i hârrelerdir; ta'dîl-i humûdat ma'tlûb olan düsümât-ı mezkûrelerdir:

Ve bu 'illet aşhâbından olup kâvî olanlara ve ishâle tahammül edenler istishâl olunur ve onların ishâli zîkr olunan mülattîfât isti'mâlinde sonra mu'kavviyât-ı mu'tâde ile takviye olunan eyârîle olur ve ba'de'l-ishâl düsümât içâm olunur.

Ammâ kelbiyyesi olan şıbyânın 'ilâcı budur ki onların mevâddı başal ve şüm ve ağdiye-i mülattîfe-i şâire ile telif olunduktan sonra onlara 'ale'd-devâm mâ-ı hârr sakı olunur ve mâ-ı hârr sakıyı mülattîfâtla tedbîrden sonra olur, zîrâ mâ-ı hârr onların ahlâtını gâsl eder.

Ve dâimâ sevdâ inşibâbından olan kelbiyye 'ilâcında ba'cı kerre sol bäsîlikî faşda muhtâc olurlar.

Eger demde keşret olup o demde sevdâ rüsüb eder ise ve tihâl dahi vârim ise ve onların istifragâtında Kânûn'da resm olunanlar isti'mâl olunur, havâmîd ve kavâbid onlardan men' olunur. Ve ba'cı kerre onlara tihâlleri üzere hacâmet dahi nâfi' olur.

Ve kelbiyyenin merâret ile hâdis olan şıfı senin bildiğin ile tedbîr olunur ve onlara ağdiye-i la'tife verilir, kıssâ ve bit'tih ve qar' ve onlar gibi nesnelar içâm olunur ve havâ-i hârrdan ictinâb ettirilir.

Sekizinci Faşl Bülümüs Tesmiye Olunan [344b] Cûc Beyânındadır

Bu cûc cûc-ı baqarî demekle ma'rûftur ve ekser-i hâlde bülümüs³¹ 'arıd ol- mazdan muqaddem şehvet-i kelbiyye 'arıda olur ve sonra şehvet bâtil olur ve ba'dı kerre kelbinin 'urûdu teqaddüm eylemeksiz şehvet ibtidâen bâtil olur. Pes bülümüs bir cûc'dur ki onda mi'de şiba' üzere olur ve a'qdâda cûc olur, a'qdâ cidden cāyi'a ve ğıdāya kemāl-ı hâcet üzere iken mi'de a'qdāyı ğıdādan 'avk eder. Ve ba'dı kerre bu nev' cûc ğaşye mü'eddî olur ve 'urûk onda hâliye olur lâkin mi'de ğıdādan 'āyik ve tağaddiyi kârih olur. Ve çok kerre berdde sefer edip maşrûd ve mebrûd olanlara dahi 'arıd olur, zîrâ berd-i şedîd hasebiyle onların mi'deleri tekâşûf eder.

Ve bu nev' cûc'un sebebi o sū-i mizâcdır ki kuvve-i hissi ve kuvve-i cezbi ihlâk eder ve o sū-i mizâcın sebebi o ahlâttır ki fem-i mi'deyi tağşiyeye ya'nî setr edip mücellil-i mi'de olur ve lifine faş ve fem-i mi'de müzîyi def için lifi tahrik ve cezb için tahrik-i liften te'âfi ve tecennüb eder ve bunların 'alâmâtı zikri tekerrür ve *Kânûn*'da tekaddüm eden nesnelerdir.

el-Mu'alecât: Bu illetin mu'alecesi şukût-ı şehvet illetinde yazılan mu'alecelerdir ve'l-hâşî vâcib olan budur ki onlara e'time-i müşehhiye-i muqavviye teşmîm oluna, fevâkih-i 'atife ve o tıyüb-ı meşmûme ki onda kabd ola cem'an bunlar dahi işmâm oluna, zîrâ keyfiyyet-i kabd hasebiyle bunlar mi'deyi cem' edip tahliline mâni' olur. Ve hamr-ı tayyib içinde nak' olunan hubz i'tâm olunur. Ve nebîz-i reyhânî saqı ve tecrî olunur.

Ve bu illet aşhâbın hârru'l-micâz olanlarına zikr olunan nebîz saqı olundukta o nebîze kâfûr hâl olunmas ziyâde nâfi' olur. Ve hârru'l-mizâc olmayanlara 'ud ve sükk hâl olunur. Ve sebebi harâret olmayan baqarî cûc aşhâbına şarâb-ı süsen saqı olunur ve vâcib olur ki onların elleri ve ayakları rabt-ı şedîd ile rabt oluna ve onlardan nevm men' oluna ve onları nu'âs ahz eyledikte dürtmek ve ısırmak ve kağîb-i dağık-ı ledn³² ile darb edip icâ' etmekle nevmden men' olunur. Ve kağîbin ledn olması onun içindir

31 "Bülî" Yûnân lûgatinde "a'zim" ma'nâsına, "mûs" "cûc" ma'nâsınadır. Aşnâf-ı cûc beyninde bu nev' a'zam olmakla ona cûc-ı baqarî dahi tesmiye olundu, baqar sâir hayvânattan a'zam olduğu gibi bu cûc dahi sâir cûc'ların a'zamı olduğu için. Ve ba'cdılar bu marağ ekseriyyâ bakara 'arıd olur, onun için cûc-ı baqarî tesmiye olundu derler, o kavle iltifât olunmaz diye Nefisi onu redd eder.

32 "Ledn" yumuşak gönder, murâd katı olma ve mefîn olup üzülmeye.

kağîb ledün icā'ı hasebiyle nevmi kaçırır velâkin a'đâyı rağd eylemez. Ve bu 'amel bülümüsün sebebi harâret olmadığı vakte olur.

Ve yine bu 'illete nâfi' olur ka'k meysevsende veyâhüd neğühât-ı tayyibe-i 'a'ırede mers olunup onunla mi'çeye dımâd olunmak huşuşan hâl-i gâşyde nef'i ziyâde olur. Ve zıkr olunan ka'k-i memrûsıla ve merâhim-i 'a'ıre ile kimâd dahi olunur; o merhem merhem-i şanevber ve merhem-i mürd-isferem mişlilerdir. Ve kezâlik edviye-i kalbiyye ve tayyibetu'r-râ-yiha devâlardan müttehaz olan admide dahi mi'çeleri üzere isti'mâl olunur ve bahürât-ı 'anberiyeye ile tebhîr olunurlar. Ve mefâşilları üzere bu dımâd isti'mâl olunur ki mâ-ı verd ve mâ-ı âs ve meysevsen ve kâfûr ve misk ve za'ferân ve 'üd ve sükk ve verdden müttehaz olur. Ve onlarm bedenlerini teşhîn için tedbîr olunur eger o 'illet bürüdetten hâdis oldu ise ve onlarm tebrîdleri için tedbîr olunur eger 'illetleri harâretten hâdis oldu ise.

Ve eger onlara gâşy hâdis oldu ise gâşy için bizim zıkr eylediğimiz mu'âlece olunur, o gâşyi olan 'afîlin yüzüne soğuk su saçılır, elleri ve ayakları bağlanır, ayaklarına dürtülür ve tüyleri çekilir ve kezâlik kulakları dahi medd olunur ve kaçan ifâkat bulsa şarâb-ı reyhânî içinde menkû' olan hubz onlara içâm olunur ve onların mi'çelerinde hılt-ı mirârî veyâhüd hılt-ı raqîk var ise sikencebînden iki mil'aka miqdârı bir miskâl eyârice sakı olunur, eger 'alilde da'f var ise o miqdardan ekâli sakı olunur.

Ve eger sebab-i 'illet bürüdet-i müfriṭa ise ona tiryâk ve sencerinâ ve dahmersâ ve ma'cün-ı iştumahiḳûn ve cüvârişenü'l-büzür sakı olunur.

Dokuzuncu Faşl Cû'-ı Muğaşşî Beyânındadır

Envâ'-ı cû'dan bir nev' cû' vardır ki ona cû'-ı muğaşşî tesmiye olunur ve onun şâhibi vakt-i cû'da nefsine mâlik olmaz, her kaçan ğidâsını vakt-i mu'tâddan tebhîr eylese ona gâşy gelir ve kuvveti sâkıta olur ve onun sebebi kavıyye olan harâret olur ve fem-i mi'çenin şiddet-i da'fı olur.

el-Mu'âlecât: Bu marağın 'ilci bülümüs 'ilâcına qarîb olur; evcâ'-ı mi'çde ve bülümüs zıkr olunduğu maḫallerde o mu'âlecât zıkr olundu. Ve'l-hâşıl cû'-ı muğaşşînin iki türlü 'ilacı vardır, evvelkisi hâl-i gâşyde olan 'ilâcdır onun zıkrı bâb-ı gâşyde mürür eyledi ve ikincisi onun vakt-i ifâkatta olunacak 'ilâcdır ve o 'ilâc budur ki şarâb-ı bârid ve şarâb-ı fevâkih içinde

mebrûd olan ħubz ʿalîle içʿâm olunur ve bülümûsta zıkr olunan müberriğât-ı sâire dahi istiʿmâl olunur. Ve muʿalecesinin üçüncü kısmı dahi vardır ki onunla ħable'l-ġaşy muʿalece olunur ve o tebrîd budur ki ʿalîl vaġt-i ġaşy-den muġaddem keşîren nevmden menʿ olunur ve ona taʿâm buġ üzere içʿâm olunmaz ve eġimeden bi'l-fi'l bârid olan taʿâm içʿâm olunur ve miʿde-i ħârre evcâında zıkr olunan muʿalecât dahi istiʿmâl olunur.

Onuncu Faşl ʿAtaş Beyânındadır

ʿAtaşın keşret ve şiddeti baġdı kerre miʿde ħasebiyle olur, zîrâ baġdı kerre miʿdede veyâĥûd fem-i miʿdede sü-i mizâc-ı ħârre olmakla ʿataş ʿarîd olur.

Ve baġdı kerre ʿataş müʿeddî olan ħarâret-u ħummayâtın iltihâbî zamânında olur ħattâ o vechten iltihâbî olanlardan baġdıları şürb-i mâdan zâil olmaz velâkin şürb-i dâimden onlar susuzluġa kanmazlar ve ħarîben helâk olurlar.

Ve baġdı kerre dahi şarâb-ı ħavî vü ʿatîki keşîren şürbden ve bi'l-fi'l cidden ħârre olan tâʿâm tenâvülünden ve bi'l-kuvve ħulîit ve süm gibi ħârre nesne tenâvülünden dahi ʿataş ʿarîd olur ve çok kimse şarâb-ı ʿatîk şürb edip iltihâben ve kerben ve ʿataşen helâk oldular.

Ve baġdı kerre zıkr olunan ħarâret-i muʿattîşe miyâh-ı mâliĥa ve miyâh-ı bahr şürbünden olur ve miyâh-ı bahrın taʿtîşi o ħadara bâliġ olur ki onun telâfîsi ve tedârükü mümkün olmaz.

Ve baġdı kerre o ʿataş muʿattîşe olan edviye ve aġdıyeden olur, zîrâ o aġdıye ve edviyeden mâliĥ olanları istiġsâle meyl edip bir şey ġassâle müştâġ olur ve onların lüzûceti olanları istiʿmâl olundukta taġîʿat o şey-i lezici muġattîʿ ve müseyyil nesnelere müştâġ olup cidden mürâġġıkât istiʿmâline muġabbet eder ħattâ o şey-i lezici miʿdede terġîk ve tenfîz ve bilâ-iltişâġ izâle eder.

Ve baġdı kerre tenâvül olunan aġdıye-i ġalîza dahi taʿtîş eder, zîrâ aġdıye-i ġalîza ħaġm-ı zâide muġtâc olmakla ħarâret ona ziyâde teveccüh eder ve ħarâret-i keşîre lâ-maĥâle ʿataş müʿeddî olur ve semek-i mâliĥ bu esbâbın küllîsini câmiʿ olur yaʿnî semek-i mâlihte hem mülûĥat ve hem lüzûcet ve hem ġılzat olur, binâen ʿaleyh onun taʿtîşi ekşer olur.

Veyâĥûd sebab-i ʿataş mizâc-ı miʿdenin yûbsü ile olur.

Ve ba'đı kerre mi'dede mâlih veyâhüd hulv balğamlar olduğundan 'aşaş 'arığ olur veyâhüd mirre-i şafrâ olduğundan olur ve ba'đı kerre ru'tübâtın galeyâmından olur ve ba'đı kerre mi'denin a'đâ-i âhere şirketinden olur diyânîtişte olduğu gibi. Diyânîtis³³ emrâğ-ı külyededir, onu inşâallâhu bâbında biz zıkr eyleriz.

Ve şirket ile olan 'aşaş kabîlinden olur o 'aşaş ki mi'de ile kebid arasında vâkıra olan süddeden hâdis olur, zîrâ o südde kebid ile mâ-ı meşrûb arasına hâil olup meşrûb olunan su her ne miqdâr keşir olur ise kebidde ve a'đâ-i sârideye nüfûz eylemeyip 'aşaş dahi sâkin olmaz ve istiskâda [345a] ve kûlûncda olan 'aşaş o kabîlden olur.

Ve ba'đı kerre kebidde müşâreket ile 'aşaş hâdis olur ve bu müşâreket o zamân olur ki kebidde sühûnet ve hummâ olur veyâhüd berd-i şedîdden hâdis verem olur, zîrâ bu hâl üzere olan kebid mi'deden suyu cezb eylemez ve 'aşaşân bākî olur.

Ve ba'đı kerre dahi mi'denin riyeye müşâreketi ile 'aşaş 'arığ olur ve kalbe müşâreket ile dahi olur, onların sühûnetleri hâlinde mi'deye 'aşaş gelir.

Ve sâim dedikleri bağarsağa ve merî ve galşâm ve bunların cevâiblelerinde olan 'udvlara dahi şirket ile 'aşaş 'arığ olur. Bunlara müşâreket ile o zamân 'aşaş hâdis olur ki o a'đâda cefâf gâlib olup ru'tubeti kuruya ve cefâf ile onlara teğabbud 'arığ ola. Ve zıkr olunan 'udvlara ba'đı kerre sühûnet 'arığ [olup] onlara müşâreket ile 'aşaş 'arığ olur.

Ve ba'đı kerre dahi sersâm-ı hârr ve manya ve kıtrub gibi emrâğ-ı dimâgiyyeye şirket ile dahi 'aşaş 'arığ olur. Ve zıkr olunan a'đâyâ müşâreket ile hâdis olan 'aşaşlarda iştîdâd olur. Ve fem-i mi'deden heyecân eden 'aşaş dahi onlar gibi müştedd olur ve bunlardan sonra müştedd olan merîden hâyic 'aşaştır ve sonra ka'ı-ı mi'deden hâyic 'aşaş ve ba'dehu riyeden olan ve ba'dehu kebiden ve ba'dehu mi'â-i sâimden olan 'aşaşlar tertîb üzere müştedd olurlar.

Ve ba'đı kerre 'aşaş cemî'an bedene müşâreket ile hâdis olur hummayâtta, buhrânda ve dıkk ve sill âhîrlerinde ve mu'a'tışe olup efâ'nin evvel-i

33 "Ziyânîtis" selisü'l-bevl marâğıdır, onun esmâ-ı keşîresi vardır, diyâkûs ve karâmîs ve düvvâre ve dülâb ve zelâku'l-külye ve mu'a'tış ve berkârî ve enmesi gibi. "Enmes" meşâne ma'nâsıdır.

les'asında olduğu gibi, zîrâ efâ'i-i mu'atışşenin çarḅ eylediği kimse evvel-i çarḅından şûrb-i māya bed' eder ve vaḳt-i mevtime varınca kadar şûrb-i mādan münfekk olmaz ve ona reyyân olmak mümkün olmaz. Ve şarāb ve eḳ'ime-i uḫrâ içinde efā' helāk olsa onları şûrb ve ekl eden kimselerde dahi efā' çarḅ edenlere işābet eden ḫālet onlara dahi işābet eder.

Ve müshilāt ile istifrāğ ve kezālik zereb-i müfriḳ 'aḳablerinde dahi şid-det-i 'aṭaş 'ārīd olur. Ve ekṣer-i ḫālede müshil devā şûrb edenlere devā-i meşrûbun 'ameli katında 'aṭaş 'ārīd olur, onun için şûrb-i müshil edenlerin ekṣer-i ḫālede 'aṭaşları devānın 'ameline delālet eder, her ne kadar 'amelin zuhuru olmaz ise yine 'aṭaştan 'amele istidlāl olunur 'amel eylemeyen müs-hilde 'aṭaş olmamak ḫasebiyle.

Ve bu mā'nāyı müfīd olan 'ibāret budur: وشارب الدواء المسهل في اكثر الامر يعرض له عند عمل الدواء عمله عطش يدل فقده في اكثر الاوقات على ان الدواء يعد في عمله "عمله" *fā'iline muḏāf* "عمل" *kāvlinde* "عند عمل الدواء عمله" *İntehā*. "عمل" *manşûb* "عمل" *in mef'ūlū*, "عروض" "عطش" *nün fā'ili*, يدل *cümlesi* "عطش" *in şifati*, "يدل" *de ḏamīr-i müstetir*. "عطش" *kāvline 'āid* "فقده" *nez'-i ḫāfiḏiyet üzere manşûb* ve *ḏamīr-i mecrûr* "عمله" *da olan* "عمل" *e'āid*; *taḳḏiri* "عمل عند فقدان العمل" *يدل العطش* "demektir. *Ve ḫāşıl-ı mā'nā tercemede zikr olunandır, fe'lnerc' ile tercemeti.*

Ve zikr olunan ḫāl müshil şûrb edenlerin ekṣer-i evḳāta olan ḫālleri idi. Ve baḏı kerre o 'aṭaş vaḳt-i mezkûrdan teḫhīr ve baḏı kerre dahi 'aṭaş sür'at edip vaḳtinden ve 'amelinden muḳaddem olur, ammā teḫaddümü devānı ḫarāreti veyāḫūd mi'denin ḫarāret ve yübsüyle olur. Ve 'aṭaşın esbāb-ı te'eḫḫürü esbāb-ı teḫaddümün aḏḏadı olur ve o sebebden mi'desi ḫārr ve yābis olanların devā-i ḫārr şûrb eylediklerinde zāhir olan 'aṭaşları devānın maṭlûb olan 'ameli fi'line ve işlediğine delālet eylemez, ammā mi'desi ḫārr ve yābis olmayanlarda zuhûr eden 'aṭaş 'aṭaşın evvel-i zuhûrundan beri meşrûb olan devā te'sīr ve 'amel eylediğine delālet eder.

Ve 'aṭaşı taḫrīk ve tehyīc esbābından olur keşret-i kelām ve keşret-i riyāḏet ve ta'ab ve aḡḏiye-i ḫārr tenāvülü üzere olan nevm, ammā bu vech üzere olmayan nevm 'aṭaşı olanların 'aṭaşını teskīn eder.

Ve kaçan kim emrād-ı ḫārrde 'aṭaş ile yübs-i şedīd cem' olsa o mecmû'erde-i alāmāttan olur.

el-‘Alāmât: Ammā bi-ḥasebi’l-emzice olanların ‘alāmātu bilā-māddetin ve ma‘a-māddetin olan sūp-i mizāc ‘alāmātını cāmī olan ebvābda biz zikr eyledik, o mādde gerek mürre ve gerek māliḥa-i būraḳıyye veyāḥūd ḥulve veyāḥūd ḡaleyāmı ḥasebiyle müziye olsun cümlesinin ‘alāmātını biz zikr eyledik.

Ve süded ile ḥādīs ‘ataşın ‘alāmātına ṭabī‘atın mülāyım olduğu delālet eder.

Diyānītis ile olan ‘ataşa şürb-i mānın onu def‘ ve teskīn eylemediği delālet eder, zīrā o ‘illeti olan ādemin su içtiği sâ‘atte meşrūbunu bevl tarīkından iḥrāca ḥāceti olur ve ‘ataşı ‘avdet eder ve ‘ataşı ile idrārı mütelāzīmān olurlar, şürb-i mā ‘ale’l-fevr idrārı müstelzim olur ve idrār dahi ‘ale’l-fevr şürb-i mā ve ‘ataşı müstelzim olur ve ḥākezā olunca veyāḥūd bür‘ ḥāsıl olunca kadar ‘ataş ile idrār o ‘alile devr-i dāim tenāvüb ve birbirini te‘ākub ederler.

Ve eşyā-ı mu‘atṭışeden ḥādīs olan ‘ataşın ‘alāmeti o eşyanın teḳaddümü olur.

Ve müşāreket ḥasebiyle olanların ‘alāmetinin tafsili budur ki eger riyeye ve ḳalbe müşāreket ile ‘ataş ḥādīs oldu ise o ‘ataşı nesīm-i bāridin teskīni ve eraḳın ya‘nī seherin menfa‘ati ve nevm ile ‘ataşının ziyāde olduğu ona ‘alāmet olur. Ve onların ‘ataşlarını ba‘dı kerre suyu temaşşuş ve yesīr-i eyser sovrurmak, ‘abb³⁴ ile ya‘nī aḡzını doldurarak içmekten ḥarāretlerini ve ‘ataşlarını ziyāde teskīn eder belki ba‘dı kerre ‘abb mi‘dede olan mevāddı dondurur ve ba‘dehu teşhīn edip ‘ataşı kat kat ziyāde olur ve ‘ataş ‘arīd oldukta müdāfa‘a ve şabr etmeğin fāidesi olmaz belki müdāfa‘a ile ‘ataş ziyāde olup evvel-i emrde teskīn-i ‘ataş eden mīqdār ba‘de’l-müdāfa‘a ‘ataş teskīn eylemez.

Ve merinin cefāfi ḥasebiyle olan ‘ataş-ı yesīr ve da‘f olur ise ona nevm nāfi‘ olur, zīrā nevm bātını tertīb eder ve ‘ataş-ı da‘fi ruṭūbet-i nevm teskīn eyler ve de‘a ve terk-i kelām dahi onlara nāfi‘ olur.

34 “‘Abb” bilā-maşşin ḥilāf-ı sünnet aḡzını doldurarak su içmektir. Resūlullāh şal-lallāhu ‘aleyhi ve sellem buyurmuştur: الكباد من العب Ya‘nī “Kebide ‘arīd olan maraḳ ‘abb sebebi ile olur.” Ve susuz maḥallerde olan kimse ‘atşān kaldıklarından sonra suya nāil olup ‘abb tarīki ile şürb eyleseler helāk olurlar, zīrā onların şürb-i mezkūrları ile def‘aten mizācları ta‘dīl olunur ve def‘aten ta‘dīl-i mizāc mühlıktir.

Ve 'aşaş harâretten olur ise eraç ve seherin ona nef'i olur.

Ve kebid müşâreketiyle olanlarda kebidin hâli ta'arrûf olunur, mizâc-ı veyâhûd veremi hârr olup veyâhûd gayr-i hârr olduğuyula kebidin hâli ma'lûm olur.

el-Mu'âlecât: 'Aşaş esbâbının hangisinde 'arıd olur ise o sebebin dıddı ile 'aşaşa mu'âlece olunur.

Riyenin 'aşaşını nesim ile mu'âlece olunur ve çok kerre lisân üzere suyu irsâl eylemek 'aşaşı teskîn eder.

Ve şâim olan kimse 'aşaştan havf eylese mâ-ı bākılâyı ve mâ-ı hımmaşı terk ve idâmını hâll ile zebîbden ittihâz eder, zîrâ o iki mâ 'aşaş ihdâş eder.

Ve istifrâğdan sonra 'arıd olan 'aşaştâ vâcib olur ki müstefriğ olan kimse o 'aşaşa hadmı kavî olunca kadar şabr eyleye.

Ve 'aşaş olan kimseye gerektir ki şarâb-ı keşîri def'aten ve kezâlik cidden bârid olan suyu dahi şürb eylemeye, zîrâ 'aşaş hasebiyle harâret-i garîziyye da'if olur ve zikr olan şarâb-ı keşîr ve cidden bârid olan su da'ife olan harârete def'aten vârid olduğunda o harâret-i da'ifeyi ifnâ ve idâm eder.

Ve ba'dı kerre kay' dahi 'aşaşa mü'eddî olur ve o 'aşaşı şarâb-ı tuffâh mâ-ı verd ile şürb olunsa izâle eder.

Ve hârr ve yâbis olan mi'denin 'aşaşını mâ-ı bârid ziyâde eder. Ve kezâlik hıl't-ı mâlih olan mi'denin 'aşaşını dahi mâ-ı bârid ziyâde eder. Ve mi'de-i mâlih'in hârr olan su 'aşaşını çok kerre izâle eder.

Ve kaçan 'aşaş müstedd olup onda hummâ olmasa suya miqdâr-ı kalîl cüllâb hâl't olunur ve o cüllâb suyu ekâşî-i bedene [345b] isâl eder.

Mi'de Üzere Vâki' Olan Darbe ve Şadme ve Sakta Mu'âlecâtıdır: O âfetler hangi mevdi'de vâki' olsa bu dimâd onlara nâfi' olur: Tayyibü'r-râyiha ma'tbüh içinde tuffâh-ı Şâmî teherrî edince kadar tabh olunur ba'dehu o tuffâh daqq-ı nâ'im ile daqq olunup ondan elli dirhem miqdârı ve lâden on dirhem, verd sekiz dirhem, şabır altı dirhem ahz ve hâl't olunduktan sonra lisân-ı hamel ve varâk-ı serv uşâreleri ile o ma'hlût cem' olunur ve o mec-mûc dühn-i süsen ile hâl't olunduktan sonra teftîr olunup ba'tn üzere mi'de olduğü mevdi'e şedd olunur ve eyyâmen onda terk olunur.

On Üçüncü Fennin Üçüncü Makâlesi Hağm ve Hağma Müte^çallik Umûrun Beyânındadır O Dahi Fuşûlü Müstemildir

Evvelki Faşl Âfât-ı Hağm Beyânındadır

Hağmın âfeti esfel-i mi^çde âfetine tâbi^ç olur veyâhüd ğidâda mevcûd olan sebebe veyâhüd bedenin hareketi ve sükûnunun evdâ^çından mi^çdede hâdiş olan sebebe tâbi^ç olur.

Ve ^çale't-tekâdir mi^çdede olan sebep ba^çdı kerre sũ^ç-i mizâç aşnâfımın biri olur ve onlarm akvâsı sũ^ç-i mizâç-ı bârid olur ve a^çafı sũ^ç-i mizâç-ı hârr olur, zîrâ sũ^ç-i mizâç-ı hârrın çararı mizâç-ı bâridin çararından e^çall olur, bâridin çararı hağma kıyâs ile e^çedd olur.

Ammâ yalnız ru^çtûbet ve yûbüsetin hağmı çararı olmaz, mādâm ki mizâç-ı mi^çde hârr ve berdde mu^çtedil olur, ru^çtûbetin ve yûbüsetin itidâline ħurucu ile hağmda tağayyür zâhir olmaz ve onun te^çsiri hağmdan mâ^ç-adâ nesnelerde olur, zîrâ mi^çde mizâçmın yûbüsetinden zûbûl ve ru^çtûbetinden istiskâ hâdiş olur.

Ammâ sükûn ve nevmın ve onların addadı olan hareket ve ya^çazanın ve a^çkâm-ı ğidâdan onlara tâbi^ç olanların hağmda te^çsirleri beyânı budur ki ğidâyı hağm sükûn ve nevm iktidâ eder, zîrâ nevm ve sükûn hağmı tecvîd eder. Ve tağaddî eden kimseye hareket ve seherin lüzümü olsa hağm tâmm olmaz.

Ve şa^çkil olan ğidâ mi^çdede müddet-i tavîle mekş eyledikten sonra münhağım olur veyâhüd aşlen münhağım olmaz veyâhüd kalîlen münhağım olur.

Ammâ ğidâ-i hafif münhağım olmadığı vakte mi^çdede bilâ-inhiğâmin müddet-i mekşi kalîle olur, müddet-i tavîle bilâ-hağmin mi^çdede kalmaz belki mi^çdede o ğidâ-i hafifi hağm edecek mi^çdâr kuvvet bulunmasa o ğidâ serîan fâsid olur.

Ve mi^çdeye vârid olan ğidâ tamâm üzere münhağım olup ^çalâ-mâ hüve'l-lâyık ona istihâle ve tağayyür gelir veyâhüd hağm ve istihâle no^çşân üzere olup lâyıķı üzere olmaz ve a^çdiye tenâvülü mümkün olduğu mi^çdâr tenâvül olunur velâkin hağm ve istihâlenin no^çşân olduğuna binâen beden-

de miqdâr-ı kifâye ğidâ hâşıl olmamakla hüzâli aĥz eder veyâhûd mi'deye vârid olan ğidâ aşlâ münhağım olmaz ve onda gerek kâmil ve gerek nâķıs istihâle olmaz ve o dahi iki vech üzere taşavvur olunur: Vech-i evvel budur ki o ğidâda ke-mâ-hüve'l-vâcib hağmın kâmilinden ve nâķısından bir nesne olmaz belki o ğidâ 'alâ-hâlihi bâķī kalır. İkinci vech budur ki o ğidâ vâcib olduğu üzere kâmilen ve nâķışan münhağım olmaz velâkin 'alâ-hâlihi dahi bâķī kalmayıp bir nev' cevher-i ğarīb-i fâside istihâle eder. Ve bu vechler yalnız mi'de hağmına maĥşûş değildir belki huğüm-ı bâķiyelerde dahi mevcûd olur hattâ hağm-ı şâlişte ve hağm-ı râbi'de dahi mevcûd olur ve o sebebden ya'nî hağm-ı şâliş ve râbi'de dahi ğidâ cevher-i ğarîbe istihâle eylediğinden o mişlli hağm aşĥâbına istiskâ ve seretân ve nemle ve cemre ve behak ve baraş ve cereb 'arığ olur onun için ki o hağm aşĥâbının deminde tabî'ata nuçc-ı mülâyim olmaz ve onu cezb edip a'đâ onunla tağaddî eylemez, zîrâ o demin a'đaya teşebbühü olmaz ve kaçan o dem-i fâside şıķal veyâhûd harâret olsa o dem esvedü'l-levn olur ve eger o dem sevdâvî ise zift mişlli olur.

Ve kaçan vâşıl olan ğidâyı mi'de aşlen hađm ve istimrâ eylemese emr ya zelaku'l-em'âya veyâhûd istiskâ-i tabliye evl ve tûcû eder, eger o ğidâda mi'denin faķať tebhîr edecek miqdâr te'siri olup onun te'siri hađm edecek mertebeye bâliĝ olmaz ise.

Ve ma'lûm ola ki hağmın fesâdı ve đafı iki sebebden olur, biri mâdde ĥasebiyle ve âĥeri sũ-i mizâc-ı müstâĥkemden kuvvet-i hâğımeye terettüb eden đaftan olur. Mâdde ĥasebiyle ĥâdiş olanlar 'ilâcî sũ-i mizâc ile ĥâdiş olanlardan ziyâde ĥabûl eder, fe'fhem hâzihi'l-umüre.

İkinci Faşl Hağmın Fesâdı Beyânındadır

Mi'dede fesâd-ı hağmın esbâbı vardır, o sebebler mi'dede olan ğidânın şalâhî esbâbının addâdı olur. Ve'l-hâşıl hağm-ı mi'de fesâdına sebep yâ ta'âmda veyâhûd ĥâbil-i ta'âmda veyâhûd onlara târî ve 'arığ olan umürda olur.

Ve mi'dede ta'âmın fesâdı ta'âmın kemmiyyetinden olur, zîrâ kemmiyyet-i ta'âm ĥadr-i lâyiĥtan ziyâde olsa cemî'an o ta'âmı hağma kuvvet vefâ eylemez ve hağm vech-i lâyiĥtan dün ve nâķış olmakla mi'dede o ta'âm

fâsid olur ve eger ta'âm qadr-i vâcibden noqsân olur ise kuvve-i hâdîme onda ziyâde te'sîr etmekle muhterik olup teremmüd eder ve eger mi'dede harâret-i nâriyye olup ta'âm dahi gîdâ-i lafîf olur ise teremmüd ve ihtirâk mertebesine o gîdâ karîb oldukta qable'l-ihtirâk gîdâ fâside olup cevher-i garîbe istihâle eder.

Veyâhüd ta'âmın mi'dede fesâdı kemmiyeti ile olmaz belki onun kemmiyeti vech-i lâyık üzere olur velâkin keyfiyetiyle fâsid olur, meşelâ o gîdâda serî'an fesâda istihâleyi icâb eder bir keyfiyyet olur lîn-i hâlîb ve bitîh ve havh mişlilerde olduğu gibi.

Veyâhüd o gîdâda şalâhı baî' kabûl keyfiyeti olmakla mi'dede fâsid olur kem'e ve lahm-ı câmûsta o mişli keyfiyyet olduğu gibi.

Veyâhüd o gîdâda keyfiyyet-i harâret-ıfrât üzere olduğundan fâsid olur 'asel mişli.

Veyâhüd keyfiyyet-i bürüdet ıfrât üzere olduğundan fâsid olur qar mişli.

Veyâhüd o gîdânın şehvete münâfi bir nev' hâşşası olur ki tâ'im o hâşşa hasebiyle ondan müteneffir olur.

Veyâhüd tâ'imde bir hâşşa olur ki ba'dı et'imeden o hâşşa ile teneffür eder ne kadar o ta'âm mahmûd olur ise ve âher kimseler onu iştihâ ederler ise.

Veyâhüd mi'dede gîdânın fesâdı o gîdâ vaqtsiz tenâvül olunduğundan olur, zîrâ mi'dede imtilâ var ise ve müteqaddem tenâvül olunan ta'âmдан baqiyye var ise o zamân tenâvül olunan ta'âm fâsid olur ve kezâlik evvelâ me'kûl olan ta'âm nefd ve ihrac olunduktan sonra qable't-ta'âmi's-sânî mu'âd olan riyâdet ile terevvuğ eylemeden ta'âm-ı cedîd tenâvülünden dahi gîdâ fâsid olur ve kezâlik elvân-ı e'ime tenâvül eden kimselerin [346a] tertîb-i e'ime de hâfâları ile dahi gîdâ fâsid olur, meşelâ baî'petü'l-inhiğâm olan gîdâ evvelâ tenâvül olunup üzerine serî'atü'l-inhiğâm olanlar tenâvül olunsa o iki gîdâlar cemî'an fâsid olurlar, zîrâ serî'ü'l-inhiğâm olan gîdâ evvelâ münhadım olur ve menfez-i hurûc mesdûd olmakla baî'ü'l-hadım olan gîdânın fevkinde tâfi olup fâsid olur ve fâsid olan gîdâ baî'ü'l-inhiğâma muhteliğ olmakla onu dahi ifsâd edip ikisi dahi cemî'an fâsid olurlar. Pes bâcât-ı e'ime tertîbinde vâcib budur ki gîdâ-i hafif gîdâ-i şakîl üzere

taqdîm oluna ve leyyin kâbîd üzere taqdîm oluna velâkin tâ'imde hâbs-i tab'la intifâc olunur bir marağ olsa o vakte hâbs-i tab' için kâbîd taqdîm olunur.

Ve mi'dede gıdânın fesâdına sebep ba'dı kerre aşnâf-ı e'timenin keşreti ve ba'dısının ba'dı âherleriyle ihtilâfı olur, zîrâ aşnâf-ı e'time-i me'küle keşire oldukta inhiğâmı serî'a olanlar ba'î'ül-inhiğâma muhtelițe olup cemî'an fâside olurlar.

Ammâ gıdânın bi-hasebi'l-kâbil olan fesâdı budur ki sebep-i fesâd ba'dı kerre kâbilin ya'ni mi'denin cevherinde olur, mi'dede sü'-i mizâc olmakla o sü'-i mizâc gerek bi-mâddetin ve gerek bilâ-mâddetin olsun, zîrâ o sü'-i mizâc hârr olur ise hağmı vech-i lâyıktan tecävüz eder ve eger sü'-i mizâc bârid ise lâyıkı üzere hağmdan da'if olur. Ve fesâd-ı gıdânın kâbilde olan sebep ba'dı kerre dahi cevher-i mi'denin şehâfeti ve şerbinin rakık olduğu olur veyâhüd mi'denin gıdâyı ihtivâsında teşâbüh ve cevdet olmadığı olur veyâhüd mi'denin gıdâyı ihtivâsı ceyyid olur lâkin onun şüflü mi'deye izâ eder.

Ve mi'de muhîf olduğu gıdâyı hatt ve defte müştak olur her ne kadar o gıdadan nefis ve qarâkır hâdis olmaz ise. Bu iki sebep fesâd-ı hağma sebep olduğu gibi hağmın da'fına ve buflâmına dahi sebep olur.

Ve fesâd-ı gıdânın gayri sebeplerinden hâdis olanları budur ki mi'dede riyâh olup o riyâh mi'de ile gıdâyı mi'denin iştimali beynine hâil olur, mi'de iştimal-i bâliğ ile gıdâyı müstemile olmaz. Ve eger deyilir ise fesâd-ı gıdâ esbâbının biri dahi cüşânın keşreti olur, o kelâm yine riyâha râci' olur, zîrâ cüşânın sebep olduğu cüşâ olduğu için değıldir belki o dahi riyâhtan nâşidir ve riyâh cüşâyı ihdâs eylediğı gibi fesâd-ı gıdâyı dahi ihdâs eder, fi'l-hakıka fesâd-ı gıdâya sebep riyâh olur, onda cüşânın medhali olmaz. Ve riyâhın fesâd-ı gıdâya sebep olduğunun vechi budur ki riyâh mi'deyi temdid eder ve ta'âmı tâfi kılar ve kar-ı mi'de o sebepten gıdâyı lâyıkı üzere müstemil olmaz.

Ve kezâlik ta'âmı tâfi kılan nesnelere küllisi mi'deyi 'âyık olup hağma muhîll olur.

Ve fesâd-ı gıdânın gayri esbâbından biri dahi budur ki mi'deye re'sten ve kebiden ve tihâlden ve a'dâ-i säirenden mevâdd-ı müfside seyelan eder

ve miçdede olan ğidāya mādde-i müfside muhteliçe olmakla ğidāyı o mādde ifsād eder ve onun tedbîrine miçde kavî olmaz. Ve zıkr olunan açdâda olan mevâdd-ı müfside baçdı kerre kable'l-hağm ve baçdı kerre dahi miçdenin ğidāyı hağmından sonra seyelân eder.

Ve fesād-ı ğidânın sebeb-i âherlerinden biri dahi budur ki kebidin cânib-i eyemenden ve fevkten ve ıhâlin cânib-i eyserden ve tahttan miçdeyi müstemil olan taraflarının mizâcları bârid ve redî olur ve onların bürüdet ve redâ'eti ile ğidâ miçdede fâsid olur.

Ve fesād-ı ğidāya sebeb taçâma târî olan nesne olur ise o târî olan nesneler budur ki mekûl olan taçâmm inhiğâmı nevme ve sükûna muhtâc olur ve o taçâim nevm ve sükûnu terk edip hâcet olmayan hareketi ve riyâdeti işlese o hareket miçdede ğidāyı tahrik ve ifsād eder veyâhüd o ğidâ üzerine şürb olunan meşrüb kağr-i lâyıktan ekşer veyâhüd ekall olmakla veyâhüd taçâm tenâvül edip üzerine cimâç etmekle veyâhüd tabıyat-ı hağime üzere elvân-ı eçimeyi tahmil ve teksir etmekle veyâhüd aķib-i taçâmda istiħmâm etmekle veyâhüd şedidü'l-berd ve şedidü'l-harr ve redıyyü'l-cevher olan havāya baçde't-tağaddî kendiyi çard etmekle miçdede ğidâ fâsid olur.

Ve baında muhtebise olan riyâh dahi hağmâ mâniç ve miçdede o riyâh hareketi ve hağhağası hasebiyle taçâmı dahi tahrik edip ifsād eder.

Ve miçdede taçâm vücûh ile fâsid olur, taçâffün etmekle veyâhüd muhterik olmakla veyâhüd taħammud ile veyâhüd keyfiyyât-ı muçtâdeden birine intisâbı olmayan keyfiyyet-i ğaribe iktisâb etmekle ğidâ fâsid olur. Ve bu vücûh-ı keyfiyyâtın her birinin ğidâda huşülü bi-nefsihi ğidânın o keyfiyyâta istiħalesi ile olur veyâhüd o şıfat üzere olan hıltın ğidāya ihtilâf edip ğidâda o keyfiyyâtı ihdâş etmesiyle olur. Ve şıfat-ı mezkûr üzere olan hılt baçdı kerre miçdede zâhir ve ğayr-i râsib olur ve bağı kerre dahi kaçrı miçdeye rüsüb edip ğayr-i zâhir olur ve o rüsübü olan hıltın miçdârı kalîl olmakla fem-i miçdeye münbasıt olmaz ve kaçan taçâm tenâvül olunup kalîlü'l-miçdâr hılt-ı râsib taçâma muhteliç olmakla miçdârı keşir ve hacmi çazîm olsa o zamân fem-i miçdeye şurüd edip ğidāya bi-külliyetihi muhteliç olup ğidāyı bi-ecma'ihi ifsād eder ve keyfiyyet-i ğaribesini olan hılt-ı mezkûr çurûka nüfûz edip ve menâfiz-i çurûkta mevcûde olan süddelere istikbâl eyledikte nüfûzdan çaciz olmakla kaħkarâ ricçat edip kebidde munşabb olur.

Ve kaçan mi'dede bilâ-mâddetin harâret olsa veyâhûd mi'denin harâreti mâdde-i şafrâviyyeden 'arîd olsa o hılt-ı ğarîb kebiden mi'deye müncezib olur, zîrâ kebidde hıltın tevellüdü keşir olur ve tezâhüm hasebiyle 'urûkthan munşabb olan hılt mi'denin cezzâbe harâretinden mi'deye munşabb olur veyâhûd zikri mürür eden merâre tarîkından o hılt mi'deye munşabb olup mi'dede mevcûd olan hafîf ğidâyı ifsâd eder. Ve lahm-ı baķar mişlli mi'dede mevcûd olan aĝdiyeyi hağme mu'in olup kuvve-i hağimeyi taķviye eder. Ve tuhâl dahi fesâd-ı ğidâya sebeb olur.

Ve ma'fûm ola ki fesâd-ı ğidâ emrâd-ı habîse-i keşireye mü'eddî olur; şar' ve merâķi mâlihüliya ve bunlar mişlli emrâd-ı habîse-i säire fesâd-ı ğidâdan tevellüd eder ve belki o fesâd-ı ğidâ ümmü'l-emrâd ve menbe'ü'l-esķâm olur.

Ve nâķihın hağmı velev ile'l-humûdat fâsid olsa nüks-i marağı inzâr eder o vech üzere ki onun 'akîbetinden hafv ve haşyet olunur. Ve çok kerre fesâd-ı ğidâ a'dâda ħikke-i müziye ihdâş eder.

Üçüncü Faş'ı Hağmın Esbâbı Beyânındadır

Đa'f-ı hağmın sebepleri bizim fesâd-ı hağmda ta'câd eylediğimiz sebeplerdir ve kezâlik da'f-ı hağmın 'alâmâtı dahi o bâbda zikr olunan fesâd-ı hağm 'alâmetleridir.

Ve o bâbda ta'câd olunan esbâbdan inşibâb-ı şafrâ hağmı da'f eylemez velâkin ba'dı kerre hağmı ifsâd eder.

Ammâ sevdânın mi'deye inşibâbı iki emri dahi câmi' olur ya'nî hağmı gâhice da'f ve gâhice ifsâd eder.

Ve kezâlik o esbâb cümlesinden sū-i mizâc-ı yâbis ve sū-i mizâc-ı raṭb münferiden hađmı ibtâl eylemek meblaĝına bâliĝ olmaz belki ba'dı kerre o sū-i mizâcların her birisi bi-infirâdihi hađmı da'f ederler.

Ve mi'denin sū-i mizâc-ı raṭbı hağmı ibtâl meblaĝına bâliĝ olmazdan muķaddem istiskaya ve mizâc-ı yâbis zübüle mü'eddî olur.

Ve merâķkın şehâfeti ve kılet-i laħmiyyeti fesâd-ı hağm esbâbından olur.

Ve ba'dı kerre hağmın sebeb-i da'fı [346b] ta'âmın sür'at-i nüzülü olur. Ve sür'at-i nüzül gâhice zelaķu'l-mi'de bâbmda mezkûr olup mi'dede olan

sebeeb-i müzlik ile olur ve bu müzlik olan sebeb fesâd-ı hağm esbâbından olmaz ve ifsâd-ı hağm eden esbâba müdâhale dahi eylemez belki onun müdâhâlesi đaf-f-ı hağm esbâbına olur.

Ve baçdı kerre miçdenin taçâmı ihtivâsı ve iştimalî cevdet üzere iken kıble-vaqti'n-nüzül taçâm münhadir olur kuvve-i dâfiçada kuvvet olmakla inzâl-i taçâma kuvvet-i sür'at etmek hasebiyle.

Ve baçdı kerre dâfiçanın kuvveti sür'at-i nüzüle sebeb olmayıp lâkin mâsikede đaf olmakla imsâkten çaciz olur ve gıdâyı tamâmen hağm olunca kadar ke-mâ yenbağı miçde gıdâyı iştimal eylemez.

Ve baçdı kerre sür'at-i nüzül evrâ ile olur ve sebeb-i sür'at olan evrâm verem-i hârr veyâhüd balgamî veyâhüd sevdâvî olur.

Ve kurûh mişlli nesne dahi sür'at-i nüzüle sebeb olur, zîrâ kurûha mişlli-ler miçdenin gıdâyı cevdet-i iştimaline mâniç olur.

Ve baçdı kerre taçâmda mâniç-i iştimal olmakla miçdenin gıdâyı iştimalî cevdet üzere olmaz, taçâmda olan mâniç-i iştimal taçâmın saķil ve lezzâc mirârî ve hâdd olup mizâc-ı miçde dahi hâdd olmakla olur veyâhüd miçdede cevdet-i hağma mâniç mizâc mevcüd iken onun şâhibine mâniç-i hağm olan bir şey-i hârr saķı olunmakla hağmı menç eder ve ekşer-i hâled o saķı ile hağm fâsid dahi olur; onun çameli yalnız menç-i hağm olmaz. Ve senin maçlûmun olduğu üzere onun şifâsı ve hağmının içtidâli mâ-ı bârid şürbüyle olur.

Ve kezâlik miçdede ahlât-ı rediyye çale'l-huşuş lezzâca olan hılt olup miçde ile ağdiye edâsına o hılt hâil ve hâciz olmakla miçdenin ağdiyeyi ihtivâsında cevdet ve imsâkinde kuvvet olmayıp tabîratın o hılt-ı müziyi def'e iştiyâkı ekşer olmakla efâl-i säireden gâfile ve fâriğa olur.

Ve cevdet-i ihtivâdan hâdiş olan đaf-f-ı hağm onun için olur ki miçdenin gıdâyı ihtivâsı tamm oldukta onda müzî bir nesne yoksa gıdâyı hağm-ı kuvvete hafif olur. Ve eger miçdenin gıdâyı iştimalî tamm olup velâkin gıdâda şikal olur ise miçdenin o gıdâyı imsâki eşkâli mürteçişin imsâki gibi olur ve miçde o imsâktan müfâraçate iştiyâk üzere olur ve onun hağmı kısm-ı evvelde olan hağmdan dün ve nâķış olur ve iştimal-i tamm olmakla onda çüşâ ve qarâķır olmaz. Ve eger miçdenin gıdâyı ihtivâsı tamm değil ise onlarda hağm đaf olmakla çüşâ ve qarâķır olur.

Ve ba'dı kerre hağmın da'fı ve ğidānın balğama istiḥālesi iḳşîrāra ve berd-i eṭrāfa ve nevbet-i ḥummāyı ibhāma mü'eddī olur velākin onun nabđı ḥummā nevbetinin evāilinde olan nabđ gibi olmaz.³⁵

Ve ba'dı kerre dahi da'f-ı hađm müteḳādim olan toḥme ve imtilā ḥasebiyle olur. Mevt-i serīf kitābında yazıldı ki toḥmi ve ibtā-i hağmı olan kim-selerin 'aynında nohut miḳdārında siyāh beşre ḥadiş olup o beşrenin ba'dı maḥalline iḥmirār veyāḥūd ḥudret ḥadiş olsa o zamān onda evvelā iḥtilāt-ı 'aql zuḥūr eder ve on yedinci ğünde o kimse helāk olur.

Ve ğamm, hağmın da'fı ve butlānından birine mü'eddī olur, nitekim fe-raḥ ve sürūr cevdet-i hađm esbābından olur.

Dördüncü Faşl Da'f-ı Hağm-Delāli Beyānındadır

Da'f-ı hağmın ḥafif olanlarına mi'denin şıḳalı ve temeddüdü ve ta'āmin mi'dede müddet-i bekāası kadar mu'tāddan atvel olduğu delālet eder.

Ammā da'f-ı mi'de kavī olur ise ta'āmin ta'mını ba'de-müddetin edā eden cüşā ve qarākır ve ğaşeyān ve temeddüd ve taḳallüb-i nefes ona delālet eder.

Ve ğāyet-i kuşvāya ḥaliğ olan da'f edillesi ḥudur ki o vech üzere da'fı olan mi'dede tağayyür-i müteber ile ta'ām müteğayyir olmaz ve mi'deye bu vech üzere da'fın ḥudusu bürüdet-i mi'de cidden ifrāt üzere oldukta olur ve baṭṭen hağm olan ta'āmin nüzülü dahi baṭṭ olur lākin lez' ve şıḳal ve mi'deye müdādd olan bir keyfiyyet kuvve-i dāfi'ayı def'e taḥrīk eder ise o ḥâlde baṭṭen münhağım olan ğidā ḳable'l-inhiđām serīfan nüzül eder.

Bi-sebebi'l-mizāc ḥadiş olan da'f-ı hađmın 'alāmeti senin bundan aḳdem ma'lūmun olan 'alāmetlerdir.

Ve mi'denin ğidāyı iḥtivāsı ra'ş-ı ğayr-i kavī olduğu dahi da'f-ı hağm edillesindedir.

Ve o ma'lūm 'alāmetler ta'āmin nüzülüne ve bilā-ḥudūs-i qarākır cüşāya teşevvuk ve kezālik cüşā-i mütevātir ve fivāḳ ve nefḥa olur velākin ba'dı kerre nefḥā sū-i mizāca sebep ve ba'dı kerre sū-i mizāc nefḥaya sebep olur. *Ve Ḳānūn'un* بعد ان تكون حدثت ذلك أو قبل ان تفصح تستدعي ذلك *kelāminın me'ālī bu mezkūr olur.*

35 Ya'nī nevbet-i ḥummā yok iken dahi iḳşîrār olmakla nevbet-i ḥummā vaḳt-i müfāraḳattan farḳ olunmaz lākin nabđ ile farḳ olunur demektir.

Ve ğidânın kâble'l-vaqt nüzülü ğasebiyle olan da'f-ı hağmın 'alâmeti berâ-zın lîni ve netni ve kebid ve bedenin o ğidâdan rüz' ve intifâ'ının kılleti olur. Ve ba'dı kerre kâble'l-vaqt nüzül eden ğidâdan lez' ve nefh dahi 'arîd olur.

Ve ahlâ't-ı hârre ile hâdis olan da'f-ı hağmın 'alâmeti kılet-i 'aşaş ve kılet-i şehvet ve müntin ve duĥânî cüşâ olur.

Ve ahlâ't-ı bâride ile olan da'fın 'alâmeti kay' ile ĥurûc eden fağlın key-fiyyeti ve kezâlik ĥumûdat ve suĥût-ı şehvet ve bürüdete delâlet eden sâir edille olur ve kezâlik maĥâle-i ülâda mezkûr olan mevâdd olur.

Ve evrâm mişlillerle hâdis olan da'fın 'alâmetleri evrâm mişlillerin 'alâmâtı olur.

el-Mu'âlecât: Da'f-ı hağmın sebebi hafif ise veyâhüd imtilâ-i müteĥâdim ü ğayr-i keşîrden hâdis oldu ise itâle-i nevm ve terk-i riyâdet ve şayha etmek ve ĥammâm ve mâ-ı fâtir ile kay' istîmâli ve tel'îf-i tedbîr onların mu'âlecesine kifâyet eder.

Ve eger da'f-ı hağma sebep zikr olunan sebebeden ekser ise ve tenâvül-i ta'âmıdan sonra lez' ve ğaseyân ve me'ûmun ta'âmını te'eddî eder cüşâ olur ise vâcib olur ki o kimse kay' ettirile ve kay' edince ĥadar ona kirâren ve mirâren mâ-ı fâtir saĥy olunur ve mevâdd-ı fâsidenin küllîsi kay' ile ĥurûc eyledikten sonra mâ-ı fâtir saĥyı terk olunup re'si üzere dühn şabb olunur ve ĥark-ı müsahĥine ile bağnı ve iki cenbi kimâd olunur, zeyt ile ve dühn-i verd etrâfı delk olunur ve üzerine mâ-ı fâtir şabb olunur ve ona nevm-i tavîl ĥaşş olunur ve o gün ta'âmıdan men' olunur eger ertesi gün neşât-ı kavî ile şabâhlar ise ĥammâm isti'mâl olunur ve neşât-ı kavî ile şabâha dâhil olmaz ise yine o 'alîl nevmi i'ade olunur ve üç gün miĥdârı 'ale'l-vilâ tenvîm ve mi'cesi hâlet-i ülâsına 'avdet edince ĥadar tedbîri tel'îf ve taĥlîl olunur. Ve ba'dı kerre o 'alîl ishâle muĥtâc olur ve fülful tenâvülü hağma ziyâde mu'în olur ve cem'ân nevm hağma mu'în olur lâkin yesâr üzere nevmın hağma me'ûneti şedîde olur, zîrâ sol cânibe olan nevmde kebidin mi'deyi ihtivâsı ekser olur, ammâ saĥ cânibe ıd'icâ' ile olan nevm ta'âmın ser'ân inĥidârına sebep olur, zîrâ mi'denin nuşbesi o ĥalette olan mi'deden aĥdiyenin ser'ân inĥidârını iĥtidâ eder.

Ve ma'lûm ola ki sinn-i rûĥûka muĥârib olan şabîyi bütün gece i'tinâk etmek hağma mu'în olan eşyânın a'veni olur. Ve vâcib olur ki i'tinâk olunan

şabî ta'rik olunmaya, zîrâ 'arağ teberrüd eyledikte mi'çdeyi tebrîd eder ve istidfânın menfa'ati mahv ve müd'ma'ill olur ve vâcib olur ki i'tinâk eden kimsenin şabîye şehveti olmaya, zîrâ hareket-i şehevîyye kuvve-i gâziye hareketini müşevveşe kılar. Ve ba'dı nâs cerv-i kelbi ve sinnevr-i esved ü zekeri i'tinâk ederler.

Ve ma'â-mâddetin olan sü'-i [347a] mizâc harâretinden hâdiş da'f-ı ha'dmın 'ilâcî sikencebîn-i sefercelî ve hâmid ve kâbid olan ağdiye-i hülâmiyye olur veyâhüd ağdiye-i karîşa olur. Ve onlara müşâbihtir o sefûf ki on verd ve üç tabâşîr ve beş küzbere-i yâbise bu edviyelerden sefûf ittihâz olunup ondan iki dirhem miqdârı sefûf mâ-ı rummânla veyâhüd sikencebîn-i sefercelî ile isti'mâl olunur.

Beşinci Faşl Fesâd-ı Ha'dmın Delâli Beyânındadır

O delâil iki nev'dir: Nev'-i evvel budur ki ona fesâd-ı ha'dm lâzım gelir, berâzın netn-i râyihası gibi, zîrâ her kaçan berâzda netn olsa fesâd-ı ha'dmdan o mi'çde hâliye olmaz. Ve ikinci nev'-i 'alâmettir ki gâhice o 'alâmet bulundukta fesâd-ı ha'dm dahi bulunur. Ve gâhice dahi o 'alâmet mevcûde olur velâkin fesâd-ı ha'dm bulunmaz, o nev' 'alâmet qarâkir ve cüşâ ve lez' olur.

Ve zikri sâbık ağdiyeden hâdiş olan fesâd-ı ha'dmın 'alâmeti o ağdiyenin hâli tefahhuş olunmakla olur ve onlarm keşret-i kemmiyyeti ve cevherinin 'ufûneti kabûlü ve tertîbinde ha'tânın vuqû'u ve tenâvülünün vahtsiz olduğu ve tenâvülünden sonra ha'dma münâfî hareket olduğu ta'arrûf olunup onlar ile fesâd-ı ha'dma istidlâl olunur.

Ve her şey' ki o şey' bulundukta ona fesâd-ı ha'dm müşâhib olur ve o şey'in 'ademinde fesâd dahi ma'çdüm olur, bu vech üzere olanların küllîsi fesâd-ı ha'dma delîl olur.

Ve ammâ mizâc ile hâdiş fesâdın 'alâmeti o 'alâmetleri câmi' bâblarda bilindi.

Ve mâdde-i fâside mi'çdenin kendide olur ise onun 'alâmeti gâseyân olur ve o fesâd-ı ha'dmın a'râdı mütevâtir olur onda feterât olmaz ve eger a'râdda feterât olur ise delâlet eder ki onun mâddesi mi'çdede tevellüd eden mevâdd değıldir belki a'çâ-i sâire munşabb olmuştur.

Ve cirm-i mi'edenin şehâfetinden ve elyâfı nescinin tehelhülünden ve emrâd-ı mütekdâdimenin imtidâdından nâşî mi'edenin bâliye ve fâniye olduğundan 'arıd olan fesâd-ı hağmın 'alâmeti hağmın đâfı ve şehvetin đâfı ve bedenin neĥâfeti olur ve bu sebebden ba'đı kerre hağmın đâf ve buğlânı 'arıd olur lâkin onda fesâd-ı hağm olmaz.

Ve riyâhla olan fesâdın 'alâmeti riyâhın delâil-i mezkûresi olur.

Ve a'đâ-i müşârikelerden inşibâb eden mevâddan 'arıd fesâdın 'alâmeti mevdi'inde bizim zikr eylediğimiz 'alâmetler olur ve o 'uğvun kendi nefsinde olan ĥâli te'emmül olunur ve taĥarrî olunur ki mâddesi mi'deye munşabbe olan 'uğvdan 'uğv-ı âĥere dahi tarîk-i âĥerden mâdde-i keşire munşabbe olur mu ta'arrûf olunur ve kezâlik mi'desinde elemi olan kimsenin sebebi mülîmi nezle olduğu maznûn olsa onda dahi taĥarrî ve tefahĥuş olunur ki onun nezlesi ĥalktan ve riyeden ĥangisindedir 'alâmetiyle ta'arrûf olunur.

Ve şafrâyi şabb eden mecrâ ĥasebiyle olan fesâdın 'alâmeti budur ki onda şafrâvî mizâc olmaz ve o mecrâdan mâdde-i şafrânın inşibâbından sonra mi'dede lez' ve tufû'-i ta'âm ĥâdiş olur.

Altıncı Faşî Fesâd-ı Hağmın 'İlâci Beyânındadır

Onun mu'alecâtının evveli mi'deden fâsid olan ta'âmı cemî'an iĥrâc etmekle olur ve onu iĥrâc kay' veyâĥûd ishâlle olur ve kezâlik me'kûl ve meşrûbun tedbîri işlâh olunur ve onların cemî'-i aĥvâli lâyıkına istirdâd olunur ve 'alîlin ta'âm istid'â eyledikçe onda cû'-ı şâdiĥ zâhir olunca kadar 'avĥ ve teĥîr olunur ve evvelâ mi'de gül suyu saĥyî ile tenĥiye olunur.

Ve eger fesâd-ı mi'de mi'de ĥarâretinden veyâĥûd şafrâ inşibâbından ĥâdiş ise onların ĥıdâları taĥlîz olunur ve bürüdete meyli olan aĥdiye ile taĥdiye olunur. muĥallil olan laĥm-ı bakar ile taĥdiye olunur ve onlara rakîĥ bârid ĥıdâlar verilmez, zîrâ rakîĥ olan ĥıdâ o mişlli mi'de-i ĥârrede ve şafrâvide sür'at ile fâsid olur. Ve şafrâ şâhiblerinin ba'đılarına vâcib olur ki onlar ĥable't-ta'âm kay' eyleyeler.

Ve eger hağmın fesâdı berdden ise o berde bâbında zikr eylediğimiz mu'alece ile 'ilâc olunur.

Ve eger sebebi fesâd mi'de tehelhülü ise 'aĥire ve ĥâbıda olan zikri sâbık edviye ile ve ceyyidetü'l-keymûs serî'atü'l-hağm olan ĥıdâları şan'at ile ve

ebâzîr ile ve sâir bizim bizim bâbu'l-câmî'de zîkr eylediğimiz nesne ile neşf ve kabda meyl ettirildikten sonra tağdiye ettirmekle 'ilâc olur..

Ve nedret ile ba'dı kimsede merâreden mi'deye vâsıl mecrâ olur idi, pes o mecrâdan mi'deye munşabbe şafrâdan hâdiş fesâd-ı hađmın şâhibine vâcib olur ki kable't-ťa'âm mirâren kay' i'tiyâd eyleye ve ba'dehu kuvveti munte'ise olup hađmı şahîh olur ise o zamân i'tiyâdını terk edip kay' etmeđi kať eyleye ve kay'ı kať eylemese lâ-maĥâle mi'desini o kay'-ı dâim id'âf eder. Ve ma'a-zâlik vâcib olur ki ba'de'l-kay' mi'deyi muĥavvî ve mi'deye munşabb olan mevâddı râdi' rubûb tenâvül eyleye ve mevâdd-ı munşabbeyi def' eden kuvveyi muĥavvî ađmide ile dâimâ mi'deye đimâd eyleye ve zîkr olunan kıyâs üzere kable't-ťa'âm edvâr ile kay' eyleye ya'nî mevâddının tenkıyesi küllü şehrin kaç kerre kay' etmekle hâsıl olur ise o kay' için vaťt ta'yîn edip o vaťt geldikte kable't-ťa'âm o kay'ı ede.

Ammâ mi'desinde ta'âm taĥammud edip ekşiyenlerin 'ilâcî budur ki eger o ĥumûdat kalîle ve şarîda ise onun şâhibi tuffâh-ı ĥulv maşşî ile intifâc eder, kezâlik kable't-ťa'âm su ile küzbere sürbünden dahi intifâc ederler ve onlara maştaķî ile istifâf dahi nâfi'dir.

Ve eger mi'dede ta'âmın taĥammudı kavî olur ise fiķâh-ı idĥir ile ke-revyâ isti'mâli onlara menfa'at-i bâliga ile nâfi' olur ve onlara cüvârişenât-ı ĥârrenin cem'isi ve cüvârişenâtü'l-ĥabeş dahi mâ-ı ĥârrede menķû olan cülenebîn ile isti'mâl olursa ba'dı kerre nâfi' olur ve kezâlik onlara 'inde'n-nevm bu devâyi aĥz ve isti'mâl dahi nâfi'dir, o devâ budur: Fülful, kemmûn, bezr-i şibş her birinden birer cüz', menzû'u'l-aĥmâ' verd-i aĥmer iki cüz'. Bu eczâlar saĥk olunduktan sonra bir ĥarîrden geĥirilir ve onun şerbet-i vâhidesi nişf dirhemdir, şarâb-ı memzücla saĥy olunur. Ve bundan aĥvâya ĥâcet olur ise evvelâ mâlih ve ĥâmiđ ve ĥirrif fuĥķâ' ve şabır gibi nesnelere ekl olunup bir sâ'at şabr olunduktan sonra üzerine sikencebîn-i 'aselî-i müsahĥan ve turp 'uşâresi ve mâ-ı 'asel mişlli nesnelere şürb etmekle kay' olunur ve ba'dehu aĥrâs-ı verd-i kebîr ile ve itrifîl ile müdâvât olunur.

Ve ĥumûdat-ı ta'âmın sebebi bilâ-mâddetin bürüdet olduktaki zîkr olunan kay'a çok kerre ĥâcet kalmaz.

Ve mi'dede ta'âm faşl-ı şayfta fâsid olur ise o fesâd-ı hağm ziyâde fâsid ve redî 'illet olur ve o 'illetin şâhibine vâcib olur ki şerîdi ve meraĥâyı hecr

ve terk eyleye ve nevâşif ve Ʒalâyâ ve muƷaccenât³⁶ ile tağaddî eyleye ve lahm-ı aħmer tenâvül eyleye.

Ve miçdede fâsid olan taçâmı küllîsi nefđ ve ihrâc olunmağâ müsteħakk olur. Eger def-i tabîrî zuhûr edip onu nefde tabîrat kifâyet eder ise onu ihrâc için edviye istiçmâlinen keff olunur. Ve eger tabîrat tençiyeye kâfiye olmaz ise ona hâcet miçdârı kemmûnî tenâvül ettirilir, eger kemmûnî istiçmâli dahi kifâyet etmez ise sâir cüvârişenât-ı müşhile ile istiçânet olunur o cüvârişenâttan faƷat süflü ihrâc edecek Ʒadar yaçnî miçdâr-ı Ʒalîl saƷı olunur ve o cüvârişenâttan [347b] muhtâr olan sefercelî cevârişi olur.

Ve ammâ miçdenin taçâmı ve cevdet-i iştimalinin ve hağmın ķâyet-i cevdetinin çalâmeti ve kezâlik addâdlarının çalâmeti bizim istidlâlât bâbında zıkr eylediğimiz çalâmetler olur. Ve zıkr olunan çalâmetler olmasa velâkin miçdede kerb ve şıƷal ve hağm-ı şüfle iştıyâk ve dıƷ-ı nefes ķudûsu olsa o zamân sen bil ve taħkîk eyle ki miçde taçâmı şedîden iştimal eylemiştir velâkin kemmiyyet-i taçâmı keşret ölmakla meblağına bülügda miçde mütebrime ve melül olmuştur. Ve maçlûm ola ki kuvve-i hağime miçdenin Ʒarında ve şehvet fem-i miçdede olur.

Yedinci Faşl Taçâmın Miçdeden ve Bağndan Nüzûlünün Sür'ati ve Buğu Beyânında

Baçdı kerre miçdede taçâmıdan bir miçdâr nesne hâl-i şıħhatte on beş sâat veyâhüd on iki sâat miçdârı bâkî kalır; taçâmın ķiffeti ve ķılzati ile müddet-i beçâsı muhtelife olur ve o beçâyâ taçâmın taçmı femde ve cüşâda mevcüd olduğı delâlet eder, zîrâ taçâmın miçdede ihtibâsı buğ-ı hağmıdan olur ve hağm olunca Ʒadar taçâm miçdede muhtebes olur. Ve taçâmın miçdeden indifâcı hağmın ķuşülü katında kuvve-i dâfiçanın ķareketi ile olur ve dâfiçayı muħarrik safrâdan ve sevdâdan ve bizim gelecekte inşâallâhu taçâlâ zıkr edeceğimiz sebeblerin birinin lezî ile olur, ķaƷîƷatü'l-hâl bizim zıkr eylediğimiz minvâl üzeredir.

Bir Ʒavm çann eylediler ki taçâmın miçdede ihtibâsı ancak miçdede olan süflânî menfezin darlığından olur. Onların çannı ķilâf-ı vâkîçdir, eger ihti-

36 “Tâcin” âcürri-ı kebîrdîr; onun üzerinde şeyy olunan taçâma “muƷaccen” derler.

bās-ı süflānī menfezin ancak darlığından olsa meblūc olan dirhem ve dīnārın hürūcu mümkün olmaz idi ve şarāb ve leben gibi şürb olunan māyi'āt mi'dede mekş ve lebs etmez idi ve o māyi'āt mi'de-i da'ifede tāfiye olsalar ondan karkara ve nefh hādiş olmaz idi. Pes bunlardan zāhir olur ki nüzül-i tabī'inin sebebi hađm ve mi'denin def'e kuvveti olur mādām ki mi'deyi t̄zā ve dāfi'ayı id'āf eylemedikçe ta'āmin ahvāl-i sāiresinin nüzül-i ta'āma sebep olduğuna keşret-i ta'alluku olmaz ve ta'ām hađm olunca kadar mi'de-i şahīha o ta'āmi müstemile olur ve menfez-i süflānīsini şediden tadyīk eder ve hađm tām olup vaqt-i def' karīb oldukta o menfez tevessu' edip mi'de muhtevī olduğu eşfālī lif-i müsta'ridi ile def' eder.

Ve her kaçan mi'de hađmı isti'cāl eylese inzālī dahi isti'cāl eder ve hađmı ibtā' eyledikte inzālī dahi-ibtā' eder meger ki qable'l-hađm mi'deden ta'āmi inzāl eder senin ma'lūmun olan gayr-i tabī'i esbābdan biri inzāl eyleye.

Ve mi'dede ta'āmin i'tidāl üzere müddet-i bekāsi on iki sāt ile yirmi iki sātın mā-beyni olur.

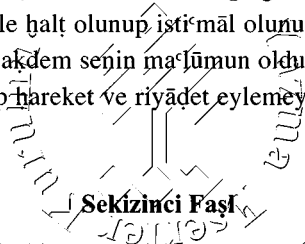
Ve kaçan ta'āmin kemmiyyetinde keşret ve keyfiyyetinde redā'et olup ve onlardan biri ile ta'ām münhağm olmaşa dāfi'ası kaviiye olan mi'de-i şahīhada o ta'ām bākī kalmaz belki onu kuvvet-i dāfi'a def' eder ve esfele sür'at ile inzāl eder ve ba'dı kerre onu hilfe ve heyda ta'kīb eder.

Ve kaçan mi'de da'if olmakla ta'ām ona şikal olsa veyāhūd mi'de maķrūha ve mebsūre olsa veyāhūd mi'dede hılt-ı lezic-i müzlik olsa o mişli mi'dede ta'ām kalilen mekş eder hađm tām olunca kadar lebs eylemez gerek o mişli mi'de da'fı kuvve-i māsikede olsun veyāhūd kuvve-i hādime-de olsun. Ve bu āfetin bilinmesi lāyık olan esbābını ebvāb-ı mādiyede zıkr olunan 'alāmāttan senin için ta'arrūf eylemek gerektir.

el-Mu'ālecāt: Mi'desinden ta'ām ba'tī'en nüzül edenlerin ve fem-i mi'dede ta'ām tufū'ünün 'ilāci sağ cānibe id'ticāc' edip uyumak olur, zīrā o vech üzere olan uyku mi'deden ta'āmin sür'at-i nüzülüne mu'ın olur her ne kadar sağ cānib üzere uyumakta hađma me'ünet-i da'ife olur ise nüzül-i ta'āma me'üneti kaviiye olur. Ve kezālik nüzül-i ta'āma meşy-i la'tif ile ve iki ayakları delk ile ve ri'yāhı bābinda zıkr olunan vücūh ile kesr etmekle dahi i'ānet olunur.

Ammâ kable-vaḳtihi nüzûl-i ṭa'âmın ve sûr'at-i inhidârın 'ilâcî beyânı budur ki ḳudemâdan bir ḳavm sûr'at-i inhidârı olan âfet-i mi'deye mem'ûd tesmiye eylediler velâkin o ḳavmin âherleri mem'ûd diye âfet-i uhrâsı ismi olan mi'deye tesmiye eylediler. Pes nüzûl-i ṭa'âm sûr'atine tecribe olunan mu'âlecâtın birisi budur ki daḳîḳ-i ḫulbe, bezr-i kettân, 'asel. Bu edviyeler aḫz olunup onlardan ḳımâd ittiḫâz oluna ve onunla mi'de taḳmîd oluna ve hem saḳy dahi oluna.

Ve yine mücerreb devâlardandır beyḍ-i meşviyye şufreti ve bir mil'aḳa 'asel ve meshûḳ maşṭakî iki dâniḳ aḫz olunup yumurta kabuḡu içinde cem' olunup ıssı remâdda şeyy olunur ve idrâk edince ḳadar tahrîkten hâlî kılınmaz ve ba'dehu ekl olunur, üç gün 'amel-i mezkûr işlenir. Ve bi'l-cümle kable't-ṭa'âm onlar ḳavâbîd isti'mâl ederler, eger onlarda mizâc-ı ḫârr bulunur ise ḳavâbîd-ı ḫârr isti'mâl olunur, eger mizâc bâride mâil ise ḳavâbîd-ı bârid ḫârr ile ḫalt olunup isti'mâl olunur ve o ḳavâbîd edviyelerin cümlesi bundan akdem senin ma'fûmun oldu. Ve onlara vâcibdir ki ṭa'âm üzere nâim olup hareket ve riyâdet eylemeyeler ve eṭrâf-ı 'âliyelerini şedd eyleyeler.

Ba'dı kerre mi'dede bir nev' şalâbet ve cüs'et³⁷ 'ârîd olur ki vereme müşâbih olur, fi'l-ḫaḳîḳa o şalâbet ve cüs'et verem deḡildir, onun sebebi berd-i mükessettir ve o sevdâdır ki onun mi'deye muḫâlaṭası mevâdd-ı müverrimenin müdâḫalesi gibi deḡildir.

el-'Alâmât: Onun 'alâmeti senin sebab-i şalâbeti bilip ve 'alâmet-i vermeden bir 'alâmet bulmamakla olur.

el-Mu'âlecât: İklîl-i melik, za'ferân, maşṭakî, belesân, kündür, muḳl, sünbül, ḳardemânâ, muḡâş, şem', dühn-i verd. İşbu edviyelerden ḳımâd ittiḫâz olunup maḫall-i şalâbet üzere taḳmîd olunup ve evrâm-ı şulbenin mu'âlecât-ı sāiresi dahi isti'mâl olunur ḫuşuşan ḍa'f-ı mi'de bâbında şalâbet için yazılan mu'âlece isti'mâl olunur.

37 جَسَاتٌ يَدُهُ [el-ces'] keşret-i 'amelden el nâşûr baḡlayıp pekinmek; yukâlu: جَسَاتٌ يَدُهُ جَسَاتٌ يَدُهُ [el-cus'et] ('alâ-vezni الْجُرْعَةُ [el-cur'at]) ismün minhu. Vankulu.

Cālînūs dedi ki bu bâbda tecrîbe olunan edviyeden olur; devâun bi-hâzihi 'ş-şifat: Şem' altı evākī, 'ilk-i enbāt üç evākī, zencebîl, cāvşîr her birinden ikişer ūkıyye, şabır, kasnı her birinden üçer ūkıyye, dühn-i süsen yirmi dört ūkıyye. Bu edviye aḥz olunup onlardan çimād ve merhem ittiḥāz olunur.

Dokuzuncu Faşl Cüşânın Ya'cî Geğirmeğın Heyecânı ve Hareketi Beyânındadır

Kaçan mi'çdede riyāḥ ḥādiş olup nüzül eylemese belki fem-i mi'çdede o riyāḥ muḥtebise olup îzā eylese vācib olur ki o riyāḥ cüşā ile istifrag oluna, nitekim mi'çdede tāfî olan fuḍûl kay' ile istifrag olunduğu gibi. Eger o riyāḥ-ı muḥtebise istifrag olunmasa hadmı ifsād ve ğidāyı tāfî eder. Velâkin riyāḥa istiḥāle etmeğe müstā'ide olan o maḳāmda ruṭûbāt ve belāğımın keşreti ihdās olunur ise cüşāyı ifrāt üzere tahrikte emn olmaz ve kezâlik o ifrāt cüşādan emr-i şâb hareketinden ve ḥudûsundan dahi emn olmaz.

Ve cüşāyı tahrik eden edviyedir: Su'd,³⁸ sa'fer varakı, sezāb, en'sün, kerāvyā, füteneç, na'nāç, nānhāh, karanfûl, maşākî, kündür. İşbu devâlar maḳān ve şürben cüşāyı tahrik ederler.

Ifrāt Üzere Olan Cüşā İlâci Beyânındadır. Cüşânın esbābı ve aḥvâl-i mi'çdeye delâleti o esbāb ve delâlat-ı istidâlât bâbında senin ma'lûmun oldu.

Ammā cüşā-i ḥāmiḍin mu'alecesi budur ki o cüşā-i ḥāmiḍ şāhibine şarāb ile felâfilî saḳy olunmaktır. Ve onlar akşam ve şabāḥ ta'āmlarından muḳaddem bir mişḳāl küzbere-i [348a] yābise isti'māl edip üzerine şarāb-ı şırf şürbünden intifāç ederler. Ve ba'ḳıların zu'cu üzere cüşā-i ḥāmiḍi teskîn eder nesnelere nüre ve zibl-i decācla mi'çdeyi telṭîḥ eylemek.

Ammā cüşā-i duḥānī mu'alecesi eger duḥānī cüşāda mādde olur ise onun şāhibi efsentîn ve eyāric isti'mālinden intifāç eder. Ve eger cüşā-i duḥānī bilā-māddetin olur ise o edviye ile intifāç ederler ki onda tebrîd ve taṭfi'e ve şedd ḥālleri ola fevākîh-i bāride rubūbu ve aḳdiye-i müberride gibi.

38 [Arapça nüshalarda ve Ragıp Paşa'da olmayan "su'd" müstensih hatası olmalı!]

On Üçüncü Fennin Dördüncü Makâlesi Mi'deye 'Arıda Olan Emrâd-ı Âliyye-i Müştereke Beyânındadır O Dahi Fuşûlü Müştemiledir.

Evvelki Faşl Mi'dede Hâdis Olan Evrâm Beyânındadır

A'çâda evrâm-ı hârre ihdâs eden esbâb-ı ma'rûfe ile mi'dede dahi evrâm-ı hârre hâdis olur ve mi'deye 'arîd olan evcâ'-ı müte'tâvile o esbâbın biri olur. Ve mi'denin evrâm-ı hârresi ba'đı kerre demeviyye ve ba'đı kerre şafrâviyye olur.

Mi'dede olan evrâm-ı hârre 'alâmâtı budur ki onda müddet-i veca' tavile olup her ne kadar ona hüsn-i tedbîr olunur ise veca' zâil olmasa sen hâds eyle ki onda verem vardır. Ve eger iltihâb-ı şedîd ve hürkat-ı kaviyye ve 'aşaş ve hummâ-ı lâzime ve veca'-ı nâhis ve nütû' dahi olur ise bu mezkûrlar veremin hârr olduğuna ba'đı kerre delâlet eder.

Ve ba'đı kerre dahi verem-i mi'de hiss ile ma'lûm olur.

Ve ba'đı kerre verem-i hârr ihtilâf-ı zihne ve sersâma ve mâlihülyâya mü'eddî olur.

Ve kaçan beden nahîf olup 'ayn gâire ve tabîat münhâlle ve kay' ve ihtilâf keşîre ve hummâ' münkalî'a ve bevl kalîle ve taht-ı yed müngamize olmamak üzere mi'dede şalâbet mevcûde olsa verem-i mi'de hürâca mü'eddî olduğuna delâlet eder.

Ve kaçan verem-i mi'de ile etrâfta bürüdet olsa redâ'ete delâlet eder.

el-Mu'âlecât: Kaçan şiddet-i iltihâb ve şiddet-i hürkat hasebiyle sen tevehhüm eylersin ki [mi'dede verem-i zâhir vardır veyâhüd] verem zâhir olmak üzeredir, ibtidâ-i hâlde ahvaţ olan edviye-i mürdi'a isti'mâline mübâderet eylesin ve mi'deyi dühn-i sefercel ile temrîh edip sefercel ve kuşûr-ı kar' ve baklatu'l-hamkâ ve dağıkü's-şa'ır ve bu mecrâyâ cârî olan edviye ile üzerine imâd eylesin ve ma'a-hâzâ onlara tağaddîden imsâk ve gıdayı ve tedbîri telţif enfa' olur.

Ve kaçan mi'dede olan evrâm-ı hârreye sen mu'âlece eyler isen müşhil-i kavî ve muqayyi'ât isti'mâlinde hazer edesin, zîrâ o bâbda muqayyi' isti'mâlinde haţar vardır ve onlara ekşer-i evkâtta faşd muvâfık olur ve ishâl-i 'anîften ve kay'dan sen ictinâb eyle, müleyyin edviye ve ağdiye ile iktifâ ve iktişâr eyle, şa'ır ve mâş ve kaţaf ve qar' mişllilere ağdiyesini iktişâr eyle ve

onun müleyyin edviyesi hıyârşenber kılına, zîrâ hıyârşenber ile istifragda be's yoktur ve hıyârşenber vereme nâfi' olur ve māddeyi tecfif eder. Ve ba'đı kerre hıyârşenbere eyâric ve şabırdan bir dâniktan nişf dirheme varınca kadar hâl olunur. Ve efdal olan budur ki hıyârşenber sağı olundukta mâ-ı hindebâ ile sağı oluna ve ba'đı kerre onda çalîlü'l-miğdâr efsentîn kılnır, zîrâ efsentîn çabdı ile ona nâfi' olur. Ve bir çavm onda helilec isti'mâl eylediler. Şeyh-i Re'îs der ki ammâ ben mi'de vereminde helilec isti'mâline meyl eylemem meger ki verem çarîk-i şekkte ola, meşkük olan veremde helilec isti'mâlini kerîh görürüm, ammâ veremin taçakkuğu var ise onu dahi tecvîz eylemem. Ve ba'đı kerre o çavm verem-i mi'dede saçmünyâi olan sikencebîn isti'mâl eylediler. Ve bu mişliler isti'mâl olunmak lâzım olur ise bir mişkâl veyâhüd bir mişkâle çarîb şabır sikencebîn ile sağı olunur ve mādâm ki mümkün oldukça o çavmin sağı eylediklerini ve kezâlik şabır isti'mâlini terk efdal olur.

Ve bu bâbda nâfi' müşhilâtta olur: Mâ-ı 'inebü's-sa'leb ve mâ-ı hindebâ iki üçüye ve hıyârşenber lübbü üç dirhem ve dühn-i çar ve dühn-i levz her birinden iki dirhem..bu mezkûrlar ahz ve sağı olunur, o kimsenin çabı atı yâbise ise yevm-i sâbi'a varınca kadar telyîn etmekten zâil olmazlar.

Ve onlara vâcib olur ki mâ-ı bârid-i kesri şürbe ikdâm eylemeyeler ve kezâlik mâ-ı bahtı ya'nî şırf olan süyu-dahi şürb eylemeyeler belki cüllâb veyâhüd rubb-ı fevâkih mezc edip mizâc-ı [mâyı] kesr eyledikten sonra şürb eyleyeler.

Ve ta'âmdan imsâk eylemek onlara cidden nâfi' olur.

Ve eger vecafları müştedd olur ise onara üç dirhem miğdârı bezr-i kıssâ mâ-ı bârid ile veyâhüd mâ-ı selc ile sağı olunur ve mâ-ı çaberzed dahi cidden nâfi'dir ve mâ-ı çarahşekük kezâlik nâfi'dir.

Ve bu çımâd ile mi'de-i vârima taçmîd olursa verem fâş olup mi'de cirmini muhît olmaktan veremi çavk eder, o çımâd budur: Bela, çaseb, cül-lenâr, heyüfeçitîdâs, efsentîn; bu mecmü'dan çımâd ittiçâz olunur.

Ve mādâm ki onlarda çarâret bâkıye olur her ne kadar yevm-i sâbi'ı tecävüz eder ise dahi mâ-ı hindebâ ve mâ-ı 'inebü's-sa'leb ve mâ-ı kâkü-nec ve mâ-ı çarahşekük sağı olunmak terk olunmaz velâkin yevm-i sâbi'ı tecävüz eyledikte o miyâha akrâş-ı verdden nişf dirheme varınca kadar

ve efsentîn 'uşâresinden ve maştakîden birer miqdâr hâlî olunur ve kezâlik râziyâ nec, kerefs suyundan dahi bir şey' hâlî olunur ve yevm-i sâbi'â varınca kadar onların gıdâsı kıtaf ile mâ-ı şa'ir-i mukaşşer ve sermak ve dühn-i levz ile qar' veyâhüd zeyt-i ünfâk ile qar' kılınır ve onların şarâbı cüllâb ve mâ-ı iccâş ve 'uşâre-i hindebâ ve taraşşekûk kılınır ve âhirinde o miyâha maştakî, efsentîn 'uşâresi hâlî olunur ve yevm-i sâbi'âden sonra o miyâha cilâsı ve yesiren nuğcu olan sılq ve leblâb mişli nesnelere mezc olunur ve bu tağdır üzere ya'nî yevm-i sâbi'âden sonra onlara sikencebîn dahi sağy olunur ve [ba'dı kerre] sikencebîn yevm-i sâbi'âden muğaddem birkaç gün sağy olunur ve ba'dı kerre dahi sikencebîn mürebbâ mâ-ı benefsec ile sağy olunur eger müzî olan ğaseyân-ı şedîd bulunmaz ise ve bu tedbîrler on dördüncü güne varınca kadar olağak tedbîrdir. Kaçan veremin lehîbi sâkin ve verem mülâyim olsa tağlîlin zamânı qarîb olur ve kaçan verem kalîlen inhiğâta bâliğ olsa onun dımâğlarına maştakî ve efsentîn idhâl edersin ve onun eşribesini sikencebîn [348b] kılarsın ve onu sağyda tağarrüz ve tağayyüd eylemezsin. Ve ba'dı kerre onlara râziyâ nec ve kerefs suyu içinde hıyarşenber sağy kifâyet eder ve hıyarşenber sağy müddetinde levz-i hulv dühnü sağy olunur ilâ âhîr-i'l-müdde o dühnsüz hıyarşenber sağy olunmaz. Ve kaçan 'ilâc vaçt-i irhâya ve vaçt-i tağlîle bâliğ olsa senin için şavâb olan budur ki muhallilât ve mürhıyâtı yalnız isti'mâl eyleyesin belki edviye-i mürhıyeye edviye-i kâbıda hâlî eyleyesin, zîrâ mürhıyâta iktişârda hağar-ı 'azîm vardır. Ve ba'dı kerre o iktişâr 'alîlî helâke işfâ³⁹ ve işraf eder gerekse o mürhî devâ meşrûben isti'mâl olunsun ve gerek ise mi'de üzere hâricden mevdû'a olsun ve o mevdû'a olan devâ kebid üzere vaç olunmaktan mi'de üzere vaç olunmak evlâ olur. Ve bu şânda kavâbıd-ı şâliha 'itriyyeti olan kavâbıddır, maştakî ve verd gibi ve kezâlik 'afş ve sükk ve cüllenâr ve etraf-ı eşcâr gibi. Ve edhândan kavâbıd-ı şâliha dühn-i sefercel, dühn-i maştakî, dühn-i nârdîn, dühn-i tuffâh ve zeyt-i ünfâk gibi edhândır. Ve belki faşl-ı şayfta ve veremin ibtidâsında vâcib olur ki onların merâhiminde dühn-i verd ve zeyt-i ünfâk ve dühn-i sefercel ve dühn-i tuffâh isti'mâl olunsa ve faşl-ı şitâda veyâhüd zamân-ı tağallülde onların merâhiminde dühn-i

39 وَكُنْتُمْ عَلٰى شَفَا حُمْرَةٍ مِّنَ النَّارِ ﴿آل عمران﴾ Ve شَفَا [şefâ] her nesnenin tarafına dahi derler. Kâllâhu ta'âlâ: (آل عمران)،

nârdîn, dühn-i şıbs, dühn-i bâbünec, dühn-i süsen, dühn-i maştakî isti'mâl oluna ve şayf ile şitâ arasma olan rebî ve harîf faşllarında onların merâhi-minde o iki nev' edhânın arasında min-ciheti'l-keyfiyyet mütevaşşıta olan edhân isti'mâl olunur. *Muşannifin bu makâmda بین بین kavli ona işârettir.*

Şıfat-ı Admida-i Ceyyide: Bu dımâd ibtidâ ve tezeyyüd ve intihâ zamânlarında nâfi'dir: Dağık-ı şa'ır, fûful, nîlüfer her birinden birer buçuk ūkıyye, za'ferân nişf ūkıyye, benefşec on beş, keşirâ beş, haţmî, bâbünec her birinden onar, şandal on beş, maştakî, akâkıyâ, cülennâr her birinden beşer ve bu edviyeleri cem' edecek kadar şem'-i dühn.

Ve İbtidâ-i Vereme Nâfi' Olan Dımâd-ı Ceyyid-i Âşer Budur: Aşl-ı süsen, iklîl-i melik, şem', dühn-i benefşec. Ve mâdamki baţnda istiqlâk-ı şedîd ola ona dımâd olunmaz belik evvelâ baţ ta'dîl olunur ve ba'dehu dımâd isti'mâl olunur.

Vkt-i intihâdan inhiţâta varınca kadar isti'mâli ceyyid olan admideden olur: Fikâh-ı bâbünec, iklîlü'l-melik, efsentîn-i Rûmî, sünbül, aşl-ı haţmî, şandal, fûfel, za'ferân, habbu'l-gâr. Bu mezkûrlar ahz olunup dımâd ittihâz olunur. Evâilde onlara edviye-i kâbîda ve evâhirde muhallilât ziyâde olunur.

Verem-i hârr ve mâşerâdan tahlîli murâd olunanlar için nuçca nâfi' amidedendir: Etrâf-ı verd, etrâf-ı efsentîn, etrâf-ı hayy-ı âlem, kısr-ı ütrücc, maştakî, kündür her birinden birer buçuk cüz, sefercel, büsr, za'ferân, şabır, mürr her birinden birer cüz, şem', dühn-i bâbünec, dühn-i nârdîn her birinden onar cüz ahz olunup dımâd ittihâz olunur.

Eger mi'denin verem-i mezkûruna sebep mütekadim olan o evcâ' olursa ki onun haqqı mülaţţifât ile mu'âlece olunmaktır. O mişlli evcâ' vereme mü'eddî olduktan sonra vâcib olur ki ondan mülaţţifât kaç oluna ve müsekkinât-ı evcâ' isti'mâline kaşr oluna, baţ ve decâc şuhûmu isti'mâl oluna.

Ve kaçan verem atîk olsa ona akrâş-ı sünbül sağy olunup akrabadîn-de mezkûr olan habb-ı bân ile müttehaş olan dımâd-ı sünbül tağmîd oluna ve kezâlik onlara dühn-i belesân, şabır, şem'-i ebyağ bu edviyelerden müttehaş olan kayrûti dahi nâfi'dir ve vâcib olur ki da'f-ı mi'de bâbında zikr olunan kayrûti-i Câlînüsî dahi isti'mâl oluna. Ve iklîlü'l-melik dımâdı bu vereme cidden nâfi'dir. İklîl-i melik admidesinin biri budur: Bâbünec,

cüllenâr, bezr-i kettân, iklîl-i melik, haţmî bu edviyelerden çimâd ittihâz olunup cirmi ile kimâd ve taḫḫî ile tenḫil olunur. Ve yine bu 'alîle saḫy olunacak devâlardan olur: Verd on, 'ūd iki dirhem, maştaḫî üç dirhem, bezr-i hindebâ, küşûş her birinden üçer dirhem; bu edviyeler mültehib verem mi'cesi olanlara kāfûr ile saḫy olunur veyâhüd üç istâr hıyârşenber bir rıtl su içinde nişfi kalınca kadar taḫḫ olunup taşfiye olunduktan sonra üzerine 'inebü's-şaleb suyu ve kâkûnec suyundan bir sükerrece şabb olunup kaynatılır ve ba'dehu üzerine eyâric-i feyḫarâdan yarım dirhem miḫdarı ilḫâ olunup ḫavî olanlara bi-tamâmihi ve du'âfâya nişfi kadar saḫy olunur. Ve eger bundan aḫvâya ḫâcet olur ise o edviye aḫlâḫına şibt ve bezr-i kettân ve ḫulbe idḫâl olunur. Ve bundan dahi aḫvâya ḫâcet olur ise onun üzerine dahi bezr-i kerneb, uşşak, muḫḫ-ı iyyel, şahm-ı decâc dahi ziyâde olunur. Ve ba'dı kerre Fîlaḫriyûs çimâdını ve çimâd-ı aşferi isti'mâle ḫâcet olur. Ve bu mişlli vakte ya'nî edviye-i ḫaviyyeye ḫâcet ḫatında akrâş-ı muḫl isti'mâline dahi ḫâcet olur. Ve bu mişlli vakte menfa'ati olan merâhimden olur bu şifat üzere olan merhem: Şem', dühn-i nârdîn her birinden birer üçkiye, maştaḫî, şabır, su'd, idḫûr her birinden birer mişḫâl, muḫl üç dirhem, şarâb içinde ḫall olunup o edviyeler merhem ittihâzı taḫḫi ile cem' olunur.

Eger 'alilde ishâl var ise ba'dı kerre o edviyede ḫısrım 'uşâresi veyâhüd 'uşâre-i efsentîn kılınmaḫa ḫâcet olur veyâhüd iki 'uşâre cem'ân o edviyeye idḫâl olunur.

Eger verem ḫurâc olmak taḫḫini aḫz eyledi ise ḫaḫâ-i 'azîm olur ki verem muḫâsâtı zamânı taḫvîl olunup müberridât ile mu'âlece ile nuḫcdan mādde-i verem men' oluna Ve vâcib olur ki bu veche mürâ'ât oluna. Ve denildi ki o 'alîle ḫacer-i bâsilisten mütteḫâz olan ḫilâde ta'liḫ oluna o vech üzere ki o ḫacer mi'deyi mülâmis olsa ve bu ta'liḫin mi'ce evcâ'ına ve evrâmına menfa'ati 'azîme olur.

Ve kaçan verem-i mi'ce dübeyle ve ḫurâc olsa onların mu'âlecâtını bir bâb-ı müstaḫillde biz beyân eyleriz.

Ve eger verem-i mi'ce şafrâvî olur ise vâcib olur ki ibtidâ-i veremde çimâdât-ı müberride ile verem cidden tebrîd oluna. Ve o çimâdât ma'rûfe çimâdlardır ki aḫlâḫında şandal ve kāfûr ve verd ve onlar gibi müberrid edviye ola ve onlar mâ-ı şa'îr, mâ-ı rummân-ı müzz ü maḫbûḫ ile ve seretânât

ile sağy olunur ve birkaç günden sonra mâ-ı 'inebü's-ş-şaleb ve mâ-ı hindebâ ve miqdâr-ı kalîl mâ-ı râziyâ nec onlarda isti'mâl olunur.

İkinci Faşl Mî'dede Olan Evrâm-ı Bārīde-i Balgamiyye Beyânındadır

Bu mişli olan verem-i mi'de ruṭubetten ve sū-ı haḍm ve kılllet-i riyâdetten ve mevâdd-ı raṭbeyi müvellide ve ev'ıye ve ağşıye ḥâkḳına olup senin ma'âlûmun olan esbâb-ı mâḍiyeden 'arıḳ olur.

el-Ālāmât: Verem-i balgāmīnin 'alāmâtı onda veca'-ı rāsiḥ⁴⁰ ve nütū' olur velâkin onda ḥummâ ve iltihâb ve vesvâs olmaz belki onda ruṭubet-i rîk ve reşâşiyet-i levn ve kılllet-i 'ataş ve sū-ı haḍm ve kılllet-i şehvet olur ve mi'denin ruṭubet-i mizâcına edille-i sāire ile istidlâl olunur.

el-Mu'âlecât: Ve bu verem-i balgāmī mu'âlecesinde kânûn budur ki onda isti'mâl olunan muḥallilât kavâbıddan ḥâlî kılınmaz. Verem-i mi'dede isti'mâl olunan muḥallilât kavıyyü't-tahlîl olan muḥallildir ve o mişli kavî tahlîli olan muḥallilde kavâbıd dahi isti'mâl olunur. Ve mi'dede olan verem-i balgāmī 'ilâcına bed' olup mâ-ı kerefs ve mâ-ı râziyâ nec her birinden ikişer ūkıyye, burâk üç dirhem, levz-i ḥulv dühnü miqdâr-ı kifâye bu mezkûrlar cem' olup sağy olunur ve bundan sonra iki dirhem dühn-i ḥırva', üç dirhem tatlı badem yağı ve iklîl-i melik ṭabîḥi ile sağy olunur. İklîl-i melik ṭabîḥinin şıfatı budur: [349a] İklîl-i melik on, aşl-ı râziyâ nec on. Bu devâlar dört rıtl su içinde bir rıtl kalınca kadar kaynatıp o maṭbûhtan dört ūkıyye miqdârı sağy olunur. Ve o 'alîle o ṭabîḥ-i züfâ nâfi' olur ki onun içinde iklîl-i melik ola ve onun bir şerbeti içinde üç dirhem dühn-i ḥırva' ve iki dirhem dühn-i levz-i ḥulv kılma.

Ammâ bu bâbda isti'mâl olunan mesūḥât ve aḍmideden bu devâ dahi mücerreb devâdır: Ca'de, iklîl-i melik, ḥamâmâ, bâbâdya, şibî onar dirhem, sünbül, efsentîn her birinden yedişer dirhem, şabır sekiz dirhem, maşṭakî on dirhem, kündür altı dirhem, aşl-ı ḥaṭmî on beş dirhem, uşşak, cāvşîr, mey'a her birinden onar dirhem, şaḥm-ı ıvezz, şaḥm-ı decâc her birinden ikişer ūkıyye, şem'-i aḥmer iki rıtl; bu mezürlardan dımâd ittihâz olunur.

40 "Veca'-ı rāsiḥ" bir mevâḍ' de şâbit olup mevâḍ'-i âḥere intikâl eylemeyen veca'dır.

Ve efdal-i mesûhât: Dühn nârdîn, dühn-i sünbül içlerine mürr ve çar-demânâ katılıp ittiḥâz olunan mesûhtur. Ve kezâlik onlara hilyevn ve leb-lâb, dühn-i levz-i ḥulv ve sılḳ ve kerneb zeyt ile isti'mâl olunmak nâfî'dir. Ve dahi müceffif ve haḍmı sehl olan ağdiye dahi nâfî'dir. Ve vâcib olur ki çaydan aşlen ictinâb oluna.

Üçüncü Faşl Şulbe ve Ğalîza Olan Evrâm-ı Mî'de Beyânındadır

Ba'ḍı kerre mi'dede verem-i şulb ü ğalîz bed'ên ve evvelen ḥâdiş olur ve ba'ḍı kerre dahi evvelâ evrâm-ı ḥârre ḥâdişe olup ba'ḍehu şalâbet ve ğilzate intikâl eder. Ve bundan aḳdem senin bildiğin üzere her ne kadar nâdir ise mi'denin verem-i şulb ve ğalîzi balgamı verem-i taşallüb ve tağalluz etmekle 'arız olur. Ve verm-i şulbe, 'alâmet evrâm ile olan mecessenin şalâbeti ve keşret-i vesvese ve neḥâfet-i beden delâlet eder.

el-Mu'âlecât: Bu veremin mu'âlecesinde dahi kânûn budur ki edviye-i muḥallile isti'mâl olunduḳta edviye-i kavâbıddan ihlâ olunmaya. Evrâm-ı ḥârrenin âhirinde isti'mâl olunan şedîdü'l-tahlîl muḥallilâtın küllîsi şulbe ve ğalîza olan evrâm-ı mi'dede isti'mâl olunur, ve ona dahi o muḥallilât nâfî'a olur.

Ve vâcib olur ki onlara dâimâ likâh saḳy oluna ve yine onlara bu devâ dahi nâfî' olur: Üç mişḳâl dühn-i ḥırva', mâu'l-uşûl içinde memrûs olan ḥıyârşenber⁴¹ tabîḥiyle isti'mâl olunur. Eger ondan aḳvâya ḥâcet olur ise mâ-ı uşûl içine fiḳâḥ-ı izḫir ve maşṭakî ve bersiyâvşân sâir edviye ile birer cüz' idḥâl olunur ve dühn-i ḥırva' içine dühn-i süsen bir dirhem, dühn-i levzden iki dirhem katulsa nâfî' olur. Ve kezâlik edhân-ı mezkûre mâ-ı 'asel ile saḳy olunsa nâfî'dir.

Ve vâcib olur ki bu 'illette isti'mâl olunan dîmâdâta muḥḥ-ı 'izâm ya'ni kemikte olan ilik ve sâḳ-ı baḳarın muḥḥu ve senâm-ı ba'trîn ihâli⁴² isti'mâl oluna.

Ve zîkr olunan mi'denin evrâm-ı şulbüne ve dübeylesine menfa'ati olan edviyeden olur: İklîl-i melik ve ḥulbe ve bâbünc ve ḥabbu'l-ġâr ve ḥatmî ve efsentîn her birinden birer cüz', uşşâḳ, levz her birinden bir cüz'ün şülüşânı.

41 Hâmişte "ḥıyârşenber" bedeline "cävşir" nüşadır diye işâret olunmuştur.

42 "İhâl" çevriş yağıdır; bu maḳâmda devenin örgücünün yağı murâd olunmuştur.

Bu eczâlar ahz ve şumûğu içinde yirmi ‘aded incir tabh olunan tılâ ile hall ve ‘asel ile sahk olunduktan sonra bi’l-cümle edviye cem‘ olunup ondan dımâd ittiḥâz olunur ve isti‘mâlinin menfa‘at-i ‘acîbesi olur. *Ve tabf ile olan nüshada “levz” bedeline “kafr” vâkif olmuştur; şumûg karînesi ile bu nüsha şahîha olmak zann olunur, zîrâ kafrın şumûğa müşâbeheti vardır Allâhu âlem.*

Dımâd-ı Aḥer: Vesahu’l-kevarîr altı cüz², mey‘a iki cüz², maştakî bir cüz², ‘ilk-i butm nişf cüz², dürdî-i dühn-i nârdîn zıkr olunan edviyeyi cem‘ edecek mikdâr.

Dımâd-ı Aḥer: Uşşak yüz, şem‘ yüz, iklîl-i melik on iki, za‘ferân, muql-i yehûd, mürr her birinden sekiz, dühn-i belesân bir rıtl;⁴³ bu edviyeden dımâd ittiḥâz olunur.

Ve bu ‘illette cidden nâfi‘ olur ‘asîr-i kerm dühnü. Ve yine cidden nâfi‘ olur tabh-i îresâ hıyarşenber ile dımâd olunmak. Ve şol dımâd dahi nâfi‘ olur ki onu biz şalâbet ile olan da‘f-ı mi‘de bābında zıkr eyledik.

Nüşa-i Dımâd-ı Aḥer: Maştakî, kündür, efsentîn her birinden birer cüz², uşşak, za‘ferân her birinden ikişer cüz², su‘d üç, kayrütî, dühn-i nârdîn kadr-i kifâye.

Ve kaçan verem-i balgamî velev nâdiren verem-i şulbe intikâl eder ise onun ‘ilâcını ona muvâfık edip onda bu sıfat üzere olan dımâdı isti‘mâl eyle o dımâd budur:

Nüşa-i Dımâd-ı Mezkr: Uşşak, bezr kerneb, muql, levz-i mürr, mey‘a-i sâile, maştakî, sünbül, idḥir, su‘d. Bu edviyelerde zıkr olunan şumûg hall olunup ve şumûgdan gayrileri sahk olunup dımâd olmak üzere cem‘ olunur. Ve onların ağdiyeleri hişyevn ve leblâb ve dühn-i levz-i hulvden ittiḥâz olunur huşuşan bu gıdâlar mi‘de verem-i şulbünün evrâm-ı hârreden mün-takîl olanlarına ziyâde nâfi‘ olur.

Dördüncü Faşl Dübeyle-i Mi‘de Beyânındadır

Çok kerre verem-i mi‘dede etıbbânın tedbîrleri tedbîr-i muvâfık olmakla o verem ḥurâc olur ve ba‘dı kerre dahi o ḥurâc mi‘dede olan ḥâdiş olur.

43 Muşannif ba‘dı kerre maḥḍ ‘adedi zıkr edip bu maḥâmda eylediği gibi onu taḳdîr eylemez, yüz ve on ve sekiz der lâkin o ‘adedler dirhem midir veyâḥûd mişḳâl midir beyân eylemez. Benzer ki ‘alîlin mizâcına göre ḥads-i tabibe ihâle eder.

el-‘Alāmât: Mi‘denin evrām-ı hārresi bābında biz mi‘de hüracının ‘alā-metini beyān eyledik.

el-Mu‘ālecāt: Hüracın ‘ilācında vācib olur ki faşda mübāderet oluna ve mi‘de-i müteverrime hārri ise hāricen ve dāhilen o mi‘de tebrīd oluna, im-kānı miqdār tebrīd olunmakla onun hüracı dübeyle olmaktan men‘ oluna.

Eger dübeyle olup māddesi tarīk-i nuḍca ise o şürette dübeyleye nazar olunur, eger dübeyle hafife olup onda nuḍc qarīb olduğu tevehhüm olunur ise vācib olur ki ona merreten-ba‘de-uhrā mā-ı hārri ile leben-i hālīb saqı oluna. Ve şalābeti dahi ihsās olunup o dübeylenin şalābeti ğamz ile münġa-mize olur ise ona nazar oluna ve teraḳḳub oluna ki onda heyecān ve kuşarī-ret ve vereme inġimāz⁴⁴ ‘arıḍ olur mu ta‘arrüf oluna. Ve eger leben-i hālīb-i mezkūr nāfi‘ ve müfid olmaz ise vācib olur ki ona mā-ı hulbe ve ḥasek ve dūhn-i levz-i mürr saqı oluna. Ve eger onlardan dahi aqvā edviye saqıyına ḥacet olur ise ve tarīk-i nuḍcu aḥzı dahi ziyāde oldu ise o edviyeye dūhn-i hırva‘ dahi idhāl olunur ve bu şānda mücerreb devālardan olur.

Dübeyle-i mi‘desi olanlara taraḥşekūk-ı yābis bir buçuk dirhem, bezr-i mürr ve hulbe bir dirhem; bu mezkūrlar saḥḳ olunup leben-i hārri-ı hālīb envā‘ından leben-i etān ve leben-i mā‘iz mişliler ile saqı olunur ve lebenin miqdārı üç ūḳıyye kılınır ve o lebene üç dirhem miqdārı sükker dahi ilkā olunur.

Ve yine bu ‘illete mücerreb devālardan olur taraḥşekūk-ı yābis bir ūḳıyye, hulbe iki ūḳıyye, bezr-i mürr dört ūḳıyye; bu mezkūrlar aḥz ve daḳḳ olunup elekten geçirilip leben-i mā‘iz ve dūhn-i simsimle ma‘cūn kılınıp onunla taḥmīd olunur.

Ve vācib olur ki mi‘dede olan o dübeyle mā-ı fātir ile taḥmīm olunup üzerine o ḥabīş vaḍ‘ oluna ki tīn ve bābūnec ve hulbe maḥbūhlarından içinde li-ecli’t-taḳıyye efsentīn kılındıktan sonra o ḥabīş ittiḥāz oluna. Ve bu tedbīrlerin cümlesinden murād ve maḳşūd veremi inḍāc ve tefcīr olur.

Ve kaçan nuḍcu sen ḥads edip ve zikri ānifen sābıḳ olan taḥmīmi ve ḍimādātu işlemiş olur isen ve ḍimādiyyetini dahi taḳīb etmiş isen ona sen bir döşek ferş eyle ki o döşek iki kat olup viḫā‘esi ve difā‘esi ğayete bālīg olmuş ola ve o ‘alīle emr eyle ki o döşek üzere münbaḫīhan ya‘nī yüz üstü-

44 “İnġimāz” iştidād ma‘nāsınadır.

ne yatıp uyuya ve inbiṭāh-ı mezkûrun dağtı ile ve münfecir olunca kadar. [349b]

Veremin inficârı miḍenin ḍumûru ve teṭâ'münü ile senin ma'ḷûmun olur ve o inficâr-ı veremin kazf eylediği nesne ile dahi ma'ḷûm olur veyâhûd ihtilâfla hâric olan kayhtan ve demden dahi ma'ḷûm olur. Ve kezâlik o vereme kable'l-inficâr mâ-ı hindebâ ile şabır dahi saıy olunur ve kaçan münfecir oldukta ona edviye-i mülhime saıy olunur.

Ve miḍesinden irin ve kayḥ kayḥ edenlerde recâ-i bürḥ miḍesi yâbis olanlardan ya'ni vereminden ruṭûbet ḥurûc eylemeyenlerde olan recâdan ekşer recâ olur. Ve eger sen ḥads eder isen ki miḍede kayḥ'a şâlih nesne vardır, onu sen ishâl ile iḥrâc eyle ve onu kayḥḥ tarîkine tahrik eyleme. Ve bu mişli tedâbir ona nâfiḥ ve nâciḥ olmaz ise evrâm-ı şulbe bâbında mezkûr olan edviyeyi onlarda isti'mâl eyle.

Ve ammâ dübeyle-i miḍde aşhâbına muvâfık gıdâlar evâil-i emrde o aḥsâdır ki neşâ ve şa'ir-i muqaşşer ve sufretü'l-beyḍ bi'l-cümle bu gıdâlardan mütteḥaz ola ve âhırinde onun ağdiyesi olan aḥsâda senin ma'ḷûmun olduğu üzere şibt ve ḥulbe dahi mahlûṭ ola.

Beşinci Faşl Miḍde Kurḥaları Beyânındadır

Baḍdı kerre miḍdeye ḡurûḥ ve büşür dahi cârıda olur ḥiddetli aḥlâtı ve mevâddı miḍde teşerrüb eylediğinden için veyâḥd o mevâdd-ı ḥârrenin miḍdeye mülâkâtı ḥasebiyle ḥâdiş olur. Ve ekşer-i emrde o mevâdd miḍdeye ġayri cüdvdan gelir, zîrâ çok vâkiḥ olur ki miḍdeye baştan ḥârre ve lezzâ'a mevâdd nâzile olup miḍdeyi tefriḥ eder veyâḥd cüfûneti kabûl eden mevâdd baştan nüzûl edip miḍdede ta'cffün eyledikte cirm-i miḍdeyi müddet-i nüzûl tavile olmak ḥasebiyle ekl eder.

Fi'l-Alâmâti ve'l-Furûk: Çok kerre miḍde ḡurûḥu ḥuşuşan miḍdenin esfelinde olan ḡurḥa şıġar-ı nefese ve dürür-i c'araıa ve ġaşye ve eṭrâfın berdine mü'eddî olur.

Ve baḍdı kerre ḡurûḥ-ı miḍdeye cüşânın netni ve o buḥârın irtifâı ki o buḥâr lisânın yûbs ve cefâfına mü'eddî olur ve kezâlik keşret-i kayḥḥ delâlet eder. Ve kaçan miḍdede büşür olsa ona cüşânın cidden keşiren olduğu delâlet eder.

Ve kûrha gâhîce merîde ve gâhîce fem-i mi'dede olup a'râdları müteşâbih olur ve beynehümâda olan fark bu olur ki merî kûrhasının veca'ı half cānibinden iki ketif arasında ve kezālik şadra varınca qadr 'unuқта ihsās olunur. Ve kaçan zîkr olunan mevādî'de veca'-ı yesîr olmakla ihsās olunmasa o veca'ı izdirād-ı lokmā beyān ve mevdi'-i veca'ı āşikār ve 'ayān eder ve 'ayān eder.

Ammā fem-i mi'dede vāki' kûrhanın veca'ı şadri tecāvüz eder ve ekser-i hâlde o veca' merākķ cihetine munşarif olur ve onda nefes-i sagîr olur ve cesedi bürüdet üzere olur ve ekser-i hâlde gāşye mü'eddî olur.

Ammā ka'r-ı mi'dede olan kûrhağa kûrha kışrının berāzda bilā-sahcın fi'l-em'ā hurûcu ile istidlâl olunur.

Ve kezālik mütenāvel olan ta'am mi'dede istikrār eyledikten sonra veca'nın vücûdu ile ve veca'nın killeti ile dahi istidlâl olunur.

Ve mi'dede kûrha olduğu gibi em'ada dahi kûrha hâdis olup mevdi'-i kûrha müteşâbih olur ve beynehümâyı fark ta'amın bedene dühülû olur ve kezālik em'ā kûrhasında berāz ile kûrha kuşuru nādiren hurûc eder ve o kuşur her ne kadar süflâda olan kûrha kuşuru ise dahi 'ulyâda olan kûrha kuşuru cinsinden olup rakîk olur.⁴⁵

Ve kûrhanın nefes-i mi'dede olduğuna veca'nın nevāhî-i em'ada olmadığı ile istidlâl olunur, bu kûrhada veca' fevķde ihsās olunur.

Ve ba'dı kerre kûrha-i mi'denin veca'ı züsenţariyā veca'ına müşâbih olur, züsenţariyā 'ulyâda olan em'ā kûrhası olur, pes vācib olur ki onların farkında teferrüs-i ceyyid ile teferrüs oluna.

Ammā kay' ile kışre hurûcu ancak merî kûrhasında ve mi'de kûrhasında olur, em'ā kûrhasında kay' ile kışre hurûc eylemez.

Ve kaçan sen kûrhanın mi'dî veyâhüd mi'avî olduğunu imtiḥān murād eder isen 'alîle bir şey' it'ām edersin ki onda ḥardal ile ḥall vāki' ola. *Ḳānûn'ın zîkr eylediği bu imtiḥānda iki vech vardır: Vech-i evvel budur ki o nesnelere ile kay' hâdis olur, eger kışre hurûc ederse kûrhanın mi'dî olduğuna ve kışre hurûc eylemezse kûrhanın mi'avî olduğuna istidlâl olunur.*

45 Ya'nî süflānî olan üç 'aded em'anın kendi cirmi galîzdir velâkin kûrhasının kuşuru rakîkadır, ammā 'ulyâda olan em'anın cirmi ve kûrhasının kuşuru cem'ān rakîkadır.

Ve vech-i şânî budur ki o nesnelere veremi lez ve lez mîdede ihsâs olunur ise kûrhanın mîdî olduğuna ve emfâda ihsâs olunur ise kûrhanın mî'avi olduğuna istidlâl olunur.

Ḳurûh-ı Mîde 'İlâcî Beyânındadır

Mîdede t̄ariyye ve tâze olan cirâhatin 'ilâcî edviye-i kâbîda ile olur ve onun aḡdiyesi serî'atü'l-haḡm kılınır ve ondan kûrha edviyeler teb'îd olunup zencâr ve isfidâc ve mertek ve tütîyâ ve bunun emşâli edviye-i kûrûhiyye t̄ariyye olan cirâhate taḡrîb olunmaz ve belki mîde kûrhasında ve âkilede vâcib olur ki evvelâ mîde mâ-ı 'asel ve cüllâb mişlli ile tenḡiye oluna ve tenḡiyede kuvveti olan münakḡiyât isti'mâl olunmaya, zîrâ münakḡiyât-ı kavîyye mîdeyi eḡzâs ile taḡrîb eder ve ihdâs eylediḡi taḡrîhi ḡâlib olur. Ve vâcib olur ki kûrha için isti'mâl olunan edviyenin cilâsı ve ḡasli esfel cānibine ola ve eger o kûrhada te'ekḡül ve laḡm-ı meyyit var ise laḡm-ı meyyiti tenḡiye ve laḡm-ı sālîhî münbit devâlar saḡy olunmakla ilhâm olunur ve bu bâbda 'aceb muvâfîk devâ olur feyḡarâ eyârici. Ve kaçan o kûrha tenḡiye olınsa vâcib olur ki ona zebedi menzûc olan meḡîd-i baḡar ve sefercel ve şarâb-ı rummân ve bu mişlli eḡribe saḡy oluna, kezâlik mâ-ı şa'îr rummân ile ve eḡşrecâr-ı fevâkih-i kâbîda dahi saḡy olunur. Ve ba'ḡı kerre 'acâcîl ve cedy batnları ḡall ile terbiye olunup onlara it'âm olunmaḡa dahi ḡâcet olur.

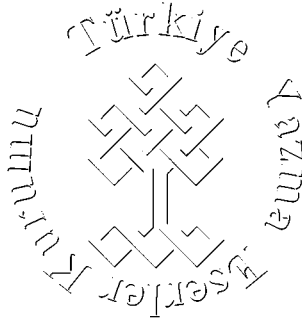
Ma'lûm ola ki kûrûh-ı mîdenin 'ale'l-kemâl veḡarı tenḡiye ve vesahı izâle olmadıkça ona mu'âlece müfid olmaz ve onda müdemmil edviye isti'mâlinde idmâl ḡâşıl olmaz. Ve kaçan o kûrha mu'âlecesinde müdemmil isti'mâl edip ve kûrha merî ve fem-i mîde nâhiyesinde olsa o edviye-i müdemmileye şamḡ ve keşîrâ gibi muḡarriyâtından bir şey-i şâlih idḡâl eyle. Ve ba'ḡı kerre kûrûh-ı mîdeye felûniyâ ve akrâş-ı kehrübâ dahi nâfi' olu ḡuşuşan o kûrhada ḡay-ı dem olur ise nef'î ziyâde olur ve fevâkih-i kâbîda rubûbu dahi cemî'an nâfi' olur ve ba'ḡı kerre rubb-ı ḡâfeḡ ve rubb-ı eḡsentîn dahi nâfi' olur.

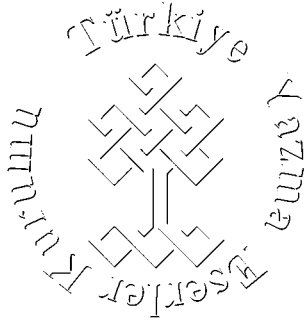
Ve kaçan mîdede kûrha olup ve lezzâc olan ishâlden münfekk olmasa ve o ishâl ve devâ'î ve mevâdd ḡasebiyle olsa vâcib olur ki ḡıyârşenber ile o 'alîl ishâl oluna. Ve eger o ishâl kûrûhun kendiden olur ise vâcib olur ki

akrās-ı tabāşîr ve rubûb-ı kâbıda mâ-ı sevîk-i maţbûh ile saqy olunmakla mu'âlece oluna. Ve eger onun âkilesi var ise nefş-i dem bâbında bizim zıkr eylediğimiz ile mu'âlece oluna.

Altıncı Faşl Büşür-ı Mî'de Beyânındadır

Büşûru olan mi'deye bi-müdârâtın tenkıyeden sonra nâfi' olur o edviyeler ki onunla kurûh-ı mi'dede istishâl olunmasına ruşşat verildi, habb-ı rummân, zebîb ile ve içinde kızmış demir söndürülen leben ile 'ilâc olunur. Ve o kimseler ki onların mi'desine inhırâk 'ârîd ola, onlar için halâş mu-taşavver olmaz ve mi'delerinde inhırâk-ı kalîl olanlar dahi kalîlen necât bulur. [350a]

**KİTÂB-I ŞÂLİŞİN ON ÜÇÜNCÜ FENNİNİN BEŞİNCİ
MAKÂLESİ Mİ'DENİN MÜŞTEMİLE OLDUĞU
NESNELERİN VE Mİ'DEDEN HURÛC EDENLERİN VE
MERÂKĖ VE MERÂKĖ VELY EDEN
A'ÐÂLARIN CEMİ'AN AHVÂLİ BEYÂNINDADIR
O DAHİ FUŞÛLÛ MÜŞTEMİLEDİR**

Evvelki Faşl Nefha Beyânındadır

Ba'dı kerre mi'dede nefha-i ta'am sebebiyle hâdiş olur, zîrâ ba'dı e'ti-
mede ru'tubet-i ġarîbe olur, kaçan mi'deye vardıkta riyâha istihâle eder ve
mi'de harâreti her ne kadar mu'tedile olur ise dahi o ru'tubet riyâha istihâ-
leden mu'kaddem ta'hîlden 'âciz olur. Ve ba'dı kerre dahi harâret-i hâdîme
da'fından nefha hâdiş olur her ne kadar cevher-i ġidâda cüz'-i nâfiğ olmaz
ise ve bi't-ıtab' ġidâmın nefhi mu'ktefî olur bir keyfiyyeti yok ise. Lâkin
harâret-i ġarîziyyeye da'ife oldukta ġidâyı tebhîr edip riyâh ihdâş eder. Ve
cevherinde nefh olmayan ġidâdan ancak nefh harâret-i ġarîziyyenin da'fı
ile hâdiş olur o harâret-i da'ife ġidâyı tahrik edip hağmdan 'âcize olmak
hasebiyle ve kaçan harâret-i ġarîziyye mi'deden aşlen ve küllen zâile olsa
cevher-i ta'amda ne kadar nefh var ise onu tenâvülden nefh hâdiş olmaz
harâret-i ġarîziyyenin 'ademi hasebiyle.

Ve ġidâdan nefh hâdiş olmadığının sebebi mütenâvel olan ġidâmın cev-
herinde cüz'-i nâfiğ olmadığından olur veyâhüd onun ġayri iki sebebden
olur: Evvelki sebep harâretin istilâsı ve ikinci sebep o berddir ki bir nesneyi
tahrik eylemez ya'nî riyâhın hudûsu hareket-i ġidâ ile olur ve hareket-i ġidâ
velev da'ife-i harâret ile olur; kaçan berd istilâ edip harâret kalmasa o ġidâ-
dan nefh hudûsu mutaşavver olmaz.

Ve ba'dı kerre mi'dede hağma vâfiye harâret olur ve mevâdd dahi o
harârete ve hağma mücibe ve münkâde olur, o ağdıye üzere mâ-ı keşîr şûrb
olunmakla ġidâdan ma'tlûb olunan e'f'âle mâ-ı keşîr mu'arîf olur.

Ve ba'dı kerre dahi o ġidâ-i şâlihi tenâvül eden kimse ġidâ üzere hare-
ket-i muhağhıda ile hareket eder.

Ve ba'dı kerre dahi mizâc-ı ġidâ neffâh olur lübiyâ ve 'ades mişllilerde
o mizâc olduğu gibi ve kuvve-i hâdîmenin kuvveti ve mevâni'-i hağmdan

ictimân ona nefc vermez lâkin harâret şedîdetü'l-kuvvat olur ise o zamân nefhi olan gıdâyı harâret kâmilen hağm edip nefhi zâhir olmaz.

Ve eşribe-i neffâhadan olur şarâb-ı gâliz ve şarâb-ı hulv lâkin şarâb hulv rakık olur ise ondan tevellüd eden riyâh latife olur ve gâliz olmaz.

Ve bağı kerre dahi sebab-i nefha ta'âmın tab'ının hâr olduğu olur, zîrâ o ta'âm mi'dede tesahhün edip onun bi'l-kuvvat harâreti fi'le hüruc eylediği hâlde mādde-i bārideye ve raṭbeye müşādif olsa onun harâreti mādde-i bāride-i hārreyi tahlil ve tebhîr edip nefha ihdās eder.

Ve bağı kerre dahi sebab-i nefha qarākır olur o zamānda ki baṭnda havā olar ve mi'dede ve em'ada ruṭbet-i ficce vü zücāciyye olur ve bu mişli kimsenin harâret-i tab'ıyyesi o ruṭbetten ağdiyeye meşgûl olsa harâret ruṭbet-i ficceden zâhile olup ruṭbet-i ficce sâkineten ve hādiyeten bakiyeten kalır ve kaçan baṭn gıdadan hālî ve havâî olsa harâret o ruṭbete teşebbüs edip ondan riyâh ve nefha tevellüd eder.

Ve bağı kerre nefhaya sebab bu olur ki tab'atı hall gibi bir şey-i hâmid bulmakla cû'a mütenebbih olup kuvvayı tahrik eder ve kuvvânın hareketi ile fedâ-ı baṭnda olan havâ hareket eder ve havânın hareketine o havâlîde muhtebise olan encüre beḳâyası tebe'iyet ile hareket edip ondan riyâh mişli nesneler ihsās olunur.

Ve bağı kerre nefhaya sebab sevdânın keşreti ve tihâlin emrâdı olur.

Ve bağı kerre dahi hâricden vârid olan berd nefhaya sebab olur, zîrâ berd ile hâdis olan riyâh cem'ân bedeni mümteli'e eder onun için ki mādde-i 'âmile olan harâret da'ife olmakla gıdâyı nişf hağm ile hağm eder ve nişf hağmdan riyâh tevellüd eder keşret-i buhâr olmak hasebiyle.

Ve kaçan nâkıhînin evvâfında keşret-i riyâh ve nefha olsa nüksü inzâr eder.

Ve 'ilel-i merākıyenin ekşeri harâret-i mi'de iştîdādından ve gıdânın bedene sülûku tırukunun insidādından hâdis olur, zîrâ o tıruk mesdüde oldukta kaḳarâ ric'at edip mi'de nevâhîsinde muhtebise olup cüşâ-i hâmid ve ḳay'ı muḳarris ihdās eder huşuşan ona tihâlden müşâreket eder ise o hâlet onda keşire olur ve onun berâzı raṭb ve demi gâliz olur ve onda bağı kerre verem dahi 'arîd olup ondan buhâr-ı sevdâvî tevellüd etmekle mâliḳülyâ dahi ihdās eder.

el-‘Alāmât: Cevher-i ta‘ām sebebiyle tevellüd eden riyâh ve nefha ‘alâmetleri mütenâveldeden cevherininin müvellid-i riyâh olmakla ma‘rûf olanları tenâvülün tekaddümü olur. Ve cevher-i ta‘âmdan hâdiş olan nefhada cidden keşret olmaz ve o nefha evkât-ı keşîrede dahi olmaz belki ‘ale’l-fevr mündefi‘a olur.

Ve kezâlik o mişli nefhanın ağıdiye-i ceyyide ve gayr-i nâfiha tenâvül olundukta ‘adem-i hudûsu dahi delâlet eder. Ve o nefha iki yâhüd üç def‘a tekerrür-i cüşâ ile dahi mündefi‘a olur ve gâilesi sâkine olur. Ve bunun emşâli ‘alâmetler ta‘âm üzere mâ-ı keşîr şürbünden ve hareket-i muhadhıdan hâdiş olan nefhaya dahi ‘alâmet olur.

Ve bi’l-cümle tedbîrde haṭâ olmakla kuvve-i hâdimeye ‘arîd olan esbâb ile hâdişe olan nefhanın ‘alâmâtı o esbâbın vücudunu ta‘arrûf ile ve tedbîr teğyîr olundukta nefhanın zevâli ile ma‘lûm olur.

Ve nefha-i sevdâviyye ile ahlât-ı ratbe-i ficceden tevellüd eden nefhaların farkı budur ki nefha-i sevdâviyye yâbise olur ve nefha-i uhrâ ya‘nî ruṭubet-i ficceden olan nefha ruṭubetli olur ve nefehât-ı sāirenin ‘alâmâtı esbâbının vücudu olur.

el-Mu‘âlecât: Eger nefha ta‘âm-ı neffâh tenâvülünden hâdiş ise vâcib olur ki o ta‘âm terk olunup gayr-i neffâh ta‘âm tenâvül oluna ve müste‘nif olan ta‘âmın tedbîrinde dahi ihsân oluna, hadma mu‘arîd nesne bulunmaya ve vâcib olur ki o vakte varınca kadar evvelâ hâdiş olan [350b]⁴⁶ nefhayı izâle için ‘alîl tenvîm oluna ve onun hey‘et-i nevmi batn üzere ola ve kuṭn mişli dif ile maḥşüvve bir miḥadde ya‘nî yastık başı altına vaḍ‘ oluna.

Ve eger sebeb-i nefha mi‘denin bürüdeti ve da‘fı olur ise bâbında mezkûr olan mu‘âlece ile ‘ilâc olunur ve içinde nânḥâh ve kemmûn ve kâşim gibi kâsiretî’r-riyâh mülattıfât taḥḥ olunan dühn ile o nefha temrîḥ olunur. Ve bundan aqvâya hâcet olursa içinde sezâb ve bezr-i sezâb ve ḥabb-ı gâr ve encudân ve sîsâliyüs olan dühn-i gâr ve dühn-i ḥırva‘ ve bunlara müşâbih dühnlere ile nefha temrîḥ olunur. Ve baḍı kerre dahi içinde şıbs ve o mecrâya cârî nebt taḥḥ olunan dühn ile ‘udvu temrîḥ kifâyet eder ve bu temrîḥten

46 [Hamidiye nüshasında bu vr. 350a’nın son 11 satırı ve vr. 350b’nin tamamı, vr. 341a’da yer alan “İkinci Faşl Da‘f-ı Mi‘de Beyânındadır”dan tekrardır. Bu itibarla çeviri metnimiz 350b’yi atlayarak 351a’dan başlamaktaadır.]

sonra kavıyyü't-tahlîl olan merhem ve kezâlik o merhem ki zûfâ ve şıbs ve mâu'r-remâd mişlilerden mütteḥaze olan merhem dahi 'udv üzere isti'mâl olunur. Ve ba'dı kerre dahi ḥuḳun isti'mâline ḥacet olur ve edhân-ı mezkûre ile o 'alîle ihtikân olunur. Ve ba'dı kerre o ḥuḳne olunacak edhân içine zift dahi idhâl olunur.

Ve eger nefḥa ihdâs eden berd mādde-i ḡalîzadan ḥâdiş oldu ise onlara bu edviyeler saḳy olunmaz, zîrâ o edviye onlara saḳy olunsa riyâḥlarını taḥrîk ve ziyâde eder belki mu'âlecelerinde vâcib olur ki evvelâ onların māddeleleri tenḳiye oluna ve ba'dehu onlara edviye-i mezkûre saḳy oluna.

Ve eger sebeb-i nefḥa olan berd sâzec olur ise ve eger māddesi ḳalîle olur ise o mādde-i ḳalîleye mübâlat olunmaz ve onu tenḳiyeye ḥacet olmaz belki ḳable't-tenḳiye onlara edviye mezkûre evvelâ saḳy olunur ve onlara şifâ olup nef'i 'azîm olan edviyeden olur. Bir ḥuzme ca'de aḥz olunup su içinde taḃḥ-ı şedîd ile taḃḥ olunur ve o matbûhtan 'alîle saḳy olunur veyâḥud fütenec-i nehri taḃîḥi 'asel ile ḥalt olunup saḳy olunur. Ve ḥavlencân taḃîḥi cidden nâfi'dir ve ḥavlencânı olduğu üzere isti'mâl dahi nâfi'dir ve kezâlik ḥavlencân sekbînec ile ma'cûn kılınıp ḥummaşa miḳdârında ondan ḥabb ittiḥâz olunur ve onun şerbet-i vâhidesi bir mişḳâl olur ve mâ-ı ḥârr ile isti'mâl olunur ve o ḥabb fîhi keşîren taḥlîl eder.

Ve 'işyân üzere olan nefḥaya nef'i 'azîm olan edviyeden olur: cünd-i bî-desteri su ile memzûc veyâḥud rubb ve zeyt-i 'atîḳ ile memzûc ḥall ile saḳy eylemek ḥuşuşan o ḥall encudân veyâḥud 'unşul ḥalli ola.

Ve deyildi ki ḥunzîrin ka'b-ı muḥrakı mi'de nefḥasına nâfi'dir. Ve bu edviyelerden ḥafîf olan devâ dahi ba'dı kerre ona mu'âlecede kifâyet eder, meşelâ o nefḥa şâḥibine şarâb-ı şırf ta'âm-ı yesîr üzere saḳy olunup tenvîm olunur ve ezâsından berî olduğu ḥâlde ḳâim olur.

Merûḥ-ı Nâfi': Şünîz ve ḥabbu'l-gâr ve sezâb şarâbla şedîden taḃḥ olunur ve taşfiye olunduktan sonra o şarâba nişfi miḳdâr dühn ḥalt olunup şarâb zâil ve dühn bâḳî kalınca ḳadar taḃḥ olunur ve onunla nefḥa temrîḥ olunur. Ve kezâlik dühn-i şünîz dahi nâfi'dir.

Ve ba'dılar zâhib oldular ki cem-siferem butûnu müntefiḥa olan şıbyâna nâfi'dir.

Ve sevdâvî olan nefha-i lâzimeye sencerînâ ve fendâdîkûn ve nânḥâh ile mu'âlece olunur. Ve eger kâvî istifrâğa ḥâcet olur ise ḥabb-ı müntin isti'mâl olunup ve nefhanın üzerine cidden şikkîf olan ḥall ile meblûleten isfence vağf olunur ve o isfence encudân ḥalli ile meblûle olur ise ecved olur.

İkinci Faşl Karâkır Beyânındadır

Cemî'an nefha esbâbı karâkırâ dahi bi-aynihâ esbâb olurlar. Kaçan o esbâbdan nefha ḥâdiṣe oldukta tabî'at nefhayı def' kaşd eyleyip lâkin def' edemese ve o nefha 'iṣyân etmekle fevk ve tahtının birinden mundefî'a olmasa belki ev'îye ve em'âda hareket eylese o hareketten karâkır ḥâdiṣ olur ḥuşuşan o hareket ḍayyikatü'l-menâfiz olan mi'â-i diğâқта olur ise onda müteḥarrike olan riyâhta karâkır ekser olur ve eger ondan munfaşıl olup mi'â-i ğilâza taḥalluş eylese mi'â-i ğilâzın menâfizinde si'a olmakla onda riyâh sâkine ve ḥâdiye olup kalîle olur ve ma'a-killetihâ şavtı eşkal olur ve diğâkın riyâhının şavtı ziyâde hiddetli olur ve ma'a-hâzâ onda riyâh keşret üzere olur. Ve kaçan o riyâh rutûbete muhteliṣe olsa onun şavtı şâf olmaz ve kaçan o rutûbete muhteliṣ olan riyâh bir fedâ ve boş maḥal balsa ve o muhteliṣ riyâh mundacce ve muḥadḥıda olsa, bakbaka ihdâs eder.

Ve şavt-ı riyâhın şafası em'ânın nekâsına veyâḥûd şüflün cefâfına delâlet eder.

Ve karâkır mu'âlecesi nefha mu'âlecesinden akvâ olur ve batnmda riyâh olup onda ḥummâ-ı yesîre olsa ona mâ-ı kemmün ma'a't-terencebîn şürbû nâfî olur, o mâ-ı kemmünü fânîz ile şürbden terencebîn ile şürbün menfa'a-ti cidden ekser olur.

Üçüncü Faşl Mi'denin Melâseti ve Zelaḳı Beyânındadır

Bu âfetin ba'dı kerre sebebi bu olur ki mizâcda ḥarâret ve mevâdda lez' olup mi'deyi mâddenin lez'î ḥasebiyle ta'âmı izlâk ihdâs eder.

Ve nâdiren bilâ-mâddetin sü-i mizâc-ı ḥârr-ı basîṭ ile dahi zelaḳ-ı mi'de ḥâdiṣ olur eger o sü-i mizâc-ı ḥârr mi'denin kuvve-i mäsikesini inhâk meblağına bâliğ olur ise.

Ve ba'đı kerre dahi ma'a-mâddetin sũ-i mizâc-ı bāridden zelağ-ı mi'de hâdiş olur eger o mâdde mevâdd-ı müzlikâdan olur ise. Ve ba'đı kerre dahi bilâ-mâddetin sũ-i mizâc-ı bāridden hâdiş olur.

Ve ba'đı kerre dahi ona mi'de kırhası sebep olur, zîrâ o kırhanın müziyatından mi'de müte'ezziye olup def-i ezâ için mi'denin dâfi'ası hareket eder ve o hareketten âfet-i mezkûre hâdiş olur.

Ve gâhice dahi kuvve-i mâsikenin đafından dahi zelağ-ı mi'de hâdiş olur.

Ve kaçan mi'dede ve em'âda zelağ ve melâset hüdũsundan sonra cüşâ-i hâmiğ 'arid olsa Fâdil İbukrât kavli üzere o cüşânın 'urũđu 'alâmet-i ceyyide olur, zîrâ hâmiğe ve sönmüş olan harâretin nühuduna ve intirâşına delâlet eder, zîrâ harâretün-mâ mevcũde olmasa müvellid-i cüşâ olan riyâh mevcũd olmaz idi.

el-'Alâmât: Bunun 'alâmâtı meşhũre ve mezkũredir, tekrârına hâcet yoktur.

el-Mu'âlecât: Mi'de zelağı ve melâsetinin mu'alecesi budur ki eger o âfete sebep ma'a-mâddetin olan sũ-i mizâc olur ise vâcib olur ki onun hıltı rıfğ ile ihrâc oluna ve ba'de't-tenkiye fevâkih-i kâbıda rubũbu ve câvers ile ma'tbũh olan mâ-ı sevik-i şa'ir isti'mâl oluna. Ve eger âfet-i mezkũrenin müddeti tavile olursa ma'tbũh olan veyâhũd içinde hadid-i maħmât söndürölmüş meħid-i bakara edviye-i kâbıda hãlt edip sağy olunur ve hãlt olunacak edviye-i kâbıda bunlardır: şabâşir, verd, kehrübâ, cũllenâr, şaraz, şarâşis; zikr olunan meħid'in niş rıtlı üzere zikr olunan edviyeden beş dirhem miğdarı şarş olunur. Ve Kânũn'da mezkũre olan adımiğe ile dahi mi'de üzere tağmiğ olunur ve 'alil'in ğıdâsı 'ades-i muşaşşer ve erũzz ve câvers kılınıp mâ-ı hışırım ve mâ-ı rummân-ı hâmiğ ve mâ-ı sefercel-i hâmiğ mişliler ile o ağdiye tenâvũl olunur. Ve o 'alil laħm tenâvũlüne muħtâc olur ise ona ferâric ve kıbâc ve şayâhic luħumu cidden şeyy olunup üzerine havâmiğ-ı mezkũre reşş olunduktan sonra iş'am olunur.

Ve nâdiren ve şalilen bilâ-mâddetin sũ-i mizâc-ı sâzecden hâdiş olan zelağ ve melâsete senin bâb-ı câmi'de bildiğın mu'alecelerden ma'a-mâddetin sũ-i mizâc-ı hârrda ânifen zikr olunan mu'aleceye şarib olan 'ilâcla mu'alece olunur.

Ve eger sebab-i zelağ berd olur ise ona şerh ve beyānı mürûr eden müsahhînât-ı meşrûbe ve mağmûdun-bihâ ile 'ilâc olunur ve onun ğidâsı kanâbir ve 'aşâfir ve firâh-ı meşviyye kılınır, zîrâ o luğûmun batında beğâsı batî ve tāvîl olur ve o luğûm 'ıtrıyyeti olan efāvîh-i hârre vü kâbıda ile veyâhûd kâbıda ile [351b] mağlûta olan edviye ile müberreze ve muş-lağa kılınır.

Ve eger o sebab olan berd mādde ile olur ise zikri sālîf olan müstefrîğât ile istifrâğ olunur ve onlar her usbû'da kay' isti'mâl ederler ve cüvârişen-i Hûzî ve cüvârişen-i habbu'l-âs ve cüvârişen-i habesü'l-hadîd dahi isti'mâl ederler ve şulb ve 'atîk olan nebîzi dahi isti'mâl ederler.

Ve kûrhadan hâdiş olan zelağta evvelâ kûrhaya mu'alece olunup ba'de-hu mi'deyi teşdîde tedbîr olunur.

Ammâ sebab kuvve-i mäsikenin da'fî olur ise onun 'ilâcî mi'deyi şedd ve kabđ eden edviye ile müsahhînât-ı 'atire sakıyen ve dımâden isti'mâl olunmakla olur. Ve da'f-ı mäsikeden hâdiş zelağa nâfi' edviyeden olur cüvârişen-i harnübî mâ-ı 'avsec-i ratb ile ve devâ-i şummākî mâ-ı harnüb-ı ratb ile ve habb-ı rummân sefûfunu rubb-ı sefercel-i hâmid-i sâzec ile ve Hûziyi rubb-ı âs ile isti'mâl eylemek. Ve menfa'at-ı 'azîme ile nâfi' olan edviyeden olur heyûfîtatîş akrâsı ve akrâs-ı cülle'nâr isti'mâli ve efsentînü'l-ğavabîd dımâdını isti'mâl eylemek. Ve onların ağıdiyeleri hâr-ı ratb sū-ı mizâc bahşinde zikr eylediğimiz ağıdiyeye karîb ğidâlar olur ve meşviyyât ve mağliyyât ve muğaccenât ve rubûb olur. Ve ma'lûm ola ki mâ-ı şa'iri temr-i Hindî ile isti'mâl eylemek cem'ân emrâğda hâdiş olan ğaşeyânâta nâfi' olur.

Dördüncü Faşl Kay' ve Tehevvue ve Mî'dî Olan

Kalağ ve İğtirâb Beyânındadır

Kay' ve tehevvue ona derler ki onlarda mi'dede vâki' olan nesneyi def' için mi'de bir nev' hareket ile müteharrike olur. Ve beynehümâyı fariğ budur ki kay'da hem mi'de ve hem mündefi' olan o şey' cem'ân hareket eder, ammâ tehevvue'da mi'de def' için hareket eder velâkin def' olunacak nesne 'işyân edip hareket eylemez ve hârice tarîk-i femden hurûcu kabûl eylemez.

Ammâ gâseyân mi'çdeye 'ârıda bir hâlettir ki zıkr olunan hareket için mi'çdeye o hâlet tekâdâ eder ve mi'çde o hareketi işlemeğe meyl eder gibi olur ve bu meyl mürâhık ve muttaşıl ve mütemâdî olur veyâhüd mevâdd tekâdâ eyledikçe hâdiş olan o hâlet müddet-i kalîlede sâkine ve hâdiye olur.

Ve min külli'l-cihât bu ahvâl-i selâse şehvete muhâlif olur, bunlardan biri mevcüd iken şehvetten bir nesne mevcüde olmaz. Ve gâseyân devâm üzere olup lâzım olur ise o gâseyâna tağallüb-i nefis tesmiye olunur ve ba'dı kerre tağallüb-i nefis şehvetin zehâbına ve zevâline itlâk olunur.

Ve kay' iki sınıf üzere olur: Sınıf-ı evvel hâdd olur, heyda marağında ve muqayyî şürbü ile hâdiş olan hiddetli kay' olur. Ve sınıf-ı şânî sükûnet üzere olur. Ve mem'üdda olan kay' sâkin ve hâdî kay' olur.

Ve kaçan tehevvue 'ârıd olsa fem-i mi'çdede bir şey' hâdiş olur ki o şey' fem-i mi'çdeyi akreb-i tûruka bir nesneyi def' muhtâc eder ve o şey'-i hâdiş ba'dı kerre bir keyfiyyet olur ki mi'çdenin kendiyi veyâhüd dimâğ mişlli 'udv-ı müşâriki izâ eden darba işâbetinden hâdişe mâdde 'ameli gibi o keyfiyyet 'amel eder veyâhüd şey'-i hâdiş mâdde-i halîta-i müteşerribe veyâhüd mi'çdeye maşbübe olup tamâmı müfside olan hılt-ı fâsîd olur.

Ve o mâdde-i hıltiye dahi mâdde-i şafrâviyye veyâhüd rutübet-i rediyye-i müte'affine olur; gebe hatunların tehevvue'larında mevcüd olan mâdde-i hılt-ı redî-e müte'affine kabîlinden olur veyâhüd o şey'-i hâdiş-i rediyye ruṭbet olmaz belki o ruṭbet min-ğayri redâ'etin mürehhile ve fem-i mi'çdeyi müzile olur veyâhüd o şey'-i hâdiş ruṭbet-i ğalîza-i mütelehḥice olur ya'nî mi'çde fûrcelerine duḥûl edip onda müstaḥkem olur veyâhüd o şey' şol ruṭbet olur ki miqdârında keşret olmakla mi'çdeyi ağırlaştırır ve şikleti için onu mi'çde def' eder her ne kadar sebep-i âher olmaz ise.

Ve eger fem-i mi'çdede olan o ruṭbet dem veyâhüd balğam-ı hulv olur ise me'mûldur ki onlardan beden tağaddî eyleye ve kezâlik mi'çde dahi tağaddî eyleye, zîrâ dem mi'çdeye ğidâ olur ve balğam-ı hulv-ı tabîr dahi deme istihâle edip mi'çdeyi tağdiye eder velâkin balğam-ı mezkûrun mi'çdeyi tağdiyesi o sûretle olur ki onun mi'çdeye vuşülü tedricle ola ve o balğam mi'çdeye o 'urûktan tedricle vârid ola ki o 'urûğun demi mi'çde mizâcına tağyîr edip demi eczâ-i mi'çdeye benzetmek şânından ola, o mişlli şânı olan 'urûğun zıkrî teşrihte zıkr olundu. Lâkin bi-sebebin mine'l-esbâb mi'çde ği-

dâsını bulmasa ve zîkr olunan ‘urûktan dahi mi‘deye hılt-ı mezkûr kifâyet miqdârı vârid olmasa mi‘de o zamân vaşf-ı mezkûr üzere olmayan balğama dahi ikbâl edip o balgamı hağm-ı tâmm ile deme ihâle eder.

Ve çok kerre vâkıf olur ki mi‘deye kebid demi isâle edegeldiği ‘urûk zerrâka tarîkinin ğayri tarîk-i âherden dahi dem-i ceyyid-i şâlih ve ğayri keşir-i müşkil şabb edip mi‘de ondan ‘alâ-sebîlî’l-intişâf tağaddî eder ve o demi mi‘de kendi cevheriyyetine ve müşâbehetine ihâle eder ve o tarîk-i âher mi‘de keylûsun nüfûz eylediği tarîktir ki ona mäsârîkâ derler o tarîkten mi‘de keylûsu kebidde vârid olur, ammâ kebiden hıltın o tarîk ile inşibâbı hilâf-ı mu‘tâd olur.

Ve bizim bu beyân-ı meşrûhumuzdan zâhir ve âşikâr oldu ki ba‘dıların zann eylediği ve belki cezm-i mutlak ile cezm edip dem mi‘deye ğıdâ olmaz diye kaçâ hükm eylediği ğalât-ı fâhiştir.

Ve ba‘dı nâsta nevbet ile kay›-ı sevda mu‘tâd olur ve onun şalâhı o kay› ile olur.

Ve ba‘dı kerre dahi o kay› merîde ve halkta hurkate ve belki kurhaya mü‘eddî olur.

Ve ba‘dı ğaşeyân ‘alâmet-i buhrân olur ve hummayât-ı vebâiyyede ba‘dı kerre buhrân-i redîye ‘alâmet olur.

Ve kaçan nâkihinde keşret üzere ğaşeyân olsa nüksü inzâr eder.

Ve ba‘dı kay› buhrânî olup hummayât-ı hârrede ve muka‘ar-ı kebidde olan evrâm-ı buhrânında o kay› nâfi‘ olur. Ve ba‘dı kay› dahi hummayâtın taşîdinde ‘arıd olur. *Tâb ile olan nüshada “buĥârâtın taşînden ĥâdiş olur” diye vâkıf olmuştur me‘alleri birdir.*

Ve kaçan mi‘dede ve aĥşâ-i bâtinede evrâm olsa ĥuşuşan o evrâm hârre olsa o evrâm kay› ihdâş eder onun için ki o ‘udv-ı müteverrim mäddeyi def‘e meyl eder ve kezâlik mi‘de müteverrimde oldukta ğıdâdan ve devâdan ve civârında olan ‘udvun imtilâsından ezâ-ı mübîn ü zâhir ile müte‘ezzi olup ihdâş-ı kay› eder.

Ve ba‘dı kerre dahi ğaşeyân bâkî kalır ve kay›a mü‘eddî olmaz. Sebebi budur ki mäsikesi şedîdetü’l-kuvvu olur yâĥüd ğaşyin sebebinden da‘f-ı keyfiyyet veyâĥüd kıllet-i kemmiyyet olur, hattâ o sebep takviye olursa kay› sehl olur belki kay›ı taĥrîk eder ya‘nî mevâdd-ı mi‘de ĥareket üzere

olup lâkin kay³ ile hürücunda şu⁶übet olunanları teshîl eder ve hareket üzere olmayanları tahrîk eder.

Ve kaçan bir kimsenin mi⁶desi da⁶ife olsa o mi⁶de bi-nefsihâ gâseyân ihdâs eder ve mi⁶desinde halâ olup gerek müteşerrib ve gerek gayr-i müteşerrib olan hılt-ı müzî o mi⁶dede kalîl olduğundan ona kay³ eylemek mümkün olmaz, zîrâ mi⁶de-i da⁶ife mādde-i müziye-i kalîleyi kay³dan ³âciz olur ve o mişilli kalîle olan mādde mi⁶desi de fem-i mi⁶desi kaviiyye olanlarda olsa o māddeyi mi⁶de kuvveti hasebiyle kay³ eder idi ve onda o mādde gâseyân ihdâs eylemez idi, pes bu hâlet delâlet eder ki o kimsede olan gâseyânın sebebi da⁶f-ı mi⁶de ve kılllet-i mādde olur. Ve kaçan o kimse gıdâ tenâvül eylese ona kay³ iki sebebden mümkün ve sehl olur: Evvelki sebep budur ki o hılt-ı kalîlin ka⁶r-ı mi⁶dede olmakla ezâsı kalîl ve gayr-i ⁶anîf olur ve o mişilli ezâ kay³ı tahrîk eylemez ve kaçan i⁶âm olursa o mādde ta⁶ama muhteliğ olup keşîrî'1-miğdâr olur ve keşretine binâen fem-i mi⁶deye şu⁶ud edip kay³ı [352a] tahrîk eder. Ve ikinci sebep budur ki ta⁶âmın hacmi kay³a mu⁶tin olup onunla sebep-i da⁶if kay³ı ihdâs eder.

Ve ba⁶dı kerre taqallüb-i nefse ve gâseyânın hareketine fem-i mi⁶deye ⁶arığ olan harr ve yübs sebep olur ve mücerred o keyfiyyet-i hârre mādde-i hârrenin fi⁶lini işler ya⁶nî mi⁶dede ve fem-i mi⁶dede mādde-i hârre oldukta o mādde taqallüb-i nefse ve hareket-i gâseyân ihdâs eylediği gibi mi⁶dede ve fem-i mi⁶dede bilâ-mâddetin mevcûd olan harr ve yübs dahi o fi⁶li işler.

Ve i⁶tidâl üzere vâki⁶ olan kay³ın menfa⁶ati ⁶azîm olur velâkin kay³a idmân ve i⁶tiyâd kuvvet-i mi⁶deyi id⁶âf eder ve o kuvvete vehn ⁶arığ olur ve kezâlik o idmân kay³-ı mi⁶deyi fuğûle muğîd eder ya⁶nî fuğûl-i mi⁶de çekilip ma⁶dûm olur. “Muğîd” gayn ve dâd-ı m⁶ceme ile muharrerdir. ‘Abd-i mütercimin zannı üzere fâ ile olmak gerektir, zîrâ fuğûl-i müziyâtta ist⁶ mâl olunur ve onun muğırr olan feyedâni olur ve fikdâni nâfi⁶ ve gayr-i dârr olur, pes hâsıl-ı m⁶nâ bu olur ki: Kay³a idmân fuğûlün m⁶deye devâm üzere inşibâbına mü⁶eddî olmakla m⁶de fuğûle menba⁶ olup dâimâ müte⁶zziye olur, Allâhu ⁶lemu.

Ve buhrânî olan kay³ muğalliştir ya⁶nî marîdî mara⁶ından halâş eder.

Ve çok vâki⁶ olur ki hummâsı olan kimseye teşennüc ve şar⁶ ve şar⁶a sebîh bir nesne def⁶aten ⁶arığ olur ve o kimse zencârî veyâhûd nîlencî bir

ruṭûbet kâzif ve kay' etmekle necât ve ḥalâş olur. Ve kezâlik ḥummayâtta ve gayride 'ârîd olan sübât-ı 'azîm-i imtilâiden dahi kay'la ḥalâş olur.

Ve çok kerre dahi kay' ile fuvâk-ı müberrihden ḥalâş olur.

Ve i'tidâl üzere kay' isti'mâl eden kimse küyelerini şıyânet etmiş olur ve kûlâda ve ricilde olan ifâte o kay'-ı mu'tedil 'ilâc olur ve evride ve şerâyîn damarlarını inficârına dahi o kay' şifâ olur. Ve her şehirde iki def'a kay' eylemek müsteħabbdır.

Ve kay'ın efdâl-i evkâtı ba'de'l-ḥammâm olan kay'dir ve kezâlik imtilâ olunca kadar ekl eyledikten sonra olan kay'ın vaktidir ve kitâb-ı evvelde onları biz 'alâ-vechi'l-istikşâ beyân eyledik.

Ve mi'de-i da'ife her kaçan iğtidâ eylese ona gâşeyân ve taḳallüb-i nefis 'ârîd olur.

Ve da'f-ı mi'de gâşeyâna mü'eddî olan da'ftan kalilen ziyâde ve ed'af olur ise ekl eylediği ta'âmı imsâkten o mi'de 'âciz olur ve fevk ve taht tarîk-lerinin birinden me'kûlünü def' eder.

Ve da'f-ı mi'de ba'dır kerre sū-i mizâc aşnâfından ḥâdiş olur. Ve sū-i mizâc aşnâfının ba'dıları taḥlîl-i rûhu câmi' olan ishâl-i keşir ve ḥuşûşan ishâl-i dem mişlli âfetlere mü'eddî olduğu senin ma'lûmudur ve kezâlik senin ma'lûmun oldu ki evcâs-ı şedîde ve gümüm ve şavm ve cū-ı şedîd dahi mu'd'ifât-ı mi'deden olur. Ve kezâlik esbâb-ı mezkûre mi'deyi id'âf etmek ile kay'a dahi esbâb olur.

Ve veca'-ı mi'de dahi kay'a sebep olur ve o veca' serî'an kay' ettirir.

Ve o kimse ki cū-ı şadîkı yok iken ekle i'tiyâd ve tevâtür-i toḥmu mu'tâd edine, ona evvelâ bir nevc' ḥurḳat 'ârîda olur ki o ḥurḳat cidden şedîde ve gayr-i mu'tâk olur ve sonra me'kûlünün küllisini kâzif eder.

Ve bi'l-cümle kay'ın ziyâde redîsi kay'-ı dem olur velâkin inşâallâhu ta'âlâ kay'-ı dem dahi bizim zıkr edeceğimiz vech üzere olur ise o dahi erde' olmaz belki taḳîratları kuvvetine delîl olur. Ve kay'-ı demden sonra erde' olan kay'-ı sevdâ olur. Ve dem ve sevdâ kay'ların erde' olduğuna sebep budur ki bu iki hılt mi'dede tevellüd eylemez belki onlar mi'deye mekân-ı ba'iddin ve a'ḏâ-i uḫrâdan mündefi' olurlar, binâen 'aleyh o mündefi'ün 'an-hâ olan a'ḏâ-i uḫrânın âfetni ve mi'denin o me'ufe olan a'ḏâyâ müşâreketine ve māddeyi mi'denin da'ife olunca kadar iz'ân ve ḳâbûlüne delâlet eder.

Ve hâşşaten kay²-ı dem dahi hareket-i demin kâdr-i vâcibden ekşer olduğuna delâlet eder ve kâdr-i vâcibden ekşer demin hareketi helâki inzâr eder.

Ve kay²-ı şırf ya'nî yalmz bir hıltı kay² eylemek redî olur. Eger hıltı-ı şafrāvî kay² eder ise ifrâṭ-ı harârete delâlet eder. Ve balgâmı kay² eder ise berd-i sâzecz-i şırfın ifrâṭına delâlet eder.

Eger kay²'ın elvânı muhtelif ve esved ve zencârî ve kürrâsî elvânından mürekkeb olur ise redî olur ahlâṭ-ı rediyyenin ictimâ'ına delâleti için.

Ve redâ'et-i mürekkebeden biri dahi budur ki fem-i mi' dede taqallüb ve gâseyân olur ve tabî'at mümsike olur, taqallüb ve kay²'ı teskîn eder; müsekkinât-ı kay² isti'mâl olunsa tabî'atta imsâk ve itikâl ziyâde olur ve tabî'atı hall ve telyîn eder. Edviye-i müleyyine isti'mâl olunsa kay²'i ziyâde eder ve ona binâen o âfet-i mürekkebe redî olur velâkin muğassî olan hıltı rakıḳ veyâhûd mirârî olur ise onun hârî olanlarına iccâs ile ve temr-i Hindî ile ve onlara benzer edviye-i sâire ile mu'alece olunur ve o mu'alece iki âfete cem'ân nâfi' olur.

Ve ba'dı nâsta şehvet-i ta'âm dâim olur ve o şehvet ondan zâile olmaz velâkin ta'âmdan mümtele'e olduğu gibi me'külünü kâzıf ve kay² eder veyâhûd o ta'âmı esfele izlâk ve inzâl eder ve yine ta'âma mu'âvede eder ve bu hâlet onda mu'tâde ve deyden olup ekl ve kay²'dan hâlî olmaz ve o kim-senin 'ayşî eşihhâ 'ayşî gibi olur ve o hâl ona emr-i tabî'i olur. Ve bu şıfat üzere olur bir tâir vardır ki dâimâ çekirge şayd eder ve her dâim şayd eylediği çekirgeyi bir taraftan ekl ve bir taraftan kay² eder ve ihrâc eylemekten hâlî olmaz ve ona me'külünden şiba' hâşıl olmaz. Ve kezâlik bu şıfat üzere o tâirden mâ'-adâ hayvânât-ı uḫar dahi vardır.

Ve ba'dı nâs dahi vardır ki onlar ta'âm tenâvül ederler ve zann ederler ki eger hareket-i bedeniyye ile veyâhûd hareket-i nefsâniyye ile hareket eyler isem veyâhûd tekellüm veyâhûd gâḫab eder isem me'külümü kâzıf ve kay² eylerim. Pes onun sebebi bundan âkdem senin bildiklerin sebebler olur.

Ve kay²'ın eslemi gılzat ve rikḳatte mütevassıṭ olup hurûcu mu'tâd ahlâṭtan mürekkeb olan kay²-ı maḫlûṭtur.

Ammâ emrâḫda olan kürrâsî kay² ve sevâda nâzır aḫḫar-i lâzverddir ve nîlencî gibi kay²'lar şerrlidir, ekşer-i emrde harâretin humûḫuna ve kuvvetin mevtine delâlet eder.

Ve lâzverdî ve nîlencî kay'lar kürrâsî ve zencârî kay'a muğâyir başka kay'lardır velâkin ba'dı kerre lâzverdî ve nîlencî kay'ların sebebi dahi kürrâsî ve zencârî kay'ların sebepleri gibi ihtirâk olur ve o ihtirâkî kay'lardan sevâda mâil olan kay' tesvîd eden berd veyâhüd berdin tekdîri ve kuvvetin mevdi olmaz ise onun sevâdı işrâk ve şafâya ve kürrâsiyete mâil olur.

Ve ma'a-hâzâ kay'-ı aşfer ve kürrâsî ve zencârî mizâc-ı kebidî cidden hârr olanlarda keşîrû'l-vukûc olur. Ve kebidinde verem-i hârr olanlara evvelâ kay'-ı şafâ ve sonra kay'-ı kürrâsî ve sonra kay'-ı zencârî eylemek 'arîd olur ve o kay'ların 'urûdu fûvâk ve gâseyân ile olur.

Ve evrâm-ı tihâl ve âhîr-i rebî'de olan kay'lardan mâ-'adâ kay'ın esved olduğu redî olur. Ve kay'-ı müntin dahi redîdir huşuşan hummayât-ı ve bâiyyede kay'-ı esved ve kay'-ı müntinden her hangisi vâkîc olur ise redî olur. Ve emrâd vukûcundan yevm-i rabî'de tehevvue vâkîc olur ise o kimse kay' eylesin, zîrâ o kay' marâdına nâfîc olur.

Beşinci Faşl Kay' İnzâr Eden 'Alâmât Beyânındadır

Gâseyân ve tehevvue kay'ın muqaddimeleridir.

Ve kaçan şefede ihtilâc ve şerâsifte fevk cânibine imtidâd olur ise o zamân kay'a hüküm eyle.

Ammâ kay' ve gâseyânî fâ'il olan hârr ve redî ve 'afin hılt olduğunun 'alâmeti 'ataş ve femde olan ta'm-ı redî ve 'ufûnet-i zâhire olur.

Ve kay' ve gâseyânî fâ'ili hılt-ı şadîdî olduğuna vukûf cihet-i kay' ile ve mi'denin ma'a-hiffetihâ şiddet-i te'ezzîsi ile hâşıl olur, zîrâ mi'de hılt-ı şadîdînin kemmiyeti ile müte'ezzî olmaz belki keyfiyyetinden müte'ezzî olur.

Ve kay' ve gâseyânî fâ'il ceyyid ve gayr-i redî hılt olup onun fi'li kemmiyeti ile olduğunun 'alâmeti onun [352b] şâhibinden behar ve 'ufûnet ve ta'm-ı redî ve kay'-ı redî olmadığı olur. Ve o hılt-ı ceyyid fâ'il rakîk olur ise ondan hâdiş olan kay' ve gâseyânî 'ufûsâtı olan edviye defc ve teskîn eder. Ve eger gâliz olur ise onu edviye-i mülâttife teskîn eder ve o teskînler rikkat-i hılt delâlet eder ve kezâlik ona ru'ubetin keşreti ve gayr-i redî olan kay'ın keşreti ve berâzın keşreti ve lu'âbın keşreti dahi delâlet eder huşuşan o kay'dan muqaddem tohme dahi hâdiş olmuş ise bu delâletleri o dahi takviye eder.

Ve fem-i mi' dede sū-i mizāc olmakla hādīs olan kay'ın 'alāmeti budur ki o mişlli olan mi' dede vārid olan nesne taqarrür eylemez belki ona her ne gūne nesne vārid olsa onu def' için mi' de hareket eder.

Ve sū-i mizāc yāhūd müşārekāt-ı dimāğ u kebid ü raḥim esbābından kay'ın ḥudūsu ve 'alāmetleri emrād-ı dimāğ u kebid ve gayrinin 'alāmetleri olur.

Altıncı Faşl Kay' İle Hurūc Eden Dem Beyānındadır

Şeyḥ-i Re'īs der ki ben derim ki dem kay' ile hurūc eder ise o dem mi' deden veyāhūd merīden olur ve onun sebebi damarın inficārı ve inşidā'ı ve inkişā'ı olur. Ve ba'dı kerre dahi kay'-ı keşir 'aḳabinde ve ḥāddü'l-mizāc olan edviye-i müşhile ile istishāl 'aḳabinde dahi inficār-ı 'urk ve nezāyiri vāki' olur veyāhūd demin hurūcu ḳable'n-nuḳc inficār-ı yeremden olup veyāhūd dem-i ru'āf mi' deye seyelān edip kay' ile hurūc eder ve seyelān eylediği şu'ūr olunmamakla ru'āf olduğu ma'lūm olmaz veyāhūd kebiden ve a'dā-i sāirenden mi' deye dem vārid olur ḥuşuşān istifrāğı vācib ve mu'tād olan demin ihtibāsından veyāhūd faḍl-ı ḡıdādan bizim bābu'l-uşulde beyān eylediğimiz üzere mi' deye vārid olan dem kay' ile ḥāric olur veyāhūd o kimse mu'tādı olan riyāḳeti terk etmekle veyāhūd mā-ı 'alika şurb edip 'alaki mi' de ve merīden birine ta'alluḳ etmekle ve mi' de bāsūru ḥasebi ile dahi kay' ile dem hurūc eder.

Ve 'urūḳun inficār [ve] inşidā'ına sebep kütüb-i külliyyede senin ma'lūmun olan sebebler olur ve bu maḳāle-i ḥāmise evvelinde bizim zikr eylediğimiz sebebler ile dahi olur.

Ve vācib olur ki 'urūḳun inficār ve inşidā'ı esbābından olduğu taḥaḳḳuḳ ve ta'arrūf oluna 'urūḳun rikḳati ve terehhülü ve şiddet-i cūfufu ve ḡlzzati mişlli nesnelere ile ona istidlāl olunmakla.

Ve çok kerre kay'-ı dem ḳuvvetin şihḥatinden hādīs olur, zīrā ḳuvvet şahīḥa oldukta demi muvāfiḳ olan bulduğu maḥallere def' eder, onun için ba'dı kerre o ḳuvvet-i şahīḥa ile hādīs kay' dem iki riḥl miḳdārına bālīg olur ve ḳāyī'e o kay'dan ḍaf ve maḍarrat hādīs olmaz belki istirāḥat ve menfa'at 'ārıd olur. Ve bu ḥāl o zamān olur ki tihāl ve kebidin faḍlı mi' deye munşābbe olup ve mi' de-i ḳaviyye onu kay' ile iḥrāc eder ve eger o dem tihālden maşbūbe ise onun levni esved olur ve hem 'aḳeriyyeti olur ve ba'dı kerre

hâmið olur. Ve bu iki demde ya'nî kebid ve tîhâlden mi'deye maşbûb olan dem kay>mda veca' olmaz.

Ve çok vâkî' olur ki insân bir kıt'a lahm kay> eder, onun sebebi budur ki mi'dede şü'lûl ya'nî siğil veyâhûd nâşûr nâbit olur ve menbitinden ve teşebbûs eylediği mevdi'eden munka'tı'r olduқта tabî'at onu fevķ câ nibine kay> ile def' eder.

Hummâ ile olan kay>-ı demin küllisi redî olur ve hummâsız olan kay>ı demin ba'dısında redâ'et olmaz.

el-^cAlâmât: Dem-i mi'de ile dem-i merînin farkı mevdi'-i veca' olur ve ca' hangisinde ise dem o mevdi'eden olduğuna hüküm olunur velâkin ba'dı kerre bilâ-te'ekkül ü kırha infitâh-ı 'urûktan olur, o zamân veca' olmaz ve zıkr olunan fark bulunmaz, ammâ/te'ekkülden olan kay>-ı deme kırha te'addümü delâlet eder ve dem te'ekkülün hürücü evvel-i emrde kalîlen kalîlen olur ve ba'dehu ba'dı kerre keşîren hâric ve münba'is olur.

Ve şihhat-i kuvvet hasebiyle hâric olan dem şahibini bir şeyde münkesir eylemez belki demin hürücundan mukaddem mevcûd olan şikleti mundefi'a olur ve dem dahi şahih ve gayr-i hâdd ve gayr-i ekkâl ve gayr-i 'afin olur.

Ve 'alîkadan olan dem rakik-i şadîdî olur ve 'alîkî mâ şürbünün te'addümü dahi ona delâlet eder.

Ve bäsürdan olan hürüc-i deme o demin hinen-ba'de-hînin hürücü ve 'alîlin o hürücdan intifâ'ı olur ve elvânlarının sarı olduğu dahi 'alâmet olur.

Ve mi'deye kebidden muşabbe olan dem ile tîhâlden muşabbe olan demlerin farkı ve kezâlik onlar ile nefsi mi'dede hâdiş olan demin farkı budur ki kebid ve tîhâlden maşbûb olan demi kay>da veca' olmaz, nefsi mi'dede hâdiş olan demi kay> veca'dan hâlî olmaz ve tîhâlden olan dem-i esved ve 'akir olur ve ba'dı kerre hâmið olur.

Ve keşîr evķâtta insân mu'tlaķan kıt'a-i lahm kay> eder, onun sebebini sen bundan aķdem bildir.

Yedinci Faşl Mu'tlaķan Mu'alecât-ı Kay> Beyânındadır

Bu mu'alecede olan kelâm-ı küllî budur ki eger kay> mi'denin fesâdından tevellüd eder ise gıdâ işlâh ve tecvîd olunur ve mi'de taķviyesi için bizim zıkr eylediğimiz 'ıtrıyyeti olan hârr ve bârid mi'deyi muķavvî edviye-

lerin ba'cdısı ile isti'ānet olunur, hangisi mülāyim ise isti'māl için o mülāyim ihtiyār olunur.

Ve eger sebab-i kay' mādde-i rediyye ise veyāhūd keşret-i mādde ise o mādde istifrāğ olunur ve onun istifrāğı meşrübāt ve hıķunu mūrūr eden ķavānīn üzere isti'mālle olur ve ğidāsı taķlīl ve tel'tif olunup şavm ve riyādet-i la'tife isti'māl olunur ve 'illetine münāsib hıķne isti'māli māddesinin esfeline meylı olanlara nāfi' olur.

Ve çok kerre hıķne-i hādde dahi kay'ı ka'f eder. Ve kay' dahi kay'ı ka'f eder eger marağ olan kay' o mādde hasebiyle hādiş oldu ise, zīrā devā olan kay' isti'māl olundukta o māddeyi iħrāc edip 'illetten hālāş olur.

Ve devā olan kay'ın muķayyi'i yalmz mā' isti'māli olur veyāhūd mā-ı hārr ma'a's-sikencebīn veyāhūd ma'a's-şıbs mā-ı hārr olur veyāhūd mā-ı ficl ve 'asel ve bunlara benzer nesnelər olur ki onlar mevdi'inde beyān olundu.

Ve eger kay' ile ve kay'ın ğayri ile istifrāğı murād olunan mevādd-ı ğalīza olur ise evvelen ve ibtidāen o mādde-i ğalīza tel'tif ve taķtī' olunur ve ba'dehu istifrāğ olunur.

Ve eger ğaseyān ve kay' sū-i mizācla hādiş oldu ise o mizāc-ı seyiyi mübeddil edviye ile mu'alece olunur ve eger tahdīre ihtiyāc var ise bizim 'an-ķarīb vaşf edeceğimiz nesnelər ile tahdīr olunur.

Ve tedbīr-i ğaseyāndan bizim ğayet-i ma'tlūbumuz ğaseyāni mūcib olan hıltın istifrāğı ve def'i veyāhūd taķlīli ve eger o hılt-ı muğassi lüzücteli hılt ise onu taķtī'i olur ve eger o hılt-ı muğassi 'ufūnetli ve şadīdī hılt ise 'ıtriyetli edviye saķy etmekle o hıltı işlāh ma'tlūb olur, zīrā mi'deye 'ıtriyetli devāların mülāyemet-i şedīdesi olur huşuşan o 'ıtriyetli olan devā devā-i ğidāi ola veyāhūd tedbīr-i ğaseyānda bizim ğayet-i ma'ksūdumuz mi'de femini o mevādd-ı muğassiyeden iğfāl ve izhāl olur eger o māddenin izāsını hisste mi'denin vela' ve hırşı olur ise.

Ve hāyice olan māddeyi e'trāfa cezb eylemek habs-i kay'da cidden nāfi' olur huşuşan o kay' mi'deyi muħi'ta olan a'đānın mi'deye def' eylediği mevāddan ola. Ve kay'ı e'trāfa cezbin ta'riķi e'trāfi şedd olur huşuşan esfelde olan e'trāfi ya'nī saķları ve ķademleri fevķten şedde bed' edip nāzilen o e'trāfın nihāyetlerine [353a] varınca ķadar bağlamak mevāddı e'trāfa ziyāde cezb eder. Ve e'trāfi mā-ı hārr iķine idhāl etmekle teşhīn dahi cezbede şedde

mu'în olur. Ve ba'đı kerre 'ağuda ve sākā devā-i muħammad ü muħarriħ vağına dahi ħacet olur.

Ve ta'accüb olunacak umurun biri budur ki cezbi ħasebiyle eṭrāfi teşhîn eylemek teskîn-i kay'a nāfi' olur ve kaçan kay' serī' ve ħādd olsa eṭrāfi tebrīd ona nāfi' olur ve kezālik tebrīd-i mi' de dahi kay'-ı serī' ü ħadde nāfi' olur.⁴⁷

Ve ba'đılar zu'f m eylediler ki levz-i mürr daqq olunup su ile mers ve taşfiye olunduktan sonra saqy olunsa ġālib ve hāyic kay'a olan 'ilcin a'zamı olur. Ve kezālik su ile memzüc sirke içinde kabuğuyula bākīle ṭabḥ olunup isti'māl olunsa ašnāf-ı kay'ın ekserine nāfi' olur. Ve 'ades-i meslūğun māiy-yeti şabb olunup tekrār sirke içinde ṭabḥ olunsa o dahi nāfi' olur.

Ve kay'a bu şıfat üzere olan devā mücerrebdir: Sükk, 'ūd-i ħām, қaranfül⁴⁸ bu devālar veznleri berāber aħz olunup mā-ı tuffāħ içinde saqy olunur ve қaranfülün 'ilki қaranfülün kendiden ħayrly olur ve 'ilkin kendi miқdārı üzere olur ve kaçan қaranfülden 'ilk aħzının zamānı gelmeden bu devāyı isti'māl iktidā eylese қaranfülün miқdār-ı mezkūruna bir mişli müşk-ṭarām-şī' ħalṭ olunup devā-i mezkūra idḥāl olunsa nefsi ġāyete bāliğ olup 'ilk-i қaranfül maқāmına kām olur. Ve sen o kay' şāḥibini tenvime icthād ve sa'fy eyle, zīrā nevm bi'l-cümle mu'alecāt-ı kay'ın esāsı ve aşlı olur.

Ve kay'ı men' eden mu'alecātın olur: ebzārı keşire ve içinde küzbere-i yābise dahi keşire olan māu'l-laḥm iṭme şarāb-ı reyḥānī şabb eyledikten sonra saqy eylemek gerek ise 'alīl o māu'l-laḥmı içmekten maḥzūz ve gerek ise onu kerāhet üzere istemeyerek şürb eylesin her ħâlde māni'-i kay olur ve bu meşrüb olan devāda 'afş dahi olur ise o meşrüb ecved olur. Ve ba'đı kerre o māu'l-laḥmın içine ka'k veyāḥūd ḥubz-ı semīd tefīt olunur ve bu devāyı şürb eyledikte 'alīli uyutur, tenvīm eder ve nevminde ta'rīk eder ve ta'rīk māni'-i kay' olur.

Ve eger 'alīlin ṭabī'atı yābis ise edviye-i kabığalardan müceffef olan devā saqy olunmakla kay'ı ħabs cāiz olmaz velākin cefāfa mü'eddī olmayacak mertebe o kavābıđdan isti'māl olunsa onda be's olmaz. Ve ṭabī'atı ve-

47 Vech-i ta'accüb budur ki teşhîn ve tebrīd beyninde müdādde var iken her birisi marağ-ı vāhide nāfi' olurlar.

48 "Қaranfül" şecere-i keбіre-i Hindiyenin mivesidir, 'ilki o şecerenin sakızı olmak ġālib-i ihtimāldir; İbn Kütbī onu yazmamıştır.

ch-i mezkûr üzere yâbis olanların huqne isti'mâli ile tabî'atları telyîn olunur ba'dehu rubûb isti'mâli üzere ikdâm olunur.

Ve gâseyân ve kay'ı çok kerre faşd tecfif ve izâle eder.

Ve kaçan mi'deyi muqavvî kay'i hâbis devâ 'alîle saqy olundukta mi'de o devâyı qabûl eylemeyip kazf eylese tekrâr o devânın saqyını i'ade eyle devâyı 'alîlin kerâheti müştedd olur ise onun levn ve râyîhasından bir şey' tağyîr eyle.

Ve ma'lûm ola ki kaçan gâseyân 'alîle ezâ edip o gâseyânda kay' olmasa sen ona ta'âmı veyâhûd hılt-ı müziyi tenkıye eden muqayyi'ât-ı laţife saqy etmekle i'ânet eyle ve eger ishâle dahi hâcet olursa rıfķ ile ishâl edip ba'dehu zıkr olunan muqavvî edhânla mi'deyi sen taqviye eyle huşûşan dühn ile yalnız veyâhûd dühn-i verd ile maħlûl isti'mâl edip taqviye eyle ve rey' olunduğu miqdâr mi'de teshîn olunur.

Ve ba'dı kerre gâseyân hudûsu aķib-i ta'âmıda olmayıp vaķt-i cûc u havâda hâdiş olur, vaķt-i havâda olan hılt-ı kalîlden kay' hâşıl olmaz ve o mişli gâseyân mu'alecesi budur ki ona ta'âm i'âm olunur ve kaçan mi'desi ta'âm ile mümteli'e olsa ona ta'âmı kay' eylemek sühûletli olur ve ta'âma tebe'yyet ile hılt-ı müzi dahi istifrag olunur.

Ve harâret ve yübüsetten bārid olan gâseyânın ekşerine ağmide-i müberride-i raţbe şelc ile tebrîd olunduktan sonra dımâd olunmakla zâil olur ve onlara mâ-ı bārid-i meşlûc içinde hışrım ve ribâs kılındıktan sonra saqy olunur.

Ammâ mâddî olan gâseyân mu'alecesinde lâyıķ olan edviye ile mādde tenkıye olunduktan sonra keyfiyyet-i bākiye o keyfiyyetin dıddı üzere keyfiyyeti olan edviye-i 'aţire ile 'ilâc olunur ve o edviye bi-hasebi'l-hâl hârr veyâ bārid rubûb ile saqy olunur.

Ve her kim ki kay'a sen mu'alece eyledikten sonra ona i'âm etmek murâd eylesen onun gıdâsını kalîlen kalîlen i'âm eyle, eger def'aten i'âm eylesen merreten-ba'de-uhrâ kay'ı o ta'âm tahrîk eder.

Ve o kimse ki kay'a müsta'idd olmakla mi'desinde ta'âm müstekarr olmasa Kânûn'da mezkûr olan ağmide-i qābıda ile onun mi'desi üzere tağmîd eylemek ile 'ilâc olunur. Ve eger o 'alîlde harâret yok ise o dımâdın ahlâtaına 'âķırķarķâ ve sünbül ve kündür ve mürr idhâl olunur ve o 'alîle enberbâ-

ris akrâşî saqy olunur ki onu Cālînûs medh eyledi. Eger o ‘alilde harâret ve ‘ataş var ise o akrâs rubb-ı rummân mişli rubûb ile saqy olunur ki o rubb içinde nafnâc ola, onun menfa‘ati ekşer olur ve onun üzerine mizâcda müsâ‘ade ve ruḥşat var ise şarâb-ı memzûc saqy olunur. Ve eger ‘alilde harâret yok ise zıkr olunan akrâş mâ ile saqy olunur ve onlara akrâş-ı Anklâvus saqyî dahi nâfi‘ olur. Ve o kayda bürüdet-i mi‘de olur ise bu sıfat üzere olan kuruşu saqy dahi nâfi‘dir:

Sıfat-ı Kuruş-ı Nâfi‘: Zürünbâd, qaranfûl, üşne, dâr-ı şînî, maştakî, kündür her birinden bir dâniq, afyün bir kîrât, cünd-i bîdester bir kîrât, şabır rubu‘ dirhem. Ve ta‘âm yedikte ta‘âmını keşir evkatta kay eden kimselerin mi‘desini işlâh eder ta‘âmında küzbere-i keşiren isti‘mâl eylemek ve emlecin ‘aselini⁴⁹ laq eylemek ve kezâlik o kimse raṭb ve yâbis fustuq kışırını ekl eylemek ve günlük ve maştakî ve ‘ud ve kuşûr-ı ütrücc ve na‘na‘ madğ eylemek nâfi‘ olur. Ve kezâlik o mi‘deyi işlâh eder qable’t-ta‘âm kay edip ba‘dehi ta‘âm yemek.

Ve tıbbda müteşevviş olan kudemâ için bir tarîk vardır ki onunla o kudemâ kay’a mübtelâ olan şâbb ve kavî ve ruṭubât-ı rakıka-i muhtebise ile mi‘deleri mümteli‘e ve lû‘âbları keşir olanlara mu‘âlece ederler, müteşevvişünün o tarîki budur ki vaş-ı mezkûr üzere olan ‘alîli evvelâ faşd ederler ve faşdları itidâl üzere olur, hüdûd-i gâşye ‘ırq-ı mefşûdu işâl eylemezle ve bu faşdı dahi ihtimâl edenlerde isti‘mâl ederler ve ba‘de’l-faşd birkaç eyyâm ‘alîli istirâhatte kılarlar ve sonra taht-ı lisânda olan ‘ırqı faşd ederler ve ondan bir müddet sonra ona müdirrât saqy ederler ve ba‘dehu muqattı‘ât ile gârgara ederler ve bir müddet istirâhatte kıldıktan sonra ona eyâricât saqy ederler, o eyâricât mi‘dede müddet-i kalîle bâkî kalsın için ihtiyâl dahi ederler ve o saqydan yedi gün mürûrunda takyi‘e eyledikten sonra ya‘nî kayı isti‘mâl eyledikten sonra bilâ-şartın batnına vaḍ-ı mehâcim edip ba‘dehu şart ederler ve mevḍî-i şartı zeyt-i müsahḥan ile tekmiḍ ederler ve ertesi gün hulbeyi daqq edip o medkûku ‘asel ile ve bezr-i ḥubbâzâyı zeyt ile ma‘cün edip o mevḍî‘e onlar ile dımâd ederler ve bu dımâdı üç gün vaḍ ederler. Eger bu tedbîr kifâyet eylemez ise şahm-ı hançal ile olan eyâricâ saqy ederler ve mi‘de üzere şâfsiyâ ve edviye-i muḥammire ile tılâ ederler

49 Emlecin ‘aseli ‘uşâresi olmak ihtimâl-i gâlibdir ki ona sükk derler.

ve bu tılayı mevdi^c üzere büğür ve nüfâât zâhir olunca kadar işlerler ve sonra [353b] muhanzal eyrâric saqımı îfade ederler ve ba'dehu eyâric-i feykarâ saqı ederler ve ba'dehu efsentîn tabîhî saqı ederler ve ba'dehu su ile cünd-i bîdesterden müttehaz devâyı saqı ederler ve muhammirât-ı hafifeyi dahi îfade ederler ve ba'dehi garâgir ve ba'dehu mu'attisât isti'mâl ederler. Bu mezkûr tıbbda bir tarîk-i kadîmdir ve müteşevveştir, minhâc-ı muhaşşilîn üzere değildir.

Ve biz 'ilâc-ı kay²da kânûn mecrâsına câriye olan mu'alecâtı zıkr eyledik ve şimdiki hâlde biz murâd eyleriz ki sebep-i hârrdan hâdiş olan kay²ı tafşil üzere zıkr eyleyevüz. Ve o kay²ı teskîn eder hâşşaten kaseb tenâvülü ve rummân ve summâk ve ğubeyrâ ve sefercel tenâvülü ve onlardan müttehaz eşribe şürbü dahi kay²-ı mezkûru teskîn eder. Ve bu şıfat üzere olan habb dahi o kay²ı teskîn eder:

Habb-ı Nâfî': Bezr-i benc bir cüz², bezr-i verd² ve summâk ve kaseb her birinden dörder cüz². Bu eczâlar iki mişli rubb-ı sefercel ile cem^c olunup ma'cûn kılındıktan sonra bi-hasebi'l-kuvvet nişf mişkâlden bir mişkâle varınca kadar saqı olunur ve o habbı isti'mâl tenvîm eder ve ğaseyânı teskîn eder.

Ve eger o 'alîl tabî'atını istimsâk edemez ise ona lâzım olur ki hışrım ve ribâştan müttehaze ve hâşşaten hummâd-ı ütrücden müttehaze rubûb-ı sazece isti'mâl eyleye. Ve hârr olan kay² ve ğaseyânı men'ce kâfürün hâşşıyyeti vardır, o kâfür gerek rubûb ile saqı olunsun ve gerek şemm olunsun ve gerek mi'ce üzere tıla olunsun her hâlde nâfî'dir.

Ammâ o 'alîl ki ta'am ekl eyledikte zann eder ki eger hareket eylesem me'külümü kazf ederim diye, onun efdal-i mu'alecesi ve kezâlik me'külünü lâmi' mirre-i şafrâ kay² edip.

Sbeb-i kay²ı sevdâ ve hılt-ı bârid olanların dahi efdal-i mu'alecâtı mü-sahhînât-ı müceffife olan edviyeler olur, bezr-i kerefs, enîsûn ve efsentîn mütesâviyetü'l-evzân ahz olunup ondan akrâş ittihâz olunur, şerbeti mişkâl-i vâhiddir mâ-ı bârid ile isti'mâl olunur ve kezâlik kemmün ve fülful ve mişkâr-ı çalîl sezâb ahz olunup hall ve mürrî ile ba'de'l-halç onlardan şıbâğ⁵⁰ ittihâz olunur.

50 “Şıbâğ”, “aşbâğ”ın cem'idir, hıbzı onunla telvîn edip ekl olunur.

Ve veca^c-ı mi^cde hasebiyle kay²-ı ta^cam edenlerin ilâcında kaseb ahz ve sahk olunur ve üzerine şarâb-ı habb-ı âstan bir şey² tahtir olunur ba^cdehu hall-i hamr hallinden o meshûku ma^ccün edecek kadar ve kezâlik miqdâr-ı kalîl ²asel halı olunup şürb olunur ve kezâlik şufretü'l-beyd şeyy olunduktan sonra ²asel ve on beş dâne maştakî meshûkuyla halı olunup ekl olunur ve bu vech üzere şufretü'l-beyd üç gün miqdârı istimâl olunur ve kezâlik veca^c-ı mi^cde bâbında zikr olununa akrâştan içinde efsentîn ve mürr olanlar dahi bu bâbda nâfi^c olur. Ve kay²-ı mevşûf-ı mezkûr aşhâbına ve onlar mecrâsına cârî olanlara vâcib olur ki ba^cde't-ta^cam kavâbid ve kable't-ta^cam leblâb gibi müzlik verile ve ta^cam üzere bu sefûfu istimâl onlara nâfi^cdir, o sefûf kündür ve bellût ve summâktan müttehaz olan sefûftur.

Devâ-i Nâfi^c Mine'l-Gaşeyân: Kûzbere-i yâbise, sezâb-ı yâbis mütesâvi'l-vezne ahz olunur; eger gaşeyânda humûdat ihsâs olunur ise o me²hûz hamr-ı memzûcla şürb olunur ve eger lez² ihsâs olunursa mâ-ı bâride-i sâzecz ile şarâb olunur. Gerek sâzecz ve gerek ma^ca-mâddetin bürüdetten ²arıd olan kay²a bu devâ nâfi^cdir:

Sîfât-ı Devâ-i Nâfi^c: Zürünbâd, derü nec, cünd-i bîdester mütesâviyetü'l-evzân ahz olunup me²emûc-ı eczâ mişli sükkêr ile devâ ittihâz olunur; miqdâr-ı şerbeti iki dirheme yarınca kadar olur ve birkaç gün istimâl olunur. Ve bu devâ ve kezâlik akrâş-ı mezkûre muğnî olmaz ise mâ-ı bûzür ile dühn-i hırva^c istimâl olunur.

Ammâ tohmeden ²arıd olan kay²a tohme ilâcı ile mu^câlece olunur ve sûtayr dahi istimâl olunur.

Ve hılt-ı şadîdî ile ²arıd olan kay²a yine kay² ettirilmekle ilâc olunur, kay² ile mi^cdesi tenkıye olunduktan sonra râyiha-i tayyibesi ve keyfiyyât-ı mu^caddilesi olan edviye ile mi^cde ta^cdîl olunur ve onlara enîsün ve bezri kerefs ve sîsâliyüs ve kemmün ve dükü mişli bûzür dahi nâfi^c olur ve vâcib olur ki bizim zikr eylediğimiz tedbir ile ²amel olunup onlara kable't-ta^cam ağdiye-i müzlika vü müleyyine ve ba^cde't-ta^cam sefercel mişli ağdiye-i kâbîda-i ²atire verilir, zîrâ bunun ile fem-i mi^cdeden mi^cdenin ka^crına ta^cam münhadir olup mevâdd fevke meyl eylemez ve belki meyli esfele olup kay²dan halâş olur. Ve ba^cdı kerre ba^cdılarda kemmün ve summâk saqıyına hâcet olur ve ba^cdı kerre dahi ba^cde't-ta^cam meşy-i hafife muhtâc olur ve

onlara devâ-i misk nâfi' dir ve akrâş-ı kevkeb içinde bir habbe misk hâl olunan şarâbla saqy olursa menfa'ati gâyete bâliğ olur.

Ammâ sevdâdan vâki' olan kay' da vâcib olur ki mümkün oldukça o kay' habs olunmaya. Eger o kay' şahibinin imtilâ-i demevîsi var ise bâsilikten faşd olunur ve ahd-e'ân üzere hacâmet dahi olunur dem-i sevdâdan imtilâ hafîf olsun için. Ve ba'dı kerre nefd-i imtilâ dahi kifâyet edip faşd ve hacâmete hacet kalmaz. Ve eger o kay' imtilâyı tahammül olunmamacak kadar ifrâţ üzere olur ise mevâdd-ı imtilâ esfele hiddetli olan huqne-lerle cezb olunur, o huqne kırtım ve besfâyec ve hasek ve eftimün ve haşâ ve bâbünecele dühn-i simsim ve 'aselden müttehaż olan huqnelerdir. Ve iklîl-i melik ve âs ve lâzen ve üşne bu devâlardan şarâb-ı 'afiş ile dımâd ittihaż olunup onunla tihâl tadmîd olunur ve kezâlik onlara şarâb-ı na'nâc rummân ile ve efâvîh ile saqy olunur. Ve eger bunlardan sonra imtilâ bâkî kalır ise ayak damarından faşd ve sâklardan hacâmet olunur. Ve kaçan kay' sâkin olsa sevdâ, helîlec-i esyed ve eftimün ve gâriķün ve milh-i Hindî mişli edviye saqy olunmakla istifrag olunur ve bi'l-ıdîrîrâr eyâric-i feyķarâ ve eftimün ile dühn-i hırva saqyına hacet olur ise o dahi saqy olunur.

Ve eger kay' tihâl hasebiyle ise tihâl ilâc olunur ve mi'deye mādde-i rakıķa-i lezzâ'a inşibâb eyleyip.

Ve ta'am ihtilâfı ile hâdiş olan gaşeyân ilâcında akrâş-ı kevkeb nevbet vaktinde isti'mâl olunamak nâfi' olur ve evķât-ı nevbetin gayri vaktlerde o mādde eyâric ile nefd olunur ve şabır ile memzûc sikencebîn ve ishâl için sakmünyâ ve şabır ile müttehaż olan sikencebîn saqy olunmakla ishâl ve nefd olunur ve mâ-ı iccâş ve temr-i Hindî māddeyi süfle def' ve humûdatı hasebiyle kay'ı teskîn eder. Ve bu mişli kay' mu'alecesinde vâcib olur ki huqne-i leyyine ile mādde süfle cezb oluna o huqne-i leyyinenin şıfatı budur: benefsec, 'unnâb, şa'ır-i muķaşşer, hasek, bâbünece, sebistân, türbüd. Bu mezkûrlardan dühn-i benefsec ve sükker-i ahmer ve büraķ ile huqne ittihaż olunur ve ba'de'n-nefd şarâb-ı haşhâş isti'mâl olunur ve iskender şarâbı dahi nâfi' dir:

Şıfat-ı Şarâb-ı İskender: Sefercel, summâķ, nebķ, habb-ı rummân, temr-i Hindî. Bu devâlar taħb olunup ba'dehu içine kündür ve 'ud katılır.

Ve ma'lûm ola ki ben tabî'at esbâb-ı yübüset ile yâbise olsa o yâbisü'ṭ-tab' olan kimselerden kay'ı ruṭûbet edenler cem'ān sevîk ile ve tennürda müceffef ḥubz ile ve tabâşîr ile intifâc ederler eger 'uşârât içinde onları isti'mâl ederler ise ve bu mezkûrlar mādde-i kay'a iltisâk ve neşf eyledikte onların menfa'ati zâhir olur. Ve bu kay'da keşîren baṭn üzere ve beyne'l-ketifeyn zahr üzere vaḍ'-ı mehâcime hâcet olur ve tenvîme veyâḥûd ürcûha içinde tercihe ya'nî beşiğe koyup salmağa dahi hâcet olur.

Ve eger mādde-i kay' olan ruṭûbet-i şadîdiyye olur ise o mişlli kay'da o muḥaddirât [354a] isti'mâl olunur ki onun 'ıtrıyyeti ve şadîdîn netn ve fesâdına muḳâvemeti ola. Ve kavâbıd-ı nâşife dahi isti'mâl olunur ve o kavâbıd nâşifte 'ıtrıyyete dahi olur ise nefi ziyâde olur. Ve o kavâbıdda ğidâiyyet dahi olur ise nefi dahi ekser ve ezyed olur.

Eger o mişlli mādde ğâyşa ve müteşerribe ise vâcib olur ki o edviyenin içinde ma'rûf olan sikencebîn ve efâvîh mişlli mülattıfât ve muḳattı'ât ola.

Ve kezâlik o mādde lezice ve ğalîza olur ise mādde-i ğâyşa sûretinde halṭ olunanlardan yesîren aqvâ olan mülattıfât ve muḳattı'ât halṭ olunur. Ve sikencebîn ile eyâric saḳy olunmak o âfetin ekserine 'ale'l-iştirâk nâfi' olur. Ve bu tedbîrlerden sonra onlara teşhînün-mâsı olan müsekkinât-ı kay' olan edviyeler saḳy olunur, rummân ile ittihâz olunup içinde 'üd-i niyy kılınan şarâb-ı na'nâ gibi veyâḥûd içinde efâvîh ve 'üd ve varâk-ı ütrücc olan şarâb-ı ḥummâd gibi nesnelere saḳy olunur ve kezâlik devâ-i misk-i mürr ve sefercelî bunların her birisi efâvîh tabîhî ile saḳy olunur ve devâ-i misk meybih ile ve şarâb-ı efsentîn ile her ne vaḳt saḳy olursa nâfi' olur.

Nüşa-i Ceyyide: Rummân-ı ḥâmid, na'nâ, nemmâm her birinden birer bâka ya'nî birer deste aḥz olunup iki rıṭl su içinde nişfi kalınca kadar tabḥ olunur ve bir dânik misk rubu' dirhem 'üd, ma'a's-saḥk ilkâ olunup o şerbet sâ'aten-ba'de-sâ'atin tecr' olunur. Ve bu nev' kay'ı müsekkinâ olan edviyeden olur: 'üd ile rubb-ı ütrücc isti'mâli ve қaranfûl ve şarâb-ı na'nâ, rummânî 'ale'l-ḥuşûş o rummânî şarâb içinde kündür ve sükk ve kuşür-ı fustuk olur ise teskîni ekser olur. Ve misk ve 'üd ve meybih kay'-ı balğamî-yi ziyâde ve cidden teskîn eder.

Ve şedîdetü'l-harâret olan ḥummayâtın ğayri mevâdî'de her ne cihetten ḥâdiş olur ise olsun vâki' olan tevâtür ve keşret-i kay'dan kuvvet sâkıta olur

diye havf olunur ise ‘alîle o mâu’l-laħm tecrî olunur ki piliçten ve oğlak ve kuzu paçasından ittiħāz olunur ve zıkr olunan mâu’l-laħma ka’k kuħl misâlinde saħk olunduktan sonra o ka’k-i meshûk şarâb-ı tuffâh ve şarâbla ħalt olunup tecrî olunur ve kezâlik o ‘alîlin müvâcehesinde meşvî olan piliç saħk olunup teşmîm olunur ve ħubz-ı ħârr dahi koklatılır.

Ve yine müsekkinât-ı mezkûreden olur ferrûc su içinde selk olunup suyu şabb olunduktan sonra tekrâren mâ-î âher içinde teherrî edince kadar taħb ve ba’de’t-teherrî o ferrûc iħrâc ve bir häven içinde daĸk olunur ve mâ-î ‘aşr olunduktan sonra tebrîd olunup içinde ħubz-ı semîd lübâbı ħall ve miĸdâr-ı ĸalîl şarâb ile temrîħ olunup içine ‘uşâre-i tuffâh katılıp ħasv kılinır. Ve o ferrûcu tehriye edip ba’dehu saħk eylemek evvelâ saħk edip ba’dehu tehriye etmekten ħayrlı olur, /zîrâ şüret-i sâniyede ferrûcun rutûbet-i ġarîziyyesi taħallül ve tebaħħur edip nef’i ĸalîl olur ve şüret-i sâniyede ruġûbete ġarîziyye muħteĸine olup menfa’ati ekser olur.

Ve ba’dı kerre ġaşeyân ve taĸallüb-i nefis ve ka’f ve ĸay’a nâfi’ olur bu aĸdiye ki onlar ĸıbâc ve ferâric mişlilerden ittiħāz olunur bu vech üzere ki onlar mâ-î ħısrım ve ħımmâd-ı ütrücc ve summâk ve mâ-î tuffâh-ı ħâmîd ile taħmîd ve zeyt-i ünfaĸ ile ĸaly olunur ve mâ’a-zâlik onlara sevîk-i şa’ir mâ-î bârid ile içâm olunmakta be’s olmaz, ‘ale’l-ħuşuş onlarda ĸay’dan baĸiyye var ise içâm-ı sevîkten be’s ziyâde müntefî olur.

Ve vâcib olur ki zıkr olunan mu‘âlecât kirâren ve mirâren isti‘mâl oluna, bir def’a isti‘mâlle iktifâ olunmaya. Ve ‘alîl kerâheti ħasebiyle o devâyı ĸay’ eder ise devânın hey’eti taĸyîr olunur eger onun kerâheti devâ-i maħşûştan olur ise.

ĸay’ ve Ġaşeyâna Nâfi’ Edviye-i Müfrede vü Müreккеbe Beyânındadır

Ma’lûm ola ki kündür ve maştakî mađĸı bu âfetlere nâfi’dir. Ve ba’dı kerre serd dahi nâfi’ olur. Ve kezâlik ħabbetü’l-ħaĸdrâ ve sezâb-ı yâbisten bir mi’âka saĸy olunsa nef’i ‘acîb olur. Ve ĸaranfûl şedîden kuħl mişâlinde saħk olunup ka’k ve ‘uşârâtтан mütteħāz ħasv üzere ekilse ĸay’ı ve ġaşeyânı ‘ale’l-fevr teskîn eder. Ve kezâlik ĸaranfûl-i meshûk mâ-î bârid ile şürb olunsa dahi teskîn eder veyâħûd ĸaranfûl su ile taħb olunup sülâĸası saĸy

olunsa o dahi teskîn-i kay³ eder huşûşan şıbyânın kay³ını şediden teskîn eder; ecved olan қарanfûl maṭbûhû üzere maşṭakî ekilip saḳy olunmaktadır.

Ve kay³ ve ğaşeyânı müsekkine olan ediveyeden olur rubb-ı ütrücc; eger kay³ ve ğaşeyân mirârdan hâdiş ise rubb-ı ütrücc yalnız saḳy olunur.

Ve esbâb-ı bârîdeden hâdiş olan kay³ ve ğaşeyân ‘ilâcında o rubb-ı ütrücc, ‘ud-ı hâm ve қарanfûl ile maḥlûṭan saḳy olunur. Ve kezâlik kuşûr-ı fustuk ṭabîhî minvâl-i mezkûr üzere sâzecen veyâhûd efâvîh ile maḥlûṭan verilir. Ve bundan dahi aḳvâ olur fiḳâh-ı kermin suyu müfredeten veyâhûd efâvîh ile ve kerevyâ ve meybih ve meysevsen ve sâir hâcet olan nesnelere ile maḥlûṭan isti‘mâl olunur. *Ve bādı nüshada “fiḳâh-ı kerm” bedeline “ḳarâh-ı kerm” vâkîdir.*⁵¹

Terkîb-i Mücerreb: Bu terkîb kay³ ve ğaşeyâna nâfi‘ olduğu gibi istimrâ-i ṭa‘amâ dahi nâfi‘dir: Bezr-i keṭtân, İresâ, maşṭakî, kemmûn her birinden birer cüz². Bu eczâlar aḥz olunup mâ-ı asel içinde ṭabḥ ve isti‘mâl olunur. Ve kaçan o ‘alile ‘ilâc te’sîr eylemese onda o muḥaddirât isti‘mâl olunur ki kay³ı taḥrik onun ṭab‘ında olmaya, benc ve cevz-i mâsilin ṭab‘ında taḥrik-i kay³ olduğu gibi ve onlara dahi edviye-i ‘atire ḥallı olursa o ‘atırlar onların taḥdirini hıfz ve kay³larını iṣlâh ve semmiyyetine muḳâvemmet eder ve onları o vechle isti‘mâl câiz olur. Ve o muḥaddirâtın ad‘afı bezr-i haşḥâş ve bezr-i ḥass olur ve onlardan aḳvâı kışf-ı haşḥâş ve huşûşan haşḥâş-ı esvedin kuşûru olur ve bunları vely eden aḳvâ luffâh-ı berrî aşlının kuşûru olur ve ondan dahi aḳvâ afyûn olur ve miḳdâr-ı ḳalîl afyûn isti‘mâlinde selâmet ile nef‘ ḥâşıl olur huşûşan afyûnun semmiyyetine muḳâvim tiryâkiyyeti ve ‘itriyyeti olan edviye ile isti‘mâl olursa nef‘ ve selâmeti ekşer olur.

Muşannif der ki bizim ihtirâ eylediğimiz terâķib-i ceyyidedendir: Kuşûr-ı fustuk ve sükk ve verd ve bezr-i verd her birinden birer cüz², bād-zehr nişf cüz² ve fād-zehr yok ise zürünbād bir cüz² bedeline vaḳf olunur ve afyûn bir cüz²ün şülûṣanı, ‘ud-ı hâm nişf cüz². Bu mezkûrlar aḥz olunup aḳrâş ittiḥâz olunur; miḳdâr-ı şerbeti mişḳâle dektir.

Ve yine teskîn-i kay³ için bizim terâķib-i muḥtera‘amızdandır bu şerbetin terkîbi: Sefercel, ḳaseb her birinden birer cüz², bezr-i haşḥâş şülûṣ cüz²,

51 “Fiḳâhu'l-kerm” teğek çiçeğidir, ammâ “ḳarâhu'l-kerm” teğekten akan sudur, zirâ ḳarâh mâ-ı ḥâlîşe derler.

kuşür-ı haşhâş şümün cüz², aşı-ı luffâh kuşürü on üç cüz², 'üd-ı hām on dört cüz² ve bu eczaları ğamr ve setr edecek kadar mā-ı na'na^c ve bir işba^c kadar fevkinde mā-ı verd ve mā-ı qarâhtan zikri mütekkaddim iki suyun mecmû'unun üç katı ahz olunup eczâ-i terkîbde mezkûr kaseb ve sefercel teherrî edince kadar nâ'imen tabh olunup o miyâh taşfiye ve ba^cdehu rıfık ile 'ağd olunup o şerbetten sağı olunur.

Ve kaçan 'alîle muhaddirât sağı olunsa vâcib olur ki ona 'ıtr işmâm olunup tenvîm olunur ve tîb-i lezîz ona îzâ edecek kadar yanında izhâr olunmaz; bir nev^c tîb ona kerîh olur ise o kerîh gördüğü tîb mütelezziz olduğu tîbe tebdîl olunur. Ve onlara Cālînûs'un şehâdeti üzere akrâş-ı âmârînûs zikr olunan edviyelerden nâfi^c olur, zîrâ o akrâş bu bâbda istî'mâlî vâcib olan edviyeleri cemî'an cāmî^c ve muhtevî olur huşuşan mevâdd-ı kay² hılt-ı şadîdî olanlara nefî ekşer olur, zîrâ o hılt-ı şadîdînin kurş-ı mezkûr akrabâdînde [354b] yazıldığı üzere tiryâkı olur. Cālînûs dedi ki zikr olunan kurşun keşret-i menfa'atı onun içindir ki onun terkîbinde enîsûn ve bezr-i kerefs gibi 'ıtriyyeti ve gıdâiyyeti olan ve kezâlik efsentîn gibi cilâsı ve hıltı ihdârî ve fem-i mi^cdeyi takviye ve şeddi olan ve kezâlik dâr-ı şînî gibi şadîde 'ıtriyyeti hasebiyle müdâdde ve şalâhun-mâyâ şadîdi ihâlesi ve şadîdi tahtîli ve 'ıtriyyeti hasebiyle her 'udv-ı 'aşabîye mülâyemeti olan ve ebyûn gibi tenvîm ve tahdîrî olan ve cünd-i bîdester gibi fesâd-ı afyûnu muşlıh ve mağarrat ve semmiyetini müzîl olan edviyeyi cem^c eylediği hasebiyle olur. Ammâ akrâş-ı kevkeb bu mişlli hâlde şedîden nâfi^c ve keşîren nâci^c olur.

Ve kaçan ğaşeyân da'f-ı mi^cde hasebiyle hâdiş olup kazf ve kay² o ğaşeyânı teskîn eylemese onun için tekellûf olunmaz belki bi-nefsihi hâdiş o kay²-ı zerî ba^cdı kerre ona nâfi^c olur. Ve ba^cdı kerre şa'irden müttehaz sevîk-i celâlî o ğaşeyânı teskîn eder.

Ve her kimse kim faşl-ı rebî'de fem-i mi^cdesinde tehevvue bulup ve kay² onun mu'tâdi ve huşuşan o faşlda kay² eylemek deydeni ve 'âdeti olsa o kimse dört dirhem miqdârı başal-ı nercesi miqdâr-ı kalîl hubz ile tenâvül edip bir miqdâr sonra üzerine mā-ı hârr şürb eylesin lâkin başal-ı nerces tenâvülünü ikşâr eder ise teşennüc ihdâş eder.

Sekizinci Faşl K̄ay-ı Dem Mu'alecesi Beyânındadır

Eger k̄ay²-ı dem eden kimselerde k̄urha olduğu ihsâs olunur ise bildiğin k̄urha mu'alecesi ile ona sen mu'alece eyle.

Ve eger onda ru'âf-ı gâir ihsâs edersen sebebi ru'âfı sen men' eyle; eger onda imtilâ ihsâs eder isen imtilâyı sen nefđ eyle.

Ve ba'đı kerre imtilâ-i demevîyi nefđ için faşd olunup iki rıtl mîkdârı dem ihrâc olunduktan sonra faşd-ı đayyik âhere dahi hâcet olur.

Ve kaçan k̄ay²-ı dem ifrât ve ilhâh üzere olur ise etrâfı rabt-ı şedid ile sen rabt eyle huşušan k̄ay²-ı demin sebebi devâ-i hârr şürbü olur ise etrâfı şeddin nef'î ekşer olur.

Ve şürb-i devâdan hâdis k̄ay²-ı dem mu'alecesinde ba'đı kerre leben ile şarâb mezc ve hâlt olunup leben şarâba gâlib kılındıktan sonra şey'en-ba'ce-şey'in dört kuţülî mîkdârı o şarâbdan saqy olunur ve ba'dehu selc ile müberred sikencebîn saqy olunur.

Ve k̄ay²-ı dem men'inde mücerrebe edvîyelerin mürekkebâtan olanlarından birisi budur ki akâkıyâ, bezr-i verd, tîn-i mahtûm, cüllenâr, afyün, bezrül-benc, şamg-i a'râbî aĥz olunup lisân-ı hamel ve 'aşa'r-râfî 'uşâreleri ile ma'cûn kılınır.

Ve k̄ay²-ı demi şedid olanlara keşirü'l-mizâc hâll ile yâhüd lisân-ı hamel suyuyla saqy olunur mi'deye onun tahâllübü ziyâde ise. Ve onun şerbet-i vâhidesi niş mişkâlden bir dirheme varınca kadar olur ve rubüb-ı kâbıda dahi bu bâbda nâfi' olur ve rubb-ı cevz dahi o nâfi'a olan rubübdan olur ve mürekkebât-ı nâfi'a-i bâkıye ankrabâdinde mezkûrdur. Ve bu bâbda 'ilâc-ı sehl budur ki 'afş, cüllenâr her birinden birer cüz' aĥz olunup o mecmû'dan iki mişkâl kadar, bir kîrât afyün ve lisân-ı hamel suyulla saqy olunur, Al-lâhu'ş-Şâfi.

Dokuzuncu Faşl Mîdî Olan Kerb ve K̄alak Beyânındadır

Ve ba'đı kerre mi'deden dahi k̄alak ve kerb 'arığ olur ve 'alîle o sebebden 'arığ olan ğamm bir k̄adre bâliğ olur ki ondan 'alil bir hâl üzere karâr edemeyip şekl-i vâhiddin şekl-i âhere tebeddüle ıdtırâbı mü'eddî olur ve o kerb 'urûdunda sonra veyâhüd kerb ile ma'an ona hafakânın 'urûdu lâzım gelir ve sebebi ne idiğini 'alil bilmez. Ve ba'đı kerre seder ve düvâr dahi ona 'arığ

olur ve ba'dı kerre onda levn dahi müteğayyir olur ve fi'l-hakīka o kerb mebd'e-i gāseyān olur ve ba'dı kerre onun ile bi'l-fi'l gāseyān dahi olur.

Ve ba'dı kerre evvelā kerb hādīs olup ba'dehu gāseyāna intikāl eder ve bu kerbin sebep-i fā'ilisi mādde-i gāseyān olur huşuşan o mādde müteşerribe olur ise sebebiyyet mütehaqqıq olur ve eger mādde fem-i mi'dede müctemi'a olur ise gāseyān ihdās eder ve tabī'ata ondan tahayyür gelip o māddeyi fem-i mi'deye ve mi'deye şabb edip kerb ihdās eder.

Ve ba'dı kerre dahi fem-i mi'dede veyāhūd mi'dede olan mevādd-ı edviye müşhile vü muqayyi'e ile istifrāğ olunup o hılt-ı müzīnin baqiyye-i revāyihi ile kerb 'arıd olur ve onların mu'alecesinde rubb-ı sefercel ve rubb-ı hışım ve o rubblar mişli olanlar saqı olunur.

Ve fevākihten ve tuffāh-ı hıltıdan ma'düde galeyān edenlerin küllisi kerb ihdās eder. Ve vaktisiz şürb olunan mā-ı bārid dahi mükerrib olur ve çok kerre bu kerb hummayātın ziyāde olmasına sebep olur, onun için hummayāttan māi hārren şürb eylemek vācib olur.⁵²

el-Mu'alecāt: Kerb-i kalili hamr su ile münāsafeten halı olunup içine muqavviyāt dahi vađ olunduktan sonra veyāhūd mā-ı 'asel ile ve hılt-ı redīyi mu'addil olanlar ile mezc olunduktan sonra isti'māl olunsa onu izāle eder.

Ammā kerb keşir olur ise edviye-i gāseyān isti'māliline hācet olur. Pes kerb-i keşir ekser-i evkāt olduğu üzere harāretten ve hılt-ı hārrdan hādīs ise ba'dı kerre onu müberriđāt-ı raṭbe ve o müberriđāt-ı raṭbeden ve şandal ve kāfür ve verdden müteḥāz olan atliye teskīn eder. Ve bu bābda nef'i mücerrebāttandır kuşūr-ı qarç, baklatu'l-ḥamkā, sevīk-i şafirten ḥall ve mā ile dīmād ittiḥāz olunup mi'de ve kebid üzere onunla tađmīd eylemek.

Ve kaçan bir kimseye müteveccih olsa onlara şandal ve verd-i ahmer ile dīmād olunur. Ve onların mu'alecesine nāfi' bir ḥiyāre-i şafrā vaşf

52 "Onun için hummayāttan māi hārren şürb eylemek vācib olur" *Kānūn*'un bu kelāmı فَأَبْرُدُوهَا بِالْمَاءِ ḥādīs-i şerifine bi-ḥasebi'z-zāhir muḥālif gibi olur velākin şürūh-ı ḥādīse nazar eden 'ulemāya zāhir olur ki beynehümāda teḥālīf yoktur, *Cāmiu's-Şağir* şürūhundan *Sirāc-ı Münir* adlı şerḥin 'ibāretidir ki ولم يبين في الحديث كيفية أبرودها بالماء البارد واولى ما يحمل عليه ما صنعته اسما بنت الصديق فانها كانت ترش على بدن المحموم شيئا من الماء بين بدنه وثوبه وهي اعلم بالمراد من غيرها وتمام التفصيل فيه في الاحاديث المتعددة

olundu ki o hıyâre takşîr olunup miqdâr-ı qalîl taberzedden müttehaz cüllâb ve bir dirhem tabâşîr ile o hıyâre-i şafra isti'mâl olunur.

Ve kerb-i mi'diye şifâ olan edviyeden olur şafîrden müttehaz sevîk-i cerîş huşuşan o sevîk habbu'r-rummân ile isti'mâl oluna ve vâcib olur ki o sevîkin şafîri gayr-i mağsûl ola.

Ve kezâlik kerb-i mi'diye şifâ olur habb-ı rummân ile fuqqâc ki o fuqqâc'da ebâzîr olmaya. Ve rubb-ı sefercel dahi bi-iznillâhi ta'âlâ kerbe şifâ olur. Ve eger o kerbde gaşy yok ise şarâbdan aşlen ve külliyyen ictinâb lâzım olur ve ona sakıy olunan suya temr-i Hindî ve şarâb-ı tuffâhın 'atîki fuğülü tahtlil eylesin için halı olunur.

Onuncu Faşl Mîdede ve Em'ada Muhtebes olan Dem Beyânmdadır

Onun mu'alecesi budur ki hurf-i ebyad-ı Bâbiliden iki dirhem veyâhüd üç dirhem ahz olunup mâ-ı hârr içinde sakıy olunur. Eger o mevdi'lerde dem câmid oldu ise onun şahibine mâ-ı hâsâ ve infeha-i erneb sakıy olunur. Ve eger mi'dede leben câmid olur ise infeha-i erneb sakıy olunmakla veyâhüd iki ũkıyye mâ-ı na'nâ' içine iki dirhem kadar milh-i cerîş katılıp sakıy olunmakla 'ilâc olunur.

On Birinci Faşl Fuvâk Ya'nî İnkırık Beyânmdadır

Fuvâk bir nev' hareket-i muhtelifedir ki o hareket teşennüc-i inkıbâdî ve temeddüd-i inbisâfî hareketlerinden mürekkebe olur ve müşâbih olur ki mi'de ve fem-i mi'de ve merî işbu üç 'udvun biri hereb edip kendi zâtına müctemîc olup teşennüc hâsıl olur ve o mevdi'de müzî var ise onu ref' için o 'udvlar evvelâ teşennüc edip geri çekilmek ile veşbeye müsta'idd olup ba'dehu kavıyyeten hareket-i temeddüdi ihdâs edip hılt-ı müzîyi onunla nefđ eder. Bunun nazîri bir yerden veşbe ve tafre etmek murâd eden kimsedir ki o kimse tafre edeceği mevdi'den geri çekilir ve ba'dehu münba'îş olup o mevdi'de tafre-i kavıyye ihdâs eder. Ve bu nev' hareketin riye ve hicâbın hılt-ı müzîyi def' eylemek için ihdâs eylediği hareket-i su'âliyye müşâbeheti olur.

Ve eger zıkr olunan mevdi'de ya'nî mi'de ve fem-i mi'de ve merîde hılt yok ise lâ-mahâle o fuvâk [355a] ifrât-ı yübüsetten 'arıddır, zîrâ teşennücle

hâdis olan hareket gibi yübüset ifrâṭ üzere oldukça dahi hareket hâdis olur, zîrâ yübüset ile o 'uḍvların birbirine mülâşık olur fücelerde olan ruṭûbetin zevâlî hasebiyle ve onlarda olan melâset zâil olur ve ṭabî'at kaçd eder ki o 'uḍvları hareket-i temeddüdi ile baş edip hâlet-i ülâsında kıla ve o 'uḍvlar yübüseti hasebiyle muṭâva'at etmeyip ṭabî'atın kaçs edip baş ettiği miḳdâr yine teşennüce rücû' edip bu ṭarîk ile yübüset hareket-i teşennüciyye vü temeddüdiyye ihdâş etmekle fuvâḳ-ı yübî hâdis olur.

Ve bi-hasebi'l-müzî hâdis olan fuvâḳ ekseriyyâ fem-i mi'cede 'arîd olur ve kezâlik fem-i mi'cede müzî hasebiyle ihtilâc dahi 'arîd olur huşuşan mi'cede yâbise oldukça fem-i mi'cede lez' ve ezâya taḥammül eylemeyip o hâletlerin biri 'arîd olur.

Ve ba'dı kerre fuvâḳ müşâreket ile fârîd olur.

Ve kay' eden kimsenin fem-i mi'desinde kay'dan bakıyye kalıp fem-i mi'deyi nikâye eylese veyâhüd mi'dede hult bākī kalsa o mişli kay'ın 'aḳabinde fuvâḳ hâdis olur.

Ve kay'-ı müteḳâdisini habs ve kay'a müşâbere edenlerde dahi fuvâḳ hâdis olur ve o müşâbere bu vech üzere olur ki kay'ı harekete müsta'idd olup kāyi'in ednâ tahrikiñe müterakkib olur ve kāyi' onu tahrik eylemez ve kendi hareketinde dahi kay'ı tahrik etmeyeyim diye sükûnet üzere olur ve onun hareket-i hâdiye-i ihtiyariyyesinden mi'denin dahi ekser-i eczâsının hareketi hâdiye ve sâkine olup kay'ı mündefi' ve zâil olur velâkin fem-i mi'dede şiddet-i hiss olmakla sâkine olan mevâdd-ı müziyenin izâsını ihsâs edip fuvâḳ ve ihtilâcdan birini ihdâş eder.

Ve ba'dılar zâhib oldular ki hareket-i fuvâḳ hareket-i kay'dan aḳvâ olur, zîrâ kay' tecvif-i mi'dede olan şeyi def' eder, ammâ fuvâḳ şey'-i nâşibi ve müteşerrebi def' eder ve lâ-maḥâle tecvifte olan şey'i def' sühûletli olup şey'i nâşibi def' şu'ûbetli olmakla o şey'i def' hareket-i aḳvâya muhtâc olur lâkin vâḳî'u'l-hâl ba'dın zâhib olduğu gibi değildir, zîrâ her kay' ve tehev-vu' mâdde-i maşbübe-i mezküreden hâdis değildir ve kezâlik mevâddı def' eden hareketin küllîsi mâdde def'ine mü'eddî olmayan ve mâdde def'ini kaçd eyleyip def'eden 'âciz olan hareketinden aḳ'af değildir belki fuvâḳın hareketi hareket-i kay'dan aḳ'af olur ve müşâbihtir ki hareket-i fuvâḳ dahi da'ifeten kay'a harekettir, onun için ekser-i emrde kay' fuvâḳ ile ibtidâ edip

ba'dehu kay' hâşıl olur, zann olunur ki evvelâ sebep da'if olmağla fuvâk ihdâş eder ve kaçan o sebep te'kavvî ve isti'câl eylese kay' hâdiş olur.

Ammâ fem-i mi'deyi îzâ etmekle fuvâk ihdâş eden sebebin tafşîli budur ki o fuvâkın hudûsu fem-i mi'dede mûzî bir şeydir ki o şey' fem-i mi'deyi tebrîd eder nâfi'dde ve havâ-i bâridde ve ahlât-ı müberride oldukta. Ve fem-i mi'dede sû-i mizâc-ı bârid-i müstahkem oldukta hâdiş olan fuvâk bu kabîlden olur, zîrâ berd-i müstahkem fem-i mi'deyi kabđ ve müteşennice eder ve kabđ ve teşennüc ile hareket-i fuvâk hâdiş olur. Ve bu kabîlden olan fuvâk şıbyâna ve etfâla çok 'arıd olur.

Ve üç vechten berd fuvâkı ihdâş eder: Evvelkisi budur ki mâdde berd hasebiyle mevdi'de lâzım ve şâbit olur berdin mâddeyi te'ksîf edip ta'hallül eylemediğinden için. Ve ikincisi budur ki berd mevdi'ine îzâ edip mevdi'ini itidâlden ihrâc etmekle mizâcına müdâdde mizâc-ı âher ihdâş eder. Üçüncü vech budur ki berd kabđ ve te'ksîfi hasebiyle mi'de elyâfi aralarında muhtebes olup ta'hallülü vâcib olan mevâddı habs-i dâim ile habs eder.

Ve ba'dı kerre fuvâkı ihdâş eden sebep şey'-i harî olup o şey' harî hasebiyle fem-i mi'deye îzâ eder, hummayât-ı muhrîkâda ve fem-i mi'de-i müteşennicede 'arıd olan fuvâk bu kabîlden olur.

Veyâhüd fuvâka sebep bir mûzî nesne olur ki fem-i mi'deyi lez' eder, hardal ve felâfilî şürbünden ve kezâlik ahlât-ı şadîdiyye inşibâbından ve sâir edviye-i lâzi'a şürbünden hâdiş olan fuvâk bu kabîlendendir huşûşan mi'dede ve fem-i mi'de cevherinde şihhat olup fuvâka mü'eddî mevâddı hâbis olur kuvvet ve fem-i mi'dede da'if olmasa o zamân fuvâkın hudûsu zikr olunan kabîlden olduğu müte'akkık olur.

Ve yine bu kabîlden olur ta'am mi'dede fâsid olup keyfiyyet-i lâzi'aya istihâle eyledikte hâdiş olan fuvâk. Ve şıbyâna bu nev' fuvâk dahi keşîren 'arıd olur.

Ve kezâlik harâret hasebiyle 'arıd fuvâk kabîlinden olur o fuvâk ki mirârın fem-i mi'deye inşibâbından 'arıd ola. Ve bu nev' fuvâk buhrânlarda mirâr hareket edip def'-i tabî'at hasebiyle re's-i mi'dede o mirâr vâki' ve hâdiş ola.

Veyâhüd sebep-i fuvâk re's-i mi'dede muhtebise olan ve mi'denin tabakâtında habs olan veyâhüd merîde muhtebise olan o riyâh olur ki onun te-

vellüdü harâret-i mübahhireden olup o mi'ce ve o merî onu tahtılden 'âcize olurlar.

Veyâhüd sebab-i fuvâk bir şey-i şakîl olur ki şikâli ile îzâ edip fuvâk ihdâs eder, vaqt-i imtilâda hâdis olan fuvâk bu kabilden olur.

Fuvâkın zikr olan aşnâfi sebab-i müzî ile hâdis olan fuvâk aşnâfi idi, ammâ yubsten hâdis olan fuvâkın beyânı budur ki ba'dı kerre teşennüce mü'eddî olan yübs-i şedîden fuvâk 'ârîd olur, hummayât-ı muhrıkanın âhîrinde ve istifragât-ı müceffifeden sonra ve cü'-ı tavîlde bu mezkûrların her biriyle hâdis olan fuvâk bu kabilden olur. Ve bu ne'v fuvâk haçara delâlet eder. Ve ba'dı kerre dahi müstahkem olmayan yubsten 'ârîd olur, o mişli âfet ednâ tertîb ile zâil olur.

Ammâ müşâreket hasebiyle olan fuvâk ba'dı kerre kebede verem-i 'azîm 'ârîd olup huşuşan o verem kebidin cânib-i muşâ'arına 'ârîd olup veyâhüd mi'ceye veyâhüd dimâğ hicâblarına o verem-i 'azîm 'ârîd olup fem-i mi'ce onlara müşâreket etmekle hâdis olur, şecce-i âmme vukû'unda 'ârîd olduğu gibi ya'nî baş yarılıp yarığı ümmü'd-dimâğa vâşil olsa dimâğda veyâ hucubunda o verem-i 'azîm hâdis olur ve ondan bi'l-müşâreke fem-i mi'ce müte'ezzî olup fuvâk ihdâs eder. Ve bu hâl şakke-i müci'adan ya'nî baş katı nesne ile tokuşmaktan dahi hâdis olur her ne kadar onda şecce olmaz ise. Ve bu hâl hummayâtın zamân-ı tassa'adundan dahi 'ârîd olur ya'nî hummânın buhârı başa çıktıkta o buhâr dimâğda veyâhüd hucubda o verem-i 'azîmi ihdâs edip bi'l-müşâreket fuvâk dahi 'ârîd olur.

Ve buhrân 'alâmetler zuhûrunda dahi olan fuvâk verem-i 'azîm-i mezkûra müşâreket ile hâdis olur.

Ve kebede 'ârîd olan verem-i 'azîmin fuvâka mü'eddî olduğu hakkında olan sebab-i qarîbi etıbbâ tahmîn eylediler. Ba'dılar zâhib oldular ki kebid-i müteverrimden isnâ aşer tesmiye olunan bağarsığa mirâr munşabb olur ve o isnâ aşerden dahi mirâr-ı maşbûb fem-i mi'ceye munşabb olup fuvâk hâdis olur. Ve ba'dılar dahi zâhib oldular ki kebede olan verem-i 'azîm fem-i mi'ceyi dağt edip müzâhame eder ve müzâhameyi def için fem-i mi'ce fuvâkı ihdâs eder. Ve ba'dılar dahi zâhib oldular ki fem-i mi'ce ile kebid arasında vâşil bir aşab-ı dağt vardır ve o aşab ile beynehümâda müşâreket olmakla verem-i kebede fem-i mi'ce müşâreket edip fuvâk ihdâs eder.

Ve fuvâkı olan kimseye 'uṭās 'arîd olsa onun fuvâkı münhall olur. Ve kezâlik şâhib-i fuvâk kay' edip hıltı kazf eylese fuvâkı münhall olur. Eger kay'la fuvâk münhall olmaz ise o fuvâk delâlet eder ki mi'dede veyâhüd dimâğdan mi'deye vârid olan 'aşabın aşlında veyâhüd dimâğın kendide verem vardır. Bu sûretlerin ikisine [355b] dahi humret-i 'ayn tâbî'a olur. Ve evrâmın mi'dî olanları ile dimâğî olanları a'râdları ile fark olunur.

Ve buhrân 'alâmetinde dâhil olan fuvâk ba'dı kerre 'alâmet-i ceyyide olur ve ba'dı kerre dahi 'alâmet-i rediyye olur ve onları şerh ve idâh *Kitâb-ı Fuşûl*'de olan bâblarında zıkr olunduğu üzere olur ki eger kay' fuvâkı teskîn eylemeyip o fuvâқта humret-i 'ayn dahi olur ise redî olur,⁵³ zîrâ fem-i mi'de ve dimâğdan birinin veremine delâlet eder. Serî'ü'l-mevt 'alâmâtı kitâbında denildi ki aşhâb-ı fuvâkın cânib-i eyyemünde bilâ-sebebin ma'rûfin hâric 'ani't-tabî'a verem hâdis olup fuvâk dahi şedid olsa o fuvâk kable-tulû'i's-şems onun nefsinı ihrâc eder ya'nî ihlâk eder ve şâhib-i fuvâқта fuvâk ile ma'an mağş ve kay' ve kuzâz ve zehl-i 'akl olsa o kimse serî'an helâk olur.

el-'Alâmât: Kay' ile zâil olan fuvâkın küllîsi delâlet eder ki o fuvâk şikalî veyâhüd zıkr olunan vücûhtan biri ile keyfiyyet-i lâzî'ası olan mevâdd-ı müziyeden hâdis olmuştur.

Ve her fuvâk ki istifrâgat ve hummayât-ı muhrîka 'akıblerinde hâdis olup onu kay' teskîn olmayıp belki kay' ile fuvâkı ziyâde olsa o hâl yübûsete delâlet eder.

Ammâ bilâ-mâddetin ve ma'a-mâddetin mizâc hasebiyle olan fuvâkın 'alâmeti ebvâb-ı câmi'ada mezkûr olan delâilden ma'lûm olur.

Ve mi'dî ve kebidî ve dimâğî evrâmdan hâdis olan fuvâқа o a'dâ ve remlerinin her birine a'râd-ı maşşûşası delâlet eder ve o a'râdlar bâblarında mezkûr olur.

el-Mur'âlecât: Eger fuvâkın sebeb-i fâ'ilîsi imtilâ-i keşir ve bi'l-keyfiyye müzî olan şey' ise onun 'ilâcının enfa'ı kay' olur ve kezâlik onun 'ilâcı tahrik-i 'anîf ve hezz ve şıyâh ve def'aten vâkî' olan ferah ve feza' veyâhüd gamm-ı müfriṭ ve yüzüne irtifâda mü'eddî olan bağteten mâ-ı bârid saçmak ve hareket ve riyâdet ve rükûb ve su'âl-i hâyici habse müşâbere ve kezâlik 'aşaşa müşâbere olur. Ve fâ'il-i fuvâk olan mevâddı kal'da 'uṭâsın nef'i

‘azîm olur. Ve yine fûvâkı izâle eder tûl-i müddet nefesi habs etmek, zîrâ habs-i nefes harâreti işâre ve mesâmm cānibine bürûza taleben li'l-istinşâk tahrik eder. Ve harâret dahi ahlât-ı lehiceyi tahrik ve tahlil eder. Ve nevm-i tavîlin fûvâka nef'i ‘azîm olur. Ve eṭrafı şedd ve mi‘de üzere bilâ-şartın vaḍc-ı mehâcim ve kezâlik beyne'l-ketifeyn vaḍc-ı mehâcim dahi nâfi‘dir. Ve kezâlik edviye-i muḥammire vaḍcının dahi menfa‘ati vardır.

Ve luḥûcî ve imtilâi olan fûvâka nâfi‘ edviyedendir: ‘Îlâc olunan kimse evvelâ takviye oluna ve ba‘dehu ona eyâric-i feykarâ ve ‘uşâre-i efsentîn her birinden birer mişkâl, milḥ-i Hindî iki dānik aḥz olunup saḳy oluna ve bundan sonra helîlec-i mürebbâ saḳy oluna.

Ve eger sebeb-i fûvâk luḥûc olur ise vâcib olur ki onun mu‘alecesinde üç şey⁵⁴ kaşd oluna: Evvelkisi māddeyi taḳtî ve tahlil kaşd olunup sikencebîn-i ‘unşulî saḳy oluna. İkincisi maddenin izâsı keyfiyeti ile ise mādde taḍîl oluna. üçüncüsü fem-i mi‘denin hissi kalilen tahdîr oluna te‘ezzîsi kalil olsun için. Ve bu bâbda bu ḳurşa şenâ olundu:

Şıfat-ı Ḳurş-ı Maḥmûd: Ḳuṣṭ, za‘ferân, verd-i tarî, maşṭakî, sünbül her birinden dört, esârûn iki mişkâl, afyûn bir mişkâl. Bu devâlar bezr-i ḳatûnâ ‘uşâresiyle ma‘cûp kılınp ondan niş mişkâl saḳy olunur bezr-i ḳatûnâ, afyûn tahdîr eder ve sünbül takviye ve tahlil eder ve esârûn ruṭûbâtı bevl mecrâsına meyl ettirip iḥrâc eder, şabır berâz mecrâsına ruṭûbâtı ve şüflü imâle edip iḥrâc eder ve ḳuṣṭ ve za‘ferân mevâddı inḍâc ve taḳviye ve teşhîn eder, onun için fûvâk-ı şedîd ve taḳallüb-i nefste bu ḳurş cidden nâfi‘ olur.

Ve eger fûvâk ‘atîk ve müzmin olur ise ona dühn-i kelânic⁵⁴ menfa‘at-i mücerrebe ile nâfi‘ olur ve onun şerbet-i vâhidesi mil‘âka-i vâhîde olur, mâ-ı ḥârr ile saḳy olunur. Ve bu bâbda fânîz içinde taḅḥ olunan zencebîl dahi nâfi‘ olur.

54 Sedîdî nüshasında “kelânic” bedeline “kelkelânic” vâkı‘ olmuştur. Bu lafza yanimızda olan müfredâtta yazılmamıştır. İhtimâldir ki murâd dühn-i cülcülân ola. “Cülcülân”, simsim olmak üzere tefsîr olunmuştur. Câizdir ki “kelkelân” iki vech üzere taṣrîb oluna, biri “cülcülân” ve biri “kelkelânic” ola, zîrâ “gül” taṣrîb olunup “cüll” derler, “dühn-i cüll”ü gül yağı ile tefsîr ederler. “Cülcülân” hüve’s-simsim. İbn Kütbî. “Küzbere” kişnîz-i ter; cülcülân” kişnîz-i raṭb. *Muḳaddimetü’l-Edeb.*

Ve eger fuvāk müştedd ve müzmîn olur ise ma'acîn ve cüvârişenât isti'mâline hâcet olur, ona kemmünî mâ-ı fâtir ile saqy olunur ve belki cidden kibâr olan ma'acîne ve tiryâka hâcet olur. Ve felüniyânın⁵⁵ ona menfa'at-i 'azîmesi olur taḥdîr ve taḳviye ve taḥlîl ve def'i olmak ḥasebiyle. Ve ona nâfi' olan ḥabb sekbînec ḥabbı ve işūmaḥîkûn ḥabbı olur. Ve akrâş-ı kevkebin fuvâka menfa'ati şedîd olur.

Ve mādde-i bārideden veyāḥūd bürüdete qarîb mevâddan ḥâdiş olan fuvāk 'ilâcında müsta'mel edviye-i nâfi'a sezâb ve naṭründür, bu ikisi şarâb ile saqy olunur. Ve kezâlik ona nâfi' edviye mâ-ı kerefs ve ḥall-i 'unşul ve ḥabaḳu'l-mâ ve esârûn ve nârdîn ve merzencüş ve encudân olur ḥattâ encudânın şemmi dahi müsekkîn-i fuvāk olur. Ve dahi nâfi' devâ dükû, enîsûn, zencebîl, zerâvend, râsen-i müceffef, şuşâre-i gâfeş, vecc, sâzec, kıysûm olur; bu devâlar müfredeten ve mürekkebeten isti'mâl olunur. Ve kezâlik bu edviyeden le'ûkât ittiḥâz olunup bu 'illette isti'mâl olunur ve bu devâlardan mütteḥâz le'ûk isti'mâlinin fâidesi budur ki fem-i mi'dede o devâlar vukûf eder ve zamân-ı vukûfta le'ûkta lüzûcet olmak ḥasebiyle muḥtevî olduğu edviyeler müteferriḳ olmaz, bi-ecma'ihâ o edviyeler ka'ra münḥaṭṭ olup te'sîrî kavî olur. Ve bu bâbda cünd-i bîdesterin ḥâşşa-i 'acîbesi vardır. Ba'dı kerre nişf dirhem cünd-i bîdester, üç şükerrece ḥall ve sükürrürce-i vâhidenin şülüşânî mâ ile saqy olunur. Ve menfa'at-i şedîde ile nef'i olur kıysûm ve fûzenec-i cebelî ve maşakî mütesâviyetü'l-evzân aḥz olunup mâ ve şarâb içinde selḳ olunduktan sonra sülâkası saqy olunur ise. Ve kezâlik maşakî, dâr-ı şînî, 'unşul üç evâkî aḥz olunup bir kışt ḥall içinde taḥḳ olunduktan sonra o 'alile birkaç eyyâm ondan ḳalilen ḳalilen saqy olunur. Ve kezâlik ḥavlencân 'asel ile ma'cûn kılınıp akşam ve şabâḥ ondan cevze miḳdârı saḳ olunur. Ve kezâlik şol devâ dahi saqy olunur ki onun terkîbi bu şîfat üzeredir: Ḳuş, şabır, idḥir, nemmâm-ı yâbis, füteneç-i nehrî, na'nâç, sezâb, bezr-i kerefs, kündür, esârûn her birinden ikişer dirhem, ebyûn, verd-i yâbis her birinden nişf dirhem aḥz ve terkîb olunur. Ve bu bâbda keber-i muḥlallel dahi maḥmûd olur. Ve ba'dı kerre bu edviye-i mezkûrelere edviye-i mu'atṭısa ile i'ânet olunur.

55 "Felüniyâ" berş demekle ma'rûftur.

Ve eger sebab-i fuvâk berd-i sâzec ise onun edviyesi hâll ve mâ ile isti'mâl olunur ve hâll ve mâ ile maḥlûṭ edviye ile 'unuḳa ve lişeye ve taḥt-ı şerâsîfe ṭlâ olunur veyâḥûd 'unuḳa ve lişeye zeyt-i 'atîḳ ile veyâḥûd kıssâ-i ḥımâr dühnü ile ṭlâ olunur. Ve kezâlik edhân-ı ḥârrenin küllîsi ile mecmû'an ve müfreden o mevâdî'î taṭliye ve tedhîn nâfi' olur ḥuşûşan dühn-i bâbüneç ile veyâḥûd o dühn ile ki onun içinde cünd-i bîdester ve kemmûn ve encudân ṭabḥ oluna, onlar ile o mevâdî'î ṭlâ olunmak ziyâde nâfi' olur veyâḥûd cünd-i bîdester ve ḳuşṭ her birinden nişf dirhem, futrâsâliyûn bir dirhem bu devâlar aḥz olunup mâ-ı sîsenber ile *ṭab' ile olan nüshâda "mâ-ı sîsenber" bedeline "mâ-ı efsentîn" vâḳf olmuştur* veyâḥûd fütenec ve enîsûn ve maşṭakî maṭ-bûḥû ile saḳy olunur veyâḥûd fustuḡun ḳışr-ı ḥâric-i aḥmeri aşl-ı idḥir ile suda ṭabḥ olunup o ṭabîḥ şûrb olunur. Ve ba'dı etıbbâ zâhib oldular ki ṭal'ın ḳuşûru tecfîf olunduktan sonra saḥḳ olunup ondan bir mişḳâl mâ-ı râziyâneç ve bezr-i sezâb [356a] ile saḳy olunsa cidden nâfi' olur. Muşannif der ki bu devânın fuvâk-ı bâride nâfi' olduğunu ben zann ve ḥisbân eylemem.

Ve eger müştedd olup fuvâk müzmin olur ise mi'de üzere bilâ-şart vaḍ'ı meḥâcim lâbüdd ve lâzım olur ve ba'dehu edviye-i muḥammire vaḍ'ı dahi lâzım olur.

Ammâ rîḥ-ı muḥtebiseden nâşî fuvâk gerek ise ihtibâs-ı rîḥ fem-i mi'dede veyâḥûd mi'dede veyâḥûd meride olsun her ḥâlde ona isti'mâl-i ḥam-mâm ve su içinde saḥḳ olunan kündürden bir şey tenâvül edip üzerine ḳalîlen mâ-ı ḥârr tecerru' eylemek nâfi' olur.

Riyâḥî olan fuvâḳ 'ilâcında râsen-i müceffef isti'mâlinin nef'i ḡâyete bâ-lîḡ olur.

Ammâ fuvâḳ fem-i mi'dede mütevellid olan ḥılt-ı lâzi'den veyâḥûd fem-i mi'deye maşbûbe olan ḥılt-ı lâzi'den ḥâdiş olur ise o fuvâḳın şâḥibi lâyıḳı olan muḳayyi ile taḳy'e olunur veyâḥûd ona müshil saḳy olunur, eyâric-i sikencebîn ile veyâḥûd şarâb-ı efsentîn saḳy olunup istihsâl olunur. Ve ba'dı kerre ona ḥall ve mâ saḳy ve zübdü tecrî' ve mâ-ı ḥârr ile dühn-i levz tecrî'î kifâyet eder ve tenvîm olunup ḥasbe mâ-emken nevmi taṭvîl olunur. Ve kezâlik mâ-ı şa'irîn dahi menfa'ati şedide olur ve ḥuşûşan rum-mân-ı ḥulvûn ve mayḥoş olup ḥulve mâil olan rummânın suları ve kezâlik mâ-ı rummâneyn dahi ziyâde nâfi' olur tenḳiyeleri ve taḳviyeleri için.

Ve eger sebab-i fuvâk yübs-ı 'ârıd ise ona 'ilâc leben-i halîb ve miyâh-ı müftire şürbüne ilticâ olur ve miyâh-ı müftire dühn-i levz ve dühn-i qar' ile isti'mâl olunur ve ba'dehu mâ-ı şar' ve mâ-ı qar' ve mâ-ı hıyâr ve lu'âbât-ı bāride isti'mâl olunur ve kezâlik hāricden dahi onlar ile temrîh olunur ve mefâşılı dahi temrîh olunur ve ābzen mişlli nesnelere dahi isti'mâl olunur.

Ammâ 'aķīb-i kay'da hādis olan fuvâk mu'ālecesi budur ki 'alîl eger ihsās ederse ki fem-i mi'dede veyāhūd mi'dede hılt-ı lāzi'den baķiyye vardır ve onda kalîl gāseyān dahi olur ise o sūrette 'alîl 'uţāsāt-ı mütevātire ile ta'fîs olunur velākin mu'attıstan muķaddem o 'alîle rubb-ı iccāş ve temr-i Hindî mişlli hıltı müzlik nesnelere verilir ve huşuşan temr-i Hindîyi levk ile ya'ni madğ ile emr olunup ba'dehu mu'attısat verilir.

Eger 'aķīb-i kay'da hādis olan fuvâk sāhibi baķiyye-i hıltın lez'ini ihsās eylemeyip belki fem-i mi'dede temeddüd ihsās eder ise o zamān fem-i mi'de merāhim-i mu'tedile ile tağmîd olunur ve muğassî olmayıp tağriyesi olan lübāb-ı hubz mişlli temeddüd ve gāseyān-ı teskîni olan dühn-i levz mişlli ve tatıyibi olan mâ-ı ferāric mişlli ve taķviyesi olan küzbere mişlli nesnelere saķy ve iţ'ām olunur.

Ammâ verem-i kebîdden veyāhūd evrām-ı sārreden hādis olan fuvâķın 'ilācı nefis-i veremin 'ilācı olur ve faşda hācet olur ise faş dahi olunur ve nefis-i mi'de ve fem-i mi'de dahi mâ-ı rummān ve mâ-ı şar' ve mâ-ı hindebā saķy olunmakla ve ağmide ile ta'dîl olunur.

On İkinci Faşl Merāķķ ve Şerāsife 'Ārıda Olan

Aķvāl Beyānındadır

Ba'dı kerre bu nevāhilerde bi-hasebi'l-mevādd ihtilāc hādis olur ve ba'dı kerre o mevādd rediyye olup onun āfeti dimāğa te'eddî edip ondan bizim zikr eylediğimiz mirārî olan mālîhūlyā ve mirārî şar' hādis olur.

Ve bu ihtilāc ba'dı kerre fem-i mi'de ķurbünde ve fem-i mi'denin kendide hādis olup hafaķāna müşābih olur.

Ve ba'dı kerre ondan mi'deye intifāh lāzım ve şıķal hādis olur ve o intifāhın ve şıķalın hafaķāna delāleti ķarīb olur.

Ve ba'dı kerre dahi o ihtilāc evrām-ı bāţına delālet eder.

Ve eger ‘alil merâkḳ ve şerâşifte⁵⁶ fevḳ cānibine incizāb iḥsās eder ise ḳay’a delālet eder.

Ve bu ihtilāc ḥummayâtta ‘arıḍ olur ise şudā’-ı hāyice yāḥūd ru‘āfa veyāḥūd ḳay’a delālet eder ve onları biz bâblarından zıkr eyleriz.

Ve baḍı kerre mādde-i veremin fevḳ cānibine intiḳāline delālet eder.

Ve eger şerâşif ve merâkḳın incizābı cihet-i esfele ve sürre nevāḥisine ise mevāddın esfele incizābına ve ishāle delālet eder ve maḡsın zuhuru o delāleti te’kīd eder. Ve şerâşifin fevḳte temeddüdü ḥummayāt-ı vebāiyede keşirü’l-vuḳūf olur.

Ve baḍı kerre bu ihtilāc ve temeddüd ḥarre veyāḥūd berde tābi‘ olan yübüset ile olur.

Ve baḍı kerre evrām-ı bātına tābi‘ olur, o evrām her ne ḳadar esfelde olur ise yine bu ihtilāc ve temeddüd ‘arıḍ olur.

Ve e’ālīde olan fevḳte temeddüd-i yübüset ile ve veremin müzāḥamesi ile olur. Ve zıkr olunan intifāḥ emrād-ı ḥärrede redī olur ve onunla ye-reḳān-ı kebidī ‘arıḍ olur.

Ve şerâşif ve merâkḳta baḍı kerre evcā’-ı lezzā’a ve evcā’-ı mütemed-dide ‘arıḍ olur ve onun sebebi emrād-ı kebid ve emrād-ı tḥāl ve emrād-ı ‘aḍal olur ve bu evcā’lar mevāḍ-ı mezḳüreye ḥummayāt ve buḥrānatta dahi ‘arıḍ olur ve emrād-ı merâkḳa tḥāl müşkil olmakla o emrāda ancak ḥazāḳati ve tecribe-i rāsiḥası olanlar muḥtalıf olur. Ve’l-ḥamdü lillāhi ev-velen ve āḥiren. Ve uşallī ‘alā-nebiyyihi ve resūlihi ḥātimi’l-enbiyāi şāki-ren ve müfāḥiren. Ve baḍu fe-eḳūlu muḥaddişen li’n-ni‘meti ve müstaḳbi-len naḥve ḳıbleti‘ş-şükrī bi-cüllī’l-himmeti. Hāzā kitābun celilü’ş-şāni ve ‘azimü’l-burḥāni li-enne’l-‘ilme ‘ilmāni ‘ilmü’t-ṭıbbi li’l-ebdāni ve ‘ilmü’l-fıḳḫi li’l-edyāni. [356b]

56 Teşriḥ-i mi‘dede zıkr olundu ki aḥşānın ya’nī mi‘de ve kebid ve tḥāl mişli ālāt-ı ḡidāmın üzerinde üç ḥicāb vardır; “serb” aḥşā üzerinde ve “şifāḳ” serb üzerinde ve “merâkḳ” şifāḳ üzerindedir. Ve merâkḳın üzerinde dahi ‘aḍalāt-ı şaḥmiyye vardır. Ve şürsūf aḍlā’-ı ḥılfın ya’nī aḍlā’-ı şadr gibi devresi tām olmayan eyegü kemik-lerinin ucu ve yumuşak tarafına derler. Ve göḡüsü ortda iki tecvife taḳsīm eden ḡışāya ḥicāb-ı munaşşif derler ve o ḥicābın nihāyeti ḳalb ile şadr arasına ḥāil ve ḥāciz olur, ona ḥicāb-ı ḥāciz derler, o ḥicāb-ı ḥāciz ve ḥicāb-ı munaşşif ve şadrın ālāt-ı sāiresi cem‘ān ḥareket edip cezb-i havā ederler ve ervāḥ-ı muḥterikayı ḥārice redd ederler.

KİTÂB-I ŞÂLİŞİN ON DÖRDÜNCÜ FENNİ EMRÂD-I KEBİDDE VE MU'ÂLECÂTINDA OLAN KELÂM-I MÜCMELDİR VE O FENN DAHİ DÖRT MAKÂLEYİ MÜŞTEMİLDİR

Ve Makâle-i Ülâ Ahvâl-i Kebidin Külliyyâtı Beyânında Olup ve O Dahi Fuşûlü Müstemildir

Evvelki Faşl Kebidin Teşrihi Beyânındadır

Kebid o 'uğvdur ki demin tekevvünü onunla tamâm olur, zîrâ mi'cede key-lüsu mäsâriķāya nüfuz eyledikte deme o keylüsu mäsâriķā ihāle eder, zîrâ mäsâriķāda kebid kuvveti vardır ve dem tekvîninin tamâmı nefsi-i kebid ile olur ve haķıķatte dem bir gıdâdır ki müşābeheten kebidde istihāle eylemiştir. Ve kebid dem gibi bir nev' lahm-ı ahmedir lakin cämiddir, dem gibi mâyi' ve sâil değildir. Ve o lahm 'aşabda olan elyāftan hâlidir⁵⁷ ve o 'uğvda nâbit olan 'urûkun uşûlü o 'uğvda münbeşse ve lif gibi müteferriķadır ve 'urûk-ı sâkine teşrihi bâbında onlar senin ma'lûmun oldu.⁵⁸ Ve kebid mi'ceden ve em'âdan o 'urûk-ı münbeşse vâsıtası ile keylüsü maşş eder ve o imtişâş ile bâbu'l-kebid tesmiye olunan 'ırk-ı 'azîmin şu'beleri ya'nî mäsâriķâları tarîķinden mi'cede ve em'â keylüsü kebidde taķırından vârid olur ve o maħalde keylûs taħh olup deme istihāle eder ve kebid o demi 'ırk-ı ecvef vâsıtasıyla bedene tevcih ve tevezî eder. Ve ecvef bir büyük damardır ki kebidin ħadebesinden nâbit olur ve demin mâiyyeti ħadebe-i kebidde demden temyiz olunur, kebid o mâiyyeti iki küyelere ħadebe tarîķinden tevcih eder ve dem üzere olan rığve-i şafrāviyyeyi taķır tarîķinden ve bâbın fevķinden merāreye ve rüsüb-ı sevdāviyi yine tarîķ-i taķırden tihāle tevcih eder.⁵⁹

57 Ya'nî 'aşabda elyāf olduğu gibi cevher-i kebidde lif olmaz.

58 O 'uğv-ı kebidde nâbit olan damara bâbu'l-kebid derler, onun kökleri kebidin muķā'arında münbeşse olup dağılmıştır.

59 Ve kitāb-ı evvelde zikr olundu ki kebidde keylûs taħh olup deme istihāle eyledikte rığve gibi onun üzerinde bir şey' tãfi olur, ona şafrā derler ve bir şey' dahi rüsüb edip dibine çöker, ona sevdā derler ve bir şey' ortasında tereddüd eder, ona balĖam derler. BalĖamın mefrağı yoktur, ammā şafrānın mefrağı merāre ve sevdānın mefrağı tihāl olur. Ve bunların her birisi dem ile gıdā için a'đlalara tevezî olunur ve sevdā ve şafrā fağlları mefrağlarına munşabbe olur.

Ve 'uđv-ı kebidin mi'deyi mümās olduğu taraf taq'ir üzere halk olundu mi'de hadebesı ile tehendümü hasen olsun için. Ve kebidin hicābı vely eden tarafı muhaddeb halk olundu hicābın hareketine müzāhameti olmasın için, zirā o muhaddebin hicābı mümāssesi nokta-i vāhıdeye qarīb miqdārı olan cüz' ile olur ve o miqdār mümāssenin hareket-i hicāba müzāhamesi ve mümāna'ati olmaz ve eger hicāba ittişālī miqdār-ı mezküreden ziyāde olsa mevdi'-i ittişāl 'ırk-ı ecvefin menbiti civārında olmakla 'ırkın dahi hicāba mümāssesi olur idi ve 'ırkın ve civārında olan maħallerin hicāba mümāssesi lā-maħāle hareket-i hicāba māni'-i kavī olur idi. Ve kebidin fevķ tarafı muhaddeb olduğunun bir vechi dahi budur ki üzerinde olan dulū'-ı münħaniyyenin muhaddebi iştimali hasen olur.

Ve kebidü üzerinden bir ğışā-i 'aşabı teclil eder ve o ğışā bir 'aşab-ı şağırden tevellüd eder ki o 'aşab dimāğdan ifade-i hiss için kebidde nüzül eder diye bābında zıkr eylediğimiz gibi ve bu hiss-i kebidin azharı taq'ir cānibinde olur ve o 'aşab-ı kebidü āher ahşāya rabt eder.

Ve kebidde şiryāndan dahi bir 'ırk dārib-ı şağır gelir ve o 'ırk-ı dārib kebidde müteferriķ olup kebidde rüh nakl eder ve kebidin hāreket-i ğarizıyyesini hıfz ve nabđ ile ta'dil eder. Ve zıkr olunan 'ırk-ı şağır-ı dārib kebidin muķa'arına nāfiz ve muķa'arda müteferriķ olur, zirā muhaddeb-i kebid cihet-i hicābda olmakla onun hareketi ve tenfisi ile muhaddeb-i kebid terevvüh eder.

Ve dem için kebidde feđā-ı vāsif halk olunmadı belki ona zıkrı sābıķ bābu'l-kebidin đayyiķ olan şu'beleri maħall-i tekevvün ü tevellüd kılındı onun için ki cem'ān o đayyiķ olan şu'belerin keylusu iştimali eşedd ve keylūs-ı müteferriķlerin o şu'belerden infir'ali etemm ve esra' olur.⁶⁰

Ve 'urūķun kebidü vely eden tarafları eraķķ şifāk olur laħmiyyetin te'sirini keylusa o 'urūķun edāsı ve irādı esra' olsun için. Ve kebidü mücellil olan ğışā kebidü em'āyı ve mi'deyi mücellil olan ğışāya rabt [eder] ve biz o ğışāları bundan [aķdem] zıkr eyledik. Ve o ğışā-i mücellil kebidü ribāf-ı 'az īm ü kavī ile hicāba dahi rabt eder ve o ğışā-i mücellil kebidü adlā'-ı hılfa dahi diķāk ve şığār rabtlar ile ve rabt-ı āher ile rabt eder.

60 Ya'nı o 'urūķlarda keylusu deme ihāle kuvveti vardır ve 'urūķ đayyiķ ve müteferriķ oldukta 'urūķun eczā-i keylusu mümāssesi ekşer ve lā-maħāle te'siri eşedd olur, ammā keylūs feđā-ı vāhıdde olsa mümāsse ve te'sir eķall olur.

Ve kebid ile kalb arasından bir ırk vâsıl olur ki o ırk-ı vâsıl bundan aqdem senin ma'lûmun oldu. Ve o ırk-ı vâsıl kalbden tûlûc edip kebidde vâsıl olur veyâhüd kebidden tûlûc edip kalbe vâsıl olur ve bu terdîd ihtilâf-ı mezhebe mebnî olur, her birine bir tâife zâhib olmuştur. Ve bu kalbden nâbit olan ırkı bir gîşâ-i şulb ü şehîn kebidde rabt-ı muhkem ile rabt eder ve o ırk zikr olunan gîşâ-i râbit üzere nüfûz eder. Ve o ırkın dâhilde olan tarafı erağk olur dâhilde emn ve mess eylediği mevdi'-i lahm rakîk olmak hasebiyle.

Ve insânın kebidü cüssede insâna qarîb olan hayvânât-ı sâirenin kebidinden ekber olur. Ve ba'đılar derler ki şol hayvân ki ekli keşir ve kalbi da'if ola, o hayvânın kebidü a'zam olur.

Ve kebid ile mi'de arasında bir aşab vâsıl olur ki o aşab rakîk olur, binâen 'aleyh kebid ile mi'de arasında emrâd hasebiyle müşâreket olmaz meger marağ-ı 'azîm ola, o zaman ehadühümâ âhere verem-i 'azîmin 'urûdunda müşâreket eder.

Ve kebiden evvelâ iki damar nâbit olur: O iki damarın evvelkisi kebidin muka'arından nâbit olur ve ona bâbu'l-kebid tesmiye olunur, onun ekser-i menâfi' mi'deden keylûsu cezb olur. Ve ikinci damar kebidin muhaddebinden nâbit olur, ona ecvef tesmiye olunur, onun menâfi' gıdâyı a'đaya işâl olur. Bâbu'l-kebidin ve ecvefin teşrihlerini bundan aqdem biz beyân eyledik.

Ve kebid için biraz zevâid vardır ki onunla kebid mi'deyi muhtevî ve müstemil olur, nitekim yed eşâbi' ile maqbûdunu muhtevî olur. Ve zevâid-i kebidin a'zamı o zâidedir ki o zâide 'ale'l-ıtlâk zâide demekle ma'rûf olur ve merâre o a'zam-ı zevâid üzere olur ve onun meddî ya'nî tûlü cânib-i esfele olur. Ve kebidin cemî'an zevâidi dört veyâhüd beş 'aded olur ya'nî ba'đı eşhâsda dört ve ba'đı âherde beş olur ve çok kimse- nin kebidü adlâ' hâlfe muğamm ve şedîden müstened olur, binâen 'aleyh o kimselerin kebidü adlâ'-ı hılfa ve hicâba müşârik olur ya'nî ehadühümânın âfeti ile âher dahi bi'l-arağ me'uf olur. Ammâ ba'đı nâsın kebidü adlâ'-ı hılfa şedîden müstened ve muğamm olmaz, binâen 'aleyh zikr olunan müşâreket dahi olmaz.

Ve kebidin lahmiyyetinde hiss yoktur velâkin kebidü mücellil olan ğışâ-yı mümâss olan lahmiyyette kalîlen hiss olur ve o hisse lahmiyyet-i kalîle 'aşabî ğışâdan nâile olur.

Ve bundan aĸdem senin ma'lûmun oldu ki demin tevellüdü kebidde olur ve mirâr ve sevdâ ve mâiyyet demden kebidde mümtâz olup ayrılır. Ba'dı kerre demin tevellüdü ve zıkr olunan imtiyâzı cem'ian muhtell olur ya'nî lâyıķı üzere tevellüd eylemez ve imtiyâz dahi lâyıķı üzere olmaz. Ve ba'dı kerre dem lâyıķı üzere tevellüd eylemez ve tevellüdü muhtell olur velâkin imtiyâz muhtell olmayıp lâyıķı üzere olur, ammâ bunun 'aksi ğayr-i vâķi'dir, zîrâ imtiyâz muhtell oldukta ona lâzım gelir ki demde dahi ihtilâl ola, zîrâ iślâh üzere tevellüd eden demde elbette imtiyâz dahi lâyıķı üzere olur. Ve ba'dı kerre imtiyâzda olan ihtilâl-i kebid sebebi ile olmayıp o nesnelere câzibe olan a'dânın me'ûf olmasıyla imtiyâzda ihtilâl olur ya'nî kebid demden şafrâyı ve sevdâyı ve mâiyyeti lâyıķı üzere temyîz eder velâkin me'âre şafrâyı ve tihâl sevdâyı ve külye ve meşâne mâiyyeti câzibeleri me'ûfe olmakla lâyıķı üzere cezbden 'âcize olurlar ve o sebebden imtiyâz muhtell olur.

Ve kebidde kuvâ-ı erba'a mevcûde olur ya'nî onda câzibe ve mâsike ve hâdime ve dâfi'a kuvvetleri [357a] vardır. Ve hâdimenin ekseri kebidin lahmiyyetinde olur ve bākıye kuvvetler 'urûķta olur. Ve ba'dı olmaz ki o bākıye kuvvetler mäsâriķâ 'urûķlarında ola, her ne kadar müteĸaddimînin bu kavlini redd edip ba'dı müte'ahhirîn dediler ise ki kuvve-i câzibe ve kuvve-i mâsikenin mevdû'u mäsâriķâ olduğuna zâhib olanlar haĸa eylediler, zîrâ mäsâriķâlar cezbin tārîķi olur ya'nî meczûb olan ğıdâya mäsâriķâ tārîķ-i sülük olur ve tārîķ-i cezbden kuvve-i câzibe olmak câiz olmaz ve mâsike olmadığı bi-tārîķi'l-evlâ sâbit olur. Ve bu bâbda o ba'dı müte'ahhirîn biraz hücec irâd eylediler ki onlar hücec-i dâ'ifeye müşâbih olur, zîrâ o ba'dı ihticâclarında dediler ki mäsâriķâda câzibe olsa mäsâriķâda hâdime dahi olmak ona lâzım gelirdi lâkin mäsâriķâda hâdime olmak câiz olmaz, mäsâriķâda câzibe olmak dahi câiz olmaz. Ve bu kağıyye-i şartıyyenin nakığını istiġnâ beyânında dediler ki mäsâriķâda hâdime olsa onda münhağım olan ğıdâ müddet-i hađm miĸdârı meĸş eder idi lâkin tārîķ-i cezbden maĸalide o miĸdâr meĸş câiz olmaz ve o maĸalide kuvve-i hâdime

olmak dahi câiz olmaz ve o ba'đı mäsārîkâda kuvve-i cāzibe olmadığına vech-i aĥşer ile dahi istidlâl ve ihticâc edip dediler ki kebidde kuvve-i cāzibe olduğu kudemânın müsellemidir ve kezâlik mäsārîkâda dahi cezb olsa kebid ile mäsārîkâ keyfiyyet-i cezbde müttefîk olurlar idi ve keyfiyyette ittiĥâddan cevherlerinde dahi ittiĥâd ve ittifâk lâzım gelir idi lâkin cevherlerinin 'adem-i ittiĥâdları kudemânın dahi müsellemi olmakla keyfiyyet ve kuvânın dahi 'adem-i ittiĥâdı onlara lâzım gelir ve kebidde kuvve-i cāzibe vardır derken mäsārîkâda dahi cezb olmak bâtıl olur. Ve o fikr ve nazarları dâ'if olan ba'đı bilmediler ki tārîkte cezbde cezbın vücudu cezbe a'ven olur ve cezbi olan nesnenin cezb kuvvesi o nesnenin cezbe tārîk olmasına mâni' olmaz. Görülmez mi ki em'âda kuvve-i dâfi'a ile ve medfû'a tārîk olmak cem' olur, em'ânın dâfi'ası süflü def' eder ve süflün indifâ'ına ve ĥurûcuna yine em'â tārîk ve sebîl olur ve tārîk-i def' de dâfi'a olmak def'e a'ven olur. Ve kezâlik o ba'đı mer'inin ĥâlini nisyân eylediler /zîrâ mer'ide cāzibe olmak onların dahi müsellemi olur ve kezâlik mer'inin cezbe tārîk olduğu dahi müsellemdir, pes mer'ide hem cāzibe ve hem tārîk olmak cāiz olduğu gibi mäsārîkâ dahi cezbe tārîk ve kuvve-i cāzibeye mevdû' olmak cāiz olur. Ve kezâlik o ba'đı bilmediler ki cāzibesi olan ba'đı menâfizde hâğime olmakta keşîren be's olmaz, zîrâ cāzibesi olan menfez cezb kuvvetine muĥtâc olur, hağma onda ihtiyâc olmaz. Ve kezâlik o ba'đın mäsārîkâda hâğime yoktur dedikleri mäsārîkâda keylûsun deme istihâlesini nisyândan nâşî olur, zîrâ bundan aĥdem zikr eylediğimiz üzere keylûs mäsārîkâda deme istihâle eder ve tamâmı kebid ile olur ve bu istihâle ve hađm onların dahi müsellemi olur ve bu maĥallde mäsārîkâda hâğime yoktur dedikleri muĥaddime-i müsellemelerini nisyândan nâşî olur. Ve kezâlik o ba'đı mäsārîkâda bir nev' kuvve-i mäsike olduğnu teslîm ederler her ne kadar o mäsikenin imsâki hađm olunca kadar mütemâdî olmaz ise ve onlarm bunu teslîmden sonra mäsārîkâda hâğime olmadığına mäsārîkâda mäsike olmamasıyla istidlâleri muĥaddime-i müsellemelerine nisyân ĥasebiyle olur. Ve kezâlik elyâfın ef'âl-i ma'lûmelerini işlemekte aĥvâleri muĥtelife olur, kimi serî'an ve kimi ba'ĥen işlerler ve o ba'đın ĥidânın sür'at-i nüfûzu olan mecrâda hağmen olduğunu inkâr ve istib'âdleri aĥvâl-i elyâfı nisyândan nâşî olur, ĥidânın serî'ü'n-nüfûz olduğu menfezde hağmün-mâ olmak istib'âd olunmaz, ĥattâ

eṭṭibbā zāhib oldular ki femin kendide dahi haḍmun-mā vardır ve ğidā femde mekṣ etmeyip fem serī'ü'n-nüfūz müneffiz olduğu cümlelerin müsellim olur. Ve kezālik şāim denmekle ma'ṛūf mi'āda ğidāmn nüfūzu serī olur ve o ba'ḍı o şāimde kuvve-i dāfi'a ve kuvve-i hādime olduğunu inkār eylemezler. Ve kezālik a'ḍā-i müteşābiheler birbirlerine cevherde muḥālif olurlar, meşelā 'izāmın cevheri a'ṣāba ve 'urūka ve sāir a'ḍā-i aşliyyeye ve laḥm ve şaḥme mübāyin ve muḥālif olur ve cümlesi ğidāyı cezbde mütteḥide olurlar her ne kadar cezb eyledikleri ğidā mecrā-yı vāhidde cārī ise. Ve onların kuvvāları müteğāyire olan iki 'uḍvların cevherleri dahi muğāyir olmak lāzımdır dedikleri a'ḍānın cezb-i ğidāda ittiḥādlarını nisyān ḥasebiyle olur.

Mütercim-i fakīr der ki bu maḥallde bir su'āl zāhir olur ki onu ehl olan te'emmül eyler ise def'e kādir olur.⁶¹ Intehā.

Ve kezālik o ba'ḍı nisyān eylediler ki kebidin cezb kuvvesinin ekşeri 'urūka olan elyāf ile olur ve o 'urūk ve elyāfı māsārīkā 'urūkuna ve elyāfına cevherde müşākil olur ve o iki cevherler biri birlerine keşiren mütebāyin ve ba'īd olmazlar. Pes senin ma'lūmın oldu ki zikr olunan ḥük-m-i vāhidin edilmesinden o ba'ḍı mevādi'yi keşirede ḥaṭā eylediler, ne'am māsārīkāda kuvve-i cāzibe olmadığını Cālīnūs dahi zikr eyledi ve onun zikrine bināen ba'ḍı müte'aḥḥirīn zikr olunan ḥaṭāyāda vāki' oldular, lākin Cālīnūs'un māsārīkāda cāzibe yoktur dediğinden murādi cāzibe-i ḳaviyye vü evveliyeye māsārīkāda olmadığını irād ve beyāndır ve bu irādın dahi vechi budur ki ğidā āfetinde ba'ḍılar re'y edip yalnız māsārīkāya mu'ālece eylediler ve kevide mu'āleceyi terk eylediler, ona bināen Cālīnūs māsārīkāda cezb yoktur ve cezb āfetinde olan mu'ālece-nin māsārīkāya iḳtişārında menfa'at yoktur diye māsārīkīn cezbini inkār eyledi ve murādi māsārīkāda cezb-i evvelī ve cezb-i ḳavī olduğunu inkār idi. Cālīnūs'un itlākına mağrūr olup o ba'ḍı müte'aḥḥirīn zikr olunan ḥaṭālarda vāki' oldu.

61 Takrīr-i su'āl budur ki o ba'ḍın zikr eyledikleri muḳaddime keyfiyyette ihtilāfı cevherde dahi ihtilāfı müstelzim olur dedikleri muḳaddime idi, bu maḳāmda Şeyh'in zikr eyledikleri kelāmı onlar zikr eylemediler. Takrīr-i cevāb budur ki onların irād eylediği muḳaddime Şeyh-i Re'īs'in zikr eylediği muḳaddimeyi müstelzim olur her ne kadar taşriḥleri yok ise.

Ve Cālînûs'un murâdı vech-i meşrûh üzere olduğuna delîl budur ki noksân-ı gıdâ âfetinin mu'âlecesinde kebede mu'âleceyi terk edip mäsârîkâ mu'âlecesinde kebede 'inâyetlerini kaşr edenlerin şun'larını inkâr 'aķabinde dedi ki onların nazîri o kimsedir ki nuhâ'nın zahrda olan cüz'ünün âfeti hasebiyle riclinde istirhâsı olan kimseye mu'âlece edip ricli tağmîd eder ve o dımâdı ricle kaşr edip nuhâ'nın mebde'ine ve âfetin maħall-i ašlîsine⁶² ve nuhâ'nın kendisine mu'âleceyi terk eder. Cālînûs bu tanzîri âfet-i gıdâ için mu'âleceyi yalnız mäsârîkâ kaşr edenlerin şanı'lerini inkâr 'aķabinde îrâd eyledi. Ve ma'fûmdur ki nuhâ'da kuvve-i tabî'iyye ve kuvve-i muħarrike ve kuvve-i hâsse olduğu gibi riclide dahi o kuvâlar mevcûde olur, mu'âleceyi ricle kaşrı inkârdan riclide o kuvâlar mevcûd olduğunu inkâr iktidâ eylemez ve kezâlik mäsârîkâya mu'âleceyi kaşrı inkârdan mäsârîkâda kuvve-i câzibe olduğunu inkâr lâzım gelmez belki câzîdir ki kuvve-i câzibe kebede evvelâ ve bi'z-zât olup mäsârîkâda dahi câzibe sâniyen ve bi'l-'arađ mevcûde ola. Ve ne keyfiyyet ile mäsârîkâda câzibe olmaz ki mäsârîkâ biraz âlât-ı tabî'iyyelerdir ki onun ile mekân-ı ba'diden gıdâ cezb olunur cezb-i 'adalde hareket-i mekânîyye hasebiyle olduğu gibi ya'nî inkıbâd ve inbisâtla olduğu gibi mäsârîkâda cezb o minvâl üzere olmaz ve o minvâl üzere cezbi olmayıp cezbe âlet-i tabî'i olanların ekşerinde tabî'i bir nev' [357b] kuvvet olur ki cirm-i âlette o kuvvet-i sâriye vü münfa'ile dahi mülâķî ve sârî olur hattâ hadîd dahi miğnâtişten münfa'ıl olup infi'âli hasebiyle münfa'ıl olan hadîd hadîd-i âheri cezb eder hattâ hadîd ile miğnâtiş arasında olan havâ dahi ehl-i taħkîkin ekşeri katında miğnâtişten münfa'ıl olmakla o havâ hadîdi cezb eder ya'nî miğnâtiş hadîde mümâss olmazdan muķaddem havâya kuvveti sârî olmakla beynehümâda olan havâ hadîdi cezb eder.⁶³

62 Âfetin maħall-i ašlîsinden murâd zahrda olan cüz'-i nuhâ'dır.

63 Bir pâre miğnâtiş cevfi havâda mu'allak 'alâ-hâlihi kalsa veyâhüd bir zarf içine vağf olunup o zarf bir havâda veyâ su ile memlû bir taşta konulup su yüzünde 'alâ-hâlihi terk olursa elbette ten miğnâtiş kendi tab'ında halkî ve cibillî hâşşası ile hareket ve o yerin nişf-ı nehâr dâyiyesine müvâzât edip 'alâ-kavlin kuṭb-ı cenübîsi ve 'alâ-kavlin âherin kuṭb-ı şimâlîsi ya'nî şimâl gözü ta'bîr olunan cânîbi küre-i ardın şimâlîsi cânibine doğrulup teveccüh eylemek emr-i muķarrerdir, nitekim hâlâ istimâl olunan pusulalar ibrelerinde ve hibre-nâmelerde müşâhede olunur. *Füyûdât-ı Miğnâtişsiye* li-İbrâhim eṭ-Ṭâli'.

İkinci Faşl Ahvâl-i Kebide Olan İstidlâllerin Vücûhâtı Beyânındadır

Ahvâl-i kebede ba'đı kerre messin mülâkâtı ile istidlâl olunur. Evrâm-ı kebede ahyânen bu vechle istidlâl olunur. Ve ba'đı kerre dahi ahvâl-i kebede ona mahşûş evcâ'la ve kezâlik kebiden şadır olan ef'âl'e dahi istidlâl olunur. Ve kebede müşârik ve qarîb olan mi'ce ve hicâb ve em'â' ve külye ve merâre mişlli 'uğvlar ile ve kebede eb'ad ve müşârik olan nevâhî-i re's ve tihâl mişlli 'uğvlar ile dahi istidlâl olunur. Ve kezâlik cemî-i bedene 'amm olan levn ve seşane ve lems mişlli ahvâl ile dahi istidlâl olunur. Ve kezâlik kebidin nevâhîsinde nâbit olan şar ile ve kebidin kendiden nâbit olan evride ile ve a'đâ-i uhrânın hey'eti ile ve kebiden mütevellid ve kebiden münba'ış olanlar ile ve muvâfîkât ve muhâlifât ile dahi istidlâl olunur ve esnân ve 'adât ve onlara mutfaşılâ olan edille ile dahi istidlâl olunur.

Üçüncü Faşl Zikr Olunan İstidlâlâtın Her Birinin Vücûhu Beyânındadır

Lemsten me'hûz olan istidlâlîn mişâli budur ki nâhiye-i kebidin melmesinde harâret olsa kebidin harâretine ve bürüdet olsa kebidin bürüdetine delâlet eder. Ve o nevâhînin şalâbeti kebidin cüsâ' ve şalâbetine veyâhüd kebidde verem-i şulb olduğuna delâlet eder. Ve o nevâhînin intifâhı kebidde verem veyâhüd intifâh olduğuna ve o veremden ihsâs olunan şekli-hilâlî veremin nefsi kebidde olduğuna ve o verem müsta'filü's-şekl olduğu ve eşkal-i sâireden bir şekil ve hey'et üzere olduğu verem ve intifâh 'uğv-ı âherde ve 'ağal-i ba'tında olduğuna delâlet eder.

Ammâ evcâ'dan me'hûz olan istidlâlîn mişâli budur ki eger o veca' ile temeddüd ve şikal ma'an mevcüd ise kebidde südde veyâhüd verem olduğuna delâlet eder. Eger o veca' ile bilâ-şikal yalnız temeddüd olur ise kebidde rih olduğuna delâlet eder. Eger o veca' ile şikal olup veca'ın naşısı yok ise mādde cirm-i kebidde olup kebedi tevrîm veyâhüd tesdîd eylediğine delâlet eder. Ve eger şikal ma'a-naşısın olur ise kebedi ğaşy ve setr eden ğışada verem olduğuna delâlet eder.

Ve ef'âl-i kebiden me'hûz olan istidlâl budur ki kebidin hağm ve cezb ve bedene demi def' ve tevzîr ve demin mâiyyetini küyelere def' ve mirârî merâreye ve sevdâyı tihâle def'i mişlli ve ħâl-i 'aşaş mişlli ef'âlinde birinde ihtilâl ve âfet olup ve o âfet 'uğv-ı müşârik ile olmaz ise o ef'âlin sebebi kebidde olduğuna delâlet eder.

Ammâ aĥvâl-i kebide müşârekâtan me'hûz olan istidlâl 'aşaş ile olur, zîrâ 'aşaş her ne kadar mi'ceden ĥâdiş olup aĥvâl-i mi'cede delâlet eder ise evkât-ı keşîrede aĥvâl-i kebide dahi delâlet eder. Ve kezâlik fûvâk ve şehvet ve hağm ve sũ-i teneffûs dahi bi'l-müşâreke aĥvâl-i kebide delâlet eder. Sũ-i teneffûs her ne kadar riye ve ĥicâb ĥasebiyle ĥâdiş olur ise bağı kerre kebid sebebi ile dahi 'ârîd olur.

Ve kezâlik berâz ve bevl aşnâfın bağdıları dahi aĥvâl-i kebide delâlet eder ve o bağı qarîben senin mâ'lûmun olur.

Ve kezâlik aĥvâl-i şudâ'a ve emrâd-ı re's ve emrâd-ı tihâl ile bi'l-müşâreke aĥvâl-i kebide istidlâl dahi olunur.

Ve lisânın melâseti ve ĥuşûneti ve levni ve şefelerin dahi levniyle aĥvâl-i kebide istidlâl olunur.

Ve bağı kerre beyne'l-kalb ve'l-kebid bi-ĥasebi'l-keyfiyye muĥâlefet ve muĥâveme ve muĥâhere yâki olur, emzice-i kebid bâbında inşâallâhu ta'âlâ biz onları zikr eyleriz.

Ammâ 'âmme-i beden aĥvâlinde me'hûz olan istidlâl-i aĥvâlde kebide delâlet eden levn-i beşere olur. Eger levn aĥmer ve ebyağ olur ise kebidin şihhatine ve aşfer olur ise ĥarâretine ve reşâsiyyeti olur ise mizâc-ı kebidin bürüdetine ve kümüdeti olur ise bürüdet-i yübüsete delâlet eder. Ve ye-reĥânın dahi kebidin aĥvâline delâleti bu ĥabîlden olur. Ve yine bu ĥabîl-dendir semn-i laĥmînin kebidin ĥarâret ve ruĥubetine ve semn-i şahmînin kebidin ruĥubet-i bürüdetine delâleti. Ve kezâlik ĥađâfetin ya'nî arıklığın ve cemî'an bedenin ĥarâreti eger ĥarâret ĥalbden nâşî olmaz ise kebidin ĥarâretine delâleti cemî'an bu mezkûr bedenin aĥvâl-i 'âmmesinden me'hûz edillelerdir.

Ammâ aĥvâl-i kebide ağâ-ı uĥrâ hey'etinden istidlâl evride 'ızamından ve sı'asından kebidin 'ızamına ve mecârî-i kebidin sı'asına olan istidlâl olur. Ve eşâbi'in kışarından kebidin şıgarına ve eşâbi'in tûlünden kebidin

kebîr olduğuna dahi istidlâl olunur. Kebid üzere hâricde nâbit olan şa'ır ile dahi eşâbi' ile olunan istidlâl gibi istidlâl olunur ya'nî o tüylerin kâsîr olduğu kebidin şağîr olduğuna ve tavîl olduğu kebidin kebîr olduğuna delâlet eder.

Ammâ kebiden nâbit olan evride ile ahvâl-i kebidde istidlâl eger o evride gâlıza ve 'azîme ve zâhire olur ise kebidin mizâc-ı aşlısi hârr olduğuna delâlet eder ve eger verîd damarları dağıkâ ve hafî olur ise kebidin mizâc-ı aşlısi bârid olduğuna delâlet eder.

Ammâ o damarların harâret ve bürüdeti ve lîn ve şalâbeti ba'đı kerre kebidde o hâletleri bi-hasebi'l-hilkat olduğuna ve ba'đı kerre bi-hasebi'l-'arîd kebidde o hâletler ve keyfiyyetler olduğuna delâlet eder.

Ammâ kebidde tevellüd eden nesnelere ile kebidin ahvâline istidlâl budur ki eger kebid şafrâ tevlîd eder ise ya'nî kadr-i lâyıkdan ziyâde şafrâ tevlîd eder ise kebidin harâretine ve sevdâ tevlîdi harâret-i şedîdeye veyâhüd kebidin berd ve yübsüne delâlet eder, meydi'inde onu sen bilirsin. Ve eger kebid dem-i ceyyid tevlîd eder ise şihhat-i kebidde delâlet eder. Ve eger kebiden münteşir olan dem dem-i ceyyid ve bedene cüdden müşâbih ve müşâkil dem olur ise kebidin şihhatine delâlet eder. Ve eger kebiden münteşir olan dem şafrâvî olur ise veyâhüd sevdâvî veyâhüd rehel olur ise veyâhüd mâi olup istiskâ-i lahmîde olduğu gibi o demin bedene ittişâli kâbil olmaz ise kebid 'alîl olduğuna delâlet eder ve husûş-ı illetine kebiden münteşir olan dem delâlet eder.

Ammâ muvâfîkât ve muhâlifâtın ahvâl-i kebidde delâleti onunla ma'ûm olur ki müsta'mel olunan ağdiye ve edviye kebidin mizâc-ı aşlısine müşâkil ve mizâc-ı 'arîdine müdâdde olur ise o edviye ve ağdiye kebidde muvâfîk olur, bunun aksi üzere olur ise muhâlifâtan olur.

Ammâ sinn ve 'âdetin ve o mecrâya cârî olan edille-i 'aşereden bâkîlerin delâleti tafşîl üzere külliyyatta zikr olundu.

Dördüncü Faşl Bi-Ḥasebi'l-Keyfiyyet Beyne'l-Ḳalbi ve'l-Kebid Vâkıf Olan Muḥalefet Beyânındadır

Ma'lûm ola ki ḥarâret-i ḳalb ḥarâret-i kebidî ḳahr-ı dâ'if ile ḳahr eder.⁶⁴ Ve ḳalbin ruṭûbeti yübüset-i kebidî ḳahr eylemez. Ve ḳalbin yübüseti kebidin ruṭûbetini ba'dı kerre ḳalîlen ve dâ'ifen ḳahr eder. Ve kebidin ḥarâretî ḳalbin bürüdetini ḳahr-ı dâ'if ile ḳahr eder. Ve kebidin ruṭûbeti yübüset-i ḳalbi ḳahr-ı dâ'if ile ḳahr [358a] eder. Ve kebidin bürüdeti ḳalbin ḥarâretini ḳahrı eḳall olur. Ve kebidin yübsü ruṭûbet-i ḳalbi dâimâ ḳâhir olur. Ve bürüdet-i ḳalbin ḥarâret-i kebidî ḳahrı yübüset-i ḳalbin ruṭûbet-i ḳalbi ḳahrından ekser olur. Ve ḥarâret-i ḳalbin ruṭûbet-i kebidî ḳahrı yübüset-i kebidin ruṭûbet-i ḳalbi ḳahrından ekser olur. Ve ḳalbin ḥarâretî bürüdet-i ḳalbi ḳahr-i mü'ekked ile ḳahr eder.⁶⁵

Beşinci Faşl Kebidin Emzice-i Tabîîlerinin 'Alâmâtı Beyânındadır

Kebidin mizâc-ı ḥârr-ı tabîîsinin 'alâmâtı bi't-tab' ḥârru'l-mizâc olan kebidin 'urûkunda sı'a ve zuhûr olur ve deminde ve bedeninde dahi sūḫûnet olur eger ḳalb kebidde muḳâvemet eylemez ise, zînâ ḳalbin ḥarâretî bürüdet-i kebidî ḳahr-ı ḳavî ile ḳahr eder ya'nî ba'dı kerre kebidin mizâcî bi't-tab' bârid olur velâkin ḥarâret-i ḳalb ile bi'l-'arâd kebid ḥârr olur ve bi'l-'arâd olan o ḥarâret ile demde ve bedende dahi ḥarâret olur, bu sûrette demin ve bedenin ḥarâretî mizâc-ı kebidin bi't-tab' ḥârr olduğuna delâlet eylemez.⁶⁵

Ve kebidin mizâc-ı ḥârr-ı tabîîsinin bir 'alâmâtî dahi budur ki bi't-tab' ḥârru'l-mizâc olan kebidin müntehâ-yı şebâbda şafrâ tevlîdî keşîr ve sinn-i şebâbî tecâvüzden sonra sevdâ tevlîdî keşîr olur ve şerâsîf üzerlerinde şafrı keşîr ve şa'âm ve şarâba şehveti keşîr olur.

'Alâmâtü'l-Mizâcî'l-Bâridi't-Tabîî Li'l-Kebid: Kebidin mizâc-ı ḥârr-ı tabîîsinde zıkr olunan 'alâmetlerin addâdî bârid-i tabîî mizâc-ı kebidde 'alâ-

64 Ya'nî kebidin ḥarâret-i mu'tedilesini ḳalbin ifrâṭ-ı ḥarâretî hadd-i i'tidâlden ḳalîlen iḫrâc eder.

65 Ma'lûm buyurula ki ebdân ve a'dânın emzicesi iki türlüdür: Biri tabîî olur, onda eşḫâş bi-ḥasebî'l-hilkât mütefâvit olurlar, kiminin mizâcî ḥârr ve kiminin mizâcî bârid olur, raṭb yâbis dahi bu minvâl üzeredir. Bu bâb onların 'alâmâtü beyânındadır. Ve âḫer mizâc-ı 'arîdîdir, bi-ḥasebî'l-emrâḫ ḥâdiş olur, onun faşlı faşlı-sâbi'de gelir.

met olur. Ve albin bürüdetinin harâret-i kebidi ahrı harâret-i albin bürüdet-i kebidi ahrından d n ve alil olur. Ve mizâc-ı kebidi bi't-ab  b rid olanların demi raı-i m i ve uvvetleri daife olur ve onlara ummay tın 'ur du keir 'l-vu  olur.

Mizâc-ı Kebid Y bis-i ab rı Olduğunun 'Al m ti: Demin illeti ve Đilzati ve evridenin al beti ve cem an bedeninin y bs  ve a rın kalınlığı ve cu deti olur ve albin ruubeti kebidin y b setini ted r k-i mu'teddün bih ile ta'dil ve ted r k eylemez ve belki ruubet-i alb y b set-i kebidi al  ahra  dir olmaz, zir  kebidin yübüseti ruubet-i albi cidden ahr eder ve har ret-i alb ruubet-i kebidi ahr-ı b liğ ile ahr eder.

Mizâc-ı Kebid Rab-ı ab rı Olduğunun 'Al m ti: Y bis-i ab rı olan kebid 'al metlerinin add dı ona 'al met olur. Ve albin yübüseti ba'dı kerre ruubet-i kebidi cidden illet üzere ted r k eder l kin ruubet-i kebid y b set-i albi aviyyen ahr eder.

Kebidin ab rı Mizacının H rr ve Y bis Olduğunun 'Al m ti: Dem g liz olduğu ve er sif katında a r-ı esvedin kereti ve evridenin si'ası ve imtil  ve al beti ve a ra ve sevd nin a hir-i sin i eb bda keret-i tevel-l d  ve bedeninin har retini ve al beti olur eger albin kebidde mu lefeti ve mu vemeti yok ise.

Kebidin ab rı Mizacının H rr ve Rab Olduğu 'Al m ti: Demin cidden keret ve Đaz reti ve hüsn-i iv mı ve evridenin cidden si'ası ve l ni ve levnin bil -ufret umreti ve er sifte a rın kereti olup l kin h rr ve y biste er sif üzere olan a rın keret ve cu det ve ke fetinden h rr ve rab miz cda o maallda n bit a rın o vafları d n ve alil olduğu 'al met olur ve kez lik ruubet ve har ret h sebiyle h rr ve rab miz cda cem an beden n im olur. Ve eger o miz cda har ret ruubete g libe olur ise beden a lhan b k  kalır ve eger ruubet har rete g libe olur ise o miilli ebd na emr d-ı 'uf net s rat üzere iabet eder.

Miz c-ı Kebidin B rid   Y bis-i ab rısının 'Al m ti: Demin ve har ret-i demin illeti ve har ret-i bedeninin dahi illeti, 'ur kun d k  ve haf sı ve al beti ve mer k  üzere a rın illeti ve cem an bedeninin y bs  olur.

B rid ve Rab Miz c-ı ab rısı Olan Kebidin 'Al m ti: H rr ve y bis miz c-ı ab rı 'al metinin add dı olur.

Altıncı Faşl Emrâd-ı Kebidin Beyânındadır

Kebide cevher-i hâşşî hasebiyle emrâd-ı mizâc ve emrâd-ı terkîb ve evrâm ve nüfâhât 'arîd olur huşûşan gîşâ katında evrâm ve nüfâhâtın 'urûdu ekser olur. Ve kebidin fedâsında ve gayri mahallerinde dahi o iki âfet ba'dı kerre vâkı' olur ve onları biz inşâallâhu ta'âlâ bâben bâben zîkr eyleriz.

Ve harkı kebid a'đâ-i uhrânın kabûlünden ziyâde kabûl eder. Ve kebidin harkından ve teferruğ-ı ittişâlınden nâşî olan mevt-i 'âcilden sâir a'đâdan ziyâde havf olunmaz lâkin o hark ile 'ırk-ı 'azîmden demin inficârı bulunur ise o hâlde havf a'đâ-i sâirede olan havftan ziyâde olur.

Ve ba'dı kerre kebidde 'uđv-ı âhere müşâreket ile dahi emrâd işâbet eder huşûşan mi'de ve tihâl ve merâre ve külye ve hicâb ve riye ve mäsârîkâ ve em'â müşâreketleri ile ve huşûşan em'ânın 'ulyâda olanlarının müşâreketleriyle emrâd işâbeti ziyâde ve ekser olur.

Ammâ kebidde mi'de ve tihâl ve merâre ve mäsârîkâ ve em'â şirketleriyle işâbet eden emrâd evvelâ kebidin tak'irini vely eden 'ırkâ bi'l-müşâreke 'arîd olup ba'dehu o 'ırkın âfeti kebidde te'eddi eder ve o 'ırkın te'diye eylediği çarar ba'dı kerre kebidde mütemekkin olup çarâd iken marâd olur.

Ammâ hicâb ve riye ve külye şirketleriyle kebidde işâbet eden âfet evvelâ kebidin hadebesinde olan 'ırkâ müşâreket ile işâbet edip ba'dehu onun çararı kebidde ulaşır. Ve ba'dı kerre kebidde o çarar mütemekkin olup marâd-ı aşlî gibi olur.

Ve kebidde bi'l-müşâreke 'arîd olan emrâdm ekseri mi'de müşâreketi ile olanlar olur, zîrâ mi'de ta'âmı hağm etmeyip ifsâd eder ve fâsid ta'âm kebidde vârid oldukça kebid dahi me'ufe olur ve kebid âfetinin âher sebepleri mevcûd olduğu hâlde ta'âm-ı fâside mu'în olup onun âfetini takviye eder.

Ve hadebe kebid emrâdını ekser-i hâlde mevâddı idrâr-ı bevl ve ru'âf ve çarâk ile mündefi' olur, ammâ tak'ir-i kebid emrâdmın maddeleri ishâl ile ve şafrâvî ve demevî kay'lar ile mündefi'a olurlar ve evkât-ı keşîrede çarâk ile dahi mündefi'a olur.

Yedinci Faşl Kebin Sü-i Mizâcları 'Alâmâtı Beyânındadır

Sü-i Mizâc-ı Hârrın 'Alâmâtı: Şürb-i mâ ile munkaṭı' olmayan 'aṭaş-ı şedîd ve şehvet-i ta'âmın kıletli ve iltihâb ve bevlın şufret ve inşibâgı ve nabḍın sür'at ve tevâtürü ve laḥm ve demin teşazzîsi⁶⁶ ve ḥarâret ile te'ezzîsi ve te'ezzîsine zevebânın tebe'iyyeti olup evvelâ aḥlât ve sâniyen laḥm-ı kebidin zevebânı ve ona dahi saḥcın tebe'iyyeti cemî'an bu mezkûrlar kebidin sü-i mizâc-ı hârrına 'alâmât olur ve kezâlik zevebânla olan yübs-i ṭabî'at ki onda veca'ı adlâ' ve şikâl olmaıa.

Ve kebidinde sü-i mizâc-ı hârr olanların aşfer ve aḥmer ve aḥḍar-ı kür-râsı kay'ları keşir olur ve onların berâzları keşiren mirârî olur 'ale'l-ḥuşuş kebidin sü-i mizâc-ı hârrı mâddî ola. Ve mizâc-ı hârrda mâdde olmaz ise onların demlerinde kılet ve lisanlarında ḥuşûnet ve bedenlerinde cefâf olur.

Ve kebidin sü-i mizâc-ı hârrına ba'dı kerre sinn ve 'âdet ve ḥirfet ve tedbîr ile dahi istidlâl olunur; o nesnelerin vasaṭı şaffâ ve müfriṭi sevdâ tevlîd eder ve sevdânın emrâdı mâlihûlyâ ve cünûn mişâiller olur.

Ve kaçan ishâl-i gusâli zuhûra bed' edip onda sukût-ı şehvet olsa bu âfet ekşer-i hâlde sü-i mizâc-ı hârrdan nâşi da'f-ı kebiden 'arîd olur.

Ve sü-i mizâc-ı hârrın ekşerinde berâz yâbis-i muḥterik olur. Ve ḥarâret-i kebidemi ve aḥlâtı ve kebidin laḥmiyyetini iḥrâk ve ishâl eylemek mertebesine bâliğ olur ise o mertebeye bâliğ olan ḥarâretin iḥrâk eylediği dem ve aḥlât-ı sâirenin ishâl ile ḥurûc eden berâzı dürdî mişâilinde olur. Ve kebidin iḥtirâkıında ve verem ve dübeylesinde ḥurûc eden berâz şey-i esved-i [358b] gâliż olur ve o şey-i esved laḥm-ı kebidir ki ta'affün eylemiştir. Ve berâz ile ḥurûc eden her şey-i esved redî değıldir, zîrâ o mâdde-i sevdânın aşlı ba'dı kerre gusâli ve şadîdî ve mâi olup heyecân eder sonra tağalluz edip esved-i gâliż ve müntin olur, bu şürette o ḥâric kebidin laḥm-ı muḥteriki olmaz, aşḥâb-ı vebâda olan berâz gâliż-ı esved bu ḳabîldendir. Ve ba'dı kerre şadîdî olan berâzdan sonra dem ḥurûc eder ve ba'dehu sevdâ-ı raḳîk ḥurûc eder.

Kebidin Sü-i Mizâc-ı Bâridî 'Alâmâtı: İki şefenin ve lisanın ebyad olduğı ve demin kıletli ve demin cereyânının 'usreti ve balğamın keşreti ve

66 أَلْسَطِيَّةٌ [eş-şaziyyet] (şinin fetḥi ve zâ-i mu'cmeden sonra yânin teşdîdi ile) şol ağaç kıymığıdır ki 'aşâdan ve 'aşâya şebîh olanlardan kopar. Vankulu

‘aşağın kıletti ve levnin fesâdı ve mâ ve bihâsının zevâli olur. Ba‘dı kerre levninin tağayyürü hüdrete nâzır sevâda olur ve ba‘dı kerre işfirâra tağayyür edip fustukıyyete mâil olur. Ve kezâlik bevl-i ebyağ ve mädde-i balğam niyye ve ğalîza olur cümüd hasebiyle ve nabđda fütür ve cûu şedîd olur, zîrâ cûc yalnız mi‘de hasebiyle ‘arığ olmaz, ba‘dı kerre bi-hasebi’l-kebid dahi cûc-ı şedîd ‘arığ olur ve kezâlik mizâc-ı bāridde istimrā-i ta‘ām qalîl olur. Ve eger bürüdet-i kebid ğayete bāliĝa olur ise şehveti i‘dām eder.

Ve ba‘dı kerre berāz yābis olur ve onda rāyiha olmaz. Ve ba‘dı kerre đaf-fı kebid hasebiyle olan berāz beyađa mâil ve qalîlî’r-rāyiha olur ve bu şürette berāz ba‘dı kerre raṭb ve raḳîk olur velâkin ruṭubet ve riḳḳati dāim ve muttaşıl olmaz ve bunda keşret-i ihtilāf dahi olmaz her ne kadar berāzın intināni ve ‘urūđu tavîl olur ise, *tab’ ile olan nüshalarda “eger berāzın ibtidāsi ve hurūcu tavîl olur ise” vāḳf olmuştur.* Ve o hurūcun āhirinden demi müte‘affin gibi ğayr-i zāib bir şey hurūc eder ise.

Ve ba‘dı kerre kebidin sū-i mizâc-ı bāridine bir müddetten sonra hummayāt tâbi‘a olur dem-i raḳîka ‘ufūnet ‘arıđ olup kebid o müte‘affin demi kabûl eylemek hasebiyle. Ve bu nevc hummā şa‘be olur, onu biz inşaaillāhu ta‘ālā hummayāt bābinda zikr eyleriz.

Ve ba‘dı kerre sū-i mizâcın evvelinde mevād-ı şadîd raḳîk olur ba‘dehu esved ve ğalîz olur, bu şürette ihtilāf laḥm-ı taṛi ğusalesi gibi olup ve ibtidā-i ḥâlde şehvet mevcûde ise bürüdete delâlet eder ve ba‘dehu şehvet sākîta olur ise ba‘dı kerre o sukûṭ fesâd-ı aḥlāt ile veyāhüd hummā mişlli bir sebeb ile ‘arığ olmuştur. Ve ğusâle-i laḥm mişlli ihtilāf ya‘nî berāz ekşer-i ḥâlde berdden ḥadıṣ đaf sebebi ile olur ve o ihtilāfın āhirinde şehvet ‘avdet eder ve ekşer-i emrde şehvet ifrāt üzere olur ve merāḳḳta teşennüc olur.

Ve sū-i mizâc-ı bāride sinn ve ‘adet ve ğidā ve ‘ale’r-rîk veyāhüd ba‘de’l-ḥammām veyāhüd ba‘de’l-cimāc mā-ı bārid şürbü mişlli esbāb-ı mādiyeler dahi delâlet eder, zîrâ o evḳâtta kebid mütelehhibe olur ve serfān keşiren mā-ı bārid-i meşrûbu cirm-i kebid teşerrüb eder. *Bu maḳāmda ba‘dı nüshada* *يمتار* *ve ba‘dı āherde* *تمتص* *vāḳf olmuştur, ikisinin dahi ḥāşıl-ı ma‘naları teşerrübdür.*

Eger sū-i mizâc-ı bāridde mädde olur ise femde humūđat ve berāzda ruṭubet iḥsās olunur ve o berāzın levni ba‘dı kerre sevād-ı aḥđara mâil olup

aşfer ve aḥmer olmaz. Ve kebidin sū²-i mizāc-ı bāridine bir müddetten sonra ḥummayāt tābi^c olur ‘ufūnet ‘ārıd olan dem-i raḳīki kebidin ḳabūlū ḥasebiyle ve o ḥummā ḥabīse olan ḥummayāttan olur, biz o ḥummāyı bu kitābdan sonra beyān eyleriz.

Kebidin Sū²-i Mizāc-ı Yābisi ‘Alāmetlerini Beyān Eder: Onun ‘alāmāti femin ve lisānı yūbsü ve ‘aṭaş ve şalābet-i nabḍ ve riḳkat-i bevl olur. Ve ba‘dı kerre levn esved olur eger o mizācda olan mādde şafrā ve sevdā ise, onu sen uşulde yazılan ‘alāmāt ile sūhūlet üzere bilirsın.

Kebidin Sū²-i Mizāc-ı Raḳbı ‘Alāmetleri Beyānındadır: Onun ‘alāmāti yüzün ve gözlerin tehebbücü ve laḥm-ı şerāşifin terehhülū⁶⁷ ve ḳillet-i ‘aṭaş olur; eger o sū²-i mizācda olan ḥarāret ile ruṭūbet ḡaleyān eder ise o zamān ‘aṭaş ḳillet üzere olmaz. Ve kezālik o mizācın ‘alāmātındandır ruṭūbet-i lisān ve beyād-ı levn ve ba‘dı kerre levnde şūfret-i yesire dahi olur, ammā berd şedide olup ruṭūbete ḡalebe eylesē levn-i ḥudrete māl olur. Ve ba‘dı kerre ruṭūbetin terehhülū ḥasebiyle bedeni id‘āf eder.

Mu‘ālecāt-ı Kebide Olan Ḳavl-i Külli Beyānındadır

Vācib olur ki kebidde ḳeyfiyyette müşābih olan eşyā ile kebidin şıḥḥa-ti muḥāfaza oluna ve kezālik ḳeyfiyyette ‘addādı ile emrādı ve evrām ve ḳurūḥu ve āfāt-ı miḳdārı ve tefṭīḥ-i südedi tedbīr olunup def^c oluna.

Sāir a‘ḍāda olan āfāt ‘addād ile tedbīr olunup def^c olunduḡu gibi emrādı kebidde ve ḥuşūşan süded-i kebidde devā saḳyının ecved-i evḳātu o vaḳttir ki onda mi‘deden kebidde nüfūz eden ḡıdānın kebidde ḥaḍmı ve o ḡıdādan temyīz olunacak nesnelerin temeyyüzüne şālīḥ müdde mürūr etmiş ola. Ve ‘ādet-i nās bunun üzere cārīdir ki onlar nevmden intibāḥ ile istiḥmām bey-ninde devāyı saḳy ederler.

Ve kezālik vācib olur ki mādđi olan emrādı kebiden südedi ve veremī āfetler için isti‘māl olunan edviye-i mücellile vū müfettiḥa ve ḳavābıdı-ı muḳavviyeden ihlā kılınmaya.

Ve eger kebidde yūbs-i müfriṭ ḥads olunur ise mehmā-emken tedbīr-i kebidde mübālaḡa olunmaz; eger mübālaḡa üzere [tedbīr] olur ise istiskāya

67 الرَّهْلُ [er-rehel] (fetḥateynle) bir kimse eti sölpük olup yürürken ḥareket etmek. Vankulu.

الطعام على الطعام *ola veyâhûd feth-i hemze ile دخل in cenf i olup mâ'iyûb olan ta'âm murâd [359a] oluna veyâhûd feth-i hemze ve hâ-i mühmele ile دخل in cenf i olup habîş ve muğır demek ola. İntehâ.*⁶⁸

Ve yine kebidde adarr-ı eşyâdan olur 'ale'r-rîk def'aten mâ-ı bârid şürbü ve hammâm ve cimâ' ve riyâdet ardınca dahi mâ-ı bârid şürbü, zîrâ o hâlâtta kebid-i mültehibe olur ve mâ-ı bârid ona vürûdunda serî'an ve keşîren onunla kebid mümteli'e olup kebid o mâ-ı bârid şedîden tebrîd eder ve ba'dı kerre stışkâya mü'eddî olur, pes bü hâlâtta su içenlere gerektir ki meşrûbunu şarâbla mezc edip şedîden bârid suyu şürb eylemeye ve onun şürbü 'abb ile olmayıp maşş eyleyerek kalîlen kalîlen şürb eyleye.

Ve lüzücutli eşyânın küllîsi tesdîdi hasebiyle kebidde muğır olur. Ve kebidde kıyâsla hıntada lüzücut vardır ~~ve lakin~~ kebidde hağm olmakla kebidin mâ-ba'dine kıyâsla onada lüzücut olmaz, hağm ile onun lüzücuti zâil olur. Ve her hınta bu minvâl üzere degildir, o lüzücut ~~ilk~~kiyeti olan hıntada olur.

Ve şarâb-ı hulv kebidde südde ihdâs eder, lakin şadıri cālî olur. Sebeb budur ki şarâb-ı hulv kebidde def'aten ve bilâ-tedric münhadir olur,⁶⁹ halâveti hasebiyle kebid onu cezb eder şarâbda bedrakâ ve nüfûz keyfiyeti olduğundan için ve sür'at ile nüfûzunda şarâb şüflünden mümtâz olmayıp süddeye mü'eddî olur. Ammâ riye bu bâbda kebidde muhâlîftir, zîrâ şarâb-ı hulv riyeye ba'de't-taşıfiye vârid olur, zîrâ şarâbın riyeeye vürüdü merîden tereşşuh tarîkiyle veyâhûd ecvef tarîkiyle vârid olur ve bu iki tarîk ile vâ-

68 Bu vücûhun küllîsi şahîh ve müveccettir.

69 "Şarâb-ı hulv kebidde def'aten ve bilâ-tedric vârid olur." Pes o şarâb ba'de'l-vürûd sâir eşyâ-ı ğalıza gibi şüflenden mütemeyyiz olacak kadar kebidde eğlenmez belki şarâb ma'a-ğılzatihi kebidde vârid olduğu gibi müheyâ meslek bulur, zîrâ mi'de ile kebid arasında sâir 'urûk-ı mebsûseye kıyâs ile urûk-ı vâsi'a vardır ve kaçan o tarîkten bilâ-taşaffin ma'a-ğılzatihi mi'deye vâsil olduktan hağm ve temeyyüz eylemeden o şarâbın laţifi kebidde olan 'urûk-ı đayyika sür'at ile nüfûz eder ve đayyik olan mevâğide rüsûbunu terk edip südde ihdâs eder. Ammâ riye kebidin hilâfi üzeredir, zîrâ merî tarîkenden riyeeye merînin mesâmmından vârid olur ise mesâmmından tereşşuh eden lâ-mahâle laţif olup ona nisbet ile vâsi' olan mecârî-riyeyi o laţif sedd eylemez. Ve eger riyeeye şarâb ecvef tarîkenden vârid ise ecvefe vârid olan şarâb kebidde şüflünü taħlif eylediğinden sonra ve merreten uhrâ 'urûk-ı sâirede taşaffi eylediğinden sonra vârid olur ve mirâren urûk-ı đayyikada taşıfiye olunan şarâb riyeenin mecârî-ri vâsi'asını sedd eylemez. Kebidin riyeeye kıyâs ile olan ahvâl-i sâiresi dahi bu minvâl üzeredir. Bu taħrîr *Ķânûn*'dan mezkûrdur.

rid olan şarâbın muşaffâsı olur, onda müseddid olan süfliyyet ve sâir bir muğırr nesnesi yok iken o muşaffâ riyeve vârid olur.

Dokuzuncu Faşl Muvâfık-ı Kebid Olan Eşyâ Beyânındadır

Ammâ edviyeden kebidde muvâfık olan edviye merâreti olan devâ-lardır ki teftîhi ile nâfi' olur ve kezâlik teftîhe mü'eddî kuvâ-ı sâiresi olan o devâ-lardır ki onda kabđ ve 'ıtrıyyet olup 'ıtrıyyeti cevher-i rûhu takviye ve 'ufünete mâni' ola, dâr-ı şîni ve fikâh-ı idhîr ve mürr ve bu mişlli devâlar gibi.

Ve şadîd-i redîyi ğasl ve cilâsı ve tenkıyesi olup irhâsı 'asel gibi ğâyete bâliğ olmayan devâlar dahi kebidde muvâfıktır. Ve inđac ve telyîni olanlar huşuşan onlardan zaferân gibi kabđ ve takviyesi olanlar ve onlar ile zebîb gibi lezîz ve şarâb-ı reyhânî gibi serî'ü'n-nüfûz olanlar dahi harâret-i şedîdesi olmayan ekbâda muvâfık olur.

Ve bir nesnede cemî'an havâşs-ı mezkûre olup lezzet dahi mevcûde olsa kebidde ol nesne harî ve lâyık olur, ağdiyeden zebîb ve tîn ve bunduğ bu havâşsı ma'a'l-lezzet câmi'dir. Ve eger o vech ile olan nesne serî'ü'l-fesâd ve serî'ü'l-'ufünet olmasa onun kebidde menfa'ati ekser ve eblağ olur, taraş-şekûk ve hindebâ-i berrî vî bostânî bu kabîlden olup kebidde cidden muvâfık olur. Ve kebidinde marağ-ı hârî olanlar o mişlli bâriden bi'l-hâşşa ve bi'l-keyfiyye intifâ' ederler.

Ve bir kavm şedîdü'l-merâre olan mürrü devâ-i hârrdan 'add edip merâretiyle teftîh-i südedde ve kabdı ile takviyede nef'i vardır ve emrâd-ı bârideye bi'l-hâşşa nâfi' ve kezâlik teftîh ve takviyesi ile dahi nâfi'dir derler.

Ve kaçan kebidde berd ifrâţ üzere olup onda müfettiĥât ve muĥavviyât-tan hangisi isti'mâl olunur ise 'asel veyâhûd mâ-ı 'asel ile ĥalţ olunur, zîrâ 'asel tebrîde muĥâvemem eder. Ve o sağy olunan devânın ef'âl-i sâiresinden ĥavf olunur ise onun tedârüküne 'inâyet olunur. Ve ba'dı kerre o müfettiĥât ve muĥavviyâtın ĥafifleri 'asel ile veyâhûd mâ-ı 'asel ile ĥalţ olunup veyâhûd o edviyeler 'asel ile tabĥ olunup ba'dehu isti'mâl olunur ve bu vücûh ile isti'mâl olunan edviyenin kebid-i bâride menfa'ati ziyâde olur ve ĥılţ-ı bâridi bevl ile iĥrâc eder.

Ve keymûsu ceyyid olan ğidâlar kebede muvâfık olur ve ħalāvât dahi kebede muvâfık olur ve onunla kebede semânet gelir ya'nî semirir ve ʿazîm ve kavî olur velâkin kebid ħalāvâtı ʿunfle cezb eder ve ħalāvât muṭavaʿat edip müstaşhıb olduğu aĥlâṭ-ı sāire ile ħalbe vâride olup südde ihdâs eder, onun için kebidinde verem olanlara vâcib olur ki tenâvül-i ħalāvîden icinâb eyleyer, zîrâ ħalāvînin tesdîdi olur ve ondan mâ-ʿadâ mirâra serʿan istihâle eder.⁷⁰

Ve fustuk kebede muvâfık olur, fustukta ʿitriyyet ve ħabd ve tefṭih ve mecârî-i ğidâyı tenķiye olmak ħasebiyle kebede nâfiʿ olur, velâkin teşhîni şediddir. Ve bunduk cemr[an] ekbâda nâfiʿdir, zîrâ bundukta ħarâret-i şedide yoktur ve müfettihtir, keymûsu ceyyiddir. Ve zıḳbin kebedi ve ħalezünâtin luĥumu bi'l-ĥâşşa kebede muvâfık ve nâfiʿdir.

Onuncu Faşl Kebede Olan

Sû-i Mizâc-ı Ĥârî Muʿâlecesi Beyânındadır

Onun muʿâlecesinde vâcib olur ki mülâttıfât-ı bâride ile kebedi tebrîdde mübâlaġa olunmaya, o muʿâlecede murattıbbâṭ-ı mâiyye ve şedîdü'l-irĥâ olan edviyeden ve süddeye müʿeddi olan müberridât-ı ġalîzadan dahi tevaġķî ve icinâb oluna belki vâcib olan bûdur sû-i mizâc-ı Ĥârî olan kebidin müberridâtı o edviye ola ki onda tebrîd ve cilâ ve tefṭih ve ğidâyı tenfîz ve bilâ-keşret ħabd-ı muġavvî keyfiyyetleri müctemîʿa ola. Mâ-ı şaʿîr ħışâl-i mezkûreyi câmiʿdir ve bu menâfiʿ hindebâ-ı berrî vü bostânide dahi ġâyete bâliğdir, zîrâ iki nevʿ hindebânın cemrʿan mizâcları cidden müfriṭ olmayan berde mâil ve onlarda merâret-i müfettiĥa-i ġayr-i müsaĥĥine ve ħabd-ı muʿtedil-i muġavvî mecmûʿaten mevcüdedir belki onların menfaʿatleri kebid-i bâride muḍırr olmamak mertebesine bâliğadır.

Ve edviye-i müfrededen edviye-i kebediyye elvâĥında bizim zıkr eylediğimiz üzere kebid-i bârid muʿâlecesine hindelar dahi idĥâl olunurlar ve bâʿdı kerre hindebâ meslûġan ve ĥuşuşan raṭb ve yâbis küzbere ile tenâvül olunur. Ve hindebâyı ĥall ile ve enberbâris ile tenâvülün ĥâşşa-ı ʿazîmesi olur. Ve temr-i Hindî dahi onlar gibidir. Ve kaçan kebede südde ihşâs

70 Nîlüfer şerbetinden mâ-ʿadâ her ne ħadar ħalāvî var ise mirre-i şafrâya istihâlesi serʿ olur.

olunsa hindebâ ve küzbereye kerefs dahi dâmm olunup intifâc olunur, zîrâ kerefs kebidin taqîr ve taḥdîbinde olan süddeleri teftîḥ eder ve nüfûzu serî olur. Ve kezâlik sikencebîn dahi serî'ü'n-nüfûz ve müfettiḥ olur.

Ve yine sũ-i mizâc-ı ḥarra nâfi' olur 'uşâre-i hindebâ ve 'uşâre-i kâkü-nec ve 'uşâre-i 'inebü's-şâ'leb her birinden ikişer ũkıyye, küzbere-i raṭbe 'uşâresi ve râziyâ nec 'uşâresi her birinden birer buçuk ũkıyye. Bu 'uşâreler aḥz ve cem' olunup ona mşf dirhem za'ferân ḥalt olunduktan sonra saḳy olunur. Ve ba'ḍı kerre dahi dühn-i verdin ceyyîdi ve dühn-i tuffâḥ mâ-ı bārid ile saḳy olunur ve o dühnler ḥarâret-i kebidî ta'dîl ve teskîn eder. Ve yine sũ-i mizâc-ı ḥarra nâfi' olur esfiyûstan iki mişkâl aḥz olunup sükker-i ṭaberzed ve mâ-ı bārid ile saḳy olunur. Ve kezâlik kar'-ı meşvînin 'uşâresi ve kıssâ 'uşâresi ve mâ-ı rummân ve meḥîd-i baḳar ve mâ-ı tuffâḥ ve mâ-ı kümmeşrâ ve ferfîr⁷¹ ve verd-i tarî 'uşâreleri aḥz ve saḳy olunur.

Eger kebidin sũ-i mizâc-ı ḥarrî ile ḥummâ olmaz ise ona mâ-ı cübñ ma'a's-sikencebîn küllü yevmin saḳy olunur ve içine üç dirhem helîlec-i aşfer ve bir dirhem lükki maḡsûl, yarım dirhem bezr-i kerefs ḥalt olunup ma'an saḳy olunur ve bu minvâl üzere mâ-ı cübñ iki ũsbü' saḳy olunup onu saḳydan ferâḡdan sonra teben-i likâḥ saḳy olunur, bir rıtldan bed' olunup iki rıtla tedrîcile varınca kadar saḳy olunur ve onun içine edviye-i müdirre vü müfettiḥa vü müneffîze tarḥ olunur, meşelâ 'uşâre-i gâfeşten ve bezr-i hindebâ ve bezr-i küşûstan bir şey tarḥ olunur ve ba'ḍı kerre fiḳâḥ-ı idḥirden bir şey tarḥına dahi ḥâcet olur ve ba'ḍı kerre dahi muḥaddirât ve ma'âcîn-i ebyüniyye vü benciyye ve felüniyâ isti'mâline ḥâcet olur.

Ve şâhib-i Kânûn der ki وأنا اكره ما وجد عنه مذهب *ya'nî mādām ki muḥaddirât isti'mâlinden vesvese olunur onu isti'mâl eylemeḡi ben kerîḥ görürüm.* مذهب *muṭlaḳ zîkr olunsa vesvese ma'nāsına olduḡu* [359b] *Vankulu lügatinde muşarraḥtır.*

Ve şâbb-ı kavî ḥarâret-i kebidî için 'ale'r-rîk cidden mâ-ı bārid şürb eylemek onun ḥarâretine 'ilâc-ı kâfi olur. Ve yine ḥarâret-i kebidî akrâş-ı ṭabâşîr ve akrâş-ı enberbāris-i bāride ve akrâş-ı kâfür şürbü dahi nâfi' olur ve bu şîfat üzere olan ḳurş dahi nâfi'dir.

71 "Ferfîr" ismün iştîlâḥiyyun li'l-baḳlati'l-ḥamḳâi. İbn Kütbî.

Sıfat-ı Kırş-ı Nâfi': Verd-i hilâf, verd-i nîlüfer her birinden on birer dirhem, bilâ-akmâ^c verd-i aḥmer on iki dirhem, kâfûr iki buçuk dirhem, şandal-ı aḥmer, şabır ğasli gibi efâvîh ile mağsûl olan lükk bu mezkûrlar gibi her birinden yedişer dirhem ve fûfel sekiz dirhem. Bu devâlar aḥz olunup hindebâ ve 'inebü's-şaleb sularıyla ma^ccûn kılındıktan sonra onlardan akrâş ittihâz olunur ve her kırşu bir mişkâl vezninde kılınp günde birer kırşu 'inebü's-şaleb suyu ile saḳy olunur. Ve kezâlik ḥarâret-i kebidde bu sıfat üzere dımâd dahi nâfi^c olur:

Sıfat-ı Dımâd-ı Nâfi': Ferfir aḥz ve daḳḳ olunup üzerine dühn-i verd şabb olunduktan sonra tebrîd olunup müberriden onunla ḥâricden kebidde taḍmîd olunur veyâḥûd şandaleyn bir ũkıyye, za^cferân üç dirhem, rîvend beş dirhem, tîn-i Kıbrısî, maştakî, bersiyâvşân her birinden birer buçuk ve ba^cdî nüshada şandaleyn bir ũkıyye ve fûfel ve benefşec-i yâbis yarım ũkıyye, verd bir ũkıyye vâki^c olmuştur ve za^cferân-ı mağsûl yarım ũkıyye, efsentîn rubu^c ũkıyye, kâfûr iki dirhem. Bu eczâlar aḥz olunup dühn-i hilâf ile mütteḥaz olan kayrûrî ile o edviye cem^c olunup ve bir 'arîd nesne üzerine o edviyeye mecmûratan baş olunup dımâd kılınır ve eger o edviye kabak yaprağı veyâḥûd ḥummâd yaprağı veyâḥûd sılḳ yaprağı üzere baş olunup kebid üzere dımâd olunur ise nef'i ekşer olur.

Ve ba^cdî kerre buḳûl-i bâride 'uşâresi ile dahi dımâd olunur qar^c ve kıssâ 'uşâreleri gibi ve bâbu'l-meşrûbâtta bizim sâir zıkr eylediğimiz 'uşâreler gibi. Ve o 'uşârelere sevîḳ-i şa^cir veyâḥûd sevîḳ-i 'ades dahi ḥalt olunup o maḥlûṭun üzerine dühn şabb olunduktan sonra dımâd olunur. Ve ba^cdî kerre o dımâdın içinde şandal ve fûfel ve kâfûrdan birer şey^c vaḳ^c olunur ve ba^ctd olmaz ki onların içine 'ıtrıyyâtan ve fevâkih-i 'aṭire miyâhından bir nesne ilkā olunur ve ba^cdî kerre onun üzerine meysevsen dahi reşş olunur.

Ve ammâ onların ağdiyeleri mâ-i şa^cir ve zıkr olunan buḳûlün sülâkâtı ve o buḳûlün kendinin ṭabḥ olmuşları ve küzbere-i raṭbe ve ḥass ile maṭbûḫ olan hindebâ ve sılḳ-ı maṭbûḫ ve râib-i ḥâmiḍ ve leben-i ḥâmiḍ suyu ve luḥûm-ı ḥalezûnât mişlli ağdiyeler olur ve fevâkihleri zu^crûr ve sefercel ve kümmesrâ mişlliler olur velâkin onlar dahi ifrâṭ üzere tenâvül olunmaz ifrâṭ-ı kabḍ ve tevlîd-i südedden tevaḳḳî için. Ve tuffâḥ ve rummân-ı müzz ya^cnî mayḥoş ve ḥışrım-ı ḥâmiḍ ile dahi tefekkûh onlara muḍırr olmaz velâ-

kin onlarda olan kabđı şey²-i müleyyin ile kesr ederler ve tûs-ı Şāmî ve rîbâsı dahi kabđını kesr ile *ve baçdı nüshada sekr*⁷² ile isti'mâl ederler. Ve halli zeyt ile tenâvül ederler ve mâ-i rummân ile habb-ı rummândan müttehaz olan ğidâyı kable't-ıta'am ve ba'de't-ıta'am isti'mâl ederler. Ve yine onlara muvâfîk fâkiheden olur halâvet-i müfritası olmayan bi'tîh ve huşuşan zaĥķî ve Fileştîni ve Hindî demekle ma'ruf olan bi'tîhler ziyâde muvâfîk olur.⁷³

Ve edviye-i mezküreden ma'an tebrîd ve kabđı olanları tenâvülde vâcib olur ki muvâşale olunmaya, zîrâ o edviyeler 'ale't-tetâbu' isti'mâl olursa südde ihdâs eder. Ve şulb olup kalîlü'l-hâlâvet olan bi'tîhi isti'mâlde be's yoktur, kezâlik lahmı şulb ve halâveti kalîl olan 'ineb tenâvülünde ve müzz ya'ni mayhoş 'ineb tenâvülünde dahi be's yoktur.

Ve e'timeden onlara mâşiyye ve kâfiyye ve kar'iyye ve isfânâhiyye ve muhammîda ve ğayr-i muhammîda 'adesiyye bi'l-cümle bu e'timler onlara nâfi'a olur. Ve ba'dı nâs onlara tenâvül-i zebîbde ruşşat verdiler lâkin harâret-i kebidî olup zebîb tenâvül edenlere vâcib olur ki onların tenâvül eyledikleri zebîb humûdâta mâil ola. Ve bunduĥta teshîn-i keşir yoktur ve südedi bunduĥ fettâh olur ve ğidâiyyeti dahi keşirdir velâkin onu tenâvül edenlere vâcib olur ki ona berdün-mâsı olan bir nesne halî olunup ma'an tenâvül oluna.

Ve lahmlardan onlara nâfi' olan semek-i şġâr-ı ma'tbûh olur, isfîdbâcla veyâhüd hall ile tenâvül olunur. Ve o meşûsât ve karîşât dahi nâfi' olur ki lahm-ı cedy gibi lahmlardan veyâhüd hafîfetü'l-inhiğâm olan ğayri müfritî's-semn hacel ve vereşân ve fâhte mişlli tıyûr lahmından müttehaz ola ve kezâlik onlara tayr-ı mâ ve iveness ve decâc luĥûmunu muhammağaten isti'mâl ve kezâlik 'aşâfir-i muhammağa isti'mâl dahi nâfi' olur. Ve onlara kebid ve tîhâl ve kalb ve ergeç keçi ve koç koyun lahmları mişlli luĥûm-ı şulbe vü ġalîza ve 'aşabiyye tenâvülü muğırr olur. Ammâ fetâ baĥar lahmını karîşan isti'mâl mi'cesi ve hağmı kavıyye olanlara nâfi' olur.

72 "Sekr" sedd ma'nâsınadır, yine murâd kesr olur.

73 İbn Kütbî müfredâtında der ki bi'tîh-i Rûmî o bi'tîhtir ki ona Hindî ve Sindî ve düllâ' ve zebş derler. Mi'dede ve kebidde mirâr olup ona muĥâvemet kaşd olursa bu bi'tîhi tenâvül nâfi' olur huşuşan hîl-ı mirârî kemmiyyette kalîl ve keyfiyyette redî ola ve onun bedeni menhük ola. Ve onlara bu nev' bi'tîh isti'mâli havâmiğ ve muĥattîrât ve kabîğ olan nesnelere isti'mâlden enfa' olur.

Ve harâret-i kebedi olanlara vâcib olur ki şulb olunca kadar tabh veyâhüd şeyy olunan yumurtadan ve kezâlik ifrâţ üzere olan dūsümât isti'câlınden taharrüz ve ictinâb eyleyeler. Ve onlara şarâb cidden muğırr olur lâkin şürb-i şarâba ic'tiyâdı olanlara veyâhüd hağmlarında da'f olanlara rakıķ olup beyâda mâil olan şarâb ħalilen saķy olunur.

On Birinci Faşl Kebin Sû-i Mizâc-ı Bâridi Beyânındadır

Ve o âfet aşhâbına şarâb-ı efsentîn, sikencebîn-i 'aseli ile isti'câlı eylemek nâfi' olur. Ve kebid-i bârid aşhâbına efsentîn ħurşunu ve kezâlik büzür-i müsaħhine isti'câlı edip üzerine bir gece tamâmen uyumak ve kezâlik onlara liķâh-ı a'râbiyye sütünü beş dirhemden on dirheme varınca kadar sükker-i 'uşer⁷⁴ ile isti'câlı dahi nâfi' olur ve bu vech üzere leben-i liķâh-ı a'râbiyye şürbü o 'alîlin kebidini ta'dil ve ahlâţ-ı bâridesini ishâl ve idrâr ile ih'râc ve südedini tef'tih eder ve leben-i liķâh-ı a'râbiyyeden mâ-'adâ el-bândan bir şey' isti'câlı eylemezler. Ve leben-i liķâh şürbünden aķvâ olur devâ-i kürküm veyâhüd devâ-i lükk veyâhüd eşânâsiyâ isti'câlı edip üzerine uyumak ve kezâlik şaşıyyeten devâ-i ħuş ve zencebîl-i mürebbâ mâ-i kerefs ile şürb eylemek ve âkrabâdinde mezkûr olan âkrâşu'l-ħuş ve'l-lükk isti'câlı eylemek ve 'ale'r-rıķ ħâfes ve eşârından iki dirhem şürb eyleyip üzerine ħamr şürb eylemek o 'alîle tıbben nâfi' olur.

Ve maţbühâtta akrabâdinde mezkûr ħuş ve efsentîn maţbūhu dahi nâfi'dir, onu iki dirhem miķdârı levz-i ħulv dühnü ile ve iki dirhem dühn-i fustuķ ile isti'câlı ederler. Ve bunlardan aķvâ olur o maţbūhu dühn-i nârdîn ve dühn-i levz-i mürr ve dühn-i ħırva' ile şürb eylemek. Ve bu şıfat üzere olan maţbūh dahi nâfi'dir:

Şıfat-ı Maţbūh: Bezr-i râziyâ nec, bezr-i kerefs, enîsün, maştaķî her birinden ikişer dirhem, ħuşûr-ı aşl'l-kerefs, ħuşûr-ı aşl-ı râziyâ nec her birinden onar, ħâfes ve efsentîn-i Rûmî ħaşışleri her birinden beşer dirhem, lükk, ħaşabu'z-zerîre, ħuşu'l-ħulv ve'l-mürr, rîvend her birinden üçer, fiķâh-ı idhîr dört. Bu mecmû' ba'de'l-aĥz dört rıţ su içinde nişfi kalınca

74 "Sükker-i 'uşer" ba'dılar dediler ki bir nev' menndir ki 'uşer dedikleri şecere üzere vâķi' olur; eşahh olan bu ħavldir. Ve ba'dılar dahi derler ki bir nev' şamġdır ki zehri katında ħurûc edip cem' olunur.

çadar tabh olunur ve o tabhtan beher yevm dörder evākī bir buçuk dirhem miqdārı dühn-i fustuk ve iki dirhem levz-i hulv dühnü ile isti'māl olunur.

Ve kebid-i bārid aşhābından ađmide-i hārre ve merāhim-i hārre isti'mālī nāfi' olur: iştamhayikūn merhemi ve ikilū'l-melik dımādī nāfi' olur. Ve kezālik bu şıfat üzere olan dımād dahi nāfi'dir:

Dımād-ı Nāfi': Kuş-ı mürr sünbül, nārdīn-i Rümī, vecc, hulbe ve bunların emşāli edviyeden dımād ittiḥāz olunur.

Dımād-ı Ceyyid: Kebid-i bāride ceyyid dımād olur: Üşne, enberbārīs maştakī, ikilū'l-melik, sünbül, süsen-i āsmāncününin aşlı, verd. Bu eczālar mütesāviyetü'l-evzān ahz olunur, dühn-i maştakī içinde eczālar teherrī edince çadar tabh olunur ve o dımād ile fātiren kebid üzere ğudveten ve 'aşıyyeten tađmīd olunur.

Dımād-ı Ceyyid-i Āḫer: Fikāh-i idhīr, ḥābbu'l-bān, maştakī, çardemānā, ḥamāmā [260a] her birinden [üçer dirāhmī sabır, ḥaşış-i efsentīn, fikāh-i efsentīn her birinden] altı dirāhmī sünbül-i tīb, selīḫā her birinden ikişer dirāhmī, īresā, varak-ı merzencūş her birinden sekizer dirāhmī, uşşak yirmi dört dirāhmī, şamġu'l-butm, kündür her birinden on iki dirāhmī, şem' bir buçuk ritl ve bu eczāları ma'cün edecek miqdārı dühn-i ḥinnā.

Dımād-ı Diğer: Hamāmā bir ūkıyye, ḥābbu'l-belesān, muql, çardemānā, ḥinnā, mürr, kündür, za'ferān her birinden birer buçuk ūkıyye, sünbül-i Şāmī iki ūkıyye, şamġu'l-butm altı ūkıyye. Bu eczāların içinden kündür ve muql şarābda ḥall olunur ve o maḥlülün içinde dahi za'ferān ḥall olunur ve şamġ-ı butm nārdīn içinde idāfe olunur ve edviye-i yābise saḫk olup bu mecmū' dühn-i nārdīn ve şarāb ile ḥalt olunur ve üzerine kalilū'l-miqdār şem' ilkā olup dımāden isti'māl olunur.

Dımād-ı Āḫer: Sefercel, daķık-i şa'ir, şem', muḥḫu'l-'icel ya'nī buzaġı kemiġinin iliġi, dühn-i verd ve efsentīn ve ḥinnā ve sünbül ve za'ferān ve esārūn ve īresā ve çaranfūl ve uşşak ve maştakī ve ilk-i enbāt. Bu edviyenin içinden ḥārre ve bārid olanlar çadr-i ḥācet taķdīr olup merhem ittiḥāz olunur.

Ve kebid-i bāridi olan 'alīlin aġdiyesi ḥubzun lübāb-ı ḥārri ve şarābda şerīdi ve kezālik ḥandīkūn içinde meşrūdu ve luḫūm-ı ḥafīfiyyeden 'aşāfir ve çanābir ve dürrāc ve ḥācel ve butūn-ı ivezz ve bunlar mişlli nesnelere

kılınır huşûşan bunlar cümleten şeyy olunmakla veyâhûd onlardan alâyâ-i mübezzere itihâz olunmakla istimâl olursa ziyâde muvâfı idâ olur.

Dahi onlara muvâfı idâ olur: Kerneb selâse abaat tab olunup ebâzır-i müsaine ile ve dâr-ı şînî ve fülful ve kemmûn ve o mişlli nesnelere ile mübezzere kılınıp ve üzerine kıa-ı sezâb ilkâ olunup itam olunur ise.

Ve hulbe ve lübüb mişllilerden mütteaz olan asâda adiye-i muvâfıa olur. Ve badı kerre o alîlin adiyesine hindebâ ve huşûsan hindebânın şedîdû'l-merâre olan şınfı idhâl olunur. Ve badı etibbâ dediler ki câvers şedîden ab olunsa bu bâbda nâfi olur. Ve Şeyh-i Reis der ki o badın bu kelâmını ben taşvîb eylemem.

Ammâ fevâkihten onlara muvâfı nûkl yanî çerez şâh-bellût ve zebîb-i semîn ve hâşşaten fustu olur. Ve badı etibbâ dediler ki evlâ olan fustutan ve levzden taarrüz eylemektir onlar mideye şıkal olmak hasebiyle. Ve vâcib olur ki fustuta o badın kavline iştifât olunmaya.

Ve kebidî bârid olanlara lam-ı halezûn tenâvülü nâfi olur huşûşan mübezzere istimâl oluna. Ve vâcib olur ki elbândan ve semekten ve fevâkih-ı rabdan ve lumân-ı alzadan ıctinâb oluna.

On İkinci Faşl Sû-i Mizâc-ı Yâbis Mualeceleri Beyânındadır

Bu mizâc-ı seyyiin ilâcında aliye ve buul ve adiye ve imâdât ve eşribeden murabât-ı malûme ile tedbîr olunur ve onlar ile mizâc-ı yâbis olan kebidî tidâle imâle olunur ve harr ve berde dahi acet midârı imâle olunur. Ve maa-alik vâcib olur ki o kebidî tertîbde ifrâ olunmaya, zîrâ kebidî ifrâ üzere tertîb sû-i unye ve terehhül ve istiskâ-i lamî illetine müeddî olur.

On Üçüncü Faşl Mizâc-ı Rab Mualecâtı Beyânındadır

Onların tedbîri riyâet ve talîl-i idâ ve adiye-i mülâtife vü nâşife tenâvülü ale'l-huşûş tecfîfi olan nâşifi tenâvül ve şûrb-i mâi talîl ve elbândan ıctinâb olur ve o kebidî tecfîfte mübâlaa olunmaz, zîrâ tecfîfte mübâlaa zübûle müeddî olur.

On Dördüncü Faşl Kebin Hârr ve Yâbis Mizâc-ı Mürekkebi Mu'âlecâtı Beyânındadır

Bu nev' sū-i mizâc şâhibi ağdiye-i bāride-i raṭbe ve buḳūl-i bāride isti'māl ederler huşuşan hindebā tenāvül ederler; berdi ve ḳabḍ-ı şedîdi olan nesnelere ictinâb ederler. Ve onlara cidden nâfi' olur leben-i etân; daṭ-fü'l-ḳuvve olanlar leben-i etândan altı istâra varınca ḳadar miḳdârı keşîr olmayan sükker-i ṭaberzed ile şûrb ederler ve ḳavî olanlar on istâra varınca ḳadar leben-i etân şûrb ederler. Ve o 'alîl bāride-i raṭbe olan merâhim ve aḳmide dahi isti'māl eder ve bunun cümlesinde irhâya mü'eddî olacak miḳdârı tertîbde mübâlağa eylemez.

Ve kebidî hârr ve yâbis olanlara vâcib olur ki erüzzden ve kemmûn ve tevâbilden ve miḳdâr-ı keşîr fustuk tenāvülünden ictinâb eyleyeler, ammâ miḳdâr-ı ḳalîl fustuk tenāvülü baḳdî kerre muḳırr olmaz beynehümâda münâsebet olmakla. Ve kezâlik luḥûm-ı ḡalîza tenāvülünden dahi ictinâb eyleyeler, o laḥm-ı ḡalîzin hayvânının luḥûmu gerek ise cem'an ḡalîz olsun ve gerek ise ekşer luḥûmu laṭîf olsun, meşelâ aḡnâmdan fetâ ve ḥavlî olan ḡanemin kebid ve ṭihâlmî tenāvül onlara câiz olmaz.

On Beşinci Faşl Kebin Hârr-ı Raṭb Sū-i Mizâc-ı Mürekkebi Mu'âlecâtı Beyânındadır

Bu illette o edviye ve ağdiyeler isti'māl olunur ki onda ḳabḍ ve miḳdâr-ı ḳalîl neşf ola. Ve eger o mizâc üzere olan kebidde mādde olur ise māddeyi mülaṭṭîf olan nesnelere dahi isti'māl olunur her ne miḳdâr o mülaṭṭıfta neşf olmaz ise mâ-ı cübn ve sükker-i ṭaberzed gibi veyâḥûd 'inebü's-şaleb şecerinin 'uşâresi aḥḫ olunur ve meḥḥûzun elli katı veyâḥûd kırk katı kâ-künc dahi aḥḫ olunur ya'nî kâküneccün o miḳdâr 'uşâresi dahi aḥḫ olunur ve ḳavî olanlarda o 'uşâreler iki mişḳâl miḳdârı şabır ile isti'māl olunur ve daṭf olanlarda o miḳdârdan eḳall isti'māl olunur veyâḥûd nişf mişḳâl eyâric iki istâr-ı ḥıyârşenber ile isti'māl olunur lâkin o ḥıyârşenber bir sükerrece 'ineb-i şaleb suyu veyâḥûd hindebâ içinde ḥall olunduktan sonra zıkr olunduğu üzere eyâricle isti'māl olunur veyâḥûd yalnız ḥıyârşenber mâ-ı hindebâ ve mâ-ı râziyânecc ve mâ-ı 'inebü's-şaleb işbu üç nev' suyun biri ile isti'māl olunur.

On Altıncı Faşl Kebin Bârid ve Yâbis Sû-i Mizâc-ı Mürekkebi Mu'alecâtı Beyânındadır

Bu illette merâhimden yâhüd admide-i säireden hârr-ı desime ve leyyi-
ne olanlar isti'mâl olunur ve ma'âcîn-i hârreden dahi devâu'l-lükk ve devâ-i
kürküm ve kubâzu'l-melik ma'cünü ve emrüsüyâ ve eşânâsiyâ ve kükî
mişliler isti'mâl olunur. Ve kezâlik fendâzîkûn ma'cünundan himmaşa
mikdârı veyâhüd bâkilât mikdârı içinde edhân-ı raṭbe olan mâ-ı uşul ile
sakı olunur ve şarâbı rakîk-i kavî dahi isti'mâl olunur. Eger o 'alilde itikâl
var ise bu şıfat üzere olan ḥabb isti'mâl olunur:

Sıfat-ı Ḥabb: Sekbînec, üşşec, cāvşîr veznleri berâber, bezr-i kerefs, enîsün
bir cüz'ün üç rubu'u; bu eczâlardan ḥabb itihâz olunup isti'mâl olunur. Ve
baḍı kerre o ḥabb yalnız sekbînecden veyâhüd zıkr olunan edviyeden biriyle
sekbînecden itihâz olunur velâkin vâhîde veyâhüd işneyne iktisâr olundukta
o mukteşîrın vezni mecmû'un vezni mikdârında kılınır. Ve o ḥabbdan daṭfe
bir mişkâl ve kavîye iki mişkâl sakı olunur. Ve vâcib olur ki irhâya mü'eddî
olmasın için onu sakıda ihtiyât ve iksâr-ı tertîbden vikâye oluna.

On Yedinci Faşl Kebin Bârid ve Raṭb Olan Sû-i Mizâc-ı Mu'alecâtı Beyânındadır

Bu illetin mu'alecesinde edviye ve ağdıyeden ḥarâret ve kabḍ ve telṭîf
ve neşf olanlar isti'mâl olunur. Eger o mekânda mâdde olur ise istifrâg olu-
nur mâ-ı uşul-i kavî mişli ve kelkelânic mişli ile ve eyâric-i Erkâgânîs
mişli ile luṭf ve rıfḫ üzere onun mâddesi istifrâg olunur ve tedbîri telṭîf
ve teşhîn olunur ve ağdıyesi hafîf olan luḥûmdan kılınıp ebâzîr ile ve
kavî ve rakîk ve şırf olan şarâbla o luḥûm isti'mâl olunur ve ma'âcîn-i kibâr
dahi bi-ḥasebi iktidâi'l-hâl ve'l-vaḳt isti'mâl olunur ve hâricden admide-i
muḥallile dahi isti'mâl olunur.

On Sekizinci Faşl Şıgar-ı Kebin Beyânındadır

Kebin baḍı nâsta şağîr olur hattâ şıgarda külye mikdârına bâliğ olur ve
onun şıgarma bu âfetler tâbîc olur ki şağîrû'l-kebid olan kimse ḥâceti mik-
dârı gıdâ tenâvül eylese kebidin ona si'ası olmaz ve kebide sağmayacak

miqdârı [360b] mi^cde ona gıdâ irsâl eder ve keşret-i gıdâ ile kebidde süded ve şakîle ve mümeddide âlâm hâdis olur.

Ve ef^câl-i kebidde vehn ³⁷⁵arıd olur kebidin kuvve-i fâ'ilesi münfa'il olan gıdâmn infi^cali kuvvesi tahtında münđağıta olmak hasebiyle ve o indığât ile kebidin hâdimesi ve cezb ve imsâk ve temyîz ve def^c kuvveleri dahi muhtelle olur ve ba^cdı kerre onlardan zereb ve ihtilâf dahi hâdis olur zîrâ keylûsun şafvı kebidî şağîr olanlarda kebidde lâyıķı üzere müncezib olmaz ve şüflü ile şafvı mi^câ tarîķine sülûk edip zereb hâdis olur. Ve onun ³⁷⁶alâmâtı budur ki şıgar-ı kebidde kebid katında olan süded ve riyâh-ı keşîre ve qadr-i mu^ctedil tenâvül olunan gıdâmn kebidde şıķali ve gıdâ-i keşîre hâceti hasebiyle bedenîn da^cfı ve da^cf-ı hağmın devâmı ve südedin ve evrâmın keşreti delâlet eder ve o delâleti bi-hasebi'l-hıķka kışar-ı ešabi^c te'kîd eder. Ve Câlînüs zamânında bir kimse var idi ki ta^cam yemek ile onun bedeni bir nesne ibrâz ve izhâr eylemez idi ya^cnî onda bedel mâ-yeteħallel hâdis olmaz idi ve o kimsenin o hâlınden Câlînüs kebidinin şıgarını hads ve mecârîsinin đıķını fehm edip o mişlli kimseye lâyıķ olan tedbîr ile tedbîr eyledi.

el-Murâlecât: Ve bu mişlli kebidin şıgarına mu^calece-i haķka ile ³⁷⁷ilâc olunmaz. Ve ona müdârât³⁷⁸ vechi üzere olan mu^calece budur ki onlar hacmi ve miqdârı kâlîl ve gıdâiyyeti keşîr ve nüfûzu serî^c olan ağdiye ile tağdiye olunur ve onun gıdâsı tefrîķ olunur, def^câten şib^ca qarîb olucak kadar ona gıdâ verilmez belki o miqdâr gıdâ def^câtle kalîlen kalîlen verilir ve onlarda edviye-i munaķķıye-i müşhile ve müdirre ve müfettiħa ve mülattıfe isti^cmâl olunup kebidî tenķıye olunur.

İkinci Maķâle Kebinin Da^cfı ve Südedi ve Emrâğ-ı Sâiresi Beyânındadır O Dahi Fuşülü Müştemildir

Evvelki Faşl Da^cf-ı Kebinin Beyânındadır

Mekbûd o kimseye derler ki onun ef^câl-i kebidî da^cife olup o kebidde verem ve dübeyleden bir emr zâhir olmaya velâkin fi'l-haķıķa da^cf-ı kebid emrâđ-ı kebidde tâbi^c olur ve o da^cf bilâ-mâddetin yalnız sū-i mizâcdan

75 Zikri mürür eylediği üzere mu^calece iki kısımdır: Biri haķka olur, marağı izâle eder ve âheri müdârâttır, taħfif eder, izâle eylemez.

veyâhûd ma'â-mâddetin olan sū²-i mizâcdan olur ve onun mâddesinin mebd-e'i kebidin kendi veyâhûd a'ḍâ-i uhḫrâ olur ki o a'ḍâ ile kebid beyinlerinde mücâveret olur, meselâ merâre şafrâyı cezb eylemez ve tḫâl sevḍâyı ve külye ve meşâne mâiyyeti cezb eylemez ve o mevâdd kebidde bâkıye kalıp ḍâf'a mü'eddî olur veyâhûd rahmde nezf-i şedîd olup kebid tebrîd eder veyâhûd tams şedîden muḫtebes olup dem-i kebid ifsâd eder.

Ve eger ḍâf-ı kebid i'câb eden mâddenin mebd-e'i mi'ḍe olur ise mi'ḍe kebidde keylûsunu ceyyiden irsâl eylemez belki irsâl eylediği keylûs ḍâf-fü'l-haḍm veyâhûd keylûs fâsid olur ve o keylûs kebid lā-maḫâle id'âf eder veyâ mebd-e-i mâdde em'â olur, zîrâ em'â kaçan müte'ellime olsa aḫlâḫ-ı lezice ile keşret üzere olup em'â ile merâre arasında südde ḫâdiş olur ve o sebebden kebidde mirre-i şafrâ müctem'â olup kebid id'âf eder. Ve bu mişlli ḍâf-ı kebid külmcdâ ḫâdiş olur veyâhûd ḍâf-ı kebidin sebebi şadr a'ḍâlarına müşâreket olur. Ve ḫummayât mişllilerde cem'ân bedene müşâreket olur.

Ve ḍâf-ı kebidin ḫudûsü yalnız sū²-i mizâc ḫasebiyle olmaz, demevî verem veyâhûd ḫumret veyâhûd şalâbet veyâhûd şeretân veyâhûd terehhül ile ḫâdiş olur. Ve kebidde 'arız olan kūrḫa ve şikâk ve 'ufünet ile dahi ḍâf-ı kebid ḫâdiş olur.

Ve kebid külliyyeten ḍâf'e olsa kebidin cem'ân kuvâları ḍâf'e olur. Ve ba'ḍı kerre ḍâf-ı kebid küllî olmaz belki kebidin kuvâ-ı erba'asından ḍâf birinde olur ve ekşer-i ḫâlde kebidin câzibesine ve ḫâḍimesine ḍâf berd ve ruḫbet ile 'arız olur. Ve mâsikeye ruḫbet sebebiyle ve dâf'aya yübüset ile ḍâf 'arız olur.

el-'Alâmât: Ekşer-i ḫâlde kebidin aḫvâline levn delâlet eder, zîrâ ekşer-i emrde mekbûdun levni şufret-i beyâda mâil olur ve ba'ḍı kerre ḫudret-i kümûdete nâzır olur, delâil-i emzicede biz onları zikr eyledik. Ve sen bir kimsenin levnini ḡâyet şıḫḫat üzere rü'yet eylesen onun ḫalbinde ve kebidinde âfet olmadığını taḫḫîk eyle. Ve mücerrib olan ḫabîb mekbûb ile mem'ûdu levninden fark eder ve fark için delîl-i âḫere muḫtâc olmaz lâkin her birinde maḫşûş olan levn keşret-i tecrîbe ve kemâl-i ḫadsle ma'lûm olur, her birinin münâsib olan levninin ism-i maḫşûşu olmamakla onları lisânşa ifâde mümkün olmaz, vicdânîdir, ḳâle gelmez.

Ve mâu'l-laḥma şebîhler olan berâz ve bevl ekşer-i emrede delâlet eder ki kebid tevlîd-i demde taşarruf-ı kavî ile taşarruf eylemez ve mādde-i demi keylûstan temyîz eylemez ya'nî ahlât-ı sâireden demi temyîz eylemez ve keylûsun şafvını mâiyyetten dahi temyîz eylemez ve bu sebebler ile o mişlli berâz ve bevl ḍa'f-ı kebidde delâlet eder. Ve bu mişlli olan ihtilâf-ı ğusâlî ya'nî ğusâle-i laḥm gibi olan berâzlar âḥir-i emrde birkaç envâ'a mütenevvî' ve müteğayyir olur. O ğusâlî ihtilâf eger ḥârr mizâcda olur ise âḥir-i emrde o ihtilâf şadîdî ve ba'dehu dürdî ve dem-i muḥterik gibi olur ve dem-i muḥterik gibi olan ihtilâftan muḥaddem keşret üzere şafrâ-ı şırf ishâl eder. Ve o ihtilâf-ı ğusâlî bâridü'l-mizâcda âḥir-i emrde dem-i müte'affin gibi bir nesneye sâir ve müteğayyir olur. Ve ḥârr ve bârid mizâclarm âḥir-i emrde olan ihtilâfları ile o mevâdd-istifrâğ olunur ki onlarm keyfiyyetleri ve kıvâmları muhtelif olur 'ale'l-ḥuşûş mizâc-ı bâridde olan eşyâ-i muhtelif istifrâğı ve ḥurûcu ekşer olur.

Ve ḥadm-ı mi'cede ḍa'fı olanlara ve kezâlik ḍa'f-ı kebid olanlarm ekşerine lâzım gelir o veca'-ı leyyin ki kuşayrâ tarafına, *kuşayrâ adlâ-ı ḥulfin cümlesinin esfeli ve kışası olanlardır*, mümtedd olur 'ale'l-ḥuşûş bu veca'in lüzûmu ğidânın nüfûzu katında müte'ekkid olur.

Ammâ emzice ḥasebiyle fârid olan ḍa'f-ı kebidin 'alâmâtı sū-i mizâc-ı kebidin zıkr olunan 'alâmetleri olur. Ve kebidin sū-i mizâc-ı ḥârrî ahlâtı müteşazzıye eder ve mizâc-ı bâridi ahlâtı ğalîza [361a] ve ahlâtın ḥareketini baṭı'e eder ve mizâc-ı yâbis ahlâtı ḳalîle ve ğalîza eder ve mizâc-ı raṭb ahlâtı mâi eder.

Ve mirâr ḥasebiyle olan ḍa'f-ı kebidde ba'dı kerre levn-i yereḳânî delâlet eder. Eger beyne'l-merâreti ve'l-em'â südde olur ise onda berâz ebyaḍ olur.

Ve tıḥâl müşâreketi ile olan ḍa'f-ı kebidde emrâd-ı tıḥâl ve sevâdı ğalîb olan elvân ile istidlâl olunur.

Ammâ mi'cede ḥasebiyle olan ḍa'fa mi'cede âfâtı ile ve sū-i ḥadm ile istidlâl olunur. Ve mi'avî olan ḍa'f-ı kebidde mağş ve riyâḥ ve ḳarâkır ve ḳılınc ve bunlarm emsâli ile istidlâl olunur.

Ve külevî ve meşânî olan ḍa'f-ı kebidde vâcib-i ṭabî'iden ḥâl-i bevl tağayyürü ile ve seḥanenin sū-i ḳunyeye ve istiskâya tağayyürü ile istidlâl olunur.

Ve a'ḍā-i şadriyye müşâreketi ile olan ḍa'f-ı kebede sū-i teneffüs ve su'âl-i yâbis ile istidlâl olunur. Ve ba'ḍı kerre onun şâhibi me'âlîkte şıkal ve temeddüd ihsâs eder.

Ammâ evrâm ve şalâbât ve ḳurḥadan ve şikâḳ mişliden olan ḍa'f-ı kebidin 'alâmâtı bâblarında zıkr olunur, vâcib olur ki onların mevâdî'ine mürâca'at oluna.

Ammâ kuvve-i hâdîme ḍa'fının 'alâmâtı kebiden a'ḍāya nüfuz eden ğidâ küllen haḍm olmadığı veyâhûd ḳalîlü'l-haḍm olduğu veyâhûd ğidânın haḍmı fâsid olup keyfiyyet-i rediyyeye istihâle eylediği olur ve çok kerre onda yüz ve göz tehebbüc eder ve faşḍ ile ḥurûc eden dem mâiyyete ve balgamiyyete ḍarib olur. Velâkin ğidânın haḍm olmadığı mäsikenin ḍa'fı ile olur ise o zamân 'adem-i inhiḍâm hâdîmenin ḍa'fına delâlet eylemez zîrâ ba'ḍı kerre hâdîme kaviiyye olur ve mäsikede ḍa'f olmakla hâdîme-i kaviiyye ğidâyı kebidde haḍm edecek ḳadar imsâktan 'aciz olmakla ḳable'l-inhiḍâm o ğidâ a'ḍāya müteferriḳ olur. Ve kebidde haḍm olmayan ğidâ aşnâfının şerrlisi aşlâ münhaḍım olmayan ve ba'ḍehu şerrlisi ḳalilen münhaḍım olan ve ba'ḍehu rediyyen münhaḍım olanlar olur. Ve ba'ḍı etıbbâ dediler ki iki evvelki şınlara muhtelifü'l-eczâ olan ihtilâf ya'nî berâz tâbi' olur ve üçüncü şınfa dem-i ğabîḥ ihtilâfı tâbi' olur. Bunların küllisi muḥaşşal-ı kelâmdir.

Ve aşnâf-ı ihtilâftan ğusâle-ı fahm gibi olan ihtilâf ḳalil haḍmı olan ḍa'f-ı haḍma delâlet eder. Ve şırf ebyaḍ olan ihtilâf câzibenin cidden ḍa'fına delâlet eder ve kuvve-i hâdîmenin kebede vârid olan ğidâyı haḍmı her hâlde ona lâzım ve lâbüdd olmaz belki ahyânen o ğidâ bilâ-haḍm a'ḍāya müteferriḳ veyâhûd ḥarice ḥurûc eder ḥuşuşan ğidâ dâhile duḥülü 'aḳıbında ḥurûc eder ise 'adem-i haḍm müteḥakkıḳ olur; eger ğidâ eşyâ-ı muhtelifeye istihâleden sonra o muhtelif eşyâ ḥurûc eder ise fesâd-ı haḍme delâlet eder ve bu ma'nâlarda bevl hâdîmeye edell ve berâz câzibeye edell olur.

Ammâ câzibenin ḍa'fı delâli berâzm keşreti ve lîni ve beyâdî olur. Kaçan berâzın bu aḥvâli ile ma'an bevlde şıbg olur ise delâlet eder ki o ḍa'f yalmz câzibede[dir] ḥuşuşan onlar ile ma'an mi'de âfeti olmaya.

Ve bedenin hüzâlî dahi ḍa'f-ı câzibeyi te'kîd eder.

Ammâ kuvve-i mäsikenin ḍa'fı edillesi hâdîme ḍa'fının aşnâfından o şınfın 'alâmâtı olur ki imsâkın ḳusûru ḥasebiyle nuḍc ve maḥmûd olma-

ya ğidâ mişlliler a'ḍāya te'eddî eyleye lâkin o ğidânın 'adem-i nuḍcunda sebep-i ekşer hâdîmeden olup mäsikenin sebebiyyeti ḳalîle olur ise zıkr olunan esbâbın 'alâmâtı ḍa'f-ı mäsikeye delâlet eylemez.

Ve mäsike ḍa'fının 'alâmât-ı maḥşüşası budur ki kebidde vâkı' olan imtilâdan ba'de-nüfûzi'l-ğidâ miḳdâr-ı ḳalîl şıḳal iḥsäs olunup serî'an o şıḳal zâil olur.

Ve kebidin kuvve-i dâfi'asının ḍa'fı 'alâmetleri fuḍûl-i şelâsenin ya'nî şafrâ ve sevdâ ve balġam ve mâiyyetin deminden 'adem-i imtiyâzı ve bevlin ḳilleti ve ma'a-zâlik bevlin ve berâzın şıbgının dahi ḳilleti ve ḳıyâma ya'nî taḥallîye hâcetin ḳilleti ve tıḫâle sevdânın 'adem-i indifâı ve o sebebeden şehvetin ḳilleti ve terehhül ve levnin şufret ve sevâdının beyâd ile iḫtilâtı olur. Ve ḍa'f-ı dâfi'e keşîren-istîskâya mü'eddî olur ve kezâlik ḳülinc-ı balġamî dahi mü'eddî olur.

Ḍa'f-ı Kebidin 'İlâcı: Vâcib olur ki ta'arrûf ve tefahḫuş olunup o ḍa'fin sebebi 'alâmât-ı mezkûre ile biline ve o esbâbı izâle eden bâbında zıkr eylediğimiz edviye ile 'ilâc oluna.

Ve ḍa'f-ı kebidin ekşer-i ḫudûşu berden-mâ ile ve ruḫbet ve yübüset ile ve kebidde muḫtebise olan mevâdd-ı rediyye ile olur ve onun için ḍa'f-ı kebidde edviye-i müsahḫine vü laḫife olup tefḫîḫ ve inḍâc ve telyîni ile ḳabd-ı muḳavvîsi ve men'ci 'ufûneti olan devâlar ile 'ilâc olunur. Ve o ḍa'fa olan mu'älece ekşer-i hâlde o edviye-i 'aḫire ile olur ki onda tefḫîḫ ve inḍâc ve ḳabd olur, o devâ-i 'aḫır za'ferân mişllidir.

Ve ba'dı kerre 'illet-i mezkûreye miḳdâr-ı ḳalîl ḳabdı olan eşyâ-ı müzze ya'nî mayḫoş nesnelere nâfi' olur, zîrâ ḫumûdatı ile taḳḫîr ve taḳviye eder ve ḫalâveti ile cilâ veyâḫûd tefḫîḫ eder ve o mişlli şey'- müzz ḫabb-ı rummân olur. Ve bunlardan sonra edviyenin ḫarâretine ve bürüdetine ri'âyet olunur, bi-ḫasebi'l-mizâc ḫârr ve bâriden biri o şey'-i müzze muḳârenet ile istî'mâl olunur. Ve kezâlik eşyâ-ı müzzeden olur zebîb bi-'acemihi eger o zebîb cevdet ile muḍġ olunur ise.

Eger taḫlîli muḳteḍî sebep olur ise kebidin evrâmında ve südedinde ve sâir emrâd-ı kebidîyye mu'alecesinde istî'mâl olunan muḫallilât ḳabḫdan aḫlâ olunmaz lâkin o kebidde sū-i mizâc cidden yâbis olur ise onun mu'alecesinde ḳabḫıd edviye istî'mâl olunmaz.

Ve ba'dı kerre kebidde mevâddın ihtibâsı hasebiyle faşda ve bi-hasebi'l-mâdde lâyıq olan müşilâtle ishâle dahi hâcet olur. Eger mâdde bâride ve lezice olursa gârîkûn mişlli ile ishâl olunur. Ve eger o mevâdd-ı muhtebise rikkat-i kıvâma ve harâretün-mâya mâil ise ve o kebidde südde dahi mevcûde ise 'uşâre-i gâfeş ve efsentîn ile onlara mu'cin olan edviye hâl olunduktan sonra ishâl olunur. Ve ba'dı kerre ishâl ve zereb 'uşretli olur ya'ni ifrât üzere olur, ona binâen tabîb mübâderet ve müsâra'a edip ona edviye-i kabbâda saqı etmekle ondan çarar-ı 'azîm hâdiş olur, pes onlara vâcib olur ki o mişlli hâlette tefûh-i şâlih olan edviye-i müfettiha ve kabd-ı mu'tedili olan kavâbid isti'mâl eylediler ve huşuşan huşuşan şarâb-ı kabîd u reyhânî içinde maḥbûh olan devâ-i 'atırı isti'mâl eyleye.

Ve cem'ân da'f-ı kebid aşnâfi mu'alecât-ı müsterekesinden olup bi'l-hâşşa nâfi' devâ olur zi'bin kebidî kurutulup ba'de's-sahk o meshûkun bir mil'akası şarâb ile saqı olunmak. Ve kebid mu'alecât-ı vâcibe ile mu'alece olunduktan sonra yine vâcib olur ki o 'âlile likâh-ı 'Arabî lebeninden saqı oluna ve bu şıfat üzere olan devâ da'f-ı kebidde edviye-i ceyyideden olur.

Sıfat-ı Devâ-i Ceyyid: Lökk-i mağsül, rîvend-î şînî üçer, 'uşâre-i gâfeş, bezr-i râziyâ nec, bezr-i şermaq beşer, efsentîn-i Rümî altı dirhem, bezr-i hindebâ on dirhem, bezr-i küşas sekiz dirhem, bezr-i kerefs dört dirhem; bu mecmû'dan akrâş veyâhüd sefûf itihâz olunur.

Ve sâir devâlar üzere taqdim ve teşrif olunan edviyeden olur bu şıfat üzere olan devâ-i maḥmûd: Menzû'u'l-'acem zebîb yirmi beş mişkâl, za'ferân bir mişkâl ve ba'dı nüshada yarım mişkâl vâkî' olmuştur, kaşabu'z-zerîre iki mişkâl, muḥlu'l-Yehûd iki buçuk mişkâl, dâr-ı şînî bir mişkâl, selîha nişf mişkâl, sünbül üç mişkâl, idḥir iki buçuk mişkâl, mürr dört mişkâl, şamgu'l-butm dört mişkâl, dâr-ı şîşe'ân iki mişkâl, 'asel on altı mişkâl, şarâb kadr-i kifâye ve ba'dı kerre onun terkîbine ebyün ve bezr-i benc dahi idḥâl olunur. Ve Câlînûs zu'm eder ki zikr olunan devâ bi'l-hâşşa kebidde muvâfiqtır, zîrâ o devânın ahlâfında ma'a'l-inḍâc kabd-ı [361b] mu'tedil ile kabîd devâ vardır ve kezâlik müceffif ve şadîd-i redîyi munaḥḳî devâ vardır ve ba'dı devâsı dahi mizâc-ı redîyi muşlihtır ve ba'dı devâsı dahi 'ufûnete müdâddedir ve eczâ-i terkîbinin ekşerinde 'ıtriyet vardır dâr-ı şînî ve selîha gibi, bu ikisi 'ufûnete müdâdde ve mizâc-ı muşliḥ ve sebeb-i müfsidi

dâfi^c olurlar, şadîd-i redîyi neşf edip def^c ederler ve edviye-i kıttâleye ve sümûma muķāvim olurlar. Lâkin dâr-ı şînînin kuvveti selîhadan ekşerdir. Ve bu iki devâ sünbül ve sâir edviye-i 'aṭire-i uḫrâdan cem'ran akvâ olur, bu bâbda teşîri cümleden ekşer ve eşedir. Ammâ dâr-ı şîşe'an ve za'ferân kabđ ve inđac ve telyîn ve işlâh-ı 'ufûnet keyfiyyâtını cem^c eder. Ve zebîbin miķdârı taķlîl olunur ḫalâveti kesr olunup 'illete evfaķ olsun için.

Ve zebîb kebid 'illetinin edviye-i şadîkasından ve müşâkilindedir ve bu şadâķat devâ-i nâfi'in efdal-i ḫavâşşındandır. Ve kezâlik zebîbde inđac ve aḫlâṭı ta'dîl ve fesâda 'adem-i sür'at keyfiyyetleri vardır.

Ve şarâb dahi kebidde muvâfiķ edviyedendir eger zikri mürûr eden mevâni^c yok ise ve onun 'ufûnete müdâdde keyfiyyeti dahi vardır. Ve 'aselde olan keyfiyyet-i muvâfiķayı bundan akdem sen bildin. Ammâ muķl müleyyin ve mündic ve muḫallildir ve kezâlik 'ikû'l-butm dahi onun gibidir. Ve 'ilk-i butmda tefṭîḫ ve cilâ vardır ve o devâya ba'dı kerre ebyûn ve bezr-i benc katıldıkta onların dahi menfa'ati şedîd olur eger da'f-ı kebid ḫarârete muķârin ise. Ve onun için da'f-ı kebid aşnâfı beyinde felüniyânın nef'i müşterek oldu eger felüniyâ aşl nüshası üzere ittîbâz olunur ise.

Ve kezâlik teshîn-i şedîdidi olmayan edviye-i nâfi'adan olur bu şıfat üzere olan devâ: Nârdîn üç cüz', efsentîn-i Rûmî iki cüz' aḫz ve saḫķ olunup 'asel ile cem^c ve saķy olunur. Ve onun kimâdât-ı nâfi'asından olur 'ıṭriyyeti olan edviye-i ma'rûfe ki kâbiğ olan şarâb-ı reyḫânî içinde maṭbûḫ ola ve ba'dı kerre ona ka'k dahi ḫalt olunur ve onda nârdîn mişlli dühn dahi kılınır ve o devâ bir kıṭ'a şüfa ile aḫz olunup kimâd olunur.

Ve kezâlik akrabâdinde mezkûr dîmâd dahi nâfi'dir, onun içine ḫışırım ve 'asâlic-i kerm ve verd vardır. Ve mi'de da'fı admideleri ve laḫlaḫa dahi nâfi'dir. Ve bu dîmâd dahi nâfi'dir ki onun nüshası bu eczâlar ola: Su'd, maşṭakî, sünbül, kündür, sükk, misk, cevz-i serv, fiķâḫ-ı idḫir, büzür-ı ma'rûfe; bu eczâlar meysevsen mişlliler ile cem^c olunup isti'mâl olunur. Ve bu dîmâdın tilvi olan ya'nî o dîmâd yazıldığı mevđî'de 'akıbında yazdıkları dîmâd ve kezâlik şabır ve maşṭakîden mütteḫaz olan dîmâd dahi da'f-ı kebid mu'âlecesinde isti'mâl olunur.

Ve eger her ne kadar ḫalîl ve vuķû'u keşir değil ise ḫarâret sebebiyle ḫâdiş olan da'f-ı kebid aşḫâbına sefercel ve tuffâḫ-ı Şâmî ve kümmeşrâ-ı

şîni ve rummân-ı müzz ve rummân-ı hâmiğ tenāvülü ile emr olunur eger keşret-i süded yok ise ve kezâlik mâ-ı hindebâ ve mâ-ı 'inebü' ş-şaleb şürbü ile dahi emr olunur ve dūsümetinden mümtâz olan o sikkâc meraçası ile emr olunur ki o sikkâc küzbere ile müttehâz ola eger o 'alile harâret-i şedîde yok ise; o meraça sikkâc, dâr-ı şîni ve sünbül ve maştakî ile tatyîb olunur. Ve küzbere-i raṭbe ve miḳdâr-ı kalîl na'ne ile maḫşüvve olan meşüşât muvâfiḳ ğidâ olur ve eger harâret-i şedîdesi yok ise o meşüşta ebzrîr-i mezkûre dahi kılınır.

Ve kaçan ḍâf-ı kebidin hâğimeye teveccühü ihsâs olunsa kebid o edviye ile taḳviye edersink ki onda ḳadrün-mâ ḳabđ ve 'ıtriyet ve indâc ola ve terkîbinde sünbül ve besbâs ve cevz-i bevva ve maştakî ve küdür ve ḳaşabu'z-zerîre ve su'd ve bu mişli nesnelere olan devâ zikr olunan menâfi'î câmi'dir.

Ve eger ḍâf-ı kebid mâsikeye müteveccih ise o zamân taḳviyeyi ve ḳabdı ziyâde edip ishâni noḳşân edersin veyâhüd zikr olunan edviyenin harâret ve ishânına tebrîdi ile mukâvim olan cülhenâr ve verd ve tarâsîs mişli devâları zikri mürûr eden edviye-i müsahhineye mukârin kılarısın.

Ve eger ḍâf câzibede olur ise cidden kalîl ḳabı olan edviye ile kebid taḳviye olunur ve belki kuvve-i kebidin hifz edecek [ḳadar] ḳabđ ile iktifâ olunur velâkin onda dahi 'ıtriyet ve teşhîn olmak lâzımdır.

Ve sa'y ve iḳdâm üzere câzibesinde ḍâf olan kebidde ḍımâdât ve aṭliye ve merühât ile mu'alece eyle, zîrâ bu mevđide o mu'aleceler ziyâde muvâfiḳ 'ilâc olur. Ve kezâlik onda südde var ise ictihâd edip süddesini feth eyle.

Ve eger kebidin ḍâfı dâfi'ada ise kebidin taḳviye ve küyeleri teşhîn ve mesâmmâtı bâbında bileceğün nesnelere ile teftîh eyle.

Ve ma'fûm buyurula ki kebidde olan bi-hasebi'l-ḳuvâ envâc-ı ḍâftan her birisi sü-i emzice envâc-ı ma'fûmesinin her bir nev'i hasebiyle hâdiş olur, binâen 'aleyh ba'dı kerre ḍâf-ı kebidin mu'alecesinde tebrîde hâcet olur ve o tebrîd hasebiyle ḍâf olan kebidin hâğimesi ve câzibesi ta'dîl olunur.

Ve sana lâyıḳ olan budur ki ḍâf-ı kebidin te'emmülünden muḳaddem kebidin ğâlib olan sü-i mizâcında te'emmül eylesin ve ḍâf-ı kebidin sü-i mizâcında hangi nev'i sebep olduğunu ta'arrüf eylesin velâkin hâğime-i kebidin taḳsîrine ve noḳşânına ekşer-i hâlde sebep bürüdet olur ve kezâlik ḍâf-ı câzibe

dahi hâdıme gibi ekşer-i emrde bürüdet ile hâdiş olur ve gıdaların onlara ziyâde muvâfıkı ğılazı ve lüzüçeti olmayanlar olur, luħmân-ı hafıfe ve ʿilkiyeti olmayan hınța ve mâ-ı şaʿır gibi lâkin bu ağdıyenin istiʿmâli mahrûrlara ʿalâ-hâlihi olur ve ammâ mebrûdlara istiʿmâli ʿasel ile ve yumurta sarısının nîm-birîşti ile ve onlara müşâbih ağdıyeler ile olur ve bâcât-ı eʿîmeden onlara muvâfık ve nâfiʿ bâce o rummâniyye olur ki zebîb ile ittihâz olunup dâr-ı şîni ve fülful ile taʿyîb oluna ve onlara zebîb-i semîn cidden nâfiʿ olur hattâ zebîb-i semîn onlardan mâ-ı laħma şebîh olan ishâli menʿ eder.

İkinci Faşl Kebinde Olan Süddeler Beyânındadır

Baʿdı kerre südde kebidin laħmiyyeti hâleinde ve fücelerinde olur ve o süddenin ħudûsu kebidî tağdıye eden dem-i ğalîz olup dâfiʿada daʿf veyâhûd câzibede kuvvet-i şedîde olmakla olur. Ve baʿdı kerre südde kebidin ʿurûkunda olur bi-ħasebi'l-ħilkat o ʿurûқта müdâyağa olmakla veyâhûd ʿurûқта tekabbuğ mişli bir hâlet arıda olmakla veyâhûd bi-ħasebi'l-ħilkat o ʿurûқта iltivâ ve büküm olmakla veyâhûd o ʿurûқта câri mevâdd ħasebiyle südde hâdiş olur ve o mecârada olan mevâddan hâdiş südde ekşer-i halde şuʿab-ı bâbda olur, mevâdd-ı sâdde evvelâ şuʿab-ı bâba vârid olur ve onda taşaffî edip şüflünü onda tefsîb ve terk eder ve şafvî kebiden talîf olan ʿırkın şuʿbeleri fuvvehâta nûfûz eder, o sebebden şuʿab-ı bâbda süded keşîrû'l-vukûʿ olur ve o süded cânib-i taʿîrde olur. Ve baʿdı kerre kebidin muħaddebinde dahi o emr süddeye müʿeddî olur. Ve kaçan süddelerde keşret ve müddetlerinde tûl olsa o mişli olan süded ʿufûnete müʿeddî olup ħummayât ihdâş eder ve o südde evrâma dahi müʿeddî olup istiskâ ihdâş eder ve riyâħa dahi müʿeddî olup evcâc-ı şaʿbe ihdâş eder. Ve bu aħvâller ile emrâd-ı kebidde süded ümmehât gibi olur ve süddeyi tevlîd eden mâdde ğalîz-i lezic olmakla süddeyi tevlîd eder veyâhûd mâdde-i keşîre kebidî mümteliʿe etmekle süddeyi tevlîd eder veyâhûd südde verem ile veyâhûd riyâħla veyâhûd o o mecârîde câri olan mevâddı kâbîd bir keyfiyyetin ʿurûđu ile südde tevellüd eder.

Ammâ baʿdılarının esbâb-ı süddeyi taʿdâdları eşnâsında zikr eyledikleri mecârî-i kebidin tecvîfinde nebât-ı laħm-ı zâid ve nebât-ı şüʿlül⁷⁶ ve hılt-ı

76 “Şüʿlül” siğildir, cemʿi “şeʿâlîl” gelir.

ğalîzden mâ-‘adâ şeyz-i ecnebînin duhûlü mişlli [362a] sebebler südde esbâbmdan olmak emr-i ba‘îd veyâhûd ğâyetle nâdirü’l-‘vukû‘ olur onun için ki kebidde olan evride damarlarını fûvvehâtı ‘aşabiyye olur ve ‘aşabî olan ‘uğvda lahm ve şüplül nâbit olmaz ve nâdiren nâbit olsa dahi birinde ve ikisinde nâbit olur ve o mecârînin ‘adedi keşîr olmakla süded dahi mevâği‘-i keşîrede olmadıkça o süddenin đarar-ı mu‘teberi ve mu‘teddün bihi olmaz.

Ammâ süddeyi fâil hağmın ve temyîzin đafı [ve dâfi‘anın dahi đafı olur] ve o đafılar hârr ve bārid olan sū‘-i mizāclar ile ve o mişlli olanlar ile olur. Ve o kebidî olan sū‘-i mizāc kebidin kendide hādiş olur veyāhûd kebidde hāricde olan havā mişlli nesnelere ile vārid olur. Ammâ süddenin inficāli kâbil olan māddesi ğalîza olan luhūm-i mütenāvele ve hāşşaten tîn ve fahm ve caşş ve üşnān ve fuṭr mişlli müştehiyāt-ı fāsıdelere ve ecnās-ı kümmesrā ve zu‘rūr ve bunların emşāli nesnelere dir. Ve bu mādde-i inficālin medār-ı aşlîsi mütenāvelin ğılzātı olur ve mütenāvel bārid olup latîf ve raķık olur ise ondan mücerred bürüdet ile südde hādiş olmaz ve çok kerre mütenāvel hārr-ı ğalîz olur ve hāreṭi ğılzati hasebi ile olmakla yine ondan südde hādiş olur ya‘nî hāreṭ o mişlli ğalizi teltîf edip süddeye mâni‘a olmaz. Bundan akdem biz beyān eyledik ki ba‘dî mütenāvel kebidde kıyās ile ğalîz olur ve kebiden sonra vārid olduğu a‘đā-i sāireye kıyāsla ğalîz olmaz o mütenāvel kebidde hađm olmakla ğılzati zāile olduğundan için ve hınṭa‘-i ‘ālike gibi nesne bu kâbilinden olur. Ve çok kerre vāķi‘ olur ki ğılzati ile mecārîleri sedd eden süddeleri ṭabī‘at mücerred kuvveti hasebiyle veyāhûd ‘ilācın ifānetiyle def‘ ve fetḥ edip südde kebidin muķa‘arında ise berāz ile ve cānib-i muḥaddebde ise bevl ile iḥrāc eder ve onlarda muḥtelif aḥlāṭ zāhir olur.

el-‘Alāmāt: Cemī‘an ‘alāmāt-ı süded bu mezkûrlardır: Kebidinde süddesi olanların kebidî mi‘deden keylûsu cezb eylemez menfez mesdûd olmakla.

Ve kebidin cāzibesinde lā-maḥāle iki vechten āfet işābet eder: Evvelkisi medfû‘ olan mevādda ve ikincisi muḥtebes olan mevādda zāhir olur. Medfû‘ olan mevādd raķık ve keylûsu keşîr olur onun için ki [mi‘deden olan keylûsun mâiyyeti ve şafvı südde hasebiyle kebidde nüfûz edemeyip berāz ṭarîķine mündefi‘a olur ve berāzda] riķkat olur ve o medfû‘da kebi-

din fi'li olmayıp mi'ce fi'linden hâdis olan eşer üzere mündefi'ca olmakla o medfûc keylûsî olur ve bi't-tab' def' olunan eşfâle şafvet ve mâiyyet dahi munđamm olmakla keşret üzere olur.

Ammâ süddeden muhtebes olan mevâddın âfeti budur ki nâhiye-i kebidde şüfl ihsâs olunur, zîrâ süddeden selîm olan kebidde gîdâ nüfûz edip kebidde hağm oldukta ondan ahlât ve ahlâtın fağlı ve mâiyyet hâdis olup kirâren zikri mürûr eylediği üzere her biri kendine maşşûş menfeze nüfûz eder ve fağlın ba'đısı kaħkarâ ric'at edip berâz tarîkine sülûk ve ba'đısı dahi kebidde nüfûz ve rûsûb eder ve râsib olan mevâdd kebidde cem' olup vech-i muħarrer üzere ahlât ve fuğûl-i sâire menâfizine nüfûzdan muħaddem bi'l-cümle kebid-i selîmde sekr ve sedd ihdâş edecek kadar keşret olup şıkal olur ve kaçan südde hâdis olsa bi-tarîki'l-evlâ şıkal ihsâs olunur. Ve kebidin şıkali ba'đı kerre kebidde verem olmakla olur velâkin veremi olan şıkal verem-i kebidin hangi cânibinde ise o cânibe maşşûş olur ve o şıkal keşir ve cidden şedîd olmaz velâkin veca'ı eşed olur, Ve o südde-i hâlişa ki kebidde ondan gayri bir âfet olmaya, onun veca'ı olmaz ve veca' olur ise dahi miğdâr-ı kalîl olur ve onda ħummâ dahi olmaz.

Ve ba'đı kerre verem-i kebidde veremin delâli delâlet eder ve bevl ve berâz ile ħurûc eden nesnelere ve sâir bâb-ı evrâmda zikr olunan 'alâmât dahi delâlet eder.

Ve süded aşhâbınm levni fâsîd ve demi kalîl olur. Ve eger onda rîh olursa şıkal ile temeddüd-i müşakķal ona delâlet eder. Ammâ südde mecârînin tekabbuğu ile hâdis ise ona esbâb-ı kâbîdanın tekaddümü delâlet eder, cidden kâbîd sular şürbü gibi ve kezâlik zâhir-i bedenin yübsü dahi ona delâlet eder. Ve a'đâ-i nefes kebidde müşârik olmakla ba'đı kerre südede 'usr-i nefes tâbi' olur.

İlâcu's-Süded: Ahlâtın hâdis olan südde mu'alecesinde o edviyeye ħâcet olur ki onda cilâ ve itlâķ-ı mu'tedil ve bi-ħasebi'l-ħâcet idrâr ola. Ve eger südde kebidin muķa'arında ise tab'ı itlâķ eden edviye isti'mâl ve muħaddeb-i kebidde ise müdirrât isti'mâl olunur. Ve ecved olan muṭlîķât ve müdirrât isti'mâlinden muķaddem müfettiħ ve muķattı' ve cellâ edviye isti'mâli olur.

Ve eger südde müzmine oldu ise bāsiliḳten faşda ve müşhil isti'māline ḥācet olur, ammā ona edviye saḳının vāḳti ve māu'l-uşūl saḳy olundukta mūrā'atı vācib olan nesnelere ḳānūn-ı küllide zıkr olundu. Ve zıkr olunan edviye-i cāliye ba'dı kerre uşūl-i hindebā ve mā-ı hindebā ile saḳy olunur veyāḥūd o liḳāḥ-ı 'Arab lebininden saḳy olunur o laḳḫe rāziyānec ve hindebā ve şih ve nanadya ve uḳḫuvān ve idḫir ve küşüs ve şāhterac ḫaşāyişi ile ta'lif olunmuş ola veyāḥūd o cālī devā şarābla veyāḥūd büzür veyāḥūd efsentīn ṭabihī ile saḳy oluna. Ve kaçan o südde şāhibinin bevlinde rūsūb-ı zāhir ve 'alāmet-i nuḍc olmasa ona ḳavī olan edviye saḳy olunmaz.

Ve süddenin sebebi rih ve veremden biri olur ise onlara bāblarında zıkr edeceğimiz nesnelere ilāc olunmak vācib olur. Ve bu mişlli südede dahi leben-i liḳāḥ saḳy olunup ba'dehu buḳūl ile ve ḫıyārsenber mişlliler ile is-hāl olunmak ve bābında bizim zıkr edeceğimiz tehyic ve ḫarāreti olmayan müdirrāt-ı laṭife ile idrār dahi nāfi' olur.

Ve eger sebep-i südde bi-ḫasebi'l-hilḳat olan dik-i mecārī ve zıkr olunan 'urūḳun fesādı olur ise şıḡar-ı kebidde zıkr olunan tedābir ile tedbir olunur.

Ve eger sebep-i ḫādīs teḳabbuḍ ve yūbs ise ona terṭib-i kebid bābında zıkr edeceğimiz elbān ve murattibāt-ı sāire ile mu'ālece olunur.

Ve müfettiḫa olan edviyenin kimisi bārid ve kimisi ḫarāret ve bürüdette istidāle ḳarīb ve kimi dahi ḫarre olur. Ve südde müzmine olur ise onu tefṭih-te ḫārr olan müfettiḫ isti'māline ḥācet olur, ammā bārid olan müfettiḫ berrī ve bostānī hindebālar ve ṭarāḫşekūḳ ve lisān-ı ḫamel suyu ki ḫaşış ve uşūlünden cemī'an müstāḫrec ola ve sāir tebririyle müdirr olan bevārid olur. Ve küşüs müfettiḫ-i ceyyiddir, ḫarārette im'ānī ve bu'dü yoktur, rīvend dahi onun gibidir ve efsentīn dahi onlar ḳabīlindedir. Ve eger edviye-i müfettiḫada ḫarāretün-mā ya'nī ḳalīlū'l-miḳdār ḫarāret var ise o müfettiḫi ḫārr ve bārid olan süddelerin her birinde isti'māl edersen be'ss yoktur. Ve vācib olur ki bu mezkūrların kendi veyāḥūd ṭabihī isti'māl olundukta üzerine bey-tütet oluna.⁷⁷ Ve eger o müfettiḫāt mā-ı küşüs ve mā-ı hindebā ma'a-aşlihi ve ḡāfeş ve levz-i mürr ile ṭabḫ olunur ise nef'i ekşer olur. Ve o 'uşārātın cemī'an ḳuvāları müteḳaribdir ve onlara dahi ḳarīb olur rāziyānec-i raṭḫ 'uşāresi ve büzür ile muḳavvī olan sikencebīn ile müsta'mel kerefs 'uşāresi.

77 Ya'nī gece ile isti'māl olunup ba'dehu idṭicā' oluna.

Ve eger keşret-i harârete hâcet olur ise o ‘uşâreler ‘aşel ile veyâhûd mâ-ı ‘asel ile veyâhûd sikincebîn-i ‘asel[İ] ile isti‘mâl olunur.

Ve harâret ve bürüdette itidâle qarîb olan edviyeden kebid süddesini teftîh eden devâ türmüs olur ise teftîhi murâd olunan süded-i kebidin ef‘âl-i edviyesi olur, bilâ-ishânin ve lâ-tebrîdin teftîh eder ve kemâfîtüs dahi fi‘de türmüse qarîb olur lâkin türmüsten kalîlü’l-mikdâr harâret-i zâidesi olur. Ve eger kemâfîtüs mâ-ı hindebâ ile saşy olunur ise o zâid harâret zâile olup mu‘tedile olur. Ve hall-i ‘unşul ve sikencebîn-i ‘unşulî ve helyûn ve aşı-ı süsen dahi bu kabîlden olur ve belki onlardan dahi âked olur.

Bi-hasebi’l-hâl vâcib olan eşribe ile isti‘mâl olunur, meşelâ mizâc-ı kebid harârete mâile ise mâ-ı hindebâ ve mâ-ı küşüş ile [362b] saşy olunur ve mizâc-ı kebid bârid ise mâ-ı büzür ve mâ-ı türmüs ve efsentîn tabîhî mişliler ile saşy olunur.

Ve kezâlik itidâle qarîb müfettihtandır bürüdeti olan sikencebînlerdir ki ‘alâ-tabakâtihâ teftîh ederler. Ve kezâlik hall-i şüm ve hall-i encudân ve hall-i zîr ve hall-i keber bunlar dahi harâret ve bürüdette itidâle qarîb müfettihtattan ma‘dûdedir.

Ammâ harârete mâil olan edviye-i müfettiha müdirrât-ı kaviyeler olur: Esârûn, selîha, fuţrâsâliyûn, zerâvend-i müdahrec, fuvve, iresâ, fustuk, ağârîkûn, eftümûn, ‘unşul, sünbül, ca‘de, kanturiyûn-ı daķık ve kanturiyûn ‘uşâresi, centiyânâ, türmüs, fuvve mişli ile müttehaz olan sikencebîn-i ‘unşulî ve dühn-i levz içinde menkû‘ tîn mişlileler.

Ve teftîh-i südedin edviye-i kaviiye vü mürekkebelerindendir o akrâş-ı ma‘düde ki onların nüshalarını biz akrabâdinde zîkr eyledik, o mürekkebler kurş-ı lükk ve devâ-i kürküm ve emrûsiyâ ve eşânâsiyâ ve tiryâķ-ı erba‘a ve sencerînâ ve aristûn ve ma‘cûn-ı centiyânâ ve ma‘cûn-ı rîvend ma‘a-saķmünyâ ve ma‘cûn-ı rîvend bilâ-saķmünyâ ve ma‘cûn-ı fencâristûs ve ma‘cûnu’l-encudânu’l-esved ve ş-şehriyârân ve ma‘cûn-ı fülfulî vü füteneçî hâşşaten ve felüniyâ ve devâu’l-miski’l-mürr ve o ma‘cûn ki onu biz akrabâdinde zîkr eyledik ki o ma‘cûn misk ile ittihâz olunur. Ve yine edviye-i mürekkebeden olur o sefûfât ve hubûb ki onları şalâbet-i kebid ve tihâl mu‘âlecâtı bâbında biz zîkr eyledik.

Süded-i Kebid ü Tıhâli Kıviyyen Teftih Eden Ma'cünun Şıfatı Budur:

Uşşak bir ūkıyye, maştakî, kündür her birinden beşer kezeme, kuşt, ğāfeş her birinden dörder kezeme, sünbül-i fı̄b, ba'ru'l-erneb dokuzar kezeme; bu mezkûrlar menzû'u'r-rıĝve 'asel ile ma'cün kılınır, şürb-i vâhidesi bir mil'aka olur, o şarāb ile saĝy olunur ki onun içinde edviye-i südediyye nakç olunmuş ola veyāhūd mā-ı uşul ile saĝy olunur.

Ve zıkr olunan ma'cündan hafif olur: Sünbül-i Rümî üç cüz², efsentîn bir cüz² aĝz ve daĝk olunup 'asel ile ma'cün kılınır ve 'alile saĝy olunur.

Süded-i Kebid ü Tıhâle Nâfi' Maṭbūh: 'Unşul, bersiyāvşān, levz-i mürr, ħulbe, etrāf-ı efsentîn veznleri berāber aĝz ve ṭabḥ olunup ṭabīḥi 'asel ile isti'māl olunur.

Ma'cün-ı Nâfi': Qarībū'l-ahd olan südede nâfi'dir: Fülful bir buçuk ūkıyye, sünbül-i fı̄b üç kezeme veyāhūd altı kezeme, veznde bu ihtilāf ḥuzzāk-ı etıbbānın nüshalarının ihtilāfi hasebiyledir, ħulbe, kuşt, uşşak, esārūn her birinden altışar kezeme, 'asel bir buçuk rıtı; zıkr olunan 'asel ile edviye-i mezkûre ma'cün kılınıp isti'māl olunur, bir şerbeti bir mil'akadır, şān-ı südedde lāyık olan eşribenin biri ile isti'māl olunur.

Ve süded-i kebid aşhābının eşribeleri büzüri⁷² ve sükkeri sikencebîn olur. Ve ondan aqvā olur büzüri⁷³ ve 'aseli ve 'unşuli olan sikencebîn ve o mā-ı 'asel ki onun içinde kabdı olmayan efāvih-i 'atire kıviyyen ṭabḥ oluna. Ve kezālik kıviyye şerbet olur türmüs-i mürrün o ṭabīḥi ki içinde 'uşāretü'l-ĝāfeş ola. Ve kezālik o maṭbūh ki onun aĝlātında [aşl-ı] keber, uşul-i rā-ziyānec, uşul-i kerefs, idĝir, lükk, fūvve, ħulbe ola. Dahi o bābda nâfi' olan eşribe maṭbūh-ı ĝāfeş ve şarāb-ı efsentîn ve nakç-ı efsentîn olur. Ve o nakç dahi nâfi' olur ki şabır, enīsün, levz-i mürden mütteĝaz ola.

Ammā Bu Bābda Muvāfiq Olan Müshilāt: İshāle ihtiyāc oldukça vā-cib olur ki onda müshilāt-ı kıviyye isti'māl olunmaya meger ki onu isti'māle muḍtarr kalına, pes vaĝt-i idtirārın ĝayride müshilāt-ı ħaĝkīyye bi-ḥasebi'l-ḥācet isti'māl oluna, zīrā istifrāĝı maṭlūb mevādd kebidde olmakla devāya qarīb olur⁷⁸ ve devā ma'a-ḥiffetihi onu ishāl eder. Ve 'udv-ı kebidde kuvvet mevcüde ise ednā keyfiyyeti olan devānın i'ānetiyle

78 Kebid devāya qarīb olduğunun vechi budur ki devānın kāmıne olan menfa'ati evvelā kebidde zāhir olur ve menfa'atine daĝf gelmeden kebidin āfetini izāle eder.

kebidin dâfi'ası mevâdd-ı müziyeyi ihrâc eder. Ve bu şânda ceyyid devâ olur eyâric-i feykarâ, besfâyec, gârîkûn, efsentîn. Ve eyâric-i feykarâ kavî olanlara bir buçuk mişkâl ve dâfif olanlara yarım mişkâle varınca kadar mişkârî nokşân kılınır ve eyâric-i feykarâyı dühn-i hurva'la saqy aqvâ ve ecved olur. Ve türbüd sefufu ca'de ile akrabadinde zikr olunduğu üzere isti'mâl olursa cidden nâfi' olur, zîrâ onun ishâl ile tefthî vardır, iki menfa'ati câmî'dir. Eger aqvâ olan müşhilâta hâcet olur ise ıştamhîkûn hâbbı ve sekbîneç hâbbım isti'mâline müfârağat olunmaz ve ba'dı kerre teyâderîtüs ve lügâziyâ isti'mâline dahi hâcet olur.

Ve ammâ süded-i kebid admideleri ca'de ve daqîk-i türmüs ve büzür-i müdirreden müttehaç olan dîmâd olur. Ve bu şîfat üzere olan dîmâd dahi nâfi'dir: hiltit, uşşak, kemâfitüs, mastakî, za'ferân. Bu eczâlardan dühn-i nârdîn ve şem' ile dîmâd ittihaç olunur.

Ammâ o südde aşhâbın tedbîr-i gıdâlarında vâcib olur ki onlar luhmân-ı gâlızadan ve hubz-ı fatîrden ve semîd ve lezic-i 'alîk olan nesnelere müttehaç hubzdan ve hulv ve gâlız olan şarâbdan ve erüzz ve câvers ve ekâric ve rûs ve müceffif kalâyâ ve müceffif eşyiyelerinden ictinâb eyleyeler belki onlara evfaç olan o luhûmu tabh edip isti'mâl eylemektir.⁷⁹ Ve kezâlik ictinâbı vâcib olan nesnelere olur temr ve cemî'an hâlâvât 'ale'l-huşûş lüzûceti ve gılzati olan ahbişa ve behatt ve fâlüzec ve kaçâyıf ve bunlar gibi müseddidât-ı sâireden ictinâb olunur. Ve vâcib olur ki onlar ta'âmıdan sonra hâmmâma dâhil olmayalar, zîrâ hâmmâm me'ûnetiyle o tağaddî eylediği ta'âmı kable en-yenhadîme bedel mâ-yetehâllel olmak üzere kuvvet ile cezb ve ictilâb eder. Ve kezâlik vâcibdir ki 'akîb-i ta'âmıda hâreket ve riyâdet isti'mâl olunmaya ve ta'âm üzere şürbü iksâr eylemeye ve ekl ve şürb arasını teb'îd eyleye huşûşan meşrûbu şarâb ise bu'dı ziyâde kıla, zîrâ şarâb kable en-yenhadîme ta'âmı tenfîz eder. Ve vâcib olur ki 'acîn-i hubzunun hâmiri ya'nî mâyesi ve milhî keşîr ola ve 'acîni idrâk etmiş ola.

Ve aşhâb-ı südede hânderüs ve sa'ter ve hımmaş ve hınça-i hafifetü'l-vezn ve bâkılâ cemî'an nâfi' olur. 'Atîk ve rakîk ve şîrf olan şarâb isti'mâline onun süddesine mağarrat olmaz. Ve vâcib olur ki onun ağıdyesine kürrâş mişliler hâlç oluna ve helyûn onlara nâfi'dir [ve keber dahi nâfi' olur.]

79 Ya'nî luhûmu su ile tabh eylemektir.

Üçüncü Faşl Kebinde Olan Nefha ve Rih Beyânındadır

Kebidin eczâsı eşnâsında ve kebidî muhallil gışâ eczâsının tahtında ba'đı kerre buhârât-ı muhtebese olur ve onda tekâşüf etmekle nâfiha olan riyâha münkalibe olur ve o riyâh keşreti ve menâfiste olan süded hasebiyle hurtuca menfez bulmamakla maħbesini nefh edip kebid müntefiha olur. Ve ba'đı kerre o nefha temeddüd-i keşir ile ihsâs olunur ve veremde olduğu miqdâr onda şikal ve südde ve hummâ olmaz. Ve kebidde nefhlerin huduşu kuvve-i hâdimenin da'fı veyâhüd rihî müheyyice olan mâdde-i gidâiyye ve mâdde-i hılıyye hasebleriyle olur. Ve ba'đı kerre zıkr olunan rih taht-ı kebidde ve taht-ı tihâlde muhtebes olup gamz olundukta hareket eder ve karâkır dahi hâdiş olur. Ve rihin ekser-i hâlde 'alâmetleri temeddüd olur, evvelâ temeddüde bed' eder ba'dehu temeddüdü artar ve rihde ve temeddüde bir miqdâr intikâl dahi olur. Ammâ o rihî olan kebidin şahibinde seħane ve levn mu'tâddan ziyâde müteğayyir olmaz. Ve ba'đı kerre gamz ile nefha sâkine olur mâddesini gamz taħlil ve tebdid ve tefrik eder.

el-İlac: Kebinde olan nefhanın ve riyâhın 'ilacı kebid südedinin 'ilacına karib olur ve süded bânında zıkr olunan edviye-i muhallile ve mülâttıfe ile ma'cünât ile mu'alece olunur. Ve bu şanda 'ale'r-rik hammâma duħül ve 'ale'r-rik şarâb isti'mâli ve suyu kilet üzere şüreb nâfi' olur. Ve kezâlik ħırak-ı müsahħine ile ve efâvih-i muhallile ile tekmid ve maştaķi ve idħir ve sünbül ve ħabbu'l-bân bu eczâlardan mürekkeb dımâd ile dahi tağmîd ve dühn-i nârdin ve [363a] maştaķi ve büzürdan mütteħaz merhem ile dahi tağmîd nâfi' olur. Ve eger o riyâhı kimâd-ı mezķüre taħrik eder ise cânib-i müşârike nazar olunur. Eger riyâhın veca'ı nâhiye-i em'âya mümtedd ise evvelâ ishâl olunup ba'dehu rih taħlil olunur. Ve veca' ħicâb ve şerâsif ve ħalf cânibine mümtedd ise evvelâ müdirrât isti'mâl olunup ba'dehu muħallilât-ı riyâh isti'mâl olunur.

Dördüncü Faşl Veca'-ı Kebinde Olan Beyânındadır

Veca'-ı kebidin huduşuna sebep nâhid-i gışâda olan sü'-i mizâc-ı muhtelif olur yâhüd sebep-i veca' kebidde olup temdidi olan riyâh olur veyâhüd sebep-i süded veyâhüd verem-i ħârr ve verem-i şulb olur. Eger verem bârîde-i balğamiyye olur ise ondan kalilen veca' hâdiş olur. Ve ba'đı kerre

buhrânatta ahlâtin hareketi veca' ihdâş eder ve o vech ile veca'ın hudûğu inzâratta olan delâil ile ma'ûm olur. Ve ba'dı kerre da'f-i kebid ile kebidde veca' hâdiş olur, zîrâ da'f olan kebid gıdâdan kendiyeye şâir ve vâsıl olanları ihtimâl etmeyip onun 'adem-i ihtimâlini üzerinde lifâfesi ya'nî gışâ-i mücellili ihşâs etmekle müte'ezzî olur. Ve ba'dı kerre mevâdd-ı buhrânatta hareket edip nevâhî-i kebidde vârid olan mâdde o nevâhîde şıkal ve veca' ihdâş eder ve cidden şedîd olan veca' şedîden hârr olan veremden ve riyâhtan hâdiş olur, onun için veca'-ı kebid cidden şedîd olup onda hummâ olmasa o veca' riyâha delâlet eder ve o mişlli veca' riyâhî olduğundan o veca'ın üzerine tārî ve sonradan hummâ hasebiyle [‘arıd olan] riyâhî tahtlîl ve veca'ı teskîn eder, onu İbukrât zikr eylemiştir.

Ve bir kavmin zu'âmı üzere İbukrât'ın kabrinde bulunup ihrâc olunan kitâbdan nakl olunur ki kaçan veca'-ı kebid olanların kamağduvesinde ve mu'ahhar-ı re'sinde ve eşâbi'-i riclinin baş parmaklarında hikke-i şedîde 'arıda olsa ve kafâsında bakılâyâ sebîh besre dahi 'arıda olsa beşinci gün kable-tulû'i'ş-şems o kimsede helâk olur ve bu a'râd şâhibine süddesi hasebiyle 'usr-i bevl ve 'adâlesinde olan âfet hasebiyle taqtîr-i bevl 'arıd olur. Muşannif der ki o hikke hudûşunun vechi budûr ki o mişlli veca'-ı kebid olan kimsede ba'dı kerre mâiyyet-i habîse bevl ile mündefî'a olmayıp bir tārîk ile etrâfa nüfûz eder ve o mâiyyet merâreti ve burakıyyeti ile o hikke-i şedîdeyi zikr olunan etrâfta ihdâş eder.

el-'Alâmât: Bu mezkûrların 'alâmâtı bâbmda senin ma'ûmun oldu.

el-Mu'âlecât: Zikr olunan esbâbın her birinden 'arıd olan evcâ'dan her birinin mu'âlecâtı dahi bâblarında zikr olundu lâkin nâs evcâ'-ı kebidiyede biraz edviye zikr edip o bâbda zikr eyledikleri edviye veca'-ı kebidde nâfi'adır dediler ve itlâk üzere o edviyenin evcâ'-ı kebidde menfa'atine hükm eylediler, ma'a-hâzâ onların [zikr] eyledikleri edviyenin ekşer-i menfa'ati evcâ'-ı kebidde da'f olan veca'a olur ve biz onların zikr eylediklerinin ba'dısını bu mevâdd'de zikr eyleriz ve ta'vîl bizim zikr eylediklerimize olur. Ve o kimseler dediler ki evcâ'-ı kebidde akrâş-ı rîvend nûşağ-ı muhtelifesinden her biri ve kezâlik ma'cûn-ı rîvend ve devâ-i kürkûm ve sezâbın müşhil olan ma'cûnu ve ma'cûn-ı kardemânâ ve ma'cûn-ı fûdrânûs ve ma'cûn-ı kayşar ve eşânâsiyânın şağîr ve kebîri ve temrî ve kûkîyâ ve ma'cûn-ı es'al-

sâdis ve akrâşu'l-‘uşre ve Câlînüs’un o ma‘cünü ki Fümâfîs’e nisbet olunmuştur, bi’l-cümle bu ma‘acîn bu şâna nâfî’dir dediler ve yine onlar dediler ki varağ-ı şanavberin tâzesinden iki ũkıyye ‘uşâre aħz olunup sikencebîn ile sağy olunsa veyâhŭd o varağın sŭlâkası yarım dirhem rîvend ve ũç dirhem zaferân ve kerefs ve râziyâneceden bir şey’ ile aħz olunsa o dahi nâfî’dir. Ve kezâlik verd dört dirhem, sŭnbŭl, maştakî her birinden ikişer dirhem, ‘uşâre-i gâfes, ‘uşâre-i efsentîn, lŭkk, râvend, zaferân, fiğâh-ı idhir, fŭvvetü’ş-şıbg, esârŭn, bŭzŭr-ı şelâşe, ‘ŭd-ı hâm her birinden birer dirhem, ‘ŭd-ı belesân yarım dirhem; bunlardan mŭtteħaz olan devâ dahi nâfî’dir dediler. Ammâ o nâs veca‘-ı kebid ile ishâli olanlara bir devâ vaşf eylediler ki onun şıfatı budur: Ĥamr-ı maţbŭhŭn dŭrdŭ, lŭkk, rîvend, sŭnbŭl birer mişkâl, ĥabes-i ĥadîd yedi dirhem; hem bu eczâlar iki ũkıyye mâ-ı kŭzbere ũzere sağy olunur. Bu devâların her hangisi isti‘mâl olunur ise o ezminede vâcib olur ki ġalîz luħŭmdan ve sâir ağıdiye-i ġalîzadan ictinâb oluna, tuyŭrdan ve ġayriden luħŭm-ı ĥafî-feden ġıdâları iktîşâr oluna ĥuşŭşan onda ĥarâret ola. Ve onlara nâfî‘ olan ağmide đımad-ı ĥardemânâ ve đımad-ı ferbiyŭn ve đımad-ı iklilŭ’l-melik ve veca‘-ı kebidde mensŭbe olan đımadât-ı sâireler olur. [363b]

Mağâle-i Şâlîse Kebidin Evrâmı ve Teferruğ-ı İttişâli Beyânındadır O Dahi Fuşŭlü Müştemildir

Evvelki Faşl Kebidin ve Kebid Ĥavâlisinde Olan A‘đâ Veremleri Beyânındadır

Nevâhî-i kebidde ĥadîş olan veremlerin kimisi kebidin kendide ve kimisi kebid ũzere mevđŭ‘a olan ‘adâlâtta ve kimisi dahi mâsarîkâlarda ĥadîş olur. Ammâ kebidin kendide olan evrâmın kimisi kebidin eczâ-yı ‘âliyesinde ve muħaddeb cânibine mâil olur ve kimisi dahi kebidin esfelinde ve cânib-i muğa‘ara mâil olur ve kimi dahi kebidin ĥucubunda ve ağışiyesinde ve ‘urŭğunda ĥadîş olur, bu kısım-ı aħîrin vuğŭ‘u eğall olur. Ve ba‘đı kerre eczâ-i kebidin bi’l-cümle aşnâfına verem ‘âmm olur.

Ve bundan sonra biz deriz ki kebidin veremi filîğamŭnî ya‘nî maħd demden ĥadîş olur, o dahi dŭbeyle olur veyâhŭd onun dŭbeylesi olmaz veyâhŭd kebidin veremi şafrâvî olur ya‘nî ĥumret olur veyâhŭd balğamî

veyâhûd şulb-ı sereţânî olur veyâhûd şulb-ı ğayr-i sereţânî olur⁸⁰ veyâhûd verem-i kebid nefha-i rihîyye olur ve evrâm-ı mezkûrenin esbâbı mizâc-ı hârr olur, o mizâc dahi hummâ-i münhike ile olur veyâhûd bilâ-hummâ olur veyâhûd sebab-i mizâc-ı bârid olur, zîrâ o mizâc hâdîme ve dâfî'a kuvvelerinin fi'line mâni' olur veyâhûd sebab mi'edenin dâfî veyâhûd süddesi olur, bu sebebler ile kebidde ahlâţ cem' olur ve nüfûz-ı ğayr-i tabîrî ile o ahlâţın kebidde nüfûzu ve şığar ve onun gibi nesnelere dahi esbâb-ı süddeden olur ya'nî kebidin şığarları ve mecârînin şığarı cem'an süddeye sebab olur.

Ve eger kebidin süddesi merâre cânibine ise kebidde tevellüd eden şafrânın fağlı kebidde cem' olur tarîk-i ma'âhûdu mesdûd olmakla ve şafrâ o maħallde harâreti ğasebiyle kebidde olan demi kaynatır ve o dem kebidde müteşerrib olup ondan verem hâdiş olur. Ve'l-hâşıl merârın keşreti kebidin verem-i hârrının esbâbından biri olur.

Ve ba'dı kerre verem-i kebidde mi'de müşareketi ğasebiyle 'arîd olan âfet olur, zîrâ o âfet ba'dı kerre hâdmı ifsâd eder ve ağdıye müşahhine ve ğalîza olup cevdet-i hâdmı olmayan ağdıye kebidde verem hüdûsuna mu'ine olur. Ve kezâlik câzibe-i kebidin kuvvetine binâen kâdr-i lâyıktan ahlâtı cezbi ve o ahlâţ-ı meczûbeye tahallül ve indifâ'ı lâyıķ olan nesnelere tebe'iyyeti dahi evrâma mu'ine olur.⁸¹

Ve ba'dı kere dahi kebidin veremi darbe ve vûşâdan dahi hâdiş olur.

Ve cem'an kebid evrâmında buħrân olur. Hâdebe-i kebid veremenin buħrânı 'araķ ve idrâr ve ru'âftan biri ile olur. Ve kebidin muķa'arında olan veremin buħrânı 'araķ ve kay' ve ishâlden biri ile olur. Ve taķîr-i kebidin veremi muħabbed vereminden erde' olur.

Ve hârr ve bârid verem-i kebid bedene dem-i şâlih irsâl eylemez, ondan bedene vârid olan ancak dem-i mâi olur ve ma'â-hâzâ kebid demden mâiyeti temyîzden 'âciz olur ve mâsarîkâda mâiyyet keşiren muħtebese olur ve bu aħvâl zıķķî ve lahmî istiskaya sebab olur.

80 *Mu'âlecât-ı Bukrâtiyye*'de der ki kebidî olan verem-i şulbe muţlakān "sereţân" ıtlâķ olunur ve ke-enne muşannif raħimehullâh sereţân-ı kebididen 'urûķ-ı mün-teşiresi olanları murâd edip şalâbet-i kebidî iki taķsîm eyledi.

81 Ya'nî kebidin kaviiyyen cezbi ile müncezibe olan ahlâţ ile ba'dı nesnelere ma'an müncezib olur ki onların kebidden tahlîli ve indifâ'ı vâcib olur ve o nesnelere incizâbı kebidin veremine mu'ine olur.

Ve kebidin verem-i hârrî tıhâle intikâl ederse o intikâl ceyyid olur, ammâ verem-i hârr tıhâlden kebidde intikâl eder ise o intikâl redî olur.

İkinci Faşl Kebide ʿUḍv-ı Âşer Müşareketi İle Hâdiş Olan Evrâmın ʿAlâmât-ı Külliyyeleri Beyânındadır

Ammâ evrâmın ʿammeten ʿalâmetleri budur ki o verem aşhâbı şerâsıfleri tahtında şıkal-i lâzım ihsâs ederler ve o mevdiʿde onun vecaʿı olup ahyânen müştedd olur ve iştidâd hasebiyle südde vecaʿından müfâriķ olur o iştidâd südde vecaʿında olmadığından için.

Ve veremde olan vecaʿ nefhada olan vecaʿdan seḥane ile fark olunur, nefha-i kebidde seḥane müteḡayyir olmaz ve verem-i kebidde seḥane müteḡayyir olur.

Ve kebidde verem ʿarid olduķta evkât-ı keşrede terķuve esfele müncezibe olur lâkin devâm üzere olmaz. Ve o incizâbın sebebi budur ki kebidin hâdebesinden nâbit olan evcâf demekle maʿrûf damar ve kebidin meʿâlîķi mütemeddid olur ve o temeddüd hasebiyle terķuyette esfele incizâb ihsâs olunur.

Ve evrâm-ı kebidin hârr ve ḡayr-ı hârr olan veremlerinde ḡarebân olmaz, zîrâ ḡarebân şiryân damarında hâdiş olur. Ve kebidde vârid olan şiryân kebidin ḡışâsında müteferriķ olup kaḡr-ı maḡsûs onun şıkali olmaz.

Ve baʿḡı kerre kebidin evcâf ve evrâmına adlâ-ı hılf müşareket eder, o evrâmın mebdʿ-i ḡudûsu gerek ise ḡaraf-ı ʿâlîsinde ve hâdebesinde olsun veyâḡud hâdebeye sonradan suʿud eylesin velâkin her ḡâlde o müşareket dâim olmaz.

Ve evrâm-ı kebid aşhâbı ḡuşuşan verem-i hârr ve ʿazîm olanlar saḡ cânib üzere nevmden ʿâciz olurlar ve sol ḡaraf üzere uyumak dahi onlara şakîl olur, zîrâ verem esfele temeddüd eder belki o verem aşhâbı istilkâya meyl eder ve istilkâ onlara muvâfiķ olur.

Eger verem hâdebede olur ise hâdebede şıkal olur ve kebidin meʿâlîķinde temeddüd ihsâs olunur ve kebid üzere mess olundukta messin vereme vukûʿu ziyâde zâhir olur.

Ve kıḡâfta yaʿnî arık kimseden yed ile mess olunsa verem ḡasse-i messe mübâlaḡa ile zâhir olur.

Ve verem-i hâdebîye suʿâl-i yâbis tâbiʿ olur ve teneffüste ḡîķ dahi olur, ḡicâbın ve riyenin kebidin ezâsına şirketleri hasebiyle ve onların bevle-

ri kalîl olur ve ba'cdı kerre aşlen muhtebes olur. Verem hâdebe-i kebidde 'azîm olup mâiyyetin tārîkîni sedd eder ise ve kezâlik dâfi'ada dahi dâf olur ise o dahi ihtibâs-ı bevlе sebeb olur. Ve kebidin hâdebesinde şikal ekser ve taq'irde olan veremin şikali eḳall olur, zîrâ kebidin taq'iri mi'deye i'timâd etmekle veremi her ne ḳadar 'azîm olur ise ihsâs-ı şikal onda ḳalîl olur.⁸²

İşbu takrîr Sedîdî nüshasının takrîridir, ammâ bizim katımızda olan ḳânûnların 'ibâreti budur: عند الثقل فيه اي في محذب الكبد اكثر مما في الكائن عند انتهى *Pes bizim nüshamızda olan ikince أكثر lafzi ḳalem-i nâsihten sehv olduğu zâhirdir, şavâb olan Sedîdî nüshasında olduğu gibi أكثر bedeline اقل olmaktadır.*⁸³

Ve bi-hasebi aşı'l-hilkat kebidin adlâ'a ittîşâli şedîd ve ḳavî olmaz ise o kebid teverrüm eyledikte cihet-i yemînden terḳuvenin esfele incizâbı ḳalîl olur ve eger kebidin adlâ'a ittîşâli ḳavî ve şedîd ise cihet-i yemînden terḳuvenin esfele incizâbı ve terḳuvenin kebidde veca'da şirketi azher ve ekser olur.⁸⁴

Ve hâdebî olan verem-i kebidde füyâkın hüdûşu ḳalîl ve taq'iri olanda füyâk keşîr olur fem-i mi'deden hâdebe-i kebid ba'cid olmak hasebiyle. Ammâ verem taq'irin canîb-i esfelinde ise şikal eḳall olur mi'deye i'timâdı hasebiyle ve onda mu'teddün bih ve mu'teber olacak ḳadar su'âl ve dîḳ-i nefes olmaz ve ḳâsse-i messe zuhûr-ı mu'teber ile o verem zâhir olmaz velâkin o maḫalde müzâhamé olmakla veca' eşedd olur 'ale'l-huşuş onunla verem müncezb olur ise veca' ziyâde eşedd olur.

Eger evrâm-ı kebid 'azîm olur ise tabî'at idtîcâ'dan i'râd edip istilkâya meyl eder; eger veremin 'izâmı ifrât üzere olur ise istilkâ dahi müte'azzir olur.

82 *Muf'alecât-ı Bukrâtiyye*'de der ki verem hâdebe-i kebidde olur ise hisse müstedîr ve şulb bir nesne zâhir olur; ammâ kebidin taq'irinde olur ise 'alfe câyi'an istilkâ ile emr olunur ve istilkâ hâlinde hisse veyâhüd cesse şey'-i müstedîr ve şulb zâhir olur. Eger onların biri zâhir olmaz ise taq'ir-i kebiden buḳ'a-i müstedîrede elem-i şedîd lâ-maḫâle ihsâs olunur. Ve eger kebidde mültezîḳ olan hicâbda verem olur ise hicâb esfele müncezb ve kebid ḫâlfe müncezb olur. Feḳârda veca' ve bilânefs su'âl-i yâbis hattâ verem-i hicâbî müstedd olur ise teneffüste ḳarar ve nabḳda şalâbet ve miñşariyyet olur. Ve eger verem baṭn üzere mevḏû'a olan 'aḳalâtta olur ise hiss-i başara ve cesse müstaṭîlen ve müverreben zâhir olur.

83 *الثقل فيه الثقل* kelâmına ḳamîr-i mecrûr 'uḳv te'vîli ile mi'deye 'âid olur ise bizim nüshalar dahi şaḫîḫ olur, fa'rîf.

84 Bu maḳâmda Sedîdî nüshasında أكثر bedeline اقل vâki' olmuştur, Sedîdî'nin bu maḳâmda olan اقل lafzastı أكثر gerektir, ḳalem-i nâsihtan sehvdîr.

Ve cânib-i muḳa^carın evrāmı māsārīkâ evrāmını müstaşhıb ve müstetbi^c olur ve'l-hāşıl verem-i kebid kaçan muḳa^carda olsa mi^cde şediden ona müşāreket edip o verem şāhibinde fūvāk ve ḡaseyān ve ^caṭaş zāhir olur eger verem hārr ise.

Ve ba^cdılar zu^cm eylediler ki mi^cde ile kebid arasında vāḳı^ca olan müşāreket beynehümāda vāşıl olan ^caşabe-i daḳıka ḡasebiyle olur ve o ^caşabe vāşıtası ile kebid vereminden fem-i mi^cdede fūvāk ḡadış olur. Ve ba^cdı āḡer zu^cm eylediler ki kebidde verem ^caẓīm olur ve o verem fem-i mi^cdeyi daḡıt eder ve o daḡıt ile fūvāk ḡadış olur. Ve Cālīnūs re^y eder ki verem-i hārrdan fem-i mi^cdeye ḡılt munşabb [364a] olur ve ondan fem-i mi^cde müte^ezzī olup fūvāk iḡdās eder. Ve bu iki ḡavl-i āḡır üzere fūvākın ḡudūsu verem-i ^caẓīm oldukta olur, cumhūr-ı eṭıbbā buna zāhib olmuşlardır, zīrā ḡavl-i evvele zāhib olan şirzimenin zıkr eyledikleri ^caşabe daḳıkadır ve kebid ile fem-i mi^cde arasına olan mesāfe ba^cıddır ve ba^cıde olan a^cdālarda ^caşabe-i daḳıka vesātatıyla müşāreketin ḡuşūlū emr-i müsteb^cad olur ve şavāb olan o müşāreketin ḡuşūlū ekser-i emrde verem ile olmak olur.

Ve evrām-ı kebiden ḡuşāya ve ^curūka ḡarīb olan veremlerin veca^cı eşed ve ḡummāsı a^cḡaf olur, o dahi verem-i hārrda olur.

Ve eger verem-i kebid iki cânibde yaⁿı tak^rirde ve ḡadebede olur ise o veremde iki cânib veremlerinin her birisinin ^calāmeti cemī^can zāhir olur. Ve ba^cı kerre verem cânib-i vāḡidde olup cânib-i āḡer ona müşāreket eder ve o cânib-i āḡerde dahi a^crāḡ-ı verem ḡadış olur velākin o ḡadış olan a^crāḡ ḡadd-i keşire bāliḡ olmaz.

Ve cemī^can hārr ve bārid verem-i kebid aşnāfından her birisi istiskāya mü^eddī olur. Ve ma^clūm ola ki verem-i kebid olanlarda ishāl olsa helāka delālet eder.

Nefs-i Kevide Olan Verem İle Kevide Muḡāzīsinde Merāḡḡ Üzere Mevdū^ca Olan ^cAḡalāt Veremleri Beynlerini Farḡ Eden ^cAlāmetler Beyānındadır

Kebidī olan evrām ba^cı kerre nefsi kevide ve ba^cı kerre kevidin üzerinde olan ^caḡalātta olur ve min ciheti'l-a^crāḡ beynehümāda müşākele ve müşābehet olmakla bize lāzımdır ki onların arasında olan farkı beyān eyleyeyüz. Ve ^caḡalāt dört zevc ve sekiz ferd olduğu ve kimi istikāmet üzere

ve kimi 'arîd ve kimi verâb üzere mevdu' a olduğu kitâb-ı evvelde 'adalât-ı bañn teşrihinde bi-mâ lâ-mezîde 'aleyhi beyân oldu. Ve bu maqâmda zîkr edeceğimiz farkı istikşâ murâd eden kimselere vâcib olur ki o mañallde zîkr olunan 'adalât-ı bañn teşrihini ve bu kitâb-ı gâlişin bu fenninin maqâle-i ülâsı ülâsında zîkr eylediğimiz teşrih-i kebedi cem' an istihdâr eyleyeler. Ve bize dahi bu maqâmı t'âlîmde vâcib olur ki Kânûn'un bu maqâmda olan 'ibâretini irâd edip murâdını şerh ve beyân eyleyeyüz, fehmi âsân ve min-ğayri itnâbin ve icâz mâ-hüve'l-maflûbu beyân kılmak için. Ve Kânûn'un 'ibâreti budur:

يعرف الفرق بينهما من الوضع ومن الشكل ومن جهة الأعراض

Kebidde olan evrâm ile 'adalât-ı bañn evrâmı beynleri b'adı kerre o veremlerin birbirlerine muğâyir olan vağları ile fark olunur. Cevherin muqâbili olan 'arad dokuz kışmdır. Onun birisi vağdır vaç bir nesnenin bir hâl üzere olmasındır ki o hâlde o nesnenin eczâları birbirlerine müte-kârib veyâhüd mütebâ'id olur ve o veç ile hâricde olan nesneye dahi müte-kârib veyâhüd mütebâ'id olur kıyâm ve ka'üd gibi. Kâim olan kimsenin hâl-i kıyâmda eczâları birbirlerine kıyâs ile b'â'id ve şakf-ı dâra kıyâsla karîb olur ve kuf'üdu zamânında emr 'aks üzere olur. Ammâ şekl o hey'ete derler ki hadd-i vâhid veyâhüd hudûd-ı müte'addide miqdârı ihâţadan o hey'et miqdâra 'arîd olur, kürede ve dâirede onlara zîkr olunan hey'et hadd-i vâhid ihâţasından hâdis olur ve mürabbâ ve müşelleste hudûd-ı müte'addide ihâţasından hey'et-i mañşûşaları miqdârlarına 'arîda olur ve o hey'ete şekl tesmiye olunur. Ammâ min ciheti'l-â'râd bu zîkr eylediği 'arad 'orf-i eñbbâ üzere olan 'araddır, onu eñbbâ mâ-yetbe'u'l-marağ diye t'arîf ederler yâ'nî 'arad bir âfettir ki â'dâya onun 'urûdu bi'z-zât olmaz belki marağ-ı aşlıye tâb' olur, bunun dahi tafşili külliyyatta mürûr eyledi.

اما من جهة الوضع ورم العضل يظهر دائما

Min ciheti'l-vaç kebidin kendide olan verem ile 'adalâtta olan veremlerin farkı budur ki 'adalâtta olan verem dâimâ hisse zâhir olur, zîrâ 'adalât cem' an â'dâ-i bañnın fevkinde olmakla onların evrâmını setr-i müteber ile setr eder nesne olmayıp hâsse-i başar ve lemsten her biri onu idrâk eder.

وورم الكبد قد لا يظهر

Ve kebidin veremi b'adı kerre hisse zâhir olmaz verem-i hafif olmakla, üzerinde olan şerb ve şifâk ve şifâk ve 'adalât-ı bañn o veremi setr eder.

خصوصا التقعيري وفي السمين

‘Ale'l-*huşûş* verem kebidin mu κ ‘arında olur ise veyâhüd şâhib-i verem semîn ve semîz olur ise veremin fevkte zıkr olunan eşyâ-i sâireden mâ‘adâ hadebe-i kebid ve lahmıyyet-i zâide dahi hâciz olup hisse ‘adem-i zuhûru müte‘ekkid olur.

إلا ان يكون امرا متفاعما

Lâkin kebidin ta κ ‘irinde veyâhüd semînde olan verem ‘azîm olur ise o verem dahi ‘ızamı hasebiyle hisse zâhir olur.

العصل وضعه إما في عرض

Ba $\mathfrak{t}$ n ‘adâlâtından zevc-i vâhid kebid muh $\mathfrak{z}$ âtında bedenin ‘ar $\mathfrak{d}$ ı üzere va $\mathfrak{f}$ olunmuştur.

او طول

Ve bir zevc dahi bedenin tûlüne ‘ale'l-istikâmet va $\mathfrak{f}$ olunmuştur, gu $\mathfrak{d}$ rûf-ı hançerîden⁸⁵ ‘azm-ı ‘âneye varınca kadar mütemâdîdir, o ‘ar $\mathfrak{d}$ ı ve tûlü olan iki zevc ‘adaleler ‘alâ-zevâyâ kâimeten tekâ $\mathfrak{t}$ uf ederler.

أو في وراب يأخذ أحد العضلة

Ve ‘adâlât-ı ba $\mathfrak{t}$ ndan zevc-i şâliş iki hâşreden zuhûr edip gu $\mathfrak{d}$ rûf-ı hançerîye müntehî ve onda birbiriyle müttâsıl olurlar ve zevc-i râb $\mathfrak{t}$ iki tarafın şürsûfundan zuhûr edip ‘azm-ı ‘âneye müntehî olur ve zevc-i şâlişin her bir ferdi zevc-i râb $\mathfrak{t}$ in her bir ferdini tekâ $\mathfrak{t}$ uf eder ve onlardan hâdde ve münferice zâviyeler hâdişe olur.

وقد دللنا عليه في التشریح

Biz bu zıkr olunan ‘adâlâtın ev $\mathfrak{d}$ â-ı mezkûresini ‘adâ-i müteşâbihe teşrîhinde sana delâlet edip ke-mâ yenbağî beyân eyledik.

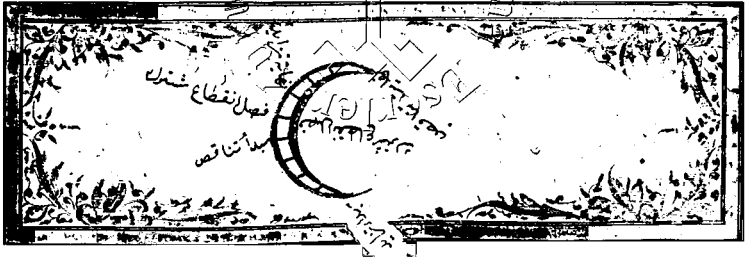
وأما في الشكل فلان شكل ما يظهر من ورم الكبد الهلالي

Verem-i ‘adâlâtle kebid vereminin min ciheti ‘ş-şekl olan farkı budur ki verem-i kebidin ba $\mathfrak{f}$ dısı şekl-i hilâlî üzere zâhir olur. Şârih-i tezkire ba $\mathfrak{f}$ dı resâilinde der ki bir ha $\mathfrak{t}$ ı-ı müsta $\mathfrak{t}$ im üzere iki kı $\mathfrak{f}$ a ya $\mathfrak{n}$ î dâireden cihetleri müttehîde ve şıgar ve kiberde mütefâvite olan iki kav $\mathfrak{s}$ va $\mathfrak{f}$ olunsa iki kav $\mathfrak{s}$ in tefâvütüne şekl-i hilâlî tesmiye olunur, hâ-ke-zâ: İntehâ. [365a] Ve ba $\mathfrak{f}$ dı şurûhta şekl-i hilâlî دائرة قوس من التدمير كأنه قوس من دائرة. Ve bu vechle tefsîrden ğara $\mathfrak{q}$ ı verem-i kebidde hilâlî şekline müşâbehet olur, ha $\mathfrak{k}$ ıkatı üzere hilâlî olmadığına işârettir, lâkin kav $\mathfrak{s}$ dâireden mütebâdir olan muh $\mathfrak{t}$ î-i dâirenin kav $\mathfrak{s}$ i olmağa musa $\mathfrak{t}$ ta $\mathfrak{h}$ ve mücesssem olan şekl-i hilâlî-

85 “Gu $\mathfrak{d}$ rûf-ı hançerî” nihâyet-i kassta olan gu $\mathfrak{d}$ rûftur, hâ-i murceme ile hâ-i mühmele ile olan “hançere” murâd de $\mathfrak{ğ}$ ildir.

Mâ'lûm ola ki şekl-i hilâlî bir müteveltire kavş şekli üzere olur ve veter ile kavş mülteğâlarından tecävüz eyledikte beynehümâda nokta mişâlinde bû'd hâdiş olur, küllü cüz' cüz' o bû'd ziyâde olmaktan hâlî olmaz kavşin vasaftına varınca, o vasafta olan cüz'-i kavş ile veterden o cüz'ün muhâzî olan cüz' arasında olan bû'dda tezâyüd munkaṭṭ olup bâ'dehu tenâkûşa bed' eder, tezâyüd minvâlî üzere bû'd cüz'en cüz'en nokşân üzere olarak kavşin ṭarafı ṭaraf-ı vetere mülâkî olur ve bû'd-ı zâidin nihâyet olan vasaftan kavş kaṭ olunsa hâdiş olan saṭha faşl-ı inkiṭâ-ı müşterek derler. Faşl-ı inkiṭâ tesmiyesinin vechi zâhirdir, ammâ müşterek tesmiyenin vechi budur ki o saṭh-ı mefrûd kavşin iki kâṭ asından her birinin saṭhı olduğu ṭibbâr olunmak câiz olur, pes zikr olunan faşl-ı inkiṭâ müşterek şekl-i hilâlîde hiss-i başara zâhir ve teyakkun hâşıl olur. حسست به بالكسر وحسيت، أيقنت كذا كافي: مآ ناسنادر، بآ إله سلاتانير: فصل انقطاع شترک مآ ناسنادر Ve mâ'lûm buyurula ki faşl-ı inkiṭâ in tahakkuku bilâ-veter kavsta dahi olur, kavşin fevkindē ve taḥtında olan iki saṭhın arasında olan bû'dun tezâyüd ve tenâkûsu ṭibbâr olunmakta.

[365a] واما العضلي فهو مستطيل

Ammâ verem' aḍalde olur ise onun şekli hilâlî olmaz belki istiḳâmet üzere olur. Ve verem-i 'aḍalî ile verem-i kebidî eşkâlleri ile fark olunur, kebidî olan verem hilâlî olur ve 'aḍalî verem ṭülânî olur.

Ve muşannif "müstaṭsil" ile müstaḳîm mâ'nâsını murâd eyledi ve ona binâen kelâmî ṭül-i kâmet üzere ve 'arḍan ve verâben mevḍî'a olan 'aḍallerin evrâmına cem'an şâmil olur.

احد طرفه غليظ والآخر دقيق

O verem-i 'ağalînin bir tarafının kalınlığı ve enliliği ekşer ve taraf-ı âheri 'umk ve şihanda ve 'arđında dağık olur.

وكانه ذنب الفأر

Ve 'ağalde olan evrâm-ı mezkûrenin her biri hey'et ve şekle fârın zenebine ve kuyruğuna müşâbih olur.

ولذلك لا يحس بفصل انقطاعه المشترك

Zıkr olunan evrâm-ı 'ağaliyye zeneb-i fâr gibi olmakla onda faşl-ı inkııā-ı müşterek tahakkuk eylemez, zîrâ onun tahakkuku o şekle mahşûş olur ki onun zıkr olunan bı'du evvelâ nokşândan bed' edip ziyâdeyi şey'en-fe-şey'en ahz ve şâniyen ziyâdeden bed' edip şey'en-fe-şey'en nokşâni ahz eyleye ve bu bı'd zenebül-fârda mevcûd olmaz.⁸⁷

بل تراه يلطف في طوله قليلا قليلا

Belki onun bı'du ziyâdeden bed' edip nokşâni ahz ederek müntehi olur, onda faşl-ı inkııā-ı müşterek müteħakkık olmaz.

وربما لم يكن ان ينال منها إلا شيء في الغور مستطيل

Ve bı'dı kerre o verem-i 'ağalî hâsse-i başara âşlen zâhir olmayıp hâsse-i lems onu ihsâs eder, cess olundukta bir şey-i müstaîl idrâk olunur.

إذا كان في العضل الغائرة

Eger verem gâvrda olar 'ağalde olur ise ve o verâb üzere olan 'ağaldır ki derinde ve ezvâc-ı sâiremin tahtında olur ve mütefâkım olmadıkça hâsse-i başar onu ihsâs eylemez.

وهي اشبه بأورام الكبد

İşbu 'ağal-ı gâirin evrâmı verâb üzere olmakla evrâm-ı kebidе müşâbih olur, lâkin onda faşl-ı inkııā-ı müşterek teyakkun olunmamakla beynehümâ fark olunur. Şerhe muhtâc olan mevđî müntehi oldu, fı-mâ bı'd terceme eyleyelim:

Verem-i kebid ile verem-i 'ağal beyninde olan min ciheti'l-a'râğ fark budur ki muılağan kebidde olan a'râğ gerek ise kebidе hâşş ve gerek ise a'râğ-ı müşterekeden olsun o a'râğdan bir şey-i mu'teber ü mu'teddün bih verem-i 'ağalde olmaz. Ve kaçan kaħle ve yübüsete tebâdürrünü ihsâs eylesen ondan veremin kebidî olup 'ağalî olmadığını ħads eyle.

87 Ve zıkr olan 'örf-i eıbbâdan kaç-ı nazâr verem-i 'ağalînin eşkâlinde min vech inkııā-ı müşterek olur ve nihâyete vardıkta tedric ile faşl-ı inkııā kâmil olur mülahazası ile Sedîdî'nin بفصل انقطاعه المشترك kavlini "ey def'aten" demek ile tefsir eyledi.

Üçüncü Faşl Verem-i Hârr beyânındadır

Muṭlaḳan verem esbâbının beyninden verem-i hârrın sebebi olan esbâb-
dan hârr olan sebebler olur ve onun ‘alâmâtı evrâm-ı câmi‘ada de mezkûr
olan ‘alâmetler olur.

Ammâ kebîdî câmi‘ olmayıp kebidin ba‘dı eczâsına maḥşûş olan verem-i
hârrın ‘alâmâtı budur ki kaçan o verem-i hârrın ḥummâsı olup verem laḥ-
miyyette olur ise onda ‘aṭaş-ı şedîd ve kıllet-i şehvet ve fuvâk ve ğaşeyân
olur, evvelâ şafrâ kay’ eder sonra zencârî ve kürrâsî kay’ eder ve ondan
sonra dahi sevâd kay’ eder ve o verem şâhibinin etrâfına bürüdet ve lisânı-
na sevâd ve ğaşy ‘arıd olur. Bu a‘râd kebidî ve hârr olan evrâmın küllisine
‘arıd olur ḥuşûşan muḳa‘arda olan verem-i hârr şâhibine ekşer ‘arıd olur.
Ve o verem-i hârrda sü‘-i teneffûş ve elem olur ve elemi ḥalfe ve terküveye
mümtedd olur ve lez‘ dahi olur ḥuşûşan lez‘ ziyâde olur.

Ve verem taḳ‘îr-i kebidde olur ise onun adrânı ancak emr-i teneffüste
olur. Kaçan o kimse cidden keşir olan havâyı istimsâk eylese verem-i kebid
ḥicâbı temdîd edip dağı eder ve istimsâktâ müdâyağa olur ve ba‘dı kerre
sa‘le dahi ihdâs eder. Ve keyfe-mâ kâne taḳ‘îrî olan veremde lisânda evvelâ
işfirâr ve iḥmirâr şedîden ‘arıd olur ba‘dehu sevâda dârib olur ve külliyyen
cesedin levni müteğayyir olur ḥuşûşan verem hadebe olur ise o tağayyür
ziyâde olur.

Ve kaçan kebid-i müteverrim şâhibinin kuvveti kaviiye olur ise tab‘atta
istimsâk olur ḥuşûşan mi‘denin kuvveti kaviiye ola ve ḥuşûşan verem-i
taḳ‘îrî ola onlarda istimsâk-ı tab‘ ziyâde olur ve eger kuvvet bedende ve
mi‘dede da‘ife olur ise tab‘ istishâl eder. İbuḳrâṭ dedi ki kaçan o maraḍda
berâz-ı hâşir-i esved olsa kebidde verem-i hârr ‘azîm olduğuna delâlet eder
ve bu veremde nabḍ mevcî ve ‘azîm ve mütevâtir ve serîf olur.

Verem-i hârr taḥallül eder ise a‘râdı bâtil olur ve cem‘-i midde eder ise
o veremde dübeyle ‘alâmâtı olur ve o ‘alâmâtı inşâallâhu ta‘âlâ karîben biz
beyân eyleriz.

Eger verem-i kebid taşallüb eder ise o veremin ‘alâmâtı verem-i şulb
‘alâmâtına intikâl edip evvelâ mevcûd olan verem-i hârr ‘alâmâtı bâtil olur.
Ve verem-i hârrın şalâbete intikâlinin sebep-i ekşerîsi verem-i hârrı tebrîd
ve taḳbîdde ve muğallızatta ifrâṭ olduğu olur.

Ve kebidin verem-i hârrî ile zâtü'l-cenb beyinlerde fark budur ki kebidin verem-i hârrında olan su'âl nefis 'aķıbında olmaz ve onun veca'ı sađ cānibde olup veca' şakıl olur ve lisānın ve bedenin levni müteğayyir olur ve onun şahibinin nabdı cidden miñşārî olmaz. Ve eger o kebedi rüy-ı hādebede ise lems ile ihtisās olunur. Ve nefes 'azīm ve istinşāk-ı kebürde olan tekellūf hāşşaten taķırde verem-i hārra delālet eder o verem hiçābı temdīd ve dađt etmek hasebiyle. Ve bağdı kerre ondan su'āl dahi heyecān ve hareket eder.

Kebidin hādebesinde ve 'adalātında olan evrām-ı harrenin buhrānı ru'af ile ve huşuşan munhur-ı eymanden olan ru'afı ve 'araķ-ı maħmūd ve bevl-i maħmūd ile olur. Ve kebid taķırinde olan veremin buhrānı 'araķ ile veyāhūd ihtilāf-ı mirār ile veyāhūd kay' ile olur.

Dördüncü Faşl Kebin Ölan Māşerānı ve Aħkāmının Beyānındadır

Bu makāmda şahib-i Kānūn hilāf-ı 'orf cereşān edip māşerā zıkr etmekle şırf şafrā olan verem-i kebedi murād eyledi, ammā bi-hasebi'l-'orf olan māşerā dem ile şafrādan mürekkeb olan mevādd hasebiyle yüzde olan vereme ütlāk olunur, kemāl-i tahkiki māşeri bābında Şerh-i Mücez'de Nefisi beyān eylemiştir.

Pes māşerāda şıkal eķall olur ve lehb ve lēz ve lisānın isvidādı ve bevliden inşibāđı ekşer olur ve levni şufrete māl ve hummā dahi olup hummānın arāđı gibben müştedde olur ve bārid-i raţbe olan eşyādan intifācı ziyāde olur, nabdı dahi aşleb ve miñşārīye meyli mevc-i şırfı meybinden ekşer olur ve kezālik nabdı aşgar ve tevātür ve sür'ati eşedd olur.

Beşinci Faşl Kebin Ölan Verem-i Filiğamününin Beyānında Olur

Ya'nî Dem-i Şırfı Hādiş Ölan Kebin Ölan Veremi Beyānındadır

Verem-i hārrın 'alāmātı ona delālet eder eger māşerāda zıkr eylediğimiz 'alāmetlere havāşşında muhālif olur ise ve yüzün humreti ve 'araķın dürürü dahi delālet eder.

Altıncı Faşl Kebin Ölan Evrām-ı Bāride Beyānındadır

Bu veremde şıkal olur velākin 'aşa ve hummāsı ve sevād-ı lisānı olmaz. O verem şahibinin mi'desinde teşennüce şebih bir hālet ihsās olunur

ve ona sinn ve tedbîr-i sâbık ve mizâc ve levn dahi bundan aqdem ma'clûmun olduğu üzere delâlet eder.

Yedinci Faşl Kebbide Olan Verem-i Balğamî Beyânındadır

Balğamî vereme cildin tehebbücü ve levnin reşâşıyyeti ve onun nabddâ şalâbet ihsâs olunmayıp ve şedîden leyyin dahi olmadığı verem-i bâridin 'alâmât-ı säiresiyle delâlet eder.

Sekizinci Faşl Evrâm-ı Kebidden Verem-i Şulb ve Sereţânî Olan Veremler Beyânındadır

Verem-i şulbün ekşer-i hudûşu verem-i ğayr-i şulb teqaddüm edip edip ba'cdehu verem-i şulbe intikâl tarîkı ile olur. Ve ba'cđı kerre bilâ-intikâl ibtidâ verem-i şulb hâdiş olur ve ba'cđı kerre dahi darbe hasebiyle verem hâdiş [365b] olup şalâbete mübâdere ve müsâra'a eder. Ve bu şalâbete nevâhi-i kebidine lems vârid olur, ise o lems delâlet eder ve bu şalâbet şahibine istiskâ mübâderet eder, eger o mübâderet olmasa verem-i şulb hisse zuhür-ı beyyin ile zâhir olur idi; zirâ bu veremde merakk mehzul ve da'if olur ve veremin hüzâlinde istiskâ müsâra'at eder ve onda bilâ-veca' verem-i hilâlî zâhir olur velâkin tenâvül-i ta'âmın ibtidâsında o verem ba'cđı kerre izâ eder ve cû' katında veca'-ı hafif olur ve bu vechle olan verem istiskâya tarîk olur.

Ve ba'cđı kerre ona cidden şikalın şiddeti ve hummânın olmadığı ve bedenin hüzâli ve şehvetin sukûtu ve levnin kümüdeti ve bevlin kılleti delâlet eder ve ba'cđı kerre şalâbetin a'râdı sâkine olup şikalden mâ'-adâ o veremin a'râdı kalmasa verem-i hârrın a'râdı onu ta'kıb eder, binâen 'aleyh 'usr-i nefesi ziyâde olur ve 'usr-i nefes ve şikal verem-i hârr-ı mezkûrun şulb olduğuna delâlet eder.

Ve bilâ-hummâ olan veremde 'usr-i nefes ve şikal olsa şalâbet ile südede delâlette müşterek olur. Ve zikri sâbık a'râddan her birine mahşûş olan 'arağlar ile ehadühümâ âherden mümtâz olur ve ona istiskâ tâbî' olur huşuşan envâ'-ı selâşeden istiskâ-i lahmînin tebe'iyyeti ekşer olur ahlâttan rakıkan reşş tarîkıyle müfâraakat edenlerden mâ'-adâ lâyıkı üzere imtiyâz olmadığı için, zirâ o şürette mâiyyet-i dem ğıdâi ile ma'an a'đâ-i säireye

nüfûz edip lahmiyyet ve tehebbüc ihdâş eder. Ve ba'dı kerre mâiyyetin keşîfî bizim istiskâda zıkr eylediğimiz üzere feđâ-ı baña şâir olur ve ondan istiskâ-i zıkkî hâdiş olur ve onlar ekser-i hâlde tabî'atın inhilâli ve kebidde sülûk eden mesâlikin insidâdı ve kuvâlarımın dahi inhilâli hasebiyle helâk olurlar ve onlara mu'âlece olunmaz illâ zamân-ı ibtidâda mu'âlece olunur ise ba'dı kerre o mu'âlece nâfi'-i nâci' olur ve kaçan 'illet uzayıp tavîl olsa 'ilâc nâfi' olmaz.

Ve eger verem-i şulb seretânî olsa ve o maħalalde veca'-ı şedîd ihsâs olunsa âfet-i levn ü şehvet ve şâir âfetler ekser olur. Ve ba'dı kerre bilâ-ħummâ fûvâk ve ğaşeyân ihdâş edip veca' ihsâs olunmaz ve o verem 'udvu ihlâk ve imâte tarîķini ahz etmiş olur.

Ve ma'lûm ola ki kebidin insidâdı ve tahaccürü serî' olur huşuşan tağlîzî ve kabdı olan nesnelere verem-i hârrda ifrâ' üzere isti'mâl olunsa insidâd ve tahaccür ziyâde olur.

Dokuzuncu Fasıl Kebidde Hâdiş Dübeyle Beyânındadır

Bu âfetin ekser-i vukû'u verem-i hârrdan sonra olur ve kaçan verem-i hârr cem'-i middeyi ahz eylese o zamân dübeyle olur ve cem'-i midde eyledikte ħummâ ve veca' ve a'râd-ı sâire e'vvelâ müstedde olur ve ba'dehu kuşa'rîrât-ı muhtelif hâdişe olur ve istilkâ müte'azzir olup cenb üzere nevm bi-tarîķi'l-evlâ müte'azzir olur ve kaçan midde tamâmen cem' olsa mağmezi mülâyim ve a'râdı sâkine olur. Ve kaçan verem münfecir olsa nâfiğ hâdiş olur ve kayh ve midde ve dürdî gibi bir şey' istiqlâk olur ya'nî berâz tarîķinden ħurûc eder ve o ħurûc ile 'alîl ħiffet bulup maħsûs olan şikâli münħall olur.

Ve dübeyle-i kebidin inficârî nâhiye-i em'âya olup berâz ile ħurûc eder veyâħüd külâ nâhiyesine olup bevl ile ħurûc eder veyâħüd feğâ-ı cevfe münfecir olur ve onda ħiffet ve veremin ğumûru olur velâkin bevl ve berâz ile zıkr olunan mevâdd ve nezâiri zâhir ve müşâhed olmaz.

Ve dübeyle ba'dı kerre lahm-ı kebidde ğâire olur ve ba'dı kerre dahi kebidin zâhirinde olup [ğâire olmaz], bu hâlde middenin levni muhtelif olur, ğâirede esved ve zâhirede olan midde ebyad olur.

Onuncu Faşl Māsārīkā Vereminde Olan Kelāmdır

Māsārīkā veremi verem-i kebidde bi-hasebi'l-‘alāmet müşterek olur lākin māsārīkāda olan verem-i hārrın hummāsı kebidin verem-i hārrı hummāsının şiddeti gibi şedīd olmaz belki da‘ife olur. Ve māsārīkā vereminin şikāli ğavrda olup batna ve mi‘deye māil olur ve ba‘dı kerre onda temeddüd şikālden ekşer olur. Ve bir kimsede süded-i kebid ve verem-i kebid ‘alāmetleri olmasa lākin berāzı keylūsī ve raķīķ olsa ve o berāz da‘f-ı mi‘de hasebiyle olmasa ve da‘f-ı mi‘denin delāili olmasa ve o ‘alilde temeddüd ve hummā-i ħafife olsa sen hüküm eyle ki māsārīkāda verem-i hārr vardır.

Ammā süded-i māsārīķi ile onun vereminin farkı ‘usretli olur belki onların beynlerini fark ħads-ı ba‘id ile olur Ve ba‘dehu eyyāmin o ‘alilden şadīdi bir nesne zühür ederse o ‘illet māsārīkā veremi olduğuna delālet eder.

Verem-i māsārīķanın şadīdiyle verem-i kebid şadīdinin farkı budur ki māsārīkā vereminin şadīdi humret ve demeviyete māil olur, şadīd-i kebīdi kayıyyete ve şufrete nāzır olur.

On Birinci Faşl Kebidın Demevi Olan Verem-i Hārrı Beyānındadır

Bu ‘illetin mu‘alecesinde evvelā vācib olan budur ki taħarrī ve tefahħuş olunup evvelā hāl-i imtilāya ve hāl-i kuvvet ve sinn ve vaķt ve onlar mişli olan bildiğin edille-i ‘aşereden bākī kalanlara nazar olana, eger onların aħkāmı ba‘de’t-ta‘arrūf faşda ruħşat verir ise ħasbe-mā emken bāsiliķten faşd oluna ve onda faşd mümkin olmaz ise ekħalden ya‘nī müşterek denmekle ma‘rūf olan damardan faşd oluna o dahi mümkin olmaz ise kīfālden faşd oluna. Ve eger faşd olunan kimsenin kuvveti kavıyye olur ise iħrācı iķtiđā eden dem bir def‘ada iħrāc oluna ve eger kuvvet gayr-i kavıyye ise def‘ātle o miķdār dem iħrāc olunup ‘alil iħrāc-ı demde tervīh oluna.

Ve ma‘lūm ola ki kaçan zıkr olunan faşd olunmayıp iħrācı vācib olan dem kebidde terk olunsa ve o dem kebidde iken onun mu‘alecesinde kavābiđ ve revādi‘ olan edviyeler isti‘māl olunsa qarīb olur ki verem şalābete istiħāle eyleye ve eger muħallilāt isti‘māl edersen qarīb olur ki elemi ve veremi tehyīc eyleye. Pes lāyık budur ki zıkr olunan edviyeye iķtişār olunmayıp evvelā faşd oluna ve onunla dem-i vāfir iħrāc oluna.

Ve ma'âlûm ola ki ibtidâ-i veremde kıânûn üzere 'amel olunup sâir veremde isti'mâli mu'tâde olduğu gibi evvelâ revâdî' ve müberridât isti'mâl oluna velâkin revâdî'-i müberridât isti'mâlinde sana vâcib olur ki şalâbet cihetinden tevakkî ve şalâbete isrâ' eden edviyelerden tecennüb ve hâzer eylesin, binâen 'aleyh revâdî' ve müberridât isti'mâl olundukta mülâttifât ve müfettihtâtle mahlûtan isti'mâl olunur ve ifrât üzere isti'mâl olunan atliye-i bâride çok kerre veremin şalâbetine mü'eddî olur. Ve bu bâbda ba'dı kerre hâmmâma dühûl 'ilâc-ı kâfi olur. Ve ba'dı kerre kebidin veremi külyeye münfecir olur.

Ve ma'âlûm ola ki fi'l-cümle kabdı olup berdi dahi olan edviyenin ekşeri ve kezâlik bu şıfat üzere olan ağdiyenin keşiri meşelâ rummân ve tuffâh ve kümmeşrâ mişliler cihet-i uhrâdan mu'dırır olur, zîrâ o eşyâ merâreye sâlik olan menfezi ta'dıyık eder ve fadl-ı şaffrâ merâreye tahallüb eylemez ve veremde ziyâdeye mü'eddî olup şerr-i keşir hâdis olur.

Ve takbîd bu illetin evvelinde ve kezâlik âhir-i illette tahtîl katında hıfz kuvvet için her ne kadar gerekli ise onun iki haşletinden havf olunur: Birisi veremi tahtîri ve âheri kebidde şaffrâyı habsî olur, binâen 'aleyh tedbir-i tahtîle verem-i kebidde evrâm-ı sâireden ekşer mübâderet ve müsâra'at eylemek ehemm [ve] ekşer olur tahaccür ve şalâbetten havf olunduğu için ve tereşşuh şadedinde olan şafid-i rediyyi evrâm-ı hârrenin edegeldiği tereşşuhtan def için lâkin tefth ve tahtîl dahi ba'dı kerre kuvveti irhâ edip o irhâ hasebiyle 'alil olan kimse helâke karîb olur, nitekim Câlînûs hikâye eder ki bir tabîb evrâm-ı kebidde sâire evrâma mu'âlece eylediği gibi mürhıyât ile mu'âlece ederdî, zeyt ve hınta ve mâdan müttehağ olan dımâd ile tahtîd edip ona hânderûs i'tâm eder idi ve ma'a-hâzâ ona vâcib olan [366a] bu idi ki o tabîb evrâm-ı kebidde o gıdâyı i'tâm eyleye ki onda cilâ ola velâkin lüzüvet ve gılaz olmaya ve edviye-i muhallilleye kabdı ve takviyesi ve i'triyyeti olan su'd ve kaşab-ı zerîre ve efensentîn mişli devâlar halî edip mahlûtan isti'mâl eyleye ve o mahtûtu dahi hıfz-ı kuvvet edecek miqdârı isti'mâl edip ifrât üzere isti'mâl eylemeye ve evvel-i emrde isti'mâl eylediği râdî'in kuvveti kavıyye ve terkîbi vasa't üzere ola ve âhir-i veremde mahtûtan bi'l-kavâbıd müsta'mel olan revâdî' evâilde müsta'mele olan revâdî' gibi keyfiyyeti kavıyye ve terkîbi evsât olan muhallilât olmak gerek

idi. Her ne kadar o muhallil takviyeye ya'nî tertîb-i a'lâya ve zîkr olunan vaktten muqaddem istî'mâl olunmağa hâcib olur ise Cālînûs o tabîbe verem-i kebidde minvâl-i muharrer üzere mu'âlece olunmak lâyıq olduğunu zîkr eylediği velâkin onun bu kelâmım kâbûl eylemedi hattâ Cālînûs ile o tabîb bir marîdde cem' oldular ve tabîbi eylediği tedbîr-i mezkûr ile kuvvet münhal ve lüzücutli 'arâk-ı yesîr zâhir olup 'alîl helâk olur diye inzâr ve tahvîf eyledi. Ve fi'l-vâkı' o 'alîl helâk olup Cālînûs'un zannı üzere emr zâhir oldu.

Pes zîkr olunan tahtlîl-i verem-i kebidin ba'dı kerre bi-hasebi'l-hâcet evâilinde râdi'ât ile istî'mâl olunup vaqtı istî'câl olunur velâkin yine o vakte istî'mâl olunan muhallil dahi kavâbıddan ve tağriyeden hâlî kılınmaz ve kezâlik âhîr-i veremde bilâ-râdi' muhallilât-ı şırfe istî'mâl olundukta dahi kabûl ve tağriyeden muhallil-i şırf hâlî kılınmaz ve bunları cümlesini cem' dağık nazar ile olur.

Ve ma'lûm ola ki kebid zîkr olunduğu üzere tahaccürü serî'an kabûl eylediği gibi kezâlik tehelhülû dahi serî'an kabûl eder.

Ve ba'dı kerre teftîh ve tahtlîl tefcîr-i verem eder. Ve kaçan muhallil istî'mâl eylesen vâcib olur ki muhallil olan devânım lez'î olmaya. Eger muhallilâtın ecnâsından lez'î olan cîns istî'mâl olunur ise o muhallil lez'î hasebiyle veremi tehyîc ve tahrîk eder. Ve mâ-ı 'asel bilâ-lez' tahtlîl eder velâkin hâlâveti hasebiyle südde îcâb etmekle o vereme mu'âlecede mâ-ı 'asel istî'mâli dahi muğır olur ve binâen 'alâ-mâ zükire o 'illette mâ-ı şa'îr istî'mâlinde mendûha-i kâfiye ve si'a olur, zîrâ mâ-ı şa'îrde cilâ olur ve südde ve lez'îden biri dahi olmaz. Ve onun teftîhini ve cilâsını muqavviyâtı halî ile takviye etmek dahi mümkün olur.

Eger kuvvet-i zâideye hâcet olur ise kâbıda ve lezzâ'a olan edviyenin tağîr-i kebidde olan vereme muhaddeb kebidde olan vereme çararından ziyâde çararı olur, zîrâ o edviye cemî'an kuvveti bâkiye iken muç'ar-ı kebidde vâşıl olup südde ihdâş eder ammâ muhaddebe vürüdü kuvvetine çâf geldiğinden sonra olur, müfâce'eten ve münâfedaten vârid olmaz, fe-lâ-mahâle o edviyeden muç'arın taçarruru ekşer olur muhaddebe çarar ekall olur.

Ve bundan sonra sana vâcib olur ki te'emmül eyleyip verem cânib-i taq'irde veyâhûd hadede olduĝunu bilesin ve taq'irde olduĝu mütehaqqık olur ise sana lâyıķ budur ki onda müdirrât isti'mâl olunmaya. Ve eger verem hadede ise onda müşilât isti'mâl olunmaya, zîrâ bu minvâl üzere müşilât ve müdirrât isti'mâli mevâddı ğavra tenfîz eder belki vâcib olan budur ki akreb-i mevâdî'den istifrag olunup taq'iri olan veremin mevâddı tarîķ-i ishâl ile ve muhaddebde olan veremin mevâddı idrâr ile ihrâc oluna. Ve onların mevâddlarını mevdi'inde terk ve cihet-i karîbden 'adem-i ihrâcdan tevakkî ve tecennüb sana ziyâde gerekli olur, zîrâ o mevâddı kebidin istimsâki ve iştimalinde ezâ-ı 'azîm ve haţar-ı haţîr olur ve kezâlik verem-i kebidin mevâddı ifrât üzere muntalık olur ise onu 'alâ-ĥâlihi muntalıķan terk etmekten tevakkî ve hâzer sana vâcib olur, zîrâ 'alâ-ĥâlihi kebid muntalıķan terk olursa kuvvet sâķîta ve tabî'at dahi mütehayyire olur belki sana lâzım olan budur ki şüret-i ülâda itidâl üzere tabî'atı hâl ve mevâddı ihrâc eylesen ve şüret-i şânıyede tabî'at-ı muntalıķayı itidâl üzere taĥşîr eylesin.

Ammâ evrâm-ı kebidin ibtidâ-ı emrinde edvîye-i şâlihası o veremin ĥarâret-i müfriţası olur ise mâ-ı hindebâ ve mâ-ı ineb-i şa'leb olur, sikencebîn-i sükkeriyle isti'mâl olunur ve mâ-ı şâr ve mâ-ı 'aşâ'r-râ'î ve mâ-ı lisânu'l-ĥamel ve mâu'l-kâkünc ve mâ-ı kûzbere-i raţbe ve qar ve kışşâ ve mâ-ı küşût dahi isti'mâl olunur ve vâcib olur ki onlara efsentîn ve kaşab-ı zerîreden bir şey dahi ĥalt oluna.

Ve bu nüşâ üzere olan akrâş dahi onda isti'mâl olunur: Laĥm-ı enberbârîs on dirhem, verd-i tabâşîr her birinden beşer dirhem, lübb-i bezr-i ĥıyâr, lübb-i bezr-i qar, bezr-i baķla, bezr-i hindebâ her birinden üçer dirhem, bezr-i râziyâ nec bir dirhem; bu eczâlardan ĥurş ittiĥâz olunup ondan iki mişķâl miķdârı saķy olunur ve ziyâde taţfi'eye ve ĥarâreti teskîne ĥâcet olur ise o ĥurşun aĥlâţına ĥalîlü'l-miķdâr kâfûr dahi idĥâl olunur ve eger taķviye-i kebidde keşret kaşd olunur ise onun içine lükk ve zerâvend idĥâl olunur ve eger veremin su'âli dahi olur ise onda rubb-ı süs dahi kılınır ve keşîrâ ve terencübîn dahi idĥâl olunur.

Ve ammâ verem-i kebiden mübâlağa üzere harâreti olmayanlara evlâ ve aşlağ olan edviye: [Mâ-ı] râziyâ nec, lisânu's-şevr, idhîr, kerefs-i cebelî, leblâb olur; her birisi sikencebîn ile istî'mâl olunur.

Bu zîkr eylediğimiz ve onların emsâli olan edviye tabâka-i ülâda olup yeşiren nuçca bed'i ağız eden veremin edviyeleridir. Ve akrâş-ı verd dahi o bâbda nâfi' olur ve huşuşan tağîr-i kebidi vely eden mevdi'de olan vereme ziyâde nâfi' olur.

Ve çok kerre veremin sebebi ve ibtidâsı vüsâ ve darbe olur. Ve kebid üzere vâki' olan darbe ve vüsâ 'aķıbında faşd istî'mâl olunup küllü yevmin fuvve ve rîvend-i şîni üç gün birer dirhem istî'mâl olursa verem-i kebide mâni' olur.

Ve eger veremin cânib-i muķa'arda olduğu senin ma'fûmun olur ise evlâ olan onda mâ-ı leblâbı zikri mürr eden müberridât ile ve mâ-ı sılķ ve cem'an mündicât ve râdi'ât, müleyyin-i tabî'at olan edviye ile maħlûtan saķy olursa nâfi' olur.

Ve o veremde kaçan nuçc zâhir olsa onda hıyarşenber, râziyâ nec ile ve mâ-ı 'inebü's-saleb ve mâ-ı leblâb istî'mâli nâfi' olur. Ve kezâlik onların ağdiyelerinde bezr-i kırtımdan bir şey ve encüreden bir şemme ve besfâyec kılmak nâfi'dir.

Ve kaçan o verem zamân-ı inhiâtâ bâliğ olsa onlarda edviye-i ķaviyye şabır ve ġarîķun ve türbüd mişllî devâlar istî'mâl olunur. Ve bir ķavm onda helîlec-i aşfer istî'mâl ederler velâkin şâhib-i Kânûn onu kerîh 'add eder, zîrâ onda ķabd-ı müzmin ķuvvesi ķaviyyedir ve ġavf olunur ki mevâddın raķîķini ihrâc edip ve mevâdd-ı ġalîzayı taħcîr eyleye. Ve ba'dı kerre o inhiât zamânında bezr-i kırtım ve encüre ve besfâyec mişlliler ta'âm ile istî'mâl olunur ve bilâ-ecsâm eftümün ya'nî eftümünün ķuvveti dahi istî'mâl olunur. Ve ba'dı kerre bi-ķasebi'l-ķâce ġarbaķ istî'mâline dahi cür'et ve cesâret olunur. Ammâ evâil-i emrde ve tabî'atın istimsâkinde istî'mâl-ı ġuķun varaķ-ı sılķın 'aşîri, 'asel ve milħ ve bûraķ ile veyâġud sūkker-i aħmer ile olur ve inhiât katında taķviye olunup onların içine besfâyec, ķanķuriyün, züfâ, sa'ter idhâl olunur ve ba'dı kerre dahi ġanżal idhâl olunur.

Ammâ verem-i ġadebe tarafında ihsâs olunur ise vâcib olur ki ona mu'âlecede müdirrât-ı bârîde [366b] ile bed' oluna ba'dehu ġarr ve berdde mu'tedile olan müdirrât verile.

Ve kaçan nuçc zâhir olsa kavıyye ve ceyyide olan müdirr isti'mâl olunur, mevâdd-ı veremin tahaccüründen havf olunmakla kavıyye olan müdirrât nuçca kadar te'hîr olunur ve o kavî ve ceyyid olan devâlar fuvve, fu'rāsâliyûn, esârûn, idhîr, akrâş-ı enberbârisin kebîri, akrâş-ı ğâfeşü'l-kavî ve elvâh-ı nefdde ve kezâlik bâbu'l-idrârda yazılan sair müdirrât-ı kavıyye olur.

Ammâ admide ile tedbîr budur ki onda isti'mâl olunan dîmâd evrâm-ı sâirede isti'mâl olunduğu gibi bi'l-fi'l bârid iken isti'mâl olunmaya belki fâtiren ta'dmîd oluna.

Ve kebidin veremi ahzı ihsâs olunduğu gibi vâcib olur ki mübâderet olunup 'uşârât-ı bâride vü kâbîda ve baklatu'l-hamkâ 'uşâresi ve kar' ve hayyü'l-âlem ve mâ-ı verd ve şandal ve kâfûr isti'mâl oluna. Ve o dîmâd dahi isti'mâl oluna ki 'asâlic-i kerm ve verd-i yâbis ve sevîkten müttehzaz ola ve vâcib olur ki o dîmâd mütekerrîren isti'mâl oluna.

Ve kaçan veremin hâdis olacağı mütehakik olsa dîmâdattan ecved olan dîmâd edviye-i uhrâ ile sefercelden müttehzaz olan dîmâd olur, onun bir nüshası budur ki sefercel, arpa unu ve gül suyu ile dağ olunup ta'dmîd olunur veyâhüd hall ve mâ ile sefercel nuçc edince kadar tabh olunup şandal-dan bir şey ile halt olunur ve üzerine dühn-i verdden bir şey şabb olunup isti'mâl olunur. Ve o admide-i nâfi'anın biri dahi budur ki sefercel o şarâb-ı reyhânîyile tabh olunur ki onda bir miqdâr kabđ ola ve ona 'aşa'r-râ' idâfe oluna ve miqdâr-ı kalîl sünbül ve efsentîn ve su'd ile dahi takviye ve sevîk-i şa'ir ile takvîm oluna ve bu vech ile sefercel-i ma'tbühla dîmâd oluna. Ve ba'dı kerre onların içine dühn-i sefercel veyâhüd dühn-i ma'stakî ve dühn-i hînnâ halt olunur ve onlara miyâh-ı nâfi'a mâ-ı âs ve mâ-ı varaqu't-tuffâh ve mâ-ı sefercel mişlli sulardır. Ve ba'dı kerre tabh-i efsentîn ile sefercel tabh olunup onunla dîmâd olunur ve o dîmâdı derece-i ta'hîle terf'e eylemek kasd olunur ise onda ma'stakî ve bâbüneç ve iklîl-i melik ve dağık-i şa'ir ve hulbe ve 'ufüşatlı olan nesnelere ile ve bezr-i kettân ve dühn-i şibt ve dühn-i bâbüneç ve dühn-i hulbe ile isti'mâl olunur. Ve bu bâbda müttehzaz olan nâfi' dîmâd dîmâd-ı bilyûs ve dîmâd-ı Fîlağriyûs ve dîmâd-ı iklîlü'l-melik ve dîmâd-ı küstün ve o dîmâdlar ki biz onları akrabâdinde zikr eyledik. Ve bu dîmâd iltihâbı teskîn eder:

Nüşa-i Dımâd: Büsr, ‘uşâre-i ‘avsec her birinden birer cüz’, za‘ferân, maştaķı yarımşar cüz’, dühn-i verd dörder cüz’, şem‘ miqdâr-ı kifâye; bu eczâlardan dımâd ittiḥâz olunur. Ve bu şânda muḥallile ve müfettiḥa olan dımâdlar ḥıfz-ı kuvvet için maḥlûṭaten bi'l-ḳavâbid isti‘mâl olunur, meşelâ îresâ ve esârün ve üşne ve ca‘de ve sa‘ter ve şîḥ ve bezr-i kerneb ve muḳl ve bunlar mişlli edviyeden dımâd ittiḥâz olunup isti‘mâl olunur. Ve ba‘dı kerre o dımâdın aḥlâtına muḳavviyât dahi ziyâde olunur ve âs ve fuvve-i şıbg ve ḥabbu’l-gâr ve za‘ferân ve mürr ve maştaķı ve şem‘ ve dühn-i zanbaḳ bu edviyeden mütteḥaze olan dımâd dahi isti‘mâl olunur. Ve edhânına ba‘dı kerre dühn-i nerces ve dühn-i süsen-i âzâd⁸⁸ dahi ḥalt olunur.

Dımâd-ı Muḥallil: Bu dımâd dahi Ḳâbûs’a mensûb maḥmûd ve mücerreb bir dımâddır: Mey‘a, şem‘ her birinden onar dirāḥmî, şecere-i maştaķı, za‘ferân, ḥamâmâ her birinden dörder dirāḥmî, dühn-i şeceretü’l-maştaķı, dühn-i verd her birinden ikişer dirāḥmî, şarâb iki buçuk ḳâtûlî şem‘ ve dühn eritilip onlar ile edviye-i şâire ḥalt olunur.

Dımâd-ı Âḥer: Bu dımâd cidden nâfi‘dir: Süsen, ḥamâmâ, sâzecz her birinden ikişer dirāḥmî, mey‘a, şem‘ her birinden yirmişer dirāḥmî, kündür, za‘ferân, esârün her birinden birer dirāḥmî, şeceretü’l-maştaķı dühü miqdâr-ı ḥâcet.

Dımâd-ı Âḥer Ceyyid: Şabır üç üḳıyye, maştaķı bir üḳıyye, bâbünec, ikilül’l-melik her birinden dörder üḳıyye, za‘ferân, fuvve, ḳaşabu’z-zerîre, esârün her birinden ikişer üḳıyye, şem‘, uşşak her altışar üḳıyye, dühn-i süsen miqdâr-ı kifâye

Dımâd-ı Âḥer-i Muḥallil: Za‘ferân iki üḳıyye, muḳl yedi üḳıyye, ve-saḥu’l-kevâir dört üḳıyye, maştaķı üç üḳıyye, mey‘a, zift, şem‘, uşşak her birinden dokuz üḳıyye, ḥamâmâ, sünbül-i Rûmî, ḥabb-ı belesân her birinden altışar evâķî, dühn-i süsen miqdâr-ı kifâye. Bu zıkr olunan edviyeler ḥalt olunup isti‘mâl olunur.

Ammâ verem ile ishâl muḳ‘if olur ise ve ona ḥabste ihtiyât olunmaḳ lâzım olur ise vâcib olur ki ona enberbâris akrâşı ve akrâş-ı rîvend-i mümessik saḳy oluna, ammâ onların ğıdâsı keşk-i şa‘îr kılınır, zîrâ keşk-i şa‘îr müberrid ve câlidir ve müseddid deĝildir ve nüfûzu dahi ser‘dir; ammâ

handerûstan hınța eşeddir, vereme ğılaızı hasebiyle müzâhamesi olur velâkin hınțanın hıbzı istîmâl olunmağı icâb eder nesne olur ise hamîr ile ya'nî mâye ile müttehaz olan ve semîd ve hınțası 'alike olmayan ve tennürda taħb olunan hıbz istîmâl oluna. Ve vâcib olur ki ğıdâya eşedd-i İtinâ ile İnâyet oluna ve buķılden hıss ve sermaķ ve fevâkihten rummân-ı hulv istîmâl oluna eger o 'alîlin mi'desinde hâlâvât ve şafrâya istihâle eylemez ise ve vâcib olur ki hasbe mâ-emken hâlâvâtta ictinâb oluna.

On İkinci Faşl Kebbide Olan Hımret Beyânındır

Hımret şafrâdan hâdiş vereme derler. Hımretin İlacı filigamûnî ya'nî demden hâdiş veremin İlacına qarîb olur velâkin hımret mu'alecesinde istîmâl olunan ishâl ve idrâr ziyâde rıfk üzere olup bürüdete emyel edviye istîmâl olmak vâcib olur ve kebid üzere vad olunan ağmide şelc ile müberredeten vad olunur ve o ağmide-i müberrede tecdîd olunmaktan hâlî kılınmaz. 'Alîl berdin ğavşını ihsâs edince kadar niñfer, mâ-ı kâkûnec, mâ-ı sefercel, şandal, kâfür ve bu mişli edviyeden dımâd ittihâz olunur ve onda mehmâ emken müsahhmat istîmâl olunmaz.

On Üçüncü Faşl Kebbide Olan Dübeyle Mu'alecâtı Beyânındadır

Dübeylesi olan kebid vereme ibtidâ eylediği hâds olursa evvel-i emrde râdi'ât cem olunup onlardan ağmide ve İtidâl üzere ağliye ittihâz olunup istîmâl olunur ve ona mâ-ı şa'ir ve sikencebîn saķy olunur. Ve eger 'alîlin hâlî faşdı icâb eder ise bäsilikten faşd olunur veyâhüd kebidin zahrı vely ettiği zahrın cânibi üzere hacâmet olunur ve ba'dı kerre dahi ishâle hâcet olur. Ve eger verem cem-i midde edeceği mütahakkık olur ise vâcib olur ki indâca ve tefîhe istîmâl oluna ve taķîr-i telîfe dahi İfânet olunmak vâcib olur, zîrâ bu mişli evrâmda ahlât-ı ğalîza-i müteşerribe lâ-mahâle mevcüde olur ve o sebebden mu'alecesinde muķattî'ât ve mûlaţţıfât istîmâl olunmak lâzım olur ve kezâlik onun mu'alecesinde müleyyinât dahi istîmâl olunur hıltı taħlile müsta'idd kılmak için.

Ve kaķan nuçc zâhir olur verem münfecir olmasa şürben ve dımâden müfettiĥât istîmâli ile ona İfânet olunur ve ba'dehu def-i mâdde için

tabî'ate dahi i'ânet olunur. Ve maddenin meyli cihetinden maddeneyi ihracda tabî'at-ı me'ûnet ve nazara muhtâc ise ve maddeneyi ishâl veyâhüd idrâr etmek vâcib ise mâ-vecebe ile i'ânet olunur velâkin devâ-i kavî vü hâdd ile idrâr olunmaz, zîrâ kavî ve hâdd olan devâ ile idrâr meşâneye muğırr olur ve meşaneyi bu illetle kayhım bi-nefsihi meşâneye inficârı katında veyâhüd devâ ile tefcîr katında muhâfaza vâcib olur.

Ve kaçan verem inficâr-ı tamm ile münfecir olup kayh dahi indifâ-ı kâmil ile mündefî' olsa ve kayhın fi'l-cümle bağıyesi kalıp mâ-ı'asel ile ğasle hâcet olsa [367a] ve ba'dehu müdemmilât-ı kurha isti'mâline hâcet olsa o dahi işlenir. Ve eger onda olan kuvvet ishâli ihtimâl eder ise o ishâl idmâle keşiren me'ûnet olur eger ishâlde ifrâî olmaz ise. Ve bu illetle iki vechle ishâle hâcet olur: Birisi kable'l-inficâr olan ishâldir ki maddeneyi taklîl eylesin için ve mevâdd tabî'ate hafîfe olsun için o ishâle hâcet olur. Ve ikincisi ba'de'l-inficâr veyâhüd nuçc tamm olup inficâr karîb oldukta olan ishâldir ki mevâdd onda em'â cânibine emyel ve dübeyle cânib-i tağırde olduğu ma'lûm olur. Ve tabî'ata hafîf olsun için 'alâ-sebîl'l-me'ûne kable'l-inficâr müşhil-i hafîf isti'mâliyle olunur, terencübîn ve şırhışt ve hıyârşenber ve sükker-i ağmer ve bunların emsâli mâ-ı leblâb ve hindebâ ile meşrûben istishâl olunur. Ve bu müşhilden kalîlen kavî müşhil olur büzür ve uşûlün tabîhleri ki onda ğâfeş tabh olunup o tabîhte terencübîn ve şırhışt ve hıyârşenber ve onların emsâli hall oluna. Ve ba'dı kerre onun ağlâtına şabır ve efsentîn dahi idhâl olunur. Ve dübeyle-i kebidde ecnâs-ı huşundan hafife ve ma'rûfe olan huşneler isti'mâl olunur.

Ammâ ba'de'n-nuçc olan ishâlin nuçc ve tefcîre mu'tın olan müşhilâti uşûl ve ğâfeş tabîhî ve dört dirhem kadar dühn-i hasek veyâhüd iki dirhem dühn-i zanbağ olur ki onlar yarım ükıyye sükker ve yarım ükıyye hıyârşenber ile isti'mâl olunur.

Ammâ maddenin nuğcu katında cânibinde olur ise onda müşhilât isti'mâl olunmaz lâkin kable'n-nuçc evvel-i emrde 'alâ-sebîl'l-me'ûnet ve t-tahfîf isti'mâl olunmak câiz olur.

Ammâ maddenin nuğcu katında 'alâ-merâtibihâ müdirrât isti'mâl olunur ya'nî bi-hasebi'n-nuçc müdirrâtın kavîsi isti'mâl olunur, nuğcun kuvveti ziyâde oldukça müdirrin kuvvetlisi isti'mâl olunur.

Ammâ nuçca mu'tin olan edviye-i meşrûbe leben-i ütün, sükker-i aḥmer ile veyâḥüd sükker-i 'uşer ile saḳy olunur veyâḥüd mâ-ı uşul-i zeyt ile ve tîn ve berşiyâvuşân ve ḥulbe ḥulv ve mürr dühn-i levz ile veyâḥüd dühn-i ḥulbe veyâḥüd dühn-i ḥasek saḳy olunur. Ve eger onlardan aḳvâ murâd olunur ise onun içine temr katılır ve onlara 'ale'r-rîk ca'de ṭabîḥî ve şarâb-ı züfânın ḳavî-si saḳy olunur ve rıḡvesinden ṭabḥla taşfiye olunan 'asel tîn ile iṭ'âm olunur ve mâ-ı 'asel mâ-ı şa'ir içinde iṭ'âm olunur veyâḥüd ṭaraḥşekük-ı yâbis bir dirhem, bezr-i mürr bir dirhem ve nişf dirhem, daḳîḳ ḥulbe bir dirhem; bu mecmû' aḥz olunup üç üḳiyye eşek sütünle sükker katılıp saḳy olunur. Ve onda o edviyeler dahi isti'mâl olunur ki onun tefṭîḥi ve telṭîfi ve taḳviyesi ola, efsentîn ve za'ferân ve sünbül ve fâvâniyâ kökü ve aşl-ı ḥaşâ ve aşl-ı fûvve ve maştaḳî ve sünbülân ya'nî sünbül-i Rûmî ve sünbül-i Hindî ve faḳd ve 'uşâre-i ḡâfeş ve uşul-i ḳanturiyûn mişlliler gibi.

Ve edhândan dühn-i nârdîn ve şeceretü'l-maştaḳî dühnü dühn-i süsen isti'mâl olunur.

Ve aḳmide-i mu'tinleri o dîmâd olur ki onda daḳîḳ ve iklîl-i melik ve bâbüneç ve uşul-i sūs ve füteneç ve uşul-i ḥatmî ve tîn ve zebîb ve cüm-meyz ve başal-ı meşvî ve dühn-i bezr olur. Ve bundan aḳvâ dîmâda ḥâcet olur ise bu şıfat üzere olan dîmâd isti'mâl olunur: Daḳîḳ-i şa'ir, bûraḳ, zerḳu'l-ḥamâm, füteneç, 'ilk-i buḥn zift, diḳâḳ-ı kündür ve bu mişlliden dîmâd ittiḥâz olunur.

Ve kaçan nuçd iḥsâs olunsa vâcib olur ki o 'alîl kebedi üzere ıdcâ' ve tenvîm ve dâimâ ḥammâma idḡâl oluna ve mâ-ı ḥârr ile ḡasl oluna. Ve ba'ḳdı kerre terevvueḳ ve temeşşîye muḥtâç olup ḥasbe-mâ emken onlar dahi işlenir.

Ve kaçan verem münfecire olsa ona dübeylesini ḡasl ve tenḳiye eden mâ-ı 'asel-i ḥârr saḳy olunup ba'dehu mâddenin meyli hangi ṭarafa ise o ṭaraftan mevâddı istifrâḡ olunmakla tenḳiye olunur, ishâş veyâḥüd idrâren isti'mâl olunur eger onlara ḥâcet var ise ve isti'mâl olunan müşhil ve müdir-
den bir şey' mâ-ı 'asele ḥalṭ olunmakla isti'mâl olunur. Ve cidden ḳaviyye olan müdirrât o 'illette isti'mâl olunmaz, zîrâ cidden ḳavî müdirrât mecârî-i bevl nikâye eder. Ve eger bevl ve meşâne mecârîsini ḳayḥ taḳrîḥ ve idrâr eder ise şavâb olan budur ki ona min ḡayri lez'in cilâsı olup bir miḳdâr taḡ-

riyesi olan ağdiye ile tağdiye oluna, tağh-ı mu'cedil ile maṭbūh mā-ı 'asele neşādan şey'-i yesir ve beyd ve dühn-i verd halṭ olunduktan sonra iç'am oluna ve kezālik ḥubbāzā ḥanderūs ile iç'am oluna. Ve'l-hāşıl ona tedbîr a'ḏā-i bâṭına ḳurūhuna olan tedbîr olur ve ḳurūh-ı külāda cārî olan emr üzere olur.

Ve kaçan dübeyle nekā-i bâliğ ile naḳy olsa vācib olur ki ona gadevāt-ta mā-ı şa'ir ve sikencebîn saḳy olunup iki sâ'at mürûrundan sonra kündür, dem-i ahaveyn her birinden birer mişḳāl, bezr-i hindebā, bezr-i kerefs, maştakî her birinden birer mişḳāl, bu edviyeler aḥz olunup sikencebîn ile yāhūd cüllāb yāhūd mā-ı 'asel ile saḳy olunur ve bu saḳydan sonra ḡidā ile taḳviye olunur.

Ve ḳurḥasına ḳurūh-ı külāda zıkr olunan edviye mişlliler ile tedbîr olunur. Ve midde fedā-ı cevfe muṣṣabbe oldu ise ürbiyye katında olan cilde ya'nî uylukta kısık maḥallin derisi serh olunur ve o maḥalde olan 'aḏal olduḡu maḥallden tenḥiye ve teb'id olunur dāḥilde olan bārîṭārûn tesmiye olunan şıfāk zāhir olunca kadar ve o şıfaktan bir suḳbe açılıp ondan bir ünbübe ya'nî mâşūrā idḡāl olunup fedā-ı cevfin ḳayḫı o ünbübeden isāle ve iḥrāc olunur ve ba'dehu merāhim ile mu'alece olunur.

Ve ammā onların ağdiyeleri zamān-ı ibtidāda ağdiye-i laṭife olur ve keşk-i şa'ir ve sikencebîn ile iḳtifā ve iḳtisār olunur ve ba'dehu bizim zıkr eylediğimiz ağdiye-i müfettiḥa ve nīm-birişt, şufretü'l-beyd ve aḥsā-i müleyine iç'am olunur.

Ve kaçan dübeyle münfecire olup tenaḳḳî ḥāsıl olsa taḳviyeye ḥacet olur ve māu'l-laḥm ve luḥūm-ı cidā ve luḥūm-ı ḥumlān ve luḥūm-ı tuiyūr-ı nā'i-me iç'amı ile ve onların meraḳaları taḥmîd ve ebāzîr ile işlāh olunup iç'am olunur ve nīm-birişt şufretü'l-beyd dahi isti'māl olunur ve onlar mişlli ağdiyeler ve miḳdār-ı ḳalîl şarāb ve şümümāt-ı muḳavviye isti'māl olunur.

On Dördüncü Faşl Kevide Olan Evrām-ı Bārîde Mu'alecâtı Beyânındadır

O vereme mülaṭṭıfāt-ı cālîye ile mu'alece olunur ve onun 'ilācı süded mu'alecesine ve kezālik nuḏca müteheyyi' olan dübeyle mu'alecesine ḳarîb olur. Ve bundan aḳdem mundıce ve müdirre ve müfettiḥa ve mülaṭṭıfe olan edviyeyi sen bildin.

Ve vâcib olur ki bu şânda isti'mâl olunan edviye-i mezkûrelerin kuvve-i kabîdası ola, muqavviye ve a'atire ola ve onların içinde edhândan dühn-i hırva' ve dühn-i yâsemîn ve dühn-i zanbağ ola ve bu şânda ittihâz olunan dımâdlara dahi o edhân hâlt oluna.

Ve bu şânda ecved-i ad̄mide dımâd-ı fülâdinhiyûn ve merhem-i Fîlag-riyûs ve merhem-i iştumahîkûn ve merhem-i büzür olur. Ve o âfete devâ-i kürküm ve devâ-i lükk ve onlar gibi olan devâlar nâfi' olur. Ve onlara fustuk tenâvülünde menfa'at-i a'zîme olur ve akrâş-ı sünbüleyn dahi nâfi'dir. Ve onlara nâfi' eşribe şarâb-ı büzür, kemâderyûs ile içinde ca'de olduğu hâlde maṭbûḡan isti'mâl olunur.

Ve o verem-i bāride huşuşan şalâbete meyl edenlere ve külâ ve tihâl evcâ'ına nâfi' olur o devâ ki 'unşul ile ma'mûl ola ve onun nüshası budur: 'unşul-ı meşvî, süsen-i âsmancünî, esârûn, mürr, fû, bezr-i kerefs, sünbül-i fîb, enîsûn, şelîḡa, cünd-i bîdester, füteneç-i cebelî, kemmûn, füteneç-i neh-rî, vecc, eşrâş, 'âkırkarḡâ, dâr-ı fülful, yaban havucu, ḡamâmâ, üferfiyûn, bezr-i ḡatmî, karabaş, ca'de, sîsâliyûs, bezr-i sezâb, [bezr-i] râziyâneç kuşûr-ı aşl-ı keber, zerâvend-i müdahrec, kırfe, zencebîl, ḡabb-ı ḡâr, bezr-i benc, kuşt, nânḡâh, bezr-ü'l-kerevya l-ebyaḡ, bû mezkûrların her birinden birer cüz' aḡz olunup menzû'u'r-[367b] riḡve a'sel ile ma'cün kılınıp isti'mâl olunur. Yaban sarımsaḡıyla ma'mûl olan bu devâ dahi zikri sâbiḡ devânın fi'lini işler:

Sûm-ı centiyânâ-i ebyaḡ, ḡâfeş, kuşt, zerâvend, kaşim, sîşâliyûs, dâr-ı fülful her birinden otuzar dıraḡmî, bezr-i kerefs, esârûn, fû, mü, cezr-i berrî, nânḡâh, encudân-ı esved her birinden otuz dıraḡmî, sezâb-ı yâbis varaḡı, füteneç-i cebelî, [kemmûn], füteneç-i neh-rî, sa'ter-i berrî onar dıraḡmî, cünd-i bîdester, bâzred, mürr her birinden on iki dıraḡmî. Ve bu şımf-ı aḡır şarâbla ḡall olunur ve bâḡileri saḡḡ olunup cemî'an ḡalt olunur ḡattâ şey'î vâḡid olduktan sonra menzû'u'r-riḡve a'sel ile cem' olunur.

On Beşinci Faşl Verem-i Şulb-i Kebidî Mu'âlecâtı Beyânındadır

Kebidden verem-i şulb müstahkem olan kimselerden bir eḡadın berâ'et ve şihḡati rü'yet olunmuştur. Verem-i şulbden ḡalâş olanlar o kimselerdir ki onlar veremin evvel-i ḡudûşunda mu'âleceye mübâderet eylemişlerdir ve

onların kânûn-ı mu'aleceleri budur ki evvelâ bedenlerini ahlâṭ-ı gâlizadan tenkıye ederler o edviye ile ki onlarda telyîn-i mu'tedil ve tahlîl ve telṭif ve ishân-ı mu'tedil olur ve telyînden ağleb tefṭûḥ-i süded ve taḳviye ve ḳabd dahi olur ve ḳadr-i ḥâcet ṡıṡriyyet olur ki ağrâḍ-ı sāireyi ṡavḳ etmek mertebesine bâliḡa olmaya. Pes bu keyfiyyâtı câmi'a olan edviye-i mürekkebe ile evvel-i emr-i emrde onlar bedenlerini zıkr olunan ahlâṭtan tenkıye ederler. Ve bu zıkr olunan edviyelerin ekṡerine merâret gâlib olur ve ḳabd-ı yesiri dahi olur ve bu edviyeler meṡrûben ve ḍimâden ve netûlen isti'mâl olunur.

Ve eger ṡalilin ṡabṡatı mu'tekile ise eṡyâ-ı ḥafife ve ḥuḳun-ı ḥâṡṡa ile telyîn olunur ve bu telyîni baṡdı kerre ḥabb-ı ṡanevberü'l-kibâr ve bezr-i kettân ve ṡilkü'l-butm işler ve onların vereme dahi nef'i olur.

Ve vâcib olur ki bu âfete mu'alecede ṡedîdetü'l-ḥarâret olan eṡyâ ile ishâle iḳdâm olunmaya, zîrâ o vech ile olan ishâl-i baṡn îzâ edip onda elem ziyâde olur. Ve vâcib olur ki onun nevmi cānib-i eyemen üzere olmaya, zîrâ bu vech ile nevm cidden tahlîle mu'mn olur. Ammâ bu bâbda nâfi' olan edviye-i müfrede ḥabb-ı ṡanavber, miḥâḥ-ı ṡuḥûm-ı mu'tedile ve ḥarârete mâil ṡuḥûm ve ma'a'l-indâc telyînün-mâsı olan daḳıḳ-i ḥulbe olur. Ve ḳuṡtun bu bâbda menfa'atı ṡedîddir, zîrâ ḳuṡtun miṡf dirhemi yarım miṡḳâle varınca ḳadar ṡilâ-i memzûcla veyâḥûd ṡarâbla saḳy olursa nef'i zâhir olur. Ve o ṡalile dühn-i nârdîn saḳyı dahi nâfi'dir, kezâlik dühn-i belesân veyâḥûd içinde sezâb ve ṡibt ṡabḥ olunan dühn-i ḳuṡ saḳyı dahi nâfi'dir ve dühn-i nârdînin ṡerbet-i vâhidesi dört dirheme varınca ḳadar olur, bir üsbûc isti'mâl olunur ve menfa'ati ṡazîme olur. Ve yine bu ṡillete birkaç ṡîḥ-i raṡb ṡuṡaresi birkaç gün isti'mâl eylemek dahi nâfi' olur. Ve yine verem-i kebid-i ṡulbe nâfi' olur fencengüṡt bezri bir dirhem miḳḍârı baṡdı eṡribe ile saḳy olunmak ve bir dirhem miḳḍârı ḡâfeṡ mā-ı kerefs ile veyâḥûd râziyâ nec ile veyâ hindebâ ve müceffef lisân-ı ḥamel bir miṡḳâl ve türmüs ṡabîḥi ki o ṡabîḥin ahlâṡına yarım dirheme varınca ḳadar sünbül ve ondan eḳall fülful ḥalt ve idḥâl olmuş ola; bu mezkûrları saḳy dahi nâfi'dir. Ve ṡarâb içinde levz-i mürr ve kezâlik dem-i aḥaveyn ṡeceresinin aṡlı ve dehmest ṡeceresinin liḥâṡı ve ḥabbu'l-gâr ve fûvve aṡlı ve lûf aṡlı ve ḥımmaṡ-ı esved ve caṡde ve kemâderyûs ve kürrâṡ cem'ân bu mezkûrların her biri nâfi'dir. Ve edviye-i mürekkebeden nâfi' olanların biri ḳurṡ-ı muḳl olur:

Sıfatı Budur: Verd-i maḥḥûn on dirhem, sünbül-i ḡib iki dirhem, za'ferân bir dirhem, kuşḡ bir buçuk dirhem, maşḡakî bir dirhem, levz-i mürr bir buçuk dirhem, muḡl üç dirhem; bu edviyeler daḡḡ ve muḡl şarâbla ḡall olunup muḡl-i maḡlûl ile edviye ma'cûn kılınıp ḡurş ittiḡâz olunur ve şerbet-i vâḡidesi üç dirhemdir, mâ-ı 'asel ile veyâḡḡud ḡabḡḡ-i büzür ile saḡy olunur. Eger ḡarâret var ise o ḡurş mâ-ı leblâbla veyâḡḡud mâ-ı hindebâ ile saḡy olunur.

Ve edviye-i mürekkebe-i nâfi'adan olur devâ-i işkilandîs ki merâre-i dübb ya'nî ayı ödüyle ittiḡâz olunmuştur, mücerreb ve nâfi'dir, zîrâ o devâda edviye-i nâfi'nın aḡnâfı vardır eger şerâyıt-ı mezkûre üzere isti'mâl olunur ise.

Sıfatı Budur: Kemâfiḡûs, ferâsiyûn, kerefs cebelinin bezri, cenḡiyânâ, bezr-i fencengüşt, merâretü'd-dübb, ḡardal, bezr-i kıḡḡâ, e işkûlafendriyûn, uşûl-i cāvşîr, ḡavâḡimü'l-baḡîre, füyvehü's-şıbg, bezr-i kerneb, rîvend, fûlfûl, sünbül-i Hindî, kuşḡ, bezr-i kerefs-i bostânî, bezr-i cercîr, baḡla-i yehüdiyye, ca'de, ebyûn, ḡâfes, ḡabb-ı 'ar'ar; bu eczâlar mütesâviyetü'l-evzân aḡz olunup 'asel ile ma'cûn kılınıp ve onun şerbet-i vâḡidesi bunduḡa miḡdârı olur, miḡdâr-ı ḡuvânûs mu'assel şarâbla saḡy olunur.

Ve ona nâfi' olan edviye-i mürekkebeden olur devâ-i kürkûm ve eḡânâsiyâ ve tiryâḡ-ı erba'a ve şencerimâ devâları. Ve yine bu bâbda edviye nâfi'a-i müceffeden olur dübbeyle ve evrâm-ı bâride bâbında zıkr olunan ḡarahşekûḡ devâsı.

Ve kaçan enberbâris akrâşından küllü yevmin bir üsbû su ile şürb olunsa ve evâilinde bir buçuk dirhemden şürbe bed' olunup tadrîcle iki buçuk dirhem şürb olunsa o 'illete nâfi' olur. Ve eger mâ cem' oldu ise onda akrâş-ı şabır ve şübrüm mütederricen isti'mâl olunur, dirhem-i vâḡidin bir buçuk şülüsünden bed' olunup bir dirheme varınca ḡadar isti'mâl olunur. Ve ictihâd eyleye ki o ḡurş onlarm süddelerini tenḡîḡ etmekle kıyâma muḡtâc olmaya ve onlarm eşribeleri sülâḡa-i kuşḡ ve ḡudbân-ı ḡâfes ve ḡulbe ve zebîb. Bu edviyeden mütteḡaz sülâḡadan dört ūḡıyye miḡdârı aḡz olunup bir ūḡıyye dühn-i levz ile yâḡḡud dühn-i cevz-i ḡarî ile şürb olunur veyâḡḡud o sülâḡadır ki cenḡiyânâ ve efsentîn ve iklîlü'l-melik ve zebîb ve tîn mişlliden ittiḡâz olunur veyâḡḡud o sülâḡadır ki rîvend, efsentîn, sezâb, fiḡâḡ-ı idḡir, zebîb, ḡulbe mişlliden ittiḡâz olunur veyâḡḡud o sülâḡadır ki türmüs, kuşḡ, efsentîn mişlliden ittiḡâz olunup dühn-i ḡurva' ile isti'mâl olunur.

Ve bu şânda ađmide-i ceyyideden olur raḥb ḥamāmā veyāḥūd ḥamāmā-nın yābisi ki şarāb-ı ‘aḫş içinde ṭabḥ oluna veyāḥūd sünbül-i dühn fustuḳ ile ve ferāsiyünla veyāḥūd ferāsiyün şıḫḫ maṭbūḥuyla bi'l-cümle bu ađmide ceyyidedir. Ve bu dımād dahi ceyyiddir: Daḳıḳ-i ḥulbe, tın, sezāb, iklil-i melik, naṭrūn mişlillerden ittiḥāz olunur veyāḥūd uşşak yüz dirhem, muḳl yirmi beş dirhem, za‘ferān on iki dirhem bu mecmū‘ saḫḳ olunup bi-ḥasebi'l-müşāhede şem‘ ve dühn-i ḥınnādan mütteḥāz ḳayrūṭıyle eczā-i meshūḳa cem‘ olunup dımād olunur veyāḥūd o dımād isti‘māl olunur ki daḳıḳ-i ḥulbe, ba‘r-ı mā‘iz, ḳardemānā, fütenec, kerneb, uşne, sezāb mişlillerden ittiḥāz olunur.

Ammā o vereme sebep ḍarbe olup o verem evvel-i zühürunda şalābete bed‘ eyledi ise ona muvāḫik olan dımād mürd-isferem ile olan dımād olur. Ve tedbīr-i ceyyid budur ki meşrūbāt ve ağmide isti‘māl eylesen ‘udv üzere miḫceme-i müsaḫḫane isti‘māl edersin ve ‘udvu şarḫ eylemezsın belki o mevḍıe ‘alāḳ irsāl edersin ve ba‘dehu telṭıf ve taḫlil aḳvā olanları isti‘māl edersin ve mevḍıe üzere naṭrūn ve kibrit-i aşfer mişlilleri küllü ḥamseti ey-yām ev külle üsbü‘ ilzām edersin ve ba‘dehu on günde bir kerre ḥardal ṭılāsını isti‘māl edersin ve ba‘dehu [368a] ‘alilī fūc ile taḳıye edersin.

Ve eger verem isti‘şā eder ise ḫarḫak-ı ebyāḍ isti‘māl edersin.

Ve eger verem sereṭāna intıḳāl ederse onda recā-i şıḫḫat ḳalil olur ve eger ona nāfi‘ bir devā var ise o devā isḳalınāduş devāsı olur ki aḳrabādīnde mezkūrdur velākin o devāda merāretü’d-dübb olmaya. Ammā onlara muvāḫik ağdiye serı‘u’l-inḫidām olan nīm-birişt şufretü’l-beyḍ ve keşḳ-i şa‘ır. Ve kebidinde südedi olanların ğıdā-i mezkūrlar ve cidden raḳıḳ olan şarābdan miḳdār-ı ḳalil olur ve onlar laḫmdan ictināb ederler.

Merāḳḳ ve ‘Ağal Evrāmı Mu‘ālecesi Beyānındadır

O veremlerin mu‘ālecesi evrām-ı kebid mu‘ālecesine ḳarīb olur ve edviyesi dahi verem-i kebid edviyesidir, lākin bunda olan verem-i ḫārr evvelā red‘ ve şāniyen taḫlil ile mu‘ālece olunmak aḳvā olur ve bunda ḳabḍ ve taḫlilden verem-i kebidde ḫavf olunduĝu ḳadar ḫavf olunmaz. Māsāriḳā evrāmının ‘ilacı evrām-ı kebid ‘ilacı gibidir.

On Altıncı Faşl Kebab Üzere Vâkıf Olan Darbe ve Sağta ve Şadme Beyânındadır

Ba'dı kerre kebid üzere darbe ve sağta ve şadmeden biri vâkıf olur o vakte vâcib olur ki nezf-i dem ve verem-i 'azîm hâdis olmasın için onun tedârükü görüle. Ve eger verem 'arîd olur ise darbeyi ta'kıb eden veremin bizim zikr eylediğimiz mu'alecesi ile mu'alece oluna.

Ve ba'dı kerre darbe mişlillerin vukûu hasebiyle kebidin zâide-i ke-bîresi mevki'inden zâil olur 'ale'l-huşuş o darbe keşire olur ise o zevâl keşîrû'l-vukûf olur ve o zevâl hasebiyle sağ cânibinde olan taht-ı şerâsifte darbe-i mezkûre ve veşbe ve sağta 'akıblerinde veca' hâdis olur ve bu âfeti hâl-i intişâbda hezz ve nefd işlah eder. O 'alîl hey'et-i kıyâmda iken şad-rından ağız olunup silkilir ve tahrik olunur ve onunla zâide mevki'ine gelip def'aten veca' sâkin olur. Ammâ bunun mî-'adâsı olan darbe âfetinde hâcet olur ki evvelâ bed' olunup faşd oluna, eger harâret-i şedîde var ise müberridât-ı râdi'a ile ona tılâ olunup ve kezâlik o müberridât-ı râdi'adan ona sağı dahi oluna. Ve eger dem hurûc ederse müberridât-ı râdi'aya kavâbid dahi hâlt olunur. Ve eger harâret-i şedîdesi ve seyelan-ı dem olmayıp veyâhüd o iki hâlet 'arîd olduktan sonra sâkine ve hâdiye oldu ise onda muhallil isti'mâl olunur. Ve eger dem-i meyyit hâdis oldu ise muhallil isti'mâli mü'ekkeden vâcib olur, pes o mişlillere mümiyâ ile ve dühn-i râzıkîyle tılâ gibi bir muhallil olmaz. Ve bunların bi'l-cümle aşnâfına şadmeden hâdis olan evrâm bâbında mezkûr edviye cidden nâfi' olur.

Devâ-i Ceyyid: Bu veremin ibtidâsında ve harâretin iltihâbı katında yâhüd seyelan-ı dem-i mehfûfta bu devâ nâfi' olur: Rîvend, cûllenâr, dem-i ahaveyn, şebb-i Yemânî mütesâviyete'l-eczâ ağız olunup sağı olunur; şer-beti bir mişkâldır, mâ-ı sefercel ile sağı olunur.

Ve eger o 'alilde harâret-i keşire olmayıp taht-ı mâsı ve tağriyesi olan edviye-i râdi'a isti'mâlini sen murâd eylesen bu terkîb ona nâfi' olur: Keh-rübâ on dirhem, iklîl-i melik on dirhem, verd beş, aqâkıyâ dört, sünbül-i Hindî, zaferân her birinden altışar, kuşûr-i küdür, maştakî her birinden dört, fîn-i Ermenî yedi, cevz-i serv sekiz; bu devâlar ağız olunup lisân-ı hamel suyu ile ma'cûn kılınıp kırş itihâz olunup her kırşu birer mişkâl kılınır.

Devā-i Ceyyid-i Âşer: Bāfılûn on, mağsûl lükk yedi, rîvend-i şînî vezn-i erba'a, za'ferân üç buçuk dirhem, hâşâ vezn-i erba'a, hımmaş-ı esved yedi dirhem, mürr vezn-i hamse, tîn-i Ermenî vezn-i 'aşere; bu mezkûrlar dühn-i süsen ile meltüte kılımr ve içine mûmiyâ dahi katılıp ondan akrâş ittiḥâz olunup saqy olunur ve şerbeti üç dirheme bâliğa olunca kadar olur. Kaçan rîvend-i şînî ve tîn-i maḥtûm ḥabbu'l-âstan bir şey'e ḥalt olursa benim tecribem üzere bu bâbda enfa'ı eşyâ olur.

Ammâ bu âfetin âşerinde ve teverrüm ve iltihâbdan tevakkî olunmayacak zamânda bu kûrştan saqy olunmak vâcib olur: Rîvend, lükk, zencebîl bunlardan akrâş ittiḥâz olunur ve ba'dı kerre zernîḥ-i aşferden bir şey' o kûrşun aḥlâṭına idḥâl olunur. Bu kûrşun kuvveti maraḍda ve taḥlîl-i demde 'acîb olur ve bu kûrş saqy olunup bu tılâ ile üzerine taṭliye olunur, o tılâ budur: 'Üd-ı za'ferân, ḥabb-ı gâr, mükl, kaşabu'z-zerîre, maştakî, şem', dühn-i rāzıkî, meysevsen bu edviyelerden dümâd ittiḥâz olunur.

Kebide 'Arıd Olan Şakk ve Kaç Beyânındadır

Buḳrâṭ zu'm eder ki bir kimsenin kebidine şakk ve inḥirāk 'arid olsa o kimse helâk olur lâkin Buḳrâṭ'ın inḥirâktan muradı cirm-i kebidе ve kebidin 'urûḳuna 'umûm üzere 'arid olan teferruḳ-ı ittişâldir, ammâ teferruḳ zikr olunan vech üzere olmasa belki o kadrden nâkış olsa ondan bür' ve şîḥḥat ümîd ve recâ olunur. Ve o teferruḳtan dem-i bevlî ve dem-i ishâlî ḥadis olur ya'nî teferruḳ ḥadebede olur ise dem bevl eder ve eger teferruḳ kebidin taḳrînde ise dem ishâl eder.

**KİTÂB-I ŞALİŞ FÜNÜNUNDAN ON DÖRDÜNCÜ
FENNİN DÖRDÜNCÜ MAKÂLESİ KEBİD SEBEBİYLE
BÂRİZETEN VEYÂHÛD KÂMİNETEN ‘ÂRİDA
OLAN RUÛBÂT BEYÂNINDADIR O DAHİ FUŞÛLÛ
MÛŞTEMİLEDİR**

**Evvelki Faşl Kebidden Mündeff Olan
Eşyânın Aşnâf-ı İndifâ‘atı Beyânındadır**

Ba‘dı kerre indifâ‘at cevher-i mündefi‘at hasebi ile muhtelif olur ve ba‘dı kerre dahi esbâbı ile indifâ‘at-ı muhtelif olur. Ammâ mündefi‘atın cevheri ba‘dı kerre keylûsî ve ba‘dı kerre mâr veyâhûd gusâlî veyâhûd mirrî veyâ şadîdî-i rakîk veyâhûd esved-i dürdî veyâ esved-i sevdâvî ve gâh müntin ve müntin ve gâhice gayr-i müntin olur ve gâhice dahi dem-i hâliş olur ve dem-i hâliş gâhice mi‘de tarîkinden kay’ ile dahi hürûc eder ve kay’ demin kebidî olduğuna, veca‘ olmadığı delâlet eder. Ve ba‘dı kerre bir şey-i gâliz-i esved hürûc eder ki kebid lahmînin o şey-i esved cevheri olur.

Ammâ bi-hasebi’l-esbâb ihtilâfı budur ki kebid ru‘ûbetinin hürûcuna sebep inficâr-ı verem veyâhûd infitâh-ı süded veyâhûd indifâ‘ veyâhûd cirm-i kebidde veyâhûd ‘urûkuna ‘arîd olan infitâk ve inşîkâk ve şebîh-i inşîkâ‘ veyâhûd darbe ve veşy ve kūrha ve te‘akkül misli nesnelere ve kezâlik da‘f ve da‘f-ı câzibe ve da‘f-ı hâdîme olur, onlar ef‘âlini lâyıķı üzere işlemezler.

Ve hâdîmenin da‘f üzere hâdîm eylediği gıdâyı beden kabûl eylemeye def‘ eder veyâhûd ru‘ûbet-i kebidin sebep-i hürûcu dâfi‘anın kuvveti veyâhûd sũ-i mizâc-ı müzîb veyâhûd esbâs-ı bürûdetten hâdiş olan sũ-i mizâc-ı muç‘if-i bârid olur, o mizâc-ı bâridde istifragât-ı keşîre olur ve lâ-mahâle keşret-i istifrag da‘f-ı kebidde mü‘eddî olur veyâhûd ru‘ûbet-i kebidin hürûcuna sebep imtilân ve fuşûlün vücûdu olur, tabî‘at onları def‘e muhtâc olup def‘ eder.

Ba‘dı kerre imtilâ bedeninin küllîsi hasebiyle olur ve gâh imtilâ yalnız [368b] kebidin kendide olur ve hâşşaten kebidde olan imtilâ o vakte olur ki kebidin demi tevlîdde fi‘li şâlih ve hasen olur velâkin dem-i ‘urûkun dîķi hasebiyle veyâhûd ‘urûkun cezbinde da‘f olmakla veyâhûd zîkr olunan sũded ve evrâm hasebiyle ‘urûka nüfûz eylemez ve kebidde mekş edip yalnız onda imtilâ olur.

Ve ba'dı kerre indifâ'a mü'eddî olan imtilânın sebebi terk-i riyâdet veyâhüd gıdâsını ziyâde kılmak olur yâhüd küliyyatta zıkr olunduğu üzere sebep kaç-ı 'uđv veyâhüd bäsür ve şams mişli nesnelere seyelanı mu'tad iken onun inkı'atı ve ihtibâsı olur.

Ve ba'dı kerre sebep-i indifâ' mevâddın hiddeti ve lez'î olur, zîrâ lez' ve hiddet kebidin kuvâsını fi'lîni gıdâda icrâ etmezden mu'addem o gıdâyı tabî'atın def'ine tabî'atı muhtâc eder ve eger o hiddet ve lez' olmasa tabî'at o gıdâyı def' eylemez idi ve kebidin kuvâsının ef'âlî tamâm üzere o gıdâda te'sîr edip gıdâ ahlâta istihâle eder idi.

Ve ba'dı kerre lez' ve hiddet hasebiyle hürüc eden mündefi'ata şarîk-i hürücunda olan nesnelere dahi tabî' olup 'unf ve 'asf hâşıl olur ve ekşerî bu vech ile buhârânatta 'unf ve 'asf olur.

Ve kebiden olan indifâ'atın sebebi ba'dı kerre nefsi-i kebidde olmaz belki mäsârîkâda olur, her ne kadar nefsi-i kebidde olan esbâbın küllîsi mäsârîkâda olmaz ise mäsârîkâda verem ve südde olup o südde ve veremler indifâ'a sebep olmak mümkün olur her ne kadar ba'dı olur ise. Ve ammâ kebidin kuvve-i câzibesini kavîyye olup cezb eder iken mäsârîkâ cezb etmediğinden mu'teddün bih ve mu'teber indifâ'at olmaz, zîrâ kuvve-i câzibenin mebd'î ve ma'deni kebidir ve mäsârîkânın cezbi ona tebe'iyet ile olur ve onun 'adem-i cezbiyle indifâ'at-ı mu'teber hâşıl olmaz.

Ve çok kerre vâkî' olur ki kıyâm-ı kebid hasebiyle olur, zîrâ kebiden gıdâyı südde hasebiyle veyâhüd âher vech ile beden kabûl eylemez ve o gıdâ kahkarâ ric'at edip berâz şarîkinden hürüca tekâdâ edip kıyâma sebep olur.

Ve mufaşşalen beyân olunan aşnâf-ı indifâ'atın ekşeri fi'l-hakîka da'fa veyâhüd kuvvete müstenid olur, pes fet'î ve qarhî ve sü-i mizâc ve da'f-ı kuvvâ hasebiyle olan indifâ'at da'fı olan indifâ' kabîlinden olur ve fet'h-i südde ve tefcîr-i dübeylât ve def'-i fuğül bi-hasebi'l-kuvvet olan indifâ'at kabîlinden olur. Ve mädâm ki kuvvet kavîyye olmaya, kayh-ı dübeyleyi ve keşret ve 'adem-i imtiyâz hasebiyle fâsid olan fađl-ı demi ve dem-i şâlih-ten kadr-i hâcetten ekşer olan fađl-ı def'aten kâdir olmaz. Ve ammâ fađl-ı dem müntinen hürüc eylese onun netni ile da'fa istidlâl olunmaz, zîrâ dem keşret-i mekş hasebiyle müntin olup dürdî-i esved ve fađl gibi olup tabî'at onu def' edip müntinen hürüc eder, nitekim kûrûhun demi müntinen hürüc

eylediği gibi velâkin kuvvet hasebiyle vâқи̇ olan indifâ'ata hîffet tâbî̇ olur ve şîhhat-ı ahvâl ile olur.

Ve kuvvet hasebiyle mevâdd-ı müntinenin hürûcu redî olmadıkta dem-i esvedin hürûcu dahi külliyyen delîl-i redâ'et olmaz, binâen 'aleyh ba'đı kerre indifâ'at ile elvân-ı muhtelife istifrâğ olunur ve o istifrâğ ile 'alîl şifâ bulur veyâhûd marağına hîffet gelir ve o elvân-ı muhtelife istifrâğ eden kimsenin mevâddını habs etmek ba'đı kerre hatâ olur ve müseddidât-ı muqabbıda ile habs-i mevâddın hatâsı dahi ezyed olur.

Ve ma'lûm ola ki ba'îd değildir ki ba'đı kerre kuvvet da'ife olup fuğülü ğıdâdan temyîz eylemez ve imtilâ-i mevcûde dahi mündefi'a olmaz velâkin sonradan o kuvvet-i da'ifeden kuvvet-i cedîde 'arîd olur veyâhûd indifâ'ı sũdde hasebiyle şurûbetli iki sũddesi münfetiha olup fuğül o kuvvet-i da'ife ile indifâ'ı sũhũletle kabũl eder.

Ve ishâl-i keylũsünün kebidde ve kebidin havâlisinde olan sebepleri kebidin kuvve-i câzibesinin veyâhûd kebidin takrîrinde ve mâsarîkâda olan sũded ve evrâm olur hatâ bu sebepler ile kebid keylũsu cezb ve tağyîr eylemez ve o keylũsu tabî'at ishâl ile def' eder. Ve ishâl-i keylũsünün bâbu'l-em'âda hũkmünü zıkr eyleriz ki bu ishâl ihtimâl olunsa kuvveti ishkât edip zũbũle mü'eddî olur ve bu ishâl habs olunsa taraf-ı 'âlîde nefh ihdâş edip îzâ eder ve nefesi tağyîk eder. Ve ishâl-i keylũsünün ba'đı kerre sebebi keylũsun keşreti olur ve kebidin câzibesî mîkdâr-ı tabî'î keylũsu cezb eder ve 'âmmesi keşret hasebiyle bâkıye kalıp ishâl-i keylũsiye mü'eddî olur.

Ve keşret-i keylũsa dahi sebep mi'denin şehvetinin şiddeti ve ifrâtı olur. Ve ishâl-i ğusâlîye sebep kuvve-i muğayyirenin ve kebidde olan kuvve-i mümeyyizenin da'fları olur veyâhûd fâ'ilden münfe'ilin qadr-i lâyıqtan ziyâde olan infi'âlî ishâl-i ğusâlîye sebep olur veyâhûd ishâl-i ğusâlîye sebep mâsikenin da'fı olur. Ve bu takrîrden zâhir olur ki ishâl-i ğusâlînin emrinde iştibâh olur, o ishâl kebid-i da'iften hâdiş olan ishâl-i ğusâlîye ihtimâlî olduğu gibi mi'de da'ife oldukta mi'denin da'fı hasebiyle hâdiş olan kay³ ve heyđaya dahi müşâbeheti ve ihtimâlî olur, zîrâ mi'de da'fı hasebiyle vârid olan ğıdâyı imsâk edemeyip qable-tamâmi fi'lihâ def' eder ve ishâl-i ğusâlî o def'den hâdiş olur. Ve eger mâsikede da'f yok ise ishâl-i ğusâlînin sebebi kuvve-i muğayyirenin da'fı olur.

Ve bu iki da'f ya'nî mäsikenin ve muğayyirenin da'fları her sū²-i mizāca tābīc olur lākin ekşer-i hālde mäsikenin da'fı harāret ve ruṭubetten olur ve muğayyirenin da'fı ekşer-i hālde bürüret ile olur. Pes bu қаdiyyede cezml olunup ishāl-i gūsālīnın hūdūsu faқаt harāret hasebiyle veyāhūd faқаt bürüdet hasebiyle hādīs olur diye hükm olunmaz belki iki keyfiyyet fā'ilelerin her birisi ile hūdūsu cāiz olur ve 'alā-kile't-taqdīreyn gūsālā demeviyeti ekşer olan ruṭubete istihāle eder ona ruṭubet-i beden keşiren tābīc olduğundan için ve ba'dehu o gūsālā huşürete istihāle edip koyulandır. Ve harāret ile hādīs olan gūsālīnın 'alāmet-i uhrāsı ve kezālīk bürüdet ile hādīs olan gūsālīnın dahi 'alāmet-i uhrāsı vardır ki onu biz qarīben beyān eyleriz.

Ve ishāl-i mirārīnın sebebi keşret-i mirār ve dāfirānın kuvveti olur. Ve şadīdīnın sebebi dem ve ahlātın ihtirākı ve zevebānı olur ve ba'dı kere o ihtirāk cirm-i kebidī ihrāka mü'eddī olur ve bu sürette ahlāt-ı muhtelifle ishāle hāric olduktan sonra cirm-i kebidīn hūrākası dahi hūrūc eder.

Ve ba'dı kerre şadīdī verem ve dübeyleden tereşşuḥ tarīki ile olur ve ekşer-i hālde kebidin verem ve dübeylesinden tereşşuḥ eder. Ve tereşşuḥ sebebi ile hādīs olan kıvāmın edvānı olur.

Ammā o ishāl ki hāşire ve dürdī gibi olur, onun sebebi inficār-ı dübeyle veyāhūd südedin infitāhı veyāhūd te'ekkül ve kurūḥ-ı müte'affine veyāhūd nevāhī-i kebidde olan demin nüfūzu kafil ve kebidin kendide ve etrafında harāret-i қаviyye olduğuna bināen o dem-i қalīl muhterik olmakla olur veyāhūd 'urūqun şiddet-i harāreti olmakla muhtevī olduğu demi tağayyür ve ifsād etmekle beden ondan gīdāsını aḥz eylemeyip dem-i 'urūk gālīz şedīden mūntin ve dürdī gibi olur ve galeyān hasebiyle onda zebediyyet ve harāret-i gālībe ile zevebān ve mirār dahi olur ve bu vücūhla dem-i 'urūk fāsīd oldukta ṭabī'at-ı қаviyye onu def' eder ve o medfūc mizāc-ı a'dānın fesādına delālet eder ve o mizācın aşhābı lā-maḥāle naḥīf mehzūl olurlar. Ve 'urūqun fesādı hasebiyle olan dem-i medfūc-ı mezkūr sevdā-i medfūc-aya müşābih olur velākin farkı budur ki bunun [369a] levni ve kıvāmı ve netni miqdārınca sevdāda o hāller olmaz belki dūn ve noқşān olur. Ve dem 'urūqunun müteğayyir olanları kıvāmda sevdādan aḡlaz ve netni dahi sevdāmn netninden eşed olur veyāhūd mūndefīc olan ruṭubet-i hāşirenin sebebi o berd olur ki demi hāşire ve cāmide eder veyāhūd kebidin da'fı olur ve o

da'f ile ishâl-i gusâlî demevîye ve dürdîye te'eddî eder. Ve da'f-ı kebid hasebiyle olan demevî ve dürdî baġteten hâdiş olmaz belki ekşer-i hâlde evvelâ gusâlî olup ba'dehu demevî ve ba'dehu dürdî olur. Ve baġteten bilâ-tedric hâdiş olan demevî ve dürdî mizâc-ı hârr-ı muhrıktan 'arîd olur, zîrâ mizâc-ı bârid mevâddı ġayr-i nağic-i seyyâl eyler ve mizâc-ı hârr-ı muhrık mevâddı taġşîr edip dürdî gibi eyler veyâhüd o ġuşûrete sebep kebidin kendi laġmı muġterıkan ve ġalîzan ġurücu olur ve onun netninin sebebi 'ufuşat 'arîd olduġu olur ve o 'ufuşat te'ekkül ve ġurġa ve keşret-i ihtibâs ve ihtirâġ ġasebi ile olur.

Ammâ dem-i naġî ishâline sebep kuvvetin kavıyye olup fağl-ı demevîde müzâvele ile taġyire ġacet olmadıġı olur. Ve ba'dı kerre dem-i naġî ġurücu-na sebep inġilâl-i ferd olur ya'nî teferruk-ı ittişâl olur. Buġrâġ der ki bir kimse kebidini su ile mümteli'e eylese ve o su münfecire oldukta ġişâ-i bâtını o su ile mümteli'e olsa o kimse helâk olur. Ve ma'elûm ola ki bir kimse nebîz-i tarî şürbünü iksâr eylese kıyâm-ı kebidîye mü'eddî olur ve kaçan o kıyâm muġtebes olsa kerb ihdâs eder ve o ihtibâstan inġilâl olsa 'alîl istirâġat eder velâkin mühlik olur. Ve ma'elûm ola ki şeyġ olup tül-i müddet marîğ olan kimsenin marâğını kıyâm ta'ġîb edip naġîf olsa ve kaçan o kıyâmdan ihtibâs vâkı' oldukta müte'ezzi' olsa o kimsenin kıyâm-ı kebidî olup mecârî-i ġidânın cefâfı ġasebi ile beden ġidâyı kabûl eylemeyip ona binâen kıyâm hâdiş olduġuna delâlet eder.

el-'Alâmât: İshâl-i kebidî ve ishâl-i mi'avi arasında fark budur ki mi'âdan ġâric olan dem ve aġlât-ı rediyyenin saġcı ve îlâmı ve maġsı olur ve ġalîlen ġalîlen bi'l-ittişâl ġurüc eder, ammâ ishâl-i kebidîde elem olmaz ve keşiren ġurüc eder ve onun ġurücu dâim muttaşıl olmaz. Ve ba'dı kerre beynehümâ vech-i âġer dahi ile fark olunur, zîrâ o ġâric kebidî olur ise berâz ile muġtaliġan ġurüc eylemez belki evvelâ berâz ġıktıktan sonra mevâdd-ı kebidîye müte'ahġiren ġurüc eder, berâzdan mümtâz olur; muġteliġ olan dahi ġalîlü'l-miġdâr olur.

Ve kezâlik ishâl-i mi'adîyle ishâl-i kebidî arasında fark budur ki ishâl-i kebidînin mevâddı müstevî ve keylûsî ġurüc eder, zîrâ mi'âde onda ef'âlini kemâl üzere işleyip üzerine lâzım gelen hidmetini edâ eyledi velâkin kebid onda kemâl üzere fi'lini etmeden o ishâl ile ġurüc eyledi, ammâ ishâl-i

mi'adî oldukta onun mevâddı müsteviyen hürûc eylemez belki onun ile ğayr-i münhağım nesnelere hürûc eder ve mi'ade üzere şıkal dahi ihsâs olunur ve sair âfât-ı mi'ade dahi olur. Ve baçdı kerre ishâl ile münhağım olmadık nesnelere hürûc eder velâkin onun sebebi yalnız mi'ade olmaz belki kebidin mi'adeye müşâreketiyle olur velâkin yine mi'adeye nisbet olunup ishâl-i mi'ade denir sebab-i aklısi mi'ade olup kebiden ancak müşâreket olduğu için.

Ve kezâlik ishâl-i keylûsinin kebidî olanlarını mäsârîkî olanlardan bu vech ile fark olunur ki o keylûsi ishâlden mäsârîkî olanlarında da'f-ı kebid 'alâmâtı olmaz, meşelâ levninde ve bevlinde da'fa delîl olur, tağayyür olmaz.

Ve şadîdin aşnâfi ya'nî kûrhadan hâdiş veremden tereşşuğ eden şadîdler ile ve sair cihâtten hâdiş olan şadîdlerin farkı budur ki kûrhadan ve verem tereşşuğundan hâdiş şadîden muqaddem hummâ olur ve âhirde hummâ olmaz ve eger ba'dehu hummâ olur ise o hummânın sebebi şadîdin hürûcu olmaz belki sebab-i âher ile hummâ 'arid olmuştur. Ve ammâ bizim bundan akdem zikr eylediğimiz o şadîd ki onun mebd'î mäsârîkâ ve mäsârîkâda olan verem olur, onun ihtilâfi keylûs-ı şırf olur ve nefsi kebidde da'f 'alâmâtından bir nesne olmaz ve verem ve levni tağyîr ve tahvîl eden ve veca' mişli bir 'alâmet olmaz ve ona lâzım gelen hummâ dahi da'ife olur. Ve bi'l-cümle şadîd-i kebidî beyâda ve humrete emyel olur ve benzer ki o şadîd kayh ile demden tereşşuğ eylemiştir. Ammâ mäsârîkâ şadîdi beyâda ve şufrete emyel olur ve o şadîd kûrha şadîdine müşâbih olur.

Ve ammâ o mevâdd ki hâşireten hürûc edip kimi kûrûh sebebiyle ve kimi te'ekkül ve dübeylât hasebiyle tevellüd eder ve kimi dahi kuvvet hasebiyle hâric olur idi, pes onlar arasında fark budur ki kuvvet ile olan mevâdd-ı hâşire hürûcuna hîffet tâbi' olur ve onun ile elvân-ı muhtelif-i 'acîbe ma'an hârice olur ve onun ile evrâm 'alâmâtından bir nesne olmaz.

Ve ba'zı kerre o mevâdd-ı hâşirenin hürûcundan muqaddem süded olur ve keyfe mâ-kân ya'nî gerek ise sudde teqaddüm eylesin ve gerek ise eylesin o hâşirlerin hürûcuna hummâ teqaddüm eylemez ve onun şâhibinde zübül olmaz ve onda ishâl-i gusâlî veyâhüd demevî rakîk ve şadîdi ishâlin teqaddümü olmaz.

Ammâ dübeyle olmayıp evrâm-ı sâirede muhtebise ve fâside olan demin hâşireten hürûcunun 'alâmeti budur ki onun şâhibinde verem olur velâkin o

veremde cemf-i midde 'alâmeti olmaz, evvelâ raqîk ve şadîdi ve reşahî ve vesahî ishâl olur ve âhîrû'l-emr gâliz ve hâşir olur.

Ammâ o ishâl ki da'f-ı kebid hasebiyle olup gusâliden bed' edip âhîrû'l-emr dürdîye şâir ve râci' olan ishâlin 'alâmeti gusâlînin tekdaddümü olur. Ve da'f-ı kebid hasebiyle dürdînin ishâli bağıteten olmaz illâ nâdiren ve kalîlen olur ve onda tağayyür-i levn ve sukut-ı şehvet dahi olur da'f hasebiyle. Ve eger sebep mizâc olur ise her mizâcın 'alâmâtı ishâlin o mizâcdan olduğuna delâlet eder. Ve o dürdî ki onun şâhibinde harâret olur, ondan hürûc eden dem muhteriv gibi bir nesnedir ve o hürâka gibi olan demin hürûcuna tekdaddüm eder.

Ahlâtın ve a'dânın zevebâni ve şadîdi ruḡbetin istitlâkı ve 'aḡaş ve kıllat-i şehvet ve mâiyyetinde olan şiddet-i humret ve ba'dı kerre hummâsi olur ve onun berâzi hummâ-i vebâiyyede olan berâz gibi şedîdü'n-netn ve şedîdü'l-ğılaz ve şedîden müştebi'ü'l-levn olur ve o berâzın âhîrinde dem-i esved hürûc eder.

Ammâ sebebi bürüdet olan ishâlin âhîrinde hürûc eden dem bi-nefsihi müte'affin olan deme müşâbih olur, lahm-ı zâib gibi olmaz ve netni cidden şedîd olmaz, bi-sebebi'l-hârr hâric olan ishâl deminden netni eḡall olur ve tevâtür-i ishâli dahi tevâtür-i ishâl-i hârrdan eḡall olur ve kezâlik levn-i berâzi dahi eḡall olur ve ba'dı kerre hâric olan dem-i raqîk esved olur ve müşâbih olur ki ondan miqdâr-ı kalîl ta'akkür ve huşûret vardır lâkin cümüd mertebesine bâliḡ olmamıştır.

Ve o demin hürûcu müstemirr olur ise ekseriyâ gusâlîye tağayyür eder ve evvelinde 'aḡaş-ı kalîl ve şehvet-i ta'âm ekser olur. Ve ba'dı kerre âhîrlerinde 'ufûnet hasebiyle hummayâta mü'eddî olup o dahi şehveti işkâḡ eder ve istiskâya mü'eddî olur. Ve'l-hâşıl bürüdet hasebiyle olan ishâl-i mezkûrun hâli aḡvel ve mümteḡ olur. Ve eger o bürüdet ruḡbet ve yübüsetten bir nesneye muḡârin ve müşâhib ise mevâdd-ı hâricenin hâl-i kıvâmî ile ve 'aḡaş ile o mizâclara istidlâl olunur. [369b]

Ve dübeyle hasebiyle hürûc eden mevâdd ba'dı kerre ḡayhî ve gâliz olur ve dem ve 'aker olur ve ahlât-ı keşîre dahi olur südedde olduğu gibi. Velâkin dübeyle ve mevâddın nuḡcuna ve inḡicârına delâlet eder 'alâmetler vardır ki onlar bundan aḡdem senin ma'fûmun olur. Ve ba'dı kerre dübeyli

ve veremî olan ishâlin evâilinde şadîd-i rakîk seyelân eder ve kaçan onlar münfecir olsalar midde hürûc ve ba'dı kerre dem hürûc eder.

Ammâ kûrha ve âkile hasebiyle olan ishâlin nâhiye-i kebidde veca'ı olur ve kaçan onlar münfecir olsalar midde hürûc eder ve ba'dı kerre dem dahi hürûc eder. Ammâ kûrha ve âkile hasebiyle olan ishâlin nâhiye-i kebidde veca'ı olur ve hârici ve hâricin netni kalîl olur ve kûrhayı ve ekkâli icâb eden esbâbm tekdümü olur. Ve eger hâric olan kebidin cevheri ve lahmı olur ise o hâric esved ve gâliz olur ve ondan mevte qarîb bir da'f hâdis olur ve onda âfât-ı sāire-i mütekdime vü sâbika olur.

Ammâ o ishâl-i kebidî ki imtilâ hasebiyle ve seyelânı mu'tad olan dem-i bāsûr ve tamş gibi olanların ihtibâsı ve 'udvun katı ve terk-i riyâdet mişliller ile 'arîd olur, onun 'alâmeti o esbâbm tekdümü olur ve bunlar ki ishâli def'aten vâki' olur ve mikdârı keşir ve inkatâ'ı serî ve nevâib üzere olur.

Ve o kimsenin ishâli halfe-i tavileye mü'eddi olsa ondan hürûc eden mevâdd dürdî veyâhüd şadîdî ve o misli nesne olur. Ve kaçan halfetten vâki' olan ihtilâf esvedü'l-levn hürûcuna mü'eddi olsa ondan recâ-i bür' kalîl olur. Ve ba'dı kerre ona edviyeden kalîlen gıdâiyyeti olan edviye-i kaviiye-i kâbıda nâfi' olur velâkin âfiyete mü'eddi olacak kadar menfa'at-i bâliğası olmaz. Ve bu bâbda zikr olunan indifâ'atın mu'alecesi ishâlât bâbına te'hîr olundu.

İkinci Faşl Sû-i Kûnyede Olan Kelâmımızdır

Kaçan kebidin hâli fâsîd olup o kebid şâhibine da'f müstevlî olsa o kimsede evvelâ bir hâl zuhûr eder ki istiskâya mu'addime olur ve ona sū-i kûnye tesmiye olunur ve fesâdu'l-mizâc ismi ona mahşûş olur ve o kimsenin evvelâ bedeninin ve yüzünün levni beyâd ve şufrete istihâle eder ve yüzünde ve göz kapaklarında ve etrâflarında ya'nî ellerinde ve ayaklarında tehebbüc zâhir olur belki ba'dı kerre bi'l-cümle bedende tehebbüc olup bedeni cemî'an 'acîn gibi olur. Ve ba'dı kerre ona fesâd-ı hađm lâzım gelir ve gâh ona şehvet-i şedîd 'arîd olur ve tabî'atm istimsâk ve inhilâlî tertîb üzere olmaz ve kezâlik nevmi ve gaşeyânî tertîb üzere olmaz, ba'dı kerre nevm onlara gâlib olur ve ba'dı kerre seheri tavîl olur ve bevl ve 'arağ onda kalîl olur ve ve riyâhî keşir olur merâkkın intifâhî şedîd olur ve ba'dı kerre

huşyesi müntefih olur ve o kimseye kırha ‘arıda olsa onun indimâli ‘usretli olur mizâcın fesâdı hasebiyle ve dürdürde⁸⁹ ve lişatta ya’nî dış diplerinde buhâr-ı fâsidenin teşa‘udu hasebiyle harâret ve hikke hâdis olur ve bedeni müsterhî olup keslân olur. Ve ba’dı kerre riyyede mâ cem‘ olup o riye şâhibine sū’-i kunyeye müşâbih hâller ‘arıda olur ve onun şehanesi müsteskî şehanesi gibi olur.

Üçüncü Faşl İstiskâda Olan Kelâm-ı Câmîdir

Muşannif der ki istiskâ bir nev‘ marağ-ı mâddîdir ve onun sebebi o mād-edir ki ğarîbe ve bāride olup a‘dānın fūrçelerine ve huleline duhûl ve hulûl etmekle a‘dā büyür ve ‘azîm olur ve ammā a‘dā-i zāhirenin küllîsi ‘azîm olur ve a‘dā-i bātineden ālāt-ı ğidā ve mevādi‘-i ahlāt olan o āfetten hālî olur.

Ve istiskānım aksāmı üçtür: Evvelkisi lahmîdir ve onun sebebi ve mād-desi mâiyyet-i balġamiyye olur ve o mâiyyet dem ile ma‘an a‘dāya nüfûz eder. Ve ikinci kısmı zikkîdir ve onun sebebi mādde-i mâiyyettir ki cevfi esfel fedâsına ve havâlsine munşabb olur. Ve üçüncü kısmı tablîdir ve onun sebebi mādde rihiyye olup o havâlîde faş olur.

Ve istiskâ için ‘amme olan esbâb ve ahkâm vardır ki aşnâf-ı selâse aralarında müşterek olur ve her sınıfın mahşûs sebebi ve hükümü dahi vardır ki kendiden ğayride olmaz. Ve istiskānım hudûsu kebidin teġaddüm-i itilâline tevaġkuf eder, evvelâ kebid bi’l-aşâle veyâhûd bi’l-müşâreke ‘alîle ve marîda olur ba‘dehu istiskâ ‘arîd olur velâkin ba’dı kerre kebid mu‘telle olup onun ‘illeti kâtil olur velâkin mücib-i istiskâ olmaz, “Mâ küllü sevdae temreten ve lâ-beydâe şahmeten” meşleline mişdâk olur.⁹⁰

Ve bi’l-cümle istiskānım esbâbı kebidde hâşş olan sebebler olur veyâhûd kebidde bi’l-müşâreke olan sebebler olur. Ve esbâb-ı hâşşîyye esbâbın ülâsı ya’nî akvâsı olur ve onun dahi ‘eamımı hâdîme-i kebidin da‘fı olur ve benzer ki istiskâyaya hadmın da‘fı sebep-i vâsıl ola. Ve ammā esbâb-ı sâbıkası emrâd-ı kebidin mizâciyye ve âliyye olan şıġar ve süded ve ev-

89 “Dürdür” maġriz-i esnândır.

90 Ya’nî cem‘an istiskâda kebidde ‘illet olmak lâzımdır velâkin her kebid ‘illetinde istiskâ lâzım değildir.

rām-ı hārre ve bārīde-i rehle vü şulbe olan maraḍlarıdır, zıkr olunan verem ḫālib demekle ma'ṛūf ırkın femini sedd eder ve üzerinde muḫīṭ olan şıfāk dahi şulb olmakla māiyyet onda müctemi'a olur.

Ve istiskā aşnāfindan iltihābī olanlar mizāc ḫasebiyle 'ārīḍ olan istiskā şınfı olur ve mizāc ḫasebiyle olan istiskā ekşer-i emrde yübüset tevassuṭu ile olur veyāḫūd müberrid nesnelere ḫasebiyle olur. Ve yübüset ve bürüdetten her birisi ḡarīziyyeyi ba'dı kerre tedrīcle taḫlīl eder veyāḫūd def'aten ḫarāret-i ḡarīziyyeyi itfā edip söndürür. Ve bizim bu maḫāmda taḫlīl ile murādımız beyne'l-eṭṭbā ma'ṛūf olan 'örfleridir ve onların müte'āref 'örfleri budur ki ḡarīziyyeye ḫalīlen ḫalīlen taḫallül veyāḫūd ṭufū' 'ārīḍ olur ve onların her birisi ḫarr ile veyāḫūd berd ile 'ārīḍ olur, 'ale'r-rīḫ mā-ı bārīd şürbüyle veyāḫūd ḫammām ardınca ve riyādet ve cimāc 'aḫıbında mā-ı bārīd şürbüyle taḫallül veyāḫūd ḡarīziyyeye ṭufū' 'ārīḍ olur ve ifrāt üzere muratṭıbāt ve müceffifāt olan nesnelere isti'māl olunmakla dahi 'ārīḍ olur. İfrāt üzere vāḳi' olan zevebanāt ve isti'frāḡattan sonra müceffifāt isti'māl olunmak ḡarīziyyeyi taḫlīl eder ve isti'frāḡat-ı müfrītā gerek 'arāḡ gerek bevl veyāḫūd ishāl ve saḫc ve ṭamş ve bevāsīr ile olsun. Ve isti'frāḡatın adarını isti'frāḡ-ı dem olur.

Ve ammā emrād-ı āliyenin keyfiyyette istiskāya mü'eddī olduğunu biz bāblarında zıkr eyledik. Ammā bi'l-müşāreke kebede 'ārīḍ olan emrādın istiskāya mü'eddī ve sebep olanlarında ba'dı kerre cemī'ci bedene müşāreket olur, li-sebebin mine'l-esbāb dem cidden sūḫūnet üzere veyāḫūd cidden bürüdet üzere olduğu ḫasebiyle. Ve ba'dı kerre mi'de bürüdetine ve sū'ci mizācına müşāreket ile olur ḫuşuşan o mizāc-ı bārīdi zereb ta'ḫīb ederse sebebiyyet kavī olur veyāḫūd māsārīḫā müşāreketiyle kebede sebep-i istiskā 'ārīḍ olur veyāḫūd ṭihāl müşāreketiyle olur, o zamān ki ṭihāle şulb veyāḫūd leyyin ve ḫarr olan verem 'ārīḍ olmakla ṭihāl 'azīm olur. Ve kezālik isti'frāḡ-ı sevdā keşir oldukça müşāreket ile sebep-i istiskā ḫādiş olur, zīrā ifrāt üzere sevdā isti'frāḡ olundukta ḫuvvet-i sevdā münteşire olup kebedi inhāk ve id'āf eder ve kebedi tebrīd dahi eder veyāḫūd sevdānın ezāsı kebid[den] dimāḡa vāsıl olup vesvās ihdāş eylediği gibi.

Ve ṭihālın büyüklüğü istiskāya ve kebedin ḫāfına iki vechten mü'eddī olur: Vech-i evvel budur ki ṭihāl 'azīm oldukça kebiden cezbi keşir olup

ķuvvet-i kebidi keşiren selb eder. Ve ikinci vech budur ki tıhâl-i 'azîm kebidin ķuvvetini inhâk eder kebede [370a] müdâddesi hasebiyle ve sevdâya müfrîğ olmakla lâ-mahâle kebidin dem-i şâlih-i ceyyid tevlîdine mâni' olup kebede dâf ve şığar 'arîd olur.

Ve ba'dı kerre sebep-i istiskâ kebidin külye-i bârideye veyâhûd külle-i hârreye müşâreketi olur yâhûd külyede süded ve şalâbet olmakla mâiyyeti cezb eylemediği olur.

Ve ba'dı kerre dahi sebep-i istiskâ kebidin em'âya müşâreketi hasebiyle olur 'ale'l-ķuşûş kebede ķarîb olan mi'â-i şâim müşâreketiyle olur. Ve meşâne ve rahim ve riye ve hicâb bu 'udvlardan birine kebidin müşâreketiyle istiskâ hâdiş olur.

Ve külye müşâreketiyle olan istiskâ dâimâ külyenin sū-i mizâcı hasebiyle olmak lâzım değildir, sū-i mizâe ile istiskâ hâdiş olduğu gibi külyenin südedi ve evrâmı ile mâiyyeti cezb olunmayıp istiskâyâ mü'eddî olur. Ve kezâlik em'â müşâreketiyle istiskâyâ sebep olduğu fakat keyfiyyât-ı em'â müteğayyire olmakla olur değildir belki ba'dı kerre em'âda evcâ' ve mağş ve saħ ve şedîdü'l-veca' kûlinc ve o mislli nesnelere olup kebidin onlara müşâreketi sebep-i istiskâ olur. Ve kezâlik kebidin rahme müşâreketi keyfiyyâtı hasebiyle olmak lâzım değildir belki rahimin evcâ'ı ve fâmsının ihtibâsı ile olur.

Ve ba'dı kerre dahi dem-i bāsür maķ'adedenn muhtebes olmakla kebid maķ'adeye müşâreket eder. Ve âher 'udvlara dahi kebid müşârik olup istiskâyâ mü'eddî olur. Ve ekşer-i hâlde a'đâ-i şüfle kebidin taķa'uru müşâreket eder. Ve idrâr ve nefes a'đâlarına hâdebe-i kebid müşâreket eder ve bu müşârekattan istiskâyâ ekşer-i hâlde mü'eddî olanları külyeye ve şâime ve tıhâl ve mâsarîķâ ve mi'deye müşârik olur.

Ve ba'dı eţibbâ dediler ki ba'dı kerre istiskâ o evrâm ile hâdiş olur ki onun ħudûşu hâlî mahallerde olur ve ķuşûşan nâzile hasebiyle ve sū-i mizâc ile hâdiş olup kebede sârî ve đârîr olur veyâhûd dem-i sevdâvî çok kerre onda muhtekim olup eţrâfında ve civârında süded ihdâş eder ona dem-i sevdâviyyetin vuşûlü ve zerebin ħudûşuyla. Ve bu mezkûrlar hasebiyle olan müşâreket nevâhî-i ħaķvde devâ ile taħlîl ve istifrâğı kâbil olmayan elem-i râsiĥe ba'de'l-muķâsât istiskâyâ mü'eddî olur. Şeyĥ-i Reîs der ki ba'dın bu zikr ettiğimiz kelâmı mühezzeb ve munaķķah kelâm değildir.

Ve istiskânın erdeyi marağ-ı hâdd ile olan istiskâdır. Ve baçdı nâs rey ederler ki istiskânın lahmî sınıfı zıkkî ve taḅliden şerrli olur, zîrâ lahmînin fesâdı kevide ve bi'l-cümle ʿurûka ve lahma ʿammıdır hattâ istiskâ-i lahmîde hağm-ı şâlişin cumhûru ve muʿzamı bâtil olur. Ve bağdılar rey edip derler ki istiskâ-i lahmî bâkî aşnâfından hafıftır hattâ taḅliden dahi lahmî eḫaff olur lakin evlâ olan zıkkî cümlesinden aşab olmaktadır. Ve lahmînin bir sınıfı olur ki cemrân envâ-ı istiskâdan o sınıf eḫaff olur ve lahmîden bir sınıf dahi olur ki cidden redî olur. Ve bu lahmînin ihtilâfı sebebinin ihtilâfı ḫasebiyle olur, ammâ zâhir-i hâl ve tecrîbe ile maʿlûm olan budur ki lahmînin ekser-i aşnâfı eḫaff olur. Ve lahmî istiskâda vâcib değildir ki kebid sâir istiskâda olduğu daʿftan ziyâde daʿf ola.

Ve mizâc-ı taḅrîsî hârr ve yâbis olanların istiskâsı sâir emzice aşḫâbının istiskâsından ḫatarlı olur onun için ki o mizâc şâhibi mizâcının dıddı mizâcı olan marağ ile marîd olmaz sebebi emr-i ʿazîm olmadıkça.

Ve şalâbet-ı tihâl ile şâbet eden istiskâ şalâbet-i kebid ile ḫâdiş olan istiskâdan keşiren eslem belki onun ilâcla şihḫatı mercû olur.

Ve bağdı kerre mâdde-i istiskâ galebe edip rebv ve dık-ı nefes ve suʿâl ihdâş eder ve onun o hâli mevt ve helâkin kurbüne delâlet eder, üç güne varınca kadar o kimsenin helâkini inzâr eder. Ve bağdı kerre dahi nefesi müzâḫame ile tağyir eder ve onun nefesinin tağayyürü belle ḫasebiyle olmaz, bu vech ile olan mâddenin galebe ve nefesi tağayyürü eslem olur. Ve bağdı kerre mevtine qarîb feminde ve lişâtında ḫurûḫ ḫâdiş olur buḫâr-ı redî ḫasebiyle ve âḫirinde sū-i mizâc-ı dem ile bedeninde dahi ḫurûḫ ḫâdiş olur. Ve bağdılar dediler ki müstesḫî olan kimseden faḫm mişlli nesne nüzül eylese helâkini inzâr eder.

Mâlîḫülyâsı olan kimseye istiskâ ʿarîd olsa mâlîḫülyâsı münḫall olur istiskâ tertîb eylediği için.

Ve maʿlûm buyurula ki istiskâda ʿarîd olan ishâl mühlük olur. Ve şâhib-i ishâl olan kimseye vâcib olur ki bedeninden müntefih olan mevdiʿi tafahḫuş edip o müntefih evvel-i ʿâne midir yâḫüd iki ayaklar mıdır yâḫüd zahr ve iki böğreklerin nâhiyeleri midir yâḫüd ḫatan ve miʿâ mıdır taʿarrüf eyleye ve taḅrâtı lînet üzere midir veyâḫüd yübs üzere midir onu dahi taʿarrüf eyleye, zîrâ müstesḫînin yübs-i taḅrâtı taḅrâtın lîninden ecved olur ḫuşuşan ḫatan-

dan ve külyelerden bed' eden istiskâda yübs-i tabî'at ziyâde ecved olur. Ve kaçandan bed' eden istiskâda lîn-i tabî'at keşîrî'l-vukû' olur, zîrâ o istiskâda mi'âya ruṭûbet ziyâde vârid olur. Ve ḳuddâmdan bed' eden istiskâda yübs-i tabî'at ziyâde olur.

Ve yine vâcib olur ki müstesķi olan kimse sehk ya'nî halka-i dübürün ve 'ânenin ahvâlini tefahhuş edip o 'udvlar da'ife midir veyâhüd lahîme midir ta'arrüf eyleye. Ve lahîme olan kuvvete ve ishâli ihtimâle delâlet eder. Ve yine vâcib olur ki şafna ya'nî huşyenin kîsine dahi nazar olunup şafn dahi intifâhta ve lînde müşârik midir ta'arrüf edip bile, eger şafn ya'nî huşye müşârik ise ondan reşh ḫavf olunur ve reşh mu'ann ve mu'azzeb ve o ḳurûḫ-ı ḫabîşeye mü'eddî olur ki onun bür'ü 'usretli olur.

Dördüncü Faṣl İstiskânın Esbâb-ı Müstereke-i Mezkûresinden Sonra İstiskâ-i Zıkkînin Esbâb-ı Maḫşûsaları Beyânındadır

Zıkkînin ḫudûsuna sebeb-i vâsıl budur ki fadla-i mâiyyet maḫreci nâhiyesinden ḫurûc eylemez ve bi'd-darüret mağîdi olmayan mevâdi'e gâ-yişa olur ya'nî nüfuzu lâ-yık olmayan maḫallerde nüfûz eder reşh ṭarîki ile veyâhüd o mâiyyet muḫteḳin olduğu mevâdi'de tebḫîr edip buḫâr nüfûz etmek ṭarîkiyle ve o mâiyyetin riç'ati kesret ḫasebiyle olur veyâhüd def'i ṭabî'atinin şiddet-i def'i ve o mecârîye ḳahr-ı ḫarûrisiyle ḳahr ve def'i ki fedâ-ı baṭna ve em'âda olan ḫalâ-ı baṭına olan mecârîden fudûl cârî olur. Ve o fudûl-i mâiyyetin ekşer-i vukûfu şerb ile şıfâḳ-ı baṭın arasında olur, zîrâ o mâiyyet şerbe taḫallül eylemez meger ki şerbde te'ekkül ola.

Ve senin ma'flûmun oldu ki ba'dı kerre def'i ṭabî'î ḳayḫı 'izâmnda tenfîz eder ve ḳayḫtan raḳîḳ olan mâiyyeti 'izâmdan leyyin olan a'ḫdâya def'i ṭabî'atın tenfîzi bi-ṭarîki'l-evlâ şâbit olur.⁹¹ Ve ba'dı kerre fadl-ı mâiyyetin mağîdinin ḡayriye inşîrâfi kebidde sâlik olan mecârî-i ḡıdânın ḳurb-i kebidde inşîdâ'ı ve inşîkâkı ḫasebiyle olur ve kebid muḳaribinde mâiyyet taḫallüb eder. Ve bu mâiyyetin mağîdinin ḡayride ictimâ'ının bir sebebi ve vechi dahi vardır ki onu ḳudemâ-ı aḳdemîn ve evvelîn zıkr eylediler ve onlardan o vechi ba'dı müte'ahḫîrîn intihâl ve intihâb eylediler ve onun

91 Bu kelâmdan Şeyḫ'in maḫşûdu budur ki mâiyyetin şerbe 'adem-i nüfûzu ḫükm-i ekşeridir ve illâ nâdiren nüfûz etmek mümkündür 'izâma ḳayḫın nüfûzu delâleti ile.

taqrîri budur ki ana karnında olan cenîn gıdâsını sûrresinden aḥz eder ve kezâlik bevl etmek iktidâ iylese yine sûrreden bevl eder hattâ göbeği kaç olmazdan muḳaddem henüz doğan tıfl dahi göbeğinden bevl eder, pes o cenînde biraz ʿurûḳ vardır ki onun fûvvehâtı sûrreye gelip gıdâsını sûrresinden aḥz eder [370b] ve biraz ʿurûḳ dahi vardır ki onun fûvvehâtı tarîḳinden bevl ḥâric ve mündefiʿ olur ve kaçan o cenîn tevellüd edip sûrresi kaç olsa gıdâ ve bevlden her biri tarîḳ-i muʿtâd u maʿrûfa muṣarîf olup o sûrrede olan fûvvehâtından bir nesne duḥûl ve ḥurûc eylemez, o fûvvehât muʿaṭtala ve mesdüde olur ve kaçan mecrâ-yı muʿtâdda südde muḥkem olup cihât-ı uḥrâda olan dâfiʿalar dahi o mâiyyetin nüfûzuna şedîden muḳâvemet eyleseler mâiyyet o ʿurûḳlarda fûvvehât-ı mezkûreye gelir ve o fûvvehâtan sûrreye menfez olmamakla batna münfetîḳ ve münfetiḥ olur ve batnın ḥilkat-i ūlâsından ḥacmi ekṣer ve aʿzam olur ve ḥadebe-i kebidde olan menâfiz-i muṣdamme olup kapanır, zîrâ ḥadebede olan mecârî dayıktır hattâ taqrîrde olanlardan dahi aḍyaktır ve batıd değildir ki batında olan mâiyeti edviye ile istifrâḡ olursa istiḥmâl olunan edviye o mâiyyeti zıkr olunan tarîḳten kebidde cezb eder ve kebidden dahi taqrîr tarîḳinden emʿâya ve ondan dahi tarîḳ-i berâzdan ḥurûc eder.

Ve zıḳḳî istişkānın esbâbı beyninden sebep-i vâsıl kuvve-i mümeyyize olur veyâḥûd mecârîde olur.

Ammâ kuvve-i mümeyyizede olan sebep-i vâsılın beyânı budur ki kuvve-i mümeyyize bir kuvve-i mürekkebedir ki onun terkîbi kebidin dâfiʿası ve külyelerin câzibesinden olur ve mâiyyetin demden imtiyâzı o iki kuvvetin ictimâʿıyla olur ve kaçan o iki kuvvetten biri veyâḥûd ikisi cemʿan daʿif olsa veyâḥûd mecrâda südde olsa ve ḥuşûşan külyede verem-i şulb olsa mâiyyet aḥlâttan mütemeyyize olmaz ve miḳdârı ziyâde olmakla onlara mecârî dahi siʿa vermeyip istişkā-i zıḳḳî vücûhundan birinin vuḳûʿu vâcib olur.

Ammâ mâdde-i mütemeyyizede olan sebep-i vâsıl budur ki mâiyyette keşret cidden ziyâde olur ve kuvve-i mümeyyize onu temyîzden kemmiyyetin keşreti ḥasebiyle ʿâcize ve daʿife olur veyâḥûd mâdde-i mümeyyizede inhiḳâmın cevdeti olmaz ve inhiḳâmında cevdet olmayan mevâdd mâiyyetten mümtâz olmaz.

Ve mâiyyetin keşret-i kemmiyyeti mâ-ı keşîri şürble ve keşret-i şürb ʿaşa-ı gâlibin şiddetiyle ve ʿaşaım galebesi dahi kebidde mizâc-ı muʿatış olmakla olur veyâhüd ʿaşaı ihdâs eden esbâb-ı säireden biriyle olur yâhüd ʿaşa südde hasebiyle olur, zirâ kaçan kebid tarîkinde südde olsa mâiyyet kebidde ʿadri-ı muʿteber vâsıl olmaz ve şürbü keşîr olur velâkin yine keşret-i şürbden dahi ʿaşa zâil olmaz veyâhüd mâ-ı meşrüb-ı hârr olur veyâhüd o mâddede mülûhat ve bürakiyyet mişlli keyfiyyet-i muʿatışa olmakla o meşrüb olan suların ʿaşa menfaʿati olmaz.

Ammâ mevâdd-ı mütemeyyizde olan iki sebebin ikinci sebebi mümeyyizenin ʿadem-i temyîzi cevdet-i inhiğâm olmadığı ile olur, ğığânın hadmı ceyyid olmayıp mâiyyetle cemîʿan bedene vârid olsa ağâ o vâridin bağısı- m kabûl ve bağı âherini redd eder ve o merdûd bağı kerre mecrâyı mümte- liʿ edip mâiyyeti gâlibe ise istiskâ-i zıkkıye ve rihıyyeti gâlibe ise istiskâ-i tabliye müʿeddî olur ve bu sebebler hadm-ı şânide olur.

Ammâ zıkkînin mecârîde olan esbâbı o mecârîde evrâm ve süded olup mâiyyeti mesâlikine sükûttan ve cihâtına nüfûzdan mâniʿ olduğu olur ve o südde mâiyyeti vech-i mezkûr üzere kendi mecârîsine cereyânından menʿ eyledikten sonra kendi mecârîsinin gayrı mecârîye nüfûz edip istiskâya se- beb-i vâsıl olur.

Ve kaçan müstesķiden tabîʿat mâiyyeti bi-zâtihâ defʿ eylese hâlâşa ve necâta delîl olur ve kaçan müstesķi bezl olursa ekşer-i evķatta üç günde yine müntefih olur ve o mişlli olan istiskâ ekşer-i hâlde rihıyye olur. Ve İbuķrâť dedi ki bir kimsenin hiçâbla miʿdesi arasında balġam keşîr olup onu icâʿ ve izâ eylese o balġam ʿurûk tarîkinden meşâneye icrâ olunur ise onun ʿilleti zâile ve vecaı mündefiʿa olur. Ve Câlînüs der ki evlâ olan balġamı ʿâneye ihdâr eylemekdir, meşâne cihetine balġamı ihdâr emr-i şavâb deġildir ve zıkr olunan balġam ne keyfiyyette meşâneye reşh olunur ki o balġam mâiyyet-i rakıka deġildir. Ve Şeyh-i Reîs der ki baʿid olmaz ki balġam taħlîl ve terķîk olunup baʿdehu meşâneye ihdâr oluna ve kezâlik baʿid olmaz ki tabîʿat onun için vaķt-i đarürette ve cihât-ı uhrâda hâil oldukta bir tarîk ih- tiyâr eyleye. Bunun nazîri şadrdı müctemîʿ olan kayhıt ki onu tabîʿat ʿırķ-ı ecvefe defʿ edip meşâneye ihdâr eder ve zıkr olunan balġamı meşâneye ihdâr şadrdın kayhıtını ʿizâm-ı şadra infâzdan aʿceb deġildir ve kayhı ʿizâm-ı

şadra şabîr'atın infâzı mütehaqqık ve müsellimdir, ne keyfiyyetten balgâm-ı mezkûru meşâneye ihdârı müsteb'ad olur! Ve ba'dı e'tıbbâ, Bukrât'ın kelâmını tevcîh edip dediler ki balgâmdan Bukrât'ın murâdı balgâm-ı mâidîr, pes beyne'l-hicâb ve'l-mi'ce müctemî' olan balgâm-ı mâi mâiyyet-i säire gibi tereşşuh edip meşâneye münhadir olmak ba'dı değildir. Ve Bukrât'ın kelâmını bu vechle tevcîh ba'dı olduğundan mâ-'adâ onu irtikâba hâcet dahi yoktur. Cālînüs'ün istib'adı bizim zıkr eylediğimiz vechle mündefî' olur.

Ve ba'dı kerre batna intifâh 'arıd olup müsteski gibi olur, fi'l-haqqıka o intifâh istiskâ değildir ve onun sebebi budur ki o kimsenin em'asında kırha hâdişe olup ve kırhası muntekibe olup delinir ve em'anın şüflü batnına inşibâb edip batnı muntefih ve 'azîm olur ve em'anın delikliğinden o kimse helâk olmaz belki sebep-i âher ile ölünce kadar sağ kalır. Şeyh-i Reîs der ki bir kavm ona zâhib oldular velâkin benim katımda onların zâhib oldukları ba'dı gibidir, zîrâ em'ası meşkûb olan kimse batnı muntefih olunca kadar sağ kalmaz ve helâk ona intifâhtan mukaddem erişir huşuşan inhirâk em'â-ı 'ulyâda ola.

Beşinci Faşl Esbâb-ı Müsterekeden Mâ-'adâ İstiskâ-ı Lahmînin Esbâb-ı Maşşûsaları Beyânındadır

Bu nev' istiskânın sebep-i mukaddemi hağm-ı şâlişin ya'nî 'urûkta olan hağmın fecâcete ve mâiyyete ve balgâmiyyete meyli olan fesâdıdır, o fesâd hasebiyle dem ebdâna ve a'đaya iltisâk-ı şabîr üzere mülteşik olmaz redâ'eti hasebiyle. Ve ba'dı kerre dahi istiskâ-ı lahmînin sebep-i mukaddemi hağm-ı şânînin veyâhüd hağm-ı evvelin fesâdı veyâhüd mütenâvelin balgâmiyyeti tevlîdi olan fesâdı olur. Ve kaçan kebidin hağıme ve mâsike ve mûmeyyize kuvâları da'tife olup câzibe-i a'đâ-i kaviyye olsa veyâhüd a'đânın hağimesi da'tife olsa o ahvâl istiskâ-ı lahmîye sebep-i mukaddem olur. Ve ekşer-i hâlde sebep nefsi kebidin bürüdeti olur veyâhüd müşâreket ile kebidin bürüdeti olur her ne kadar nüfûz-ı gıdâdan mâni' olur evrâm ve süded mevcûde olmaz ise.

Ve istiskâ-ı lahmînin ekşer-i hâlde sebebi 'urûk-ı bedenın bürüdeti ve lüzüctli ağdiye tenâvülünden ve tîn mişllileri tenâvülünden 'urûka 'arıd olan emrâd ve süde olur veyâhüd sebep havâ-ı bâriden 'urûkun kıviyyen

te'essürü ve temekkünü ve teberrüdü olur. Ve ba'dı kerre sebep bedeni ve ahlâtı izâbe eden harâret [371a] olur. Ve kaçan südde vâkı'a olup o südde mevcûde iken nevâhî-i külâdan hılt-ı şadîdî zevebânının intifâdı mümkün olmasa o hılt bedende müteferriğ olur ve ekşer-i hâlde def'aten lahmî istiskâ ondan hâdis olur.

Ve ihtilâf istiskâ-i lahmîye ba'dı kerre cidden nâfi' olur. Ve ba'dı kerre tabî'at cehd edip fağl-ı mâiyi mecârî-i tabî'î ve mecârî-i ğayr-i tabî'îye şarf eder velâkin ba'dı kerre o def'lerden tabî'at 'âcize olur. Ve ba'dı kerre dahi tabî'at o fağl-ı mâiyyeti def'aten istilâ etmezden muğaddem ğayr-i tabî'î nüfûz ile o fağl nüfûz eder ve ba'dı kerre dahi mecârî o fağlı kabûl eylemez ve ba'dı kerre dahi ahlâtın fağl-ı mâisini kebid cihetine def' eder, zîrâ o fağl mâidîr ve kebidde indifâc şânından olanlar cinsindedir.

Ve kaçan kebid ve havâlîsi da'fîna ve keşret-i mevâddına ve süded hasebiyle a'đânın 'adem-i kabûlüne binâen o fağlı kabûl eylemese pes bu iki def' arasında ya'nî mecârîye veyahûd kebidde def' arasında tabî'at mütehayyire kalır. Ve fağıl İbukrâ't der ki bir kimse kebidini mâ ile mümteli'e kılıp ba'de hu o su münfecir olup ğışâ-ı bātına seyelân ve bātınını mümteli'e eylese o kimse helâk olur. Ve Câlînûs der ki ğışâ-ı bātın mümteli'e olur ise dediğinden İbukrâ't'ın murâdı zâhir-i kebid üzere hâdis olan nüfâât-ı keşire olur, zîrâo nüfâât mâi cem' eder, her kaçan o nüfââtta keşret olup münfecire olsalar feğâ-ı bātında hâşıl olur ve şerbe nüfûz eylemez meger ki şerbde te'ekkül ola ve o te'ekkül mânın olduğu cihette ola. Ve yine Câlînûs der ki bu mâ mâ-ı müstesķin gibidir müstesķinin ba'dıları helâk olmaz belki onun suyu iħrâc olunup kendi hayât üzere kalır ve suyun ğurucu ba'dı kerre bi-ıtabî'n ve ba'dı kerre 'ilâcla olur, pes müstesķinde suyun ğurucu ve hayâtın beķası olduğu gibi ğışâ-ı kebid bātından münfecire olup bātını mümteli'e eden kimse hayyen bâķî kalmak velev 'alâ-nedretin ve bu'din câiz olur. Ammâ muşannifin zannı budur ki o kimse lâ-maħâle helâk olur, zîrâ kebidin zikr olunan suyu müstesķinin suyundan erde'dir ve feğâ-ı bātına muşabbe oldukta onda buħârı işâbet eylediği mevâdî'i ifsâd eder. Ve kezâlik kebidî muħî't olan ğışâ o nüfâât-ı keşire ve içinde müctemî'a olan mâiyyet-i fâside hasebiyle fâsiddir ve o mişlli kebidin şâķibi hayâtta kalmak zann olunmaz.

Altıncı Faşl İstiskâ-i Taḫlî Esbâbı Beyânındadır

İstiskâ-i taḫlînin ekşer-i esbâbı haḏm-i evvelin min-ciheti'l-kuvv ve yehūd min ciheti'l-mâdde fesâdı olur, zîrâ haḏm-ı evvel ceyyid olmayıp o ğıdâda ḫarâret-i daḫifenin fi'lün-mâsı ve ğayr-i kavî teşîri olsa ve ona binâen beden dahi o ğıdâyı kerîh görüp kendiden tenḫıye ve şarf eylese o mişlli ğıdâmn evvel-be-evvel istihâlesi buḫâriyyete ve riḫıyyete olur. Ve baḫdı kerre o mevâdd nevâhî-i miḫdeyi ve emḫâyı muḫîfe olur ve baḫdı kerre mağş-ı dâim ihdâş eder, zîrâ onda olan ḫarâret ğayr-i müstaĝliye ya'nî ğıdâyı kaynatmak mertebesine bâliĝa olmayan ḫarâret o ğıdâyı taḫlîl-i daḫif ile taḫlîl ve riyaḫa ihâle eder ḫuşuşan miḫde ve nevâhî-i miḫde ve emḫâ bâride ve raḫbe olup o ğıdâyı haḏm-i kebidî kabûle müsta'idd ve müheyyâ eylemese ve baḫdehu kebidde daḫî bir neyḫ ḫarâret olsa ki o ḫarâret haḏm-ı kebidî kabûle müsta'idd olmayan mevâddın haḏmını kaşd eylese o vaḫt riyaḫa istihâle ziyâde olur. Ve baḫdı kerre riyaḫın sebebi bu olur ki miḫdede ve kebidde ḫarâret ĝarîbe-i şedîde olup aĝdiye-i raḫbeye ve bedende olan ruḫbât-ı sâireye ḫarâret-i ĝarîziyye istilâ edip haḏm etmezden muḫaddem o ḫarâret-i ĝarîbe mübâderet ve müsâraḫat edip onda ğayr-i taḫlî olan efḫâli-ni işleyip ḫable en-yen haḏmı riyaḫa taḫlîl eder. Pes bunlardan zâhir olur ki taḫlînin sebebi haḏm-ı evvelin ve ḫarâretin daḫfı veyâhūd ruḫbete müstevliye olan ḫarâret-i ĝarîbenin şiddeti olup müddet-i haḏma bülûĝa ḫadem-i imhâli veyâhūd aĝdiyenin müvellid-i riyaḫ olduğu olur.

Ve baḫdı kerre ḫummayât-ı vebâiyyede ve sâir emrâd-ı ḫârrenin çoĝunda baḫna intifâḫ ḫarîd olur ve baḫn taḫb gibi olup yed ile daḫb olursa ondan şavt-ı taḫl istimâḫ olunur ve o ḫâlet ḫalâmet-i rediyye olur.

el-ḫAlâmātu'l-Müştereki: Cemîḫan istiskâya fesâd-ı levn tâbiḫ olur ve tuḫâl ḫilletinde dahi fesâd-ı levn olur velâkin tuḫâlde fesâd-ı levn ḫudrete ve sevâda mâil olur. Ve bi'l-cümle istiskâda iki ayakta tehebbüc olur ḫarâret-i ĝarîziyyenin daḫfı ve demin ruḫbeti ve buḫâriyyeti ḫasebleri ile ve iki gözlerde ve eḫrâf-ı sâirede dahi tehebbüc olur. Ve cemîḫan istiskâ aşnâfı ḫaḫş-ı müberriḫ ü şedîd ve dîḫ-ı nefesten ḫâlî olmaz ve ekşerinde ḫaḫma şehvet ḫalîl olur onların suya iştiḫaları şedîd olmak ḫasebiyle velâkin berd-i kebid ḫasebiyle ḫâdiş olan istiskâda ve ḫuşuşan kebidin bürüdeti keşîren mâ-i bârid şürbünden olanlarm suya şehveti şedîde olmaz.

Ve bi'l-cümle istiskâ aşnâfında ve huşuşan istiskâ-ı zıkkîde ve ba' dehu lahmîde bevl kâlil olur ve ekşer-i ahvâlinde müsteskinin bevl kızarır, zîrâ keşir olan bevlî şâbiğ olan mevâdd bevl-i kâlîli şedîden şâbiğ olup humreti ekşer ve müşebbi'a olur. Ve kezâlik müsteskinde demeviyet ve mirre-i hamrâ mâiyyetten mütemeyyize olmaz ve pes onda şâbiğ qadr-i mu'taddan ziyâde olur. Ve bunlardan zâhir olur ki müsteskinin bevlinden olan şıbgla harârete istidlâl olunmaz.

Ve çok kerre müsteskiye hummayât-ı fâtire 'arîd olur ve o büsür dahi 'arîd olur ki tefettuk eyledikte içinden mâ-yı aşfar hurûc eder.

Ve lahmîde ve tablîde zereb keşiren vâki' olur. Ve verem-i kebiden nâşî olan istiskânın evvel-i hudûsunda tabî'at müştedde olup evvelâ 'alîlin iki ayaklarını tevrîm eder ve onda bilâ-nefs su'âl olur ve onun eyem ve eyser câniblerinde bir nev' verem hâdis olur ki gaybet edip sonra yine zâhir olur ve bu verem ekşeriyâ zıkkîde olur.

Ve eger istiskâ hâşireteynden ve katandan ibtidâ ederse evvelâ kademleri teverrüm eder ve ona zereb-i favîl 'arîd olur ki o zereb münhall olmaz ve ma'a-hâzâ o zereb ile istiskânın mâiyyeti istifrag olunmaz.

Ve hârr olan sebeblerden hâdis istiskâda 'alâmât-ı harâret ve iltihâb ve 'aşaş ve işfirârü'l-levn ve merâretü'l-gamr ve bedenin şiddet-i yübsü ve şehvet-i ta'amın sukûtu ve aşfer ve ahdar kay' olur, cem'an bu mezkûrlar ona 'alâmettir ve bu nev' istiskânın ahirinde hurkat-i bevl ekşer olur o vakitte bevl merâriyyeti müştedde olduğundan için.

Ve ekşeriyâ bir istiskâda zevebân-ı keşir olup onun indifâ'atı iki mecrâ-yı tabî'lere nüfuz eylemese onun 'alâmâtı keşret-i şafrâ ve zevebân 'alâmetlerinin vücûdu ve bevl ve berâzdan gusâlî ve şadîdî olanların tekaddümü olur ve bu nev' istiskâ hâşire ve kağan nâhiyelerinden ibtidâ eder ve cem'an bu minvâl üzere hâdis olur emrâd-ı hâdde hasebiyle hâdis olan istiskâlar.

Ve ammâ sebab-i bârid hasebiyle hâdis olan istiskânın urûdu mezkûrun hilâfî üzere olur. Ve ba'dı kerre sebab-i bâriden hâdis olan istiskâda şehvet-i ta'am müştedde olur mi'de bürûdetinde olduğu gibi lâkin kaçan o mizâc-ı bârid ifrâğ üzere olur ise şehvet-i sâkıta ona lâzım olur.

Ve sebebi [371b] verem-i şulb olan istiskâda verem-i şulbün 'alâmâtı dahi ona 'alâmet olur ve kezâlik verem-i şulba tâbî' olan zereb ve kıllat-ı şehvet-i ta'âm dahi 'alâmet olur.

Ammâ sebebi verem-i hârr olan istiskânın bidâyesi kebid cihetinden olur ve tabî'at onda mu'tekile olur. Ve verem-i hârrın 'alâmât-ı sāiresi dahi mevcûde olur.

Ammâ tıhâl hasebiyle olan istiskâyâ levnin hudrete meyl ve 'ilel-i tıhâlin tekdümü delâlet eder. Ve ba'dı kerre tıhâlî istiskâda şehvet sâkıta olmaz ve olur ise dahi kebidî olan istiskâda şehvetin sukûtu miqdârına ve vaktinin miqdârına bâliğ olmaz. Ve tıhâlî istiskâyâ 'ilel-i külâ ve evrâmı ve kurûhu tekdüm eder.

Yedinci Faşl İstiskâ-i Zıkkî 'Alâmâtı Beyânındadır

Bu istiskâda batında şikal-i mahsûs olur ve batına darb olursa onda şavt mesmû' olmaz belki batın tahrik olursa onda mâ'î muhadhad şavtı istimâ' olunur ve kezâlik bi-nefsihi müsteski olan kimse bir cânibden cânib-i âhêre tahavvül eylese ondan dahi o şavt-ı muhadhad istimâ' olunur. Ve onun melmesi zıkk-ı memlû melmesi gibidir, zıkk-ı menfûh melmesine müşâbih değildir. Ve bu istiskâda a'câ'ible ve dahme olmaz ve lahmî istiskâda a'câ'nın hacmi gibi hacm olmaz belki zübül olur ve cilde-i batını üzere şikâle olur, ra'ib-ı memdud olan cildin şikâlesi gibi. Ve ba'dı kerre zıkkî istiskâda zekerde verem ve şafında kayle olur. Ve bu müsteskinin nabdı sağır ve mütevatir ve şalâbete mâil olur ve hucubun temdîdiyle nabdda dahi temeddüden bir şey olur ve ba'dı kerre ahirinde keşret-i ru'tubet ile onun nabdı leyyine meyl eder.

Ve kaçan istiskâ-i zıkkî def'aten hâdiş olup ona haşâtın hurûcu tekdüm eylese ve o istiskâyı fâ'il kebidde bir sebab-i zâhir olmasa külyeden câ'iler olan iki mecrânın birisi münharık olduğuna sen hükme eyle.

Sekizinci Faşl İstiskâ-i Lahmînin 'Alâmâtı Beyânındadır

Bu istiskâ şahibinin bedeninde 'umümen intifâh olur meyyitin cesedinde olduğu gibi ve onun a'câsı ve huşuşan yüzü 'abâlete meyl eder, zübüle meyl olmaz ve a'câsından hangi 'udva işba' ile gamz olursa o mevdi'

müngamiz olur ve onun batnında intifâh ve taḥadḥud olmaz ve kezâlik intifâh ve ḥurûc-ı sürre ve teṭabbul dahi olmaz zıkkî ve ṭablî istiskâlarda olduğu gibi. Ve ekşer-i emrde bu laḥmî istiskâyâ zereb ve beyâda mâil lîn-i ṭabî tâbî olur ve onun nabdı mevcî ve arîd ve leyyin olur. Ve eṭṭbâ dediler ki insânın yüzünde veyâḥüd bedeninde veyâḥüd sol elinde rehel olsa veyâḥüd bu istiskânın evvel-i urûdunda enfte ḥikke olsa ikinci yâḥüd üçüncü günde o kimse helâk olur.

Dokuzuncu Faşl İstiskâ-i Ṭablî 'Alâmâtı Beyânındadır

Ṭablîde sürre ya'ñî göbek ḥurûc-ı beyyin ü keşir ile ḥurûc eder ve zıkkîde olan şikal kadar ṭablînin batnında şikal olmaz belki zıkkîde olmayan temeddüd ṭablîde olur ve belki o temeddüd veter-i memdûd gibi olur. Ve ṭablîde 'abâle-i a'ḍâ olmaz laḥmî olduğu gibi belki a'ḍânın zübüle meyli olur. Ve kaçan yed ile batna ḍarb olursa zıkk-ı menfûḥa ḍarb olundukda istimâc olunan şavt ondan dahi istimâc olunur, su ile memlû olan zıkkıya ḍarb gibi bilâ-şavt olmaz. Ve ṭablînin şâhibi dâimâ cüşâyâ müştâk olup rîhle ḥurûcda istirâhat eder. Ve ṭablî istiskâsı olanların nabdı sâir müstesķilerin nabdından aṭvel olur ve ḍâ'if olmaz ve keyfiyyeti ḥasebiyle onun nabdı sehlû'l-ḳuvve olmaz. Ve zıkkîde olan nabdın intihâki bunda ḳalîl olur. Ve ṭablînin ekşer-i hâlde nabdı serî ve mütevatir ve şalâbet ve temeddüde mâil olur ve sâir müstesķilerde olduğu gibi ṭablîde ayaklarda tehebbüc olmaz.

Onuncu Faşl Mu'âlecât-ı 'İlel-i Mezkûrelerden Olan Sü-i Ḳunye Mu'âlecisi Beyânındadır

Sü-i ḳunye aşḥâbına nazar olunur, eger onların ebdânlarında aḥlât-ı muḥtelife-i mirâriyye var ise onların aḥlât-ı muḥtelifesi ishâl olunur eyâric-i feyḳarâ mişli isti'mâl olunmakla, zirâ o eyâric fuḍülü iḥrâc ve ishâl eder, ruṭubât-ı ğarîziyyeye müdâḥale eylemez. Ve eger sü-i ḳunye şâhibinin aḥlâtı lüzücutli ve ğalîza olduğu ma'ḳûm olur ise onun mevâddı ḥanzal eyârici ile ishâl olunur ve ba'ḍı kerre o eyâric bu terkîb üzere kılmır: şabır, ḥanzal, besfâyec, ğarîḳûn ma'a-şakmünyâ. Ve bu edviyelerin evzânı o aḥlâtın maḥdûs olan ğılzatinden ve rîḳkatinden ve ḍâ'f-ı bedenden ve ḳuvvet-i bedenden miḳdâr-ı ma'ḳûma muvâfiḳ ve 'ilâcma sezâ ve lâyîḳ olan

vezn kılınır. Ve ba'đı kerre âher devâ ile tenkıye olunmayıp ve lüzüçetli ruṭubeti ishāl ve iḥrâc mümkin olmasa bi'd-đarüre onda ḥarbak mişlli isti'mâl olunur. Ve bu mezkûrlar ile her hâlde ishāl olundukta rıfḫ üzere olmak vâcib olur o müşhil müteferriḳaten saḳy olunmakla. Ve kaçan taḥayyül olursa ki bir miḳdâr müctemir'a oldu, o mevâdd şebât üzere kılınmaz belki müşhil isti'mâli f'âde olunup mevâddı iḥrâc olunur velâkin bu istifrâğatta vâcib olur ki onların emr-i mi'cadelere dahi mürâ'ât oluna, o müşhilât isti'mâlinde mi'cdeye onun ḍararı işâbet ettirilmeye ve 'üd-ı ḥâm mişlli ile onların müşhilâtı 'aṭire kılma. Eger o 'alîlin kuvveti ḳaviyye ise onda keşret-i fikr câiz olmaz belki ona ḳadr-i kifâye münakḳî ve müşhil verilir. Ve'l-ḥâşıl sū-i ḳunyesi oluna kılınan tedbîr gerektir ki tevlîd-i fuḍüle mâni' ola ve o mâni' istifrâğat-ı refîka-i mütevâtire ile olur. Ve mümkin oldukça onlar faşddan ictinâb eylesinler. ~~Ve~~ eger demden imtilâ olup faşd olunmağa ḥâcet olur ise o kimse faşda iḳdâm eylesin lâkin ḥazer üzere ve tefârîḳ üzere üç günde yahüd dört günde bir kerre iftişâd eylesin.

Ve ekşeriya sū-i ḳunye aşḥâbindan faşda muḥtâc olanlar kendide bevâsîr ve ṭamş demlerinden biri muḥtebise olan kimseler olur ve onlara evlâ olan budur ki onun mevâddı istifrâğ olunur münakḳiyât-ı dem olan eyâric mişlli nesnelere ile ve bundan sonra demi iḥrâca ḥâcet olur ise dem-i ḳalîl aḳz eylemek kifâyet eder.

Ve ekşer-i aḥvâlde sū-i ḳunye aşḥâbına aḥlâṭı ishâlde iḥrâc ve südedi feth eden istifrâğa ve ba'dehu idrâr ve feth-i süded eden müdirrâta ḥâcet olur ve ruṭubâtı mülâṭṭife ve muḥallile ve müşhile olan ḥuḳun isti'mâli onlara cidden nâfi' olur.

Ve kaçan onlar istifrâğ eyleseler ba'dehu onlara mu'âlecâttan evlâ olan riyâḍet-i mu'tedile ve şürb-i mâyı taḳlîl ve bürâkıyye ve kibritiyye ve şebbiyye miyâh ile istiḥmâm ve deryâ sāḫilinde ve ḥamâ'e ḳurbünde iḳâme olur, ammâ mâ-i 'azb ile istiḥmâm onlara muḍîrr olur lâkin ḥammâm-i 'azbı câffeten isti'mâl edip mücerred havâsı ile terlemekte onlara be's olmaz.

Ve yine onlara ḳable't-ṭa'âm ḳay' isti'mâli evlâ ve tedbîr-i ḥâsen olur ve vâcib olur ki onların ḳay'ları evvel-i emrde sikencebînde menḳû olan fücl ile ve âḫirinde ḥarbak ile ola ve onlar mümkin oldukça tecfife ve tefṭîḫa iḳbâl eyleyeler ve aḍmidelerinde [372a] ve eşribelerinde müceffife ve mü-

fettiha ve mülattıfı-e-i ‘aıire olan sünbül ve seliha ve dâr-ı şîni ve edviye-i mülattıfeden efsentîn ve kâşim ve gâfeş ve bezr-i encure ve kemâfîtüş ve zerâvend-i müdahrec ve ‘uşâre-i kıssâu’l-hımâr ve kanıuriyün ve mâzeryün varakı ve çavşîr, hâşşaten kâkünc mişllileri isti’mâl eyleyeler. Ve admi-delerinde kibrît ve kıssâu’l-hımâr ‘uşâresi ve mâzeryün aşı ve varakı ve naıtrün ve remâd-ı süsen ve zebedü’l-baıır kılalar.

Ve bu edviye ve bunların emşâli onların hâmmâmdan delükâtına dahi şâlih olur ve meybih ve hândîkün ve miqdâr-ı kalîl şarâb-ı reyhânî, daıık ve şarâb-ı süsen onlara nâfi‘ olur. Ve onlara cidden nâfi‘ eşribedendir şarâb-ı efsentîni ‘ale’r-rîk şürb eylemek. Ve onlara ma‘âcin de nâfi‘ olur huşuşan ba‘de’t-tenkıye isti’mâl olunsa tiryâk ve meşrüdîtüş ve devâ-i kürküm ve devâ-i lükk ve kelkelânicü’l-büzürî. Ve ba‘dı kerre onlara ‘Arabî deve sütü ve bevlini saıy nâfi‘ olur ‘ale’l-huşuş câsiye-i şulbe ve kavıyye olan ebdâna ziyâde nâfi‘ olur huşuşan sü-i kunye onlarda müzmin olup istiskâya te‘ed-dîsi karîb olmuş olsa onlara nefsi ziyâde olur. Ba‘dı kerre onlara ebvâl-ı ibilden iki ükıyye ekseri nişf mişkâl sekbînc ile saıy olunur. *Tab ile olan nüshada nişf-ı mişkâl sikencebin veyâhüd dahi ekser ile saıy olunur diye vâkıf olmuştur.* Ve kezâlik ebvâl-i mâ‘iz içinde dahi saıy olunur ve ba‘dı kerre aşveb olan o ebvâle helîlec-i aşer halı olunmak olur eger mevâddı raııkı ve saıfrâviyye ise. Ve kimâdattan onlara nâfi‘ olan mi‘de ve kebid üzere sünbül ve seliha ve onlar mişlliler ile olan kimâd olur ve o edviyeden meysevsen mişlli ile dımâd dahi ittihâz olunur. Ve onlar buıünlarını bü-raq ve kibrît ve edhân-ı hârre-i ma‘rûfe ile temrîhe müdâvemet ederler. Ve onlara nâfi‘ dımâd olur sefercel ile kaıktan müttehaz olan merhem ve eger mevâdd onlara ‘işyân ederse aıhsâ-ı baıar ve ba‘r-ı mâ‘iz ile tılâ olunur.

Ammâ sü-i kunye aşhâbının aıdıyeleri o aıdıye olur ki onda lezzet ve tabı‘atı takıyye ola dürrâc ve kabc luıümü ve meraıaları ve o zîrbâc olur ki karanfül ve dâr-ı şîni ve za‘ferân ve maştakî mişlliler ile cidden muıayyeb ola ve kezâlik meşuşât dahi nâfi‘ olur. Ve onlara muvâfik fevâ-kih rummân-ı hulv olur ve miqdâr-ı kalîl sefercel tenâvülü onlara muıırr olmaz. Ve vâcib olur ki onların et‘imelerine hardal mişlli ve kürrâş ve şüm ve onlar mecrâsına cârî olan nesne karıştırıla velâkin keşret üzere olmaya, miqdâr-ı mu‘tedil ola.

On Birinci Faşl İstiskâ-i Zıkkî Mu'alecesi Beyânındadır

Bu illetin mu'alecâtından maflûb ve ğarağ-ı 'âmm tecfif ve fuğulü ihrâc olur her ne kadar o tecfif ve ihrâc riyâh olmayan mevdi'de şemste ku'ud ile olur ise. Ve kezâlik haşab-ı müceffekten mükade olan nîrânda ıstılâ ve tesahhun ile olur ise. Ve vezn ile ekl ve suyu terk ve mesâmmâtı teftih ve idrâr-ı mütevâtir ve mâiyyeti rıfıkla mütevâtiren ishâl ve 'aşaşa muşâbereye tedbîr ve rüpyet-i mâdan imtinâc ve şürbünden bi-tarıki'l-evlâ imtinâc la dahi olur. Eger şürbünden lâzım ve lâbüdd olur ise ta'âmdan bir müddet sonra suyu şarâbla veyâhüd âher nesne ile mezc edip memzûcen şürb eder. Ve cidden ğıdâyı taqlîl ve teltîf zıkkînin efđal-i 'ilâcı olur. Ve bizim lahmî bâbında zıkr eylediğimiz riyâdet ve kuvvete mürâ'ât ve tuyûb-ı 'aşire ile ve şemûmât-ı lezîze ve eşime-i kavîyye revâiyiyle kuvveti taqviye ve şarâb-ı 'aşire ile dahi kuvveti taqviye 'ilâc-ı fâdıl oluť.

Ve zıkkî istiskâda sikencebînin kesret-i şürbü maħmûd olmaz. Ve kay³ ve kaçf nâfi'dir ve o kay³ ve kaçf ğibben ve rib'eñ ve ğımsen isti'mâl olunur ya'nî ğün aşırı ve dört veyâhüd beş ğünde bir kerre isti'mâl olunur. Ve onlara ğâyet nâfi' olur edviye ve nefuħât ile ta'řis etmek ve o ta'řis mâiyyeti ihđâr edip mecârî-i müstefragayâ muħarrık olan edviye ile olur.

Ammâ faşdı isti'mâlden tetinâb ve ihtirâz eylemek cem'an müstesķilere vâcib olur, mümkün oldukça onlar iftişâd eylemesinler lâkin ihtibâs-ı demden nâşî müstesķî olanlara iftişâd câiz olur, zîrâ faşd a'đâdan ğıdâyı men' eder veyâhüd a'đânın ğıdâsını taqlîl eder ve ma'a-zâlik kebidlerini tebrîd eder, binâen 'aleyh faşd ekser-i hâlde müstesķilere đarr olur.

Ve eger istiskâda verem dahi var ise evvel-i emrde veremin tedbîri vaşđ olunur. Ve kaçan müstesķî keşirü's-şerâyîn olan cânib-i eyserinden müşteki olsa onun sebab-i iştikâsı bi-hasebi'l-istiskâ 'arığ olan temeddüd olmaz, zîrâ o temeddüd yesârda olduğu gibi yemînde dahi mevcüddur, şikâyetin cânib-i eysere ğuşuşiyyetinin vechi yoktur ve belki şikâyetin cânib-i eyserde vuķû'u dem olduğuna delâlet eder ve evvelâ dem ğasebiyle ondan faşđ olunup ba'dehu istiskâ mu'alecesi ve tedbîri olunur.

Ve zıkkî şâhibinde verem-i şulb olur ise ondan recâ-ı bür³ mutaşavver olmaz ya'nî verem-i şulbe tâbi' olan zıkkînin şışhâti çama' ve ümîd olunmaz, ondan mâiyyeti istifrag olunsa her ne kadar o müstefrag mâiyye-i

mirre olur ise yine 'avdet edip ke'l-evvel mevdi'ini doldurur. Ve ma'lûm buyurula ki edviye ile mâiyyeti istifrag, bezl ve istirşâhla olan istifragdan ahmed ya'nî ziyâde mahmûddur, zîrâ bezl ve istirşâhta müte'azzer ve müstaş'ib olan ilhâma hâcet olur, ammâ istifragda ona ihtiyâc olmaz. Ve vâcib olur ki istifragâ mübâşeret hummâ olmadığı maħallde ve zamânda ola ve tedbîr ba'đı kerre istiskâyı her ne kadar tecfîf ve tahfîf eder ise velâkin verem yine istiskâyı artırır ve noqşân olan mevâddı yerine getirir, binâen 'aleyh vâcib olur ki onlarm tedbirinde akrâş-ı kâbiða isti'mâli taqlîl oluna ne kadar o akrâş enberbâris kuruşu gibi muqavvî olur ise. Ve müsteskiilerden mu'takîlu't-tab' olanlara o akrâş taqlîl etmek ziyâde lâzım olur.

Ve vâcib olur ki bürüdetten hâdis olan istiskânın tecfîfi hârr ve mülattıf ve müfettiħ ile ola, ammâ hârr olan istiskâda tecfîf vech-i âher üzere olur ki biz 'an-ķarîb onun için müstakîl kelâm ifrâd ve îrâd eyleriz.

Ve ma'lûm ola ki fustuk ve levz dühnlere envâc-ı istiskânın her nev'ine nâfi' olur. Ammâ nev'-i zıkkîye edviye-i müfrededen şâlih olanlar eger zıkkî bürüdet ile hâdis ise şediden tabh olunan hândeķûkâ sülâķası olur, günde o sülâķadan iki ũkıyye saķy olunur veyâhŭd bir nazîf fiħâr içinde dört kışt şarâbla iki ũkıyye 'unşul tabh olunur, şarâblın sŭlŭsŭ gidip sŭlŭsâ-nı bâķî kalınca kadar ve ondan beher yevm saķy olunur ve miķdâr-ı saķy evvel günlerde birer mil'aķa-i kebîre sonralarda beş mil'aķaya varınca kadar saķy olunur ba'dehu tadrîc ile beş mil'aķadan noqşân ederek yine bir mil'aķaya indirilir ve kezâlik küllŭ yevmin fŭtenec 'uşâresi bir ũkıyye saķy olunur. Ve eţibbânın ba'đıları zıkkî eylediler ki zerârîh aħz olunup başı ve kanatları kal' olunur ve ecsâd-ı sâiresi mâ-ı 'asel içinde ħill olunur. Ve zıkkî istiskâsı olan 'alîl hammâma idhâl olunup o maħlŭl ona saķy olunur yâhŭd ħubz ile onu tenâvŭl eder. Şeyħ-i Reîs der ki benim katımda bu mezkŭrda ħaţar-ı 'azîm vardır ve zıkkî olunan maħlŭl zerârîhten benim cŭret ve cesâret edeceğim bir ķîrâttır, miyâh-ı ma'sŭre vŭ ma'lŭme içinde saķy olunur.

Ve yine ba'đılar dediler ki kaçan beden tenkıyye olunup ba'dehu küllŭ yevmin tiryâktan nohut kadar fŭtenec tabiħiyle yirmi bir gün saķy olunur ve günde birer def'a ekle-i ħafife ile ve ħabbe-i bŭrr ile iktifâ ettirilir. Ve ba'đılar zu'm eylediler ki zıkkî istiskâda 'asel ile ba'r-ı mâ'izi saķy onlara nâfi' olur yâhŭd şât ve ħamîrden birinin bevlini sŭnbŭl ve 'asel ile ve zerâ-

vend-i müdahrec üç dirhem kadar şarâb içinde saqy [372b] olunmak nâfi' olur. Ve o 'illette her gün veyâhüd her iki günde bir kerre su içinde taşıyie olunan şebb-i raṭbdan miqdâr baḳlât isti'mâl olunmağa ba'dı eṭıbbâ ḥamd ü senâ eylediler.

Ve onlara edviye-i nâfi'adan olur kelkelânic ve devâü'l-lükk ve ḥâşşaten zıkkî istiskāya onlarm nef'i ziyâde olur. Ve her nev' istiskāya menfa'ati recâ olunur devâ-i kürküm ve ma'cün-ı ebîrîṭüs ḥâşşaten ve cüvârişen-i süsen ve devâ-i isḳîl ve şarâb-ı 'unşul ve tiryâk mişli edviye saqy olunur ise. Ve ma'lûm ola ki tiryâk ve devâ-i kürküm ve kelkelânic istiskâ-i bâridin âhi-rinde cidden nâfi' olur.

Ve 'acıbetü'n-nef' edviyeden olur bir denk akrâş-ı şübrüm isti'mâl olunsa ve akrâş-ı şübrümün terkibi budur: Sübrüm ve helîlec-i aşfer veznleri berâber aḥz olunup akrâş itihâz olunur ve şerbet-i vâhidesi bir buçuk dengden bed' olunup tedrîcle dirhem miqdârına karîb olunca kadar isti'mâl olunur ve dört günde bir kerre şürb olunur ve her iki nevbetin arasında dahi akrâş-ı enerbâris saqy olunur. Ve ba'dı kerre dahi rîvend ve kuşt ve ḥabbu'l-gâr ve ḥulbe ve türmüs ve râsen ve centiyânâ ve şamgu'l-levz ve kınne bu mezkûrlardan edviye terkîb olunur ve o devâ nâfi' devâ olur.

Ammâ mâiyyeti müstefriğâ olan tedâbir müshilât ve şiyâfât ve ḥâşşaten ḥuḳun olur, zîrâ ḥuḳun mâya karîb ve ubâ'a hafîf ve 'udv-ı re'îsten ba'iddir.

Ve tedâbir-i müstefriğadan olur hamâ'et ve tenânîr-i müsahḥhine ile olan istiḥmâmât ve kezâlik o su ile istiḥmâm ki onda bâbûnec ve idḥir mişli mülaṭṭıfât taḥḥ olmuş ola. Ve yine tedâbir-i müstefriğadandır merûḥât ve dîmâdât ve kimâdât isti'mâl olunmak. Ve o tedâbir cümlesindedir leben-i mâ'iz ve leben-i liḳâḥ ve bevl dahi bu kabîldendir ya'nî liḳḥanın bevl dahi sütü gibi tedâbir-i müstefriğadan olur.

Ve istiskâ-i zıkkîye leben-i liḳâḥ muvâfiḳ olur akrâş-ı şabır ile bir üsbü' aḥz olunursa, evvelâ o kurştan nişf dirhem kadar ṭabâşîrden nişf dirhem ile saqy olunup ba'dehu tedrîcle bir dirheme kadar artırılır, bir üsbü' miqdârı bu vech üzere isti'mâl olunduktan sonra eger istifrâğ kaşd olunur ise iki dirhem mâzeryûn veyâhüd o miqdâr kelkelânic isti'mâl olunup ba'dehu bir üsbü' dahi akrâş-ı şabır vech-i muḥarrer üzere isti'mâl olunur ve bu vech üzere mu'âvededen ihlâ olunmaz ḥattâ ba'dı kerre bür' ḥâşıl olunca kadar o

tekrâr işlenir. Ammâ dâ'if olanlara akrâş-ı şabırdan evâilinde bir dâniķ saķy olunup ziyâde verilmez. Akrâş-ı şabırın nüshası ve kezâlik kelkelânic akrâbâdinde mezkûrdur. *Ķânûn nüshalarının bâ dısında "akrâş-ı şabır" bedeline "akrâş-ı şafırâ" vâķt olmuştur.*

Ve ammâ ģarâreti şedide olanlara leben-i liķâh saķyı mülâyim olmaz. Ve leben-i liķâh şürbüne bed' murâd olundukta evvelâ kırk dirhem miķdârı saķy olunur ve küllü yevmin onar dirhem ziyâde kılınır.

Ammâ müshilât isti'mâl olundukta kebede muğırır olan müshili isti'mâlden ģazer olunur. Ve eger kebede muğırır olan devâ isti'mâline dâret olur ise o zamân muşlıķı ile işlâh olunup kebede mağarratı olmadıķı ģâlde isti'mâl olunur. Ve vâcib olur ki onun ishâle istifragı def'aten olmayıp belki merrât ile iģrâc oluna, zîrâ bir def'ada ishâl tekmi'l olunmak ģâtildir ve mağarratının ekalli-kebedi tağ'if olur ve şabırını yalnız isti'mâl kebede cidden redî olur. Ve vâcib olur ki kebeden şabır teb'id oluna lâkin dâret ile şabırın isti'mâlini iķtidâ eder nesne olur ise ģile ile işlâh olunup isti'mâl olunur.

Ve vâcib olur ki kaçan müstesķi müshilât isti'mâl eylese şâim ola, istishâlden sonra bir gün bir gece mümkün olursa iftâr eyleye ve ishâlin ardınca ģabdı ve taķviyesi olan enberbâris kurşu gibi olan edviyeden miķdâr-ı ģalîl itbâ' eyleye ve kezâlik miyâh-ı fevâķinden lezzet ve ģabdı olan miyâh dahi itbâ' olunur kebedi taķviye için 'ale'l-ģuşûş ferfîyûn ve mâzeryûn ve uşşâķ ve onlar mişlliler isti'mâlinde sonra o miyâh isti'mâl olunur ve onlardan sonra tiryâķ ve devâ-i kerm gibi muşlıģât-ı mizâc zıķķî-i bâride ve mâ-ı hindebâ gibi muşlıģ-ı mizâc zıķķî-i ģârda isti'mâl olunur. Ve eger o istiskâda ģarâret var ise vâcib olur ki şafırâ ishâl olunmaya, zîrâ bir vechten şafırâ mâiyyete muķâvim olur. Ve kezâlik ģarâreti taģfif için şafırâ ishâl olunsâ mâiyyeti ishâl dahi vâcib olmakla ishâl dahi mütedâ'if olup ģuvvete âfet lâģıķ olur belki ziyâde vâcib ve şavâb budur ki şafırâ iftâ olunup söndürüle ve mâiyyet ishâl oluna lâkin şafırânın kemmiyyeti ekşer ve ģaddi mütecâviz ise şafırâ ishâl olunur ve onun ishâli helîlec ile olunmaģa iķtişâr olunur. Bu mişlli ģâlde helîlec ni'me'l-müşhil olur, nitekim ģâlet-i bürüdette sekbînece ni'me'l-müşhil olduģu gibi. Ve kemmiyet ve zamânda istifragın ifrâtı redî olur ve ģârda olan istifrag aşlaģ olur ve onlara müleyyinât-ı ceyyideden

olur çanâbir merakası ve dîk-i herim merakası huşûşan o merakalar besfâ-
yec ve şibt ve o mişlliler ile mütteğaze olmuş ola.

Ve kaçan sen on güne çarîb müstefriğât-ı rakîka ile ve elbân-ı likâh ve miyâhu'l-cübn ile ve onlar gibi olanlar ile istifrâğ edip ve mâ nokşân üzere olup verem hafîf olsa ondan sonra şavâb olan budur ki bañn üzere keyy oluna suyu bir dahi kabûl eylemesin için. Ve keyyin vañti hımyeden sonra ve terk-i müshilden iki üç gün sonra olur. Ve bañn o âlet-i keyy ile tekviye olunur ki ucu tûlânî ola ve çasstan bed' olunup 'ânede hatm olunur ve ucu dahi bañnın 'arđına olur ve bu keyylerden sonra 'alîl olan kimse cû' ve 'açaşa muşâbere eylesin.

Ve şavâb olan budur ki her iki müshil aralarında müfettiğât-ı süded olan edviyeden bir şey' isti'mâl oluna levz-i mürr akrâşı gibi.

Ammâ elbân-ı likâhve elbân-ı mâ'iz huşûşan onlardan 'Arabî likha ve 'Arabî mâ'izin elbânları ve huşûşan onların 'Arabî olanlarından mâiyyeti müshil ve mûlatıf ve müderriir olan şih ve çaysüm ve çākûli mişlliler ile ve mañrûrinde kebide muvâfık olan küşûs ve hindebâ gibi 'alef ile 'alef mu'telif olanların elbânları hakkında ba'dı nâsın zikr olunan elbânları müsteskinin isti'mâlini tevîz eylemediğine binâen onları isti'mâl süfestâilerin desîsi ve mekr'ye hileleridir dediklerine ve kezâlik lebenin tabî'atı istiskâyâ müdâdedir dediklerine iltifat olunmaz belki sana bil-
mek gerekir ki zikr olunan lebenler devâ-i nâfi'dir, zîrâ rıfk ile cilâsı olur ve bi'l-hâşşa nef'i olur.

Ve ba'dı kerre devâ-i muñlak ile keyfiyyete mu'âlece olundukta o devân-
nm kendiden mañlûb olunan hâletin hilâfı üzere hâleti ve keyfiyyeti olur velâkin hâşşası ve şüret-i nev'ıyyesi hasebiyle muvâfık olur yâğüd istifrâğ gibi bir âher vech ile muvâfık olur, meşelâ emrâd-ı bâridesi olan kebidin mu'âlecesinde hindebâ isti'mâl olunur ve emrâd-ı şafrâviyyede sağmünyâ-
ya ifzâ' ve ilticâ olunur ya'nî hindebâ bâridir ve kebid-i bâride 'ilâcında bi-hasebi'l-keyfiyyet muvâfakatı yoksa velâkin bi'l-hâşşa nâfi'dir ve kezâ-
lik sağmünyâ derece-i sâlişe hârrdir ve hârr olan emrâd-ı şafrâviyyede onu isti'mâl bi'l-keyfiyyet muvâfık değıldir velâkin onlar o 'ilele 'ilâc olduğı şafrâyı ishâl cihetinden olur ve şafrâ bedende iken şafrânın sevretini teskin etmekle olmaz ve tabî'at-ı [373a] leben istiskâyâ müdâdedir diye o 'illette

istî'mâl eylemeği 'adem-i tecvîzleri şâhîh olmaz belki sana bilmek vâcibdir ki bu lebenin menfa'ati şedîd olur hattâ bir insân ta'âm ve şarâb bedeline o lebene müdâvemet eylese onunla şifâ bulur.

Ve lebenin istiskâda olan menfa'ati o kavm ile mücerrebdir ki onlar müsteskililer olup diyâr-ı Rûm'da mu'âleceyi 'adem-i kabûlleri hasebiyle bilâd-ı 'Arab'a onlar def' olundular ve o bilâdda liķha-i 'Arabî lebenlerini şürbe müdâvemetleri ile şîhhat buldular ve onlara Resûlullâh şallallâhu 'aleyhi ve sellem buyurdular ki *لو شربتم من ابوالها والبانها لصحتكم فشربوا وصحوا* Ya'nî bilâd-ı 'Arab'ın ğayri belde ricâline olup o bilâda nüzûl eden müsteskilere Resûlullâh şallallâhu 'aleyhi ve sellem buyurdular ki "Eger siz liķâhın ebvâline ve elbânından şürb eyleseniz şâhîh olursunuz." Ve fi'l-vâkı' onlar şürb edip şîhhat buldular veyâhüd Resûlullâh'ın bu hîtâbı yine bilâd-ı 'Arab ricâline ola.

Ve ma'lûm ola ki elbân-ı liķâh ba'dı kerre yalnız istî'mâl olunur ve ba'dı kerre edviye-i sâire ile maḥlûtan istî'mâl olunur ve onlara maḥlût olan edviyenin kimisi cidden müsahḥin olmayan edviyeler olur helîlec ma'a-bezri'l-hindebâ ve bezr-i küşût gibi ve ba'dısında dahi telṭif ve teşhîn olur sekbînec ve ḥabb-ı sekbînec gibi ve ba'dı kerre dahi ishâli ifrât üzere olanların ishâlini kâtr olan edviyeler leben-i liķâha ḥalt olunur qaraz ve kırt⁹² mişli nesnelere gibi. Ve ba'dı kerre elbân-ı liķâh ebvâl-ı ibil ile ḥalt olunur, ta'âm ve şarâbı 'alîlin o maḥlûta kasr olunur ve ba'dı kerre onun ile ma'an âher ğidâ dahi tenâvül eder ve 'alâ-kile't-taḥdîreyn tenâvül eylediği lebenin emrini o kimse taḥaḥkuḥ ve teşebbüt eyleye ve ta'arrûf eyleye ki o şâribin bedeni ondan mîre ve ğidâ aḥz eyledi mi, eger ğidâ aḥz eyledi ise o meşrûbdan taḥ' itlâk olunmaz ve itlâk olur ise dahi kalîlen itlâk olur veyâhüd meşrûbundan ekser ishâl eder, o dahi ḳadr-i yesîr ziyâde veyâhüd ifrât, müteḥammi-il ziyâde olur veyâhüd fevḳa't-taḥammül müşhil olur. Bu vücûhlar ta'arrûf olunur ki o leben mi'dede ve mecârîde tecebbün eyledi mi yâhüd tebrîde mü'eddî oldu mu ve ḥılt-ı balġamî veyâhüd muḥterik taḥlîf eyledi mi bu mezkûrlar cem'an taḥarrî ve ta'arrûf olunur.

Ve ma'lûm ola ki zikr olunan saḳy-ı lebenin efdâl-i evḳâtı faşl-ı reb' olur, evvel-i faşl-ı şayfa varınca ḳadar saḳyın efdâl-i evḳâtıdır.

92 قرط mu'ceme ve mûhmele ile başka başka nesnedir, ikisi dahi ḳâtr-ı ishâldir.

Ve likhâ sütünün bizim mirâren tecrîbe ettiğimiz üzere hüs-n-i tedbîri ve vücûh-ı sağyın enfa'ı budur ki leben-i mezkûr 'alâ-hâlâin mine'l-batn ya'nî aç karnına şürb olunur, birkaç gün ve birkaç gece muqaddem tenâvül-i ğidâ terk olunup cidden şey'î kalîl tenâvül olunur, onu dahi terk mümkün olur ise o dahi terk olunmak evlâ olur ve bir gece muqaddem ğidâyı terk lâ-mahâle vâcib olur ve ondan sonra leben-i hâlîb hâlîb olduğu mekânda ve hâlbi zamânında şürb olunur; miqdâr-ı şürbü iki yâhüd üç ûkıyye kılınır ve eved olan iki ûkıyye sût bir ûkıyye bevl-i ibil ile şürb olunmak olur ve birkaç gün şürb-i mâ hecr ve terk olunur ve üç gün bu şartta ri'âyet olunur ise o kimse idrâr ile hürûc eden bevli şürb eylediği leben miqdârına qarîb bulur ve üç günden sonra meşrûb olan leben hasebiyle batnı istiqlâk eder ve ba'dı kerre dahi istiqlâk olmaz belki hürûc eden süfl-i kalîl olur. Ve 'adem-i istiqlâk onun içindir ki beden meşrûb olan lebeni mîre ve ğidâ ittihâz eder. Ve eger batnı miqdâr-ı meşrûbdan ekser ile istiqlâk eder ise bir gün miqdârı şürb-i lebeni terk eder veyâhüd o lebeni kabdı olan bir devâ hâlî eder. Ve eger o lebeni şürbden sonra istiqlâk olmaz ise vâcib olur ki onun şâribi lebenin tecebbününden havf eyleye ve şürb-i lebeni hecr eyleye ve kezâlik meşrûbdan dûn ve ekallî istiqlâk ederse yine havf eyleye. Ve bu iki şürette vâcib olur ki o kimse mîdede olanları ihdâs eden bir devâ şürb eyleye ve onu sekbînecele mahlûtan mu'âvede eyleye belki ihtiyât budur ki o kimse sekbînec habbi mişlliden miqdâr-ı kalîl üç günde bir kerre isti'mâl eyleye o sütün beğâyâsından tecebbün edenleri ihrâc eylesin için 'ale'l-huşûş onun şâribi cüşâ-ı hâmiğ ile teceşşî edip ve vücûdunda şikal bulsa o zamân sekbînec habbı mişlliyi isti'mâl ile ihtiyât ziyâde âked olur. Ve bu mişllî hâlde ya'nî tecebbün sûretinde 'ale'l-fevr hûkun ile tedbîr nâfi' olur. Ve yine vâcib olur ki o hâlde sağy-ı leben bir gün terk oluna ve o kimâdât ve đimâdâta ifzâ' ve ilticâ olunur ki batn üzere onunla tekmiğ ve tağmiğ olundukta tahlîl eder. Ve eger sağy-ı leben tecebbünde bir şey' ihdâs eylemeyip ve her gün şey'-i ğayr-i müfriğ ihrâc ederse ve belki iki küçük cevz miqdârı süflî hürûc eder ise o meşrûb üzere iktişâr olunup o miqdârdan ziyâde ve nokşân kılınmaz gerek o meşrûb yalnız leben olsun ve gerek ma'a's-sekbînec ve ma'a'l-hübûbi'l-müşileti's-sekbîneciyye olsun. Ve eger ishâl ifrâğ üzere olur ise ondan leben bir gün veyâhüd iki gün kaç olunup ba'dehu tedrîc

olunarak saḳy olunup necîbe⁹³ olup ḳavābıd ile ma'lûfe olun liḳhanın sütüne sâ'at-i ḫalbinde Başrî olan ḫadîdin ḫabeşi raḍd ve ḫall-i ḫamr ile ḡasl ve ba'dehu maḳlûvv olduktan sonra o mevşûf-ı mezkûr ḫabeşten yirmi dirhem ḳaraz, tarâşîş her birinden beşer dirhem, bezr-i kerefs üç dirhem ve sa'ter ve kerefs ve sezâbdan birkaç bâḳât ya'nî birkaç deste; pes bu zıkr olunan edviyeler o lebene ḫalt olunup bir sâ'at kadar terk olunduktan sonra o leben taşfiye olunup şürb olunur. Bu vech ile şürb-i lebene tederrüc olunduktan sonra leben-i şırf dahi şürb eder ve ondan sonra müshilât ile maḫlûṭ olan leben şürb eder eger ona ihtiyâc olur ise.

Ve ammâ onlara nâfi' olan müdirrât isti'mâlinde vâcib olur ki edviye-i müdirreden birine isti'mâli ḳaşr eylemeye belki birini isti'mâlden âḫere intikâl eyleye. Ve müdirrâtın edviyesi fütürasâliyûn ve nânḫâh ve fütenec ve esârûn ve râziyâneç ve bezr-i kerefs ve sâliyûs⁹⁴ ve sâir encudân ve kemâfîṭûs ve vecc ve iki sünbüller ve dūkû, fû ve mü ve helyûn ve bezr-i helyûn ve yaban havucunun aşlı ve kâkünedir. Ve bu müdirrât saḫḳ-ı nâ'imle saḫḳ olunur ḫadebe-i kebide vuşûlü sūr'at üzere olsun için. Ve kaçan müdirrât-ı ḳaviyye isti'mâl olunsa vâcib olur ki ardınca merâḳa-ı decâce-i semîne gibi dūsümetli merâḳadan bir şey isti'mâl eyleye.

Ve ammâ aḍmide isti'mâlinde kânûn budur ki müceffif olan edviye o aḍmidede iḳşâr olunmaya. Ve kezâlik muḫallil olup ḳabḍ-ı ḳavîsi olan dahi o aḍmideye keşîren idḫâl olunmaya, zîrâ o ḳavî ḳâbıd keşîr oldukta mesâm-mâtı ve menâfisi sedd eder ve ondan taḫallül ḳalîl olur. Ve eger müceffif ve ḳâbıd isti'mâline ḫâcet olursa ḳuvveti ḫıfz edecek miḳdâr şey-i ḳalîl ḫalt olunur, kündür ve sünbül ve su'd mişlilerden cidden ḳalîlü'l-miḳdâr ḫalt olunur, zîrâ onlardan o miḳdâr merâḳın ḳuvvetini ve içinde olanları muḫâfaza eder ve ḳuvvet ḫasebiyle vârid olan ruṭübâtı merâḳ def' eder ve ḳabül eylemez.

Ve ammâ ḍimâdın müfred olan nâfi' devâları ve mürekkebe olan edviye-i nâfi'aları onlardan çoḡunu anḳrabâdinde biz zıkr eyledik. Ve bu

93 'Acemî olup iki hörgücü olan deve ile 'Arabî deve ictimâından tevellüd edene buḫtî derler, onu evvelâ Buḫtu'n-Naşr iḫdâş eylediği için, ammâ o buḫtî ile 'Arabî-i ḫâlişin ictimâından ḫâdiş olana necîb derler, nâḳasına necîbe derler.

94 Sîsâliyüstür. Sâliyûs, encudândan bir şımf olmakla "ve sâir encudân" ta'bîr eyledi.

mağâmda zıkr edeceğimiz mücerreb [373b] ve nefc-i bâlîği olan kuru ot ra'ıy edip yaş otu ra'ıy eylemeyen bakârın aḥşâsı ve mâ'izin ba'rı olur. Aḥşâdan mürekkeb olan dımâdm nüshâsıdır: Aḥşâdan bir şey' aḥz olunup su ile ve milḥ ile kaynatılır ve kibrît saḥḥ olunup ḥısy-i maṭbūḥun üzerine ekilir ve batn üzere kılınır ve kezâlik ba'r-ı mâ'iz bevl-i şabi ile bu mişlli dımâd kılınır ve kezâlik güğercin tersi ve ḥabbu'l-gâr ve İresâ ile dahi taḍmîd olunur.

Ve bu bâbda ḳaviyyü't-teşîr olan dımâd budur ki aḥşâ-i bakâr ba'r-ı mâ'iz ile ḥalt olunup içinde ḥarbaḳtan ve şübründen bir şey' kılınır ve bevl-i likâḥla cemc olunup dımâd olunur. Ve yine dımâdattan olur veda⁹⁵ meşḳūku şadeḑi ile daḳḳ eyledikten sonra hâli üzere batn-i müstesḳî üzere ilşâḳ edip onda bi-nefsihi kuruyunca ḳadar terk eylemek ve şabr edip sukūṭuna muḥill ḥareket eylememek.

Ve yine dımâdât-ı ceyyidedendir bu dımâd ki istiskāya muvâfiḳtır: Tın-i laḥîm ya'ni etli olan incir su ile taḥl olunur ve mâzeryün saḥḥ olunup ondan bir cüz', naṭrûn iki cüz', kemâfîṭûs bir buçuk cüz'; bu edviye aḥz olunup taḥl olunan incir ile ḥalt olunup ma'cûn kılınır.

Dımâd-ı Aḥer: Bu dımâd cidden ḳavî dımâd olur: Şamg-ı şanevber, şemc, zûfâ-ı raṭb, zift, şamg-ı buṭm her birinden üçer dirahmî, mey'a ya'ni iştarek ve maştakî ve şabır ve za'ferân ve etrâf-ı efsentîm ve uşşak her birinden birer dirahmî, cünd-i bîdester, kibrît, ḥamâmâ, seyf⁹⁶ demekle ma'rûf olan semekin şadeḑi her birinden üçer dirahmî, süsen âsmâncünî dört dirahmî, bûraḳ-ı aḥmer bir dirahmî; bu mecmûc aḥz olunup babadya yağıyla ḥalt olunur.

Eger kebidde verem var ise bu dımâd ona nâfiç olur ki o dımâd ḥaşî-şü's-sünbül, za'ferân, ḥabb-ı bân, maştakî, iklîl-i melik, 'asâlic-i kerm, bâbüneç, edhân-ı muṭayyebe mişllilerden ittiḥâz olunur.

Merâhimden bu şıfat üzere olan merhem dahi isti'mâl olunur: Mârḳaşîsâ, kibrît-i aşfer, naṭrûn, uşşak her birindne birer cüz', kemmün iki cüz' ve bir cüz'ün iki sülüşü; bu mezkûlar şemc'le ve çilk-i buṭm ve şarâbla cemc olunup

95 "Veda" sümüklü böceğin bakla gibi küçükleridir, lâtiye olur, olduğu maḥalle ya-pışır; berr ve baḥrde bulunur ve yübsü ḥalezünât-ı sâireden eşedd olur. Veda'dan bir nevç vardır ki ona ḥuff-ı ḡurâb derler.

96 السيف ويكسر سمكة *Ḳāmūs*. Zâhir budur ki bu diyârda ma'rûf olan kılıç balığı murâd değildir.

baṭn üzere vaç olunur. Ve kezâlik cünd-i bîdester merhemi ve merhem-i efsentîn ve merhem-i îresâ ve merhem-i ferbiyûn ve merhem-i şaḥm-ı ḥanz al ve ḥilâf ile müttehâz olan merhem ve merhem-i ḥabbu'l-ġâr ve merhem-i büzür ve merhem-i bülünḥandîs isti'mâl olunur.

ez-Zerürât: Naṭrûn-ı meşvî ve milḥ-i meşvî baṭn üzere zerr olunup ekilir ḥuşûşan dühn-i ḥârr ile ya'nî dühn-i kıssâ-i ḥumâr ve dühn-i nârdîn mişlli edhân ile tîlâ olunduktan sonra üzerine o edviye zerr olunur ba'dehu edviye-i muḥmirre isti'mâl olunur.

Ve ba'dı kerre müstesķinin a'dâ-i tarafiyyelerine kuḏbân-ı diķāk ile đarb olunur.⁹⁷ Şeyḥ der ki benim katımda bu đarb maḥmûd deġildir. Ve ba'dı kerre ḥaķvlerine ya'nî izârlarının meşeddine ve ḥaķvlerini vely eden mevâğ'e meşânât-ı menfûḥa ta'lik ederler. Muşannif der ki bunda dahi keşir fâide olduġuna ben vâkaf deġilim.

Kelâm Fi'l-Bezl: Ammâ merâķtan bezl olunmakla intifâc eden kalîl olur ve o kimse intifâc eder ki bedeni cidden kavî olup ba'de'l-bezl riyâdet-i mu'tedileye kâdir ve atâşa ve taklîl-i gıdâya muşâbere eyleye. Ve bezl olunun kimseye vâcib olur ki bezlden muķaddem ilâc-ı âḥer eylemeye ve şavâb budur ki bezli def'a-i vâhidede eylemeye, zîrâ def'a-i vâhidede bezl olursa def'aten ervâḥı istifrâġ etmiş olur ve kuvvet sâķıta olur belki bezl kalîen kalîlen olur. Tehevruk [ve] tahayyürü olan kimsenin bezline ta'arrud olunmaz.

Ammâ Şıfatu'l-Bezl: Bezli murâd olunan kimseler için Anṭiles emr eder ki o 'alîl kıyâm-ı müstevî ile ikâme olunur, eger kıyâma kudreti yok ise cülûs-ı müstevî ile iclâs olunur. Ve bâzilin ḥuddâmı 'alîlin adlâ'ını ġamz edip esfele def' eder ve adlâ'da ġamze bed' edip esfel-i sürreye varınca kadar ġamz eder ve ba'dehu bezle meşġul olur ve bu vech üzere bezle kudret yok ise bezl terk olunur.⁹⁸ Ve kaçan bezli murâd eylese göbeġi altından mağmüme olan üç parmak miķdârı bezl ve şaķķ eder eger istiskânın mebde'i cihet-i em'â ise ve eger mebde'-i istiskâ kebid cānibi ise sürrenin cānib-i eyserinden şaķķ eder ve eger sebep-i istiskâ tîḥâlden ise sürrenin

97 İnce dallar ile đarb olunur.

98 Ya'nî adlâc üstünde olan mevâdd-ı istiskâyı ġamz ile taḥt-ı sürreye indirmek mümkün deġil ise bezli terk eder.

cānib-i eyemeninden şakḳ olunur. Ve vācib olur ki o mevāḏī'in hangisi şakḳ olunur ise rıfḳ üzere şakḳ oluna ve şıfāk şakḳ olunmayıp belki merākḳ şıfākdan selḥ oluna ve mevḏī-i şakḳdan ḳalilen esfele merākḳın selḥi imāle oluna ve ba'dehu merākḳ şukḅe-i şaḡīre ile şakḅ olunup ve merākḳın şukḅesi şıfākın şukḅesinden esfelde kılına onun için ki māiyyeti aḥz ve isāle için o şukḅelere idḥāl olunan ünbübe iḥrāc olundukta şukḅelerde muḥāzāt olunmamakla şukḅeler muntabıka olup māiyyet ḥurūc eylemeye ve ba'dehu nuḥāstan mütteḥaz bir ünbübe o şukḅeye idḥāl oluna ve kaçan bir miḳdār su o ünbübe ile aḥz olursa onu sen ināme edip müstelḳiyen tenvīm eyle.

Ve vācib olur ki bezl olunan kimsenin nabḏına mürā'āt oluna. Ve kaçan nabḏ ḏa'fı aḥz eylese māyi sen ḥabs eyle ve kaçan māi tamāmen iḥrāc edip lākin onda miḳdār-un-mā baḳiyye kalsa onun emr ve ḥaḥbına edviye-i müshile kifāyet eder. Ve ba'dı kerre bundan akdem bizim zıkr eylediğimiz keyy ba'de'l-bezl isti'māl olunur. Ve ba'dı kerre dahı mi'ce ve kebid ve tıḥāl ve esfel-i sürre mekāvī-i ḏaḳıka ile keyy olunur ve ba'dı dahi müstesḳīnin māiyyeti telḥīf olunup şafna isāle ve icrā olunur ve şafndan ḳalilen ḳalilen māiyyet bezl ve iḥrāc olunur. Ve bu tedbīr tedbīr-i nāfi' ü nāci' olur ve māiyyeti esfele cezb ta'tiḣle ve māiyyeti esfele cezb eden tedābirin küllisi ile olur ve bu şürette vācib olur ki fetḳ ḥudūsundan tevakkī ve taḥaffuz oluna ve kezālik ḏarar-ı āḥer ihḏāşından dahi tevakkī oluna.

Ve ba'dı kerre o edirre iber-i keşīre ya'nī iḡneler cem' olunup üdre üzere ḏarb olunur ve māiyyete merāşih-i keşīre ḥāşıla olsun için. Ve ba'dı kerre bezle maḡş ve veca' tābi' olur ve vācib olur ki maḡş olan mevḏī'e ve bezl mevḏī'ine dühn-i şibt ve dühn-i bābūnec ve sāir edhān-ı müleyyine şabb olunur ve kezālik o mevḏī'lere o ḏimād vaḏ' olunur ki ḥulbe, bezr-i kettān, bezr-i ḥaḥmī ve o mişlilerden mütteḥaz ola. Ve ba'dı kerre bezlin üzerine māi ḥārr ve dühn şabb olunmakla iktifā olunur. Ve kaçan maḡş sākin olsa üzerinde olan ḏimād izāle olunur.

Ve ammā edviye ile vāḳi' olan istifrāḡāt-ı cüz'iyeler için olan edviyeleri biz ebvābda irād eyleriz ve bu māiyyeti müshil edviyeleri cedāvilde biz 'add eyledik. Ve onların ḳavīleri yetū'ātın elbānı ve şeceri olur. Ve yetū'ātın ḡāilesini def' eden nesnelere efḏali ḥall ve tuffāḥ ve sefercel ve ḥabbu'r-rummān olur ve ḥuşūşan o ḥall ki içinde sefercel mişli bir nesne

terbiye olmuş ola içinde tabh olunmakla ve leben-i şübrüm mişli yetü'ât meypuhtec mişli ile ma'cûn kılınır ve ba'dehu ondan hubûb ittiḥâz olunur. Ve ondan efḍal olur o yetü'âti sikencebîn ile ḥall eylemek ya'nî bir ūḳıyye sikencebîn içinde şübrümden bir dāmḳ ḥall olursa ve ḥuşûşan o şecere kavî devâ olur ki ondan tiryâḳ-ı ferāvî vü büşencî ittiḥâz olunur. Ve muşannif zann eder ki o şecere lâgiyedir. Ve ferbiyün dahi o 'illete devâdır, nîm-birişt şafratu'l-beyd içinde bir dirhem saḳy olunur, zîrâ aḳviyâdan olan müstesḳîne vech-i mezkûr üzere ferfiyün mirâren saḳy olursa ondan intifâc ederler velâkin onda ḥaṭar-ı 'azîm ḥavfı olur.

Ve yine edviye-i müstefriḡanın kavîlerinden olur rûsaḥtec ve tûbâl-ı nuḥâs ve ḥuşûşan tûbâl ekmeḳ içiyle ma'cûn olup muḥabbeḳ olursa kuvveti ziyâde [374a] olur. Ve kezâlik menderyâ tesmiye olunan ḥaşîş ve kıssâ-i ḥimâr uşâresi ve içinde şahm-ı ḥanzal naḳ⁹ olunan şarâb ve mâzeryün. Yetü'âttan bu mezkûrlar kavî müstefriḡattandır. Ve mâzeryünün işlâḫı sirke içinde naḳ⁹ olunmakla olur ve ba'dı kerre onun ḥalli ile sikencebîn ittiḥâz olunur. Ve ba'dı kerre iki dirheme varınca kadar mâ-ı 'asel ile uşşâḳ saḳy olunur. Ve itidâle aḳreḳ olanlardır sekbînec ve îresâ ve bezr-i encüre. Ammâ encüre bezri muḳâşşer olup 'asel ile ve tûrp yapraḡı suyu ile ma'cûn kılınır.

Ve aḍ'af ve eslem olan müstefriḡat kâḳulî suyunun nişf rıtlı miḳdârı, sükker-i 'uşşer ile isti'mâli olur. Ve kezâlik mâ-ı kâküneḳ ve mâ-ı 'inebü's-şac'leb ve sikencebîn-i mâzeryünî ve leben-i liḳâḫın müdebberî ve îresânın kuvvetiyle müdebber mâu'l-cübñ ve tûbâlu'n-nuḥâs ve mâzeryün ve bu mişli nesnelere dahi eslemdir.

Nüşa-ı Ceyyid: Mâ-ı cübñün bu terkîbinin menfa'ati mücerredir: Bir rıtlı mâ-ı cübne bir dirhem milḫ-i enderânî, beş dirhem türbüd-i meshûḳ katılıp rıfḳ ile kaynatılır ve rıḡvesi aḫz olunup taşfiye olunduktan sonrasaḳyına bed' olup bir rıtlı şülüşü evvelâ saḳy olunur ve ḳalîlen ḳalîlen bir rıtlı bâliḡ olunca kadar saḳy olunur ve bu vech üzere mâ-ı cübñü saḳy istiskânın mâiyyetini tenḳîş eder ve teşḫîn eylemez. Ve mâu'l-cübñün evedî leben-i liḳâḫtan ittiḥâz olunan mâ-ı cübñ olur. Ve maḫrûrîne efḍal ve ebred olan mâ cübñ-i mâ'izden ve ütünden me'ḥûz olan mâu'l-cübñ olur.

Ve bunlara muḳārib olup istiskā-i hārre nāfiḳ olan edviyeden olur filḳ-ı sefercel ya'nī bir ḳıṭ'a ayva sirke içinde üç gün miḳdārı naḳ olunup vezni miḳdārı māzeryün-ı tarī ile şedīden ihtilāt edince ḳadar daḳḳ olunur ve baḳdehu taşfiye olunup üzerine ḫallin nısfı miḳdārı sükker ilkā olunup ḳasel ḳıvāmında olunca ḳadar taḫḫ olunup ḫalt olunur. Ve bu devāya ḳarīb olur o ḫubūb ki ḳuşer sükkeriyle bezr-i māzeryündan mütteḫaz olur, istiskā-i hārre dahi bu ḫubūbun ḫaṭarı olmaz. Ve maḳcünāttan onlara nāfiḳ olan kelkelānic ve bizim ihtirāḳ ve ihtiyār eylediğimiz o maḳcün ki ḫabeş-i ḫadīd ve māzeryündan mütteḫaz olur, aḳrabādinde biz onu zıkr eyledik. Ve baḳdıların ihtiyār eyledikleri maḳcün dahi nāfiḳdir, onun terkibi budur: Bezr-i hindebā, bezr-i küşüt onar onar, ṭarahşekūḳ-ı müceffef ḳuşāresi yirmi dirhem, ḳuşāre-i enberbāris on beş dirhem, lükk-i maḳsül, rīvendi-i şinī her birinden beşer dirhem, ḳuşāre-i efsentīn yedi dirhem, ḳıssā-i ḫumār ḳuşāresi ve şaḫm-ı ḫanzal beşer beşer, ḡarīḳūn yedi dirhem; bu mezkūrlar aḫz olunup cüllābla maḳcün kılınır ve mā-ı buḳül ile saḳy olunur. Şāhib-i Kānūn der ki ben derim ki bu devā-i ceyyidi baḳdū'l-evvelīn zıkr eylediler ve baḳdı müte'ahḫirīn dahi onlardan intihāl eylediler, kelkelānic saḳyından ḫadīs olan ḳarıḫa ve ḡāileden bu zıkr olunan devāda emn vardır ve onun taḳviyesi ve ishālī dahi kelkelānicden ḳavīdir.

Ve onlara nāfiḳ eşribe bizim ihtiyārımız olan şarāb-ı iresādır. Ve bu şıfat üzere olan şarāb dahi nāfiḳdir: Ceyyiden medḳūḳ ve meshūḳ nuḫās-ı muḫraḳ bir mişḳāl, zerḳū'l-ḫamām bir mişḳāl, ḳaḫḫib-i sezāb üç ḳaded, milḫ-i ḳacīnden şeyḳ-i yesīr; bu edviyeler şarābla şürb olunur.

Ve ḫubūbdan nāfiḳ olan Filāḡriyūs ḫabbıdır, ḫabb-ı Filāḡriyūs terkibi budur: Tübāl-ı nuḫās, varaḳ-ı māzeryün, bezr-i enīsün her birinden birer cüz aḫz olunup ve ondan ḫubūb ittiḫāz olunup aḳviyāya birer mişḳāl, ḫuḳafāya birer dirhem saḳy olunur. Ve kezālik ḫabb-ı şaḳşā ve ḫabb-ı behrām ve ḫabbu'l-ḫamse ve ḫabbu's-sekbīnec ve ḫabb-ı māzeryün cemī'an bu ḫubūb zıḳḳī ḳilletine ḡāyete bālīga olduḡu gibi ve kezālik ḫabb-ı muḳ,i şübrüm ve bizim aḳrabādinde zıkr eylediğimiz ḫubūb ve kezālik bu ḫabb dahi nāfiḳdir, onun şıfatı budur: Leben-i şübrüm, ḳuşāre-i efsentīn, sünbül, türbūd her birinden birer dāniḳ, ḡarīḳūn, verd her birinden yarım dirhem, ḳineb-i şaḳleb suyuyla o edviyeler ḫubūb kılınıp şürb olunur.

Habb-ı Âşer-i Ceyyid: Kışr-ı nuhâs, kemâfîtüs, enîsûn mütesâviye-tü'l-evzân aḥz olunup ḥubûb ittiḥâz olunur ve saḳyında bir dirhemden bed' olunup tedrîcle artırılır. Ve akrâş-ı nâfi'adan müshil kırş akrâş-ı rîvend-i kebîr, mâzeryûn bûzûru bunlar cidden nâfi'dir.

Ammâ onların istiḥmâmâtı onlara ḥammâm-ı raṭb isti'mâli kerîh olup efdâl-i ḥammâmı ḥammâm-ı yâbis olur. Ve ḥammâm-ı yâbis aşnâfından onlara efdâl olan tennür-ı müseccer olur ya'nî 'alîlin taḥammülü miḳdârı kızdırılan tennür olur 'ale'l-ḥuşûş laḥmî istiskâda ḥammâm-ı raṭb muḍırr ve onlar aḥammâm-ı yâbis ve tennür-ı müseccer ziyâde efdâl olur. Ve kaçan ḥammâm-ı yâbise ve tennür-ı müseccere duḫûl eylese re'sini ḥâricde ve havâ-ı bâridde terk eder, havâ-ı bârid istinşâk ile ḳalbe ve riyeye vâsıl olup tebrîd ve tervîḥ edip 'ataş-ı ziyâde olmaz ve bedeni keşiren ve ğazîren 'araḳ-ı nâfi' ile terleyip bedeni taḥallûl eder. Ve eger ḥammâm-ı raṭb isti'mâl ederse ḥummâiyye ve ḥârre-i bûrakıyye ve kibrîtiyye ve şebbiyye suyu olan ḥammâmı isti'mâl eylesin, zîrâ ma'rûf olduĝu üzere o müceffif sularla bu şânın munteḥâsında cidden intifâ olunur ḥuşûşan istiskâ-i laḥmî aşḥâbı beher yevm mütakerriren ve def'atla o su ile istiḥmâm eder ve eger kuvvetini iskât eylemeyip tamâmen bir uzun günde o su içinde oturmak mümkün olursa onu dahi işler. Ve bu sular gibi olur mâ-ı baḫr tefîr ve teşhîn olunur ise. Ammâ mâ-ı bâridde sibâhat edip yüzmeḳ âḫir-i emrde şedîden muvâfıḳ olur.

Miyâh-ı ḥam'înin feḫâilindendir ki onunla istiḥmâm eden kimsenin nefs-i bârid tedbîrine temekkûn ve ḳudreti olur ve ona temekkûn ḥammâma duḫûl edenlerde da'îf olur. Ve eger ḥam'et ḫâdır ve mevcûd deĝil ise miyâh-ı 'azbe ve ḫâlleri ve çamurları aḥz olunur ve onlara ḫalt olunacak edviye ile ḫalt olunur ve içinde bûraḳ ve kibrît ve üşnân ve ḫardal ve nüre ve 'aḳâḳîr-i sâire ki zıkr olunan edviyeye müşâkil ve müşâbih devâlar taḫḫ olunup onlar ile âḫir-i emrde ve ḳable-ilibâs istiḥmâm eylemek nâfi' olur.

Ve taḫlî ve zıḳḳî vâcib olur ki o miyâhı baṭnı üzere vaḫ' edeler ve istiskâ-i laḥmîde cemî'an bedene vaḫ' olunur.

Ve istiskâ-i ḫârr bir kerre verem-i ḫârre tâbi' olur ve âşer kerre mizâc-ı ḫârre tâbi' olup onda verem olmaz belki o istiskâ-i ḫârrın sebebi ḳuvve-i muĝayyirenin da'fı olur. Ve bu istiskâda ba'ḫı kerre mâiyyet ḫumret üye-

re olur velâkin o hümret hasebiyle bu nev' istiskâya istidlâl olunmaz ve o istiskâya sebep kuvve-i mümeyyizenin da'fı olduğuna dahi hüküm olunmaz, zîrâ ihtimâli vardır ki o mâiyyet kılletine binâen dâfi'anın def' eylediği fağlardan lâ-mahâle ziyâde munşabiğ olur ve şiddet-i şıbg-ı mümeyyizede da'f olup dem-i ğıdâyı mâiyyetten 'adem-i imtiyâza binâen olmaz belki bu bâbda i'tibâr 'alâmet-i sâirenin delâletine olur ve hangisinin 'alâmeti mev-cûde ise onun 'ilâcıyla mu'alece olunur. Ve vâcib olur ki istiskâ-i hârrın iki kısmında dahi edviye-i hârrdan müsteskî ictinâb eyleye, zîrâ edviye-i hârr istiskânın sebebini ya'nî harâret-i veremi ve harâret-i mizâcı ziyâde eder ve sebebini ziyâde olduğu ile 'illet dahi ziyâde olur. Ve bu nev' istiskâda edviye-i hârr istismâlinde haţar-ı 'azîm olur. Ve ba'đılar derler ki istiskânın berâ'eti ve şıhhati olmaz, edviye-i hârr [374b] istismâl olunmadıkça. O ba'đın bu kelâmına iltifât olunmaz, zîrâ evrâma kendi mu'alecesiyle ve mizâc-ı hârra tebrîd ile mu'alece olup şıhhat bulduklarını müşâhede eyledik ve bu vech ile mu'alecenin menfa'atını biz ve bizden mu'kaddem olanlar cümle tecrîbe eyledik.

Hikâyet-i 'Acîbe: Muşannif der ki ben bir hatun gördüm ki istiskâ onu nehk edip baţnı 'azîm olmuş idi ve o hatun enâr tenâvülüne mükibb olup o kadar enâr tenâvül eyledi ki mütenâvelin mîkdârı zıkr olursa teşnî' olup ona i'timâd olunmaz idi, pes o keşret üzere rummân tenâvülünden bi-em-rillâhi ta'âlâ şıhhat bulup onun mu'ktedâ-ı şehvetini icrâ eylediği kendiye tedbîr-i hasen oldu.⁹⁹

Ve istiskâya mu'alece eden kimseye vâcib olur ki hümâyâ yâhüd mâiyyet-i müctemî'aya 'ilâcı kaşr eylemeye belki mu'alecede ikisine dahi mürâ'ât eyleye, eger yalnız hümâyâ 'ilâc edip mâiyyetin 'ilâcını terk ederse haţarlı olur ve eger yalnız mâiyyete 'ilâc edip hümâyâ mu'alecesini terk eder ise haţâ etmiş olur. Ve vâcib olur ki rıfğ üzere beynehümâyı cem' edip mu'tedilât istismâl eyleye ve hümâyâ ve mâiyyetin hangisi ağleb ise ona mu'kâvemet eyleye.

99 Ma'a-hâzâ rummânın tabî'atı bārid-i raţb'dır, bārid-i raţb istismâli ile o hatun şifâ buldu. Bu hikâyet-i 'acîbeyi zıkrden ğarağı ba'đın kelâmını redde ve kendi müdde'âsına istidlâldır.

Ve ma'lûm ola ki hummâ mevcûde ve kâime iken istiskâdan berâ'ete ve şihhate sen ictihâd eylesen maşşudun hâşıl olmaz ve tedbîr ile şihhat gelmez, pes bu mişlli hâlde tedbîr budur ki mâ-ı 'ineb-i şa'leb ve mâ-ı kâküneç ve mâ-ı kerefs ve mâ-ı kâkulî ve mâ-ı şarahşekük ki ona ya'çıd-ı mürr derler, pes bu miyâhı isti'mâl hummâ kâime iken istiskâyâ muvâfık tedbîr olur. Ve vâcib olur ki miyâh-ı mezküreye lükk ve za'ferân ve rîvend ma'a-helilec-i aşfer işbu edviyeden bir şey' halı oluna ve kezâlik 'inde'd-çarürât müşhilât-ı da'ifeden olmak üzere bizim tahrîr eylediğimiz mâzeryüniyye ve onun emşâli olan müstefrigât dahi isti'mâl oluna.

Ve Câlînüs'un zıkr eylediği üzere istiskânın 'ilâcında istiskâda te'em-mül vâcib olur, o te'em-mül ne vech ile olacağını beyânında Câlînüs'un 'ibâretini zıkr eyleyelim: Câlînüs der ki benim şadıkımden bir şeyh istiskâ-i zıkkıye mübtelâ oldu ve onda harâret mevcûde ve kuvvet da'ife idi ve ben o şeyhi meşvî lahm-ı cedı ve kabç ve tayhüc ve o mişlli lahm-ı tıyür ile gıdâlandırdım ve hubz-ı huşkâr ve karış ve meşüş ve hülâm işbu aşnâf-ı ağıdıyeyi o luhûm ile ittihâz edip onunla gıdâlandırdım ve hall ile 'adesten mütehzaz olan 'adesiyye-i şafrâ dahi it'âm eyledim ve hıfz-ı kuvvet için o müsteski şeyhe emr-i ağıdıyeyi tevsi' eyledim ve ona meraça tenâvülüne izn vermedim velâkin devâ saqıy edeceğim gün kable'd-devâm ve ba'çdehu zîrbâcâ izn verdim ve bu e'çimeler onun 'aşaşını ziyâde eylemedi ve o zîrbâcî mutavassıtu's-sekâfe olan hall ile tenâvülünü emr eyledim ve onu bu maşbühla ishâl eyledim: Aşfer helilecât yedi dirhem, şâhterac dört, haşış-i gâfes iki dirhem, hindebâ-ı gâççı ya'nî taze bir bâka ya'nî bir deste ve bezr-i hindebâ ve sünbül ve verd her birinden ikişer dirhem; bu mezkûrlar üç rıtl su içinde iki rıtlı gidip bir rıtl kalınca kadar tabh olunur ve içinde ona dirhem miçdârı 'asel mers olunup şürb olunur. Ve kezâlik bu habb ile dahi ishâl eyledim ki onu leben-i şübrüm ve bir mişli sükker ile 'ağd eyledim ve o habbı kable'l-gıdâ ona verdim ve ba'çdı kerre dahi leben-i şübrümü lahm-ı tınle 'ağd edip iki veyâhüd üç nohut kadar ondan saqıy eyledim ve ba'çdı kerre dahi leben-i şübrümü vech-i mezkûr üzere saqıydan sonra hışırım rubbu ve rîbâs rubbunu saqıy eyledim ve kebidine çımâd-ı bârid vaçç eyledim ve kezâlik kaybedis habbıyla ve mâzeryün ile hall içinde naçç eyledikten sonra çımâd eyledim.

Ve baṭnı üzere eylediğim atlıye t̄n-i Ermenī ḥall ile ve mā ile ve daḳıḳ-i şaṭr ve cāvers ve sıḡır tersi ve keçi tersi ve remād-ı bellūṭ ve remād-ı kerm idi ve baḑa'l-eḥānīnde būraḳ ve kibrīt idi, küllisini ḥall ile taḏmīd eyledim ḥattā kebidi üzere ḑimād-ı şandalī ile taḏmīd eyledim ve baḑı kerre ḑimād-ı şandalī nevāḥī-i kebide vaḑḑ edip ve ḑimād-ı muḥallileyi göbeḡi ve baṭnı üzere vaḑḑ eyledim. Ve kezālik onu o şarāb-ı verd ile dahi ishāl eyledim ki o şarāb-ı verdin içinde baḑı kere māzeryūn naḳḑ etmiş idim ve baḑı kerre dahi leben-i şübrüm ḥall etmiş idim. Ve fevākih tenāvülünden kuru incir ve bādem ve sükker tenāvülüne dahi izn verdim ve ona emr eyledim ḑaṭaşa muşābere etmek üzere ve ḑaṭaş ifrāṭ üzere oldukta suyu sirke ile mezc edip memzūcu saḡy eyledim ve māzeryūn yapraḡını daḳḳ edip elekten geçirdim, incir ḑaseli ile maḑcūn edip ona ḳable't-ṭaḑām ve baḑe't-ṭaḑām o maḑcūndan vėrdim ve iki vakte cemī'an verdim ve o şeyḡ-i marīḑi bilā-neḑḑ bir gün terk eylemedim. **Bu** mevḑī'e gelince ḳadar Cālīnūs'un kendi ḑibāretidir.

Ve vācib olur ki aṣḡāb-ı istiskānin ḡıdāsı ḳalıḡ olup vecbeten ola. Eger ḑalīle mümkün olur ise ḡıntadan mütteḡaz ḡubzu terk ve hecr eylesin ḡıntada lüzūcet ve tesḑīd olmak ḡasebiyle ve o kimse ḡubzunu ḡubz-ı şaṭr-i büzüriye ḳaşr eder. Ve eger ḡınta ḡubzu tenāvül olınmak iḳtiḑā ederse vācib olur ki o mütenāvel ḡubz-ı tennūri ve ḡuşḳar-ı naḑīc-i müceffef ola ḥattā tenāvül katında faṭīr ve ḑacīn olmaya ve vācib olur ki o ḡınta ḑalike dahi olmaya ve baḑı nās o ḡubzun daḳıḳi[ne] ḡımmaş ḡalt ederler. Ve vācib olur ki onların desemleri zeyt-i ünḑāḳ kılına.

Ve onların aḡdiyesinden olur ḥall ile zeyt-i mübezzer ü müfevve,¹⁰⁰ bu ḡıdā müstesḳilere muvāḑıḳ ḡıdādır. Ve meraḳ-ı decāc dahi onlara dahi nāfiḑdir, zīrā o meraḳ hem idrār ve hem kebidi ıṣlāḡ eder, iki maşlaḡatı cāmiḑdir. Ve o ṭaḑām ki onu naşārā zeytūn ve cevz ve sūmdan ittiḡāz ederler, o dahi nāfiḑdir. Ve vācib olur ki onların meraḑları mā-ı ḡımmaş ve ḳanābir ve ḑīk-i herim ve decāc meraḑaları ola ḡuşūşan o meraḑa māḡvīdāne ḡaşīşleri ile ittiḡāz oluna. Ve onların aḡyānen tenāvül eyledikleri luḡūmları cefāḑi olan luḡūm-ı ṭayr ola, dürrāc ve ḳıbāc ve şefānīn ve fevāḡit ve ḳanābir ve ḳaṭā ve ḡızlān ve cūdā ve şıḡar-ı semek ki mūlaṭṭıḑāt ve ḡırrīfe-i muḳaṭṭı'a ile

100 “Müfevve” fūvve ile maḡlūṭ demektir.

mübezzer ola. Ve onlara milh-i efî cidden ceyyid olur velâkin ba'đı kerre o milhin ifrâţ üzere ta'fîşî olur. Ve onların buķûlü kerefs ve sılķ ve baķla-ı yehüdiyye ve hindebâ ve şâhterec ve miķdâr-ı ħalîl sermaķ ve kürrâş ve sezâb ve kerâvyâ yaprağı ve fûdenec ve şûm ve keber olur. Ve ħardal ve cemî'an ħubûb müstesķilere ve ħâşşaten aşĥâb-ı taḅliyye muvâfık olmaz, ammâ lûbûb ve fustuķ ve bunduķ ve levz-i mürr, temr ve zebîb içinde tenâvülüne vaķt-i furşat u müsteraķta ruĥşat verilir, ammâ fevâkih-i raḅḅ tenâvülüne vechen mine'l-vücûh ruĥşat verilmez lâkin min beyni'l-fevâkih rummân-ı raḅḅ-ı ħulv tenâvülü nâfi' olur.

Ammâ şarâb istiskâ-i ĥârr aşĥâbına elbette taķrîb olunmaz. Ammâ istiskâ-i bârid aşĥâbına vâcib olur ki şarâb aşnâfı beyninden ancak lâ-'ale'r-rîķ şarâb-ı raķîķ-i 'atîķten miķdâr-ı kalîl şûrb edeler ve o şûrb ta'âm üzere dahi olmaya belki tenâvül-i ta'âmıdan bir ĥim mürûr ettikten sonra ola ve mi'ceden ta'âmın inĥidârından sonra ola.

Ammâ onların ĥuķunları ve şiyâfları o ĥuķun-ı sekbînec ü İresâ ve onlar gibi mâiyyeti muĥric olan edviyeden mütteĥaz ola.

Şıfat-ı Şiyâf: Bu şiyâf mücerredir, mâiyyeti cidden istifrag eder: Bezr-i encüre elli 'aded, ĥabb-ı mâĥvîdâne otuz 'aded, ġârîķün yedi ķîrâţ, kışru'n-nuĥâs bir dıraĥmînin şulûşânı; bu mezkûrlar aĥz olunup ĥubzun lûbbû ile ĥalt olunup [375a] ondan şiyâf itteĥaz olunur ve o şiyâftan altı ķîrâţ veyâĥüd yedi ķîrâţ veyâĥüd dokuz ķîrâţ tenâvül olunur.

Ve onların müdirrâtu cemî'an müdirrât onlara nâfi'dir velâkin müstesķilere ceyyid olan o devâdır ki bevli idrâr eyleye ve o devâ budur: Bezr-i encüre dokuz ķîrâţ, ĥarbaķ-ı esved o miķdâr, kâkü nec bir dıraĥmî, sünbül-i Hindî iki dıraĥmî; bu mezkûrlar aĥz ve ĥalt olunup tenâvül olunur, şerbet-i vâĥidesi bir mişķâldir şarâb-ı efâvîh ile şûrb olunur.

Müdirr-i Âĥer: Bu dahi bevli idrâr eder: 'İdân-ı belesân ve sünbül ve selĥâ ve kemmûn ve aşl-ı süsen ve heyüfârîķün ve fiķâĥ-ı idĥir ve lûf-ı sebt ve cezer-i berrî ve ĥamâma ve semerbiyûn ki kerefs-i berrînin bir nev'idir ve fuḫrâsâliyûn bu dahi kerefs-i cebelînin bezridir ve ħaşabu'z-zerîre ve fûlful ve kâkü nec ve sîsâliyûs, bu encudân-i Rûmîdir; bu mezkûrların her birinden birer dıraĥmî aĥz olunup cemî'an ĥalt olunur ve onun şerbet-i vâĥidesi iki dıraĥmî olur.

On İkinci Faşl İstiskâ-i Lahmî Mu'alecâtı Beyânındadır

Uşûl-i külliyye ve çavâ'id-i mezkûre istiskâ-i lahmî mu'alecesine nâfi' ve kâfidir ve ma'a-zâlik istiskâ-i zıkkî bâbında lahmînin mu'alecesine dahi zıkr ve işâret mürûr eyledi. Ve lahmînin mu'alecesinde ba'đı kerre faşda hâcet olur eger sebebi bevâsirin ve dem-i çamşın ihtibâsı olursa ve 'alâmet-i imtilâ dahi mevcûde ise, zîrâ o sûretlerde faşd ile hânık ve muţfi olan imtilâ zâil olur.

Ve faşdın hummâya münâsebetinden istiskâ-i zıkkîye münâsebeti ekşerdir. Ve tabî'atın leyyin olduğu şahib-i lahmîye sâlih ve muvâfıkdır. Ve eger lahmî şahibinde hummâ olur ise devâ-i müşhil ile ishâl câiz olmaz ve faşd dahi câiz olmaz mādâm hummâ zâil olmaya. Ve zıkkî bâbında bizim vaşfımız üzere akrâş-ı şübrüm şürbü zıkkîden hâdis olan hummâya istiskânın sâirinden ziyâde ve eşedd mülâyemeti olur ve tabî'ı habs etmeyip itlâk eylemek vâcib olur, habsi câiz olmaz ne kadar mu'tedil devâ ile olur ise itlâk olunur. Ve çazf ve çay ve dimâğı münakkiye olan çarâğır dahi bi'l-cümle nâfi' olur. Ve ishâl dahi istiskâ-i lahmîye nâfi' olur 'ale'l-çuşuş o ishâl habb-ı rîvend ile ola ziyâde efđal olur.

Ve istiskâ için ve çuşuşan istiskâ-i lahmî için riyâdet ile tedbîr olunur ve riyâdetlerine müstelkiyen ibtidâ olunur ba'dehu dâbbe üzere mütemekkin iken riyâdet ettirilir ba'dehu kalîlen kalîlen meşy ettirilmekle riyâdet ettirilir. Ve gerektir ki onun meşy ve riyâdîsi arđ-ı leyyine-i remliyye üzere ola ve ma'iyyetinde bir kimse bile ola ki 'alîl esnâ-ı riyâdetinde terledikçe o kimse terini sile çattâ onun teri terâküm edip birbiri üzere vâçî' olmakla sūddeye mü'eddî olmaya. Ve o riyâdeti tamâm ettikten sonra teşhîne ta'arud olunur çuşuşan şems ile teşhîn olunur, zîrâ çarâret-i şemsin ebdâna çavşı çavî olur, onun için başı kebb olunup çemsten viçâyeye olunur 'alîle 'ilel-i dimâğıyye işâbet etmesin için ve a'đâ-ı sâiresi cemî'an keşf olunur. Ve onun maçca'ı rimâl olur, eger kumlu mevđî' var ise.

Ve kezâlik zerûrât ile dahi mevâdd-ı muhtebiseyi itlâk eder. Ve kaçan 'araç dürrü eylese o 'araç meşh olunup kışşâ-i çimâr dühnü mişlîliler ile tedhîn olunur ve riyâh-ı bârideye mehebb olan mevâdî'den muhâfaza olunur. Ve vâcib olur ki onlar devâ-i lükk ve devâ-i kürküm ve kelkelânic isti'mâl edeler. Ve müdirrât-ı mezkûreyi ve telçif ve taçfifi olan müşhilâtı isti'mâl

eyleyeler ve onun birisi akrâs-ı gâfegstir, ma'a'l-ebhel mâ-ı uşûl içinde ve sikencebîn-i büzûrî harâret mevcûde ise isti'mâl olunur.

Ve zıkkî mu'alecesinde zıkr eylediğimiz edviye-i müfredenin küllîsi lahmîde dahi nâfî'dir hattâ sekbî nec, kuşt, mâzeryûn ve eferbiyûn dahi nâfî'dir. Ve ebhel tabîhi cidden nâfî'dir eger suya humreti çıkınca kadar ebhel tabh olunup ba'dehu üç dirhem miqdârı ondan ahz ya'ni tenâvül olunup üzerine o ma'bhûtan şûrb olunur ise. Ve kezâlik nânihâh ve kemmûn ve milh-i taberzed şûrb olunur.

Ve sebab-i hârrdan hâdis olan lahmînin mu'alecesinde faşd vâcib olur şadîd-i rediyi ihrâc eylesin için ve idrâr dahi isti'mâl olunur. Ve kaçan onlar ile 'urûk tenkıye olursa kebidin mizacı işlâh olunmağa mübâşeret olunur o edviye ile ki onunla kebid iltihâbdan mizâc-ı tabî'isine redd olunur. İstiskâ-i lahmîden istiskâ-i hârr veyahûd istiskâ-i bârid aşhâbının ağdiyesi zıkkîden hârr ve bârid aşhâbının ağdiyesi gibi olur.

On Üçüncü Faş İstiskâ-i Tabî Mu'alecesi Beyânındadır

Tablînin mu'alecesinde kânûn budur ki tablînin hudûsuna sebep hılt-ı ra'bin ihtibâsından tekevvin eden riyâh olur ise o hılt-ı muhtebes istifrâğ olunur ve ba'dı kerre mâiyyen istifrâğa dahi hâcet olur zıkkîde olduğu gibi ve kezâlik bevl idrâr olunur.

Ve eger riyâhın sebebi da'f-ı mi'de ise onun mi'desi takviye olunur. Ve kebid atliye ile ve mu'addilât-ı sâire ile ta'dîl olunur ifrât üzere tebhîr eylemesin için. Ve bâb-ı tablîde faşd ekşer-i hâlde idhâl olunmaz ve ba'dı kerre nâdiren idhâl olunur belki tablî mu'alecesinde evlâ olan budur ki rıfkla tabî'at ishâl oluna. Ve vâcib olur ki müşhilât isti'mâlini tekşîr eylemeyeler ve kezâlik müdirrât dahi isti'mâl edip lâkin ifrât üzere isti'mâl eylemeyeler, zîrâ ishâl ve idrârda ikşâr eylemek ebhure-i keşîre tevlîdine sebep olur.¹⁰¹ Ve min-ğayri ifrâtın müşhil ve müdirr isti'mâlinde sonra müceşşiyât ve riyâhı muhallil olan nesnelere isti'mâl ederler. Beher yevm kirâren ve mirâren onların batınları delk olup câvers ve nuhâle ile nef'i olur ise tekmi'd olunur. Ve kezâlik hubûb-ı meşrûbe ve hamûlât dahi isti'mâl olunur. Ve ba'dı kerre

101 Tabî ile olan nüshada "harâret-i keşîre tevlîdine sebep olur" vâki' olmuştur.

dahi baṭnı üzere birkaç def'a meḥācim-i fāriḡa vaç'ına ḡacet olur.

Ve ṭablī aşḡābına vācib olur ki ḡubūbāt ve buḡul tenāvülünden ve elbān ve fevākih-i muratṭıbe tenāvülünden ictināb eyleyeler.

Ve eger ṭablī istiskā sū>i mizāc-ı ḡārr ile olursa vācib olur ki ona rāziyānec ve kerefs ve iklilü'l-melik ve bābūnec ve ḡasek miyāhi saḡy oluna.

Ve ṭablīnin sebebi sū>i mizāc-ı bārid olursa vācib olur ki ona kemmūn ve enīsūn ve cünd-i bīdester ve nānḡāḡ saḡy oluna ve onlar dāimā kemmūn ve kündür mađğ ederler. Ve onlara ma'cūn-ı vecc ḡūniz ile nef' verir ve bu ma'cūn aḡrabādīnde mezkūrdur. Ve kezālik nānḡāḡ, ebhel, kemmūn, milḡ-i ṭaberzed isti'māl olunur. *Ṭab ile nüḡhada "ve onlara nef' verir dāimā ḡumārī varaḡını mađğ ve kezālik sū'd ve dūḡū her birinden ikişer dirhem isti'māl olunmak vāḡ olmuştur."* Ve ammā onların ḡamūlātı kemmūn, būrak, varaḡ-ı sezāb bu edviyeler ḡiyāfeten isti'māl olunur. Ve onlara ḡuḡun nāfi' yalnız dūhn-i sezāb ile veyāḡūd o dūhn büzūr-i muḡalliletü'r-riyāḡ ile ve kezālik dūhn-i kerefs ve dār-ı ḡinī dūhnü isti'māl olunur. Ve kezālik riyāḡı muḡallil ma'ācin ve müḡāhede ḡasebiyle aḡer eşyālar dahi isti'māl olunur. *Ṭab ile olan nüḡhada "büzūr-ı muḡalliletü'r-riyāḡ maṭbūḡan isti'māl olunur" diye vāḡ olmuştur.* [375b]

**KİTÂB-I ŞÂLİŞİN ON BEŞİNCİ FENNİ EMRÂD-I
MERÂRE VE TİHÂL VE MU'ÂLECÂTI HAKKINDA
OLAN KELÂM-I MÜCMELDİR O DAHİ İKİ MAKÂLE
ÜZERE TERTİB OLUNMUŞTUR ONUN MAKÂLE-İ
ÛLÂSİ TİHÂL VE MERÂRE TEŞRİHLERİ VE
YEREKÂN BEYÂNINDA OLUP DAHİ FUŞÛLÛ
MÜCTEMİ'A VE MÜŞTEMİLEDİR**

Evvelki Faşl Merâre Teşrihi Beyânındadır

Muşannif der ki merâre bir kîs-i mu'allaktır, kebiden asılmıştır, mi'cde cānibine mâildir ve t̄abaqa-i vāhîde üzere ve 'aşabāniyyedir ve onun femi vardır, kebid t̄arafma olur ve onda mecrā vardır ki o mecrā merâreye muvāfiq olan hılt-ı rākiqi ve mirār-ı aşeri yāhî şafrāyı kebiden cezb eder, o mecrā kebidin kendiye ve kebid olan 'urūk-ı sākineye muttaşıl olur. Ve o mecārının o maħalde şu'ab-ı keşiresi vardır ve gāyişa olur ve 'amūdu-nun medħali kebidin taķirinde olur. Ve kezālik merârenin fem ve mecrāsı vardır, nāhiye-i mi'deye ve em'āya sāliktir, o fem ve mecrādan mi'deye ve em'āya şafrānın fağlı irsāl olunur, onun biz kitāb-ı evvelde tafşilini irād eyledik. Ve merârede olan mecrā mezkûrun ekşer-i şu'abı isnā 'aşer tesmiye olunan baġarsıġa muttaşıl olur ve o şu'abdan bir şey-i şaġir esfel-i mi'deye muttaşıl olur. Ve ba'đı kerre dahi emr 'aks üzere olup ekber ve aġlaz esfel-i mi'deye ve aşġar isnā 'aşere muttaşıl olur. Ve ekşer-i nāsta o mecrā mecrā-ı vāhiddir, isnā 'aşer muttaşıldır.

Ve merâre ile meşānenin her birinden birer ünbübe vardır ki merâreye dāhil olan ünbübe merâreden şafrāyı maşş eder. Merārın ünbübe-i maşşāşasının medħali meşāne ünbübesi medħaline qarīb olur.

Ettıbbā-ı aķdemīnin 'ādeti budur ki merâreye kîs-i aşġar ve meşāneye kîs-i ekber tesmiye ederler. Ve merâre ħalk olduġunun ħikmeti ve maşlahatı budur ki ondan muşabbe olan mirār-ı em'āyı fağlı raġvīden tenķiye eder ve kezālik taħt-ı kıdrda olan veķūd-ı nār gibi em'āyı teşhīn eder ve kezālik demi telķif ve fuğülü taħlil eder ve berāzı taħrīk edip em'āyı tanzīf eder ve eķrāfında olan 'ađal-i müsterġileri şedd eder.

Ve ekşer-i nâsta merâreden mi'deye sebîl ve tarîk olmaz ve ma'a-hâzâ mirrenin inşibâbiyla mi'denin ruḡubâtı ğasl olunsun için o tarîkten lâbüdd ve lâzım idi o maşlahat için em'āya tarîk halk olunduğu gibi, pes bu fâideye iltifât olunmayıp merâreden mi'deye ekşer-i nâsta tarîk olmadığının sebebi budur ki şafrâdan mi'de müte'ezziye olur ve mi'deye munşabbe olan şafrâ ğaseyân ihdâs eder ve hadmı ifsâd eder, zîrâ şafrâya reî hılt ve ğidâ muhâliḡ olur.

Ve merâreye ırk-ı dâribden ya'nî şiryândan ve kebidde muttaşıl aşabeden cidden şaĝire olan birer şu'be gelir. Ve merâre meşâne gibi bir tabaka ve bir kattır, o tabaka-i vâhîde elyâf-ı şelâseden mürekkebdır ya'nî lif-i tavîl ve lif-i müverreb ve lif-i arıdden te'lif olunmuştur. Ve merârenin lif-i tavîli kebidden şafrâyı cezb eylemese veyahûd cezbiyle şafrâdan neḡâ hâşıl olmasa ondan âfât hâdiş olur, zîrâ şafrâ levke'l-merâre muhtebe olsa kebidide tevrîm eder ve yereḡân irâş eder. Ve ba'dı kerre o şafrâ-ı muhtebeşe ta'affün edip hummayât-ı rediyye ihdâs eder ve o şafrâ-ı muhtebeşe a'dâ-ı bevlê ifrât üzere seyelân eylese takrîh eder ve hangi uḡva seyelân ederse o uḡvda humret ve nemle ihdâs eder ve bedende münteşire olup hâyice ve sâkine olur ise yereḡân ihdâs eder. Ve kaçan merâreden em'āya ifrât üzere seyelân ederse ishâl-i mirârîye sahc ihdâs eder.

İkinci Faşl Teşrîh-i Tıḡâl Beyânındadır

Bi'l-cümle tıḡâl demin süfl ve hurâkasımın mefragıdır. Ve demin süfl ve hurâkaları tabîrî ve aradî olan sevdâlardır. Ve tıḡâl için bir nev kuvvet ve şân vardır, ḡalbe cânib-i taḡttan ve kebid ve merâreye cenblerinden muḡâvim olur. Ve kaçan demin küdüretini tıḡâl cezb eylese onu hadm eder ve ba'dehu o küdüret-i mahḡûmeye tıḡâlde ufuşat ve humuḡdat arıḡ olsa, o vech fem-i mi'deyi daĝdaĝaya ve dibâĝata şâliḡ olsa ve kezâlik harâreti dahi mu'tedile olsa o tıḡâl fem-i mi'deye sevdâ-ı mezkûreyi verîd-i aẓîm tarîkından irsâl eder. Ve kaçan kebid ve havâlî-i kebid sevdâdan tıḡâl tenḡıye edemeyip da'if olsa bedende emrâd-ı sevdâviyye hâdiş olur sereḡân ve devâlî ve dâ-ı fil ve kübâ ve behaḡ-ı esved ve barâş-ı esved gibi maraḡlar ve belki mâlihûliyâ ve cüzâm ve onlar gibi olan illetler arıḡ olur. Ammâ tıḡâlde müctemî'a olup mu'tâd üzere tıḡâlden iḡrâcî lâzım olan sev-

dâyı ihrâcdan tîhâl dâfif olsa ondan tîhâlin ʿizâmı ve kiberi ve veremi hâdis olur ve kezâlik müceddeden tevellüd eden sevdâya mekân kalmaz ve fem-i miʿdeyi dağdağa eden miqdâr dahi muhtebeş olup dağdağanın menfaʿat-i meşhûresi fevt olur.

Ve kaçan tîhâl sevdâyı irsâl eylese eger onun irsâli ifrât üzere olur ise cûʿ ziyâde olur, eger hâmið olup irsâli ifrât üzere olmazsa gâseyân ve kayʿ ĩcâb eder ve baʿdî kerre sahc ihdâş eder ki o sahc kıattâl olur. Ve kaçan tîhâl semirse ve semîn olsa cemîʿan beden arıklanıp ve hüzâl gelir ve kezâlik kebede dahi hüzâl ʿârîd olur, zîrâ tîhâlin kebede müdâddesi kıavî ve şedîddir.

Ve baʿdî kerre tîhâlde sevdâ-ı muhterik olup humûdat-ı muʿtedilesi zâil olur ve baʿdî kerre tîhâlden miʿdeye keşîrîʿl-miqdâr ve fâhiş sevdâ munşabbe olup kayʿ-ı esvedî ihdâş eder ve baʿdî kerre o kayʿın edvârî olup ondan inkılâb-ı miʿde¹⁰² dedikleri âfet hâdis olur.

Ve kaçan istifrâğ-ı sevdâkeşret üzere olup onda hummâ olmasa o istifrâğın sebebi mâsikenin dâfî olur veyâhüd dâfîʿanın kıuvveti olur. Ve sevdânın keşret-i ihtibâsının esbâb-ı istifrâğın addâdı olur yaʿnî mâsikenin kıuvveti veyâhüd dâfîʿanın dâfî olur.

Ve tîhâl müstaţil ve tîşâmî bir ʿuvvdur, miʿdeye yesârından ve cihet-i halfe mâil ve mevdiʿ-i şulbden muttasıl olur. Ve tîhâlin ʿunuğu kebidin taķırine merâre ʿununun muttasıl olduğu maħallin tahtından muttasıl olur ve sevdâyı kebiden o ʿunuk cezb eder ve bâtinından nâbit olan ʿunuk-ı âher defʿ eder. Ve tîhâlin taķırî tîhâlin miʿdeye ittişâli cânibde olur ve hâdebesi adlâʿı vely eden cânibde olur. Ve adlâʿa tîhâli taʿlîk ribâtât-ı kaviyye vü keşîre ile olmaz belki onu taʿlîk eden ribât kıaliletüʿl-ʿadâd ve lîfiyye-i gayr-i kıaviyye olur ve adlâʿın ağşiyesi ile o lîfler münseddedir.

Ve adlâʿ cihetinden tîhâlin hâdebesi biraz ʿurûk-ı dâribe ve ʿurûk-ı sâkineye muttasıl olur. Ve tîhâl cânib-i muķaʿarından kebede ve miʿdeye maşţüh münbasıt gibi yaʿnî askı gibi muʿallaķtır lâkin esfel-i kebede müvâzî ve esfel-i miʿdeye muttasıldır. Ve tîhâlde miʿde arasında bir ʿırk-ı vâşıl vardır ki o ʿırk tîhâl ve miʿdenin her birinde mülteħim olur ve o ʿırk dahi tîhâli miʿdeye taʿlîk eder ve o ʿırkın şuʿab-ı keşîreleri ile iki kat bir şıfâķ-ı maţvî

102 “İnkılâb-ı miʿde” ona derler ki meʿkûl olan ğidâ miʿdede hağm olduktan sonra miʿde onu kıayʿla mehđümen defʿ eyleye.

tıhâli idgâm edip o şu'abelerden keşirü'l-aded ve şağîrû'l-mikdâr olan şu'ab tıhâle ve şerbe müdâhale eder.

Dâribe ve gayr-i dâribe urûkun tıhâlde keşreti olur ve dem o urûkta nuç edip cevher-i tıhâle müşâbih olur ve gıdâsından bâkî fağlayı tıhâl def eder.

Ve tıhâlin cirmi şahif halk olundu sevdâvî fağl-ı galîzi tıhâl sühület ile kabûl eylesin için. Ve tıhâli şifâktan biraz ağışye setr ve tağışye eder ve ona binâen tıhâl hicâba müşârik olur, zîrâ hicâbın menşe'i dahi şifâktır.

Üçüncü Faşl Yerekan-ı Aşfer ve Yerekan-ı Esved Beyânındadır

Yerekan levn-i bedenin tağayyür-i fâhişine derler o tağayyür ile beden levn-i tabî'isinden çıkıp levni aşfer yahûd [376a] esved olur.

Yerekan-ı aşferde hilt-ı aşfer ya'nî şafrâ cilde ve ve cildi vely eden mevâdi'e bilâ-ufünetin cereyân eder o kimsede eger hummâ-ı ğıbb var ise ve eger onun hummâsı rib olsa o zaman bilâ-ta'afünin hilt-ı esved cilde ve cildin havâlisinde olan mevâdi'e cereyân edip ondan yerekan-ı esved hâşıl olur. Ve yerekan-ı aşferin ekşer-i hâlde sebebi kebid ve merâre cihetlerinden olur. Ve yerekan-ı esvedin sebebi tıhâlden olur ve ba'dı kerre kebiden dahi olur ve ba'dı kerre dahi müşâdif düşüp aşfer ve esved yerekanlardan her birinin sebebi bedenin mizâc-ı âmî olur.

Ve biz evvelâşfrâvî yerekânda tekellüm eyleyelim ve biz deriz ki yerekan-ı şafrâvî şafrânın keşret-i tevellüdü ile olur veyâhûd tevellüdü keşir olmaz velâkin imtinâ-i istifâğ hasebiyle cem' olup keşir olur ve şafrânın dahi keşret-i tevellüdüne sebep uğv-ı müvellid olur veyâhûd me'kul hasebiyle olur veyâhûd esbâb-ı ğarîbe hasebiyle tevellüd eder. Ve şafrâyı bi't-tab' tevlid eden uğv kebid olur, zîrâ kebid cidden teşhîni olan müsahhînâtla ve kebidde ve mecârî-i şafrâda hâdiş olan evrâmla ve bi-hasebi's-südde mirre-i şafrâ merâreden muhtebise olmakla ve merârenin mizâcı cidden müsahhân olmakla işbu esbâb-ı mezkûrenin her biriyle kaçan kebid cidden müsahhane olsa şafrâyı keşret üzere tevlid eder. Ve ba'dı kerre dahi şafrâyı cem'an beden bi-hasebi't-tab' tevlid eder, zîrâ cem'an beden sühûnet-i müfrihta ile tesahhun eylese bedende olan demi şafrâya ihâle eder. Ve ağıdiye sebebiyle tevellüd eden şafrâ ağıdiyenin harâret-i mizâcı hasebiyle

veyâhûd leben gibi mi'de-i hârrede harârete istihâlesi serî olan ağdiyenin harârete istihâlesi ile tevellüd eder; kaçan me'kûl olan ta'am ve ağdiyede bu evşâf mevcûde olsa keşret üzere şafrâ tevlidinden hâlî olmaz. Ammâ es-bâb-ı ğarîbeden şafrâ tevellüdü har-ı hâricînin o kimseyi hâricden iştimali hasebiyle yâhûd cerrâre demekle ma'rûf 'akreb veyâhûd hayye les'ası ile veyâhûd zenâbîr-i habîse darbıyla ve kamletü'n-nesrin 'ağdı ile harâretin bātında fâş ve sārī olmasıyla keşiren şafrâ tevellüd eder. Kezâlik edviye-i meşrûbe ile dahi şafrâ tevellüd eder, meşelâ ef'înin ve nemirin merâreleri bu fi'li işler. Eger şāribini katl eylemek mertebesine bālīga olmazsa semm sebebiyle hâdiş olan yereķān ekseriyyā def'aten zāhir olur.

Ammâ keşret-i şafrâ ile hâdiş olan yereķān iki vech üzere olur: Vech-i evvel budur ki o şafrâ keşret ile deme ğalibe olur ve dem ile münteşire olup kendiden olan intişār ile yereķān-ı aşferi ihdās eder. Ve ikinci vech budur ki şafrâyı tabî'at ebdāna neşr edip yereķān-ı ihdās eder ve bu yereķān buhrānâtta olur.

Ve keşret üzere olan şafrādan mütevellid yereķān ba'dı kerre tedricle kalilen kalilen hâdiş ve müte'addid eyyāmda zāhir olur onun için ki cild-de keşâfet yâhûd mādde ğızat olup tevellüd eden şafrâ tahallül eylemez ve kalilen kalilen münteşir olup yereķān ihdās eder. Ve bu zikr olunan iki sebebden için şimāl yelleri estikte ve şitā-ı bāride yereķān keşir olur. Ve kezâlik terlemek mu'tādī olanlardan 'arâķ muhtebes olsa onlarda dahi yereķān hâdiş olur.

Ve şafrānın keşret üzere tevellüdü ba'dı kerre kebidde ve ba'dı kerre karîben senin bildiğin üzere cem'an bedende olur. Ve keşret üzere tevellüdüne sebep ba'dı kerre evrām-ı hârre olur, zîrā hangi 'uğvda evrām-ı hârre hâdiş olsa mizācı harârete tağyîr edip ve harâret-i mizācla şafrâ keşret üzere tevellüd eder. Ve ba'dı kerre evrām tesdîdi ve istifrāğı men'î hasebiyle dahi şafrâyı tevlid eder, nitekim mizācı harârete tağyîri hasebiyle tevlid eylediği gibi. Ve evrām-ı bāride mirār-ı esvedi tevlide evlā olur. Bu mezkûrlar şafrānın keşreti ile hâdiş olan yereķān-ı aşferin aşnāfı idi.

Ammâ 'adem-i istifrāğ hasebiyle olan yereķānın beyānı budur ki yereķāna sebep olan 'adem-i istifrāğ kebidde olan şafrānın 'adem-i istifrāğı olur veyâhûd merâre ve em'ā ve a'đā-ı uhrādan birinde müctemî'a olan

şafırânın ‘adem-i istifrâğı olur. Ve kaçan kebidde olan şafırâ istifrag olun-
 masa o ‘adem-i istifrâğa sebep ba‘dı kerre fâ‘ilde olur veyâhûd ‘adem-i ist-
 ifrâğa sebep âlette olur. Ve eger sebep fâ‘ilde olur ise ba‘dı kerre o sebep
 kuvve-i mümeyyizenin da‘fı veyâhûd kuvve-i dâfi‘anın da‘fı olur. Ve sebep
 âlette ise o sebep mecârînin insidâdı veyâhûd kebid ile mecrâ arasında olan
 südde olur. Ve bu kabîldendir ya‘nî beyne’l-kebid ve’l-mecrâ südde hase-
 biyle hâdiş olan yereķāndandır kebidin evrām-ı hârresinden ve evrām-ı şul-
 bünden hâdiş olan yereķān ve kezâlik bu kabîldendir o yereķān ki berd ile
 hâdiş olur, zîrâ kebidde berd işâbet eylese kebidî da‘f eder ve kebidde olan
 mecârîyi kabđ eder ve kezâlik inđığâttan ve sâir esbâb-ı seddden hâdiş olan
 yereķān dahi zıkr olunan kabîldendir.

Ve ma‘lûm ola ki kaçan südde hâşıl olup kebidin ve merârenin hangi
 mevdi‘inde olursa olsun şafırâyı hâbs eylese o ihtibâstan lâ-maḥâle kebidde
 kendi sühûnet-i aşliyyesinden mâ‘adâ sühûnet gelip eşan olur ve hâl-i
 selâmette kebidde tevellûd eden şafırâdan ekser kebidde şafırâ tevellûd eder.

Ammâ merâre sebebiyle hâdiş olan yereķān merârenin şafırâyı cezbi-
 nin da‘fından olur huşuşan merârenin câzibesinin da‘fıyla kebidin kuvve-i
 mümeyyizesinde ve kuvve-i dâfi‘asında da‘f olur ise merârede olan da‘f-ı
 cezbinin sebebiyeti kavîyye olur veyâhûd merârenin kebiden kuvvet-i
 cezbi yereķāna sebep olur, zîrâ kuvvet-i cezble merârenin def‘a-i vâhidede
 cezb eylediğı şafırâ merâreyi mümteli‘e eder ve ziyâdesine merârenin sıfâsı
 olmayıp o ziyâde merâreyi temdîd ve kuvvetini isķâḥ eder ba‘dehu kebid-
 den şafırâyı cezb edemeyip yereķān hâdiş olur.

Ve ba‘dı kerre yereķāna sebep merâre ile em‘â arasında olan mecrâda
 olan südde olur. Ve ba‘dı kerre o südde şafırânın def‘aten seyelanından
 müktenize olup tesdîdinden hâdiş olur ve o iktinâz ve tesdîde ba‘dı kerre
 sebep-i keşret ve ba‘dı kerre kebidin şiddet ve ‘unfle def‘i ve ba‘dı kerre
 merâre câzibesinin şiddet-i cezbi olur, zîrâ bu sûretlerde mecrânın femi
 üzere şafırâyı hâbs eder nesne munḥabık olup kuvvet dahi müte‘ezziye ol-
 mak ḥasebiyle tenfîzden ‘âcize olur. Ve sâir esbâb-ı süded dahi ba‘dı kerre
 bu nev‘ süddeye sebep olur.

Ve ba‘dı kerre yereķān kûlinc ḥasebiyle olur, zîrâ kûlincle mecrânın vec-
 hi hılt-ı lezicden tağriye olunup mirâr em‘âya munşabb olmaz belki bedene

münteşir olup yereķān ĥudûşuna sebep olur. Ve baçdı kerre dahi yereķāna ķülinc sebep olmayıp belki yereķān ve ķülinc cemī'an sebep-i vāhid-i āher ile ĥādiş olurlar bu vechle ki evvelā mecrā-yı merārede ķable-ĥudûşı'l-ķülinc südde ĥādişe olur ve o südde mirārı emāya inşibābdan ve ġasl-i emādan men' eder ve emā ġasl olunmamakla onda ruţûbāt-ı keşire muhte-bise olup ķülinc heyecān eder.

Ve kebiden merāreye ve merāreden emāya sālîke olan mecrālar-da iltihām ve şü'lül ĥasebleriyle ĥādişe olana süddeye bināen ĥādiş olan yereķānm bürü recā olunmaz.

Ammā emā ĥasebiyle ĥādiş olan yereķān bir kavmin zannı üzere bu vech ile 'arığ olur ki baçdı kerre emāda ve ĥuşuşan ķülün denmekle ma'rûf olan mi'āda şafrā-ı keşire müctemi'a olur ve ĥāil sebebiyle o mevđi'den ĥuruc eylemez ve ba'dehu munşabbe olan şafrāya mefrağ ve mekān kalmaz her ne kadar kebiden merāreye ve merāreden emāya sālîk olan mecrālar meftûha olur ise [376b] dahi mirār emāya cereyān eylemeyip ve bedene münteşire olup yereķān ĥāyice olur. Ve bu vech üzere yereķānın ĥudûşu ķālil ve nādir olur ve benzer ki bu vech üzere yereķānın ĥudûşu ba'd olur, zîrā mirār emāda miķdār-ı mezkûre müctemi'a oldukta ĥiddeti ĥasebiyle kendi nefsinin ve āher ruţûbātı ihrāc eder ve müceddeden munşabb olan şafrāyı ne keyfiyyette bi'l-müzāhame inşibābdan men' eder! Ne'am, kaçan emānın ĥissine butlān ve kuvvet-i dāfi'aya noķşān terettüb eylese bu vech üzere yereķān ĥādiş olmak mutaşavver olur.

Ammā yereķān-ı esved iki vech üzere olur: biri tihālî ve āheri dahi kebidî olur:

Tihālî olan yereķān-ı esved iki mecrānın birinde ya'nî kebiden tihāle ve tihālden fem-i mi'deye ve munşarif-i sāireye vārid ve sālîk olan mecrālar-da südde olmakla tekevvün eder ve baçdı kerre dahi kuvvānın ba'dılarının kuvveti ve ba'dılarının đafı ĥasebiyle dahi tekevvün eder.

Ammā kebidî olan yereķān-ı esved baçdı kerre kebidin şiddet-i ĥarāretiyile olur, zîrā o ĥarāretle dem muhterik olup sevāda ve sevdāya istihāle eder ve bedende sevdā keşir olur, tihālde ve mecārî-i sevdādan bir mu'āvin dahi ona i'ānet ederse emr tamām olur. Baçdı kerre dahi yereķān-ı esved-i kebidî kebidin şiddet-i bürüdetinden olur, zîrā kebid şiddet üzere bāride

olsa dem ta'akkür ve tesevvüd eder ve o bürüdet ba'dı kerre ma'a-yübs ve ba'dı kerre ma'a-ru'tübet olur. Ve ba'dı kerre yereķān-ı esved-i kebidî kebidde evrām-ı bāride ve evrām-ı şulbe olmakla olur.

Ve yereķān-ı esved ba'dı kerre dahi cemī'an beden ḥasebiyle 'ārıd olur, bu yereķān-ı esvede cemī'-i bedende münbeṣṣe olan 'urūķ ḥasebiyle olur ve o 'urūķun demlerinin sevdāya ve yereķān-ı esvede istiḥālesi demin istiskā-i laḥmī mevāddına istiḥālesi kıyāsı üzere olur her ne kadar o maķāmda kebidde fesād-ı zāhir yoksa dahi lākin 'urūķta fesād olmak ḥasebiyle dem fāsıd olur.

Ve ba'dı kerre mümkün olur ki yereķān-ı esved taķsīm-i āḥer ile taķsīm olunup denile ki yereķān-ı esved ba'dı kerre keşret ile ve ba'dı kerre ihtibās ile ḥādīs olur, bu taķsīm yereķān-ı aşferde olduğu gibi olur. Ve ba'dı kerre dahi yereķān-ı esved yereķān-ı aşfer ile ma'an cem' olur onun için ki deme muḥālaṫası olan şafrā cemī'an bedene münteşire olup ona ba'dı kerre ihtirāk 'ārıd olur ve dem-i muḥteriktan tekevvün eden sevdā ile şafrā cem' olup o iki yereķān cemī'an ḥādīs olur. Ve ba'dı kerre iki yereķānın ictimā'ı iki cānibde dahi āfet olduğundan ḥādīs olur ya'nī kebid ile hem merāre ve hem tḥāl arasında āfet olmakla olur.

Ve bir kavm zann eylediler ki yereķān-ı aşfer baġteten ve yereķān-ı esved tadrīcle ḥādīs olur ve kezālık o kavm zāhib oldular ki şafrāyı tevlīd eden sebep sevdāyı tevlīd eden sebebden akvā olur ve sevdā kalīlen kalīlen tevellüd eder. Lākin vāķı'u'l-ḥāl o kavmin dedikleri gibi değildir her ne kadar ekser-i ḥāl o minvāl üzere ise ya'nī onların kelāmı ḥükm-i ekserīdir, küllī değildir.

Ve ba'dı kerre yereķān-ı esved emrād-ı tḥāle ve emsāline buḥrān olur ṭabī'at sebep-i mu'avviķ [olmak] ḥasebiyle cihet-i nefde teheddī eylemeyip sevdāyı cemī'an bedene neşr ve yereķān-ı esved i taḥrīk eder.

Ve yereķān-ı aşfer ahālilerinin ekser-i ḥalde ṭabī'atları mu'tekile olur senin bundan aķdem bildiġin üzere eşfālın ictimā'ına münebbih ve müteķādī olan şafrānın ve ḥılt-ı lezzā'nın ihtibāsı ḥasebiyle. Ve yereķānı olan kimse mu'āleceyi terk edip mādde-i yereķānı ḥālī üzere terk eylese ondan ḥaṫar ḥavf olunur ve terk-i mu'ālece edenlerin ekserine mev-t-i fecā'et 'ārıd olur. Yereķān-ı kebidinin verem ḥasebiyle ḥādīs olanları aşnāf-ı

yereķānın ziyāde şerrlisi olur ve bu yereķān İbūkrāt'ın zıkr eylediği yereķāndır ki o fādıl demiştir ki kaçan kebid-i mārūķta¹⁰³ şulbe olsa delīl-i redī olur.¹⁰⁴ Ve yine İbūkrāt kendiye mensüb olan ba'đı kütübde demiştir ki yereķāndan bir nev'ı redī vardır ki ser'ü'l-ihlāk olup ve onun şāhibinin bevlinde aķmerü'l-levn kirsenneye müşābih nesne olur ve kezālik onun baτnında ğarza müşābih nesnelere ihsās olunur ve hummā ve kuşa'rıret-i 'azıme olur, şiddet-i düvār ile kelāmında kelāl olur, bu nev'ı yereķān şāhibi on dört güne varınca kadar ihlāk olur.

Dördüncü Faşl Yereķān-ı Aşferin 'Alāmātı Beyānındadır

Ma'lûm ola ki yereķān-ı aşfer ve yereķān-ı esvedde bevlın şıbgı ziyāde olur ve her ne kadar bevlın şıbgı ekser olur ise o mıkđār bevl eħadd olup selāmet-i kebede ve kuvvetine edell olur.

Ve yereķānın sū-i mizāc-ı hārr sebebiyle hādıs olanlarının 'alāmātı mizāc-ı hārrın 'alāmāt-ı ma'lûmeleri olur gerek ise o 'alāmātla verem-i hārr 'alāmātı olsun ve gerek ise olmasın eger o 'alāmāt-ı ma'lûme ile rec'ıde ya'nı berāzda südedde olan berāzın beyādı gibi beyād olmaz ise, zırā ba'đı kerre yereķānda olan berāzda şıbg ekser olur. Ve südedde ihsās olunan şıķal yereķānda ihsās olunmaz ve şehvet-i kalīle ve aτaş-ı keşire ve bedende cefāf ve neħāfet ve bevilde humret olur ve def'aten hüdüşü dahi kalīl olur.

Ve eger yereķān-ı aşferin sebebi merārede mirrenin hıddeti ve iltihābı olur ise onun 'alāmeti levn-i bedenın dāimā işfirānı olup yalnız yüz esved ve lisānı ebyād olduğu ve kezālik hüzāl ve merāre şüflünün şiddet üzere tecfifinden hādıs olan itıķāl-i tab'at olur. Ve yereķānın evvelinde bevilde beyād ve rikķat olur mirānın bedende ihtibāsı olup medāfi'e indifāı olmak ħasebiyle ve sonra bevl şiddet üzere aşfer ve ba'đehu esved olur ve kıvāmında ğılzat ve netn-i rāyiħa olur.

Ve cem'rān bedenın sū-i mizāc-ı hārrı ile hādıs olan yereķānda bi'l-cümle melmes-i bedende ħarāret ve ħikke ve şehvette kıllet olur ve ma'a-hāzā ğalız ve ħulvü kabül eder ve berāzı mu'tāda qarīb veyāħüd line māil olur ve bevl dahi onun gibi mu'tāda qarīb olur. *Tab' ile olan nüshada "qarī-*

103 "Mārūķ"tan murād yereķānı olan kimsedir.

104 *Hattā Fuşül-i İbūkrāt*'ın 'ibāreti budur: واذا كانت الكبد فيمن به اليرقان صلبة هو ردي

ben" bedeline "kaviyyen" vâkıf olmuştur lâkin siyâkı fâsiddir. Ve bu nev' yereķānda 'urûķta cidden ĥarâret iĥsâs olunur ve levn-i 'urûķ dahi cidden müteġayyir olur ve südedînin aĥvâli gibi berâzda beyâd ve kebid ve merâr nevâĥisinde Şikal olmaz belki bu nev' yereķāmn berâzi munŐabıġ ve bedeni ĥafif olur ve yereķān-ı kebidînin 'alâmât-ı maĥŐuşularından bir nesne onda olmaz ve südedî gibi def'aten dahi ĥâdiŐ olmaz.

Eger yereķān verem-i ĥarr ve verem-i Şulb ĥasebiyle olur ise onun 'alâmâtını bundan aķdem sen ta'arrüf eyledin.

Ammâ yereķān-ı südedînin lâzıme olan 'alâmâtı ekşer evķâtta berâzm beyâd olduġu ve Őufretinin kılleti ve işfirâr-ı bevlin Şiddeti ve merâķķın ve kezâlik cenb-i eymenin Şikali ve ġidâ katında veca' ve nefĥ ĥâdiŐ olduġu ve bi'l-cümle bedende ĥikkenin yüeüdu ve eānib-i eyser üzere nevmin ĥiffeti olur lâkin mirârî olan yereķānda berâz Şedîden ve def'aten beyâd olur ve evvelâ berâz beyâd olup ba'dehu yereķān ĥâdiŐ olur ammâ yereķān-ı kebidîde berâzm beyâdı tedfîle kâmil olur def'aten ve kâmilen zuĥür eylemez. Beynehümâda olan bu veh ile farkın sebebi budur ki kaçan yereķān kebidî olsa ya'nî kebid ile merâre arasında olan südde ĥasebiyle olsa her ne kadar ba'de-ĥudŐŐi's-südde kebidden merâreye Şafrâ vârid olmaz ise lâkin merâre ĥable-ĥudŐŐi's-südde kendide mevcüd olan mirârını kalîlen kalîlen em'â-ya irsâl eder ve o Şafrâ mün'adime olunca kadar berâz Őıbġdan ĥâlî olmaz ve merârede müctemî'a olan mirâr külliyyen mün'adim oldukta berâz Şırf ebyâd olur velâkin o vaķte gelince kadar yereķānın emri dahi tekmîl olup ibyidâd-ı berâz [377a] 'aķıbında yereķān ĥâdiŐ olur. Ammâ yereķān mirârî olsa ya'nî südde merâre ile em'â arasında olan mecrâda olsa ve kebidin ef'âlinde âfet-i müteķaddime ve ĥâlen dahi âfet olmasa ve ancak kebidin âfeti südde-i mezkûre ĥasebiyle muĥtebise olan Şafrâdan te'eddîsi ile ĥâdiŐ olsa o vaķte Şafrâ def'aten muĥtebise olur ve def'aten berâz dahi ebyâd olur ve o yereķānda femde merâret olur ve 'aĥaŐ kavî olur.

Ve yereķān-ı mirârî bundan aķdem bizim îmâ ve işâret eylediġimiz üzere ekşer-i ĥâlde ķûlincdan ĥâdiŐ veyâĥüd ķûlincı müstaŐıĥ olur ya'nî ķûlinc ile yereķān bir sebebin müsebbibleri olur.

Ve yereķān-ı südedîden berd ile veyâĥüd teķabbuđ ile ĥâdiŐ olanlara bizim bundan aķdem mezkûr olan aķvâlimiz delâlet eder. Ve o aķvâl-i

mâdiyenin cümlesinden biri bi'l-cümle bedenin hâlinde olan kavlimiz olur. Eger yereķān-ı südedinin sebebi hılt-ı ğalîz olur ise ona tedbîr-i müteķad-dim delâlet eder. Eger südedinin sebebi mecārî-i mezkûrede şü'lül mişlli bir nesnenin nebâtı yâhûd o mecrāmın iltihâmı olur ise ona yereķāmn devâmı ve 'alāmât-ı südedin devâmı ve hıķne tarîķiyle ve turoķ-ı uhrâ ile müfet-tihât istîfâlinin kılllet-i nef'i delâlet eder.

Ve eger yereķānın hüdüsuna sebep kebidin kuvve-i dâfi'ası ve kuvve-i mümeyyezi olur ise onda bevlîn şıbgı cidden şedîd olmaz; südedide zıkr olunan kuvvetlerin kaviiye oldukları hâlde şıbg-ı bevl cidden şedîd ol-madığı gibi. Ve zıkr olunan yereķān-ı dâfide berâz beyâd olmaz ve süde-dide ihsâs olunan şıķal bunda ihsâs olunmaz ve bi'l-cümle ef'âl-i kebidde dâf olur, ba'dı kerre ona zereb-muşāhib olur ve dâf-ı kebidin 'alāmât-ı sâiresi olur.

Ve eger yereķānın sebebi merâre kuvâsının dâfı olur ise onda ğaseyân-ı şedîde ve merâret-i fem olur ve onda şıķal olmaz ve o yereķānın tevellüdü kalîlen kalîlen olur ve şıbg-ı berâzı beyne'l-ebyağ ve'l-aşfer olur. Eger o yereķānda kebidin kuvve-i mümeyyezi ve dâfi'asında dâf olmaz ise bevlîn şıbgı cidden kavî ve yereķānî olur.

Ve ba'dılar zann eylediler ki merâre sebebiyle yereķān hâdiş olup ke-bid şalâh üzere olur ise onun bevlî hâl-i şihhîsi üzere bâķî kalır. Muşan-nif der ki ba'dın bu kelâmı muhâldir, zîrâ kebid-i sâlih mirârı evvelâ merâreye def' eder ve eger merâreye def'ine mâni' var ise o zamân bevlî def' eder ve hasbe-mâ emken kebid-i şâlih mirârı demde nüfûzdan men' edip demi hıfz ve vikâye eder. Velâkin yereķānda bevl-i ebyağ veyâhûd kalîlü's-şıbg bâķî kalsa ziyâde hıbse delâlet eder ve istiskâ hüdüsün-dan ziyâde havf olunur, zîrâ beyâd bevl ve kılllet-i şıbg südedin berdden hüdüşuna delâlet eder.

Ammâ semmden hâdiş olan yereķāna eger o semm hayvânî ise nehşe-i müteķaddime delâlet eder ve eger hayvânî deĝil ise ona sebķ-ı şihhat ve cevdet-i ahlât ve ba'dehu berâzm beyâda taĝayyürü yok iken def'aten ye-reķānın hüdüşu delâlet eder.

Ammâ buhrânî yereķānın 'alâmeti zâtü'l-buhrân olan emrâğ-ı hâddede hüdüşu ve onunla dahi ğaseyân ve tehevvue ve kay-ı mirâr ve şiddet-i se-

her ve a'taş ve şehvet-i ta'âmın kıletli ve merâret-i fem ve şıgar-ı nefes ve yübs-i tabî'at mişlli 'alâmât-ı buhrândan bir 'alâmet bulunduğu delâlet eder. Ve yereķān-ı buhrānī ancak nefis-i buhrāna delâlet eder, ammā o buhrānīn cevdet ve redâ'etine yereķān delâlet eylemez belki yereķāna muķārin olan 'alâmât-ı uhrā ile buhrānm maħmūd ve ğayr-i maħmūd olduğu ma'fûm olur, inşāallāhu ta'ālā o 'alâmâtı buhrān bābında zıkr eyleriz.

Yereķāna-ı aşferin ekşer-i aħvālinde nabđ şaĝir olur đaf-ı kuvvet ħasebiyle lâkin şıgarı şedīđ ve ğāyete bāliĝ olmaz, zīrā şafrā ħafīfe ve ħārredir velâkin şiddet-i yübüsetine bināen şulb olmakla şıgar-ı nabđa mü'eddī olur ve ħıffet ve ħarâretin iktidā eylediĝi miķdār onda sür'at olmaz redâ'et-i mizâc ħasebiyle kuvvet-i kavıyye olmamakla. Ve çok vāķi' olur ki yereķān-ı aşferde 'araķ-ı aşfer dūrūr ve şeyelān eder.

Beşinci Faşl Yereķān-ı Esvedin 'Alâmâtı Beyānındadır

Yalnız tıħâlîle ħadīs olan yereķān-ı esved evvelā zuhūrunda esvedü'l-levn olup şufret üzere zuhūrundan sonra sevāda istihāle eylemediĝi delâlet eder, zīrā aşfer elbette tıħalden olmaz her ne kadar esved ba'đı kerre kebiden olur ise.

Ve esved-i tıħālî ile esved-i kebidinin farkı budur ki esved-i tıħālînin sevādı şedīđ olur ve tıħālîn şalābeti ve 'ızamı ve cānib-i eyserde veca' olduğu işbu 'alâmetler esved-i tıħālîye muķārin olur, esved-i kebidide bu ħaller olmaz. Ve esved-i tıħālîde ba'đı kerre bevl ve berāz esved olur ve ba'đı kerre berāzda dürdî-i esved ħāric olur, bu dürdî-i esvedin berāz ile ħurūcu yarāķan-ı esvedin tıħālî olduĝuna delîl-i kavî olur. Ve ba'đı kerre bevl selīm olur eger kebidde āfet olmaz ise veyāħūd kebidde āfet ifrāt üzere ta'addī eylemedi ise ve bu taķdīr üzere kebidin selāmeti yereķān-ı esvedin tıħālî olduĝuna delâlet eder. Ve bu tıħālî yereķānda ba'đı kerre merāķķ ma'a'l-veca' mütemeddid olur ve onda şıķal olur ve ekşer-i aħvāle tabî'at-ı mu'tekile olur ve ba'đı kerre tabî'at leyyine olur ve ħadım redî ve ķarāķır keşire olur ve onda ħubs-i nefis ve bilā-sebeb ğamm ve vesvās olur ve ba'đı kerre onun şāħibinden 'araķ-ı esved dūrūr eder.

Ve südde-i mecārî ile ħadīs yereķān-ı esvede şıķal-i şedīđ olduğu ve cānib-i eyemen üzere nevmin şu'ubeti delâlet eder.

Verem-i hârr ve verem-i şulb hasebiyle hadîs olan yereķān-ı esvede o iki veremin ʿalāmâtı delâlet eder.

Bi-hasebi'd-đ-đaf hadîs olan yereķān-ı esvede ʿadem-i şıķal delâlet eder ve eger đaf-ı kebid dahi var ise ona dahi đaf-ı kebid ʿalāmâtı delâlet eder.

Ammā kebid sebebi ile hadîs olan yereķāna āfetin evvelā kebidde ʿurūdu ve zuhūru delâlet eder ve onda tıhāl selīm olur veyāhūd tıhāl meʿūf olur velākin kebidde sevdāyı fāʿil olan āfet olur ve kebiden hadîs olan sevdā tıhālīde olduđu gibi şedīd-i hālīs olur.

Ve tıhālīye āfet-i bevl dahi delâlet eder. Ve eger mādde-i yereķānın fesādı harāret ve bürüdet hasebiyle olur ise onun levninde şufret ve humret muhtelīte olup onda şukretün-mā olur. Eger sebab-i fesād berd ve yübüset olup berd yübüsetten ğalīb ise levn hüdrete māil olur. Ve eger yübüset berde ğalīb ise levn sevāda māil olur. Ve eger yereķānın hüdüsü berd ve ruṭubet cihetinden olup ve ruṭubet ğalībe ise levn şufretün-māya ve fustuķıyyeye māil olur. Ve eger berd ağleb olur ise hüdrete māil olur. Ve bu zıkr olunan elvān yereķān-ı esved-i kebidinin elvānı olur, ammā tıhālī levn-i vāhīd üzere olur.

Altıncı Faşl Yereķān-ı Aşferin Muʿālecātı Beyānındadır

Maʿlūm ola yereķān muʿālecesinde kaçd iki emre müteveccih olur: Evvelki emr budur ki o kaçd nefsi yereķānı izāleye olur edviye-i maʿrūfe-i ğassāle ve ʿayn için müttehāze seʿūāt ile ve mādde-i yereķānı ishāl eden edviye ile cilden ve ʿayndan yereķān izāle olunur. Ve ikinci emr budur ki o muʿālecede kaçd sebebi kaç ʿcānibine imāle olunur ve sebebi kaç mizācı ıslāh ile veyāhūd kuvveti ziyāde takviye ile veyāhūd tedbīr-i verem ve tefṭīh-i süded ile veyāhūd istifrāğla olur ve onun istifrāğı dahi bāsīlīķi veyāhūd üseylimī faşd ile olur ve baʿdılarının vaşfı üzere tahte'l-lisānda olan ʿırķ dahi faşd olunur ve faşd mümkün olmaz ise mevđī-i [377b] kebidin fevķi ve ketif-i yümñānın tahtı veyāhūd kebidin taht-ı adlāʿda olan feđāda vāķīʿ tahtı işbu mevāđīʿ hacāmet olunmakla istifrāğ olunur veyāhūd mādde-i yereķānın midedi ishāl ile istifrāğ olunur, zirā ishāl her ne kadar mādde-i yereķānı tahtlīl eylemez ise velākin o maddenin midedini izāle ve ihrāc eder. Ve kaç ile istifrāğ dahi cemīʿan aşnāf-ı yereķāna nāfīʿdir.

Ammâ çarar-ı semm mu'alecesinde vâcib olan kaç-ı sebep taqdîm olunmaktadır. Vâcib olur ki evvelâ kaç-ı sebebe mübâşeret oluna ba'dehu yereķān tedbîr oluna.

Ammâ yereķān-ı kebidin veyāhūd cem'ān bedenin veyāhūd merārenin sū-i mizāc-ı hārri ile hādîş olup o sū-i mizāc onlara me'kûl ve meşrûbun ğayri esbābla veyāhūd me'kûl ve meşrûb sebebiyle 'arîd olduyşa o yereķān-ın 'ilâcî demevî ve şafrāvî imtilâsı olanlarda evvelâ vâcib olan istifrag olur; eger imtilâ dem ile ise bāsîlik mişlli faşd olunmakla istifrag olunur ve eger imtilâ şafrādan ise ishâle istifrag olunur ve onların ishâlleri ihlîlec ve şahterec mişlli ile ve râib içinde şakmünyâ ile ve bi'l-cümle müşhilât-ı şafrâ ile ve helîlec ve şakmünyâ mişlliler ile muķavvât olan mâ-ı cübnün envâıyla ve yereķānı tenķiye ile mādde-i yereķānı ishâl eden edviye istîc-mali ile olur.

Mâu'l-Cübn Nüşâ-i Ceyyidesi Budur: Leben-i mâ'iz üç rıtl ahz olunup bir avuç kırtım daķķ olunduktan sonra leben-i mezkûrun içinde bir sâ'at miķdârı mers olunup ba'dehu taşfiye olunur ve mün'akıd olsun için leben-i muşaffâ bir gece terk olunup ba'dehu cübnünden taşfiye olunur ve mâiyyeti ahz olunup üzerine 'asel veyāhūd sükkerden bir şey ve milh-i Hindîden iki dirhem ilkâ olunur ve istersen ki o mâu'l-cübn muķavvâ ola onun içinde bir dāniķ miķdârı şakmünyâ kılınır ve ondan marîdin taķammülüne göre üç gün şürb olunur ve bu mâu'l-cübn yereķānı tenķiye ile mādde-i yereķānın ishâlini cem' eder.

Ve kezâlik o iki menfa'ati cāmîc olur bu devâ ki onun şıfatı budur: Turp yaprağının suyu bir ūķiyye, hıyârşenber yedi dirhem, bezr-i kaçaf bir dirhem, şabır, za'ferân her birinden birer dāniķ; bu mezkûrlar cem' olunup istîc-mâl olunur ve bu devâ kebidinde ve mecârîsinde veremi olanlara ve kezâlik hummâsı olanlara dahi devâ-i şâlih olur.

Ve yereķān-ı mezkûr aşhâbının ğidâları mâ-ı şa'ir ve buķûl olur. Ve ev-râm-ı kebidde senin bildiğın üzere tağdiye olunurlar, mufaşşalen onları bu mevdi'de dahi irâd ve taṭvîl-i kelâm etmekte fâide hâşıla olmaz. Ve kaçan nuç zâhir olsa terkîbinde şakmünyâ ve şabır olan devâlara ictirâ ve çeşâret olunur lâkin miyâh-ı ekşûş ve hindebâ ile veyāhūd onlara müşâbih nesnelere ile o devâların kuvveti kesr ve sevreti def' olunduktan sonra istîc-mâl olu-

nur. Ve bi'l-cümle verem zâil ve hâli şâlih olmadıkça yereķān 'ilcına tāmāc olunmaz.

Ve eger şāhib-i yereķānda hummā olmayıp ve kuvveti dahi kaviiye ise delālet eder ki onda verem yoktur. Ve sonradan iltihāb 'arîd olur ise sana gerekir ki onun mu'alecesinde meşūşāt ve qarîş-i semek ve baķar ve cedy qarîşleri ve miyāh-ı fevākih ve fevākihin 'uşārātı ve huşūşan mā-ı rum-māneyin 'ale'r-rîķ ve sikkāc-ı baķar ve sikkāc-ı semek ve buķūl-i bāride 'uşārātını isti'māl eylesesin, zīrā bu mezkūrlardan çoķu her ne ķadar ağdiye ise bi'l-hāşşa onlar bu bābda edviye-i kaviiyeden olup nāfi' ve muşlıķ-ı mizāc olurlar. Ve bu mişlli hālin 'ilācātından olur turp yaprağının 'uşāresiyle 'uşāre-i tūt mikdārları berāber ahz olunup o mecmū'dan otuz dirhem mikdārı şūrb olunmak, zīrā bu devā dahi nef-i yereķānı kaşd eder ve iltihāb merārede olur ise ona dahi nef'i olur. Ve bu mişlli yereķān aşhābına leben-i etān mikdār-ı kalil hāl ile taḥl olunup saķy olunmak dahi nāfi' olur veyāhūd 'uşāre-i efsentīn mā-ı bārid ile saķy oluñsa o dahi nāfi' olur.

Ve bu 'alile ḥubz-ı fatır ve miḥ-i cerîş ve hindebā keşīran yedi gün mikdārı i'tām olunmak dahi nāfi' olur, zīrā bunlar merāreyi ğasl eder ve merāre 'ufūnetini izāle eder ve merārede olanları tağlīz eder. Ve o illet aşhābına şarāb içmek cāiz olmaz lākin keşīren āḥer eşribe ile mezc olunan şarābın saķyında be's olmaz. Ve onlara luḥūma ta'arruḍ dahi cāiz olmaz; ḥafif olan laḥmlar ile ve luḥūm-ı tayr merakalarıyla tağaddī muḍırr olmaz.

Ve sebab-i hārrdan yereķānı olan kimselere vācib olur ki seherden ve ğaḍabdan ve hareket-i keşīreden ictināb eyleyeler. *Ve taḥf ile olan nüşhalarla ve كل من كان له يرقان بسبب حار فيجب ان لا يهجر السهر والغضب ولا حركة الكثيرة vāķf olmuştur. Bu nüşhanın dahi şihḥat-i ihtimāli vardır, zīrā zikr olunan aḥvālin encāmı tebrīde mü'eddī olur ve lā-maḥāle tebrīdin ḥarāretten ḥādīş olan yereķāna sebebini ka' ḥasebiyle nef'i olur.*

Ammā ḥammām isti'mālinden cemī'an beden her ne ķadar müsahḥan olur ise velākin kebid ve meşane müberrede olur ve kebidin bürüdetinden 'urūķ dahi bāride olur huşūşan istiḥmām o miyāh ile ola ki onun içinde edviye-i bāride vü raḥbe taḥl olunup fātiren isti'māl oluna o istiḥmāmda nef' ekşer olur. Ammā bi'l-fi'l bārid olan su ile yāhūd edviye-i kābıda kuvvesi olan su ile iğtisāl ba'ḍı kerre yereķānı taḥallüliden men' eder.

Ve ba'dı kerre kebid ve merâre harâretlerinde üzerlerine dımâdât vaç olunur. Ve ba'dı kerre dahi onların aşhâbına akrâş saqy olunur, o akrâşın birisi bu nüsha üzere telif olunan qurş olur: Habb-ı hıyâr, bezr-i hindebâ, bezr-i hass, habbu'l-ğarç, şandal, tabâşîr, verd-i ahmer; bu mezkûrlar veznleri berâber ahz olunup her iki dirhemi muqâbilinde birer kırât kâfür katılıp onlardan qurş ittihâz olunup şûrb olunur. Ve onun kebid ve kebid havâlîsi selc ile müberred olan uşârât ile ve mâ-ı şandaleyn ve kâfür ile bâtının bürüdeti ihsâs olunca qadar tağmîdin menfa'at-i mücerrebesi vardır; bu dımâd isti'mâli gününde yereqânı izâle ve mâyı ya'nî bevli ebyağ eder.

Ve eger sebab-i yereqân kebid ve merârenin da'fları oldu ise da'f-ı kebid bâbında mezkûr olan tedâbîr ile mu'alece olunur, zîrâ da'f-ı merârenin ilâcı dahi da'f-ı kebid ilâcı olur; ammâ veremîn tedbîrine biz bu maqâmda işâret eyledik ve bâbu'l-kebidde mü'ekkeden zıkr eyledik.

Ammâ yereqân-ı südedî mu'alecâtında cem'ân süddelere şâmil olan mu'alece bâbu'l-kebidde zıkr olunan südde ilâcları olur faşd ve idrâr gibi, eger südde hadebe-i kebidde olur ise ve taqîrde olan süddeye, ishâl gibi eger ishâle hâcet var ise. Ve kezâlik kabd ve tecfîfi olan nesnelere her ne qadar hârr ise dahi ondan ictinâb olunmakla tedbîr olunur, zîrâ onlar mecârîyi tadyîk ve süddeyi taqviye eder.

Ve südde mu'alecesinde şavâb budur ki evvelâ telyîn ve tertîb olunup ba'dehu teftîh oluna ve telyîn merreten hârr-ı raṭb ile ola ve merreten uḥrâ bārid-i raṭb ile ola, muqteḏā-ı ḥāl üzere hareket oluna. Ve eger süddeyi ibtidāen veyāḥūd āḥir-i emrde sen feth eylesen vācib olur ki bi-ḥasebi mā-yah-temil ve bi-ḥasebi'l-ishālî's-sālif o fethe ishâl itbā' oluna. Ve ma'lûm ola ki sen onun mu'alecesine ishâle bed' edip ona saqy eylediğin müşhil te'sîr eylemese sana lâzım olan budur ki onda müfettiḥât-ı qaviyye isti'mâl edip ba'dehu müşhil-i qavî isti'mâl eylesen ve bi-ḥasebi'l-quvvat vācib olur ki o müşhil def'a-i vāhidede saqy oluna.

Ve eger südde mecrâda nâbit ziyâde-i laḥmiyye gibi nesneden olur ise ben demem ki onun için devâ vardır. Ve ba'ḏılar zıkr eylediler ki onun için devâ vardır, o devâ budur ki niyye olan baqlatu'l-ḥamqâ ve niyye olan turp yaprağı ve varâq-ı ḥummâd suyu ahz ve daqq olunup cem'an kaynatılır ve taşfiye olunur ve içine ḥummâd uşâresiyle kirsenne-i

medkûkadan bir şey⁹ katılıp ondan bir şey⁹ bezr-i fücl ve bezr-i [378a] bi'ttîh takşîr ve hâlt olunduktan sonra onlar ile ve onların rubu'u kadar mürr ve kuş ile sakı olunur.

Ve eger yerekanın süddesi yübs ve kaħlden olur ise ona hâl-i beden delâlet eder ve onda şafrâyı telyîn ve tel'tif eden nesnelere ve lu'âbât ve se-bistân mişlliler dühn-i levz ile isti'mâl olunur.

Ve eger südde verem-i ħârr ħasebiyle olur ise verem-i ħârrın 'ilacı o süddeye 'ilâc olur.

Ve kaçan mâdde nuçc bulsa müdirrât sakıyına sen ikdâm eyle, enîsün ve râziyânece mişllileri bilâ-ħavf sakı eyle ve kezâlik ishâl-i şafrâya dahi ikdâm eyle.

Ve eger verem şulb ise onun emr-i mu'alecesi şa'bdır, zîrâ zıkr olunduğu üzere evvelâ vereme mu'alece olunup badehu yerekana mu'alece olunmak vâcibdir. Ve verem-i şulbün mu'alecesi tül-i zamâna muhtâcdır, zamân-ı kâlilde taħlîl olunmaz. Pêş bu verem-i şulbde şart-ı mezkûra ri'âyet mümkün olmamakla evvelâ yerekanın kendiye zikri âfi devâlarla mu'alece olunur ve bu bâbda müstamel olan edviye-i müfredeler süded-i kebid bâbında zıkr olundu. Ve bu bâbda bil-ħâssa tef'tiħi ceyyid olan edviyeden olur: 'Unşul ve esârün ve o akrâş ki levz-i mürr ve efsentîn ve esârün ve enîsün ve ħârîkûn işbu edviyelerden o akrâş mütteħaz ola. Kezâlik tef'tiħ ile menâfi-i uħrâsı olan edviyeden dahi kuş ittiħâz olunur, onun nüşhası budur: ħabbu's-şanevberi'l-kibâr üç dirhem, menzû'u'l-'acem zebîb beş dirhem, kirbît-i aşfer nişf mişkâl, eftîmün, bezr-i kerefs-i cebelî, ħımmaş-ı esved, kündür-i ebyağ her birinden ikişer dirhem; bu mezkûrlar daħk olunup elekten geçirilir ve birkaç gün beher yevm o mecmû'dan birer buçuk dirhem mâ-i râziyânece tenâvül olunur ve bu şiyâf 'âfiyete mü'eddî bir şiyâftır ki biz onu kirâren tecrîbe ettik. Ve şincâr¹⁰⁵ edviye-i yerekanın ecvedindendir.

Ve yerekanın aş'abından olur merâre mecrâsında ħâdiş südde ħasebiyle olan yerekan velâkin o yerekana ħukun ve müşilât isti'mâli evfağ olur ve onun müşilâtı eftîmün ve besfâyec ve ħârîkûn ve kırtım ve milħ-i nefî ve onlar mişlli edviyeden ittiħâz olunur ve kezâlik o edviyeden ħuħne dahi ittiħâz olunup isti'mâl olunur.

105 "Şincâr" eşek turpudur.

Nüşa-i Habb-ı Ceyyid: Şabır bir dirhem, saĥmünyâ rubu^c dirhem, ġārîkûn şülüşân dirhem, ‘uşâre-i ġâfeş üç dirhem; bu edviyelerden hindebâ ‘uşâresiyle ĥabblar ittihâz olunup bir dirhem miġdârı şürb olunur ve onu şürb mirâren tekrâr olunur.

Ve kaçan yereġân südedî ve müzmin olsa devâ-i kürküme ve tiryâġa ve o mişlilere sen ilticâ ve mürâca‘at eyle hattâ teftîĥ kuvvetli ola. Ve kezâlik devâ-i lükk dahi kuvvet ile südde-i müzmineyi teftîĥ eder. Eger südde ile ĥummâ dahi olursa onlara ġaġaf cidden ceyyid olur, zîrâ ġaġaf müfettiĥ ve muġfidir. Ve kezâlik ĥass-ı mânın kökü iki dirhem miġdârı aĥz ve ‘asel ile tenâvül olursa onun dahi teftîĥi ġavî olur. Ve kezâlik mâ-ı küşûş ve hindebâ, mürr, ĥıyârşenber fülûsuyla ve ĥulv ve mürr dühn-i levz ile isti‘mâl olursa südde-i mezkûreyi o dahi teftîĥ eder.

Ammâ yereġânın o mu‘âlecelerine nefsi marağı ġaşd edip taĥlîl eder her ne ġadar onda südde-i teftîĥ ve menâfi‘-i säire dahi mevcûde ise o edviyenin kimisi meşrûbe ve kimisi ġasûl ve kimisi se‘ût olup o se‘ûtâtın ekşer-i menâfi‘i göze ve yüze olur, o ‘udvlardan yereġânı izâle eder.

Ve nefsi marağı ġaşd eden mu‘âlecenin kimisi dahi tedbîr-i ‘âmm olur, ĥammâmı mütevâtiren isti‘mâl gibi, zîrâ o vech ile ĥammâmı isti‘mâl ve kezâlik ĥammâm mecrâsına çarî olan âbzen isti‘mâli nefsi yereġânı izâle eder eger onun miyâĥı muġavviye olur ise. Ve müsteĥımmı bevl aĥz eder ise âbzen içinde iken bevl eylesin o vech bevl dahi yereġâna ‘ilâc olur. Ve kaçan ĥammâmdan ĥurûc eylese berd işâbet eylemesin için dişârı ile tedessür eder ve mütedessiren nâim olur.

Ammâ ĥammâmın ġayri olan tedbîri ve edviye ile olan mu‘âlecesi o ‘ilâc olur ki onun edviyesi cildten yereġânı iĥrâc eder ve o iĥrâc ba‘dı kerre ishâlle ve ba‘dı kerre dahi idrâr-ı ġavî ile veyâĥüd ‘araġ ile olur. Ve ecved-i ‘araġ riyâġet ve ta‘ab ve ‘ataş üzere olan ‘araġ olur ĥuşûşan isti‘mâl eylediġi mu‘arrîġ şarâb olur ise ve ‘aġîbü’l-ĥammâmda zuhûr eden ‘araġ dahi o minvâl üzere olur.

Ve yereġâna taĥlîl ile mu‘âlece olursa onun şâĥibine berd ve rîĥ-i şimâl işâbeti muğırr olur meger ki o berd ve şimâl ile isti‘mâl olunan devâyâ muġâvemmet ve cem‘ ġaşd oluna. Ve o maşlahat için ‘alîl olanlara fülful saġy olundukta mâ-ı bârid ile ġasl olunur. Ve ba‘dılar dediler ki kaçan aşĥâb-ı

yerekân eşyâ-ı şufra nazâr eylese intifâc ederler, zîrâ nazâr bâtında olan mādde-i şafrâviyyenin küllîsini cilde def' eylemeğe tabî'atı tahrîk eder ve o hâlde mâûnet-i 'ilâc hafîfe olur. Ammâ ben bu mişlli mu'alece ile tefelsûf edenlerin şanî'ini inkâr eylemem.

Ve edviye-i meşrûbe-i ma'rûfeden biri budur ki 'alîl âbzene idhâl olunup ona iki ûkıyye 'uşâre-i fücl ve nışf dirhem bûraq ve bir ûkıyye tılâ saqy olunur ve bu saqy ile min-gayri lübşin ondan sarılık hüruc eder. Ve kezâlik helyûndan bir huzme ve bir keff hımmaş aḥz olunup bürme¹⁰⁶ tesmiye olunan bir kıdr içinde beş kıst su ile tabḥ olunup ve o maḥbûhtan şarâbla yerekâni olan 'alîle saqy olunur eger ḥummâsı yok ise ve eger ḥummâsı var ise o maḥbûh yalnız saqy olunur, ona şarâb mezc olunmaz. Ve onu o âbzene iclâs ettirirler ki onun suyu persiyâvşân ile tabḥ olunmuş ola ve bu tedbîr ile ondan şafâr müfârîk olur. Ve kezâlik zehr-i naṭrûndan iki dirhem miqdârı şarâb-ı 'atîk içinde taḥte's-semâda bir gece terk olunur ve ba'dehu saqy olunur ve zikr olunan vech üzere taḥmîm olunur veyâḥûd iskîl altı cüz' milḥ-i muḥraq ile şeyy olunduktan sonra saqy olunur ve 'ale'r-rîk şerbet-i vâhidesi iki filincâr olur.

Ve kibrît-i baḥrîden iki dirhem miqdârı beyd-i nîm-birişt üzere zerûr kılınıp saqy ve taḥassî ettirilip veyâḥûd dört dirhem kuşûr-ı rummân, zernîḥ iki dirhem bunlar aḥz ve ḥalt olunup mecmû'dan ibhâmın taḥammülü miqdâr ref' olunup üç ûkıyye eşek sûtü ile saqy olunur

veyâḥûd iki dirhem veyâḥûd iki dirhemden ziyâde ḥulbe mâ ve 'asel ile saqy olunur ve mâ-ı bârîdden mütteḥaz olan âbzende oturtulur. Ve bersiyâvşân-ı medkûḫtan dört dirhem tabîḥ-i enîsûn suyuyla

veyâḥûd ḥummâd 'uşâresi şarâbdan bir şey' ile ve ekl-i 'izâm eden kelbin sevâdı olmayıp beyâd-ı şırf olan dört dirhem miqdârı ḥur'u 'asel ile yâḥûd altı dirhem müceffef varaḫ-ı sılḫ mâ-ı 'asel ile veyâḥûd koyun tersi maḥbûḫuyla

veyâḥûd iki ûkıyye 'uşâre-i fücl nışf dirhem bûraq ile

veyâḥûd dört dirhem füteneç-i müceffef şarâb-ı memzücla üç gün miqdârı saqy olunur

106 "Bürme" ḥacer-i birâm denmekle ma'rûf ḥacerden ittiḥâz olunan tenceredir.

veyâhüd hımmaş-ı esved bir rıtl bersiyāvşān ve bir keff bu ikisi şülüşü gidince kadar taḥḥ olunur ve maṭbūḥundan iki ūḳıyye saḳy olunur

veyâhüd iki ūḳıyye turp ʿuṣāresi bir ūḳıyye şarāb ile

veyâhüd hımmaş-ı esved bir rıtl ḥabbu'l-belesān ve kündür ve rāziyānec her birinden birer keff aḥz olunup altı kışt su içinde şülüşü zāil olunca kadar taḥḥ olunur ve maṭbūḥundan iki ūḳıyye miḳḍarı şürb olunur; eger ḥummāsi yok ise o maṭbūḥ şarābla şürb olunur

veyâhüd dār-ı şīniden üç parmak ḥaml eylediği miḳḍār aḥz olunup bi'l-münāşafe maḥlūt şarāb ve ʿaselden bir buçuk ūḳıyye ile saḳy olunur
veyâhüd mā ve şarābla saḳy olunur

veyâhüd kabuksuz ḥabb-ı maḥleb iki dirhem

yâhūd fūvvehü'ş-şıbg bir dirhem beyd-i nīm-birişt ile saḳy olunur

veyâhüd ḳarn-ı iyyel bürādesinden sekiz kīrāt aḥz olunup fūrūsāṭikūn şarābıyla saḳy olunur

veyâhüd ḥabb-ı şanevber ve nānhāḥ, mīvīzec aḥz olunup ʿalile saḳy olunur

veyâhüd fūlful ve ākilū'l-ızām kelbin ḥur?-ı ebyādı bir mi'l'aḳa aḥz olunup şarābla [378b] saḳy olunur

veyâhüd cevfi iḥrāc olunmuş bir ḥanzāfe şarābla ve su ile mümteli'e kılınıp şürb olunur

veyâhüd ayı ödüş şarābla saḳy olunur

veyâhüd ḳarn-ı iyyel bir dirhem ve şülüş dirhem, kibrit iki dāniḳ cemṫan şürb olunduktan sonra üzerine şarāb şürb olunur

veyâhüd cemṫan yereḳān-ı aşfer için ḥuşuşān südedi yereḳān-ı aşfer için rīvend ve heyūfārīḳūn ve bersiyāvşān ve kündüs ve fūvvehü'ş-şabbāgīn veznleri berāber aḥz olunup şürb olunur; bir şerbeti bir dirhemdir.

Ve bu bābda müdāḥalesi olup teftīḥi dahi olan edviye-i müfredeler enīsūn, esārūn, vecc, fūvvehü'ş-şabbāgīn, cenṫiyānā, ʿidānu'l-belesān, ḡārīḳūn, kündüş, cevzü's-şerv, ḳuşt, iki zerāvend yaʿnī müdahrec ve muṭavvel mişlliler olur. Ve eṭṭbānın zıkr edip ḥafīf olan devālardan olur ḳabcenin dimāḡını yaʿnī keklik beynisini şarāb-ı şırf ile şürb eylemek veyâhüd çığ olan iki yumurta sarısı nişf ūskürücce şarāb içinde naḳʿ olunup şürb olunur.

Ve şediden medh olunan devâlardan olur ħarâṭin-i müceffefe saḳy olunmak, zîrâ yereḳânı fi'l-ḫâl tenḳiye ve izâle eder. Ayı ödü dahi bu minvâl üzeredir.

Ve kezâlik mücerrebâtandır uşûl-i hummâdı saḳy eyledikten sonra 'alîli güneşte iḳâme edip ba'ḍehu bir sâ'at miḳdârı sühûnet ve 'aṭaş ḫâşıl olunca kadar yürütmek ve ba'ḍehu bersiyâvşân tabîhîni saḳy etmek, zîrâ bu tedbîr fi'l-ḫâl 'araḳ-ı şedîd-i aşfer ile 'alîli ta'rif eder ħuşuşan bersiyâvşân ile fûvvehü's-şîbg ve na'na' maḥlûṭ ola ve kezâlik o maṭbûḫ ḫammâmdan sonra isti'mâl olunur ise ta'rifî ziyâde olur.

Ve yereḳâna maḥşûş idrârdan olur cevz-i servden iki dirhem miḳdârı bir dirhem selîḫa-i münakḳâtla ve tîlâ-ı 'atîk ile saḳy olunur ve onun şâribi şâd olup neşât üzere iken taḡdiye olunur,¹⁰⁷ bu tedbîr ile o kimse yereḳânın küllîsini bevl eder.

Ve yereḳân-ı aşfer aşḫâbı ba'ḍı kerre kunfuz laḫmi ile intifâc eder kuvvet-i idrârı ḫasebiyle ve tenḳiyesi ve kebidе muvâfîk gıdâ olmak ḫasebiyle. Ve mâ-ı küşûştan bir sükerrece bezr-i kerefs ile ve sükker-i ṭaberzed ile onlara saḳy olursa nâfi olur.

Ve yereḳân aşḫâbına maḥşûş olan müşhilâtтан olur bir ḫanzal taḳvîr olunup içinde olan ḫaşvı ba'ḍe'l-ihrâc tîlâ ile içi doldurulur, cemre üzere kaynatılıp ba'ḍe't-taşfiye şûrb olunur ise.

Ve bizim tecrîbe eylediğimiz edviyeden olur: Şabır nişf dirhem, saḳmünyâ bir dâniḳ, milḫ-i neftî rubu' dirhem, fûvvetü's-şabbâgîn, ġârîḳûn her birinden nişf dirhem; bunlardan ḫabb ittiḫâz olunup mâ-ı bûzûr ile isti'mâl olunur. Ve kezâlik bizim bundan aḳdem zîkr ettiğimiz edviyeler dahi isti'mâl olunur ve aḳrabâdinde bu bâbda nâfi biz ḫuḳun-ı nâfi'a zîkr eyledik.

Ve se'ûṭattan biri budur ki o se'ûṭ 'uşârâtтан ittiḫâz olunur kıssâ-ı ḫımâr, varaḳ-ı ḫurf ve ferâsiyûn ve 'arṭanîsâ 'uşâreleri mişlliler ile isti'âṭ olunur lâkin 'arṭanîsânın 'uşâresi bilâ-'amel 'arṭanîsâ kendi ḫâli üzere iken aḫz olunur veyâḫûd raḍḍ olunup hatun sûtü içinde bir gece naḳc olunur, yevm-i ḡadde 'aşr olunup teftîr olunduktan sonra göze taḳtîr olunur¹⁰⁸ veyâḫûd

107 Ya'nî şûrb olunan tîladan neş'e ve neşât ḫâdiş oldukta taḡdiye olunur.

108 "Taḳtîr olunur" demekten murâd göze damlatılır demektir.

raṭbe kökünün ‘uşāresi ‘aşr ile ihrāc olunup zambak ile ma‘an ‘aşre-i ḥafife ile ‘aşr olunur ve içine miqdār-ı kalîl şeker katılıp se‘ûtı kılınır veyâḥūd yaprağıyla turp ‘aşr olunup ‘uşāresi isti‘māl olunur.

Ve cidden ḥarre olmayan ‘uşārātın birisi sılḳ ‘uşāresi olur. Ve ‘uşārāt-ı bāridedendir hayy-ı ‘ālem ‘uşāresi ve esfiyüşu’n-nehrī¹⁰⁹ ‘uşāresi. Ve ‘alîl ḥammāmın ḥavdında iken ḥallin kendiyi istinşāk edip bir sâ‘at miqdârı im-sâkı dahi se‘ûtât-ı bārideden ni‘me’l-‘ilâc olur. Ve kezâlik sirke içinde bir gün ve bir gece kadar şünîz nakç ve taşfiye olunduktan sonra isti‘âṭ olunur. Ve kezâlik ‘uşārātın ḡayri ile memzûc olan şünîz şemm olunur. Ve kezâlik mîvîzec rubu‘ dirhem aḥz ve saḥḳ olunup bi’s-seviyye me‘ḥûz olan mâ-ı küsfüre on dirhem dühn-i levz ile isti‘âṭ olunur ve bu isti‘âṭ âbzende veyâḥūd ḥammāmın birkesinde iken işlenir ve ba‘dı kerre ona ḥall-i ḥamrdan ve saterden dahi birer şey ḥall olunur.

Ammâ gözün nefesine olan edviye-i mevdi‘iyye budur ki o ‘ayn dâimâ mâ-ı verd ile ve mâ-ı küzbere ve mâ-ı şe‘ele ḡaşt olunur.

Ammâ aşḫâb-ı yereḳânın ḡasûlâtı o miyâḥır ki onda bersiyāvşân ve şîḥ ve merzencüş ve ca‘de ve bâbüneç ve ḥâşşaten uḳḫuvân ve ḥasek taḫḫ olunmuş ola; o edviyelerin aḡlı ya‘nî ‘imâd¹¹⁰ bersiyāvşân ve şibt olur ve ba‘dı kerre onların içine eger yereḳân ḥarr ise ḥummâd-ı ütrücc katılır, zîrâ ḥummâd-ı ütrücc her şibtı taḳṭır ḥasebiyle şedîdü’l-celâ olur.

Ve bu edviyelerden ba‘dı kerre dımâdât dahi ittiḥâz olunur ve edhân dahi ittiḥâz olunup onunla temrîḥ olunur ve o edhân dühn-i uḳḫuvân ve dühn-i bâbüneç ve dühn-i şibt mişlli dühnlerdir. Ve kezâlik ‘aḳîd-i ‘ineb dühnü ve dühn-i süsen ile dahi temrîḥ olunur.

Ammâ yereḳân-ı aşfer-i buḫrânî mu‘ālecesi budur ki kaçan ‘illet noḳşânı aḥz eylese onda ‘illetin nefsi ḳaşd oluna, ‘illetin kendiyi menfa‘ati olan ḡasûlât ve müdirrât-ı münakḳıye isti‘māl oluna. Ve ba‘dı kerre onun mu‘ālecesinde ishâle ihtiyâc olmaz ve ona yalnız ḥammâm kifâyet eder. Ve eger sen o kimsenin bevlinde ve esfâlinde ḳillet-i inşibâḡ rüpyet edersen sen bil ki onun mâddesinde ḡılzât vardır ve o ḡılzati sen taḳvîm eyle ya‘nî ḡılzât ne

109 “Esfiyüş” bezr-i ḳaṭûnâdır.

110 Eger bir nüshâda olan edviye cüzlerinden birini tebdîl câiz olmaz ise ona “‘imâd” derler ve tebdîli câiz ise “cenâḥ” derler.

miqdâr idiğini taḥarrî eyle ve bi-ḥasebi'l-gılzât ona ğasûlât ve mu'arriḳât mişlililer ile mu'älece eyle.

Ammâ semm ḥasebiyle 'arîd olan yereḳânın 'ilâcı tiryâḳ ve meşrûdîtüs olur, onları saḳy ile semme muḳâvemem olunup ba'dehu mâ-ı tuffâḥ-ı ḥâmid ve mâ-ı rummân ve 'uşâre-i hindebâ ve 'uşâre-i baḳlatu'l-ḥamḳâ ve lu'âb-ı bezr-i ḳaṭûnâ ve lu'âb-ı enberbâris ve bi'l-cümle tebrîdi ve tiryâḳıyyeti olan nesnelere saḳy olunur ve mizâc ta'dîl olunup ba'dehu nefsi-yereḳânı izâle eden 'ilâca ḳaşd olunur.

Ve semmî yereḳânın ibtidâ-ı 'urûdunda tecrîbe olunmuştur ve ḥuşûşân bi-ḥasebi's-saḳy olan semmin yereḳânı ibtidâsında nefsinin taḥaḳḳuḳu ziyâde mücerredir ki onun 'ilâcında devâm üzere dühn-i levz ile leben saḳy olunur. Ammâ ağdiye ile olan tedbîrlerini bundan aḳdem biz sana ta'rîf eyledik, ḳa'f-ı zâhir ve südde yok iken mücerred mizâc-ı ḥârr ile ḥâdis olan yereḳân bâbında sana ağdiye ile olan tedbîri bildirdik.

Ammâ südedî ve ḳa'fî olan yereḳân tedbîrini bizim bâbu'l-kebidde zikr eylediğimiz maḳâlemizden senin ma'lûmun olur. Ve aşḥâb-ı yereḳânın ğidâsı câff ve laṭîf olup tefḥî olan ğidâlı olur ve merâḳa-ı semek onlara nâfi' olur ve ḥuşûşân müdir ve mülaṭṭîf olan devâlar ile isti'mâl oluna. İnşâallah-u ta'âlâ âḫir-i ebvâbda o devâları biz beyân eyleriz.

Yedinci Faşl Yereḳân-ı Esved-ı Basîtin ve Aşfer ile Esvedden Mürekkeb Olan Yereḳânın Mu'aleceleri Beyânındadır

Bundan aḳdem senin ma'lûmun oldu ki yereḳân-ı esved iki şınıftır, bir şınıfı tîḫâlî ve ikinci kebidî yereḳândır.

Tîḫâlî olan yereḳân-ı esvedin mu'alecesinde imtilâyâ nazar olunur, eger imtilâ var ise ve keşîr ve demevî ise bâsîlik-i eyser evvelâ faşd olunur ba'dehu üseylim faşd olunur ve sonra tîḫâl tedbîrleri olur, tîḫâlin südedi ve evrâmı ve ḳa'fî işlâḥ olunur.

Eger esved-i tîḫâlî yereḳânın sebebi keşret-i sevdâ olup ve sevdânın keşret-i tevellüdüne sebep bundan aḳdem zikr eylediğimiz üzere ḳavî ve ağdiye olur ise vâcib olur ki mevâdd-ı müstefriğât sevdâ ile istifrag oluna, işḳülükandriyün ve ḥarbaḳ aḳrabâdinde zikr olunduğu üzere taḅḥ olup taḅḫî ile birkaç def'a istifrag oluna. Ve bu şıfat üzere olan efümün

maṭbūhū dahi isti'māl [379a] oluna, o maṭbūh budur: Helīlec-i esved ve helīlec-i Kābülī onar, şāhterac, iskülūkandriyūn, besfāyec, fikāhu'l-keber her birinden beşer, aşl-ı kerefs, rāziyānec her birinden birer avuç, ḥarbaḳ-ı esved iki dirhem; bu edviyeler üç rıtl su içinde rubu'u kalınca kadar taḃh olunup üzerine beş dirhem eḫtīmūn tarḥ olunduktan sonra ḥāfifeten kaynatılır ba'de't-taşfiye muşaffāya sūlūsān dirhem eyāric-i feyḳarā terkīb olunup isti'māl olunur. Ve kezālik ihlīlec-i esved, eḫtīmūn, milḥ-i Hindī, ḡārīkūn, keber kökünün kabuḡu bu edviyelerden ḥubūb ittiḫāz olunur. Ve zıkr olunan müstefrigātla istifragdan sonra leben-i likāḥ saḳy olunur ve eger leben-i likāḥ tedārükü mümkün olmaz ise o mā-ı cūbn isti'māl olunur ki sikencebīn-i büzūrī idḫir, ca'de ile ve sāir edviye-i tḫāliyye ile ittiḫāz olunmuş ola. Ve o edviye-i tḫāliyye bunlardır: iskülūkandriyūn ve aşl-ı keber ve o mişlliler. Ve kezālik varāḳ-ı ḫarfā taḃh olunan miyāḥ ve mā-ı varāḳu'l-keber ve mā-ı varāḳu'l-fücl ve sikencebīn saḳy olunur. Ve kezālik mā-ı 'inebü's-sa'leb ve mā-ı kerefs ḫarāreti olanlara saḳy olunur. Ve o sikencebīn dahi saḳy olunur ki içinde iskülūkandriyūn ve varāḳ-ı keber ve semeretü't-ḫarfā ve ca'de taḃh oluna.

Ve eger tḫālde verem-i ḫārr olur ise vācib olur ki müsahḫinātta ifrāt olunmaya; eger onda süded mevcüde ise onlara bāb-ı kebidde olan müfettiḫāt-ı ḳaviyye nāfi' olur ve ḳarīben süded-i tḫālde tḫāl süddelerine maḫşūş olan müfettiḫātı zıkr eyleriz.

Ve eger yereḳān-ı tḫālī cāzibe-i tḫālīn ḫāfi ile olur ise vācib olur ki tḫāl üzere bilā-şartin meḫācim vaḫ' oluna ve riyādāt ve tḫālī muḳavvī olan ḫimādāt isti'māl oluna o ḫimād mişlli ki efsentīn ve ḳardemānā ve fikāḫ-ı idḫir ve ḫāşā ve ḳanṭuriyūn ve aşlu'l-keber her birinden birer cüz', verd iki cüz', muḳl bir buçuk cüz', uşşāḳ yedi cüz' ve bir cüz'ün dahi 'öşrü bu edviyelerden ḫimād ittiḫāz olunup isti'māl olunur. Ve onları ḡasl eylediklerinde o ḫall-i şıḳḳıfle ḡasl edeler ki onun içinde şibt ve būraḳ ve milḥ ve sezāb ve fūtenec kaynatılmış ola.

Eger yereḳān-ı esvedin sebebi ḫarāret-i kebid olur ise kebidde olan ḫarāreti muḫfi edviye isti'māl olunur.

Ve eger kebidinde bürüdet olur ise ḫāşşaten tiryāḳla mu'ālece olunur ve bürüdet-i kebidde nāfi' edviye-i ma'lūme isti'māl olunur. Yereḳān-ı esvedin

kendiye yereķān-ı aşferin nefsine olan ʿilācla ve ondan aķvā ʿilācla muʿālece olunur.

Ammā iki yereķān cemʿ olsa yaʿnī ʿalilde hem yereķān-ı esved ve hem yereķān-ı esvedin kendiye yereķān-ı aşfer olsa ve onda imtilā dahi olup faşda hācet olsa iki yedinden cemīʿan faşd olunur velākin iki faşdın arası birkaç gün faşl olunur. Ve onun muʿālecesinde yereķān-ı aşfer ve yereķān-ı esved tedbirleri cemʿ olunur ve beynehümāda efsentīn maṭbūhuyla eftīmūn maṭbūhu saķy olunur, turp yaprağı suyu ve ṭarfā ve ḥilāf suları her birinden birer buçuk ūķıyye, mā-ı ʿinebūʿ ş-şafʿleb üç ūķıyye, mā-ı varaķuʿl-keber iki ūķıyye bu miyāh cemʿ olunup on dirhem ḥıyārşenber ile kaynatılır ve üzerine şülüşān dirhem eyāric-i feyķarā ve iki dānik zaʿferān ve üç kīrāt sefercel içinde meşvī saķmūnyā ilkā olunup şūrb olunur ve iki gün miķdārı şabr olunduktan sonra māuʿl-cūbn ve şikencebīn şūrb olunur.

Ammā yereķānın cümlesinde lāyık ve muvāfık olan ađdiye maʿlūm olan ađdiye-i ḥafife olur, kezālik semek-i radrādi ve ferāric-i semīne merakaları ve buķūlden hindebā-ı mürebbā ve kerefs-i mürebbā ḥāşşaten ve keber-i muḥallel dahi muvāfık ğidā olur.

Maķāle-i Şāniye Tīḥālīn Ahvāl-ı Bāķıyeleri Beyānındadır O Dahi Fuşülü Müştemiledir

Evvelki Faşl Emrāđ-ı Tīḥālede Olan Kelām-ı Küllī Beyānındadır

Zikri müteķaddim olan aşnāf-ı emrāđdan emrāđ-ı mizāc ve emrāđ-ı terkīb yaʿnī süded ve teferruķ-ı ittişāl mişlliler ve cemīʿan aşnāf-ı evrām işbu emrāđ-ı tīḥāle cemīʿan ʿarıđa olur. Ve maʿlūm ola ki kaķan tīḥāl semīn olsa bedene hüżāl ʿarıđ olur, zīrā simen-i tīḥāle evvelā kebid vahn-i şedīđ gelir beynehümāda müđādde olmak ḥasebiyle ve kebid vahn ḥasebiyle demi ķalīlen tevīd eder ve tīḥāl ʿızamı ḥasebiyle kebidin ķalīlen tevīd eylediğı demin çoğunu kendiye ğidā olmak üzere cezb eder, felā-maḥāle bedenin ğidāsı ziyāde ķalīl olmakla mehzül olur. Veʿl-ḥāşıl tīḥālīn hüżālī cevdet-i aḥlāṭa ve tīḥālīn simeni redāʿet-i aḥlāṭa delālet eder.

Ve baçdı kerre emrāđ-ı tīḥāl ḥummayāt-ı muḥtelīteye teʿeddī eder, nitekim ḥummayāt-ı muḥtelīteden emrāđ-ı tīḥāl tevellüd eder, zīrā çok ker-

re emrâd-ı tıhâl ğıbb-ı ğayr-i hâlişadan ve hummayât-ı vebâiyye ve hummayât-ı muhtelişeden tevellüd eder. Ve emrâd-ı tıhâlin ekşeri harîfiyye olur ya'ni faşl-ı harifte hareket eder.

Ve tıhâl şâhibinin levni şufret ve sevâda mâil olur. Ve ba'dı kerre emrâd-ı tıhâl mi'çeye ta'addî edip şehveti ziyâde eder ve ba'dı kerre dahi şehveti ibtâl eder; ba'dı kerre dahi hağma muķârenet katında sevdâyı kay'a muhtâc edip 'alil bir şey'-i hâmid kay' eder ki o kay'ın vâķi' olduğu ard ğaleyân eder ve o kay' ğ'ile izâ ve icâ'dan sonra olur.

Ve emrâd-ı tıhâlin evâhirinde bevl-i deme'vî ceyyid olur ve kezâlik o bevl ceyyid olur ki onda müşettet ve müteferriķ şüfl ola veyâhüd 'alaķ-ı dem gibi bir nesne ola ve bevl 'alaķı ile o hummâ hâll olur ki onun sebebi emrâd-ı tıhâl ola, zîrâ bevl-i 'alaķı ile tıhâlin aşlı olan marağı maħlül olur ve aşlin hâllinden o marağa 'arad olan hummâ dahi maħlüle olur.

Emzice-i tıhâlin 'alâmâtı budur ki mizâc-ı tıhâl hârr ise ona 'ataş ve cânib-i yesârda olan ihtihâb ve fesâd-ı kay' ve sevdâyı tıhâlin kuvvet-i cezbi delâlet eder. Ve mizâc-ı bârîde câzibenin da'fı ve suķût-ı şehvet ve şabâķât-ı 'ayndan mütefimenin tekeddürü ve karâķır ve cüşânın keşreti delâlet eder. Ve mizâc-ı yâbise tıhâlin şalâbeti ve bedenin nehfâfeti ve demin ğılzati ve sevâd-ı levnin şiddeti delâlet eder. Ve mizâc-ı raţba cânib-i eyserin lîni ve bedenin terehhülü ve levn-i bedenin beyâd-ı üsrübe ve reşâşiyet-i levne meyli ve kümüdete dahi meyli delâlet eder.

el-Mu'âlecât: Bu emzicenin mu'âlecâtı emzice-i kebidin mu'âlecâtına karîb olur ve edviye-i kebiden aķvâ ve enfez olan edviyeler isti'mâl olunur, o edviyeler fi'lini işleyince qadar kuvvet-i edviyeyi hıfz eden cenâhlar ona đamm olunur.

Ma'lûm ola ki edviye-i tıhâliyye ile edviye-i kebidiyeye arasında fark budur ki tıhâl edviyelerinde kuvvet ve 'unf olur ve edviye-i kebidiyeye 'aks üzere olur, zîrâ kebid rıfķ olunmağa evlâ olur ve mu'âlecesinde isti'mâl olunan edviyede kuvvetin ifrâtı olmamak lâyıķ olur. Ve kebidde hâll-i şıķķîf gibi cidden hâdd olan devâ irâd olunmaz meger ki đarüret ve hâcet-i mess eyleye, ammâ tıhâl bunun hilâfı üzere olur, zîrâ tıhâlde isti'mâl olunan edviyenin kuvveti muhfâfaza olunur ve ona müneffiz edviyeler đamm olunur.

Ve biraz edviyeler vardır ki onlar tıhâle ahaşş olur aşl-ı keberin kuşûru

ve işkûlûkandriyûn ve uşşak ve şûm-ı berrî mişliler gibi. Ve ba'đı kerre emrâd-ı tıhâl bâsilîk-i kebîri faşda ve faşd-ı şâfine belki iki vidâcî faşda dahi muhvic olur.

İkinci Faşl Tıhâlin [379b] Evrâm-ı Hârre ve Evrâm-ı Bâride-i Şulbeleri ve Kezâlik Verem Meblağına Bâliğa Olmayan Şalâbet-i Tıhâl Beyânındadır

Ma'lûm ola ki tıhâle evrâm-ı hârre 'arıda olup dâim ve sâbit olmak nâdir ve kalîl olur. Ve her ne zamân tıhâle evrâm-ı hârre hâdis olur ise taşallübe sûrat eder zîrâ tıhâle tağdiye için vârid olan dem gâliz olmakla tıhâlde terâküm ve tecemmu' edip tıhâli taşlıb eder. Ve tıhâlin evrâm-ı bâridele-ri ekser-i hâlde şulbe olur ve o bârid evrâmdan müterehhil olanları ba'đı ahyânda nâdirü'l-vukû' olur. Ve tıhâle 'arîd olan evrâm-ı hârrenin ekseri demevî olur ve ahyânen safrâdan dâim verem-i hârre hâdis olur. Ve kezâlik ekser-i hâlde 'arîd olan verem-i bârid şulb olur ve o verem-i şulb esfel-i tıhâlde olur şikal-i mâdde hasebiyle.

Ve verem-i bârid-i şulbün zuhûru dört şekl üzere olur: müstedîr ve 'arîd ve tavîl-i gâliz ve tavîl-i rakîk olur. İşbu eşkal-ı erba'adan her bir şekl üzere verem zuhûr eder. Ve verem-i balgamî nâdirü'l-vukû' olur.

Ve maḥḥûl olur ki onun tıhâlinde şalâbet olup ve o şalâbet cevher-i tıhâlin gılazı hasebiyle olur velâkin verem meblağına bâliğ olmaz veyâhûd o şalâbet verem-i şulb hasebiyle olur. Cevher-i tıhâl hasebiyle olan şalâbet eḥaff olur.

İbukrâḥ der ki eger maḥḥûl olan kimsede veca'-ı bâḥın olsa o 'illet eslem olur, zîrâ delâlet eder ki onun hissi henüz bâki ve ğayr-i zâildir. Ve yine İbukrâḥ der ki maḥḥûle iḥtilâf-ı dem işâbet eylese ona ḥayrîl olur, zîrâ o iḥtilâftan mâdde-i tıhâlin inḥilâli recâ olunur velâkin o iḥtilâf dâim olur ise ondan zelaḥ ve istiskâ hâdis olup o 'alîl helâk olur, zîrâ devâm üzere demin ḥurûcu ile mizâca berd istîlâ edip ihlâk eder.

Ve eḥbbâ dediler ki nevâzili olan kimseye tuḥâl işâbet eylemez lâkin onların bu kelâmında naẓar vardır. Ve ḥarîb olur ki keşret-i nevâzil ruḥûbet-i mizâca delâlet eder ve ruḥûbet-i mizâc ḥarîne olur ki o şâhib-i nezlede tuḥâl yoktur velâkin o ruḥûbet tuḥâle mâni' ve sebeb-i münâfi olmaz. Ve Bukrâḥ

*Kitâb-ı Kıbr'*inde der ki bir kimsenin tıhâlinde veca' olup ondan dem-i ah-mer seyelân eylese ve bedeninde kırha-i beydâlar zühür edip o kırhaların elemi olmasa evvelâ şehveti sâkıtâ olup yevm-i şânîde o kimse helâk olur.

Ve evrâm-ı tıhâl ba'đı kerre ru'âf ile buhrân eder ve huşuşan onun ru'âfi cânib-i eyserden olur. Ve kulak ardında evrâm ihdâsı ile dahi buhrân eder ki onun tekeyyuh ve infitâhı 'usretli olur maddenin gılzati hasebiyle. Ve onların ahmed-i ebvâli gâlız-i demevî olan bevl olur. Ve süfl-i müteşetteti olan bevl tıhâlin bür'üne ve hüsn-i hâline delâlet eder.

Ve etıbbâ dediler ki kaçan maħmûmda tıhâl olup onun bevlinde 'alaķı dem gibi nesne zühür eylese onun tıhâline zübül 'arığ olur.

Ve ba'đı nâsta müşâdif olup hâl-i vilâdetinde onun tıhâli 'azım olur ve o tıhâl 'ızam üzere bākī kalır ve ba'đı uhrâda dahi 'ızam-ı tıhâl sonradan 'arığ olup tül-i müddet o 'ızam bākī kalır ve onun ahvâl-ı zâhiriyesi müddet-i 'ömründe selâmet üzere olur velâkin ba'đı kerre dahi 'ızam-ı tıhâl hasebiyle mādde-i fâ'ile ve kuvvet-i tıhâl şebebinden tıhâle âfât-ı kesîre hâdiş olur.

Ve ma'lûm ola ki ba'đı kerre verem-i tıhâl kebidin teverrümünden sonra bi-hasebi'l-intikâl hâdiş olur ve bu intikâl verem-i tıhâlin verem-i kebidde intikâlinde efđal olur.

el-'Alâmât: Evrâm-ı tıhâl şsnâfının küllîsî şıķal ve verem hasebiyle olan 'ızamda ve cânib-i eyserden veca'ın hicâba imtidâdında müşterek olurlar. Ve ba'đı kerre veca' terķuve üzere 'âlî olur ve terķuveye müşâreket ile men-kib-i eyser dahi müte'ellim olur. Ba'đı kerre dahi nefes-i muğâ'ıf olup bükâ vaktinde olan nefis-i şabî hey'eti üzere olur, zîrâ verem hicâbî hareket-i nef-siyyesi üzere istimrârdan mu'âvıķ olur, ezâ hasebiyle târeten vakfe eder ve ba'dehu yine harekete rücû' nefes-i muğâ'ıf olur.

Ve kaçan verem-i tıhâl 'azım olmasa hicâba müzâhım olmaz, zîrâ kebidin hicâba müşâreketinden tıhâlin hicâba müşâreketi keşîren eķall olur ve kezâlık mi'çdenin hicâba müşâreketinden dahi eķall olur ve kezâlık tıhâlin intifâhına cess işâbet eder ve verem-i tıhâlde beden naħîf olur.

Ve ba'đı kerre evrâm-ı tıhâlden ve huşuşan tıhâlin cânib-i esfelinde olan evrâmdan deme rikķat 'arığa olur, zîrâ tıhâl kebiden demin lîfiyyetini ve 'akerini şiddetle cezb eder ve kebidde bākī kalan dem rakıķ ve şâf olur. Ve ba'đı kerre maħhûlün elleri ve ayakları ve dizleri teverrüm eder, zîrâ fem-i

mi'de esfel-i tîhâle müşârik olur, onun için esfel-i tîhâlden fem-i mi'deye hılt-ı sevdâvî nefd eden verîd-i nâfid şu'ud eder ve kaçın o verîdin harâret-i gâziriyyesini bir hâzim hezm eylese o verîd sevdâyı fem-i mi'deye nefd ve taşîd edemeyip o sevdâ e'trâfa, kadem ve rûkbe ve yede münteşire olup o 'uğvlar teverrüm eder ve bu şürette ba'dı kerre enfe ve üzünlere bürüdet 'arıda olur, zîrâ demde kılet ve rikkat olmakla esbâb-ı bürüdetten ednâ sebep ile dem bârid olup o 'uğvları teshînde 'âciz olur ve o 'uğvlar dahi serî'ü'l-infi'âl olmakla ednâ bürüdet işâbet eylese kabûl eder.

Verem-i tîhâl bi-hasebi'z-zâhir nefha-i tîhâle müşâbih olur ve beyne-hümâyı fârik budur ki nefhada şıkal olmaz ve veremde şıkal olur ve kezâlik cess ve gâmez veremi mûlim olur, ammâ nefhaya gâmez olursa ba'dı kerre veca'ını ve elemi ni def' eder ve karkara ve cüşâ ihdâş eder.

Ve tîhâlin evrâm-ı hâresî zikr olunan evrâm-ı tîhâle a'râdında müşterek olur velâkin o verem-i hârra maşşûs 'aradlar dahi olur, meşelâ iltihâb ve hummâ ve 'aşaş mislliler evrâm-ı hârreye maşşûs olur. Ve evrâm-ı hârrede veca'ın iltihâba meylli veca'ın temeddüde meyllinden ziyâde olur ve levn humrete mâil olur.

Ammâ tîhâlin evrâm-ı şulbesi onda hûbs-i nefis olur ve o evrâm gâmm ve vesvâsı ba'dı evkâtta tahrik eder, ammâ zihnin kaviiyen ihtîâtı ancak mâdde galebe edip keşîre olduktâ hâdis olur, zîrâ mâdde-i sevdâvîde keşret ve galebe olmadıkça başa şu'ud eylemez, cihet-i uhrâya ve süflâya munşarife olur velâkin verem-i tîhâlde cihet-i uhrâdan bi'l-müşâreke ihtilâf-ı zihn olur, zîrâ tîhâl hicâba ve hicâb-ı dimâga müşârik olur ve tîhâlin âfet-i sevdâviyyesi ile dimâg me'ûf olup ihtilâf-ı zihn hâdis ve 'arıd olur.

Ve şalâbet-i tîhâlden ba'dı kerre lisân ve levn-i beşere esved olur ve ona gâmez olunduktâ min-gayri karkaratin şalâbet ihşâs olunur lâkin şalâbet ile nefha cem' olsa karkara dahi ihşâs olunur. Ve şalâbette hummâ-ı lâzime olmaz ve ba'dı kerre dahi lâ-'ale'n-nizâm hummâsı olur. Ve ba'dı kerre şalâbet-i tîhâlde iki sâkta kurûh-ı keşîre olur ve demin gılaşî hasebiyle esnânda ve lişatta te'ekkül olur, zîrâ kurûh-ı sâka nüzül eden dem-i gâlizi ebhîre-i fâside taşîd ve esnânda ve lişede te'ekkül ihdâş eder.

Ve tîhâl hasebiyle iki sâklara 'arıda olan kurûhun ba'dı kerre buhrânı olur, zîrâ tîhâli olan kimselerin cû'una riya'det-i 'anîfe 'arıda olsa mevâdd-ı

tıhâliyye iki sâklara müncezibe olup sâklarda büşür ihdâş eder ve butm¹¹¹ tesmiye olunan besre dahi hâdiş olup buhrân eder.

Ve maṭhûlün kârüresi evkât-ı keşîrede selîme gibi olur velâkin o maṭhûl riyâdet eylese mādde-i tıhâlin sevâdı kârüreye ḥurûc ve taḥallül edip esved olur. Ve eger tıhâlin ʿurûduna sebab-i küllî olur ise kârürenin sevâdı dâim olur vaqt-i râhatta iken ve riyâdet yok iken dahi kârüre selîme olmaz.

Ve kesret-i faşd tıhâli ekser-i hâlde tevrîm eder. [380a] Ve faşl-ı harîf tıhâle düşman ve ʿadüvvdür.

Ve kaçan verem-i hârrdan sonra şalâbet-i tıhâl ʿarîd olsa o şalâbet şâhî-bine muḳaddim-i verem-i hârr aʿrâdı hâdiş olur baʿdehu o aʿrâd bâṭile olup aʿrâd-ı şalâbet hâdişe olur.

Ve baʿdı kerre tıhâl bi-nefsihi teḳayyî eder ve cemʿan mevâddma ṭabîrî kuvveti ile ikdâm edip o mevâddı şüfl-i zeytûn gibi ishâ ve ihrâc eder.

Ve tıhâl illetinin sebebi kebidî olmayıp tıhâlin kendide olduğuna delâlet eder kebidin ʿilelinden berâʿeti ve selâmeti ve tıhâlin ʿilele muḳasâtı ve dumûru.

Ammâ tıhâlin evrâm-ı bārîde-i balgamiyyesinin selâmeti budur ki verem-i balgamîde verem ʿalâmetleri olduğundan mâʿada melmesi leyyin ve levni ḳalîlû's-sevâd olan levn-i ebyâd olur ve maṭhûlun taʿama şehveti sâirlerden ezyed ve ekser olur velâkin ḳayıları sâirlerin ḳayıından cidden ʿusretli olur ve ṭabîratleri ekseriyyâ muʿteḳile olur ve edviye ile ishâl ve taḳyîe murâd olursa cidden ḳaviyye olan müshilât ve muḳayyîât istiʿmâline muḥtâc olur.

Muʿalecâtü Şalâbâti't-Tıhâl: Kaçan sen bilirsin ki şalâbet-i tıhâlin sebebi ve midedî sevdâvî demin keşreti ve imtilâsıdır, sana vâcib olur ki bâsilîki ve üseylimî faşd eyleyesin ve üseylimî baʿde'l-faşd demi bi-nefsihi munḳaṭıʿ olunca ḳadar terk eyleyesin eger ḳable-suḳûṭi'l-ḳuvve onun demi bi-nefsihi munḳaṭıʿ olur ise. Ve baʿdı kerre sen vidâc-ı eyseri faşda dahi muḥtâc olursun ve baʿdı kerre sen faşda istifrâğı itbâʿa dahi muḥtâc olursun ve onun ishâlini yereḳân-ı esved bâbında zıkr olunan sevdâyî ihrâc eden edviye ile kılarsın ve ʿilâc-ı şalâbâtta zıkr olunan ḳânûnu dahi unutmayıp onlara mürâʿât edersin ve ḥılt taḥaccür eylemesin için her taḥlîlin ʿaḳıbında müleyyinât istiʿmâl edersin.

111 البطم بثور سود كبار على حب البطم يعرض في الساق وبسبيل منها صديد اسود وهي عسرة البرء

Ve kaçan taḥlîl ve telyînden fâriğ oldukta veyâḥûd onlara ‘adem-i ihtiyâc katında sana vâcib budur ki keşîr ḥarâreti olmayan edviye-i muḳattî‘a ve cellâe isti‘mâl eylesen ve bu kuvvetleri ba‘dı kerre sen edviye-i müfredede bulup müfredeten isti‘mâl edersin ve ba‘dı kerre dahi o kuvvâları taḥsîl için terkîbe muḥtâc olursun. Ammâ o kuvvetleri câmi‘a olan edviye-i müfrede o edviyeler olur ki onda merâret ve ḳabḍ veyâḥûd ḥarâret-i mu‘tedile ve ḳabḍ ola ve sen ba‘dı kerre bir nev‘ edviye bulursun ki onda min-ḥayṣü’l-ḥâşşiyeye taḳtî‘ ve cilâ vardır ve merâret ve ḳabḍdan ve ḥarâret-i mu‘tedileden bir keyfiyyet yoktur ve onun taḳtî‘ ve cilâsı ḥâşşiyeti iledir. Ve kaçan sen bir devâda yalnız merâret müşâhede eylesen onu ḥall ile ve şebbden dahi bir şey⁹ ile taḥlîl eyle, zîrâ şebb o devâyâ taḳviye ve telṭîf iḥdâş eder.

Ve emrâḍ-ı tîḥâlde etîbbânın zikr eyledikleri keyy sol kolun bâtımında olan ‘ırk üzere keyy olunmak üzere dir velâkin o nefch ile olan keyyin menfa‘ati ḥilâf-ı zâhirdir ya‘nî bu bâbda nâfi‘ ve zâhir olan keyyin zikri âḥir-i faşlda gelir.

Ve ba‘dı kerre şifâ-ı tîḥâlde tedbîr-i mülatṭîf kifâyet eder ve ba‘dı kerre dahi muvâfîk olur ki muḥaşşib-ı beden olan tedbîr dahi nef‘ verir eger onda süded-i keşîre yok ise ve demde gızzat dahi yok ise yâḥûd mevcûd olan dem-i ğalîzi kebid işlâḥ eyleyir ise, işbu şüretlerde tedbîr-i muḥaşşib¹¹² demi tertîb eder ve ta‘dîl ve işlâḥ edip sevdânın ğâilesini kesr eder.

Ve ba‘dı kerre tîḥâlin şalâbeti bir meblaĝa bâliĝa olur ki ona yalnız meş-rûbât ile mu‘âlece kifâyet eylemez belki dîmâdât isti‘mâline dahi ḥâcet olur.

Ve leben-i likâḥtan ĝayri elbânın ĝayrisi tîḥâle redîdir ve bu sebeble isti‘mâl olunan edviye-i müfredelerin efdâli aşl-ı keberin kışrı olur, zîrâ o kışır bevl ve ĝâit-i demeviyye vü dürdiyyeleri iḥrâc edip şifâ ḥâşıl olur ḥuşûşan o ḳuşurun ḥumûdata mâil sikencebîn-i büzürî ile şürb oluna ve belki o sikencebînde ḳanṭuriyûn ve ḳanṭuriyûn ‘uşâresi ola ve ḥuşûşan ḳanṭuriyûn-ı daḳîḳ ola. Ve aşl-ı süsen ve zehrü’l-milḥ ve vecc ‘asel ile ma‘cûn kılınıp küllü yevmin bir mil‘âka isti‘mâl olunur.

Ve ḥabbu’l-faḳd ve âs ve kemâfiṭûs ve kemâderyûs ve ḥabbetü’l-ḥadrâ sikencebîn ve ferâsiyûnla ve ḥuşûşan bizim ḳarîben zikr edeceĝimiz mâ-ı ḥaddâdîn ile isti‘mâl olunur. Ve ‘unşul dahi ceyyid devâdır nef‘i ĝâyete bâliĝdir ḥuşûşan sikencebîniyye olan ‘unşul ecved olur.

112 Ya‘nî semritici ve tülendirici tedbîr.

Ve işkülükandriyûn ‘uşâre-i tarfâ ile ve ħurf ve şünîz ile ve yalnız ğarîkûn sikencebîn ile yâhûd kanţuriyûn ile nâfi‘dir ve her hangisi olur ise onun şerbet-i vâhidesi iki dirheme varınca kadar olur. Ve beş dirhem miqdârı eftîmûn bir ũkıyye sikencebîn içinde isti‘mâl olunur ve bu vech üzere eftîmûn mirâren ve kirâren isti‘mâl olunsa tıhâlde olan mevâddı ishâl eder ve tıhâli idmâr eder.

Ve uşşak ve türmüs ve ħuşuşan onların tabîhi ile sikencebîn ile ve tabîh şevillâ ya‘nî birencâsef maţbûhu mâ-ı karâhla saqy olunur ve tabîh ca‘de ile dahi saqy olunur. Ve kezâlik ħummâd ħall ve sikencebîn ile ve tarî şevk ‘uşâresi veyâhûd şibt-i yâbis ‘uşâresi iki dirhem miqdârı ahz olunup ya‘nî şürb olunup ‘akıbında bevl-i ibil şürb olunur yâhûd ğâfeş ‘uşâresi iki dirhem miqdârı tabîh-i efsentîn suyuyla saqy olunur.

Ve devenin sütü ve bevlile bu bâbda intifa‘ cidden ve şedîden keşir olur ve onların miqdâr-ı isti‘mâli ‘alîlin kuvvet ve da‘fı ħasebiyle olur. Ve o el-bân ve ebvâlin ecvedî odur ki onun ħakası ğareb ve şih ve kerefs ve râziyâ-nec ra‘y etmiş ola. Ve kaçan elbân-ı mezkûre şürbünden verem münħadım olur ise ve şüflde dahi istîfrâğ-ı sevdâvî olur ise şürb-i lebenden sonra takviyeye ikbâl eyle veyâhûd ħall-i şikkîfte buţmu yedi gün kadar naķ edip o buţm-ı menķü‘dan her gün üçer mil‘aka tenâvül ve ardınca ħallinden teħassî eyle veyâhûd bezr-i füclü bir buçuk dirhem ahz edip ħall-i şikkîf ile saqy eyle yâhûd cevzin tâze ve tarî yaprağını ħall-i işkîl ile tabh edip tabîhini isti‘mâl eyle veyâhûd keber varaķının suyunu sikencebîn ile veyâhûd nârdîn ħall-i ‘unşul ile isti‘mâl eyle.

Ve bu bâbda bi’l-ħâşşa nef‘i olan edviye mecrâsına cârî olur baklatu’l-ħamķâ bezrinden miqdâr-ı dirhemeyn ħall ile veyâhûd cidden meshûķ olan büssedden bir mişķâl eşribe-i tıhâliyyeden bir şey’ ile saqy olunmak veyâhûd raĥş olan cürâde-i kar‘dan veyâhûd kar‘ın nefsi tecfif ve ba‘dehu daķķ olunduktan sonra o cürâdeden ve medķûktan iki dirhem kadar sikencebîn ile saqy olunur.

Ve kezâlik bezrû’l-ķaşab ve bezr-i küşüş ve ħilâf yaprağı li-merâretihî ve ķabdihî ve bezr-i ħummâd ve bezr-i sermaķ ve semere-i tarfâ ve varaķ-ı tarfâ saqy olunur veyâhûd şa‘lebin riyesi veyâhûd şa‘lebin kebidi iki dirhem miqdârı sikencebîn ile veyâhûd ħımâr-ı vahşin tıhâli veyâhûd feres ve mühr

ya'nî atın ve tayın tihâli ba'de't-tecfîf iki dirhem kadar saqy olunur yâhûd yarasa zebh olunup ba'dehu tecfîf olunur ve sonra sahq olunup o meshûktan üç parmağın taħammülü kadar aħz olunup saqy olunur veyâhûd semiz yarasan yedi 'aded yarasa zebh ve tanqiye olunup bir kıdr-i ħazef içine vaç olunur ve onları setr edecek miqdârı üzerine ħall-i şikkîf şabb olunup fem-i kıdr taṭyîn olunur ve müseccer-i müsahhan bir tennür içine o kıdr vaç ve o yarasa nuçc eyledikde tennürdan kıdr ihrâc olunup kıdrın bürüdetine kadar yarasa kıdr içinde terk olunup ihrâc olunmaz ve bürüdetinden sonra kıdrdan o yarasa ihrâc olunup ħall içinde mers olunur ve ondan küllü yevmin ikişer dirhem kadar saqy olunur ve şalâbet-i tihâle zıkr olunan minvâl üzere yarasa 'ilâc-ı mücerredir.

Ve zıkr olunan edviye-i müfrede emsâlinin evvelen ve âhiren [380b] isti'mâleri sikencebîn ile ve ħall ile olmak ve şâlih-i muvâfık olur o vâdide ħall ile taqviye olunup dımâden ittihâz olursa o dahi devâ-i şâlih olur.

el-Mürekkebât: Bundan akdem zıkr olunan devâlar edviye-i müfrede idi, ammâ şalâbet-i tihâlin edviye-i mürekkebesi meşrûbâtta iskülûkandriyün ve tabâşir ikisinden iki dirhem kadar sikencebîn ile ve akrâş-ı keber ve akrâş-ı fencengüşt sikencebîn içinde ve o zerâvend akrâş ki kuşür-ı aşl-ı keber ile mütteħazdır, o akrâş dahi şedîdü'l-ħumûdat olan ħall içinde saqy olunur eger o şalâbette nefħa yok ise. Ve fuvve akrâş ve tiryâku'l-erba'a dahi bu bâbda ħummâ yok ise cidden ceyyid olur.

Ve kezâlik ħurf bir cüz², şüniz yarım cüz² aħz olunup menzû'u'r-rıgve 'asel ile ma'cûn kılınır; şerbet-i vâhidesi üç dirhemdir, ħall-i memzûc ile isti'mâl olunur veyâhûd zerâvend ve helilec-i Kâbülden sefûf ittihâz olunup ondan bir mil'ağa deve veyâhûd keçi bevlileyle isti'mâl olunur ve yâhûd kuşür-ı keber dört dirhem, zerâvend-i tavîl iki dirhem, bezr-i fencengüşt, fülful her birinden altışar dirhem; bu mezkûrlardan akrâş ittihâz olunur.

Bizim tecrîbe ettiğimiz edviyelerdendir bersiyâvşân, kuşür aşl-ı keber, bezr-i baqlatu'l-ħamkâ, bezr-i sezâb, bezr-i fencengüşt, zûfâ veznleri berâber aħz olunur ve şerbet-i vâhidesi üç dirhemdir, sikencebîn içinde saqy olunur veyâhûd uşûl-i keber, zebîb, bezr-i şelcem, zûfâ cem'an bu mezkûrlar daqq olunup bir gün ve bir gece sikencebîn içinde nağ olunur, mâ-ı keşir içinde ekşeri gidip kalîlen bâkî kalınca kadar o menkû' tabh olunur ve

büzûru kavıyye olan sikencebîn ile mezc olunup şürb olunur veyâhüd sirke içinde ebhel ve cevz-i serv tabh-ı ceyyid ile kalîlen bâkî kalınca kadar tabh olunup ve ondan miqdâr-ı muqadder şürb olunur ve şüflü ile dımâd olunur ve şurût-ı mezkûresi üzere leben-i likâh varaku'l-gareb habbıyla şürb olunur.

Ve kezâlik fuvve on iki dirhem, kuşûr-ı aşl-ı keber, zerâvend-i tavîl, îresâ her birinden ikişer dirhem ahz ve ceyyiden sahk olunup sikencebîn-i hâmid ile ma'cûn kılınıp kurş ittihâz olunur; şerbet-i vâhidesi bir mişkâl olur, efsentîn ve aşl-ı keber kuşûru ma'an tabh olunduktan sonra o ma'bûhun suyuyla isti'mâl olunur veyâhüd tarî ve tâze varak-ı 'ulleyk veyâhüd kuşûr-ı aşl-ı keber ve şemeretü't-tarfâ ve iskülükandriyûn ve 'unşul-ı meşvî ve fülful-i ebyad veznleri berâber ahz olunup onlardan kurş ittihâz olunur ve şerbeti iki mişkâldir, sikencebîn ile isti'mâl olunur veyâhüd hımâr-ı vahşin tihâli ve mühr tihâli ahz ve tecfîf olunup sahk olunup ve meshûkundan bir mişkâlden iki dirheme varınca kadar saky olunur ve sakyı şarâb-ı memzûcla olur; ba'cdılar dediler ki bu edviyenin emsâli birkaç eyyâm hünzîre saky olursa külliyyen onun tihâli mahv olup ondan bir eser kalmaz.

Ve kezâlik eftimûn, kuşûr-ı aşl-ı keber, iskülükandriyûn, şemeretü't-tarfâ, lihâ-ı hilâf, fuvve, esârûn, vecc bu mezkûrlar ahz olunup hall-i hâzıktâ tabh ve taşfiye ve ondan sikencebîn-i 'aseli ittihâz olunur ve onun bir şerbetiyle bir dirhem uşşak şürb olunur ve te'sîr-i 'acîbi olur.

Ve ma'ñhul olan kimse demi ve mağsı olmayan kıyâmdan iştikâ eylese habb-ı rummân sefûfundan günde üçer dirhem üç gün kadar veyâhüd dört gün isti'mâl eder ve gîdâsını mu'tâdının nısfı kadar eder, zîrâ onun kıyâmı tihâli olur ve o kıyâmın sebebi bedeninin demi 'adem-i kabûlü olur, pes o tedbîr mezkûr olan demi ıslâh eder.

Ve ma'lûm ola ki eşyâ-ı hârrenin tihâle kesret-i muvâfaqatı olmaz, zîrâ harâret-i tihâli taşlîb ve tecfîf edip tahallüliden men' eder.

Ve kaçan kârûrede harâret olsa 'alile enberbâris kurşu ve o mişliler saky olunur.

Tihâle 'Arıd Olan Şalâbet-i Müzmine İçin Nâfi' Devâdır: Aşl-ı çavşîr, uşşak, aşl-ı keber kışrı ve leblâbın o nev'î ki antârüniyûn denmekle ma'rûftur, 'unşul-ı meşvî lübbü ve bân habbı ve şüm-ı berrî her birinden birer cüz

aḥz ve cem'ān ḥalt olunur ve ondan her vaqt ğadātta bir dirāḥmī sikencebīn ile veyāḥūd all-i memzūcla saḳy olunur.

Devā-i Āḥer: Bān ḥabbının lübbü üç dirāḥmī, şūm-ı berrī altı dirāḥmī, aşl-ı keber kuşūru dört dirāḥmī, kuşṭ bir dirāḥmī, ıstarūfiyūn altı dirāḥmī, ca'ḍe üç dirāḥmī, kûṭülidūn denmekle ma'rūf nebātın aşlı ki sükerrece¹¹³ denmekle ma'rūf bir nev' nebāttır, ondan dahi iki dirhem.¹¹⁴ Eṭṭebbā zu'm ederler ki sükerrecāttan bir nev' bir nebāttır ki onun varaḳı varaḳ-ı ās gibidir ve o otun sükerrece gibi olan aşlının vasaṭında 'ayna müşābih ḥātime ya'nī mühr gibi bir nesne vardır ve o nebāt ḥayyü'l-'ālemi'l-ekbere müşābihtir. Ve leblāb-ı ekberin ḥabbı yirmi beş 'aded, uşşak dört dirāḥmī, bāzved bir dirāḥmī, şecere-i meryem bezri bir dirāḥmī, şecere-i meryem kökü üç dirāḥmī, ḳardemānā bir buçuk dirāḥmī, 'unşul-i maḳlūvv on altı dirāḥmī; ba'ḍe'l-ḥalt sikencebīn ile isti'māl olunur şerbet-i vāhidesi bir buçuk, ekşer-i ḥâlde şerbet-i vāhide iki dirāḥmī olur.

Akrās-ı Āḥer: Bu akrās dahi evvelā zıkr olunan devānın bi-'aynihi fi'l-i ni işler: Bezr-i süsen dört dirāḥmī, fülful-i ebyaḍ, sünbül-i sūrī, uşşak her birinden iki dirāḥmī aḥz olunup kuşṭ ittiḥāz olunur ve evvelā zıkr olunan gibi isti'māl olunur.

Akrās-ı Āḥer: Maḥḫūline ḥāfi'dir: Uşşak, semeretü'l-'avsec her birinden sekizer dirāḥmī, aşl-ı keber kışrı, semeretü't-ṭarfā, fülful-i ebyaḍ, şūm-ı berrī, 'unşul-ı münakkā vü meşvī her birinden ikişer dirhem; bu mezkūrlar aḥz olunup akrās ittiḥāz olunur ve her ḳurşu birer dirāḥmī vezninde kılınır ve her ḳurş şerbet-i vāhide olup şarāb-ı 'asel ile isti'māl olunur.

Āḥer: 'Unşul-ı meşvī lübbü iki rıtl, aşl-ı fāşerā ya'nī aşlu'l-kerm sekiz rıtl, fülful-i ebyaḍ, fuṭrāsāliyūn, yaban havucu, burçak unu, ḥabb-ı şanevber her birinden sekizer ūḳıyye, süsen-i āsmāncūnī, aşl-ı çāvşır her birinden üçer ūḳıyye; bu mezkūrlar aḥz olunup ma'cūn kılınır ve kaçan bu ma'cūndan bir miḳdār şey' sen isti'māl eylesen aḥsen olan şürb-i māi terk etmektir veyāḥūd şürb-i māi taḳlīl eylemektir ḳuvvet-i devā maḥfūz

113 "Sükerrece" "sükküre"den mu'arrebdir. Lügat-i Fārsīde "sükküre" ḳaş'a-i şaġire demektir, zıkr olunan nebātın aşlı ḳaş'aya müşābih olmakla ḳaş'a gibi isti'māl olunur velākin zücāc deġildir, o ḳavmin zu'muna göre nebāttır. Ve bu tafşil āḥer maḥallde yoktur.

114 Ṭab' ile olan nüşhada "iki dirhem" bedeline "bir dirāḥmī" vāḳi' olmuştur.

olup suyun me'ûneti ile hâdebe-i kebidin nevâhisine devâ müncezib olmasın için.

Ammâ şalâbet-i tihâl için isti'mâl olunan ağmide onun isti'mâlinde ecved olan dımâd olunmazdan muqaddem 'alîli 'ale'r-rîk hammâma idhâl edip tül-i müddet hammâmda imsâk ve kezâlik âbzende tül-i maķâmla ikâmettir ve kaçan hammâmdan ihrâc olursa ona muķattı'ât-ı hırrıfe ve mu'attışe olan semek-i mâliḥ veyâḥûd kadîd ve ḥardal ve şahnâ iṭ'âm olunup mâ-ı baḥr ile memzûc şarâb saḳy ve tedbiri dahi telṭif olunur, üç gün bu minvâl üzere 'ilâc olunur ve yevm-i râbî'de riyâdet ettirilir terleyip tevâtür-i nefes gelince kadar. Eger 'illet kavıyye ise o riyâdetten sonra dımâd-ı mezkûr ile tağmîd olunur; eger 'illet da'ife ise o dımâddan eḥaff olan dımâd ile tağmîd olunur.

Ammâ ağmidenin mâhiyyeti budur ki bu bâbda nâfi' olan ağmide ba'đı kerre zıkr olunan edviye-i müfrededen ittiḥâz olunur, uşşakın nefsi ve ba'r-ı ğanem ḥall ile dımâd olursa dımâd kavî olur. Ve muḥrak olan ba're-tü's-şât ḥall ile dahi dımâd olunur. Remâd-ı ettün¹¹⁵ ḥall ile ma'cûn kılınıp tağmîd olursa dımâd-ı ceyyid olur. Ve kezâlik Kermetü'l-beydâ aşlı ḥall ile veyâḥûd ḥall ve kibrit ile veyâḥûd varak-ı yetü' ḥall ile ve sezâb ḥall ile dımâd olunur. Kaçan râsiye olan bakârın fersi ba'de't-tecfif ḥall ile taḫḫ olursa o dahi ağmide-i tihâliyyeden dımâd-ı ceyyid olur. Zehretü'l-milḥ¹¹⁶ dahi dımâd-ı 'acîbdir. Ve bu bâbda secîr-i¹¹⁷ bân ḥall ile dımâd nâfi'dir. Ve kezâlik ḥarmel bezriyle teherrî edince kadar taḫḫ olunup dımâd olunur. Ve itidâle akreb olan ağmidedendir sıkk ḥall ile taḫḫ olursa yâḥûd uşûl-i ḫatmî ḥall ile ma'cûn kılınsa.

Ağmide-i Mürekkebe: [381a] Merhem-i bâsilikûn, merhem-i Câlînûs, merhem-i İşkılâkîdûs dımâdu'z-zehebî ve o merhem dımâd-ı ceyyid olur Câlînûs'un dımâd-ı şabırı. Ve o merhem ki aşlı keber kuşûru ḥall içinde leyyin olunca kadar birkaç sâ'at naḳ' olunur ve menḳû'undan şem' ve dühn-i ḥımnâ ile merhem ittiḥâz olunur veyâḥûd kudûr-ı nuḥâsın sevâdı aḫz

115 "Ettün" tennür veznindedir ve ba'đı kerre taḫḫif dahi olunur; etmekçiler yeri yarır ittiḥâz eyledikleri ocaktır, kezâ fi'l-Kâmûs.

116 "Zehretü'l-milḥ" Mısr'da Nîl-i mübârekte zuhûr eder, tafşîli İbn Kütbî müfredâtında mübeyyendir.

117 "Secîr" cibre ma'nâsıdır.

olunup ondan ve daḳıḳ-i şa'îr ve ḥall ve sikencebînden merhem ittihâz olunur ve o merhem dîmâd-ı ceyyid olur.

Muḥallil-i Şalâbât: Uşşak, şem^c, şamğ-ı şanevber her birinden sekizer dıraḥmî, 'ilk-i buṭm, bâzred her birinden altışar dıraḥmî, kündür, mürr, kışşâ-ı ḥımâr dühnü her birinden dörder dıraḥmî; bu edviyelerden zâibe olanlar ḥall içinde naḳ^c olunup ve cemî'an ḥalt olunduktan sonra istîmâl olunur.

Âḫer-i Ceyyid: Boy toḫmu, burçak unu her birinden ikişer üçüyye, uşşak, şem^c-i buṭm her birinden beşer üçüyye, kışr-ı aşl-ı keber, ḥabbu'l-faḳd,¹¹⁸ süm-ı berrî, aşl-ı fûvve her birinden birer dıraḥmî, şem^c iki rıtl, ḥall içinde naḳ^c olunup ve zeyt-i 'atîḳ ile ḥalt olunup istîmâl olunur yâḫûd ḥulbe daḳıḳı, ḥardal-ı ebyaḍ, naṭrûn veyâḫûd ḥall içinde maṭbûḫ tîn içinde tînin südüsü kadar uşşak kılınır veyâḫûd 'asel-i şehd ile veremin miḳdârı bir kâğıda tîlâ olunup üzerine ḥardal ekildikten sonra onunla tîḫâl üzere dîmâd olunur ve tîḫâl üzerinde taḥammül miḳdârı terk olunur veyâḫûd on 'aded tîn-i semîn ḥall içinde üç sâ'at kadar naḳ^c ve teḫerrî edince kadar taḫl olunup ba'cdehu taşfiye olunur ve o muşaffâ vezninde ḥardal ve aşl-ı keber aḫz ve cümlesi saḫḳ ile cem^c olunur. Ve ba'dı kerre onlara uşşak ve mâzeryûn ḥâcet miḳdârı katılır ve cümlesinden tîlâ veyâḫûd dîmâd ittihâz olunur.

Ve ḥulbe ve kardemânâ ve bûrak ve nûre ḥall ile cem^c olunup birkaç eyyâm bi-nefsihi naḳ^c olunca kadar terk olunur yâḫûd uşşak, kevr ya'nî muḳl-i Hindî, mürr, kündür veznleri berâber aḫz olunup ḥall-i şikkîf ile baṭn üzere tîlâ olunur ve üzerine bir ḳuṭne vaḍ^c olunup o ḳuṭne kendiliğinden sâḳıta olunca kadar terk olunur.

Ve mücerrebâtan olup Kindî'nin muḫtârı olan aḍmidedendir: Sezâb, ḳuşur-ı aşlu'l-keber, efsentîn, fütenec, sa'eter; bu edviyeler aḫz olunup ḥall-i ḫâzıḳ ile taḫl olunur ve bir ḳıṭ'a lübûd üzere aḫz olunup ḥârreten dîmâd olunur ve bu dîmâḍ sovudukça yirmi bir kerre 'ale'r-rıfḳ tekrâr olunur.

Ve cidden ceyyid olan aḍmidedendir: Dıḳḳ-ı bellûtan iki rıtl aḫz ve âteşte izâbe olunup ve üzerine bir rıtl nûre ilḳâ olunup karıştırılır ve ondan dîmâd ittihâz olunur veyâḫûd bûrak, nûre, 'âḳırḳarḫâ,¹¹⁹ ḥardal bu mecmûc

118 [Bu kelime zaman zaman "ḳafd" imlasına kaçmıştır, biz "faḳd" olarak düzelttik.]

119 [Diğer nüshalar ve Arapça metinlere rağmen bu kelime "'üdu'l-ḳahr" şeklinde imla edilmiş!]

kaṭrân ile cem' olunup ṭilâ olunur velâkin ḥummâsı olanlara şâlih olmaz yâhûd 'âkırkarhâ beş ūkıyye, ḥardal on beş dirhem, ḥabb-ı mâzeryûn dört ūkıyye, kârdemânâ üç ūkıyye, cevzü't-ṭıbb bir ūkıyye, fülful dört ūkıyye; bu mezkûrlar ḥall-i 'unşul ile cem' olunup ṭihâl üzere üç sâ'at terk olunur ve o ḍimâd mevdi'-i ḍimâdı ḥardal ve naṭrûn ile ğaslan sonra isti'mâl olunur.

Ammâ müzmin olanlarda bu ṭilâ isti'mâl olunur: uşşak, levz-i mürr onar, müceffef varaḫ-ı sezâb beş; bu edviyeler aḥz olunup ḥall ile ṭilâ ittihâz olunur veyâhûd keçi ba'rı ve tarî ḥardal ba'dı 'uşârât-ı nâfi'a ile ve miqdâr-ı kâfil ḥall ile ṭilâ olunur.

Bu bâbda isti'mâl olunan neṭulât o miyâhtır ki onun içinde türmüs ve sezâb ve fülful ṭabḥ olunmuş ola.

Ve yine aḍmide-i şedide-i kaviiyedir: Ḥarbak-ı esved üç ūkıyye, ḥarbak-ı ebyaḍ dört ūkıyye, uşşak, naṭrûn üçer ūkıyye, saḫmünyâ iki ūkıyye, fülful otuz ḥabbe; bu edviyeler aḥz olunup ve şarâb-ı ilk-i buṭmla bu edviyeyi ihtimâl edecek miqdârı takvîm olunup merhem gibi kılınır ve mevdi' delk ile teşhîn olunup onunla ṭilâ olunur ve zikr olunan devâ ile ṭilâ olunduğu gibi ishâl dahi olunur.

Kaçan şalâbet-i ṭihâle edviyenin menfa'ati olmaz ise vâcib olur ki üzerine meḥâcim vaḍ' olunup üzeri şarḥ ve seḫḫ oluna. Ve ba'dı kerre ḥılt-ı sevdâvinin ve demin ğalebesi katında vâcib olur ki vidâc-ı eyser faşd olunup ṭihâlden beş veyâhûd altı mevdi'e keyy oluna ve mevdi'-i keyy bür' ve şihḫate karîb oldukça bür'üne mûmâna'at olunup ḥâli üzere terk olunmaz. Ve eger 'alîl nâr ile keyy olunmağa şabr eylemezse edviye-i kâviye isti'mâl olunur, tîn ve ḥardal ve şâfsiyâ ḍimâdı mişlililer ile taḍmîd olunur. Ve ḥarâret ğalebe edip 'alîl aḍmide-i kaviiyeye taḥammül edemezse ṭihâli üzere haceri- ruḥâm ve haceri- esved ile ḥall tebhîr olunur yâhûd 'alîl 'ale'r-rîḫ istilkâ olunup ṭihâli üzere müsahḫan ḥalilde maġmûse olan bir kıṭ'a libd vaḍ' olunur ve ḥuşuşan ḥall-i mezkûr içinde sezâb ṭabḥ olmuş ola ve ḥallin dürdî-i müsahḫanı ile dahi ṭilâ olunur. Ve bundan ecved olur 'alîli 'ale'r-rîḫ ḥammâm-ı ḥarra taḥammül ederse idḫâl edip ḥammâmda istilkâ ettirilir, sirkede ğams olunan lübûd merreten ba'de uḫrâ taḥammül edeceği kadar tekrîr ve tecdîd olunur ve bu vech üzere birkaç eyyâm ḥammâma idḫâl olunur ve bu 'ilâc ona kavî 'ilâc olur.

Ve bu 'ilâca karîb ve verem-i hârra şâlih olur: Bezr-i hindebâ, bezr-i baklatu'l-hamkâ, kar'-ı müceffef, bezrü'l-eflencmüşk; bu mezkûrlardan iki mişkâl humûdatı şedîde sikencebîn ile saqy olunur ve ba'dehu zikri mürûr eden lübûd-ı hall ile mu'alece olunur.

Ma'â-harâret tıhâli olanların çoğuna mâ-ı hindebâ sikencebîn ile mirâren ve kirâren saqy olunsa şifâ olur. Ammâ onlara muvâfık ağdiye hafif olan gıdalar ve kezâlik o düsümetli merağalar olur ki o merağa hafif ve laţif ve itidâl üzere sühûneti olan senin bildiğın ağdiyeden müttehaze ola, muğallel keber ve muğallel hâbbetü'l-hadrâ iki ve mevâdi'-i uhrâda senin bildiğın ağdiye-i säire dahi muvâfık olur. Ve vâcib olur ki onlar ile mülâttıfât ve hardal mişliler dahi isti'mâl oluna. Ve mañhûlün meşrûbu mâu'l-haddâdın veyâhüd içinde kirâren hadîd-i mahmî söndürülmüş sudan kılınır.

Ṭihâlin Verem-i Balğamisi Mu'alecâtı Beyânındadır

Verem-i balğamînin 'ilâci verem-i şulb mu'alecâtının mu'cedilleri olur ve onlar ile balğamı ve şevdâyı istifâğ eden edviye dahi isti'mâl olunur, zîrâ evrâm-ı ṭihâlin balğamı dahi sevdâvî balğamdır. İklîl-i melik, şibt, kaşabu'z-zerîre, sezâb-ı yâbis mişlilerden dahi dımâd ittihâz olunur.

Üçüncü Faşl Süded-i Ṭihâl Beyânındadır

Ṭihâlin südedi ba'dı kerre riñten yâhüd verem veyâhüd ahlâttan hâdis olur. Ve süded-i riñi ile temdîd şedîd olur velâkin ṭihâlde şıkal olmaz, hafif olur. Süded-i veremîde 'alâmât-ı verem olur ve mâ-'adâ süddelerde şıkal olur ve onlarda 'alâmât-ı verem olmaz.

el-Mu'alecât: Süded-i kebid 'ilâcının kavîleri ṭihâl süddelerine 'ilâc olur ve onlara biz mevdi'inde işâret eyledik.

Dördüncü Faşl Ṭihâlde Olan Riñ ve Nefha Beyânındadır

Ṭihâlin nefhası odur ki onda temeddüd ve şalâbet ve nütü' ihsâs olunur, gamz ile münğamiz olup karğara ihdâs eder ve cüşâ dahi ihdâs eder ve onda şıkal olmaz.

el-Mu'âlecât: Ma'lûm buyurula ki şalâbet-i tıhâle şâlih olan edviye nefha 'ilâcına şâlih olan edviyeye mu'ârib olur, zîrâ nefha 'ilâcında dahi müfettiḥ ve cellâ edviyeye ḥâcet olur ve o edviyede taḥlîl ile ma'an kuvve-i muḥallileden ekşer kuvvet-i kabîda olmağa dahi ḥâcet olur, zîrâ mâdde-i rîhiyye ḥâfîfedir ve ḥâfife olan mâddede muḥallil isti'mâl olunsa onunla muḥallilden kavî kabîd isti'mâline ḥâcet olur velâkin verem bunun ḥilâfına olur ve ma'a-hâzâ edviye-i evrâmdan biraz devâlar vardır ki onlar nefha edviyelerine eşbeh ve nefhada isti'mâl olunsa 'ameli ezyed ve aşlah olur, fencenküş, kemmûn, bezr-i sezâb, [381b] nânḥâh gibi. Ve o nefha üzere nâr ile olunan vaq'-ı meḥâcimin menfa'ati 'azîme olur.

Ve vâcib olur ki o 'alîl tecvîr oluna ve ğidâsı tefrîk olunup def'aten taġdiye olunmaya, def'e'atle içâm olunup her def'ada verilen ğidâ cidden kâlîlü'l-mikdâr ola ve kâdir oldukça şûrb-i mâ eylemeye belki mikdâr-ı kâlîl nebîz-i 'atîk-i rakîk-i mürr şûrb eyleye ve batnı ḥâfif olmadıkça nevm eylemeye, leyl ve neḥârda batnı imtîlâ üzere iken veca' heyecân eylese batnım mirâren delk eder ve berâz için ihtiyâl eder ve uyur. Ve eger bu tedbîr kifâyet eylemezse kimâd isti'mâl eder.

Ve eger sen bilirsin ki mâdde-i sevda'viyye keşîredir ve keşret ile nefha ḥâdisedir, onda istîfrâġ isti'mâl edersin ve ona meşrûbâtta bu şîfat üzere olan akrâşî sakı edersin, o kûş budur: Ḥurf-ı ebyaḍ otuz dirhem, ba'de'd-daḳḳ ve 'n-naḥl ḥamr-ı ḥâzîk ile ma'cûn kılınır ve ince ve şaġîr akrâş ittiḥâz olunur ve tennûr içinde veyâḥûd ṭâbaḳ üzere tebḥîr olunup ve o otuz dirhem ḥurf-ı ebyaḍdan her ne mikdâr ḥubz ḥâşlı oldu ise o kûş-ı maḥbûz cemî'an aḥz ve saḥḳ olunur ve meshûḳuna ḥabb-ı fakd ve semeretü't-tarfâ her birinden beşer ve iskûlûkandriyûn yedi ḥalt olunup ondan kûş ittiḥâz olunur ve onun şerbet-i vâhidesi üç dirhemdir, sikencebîn ile isti'mâl olunur. Ve kezâlik ona nâfi' olur akrâş-ı fencenküş isti'mâli veyâḥûd kez mâzecz on dirhem, ḥabbu'l-mürr on dirhem, bezr-i hindebâ, bezr-i baḳlatu'l-ḥamkâ her birinden beşer dirhem; bu mezkûrlar aḥz olunup kûş ittiḥâz olunur, onun şerbet-i vâhidesi üç dirhemdir, sikencebîn-i sükkeri ile isti'mâl olunur. Ve ba'dı kerre ona nâfi' olur fencenküş ve nânḥâh ve aşl-ı keber kuşûru ve sezâb-ı yâbis ve vecc bu mezkûrlardan sefûf ittiḥâz olunup ondan bir mişḳâl şarâb-ı 'atîk

ile isti'mâl olunur veyâhûd nefhaya nâfi' edviyeler tabh olunup ma'tbûhu isti'mâl olunur.

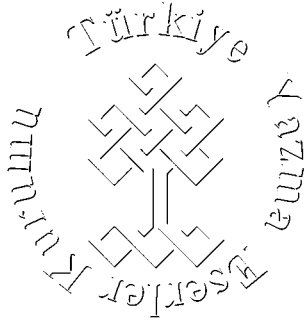
Ammâ nefhanın merûhâtı ve dîmâdâtı edhândan dühn-i efsentîn ve dühn-i nârdîn ve dühnü'l-kuş olur. Onların merâhimi o merhemdir ki kibrît, şebb, na'rûn, zift, çavşîr mişlli edviyeden müttehaz olur. Onlarm admidesi ebvâb-ı mâdiyede mezkûre olan dîmâdât olur, hall ma'a's-sezâb ve na'rûn ve bezr-i fencenküş ve iklîl-i melik ve bâbünc ile müttehaz olan dîmâd-ı tîn mişlliler ile ta'dmîd olur. Ve onların ne'tülâtı o hâldir ki onda edviye tabh oluna ve huşuşan o hall Lübüd kır'alarıyla isti'mâl oluna huşuşan o hâlde keber ve gâdd ve kibrît ve semeretü't-tarfâ ve işkûlûkandriyûn ve varak-ı fencenküş ve cevz-i serv ve sezâb tabh olmuş ola. Ve hummâsı olmayanlarda ne'tül-i kavî isti'mâl kaşd olunsa zîkr olunan ne'tülün içine uşşak, muql ve o mişlli edviyeler katılır ve kezâlik fûzenec, sezâb, üşne, bûrak hâlde tabh olunup şebbden bir şey ile isti'mâl olunur ve onun gîdâsı gayrlarda zîkr olunan ağdiye olur.

Beşinci Faşl Veca'-ı Tihâl Beyânındadır

Veca'-ı tihâl rîh ve nefha hasebleriyle yâhûd verem-i 'azîmden veyâhûd teferruk-ı ittîşâlden yâhûd sû'-i mizâcdan hâdiş olur; bu esbâbdan her birinin 'âlâmetini sen bildin ve her birinin mu'âlecâtı dahi senin ma'lûmun oldu.

Eger hiss o veca'ın nihâyet-i tihâlde cenb katında olduğunu idrâk ederse beyne'l-ğşâ ve's-şıfâk rîh müştébike olduğuna delâlet eder. Eger tabî'at yâbise ise ishâle ve hâmmâm isti'mâline ve tabî'atı tahtlile hâcet olur ve ona faşd câiz olmaz her ne kadar cumhûr-ı e'tıbbâ faşd olunmağa hüküm ve ka'dâ ederlerse meger ziyâde dâru'ret ve hâcet mess ede, o zamân kalîlen faşd olunur.

Bu mevdi'de kitâb-ı şâlişin on beşinci fenni hatm ve tekmîl oldu, ke-mâ hüve ehluhu ve müsteħakkuhu haqq-ı hamd ile olan hamd Allâhu ta'âlâya maḥşûştur.

KĀNŪN'DAN KĪTĀB-I ŞĀLİŞİN ON ALTINCI FENNİ EMRĀD-I EM'ĀDA VE MU'ĀLECĀTINDA OLAN KELĀM-I MŪCMELDİR O DAHİ BEŞ MAĶĀLEYİ MŪŞTEMİLDİR

MaĶāle-i Ūlā Teşrīh-i Em'ā ve İstiḫlāk-ı Muḫlaḫ Beyānındadır O Dahi FuşŪlŪ MŪşteמידir

Evvelki Faşl Mif'ā-ı Sitte Teşrīhi Beyānındadır

Hālık ta'ālā celle celāluhu ve teĶaddese esmāuhu ve lā ilāhe ğayruhu ḥādetleri insāna olan sâbıĶ 'ināyeti ve meşālihiine sâbıĶ 'ilmi ḥasebiyle faḍl-ı yābisini def için ālet olan em'āyı keşiretü'l-'aded ve 't-telāfif ve 'l-istidārāt ḥalk eyledi, mi'ceden ona münḥadır ve nāzil olan ta'ām em'āda o keşret ḥasebiyle ḳadr-i şāliḫ meḳş eylesin için. Eger em'ā keşire olmayıp mi'ā-ı vāhid veyāḥŪd keşiretü'l-mekādır ḥalk olınsa cevften ğıdā ser'ān munfaşıl olup 'ale'l-ittişāl insān küllŪ vaktin tenāyŪl-i ğıdāya muḫtāc ve dāimā teberrŪz ve kıyāma ihtiyāc olurdu ve dāimā taĝaddiye iştiĝālle vāci-bāt-ı ma'şetinden şāĝıl insāda şuĝl ve kezālik teberrŪz-i dāimī ile onda ezā vāşib ya'nī dāim olup insān-ı ḥırs ve şereḫ ile memnŪ ve behāyime müşābih olurdu, pes Hālık ta'ālā em'ānın 'adedini teḳşir ve maĶādirini taḫvīl etmekle o maĶarratı ondan def ve ona lāzım gelen menfa'atı iclāb eyledi. Ve yine bi-'aynihi o maşlahatı celb için ve kezālik menfa'at-i uḫrā için em'āyı müstedire eyledi. Ve o menfa'at-i uḫrā budur ki kebid ile ğıdāyı ḥādm eden ālāt-ı sāire arasında biraz 'urŪĶ vardır ki o 'urŪĶun fŪvvehātı kebidden ğıdānın laḫifini cezb eder ve o fŪvvehāt şifāĶāt-ı mi'de ve em'āda nāfiḫe olur ve o fŪvvehāt ancak mŪmāss olduĝu laḫif ğıdāyı cezb eder ve o fŪvvehātı kendiden ĝāib ve melāmis olan ğıdādan ba'īd olan ğıdānın leḫāyifini cezb müte'azzir veyāḥŪd müte'assir olur, bināen 'aleyh Hālık ta'ālā luḫf-ı keşirine insānı mazḫar edip em'ānın telāfifini keşire eyledi; left-i vāhidde fŪvvehātın ba'īd ve müte'ammıĶ olan laḫif left-i uḫrāda melāmis olup ona cezb müyesser olsun ve ḫāife-i Ūlānın fevt eylediĝi imtişāşı ḫāife-i uḫrā imtişāş eylesin için.

Ve em'ânın 'adedi altıdır¹²⁰ ya'nî mâ-'ade'l-mi'de¹²¹ altıdır: Evvelkisi işnâ 'aşer denmekle ma'rûftur, ikincisi şâim, üçüncüsü, diğāk ve lefâif denmekle ma'rûflardır ve o diğākın tülü ekşer ve left ve in'itâfi ezyeddır ve dördüncüsü a'ver ve beşincisi külün ve altıncısı müstaķim denmekle ma'rûflardır ve mi'â-ı müstaķim sürmdür ya'nî şüflün mahreci ve dübürün ittişâlidir.

Ve o em'â-ı sitte cem'ân ribâţat ile şulbe meşdüddür, her birini erbiţası evdâ'ının muķtedâsınca bağlamıştır. Ve 'ulyâda olan üç evvelkilerin cevheri raķıķadır, zîrâ o 'ulyâda olanların muķtevî olduğu ağdiye inđaca muhtâcdır ve hâğime-i kebid kuvvetinin em'â-ı 'ulyâya rikķat hasebiyle nüfüzu [382a] ekşer olmakla onlarda hâcet olan nuçc hâşıl olur, ammâ süflâda olan em'ânın nuçca ihtiyâcı olmamakla cevherleri ğalîz ve hâğime-i kebid kuvvesinin nüfüzu kalîl kılındı. Ve kezâlik 'ulyâda olan keylûs süflâda olanlardan laţif olur ve lâ-mahâle laţif olan cirm-i em'âyı fesh ve mürürunda onun cirmine hâğş eylemez, binâen 'aleyh ecrâm-ı 'ulyânın raķıķ olduğuna đarar terettüb eylemez ve süflâm em'â-ı 'ulyânın hilâfi üzere olur, zîrâ süflânî em'ânın evvelkisi a'verdir ve şehin-i ğalîz ve bâ'tımında şahmiyyet ve keşâfet vardır, muķtevî olduğu taşallubu olan şüfle onunla muķâvemmet edip münfa'îl olmaz ve kağan muķtevî olduğu süfl ta'affünü ahz eylese ancak eşfâlin kendi müte'affine olup cirm-i em'â ta'affün eylemez. Ve 'ulyâda olan em'âda şahmiyyet yoktur lâkin bi-hasebi'l-hilķat saţh-ı dâhilî ruţûbete lezice-i muķâtiyye ile tağriyeden hâlî olmaz. Ve 'ulyâda olan o tağriyesi em'ânın süflânın teşhîmi maķâmına kâim olur.

Ve zikr olunan mi'â-ı işnâ 'aşer ka'r-ı mi'deye muttaşıldır. O em'ânın femi vardır ki mi'deyi vely eder ve ona bevvâb tesmiye olunur. Ve o işnâ 'aşer bi-cümletihi fem-i mi'deye muttaşıl olan merîye muķâbil olur, mütenâvel olan ğidâyı cihet-i fevķten merî cezb eylediği gibi mi'de dahi işnâ

120 Em'â-ı sitte budur: işnâ 'aşer, şâim, diğāk, a'ver, külün, müstaķim. Üç evvele 'ulyâ ve üç âhire süflâ derler.

121 Ve mi'deyi dahi mi'âdan 'add etmekle ba'dı eĥâđîs-i şerîfede em'â yedi olmak üzere zikr olunmuştur. Ve ma'lûm ola ki lafza-i "diğāk" iki ma'nâ üzere isti'mâl olunur; bir kerre diğāk derler, ondan üç 'ulyâda olan em'âyı murâd iderler; onun muķâbili ğılâzdır ki süflânî olan üç 'aded em'âdır ve bir kerre dahi diğāk derler, 'ulyâda olan üçüncü mi'âyı murâd ederler ve ona lefâyf dahi derler.

‘aşere o eşfâli mi‘denin cihet-i tahtından def‘ eder velâkin isnâ ‘aşer merîden adyaktır. Ve o mi‘â merîde olan tevessu‘a mi‘dârı tevessu‘dan müstagnî oldu iki sebebden için:

Sebeb-i evvel budur ki merîden mürûr eden ğidâ ziyâde huşûnet üzeredir ve şalâbeti ziyâde ve hacmi a‘zamdır, ammâ mi‘â-ı isnâ ‘aşerden mürûr eden elyen ve esles ve hacmi eraġktır, zîrâ o mi‘âdan mürûr eden keylûs mi‘dede hağm olup ruṭubet-i mâiyye ile maḥlûttur.

İkinci sebep budur ki ağdıyenin merîden mürûru kuvvâ-ı tab‘iyyeden bir kuvvet ile ḥâşıl olur her ne kadar o kuvvet-i vâhıdeye cihet-i vâhıdeden kuvve-i irâdiyye i‘ânet eder ise ve o kuvve-i vâhıde merînin câzibesidir ve kuvve-i irâdiyyenin ona i‘âneti merî sebîlini tefsîḥ ve tevsî‘iyle olur.

Ammâ mi‘â-ı evvelden nâfiz olan keylûs iki kuvve-i tab‘iyye ile nüfûz eder: birisi mi‘denin kuvve-i dâfi‘âsî ve âşeri mi‘ânın kuvve-i câzibesidir¹²² ve o iki kuvvete fi‘llerinde nâfiz ve mürûr eden ğidânın şüflü dahi mu‘tın olur ve bu esbâb-ı fâ‘ilenin ta‘addüdüyle sebîl-i muḍayyaktan mürûr sehl ve âsân olur.

Ve bu mi‘â-ı isnâ ‘aşer merîye muḥâlif olur, zîrâ merî mi‘deye ittişâlinde mi‘deden cüz‘ gibidir ve ittişâlinde ve hey‘et-i te‘lîfinde merî mi‘deye müşâkildir ve merînin ṭabakâtı mi‘de ṭabakâtı gibidir. Ammâ isnâ ‘aşer bir nesneye şey‘-i ğarîbin ittişâli gibi mi‘deye muttaşıl olur, cevher-i ṭabakâtı ṭabakât-ı mi‘deye benzemez, zîrâ mi‘de cezb-i kavîye muḥtacdır ve o cezbe medḥali olan merînin mi‘deye ittişâli tâmm ve kavî olmak lâzımdır, ammâ mi‘â-ı isnâ ‘aşerde o mişlî kavî câzibeye ḥâcet yoktur ve ona mu‘tın olan mi‘deye o mi‘ânın ittişâli kavî olmak lâzım dahi deġildir belki şey‘-i ğarîbin ittişâli gibi mi‘ânın mi‘deye ittişâli kâfidir, onun için em‘ânın ekser-i elyâfı ‘arîd olur.

Velâkin min beyni'l-em‘â mi‘â-ı müstakîmin elyâfında lif-i ṭavîl keşiren mevcûd olur, zîrâ mi‘â-ı müstakîm münakḥıdır, em‘â-ı sâirenin eşfâlini cezb edip tenkıye eder ve onun câzibesinin fi‘li ‘azîmdir ve kuvve-i câzibesinin kuvveti lâzımdır, zîrâ mi‘â müstakîm eşfâli kuvvet ile cezb eyledikte em‘â-ı sâirenin dahi ‘aşrı ve eşfâli def‘i ve iḥrâcı cevdet üzere olup bi’l-cümle

122 Mirâren taḥaddüm eylediġi gibi kuvve-i câzibenin maḥalli lif-i ṭavîl, kuvve-i mâsikenin maḥalli lif-i müverreb ve kuvve-i dâfi‘ânın maḥalli lif-i ‘arîdadır.

tenkıye olunur ve aşır cevdet üzere olmasa güfl kalil oldukça gayr-i cey-yid olan aşır ile tenkıye olunmaz ve cem'an eşfalden tenkıyeye mi'â-ı müstakîm âlet olmakla sair mi'âdan mi'â-ı müstakîm evsaf halk olundu.

Ve em'â ihtiyâten iki tabaka kılındı, zîrâ em'â fesâd ve 'ufûneti kabûle müstafiddir, ednâ sebep ile onları kabûl eder, ammâ iki tabaka oldukça onlar fesâd-ı 'ufûneti def'de te'âvün edip mu'âvemet ederler ve ednâ sebep ile serî'an onlarda fesâd ve 'ufûnet fâş olmaz. Ve kezâlik em'anın tabakası iki olmakla fi'li dahi başka başka olur, ehadühümâya terettüb eden bu'ân-ı fi'l ile âher mütedarrir olmaz.

Ve mi'â-ı müstakîm istikâmet üzere halk olunup cihet-i mi'deden es-fele varınca kadar mütemdede kılındı, o istikâmet hasebiyle evvel-i emr-de indifâ'ât müteyessire ve serî'a olsun için, zîrâ medfû'âtın medfa'-ı müstakîmden mürûru mu'ceveden ve menfez-i mu'dta'adan mürûr ve nüfûzundan esra' olur. Ve o mi'anın istikâmet üzere hilkatinde menfa'at-ı uhrâ dahi vardır, o menfa'at budur ki o mi'â istikâmet üzere nüfûz etmekle cihet-i yemînde yan mi'denin sağda olan kebidin şatırına ve yesârında mi'denin solunda olan tihâle ve sair a'daya hayyiz ve mekân hâşıl olur.

Ve 'ulyâda olan mi'â-ı evvele isnâ aşer lakab kılındı, onun tülü şâhibinin işba'ıyla on iki işba' olduğundan için ve onun si'a-i tecvîfi bevâb tesmiye olunan feminin si'ası gibidir.

Ve onun ittisâlinde olan mi'â-ı diğâka şâim tesmiye olundu ve bu cüz'-i diğâka teleffûf ve intivâ ve televvî zühûra ibtidâ eder ve onda mecârî-i keşîre ve ma'hâzin vardır ve ekşer-i hâlde o mi'â hâlî ve fâriğ olmakla ona şâim tesmiye olundu. Ve o mi'anın ekşer-i hâlde ferâğ ve hulûvvüne sebep iki emrin te'âvün ve tezâhürleri olur, o iki emr budur ki mi'de keylûsundan mi'â-ı şâime müncezib olan serî'an ondan munfaşıl olur, zîrâ mäsârîkâ 'urûku şâime keşîren nâfize olur ve em'â-ı sâirede mäsârîkânın nüfûzu keşîr olmaz ve isnâ aşere nüfûzunun keşreti dahi şâime nüfûzunun keşretine mu'âdil olmaz. Ve hâl-i mara'da şâime dumûr ve cidden şıgar 'arîd olur, pes şâime nâfiz olan tâife keylûsun la'îfi mäsârîkâ tarîkenden kevide müncezib olur ve keylûsun bâkî kalan tâife-i keşîfesi dahi müngasil olup em'â-ı sâireye mündefi' olur, zîrâ merâreden şafra şâime keşîren ve hâlişâten gayr-i meşviyye münhalib olur ve onun şâimi gâsli şedîd ve kuvvet-i

dâfi'asını bi-ḥasebi'l-lez' muḥarrrik ve müheyyic olur ve o şafrā ḡasliyle şüflü esfele def'e mu'în ve dâfi'ayı tahrîki ḥasebiyle iki cihete ya'nî laṭîfi kebidde ve keşîfi esfele def'e mu'în olur ve bu sebeb ile şâim ḥâlî ve ekşer-i ḥâlde fâriḡaten bâkî kalır ve onun için ona şâim tesmiye olundu. Ve sâime bir âḡer mi'â muttaşıl olur ki o mi'â-ı âḡer ṭavîl ve müteleffif olup onda vâhideten-ba'ḡe-uḡrâ istidârât olur. Ve onun telâfîfi ve istidârâtının keşretinde fâide ve maşlahat budur ki fuşûl-i müteḡaddimedde bizim şerḡ ve beyân eylediğimiz üzere o keşret-i telâfîf sebebiyle onda ḡidâ meḡş eder ve ma'a-hâzâ onlara 'urûk-ı mâşşanın fûvvehâtı ittişâlen-ba'ḡe-ittişâl muttaşıl olur ve bu mi'â em'â-ı 'ulyânın âḡiridir ki ona diḡâḡ tesmiye olunur ve onda olan ḡadḡ mi'â-ı süflâda olan ḡadḡdan ekşer olur.

Ve süflâda olan em'âya ḡilâz tesmiye olunur, zîrâ ḡilâzın cüll-i fi'li ve mu'zam-ı şun'u şüflü ḡârice ibrâz olur her ne kadar ḡadḡdan ve 'urûk-ı kebidiyenin onda olan laṭîf mahḡümü maşş ve cezbinden ḡâlî olmaz ise.

Ve o diḡâḡ tesmiye olunan mi'ânın eşfeline bir mi'â muttaşıl olur ki ona a'ḡer tesmiye olunur onun için ki onun bir aḡzı vardır, fevḡinden vârid olan keylûs ondan duḡûl eder ve yine dâhil olduğu medḡalden ḡurûc eder ve medfû'âtını yine o femden-ve medḡalden def' eder. Ve onun vaḡ'ı ḡalfe ve meyli saḡ cânibe olur.

Ve onu [382b] ḡalkta menfa'at olur ki onda şüfl muḡtebis ve münḡaşır olup şüfliyyet tâmm olur ve eger o vech ile şüfl tâmm olmasa o şüfl ḡalîlen ḡalîlen em'âya vâşıl olmakla küllü sâ'atin ḡıyâma ḡâcet olur ve o vi'â a'ḡer olmakla onda külliyyen şüfl cem' ve muḡtebis olup tamâmen cem' oldukta sühûlet ile mündefi' olur.

Ve fâide-i uḡrâsı dahi budur ki a'ḡer bir mebde'dir ki onda ḡidânın şüfliyyete istihâlesi ve mâsarîḡadan şüfliyyete ta'alluḡ eden imtişâş-ı müste'nefin ta'alluḡuna şüflün teheyyü'ü o a'ḡer ile tamâm olur, zîrâ imtişâşın şüfle ta'alluḡunda iki şart vardır:

Evvelkisi o şüfl müteḡarrrik ve müntaḡıl olmayıp belki mekân-ı vâḡidde sâkin ve müctemi' ve maḡşûr bir vi'âda ṭül-i müddet sâkinen ve müctemi'an bâkî kalmaktır.

İkincisi şüfliyyeti muḡtevî olan vi'â kebidde ḡarîb olmaktır, zîrâ kebidin ḡadḡmesinden o vi'â kuvvet istifâde edip muḡtevî olduğu şüflde ḡadḡma

müsta'idd olan laţifleri hađm eder ve mevâddın laţifi keşiften mütemeyyiz olmakla laţif imtişâşı kabüle müteheyyi' olur ve ğayr-i laţif olup imtişâşa şâlih olmayanları dahi istihâlesi mümkün olan nesnelere ecvedine ihâle olunur. Pes a'verin em'â-ı ğilâz-ı bâkıyeye nisbeti mi'denin em'â-ı diĳâka nisbeti gibi olur, nitekim ğıdâ kebede mücâvir olan mi'dede cem' olup tül-i müddet sâkinen ve müctemi'an ondan münhaşır ve muhtebeis olmakla hađm olup imtişâşa şâlih ve ğıdânın mi'de hağmına 'âşî olmayanları hađm olup ve keşif olanlar dahi her neye istihâleye şâlih ise ona istihâle edip bâkileri dahi em'â-ı diĳâka münhadir olduğu gibi kezâlik süfliyyet dahi a'verde muhtebeise ve münhaşıra olur ve onda tül-i müddet ikâmet ile imtişâşa şâlih olup hađm-ı mi'deye 'âşî olan laţifi hađm edip imtişâşa müteheyyi'e eder ve bâki keşifi dahi ihâlesi mümkün olan nesnelere ecvedine ihâle edip ba'dehu ondan sühûlet ile ğilâz-ı säireye eşfal-ı bâkıye münhadir olur. Velâkin mâsarîkâ a'vere muttaşıl olmaz belki a'verde hađm olup süfliyyetin laţifi ve keşifi ğilâz-ı bâkıyeye münhadir olduĳta o ğilâza muttaşıl olan mâsarîkâ şubeleri laţifi imtişâş eder.

Ve ba'dılar zann eylediler ki mâsarîkâ şubeleri a'vere dahi nüfûz edip süflünün laţifini imtişâş eder velâkin bu makâllerin hağadır; şavâb olan budur ki ancak onun menfa'ati iki vech ile olan menfa'at-i mezkûrelerdir.

Ve mi'denin hâdimesi kaviiye iken ağdiyenin ba'dı eşfali mi'dede hağm olmayıp mi'deye kıyasla kuvve-i hâdimesi da'if olan a'verde hağmı kabul eylediğinin vechi budur ki mi'de mevâddı keşiredir bi-cümletihâ o mevâddı tamâm üzere hağma mi'denin kuvveti vefâ eylemez belki o mevâddan hağma muţava'at edenleri hağm-ı tamm ile hağm eder ve muţava'atı olmayanları dahi her ne kadar min-vechin hağm eder ise velâkin hağm-ı tammıdan 'âcize ve kâşıra olup def' eder. Ve kaçan hağm olunan mevâdd-ı laţife mi'deden ve em'â-ı diĳâktan imtişâş olunup hağma muţava'atı olmayanlar a'vere münhadir olsa keşret zâile olur ve onun 'işyânı mi'dede hâşıl olan hağm-ı nâkış ile zâil olmakla o süfliyyet a'vere münhadir ve a'verde tül-i müddet sâkinen ve müctemi'an bâkıye kaldıkta a'verin da'ife olan hâdimesi onu hağm edip o süfliyyetin laţifi imtişâşla müteheyyi' olur. Ve kaçan a'verden o süfliyyet bi-cümletihâ ğilâz-ı bâkıyeye münhadire olduĳta süfliyyetin laţiflerine ğilâz-ı bâkıyeye nâfiz olan mâsarîkâ şubeleri ta'alluk edip imtişâş eder.

Ve mi'â-ı a'ver mi'ce gibi tül-i bedene mevdu' olmamakla ona fem-i vâhid kifâyet eder. Onun a'ver olduğunda maşlahat odur ki eger o mi'âda sair em'â gibi iki fem olsa külinc hüdûşundan hafv olunur, ammâ onun femi vâhid olmakla fuğülüne mecma' ve mefrağ olur ve mesâlik-i säireden o tenahhi ve meyl eder ve indif'â o vi'âda ictimâ'la şalâh geldikte tab'at onu def'a mütemekkiye olup bi-cümletihî def' eder ve gâileden emîn olur, zîrâ müteşettiti ve müteferriki def' eylemekten müctemi'i def' âsân olur.

Ve bu mi'ânın menâfi'inden biri dahi budur ki em'âda tevellüdü nâfi' olan didâna ve hayyâta menâfi'inden o vi'â me'vâ ve mekân olur, zîrâ 'adedi kalîl ve hacmi şağîr olan didân ve hayyât tevellüdü nâfi' olur. Ve mi'â-ı a'ver em'â-ı säireden evlâ ve enfa'dır, zîrâ a'vere mäsârikâ şur'beleri zîkr olduğü üzere vâride olmaz ve onu sedd eder bir şey-i sädd olmayıp ve ribât-ı uh'râ ile merbû' olmamakla tahaddüb edip ürbüyyede olan fetki setr eder.

Ve a'vere cânib-i esfelden külün tesmiye olunan mi'â-ı âhîr-i şafîk u gâliz muttaşıl olup a'verden ba'îd oldıkta kebide karîb olmak için zâtü'l-yemîne meyl-i ceyyid ile meyl eder ba'dehu zâtü'l-yesârî münhadiren hâlib-i eyesere muhâzî oldıkta yemîne münhadiren meyl eder ve o inhidâr ile mi'â-ı müstakîme muttaşıl olur. Ve külün tihâl mürüründe teğayyuk eder, binâen 'aleyh tihâl teverrüm eyledikte külün mundağat olup ona gamz olunmadıkça riğ hurûc eylemez. Ve mi'â-ı külünün halkında fâide budur ki o mi'â şüflü cem' edip onda fağl var ise onu taşfiye ve temyîz eder, bâkî keşifi tedricle def' eder. Ve ekşer-i hâlde onda külinc marağı hâdis olup onun için o marağa mevdi'inin isminden külinc ismi müstakğ kılınıp tesmiye olunur.

Ve mi'â-ı müstakîm em'ânın âhîri olur, külünün esfeline muttaşıldır, külündan munfaşıl ve münhadir olup 'ale'l-istikâmet zahr-ı kaţana müttekî' ve müstenid olarak halka-i dübüre şerc demekle ma'rûf olan 'aşabeye muttaşıl olur ve inhidârında tevessu' ederek münhadir olur hattâ mi'ce vüs'atini hikâye eder ve huşuşan esfeli ziyâde vüs'atli olur. Ve bu mi'ânın menfa'ati şüflü hârice kazf ve remy olur.

Ve Hâlık ta'âlâ 'adalât teşrihinde senin ma'lûmun olduğü üzere onun için dört 'adale halk eyledi. Ve bu mi'â müstakîm olduğunda menfa'at budur ki istikâmet sebebiyle eşfâlin indif'âi eshel olur ve sekiz 'aded 'adâl dahi vardır ki mi'â-ı müstakîmin şüflü def'ine mu'în olur velâkin o 'adalât-ı

semâniye mi'ânın kendide değildir belki merâkk üzerinde olurlar; teşrîh-i em'âda ve menfa'ati beyânında zıkr olunan miqdâr kifâyet eder.

Vücûd-ı insânda ğıdâya müte'allik a'ðânın baş ve merî ve halk ve ma'ca-deden mâ'adâ u'vırları a'adal ile hareket eylemezler. A'adalin a'ðâ-ı ğıdâdan tahrik eylediği ancak iki tarafta olan a'ðâ-ı mezkûreler olur. Ve em'ânın küllisine evride ve şerâyîn ve keşiren a'şab vârid ve âti olur. Ve em'â hiss-i keşire muhtâc olmakla em'ânın a'şâbı kebede câiye olan a'şâbdan ekşer olur. Cemî'an bizim ma'âlimizi fehîm ile tabîb-i mu'âlice vâcib budur ki uşûl-i tıbbiyye şınâ'atine ve huşûşan 'ilm-i teşrîhe 'âlim ola.

İkinci Faşl Min Cem'î'l-Vücûh İsti'lak-ı Ba'tn Hattâ Zelâku'l-Em'â ve Heyda ve Zereb ve İhtilâf-ı Dem ve Kebid ve Dimâğ ve Tıhâl ve Sâir Bedenden Olan İndifâ'atın ve Gayrilerin Beyânındadır

Ve ma'flûm ola ki bi'l-cümle isti'lakât a'ğdiye ve e'ime ve havâ-ı muhîttên olur veyâhüd a'ðâdan olur. Eyvelâ biz a'ðâdan olan isti'lakâtı beyân edip ve onda tekellüm eyleyelim: A'ðâdan hâdis olan isti'lak mi'de hasebiyle veyâhüd mäsârîka veyâhüd kebid veyâhüd tıhâl veyâ re's veyâ em'â veyâ cemî'an beden hasebleriyle olur. Ve cemî'an bu a'ðâlardan vâkı' olan isti'lakât esbâbda müsterek olurlar, zirâ bi'l-cümle o a'ðâların isti'lakâtı yâ sũ-i mizâc veyâ sũ-i mizâca tâbi' olur sũ-i mizâc o u'vırların mäsike ve hâdime ve dâfi'a kuvâlarından birini dâ'if kılmakla veyâhüd dâfi'âsını takviye etmekle ona isti'lak tâbi' olur [383a] ve o sũ-i mizâc dahi yâ müfred yâhüd ma'a-mâddetin olup ve onun mâddesi u'vdâda müstebike ve mütedâhile olup veyâhüd u'vdun vechini o mâdde tel'ih edip iştibâki olmaz veyâhüd o a'ðâların isti'lakâtı o marâddan olur ki o marâd u'vdâ rad'd ve kûrha ve fetk işâbetiyle 'arıddır.

Ammâ kebiden olan isti'lakâtı zıkrden biz fâriğa olup bâbında kebede sũ-i mizâcâtı ve südedi ve veremi ve gayrileriyle 'arıd olan isti'lakâtı zıkr eyledik ve kezâlik mäsârîkâ hasebiyle olan isti'lakâtı dahi zıkr eyledik.

Ammâ dimâğdan 'arıd olan o isti'lak'tır ki nevâzil-i mi'deye ve em'âya nüzül ve ğıdâyı ifsâd edip ondan dahi esfele nüzül etmekle nezleye tebe'iyet ile onunla ma'an mevâdd-ı fäsîde zelk hasebiyle yâhüd dâfi'anın def'i hasebiyle nüzül eder.

Ammâ mi'ceden olan istiqlâk cemî'an o istiqlâk ğayr-i münhağım değildir belki ba'đı kerre inhiğâm ğayr-i tām̄m olan mevâdd ile istiqlâk olur ve ba'đı kerre bilâ-hağmin istiqlâk olur. Ve mi'cede istiqlâkının sebebi mi'cedede olan kuvve-i mäsikenin đafı olup ğıdâyı hađm tām̄m olunca kadar imsäk ve taħammülden mi'cedenin 'aczi olur ve binäen 'aleyh ba'đı kerre onda hađm ašlâ mevcüd olmaz ve ba'đı kerre hađm olur velâkin ğayr-i tām̄m olur ve iki şıfında dahi mäsikenin đafı olduğundan mi'cede şüflü tedricle irsâlden 'acize olmakla istiqlâk 'arığ olur ve ekser-i hâlde bu vech üzere đaf-ı mäsike sũ-i mizâc-ı bārid ile vāқи olur. Ve ba'đı kerre dahi sũ-i mizâc-ı ħarr ve kezâlik raṭb ve yābis sũ-i mizâcdan dahi mi'cede mäsikesi đafıfe olur.

Ve ba'đılar zann ederler ki mäsike-i mi'cedeye đaf balğam ile ve sũ-i mizâc-ı bārid-i raṭb ile 'arığ olur, šair sũ-i mizâcdan ve balğamdan mâ-'adâ mevâdd-ı säireden ve sũ-i mizâcdan mi'cede mäsikesine đaf 'arığ olmaz, pes ba'đın bu zannı fäsiddir. Ne'am balğam ve sũ-i mizâc-ı bārid-i raṭbın sebebiyeti zıkr olunan esbâb-ı säireden ekser olur ve đaf-ı mäsike bārid-i raṭb sũ-i mizâcla 'arığ olup tũl-i müddet baki olsa istiskāya mü'eddî olur. Ve bi'l-cümle sũ-i mizâcla ħadıř olan đaf-ı mäsike müstahkem oldukta ona 'ilâc řa'b olur ve çok kerre sebep-i edviye-i müshilenin baқиyye-i kuvveti olur ki o kuvvet saḥ-ı em'āya ve mi'cede saḥına ve fũvvehāt-ı 'urũka ve fũvvehāt-ı mi'āya teřebbũs ve ta'alluğ eylemiştir, ba'đı kerre onun istiqlâkı edvāri muħāfaza eder ve çok kerre saḥc-ı rediyye ve řurũha mü'eddî olur ve ba'đı kerre mi'adî olan istiqlâk fesād-ı hađm ile 'arığ olur ve ğıdā-ı fāsıde indifāı istid'ā eder ve ba'đı kerre dahi zelağ-ı mi'cede ħasebiyle mi'cedeye istiqlâk 'arığ olur mi'cede raṭb olmakla mevâdd mi'cedede hađm olunacak miđdār sâbit olmaz, bu nevc dahi bizim bundan ağdem zıkr eylediğimiz řānũn ve đābıṭadan ħāric değildir velâkin biz onu dahi maḥşuřan zıkr eyledik o đābıṭa-i müteşaddimedede duĥũlüne tenbıh için. Ve ekser-i hâlde zelağ ħasebiyle olan istiqlâk istiskāya mü'eddî olur.

Fāđil İbuqrāt cüşā-ı ħāmıda ħamd eyledi, zırā o cüşādan ħarāret heyecān edip ruṭubeti tebĥir eder her ne miđdār ebĥiresi nākıř ve ğayr-i tām̄m olur ise ve o cüşā zuhũrundan evvel ħarāret ħādiye ve sākine ise. Ve cüşānın bir fāidesi dahi budur ki onda olan ħumũđat mevâddı řaṭc ve mi'cedeyi dibāğat ve

ķuvve-i māsikeyi tahrīk eder, pes cūṣā-ı hāmıḍa iki vech ile ḥamd olunur, biri delīl-i ṣalāḥ ve āḫeri sebeb-i fā'ıl olmak ḥasebiyle olur.

Ve ba'ḍı kerre zelaķ-ı mi'ḍe miṣlliler mi'ḍeye 'arıḍ olan ķurḫa ḥasebiyle 'arıḍ olur. Ve mi'ḍe civārında olan em'ā ķurḫalarından dahi zelaķ-ı mi'ḍe ḥādiṣ olur, zīrā em'ānın veca'ı ve ķurḫasının īzābı ya'nī eritmesi ile mi'ḍe mūte'ezziye olup bi'l-müşāreke mi'ḍede zelaķ ḥādiṣ olur. Ve nefsi mi'ḍede ḥādiṣ olan ķurḫada ekṣer-i ḥāle īzāb olmaz velākin ḳalīlen mi'ḍe ķurḫası dahi īzāb eder.

Ve ba'ḍı kerre ishāl-i mi'ḍadi ve izlāķ-ı mi'ḍe mi'ḍenin muḥteviye olduđu mi'ḍeye muṣṣabbe olan aḫlāt-ı rediyye ḥasebiyle olur, zīrā bedenden mi'ḍeye muṣṣabbe olan aḫlāt ta'āmı her ne ḳadar o ta'āmın cevheri ceyyid ise ifsād eder ve mi'ḍe o ta'āmı ḳazf ve yeyāḫūd esfele inzāle muḥtāc olur ve bu ṣūrette nāḫiye-i 'ulyā ḳaviyye olur ise o ḡḡdiye-i fāsıde 'ulvden ḳay ile ḫurūc eylemeyip ishāle esfelden mündefi'a olur.

Ve ba'ḍı kerre dahi nefsi ta'āmda bir ḳuvvet olur ki mi'ḍe o ḳuvveti kerīḥ görüp ḳay' ve ishālden biriyle onu ve ma'riyyetinde olanları iḫrāca muḥtāc olur her ne ḳadar o ta'ām aḫlāt-ı rediyye-i muṣṣabbe ile fāsıd olmadı ise.

Ve ba'ḍı kerre dahi mi'ḍenin muḥteviye olduğu nesnede ḳuvve-i müshile ve ḳuvve-i müzliķa ve muḳatṫı'a ve saḫice ḳuvālardan biri olur, nitekim fem-i mi'ḍeye sevdā keṣret üzere muṣṣabbe olsa onda bu keyfiyyāt ishāle sebeb olur.

Ve ba'ḍı kerre dahi ishāl-i mi'ḍadi mi'ḍede mūtevellide olan riyāḥ ve nefḫa ile olur, zīrā onlar ḫaḍmı ifsād edip ḳazf ve ishālden birine sebeb olur.

Ve ba'ḍı kerre zelaķa sebeb ancak me'ķülün kendi olup sebebiyyette ona ḍa'f-ı māsike ve müfsid-i āḫerin muḫālaṫasının i'āneti olmaz ve me'ķülün sebeb olduđu dahi me'ķülün keyfiyyeti ile olmaz, ancak kemmiyyetinin keṣreti ile ḳazf ve ishālden birine sebeb olur, zīrā me'ķülün keṣret-i kemmiyyeti ḳuvve-i māsikeye ḳahr edip o me'ķül mi'ḍeye dāḫil olduđu gibi ḫurūc eder.

Ve ba'ḍı kerre me'ķül keṣreti veyāḫūd ḳilleti ḥasebiyle senin bildiđin gibi mi'ḍede fāsıd olup veyāḫūd me'ķülün sū-i tertibi ile me'ķül fāsıd olup ishāle sebeb olur.

Ba'dı kerre dahi sebeb mi'cede yâhûd mi'de mücâvirinde olan veca' olur, zîrâ o veca' mi'denin kuvve-i mâsikesini da'if eder. Ve o evcâf ba'dı kerre riyâhtan veyâhûd evrâmdan veyâhûd muhtelif sū'-i mizâcdan tevellüd eder ve cem'ân bu esbâb mi'denin kendide veyâhûd civârında olur.

Ammâ tihâl sebebiyle olan ishâl tihâlin kuvve-i dâfi'ası ve sevdânın tihâlde keşreti ve kuvve-i dâfi'asının kuvvetiyle veyâhûd maḥlûlün şalâbeti dumûr edip mevâddı taḥallül etmekle ve evrâmı münfecire olmakla ishâl 'arıd olur.

Ammâ em'â ile 'arıd olan ishâlden evvelâ biz beş em'â-ı 'ulyâdan ya'nî mi'â-ı müstakîmden mâ-'adâ em'â ile olan istiqlâkta tekellüme bed' eyleyelim. Ve biz deriz ki o mi'âlarda olan ishâl ba'dı kerre ma'a-sahcın veyâ bilâ-sahcın olup sahc o veca'dır ki mi'ânın saḥı ya'nî saḥ-ı bātımının incirâdından ḥâdiş olur ve onun cârîdi yâ mevâdd-ı şafrâviyye veyâhûd demeviyye veyâ şadîdiyye veyâ dürdiyye olur. O mevâdd nefsi em'âdan yâ fevka'l-em'â olan a'ḍâdan münba'sise olup em'âya şâire ve râci'a olur; kebidî olan ishâl bu kabîlindedir ve ishâl-i kebidîyye müte'allik kelâmımız bundan aḳdem istikşâ olundu.

Veremî olan ishâl-i kebidî da'fı olan ishâl-i kebidîden eslem olur ve silâcı ziyâde qabûl eder. Ve sahc ve ishâlden tihâli ve mirârî ve sūdedî olanlar ve kezâlik mi'de ve merî qurûhundan olan ishâlin küllîsi dahi mevdi'-i âherden mi'deye şâire olan mevâddan ḥâdiş olan ishâl kabîlinden olur ve şimdiki ḥâlde bizim kelâmımız onlar ḥaḳkında değıldir belki el-ân nefsi em'âda olan mevâdd ile ḥâdiş olan ishâlden baḥş ve tekellüm eyleriz.

Ve nefsi mi'cede ḥâdiş olup ishâle müeddiye olan mevâddın ḥudûsu em'âda olan verem veyâhûd mirârın lez'î veyâhûd kebiden em'âya munşabb olan demin şiddet-i ḥarâreti yâhûd e'âlî ve esâfilde 'urûḳun infitâkıyla [383b] veyâhûd devâ-i müşilin ve şahm-ı ḥanzal mişlli devânın em'âyı cerḥiyle olur yâhûd qurûḥun kılâfı ya'nî teşaḳḳuḳu ile olur ve o qurûḥ ma'a-'ufûnetin ve te'ekkülün veyâhûd bilâ-'ufûnetin ve te'ekkülün olur veyâhûd qurûḥ-ı naḳıyye veyâhûd qurûḥ-ı vesîḥa olur. Ve bu qurûḥalar ba'dı kerre em'â-ı gîlâzda olup eslem olur ve ba'dı kerre dahi em'â-ı diḳâkta olur.

Diḳâkta olan qurûḥ aş'ab olur ḥuşuşân mi'â-ı şâimde olan ziyâde aş'ab olur, zîrâ şâimin qurûḥası için benzer ki şîḥḥat ve berâ'et olmaya, onda

inhirāk olur ise berā'eti ašlā mutaşavver olmaz onun için ki onda 'urūķ-ı keşire vü 'azîme vardır. Ve şâimin cirmi dahi rakıktır ve merâreden ona mirâr-ı şırf seyelân eder. Ve şâimin 'udv-ı reîs olan kevide ķurbıyyeti hasebiyle dahi gâilesi ve ħatârı 'azîm olur, zîrâ kevide şâim mişli akreb bir mi'â yoktur ve üzerinde devâ dahi mekş etmeyip münzelik olur.

Ve süfl em'âda sahc ihdâs edip sahcıdan ķurĥa ĥâdiş olur. Ve merârenin ĥiddetinden ve ĥaltın mülûhatından ve ĥıl-ı lezicın şiddet-i teşebbüsünden dahi em'âda ķurĥaya mü'eddî sahc ĥâdiş olur, zîrâ şediden saĥ-ı em'âya teşebbüs eden ĥıl-ı lezic kaçan münkalı' olsa em'âyı cürĥ eder. Ve kezâlik o ķurĥa veremin inficârından ve mevâdd-ı mü'ziyenin istifragât-ı muhtelifesi sâire katında em'âya mürûrundan dahi ķurĥa ĥâdiş olur.

Ve sahc-ı sevdâvî evvel-i ĥudûsunda em'âyı taķrîĥ eylese onun ķurĥası ĥattâl olur, zîrâ seretân-ı müte'afın ĥudûsuna delâlet eder.

Ve ĥummayâtın evâĥinde ĥâdiş olan ķurĥa-ı em'â dahi cidden ĥattâl olur her ne kadar onda sahc yok ise ve ķurĥa ardı iġlâ eden ve râyiĥa-i ĥâmiđası olan sevdâvî ishâlden sonra vâķi' ise. Ve bu mişli sevdâvî ishâlden sonra vâķi' olan ķurĥa kuvveti bakıye olan marîde ve belki şahîĥ olan kimseye dahi 'ârıda olsa onları dahi eidden katl eder ve bu şımf sevdâ şâĥibi için bür' recâ olunmaz. Ammâ sevdâda bu ĥâşşıyyet olmayıp vâķi' olduġu ardı iġlâ eylemese ve onun râyiĥa-ı ĥâmiđası dahi olmasa o sevdâ bir fağl olur ki onu taķrî'at ĥadr-i ĥâcetten ekşer olmakla ishâlle def' eder ve bu ishâlden 'âfiyyet recâ olunur.

Ve ba'đı kerre ķurĥa verem 'aķıbında ĥâdiş olur devâ-i ķaşır ü cârîdi ibtidâ-ı veremde isti'mâl etmekle, meşelâ müşhil devâ isti'mâl olursa veyâĥüd ġıdâ-ı lezic tenâvül olursa onlar vereme evvelâ iltişâķ ve iltizâķ edip ba'dehu veremden munfaşıl olduklarında ķaşır ve cerd edip verem ķurĥaya istihâle eder.

Ve ba'đı kerre dahi ķurĥa-i em'â şey'-i şulb tenâvülünden olur, zîrâ mi'âya şey'-i şulb mürûrunda tescîĥ eder.

Ve ba'đı kerre dahi ķurĥa aĥlâttan olur, zîrâ aĥlât dahi gâĥice evvelâ ishâl edip sonra taķrîĥ eder. Ve ishâlin müddet-i taķrîĥi budur ki eger ishâl-i mirârî olursa ondan ķurĥa iki üsbû'da tevellüd eder; ishâl-i bürâķi ve ishâl-i sevdâviden kırk günde ve kırk günden ekşerde tevellüd eder.

Ve çok kerre kûrha hasebiyle em'â-ı münşakıbe olur ya'nî delinir ve ekşeriyâ o kimse helâk olur ve em'âsı münşakıbe olanların ba'dısı kavî olmakla hayâtı bir müddet mütemâdî olur ve şüfl batnında müctemî'a olup müstesķî gibi olur ve ba'dehu helâk olur.

Ve kûrha-i em'â bir hâdde bâlîga olsa ki onun cevherinden hâric em'âya hacmi olan bir nesne hürûc eder olsa ekşer-i emrde 'ufûnete mü'eddî olup mi'cadenin ona müşâreketiyle kuvvet sâķıta olmakla mevte mü'eddî olur. Em'ânın bu vech üzere şehâfeti mevte ve helâka mü'eddî oldukta inşikâbı ve em'ânın delinmesiyle ne keyfiyyette o kimse helâk olmaz huşûşan ki o şukbe 'ulyâda olan em'âda ola. Ve bir kavm hikâye eylediler ki ba'dı kimselerin süflâda olan em'âsı münşakıbe oldu ve delindi ba'dehu batn ve merâķķın o şukbe muhâzîsinde olan mevdî'inde verem hâdiş olup batnın o mevdî'î dahi münşakıbe oldu em'âda olan 'ufûnet ve âfete merâķķın ve batnın müşâreketi hasebiyle ve batnın şukbesinden recî' hürûc eyledi ve o kimse o âfet ile helâk olmayıp hayât üzere bâķî kaldı. Ve o kavmin bu zikr eyledikleri mahķileri her ne kadar mümkinât-ı ba'deden ise evvelâ mezkûr olan şukbe 'ulyâdan şüflün batna nüzûlü ve onda ictimâ'ı hasebiyle 'alîlin müstesķî gibi olduğı ondan dahi eb'ad olur. Ve e'tıbbâ dediler ki mi'âda ve şâim hizâsında batnda inşikâb vâķi olsa o şukbe şahibinin cû'u sâkin olmaz ve mi'cadesinde bir şey mekş eylemez ve şahibine zübül ve batnı müntefih olup helâk olur.

Sahcın aşnâfı demevî ve şadîdî ve middî ve mirrî ve hürâfî ve muhâfî ve zebedî ve kuşârî olur:

Sahc-ı mirrî selîm olup tedârükü kâbil olur. Ve çok kerre sahc-ı mirrî emrâd-ı hâddede ve hummayât-ı muhriķa ve hummayât-ı ğıbbiyyede hâdiş olur ve çok kerre dahi o emrâda sahc-ı mirrî buhrân olur.

Ammâ o sahc ki zamân-ı ibtidâsmda middî olmak üzere zuhûr eyledi, onun sebebi ahsâda olan dübeylenin ve evrâmın inficârı olur, tab'at onu em'âya def' eder. Ve bu sahc eslem olur ve fi'l-hakîķa bu kısım mi'avîye deĝildir velâkin çok kerre mi'avîye mü'eddî olur ve âķir-i emrde ondan fesâd 'arıd olur. Ve çok kerre ona ihtilâf-i middî tâbi' olup ihtibâs olunmaz ve o ihtilâfın ekşeri kayh-ı middî olur. Ve ba'dı kerre dahi ona dem muhâliķ olur veyâhûd middiyyen ibtidâ eden sahcın sebebi zikr olunan dübeylât ve ve-

remîn inficârı olmaz ve aḫḫā-ı bātmada inficāra şālih verem-i naḫic olmaz belki sebep emḫāda olan sereḫān-ı müteḫaffin olur ve onun için bür' olmaz, zîrā emḫāda olmakla ona ışıkkāk eden nesne keşir olur ve onda sūkūn ḫalil olur ve fî-nefsihā o illette şuḫbet olur ve bu mişli ḫālātı olan illetten bür' recā olunmaz.

Ammā saḫc-ı demevī gāhca defaten ḫārid olur ve gāhca dahi tedricle ḫalilen ḫalilen ḫārid olur. Defaten ḫādiş olan saḫc-ı demevînin sebebi ḫurūḫun infitāḫı ve inḫilāl-i ferd olur eger vecaḫun-mā yok ise o infitāḫ ve teferruḫ miḫāvi olmaz belki aḫşā-ı sāirede olur ḫale'l-ḫuşuş aḫşā-ı sāirede olduğunun ḫalāmāt-ı uḫrāsı dahi mevcūde ola. Ve baḫdı kerre dahi emḫāda olan ḫurūḫ mūnfetiḫa olur ve emḫāda vecaḫ olmaz. Eger sebep-i aḫer olmayıp mücerred infitāḫla olur ise bu sūrette o āfet eslem olur.

Kaḫan şitā yābis-i şimālî olup onu rebī-i maḫīr-i cenūbî taḫḫib eylese ve şayf dahi maḫīr olsa onda ishāl-i dem keşir olur. Ve kezālik şitā cenūbî olup rebī şimālî ve ḫalilü'l-maḫar olşa yine ishāl-i dem keşir olur ḫuşuşan eb-dān-ı raḫbede ve nisvānda ziyāde keşir olur. Ve kaḫan rebī-i şimālî ve şitā-ı cenūbîden sonra şayf-ı vemiḫ gelse ya'nî şayfın ḫārāret ve sūḫneti ziyāde olsa onda dahi ishāl-i dem ve saḫc-ı keşir olur keşret-i nevāzil ḫasebiyle. Ve cenūb yellerini ḫübūbu ve emḫarın keşreti ḫasebiyle bilād-ı cenūbiyyede ishāl-i dem keşir olur, zîrā cenūb ve emḫarın keşreti o bilādda mevāddı taḫrîk ve mesāmmātı irḫā eder ḫale'l-ḫuşuş nevāzil-i māliḫadan sonra onların taḫrîk ve irḫāsı ziyāde olur.

Ve ishāl-i mirārî ve saḫc-ı mirārîden sonra maḫa-vecaḫ ḫādiş olan ishāl-i demevî erde' olur ḫuşuşan evvelā dem-i ḫurāḫî gelip baḫdehu dem-i şırf ḫurūc eylese ziyāde erde' olur, zîrā delālet eder ki illet cirm-i emḫāya tevaḫḫul ve ziyāde teşebbūs etmiştir.

Ammā saḫc-ı ḫurāḫî vücūh-ı emḫāda ḫādiş olan bir miḫdār [384a] incirād ile ḫārid olur.

Ve ammā muḫāḫî saḫc ruḫbet-i ḫālîza ile ḫārid olur. Ve baḫdı kerre iḫtilāf-ı muḫāḫî ḫummayāt-ı mürekkebede ḫārid olur ve bir nevḫ ḫummāda dahi ḫārid olur ki onu biz bābında zıkr eyleriz ve ḫummayāt-ı vebāiyyede dahi ḫādiş olur. Ve ḫummayāt-ı vebāiyyede olan iḫtilāf-ı muḫāḫînin ekşeri zebedî olur.

Ammâ kuşārî ba'ḍı kerre ḳurūh-ı mi'ceden olup ishâlle ḥurūc eder, bu şürette onda saḥc olmaz. Ve eger ishâl-i kuşārîde saḥc ve veca' olursa o kuşārî ishâl ṭabaḳât-ı em'adan olur. Ve em'adan olan ishâlin em'â-ı ḡılâz dan idiğine ḥâric olan mevâddın ḡılzati ile dâimâ istidlâl ve keşret-i ḥâricle dahi keşiren istidlâl olunur.

Ve ishâlin diḳâktan olduğuna 'aks üzere istidlâl olunur ya'nî rıḳḳât ile dâimâ ve kılllet ile ekşer-i aḥvâlde istidlâl olunur. Ve kuşārât-ı mezkûrenin ḥurūcu kıyâm katında olur ve ekşer-i hâlde ḥuḳun-ı ḡassâle isti'mâli ile ḥurūc eder.

İbuḳrât dedi ki 'atîḳ ve sevdâvî olan ḥilfe için berâ'et yoktur. Ve yine İbuḳrât dedi ki kaçan istifrâḡ su gibi olup ba'ḍehu merhem gibi olsa redî olur ve istiskâ 'aḳıbında ishâl olsa ḥuḣūsan verem-i kebiden ḥâdiḣ olan istiskâdan sonra ḥâdiḣ olsa o ishâl redî olur ve onda bir zereb olur ki o zereb mâiyyetin ḡayri nesneyi ishâl edip onun inḳitâ'ı olmaz. Ve yine İbuḳrât dedi ki ba'ḍe'l-marâḍ baḡteten 'arıḍ olan ḥilfenin küllîsi ḳarîben mevte delâlet eder. Ve yine İbuḳrât dedi ki ba'ḍı kerre istiskâ ile zereb olur, onun inḳitâ'ı olmaz, ma'a-hâzâ o zereb müfid olmaz onun için ki o zereb mevâdd-ı istiskâ olan mâiyyeti ishâl eylemez belki onun istifrâḡ eylediği müstefraḡı bedeni id'âf eden mevâdd olur. Ve ba'ḍı kerre em'ânın saḥcı ve ḳurūhu istiskâyâ mü'eddî olur ve maḡş ile küzâz ve ḳay' ve fûvâḳ ve zühül-i 'aḳl bir kimsede cem' olsa mevte delâlet eder.

İbuḳrât'ın *Kitâb-ı Ḳabr*'inde mezkûrdur ki zuseñtâriyâ¹²³ şâhibinin sol kulağı ardında burçak mişli bir şey-i esved zühür eylese ve ona 'aṭaş-ı şe-dîd dahi 'arıḍ olsa yirmi günde helâk olur, onun ḥayâtı yirmi günü tecâvüz eylemez, o illetten ona necât dahi olmaz.

Ve ma'fûm ola ki veremin 'ızamına delâlet eden ḥummâ-ı şa'be ve kezâlik fem-i mi'ce ḳuvvetinin mevtine delâlet eden suḳût-ı şehvet ve em'asında ḳurḥa olanlarda vâḳi' ishâl-i esved bunların küllîsi redîdir.

Ammâ o ishâl ki em'adan olup onda saḥc ve demden bir nesne olmaya ve fevḳinde olan a'ḍâda âfet olmakla dahi olmaya, o ishâle esbâbda zelaḳ-ı mi'ce müşârik olur ya'nî o ishâl-i mi'avîye zelaḳ-ı mi'avî 'araḍ olur velâkin

123 'Ale'l-ittlâḳ zuseñtâriyâ o ishâl ve saḥcdır ki em'adan olup ondan ḥâric olan dem yâḥûd midde veyâḥûd ḥurât ola, kezâ fi'l-Esbâb ve'l-Âlâmât li's-Semerḳandî.

em'âda olan kırhanın İzâbı mi'adî olan kırhanın İzâbından ekser olur belki İzâb-ı mi'aviyye kırhaya mahşüş gibi olup mi'adî kırhanın İzâbı ma'dûm gibi olur.

Ve eger kırha kulâ'iyye olup onu fâ'ile olan mevâdd seyelândan hâlî olmaz ise o kırha sahc-ı demevîye ve dem-i kavînin ıtlâkına mü'eddî olur. Ve kaçan devâ-i müşhilin kuvveti em'âda olan urûkun fuvvehâtına ta'alluk ve tedâhul ve saht-ı em'âyı dahi telîh eylese zikri mütekkaddim sebep gibi bu dahi ishâl eder.

Ve o ishâl ki mi'ade ve mi'â dâfından hâdis ola, ona mâtde-i batn tesmiye olunur ve onun sebebi dâf ve kırûh ve kırûhun İzâbı olur. Ve ba'dı kerre bi'l-müşâdefe dem ishâlden batna munşabb olan batnda mün'akid olur ve ona etrâfin def'aten ve bağıteten berdi ve batnın intifâhı ve nabdın sukûtu ve gâşye te'eddîsi delâlet eder.

Ammâ mi'â-ı müstakîmde ya'nî altıncı mi'âda olan ishâlin kimisi ma'a-veca' olur ve ona zahîr tesmiye olunur, o veca'-ı temeddüdî vü incirâdî mi'â-ı müstakîmde bir veca'dır ve kimisi dahi bilâ-veca'dır.

Ve zahîrin sebebi mi'â-ı müstakîmin verem-i hârri olup ondan bir şey'in seyelâmı olur veyâhüd verem-i şulb veyâhüd riğ veyâhüd 'adalinin istirhâsı ve ma'adenin o sebebden hurûcu olur veyâhüd ona temeddüd ve küzâz 'arîd olup berâzı nâhiye-i ma'adede hâbis olan 'adalı fi'linden men' olur veyâhüd fağl-ı mâlih-i bürakî veyâhüd keymüs-ı gâliz veyâhüd keymüs-ı mirârî müdâhil olur.

Ve kezâlik zahîre sebep 'ale't-tevalî olan züsentâriyâ veyâhüd o 'udv ya'nî mi'â-ı müstakîme işâbet eden berd veyâhüd şey'-i şulb üzere tül-i müddet cülüs veyâhüd süfl-i hâricin şalâbeti ve gîlzati veyâhüd ahlât-ı hârre veyâhüd nevâşir ve bevâsir ve şikâktan biri veyâhüd kırûh ve te'ekkül veyâ süfl-i muhtebes olur. vV zahîrin ekser-i vukû'u hîlt-ı muhâfîden olur ve o hîlt evvelâ muhâfî zühür edip ba'dehu hurâfî olur ve ba'dehu niqât-ı dem gibi olur.

Ve ba'dı kerre zahîr ile hâcer gibi bir nesne hurûc eder ba'dıların hikâyetleri üzere, ammâ Câlînüs o ma'kiyi istib'ad eyledi.

Ve zahîrin ekser-i urûdu balğam-ı 'afin aşhâbına olur, zîrâ o balğamın 'ufûnetinin eşeri mi'â-ı müstakîmde o mi'âyâ mürûru katında bâkî ve ba'de-

hu lezic ve mi'âya lâzık olup müzî olur ve 'alîl vehm eder ki maq'adesine milh mezzüre olmuştur hıltın bürakıyyeti hasebiyle ve o zaḥîr ishâli olur mādâm ki o zaḥîr zūsenṭariyâ 'aķıbında olmaya ve zūsenṭariyâdan mütevellid olmaya.

Ve ba'ḍı kerre maq'adeye kinn ya'nî perde gibi bir şey²-i ḥâil 'arıḍ olur ve kezz ya'nî yübüset dahi 'arıḍ olup fevķinde olan eṣfâli istinzâle kâdir olmayıp zaḥîr 'arıḍ olur.

Ammâ o zaḥîr ki bilâ-veca' maq'adeden ḥâdiṣ ola, onun ekṣer-i vuķû'u def'-i ṭabī'at hasebiyle olur, ṭabī'at zaḥîr ihdâṣ edip yedinde muḥtebes olan faḍlı def' eder. Ve o faḍlın ictimâ'ına sebep aĝdiye hasebiyle faḍl tekev-vün edip seyelânın ihtibâsı veyâḥûd o faḍlın mecrâsı olan 'uḍvun inkıṭâ'ı veyâḥûd terk-i riyâdet ve sāir esbâb-ı mezkûreler ile olur, pes bu def'-i ṭabī'iyile olan ishâl ve zaḥîri kaṭ' câiz olmaz meger ki nabḍ [ve] kuvvetin sukūtu ḥavf oluna, zaḥîr o rütbeye bâliĝ oldukta onu kaṭ' câiz olur. Ve bu zikr olunan seyelân-ı zaḥîr em'â-ı sitteden aṣnâf-ı zaḥîr ve ishâl idi.

Ammâ cemī'-i beden hasebiyle olan ishâl-i zaḥîri buḥrân hasebiyle ve kuvvet-i dâfi'a kavıyye olmak hasebiyle olur veyâḥûd kuvvet-i māsikenin sukūtu hasebiyle olur, nitekim bu ishâl-i zaḥîri ḥâif-i mezzûra¹²⁴ 'arıḍ olur ve āḥir-i 'ömründe meslûl ve medkûka dahi 'arıḍ olur.

Ve ba'ḍı kerre cemī'-i bedenden olan zevebân ile olur ve zevebânî olan raķıķan ibtidâ edip ba'dehu ḥâṣir olur ve onda evvelâ cû' müṣtedd olup ba'dehu ṣehvet ve kuvvet sāķıta olur ve onda ḥummayât 'arıḍ olur ve ba'ḍı kerre dahi ĝaṣeyân ve 'usr-i bevl ve qarākır ve riyâḥ ve kümüdet-i levn ve berd-i eṭrâf ve cefâf-ı lisân 'arıḍ olur veyâḥûd cemī'an bedenden olan ishâl aḥlâtın fesâda istihâlesiyle olur ve o istihâle ḥummayât-ı rediyye ve sümüm-ı dârreden olur veyâḥûd o ishâl bedeni imtilâ-ı ṣedîd hasebiyle aḥlâtın intifâdından olur ve o imtilânın intifâdı zikr olunduĝu üzere terk-i istifrâĝdan ve seyelân-ı mu'tâda ihtibâs 'urûḍundan ve kaṭ'-ı 'uḍvdan ve terk-i riyâdetten ve bedene taḥallülünün kılletinden ve senin bildiĝin esbâb-ı sāireden 'arıḍ olur. Ve tuḥmât defe'âtle tetâbu' ve terāküm eylediĝinden dahi olup maraḍ-ı ḥâdd sebîli üzere o tuḥmât ric'at eder ve o ric'at heyḍa kaḅilinden olur.

124 "Mezzûr" ḥâyif ma'nâsınadır, 'aṭf-ı tefsirdir.

Ve ba'đı kerre dahi o ishāl südde hasebiyle ğidā 'urūka nüfūz eylemediğinden 'arıđ olur ve ğayr-i vechle dahi olur.

Ammā [384b] heyđa ğayr-i münhağıme olan mevādd-ı fāsidenin mi'ā tarīkinden infişāle hareketi olur, dāfi'a o mevādd-ı fāsideyi 'unfla bedenden def' eder ve o tarīka hiddet ile terācu' eder, zīrā ağdiye cidden münhağım olmasa o ağdiye bedene muvāfık olmayan ahlāta istihāle eder, bināen 'aleyh tabī'at dahi onu def'a taşaddī edip ona ğalebe eyledikte cihāt-ı müte'addiden def' eder, kay'ı mirrī vü māi ile ve ahyānen zencārī kay'la ve envā-ı ishālle def' eder.

Ve heyđadan ta'am-ı vāhidin fesādmıdan 'arığ olanları eslemdir o heyđadan ki onun sebebi fesādın tevātürü ve vāhidin-ba'de-vāhidin tetābu'u ola ve heyđa-i rediyye zuhūrā hafifeten ibtidā eder ba'dehu bañda ve em'āda veca' ve mağş ihdāş eder ve o veca' münbasit olup mi'deye şu'ūd eder mi'deye müttceh olan ahlāt-ı hārre ve mevādd-ı müziyenin keşreti hasebiyle. Ve o heyđadan ekseriyā kay'la ishāl-i mi'ā vāki' olur. Ve kaçan mevādd-ı heyđa mundefi'a olsa ahlāt-ı bedeni kendiye tābi'a kılıp ma'an ihrāc eder senin bildiğin sebebden için, ibtidā mirārı ishāl eder ba'dehu netn ve zühüketi¹²⁵ olan hālīş māiyyeti ishāl eder ondan sonra ba'đı kerre desimü'r-rāyiha ve huraşaya mü'eddī lahm-ı tarī ğusāle gibi nesneyi ihtilāf ile ishāl eder ve ba'dehu istirhāya ve teşennüce ve 'araqa ve mevte mü'eddī olur. Ve aşhāb-ı heyđada 'ataş ziyāde olur ve kaçan su şürb eylese mi'desinde mā-ı meşrüb tesahhun edip kay' eder, onlara suya şabr eylemek nāfi' olur. Ve çok kerre onlara dađt ve te'ezzi ve a'rād-ı fāhişe hasebleriyle butlān-ı nabđ 'arığ olur ve kaçan a'rād sākine olsa nabđları 'avdet eder.

Ve heyđaya itiyādı olanların haşarı itiyādī olmayıp mübtedī olanlardan eķall olur. Ve heyđa şıbyānda keşirü'l-vukū' olur. Eekseriyā heyđanın hudūsu şayf ve harīf faşllarında olur, zīrā o faşllarda hađm da'f olur ve şitā ave rebī' faşllarında kalīlen vāki' olur.

Ve ekser-i hāle heyđaya sebep 'ale'r-rīk mā-ı bārid şürb edip üzerine ğidā-ı ğalīz tenāvülü olur huşuşan şāim olan kimse 'ale'r-rīk minvāl-i

125 زَهَكَتِ الرِّيحُ الْأَرْضَ إِذَا سَهَكْتَهُ Kezā fi'l-Kāmūs. Ya'nī münteşir ve muntefid olan māiyyet demektir.

muharrer üzere iftâr eylese onda heyda zuhûra akreb olur. Bitîh ve mişmiş heydayı tahrîk eden nesnelere dir.

Ve çok kerre vâkıf olur ki heyda muhtebise olup onun mevâddı a'ďā-ı bevl nefş olunmağa meyl eder ve ondan hurkat-ı bevl hâdişe olur.

Ammâ o ishâl ki süded ile ve ğidânın 'urûka nüfûzunun imtinâ'ıyla olur onun ismi el-ishâlül'l-kâin bi-edvârdır, onun beyânı budur ki südedi olan 'urûk-ı münsedde taħammülü miqdârı müddet-i ma'lümede mümteli'e olur ba'đehu vârid olan ğidâyı maħall ve mekân olmamakla müraca'aten istifrag eder ve 'urûkun imtilâya bidâyesi ile istifragâya bidâyesi arasında zamân-ı şihhat gibi bir müddet olur ki o müddetin iki istifrag arasına taħallülü ve tevassuţuyla ishâlde edvâr hâşıl olur ve ekseriyâ onun nevbeti yirmi günde gelir ve ba'đı kerre esbâb-ı ma'lüme hasebiyle nevbet teħaddüm veyâhüd te'ehhür eder.

Ammâ aĝdiye hasebiyle hâdiş olan ishâli biz bir def'a onu mi'adî ishâlde beyân eyledik ve bu makâmda dahi zikr edip ziyâde şerh ve beyân eylemekte be's olmaz. Ve biz deriz ki aĝdiye ile olan ishâl ba'đı kerre aĝdiyenin kıletinden olur, zîrâ aĝdiye-i kalîle mi'de-i hâmiyyede ya'nî kızgın mi'de-de fâside olup onu tab'at-ı şlah eylemez belki def'ine ikbâl eder veyâhüd sebep-i ishâl aĝdiyenin keşretî olur, zîrâ aĝdiye-i keşireyi temdîd ve kazz eder ve kezâlik keşretinden hadmı kabûl eylemez ve fâsid olup fesâdı hasebiyle veyâhüd şikaliyle hurûc eder veyâhüd başal gibi aĝdiyenin lez'î olur ve lez'inden mi'de müte'ezzî olup def' eder veyâhüd fuţr gibi aĝdiyede semmiyyet olur yâhüd leben gibi fesâda sür'at-i istiħâle olur veyâhüd şiddet-i rikkat olup tereşşuh eder ve mi'de bâbmda ya'nî bâb tesmiye olunan 'udvda muhtebes olmaz veyâhüd aĝdiyede ruţubet ve lüzüce olup münzelik olur veyâhüd tenâvül-i aĝdiye üzere hareket keşire olur veyâhüd aĝdiye balĝam gibi ahlât-ı müzlika üzere yâhüd şafra gibi ahlât-ı câliye üzere vârid olur veyâ tenâvül olunan ğidâ ğidâ-i kâzib olur ya'nî kemmiyyeti keşire ve ğidâiyyeti kalîle olur buķül tenâvül gibi; bu mezkûrların cümlesi esbâb-ı ishâlden olur.

Ve kezâlik aĝdiyenin sü-i tertibi dahi ishâle sebep olur, meşelâ hafî-fü'l-hadm ve müzlik olan leben mişli ğidâyı taķdîm edip kabûd ve aşır olanları teħhîr ile ve kezâlik ser'ü'l-istiħâle olanları dahi teħhîr eylemek

sü-i tertîb olur, zîrâ serî'ü'l-istihâle olanlar fâsîd olup bi'l-mücâvere tah-tında olanları dahi ifsâd eder ve onları defîi tabîrat iktidâ eder.

Ve havâ-ı muhîf hasebiyle olan ishâl bu sebebden hâşıl olur ki havâ-ı hârrın tahtlı ve tecfîfi olur ve havâ-ı bâridin cem'î ve tecfîfi olur. Ve rîh-i cenûb ve keşret-i emtâr ve bilâd-ı cenûbiyye tabîratı itlâk eder. Ve ba'dı kerre riyâh dahi ishâle sebep olur, zîrâ bedende olan riyâh hadmı ifsâd ve gıdayı tahrîk eder.

Bukrât dedi ki elsağ olanlarda zerebin vukû'u keşir olur. Ve elsağdan murâd râ'yı faşîhan edâ eylemeyenlere derler. Ve sebep budur ki onlarm a'çâ-ı aşabiyyelerine ve mi'delerine bi-müşareketi'd-dimâğ ru'tubet istilâ eder veyâhüd bi'z-zât ru'tubetin istilâsı dimâğa ve a'çâ-ı säireye 'amm olur ve bu sebebden 'arıd olan zerebin dahi mevâddı rıfk ile ishâl olunmak vâcib olur. Ve yine İbukrât dedi ki bir kimse vakt-i şebâbında leyyinü't-tabî'a veyâhüd şulbu't-tabî'a olsa şeyhûhatı zamânında 'aks üzere olur ve şebâbı zamânında batnı 'ale'd-devâm leyyin olanların şebâb üzere iken hâli ahsen olur ve kaçan şeyh olsa hâli erde olur. Ve marâd-ı şedîdden sonra bağteten 'arıd olan hilfenin küllisi mevte delâlet eder, zîrâ bu hâl ahlâtın bağteten ve defâten fesâdına delâlet eder.

el-'Alâmât: Ba'dılar dediler ki hummayât-ı şafrâviyyede kaçan bevl ebyad olup 'aqlın şebâtı ve şudâ'nı fikdânı mişlli selâmet-i edille sahc-ı em'âya tevakkuf olunur.

Ve ishâl-i dimâğıyla ishâl-i mi'adînin farkı budur ki mi'adî olan ishâl-de tertîb ve nizâm yoktur ve onda ishâlin şeverânı vakt-i mu'ayyende olmaz belki bi-hasebi't-tedbîr şeverân eder ve eger kuvvet-i hâdîme da'ife ise mevâdd bilâ-hâdmin hürüc eder eger mäsike da'ife ise hürüc serî olur ve eger mäsike ve dâfi'a cemî'an da'ife ise serî'an hürüc eder lâkin hâric olan mevâdd keşire olmaz ve defâten hürüc eylemez belki kalîlen kalîlen tevâtür-i kıyâm ile hürüc eder ve bu ishâlin ekseri berd ile olur.

Ve ishâl eger da'f-ı hâdîmenin gayriden olur ise hürüc eden mevâdda külliyyen hadm mefküd olmaz belki onda mi'dede lübsü hasebiyle bir nev' hadm mevcüd olur.

Ve zelağ-ı ru'tübî ile hâdiş olan ishâlde ru'tubet dahi hürüc eder; zelağ, kuruşu ve büşuru ile kuruş-ı mi'de 'alâmâtı olur kay' kuşuru gibi ve ağıza

‘arıd olan büşür ve veca‘ gibi. Ve Buqrât dedi ki zelaķu’l-em‘ā aşhâbında ķay’-ı redî olur ve bu kelâm bir hükm-i hafîdir, vechi zâhir deĝildir.

Ammâ dimāĝi ekser-i hâlde nevm-i tavîlden sonra vâķi‘ olur ve nevâibi maħfûza olur ve onda ‘alâmât-ı nevâzil ve mizâc-ı dimāĝın fesâdı ‘alâmâtı dahi olur. Ve *Kitâb-ı Ğarîb*’de vâķi‘ oldu ki zelaķ-ı em‘âda adlâ‘ üzere ĥummaşa müşâbih beşr-i ebyağ hadîs olsa ve bevli dahi dürür edip keşîr olsa o sâ‘atte helâk olur.

Ammâ kebidî olan ishâlin ‘alâmâtını ve mäsârîķi olan ishâlin ‘alâmâtını bâbu’l-kebidde biz zîkr eyledik.

Ammâ tıhâli ishâlin ekseri sevdâvî olur, onun ‘alâmâtını tıhâl bâbında zîkr eyledik.

Ammâ ishâl-i dürdî olanların dahi ‘alâmât-ı rediyye ve ‘alâmât-ı selîmelerini zîkr edip ve dürdîden [385a] kebidî veyâhüd tıhâli olanların farkını dahi zîkr eyledik ve emrâd-ı tıhâl bâbında beyân eyledik ki dürdî ishâl tıhâlin tabîrattan ĥâric evcâ‘ ve ahvâli katında hadîs olur ve bu bâbda ve indifa‘ât-ı kebidîye bâbında dahi zîkr eyledik.

Ammâ mi‘avî olan ishâlin demevî ve gayr-i demevî olanlarına veca‘-ı em‘ā ve maĝ delâlet eder. Ve mi‘avî olan ishâl-i mi‘adiyye senin ma‘lûmun olduĝu üzere bi-ĥasebi’l-keşîr muĥâlîf olur ve kezâlik mi‘avîde edvâr ve merrât ya‘nî defea‘ât olur ve her nevbet-i ahîre nevbet-i müteķaddimededen erde’ ve enten olur ve bedeni i‘bâli¹²⁶ ĥasebiyle adrârî eşedd olur ve onda kebidin fesâdı azher olur.

Ve ma‘lûm ola ki em‘ā ishâli ‘alâmâtından müraca‘atı a‘zam olan, ‘alâmet veca‘ ve maĝ ve ĥurâta olur, zîrâ bunların taĥaķķuķ ve şübütunda ishâlin mi‘avî olduĝu müte‘ayyin olur velâkin bu ‘azîm olan edille ve ‘alâmetler mefkûd olsa ba‘dı kerre yine mi‘avî ishâl ve saĥc olur.

Ve veca‘-ı em‘āya ve maĝ-ı em‘āya maĝşüş ishâl deme dahi delâlet eder. Ve ba‘dı kerre ishâl-i dem‘urûķun infitâhından olup onunla saĥc müteķarriĥ olur ve ba‘dı kerre evvelâ teķarruĥ edip ba‘dehu ishâl-i dem olur, o ishâl-i demin mi‘avî olduĝuna ĥurâta ve cürâde delâlet eder.

126 Fi’l-*Kâmûs* غَلَطٌ، وَايْبَضُ. Eyđan: عَبَل الشُّجْرَةَ يَغْبِلُهَا حَتَّى وَرَقَهَا. Bu maħallde ma‘nâ-yı şânî zâhirdir, ma‘nâ-yı evvele dahi ihtimâli vardır, te‘emmül ile ma‘lûm olur.

Ve ba'ı kerre kırğa kulâ'ıyye olup ondan hurâta hurûc eylemez ve ba' de-hînin hurâtası zâhir olur ve lakin mevdi'-i ma'lûm u mu'ayyende zelağ-ı müveic olur ve ondan hurûc eden mevâdd kalil ve muttaşıl ve tavilû'l-mûddet olur.

Ve bilâ-sahç ishâlle kuşâr hurûc ederse o ishâl nefsi-mi' deden ve havâlî-sinden olduğuna delâlet eder ve ona veca'-ı mi' de ve sâir bâbında mûrûr eden 'alâmetler delâlet eder.

Ve ma'lûm ola ki hurâta ve cürâde kırğa iki delil-i kâtırlardır. Ve eger onlarda rih-i müntine olur ise kırğada te'ekkül olduğuna delâlet eder ve netn ile ma'an sevdâviyyet dahi olur ise o kırğanın seretâniyye idiğinden havf olunur. Ve kırğanın mekânı ve kezâlik âfetin mekânı ve hâric olan demin mebd'e; mekân-ı veca'la ta'arrûf olunur ve taharrî olunur ki veca'ın mevdi'i fevka's-sürre midir veyahûd sürrenin tahtında mıdır tafahhuş olunur. Ve veca'ın kuvveti ile dahi mevdi'i müte'ayyen olur, zîrâ diğâkın veca'ı şedid olur ve onun veca'ına a'â-ı feykâniyye cem'an tâbi' olur. Ve kezâlik mahall-i veca' ishâl ile hâric olan kuşûrdan dahi ma'lûm olur.

Ve kuşûrun rikât ve gıllatine nazar olunur, galîza olan dâimâ em'â-ı gılâz kırğasından hurûc eder ve kuşâr-ı rakıka ekser-i emrde diğâktan hurûc eder. Ve kuşârda keşret olur ise ekseriyyâ gılâzdan hurûcuna delâlet eder ve kuşâr şağire olursa diğâktan olduğuna delâlet eder.

Ve kezâlik mevdi'-i veca' ihtilât-ı hâric ile dahi ma'lûm olur. Eger ihtilât-ı hâric şedid ise kırğa 'ulyâda olduğuna delâlet eder ve eger ihtilât-ı nâkış ve minhâr ise em'â-ı süflâdan olduğuna delâlet eder. Em'â-i süflâda ve ma'adede olan kırğaların demi çok kerre berâzdan evvel hurûc eder.

Ve kezâlik kırğa mahalli veca'la kıyâm arasında olan vaktten dahi ma'lûm olur. Eger beynehümâda olan müddet ve vakt tavil olur ise kırğa diğâқта olduğuna delâlet eder.

Ve dem-i hârice maşhûb olan berâz dahi mevdi'-i kırğaya delâlet eder. Eger berâz keylûsî olup mâ-lı lahma müşâbih olur ise kırğa diğâқта olduğuna delâlet eder. Ve netnden dahi ma'lûm olur, zîrâ diğâktan nâzil olanların râyiha-ı kerihesi ziyâde ve ekser olur ve veca'dan dahi ma'lûm olur, zîrâ diğâkın veca'ı ekser ve eşedd olur ve ekser-i hâlde hurûc eden demden dahi ma'lûm olur, zîrâ diğâktan hurûc eden dem ekser-i hâlde zibl ile mahlût olur.

Ve ma'lûm ola ki eger dâ ve âfet qurha ile olup müzmin olur ise ve ondan hâric olan demin qadr-i mu'teberi olup lâkin qadri miqdârı onda veca' yok ise¹²⁷ qurhada vesah keşire olduğuna delâlet eder.

Ve qurha-i mütevessihâ ile qurha-i müte'ekkilâ arasında fark budur ki qurha-i müte'ekkilânın veca'ı eşedd olur ve ondan hürûc eden şey'in netni ve râyiha-ı kerîhesi dahi eşedd olur. Ve veca'dan dahi ma'lûm olur, zîrâ diğâkın veca'ı ekser ve eşedd olur ve ekser-i hâlde ve o hâric esvedü'l-levn ve qalîlü'l-kemmiyyet olur ve qurûh-ı vesîhadan hâric şadîdiyeye ve mâiyye ve beyâd ve sühükete mâil olur.

Ve kaçan hürâşadan sonra dem-i keşire hürûc eylese delâlet eder ki qurha 'umka 'avdet eyleyip 'illet tekavvî eyledi ve em'ânın vechi ya'nî safhı üzere olanlar fenâ buldu ve cirm-i em'âyâ o 'illet vâşıl oldu. Ve çok kerre vâkı' olur ki bu mişlli qurha evrâm-ı sâbika 'akıbında hâdişe olur ve evcâ'ıyla sâir 'alâmât-ı mezkûre ile onda evrâm olduğuna delâlet eder. Ve çok kerre dahi evrâmdan mâ'adâ esbâb-ı sâire vü mezkûreler ile dahi qurha-i mezkûre hâdiş olur.

Ve eger sahc fem-i şurûkun infitâhından olur ise ona o dem-i şırfın istifrâğı delâlet eder ki onda bir miqdâr ihtilâl ola¹²⁸ ve ba'dı kerre onunla bir miqdâr veca' dahi olur ve ba'dı kerre aslâ veca' olmaz ve ba'dı kerre onun edvârı olur, nitekim em'âdan olmıyıp velâkin 'alâmât-ı imtilâ mevcûde olanlarda demin hürûcu ba'dı kerre edvâr ile olduğu gibi.

Ve eger o sahc ve dem ishâli mi'ânın a'lâsında olan eşyâ-ı seretâniyye ve bevâsîr hasebiyle hâdiş ise onda 'ufûnet olur ve onunla dem-i esved dahi olur ve demin kemmiyyeti qalîle-i muttaşile ve ba'dı kerre dahi onda bedenin imtilâsı ve istifrâğı hasebiyle edvâr dahi olur.

Ve eger sebep ruḫbât-ı mâliha veyâhüd bürakıyye veyâ ruḫbât-ı gâliza-i lezice olur ise ona istifrâğı müteḫaddim ve hüdüs-ı riyâh ve qarâkır ve berâzın 'adem-i şıbgı ve mevdi'-i 'illetten bir nesne münkalî' olur gibi hâlet ihsâs olunmak delâlet eder ve ona veca' lâzım gibi olup bir müddet ondan intikâl eylemez ve onda şıkal gibi bir hâlet dahi ihsâs olunur ve hürâşasına balğam muḫâlîḫ olur.

127 Ya'nî miqdâr-ı qurhanın iktîâ ettiği miqdâr onda veca' olmaz ise.

128 "Bir miqdâr ihtilâl"tan murâd berâz ile demin ihtilâldır.

Ve eger o saħca sebeb şafrā oldu ise ona istifrāğ müteķaddim delālet eder eger ħurātası var ise o ħurātağa muĥālīt olan mevādd-ı şafrāviye dahi delālet eder. Ve kezālik berāza muĥālīt olup berāzın şıbgını ziyāde kılan mevādd-ı şafrāviye dahi delālet eder.

Kezālik sevdāviyy-i redī ve sevdāviyy-i selīm olanlara dahi sevdā-ı re-diyye ve sevdā-ı selīmenin şeyʼ-i ħārice ve berāza minvāl-i müteķaddim üzere muĥālatası delālet eder, zīrā şeyʼ-i ħāricin o muĥāliti ħasebiyle rīhinde ħumūdat olup arđı iġlā eder veyā ħūd dürdi-i esved olup rīhinde ħumūdat olmaz ve ħāric olan arđı iġlā eylemez lākin kerb-i şedīdi olup bađdı kerre ġaşye müʼeddī olur.

Ve maʿlûm ola ki saħc ve zūsentāriyānın sebebi henüz ķāim ve şābit olur ise onda ħurāta ile maʿan şafrā yā ħūd sevdā yā ħūd dem-i ħādd yā ħūd balġam-ı aḫin veyā zücāci veyā şüfl-i yābis ħurūc eder ve ilet dahi sebeb in mülāzemeti ħasebiyle tezāyüd tarīķinde olur. Ve eger sebeb bāķi olmayıp munķatıf olur ise ve sebeb in eşeri ve müsebbibi bāķi olur ise vācib olur ki ķaşd ve cināyet o bāķiye şarf olunup vahdehu ona şihāc oluna ve ķatıf-ı sebeb muʿālecesine taʿarruđ olınmaya.

Miʿavī olan redī ve demevī ishāl in ʿālāmeti budur ki onda saħc mülīm veyā ishāl-i mütevātir olur baçdehu şehveti bāḫil ve teķallüb-i nefes ħādiş olur ve cürāde ve ħurātağa müʼeddī olup keşiren helāka müʼeddī olur. Ammā o āfetlerin defʿaten ħādiş olup onda vecaʿ-ı keşir ve şehvette āfet ve sāir āfet dahi olmayanları selīm olur.

Ve eger saħc ve zūsentāriyānın ħudūşu şüflün ġılazı ile olur ise ona şüflün ħāli ve şüflün müruru katında o āfetlerin ħudūşu ve līn-i ḫabīʿat katında vecaʿın sükünü o sebebe delālet eder. Ve çok kerre vāķi olur ki şüflün ʿuşāresi şüfl den munfaşile olur ve şüfl taġalluz eder ve sebeb-i müceffif ile cefāf eder ve bu mişlli ʿuşāre [385b] ħurūcu ishāl zann olunup ħabs olunup helāka müʼeddī olur. Ve bu mişlli ʿuşāre ħurūcuna ḫabīʿat mülāyim olunup şüfl ħurūc eyledikte ʿuşāre ħurūcu munķatıf olduġu ve evvelā şüfl-i raḫb bađdehu yābis ħurūc eylediġi delālet eder. Ammā bundan akdem mezkûre olan kısım yaʿnī ishāl-i şāĥiḫte ekşer-i ħāilde ondan saħca müʼeddī şüfl ħurūcundan sonra ʿuşāresi ħurūc eder.

Ammâ zelağ ile hâdiş olan âfet-i mezkûreler ile zelağ-ı mi'edenin farkı budur ki zelağ-ı mi'de ile hâric olan ta'âmda hadm yesir olur ve kaçan mi'deden münhadir olsa em'âda o ta'âm meks eylemez belki hurûca mübâderet eder. Ve eger onların sebebi kurûh olursa ona sahc ve delâil-i kurûh delâlet eder ve eger onda balğam-ı lezic olursa balğamın şey-i hâricle hurûcu delâlet eder ve riyâh ve qarâkır dahi delâlet eder. Ve balğamîde bir şey-i şakîlin zelağı ihsâs olunur ve kurûhî olanlarda mekân-ı mi'de tahtında veca' ihsâs olunur. Ve eger zelağ olup kurhadan ve balğamdan hâdiş değil ise belki sū-i mizâc hasebiyle hâdiş ise ona 'alâmât-ı kurûhun olmadığı ve balğamın 'adem-i hurûcu delâlet eder.

Ve kaçan mebtûn olanlara fuvâk 'arid olsa huşuşan şâhib-i zahîre 'arid olsa o fuvâk zübûla mü'eddî yübse delâlet edip şerr olur. Ve kaçan mebtûn da'if olup tağdiye olundukta nabdı ziyâde olmasa ona 'ilâc olunmaz, zîrâ o mebtûnun nabdı kalilen kalilen sâkit olup düdi ve nemli olur ve ma'a-zâlik 'ayş ve ta'aşkulu olur ba'dehu nabdı batıl olur ve o hâl üzere iken dahi 'ayşı olup ba'dehu helâk olur.

Ve ma'lûm ola ki ishâl ve ihtilâfî aşnâf-ı muhtelifeden olup mirârî ve zebidî ve mevâdd-ı semice çavâ'ır ishâl edenlerin ishâli mu'cif olmaz, onun ishâli habs olunmak câiz olmaz, zîrâ onu habs emrâd-ı şa'be ve evrâm-ı rediyye-i habîşe hudûsuna mü'eddî olur.

Ammâ bedenî ve zevebânî olan ishâlin 'alâmâtı budur ki ona ahsânın selâmeti ve ahsânın ishâli icâb eden 'alâmâtın berâ'eti ve bedeninin isti'âl ve harâreti ve hummâ-ı dikkıyyenin mülâzemeti ve levn ve kıvâmın ihtilâfî ve râyihânın netni delâlet eder. Ve zevebân-ı ahlâttan hâdiş olan ishâl şadîdî-i mâi olur. Şahmî lahmın zevebânından olanlardan şadîd-i gâliz mündefic olur kurûhta olduğu gibi lâkin bunun şadîd-i gâlizî ma'a-düsümet olur ve elvân-ı muhtelif olur ba'dehu kıvâmında ihtilâf olmayıp şahm kıvâmında olur ve onun kıvâmı mâi dahi olmaz. Ve lahm-ı şahmî zevebânî gibi olur lahm-ı ahmerin zevebânî lâkin onun hâricinde düsümet olmaz ve âhiri dürdiyyü'l-levn olur.

Ammâ bunda fağl ve imtilâ olup tabî'atın onu def'ile hâdiş olan ishâl ona esbâb-ı mezkûre vü müstefriğin dem şırf ve nağî olup keşir olduğu ve bilâ-veca' def'aten hurûcu ve onda veca' ve da'f olmadığı ve onun nevâibi olduğu delâlet eder.

Ammâ ishâl-i zahîrenin bi'l-cümle aqsâmına hâric ve mer'î olan mevâddı delâlet eder. Ve o berd dahi delâlet eder ki mi'âya şulb olan maħalle cülûstan hâdiş veyâhûd bevâsîr ve şikâktan ve onlar gibi olan nesnelere hâdiş ola ve ishâl ve sahc-ı mütekkaddimden veyâhûd ğayr-i mütekkaddimden dahi zahîr hâdiş olur.

Ve etıbbâyı tağlît eden nesnelere olur: Em'âda süfl-i muhtebes-i mülim olur ve veca' hasebiyle uşâresini irsâl eder ve tevehhüm olunur ki onda zahîr 'illeti vardır ve şey'-i sâil zahîr mevâddıdır. Ba'dı kerre dahi balğama müşâbih hurâta hurûc eder ve zann olunur ki onun 'illeti zahîr-i balğamîdir. Pes vâcib olur ki onlara mağrûr olunmaya belki sebebin ne vech üzere olduğunda senin bildiğin üzere te'emmül oluna.

Ve mevdi'-i zahîr olan mi'â-ı müstakîm kurûhuyla onun fevkinde olan kurûhun farkı budur ki mi'â-ı müstakîm kurûhasından seyelân eden süflde netn olur veyâhûd onda süfl olur, netn olmaz.

Ve kaçan kurûh-ı em'â sâhibine ve dem ishâl edenlere batnında demin cümüdü olsa ona delâlet eden 'alâmâtı bu 'illetin esbâbı bâbında zikr eylediğimiz üzere olur ya'nî onların batnında intifâh olur ve defâten etrâflarına berd 'arıd olur ve kuvvetleri ve nabdaları sâkıta olur. Ve ishâl-i dem edenlere bu 'alâmetlerden biri 'arıd olsa batnında onun dem[i] cümüd eylemiştir.

Ve ma'lûm ola ki ihtirâk hasebiyle esved olan kıyâm ihdırâra mel eylese tabî'at o kıyâm-ı muhterîkin telâfî ve işlâhına mübâşeret eylemiştir, o kıyâm esvedin levnini tağyîr edip aħdâr ve ba'dehu aşfer edip o hâl üzere bâkî kalır.

Ve ma'lûm ola ki ba'dı kerre kıyâmla ğuded gibi biraz eşyâ hurûc eder ve tevehhüm olunur ki o eşyâ şahrûc-ı em'ânın hurâtası olur ve mağş ile hurûc eder ve ma'a-hâzâ o şey'-i hâric hurâta deĝildir belki hıltın fuğülüdür.

Ve ma'lûm ola ki bir kimsede kıyâm olup ba'dehu o kıyâm muhtebes olsa ve o ihtibâs ile kuvvet-ı sâkıta 'avdet eylemese onun da'f üzere bâkî kalıp kuvvetinin 'adem-i vüsbu bedeninin ğidâyı kabûl eylemediğinden olur.

Ve ma'lûm ola ki kıyâm 'arıd olan kimsenin nehâren kıyâmı leylen olan kıyâmından ekşer olsa ve belki iştihâ eylediği nesnelere her kaçan tenâvül eylese, nehâren ona kıyâm 'arıd olsa onun sebebi da'f-ı mi'de olur. Ve leylen kıyâm nehâren olan kıyâmdan ekşer olsa onun sebebi kebidin da'fı olup ğidâsı redî olur.

Ve ma'lûm ola ki kıyâmla laţîf hürûc edip keşîf bâkî kalsa ekşer-i hâlde kûlinc-i şedîd ihdâs eder.

Üçüncü Faşl Muţlakân İshâl Mu'âlecâtı Beyânındadır

Ben derim ki evvelâ vâcib olur ki ifrâ-tı ishâl bâbında zıkr olunan edviye-i meşrûbe ile isti'ânet oluna; bu bâb hîn-i hâcette kırâ'et olundukta o bâb dahi ma'iyyetinde kırâ'et oluna.

Ve bundan sonra yine biz deriz i ishâl min-haysü hüve ishâl, muqabîdât ve muğallızât-ı mevâdd ile ve muğarriyât ile men' olunur ve çok kerre dahi muhaddirât isti'mâline hâcet olur. Ve kezâlik ba'dı kerre ishâl müdirrât ve mu'arriqât ve mesâmm müvessî'ât ve muqayyî'ât ile dahi mu'âlece olunur, zîrâ cem'ân bu mezkûrlar mevâdd-ı ishâli cihet-i ishâlin hilâfına tahrik eder. Ve eger ishâle harâret dahi muhâlâta eder ise o edviyeye müberridât dahi idhâl olunur veyâhüd o edviyenin müberrid olanları ihtiyâr olunur ve müvessî'ât-ı mesâmm ve mu'arriqât hâricden isti'mâl olunur. Ve eger ishâle berd muhâlît ise edviye-i mezkûreye mûsahhinât idhâl olunur veyâhüd o edviyelerin teşhîni olanları ihtiyâr olunur. Mûsahhinâta ekşer-i ihtiyâc kuvve-i hâdimenin da'fı katında olur. Ve lüzücelti ahlâţ hasebiyle süded dahi var ise da'f-ı hadmda zıkr olunan edviye ile isti'ânet olunur. Ve müberridâta ekşer-i ihtiyâc kuvve-i mâsike da'fı oldukta olur .

Ve eşyâ-i hârr ba'dı kerre habs-i tabî'ate mu'tn olur gıdâyı serî'an tenfîzi ile ve idrâr ve ta'rîki ile.¹²⁹ Ve bu ef'âli ba'dı kerre şarâb-ı şırf u kavî vü 'atîk dahi işler, zîrâ ishâli olan kimse bu şıfat üzere olan şarâb aqdâhını birbirinin 'akıbında ve hâlfinde şürb edip ve dâimâ sekrân gibi olmakla tabî'atı muhtebise gibi olur.

Ve ma'lûm ola ki aşhâb-ı ishâle tenvîm enfa'-ı eşyâdan olur.

Ve eger ishâlle su'âl dahi olur ise humûdat-ı şedîdesi ve kabdı olanları terk eder ve e'ime ve ağdiyeden o keyfiyyetler olmayanlarını ihtiyâr eder ve bâride-i muğarriye tenâvül eder ve kezâlik cirminde şalâbet olup takviyesi olan ağdiyeyi ihtiyâr eder sevîk mişliller gibi, ahsâ ve meraç gibi sâil olanlar ishâle muğırr olur.

129 Ya'nî keylusu serî'an tenfîz edip şüfl-i keşîf ve miqdâr-ı kalîl kalıp ihtibâs 'ârîd olur.

Maflûm ola ki taḥliye olunan rubûb ‘aşaşı taḥrîk etmekle ishâle muḍırr olur.

Ve ishâli ḥabs eden tedâbîrin biri dahi ḥammâm ve delk olur mesâmmı tevsī eylediği için. Ve merûḫât ve delûkât çok kerre mevâddı zâhir-i bedene cezb [386a] eder. Ve o câziblerden biri edhân-ı ḥârre olur dühn-i şibt ve onun emşâli gibi. Ve kezâlik ḥavâbis-i ishâlin biri dahi baṭn üzere meḥâcim vaḍı olur. Tecrîbe ile sâbittir ki ishâli ve saḫcı olanların buṭünuna meḥâcim vaḍı olunup dört sâ‘at miḫdârı baṭnı üzere terk olunsa ishâl muḫtebes olur, biz dahi onu tecrîbe eyledik. Ve ḥavâbis-i ishâlin biri dahi mi‘de ve em‘âyı taḍmîd olur ve onun ḍımâdı bi-ḥasebi'l-ḥâcet kâbıḍa-i ḥârre veyâḫûd kâbıḍa-i bârîdeden ittiḫâz olunur.

Ve eger sebeb-i ishâl mi‘deye ve mi‘âyâ munşabb olup ta‘âmı isâle eden ḫılṭ olur ise ve onun istifrâğına şâir aḫlâṭ dahi tebe‘iyyet edip aḫlâṭ o sebebden istîşâl ve istihlâk olunur ise veh-i tedbîrde hev¹³⁰ ve ḍaḫf veyâḫûd sühûlet olur. Ve eger edviye istî‘mâl eder isen onda mü‘ebbeden edviye-i müfredde istî‘mâl eyle; eger nâfi‘ ve nâci‘ olmaz ise edviye-i mürekkebeye mürâca‘at edersin.

Ve ḥâbisât-ı ishâl müceffife-i müeybise olur veyâḫûd muḫabbıḍa-i muḫassire yâḫûd muḡarriye-i müseddidetü'l-mesâmm olup seyelâna ṭarîḫ olan mesâmmâtı tesdîd eder.

Ḥâbisât-ı müfrededen bârîde olan edviyeler cülleenâr, ‘afş, akâkıyâ verd, şamḡ-i a‘râbî, ṭîn-i maḫtûm, ṭîn-i Ermenî, ṭarâşîş ṭabâşîr-i maḫlûvv ḫuşuşan o ṭabâşîr-i maḫlûvvün kâfûr ile terbiye olanları. Ve kezâlik ḥâbisât-ı bârîde-i müfrededendir şemere-i ṭarfâ, ‘ulleyḫ, ḥabb-ı rummân, summâḫ, enberbâris, zerâvend, bezr-i ḫummâḍ, bezr-i ḫatûnâ'l-maḫlûvv, küzbere, bezr-i lisânu'l-ḫamel, ‘uşâre-i liḫyetü’t-teys cemî‘an bunlar o edviye-i müfrededen olur. Ve bezrû'l-verd dahi ceyyiddir. Ve ficc olan şemeretü’t-tûş nâfi‘dir ḫuşuşan saḫca ziyâde nâfi‘dir. Ve kâbıḍa ‘uşâreler ve rubûblar müceffifedir. Ve ‘uşâre-i baḫlatu'l-ḫamḫâ bir üḫıyye şûrb olunsa nâfi‘dir. Aşlâ zebedî olmayan râib-i maṭbûḫ dahi nâfi‘dir.

130 Kânûn'un ‘ibâretide vâkı‘ olan “ḥâne”nin maşdarı “hvn” ḍamm-ı hâ ile olursa ḍaḫf ma‘nâsına ve fetḫle olursa sehl ma‘nâsına olur, ikisine dahi ḫaml olunmak ihtimâldir.

Ve hâbisât-ı ishâlden hârre-i yâbise olan edviye-i müfrede bunlardır: kemmûn-ı maqlüvv, nânḥâh, enîsûn-ı maqlüvv, kuşâr-ı kündür, mürr, mey'a-i yâbise, dâr-ı şîşe'an, lâzen. İşbu lâzenin nefsi bir dirhem miqdârı maṭbûhla saḳy olunur. Ve kezâlik cübni-i 'atîk maqlüvv olduḡu hâl üzere iken aḡz veyâḥûd 'uşâre-i kâbîda ile ṭabḥ olunup isti'mâl olunur velâkin ta'ṭîş eder. Ve cübni-i 'atîkin efdal-i tedbîri mâ ile ve milḥ ile kirâren ve mirâren ḡasl olunur yâḥûd o cübni'nün milḥini iḥrâc eden ṭabḥla cübni ṭabḥ olunup ba'dehu tecfî olunmakla olur. Ve bu cübnden bir dirhem miqdârı tenâvül olunsa onun ishâli ḥabsi cemî'an hâbisâttan ḳavî olur.

Ve şıbyânın ishâli için cevz-i muḳaşşer şeyy olunup daḳḳ olunur ve sükker-i maqlüvv ve mâ-ı bârid ile funduḳ kadar saḳy olunur ve zâcât ve infehât dahi 'aḳl ve ḥabs eder. Ve ba'dı kerre şıbyâna infehâ-i cedîden rubu' dirhem miqdârı mâ-ı bârid ile saḳy olunur ve kebîr olanlara rubu' dirhemden ziyâde saḳy olunur. Ve bir dirhem taḡşan infehâsı saḳy olunsa şürbü sâ'atinde baṭnı ḥabs eder. Ve yâcib olur ki enâfiḥ şürbüne bir dâniḳtan bed' oluna, eger nefî olmaz ise tedricle ziyâde oluna velâkin dirhem-i vâḥid tecâvüz olunmaya. Ve ḳarîben tedbîri sebḳat eden cübni-i 'atîkten miqdâr-ı dirhem saḳy olunsa infehâdan ḳararı eḳall ve fi'li aḳvâ olur. Ve ba'dılar zu'm eylediler ki bir ḳıṭ'a miş¹³¹ ya'nî palâs tesevvüd edince ḳadar iḥrâk olunup sonra ondan nişf dirhem miqdârı saḳy olunsa ishâl eder. Mu'âlicînden benim bir şadîḳim dahi o ba'dın dediḡi üzere benim tecrîbe ile mezkûr palâsın ḥabis idüḡü ma'ḳlûmum oldu diye bana ḥaberi verdi ve onu taşdîḳ eyledi. Ve yalnız kemik ekl eden kelbin necâseti bir buçuk dirhem miqdârı maṭbûhla saḳy olunsa bi-ḳuvvetin ḥabs eder ḥuşuşan mâh-ı temmüzda aḡz olunup yâbis olan ḥur'-ı kelb ziyâde ḥabis olur.

Ve ḳavâniş-i ne'âm¹³² tecfîf olunduktan sonra törpü ile törpülenip bürâdesinden üç dirhem ḳadar rubb-ı âsla veyâḥûd bi-ḥasebi'l-emzice rubb-ı sefer[cel] ile zerebi olanlara saḳy olunsa zerebini ḥabs eder. Ve kezâlik keçi sütü ḡalîz olunca ḳadar ṭabḥ olunup veyâḥûd onun içine raḳf ya'nî kızgın demir üç def'a ilḳâ olunup saḳy olunsa zerebi ḥabs eder. Ve ba'dı kerre o

131 "Miş" mîmin kesri ve sîn-i mühmelenin sükûnu ile palâs ma'nâsındır, *Ḳâmûs*'ta ve *Tercüme-i Şihâh*'ta muşarraḥtır.

132 Ṭab' ile olan nüshada "ḳavâniş-i ne'âm" bedeline "ḳavâniş-i decâc" vâḳif olmuştur.

sütün içine erüzz-i maqlüvv ilkâ olunur ve ba'đı kerre zikri sâbık edviye-i muqavviye ile dahi taqviye olunur hâcet olur ise. Ve kezâlik âkil-i 'ızâm olan kelbin recî-i ebyadı dahi habs-i zereb eder. Ve yumurta sarısı hâll içinde selk olunup tenâvül olunsa o dahi hâbistir.

Ve bürüdete mâil olan mürekkebâtan olur mümessek akrâş-ı tabâşîr ve felendâykûn tesmiye olunan akrâş-ı 'ulleyk ve tîn-i mahtûm akrâş-ı ve cüllenâr akrâş-ı ve filzehrec akrâş-ı ve akrâş-ı tarâşîs ve akrâş-ı zaferân ve akrâş-ı afyûn ve akrâş-ı haşhâş-ı mümessek ve habbu'l-afyûn ve habbu'l-yebrûh ve sefûf-ı rummân ve sefûf-ı senderûs.

Ve ishâl-i müfrih için isti'mâl olunan bunlardır: Şadef-i muhrağ ve tîn-i Ermenî munâsafeten ağız olunup mecmû'undan iki dirhem miqdârı isti'mâl olunur ve maqleyâşâ aşnâfı tîn-i mahtûm^{ve tîn-i mahtûm}la veyâhüd tîn-i mahtûmsuz isti'mâl olunur velâkin onu kaly etmekte mübâlağa olunmaz kuvveti gitmesin için belki kıdr içine vaç olunup âteş üzere kılınıp kaçan kıdr kızdıkta inzâl olunur ve kıdrın içinde o devâ tahrik olunur ve o miqdâr-ı kaly kifâyet eder.

Ve harârete mâil mürekkebâtan olup kiminde harâret kalîle ve kiminde keşire olur: Akrâş-ı efâvîh ve cüvârişen-i Huzî ve bizim akrabâdinde zikr ettiğimiz cüvârişenlerin ve kezâlik büzür-ı kabîda cüvârişeni ve akrâş-ı kehrübâ ve akrâş-ı zaferân. Ve kezâlik bu devâ dahi mürekkebât-ı hârredendir: Gayr-i meşkûb ve ağız olan ağız kuşûr-ı rummân, summâk, fülful her birinden yarımşar dirhem ağız olunup ba'de'n-nahl beyâd beyde ma'cûn kılınıp ve bir oyulmuş enârın içine konduktan sonra re'si şahımıyla şedd olunup cembr üzere o enâr vaç olunur. Ve yine o mürekkebât-ı hâbise-i hârredendir dağık-ı hınța ağız olunup nânhâh, huruf ve şemeretü't-tarfâ bu edviye ile hâll olunup ve zeyt-i ünfâkla ma'cûn kılınıp tahtîz olunur ve tennürda kurutulur ve ba'dehu ondan on dirhem ağız ve dağık olunup mâ-bârid ve kalil şarâbla sağı olunur.

Ve yine bu kabîdendir şıbyâna dişleri nâbit oldukta 'arîd olan ishâlin 'ilâcı, o 'ilâc budur: Haşhâş, habbu'l-âs, küdür-i zeker, su'd her birinden yarımşar dirhem; bu edviyeler ağız ve nâ'imen sağı olunup ve onun emdiği lebene hâll ve idâfe olunup sağı olunur.

Ve bu kabîden olur bu devâ-i ceyyid ü mücerreb: Zebîbin habb-ı mücfeffi ağız ve gubâr mişlli olunca kadar sağı olunur ve kezâlik 'ızâm-ı muhrağ

aḥz olunur ve kezâlik lübb-i bellût ve infeḥa ve küzbere-i maḳlûvve ve summâḳ ve ḥarnûbu'ş-şevk ve bezr-i kerefs ve sirkede menḳû' kemmûn ve ḥubz-ı faṭîr-i yâbis ve kündür ve nânḥâh; bu devâlar mütesâviyetü'l-evzân aḥz ve ceyyiden saḥk olunur ve ref olunur ve o eczâlardan infeḥa ekall kılınır veyâḥûd onların nişfı miḳdârı kılınır ve ondan birer ḳamîḥa tenâvül eder ve bir günde mecmû'-ı mütenâveli yirmi dirheme bâliğ olur eger o cüz'lerin infeḥa eḳallı olur ise ve eger infeḥa o cüz'lerin her birinden eḳser olur ise yevm-i vâḥidde tenâvül eylediği yirmi dirhemden eḳall kılınır ve bu vech üzere zıkr olunan devâyı isti'mâl yevm-i vâḥidde ishâl ḥabs eder.

Ve bu ḳabîlden olur su'd, sünbül, cüllenâr, diḳâḳ-ı kündür, 'afştan bir şey' ki yarım cüz' ḳadar ola, bu mezkûr aḥz ve suda taḃḥ ve ba'dehu o su taşfiye olunup üzerine sükk-i mümeşsek ve 'ûd-ı ḥâm-ı ceyyidden bi-ḥasebi mâ-yücibuhu'l-ḥâl bir şey' ekilip şûrb olunur ise.

Ve yine bu ḳabîldendir zencebil, zâc-ı esâkife, summâḳ aḥz olunup iki dirhem miḳdârından iki mişḳâlê varınca ḳadar [386b] istifâf olunur.

Ve bu ḳabîlden olup ḥarârette itidâle ḳarîb olanlardan olur bersiyâvşân ve sünbül tîb ve sîl-i¹³³ emles bezri ve lübbü's-sîl ve bâzâverd¹³⁴ ve şecere-i şanevber kökü aḥz olunup onlardan akrâş ittîhâz olunup onları isti'mâlî nâfi' olur.

Ba'dı Edviyede Olan Esrâra İşârettir: Ma'lûm ola ki taḃâşîre ihtiyâcın sebebi ḥabs-i dem olur. Ve büzûra ihtiyâc em'âda olan ishâli ḥabs için olur. Bezr-i ḳaṭûnâ ve lisân-ı ḥamel-i maḳlâyâ ihtiyâc maḡş olur, zîrâ nefsi ishâli esviḳa¹³⁵ izâle eder ḥuşuşân kirâren ḳaly olunan esviḳanın nefsi ishâli izâlesi mü'ekkede olur. Maḡş olmadıkça bezr-i ḳaṭûnâyâ ve lisân-ı ḥamel-i maḳlûvve ḥâcet olmaz.

Ve onların ḡidâları bundan âḳdem bizim zıkr eylediğimiz aḡdiyeler olur. Ve beyd-i meslûḳun menfa'ati mi'âyı 'aḳr eden ishâle olur. *Ṭaḃla olan nüshada "em'â 'ufûnetinden ḥâdiş olan ishâle menfa'ati olur" diye zıkr olunmuştur.* Ve o beyd-i meslûḳ kebidî ve mi'adî olan ishâle muvâfiḳ olmaz belki ba'dı kerre aḳrârı olur.

133 "Sîl" ayrıḳ köktüdür.

134 "Bâzâverd" boḡa dikendir.

135 "Esviḳa" sevik'in cem'idir.

Ammâ muhaddirât isti'mâli muğırrdır ve onda ĥaţar vardır her ne kadar onu isti'mâle ba'đı kerre ĥâcet mess ederse, zîrâ muhaddirât mevâddı tağlız ve tenvîm eder ve lez'î ihşâs ĥasebiyle kıyâmı olanların kıyâma ihtiyâclarını ibtâl eder. Bu menâfi'ler muhaddirâtta mevcûde iken yine keyfe mâ-kâne onları isti'mâl vâcib olmaz eger terkinde mendûĥa ve sıfa var ise. Ve mendûĥa olmayıp isti'mâlleri vâcib olur ise bedeninde bürüdet ve kuvvetinde da'f olup nabđında o âfetler zâhir olur ise yine muhaddir sağy olunmaz. Ae ammâ onlara dahi sağy olunmak icâb eder ise o muhaddirâta cünd-i bîdeste ve za'ferân ve o mişliler ĥalt olunur. Ve afyûndan şiyâfe ittiĥâz edip o şiyâfi ihtimâlle helâk olanları biz müşâhede eyledik. Ve kaçan muhaddirâtı şiyâfla isti'mâl mümkün olur ise meşrûben isti'mâl olunmaz ve đimâden isti'mâl mümkün ise ĥamûlen ve şiyâfen isti'mâl olunmaz.

Ve đimâdât-ı muhaddire cümlesinden olur bu đimâd ki onun nüşhası budur: Afyûn, bezr-i benc her birinden birer cüz, cüftü'l-bellût, cüllenâr, aĥâkıyâ, kündür her birinden beşer cüz; bu eczâlar benc 'uşâresi ile yâĥûd ĥaşĥâş kabuğu 'uşâresiyle veyâ ikisinin matbûhuyla cem' olunup tılâ olunur ve o tılâ ceyyid muhaddir olur.

Şıfat-ı Meşrûb-ı Kavıyyetü'l-Kabd: İnfelĥa-ı ernebden yarım dirhem kadar aĥz olunup ondan aĥrâş ittiĥâz olunur ve şerbet-i vâĥidesi yarım mişķâl olur.

Ve o meşrûbâtan olur 'afş-ı ficc bir cüz, kündür, afyûn her birinden yarım cüz; şerbet-i vâĥidesi bir dirhemdir.

Ve kezâlik bezr-i benc, afyûn, ĥaşĥâş, çabâşîr, cüllenâr, kündür veznleri berâber aĥz olunur; şerbet-i vâĥidesi bir dirheme varınca kadar olur.

Ve kezâlik afyûn, senderûs, diĥâĥ-ı kündür, mürr, za'ferân; bu mecmû'dan iki ĥabbe kadar sağy olunur ki her ĥabbesi ĥımmaşa miĥdârında olur.

Ve bundan dahi aşlaĥ olur cünd-i bîdeste, afyûn, mey'a-i sâile, bezrû'l-benc, mürr, za'ferân, kündür, esârûn, nânĥâĥ; bu edviyeler mütesâvi-yeten aĥz olunup rıĥvesinden muşaffâ olan 'asel ile ma'cûn kılınır ve şerbet-i vâĥidesi nebķa-i vâĥide kadardır.

Ve kezâlik mürdâsenc rubu'-ı dirhem, infelĥa yarım dirhem 'izâm-ı muĥraĥa, 'afş birer dirhem, afyûn bir dânik. Ve kezâlik aĥrâş-ı bezrû'l-benc ve ma'cûnu'l-benc dahi sağy olunur.

Ve kezâlik bu meşrûb-ı muhaddir dahi isti'mâl olunur ki iki günde ishâli kaç eder, o meşrûb budur: Nānhāh, bezr-i kerefs, rummān-ı hāmiḍ kuşûru, 'afş, ebhel her birinden birer cüz', afyûn yarım cüz'; bu mecmûc saḥk ve kuhl gibi kılınır; şerbet-i vāhidesi akşam ile ve şabāhla birer mişkâle varınca kadar olur ve şıbyāna bir dāniḳtan iki dāniḳa varınca kadar saḳy olunur.

Edviye-i ishâlden olup ma'â's-su'âl ishâli olanlara dahi saḳy olunan devâlar budur: Ās, maştakî, şamg-ı 'Arabî, kündür, bezr-i ḳaṭünâ-ı maḳlûvv, ṭabāşîr, neşâ, şāh-bellû ṭ, cevz, levz-i meşvî.

Ve bi'l-cümle vâcib olur ki onlara ḥumûdat ve 'ufûşat-i şedîdesi olan devâlar saḳy olunmaya ve tesdîd ve taḡriyesi olanlar saḳy oluna. Eger 'ufûşatı olan devâ saḳy olunmak iḳtidâ ederse onu saḳydan sonra üzerine şadı müleyyin olan le'ûkât saḳy oluna.

Ve zikri âti edviyeden ittiḥâz olunan le'ûkâtın çoḡu iki emri ya'nî ishâl ve su'âl devāiyyeti menfa'atlerini cem' eder, o edviyeler bunlardır: Haşhâş, keşîrâ, şamg ḥarnüb, semeretü'l-âs, neşâ-ı maḳlûvv ve bu mişlîlerden ittiḥâz olunan el'ibe dahi iki menfa'ati câmi' olur ki o eşyâlar evvelâ ḳaly olunup ba'dehu lu'âbını ihrâcda ihtiyâl oluna.

Ammâ onların aḡdiyelerini o ḡidâlardır ki onlarda lez' ve mülûhat-ı keşîre olmaya ve kuvvet-i dâfi'ayı fahrîk eden ḥumûdat-ı müziyesi dahi olmaya. Bu ḡidâ-ı mevşûf bizim zikr eylediğimiz leben-i maṭbûh u merḡûf gibidir ḥuşûşan o leben-i merḡûf ki onda mirâren ḥadîd-i muḥammâ itfâ olunmuş ola. Ve bundan dahi ecved olur menzû'ü'z-zebed râib miḳdâr-ı ḳalîl erüzz-i maḳlûvv ve cāvers-i maḳlûvv ile ṭabḥ oluna ve 'alîlin onları ḥaḡmının ve istimrâsının miḳdârı tecribe olunup istimrâ edecek miḳdârı onlardan saḳy olunur ise ve eger 'alîl onlardan miḳdâr-ı mu'teber bir nesne istimrâ eylemez ise miḳdâr-ı ekall saḳy olunur.

Ve elbân-ı maṭbûhadan taḳviyesi eşedd olan leben leben-i baḳardır. Ve maḥrûrîne evfaḳ olan leben-i mâ'izdir. Ve leben-i mâ'izde muvâfaḳat-ı mezkûre ile nef'-i âḥer vardır, zîrâ onun ḳabḳı ziyâdedir. Ve râibden mâ'-adâ maḥrûrîne muvâfiḳ olan aḡdiye müberrid ve müceffif olan lübâb-ı semîin maḳlûvvu olur ve daḳîḳ-i ḥubz ḥall ile ma'cûn kılındıktan sonra ondan ceyyiden ittiḥâz olunan ḥubz olur ve bu ḥubzun maḥrûrîne muvâfaḳati ḡâyete bâliḡa olur.

Ve kezâlik o 'ades-i maṭbūḥ ki onun iki kerre suyu dökülüp üçüncü def'ada sühûnet gelince kadar ṭabḥ oluna, gerek ise o 'adese ekşi katılsın gerek katılmasın nâfi' olur.

Ve kezâlik ḥummâdiye dahi muvâfıktır. Ammâ ḥavâmiḍ olan ağdiyeler summāk ve ḥabb-ı rummāndan ka'k ile ve küzbere ile ittiḥāz olunan ḡidālardır ve ba'ḍı kerre içine erüzz dahi katılır. Ve ḥall ile maṭbūḥ olan bâkılâ onlara ceyyid olur.

Ve onların ḡidâlarından bu ḡidâ onlara ḡidâ olduğu gibi ishâle 'ilâc-ı ceyyid dahi olur, o ḡidâ budur: Sevîk-i şa'îr iki avuç, bezr-i ḥaşḥâş bir avuç, kışr-ı ḥaşḥâş bir avuç; bu mezkûrlar ceyyiden ṭabḥ olunup tenâvül olunur. Eger zıkr olunan ḡidâyı sevîk-i tuffâḥ-ı ḥāmıḍ ile yâḥūd ḥabb-ı rummān yâḥūd summāk ile taḥmîş edersen emr/şayâb olur. Ve onların emlâhı milḥ-i derânî olur velâkin o milḥ ba'de' d-dakk kalye ceyyid ile kalye olunur ve ona ḥabb-ı rummān ve küzbere ve summāk ḥalt olunur. Ve eger 'alilde ḥarâret-i şedîde yok ise ona cübn-i 'atîk-i maḳlûv ü medkûk dahi ḥalt olunur.

Ve vâcib olur ki onlara fakat bâride olan edviyeler saḳy oluna ona âḥer nesne ḥalt olunmaz, zîrâ bârid devâ ḥabs-i ishâle ve 'aḳla devâ-i kâfidir. Ammâ edviye-i ḥarreye ḥalt ḥalt olunur ve sâir edviye-i keşîre ile ḥalt olunmağa muhtâc olur lâkin heydâda şurûṭ-ı mezkûresi üzere isti'mâl olunur.

Ve südedî ve veremî olan ishâlde tenâvül-i luḥûma ruḥşat ṭayâhic ve kıbâc ve derârîc ve 'aşâfir ve ḳanâbir luḥûmlarına olur ḥuşuşan erneb ve ḳaṭâ¹³⁶ ve şefânîn ve fevâḥit ve sevdânî luḥûmuna ruḥşat ziyâde olur ve aşveb olan bu luḥûmlar muḥammaḍaten ve müberrezeten ve meşviyyeten isti'mâl olunmaktadır.

Ve kezâlik ḥallde meslûk olan şufretü'l-beyḍ ve o meşuşât ki ḥabbu'r-rummān, keşîrü'l-'acem zebîb, küzbere, summāk ve bunlara müşâbih olan semeretü'l-'ullayk ve 'asâlic-i kerm ve varâḳ-ı ḥummâḍ ve varâḳ-ı lisânu'l-ḥamel ile ittiḥāz oluna ve ṭabḥı [387a] mükerrer olan kerneb ve ḥall ile maṭbūḥ olan semek-i şıḡâr bi'l-cümle bu ağdiye muvâfık olur.

Ve bu eşyâlar dahi ebâzîr mecrâsına câriye olur ve o eşyâlar budur: Fustuḳ zehresi ve zehretü'z-zurûr ve küzbere ve ḥabbu'l-âs.

Ve kaçan luḥūmu ʿalîl olan kimse ḥaḍm eylemese onlar için bir midakḳa ile laḥm-ı ferārîc ve kıbâc mişliler daḳḳ olunup kuvvet ile taḃḥ olunur ve ona erüzz veyâḥûd ḳalîlül-miḳḍâr câvers ḥalt olunur ve bu mecmûʿun taḃḥmdan sonra taşfiye olunup muşaffâsı yine nâr üzere îʿade olunur inʿîkâda ḳarîb olunca ḳadar ve sonra summâḳ ile veyâḥûd ḥabb-ı rummân mişliler ile taḥmîş olunur.

Ve onlara girdinâc¹³⁷ dahi nâfiʿdir eger ʿalîlin ḥaḍmında fesâd yok ise. Ve vâcib olur ki o girdinâc miḳḍâr-ı ḳalîl milḥ ile temlîḥ oluna, onun milḥi ziyâde kılınmaya. Ve o girdinâca bir ḥadîd ile garz olunup ondan ruṭûbet-i keşîre iḥrâc oluna ve onlara paçanın dahi eger erüzz-i maḳlûvde taḃḥ olunursa menfaʿati ziyâde şedîde olur. Ve onlara fevâkihten ictinâb eylemek vâcibdir her ne miḳḍâr o fâkihe ḳâbîda dahi olursa lâkin o ʿalîlin miʿdesi eṭʿime-i sâireden teneffür edip fâkiheden gayri nesneye miʿdesi ḳabûl eylemezse fâkihe tenâvülüne ruḥşat verilir. vV onlara şâh-bellût ḳarar vermez ve kezâlik ḳasb dahi muḍîrr deḡildir. Ve kaçan onların miʿdelerinde eṭʿime-i laṭîfe fâside olur oṭsa onlara bir miḳḍâr ḡalîz olan eṭʿime iṭʿâm olunur, rubûb-ı ḳâbîda ile ekârî iṭʿâm olunur ve erüzz ve câversten mütteḥâz aḥsâ mişliler dahi iṭʿâm olunur. Ve onların baʿduları ḳarîş-i buṭünla dahi intifâc ederler ve kezâlik eṭʿayib-i baḳardan mütteḥâz sikkâc ile dahi intifâc ederler o ʿalîl sikkâc-ı mezkûru yalnız şerîḥ ile maʿan tenâvül eder veyâḥûd eṭʿayib-i uḥrâ ile yaʿnî ʿalîle muḍîrre olmayan eṭʿime-i sâire ile tenâvül eder ḥaḍmında kuvvet var ise iştihâ eylediḡi nesnelere ona ḍamm eder. Ve zikri mürür eden buṭünün muvâfakati aşnâf-ı ḳiyâmin cemʿisine ʿâmm olmaz belki kimine muvâfîḳ ve kimisine nâ-muvâfîḳ olur.

Ve aḥşâb-ı ishâle tenâvülü maḥmûd olan aḥsâdan olur ḥaşḥâş aḥz olunup ḳaly-ı ḳavî ile ḳaly olunur baʿdehu o ḥaşḥâş-ı ḳavîden erüzz ve câversle ḥasven ittihâz olunup murâd eder ise summâḳ ve ḥabb-ı rummânla taḥmîş olunur veyâḥûd kaʿk-ı yâbis ve erüzz ve keçi böbreḡinin şâḥm ile ḥasv ittihâz olunur veyâḥûd mâ-ı maṭarda bir gün ve bir gece summâḳ naḳʿ olunur ve ḡalebe-i ḥafîfe ile kaynatılıp baʿdehu taşfiye-i şedîde ile taşfiye olunur ve o muşaffânın içinde zürre naḳʿ olunur ve naḳʿ tamâmindâ taḃḥ olunup kuvvet ile mers olunup taşfiye-i şedîde ile taşfiye olunur ve şüflü remy

137 “Girdinâc” şişle çevirip laḥmı şeyy eylemektir, ʿavâmm ona kebâb derler.

olunup ve muşaffâsı nâr üzere vađc olunup cūd¹³⁸ ile mers olunmaktan hālî kılınmaz, ğırâ gibi olunca kadar karıştırılır ba'dehu kalilen milh ile taṭyṭb olunur ve onun tenāvül edeceği şey²-i desim cedy şahmı ve levz-i maḳlūvv ve ḳalil zeyt olur. Ve onun ṭa'âmında milh ve dūsümet ziyâde kılınmaz ve ğidâ gerek hârr ve gerek bârid olsun onun şan'atı minvâl-i mezkûr üzere olur ve zeyt-i ünḑâk dahi onların dūsümâtından olur.

Ve vâcib olur ki onların suyu mâ-ı maṭar kılınır, zîrâ mâ-ı maṭarda ḳabđ vardır. Muşannif der ki ben zann ederim ki mâ-ı maṭarın keşret-i nefc-i bu sebebdendir ki onun kevide incizâbı serc ve kezâlik taḥlîli dahi serc olmakla keylûsta ruṭûbet bâkî kalmaz. Ve onlara şarâb kerih olur ve eger onu istirmâl iktidâ ederse kuvvet kaviiye olup şarâb ile inticâşa ḥâcet olmakla ḳalîlu't-ṭa'm olan esved-i ḳabıđ sakı olunur.

Ve aşhâb-ı ishâle aşveb olan budur ki ağdiyeden aşnâf-ı keşire tenāvül eylemeyeler ve mirâren dahi tenāvül eylemeyeler ṭa'âm-ı vâhiddin ya'nî levn-i vâhiddin miḳdâr-ı kalil ile iktifâ edip ve küllü yevmin bir nevbet tenāvül eyleyeler ve akbağ olan ağdiyeyi ağdiye-i müte'addide olduğu şürette taḳdîm eyleye ve ğidâlarını tenāvülden mukaddem sefercelden ve rummân-ı hâmiğdan bir şey maşş eyleye ve ṭa'âm üzere şürb-i mâ eylemeye. Ve şürb-i mâi elbette terkê şabr ederse onun şabrı bi-nefsihi ishâle c'îlac-ı ceyyid olur huşuşan o şabr üzere iken hareket dahi eylemeye.

Ve vâcib olur ki aşhâb-ı ishâlin etrâf-ı âliyeleri ğamz oluna ğidâ c'ulve müncezib olsun için. Ve edviye-i ḳabıđa ve mümsike-i bâride ve hârr ve muḥṭaliṭa ile bi-ḥasebi'l-hâl mi'deleri üzere dîmâd oluna. Ve vâcib olur ki onda sünbül ve maşṭakî ve mürr ve ka'k kılma ve eger o edviye-i dîmâda meysevsen dahi idhâl olunur ise nefc-i keşir olur.

Tılâ-ı Ceyyid: Bu tılâ ile mi'de ile kebid arası taṭliye olunur eger ishâl bi'l-müşâreke mi'de ve kebid ḥasebiyle olursa: On dirhem efsentün şarâbla ṭabḥ olunup bir mevđice ḥırka üzerinde taşfiye olunduktan sonra vađc olunur ba'dehu verd, cülleñâr, âs-ı yâbis, heyûkaştidâs¹³⁹, aḳâḳiyâ, c'afş mütesâviyetü'l-evzân aḥz olunup mâ-ı âs ile ḥalṭ olunduktan sonra zikr olunan edviyeler ile efsentîn-i mezkûr taḥmîr ve taḥşîr olunup dîmâd olunur.

138 "Cūd" ḥaşeb ma'nâsınadır.

139 "Heyûkaştidâs" liḫyetü't-teys taḥṭında nâbit olan ṭurşuştur. İbn Kütbî.

Ve ma'fûm ola ki tiryâi ğaşyi icâb ve kuvveti işkât edip sebebi hummâ-ı şedîde ve verem olmayan ishâlin küllîsine cidden nâfî olur.

Ve o kimseler ki onda dâf olup ishâli munkaṭıf ola velâkin bedeni ğı-dâyi kabûl eylemeye, onun tedbîrinde re'y-i şavâb budur ki ona 'aşâfir ve nevâhid, muṭaycenât şadrları iṭ'âm olunur, baṭı'etü'l-inhidâr olan etrâf-ı 'azîmeleri verilmez ve kezâlik şehveti keşîr ve hadmı kalîl olanlara dahi onlar iṭ'âm olunur. Ve dahi laḥm-ı aḥmer zeytle maḳlî kılınıp üzerine dâr-ı şîni ekildikten sonra verilir. Ve o luḥûm şarâb-ı sefercel ve şarâb-ı tuffâhta tenâvül olursa nâfî olur, Allâhu ta'âlâ a'lemu.

On Altıncı Fennin Beş Maḳâlesinden İkinci Maḳâlesi İstiḳlâkâtın Aşnâf-ı Muhtelifesi Beyânındadır O Dahi Fuşûlü Müştemiledir

Evvelki Faşl İshâl-i Kebidî Beyânındadır

İshâl-i kebidînin esbâbını ve esbâbına olan mu'âleceleri bundan aḳdem sen bildin. Ve sen onlara mu'âlece kaşd edersen mahalline rücûc edip kebidin sū-i mizâcına ve dâf-ı kebidî ve kebidîni yeremine [387b] ve südedine ve imtilâsına müte'allik bâbında zikr olunan 'ilâcın küllîsiyle mu'âlece eyle ve onlar ile 'amel edersen tamâmen o esbâblara 'ilâc etmiş olursun. Ve bu bâbda bizim zikr edeceğimiz tedbîrde mazinne-i vukûc olan ḥaṭâlardır.

Kaçan ishâl-i kebidîsi olanlara aḳl ṭabî'at eylesin için südedi taḳviyeye mü'eddî olan kâbîd edviye saḳy olursa ḥaṭar-ı 'azîme mü'eddî olmakla o tedbîr ḥaṭâ olur. Ve kezâlik çok vâkıc olur ki câhil olanlar ishâl-i kebidîsi olanların kebidî üze ebârid olup demi muḥaşşir ve muṭfî olan edviye ile tîlâ ederler ve o tîlâ kebidî 'ufunete müheyyi'e ve müsta'cidde kılıp helâka mü'eddî olur. Ve belki o ishâl-i kebidî vü mäsârîkî bi-ḥasebi's-süded 'arîd olduğu senin ma'fûmun olduysa sana vâcib olur ki onun tedbîrinde teftîh-i südede i'tinâ eylesin ve bu bâbda zebîb-i semîn medḥ olundu ḥattâ bir kavm zu'f eyledi ki zebîb-i semîn şu'ûbetli olan ishâl-i ğusâliye dahi bâ'is-i şîḥḥat ü berâ'et olur, biz dahi onu teciribe eylediğimizde o kavmin zu'flerini ğayr-i ba'îd bulduk.

Qıyâm-ı kebidînin zamân-ı ibtidâsında evlâ olan ‘alîle hubz taqrîb olunmamaktır, zîrâ o vakte kebid hubzu qabûl eylemez. Ve onu tağdiyede şavâb olan budur ki günde üç def’a ona mâ-ı sevîk verilmekle iktifâ oluna ve âhîrinde ziyâdeye ihtimâli olursa mâ-ı sevîke câvers hâl olunup ma‘an tabh olunur ve ba‘dehu taşfiye olunur. Eger o ma‘bûhu min-ğayri taşfiyetin tenâvüle ‘alîlin taħammülü olur ise qable’t-taşfiye iç‘âm olunur, bir sükerrece sevîk, yirmi sükerrece su ile gâliz olunca qadar tabh olunur. Eger ‘alîlin kârüresinde teşevvüş yok ise ona şahm-ı decâc isti‘mâli bâ‘iş-i bür’ olur.

Ve eger kıyâm-ı demevî kebidî olur ise cihet-i tahtından o ishâl hâbs olunmak câiz olmaz, fevke müzî bir nesne muhtebes olmasın için belki onun tedbîri cevdet üzere kılınır ve ‘ilâci cihet-i fevkten kılınıp nazarda im‘ân olunur.

Türkiye

İkinci Faşl İshâl-i Mîradî ve Bilâ-Saç Olan İshâl-i Mîravî Mu‘alecâtı Beyâmndadır

O ishâllerden biz zelaqî ishâlle bed’-i kelâm eyleyiriz. Mî‘de bâbında senin ma‘lûmun oldu ki bil-cümle zelaq-ı mî‘de aşnâfî ne keyfiyyette mu‘alece olunur. Ve zelaq-ı em‘â mu‘alecesi dahi zelaq-ı mî‘de mu‘alecesine qarîb olur ve iki zelaq mu‘alecesi arasında münâsebet vardır ve ma‘a-zâlik bize bu mevdi‘de zikri evlâ olan biraz eşribe ve ağmide ve qavânîn olur.

Pes zıkr olunan ‘ilelden qurûhu olmayanların mu‘alecesinde qânûn budur ki onların edviyesinde qaviyyetü’l-qabđ olan devâlar ile qabđ ve teshîni olan devâlar şürben ve dımâdan cem‘ oluna. Ve o edviyeler dahi isti‘mâl oluna ki onlar tabî‘ata mu‘îne ve rûhu taqviye edeler tiryâk-ı fârûk ve emrûsiyâ ve eşânâsiyâ gibi. Ve onlara müdirrât isti‘mâli dahi vâcib olur, zîrâ o ‘illette nefî qavî olur. Ve eger delâil o ‘illette kesret-i balğam olduğuna delâlet ederse onu istifrâğa iştiğâl olunur ve onu istifrâğda kuvvete qarîb olan edviye ve kuvvet-i mu‘tedilesi olan edviye isti‘mâli nâfi‘ ve nâci‘ olmaz ise ba‘dı kerre ħarbak isti‘mâline ħâcet olur. Ammâ bu ‘illetin mâddesini qay’la istifrâğ şa‘b ve redî olur.

Ve nevâzil ile em‘âya nüzûl eden balğamı qay’ kalîlen ve nâdiren istifrâğ eder ve ona vâcib olur ki ħasbe mâ-emken su içmeye ve eger içerse elbette ħârr olan suyu içmeye ya‘nî ħarâreti qaviyye olan suyu içmeye.

Ve onlara ʿatîk ve raqîk ve şırf ve miqdârı qalîl olan şarâb istiʿmâli nâfiʿ olur, bu evşâfın hilâfında olanları istiʿmâl muğırr olur. Ve eger o ʿalîle tenakkuş murâd eder ise ğubeyrâ sevîki ile ve sevîk-i kaşb ve sevîk-i ħarbağ ve sevîk-i ħabb-ı rummân ve sevîk-i nebğ işbu esvîkalar ile tenakkuş eder. Ammâ küzbere miʿdede ʿacâmı kuvvet ile ħabs eder.

Ve o ʿilel aşĥâbına ceyyide olan edviye-i mürekkebe lisân-ı ħamel toĥumu, enîsûn her birinden [bire dirhem], kuşür-ı rummân, dem-i aĥaveyn her birinden yarım dirhem; bu mecmûʿ şerbet-i vâhidedir ve şarâb-ı ʿafş ile şûrb olunur. Ve eger ħummâ dahi var ise o devâ yalnız mâ-ı maşar ile şûrb olunur. Ve onlara nâfiʿ mürekkebâtandır: Cüvârişen-i kündür ve cüvârişen-i ʿafş ve cüvârişen-i ħarnûb.

Ve onlara nâfiʿ dımâddandır temr ile müttehaz olan bezr-i kettân dımâdı. Sefercel ʿuşâresiyle ve kezâlik şibt-i ratb ve tarâşîş ve akâkıyâ ve cullenâr ve maştakî ve verd ve ʿavsec ve âs veznleri berâber aĥz olunup dımâd ittiĥâz olunur. Ve baʿdı kerre bu edviyelerden şeşle ve dühn-i maştakî ile veyâ dühn-i sefercel veyâ dühn-i verd ile merhem ittiĥâz olunur.

Ve kezâlik admide-i nâfiʿ adandır dımâd-ı anʿulûş ve dımâd-ı derdüriyûş ve dımâd-ı fûfel eEger ħarâret var ise.

Ve ammâ kurûĥ-ı emʿâ ile olanların ʿilâci kurûĥ ʿilâcıdır ve müceffât-ı ħâbıdayı keşret üzere istiʿmâldir, ħşimiyeye ve summâkiyye gibi edviye-i bâride istiʿmâl olunur ve ona bizim zikr edeceğimiz züsenʿariyâ ʿilâci dahi olunur.

Ve eger onda sebeb mirârî ise yaʿnî mirârın munşabb olup takrîĥ eylemesi ile ħâdiş oldu ise evlâ olan onu kayʿ-ı ʿanîfle istifrâğ olur; kurûĥ olan tarîkten o mevâdd istifrâğ olunmaz yaʿnî emʿâ tarîkından ishâlle istifrâğ olunmaz.

Ve eger o ishâlin sebebi balġam ise bâbmda mezkûr olan balġam ħuĥneleriyle istifrâğ eylemek vâcib olur ve ğidâ tecfîf ve teşĥîn olunmaġa dahi ħâcet olur. Ve onun ğidâsını sen eşribeden ve luĥûm-ı ħafifelerden müttehaz olan qalâyâdan kıarsın ve şûrb-i mâyı taqlîl edersin. Ve eger bunlardan aqvâ tedbire ħâcet olur ise miʿadî olan ishâlde ħarbağ-ı ebyağ ve süflâda olan emʿâ ishâlinde ħarbağ-ı esved istiʿmâl edersin, zîrâ ħarbağ mevâddi istifrâğından mâ-ʿadâ mizâcı tebdîl ve teşĥîn eder.

Zelağ-ı Raṭb İçin Devā-i Ceyyid: O devā-i ğidā gibidir. Zeytūn-ı yābis aḥz ve ṭabḥ olunur ve ʿacemi ile saḥḥ olunup ve meshūku kuşūr-ı rummān ve fūlül-i ebyaḍ, zeyt-i ünfaḳla ḥalt olunduktan sonra ḥubz ile ekl olunur. Ve vācib olur ki o devā-i ğidāi maşṭakī ve kündür gibi ḳavābıd-ı bāride ile ḥalt oluna ve fūlülü ihtimāli ḳabil ise fūlül dahi ḥalt olunur.

Eger istiṭlāk-ı zelaḳī müzmin ise ve ḳuvvet dahi suḳūṭa ḳarīb ise onun muʿālecesinde sana vācib olur ki sen tebdil-i mizāca muʿālece ile ibtidā eyleyesin ve mizācı teshīn ve ʿalīle taḥammülü ḳadar riyādet ettiresin veyāḥūd ʿalīli ḥammāma idḥāl edip ğamz-ı laṭif ile ğamz eyleyesin ve zāhir-i bedenini delk edesin ve onu idcā edersin, muntaşib kılmazsın belki verikini ḥāl-i intişābda fevḳte olan ʿudvlardan ʿālī edersin ve o heyʿet üzere iken laḥm-ı ḳavī suyuyula maḥlūṭ kaḳ-ı yābis ve şarāb-ı ḳavīden ittiḥāz olunan ḥasvı teḥassī ettirirsin. Eger onun ḳuvveti ve mizācı ihtimāl ederse miḳdār-ı ḳalīl felāfīli veyāḥūd fūzenecī mişlli bir müneffiz dahi itbāʿ edersin, zīrā o müneffiz itbāʿ olundukta kebid aġdıyeyi cezb edip onunla teḳavvī eder.

Ammā zelaḳtan dūn olan miʿadī ve miʿavī aşnāf-ı ishāl-i sāirenin ʿilācı ekşer-i ḥâlde zelaḳ ʿilācına muḳarib olur.

Ve sebebi miʿdeye keşiren muḥşab olan mirre-i şafrā olanlarda vācib olur ki mirārı müvellid ve kendiden mirār münbaʿis olan ʿudv taʿdīl oluna yaʿnī kebid ve merāre taʿdīl oluna bābında bildiġin edviyeler ile. Ve şafrāda keşret var ise faḍlı istifrāġ oluna ve onun istifrāġı ḳay ile olmak aşvab olur eger mümkin ve sehl olur ise. Ve eger ḳuvvette ḍaʿf olmayıp ve ḳurḥa ḥudūşundan dahi ḥavf olunmaz ise zıkr olunan şafrā faḍlı ishāl ve [388a] istifrāġ olunur ve kezālik onun ḥuşūlünden sonra müberridāt-ı muḳabbıda ile tedārükü mümkin olur ise yine faḍl-ı şafrā istifrāġ olunur. Ve çok kerre o ishālin ezāsını def eder ve ona şifā olur ihlīlec-i aşfer saḳyı, zīrā ihlīlec-i aşfer ibtidāen şafrāyı iḥrāc eder ve der-ʿaḳab ḳuvvet-i müberride ve muḳabbıda iḥdās eder, onunla maḍarrat-ı ishāl mündefiʿa olur. Ve kezālik onlara rāib istiʿmāli dahi nāfiʿdir ḥuşūşan ṭabāşīr ile istiʿmāl oluna ve kezālik sevīḳ-i şaʿīr suyu dahi nāfiʿdir.

Ve eger sebab-i ishāl balġam olur ise balġamı iḥrāc eden meşrūbāt ve ḥuḳun ile ʿilāc olunur her ne ḳadar balġam cidden keşir olur ise ve baʿdehu ḳabḍı ve teshīn-i muʿtedili olan edviye istiʿmāl olunur. Ve o istiʿmāle şālīḥ

olan edviyedendir kemmûnla ittihâz olunan cüvârişen-i ḥabb-ı rummân ve cüvârişen-i Ḥûzî ve akrâş-ı efâvîh .

Ve eger mevâdd-ı müşhile balğam-ı zücâcî olur ise ona gerekli olur İskilînâvus akrâşını isti'mâl eylemek ve bu sefûfâtı dahi isti'mâl eylemek ki onlar encudân ve nânḥâh ve kemmûn-ı muḥallel-i maḳlûvv ve bezr-i ket-tân-ı maḳlûvv ve sükk ve cülleñâr ve kerevyâ ve mürr ve küñdür ma'a't-ḥabâşîr; işbu edviyeden sefûf ittihâz oluna ve ḥabîb müşâhede eylediği âfete muvâfîk bu edviyenin veznlerini taḳdîr eyleye.

Ve eger mevâdd-ı ishâl balğam ve mirrenin mecmû'u olur ise ve mād-de o vech üzere olduğuna şey-i ḥâric ve 'alâmât-ı sâire delâlet eder ise bu devâyı isti'mâlle onlar intifâc ederler, o devâ budur: Helîlec-i aşfer bir cüz', ḥurf yarım cüz'; bu devâlar meḥûzeten ve mecmû'aten aḥz olunup ona sen ḥabbu'l-âs, summâk, kezmezec her birinden südüs cüz' meḥûzeten ve mecmû'aten ḥalḥ olunur.

Ve eger mevâdd-ı ishâl o seydâ olur ise ki ishâl mevdi'ine muşabbe olur, biz onun için maḥsûsan bir bâb îrâd eyleriz ve onu tihâle nisbet ederiz.

Ammâ eḥime sebebiyle olan ishâl mu'alecesi için dahi bir bâb îrâd eyleriz.

Ve eger ḍâf kavî ve sū-i mizâcdan mâ-sadâ ishâlin sebab-i âheri yok ise sū-i mizâcın 'alâmâtında sen te'emîñ edersin, eger ḍâf hâḍımede olup berd dahi mevcûd ise Ḥûzî cüvârişeniyle onlar intifâc ederler ve bizim ihtiyâr eylediğimiz bu cüvârişen ile dahi intifâc ederler ki onun nüşhası budur:

Nüşha: Ḥâm 'ūd, kemmûn-ı muḥallel-i maḳlûvv, nânḥâh, kerevyâ, küñdür, mürr, zencebîl-i maḳlûvv, kâkulî, 'acemû'z-zebîbi'l-medkûk; bu edviyeler veznleri berâber aḥz olunup ondan sefûf ittihâz olunur, miḳdâr-ı şerbeti üç dirheme dektir. Ve eger o ishâle riyâḥ keşîr olur ise o edviyelere biraz şâhterec bezri ve bezr-i sezâb dahi idḥâl olunur. Ve kezâlik ba'ḍıların muḥtârı olan devânın bu bâbda menâfi'-i keşîresi olur o devâ budur: Zencebîl, bezr-i râziyâñec, enîsûn, dâr-ı fülful, kâkule her birinden üçer dirhem, bezr-i nânḥâh, bezr-i kerefs her birinden dörder dirhem, selîḥa, ḳaşab-ı zerîre, su'ḍ, 'ūd-ı ḥâm her birinden üçer buçuk dirhem, sükk beş dirhem, za'ferân dört dirhem, ḳaranfûl, azfâr-ı ḥîb, ḥîr-i bevâ her birinden üçer dirhem ve südüs dirhem, ḥabbu'l-âs yirmi dirhem, bu edviyeler aḥz olunup

onlardan akrâş ittihâz olunur, şerbeti müşâhede miqdârı olur. Ve o ishâle mermâhûz akrâşı dahi nâfî'dir huşûşan sebab-i ishâl kuvvet-i dâfî'asının dâfî'ı ola. Ve kezâlik o ishâle zıkrı tekdüm eden admide-i müsahhine dahi nâfî'dir ve eger onda dâfî'a dâfî'ı olur ise o dımâdın edviyesine efsentîn dahi hâlt edersin.

Ve eger sebab-i fesâd hağm ve fesâd-ı hağmın sebebi harâret olur ise bir miqdâr kabdı olan edviye-i müberride isti'mâl edersin ve onun gıdâsını tağlız edip ağdiye-i bârıde vü galîzadan kılarırsın ve bizim sü²-i hağm bâbında zıkr eylediklerimizden dahi isti'ânet olunur.

Ammâ berd yâhüd harr hasebleriyle dâfî-ı mäsike ishâle sebab olsa o bâbda zıkr olunan kavâbıddan harr veyâhüd bârid olanlar bi-hasebi'l-ğâl isti'mâl olunur.

Ve eger mäsike dâfî ile dâfî'a dahi dâfî'e olursa hasebi-i hadîd sefûfıyla cevz-i bevva şarâb-ı nâ'nâda isti'mâl olunur ve senin bildiğın üzere bi-hasebi'l-vâcib ve'l-müşâhede admide dahi isti'mâl eyle.

İlâcu'l-İshâli'l-Mirârî: O mu'alecâtı biz bâbu'l-mi'cede zıkr eyledik, ekser-i hâlde o mu'alecât ahvâl-i kebide ve merâre ve şafrâyı müvellide olan mi'deye müte'allıktır, vâcib olur ki onu sen mevdi'inden taleb eylesin.

Üçüncü Faşl Tıhâli Olup Bilâ-Saçc Olan İshâl-i Sevdâvi Bâbındadır

Vâcib olur ki ona mu'alecede tıhâl ilâcı kaşd oluna ve tıhâlin hâli ta'ar-rûf oluna, onun âfetinin sebebi ne vech üzere ise ona muğâbele oluna. Eger sevdâda keşret yâhüd kuvvette vefret var ise eftümün veyâhüd eftümün mişli edviye tabîhi ile sevdâ istifrag oluna. Ve eger sevdâ dürdî gibi galîz ise ve onda verem olmayıp nefsi sevdânın gılatiyle ishâl hâdiş ise ve kuvvet dahi kavıyye ise mu'alecesinde bu müşhil isti'mâl olunur, onun şıfatı budur: Milh-i derânî bir cüz², şevket Mışriyye üç cüz², harbağ-ı esved iki cüz²; bu eczaları ahz edip şevket harbağ kuvvetiyle suda tabh olunur ve onda milh idâfe olunur ve ba'de't-taşıyye sağy olunur. Ve o illetin ishâli ve tenkıyesi tarîki o vech ile olur eger faşd vâcib olursa faşd dahi olunur ve kebid ve fem-i mi'de takviye olunur.

Eger sebab-i ishâl¹⁴⁰ mi'adî ve sevdâvî olur ise ahlâṭ-ı sevdâviyye-nin mi'adeye inşibâbı hasebiyle ve tîhâl üzere mehâcim vaḍ olunmak-la tîhâlden mi'adeye ve em'âya feyedân eden sevdâ-ı mezkûre dahi ḥabs olunur ve bunlardan sonra laṭîf ve muḳavvî olan tedbîrler [olunur], o tedbîr bizim ihtirâc ve ihtiyâr eylediğimiz bu terkîbdir: Ḥabb-ı rummân on dirhem, behmen-i aḥmer-i maḳlûvv, zürünbâd-ı maḳlûvv, zerneb-i kehrübâr, bezr-i sezâb, bezr-i şâhisferem her birinden birer dirhem; bu eczâlar aḥz olunup onlardan sefûf ittiḥâz olunur, miḳdâr-ı şerbeti üç dirhemdir. Ve kezâlik ḥabb-ı rummân zebîb-i esved su ile ve sirke ile daḳḳ olunup 'aşr ve taşfiye olunur ve üzerine miḳdâr-ı kalîl milḥ, sa'ter ilḳâ olunup ıştibâg olunur ya'ni ḥubz ğams olunup tenâvül olunur. Ve ondan aḳvâya ḥâcet olur ise kündür, su'd peyzü's-serv ve sükk her birinden yarımşar dirhem, ka'k bir dirhem aḥz olunup şarâb-ı şırf u 'atîk içinde şürb olunur.

Dördüncü Faşl Bîlâ-Saḥc Olan İshâl-i Dem Beyânındadır

Bundan aḳdem senin ma'lûmun oldu ki bu vech üzere ishâl-i dem cem'ân bedenden olur ve ba'ḍı kerre kebiddan yâḥûd mi'deden ve em'â-ı 'ulyâdan ve em'â-ı süflâdan ve maḳ'adeden dahi olur. Ve kezâlik her birinin 'alâmâtını ve o ishâl eden demin aşnâfı olup middî ve dürdî ve ğusâlî olduklarını dahi bildir.

Ammâ cihet-i kebiddan olanların 'ilâcı kebidin mizâcını ıslâḥ ve südedini teftîḥ ile olur ve ona tedbîr-i muḳaddem mürâ'ât ya'ni ishâl-i deme müsta'idd olup henüz zühûru olmayanlara olunacak tedbîr imtilâ-ı bedene mürâ'ât ve ishâl-i demi icâb eden esbâbın ḥâline mürâ'ât olur.

Ve ishâl-i demde mādâm ki veca' olmaya ve sen ḥads eyleyesin ki o ishâl cem'ân bedenden veyâḥûd kebiddendir ve o ishâlle 'alîlin kuvveti sâḳıt deĝildir, pes bu mişlli ishâli sen kaṭc eyleme ve onun seyelânı saḥca mü'eddî olup ve ḍa'f dahi îrâs olur diye ḥavf eder isen ondan faşd edip demin cihet-i ḥareketi ḥilâfından demi iḥrâc edersin ve ba'dehu ḳâbîda ve demi ḥâbise olan edviye isti'mâl edersin.

140 "Eger sebab-i ishâl" ilâ-âḫirihi mâ-ḳabline merhûndur.

V o ishâl-i dem em'â 'urûkunda olan fetk sebebiyle hâdis olur ise o ishâl ba'dı kerre 'acilen saħca mü'eddi olur ve sana vâcib olur ki 'inâyetini onun ħabsine şarf edip demin ħareketi cihetinin ħilâfına demi şırf eyleyesin. [388b]

Ve eger 'alilde imtilâ eşedd ekşer olur ise sen bil ki mebd'e-i ishâli em'â-ı 'ulyâdan ve ħavâlîsinden ve fevkinden olanlara mu'alecede meşrûbât-ı ħâbise isti'mâli evfağ olur. Ve mebd'e-i ishâli em'â-ı süflâ ve süflânın eşnâsı olur ise mu'alecede ħuğun isti'mâli evfağ olur velâkin aşveb olan iki 'ilâc bu şürette cem' olur. Ve bundan aqdem zikri mürür eden bâride ve kâbîda ve muğarriye olan edviyenin cümlesi demi ħâbistir ħuşûşan ki onların içinde şebb ola ve mişlü'l-ğubâr şâzenec-i meshûk ve dem-i aħaveyn ve kehrübâ ve büssed ve inci meşrûbeten ve maħkûneten dahi isti'mâl olunur. Ve ba'dı kerre muħaddirâta dahi ihtiyâc olur ve ba'dı kerre kabddan bir kuvvet olanlarla taqviyeye dahi muhtâc olur.

Ve meşrûbât cümlesinden akrâs-ı cülle'nârın kuvvet-i kaviiyesi vardır. Ve bezr-i ħummâd akrâsı ve bizim ma'mûlumuz olan şâzenec akrâsı dahi kaviiyü'l-kuvvettir. Lisânu'l-ħamel, bezr-i kaṭûnâ ve liħyetü't-teys 'uşâreleri için bu ebvâbda mef'âat-i 'azîme vardır ħuşûşan bu 'uşâreler içinde zikri mürür eden edviyeler dahi kılınâ ve evvelâ mezkûr olan akrâşlar dahi kılınâ. Ve kezâlik tuffâh-ı sefercel, verd-i yâbis her birinden yarım rıtl aħz olunup beşer rıtl su içinde bir buçuk rıtl kalınca qadar taḫḫ olunup ba'de't-taşfiye o muşaffâ bir mişli dühn-i verd ile inâ-ı muḫâ'af içinde su zâil olup dühn bâkî kalınca qadar taḫḫ olunur ve bu dühn meşrûbâtta isti'mâl olunur.

Ammâ ishâl-i demi ħâbis olan ħuqneler cümlesinden olur bu 'uşârelerden ve içinde kavâbıd-ı ma'rûfe taḫḫ olunup o kavâbıddan üzerine zerr olunan sudan ittiħâz olunan ħuqneler. Ve onların düsümetleri şaħm-ı mâ'iz ve ceyyid bâlîg olan dühn-i verd kılınır, biz onları aqrabâzinde zikr eyleriz ve bâbu's-saħca dahi zikr eyleriz; sen onlardan ya'ni o ħuqundan selîme ve mu'tedile olanları ihtiyâr eyle ve edviye-i kaviiyesi olanları ve akrâş-ı ħâddeyi terk eyle. Ve o ħuğunun ba'dılarını bu maqâmda îrâd eyleyelim:

Şıfat-ı Hukne-i Ceyyide: Kuşur-ı rummân, lisân-ı hamel, harnû-bu'ş-şevk, sevîku'n-nebk, sevîk-i erüzz her birinden sekizer dirhem, 'afş-ı ficc iki 'aded, cüllenâr, verd her birinden dörder dirhem; bu edviyeler ahz ve cem' olunup üzerine menn-i şağîr ile bir menn su şabb olunur; eger o mâ-ı maşbüb 'aşa'r-râfı suyu olur ise ceyyid olur ve ba'dehu şülüşü kalınca kadar rıfk ile tabh olunup taşfiye olunur.

Ve kezâlik şebb yarım dirhem, dem-i ahaveyn, akâkıyâ, şâzenec, cüllenâr, lihyetu't-teys 'uşâresi, şamg-ı maqlüvv isfidâc-ı reşâş, şadef-i muhraq, fîn-i Ermenî her birinden birer dirhem, dühn-i verd altı dirhem, keçi böbreği, şahmının ihâlî altı dirhem; bu mezkûrlar ahz olunup murâd olunur ise bir dâniktan bir buçuk dânika varınca kadar afyün dahi idhâl olunup onlar ile ihtikân olunur.

Ve eger ihtikândan murâd imsâk-ı dem olur ise câvers ve erüzz mişlî edviye-i muğarriye ile o hukneyi tağlîza hâcet olmaz. Ve eger hukne isti'mâl eylemekten garâd şahca tedbir veyâhüd hem imsâk-ı dem ve hem tedbir-i şahc olur ise zîkr olunan muğarriyatla tağlîze hâcet olur. İctihâd olunup huknede rih idhâl olunmaya.

Ve bu bâbda isti'mâl olunan şiyâfât-ı kayiyyeden olur: Akâkıyâ, şamg-ı 'Arabî, bezr-i benc, afyün, isfidâc-ı reşâş, fîn-i Ermenî, kehrübâ, 'afş-ı ficc; bu edviyeler veznleri berâber ahz ve şahk ve edviye-i hârre maţbûhuyla cem' olunduktan sonra ondan belâlî ittihâz olunur.

Ammâ maç'adeden olan ishâl 'ilâcında bu devâları isti'mâl kifâyet eder, o devâ budur: Mürdâsenc, cüllenâr, isfidâc-ı reşâş, şadef-i muhraq; bu edviyeler maç'ade gâsl ve tenkıye olunduktan sonra mevdi' üzere isti'mâl olunur.

Bu mu'âlecâtın sen küllîsini edip 'illet sana lecâc ve 'işyân eylese ve bür gelme ve dem muhtebe olmasa sana lâzım olur ki 'alîlin ellerini ibtten ibtidâ edip şedîden rabt eylesesin ve etrâfını delk eylesesin ve vaqt-i 'ilâc faşl-ı sayfa müşâdif ise mâ-ı bârid içine 'alîli iclâs ve şitâda havâ-ı bâridde iclâs eylesesin ve ona mâ-ı bârid saşy eylesesin ve 'uşârât-ı bârideyi bi'l-fi'l müberridâtla dahi tebrîd edip ahşâsı üzere şabb eylesesin ve eşri-beden hâbis olan şarâb-ı hışrım ve rubb-ı rîbâs ve bunların emşâlidir şelce müberreden saşy olunur.

Beşinci Faşl Mu'alecât-ı Saḥc ve Ḳurūḥ-ı Em'â Beyânındadır

Vâcib olur ki 'ilâc-ı saḥcta taḡlîz olunmaya, zîrâ ba'dı kerre saḥc kuvveti olan 'ilâca muhtâc olmaz belki 'ilâc-ı kavî isti'mâli 'alîle bâ'is-i helâk olur ve belki mücerred onu şedîden tebrîd eylemek ve bitîḥ-i Hindî ve ḥass ve baḳlatu'l-ḥamḳâ iḫ'âm eylemek kifâyet eder. Ve kaçan sen saḥc şâhibine içinde edviye-i kâviye olan ḥuḳne ile ihtikân eylesen helâk muḳarrer olur. Ve onun mu'alecesinde vâcib olan sana budur ki em'â-ı 'ulyâ mu'alecesinde senin bildiğin meşrûbâtla bu bâbda dahi mu'alece eyleyesin ve süflâda olan saḥca süflâ ishâlinin ḥuḳnesi ile 'ilâc eyleyesin ve vasatta olan saḥcde iki 'ilâcı cem' eyleyesin. Onun tedbîrinde evvelâ vâcib budur ki saḥcı ve ḳurūḥu fâ'il olan sebebin ḥâline ri'âyet oluna ve o sebep henüz inşibâb üzere midir ta'arrûf oluna ve kezâlik sebep-i aḳdem infitâk-ı 'urûḳ veyâḥûd imtilâ veyâḥûd saḥcı olan mi'ânın ḡayri em'â'mıdır veyâḥûd o sebep-i fâ'il munḳatı' olup bâkî kalan saḥc ve ḳurūḥ o sebebin eṣeri midir cem'ân bu mezkûrlar ta'arrûf oluna. Onlara delâlet eden 'alâmâtı biz bundan aḳdem sana ta'lîm eyledik, o 'alâmetler ile sebep-i fâ'il ḥâlen inşibâb üzere olduğunu bilir isen o sebebi kat' ve ḥasm için sen tedbîr edip mevdi'inde beyân olunan tedâbiri isti'mâl eyle.

Eger ḥılt redî olup istifrâḡa ḥâcet olur ise ḥazer ve taḳiyye ederek istifrâḡ eyle. Ve ictihâd eyle ki isti'mâl eylediğin müshilin şedîden muḳırr olan eṣeri ve ḳurūḥu olmaya ve isti'mâl eylediğin müshil helîlec veyâḥûd helîlec ile ve keşîren ve onlara müşâbih olanlar ile işlâḥ olunan sâir müshil ola. Ve 'alîli iki gün kadar ḡıdâdan men' mümkün olur ise beden def'-i ruḫbete dınnet ve buḥl eylesin için o müddette ḡıdâdan 'alîli men' eyle.

Ve kaçan taḡdiye murâd eylesen merḑûf ve maḫbûḫ leben ile zıkrî mürür eden vech üzere taḡdiyye ibtidâ eyle, zîrâ bu minvâl üzere saḳy olunan leben bir ḡıdâ olur ki onda devâiyyet olur. Ammâ 'alîlin ḡafî olup nefsi-ḡıdâya ḥâcet olursa onda isti'mâl olunan ḡıdânın ḥacmi ḳalîl ve devâyi taḳviyesi zâhir ola decâc-ı müsmine ekbâdı gibi ve miḳdâr-ı ḳalîl fuṫûrete mâil ḥubz-ı semîd gibi ve ḥorûs ḥuşyesi gibi ve taḫḫı nîm-biriştten ekser ḳaviyyen meşvîden eḳall olan yumurta gibi. Ve ba'dı kerre semek-i meşvî-i ḥârr ile cidden intifâc olunur. Ve erüzz müstaḫlebinde maḫbûḫ olan ekârîfi maşş eylemek cidden ceyyid olur. Ve vâcib olur ki onların kuvvetleri

dahi ccrubüb-ı fevâkih ile muhâfaza oluna. Ve bāb-ı evvelde zıkr olunan ağdiye dahi onlara nāfi^c olur. Ve vācib olur ki onların milhî dahi derānî-i maqlüvv ola.

Ve vācib olur ki onlar şarāb isti^cmāl eylemeyeler velākin onlarda hārāret yok ise şarāb-ı esved-i kâbıddan miqdār-ı kâlil şürb ederler. Ve onların mā-ı meşrûbları mā-ı bārid kılınır. Ve onlara evvelā edviye-i şırfe vü rediyye ve keyfiyyāt-ı muqabbıda ve haşine ve hādişesi olanları isti^cmāl ile ibtidā eylemek cāiz olmaz.

Ve kaçan veca^c müştedd olsa marād-ı sahcın yüzünü tahtıye edip setr eylesin için onlarda muğarriyāt isti^cmāl line sen muhtāc olursun; muğarriyāt-la maqlūta olan edviye-i müberride vü muqabbıdanm küllîsi onlara nāfi^c olur meger o sahcıta te^cekkül ola. Ve ba^cda kerre dahi [389a] sahc ve kurūh ‘ilācında bilā-lez^c müceffif olan edviye ile maqlūta olan cāliye ve kaviye edviye isti^cmāl line hācet olur. Ve aşhāb-ı sahcı saqıy olunan büzür ve büzür mişlliler mā-ı bāride saqıy olunmak vācib olur mā-ı hār ile saqıy olunmaz.

Ve kurūh-ı em‘āda ve ‘agrās¹⁴¹ ishālinde rivendin hāşşıyyet-i ‘acıbesi vardır ‘ale’l-huşuş rivend şarāb-ı ‘atıktan miqdār-ı kâlil ile lisān-ı hamel suyu hāl olunup onunla isti^cmāl olunsa nefi^c ‘acib olur. Ve kezālik bellüt-ı meşvî ve harnüb mecmū‘aten ve münferideten isti^cmāl olunsa kuvvet-i kavıyye z āhir olur. Ve bezr-i verd dahi cidden ‘acıbdır ve biz dahi onu tecrube eyledik.

Ve ba^cdılar zıkr eylediler ki mübtedilere şamg-ı ‘Arabiden mā-ı bārid ile dört dirhem kadar saqıy olunsa ‘illeti zāile olur. Ammā tın-i mahtüm her sahcı hattā sahc-ı müte^cekkil dahi cidden nāfi^cdir eger evvelā hūkne ile te^cekkül ve vesah tenkıye olunup ba^cdehu tın-i mahtüm saqıy olunursa ve o hūkneyi biz zıkr eyleriz. Ve kezālik tın-i mahtüm lisān-ı hamel ‘uşāresi ile ve kevkeb-i şāmūs ve baqlatu’l-hamkâ ‘uşāresi ile dahi ihtikān olunur. Ve

141 “Ağrās”, “ğırs”ın cem‘dir. “Ğırs” ğayn-i mu‘cemenin kesri ile henüz doğan ve leddir ki muhāt mişllî hurūc eylemiştir; o cüleydeye dahi derler. Faşil doğduktā yüzünde olur. Eger o dericik bir sāt faşilin yüzünde terk olunsa ve izāle olunmasa faşil helāk olur. Ve eṭıbbānın ağrāstan murādları bağarsıkların saṭh-ı bātınını tılā eden ruṭubet-i muhātıyyedir ki mevādd-ı rediyye em‘āya izā eylesinin için bi-hāsebi’L-hilkāt em‘ānın saṭh-ı bātını onun ile tahtıye olunmuştur. Ve ba^cda kerre āfet hāsebiyle o ağrās zevbān edip hurūc eder ve o hāric ishāl zann olunur ve ma‘a-vücūdi’s-südde kâbıd devā saqıy olunup ‘alilin helākine mü‘eddī olur.

bu bâbda nağic olmayan tût ‘uşâresi dahi nâfi‘dir. Ve zenebü’l-hayl haşı-şesini şürb etmek ve verd ‘uşâresini şürben ve hıqneten isti‘mâl eylemek dahi nâfi‘dir. Ve ba‘dılar bu bâbm edviyelerinde ricl-i ‘aķaķ zıkr eylediler ben zann ederim ki onların ricl-i ‘aķaķ diye zıkr eyledikleri ricl-i ğurâbdır.¹⁴² Denildi ki her kaķan İbuķrâť ricl-i ‘aķaķ zıkr eylese ondan murâdı varaķ-ı tın ya‘nî incir yaprağıdır velâkin onun bu bâbda menfa‘ati yoktur. Ve onlara infeħa-i erneb şürbü ve kezâlik menzü‘u’l-milħ olan cübn saķyı dahi nâfi‘dir, zıkrı müteķaddim olan vech üzere o cübn saķy olunur ise menfa‘ati şedide olur hem ne ķadar saħclarının te‘ekkülü mübâlaĝa üzere ise.

Ve devâ-i meşrüb hasebiyle ‘arığ olan saħcın ‘ilâcında semn ile ve üç dirheme varınca ķadar dem-i aħaveyn ile ihtikân nâfi‘ olur. *Tabť ile [olan] nüshada muşarrahtır ki otuz dirhem semne üç dirheme varınca ķadar dem-i aħaveyn katılır.*

Ve onlara nâfi‘ mürekkebât zıkrı müteķaddim akrâş ve sefufât-ı bāride-lerdir ve remād-ı veda‘ dört cüz, ‘afs iki cüz, fülful bir cüz; bu edviye saħķ ve elekten geķirilip bir dirhem mıkdarı ħubza zerur kılınıp ta‘âm üzere mā-ı bārid ile saķy olunur ve onlara felūniyâyı mā-ı bārid ile şürb eylemek dahi nâfi‘dir.

Ammâ bu bâbda şālih olan ħuķun ve ħamulât dem-ı muťlak ishālinde zıkr olunan ħuķun ve ħamulât-ı şālihalar olur. Velâkin bu bâbda evâil-i marağda isti‘mâl olunanlara muĝarriyât-ı ķābıđa ve aħir-i marağda isti‘mâl olunanlara te‘ekkül var ise munaķķiyât-ı ķāviyât ziyâde kılınır em‘ānın terşisi zāil olup řāhireten bāķi kalınca ķadar.¹⁴³ Ve muĝarriyât ve ķavābıđ tecāvüz olunmak vācib olmaz.

Ba‘dı etķbâ dediler ki vācib olur ki aķaķiyâ ħuknelere idħâl olunmaya eger ‘illette dem yok ise; ba‘đın bu ķavli bir şey deĝildir. Ve bunlardan sonra eger ķurħa cirāħat olur, bāķi kalırsa onda ma‘a’l-muĝarriye ve’d-desime müceffife-i ķābıđa isti‘mâl olunur ve aħirü’l-emr te‘ekküle mü‘eddî olur ise munaķķiyât ve ķāviyât isti‘mâl olunur.

142 İbn Kütübî müfredātında der ki ricl-i ‘aķaķ ve ricl-i ‘uķāb ve ricl-i zürzür bi-hasebi’l-iştılāħ ricl-i ğurāb ma‘nāsında isti‘mâl olunur. Ve ricl-i ğurāb aťrılâldır ki ona riclü’l-tayr ve cezrü’ş-şeyťān dahi derler.

143 Terşisi ya‘nî em‘ānın saťhında kalay gibi olan te‘ekküle mü‘eddî mevâdd-ı fāsıde zāile olunca ķadar.

Ve ba'ḍ-ı nās 'uşārāt ve hūkun-ı selîmelere ḳalendîkûndan bir şey-i ḳalîl idhâl ederler ve onun menfa'at-ı 'azîmesi olur velâkin hâdd ve hâmiḍ edviyeye hâcet ve ḍarûret mess eylemedikçe evlâ olan onu 'adem-i isti'mâl olur.

Ve vâcib olur ki evvelâ havâmiḍ intîkâl tarîkiyle isti'mâl olunup ba'de-hu havâddda intîkâl oluna.¹⁴⁴ Ve ḍarûret ve te'ekkül havâmiḍ ve havâddı isti'mâle dâ'iye olur ise onları isti'mâlde mübâlât eyleme, kezâlik kalendîkûn isti'mâlinde dahi mübâlât eyleme. Ve hâcet ilmâm ve nüzûl ederse hūkun-ı hâdde dahi isti'mâl olunur. Ve ba'ḍı kerre şavâb olur ki evvelâ bir muhâddir şey'le ibtidâ edip ba'de-hu hūkun-ı hâdde isti'mâl oluna. Eger 'alîl evvelâ hūkun-ı hâddeyi isti'mâl eylemezse ve bu havâdd ve zernîhiyye isti'mâlinde havf olunur ki cilde-i em'âyı vâhiden-ba'de-vâhid keşṭ ve selḥ etmekle em'â münsaḳıbe ola ya'nî delîle. Ve bu havf hasebiyle vâcib olur ki ḳurḫanın fesâdı ma'fûm olduđu gibi 'ale'l-fevr sūr'at ve mübâderet olunup havâdd-ı mezkûre isti'mâl oluna, ḳurḫadan ittîsâc ve gu'ûr hâdiş olunca ḳadar teḫîr olunmaya ḳurḫa-i müttesî'ayı havâdd-serî'an şaḳb eylediđi için.

Ve ma'fûm ola ki hūknede cem' olunan muğarriyâtın cümlesi üzere şahm-ı mâ'izin faḍîleti vardır, zîrâ o şahmda tebrûd ve lez'î teskîn vardır ve mevḍî-i 'illet üzere sūr'at-ı cümûdu dahi vardır.

Ve kaçan saḥc middeye te'eddî edip münakḳıyâta hâcet olsa ve ba'de-hu ondan dahi aḳvâya hâcet olsa ve devâ ile 'ilfet arasına hâmil ve hâciz olsun için dūsümât ve muğarriyâtı dahi terke hâcet olsa eger ḳurûḫ vesiḫa ise onu mâ-ı 'asel mişlî ile tenḳıye eyle. Ve mâ-ı 'aselden aḳvâ tenḳıye eder mâ-ı milḥ, kezâlik o su ki onda zeytûn-ı mûmellaḥ terbiye oluna ve semek-i melîḫin tabîḫı dahi tenḳıye eder. Ve eger ḳurḫada midde var ise akrâş-ı zerânîḫ ya'nî zernîḫ envâ'ından milḥte olan akrâşa hâcet olur, 'illet-i ṭarâ'eti tecâvüz eyle-diye lâ-maḫâle o akrâş isti'mâl olunur eger bir mâni' men' eylemez ise.

Ve ma'fûm ola ki dūsümetli ve ğireviyyetli olana hūkun mi'âsında ḳurḫa-i müte'ekkilile vü mûlimesi olanların veca'ını teskîn eder velâkin o edviye 'alîle saḳy olunmaz¹⁴⁵ belki ona saḳyı lâyîḳ olan edviye-i münakḳıye

144 Ya'nî havâmiḍ isti'mâlinde dahi tedrîce ri'âyet oluna, ona ḳarîb devâ isti'mâl oluna ve ba'de-hu ondan hâmiḍ ve hâmiḍden hâdde intîkâl oluna.

145 Ya'nî veca' teskîn eden hūkne edviyeleri meşrûben isti'mâl olunmaz, zîrâ 'illet 'uḍv-ı ba'îdde olmakla o devâların keyfiyyeti mevḍî-i âfete varınca ḳadar zâil olduğundan mâ-'adâ te'ekkülü dahi izâle eylemez.

olup ma'a-tecîf ve kabđ-ı cilâsı olan te'ekküle nâfi' ve nâil edviyeler olur. Ve kündürden akrâş ittiḥâz olunan edviyelerde muğarriyât ve dūsümât ikşâr olunmak lâyiğ olmaz, zîrâ onlar te'ekküle nâfi' devâ ile te'ekkül arasına taḥallül edip ḥâil olur. Ve te'ekküle nâfi'a edviyeden bağdı kerre veca' ḥâdiş olur ve onun veca'ına iltifât olunmaz.

Ve ma'lûm ola ki kaçan ḥuḳun-ı ḥadde ile tenḳiye olunsa vâcib olur ki onlara kavâbid ve muğarriyâtan müttehâz olan edviye-i müdmile itbâ' oluna ve bu itbâ' laḥm-ı şaḥîhin zuhûru ma'lûm olduğu vakte olur.

Ve kaçan şâhib-i saḥcda ḥummâ ve da'f ve te'ekkül cem' olsa onda akrâş-ı zerânîḥ mişli devâ yalnız isti'mâl olunmağa cesâret olunmasa vâcib olur ki o akrâş-ı ḥışrım ve summâḳ ve rîbâs ve verd onlar mişli fevâkih-i kâbıda-i bâride içinde ḥall ve idâfe oluna ve ba'dehu tecfif oluna ve idâfe ve tecfif birkaç kerre tekrîr olunduktan sonra isti'mâl oluna. Ve ba'dı kerre dahi o akrâşa benc ve afyûn ḥalt olunmak dahi lâzım olur veyâḥûd evvelâ muḥaddîrât saḳy olunup ba'dehu akrâş verilir ve 'alile ḳalîlen ta'âm-ı maḥmûd dahi verilir. Ve o akrâştan miḳdâr-ı saḳy ekşer-i ḥalde yarım dirhemden iki dirheme varınca kadar olur. Ve ba'dı kerre aşvab olur ki o akrâş miyâh-ı müberridât-ı kâbıda içinde kılınır ve o miyâhtandır 'ades ve cüft-i bellût miyâhi ve bu miyâh ḥuşkrîşet ihdâşına mu'în olur.

Ve veca'ı ve menfa'ati cem'an kaviiye olan devâlardandır middenin şiddet-i ḡlḳati katında mâ-ı milḥ içinde olan akrâş-ı zerânîḥle ihtikân eylemek.¹⁴⁶

Ve maḥmûm ve da'f veyâḥûd kaviiyyü'l-hiss olup ḥuḳun-ı ḥaddeyi ihtimâl eylemeyenlere ba'dı kerre bu tedbîr ile i'ânet olunur, o tedbîr budur ki 'alîl olan kimseye evvelâ mâ-ı 'asel ile ihtikân olunup dört sâ'at mürûrundan sonra mâ-ı milḥ ile ihtikân olunur ve ondan sonra tîm-i maḥtûm mâ ile memzûc olan ḥall ile ihtikân olunur ve bu ihtikânlar ile onlara bi-iznillâhi ta'âlâ bür' ḥâşıl olur.

Ve ḥuḳun bâbında olan tedbîr budur ki ḥuḳun defe'âtle ḳalîlen ḳalîlen isti'mâl oluna ve lez' müştedd olursa dühn-i verd ile ihtikân olunmakla lez'in

146 Ya'nî zerânîḥle ihtikânın menfa'ati kaviiye olduğu gibi o ihtikânın veca'ı dahi kavidir.

mağarratı tedârük oluna. Ve demi ħabs ve ishâli demi men' için isti'mâl olunan ħuķun ħuķun-ı uĥrâdir ve o ħuķun-ı sâir ishâl men'inin ħuķnelerine ħarîbedir ve o ħuķun için ba'đı kerre akrâş ittiĥâz olunup onun mâiyyeti isti'mâl olunur. [389b]

Ve Şimdi biz o ħuķun ve Şiyâfât ve akrâş nüŐhalarını zıkr eyleriz ki onlar ihtikâna idĥâl olunur, bu bâbda ve ishâl-i ĥârrda isti'mâl olunan ħuķun-ı ĥafîfe bunlardır: Mâ-ı lisânu'l-ĥamel vaĥdehu veyâĥüd zıkr olunan ba'đı akrâş ile ihtikân olunur ve kezâlik ĥubz-ı semîd-i faĥîr 'uşâre içinde ihtikân olunur.

Ve bu dahi ħuķun-ı ĥafîfedendir: Mâ-ı Şa'îr, dühn-i levz, muĥĥ-ı beyđ, o mâ-ı erüzz ki ĥavlî olan keçi böbreği Şahmı ile maĥbûĥ ola, pes bu edviyeler taŐıye olunup içine ĥîn-i maĥtûm dahi katılır.

Ve benim muĥtârım olan bu ħuķne dahi ħuķne-i ĥafîfedendir: Şahm-ı mâ'iz ile maĥbûĥ erüzz-i maĥlûvv sülâkası ve ba'đı kerre onun içine kuşûr-ı rummân ve 'afş dahi katılır ve kezâlik mâ-ı sevîk ĥîn-i maĥtûmla dahi ihtikân olunur.

Ve bu ħuķne dahi ĥarâret-i Şedîde olduĥta nâfîdîr: Cürâdetü'l-ĥar' 'uşâresi, baĥlatu'l-ĥamĥâ, lisânu'l-ĥamel, 'aşa'r-râî, ĥabbu'l-âs ve iki def'a su Şabb olan 'ades; bunların 'uşâreleri aĥz ve meĥûze dühn-i verd ve isfîdâc ve ĥîn-i Ermenî ve aĥâkıyâ ve tütüyâ katılır ve afyûna dahi ĥâcet olur ise bi-ĥasebi'l-ĥâl o dahi katılır.

Kezâlik saĥca Őâliĥ ħuķnelerin bir nüşhası dahi budur: Levz, kuşûr-ı rummân, 'afş, summâĥ, varaĥ-ı 'ullayĥ, yenbüt;¹⁴⁷ bu edviyeler aĥz olunup Şarâb-la istislâĥ olunur katı olunca ĥadar ba'ĥdehu taŐıye olunup akrâş-ı ħuķunun ba'ĥlılarıyla saĥĥ olunur ve meŐĥûķunun içinde dühn-i âs dahi kılınır.

Ammâ saĥc için ittiĥâz olunan Şiyâfât, onun ümmehât-ı edviyesi: Mürr, kündür, za'fferân, senderûs, Şebb, mey'a, cünd-i bîdester, eger afyûn varsa ĥudađ, kırtâs-ı muĥrak, dem-i aĥaveyn, ĥarn-ı iyyel-i muĥrak, ĥaymüliyâ, atyân-ı sâireden ĥaymüliyâ ile cârî olanlar ya'nî onunla isti'mâl olanlar, iĥlîmiyâ,¹⁴⁸ mürdâsenc ve bunlara müşâbih nesnelerdir ve ba'đı kerre zâcât ve zencâra dahi ĥâcet olur.

147 "Yenbüt" ĥarnûbu'Ő-Şevk 'indenâ. İbn Kûtübî.

148 "İĥlîmiyât" ecsâd-ı müteĥarrikanın duĥânından ĥâdiŐ olan cismin ism-i Yünânîsidir, tafŐli müfredât-ı İbn Kûtübî'de maŐtûrdur.

Şiyâf: Saħc ve zaħire bu űiyâf isti'mâl olunur: Mürr, kündür, za'ferân, afyün; beyâd-ı beyd ile ma'cün kılınır.

Âher: Senderûs, mey'a, za'ferân, afyün; lisân-ı ħamel suyuyla ma'cün kılınır.

Âher: Afyün, cünd-i bîdester, űamg-ı ħudađ; lisân-ı ħamel 'uűâresiyle ma'cün kılınır. Bađdı kerre bu edviye eműâliyle ma'a-düĥni'l-verd ve'l-isfidâc merhem dahi ittiĥâz olunup ve o merhem bir ħırķa ve ķutn ķıřaları üzere isti'mâl olunup bir mîl üzere kılındıktan sonra maķ'adeye dess ve defn olnur ve kaĥan o ķıř'a maķ'adeye dâĥil olduķta o mîl leff olunur ya'nî merhem maķ'adeyi taťliye ve bi's-seviyye telťĥ edince ķadar mîl taĥrîk ve idâre olunur.

Ammâ ħuķun saħciyyede isti'mâl [olunan] akrâű akrâű-ı kevkeb ve saħc-ı müte'ekkilende akrâű-ı zernîĥ olunur. Ve bu akrâű űecîr-i 'inebde ya'nî üzümün cibresinde ħıfz olunur ve kuvveti maĥfûza olsun iĥin ve kezâlik ķıřtâs-ı muĥarraķ akrâűı o kabîlendedir:

Nüűa-i Ķıřtâs-ı Muĥrak: Ķıřtâs-ı muĥrak on dirhem, iki nev' zernîĥin muĥrakları, kuűûr-ı nuĥâű, űebb-ı Yemânî, űafű, sönmedik nüre her birinden on ikiűer dirhem, bu edviyelerden lisân-ı ħamel 'uűâresiyle akrâű ittiĥâz olunup her bir ķurűu dört dirhem miķdârı kılınır ve űaĥîr olanlara bu ķurűtan bir dirhem miķdârı saķy olunur ve kebîre bir ķurű tamâmen saķy olunur.

Ķurű-ı Âher: Summâķ, aķmâ'u'r-ruĥmân, sükûtün, cülîenâr, ħabb-ı ħıűrım, ķalkand, ķulķutâr reűâű-ı muĥrak, iűmid her birinden birer cüz², zencâr yarım cüz²; bu edviyeler aĥz olunup onlardan akrâű ittiĥâz olunur.

Ķurűa-i Ķaviyye: Nüre, kıly, aķâķiyâ, 'afű, zernîĥ; bu eczâlar aĥz olunup biraz eyyâm ĥall iĥinde terbiye olunup ķurű ittiĥâz olunur ve bu ķurűun kuvveti bir meblaĥa bâliĥa olur ki lisân-ı ħamel suyuyla o ķurű iĥtikân olursa saħca kifâyet eder.

Ammâ bu bâbda isti'mâl olunan ađmide ve aťliye ishâl-i muťlaķ bâbında zıķr olunan ađmide olur. Akrâű-ı kevâķib mâ-ı âs ile tılâ olunur, onun bu bâbda cidden menfa'ati tecrîbe ile müteĥaĥķıķtır.

Ve eger veca' sâķin olmaz ise 'alîli o âbzene iclâs eyle ki onun suyu ķavâbıd-ı ma'ľûme ile ve űibt ve ĥulbe ve ĥaťmîden bir űey'le taĥĥ olmuş ola.

Ve eger saħc űafrâvî olup veca' ve 'aťaű ve kerb ziyâde olursa râib-i maťbûĥ ve mâu'ű-űa'îr ile ikisi dahi müberred oldukları ĥâlde isti'mâl olunur.

Ve eger veca^c ziyâde müştedd olursa hattâ ğaşye qarîb olursa ğaşye varmazdan muqaddem muhaddirât saqy olunur ve ‘akıbında şahm-ı baqar mâ-ı sevîk şa‘îri ile min-ğayri müdâfa‘atin ihtikân olunur ya‘nî o ihtikân te‘hîr olunmaz. Ve ba‘dı kerre hılta i‘tidâl ‘arîd olmakla veca^c sâkin ve marağ munka‘tîr olur. Ve eger yine veca^c sâkin olmaz ise o mişlli veca‘ı müsekkine tedâbir ile bildiğin gibi tedbîr eyle, eger o mişlli vaqitte murâd edersen bu huqneyi isti‘mâl eyle: Mâ-ı keşk-i şa‘îr, ertüzz, keçi böbreğinin şahmı, dühn-i verd, şamğ-ı ‘Arabî, isfîdâc, şufâr-ı beyd bu mecmû‘ mekân-ı vâhidde đarb olunur ve murâd eder isen onda afyûn dahi kııarsın ve ba‘dehu isti‘mâl edersin.

Ve eger sahc balğamî ise onda vâcib olur ki balğamı ka‘c ve ihrâc eden edviye ile ‘ilâca bed’ oluna ve biraz istirahatta kalına ve yine balğamı ka‘c eden ağdiye ile i‘âm oluna hattâ onun ğıdası semek-i mâliħ ve şınâb¹⁴⁹ ve ğardal kınıp sılk ve mürrî ve kevâmîl ile i‘âm olunur ve onların şıbâğâtı zebîb ve ğabb-ı rummân kılınıp ebâzîr ve ğardal ve sâir muqattı‘atla verilir ve Hûzî ve felâfilî mişli ğarâreti olan edviyeden bir şey³ tenâvül edip büsr-i maqlüvv ile tağaddîyi iksâr eden meshûc intifa‘ eder.

Ve ba‘dılar zıkr eylediler ki em‘asında kurûħ olanlardan ba‘dı kimselere cāvşîr ma‘a’s-sezâb küllü yevmîn saqy olunduktan sonra büsr-i maqlüvv ile o kimse tağdiye olundu ve bu tedbîr biraz eyyâm ‘ale’t-tevâlî olundu ve o tedbîr ile ‘alile berâ‘et ğâşıla oldu ve benzer ki evvelâ zıkr olunan dahi bu ğabilden ola.

Vve yine etıbbâ zıkr eylediler ki müteĳâdim olan züsentâriyâya bir kimse ‘ilâc ederdi, onun ‘ilâcı bir günde ĳavî olup veca‘a taĳammülü olanlara berâ‘et ve şıĳhat getirdi ve veca‘ı ihtimâl eylemeyenleri yine bir günde ĳatlı ederdi, onun ‘ilâcı bu idi ki başal-ı ĳırrîfî ĳubz ile i‘âm eder idi ve o günde şürbünü taĳlîl ederdi ve yevm-i ĳadde mâ-ı mâliħ-i ĳâdd ile evvelâ ihtikân edip ardınca ve edviye-i ĳaviyyeden mütteĳaz huqun-ı müdmile ile ihtikân ederdi.

Ve Aşĳâb-ı Kurûħ u Saĳca Olunacak Huqne: Varaĳ-ı dehmet, merzencuş, milħ, kemmûn-ı ra‘b, şebb, sezâb, iklîlü‘ll-melik her birinden birer

149 “Şınâb” kitâb vezninde o şıbâğdır ki ĳardal ve zebîb mişllilerden ittiĳâz olunur. “Şıbâğ” etmek katıĳına derler.

ûkıyye, zebîb iki kıst; bu edviyeler zeyt ile şülüşü gidip şülüşânı bâkî kalınca tabh olunur ve ba'dehu taşfiye olunup o zeyt-i muşaffâ ile ihtikân olunur. Ve kezâlik bu hûkne dahi nâfi'dir: Erüzz semek-i mâlihle tabh olunup tabîhi ile ihtikân olunur.

Kayrütî: İşbu şımf 'illette bu kayrütî bu minvâl üzere vaşf olunmuştur: Temr-i lahîm iki buçuk rıtl, maştakî bir ûkıyye, şibt-i ratb altı ûkıyye, şabır bir ûkıyye, şem' on ûkıyye, şarâb, dühn verd miqdâr-ı kifâye; bu mezkûrlardan kayrütî ittihâz olunur. Ve onların büzüru ba'dı kerre hurf kılınır hüşuşan 'alilde balgam-ı zücâcî ve berd ihsâs oluna.

Ammâ sahc-ı sevdâvînin 'ilâcında evvelâ bizim bundan aqdem zıkr eylediğimiz sevdâ ve tihâl mu'alecâtı isti'mâl olunur. Ve o tedbîr ile tihâl işlah olunduktan sonra onlara sefûf-ı tîm isti'mâlî nâfi' olur. Ve hûkun-ı erüzziyye içine efâviye-i 'atıriyye ve büzür-ı hârre-i leyvine ve büzür-ı müberride-i kâbîda katılıp ve dühn-i verd ve şufretü'l-beyd dahi kılınıp o hûkun-ı erüzziyye isti'mâl olunur. Ve o sahc-ı seydâvî aşhâbının gıdaları o gıdâlardır ki ondan dem-i şâlih tevehhüdü mem'ûl olur.

Ve kaçan kurha habise olsa ona evvelâ mihl-i derânî suyulla ihtikân oluna; eger hacet olur ise ondan sonra lahm-ı şâlih zâhir olunca kadar cidden münakkî hûkun ile ihtikân oluna ve ba'dehu müdemmil olan hûkne ile mu'alece oluna.

Ve kurûh-ı sevdâviyyeyi münakkıye olan hûkun o hûknedir ki onun eczâsı şevket-i Mışriyye üç cüz', harbak-ı esved iki cüz' olup mihl-i derânî suyu ile tabh oluna. Ve eger bu hûkne-i mezkûre nef' vermez ise akrâş-ı [390a] zernîh isti'mâl oluna.

Ammâ sahc-ı süflînin mu'alecesi tab'atı telyîn eden o edviye ile olur ki onda lîm ve düsümet ve tağriye ve izlâk ola ve e'ime-i säire üzere şufretü'l-beyd nîm-birişti ve dik-i herim meraqası ve ferâric-i müsemmine vü rahşadan mütteğaz olan isfidâc mişlliler taqdîm olunur ve 'uşârât-ı muğarriye-i müzliqadan dühn-i verd ve şufretü'l-beyd ve onlarm emşâlınden mütteğaze olan hûkun-ı müleyyine dahi isti'mâl olunur. Ve kaçan sahc-ı mezkûrun müddeti tavî olsa bezr-i kettân, bezr-i katünâ, bezr-i merv ve bezr-i hatmî ve bu edviyelerin lu'âbları ahz olunup saşy olunsa ondan in-tifâc ederler, zîrâ o el'ibe izlâk ve teskîn-i veca' ve tağriye menâfi'ini cem'

eder. Ve tenāvül-i ta'āmdan muḳaddem icāşş tenāvülü ba'dı kerre saḥc-ı şüflîyi izāle eder.

Ammā şürb-i devā 'aḳıbında 'arıd olan saḥc-ı şüflî 'ilâcında zıkr olunan edviye-i müberride-i muğarriye isti'mâli nâfi' olur ve bir buçuk dirhem keşîrâ-ı maḳlûvv ondan ekşer râib ile şürb olunsa nef'i olur. Ve kezâlik semn-i baḳar-ı tarî-i ceyyid içine dem-i aḥaveyn katılıp ihtikân olunsa cidden nâfi' ve ḥuḳne-i şâliḥa olur. Ve butûn-ı baḳar meraḳasıyla saḥc-ı mirârînin ba'dılarında gâhice intifâc olunur velâkin devâ-i câmi' olmaz.

Altıncı Faşl Ağdiye Hasebiyle 'Ārid Olan İshâl Beyânındadır

Onun mu'âlecât-ı ma'lûmesi ve tedbiri budur ki evvelâ gıdâ inhidârdan men' olunmaya ve heyda-i kavîyye-i müfritâ ḥudûşundan ḥavf olunmadıkça inhidârı ka't olunmaya ve eger o inhidâr keşret-i gıdâ hasebiyle olur ise inhidâr men' olunur ba'dehu cü' isti'mâl olunur ve onu inhidârdan men' rubûb-ı fevâkilin ba'dılarını isti'mâl ile olur. Ve eger da'f ḥâdiş olur ise Hûzî veyâḥûd ḥabb-ı rummân sefûfu isti'mâl ve tenāvül olunur. Ve ta'ām ikşâr olundukta mi'dede da'f ihşâş olunur ise ve o da'fa ḥâdiş olan qarâkır ve nefḥ delâlet eder ise kündür, cülleñâr, nânḥâñ veznleri berâber aḥz olunup 'acemi ile medkûḳ olan zebîb ile ma'cûn kılındıktan sonra külle-gadâtin miḳdâr-i cevze ondan tenāvül olunur. Ve kezâlik devâ-i vecc ve kezmâzec ki akrabâdinde o devâ mezkûrdur, o dahi isti'mâl olunur.

Ammâ o ishâl kemmiyyet-i ağdiye keşretinden olmayıp ağdiyenin fesâdı hasebiyle ve vaḳti ve keyfiyyet-i rediyyeleri ve sür'at-ı istiḥâleleri ḥasebleriyle ḥâdiş ise o mişlli fâsid gıdâdan sonra keymûsu ḥasen olan ağdiye-i ḳâbıda tenāvül oluna. Ve mütenâvel-i evvel olan ağdiye-i fâsideden bâḳî olan ḥarr-ı berd eşerlerini izāle için dahi senin ma'lûlün olan ḥârre ve bâride cüvârişenât-ı ḳâbıda isti'mâl oluna.

Eger sebep-i ishâl ağdiyenin lüzûceti ve zelḳı olursa o mişlli gıdâyı tenāvül terk olunur ve ba'dehu onun mütenâveli ḳabḍ-ı ḥafifi olup ve ḥarr ve berdi bi-ḥasebi'l-hâl ve'l-müşâhede mu'tedil olan ağdiye kılınır.

Ve eger sebep-i ishâl gıdâ-ı müzliḳin taḳdîmi olursa ağdiye-i ḳâbıda taḳdîm olunur.

Ve eger sebep serî'ü'l-hağm olan ağdıyeyi te'hîr ise tedbîr tağyîr olunur ve ba'đı rubübla tabâşîr tenâvül olunup âşâr-ı mezkûreden ve ğayriden mi'cde işlâh olunur, zîrâ tabâşîri minvâl-i mezkûr [üzere] tenâvül sühûnet ihdâş eder. Ve ba'đı kerre zîkr olunan tedbîr bi-hasebi'n-nedre ta'âmın humûdatı hasebiyle bürüdet dahi ihdâş eder, bu şürette tabâşîr Hûzîyle tenâvül olunur. Ve eger ğıdânın fesâdına sebep ta'âmın kıletti veyâhûd cevher-i ta'âmın le'tâfeti olur ise o ğıdâdan sonra luhûm-ı ğalîzadan meşûşât ve qarâyîş ve muhâllilât ve semek-i memkûr ya'nî hall içinde nağ' olunan mâliḥ semek ve o mişlli ağdıyeden qadr-i mu'tedil ile tağdıye olunur ve ma'a-hâzâ da'f-ı hağmdan ḥavf olunur ise o ğıdâ büzür ile iç'am olunur.

Yedinci Faşl İshâl-i Dımâġi Mu'alecâtı Beyânındadır

Ve ishâlden bu sınıfın şâhibine vâcib olur ki 'ale'l-kafâ nevm eylemeye ve nevminden müntebih olduktâ ona vâcib olur ki baştan mi'cdeye munşabb olup fâ'il-i ishâl olan hultı kay'la ihrâc eyleye ve bizim nezle bâbında zîkr eylediğimiz üzere re'sini halk edip eşyâ-ı ḥaşine ile delk ve başına kimâdât vaç' ede ve mahmî ve kâviye olan edviyeyi dahi re'sine vaç' ede ve re'si taqviye ve mizâc-ı re'si işlâh eyleye ve ba'đı kerre keyy etmeĝe dahi ḥâcet olur.

Ve vâcib olur ki o nezleyi mi'cdeye inşibâbdan edviye-i kâbıda ile men'e iştiĝâl olunmaya, zîrâ men'-i mezkûrun ḥatârı 'azîm olur belki fevkte olan mevâdd-ı müctemi'a kay'la ve esfele nüzül eden tarîk-i em'âdan ihrâc oluna her ne kadar esfelden ihrâc ḥuqun ile olur ise. Ve batnına nüzül eden mādde-i nâzile şadrđan nezleyi ḥabs bâbında zîkr eylediğimiz edviye ile ḥabs olunur ve qabđı olup batnda olan mevâdd-ı müctemi'ayı ḥabis devâ isti'mâl olunmakla ḥasb olunmaz. Ve nezlenin bi-hasebi'l-esbâb mu'alecelerinde ona müte'allik qavânîn senin ma'fûmun oldu.

Sekizinci Faşl İshâl-i Südedî Mu'alecâtı Beyânındadır

İshâl-i südedînin ekşer-i vuḳû'u edvâr ile olur ve onun küllîsi ğâhca cem'ân bedenden ve ğâhca süded-i kebidden veyâhûd beyne'l-kebid ve'l-mi'cde olan südedden olur, pes qavâbıd isti'mâliyle südedi taqviye ve teksîr eylemek ḥatâ olur belki ona mu'alece-i vâcibe budur ki südde-

den mündefî'a olan mevâddın indifâ'ına istifrâğda i'ânet oluna. Ve kaçan mesâlik o mevâddan hâliye oldukta südedi teftîh eylesin için südede edviye-i müfettiha serh ve irsâl olunur. Ve ba'dı kerre teftîh-i südede mü'eddi olan mevâddı cezb eylesin için müşhil-i kavî isti'mâline ve cezb ve teftîhi kavîyye olan hıqun isti'mâline hâcet olur. Ve Buqrât'ın şehâdet üzere kendiliğinden zuhûr eden kay' ishâl-i südediye enfa'-ı eşyâdan olur.

Ve ishâl-i süded aşhâbına şavâb budur ki gıdâsını def'a-i vâhidede tenâvül eylemeye belki merrât ile tenâvül edip her merrede gıdâ-ı vâhid sihâmindan kendiye işâbet eden sehmi tenâvül eyleye. Ve kezâlik ona vâcib olur ki her merrede olan tağaddîsine 'akıbında gıdâsını sür'at üzere tenfîz edip ve südedini fâtih olan nesne tenâvülünü itbâ' eyleye. Ve itbâ' olunacak edviyenin Câlînüs katında efdâli-füzenecî tenâvülü olur kable't-ta'âm füzeneçiden bir mişkâle varınca kadar ve hadm-ı ta'âmdan sonra yarım dirhem verilir. 'Atîk ve kavî ve rakîk olan şarâbdan mikdâr-ı kalîl saqı olunmak cidden ceyyid olur eger ba'de't-ta'âm isti'mâl olunur ise. Ve ona tiryâk dahi enfa' eşyâdan olur ve kaçan inhidâm-ı şahîh olsa 'alîl istihmâm olunur.

Ammâ delk kable't-ta'âm ve ba'dehu terk olunmaya. Eger beden da'if olur ise huşûnetli hırka ile zahr ve ba'tn şediden delk oluna. Ve ba'dı kerre dahi 'alîlin bedeni ziftle ve edviye-i muhammire ile tılâ olunmağa hâcet olur. Ve ammâ onların teftîh-i südedleri ilâcını sen bildin.

Ve vâcib olur ki 'alîlin hüzüli teftîh-i südedden seni men' eylemeye, zîrâ ki sen kaçan mu'âlece edip südedini feth ve ahlât-ı sâddesini ishâl eylesen bedene gıdâ nüfûz eder ve ba'dehu zereb vâki' olmaz, beden kavî olur, hüzüal kalmaz.

Dokuzuncu Faşl İshâl-i Zevebânî Mu'âlecâtı Beyânındadır

Zevebânî ishâl sill ve dıkk ve onlar mecrâsına cârî olan emrâdda 'arîd olur ise onun mu'âlecesine çama' o esbâbın mu'âlecesine çama' gibi olur.¹⁵⁰ Ammâ o 'ilelden dün olan emrâd hasebiyle ishâl-i zevebânî 'arîd olursa bedene müberrid ve murattıb olan edviye ve ehviye ve ne'ülât ile bi-hasebi'l-hâl mu'âlece olunur ve zevebânî mücib olan harâret akrâs-ı çabâşîr ve

150 Ya'nî o 'illetler müstahkem olduktan sonra ondan bür' mutaşavver olmaz ve kezâlik zevebânî ishâlden dahi bür' mutaşavver olmaz eger sebebi o 'ilel olur ise.

akrâş-ı kâfûr ve müberrid olan atlıye ve ağmide ile itfâ olunur ve ağmide ve atlıye kalb üzere ve kebid ve şadr üzere kılınır. Ve onun ağdiyesi luğûm-ı hafîfeden mütteħaz kalâyât ve çarîşât ve meşûşât ve laħm-ı semekten mütteħaz ħall ile olan sikkâc kılınır. Ve o ħubz-ı semîd dahi [390b] kılınır ki onun ʿacîni ve taħmîri ceyyid ola. Ve baʿdı kerre ħubz kavrulup şamğ ve neşâ ile ondan ħasv ittiħâz olunur. Ve ħummâdiyye mişlliler ile dahi tağdiye olunur.

Ve indifâʿât-ı zevebâniyye defʿaten ħabs olunmaz belki tadricle ħabs olunur zıkr olunan muʿalecâtla ve ħâşşaten akrâş-ı tabâşîr-i mümsike ile. Ve bu şıfat üzere olan akrâş ile imsâk olunur: Tîn-i Ermenî, tabâşîr, şâh-bellût ħummâdının bezr-i muķaşşeri, enberbâris, verd, şamğ-ı maķlûvv, seretânât-ı muħraķa; bu edviyele cemʿan daķķ olunup ve mâ-ı sefercel ile maʿcûn kılınır.

Onuncu Faşl Tekâşûf ile Ĥadîş Olan İshâl Muʿalecâtı Beyânındadır

Bu şıf ishâlin ʿilâcını mevâdd-ı imtilâiyyeyi zâhir-i bedene cezb bâbında biz sana taʿrîf eyledik. Ve evlâ olan budur ki ishâl-i tekâşûfî ʿilâcında faşd ile ve ishâl-i münâsib ile ahlât iħrâc oluna, o faşd ve ishâli ke-mâ yenbağî beyân edip zıkrinden biz fâriğ olduk. Ve onlarda miyâhı müfettiħ-i süded olan ħammâmât istiʿmâl olunur, o miyâhın teftiħi içinde edviye-i müfettiħa tabħ olunmakla olur. Ve kezâlik ġasûlât-ı müfettiħa ile dahi ħammâmât istiʿmâl olunur. Ve tekâşûf-i şedîdede istiʿmâle şâlih olan âbzen yereķanda istiʿmâl olunan âbzendir, bu bâbda dahi o âbzen istiʿmâl olunur. Ve menâdil-i ħaşine ve lifle cild muħammer olunca ķadar delk olunur baʿdehu ona mâ-ı ħârr şabb olunur ve o miyâh şabb olunur ki onda ķuvvet-i müfettiħa ola ânifen zıkr olunduğu üzere.

On Birinci Faşl Heyda Muʿalecâtı Beyânındadır

Heyda için üç tedbîr olur: Evvelkisi o ʿilletin ibtidâ ħareketi tedbîri olur ve ikincisi evsaftında olan ħareketinin tedbîri olur ve üçüncüsü heyecân-ı redî ve ħubş üzere ʿişyânı ve meħûf ve ħaţarlı olan aʿrâdının ħareketi katında olan tedbîr olur.

Kaçan heyda ʿalāmâtı zuhûr edip cûşâ onu aḥz eylese onun ḥâli müteğayyire olur, miʿdesinde şüfl ve emʿasında vahz ihsâs olunur ve baʿdı kerre onunla ğaşeyân olur. Ve vâcib olur ki o ḥâlet zuhûrunda ve baʿdehu bir nesne tenâvül olunmaya kuvvetin sukûtu ḥavf olunca kadar ve o vakte sukûttan kuvveti hıfz edecek mertebe tenâvül-i taʿâm câiz olur. Ve o ḥâlde olan şâhib-i heydaya bizim bu zikr edeceğimiz tedbîr olunur:

Evvel-i emrde ona kaỵ ile kazf ettirilir henüz taʿâm cihet-i fevke qarîb ise ve eger fevke qarîb değil ise batnı müleyyin olan tedbîr ile o taʿâm ihdâr olunur ve iki şüret-i mezkûrelerde istiʿmâl olunan muḳayyị ve müleyyin ancak müzî olan mevâddı ihrâc edip faḍlı ve şeỵ-i ğarîbi ihrâca taʿaddî eylemeyecek miqdâr saḳy olunur. Ve kezâlik onlara o muḳayyị saḳy olunur ki onda iki ḥaşlet olmaya yaʿnî ihbâ-ı miʿde ve idʿâf-ı kuvvet olmayan muḳayyị ile kaỵ ettirilir ve o ḥaşlet dühn-i ḥâlde yaʿnî şîrûğanda ve dühn-i zeytte ve mâ-ı ḥârrda mevcûde olur, binâen ʿaleyh kaỵ için onlar istiʿmâl olunmaz. Ve kezâlik o muḳayyịde taġdiye dahi olmaya, zîrâ onlar ğidânın fıddına muhtâc olurlar. Ve ğidâiyeti olan muḳayyị mâ-ı ʿasel ve sikencebîn-i halevidir ki onlar mâ-ı ḥârr ile istiʿmâl olundukta muḳayyị olurlar velâkin ğidâyı muḳayyị olurlar belki onları taḳyîede yalnız mâ-ı ḥârr veyâḥûd miqdâr-ı kalîl bûraḳ ile veyâ milḥ-i nefî ile mâ-ı ḥârr istiʿmal olunur. Ve kezâlik kemmûn-ı kalîl ile dahi mâ-ı ḥârr istiʿmâl olunur. Ve baʿdı kerre vâkiʿ olur ki teḳayyụ̈ için ʿamel eden kimseye kaỵ ʿişyân edip icâbet eylemez velâkin tehevvụ ihdâş edip ona îzâ eder, o mişlli ḥâlâtı izâle için ʿilâc olunmaġa ḥâcet olur.

Ve Bukrât dedi ki kaỵ baʿdı kerre kaỵ ile ve ishâl dahi ishâlde menʿ olunur ve kaỵ ishâlde ve ishâl kaỵ-la dahi menʿ olunur. Ve heydayı menʿ için ishâl istiʿmâl olursa vâcib olur ki ruḥbîn ve sükker ve milḥle ishâl oluna veyâḥûd bu ḥuḳne ḥafîfe ile ishâl oluna: mâu's-sılk altmış dirhem, kalîlü'l-kaly bûraḳ bir mişkâ, l sükker-i aḥmer on dirhem, dühn-iverd yâḥûd ḥall yedi dirhem; bu mezkûrlardan ḥuḳne ittihâz olunur veyâḥûd onun ishâli kemmûnî mişllileri şürb ile olur bu mevḍiʿde kemmûnu şürbü cidden nâfiʿ olur.

Ve eger sen bilirsün ki bedende mevcûd olan mevâdd-ı şafrâviyyedir ve heydanın ḥudûşu yalnız ğidâ ḥasebiyle değildir, şafrânın muʿâveneti ile

hâdis olmuştur, o zamân vâcib olur ki mi'cdeye hâricden dahi tedbîr olunup mevâddı kay'a müsta'iddede ise bi-ğadri mâ-yahtemil kay'a i'ânet olunduktan sonra velev bi's-selc müberridâtle mi'cde tebrîd oluna ve o tebrîd ile mevcûd olan 'aşaş dahi sâkin olur. Ve kaçan kay'da im'ân olsa ya'nî müddetinde tûl olsa mi'cdeyi minvâl-i mezkûr üzere tebrîd onu dahi hâbs eder. Ve bañn üzere bilâ-şart mehâcim vağı dahi hâbs eder. Ve mi'cde tebrîdi için isti'mâl olunan bârid-i müberrid 'uşarât fevâkihten olur ise o dahi enfa' olur ve o 'uşarâta şandal ve kâfûr ve verd hâlt olunup onunla merâkk tılâ olunur ise o dahi nâfi' olur. Ve ba'dı kerre eñraf dahi şedd olunur eger 'alilde hâre't-i kavıyye yok ise, akıradînde mezkûr olan tîn-i Neysâbüri devâsıyla 'ilâc olunur. Ve bundan sonra vâcib olur ki şey'i hârice mürâfât oluna mādâm ki hâric olan keylûs veyâhûd keylûsa müşâbih nesne ve ta'am olur, onu vechen mine'l-vücûh men' ve hâbs câiz olmaz, zîrâ onu hâbste hañar-i 'azîm vardır.

Ve kaçan hâric-i keylûsiyyette tağayyür-i fâhiş ile müteğayyir olsa o vakte onu hâbs eylemek vâcib olur eger hâricde lüzûceti şey'i mirrî vü hürâfî zâhir olur ise ve kezâlik bedeni muğif olan onların emşâli nesnelere zâhir olup ve nabđda te'sîr edip nabdı bilâ-irtidâl mütevâtir ve münhafid ise ve bedende hüzá ve merâkkta teşennüc mişli nesnelere ihdâs eder ise.

Ve ba'dı kerre onlara 'aşaş ve hummâ 'arığ olup delâlet eder ki onun istiqlâkı olan mevâdd mevâdd-ı şahîhaya intikâl eylemiştir, o zamân lâyık olur ki onu hâbse rubûb-ı kâbîda ile i'ânet oluna ve ba'dı kerre o rubûb-ı kâbîda na'nâ' mişli ile tatyîb olunur ve eger o meşrûb olan rubûbu kazf ederse onu sağy i'âde olunur velâkin kalilen kalilen sağy olunur.

Ve vâcib olur ki onlara edviye-i hâbise ve rubûb-ı kâbîda sağıyından keff-i yed olunmaya, her ne kadar onu kazf ederse yine tekrâr sağı oluna ve onların bir nev'ini sağıydan nev'-i âhere intikâl olunup müsakka tebdîl oluna velâkin cem'ân müsakkiyât-ı mi'cadi rubûbda mi'cdeyi lez' edecek kadar humûdat olmaya, zîrâ o humûdat lez'i ile mādde-i müziyyeye mu'în olur. Ve müsakka olan devâda zikr olunan humûdattan bir şey' olur ise muñlık ve muğayyî' olmayan bir devâ ile onun humûdatı kesr olunur.

Ve ba'dı kerre edviye-i sağca humûdat ve bi'l-fi'l şedîdetü'l-bürüdet olan eşribe-i bâride ikâ' olundukta mi'cdeyi qar'ı hasebiyle onlara muvâfiğ

olmaz ve ekşer-i hâlde aşhâb-ı saħca onların muvâfaqatı mevâdd-ı şafrâ-viyyeden hâdiş olan saħca olur. Pes vâcib olur ki o mişli hâmið ve bârid olan edviye mescûha saħy murâd olundukta tecribe olunup nef'i olacağı zuhûrundan sonra saħy oluna. Ve şarâb-ı na'nâ şaħmı ile 'aşr olunan mâ-ı rummân ile ve na'nâ'dan bir şey ile ittiħâz olunup isti'âl olunsa ondan men' olunmaz ve kezâlik mâ-ı rummân-ı hâmiða tayyib ve me'kûl olan tinden bir nesne dahi katıldığından sonra isti'mâl olunsa o dahi muğırr olmaz.

Ve heyða aşhâbından çok kimseler şedîdü'l-harâret olan mâi şürb ederler ve o suyun kuvveti ve harâreti 'urûka nâfiz ve [391a] münteşir olup 'urûka munşabbe olan mevâddı istirdâd eder ve onlarda âfet ziyâde olur.

Ve kezâlik heyða mu'alecesinde kimâdata ve merûhata dahi ifzâ ve ilticâ olunup takviyesi ve kabdı ve teshîn-i latîfi olan dühn-i nârdîn ve süsen ve nerces ve dühn-i verd mişli edhânla şerâsif üzere kimâd olunur. Ve dühn içinde maştakî kaynatılsa o dühn onlara merûh-ı ceyyid olur huşuşan heyðasının sebebi ta'am-ı galiz olanlara ziyâde nef' olur. Ve onların mefâsil ve 'adaları dühn-i verd-i tayyble tedhîn olunur ve kezâlik şem'-i kalîl halı olunan dühn-i benefşec ile dahi tedhîn olunur ve faşl-ı şitâda miqdâr-ı kalîl şem' halı olunan dühn-i nârdîn ile tedhîn olunur. Ve onların mi'deleri şedîdetü'l-kabd ve müberrede olup ve triyyeti dahi olan senin bildiğin edviye-i kâbiða ile tağmîd olunur.

Ve heyða mevâddı tamâmen istifrag olunmazdan muqaddem heyðadan hafv olunmakla onu men' iktidâ eylese sana lâyiğ olan budur ki onu kâsire olan ağdiye ile heyðayı ta'dîl ve taklîl edersin Ve ba'dehu eyyâm ki lâyiğ olan müstefrigâta mevâdd-ı bakiyyeyi istifrag edersin.

Ve kaçan sen ihsâs edersin ki heyðanı sebebi gıdâ değildir, bi-külliyeye-tihi belki mi'de bürüdetinin dahi medhali vardır, onlara sen tedbîr edip kazfi vâcib olduğu mertebe kaydan sonra onların kaylarını habs edersin kalîl mey-bih ile memzüc şarâb-ı na'nâ veyâhüd 'uddan kuvvet aħz eden şarâb-ı na'nâ saħy etmekle. Ve onların dîmâdı teshîne emyel kılınır. Ve kable'n-nevm onlara içâm olunan gıdâlarına ferâhtan bir kuvvet aħz ve efâviyâdan ihsâs olunacak miqdârı bir şey halı olunup içâm olunur ve kezâlik nebîzde menkûc olan ħubz içâm olunmakla onlara 'arîð olan saħy ve tağmîdin mağarratı def olunduktan sonra vâcib budur ki onları tenvîmde ihtiyâl oluna ħıyel-i münev-

vime ile vaṭṭ ve leyyin kılınan firâş üzere içdâc etmekle ve egānî ve erācîh ile ve münevvim olan ğamz-ı hafîf ile. Ve seheri olanları tenvîm için bizim zıkr eylediklerimiz ile tenvîn oluna. Ve vâcib olur ki onların mevḍîfi keşîr-rü'd-ḍavṭ ve keşîr-ü'l-berd olmaya, zîrâ berd onların ahlâṭını dâhile cezb eder. Ve onun mu'âlecesinde bizim ihtiyâcımız ahlâṭı hârice cezbe olur.

Ve kaçan 'alîlin nabḍı şığarı aḥz eylese ve onda sen teşennücden bir eṣer yâhûd fuvâk müşâhede eylesen sen sür'at edip bir miqdâr kabḍı olan şarâb-ı reyḥânîyi mâ-ı sefercel ile ona saḳy eyle ve kaḳ ve lübâb-ı ḥubz-ı semîdi ḥârren mümkün oldukça ona içâm eyle. Eger ondan aḳvâya ḥâcet olursa luḥûmu raḥş-ı nâ'im olan tıyûrdan ve ḥumlândan laḥm-ı keşîr aḥz edip daḳḳ olunduktan sonra ḥâlî üzere iken kıdr içine vaḍc olunup mâiyyetini irsâl edip istircâ'a karîb olacak kadar taḥḥ-ı yesîr ile taḥḥ olunur ve ba'ḍehu 'aşr-ı kavî ile 'aşr olunur ve sonra ma'sûru kaḳîlen taḥḥ olunur. Ve fevâkih-i müberrideden bir şey ile taḥmîd olunur ve o fevâkih-in ḥayrlısı rummân ve sefercel olur ve ba'ḍı kerre onun içine şarâbdan bir şey-i hafî dahi katıp ḥasv kılınır ve onda ḥubz-ı kalîl dahi mers olursa be's olmaz. Ve bu ğidâ-ı mezkûr ile tağdiyeden sonra tenvîm olunur ve eger onlar iştihâ ederlerse tûl-i müddet hevenk kılınır mu'allak olunan ve ruṭûbeti çekilen üzümden çekirdeĝin ceyyiden maĝg ederek tenâvül etmekte dahi be's yoktur.

Ve onların mi'çelerinde bu mezkûrlardan ve ğayriden bir nesne eĝlenmezse belki kaḳze meyl üzere olurlar ise onların sürre katında esfel-i baṭnına bilâ-şartın miḥceme-i kebîre terkîb eyle, onun üzerine vâkıf olmazsa miḥcemeyi beynel-ketifeyn terkîb edip esfele mâil eyle ve o ḥâl üzere iken onu tenvîm mümkün olursa aşveb olur. Eger o mevâddın bi-nefsihâ meyli esfele ise taḥt-ı ibṭin ve 'aḍudların rabṭ edip ḥasbe mâ emken onu tenvîm eyle. Ve miḥceme ve 'işâbe ile ḥâdiş olan veca' onu nevminden içkâz eder ise biraz istirâhatta kaldıktan sonra yine miḥcemeyi veyâhûd 'işâbeyi içâde eyle, veca'a maĝrûr olup onları terk eyleme, heyḍa âfetinden emîn olup ḳayde olan âfetin mevâddı inḥidâra ve ishâlde mevâddın ḥareket-i inḥidârı sükûna bedṭ edince kadar miḥceme ve 'işâbe içâde olunur. Ve kaçan zıkr olunan ḥâlet mevcûde oldukta miḥcemeden ve 'işâbeden herhangi vâkıf ise kalîlen kalîlen irḥâ olunur. Ve eger 'alîl bir nesne kabûl eylemeyip belki ishâlde iḥrâc eder ise onun aĝdiyesinde kabîḍ olan ile muḥaddir olanları cem'

Ve kaçan nâire-i heydayı sen teskîn ve ‘alîli dahi tenvîm eylesen ‘alîl nevminden müntebih olduktan sonra rubûbdan onlara bir şey’ saqy edip hammâma idhâl eyle ve duhûlünü rıfķ üzere edip onda keşîren imsâk eylemeye belki hammâm onların buñununda ‘amel edecek kadar imsâk eyle ve ondan sonra ihrâc edip ‘ıtrı isti‘mâl ve hasenü’l-keymûs olan ağdiye-i hafîfeden miķdâr-ı kalîl eyle, onları tağdiye ve terfîh eyle ve onları mâ-ı keşîr şürbünden ve mâ-ı şarâbla mi‘delerini ğark etmekten ve ta‘âm üzere kavâbiğ tenâvülünden men‘ eyle. Ve bu tedbîrlerden sonra mi‘delerini taqviye için tedbîr edip akrâş verdin şağîrini ve kebîrini ve kezâlik cülencebîn ve tabâşîr ve vûzî mişllileri onlara saqy eyle. Ve çok kerre hammâm ahlâtin ve heyda mevâddının intişârına sebep olup a‘dâda tekessür ihdâş eder.

On İkinci Faşl İshâl-i Devânı Beyânındadır

İsti‘mâl-i devâdan hâdiş olan ishâlin tedbîri için edviye-i müşhile ve edviye-i muqayyîe ve kezâlik o edviye tedbîrlerini zıkr eylediğimiz mevdi‘de bir bâb ifrâd eyledik ve ma‘â-zâlik bu makâmda ‘alâ-sebîli’l-ihtîşâr biz deriz ki o ishâlin zamân-ı ibtidâsında vâcib olur ki [391b] edhân ve elbânla mu‘âlece oluna huşûşan ihtiyâlle kabîd olan elbân ve içinde kabîddan bir şey’ kılınan edhân isti‘mâl olunur, zîrâ zıkr olunan elbân ve edhân ishâli fâ‘il olan sebebi lez‘ini ta‘dîl eder. Ve ba‘dı kerre zamân-ı ibtidânın evvelinde zıkr olunan leben ve dühn ve mâ-ı hârr isti‘mâline mu‘âlece kaşr olunur. Ve ba‘dı kerre elbân ve edhândan birini şürb edip ba‘dehu âherini şürb ve üzerine mâ-ı hârr şürb etmekle şifâ hâşıl olur huşûşan o ishâle sebep olan devâdan bir şey’ mi‘deye ve em‘âya luħuc ve teşebbüş eylemiş ola ve o müteşebbüşin ‘adiyesini mu‘âlecede ber-vech-i muħarrer isti‘mâl olunan edhân ve mâ-ı hârr izâle eder. Ve üzerine muğarriye ve mu‘addile olan huķun veyâhüd o keyfiyyetleri olan ağdiye isti‘mâl olunur ise ondan dahi intifa‘ ederler.

On Üçüncü Faşl İshâl-i Buhrânî Tedbîrleri Beyânındadır

İshâl-i buhrânî haçara mü‘eddî olacak mertebeye qarîb olmadıkça onu kaş câiz olmaz. Ve eger buhrânî ishâlde haşar havf olunacak kadar ifrâş olursa heyda mu‘âlecesine qarîb ‘ilâcla mu‘âlece olunur velâkin onların beyninden mâu’l-laħm bu bâbda isti‘mâl olunmaz. Eger o buhrân cidden

emrâd-ı hâdde buhrânî ise belki onlara tedbîr ve tağlîzî olan sevîk-i şa'îr ve sevîk-i tuffâh hasıvleri içâm olunur ve eger ihtimâli olursa tarî ve maḥbûḥ semek ḥabb-ı rummân ile yâḥûd mâ-ı rummânla içine küzbere-i muḥallele ve müceffefe mişlli kavâbîd ve ebâzîr katıldıktan sonra içâm olunur.

On Dördüncü Faşl Zahîrde Olan Kelâmdır

Aḥvâl-i zahîrden evvelâ bilinmesi vâcib olan hâl budur ki zahîrde nazar olunup tefekkür olunur ki o zahîr ḥaḳḳ mıdır veyâḥûd bâtıl mıdır ta'arrûf olunur.

Zahîr-i bâtıl odur ki verâ-ı maḳ'adede süfl-i yâbis ü muḥtebes ola ve ba'dı kerre o süfl-i yâbisten bir şey¹⁵² mün'asır olur ve o şey¹⁵³ ihrâc için ba'dı kerre mi'â-ı müstaḳîm tekellûf etmekle müncerid olur ve zann olunur ki o mi'âda ve maḳ'adede zahîr 'illeti vardır, ma'a-hâzâ onlarda âfet yoktur ve o hâlet süfl-i yâbisin 'aradıdır. Ve bu mişlli zahîr-i bâtıl ḥudûsunda vâcib olan mu'alece ḥukun-ı leyyine ve şiyâfat-ı lezzâ'adır. Ve eger o süfl-i yâbis ḥukun-ı ceyyide-i leyyineye icâbet eylemez ise o ḥuknenin lîn ve ruḥûbetini muḥâfaza ederek bir miqdâr ḥukneyi ḥiddetli edersin süfl-i câffi ihrâc eylesin için. Ve süfl-i yâbisin ḥurûcundan sonra bâkî kalan süfl-i ğayr-i yâbisi ihrâca ḥâcet olur ise leyyin ve ratb ve sâzecz ḥukne isti'mâliyle iktifâ edersin ve ḥiddeti terk edersin. Ve ba'dı kerre ḥabbu'l-muḳl veyâḥûd şamğ-ı buḥm şürbüne ḥâcet olur eger mâdde ğalîza ise ve eger ḥarâret var ise ḥıyarşenbere ve şarâb-ı benefşece ve o mişllileri isti'mâle ḥâcet olur ve kezâlik ḥıyarşenber lübbü ve rubb-ı sūs ve keşîrâ bu eczâlardan mütteḥaz olan ḥabba dahi muḥtâcdır.

Ve eger vâki' olan zahîr zahîr-i ḥaḳḳ ise ve o zahîr-i ḥaḳḳın sebebi berdin maḳ'adeye işâbeti ise ona kimâdât ile mu'alece edersin ḥıraq-ı ḥârre ve nuḥâle-i müsahḥine ile maḳ'ade tekmîd olunmakla ve kezâlik 'icân¹⁵² ve 'âne¹⁵³ ve ḥâlibân tekmîd olunmakla. Ve bir kîse içinde olan müsahḥan câvers ve milḥ üzerine 'alîl iclâs olunur ve sünger ve mâ-ı ḥâr ile yâḥûd yalnız kuru sünger teşḥin olunduktan sonra onunla dahi kimâd olunur ve edhân-ı

152 "İcân" 'aynın kesri ile ḥâye ile dübüir ḥalkasının mâ-beyni. Vankulu.

153 "Âne" ḥâle vezni üzere kasık kılma dahi derler. Vankulu.

hârre-i kâbıdadan kayrûfî ittihâz olunup o mevâd tedfî'e¹⁵⁴ olunduktan sonra tedhîn olunur ve şarâb-ı müsahhhan ve zeyt-i ünfâkla tılâ olunur veyâhüd hammâma girip arđ-ı hârresi üzere oturmak ile 'alîle emr olunur.

Ve ma'lûm ola ki berd ekşer-i ahvâlde zahîre müdî olur ve teshîn-i laţîf ekşer-i ahvâlde nâfî' olur, zîrâ tekmiğ ekşerîyyâ onlara nâfî' ve tebrîd dârrdır.¹⁵⁵ Ve zahîrin ekşer-i envâ'ına keymüs-ı ğalîz ü lezic tevlîd eden aĝdiye dârr olur.

Ve eger zahîre sebep şey'2-i şulb üzere keşret-i cülüs ise dühn-i şibt veyâ dühn-i bâbünecden muql ve şem'le kayrûfî ittihâz edip isti'mâl olunmakla irhâ olunur veyâhüd zeyt-i hârr içinde ğams olunan isfence mevđî'e takrîb olunur.

Ve eger zahîre sebep verem-i harf ise ihtimâm edip 'urûk tarîkından ve tarîk-i ishâlden vereme seyelân eden mevâddı sen habs eyle ve veremi tebrîd ve hiddetli hıltı ta'dîl eyle ve zamân-ı ibtidâda faşda hâcet olursa faşd eyle ve onun ğıdâsını cidden taklîl eyle belki mümkün olur ise iki ğün miqdârı şavmı isti'mâl eyle ve evâilde o mevđî' üzere bir miqdâr berde ve irhâya meyli olup inşibâba mânî' olan miyâh ve netûlât isti'mâl eyle.

Ve zahîre nâfî' olan mu'aleceden olur mâ-ı âs ve verd içine maĝmûs olan libde ma'a'l-hınnâ isti'mâl olunur ise. Ve kezâlik o 'illetin evvelinde mâ-ı şa'ır, mâ-ı 'ineb-i şa'leb, mâ-ı verd, dühn-i verd, beyâd-ı beyđ bu edviyelerden huĝne ittihâz olunup onunla ihtikân olursa nâfî' olur. Ve eger munşabb olan ishâl olursa sen bildiĝin nesnelere ile onu habs eyle, mürhîyât ile tentîl ve tağmîd eyle, kavâbıddan bildiĝin edviye ile maĝlût olan bâbünec ve şibt mişlîliler ile ba'dehu mündicât isti'mâl eyle; eger o maĝâmde cem' dahi var ise ba'de'n-nuçc müfettiĝât isti'mâl eyle. Bu mezkûrların cümlesini sen bundan aĝdem bildin ve tafşîline vâkıf oldun. Ve ba'dı kerre onlara zeyt-i hulv ile kavâbıddan bir şey' tabh olunduktan sonra ihtikân olursa nâfî' olur.

Ve onlara aĝsen ve ecved olan aĝdiye maţbûh olan leben-i ħalîb olur, zîrâ o leben fevĝten seyelânı habs eder ve mevđî'i telyîn eder. Eger inđaç ve taĝlîl ve veca'ı teskîn murâd eylesen onlara hulbe ve ħubbâzâ dımadı

154 "Tedfî'e" teshîn ma'nâsıdır.

155 Ve tekmiğ müsahhhanen isti'mâl olunmakla ondan intifâ' ile harr-ı laţîften intifâ' olunduĝuna istidlâlât olunur; tebrîd dahi bu minvâl üzeredir.

edviye-i ceyyideden olur. İklilü'l-melik dımâdı ve kerneb-i maṭbûh dımâdı dahi nâfi'dir. Ve eger bunlardan aqvāya hâcet olursa onlara başal-ı meşvîden miḳdâr-ı ḳalîl ve ḳalîlen muḳl ḫalt olunur.

Zahîrde verem mültehib ve mülîm olursa nef'i mücerreb olan merâhimdendir muḫraḳ ve maḡsûl olan reşâş [ve] isfidâcü'r-reşâş ki tekrîcle ma'cûm ola, mürdâsenc-i mürebbâ; bu edviyeler veznleri berâber aḫz olunup şufretü'l-beyḍ ile ve dühn-i verd-i mütenâhî vü bâlîḡ ile ma'cûn kılınıp ondan ittiḫâz olunan merhemdir. Ve eger murâd edersen o edviyenin üzerine mâ-ı 'inebü's-sa'leb veyâ mâ-ı küzbere damlatırsın ve eger murâd edersen ikli-miyyât dahi ziyâde edersin ve ba'ḍı kerre yalnız ḳaymüliyâ kifâyet eder eger şufretü'l-beyḍ ve dühn-i verd ile isti'mâl olunur ise.

Ve eger zahîre sebep verem-i şulb olur ise evrâm-ı şulbe mu'âlecâtından senin bildiḡin edviye ve tedbîrler ile ilâc edersin. Ve tecribe olunan edviyeden olur: Muḳl, za'ferân, ḫinnâ, ḫiriyü'l-aşferü'l-yâbis, isfidâc-ı reşâş; bu edviye aḫz olunup şahm-ı decâc ve baṭt ihâli ve sâḳ-ı baḳar muḫḫu ile cem' olunup isti'mâl olunur ḫuşûsan cins-i baḳardan iyyel nev'inin muḫḫ-ı sâḳı şufretü'l-beyḍ ve dühn-i verd ve dühn-i ḫiri ile cem' olunup onlardan merhem ittiḫâz olunur.

Ammâ zahîrin sebebi ḫilt-ı 'afin müteşerrib olup o mevdi'de müteşerrib olan ḫilt-ı mezkûr balḡam veyâḫûd murâr olur ise ve o balḡam balḡam-ı lezic olur ise ona ḡasl ile mu'âlece olunur. Ve balḡam-ı lezic olanlara ecved budur ki memlûḫ zeytûn suyu ile onlara ihtikân oluna, miḳdâr-ı ihtikân yarım rıtl miḳdârı kılına ki onunla mâdde-i mezkûre ḫurûc ede. Benefşecden bir kuvvet aḫz olunan varaḳ-ı sıḳ ḳuşâresi ve türbûd ile dahi ihtikân olunur ve ba'ḍehu şiyâfât-ı zahîrden müsekkinât-ı evcâ' olan şiyâfla ihtikân olunur. Ve balḡamı olan zahîrde ba'ḍı kerre ḫabb-ı müntin isti'mâline muḫtâc olunur.

Ve eger sebep-i zahîr zâil olup hâlen olan zahîr sebep-i müteḳaddim-i zâilin baḳiyye-i âsârı ise mevdi'-i veca' bir vaḳt taḫdîr olunur¹⁵⁶ ve eger o mekânda ishâl olursa onu ḫabs edersin ve ba'ḍehu naḡar edersin eger 'alîlde taḫammül olup ve ishâlin 'avdinden ḫavf olunmaz ise onlara nâfi' olan ḫuḳnenin eḫaffı ile ihtikân edersin veyâḫûd mâdde-i şafrâvî ise miḳdâr-ı ḳalîl milḫ ile benefşecden [392a] şiyâfe ittiḫâz edip taḫmîl olunur.

156 Ya'nî baḳiyye-i ezâ zâil olunca ḳadar taḫdîr edersin.

Ve eger mādde balgamiyye ise hıyarşenber ‘aseli miqdār-ı kālil būrağ ve türbūd ile ‘ağd olunup taħmīl olunur ve eger bunlara cesāret eylemez isen mürhī ve muħaddir olan şiyāfāt ve neṭulāt ile veca‘ı teskīn edersin.

Ve kaçan zaħīr istiṣāb edip onda şey‘-i hāric olmasa belki kıyām-ı keşir-i mütevatiri olsa onun sebebi ba‘dı kerre verem-i şulb olur ve ba‘dı kerre dahi berd lāzım sebep olur. Ve onun ‘ilacı budur ki dühn-i müsahhın içinde meblül olan şüfe ile kimāda müdāvemem olunur ve o dühn dühn-i verd ve dühn-i ās ve dühn-i benefşec ve dühn-i bābūnec olur ve kālil şarāb dahi hāl olmur ve zıkr olunan edhān ile vech-i meşrūh üzere kimād olundukta şerc ismiyle müsemma olan ‘aşabeye ve huşyeye ve ‘āneye o edhānı işābet ettir; eger bunun ile veca‘ sākin olmazsa şirec ile ya‘nī şirūgan ile müftiren ihtikān edip birkaç sāt imsāk eyle ve bu ihtikān ona bi-iznillāhi ta‘ālā şifā olur. O tedbiri etıbbā-ı aḳdemün zıkr edip müteahhırın onlardan intihāl eyledi, biz dahi tecrube eyledik ve menfa‘at-i şedidesini müşāhede eyledik.

Ve zaħīrin sebebi kurūh [ve] te‘ekkül ise sen nazar ve te‘emmül edersin, eger tabı‘at şulbe ise tabı‘atı tecrif ve tebyise sen rādī olma belki telyinde ictihād edip müzlik-i müstedil ile tabı‘atı telyin edip onu hiddetlendirecek edviye isti‘māl eyleme bu mişli mevdī‘de berāzın yübsü cidden redī olmak ḥasebiyle. Ve vācib olur ki onları ağdıye-i mürre ve mālīh ve ḥarīf ve cidden ḥamīd ile tağaddī eylemeyeler, zırā bunların küllisi berāzı lezzā‘ ve mülüm ve sāhic eder ve bi’l-cümle bu bābda em‘ānın te‘ekkülü ve kılā‘ı mu‘ālecātıyla ‘ilāc olunur ve ta‘vīl şiyāfāta olur. Ve tenkıyeye ḥācet olursa tenkıyeye mā-ı ‘asel kālil milh ile mezc olunduktan sonra onunla ihtikān etmekle bed olmur ve onun ḥuḳnesi bu mişli ḥuḳne olur veyāḥūd o ḥuḳne-i ḥafife olur ki em‘āya ‘ālī olmaz ve mevdī‘-i zaħīr fevḳinde olan em‘āda ‘amel eylemez veyāḥūd sen ‘asel ve būrağtan şiyāfe ittihāz edip onu isti‘māl edersin. Ve kaçan tenkıye tām olmurda kurūh mu‘ālecesine iştigāl eyle, eger o zaħīrde bevāsīr ve nevāsīr ve şıḳāḳ olursa sebebe mu‘ālece eyle ve onların mu‘ālecelerini bābında biz zıkr eyleriz.

Zaħīr Şiyāfātıdır: Zaħīr illetinde ihtimāl olunan şiyāfātın ecvedı kabdı ekşer olan şiyāfāt olur. Ve o ecvedin biri şiyāf-ı İskenderdir, beyne’l-etıbbā o şiyāf ma‘rūftur ve biri dahi şiyāf-ı senderūs. Ve yine şiyāfātın şiyāfāt-ı keşire vardır ki onda taḳdīr vardır ve bu bābda isti‘māl olunur, onları biz kurūh ‘ilācında zıkr eyledik.

Nüşhatu's-Şiyâf li'z-Zahîr: Afyûn, cünd-i bîdester, kündür, za'ferân; bu edviyeden şiyâf ittiḥâz olunup ihtimâl olunur.

Âḡer: 'Afs-ı ficc, isfîdâc-ı reşâs, kündür, dem-i aḡaveyn, afyûn.

Admide-i Zahîr: Şufretü'l-beyd, lübb-i semîd, bâbünecin kendi veyâḡüd tâzesinin 'uşâresi, şibt-i yâbis, ḡatmî, lu'âb-ı bezr-i kettân; bu edviyeden veyâḡüd emşâlınden dımâd ittiḥâz olunur.

Ve mezhûrun maḡ'adesine vaç' olunan dımâdın ceyyidindedir meslûḡ olan kürrâs-ı Şâmî ve semn-i baḡar ve dühn-i verd ve miḡdâr-ı ḡalîl şem'-i muşaffâdan ittiḥâz olunan dımâd.

Ammâ zahîrde isti'mâl olunan baḡürât o baḡûrlardır ki mezhûrîn için ittiḥâz olunur ve veca'ları şedîd oldukta isti'mâl olunur, kürsî-i meşḡûb içre 'alîli oturtup taḡtından kam' içinde tebhîr etmekle. Ve tebhîr olunacak buḡûrlardandır keber ve zeytûn çekirdeḡi ve ba'r-ı ibil ve kibrît-i keşîr ile def'aten tebhîr olursa onunla intifâ' ederler.

Ve teskîn-i veca' için içine iclâs olunacak sular o miyâhtır ki onda ḡub-bâzâ ve şibt, bâbüneç ve ḡatmî ve iklîlü'l-melik taḡḡ olmuş ola. Ve ḡabs-i seyelân için 'alîl iclâs olunacak miyâh içinde kavâbîd taḡḡ olunacak miyâh olur ve bi-ḡasebi'l-ḡâcet zikr olunan miyâhların iki şınıfı dahi cem' olunur. Ve eḡer maḡ'ade ḡurûc eyledi ise o ḡâric olan maḡ'ade ḡasl ve tanzîf olunup maḡalline i'âde olunduktan sonra 'alîl-cidden ḡabîd olan miyâh içre iclâs olunur veyâḡüd maḡ'ade i'âde ve redd olunduktan sonra ḡaviyyetü'l-ḡabîd edviye-i meshûḡa vü mecmû'adan ba'dı 'uşârât-ı ḡabîda ile dımâd olunur.

Maḡâle-i Şâlişe İbtidâ-ı Ḳülinc ve Evcâ'ı ve Em'â Evcâ'ı Beyânındadır O Dahi Fuşûlü Müştemildir

Evvelki Faşl Mücmelen Maḡş Beyânındadır

Ve maḡşın¹⁵⁷ esbâbı ba'dı kerre riḡ-i muḡteḡîne olur yâḡüd ḡâdd-ı lezzâc olan faḡl yâḡüd büraḡî ve mâlih ve lezzâc veyâḡüd ḡalîz olup ḡayr-i mün-defi' olan faḡllar olur veyâḡüd maḡşa sebep verem yâḡüd ḡummayât yâḡüd

157 "el-Maḡş" mîmin fetḡi ve ḡaynm sükûnu ile baḡarsıklar kesilir gibi olup aḡrı-maktır. Ve 'amme fetḡateynle isti'mâl ederler, kezâ fî tercemeti's-Şiḡâḡ. Ve etḡb-bâ em'â-i 'ulyâda olan sancılara itlâḡ ederler ve süşûda olanlara ḡülinc derler.

habbu'l-ıkar olur. Ve ba'dı kerre mağş bi-ḥasebi'l-buḥrân olur ve onun zuhûru buḥrâna 'alâmet olur.

Kaçan mağş şedîd olsa kûlınca müşâbih olur ve onun 'ilâcı kûlinc 'ilâcı olur. Mağş-ı mirârîde kûlinc 'ilâcı isti'mâl olunmaz ve isti'mâl olunursa ḥatârı 'azîm olur.

İshâli olmayan mağş müştedd oldukta kûlinc veyâḥûd îlâvus olur .Ve mağş kûzâza veyâḥûd fuvâka yâḥûd zühûl-i 'aqla mü'eddî olsa mevte delâlet eder.

el-'Alâmât: Aşnâf-ı mağşdan bi-sebebi'r-rîḥ olan mağş 'alâmâtı qarâkır ve intifâḥ ve bilâ-şîkal temeddüd olup ve rîḥin ḥurûcunda o hâlâtın sükûnu ve zevâli olur.

Ve hılt-ı mirârîyle ḥâdiş olan mağşın 'alâmâtı kalîlen şîkal olur ve lez'-i şedîd ve iltihâb ve 'ataş olur ve berâz ile o şebab olan hılt ḥurûc eder. Ve mağşın bu sınıfı kûlınca müşâbih olur 'ilâcında ḥataen kûlinc 'ilâcı olursa onda ḥatâr-ı 'azîm olur.

Ve hılt-ı büraḳî ḥasebiyle ḥâdiş olan mağşın 'alâmâtı budur ki onda şîkal-i zâid ve lez' olur ve berâzında balgam ḥurûc eder.

Ve hılt-ı ḡalîz-i lezicden ḥâdiş mağşa şîkal ve veca'n lüzûmu ve mevdi'-i vâhidde onların sâbit olduğu ve o mişli hıltın berâz ile ḥurûcu delâlet eder.

Ve kurûḥtan ḥâdiş olan mağşın 'alâmâtı saḥcın 'alâmât-ı ma'lûmesi olur.

Ve veremden ḥâdiş olan mağşın 'alâmâtı kûlinc bâbında zikr olunacak verem 'alâmetleri olur.

Ve didânla ḥâdiş mağşın 'alâmâtı didân bâbında zikri âti didân 'alâmetleri olur.

el-Mu'âlecât: Mâddi olup mâddesine meded erişen mağşın mu'âlecasi 'alîl kusturulup ba'dehu ishâl isti'mâli olur.

Ve rîḥten olan mağşa evvelâ ona [392b] muvâfiḳ tedbîr olunup rîḥi tevlîd eden nesnelere ictinâb ve ekl ve şürbünü taḳlîl ḥuşuşan 'ale't-ḥa'âm şürbü taḳlîl ve kezâlik 'ale't-ḥa'âm ḥareketi taḳlîl olur.

Ve sebeb-i mağş olan rîḥ-i lâzîme ise vâcib olur ki ihtikân olunmakla mi'âya mu'âlece olunup hılt-ı mübahḥir mi'âdan istifrag oluna ve o ihtikânda şaḥm-ı decâc ve dühn-i verd ve şem' isti'mâl oluna.

Ve eger marağ fevkte olan em'adan ise em'âyâ meşrübâtle mu'alece olunup şehriyârân ve temrî ve eyâric mâ-ı büzür ile saqy oluna ve kezâlik sefercelî dahi saqy oluna ve ba'cdehu tiryâk ve sencerînâ mişlli ve riyâhî muhallil olanlar saqy oluna.

Huqne: Besfâyec, qanturiyûn, kemmûn, şibt, sezâb-ı yâbis, hulbe, bezr-i kerefs veznleri berâber aHz olunup taĥĥ-ı nâ'im ile su ile taĥĥ olunur ve o maĥbûhtan yüz dirhem miqdârı aHz olunup sekbî nec ve muql her birinden yarımşar dirhem ĥall olunur, bi-ĥasebi'l-ĥâcet onlar zikr olunan miqdârdan ekşer veyâĥûd eĥall kılınmak dahi câiz olur ve onların üzerlerine on dirhem kadar dühn-i nârdîn veyâĥûd dühn-i sezâb ve on dirhem 'asel¹⁵⁸ dahi ilĥâ olunur.

Şıfat-ı Sefûf: Kemmûn, ĥabbu'l-gâr, sezâb, nânĥâh her birinden yarımşar dirhem, fânîz-i Siczî¹⁵⁹ beş dirhem. Bu devâlardan sefûf ittiĥâz olunur ve onların mecmû'cu şerbet-i vâhîde olur.

Âĥer: Qanturiyûn-ı gâliz bir miskâl aHz olunup maĥbûhla isti'mâl olunur.

Aşĥâb-ı tecrîbe katında nef'-i 'acîbi tecrîbe ile müteĥakkıĥ olan edviye-dendir: Ĥinzîrin ka'b-ı muĥrakı maĥş-i rîĥîsi olanlara saqy olunsu veyâĥûd yâbis olan ĥabb-ı gârdan iki mişkağa yalmız isti'mâl olunsan rîĥî ve balĥamî olan maĥşlarda nâfi' olur. Ĥabbu'l-bân ve ĥabbu'l-belesân her birinden birer dirhem aHz olunup aqşam ve şabah mâ-ı ĥarr ile şûrb olunur.

Ve rîĥî ve balĥamî beyninde müşterek olan dîmâdâtta olur ma'â-ķişrihi şeyy olunan bunduĥ ile mevdi' ĥâmiyen dîmâd olunur ise.

Ve onlara tekmîdât dahi nâfi' dir; şibt, sezâb, merzencûş-yâbis ile kimâd olunur. Ve ĥabbu'l-gâr daĥĥ olunup şarâbla veyâĥûd mâ-ı sezâbla ma'cûn kılınıp onunla sûreye dîmâd olunur ve bütün gece o dîmâd suķûttañ ĥıfz olunur ve onun cidden menfa'ati olur.

Ve maĥş-i rîĥî ve maĥş-ı balĥamî aşĥâbının aĥdiyesi kanâbir meraķası ve düyûk-ı herime teherrî edince kadar şibt keşir ve efâvih ve ebâzîr ile olur taĥĥ olunduktan sonra ondan me'ĥûz olan meraķa olur. Ve o 'illet aşĥâbı meraķa ile iktifâ ederler ve ĥubzları ĥamîr-i memlûĥ ve ceyyidü'l-ĥabz kı-

158 Taĥ ile olan nüşhada "asel" sâķıttır.

159 "Fânîz" in mâhiyyetinde ihtilâf vardır, tafşîli müfredatta mübeyyendir; iki kısımdır, Siczî ve Ĥarrânîdir.

lınır ve hubz-ı huşkâr onlara aşveb olur ve şarâbları ‘atîk ve rakîk olanlardan kılınır. Ve onlara vâcib olur ki kable’-t-‘am riyâdet-i latîfe eyleyeler ve iki mağşa ya‘nî rîhî ve balgâmî olanlara kûnfuz¹⁶⁰-ı meşvî deyildiği üzere nâfi‘dir.

Ammâ balgâm-ı lezicden hâdis mağşa onun ‘ilâcı dahi rîhî ‘ilâcına qarîb olur lâkin balgâm-ı lezicden olan mağşta ‘inâyet tenkıyyeye ekser kılınır ve o tenkıye gerek ise fevkten olsun ve gerek ise tahttan olsun.

Ve ishâlî olmayan mağşta hamâmâ sefûfu nâfi‘ olur ve zebîble hırf sakıy ve akrâş-ı efâvîh sakıy dahi nâfi‘dir.

Ammâ balgâm-ı mâlihten olan mağşta vâcib olur ki istifragâ mübâderet olunup türbüdiyye ve besfâyeciyye hıkneleri ile sebistân ve benefşecle ta‘dîl olunduktan sonra ihtikân oluna. Ne kezâlik eyâric-i feykarâ veyâhüd sefercelî ile istifrag oluna ve ba‘de’l-istifrag keymûsu hasen olan ceyyidü’-d-düsûme ağdiye isti‘mâl oluna, düsûmet-i ceyyide süt emen kuzu lahminin ve semiz tavuk ve piliç düsûmeleri ve kezâlik onların gıdaları tecvîd ve taqlîl olunur ve şarâb-ı rakîk kalîlen sakı olunur.

Ve bârid olan mağşın küllisinde nâfi‘ olur mâ-ı ‘asel ile habb-ı reşâd ve enîsün ve vec ve habb-ı gâr ve varakü’-l-gâr ve zerâvend ve kınturiyün ve ‘üd-ı belesân müfredeten ve mürekkebeten sakı olunmak.

Ammâ safrâdan olan mağşın tedbirinde vâcib olur ki onda nazar ve te‘emmül oluna, eger ‘alîlin kuvveti kavıyye ve maddesi keşre ise o maddë istifrag oluna helîlec tabîhî mişlli ile ve mâ-ı rummâneyn yalnız veyâhüd miqdâr-ı kalîl sakmünyâ ile istifrag olunup üzerine mâ-ı hârr şürb olunur ve kezâlik temr-i Hindî ve hıyârşenber ve şırhışt ve onlara müşâbih edviyelerin tabîhî ile dahi istifrag olunur ve ondan sonra maddë ta‘dîl olunur dühn-i verd ile müsta‘mel bezr-i kaşünâ ile ve mâ-ı rummâneyn ile veyâhüd kıssâ ‘uşâresini dühn-i verd ile isti‘mâl etmekle ve admide-i bâride ile bañn dahi dîmâd olunur ve idmâdın içinde ‘inebü’-ş-sa‘leb ve fikâh-ı kerm kılınır ve onlara efsentün katılmak dahi vâcib olur ve onların ağdiyesi ‘adesiyye ve summâkiyye ve isfanâhiyye ve enerbârisiyye mişlli ağdiyeler olur.

Ve ba‘dı kerre gâlağ olunup mağş zuhûrunda kûlinc zann olunmakla ona kûlinc mu‘alecesi ile ‘ilâc olunup ‘alîl helâk olur.

160 “Kunfuz” kirpi dedikleri hayvandır.

Ve vâcib olur ki ke-mâ yenbağî marağ te'emmül olunup ba'cdehu mu'âlecesî görüle. Ve kûlinc-ı şafrâvî bâbında mağsı kûlincdan temyîz eder kelâm 'ale't-tamâm zıkr olunur, istiğsâ murâd edenler o maħalle mürâca'at eylesinler. Ve kuruħ ħasebiyle ħâdiş olan mağsın 'ilâcî 'ilâc-ı kuruħ-ı mezkûr olur.

İkinci Faşl Qarâkır ve Min-Ġayri İrâdetin Rîhin Ħurücu Beyânındadır

Qarâkır keşret-i riyâh ile ħâdiş olur ve riyâhın tevellüdü ağdiye-i nâfiħa ile veyâħüd bi-sebebin mine'l-esbâb sũ-i ħadmla olur. :Ve sũ-i ħadımın sebebi gâhca a'đâda ve gâhca ağdiyede olur ve ekşer-i ħâlde a'đâda olan sebep bürüdet veyâħüd sukũ-ı kũvvet olur evâhir-i sellde kuvvetin sukũtu gibi. Ve ekşeriyâ qarâkır ħudũsunda tabi'at-ı leyyine ve teberrüze ħâcet-i müteheyyice olur.

Ve ba'đı kerre qarâkır em'â-i 'ulyâ-i fakıkada olup şavtı eħadd olur. Ve ba'đı kerre em'â-i süflâ-i ğilâzda olur ve onun şavtı eşkal olur eger ona ru'ubet dahi muħâlîf olur ise onun şavtının meyli bakbâkaya olur.

Ve ba'đı kerre qarâkır buħrâna 'alâmet ve ishâli münzire olur.

Ve ba'đı kerre qarâkır tıħâle müşâreket ile olur.

Ve keşret-i süddesi olan mârũkine ya'ni yereċân aşħabma dahi 'arîğ olur, zîrâ südde ħasebiyle yereċânı olanların em'âsı bârîde olur ve bürüdet ile qarâkır ħâdiş olur.

Ve ba'đı kerre da'f-ı kebid ħasebiyle dahi qarâkır olur.

Ammâ bi-ġayri irâdetin rîhin ħurücu gâhca mi'â-i müstaċimmin istirħâsmdan ve gâhca şâimin istirħâsından olur ve beynehümâda fark budur ki istirħâ mi'â-i müstaċimde ise maċadenin ħissi ģalîl olup ve maċade ħârice bürüz eder, istirħâ-i şâimde bu ħâlet olmaz.

el-Mu'âlecât: Bu âfetin tedbîri ağdiye-i keşire-i nâfiħadan taħarrüz ve ictinâb olur ve cũfa şabr ve ħadım taċviye olur ve o taċviye bundan aċdem senin ma'lûmun oldu. Ve kûlinc-ı rîhî beyânında bizim zıkr edeceġimiz edviye ile riyâhı taħlîl olur ve riyâhı ekşer-i evċâtta muħallil olan edviyenin ceyyidi kemmũnî olur ve kezâlik felâfilî ve vecc-i mürebbâ dahi ceyyid olur.

Ve eger qarâkır ma'â'l-ishâl olur ise ona hûzî nâfi' olur ve kezâlik kem-mûn, nânihâh, kâşim, kerevyâ her birinden birer cüz', enîsûn iki cüz'. Bu edviyelerden fânîz-i Siczî ile kamîha ittihâz olunup ondan beş dirhem miqdârı istifâf olunur.

Ammâ bi-gâyri irâdetin hurûc-ı rîhin 'ilâcî fâlic-i maq'ade 'ilâcî olur veyâhûd tiryâk tenâvülû ve dühn-i kelkelânic ve dühn-i kuş ile mâ-fevka's-sürreyi temrîh olu, eger sebep şâimin istirhâsî ise.

Üçüncü Faşl Kûlincda ve İhtibâs-ı Şüflde Olan Kelâmdır

Kûlinc mi'avî bir maraddır ki onun elemi olur ve onunla bi't-tab' rîhin hurûcu müte'assir olur ve haqîkatte kûlinc o âfetin sebebi em'â-i gülâzda ya'ni kûlûn ile müsemmâ olan mi'âda ve onu vely eden mi'âda olanlara ıtlâk olunur, zîrâ kûlincin veca'î gülâzda ziyâde olur onların keşâfet ve bürüdetleri hasebleriyle ve o gülâzın keşret-i bürüdetlerinden için onların üzerlerinde keşiren şahm bulunmaz.

Ve eger sebep-i illet em'â-i dikâkta olur ise şorf-i şahih budur ki ona ilâvus derler. Ve ilâvus ile kûlinc arasında şiddet-i müşâbehet olmakla ba'dı mevâdî'de em'â-i dikâkta olanlara dahi kûlinc ıtlâk ederler.

Ve kûlincin esbâbı ba'dı kerre hâşşaten kûlûnda ve ba'dı kerre em'â-i sâirede olur ve ondan kûlûna te'eddî [393a] eder beynehümâda şirket olmakla.

Ve hâşşaten kûlincda olan sebebler sū-i mizâc-ı müfred-i hârr olur veyâhûd bârid veyâhûd yâbis olur:

Sū-i mizâc-ı müfred-i hârr tecfîfî ile ve gıdâyı kebidde tevcîhi ve def'î ile fi'lini işler.

Ve sū-i mizâc-ı bârid tecmîdî veyâhûd mûzî olan sū-i mizâc ihdâşiy-la işler. Ve sū-i mizâc-ı bâridin ekşer-i vukû'u büldân-ı bâridede ve rîh-i şimâlin hübûbu katında olur ve berd dahi bu fi'li işler, o vech ile ki berd 'adal-i batnı şedd eder ve batnın teşhîni ve harâreti cevfe vâsıl olup şüflü tecfif eder ve kezâlik berd 'adal-i maq'adeyi dahi şedd eder ve maq'ade-i meşdüde eşfâli bi-mâ ma'ahâ fevke def' eder.

Ve mizâc-ı yâbis kûlincî fâ'il olur şüflü def'e mû'tin olan müzlik bir nesne olmamakla ve şüflün ru'ubeti o mizâc-ı yâbis neşf ve tecfif etmekle.

Ammâ sū²-i mizâc-ı raṭb bi-zâtihi ihtibâs-ı şüfle ve kûlınca sebep olmaz meger ki ruṭubet ile ʿarîḍ olan emrâḍ-ı âheri kûlınca ihdâş eyleye ve o vechle ʿarîḍ olan kûlinc bârid-i raṭb olan mādde ile ʿarîḍ olur.

Zikri müteḳaddim olan kûlinc aşnâfı sū²-i mizâc-ı müfreden ḥâdiş kûlinc¹lar idi.

Ammâ maʿa-mâddetin olan sū²-i mizâcdan ḥâdiş kûlinc gâhca mevâdd-ı ḥârreden ḥâdiş olur, o mādde-i ḥârre emʿâyı lezʿ eder ve mültehibe eder ve ittişâlini tefrîk eder, bu sebeplerden onun vecaʿı vecaʿ-ı mağşı tecâvüz edip kûlinc vecaʿı ḥudûdundan erişir.

Ve gâhca mevâdd-ı fâʿile bâride olur ve onun icâʿı sū²-i mizâc-ı muḥte-
lif-i bârid ḥasebiyle olur. Veyâḥûd o mevâdd-ı bâride mürür ve ʿubür eyle-
diği mevâḍiʿin ittişâlini tefrîk etmekle emʿâda vecaʿ ihdâş eder velâkin bu
nevʿ kûlinc şamîm¹⁶¹-i kûlinc olmaz.

Ve baʿḍı kerre mevâdd-ı bâride cirm-i miʿâda sâʿaten-baʿde-sâʿatin
tevlîd-i riḥ etmekle kûlinc ihdâş eder.

Ve baʿḍı kerre vecaʿ-ı kûlincı ve ona mukârib olan evcâʿ-ı sāireyi
mevâdd-ı sevdâviyye dahi ihdâş eder.

Ve baʿḍı kerre ʿurûḍu neyâib ile olur ve kezâlik ekl-i taʿâm katında olur.

Ve baʿḍı kerre o vecaʿı ḥamîd ve sevdâvî olan bir şey² kazfî teskîn eder
velâkin kûlinc aşhâbının ekşer-i ḥâlde kay² ve kazf eyledikleri o balgâmlar olur
ki onu aʿḍânın bürüdeti ve sū²-i ḥaḍm ve aḡdiye ve ve buḳûl tevlîd eylemiştir.

Ve baʿḍı kerre kûlinc-ı ḥâşşın sebebi südde olup berâzı ve aḥlâṭı ve riyâḥı
nüfûzdan menʿ eder ve onlar nüfûz için teḳâḍî eder, pes menʿ ve teḳâḍî ile
vecaʿ ve temeddüd-i aʿzîm ḥâdiş olur ve verem olmadığı vakte ekşeriyyâ
o süddenin ḥudûşu aʿver mevâdd ile mümtelî olup kûlûna teʿeddî eyledikte
olur ve zikr olunan südde miʿâda verem olmakla ḥâdiş olur ve o verem
ekşer-i ḥâlde verem-i ḥârre olur veyâḥûd o südde ḥılṭ-ı balgâmî-i lezicini
miʿânın feḍâsını doldurup sedit etmekle olur ve ekşeriyyâ vâkıʿ olan kûlinc
bu sınıf kûlinc olur ve ḥummayât ile bu sınıf kûlincin aşhâbı intifâʿ ederler.

Ve baʿḍı kerre kûlincin süddesi riḥ-i muʿteriḍadan ve gâhca emʿânın ilti-
vâsından ve fetîl gibi bükülmesinden olur, zîrâ riyâḥ baʿḍı kerre emʿâyı fetl
eder ve emʿâ mültevi olmakla mecrâ münsedd olup kûlinc ḥâşıl olur.

161 “Şamîm” ḥâliş maʿnâsıdır.

Ve ba'dı kerre em'ânın ribâtı hetk ve fetk olur ve kezâlik kayle dahi işâbet edip mi'â nevâhî-urbiyyeye ve huşyeye nüzül etmekle mi'â mesdûd olur. Ve onların fevkinde olan fetk ile dahi südde hâdis olur.

Ve dîdân-ı müzdaħime ile ve süfl-i yâbis ile dahi kûluncı sedd olur. Ve o yâbis süfl ba'dı kerre mütenâvel olan ağdiye-i yâbisenin süflü olur veyâhûd müddet-i tavîle mi'âda mekş ile süfle yübüset 'arıd olmakla olur. Ve süflün em'âda o miqdâr beķâsına sebep dâfi'a-i em'ânın dâfı olur. Ve çok kerre süflün o miqdâr beķâsına sebep muħaddirât isti'mâli olur, zîrâ muħaddirât süflde fâ'il olan kuvveti taħdîr ve süflü tecmîd eder.

Ve süflün tûl-i beķası ba'dı kerre dahi kuvvet-i 'aşiresinin dâfından olur ve keşret-i cimâc hasebiyle 'adal-i batnın kuvve-i 'aşiresine dâf tārî olur.

Ve keşret-i beķâ ba'dı kerre dahi mi'ânın butlân-ı hissi ile veyâhûd def-fâc ve ğassâl olan mirârın mi'âyâ killet-i inşibâbı ile olur ve mäsârikânın ruṭubet-i süflü keşret üzere neşfi ve imtişâsı ile cefâf 'arıd olmakla süfl tûl-i müddet em'âda bākî olur. Ve mäsârikânın keşret-i neşfi idrâr-ı müfriṭ veyâhûd riyâdet-i muṣarriķa ile olur veyâhûd bi-hasebi'l-mizâc bedene taħalḥul 'arıd oldukta beden havâ-i muḥîṭ-i ḥarrî cezbe isrâc ve iz'ân edip ve havâ-i meczûb-ı ḥarr süflü tecfif etmekle em'âda süfl tûl-i müddet bākî kahr ve ḥarâret-i süflü tecfif eylediğine binâen ḥammâmde mâ-ı ḥarr ile istihmâm tabî'atı ḥabs eder.

Ve ba'dı kerre süḥûnet-i havâ bir meblaĝa bâliĝa olur ki o havâ bedeni mükteniz ve ğayr-i müteḥalḥil olanlardan dahi ruṭubeti cezb eder veyâhûd nâşûru olan kimsenin ruṭubeti nâşûrdan taħallül edip süfl-i yâbisi mi'âda tûl-i müddet bākî kalır.

Ve ba'dı kerre ruṭubetin taħallülü ve süflün tûl üzere beķâsına sebep o şınâ'at olur ki onda ḥarâret-i şedîde mükäsâtına ḥâcet olur, zicâcet¹⁶² ve ḥadâdet¹⁶³ ve sebk¹⁶⁴ şınâ'alarında olduĝu gibi.

Ve ba'dı kerre dahi batnın cidden mizâc-ı ḥarrî olup ḥarâreti hasebiyle süflü tecfif eder veyâhûd batnda olan ḥarâret-i mezkûre nefsi batnın mizâc-ı aşlîsi olmaz belki batna muṣabb olan mirâr hasebiyle batnda o

162 Sırçacı şan'atı.

163 Demirci şan'atı]

164 Kuyumcu şan'atı]

harâret hâdis olup süflü ihrâk eder eger süflde kılet veyâhüd cevher-i süflde yübüset olmakla ihtirâka müsta'idd ve müteheyyi' ise, ammâ ekser-i hâlde mirârın keşret-i inşibâbı tabî'atı ıtlâk eder. Ve inşibâb-ı mirâr ile nâdiren vâkı' olan süfl-i muhterik ü muhtebesten hâdis olan külinc şedîd îlâm ve îzâ eder ve onun ezâsı bir meblağa bâlig olur ki ona taḥammül olunmaz.

Ve ba'dı kerre süflü tecfif eden harâretin sebebi havâ-i hâricinin şiddet-i berdi olur, zîrâ o berd dâhilde ya'nî bâtın-ı bedende olan harâreti ḥaḥn ve ḥabs eder ve ma'a-zâlik bevli dahi o berd-i hâricî idrâr eder ve maḥ'adeyi dahi şedd edip meşdüde olan maḥ'ade süflü fevke def' eder.

Bu mezkûrların küllîsi ihtibâs-ı süfle ve külinca sebep olur veyâhüd sebeb mizâc-ı em'ânın ve batın yübüseti olur, onlara tâbi' olup süfl dahi yâbis olur veyâhüd mi'â-i müstakîmde zahîr ve verem olmakla süfl muhtebes olur.

Ve ba'dılar zu'm eylediler ki süfl-i muhtebes em'âda taḥaccür edip ḥaşâten hâric olur. Bu mezkûrun küllîsi küline-ı aşlî aşnâfı idi.

Ammâ bi'l-müşâreke 'arîd olan küline bu vechle olur ki kevide ve meşâne ve külyeye ve ḥâle verem 'arîd olup cevher-i em'âyı dağt ve kabđ ve sedd edip külinc-ı şirkî 'arîd olur ve kezâlik külyelerde veca'-ı ḥaşât oldukta o [veca'] em'âya te'eddî eder ve em'ânın fi'li da'if olup aḥlâtını def' eylemeyip külyelere müşâreket ile külinc hâdis olur ve binâen 'aleyh veca'-ı külinc veca'-ı ḥaşâta müşâbih olur, beynehümâyı ancak başireti olan ḥuzzâk-ı eṭibbâ fark eder ve o furûku 'alâmât zîkr olundukta îrâd eyleriz.

Ve külinc ve îlâvus ba'dı kerre emrâd-ı vebâiyye-i vâfide¹⁶⁵ sebîli üzere 'arîd ve hâdis olup bir beldeden belde-i uḥrâya ve bir insândan insân-ı âḥere ta'addî eder ve o ta'addiyî eṭibbâ-ı müteḥaddiminden biri ḥikâye eyledi ve zîkr eyledi ki o külinc ve îlâvus ba'dılarında şar'a mü'eddî olur ve onun şar'ı kâtil olur ve ba'dılarında mi'â külünde inḥilâc ve istirḥâya mü'eddî olur velâkin ḥissi selîm olur ve bu mişlillerde selâmet recâ olunur ve onların ekseri îlâvus olup 'alâ-sebîli'l-intikâl külinca şâyir ve râci' olur ve onun külinca intikâlî buḥrâna müşâbih bir ḥâlet olur. Ve yine o tabîb dedi ki onlara ba'dı eṭibbâ 'ilâc-ı acîb ile mu'âlece eder idi bu vech üzere ki on-

165 "Vâfide" sefer edici ma'nâsındır.

lara ḥass ve hindebā ve semeki ġalīz laḥmı ve zī-ḥuff yaʿnī bütün tırnaklı olan ḥayvānın laḥmını ve ekārīʿ bu mezkûrların müberreden itʿām [393b] ve mā-ı bārid ve ḥumūḍāt saḳy eder idi ve onlar bu tedbīr ile şifā bulurlar idi hattā bu tedbīr ile o cemʿden ilāvus ve kûlincı sarʿa ve fālice müʿeddī olmayanlar cemʿān şifā buldular ve şarʿa müʿeddī olanlar dahi evāil-i şarʿ-larında bu tedbīr ile şihḥate vāşıl oldular.

Ve baʿdı kerre kûlinc aşḫāb-ı temeddüde ʿarīḍ olur emʿā-i ʿāliyyede olan şüfl ve ḫıltı onlarm defʿden ʿacizleri olduĝu ḥasebiyle. O aşḫāb-ı temeddü-dün emʿā-i sāfilede olan şüfl ve ḫıltı ḥabs ve imsāktan ʿacizleri olduĝu gibi emʿā-ı ʿāliyyede olanları defʿden dahi ʿacizleri olur.

Ve baʿdı kerre dahi berd-i mizāc kûlınca sebep olur.

Ve kûhncın ekser-i ḥudûsu balġam-ı ġalīzden olur ve ondan sonra rih-i sādden kûlinc ḥudûsu ekser olur, zira riyāḥ emʿānın ṭabakātına ve lîfine nüfûz eder ve ittışālini tefrīk eder, zira riyāḥ miʿdede olursa miʿdeyi nefş¹⁶⁶ eder miʿdede sıʿa ve civārında olan aʿdā-i ḥārreden mükteseb ḥarāret olmak ḥasebiyle ve kezālik rih emʿā-i ʿulyāyı dahi nefş eder emʿā-i ʿulyāda diĝkat olmak ḥasebiyle. Ammā emʿā-i sūflı onlarm dıddı üzere bürüdeti ve diĝ-ı tecvifi ve keşret-i teʿārīci ve ṭabakātının şafākati olmakla onu nefşten riyāḥ ʿāciz olmakla onlar da muḥtebes olup kûlinc iḥdās eder.

Ve kûlinc-ı rihīde rihē mevādd imdād eder ve o mevāddan kûlinc-ı rihī ḫālī olmaz ve maʿa-zālik o kûlinc mevādda nisbet olunmaz yaʿnī rihē im-dād eden mevādd meşelā balġam olsa ondan ḫādiş olan kûlınca kûlinc-ı balġamī itlāk olunmaz belki kûlinc-ı rihī itlāk olunur, zira rihē imdād eden mādennin miĝdārı ḥurūc şadedinde olanları menʿ ve ḥabse ve sedd etmeĝe bāliĝ olmaz. Ve kûlinc-ı balġamī bi-zātihi ilām ve bi-zātihi sedd eder. Ve ammā sāir aḥlātтан ḫādiş olan kûlincın mevāddı mevādd-ı balġamīden eḳall olur ve kılletine bināen sebep-i āḫer inḍımāmıyla sedd eder.

Ve kûlınca emʿāyı müstaʿidd ve müteheyyiʿ eden ḥuşūşan kûlinc-ı rihī-ye müstaʿidd eden eşyālardan olur keşirü'l-mizāc olan şarāb ve buḳül ve ḥuşūşan ḳarʿ ve fevākih-i raṭbe ve ḥuşūşan ʿineb ve fevākihi ekl edip üzerine su içmek ve ḥareket etmek ve cimāʿ ve rihī vaĝt-i müdāfaʿasında ḥabs ve

166 “Nefş-i şüf” ḫallācın yün etmesidir, burada murād miʿdeyi pareler ve ittışālini tefrīk eder demektir.

berd-i şedîdin em'âya vusûlü bu mezkûrlar em'âyı cem'ran kûlinc-ı rîhiye müsta'idd ederler tebrîd ve tekşîfleri hasebiyle.

Ve em'âyı kûlinc-ı süflîye müsta'idd eder beyd-i meşvî ekli ve küm-meşrâ ve sefercel-i kâbiğ ve fetîd ya'nî fütât-ı hubz ve sevîk ve câvers ve erüzz ve bunların eşbâhları ve kezâlik berâzın hürüca tekâzâsı katında onu müdâfa'a eylemek kûlinc-ı süflî ihdâs eder ve kezâlik mücâma'at-ı keşire huşûşan ta'am-ı gâlîz tenâvülünden sonra olan mücâma'at dahi kûlinc-ı süflî ihdâs eder.

Hılt-ı gâlîzden veyâhüd ešfâlden hâdis olan kûlmcm küllisinde o mevâddan ekşer-i emrde evvelâ a'ver mümtelî olur ve ba'dehu âhere o mevâdd te'eddî eder ve o mâdde a'verden tamâmen istifrag olmadıkça bür-i tamâm hâşıl olmaz.

Ve ba'dı kerre kûlinc mevâddi fevkten müstemidd ve müstefîd olur her kaçan huğun ve kimâd isti'mâl olunsa mâdde fevkten nüzül edip elem ve hummâ ziyâde olur.

Ve kaçan evcâ-ı kûlincin sebebi rih-i gâlîza veyâhüd balgamî veyâhüd sū-i mizâc-ı bârid olsa onlara hummâ umûr-ı şâfiyenin ecelli ve a'zamı olur riyâhî tahtîl hasebiyle.

Ve çok kerre kûlinc fâlice intikâl eder ve o intikâl ona buhrân olur onun için ki mevâdd-ı rakıka etrâfa mürde'ra olur ve onu a'dal teşerrüb eder ve ondan fâlic hâdis olur.

Ve kezâlik kûlinc evcâ-ı mefâşıla dahi intikâl etmekle buhrân eder. Ve ba'dı kerre balgamî ve demevî evcâ'a dahi intikâl eder ve onlara faşd nâfi' olur, zîrâ harâret-i veca'iyye ve kezâlik isti'mâl olunan edviye-i kûlinciyye mevâdd-ı ficceyi inđâc eder ve nağic olan mevâddı lâ-mahâle faşd istifrag etmekle nâfi' olur.

Ve kûlinc kaçan vesvâsa ve mâlihülyâya ve şar'a intikâl eylese reddi olur.

Ve kûlinc ba'dı kerre istiskâya mü'eddî olur mizâc-ı kebedi ifsâd etmek ile.

Ve bir kimsede kûlinc veca'ı ile evcâ-ı mefâşıl cem' olsa veyâhüd o mişlli evcâ' cem' olsa evcâ-ı mefâşıl mişlliler ihsâs olunmaz üç sebepten için. O sebepler budur ki veca'-ı kûlinc mâ-adâ evcâ'dan aqvâ olur ve veca'-ı aqvâ hâsseyi veca'-ı ağ'afı ihsâstan igfâl eder ve kezâlik mevâdd-ı

elem akvâ cānibine müteveccih olur, mefāşıda mevādd-ı bākīye kalil olmakla elemi ihsās olunmaz ve kezālik kŭlincda elem ve seher ve cŭc cem' olur ve o mecmŭc-ı mezkŭr veca'c-ı mefāşıla mŭ'eddī olan fudŭlī taħlil eder.

Ve kaçan ihtibās-ı űŭflŭn mŭddeti űavile olsa baṡnı nefh eder ve ba'cdehu kaṡl eder. Ve kaçan aṡḡā-i kŭlinc taṡviye olunup fuḡŭlŭ kaṡŭl eylemese o fuḡŭl re'se űu'ŭd edip emrāḡ-ı re's iħdās eder. Ve çok kerre dahi istiṡlākāṡ a'kaṡbinde onun taħlif eyledięi mevādd-ı ġalīza sebebiyle kŭlinc vākīc olur. Ve kŭlinc ve maęş mu'ālecesi çok kerre fŭvāk iħdās eder.

Dördŭncŭ Faşl Muṡlaķan Kŭlinc 'Alāmātı Beyānındadır

ġayr-i mŭstaħkem olan kŭlinc-ı ġaṡkŭn'in 'alāmātı budur ki onda űŭfl-i ġāric kalil olur ve ondan nevbet-i berāz tedāfu' eder ve űehvet kālil olur belki kŭliyyeten űehvet sākıta olur. Ve o kŭlincin aűşābının dŭsŭmāttan ve ġalāvāttan kerāheti olur ve ancak onda miķdār-ı kalil ġumŭḡāta veyāħŭd ġirriűe veyāħŭd māliḡe meyl olur. Ve onda tehevvu' ve ġāseyāna meyl olur ġuűuűan tenāvŭl-i dŭsŭmet katında ve rāyiġa-i desime ve ġalāvet űemm eyledikte tehevvu' ve ġāseyānı ziyāde olur. Ve ġādm ve istimrāsı cidden ḡāṡif olur ve kŭllŭ sātın onda maęş olur. Ve űŭrb-i mā'a meyl-i keűiri olup zaṡrında ve sākında veca' olup ba'cdehu bu arāḡlar onda mŭűtedde olur ve ṡabī'atı dahi mŭűtedde ve muḡtebeűe olur ve kaṡıb olur ki onda berāz ve rīḡten bir nesne ġurŭc eylemeye ve ba'ḡı kerre cŭűā dahi muḡtebes olur. Ve maęş mŭűtedd olup baṡnında miűķab ile űaķb olunur gibi bir ġālet ihsās olunur ve elemi ġareketinde em'āda bir miselle-i kāime idāc olunmuű gibi ġālet dahi olur. Ve a'ṡaű mŭűtedd olur, űŭrb-i māi her ne kadar ikűār eylese kanmaz ve ona rey y gelmez, onun meűrŭbu kevide nāfiz olmaz māsārīķā fŭvvehātından baṡnı vely edenlerde sŭdde olmak ġasebiyle ve onların ba'ḡılarında bilā-sebeb kuűa'riűet keűiren ġādiű olur. Ve kŭlincı olanlara ihtiyāl olunup baṡnından bir nesne iħrāc olunsa ruṡbet ve űaęir ve kebīr ba'r gibi benādık ve mā űzere ilkā olunsa ṡāfi olan nesne ġurŭc eder ve onlarda mirārī ve balġamī kay'lar tevāṡŭr ve tetābu' eder ve kay'a balġamī ile ibtidā eder ba'cdehu mirārī ve ba'ḡı kerre zencārī kay' eder ve ba'ḡı kerre cins-i sevdā-i mŭteķattı'a kaṡf eder, zīrā onun aġlāṡı fāsıde ve muḡteriķa olur veca' ve seher ve edviye ġarre ġaseble-

riyle. Ve kay'ın tevâtürüne sebep maddenin keşreti ve miçdenin em'âya müşâreketi ve maddenin esfele tārīki olmadığı olur.

Ve kûlncda mirârın em'âya olan tārīki ekşer-i hâlde mesdüde olur ve mirâr fevke münkâzif ve mündefiç olur, onun için kûlncda bevl muhammer olur, zîrâ mirârın ekşeri külâyâ müteveccih olur, merâre tārīki mesdüde olup o tārīka müteveccih olanlara tārīk olmadığından mürtekiz ve müctemiç olmak ile. Ve kezâlik külye dahi bi'l-müşâreke müteveccic'a olur ve onun veca'ı dahi mâ-ı kârüreyi muhmerre eder ve baçdı kerre o müşâreket hasebiyle bevl dahi kûlncda muhtebes olur. Ve evâil-i kûlncda baçdı kerre bevl mâ-ı hımmaş ve mâ-ı cübn levnlerinde olur ve baçdı kerre dahi onlara hafakân-ı 'azîm 'arîd olup şadıronun yediyle imsâka muhtâc olur ve baçdı kerre emri 'arâk-ı bâride ve gâşye mü'eddî olur.

Beşinci Faşl Selîm Olan Kûlncın 'Alâmâtı Beyânındadır

Kûlnc-ı selîm o kûlncdır ki [394a] onda ihtibâs-ı şedîd olmaya veyâhüd veca'ı müntakîl ola ve ekşer-i hâlde veca'ı hafif ola her ne kadar baçde'l-hif-fet veca'ç avdet eder ise ve rîh ve berâzin hürucundan ve hûkun istiçmâlinde o kûlnc şâhibi istirâhat ede, Bi'l-cümle bu 'alâkât kûlncin selâmetine delâlet eder ve bunların addâdı kûlncin şü'betine delâlet eder.

Altıncı Faşl Kûlncin Redî Olan 'Alâmâtı Beyânındadır

Onun redî olan 'alâmâtı veca'ın şiddeti ve tedârük-i kay' ve 'arâk-ı bârid ve eţrâfın bürüdeti olur. Ve o bürüdetin sebebi budur ki bâtında veca'ç şedîd olmakla bedende olan dem ve ervâh bâtına müteveccih olur ve eţrâfî bâkî kalanlar teşhîn eylemez. Ve kaçan kûlnc fuvâk-ı mütedârik ve ihtilâf ve küzâza mü'eddî olsa hüruc edecek nesne muhtebes olup bi-nefsihi ve bi-hîletin dahi hüruc eylemese o kûlnc kâtil olur.

Garâyib-i 'alâmâtta zikr olundu ki veca'ç-ı batını olan kimsenin kaşlarında âşâr ve bâkılâ gibi esved besreler zâhir olup baçdehu o büşür teğarruh eylese ve qurhası yevm-i şânîye kadar veyâhüd dahi ekşer bâkî kalsa o kimse helâk olur ve o insâna sübât ve keşret-i nevm ibtidâ-i marâdında 'arîd olur ve o vakte olan cevdet-i nefsin onun hâlâşına delâleti kâlîl olur ve redâ'et-i nefis ne keyfiyyette delîl-i selâmet olur!

Yedinci Faşl

Ḳülinc veca^c ile haşât-ı külye veca^c arasında müşābeheth olmakla beynehümā fark olunmağa hācet vardır ve farkları ba^cdı kerre ḥāl-i veca^c ile ve ba^cdı kerre dahi muḳārinātla ve onlara muvāfiḳ ve ğayr-i muvāfiḳ olanlar ile onlardan ḥāric olanlar ile ve meblağ-ı a^crāḍ ile ve esbāb ve delāil-i müteḳaddime ile olur.

Ammā veca^c ḥasebiyle olan farkları ḳadr ve mekān ve zamān ve ḥarekette ihtilāfları olmakla olur ya^cnī onların veca^cı miḳdārda ve mekānda ve zamānda ve ḥarekette ve ‘adem-i ḥarekette birbirine muḫālif olur.

Ammā ḳadrde ihtilāfları bu vech ile dir ki ḥaşātın veca^cı ṣağır olur ve süllāt gibi ṣevkin nüṣbu gibi olur ve ḳülincin veca^cı kebīr olur.

Ammā mekān cihetinden ihtilāfları ḳülincī olan veca^c cānib-i yemīnin esfelinden ibtidā edip fevke ve yesāra mümteḳed olur ve kaçan istiḳrār eylese yemneten ve yesreten münbasıt olur. Ve bir ḳavm zāhib oldular ki veca^c-ı ḳülinc elbette yesārdan zuhūr eylemez. Onların zāhib oldukları mezheb ṣaḫīḥ de ğildir, zira bizim tecribemizde onların ḫilāfı zāhir oldu.¹⁶⁷ Ve veca^c-ı ḳülincin ḫalfe meylinden ḳuddāma ve ‘āneye meyli ekṣer olur, ammā veca^c-ı külevī a^clādan bed^c eder ve ḳalīlen nüzül edip müsteḳarr olur ve ḫalfe emyel olur.

Ammā zamān cihetinden ihtilāfları budur ki veca^c-ı külā vaḳt-i cū^c u ḫavāda müṣteḳed olur. Ammā ḳülincī olan veca^c vaḳt-i ḫavāda ḫafif ve tenāvül-i aḡdiye katında müṣteḳed olur ve ḳülincī veca^c def^caten ve zamān-ı ḳaṣırde iṣtidāda bed^c eder. Ammā ḫaṣavī veca^c ḳalīlen ḳalīlen ḫādis olup āḫirinde müṣteḳed olur. Ve külevīde evvelā veca^c-ı zahr ve ‘usr-i bevl ḫādis olur ve ba^cdehu o ‘alāmether zāhir olur ki onlar külevī ile ḳülincī beyninde müṣterek olurlar. Ammā ḳülincda evvelā ‘alāmāt-ı müṣtereke-i mezkūre zāhire olur ba^cdehu veca^c-ı mezkūr ya^cnī veca^c-ı zahr ḫādis olur.

Ammā ḥareket ḥasebiyle beynehümānın fark budur ki ḳülincī veca^c cihāt-ı ṣettāya ḥareket eder ve veca^c-ı külā bir mevdi^cde ṣābit olur.

167 Ya^cnī ba^cdı kerre velev nādiren yesārdan bidāyesi bizim tecribemiz ile müteḫāḳıḳ oldu, bināen ‘aleyh ḫükm-i mezkūr aḡlebe bināendir, ba^cdı kerre ḫükm küllidir dedikleri ṣavāb de ğildir

Ammâ muḳârenât-ı hâşşa ḥasebleriyle beynehümâda fark budur ki ikşî'râr külevîde keşîr olur ve külincîye ikşî'rârın münâsebeti olmaz.

Ammâ muvâfaḳati olup ve muvâfaḳati olmayan nesnelere ile beynehümânın farkı budur ki ḥaḳn ve ḥurûc-ı rîḥ ve ḥurûc-ı şüfl veca'-ı külincî taḥfîf eder ve o nesnelere ekşer-i ḥâlde veca'-ı külâyı ḳadr-i mu'teber taḥfîf eylemez ve ḥaşâtı müfettit olan edviye isti'mâli veca'-ı külâyı taḥfîf eder ve veca'-ı külincî taḥfîf eylemez.

Ammâ min ciheti mâ-yahruca beynehümânın farkı budur ki külevî illette muḥtebes olanlar ba'de'l-iḥtibâs ḥurûc eyledikte o ḥâric ba'r ve benâdik gibi veyâḥûd aḥşâ-i baḳar gibi olmaz ve o ḥâric suya ilkâ olursa ṭâfi olmaz. Ve ba'dı kerre külevîde aşlâ iḥtibâs ve ḳarâḳır ve o mişlli nesne dahi olmaz, ammâ külincî onlardan ḥâlî olmaz.

Ammâ meblağ-ı a'râḍ cihetinden beynehümânın farkı budur ki iki sâḳın ve zahrın veca'ı ve kezâlik ḳuşa'rîret-i külevîde ekşer olur lâkin külevîde sukût-ı şehvet ve ḳay'-ı mirârî ve ḳay'-ı balgâmî ve ḳillet-i istimrâ ve şiddet-i elem ve ḡaşye te'eddî ve 'arâḳ-ı bâriḍ ve ḳay'la intifâ'e ḳall olur.

Ammâ esbâb ve delâil-i müteḳaddime cihetlerinden beynehümânın farkı budur ki tevâtür-i taḥm ve aḡdiye-i rediyye tenâvülü ve müzâvele-i maḡş ve ḳarâḳır ve iḥtibâs-ı şüfl külincîde sâbıkan mevcûd olur ve bevl-i remlî ve bevl-i ḥılṭî külevîde sâbıkan mevcûd olur ve külevîde evvelâ bevl-i raḳîḳ ḥurûc eder ve sonra ḥılṭ-ı ḡalîz bevl eder ve ba'dehu bevl-i remlî ḥurûc eder.

Sekizinci Faşl Tefâşil-i Külincî Alâmâtından Külincî Balgâmî Alâmâtı Beyânındadır

Külincî balgâmî olduğuna delâlet eder balgâmı müvellid olan esbâbın teḳaddümü ve o esbâb-ı toḥmenin kendileri ve ba'dı aḡdiye ve sinn ve beled ve vaḳt ve sâir senin bildiğin nesnelere. Ve kezâlik balgâma delâlet eder külincînin zuhûrundan muḳaddem şüfl ile balgâm ḥurûcu ve külincî ile iḥtibân katında dahi şüfl ile balgâm ḥurûcu ve esâfilin bürûdeti ve şüfl-i maḡsûs ve iḥtibâsın cidden şiddeti ve kemâl-i iḥtibâs ḥasebiyle şüfl ve ḥılṭ ve rîḥten bir şey'in 'adem-i ḥurûcu ve ḥurûc edenlerin aḥşâ-i baḳar mişlli müntefîḳ olması ve külincî-ı rîḥîde ḥurûc edenler gibi olması. Velâkin rîḥîde ḥurûc eden ḥâric külincîden eḡaff olur. Ve külincî-ı balgâmînin müddeti ṭavîle

olur. Ve vâcib olur ki kûlinc-ı balgâmi'de olan 'aşaşın şiddetine ve iltihâbına ve mām ya'nî bevlin iħmirârına mağrûr olunmaya ve o a'râd ĥasebiyle zann olunmaya ki kûlincî illet 'illet-i ĥârredir, zîrâ o a'râd kûlinc aşnâfının cümlesi beyninde müşterektir.

Dokuzuncu Faşl Kûlinc-ı Rîhî 'Alâmâtı Beyânındadır

Bu kûlincin 'alâmâtı rîhin esbâb-ı ma'lûmesinin teĥaddümüdür ve mâi keşret-i şûrb ve şarâb-ı memzûc şûrbü ve buĥül-i neffâĥa ve fevâkih ve münħadım olmadık e'timenin ittifâĥ ve ictimâ'ı ve ĥarâķır ve em'âda e'sfâlin ihtibâsı ve temeddüd ve em'ânın temezzuĥ-ı şedîdi olup mişķab ile münşakıb olur gibi olan ĥâletin em'âya 'urûdu veyâĥüd em'âda miselle-i müde'a mişlli ĥâletin iħsâsı cem'ân bunlar kûlinc-ı rîhî 'alâmâtıdır. Ve bu 'alâmet-i aĥıre kûlinc-ı balgâmi'de dahi olur ihtibâs-ı balgâmdan rîh tevlüd etmekle lâkin rîhî tesmiye olan kûlincda o ĥâlet eşedd olur ve rîhîde şıķal iħsâs olunmaz. Ve ba'dı kerre kûlinc-ı rîhîde evvelâ ĥarâķır keşir ve riyâĥ olur ve o riyâĥ sâkin olmakla ĥâlen ĥarâķır bulunmaz ve riyâĥ ĥurûc eylemez ancak tekmîd ve ĥamz katında ĥarâķırın vücûdu me'mûl olur. Ve ba'dı kerre veca'ı rîhî bir mevdi'de sâbit olup intikâl eylemez ve ba'dı kerre dahi rîhinin intifâĥı yed ile iħsâs olunur ve ekşer-i ĥâlde onlar ĥamz ile intifâc ederler ve ba'dı kerre dahi onlar tekmîd ile intifâc ederler ve ĥâca tekmîdden intifâc eylemezler. Ve 'adem-i intifâc o zamân olur ki rîhî fâ'il olan mâdde sâbite ya'nî bâkıye ve mevcûde olur ve o mâddeye her kaçan ĥarâret ve sühûnet işâbet eylese rîhî tevlüd eder. Ve kimâdın teşĥini ile dahi lâ-maĥâle rîh-i müzî tevellüd edip onunla intifâc ĥâşıl olmaz belki muğırır olur. Ve şüflün ĥaşvî olup su üzere tâfî olduĥu dahi kûlincin rîhî olduĥuna delâlet eder, zîrâ o ĥâlet keşret-i riyâĥ ĥasebiyle ĥâdiş olur. Ve ba'dı kerre onda ba'tn leyyin olur ve ba'dı kerre ishâl edip aĥlât iħrâc eder velâkin rîh-i ĥalîza taĥâķât-ı em'âda muĥtebes olmakla o ishâlden kûlinc nef' ĥâşıl olmaz. Ammâ o kûlinc ki onun veca'ı intikâl eder, bir mevdi'de iken ondan mevdi'-i [394b] âĥere teĥavvül eder, o kûlinc eslem olur. Ve kûlinc aşĥâbının ba'tnı müntefiĥ olup taĥl gibi olsa redî olur.

Onuncu Faşl Kûlinc-ı Şüfli 'Alâmâtı Beyânındadır

O kûlincın 'alâmâtı kûlinc üzrine zikri âti eşyanın tekaddümüdür. Kûlinc eleminin zuhûrundan bir müddet muqaddem şüfl muhtebes olur ve cidden şikal-i şedîd olur ve ihsâs olunur ki mi'â bi-nefsihi münşakk olur ve te-zahhur eyledikte ondan bir nesne hurûc eylemez belki ba'đı kerre bir şey-i lezic hurûc edip der-âkab ğalîz olur.

Ve kûlinc-ı şüfli-i mirârîye şüflün şıbgı ve mirârın keşret üzere hurûcu ve hurkat ve iltihâb ve lez' ve mirre ishâlınden te'ezzî-i sâlif ve cefâ-fü'l-lisân delâlet eder.

Ve taħalḥul-i beden ḥasebiyle 'arıđ olan kûlinc-ı şüfliye şüflün müddet-i kalîle teḥaddümü ve lîn-i beden ve ḥarr-i beden ve berd-i ḥâricîlerden sūr-at-i te'ezzîsi delâlet eder.

Ve baṭnın ḥarâret ve yübüsetinden ḥadis olanlara merâkḫta ḥarâretin veyâḥûd yübüsetin ve kuḥûletin vücûdu delâlet eder ve berâzında yübs ve ḥumretün-mâya nâzır sevâd olur.

Havâ ve riyâdet ve 'arâk ve bunların emşâli muḥallilâtın taḥlîli ḥasebleri ile ḥadis olan kûlinc-ı şüfliye zikr olunan esbâb ile ma'ân kûlinc üzere kılet-i şikalın teḥaddümü olur.

Em'âya munşabb olan safrânın ihtibâsından ḥadis kûlinc-ı şüflünün 'alâmâtı şikal ve intifâḫ-ı baṭn ve levn-i berâzın ebyâğ olduğu ve berâzın 'usr-i hurûcu ve şikal ve müzâḥameye binâen veca'-ı mümeddidin vücûdu olur ve ba'đı kerre onunla yereḳân dahi olur.

Ve bi-sebebi'l-berd şüflün ihtibâsından ḥadis kûlinc-ı şüflünün mebd'e-i gerek ise kebid veyâḥûd kebidin ğayri olsun onların 'alâmâtı şüflde netn olmamak ve şüflün levni ḥudrete mâil olmak olur.

Ve sevda sebebi ile olan kûlinc-ı şüflünün 'alâmeti onda cüşâ-i ḥâmid olur ve berâzı esved ve baṭnında intifâḫ ve veca'ında kılet olur.

On Birinci Faşl Kûlinc-ı Veremî 'Alâmâtı Beyânındadır

Verem-i ḥarr ile olan kûlinc 'alâmâtı mevdi'-i vâḥidde veca'-ı mütemeddid sâbit olduğu ve şikal ve ḍarebân ve iltihâb ve ḥummâ-i ḥâdde ve 'aṭaşa-ı şedîde ve ḥumretü'l-levn ve tehebbüc-i 'ayn ve ihtibâs-i bevldir. Ve bevlin ihtibâsı kûlinc-ı veremîye 'alâmet-i kavîyyedir. Ve bu kûlinc aşḥâbı ishâl-

den müteʔezzî olur. Ve baʔdı kerre bu vecaʔ lîn-i ʔabîʔat ile olur ve ʔarâret-i baʔnı şedîde olup eʔrâfında bürüdet olur. Ve baʔdı kerre mevdiʔ-i kûlınca baʔndan muhâzî olan maʔall muhammer olur.

Ve eger verem şafrâvî olur ise onda temeddüd ve ʔarebân ve şıkal eʔkall olur velâkin hummâ ve iltihâb ve lezʔ eşedd olur.

Ve ammâ verem-i bârid-i balgâmî hasebiyle hâdiş olan kûlincın ʔalâmâtı vecaʔ onda muttaşıl olup mevdiʔ-i vâhidde olur ve baʔnında münhadir olan nesnelerin inhidârı ʔatlarında olur ve yed vereme hiss ile vâşıl olur, veremde lîn olur ve seʔanesi müterehhilîn seʔanesi olur. Ve bârid-i balgâmîye müʔeddî olan elbân ve semek ve luḥûm-ı ğalîza ve fevâkih ve buḳûl-i bâride-i raʔbe tenâvülünün teḳaddümü olur. Ve balgâmî bârid kûlincın vuḳûʔu ʔalîl olur ve onda menî bârid-i rakîk olur ve berâzî balgâmî olur.

On İkinci Faşl Kûlinc-ı İltivâî vü Fetḳî Beyânındadır

İltivâî kûlincın ʔalâmâtı budur ki o kûlinc defâten zuhûr eder ve onun hudûşu vesbe-i şedîde ve saḳta ve darbe ve reḳd-i dâbbe ve müşâraʔa mişli hareket-i ʔanîfeden sonra olur ve ḥaml-i şakîl ve imtîḳ-ı fetḳ ve rîḫ-i şedîd ile dahi iltivâ ʔarîḳ olur ve onda vecaʔ müteşâbih olur, ʔalîlen ʔalîlen artmaz, bir ʔarâr üzere olur ve fetḳin vücûdu iltivâ-i fetḳîye delâlet eder.

On Üçüncü Faşl Kûlincın Aşnâf-ı Bâḳîye-i Ḥafîfeleri

ʔAlâmetleridir Ki Zikr Olunur

Ve onlar berdden ve ʔaʔf-ı hissten ve dîdândan ve fetḳten hâdiş olan kûlinclardır.

Ammâ berd-i emʔadan hâdiş olan kûlincın ʔalâmâtı kılet-i ʔaḫş ve tuḫv-ı berâz ve intifaḫ-ı berâz ve emʔada iḫsâs berd ve ḫiffet-i vecaʔ olur ve baʔdı kerre o kûlınca menî bârid olur.

Ve mirretüʔ-şafrâdan hâdiş olan kûlincda mirre esbâbını teḳaddümü ve sinn ve beled ve seʔane ve faşl ve o mişli ʔalâmetlerin delâleti olur ve kezâlik ona lezʔ-i şedîd ve telehḫûb ve ihtirâḳ ve ḫuḳun-ı ḫâddeden teʔezzî ve inzâl-i mirâr eden müşhilden teʔezzî ve cûʔla teʔezzî ve muʔaddilât-ı müberridden intifaʔ ve müteşerrib olmayan mirârî istifrâḡ ve ğibben¹⁶⁸ heye-

168 “Ġibben” gün aşırı.

cân delâlet eder ve ba'đı kerre o kûlinc-ı şafrāvîde hummâ dahi olur velâkin hummâ-ı veremî gibi onun a'rağı 'azîm olmaz. Ve ba'đı kerre onun ma'iy-yetinde veca'ı 'âne olur, bıçakla naħs olunur gibi o veca'ı hiss olunur ve o kûlincda rîh olmaz.

Ve đa'f-ı dâfi'â sebebiyle olan kûlincin 'alâmeti lîn-i tabî'atın teğaddümü ve kıyâm-ı mütevâtire hâcet ve kıyâmın kalîlen kalîlen ħurûcu ve kuvveti nâhik olan harr ve berd vâşıl veyâ mütenâvel mişlli esbâbın teğaddümü olur. Ve çok kerre vâki' olur ki bağn leyyin veyâĥüd mu'tedil olur ve berâzın kem-miyyet ve keyfiyyeti mecrâ-yı tabî'i üzere olur velâkin şüfl ħurûc için âlet ve ħamûle isti'mâline hâcet olur ve ba'đı kerre bu ħâlet nâşır ħasebiyle olur.

Ve đa'f-ı hiss ħasebiyle ħâdiş kûlincin 'alâmeti kürrâş ve başal ve cübn-i 'atîk-i ħirri'f ve ħulbe mişlli mütenâvelât tenâvülüyle kıyâma teğâdi olma-dığı olur ve kezâlik o kûlinc şâhibi ħiddethi ħamûle ihtimâl eyledikte ezâyı 'adem-i iħsâs dahi 'alâmet-i dâlle olur ve onun tenâvül eylediği ağıdıeden bağnı müntefih olur, ihtibâs ħasebiyle velâkin o ihtibâsın izâsını iħsâs eyle-mez ve veca'ı mü'teddün bihi olmaz. Ve ba'đı kerre o mağâmda nâşır olup hissi ifsâd eder.

Ve dîdândan ħâdiş kûlincin 'alâmeti dîdân 'alâmâtı olur ve ħurûc-ı dîdân-ın teğaddümü olur ve bu emr-i zâhîrdir beyâna hâcet yoktur. Bizim zikr eylediklerimizin cümlesinde im'âr-ı nazâr eyle.

Dördüncü Mağâle Mu'alecât-ı Kûlincda ve İlāvüsta Olan Kelâm ve Emrâğ-ı Em'âda Olan Eşyâ-ı Cüz'yye Beyânındadır O Dahi Fuşûlü Müştemiledir

Evvelki Faşl Kûlinc 'İlâcının Kânunu Beyânındadır

Kûlinc tedbîrinde tedâfu' ve te'ennî câiz olmaz belki kûlincin 'alâmâtı zâhire olup ibtidâyı aħz eyledikte imtilâ hecr ve terk oluna ve mevcûde ise o imtilâ ħasebince tenkîyye mübâderet oluna. Ve eger 'akîb-i ta'âmda tenkîye eder ise fi'l-ĥâl ekl eylediği ta'âm ħurûc eder ve ona aĥlâtın icâbet eden aĥlât-ı müziye dahi tâbi'a olup ma'an ħurûc eder hattâ o tenkîye ile 'alîle şifâ ħâşıl olur.

Ve kûlinc-ı raṭb u şafrāvī māddesini kay> kaṭ eder. Ve eger kay> ifrāt üzere olur ise ḥavābis-i kay> ile ḥabs olunur ve ḥabs kay>a ceyyid devā olur.

Mā-ı rummān ile müttehaz olan şarāb-ı na'nā' içine kemmūn ve sum-māk kılınıp isti'māl olunmak ve kûlınca mu'ālecede müsāra'at olunup fevkten müşhil saḳy olunmaḡı ben istiṣvāb eylemem onun için ki ba'dı ker-re kûlınca südde-i kavıyye olur ve südde ḥasebiyle ahlāt ve benādık keşiren müctemī' olur ve kaçan fevkten ya'nī meşrūben müşhil isti'māl olursa fevkte olan ahlāt süfle müteveccih olur ve münfiz olmamakla südde katında keşret-i mezkûre tezāyüd edip ḥatar-ı 'azīme mü'eddī olur. Pes müşhil isti'māl olunmak ḳasd olundukta evvelā vācib olur ki ona müleyyināt-ı müzlika taḥassī olunmakla ibtidā oluna, [395a] meşelā dīk-i herim meraḳasını bizim müfredāt elvāhında vaşf eyledikleri gibi ve kezālik zıkr-i ātī vaşfımız üzere isti'māl eyleye ve ba'dehu ḥukun-i leyvine isti'māl eyleye. Eger kûlınca ḥummā dahi var ise dīk-i herim bedeline mā-ı şa'ir isti'māl eyleye.

Ve ḥuḳne isti'māl olundukta cihet-i tahttan kalīlen kalīlen benādıkı o ḥuḳne aḡz eder. Ve kaçan benādık ve sāir ahlāt-i ḡalīzanın cidden ḥurūcunu iḥsās eder isen o zamān eger ḥācet olursa cihet-i fevkten bir şey> saḳy eyle ve eger mümkün ise cihet-i fevkten kay>-ı mütevātir ile tenfīz eyle. Ve e fevkten devā saḳyına o zamān ḥācet-i müstedde olur ki mebdē-ı illet mi'dede ve 'ulyāda olan em'āda ola ve mī'denin da'fı ve ahlātın keşreti ve imtilānın göbekten yukarı olduḡu ve o maḥalde şıḳal olduḡu ma'lūm ola. Ve bu 'alāmātın küllisinde fevkten ishāle ḥācet olur.

Ve kezālik evvelā saḥc 'arıḡ olup ba'dehu kûlinc 'arıḡ olsa o kûlinc fevkten mu'ālece olunmak evlā olur. Ve bu nev' kûlincın ibtidāsı mi'deden ve 'ulyāda olan em'ādan olur ve o mebdēde mādde müstekinne ve müstetire olup em'ā-i me'ūfeye o mebdē mādde tetin-ba'de-mādde tin merreten irsāl eder. Ve dahi kaçan mādde me'ūf olan mevdi'a vārid olsa tenḳıye-i müste'nifeye ḥācet olur ve o ḥāl üzere olan kimse kaçan müşhil şūrb eylese o müşhil müstekinne olan māddeyi iḥrāc edip 'alīle istirāhat gelir ve yāḥūd müşhil māddeyi iḥrāca ḳavī olmaz ise lā-eḳall māddeyi esfele iḥdār eder ve esfelde bir mevdi'de mādde birikir ve onu ḥuḳne-i vāhıde veyāḥūd ḳalīlü'l-'aded ḥuḳne iḥrāc eder [ya'nī bu iḥdārdan evvel iḥtiḳān olursa meşelā üç def'a iḥtiḳān ile tenḳıye olunacak mevādd ba'de'l-iḥdār

bir def'a veyâhûd iki def'a isti'mâl olunan hûkne ile hâric olur.] Ve fevkten devâ şürbü darüret-i kat'iyye ile vâcib olmasa eḥabb olan budur ki ona fevkten devâ saḳy olunmaya belki [hûkne]ye iktişâr oluna, zîrâ ekser-i hâlde kühncin sebebi hılt-ı ğalîzin luḥûcu olur ve hılt-ı ğalîz luḥûc eyledikte müstefrigâla tamâmen ḥurûc eylemez.

Ve kaçan fevkten devâ şürb olundukta onun istifrâğı yalnız mi'ceden ve em'âdan olmaz belki istifrâğına ḥâcet olmayan maḥallerden dahi istifrâğ edip da'fa mü'eddî ve bu da'f sâbit olur iken mi'ânın tenkıyesi tâmm olup hûkun-ı keşîreye ve mütevâtiren istifrâğate ḥâcet olmakla onun ile dahi da'f ḥâdiş olup 'alîlin da'fı tedâ'uf eder, pes lâyıḳ olur ki darüret-i kat'iyye olmadıkça fevkten müstefrigât saḳy olunmayıp ḥasbe-mâ emken hûkun ile ve o mecrâya cârî olanlar ile iktifâ ye iktişâr oluna, zîrâ ihtikânla isti'mâl olunan devâ em'âda hılt mevcûd oldukta ona teşebbûş eder ve âḥer mevdi'de olan aḥlâta ta'arruḫ eylemez ve âḥer maḥallin hıltını keşîren ve muḫa'af olacak miḳdâr istifrâğ eylemez. Ammâ hılt-ı mezkûrda luḥûc ve ferc-i em'âya müstaḥkem vülûc olup veca'a mü'eddî olsa onu istifrâğ için isti'mâl olunan kirâren ve mirâren hûkne dahi ne kadar ḥaṭar var ise lâkin o ḥaṭar fevkten şürb olunan müstefrigât ḥaṭarı meblağına bâliḡ olmaz.

Ve mâddede nuḫc bulunmayıp isti'mâl olunan hûkne ile bir nesne hâric olmasa vâcib olur ki şabr olunup ihtikân olunmaya ḥuşûşan hûkun-ı ḥârreye şabr mü'ekkeden lâyıḳ olur, zîrâ o hûknenin vaḳti ba'de'n-nuḫc olur ve ḥuşûşan hûkun-ı ḥârreden ḳalb ve dimâgm taḫarruru ḥavf olunur.

Ve çok kerre vâki' olur ki hûkne ishâl eylemez belki taşdi' ve işâre eder, o hâlde vâcib olur ki ona fevkten i'ânet oluna.

Ve ba'dı kerre vâki' olur ki fevkte istiṭlâḳ ve esfelde şiddet olur, o şürette vâcib olur ki fevkte olan mevâdd ḳavâbid isti'mâli ile tekşîf ve teşḫîn oluna ona dahi ihtibâs gelip cemî'an fevḳ ve taḫtın mevâddı cins-i vâhid olunca kadar ve ba'dehu istifrâğ olunur.

Ve 'alilde ḥummâ mevcûde ise isti'mâl olunan hûkun telyîn olunmak vâcibdir ve o hûkunda dühn ikşâr olunur, zîrâ ba'dı kerre bi-ḥasebi'l-ḥâcet iki buçuk dirhem miḳdârına bâliḡ olunca kadar hûkne aḥlâta milḥ idḫâl olunur ve keşîren ilḳâ olunan dühn milḥin mülûḫatini kesr ve ḫarım def eder.

Ve eger h kne bir nesne inz l ve ih rac eylemez ise ona ey ric-i feykar  mu hammeren vey h d y bisen sa y olunur vel kin ey ric-i mev  fu sa ydan evvel ona  ehriy r n  ve temr  mişlli ten v l ettirilip ba dehu ey ric sa y olunur. Ve v cib olur ki onlara sa y olunan ey ric  g r k n ile takviye olunmaya, z r  g r k n g vv  tır, a   ya g v  edip onda mu k m olur.

Ve v cib olur ki miçdede g d  mişlli bir nesne var iken ihtik n olunmaya, z r  ihtik n h sebiyle o g d  ficcen esfele müncezib olur.

Ve v cib olur ki h kunda ted r k olmaya ya n  birbiri ardınca m t b  an isti m l olmaya belki her iki h kne arasında mühlet ola.

Ve k linc-ı  afr v nin nevbetlerine h bbu'z-zehab  r b yle telak k  olunur ya n  k linc-ı  afr v nin nevbeti kar b oldukta h bbu'z-zehab sa y olunur.

Ve ba dı kerre m  adif olur ki bedenden mev ddı cezb eden edviye isti m l olunmakla o edviye em aya red  olan mev dd-ı s ireyi cezb eder ve ba dı kerre ahl t-ı s hice cezb etmekle em ada sahc ve k linc m ctemi a olur ve onların ictim r  af t-ı m hlikeden olur.

Ve k lincda isti m l olunan m  hil tın erd r h cmi keb r ve miçdeye ta azz z edip onda mek  eylemeyen müşhil olur vel kin h b b ve ey ric t ve h cmi e all ve a tar olan edviye isti m le evl  ve elya  olur.

Ve k linc mu alecesinde v cib olur ki re se  in yet cidden  ed d ola, muhtebis t-ı ba nın eb uresini ve  ile-i k linciyyede isti m l olunan edviye-i h ddenin eb urelerini re s kabul eylemesin için, z r  o eb ureyi re s kabul eylese ba dı kerre vesv sa ve ihtil t-ı  a la m  edd  olur ve o a r d k linc mara ında h zer olunacak nesnelere olur. Ve o a r dın  ararlarının biri budur ki ta b  olan kimseye o  ara lar mevc d iken  uret-i  illeti ta arr f eylemek müyesser olmaz, bin en  aleyh onun mu alecesinde emr-i  av ba ve v cib olan  il ca tehed  ve i abet olunmaz. Pes bu mezk rlardan re se  in yet  arf olunmak  abit olur ve ona  in yet t b-i b rid ve edh n-ı b ride ile ve s ir bizim miz c-ı re s tedb rinde zikr eylediğimiz e y  ile olur.

Ve ba dı kerre m  adif olur ki mi   te  ine ve kebid tebr de muht c olur, o h lde iki h cete dahi ri ayet olunup kebid üzere a mide-i b ride va   olunur ve ba n dahi a mide-i h rre ile ve mer h t-ı h rre ile ta m d ve

temrîh olunup ve nâhiye-i kebidden o müsahhînât tebrîd olunur. Ve kalbin hâli kebidin hâli gibi olur ya'nî mi'â teşhîne ve kalb tebrîde muhtâc olur ise zîkr olunan tedbîr gibi bu sûrette dahi tedbîr olunmakla ikisinin dahi hâline ri'âyet olunur ve onlara evfağ olan müberridât kâfûr ve şandal ile ma'ân 'uşârât-ı bâride isti'mâli olur ve iki hâle ri'âyet olunup zîkr olunduğu üzere tedbîr olundukta kebid ve kalb nevâhîleri edviye-i hârreden şiyânet olunup em'â nevâhîsi ile kalb ve kebid nevâhîleri arasına şevbden veyâhüd hamîrden veyâhüd onlar gibi bir nesneden hâil ve hâciz vaq' olunur, o hâil ehadühümâyâ hâşş olan devâyı âhere seyelândan men' eder.

Ve o 'illette 'aşaş keşîr olur ve onun tedbîri 'aşaşa müşâbere ve şürbü taklîl olur ve o meşrûb miqdâr-ı kalîl cüllâbdan bir şey' ile mahlûl olur ise 'aşaşa enfa'-ı eşyâdan olur, zîrâ bedenîñ hulve muhâbbeti olmakla mâyı tenfîz eder ve nüfûz ile tebrîd hâşîl olur.¹⁶⁹

İkinci Faşl Kûlinc-ı Bârid Mu'âlecâti Beyânındadır

Kûlinc-ı bâridin 'alâ-sebîli'l-kânûn mu'âlecâti budur ki onun tedbîrinde muhâddirât isti'mâline mübâderet olunmaz, zîrâ teskîn-i veca'da taḥḍîre mübâderet edenler hatârdan emr-i 'azîm irtikâb ederler. Emrâddan bir maraḍda muhâddir isti'mâli 'ilâc-ı hâkîkî olmaz, zîrâ 'ilâc-ı hâkîkî sebep-i maraḍı kaḥ'la olur ve muhâddir sebebi temkîn eder ya'nî yerleştirir ve tavḥîn eder ve hissi ibtâl eder, zîrâ eger sebep-i 'illet mādde-i gālîza ise muhâddir onun gūlzatini teکشîr ve gālîzi ağlağ eder ve eger sebep mādde-i bâride ise veyâhüd bilâ-mâddetin olan sü'-i mizâc-ı bârid ise muhâddir onların tebrîdini arttırır, teکشîr eder ve eger mādde rîḥ-i [395b] şehîn ise onun şîhanını ve keşâfetini ziyâde eder ve eger sebep cirm-i mi'ânın teکشâşüfüne binâen onda muhtebise olan mevâddın 'adem-i taḥallülü ise onların teکشâşüfünü muhâddir ziyâde eder ve ibtâl-ı hiss ḥasebiyle veca' bir gün veyâhüd iki üç gün muhâddir ile sâkin olur ise ba'de hâzihi'l-eyyâm o veca' eşeddün mimmâ kâne 'avdet eder.

Ve vâcib olur ki ḥasbe mâ-emken muhâddir isti'mâline iştiğâl olunmaya ve 'adem-i isti'mâlde si'a ve mendûḥa mevcüd iken muhâddire cerâset olun-

169 Ya'nî hulvü cemî'an beden maşş ve cezb eder ve ona tebe'an su dahi müncezb olup cemî'an bedeni tebrîd eder.

maya belki müdāvāt olunacak illetin sebebini teb'ide ve taqîr ve tahtlile ve sebebın lüzüçet hasebiyle muhtebes olduğu mesâmıı tevsi'e iştiğâl oluna. Ve ekser-i hâlde o menâfi' şedîdetü'l-ışhân olmayan edviye-i mülattıfıe ile hâsıl olur, zîrâ şedîdetü'l-ışhân olan mülattıfât mādde üzere bağıteten vârid olsa mādde-i mevrüdeyi tahtlil esnâsında tahtırık eylediği riyâh o mülattıfâtın tahtlil eylediği riyâhtan ekser olmasından havf olunur. Ve bu havftan emîn olunmak için vâcib olur ki isti'mâl olunan mülattıfâtın işhânı o miqdâra bâliğ ola ki rîhi kuvvet ile tahtlil eyleye ve mādde-i rahtı dahi tel'tif ve inđac eyleye velâkin tahtlil-i kavî ile tahtlil eylemeye. Ve ona binâen ba'đı kerre hecr-i ta'âm u şarâb ve eyyâm-ı müteväliyyede onları terk eylemek külinca 'ilacı kâfi olur.

Ve binâen 'aleyh¹⁷⁰ ba'đı kerre tekmi'd¹⁷¹ veca'-ı şedîdi tahtırık eder. Ve tekmi'd ile hâdiş veca'ı def' için iki emrin birine bi'l-ıd'tırâr ihtiyâç olur, ehadühümâ terk-i tekmi'd ve âheri tekmi'di tekrîr ve istiksâr olur, zîrâ tekmi'di istiksâr ile evvelâ isti'mâl olunan kimâdın tahtırık eylediği riyâh tahtallül eder.

Ve kaçan huğun-ı müstefriğâ isti'mâl olunmak kaçad olursa eger süfl muhtebes ise vâcib olur ki evvelâ süflü müzlik olan nesnelere ihtikâna ibtidâr oluna ki içinde lu'abât ve edhâr ve edviye-i süfliyye ola. Ve edviye-i süfliyye o devâlardır ki sırf süflü olan külinc mu'alecesine onlarda şalâhiyyet ola. Ve bu vech üzere hâca-ıbtidâ külinc-ı süfli'den riyâh hasebiyle süflün ihtibâsı şüretinde olur. Ve balğamî olan külincda o ihtikândan sonra balğamı müstefriğ olan huğun ile dahi istifrâğ olunur. Ve eger külinc rîhi olur ise [ya'nî külinc-ı rîhi demekle müte'âref olan külinc olur ise] rîhi muhtallil olan edviye ile ihtikân olunur.

Ve sana bilmek vâcib olur ki ahlâtın hangisi istifrâğ olunur ise ba'đı kerre ondan bir şey tahtallüf edip mevdi'-i eleme müşâkıb ve muğarib mekân-da bâkî kalır ve o şey eleme fâ'il olur. Ve vâcib olur ki o mütehtallif nesne 'ilacı kabül eylemiyor diye 'alâ-hâlihi terk olunmaya belki o şey-i bâkî dahi huğun ile istifrâğ oluna. Ve ba'đı kerre o eleme fâ'il yalnız rîh olur ve delâil-i rîh ona delâlet eder, bu şürette uğvu muğavvî olup rîhi dahi teşhîn-i lahtif ile muhtallil olan huğun isti'mâl olunur.

170 Ya'nî sühûnet-i şedîde muğırır ve riyâhı muğarrik olduğuna binâen

171 Kimâd müsahhanen isti'mâl olunduğundan.

Ve ba'đı kerre mevđi'-i veca'a nâr ile isti'mâl olunan meħâcim vağı onlara kifâyet eder. Ve ba'đı kerre riyâhı muħallile olan büzür sağı dahi kifâyet eder.

Ve ba'đı kerre şarâb-ı müsahħan şürbü dahi onlara kifâyet eder.

Ve ba'đı kerre dahi admide-i muħallile kifâyet eder. Ve admidenin aqvâsı muħammire-i ħardaliyye olur, zîrâ o đimâd ba'đı kerre tahlîl-i mād-de eder ve ba'đı kerre māddeyi 'adal-i batna cezbe eder..Vve veca' şedid oldukta ona miyâh-ı ħam'et cidden nâfi' olur. Ve miyâh-ı nüšâdurînin kılınıcda nefi' 'acîb olur ve itlâk eder ne kadar onu isti'mâl ihtimâl edenler ħađķında şürb ile olur ise.

Ve o âbzen dahi nâfi' olur ki içinde edviye-i muħallile-i mûlaţţife taħb olunan sudan mütteħaz ola.

Ve ba'đı kerre batnı laţifen delk ve iki sâķları kaviiyyen delk tedbir-i kâfi olur.

Ve ba'đı kerre mâ-ı bārid şürbü veca'ı tahrik eder, veca'-ı kılınıcda mâ-ı bārid şürbü adarr-ı eşyâ olur ve ma'a-hazâ def-i 'aşaşta onun menfa'ati kalîle olur. Ve şulb-ı galiz olan nebiz mâ-ı bāridden ħayrlı olur ve ħārr olan veca'ı ziyāde teskîn eder.

Ve kılınıc aşħābına adarr-ı eşyâ berd ve havā-i bārid olur ve onlara enfa' eşyâ ħārr ve mâ-ı ħārr ve havā-i ħārr olur.

Ve eger sebep-i kılınıc em'ānın bürüdeti olup merākķ rakıķa olur ise onun şāhibine küllü vağtin kılınıc isrā' eder. Vācib olur ki onun batnı dāimā dif¹⁷² ile muħāfaza oluna ve veberden dişār batn üzere şedd olunmakla işābet-i berdden batnı viķāye oluna. Ve batnı üzere edhān-ı ħārr ve neţulāt-ı ħārr zikri ātî vech üzere isti'mālin dahi menfa'ati olur. Ve ba'đı kerre tekmdāta dahi ħācet olur. Ve ba'đı kerre onlarda isti'mâl olunan edhān-ı ħārrreye cünd-i bīdester ve eferbiyün idĥāle dahi ħācet olur.

Ammā o kılınıc-ı bārid ki onun sebebi bizim zikr eylediğimiz üzere mevđi'-i āfete mevāddın şey'en-fe-şey'en taħallübü olmakla veca' ihđāş eyleye, onun 'ilācı istifrāğ-ı laţif-i müteferriķ-i mütevātir olur. Lākin onda imtilā ve mevādd-ı keşîrenin tecemmu'u olur ise o mevādd-ı keşîre istifrāğ olunur. Ammā o 'illetten taħallüb ve tevellüd sebebiyle ħādiş olanların ted-

172 "Dif" deveden ħāşıl olan menāfi'dir; bu mevđi'de örtü ve dişār olur.

bîrine vâcib olur ki nevbet-i veca' zamânında ve gecesinde ḥabbu'ş-şabır ve ḥabbu'l-eyâric ve o ḥabb ki şaḥm-ı ḥanzal ve saḥmünyâ ve sekbî nec ve şabırdan terkîb oluna, işbu ḥubûb isti'mâl oluna ve her hangisi saḳy olunur ise nişf mişkâlden bir mişkâlin iki şülüşüne varınca kadar saḳy oluna, zîrâ ḥubûb-ı mezkûre saḳyına bu minvâl üzere birkaç eyyemâ müdâvemet olunup ve aḡdiye dahi işlâḥ olursa 'âfiyete erişirler bi-meş'îpetillâhi ta'âlâ ve kaderihi.

Üçüncü Faşl Kûlinc-ı Bârid-i Rîḥiye Maḥşûşa Olan Kavânin Beyânındadır

Vâcib olur ki onda zikri âtî ḥukun ve ḥamûlât ve aḡmide isti'mâl oluna ve ḡidâ aslen ve külliyyen terk oluna her ne kadar müddet-i terk birkaç gün olur ise ve o 'alîle ḥasbe mâ-emken inâme oluna ve icthâd olunup mādde-i rîḥ kal' oluna cilâsı olan ḥukun isti'mâli ile ve kezâlik ḥukne ile veyâḥûd ḥâricden 'udv dahi teşhîn oluna bizim bundan aḡdem zikr eylediğimiz üzere.

Ve eger o kûlincin sebebi rîḥ-i maḡd olduğu ma'lûm olup onda ḥılt olmaktan ḥavf olunmaz ise murâd eylediğin kadar teşhîn eyle ve murâd eylediğin kimâd ile tekmiḡ eyle ve icthâd edip ona nâr ile bilâ-şart meḥâcim vaḡ' eyle ve eger ṭabî'at mücîbe ise mevdi'-i veca' delk-i raḳîḳ ile delk olunmakla ṭabî'ata i'ânet olunur ve kezâlik dühn-i zanbaḳ ve dühn-i nârdîn ve dühn-i bân müsahḥinât ile temriḥ olunur ve kezâlik câvers ve milḥ rey-i ṭabîb miḡdârî teşhîn olunup müsahḥanen tekmiḡ olunur ve tecribe olunup idṭicâ' ve istilkâ ve inbîtaḥtan¹⁷³ 'alîle hangisi evfaḳ ve riyâḥın ḥurûcu onda ekşer olur ise o hey'et üzere kılınır ve onlara meşrûbâttan enfa' olan kerevyâ ve bezr-i sezâbın miyâḥ-ı büzürda saḳyı veyâḥûd şarâb-ı 'atîḳ ve mâ-i 'asel ve fânîzden biri ile o devâların saḳyı olur ve ba'ḡı kerre o vaḳt mişllide felûniyâ saḳy olunmakla o âfetten ḥalâş olur.

Şıfatu'l-Müşhilât: Rîḥten ve mādde-i balḡamiyyeden kûlinc-ı bâride nâfi' olan müşhilin bir sınıfı ḥukun olup balḡamı ihṛâc eder, o ḥuknenin şıfatı budur: Ḥasek, besfâyec, ḥulbe, kırtım, sebiştân. Bu edviyeler veznleri

173 "İnbîtaḥ" yüz üstüne yatmak.

berâber aḥz olunur, iki dirhem türbüd ve şaḥîḥ-i gayr-i medkûk olan şaḥm-ı hanzal yarım mişkâl, tîn on ‘aded bu mezkûrlardan ḥukne ittihâz olunur.

Ve kezâlik bezr-i kettân, bezr-i kerefs, enîsün, ḩanturiyün-ı daḩîk, ḩabbu’l-ḩırva’l-merḩûd, benefsec her birinden beş dirhem, sezâb bir bâka ya’ni bir deste, varaḩ-ı kerneb bir ḩabda. Bu edviye aḥz olunup mâ-ı keşir içinde ḩalîlen bâkî kalınca ḩadar rıfḩ ile ḩabḩ olunur ve ba’dehu mers ve taşfiye olunup muşaffâdan yüz dirhem miḩdârı aḥz olunup içinde ḩıyârşenberden yedi dirhem, muḩl ve sekbînec her birinden birer dirhem ve bûraḩ bir mişkâl ve dühn-i şirtûḩan on dirhem o zıkr olunan muşaffâ maḩbûḩ içinde idâfe olunduktan sonra onunla ihtikân olunur ve ba’ḩı kerre onun içinde merâretü’s-sevrden [396a] bir şey’ dahi kılınır.

Hukne-i Uḩrâ: Bu ḩukne balḩam-ı lezici iḩrâc eder. Zıkr olunan ḩukne-nin eczâsı aḥz olunup o eczâdan ekşer içine şaḥm-ı hanzal katılır ve kezâlik ḩabbu’l-ḩırva’ beş dirhem miḩdârı aḥz olunup mâ-ı leblâbda ḩalb olunur ve ba’de’t-taşfiye ḩukne-i ulâ muşaffâsı üzere şabb olunur ve ḩıyârşenber ve sükker bedeline ‘asel vaḩ olunur ve onun dühni dühn-i kırtım kılınır ve onda sekbînec miḩdârında cävşir ya’ni bir dirhem cävşir kılınıp isti‘mâl olunur ve ba’ḩı kerre onda dühn-i ḩırva’ dahi kılınır.

Ve çok kerre bu ḩabîḩ üzere iktifa’ olunur, o ḩabîḩ budur: Büzür-ı ḩâşâ, sa’ter, zûfâ, kemmün, fuḩrâsaliyün, bezr-i sezâb, besfâyec, ḩanturiyün, füteneç, encudân. Bu mezkûrların ḩabîḩi içinde yarım dirheme ḩarîb kıssâ-i ḩımâr uşâresi idâfe olunup ihtikân olunur veyâḩûd o edviye ile ma‘an kıssâ-i ḩımâr uşûlü ve şaḥm-ı hanzaldan bir şey’ ḩabḩ olunup o ḩabîḩin içinde sekbînec ve cävşir ve muḩl her birinden birer dirhem idâfe olunup ihtikân olunur. Ve çok kerre bu edviyeler zeyt içinde ve sâir dühn-i ḩârr içinde ḩabḩ olunup ihtikân olunup ve çok kerre dahi muḩattı‘a olan siken-cebînât ile ihtikân olunur.

Şıfat-ı Hukne: Bu ḩukne ile aşḩâb-ı külinca ihtikân olunur: ḩall ve ‘asel her birinden birer kışt, şaḥm-ı hanzal üç mişkâl, fülful bir ûḩıyye, zencebîl iki ûḩıyye, sezâb-ı bostânî bezri, ḩamâmâ, kâşim, enîsün, eḩümün her birinden dörder mişkâl, kemmün-i Kirmânî, bezr-i şibt her birinden ikişer mişkâl, besfâyec bir ûḩıyye. Bu edviye cem‘an raḩḩ olunup ḩall ve ‘asel içinde nişfi kalınca ḩadar ḩabḩ olunup ve ba’de’t-taşfiye ihtikân olunur. Ve

ba'đı kerre onun ahlâtına encudân ve neşâstec dahi idhâl olunur. Ve muşanif der ki bu mişllıye benim şedîden meylim yoktur, senin ma'fûmun olsun.

Şıfat-ı Huķne-i Ceyyide: Bu huķne ba'đı ķudemânın ihtiyârı ve ihtirâfıdır, veca'ı teskîn eder: Şabır, cünd-i bîdester, mey'â, 'ilk-i enbât her birinden birer ũkıyye, buķūr-ı meryem-i țarî 'uşâresi iki ũkıyye, afyûn bir buķuk ũkıyye. Bu edviyeler hıfz olunup vaķt-i hâcette bâķilâ kadar isti'mâl olunur ve ba'đı kerre huķnelere idhâl olunur ve ba'đı kerre ihâl-i şuķûm ve edhân içine idhâl olunup ihtikân olunur.

Huķne-i Kaviyye: Kaçan ķulıncda süfl 'âşî olup ve hem onda şedîdetü'l-lüzüce ve kuvvet ve 'işıyanı mütenâhî belâğım dahi olsa bu huķne ile ihtikân vâcib olur: Üşnân-ı raṭb suyuyla eşyâ-ı âherden zikri âtî tertîb üzere huķne ittiḫâz olunur, zikr olunup üşnân-ı raṭb suyu yarım rıtl, dühn-i ḫall bir ũkıyye, bürâķ beş dirhem; bu mezkûrlardan huķne ittiḫâz olunur. Ve bunlardan akvâ olur ḫabb-ı şübrüm, varâķ-ı mâzeryûn, ve muķaşşar kirm-dâne ve buķūr-ı meryem ve 'artanîşâ ve kuşūr-ı ḫanzal ve şaḫm-ı ḫanzal ve kıssâ-i ḫımâr ve tûrbüd ve besfâyec. Bu mecmû' aḫz olunup bunun emşâlinde olan 'âdet ve resm üzere su ile ṭabḫ olunduktan sonra sülâķası üzere dühn-i ḫırva' ve 'âsel ve merâretü'l-baķar ṭıķâ olunup ihtikân olunur veyâḫüd zikr olunan edviye dühn-i ḫarr içinde kılınıp ihtikân olunur. Ve kıssâ-i ḫımâr dühni ile ihtikân olsa ba'đı kerre lezic ve keşir-i belâğım iḫrâc eder eger ba'de'l-ihtikân birkaç sâ'at şabr eder ise ve fücl ve kelkelânic ve ḫırva' dühnleri dahi o minvâl üzere olurlar. Ve ba'đı kerre şiddet-i veca' katında zikr olunan huķun içine ḫiltit ve uşşak ve zürük-ı ḫamâm¹⁷⁴ katılmağâ ve ḫâşşaten 'udvu müsahḫin olan edviye ile ma'an vađ' olunmağâ ḫâcet olur. Ve ba'đı kerre üferbiyûn vađ' olunmağâ dahi ḫâcet olur. Ve ba'đı kerre dahi kaṭrân efâviyesi keşire olan mâ-ı 'asel içinde ihtikân olunur ve veca'ı teskîn eder ve buķūr-ı meryem 'uşâresi cidden 'acîbe olur. Ve ba'đı kerre saķmünyâ ve üferbiyûn ve ğayriye dahi ḫâcet olur. Ve eṭıbbâ zenebû'l-fâr ismi ile müsemmâ olan devânın huķne içinde isti'mâlini medḫ eylediler onun ile intifâ' olunur dediler. Ve ba'đı kerre zeyt içinde iki dirhem miķdârı cünd-i bîdester kılınıp onunla ihtikân olunur. Ve kezâlik üç dirhem zift aḫz olunduktan sonra ṭılâ ve dühn-i sezâb ve semn her birinden

174 "Zürük-ı ḫamâm" güğercin tersi.

birer sükerrece dahi aḥz olunup meḥûz-i evvelin üzerine şabb olunur ve ba'ḍe hu isti'mâl olunur. Ve ba'ḍı kerre ḥuḳun-ı kavîyye içine varaḳ-ı tîn ve secer-i tîn lihâsı idhâl olunur.

Edviye-i Meşrûbe Şıfatıdır: Balgâmı müşhil ve kavîyyü'n-nef' olan ḥubûbdandır: Ḥabb-ı şübürüm sekbînece ve kezâlik ḥabb-ı sekbînec şeḳâkul¹⁷⁵ ile ve ḥabb-ı sekbînec ḥarmel ile ve kezâlik türbûd ve şabır-ı İşkûtarî ve şaḥm-ı ḥanzal veznleri berâber aḥz olunup cüz'-i vâhidin sülûsü saḳmünyâ dahi ḥalṭ olunduktan sonra menzû'u'r-rıḡve 'asel ile eczâlar cem' olunur ve ondan ḥubûb ittiḥâz olunur.

Ḥabb-ı Ceyyid: Bu ḥabb dahi külınc-ı balgâmide isti'mâl olunur: Şaḥm-ı ḥanzal bir dânik, türbûd bir dirhem, kışşâ-i ḥımâr 'uşâresi yarım dânik, cünd-i bîdester, zencebîl her birinden birer dânik, eyâric-i feyḳarâ bir dirhem iki sülûsü. Eger bu ḥabbı saḳmünyâ ile takviye eder isen câiz olur.

Ammâ onlara nâfir müshilât-ı uḥrâ: İşkâfi ve temrî ve şehriyârân ve şaḥm-ı ḥanzal ile muḳavvî eyâric düñh-i ḥurva'la ve kezâlik sefercelî mişlî müshilâttır.

Ve kaçan âfet-i külıncı süfl balgâm ile muhtelif olup lâkin süfl keşir ve mütebendik olmakla icâbet eylemese müshilât-ı kavîyye isti'mâline dâret dâ'iye olur. Ve bu şıfat üzere olan ḥabb zıkr olunan müshilât-ı kavîyyeden olur: Üferbiyûn ve mâzeryûn ḥabbının münakkâsı ve saḳmünyâ veznleri berâber aḥz olunup ḥubûb ittiḥâz olunur ve şerbet-i vâhidesi bir dirhem kılınır.

Müşhil-i Âḥer: Bu müşhil cidden kavî olur: Zibl-i ḥamâm bir ḳafiz, şibt bir ḥuzme. Bu devâlar bir zevraḳ su içinde nişfi kalınca ḳadar taḃḅ ve ba'ḍe hu taşfiye olunup muşaffâsından iki ũkviye saḳy olunur. Ve bu müşhilin kuvveti kavîyye olur velâkin ḥatarı kavî dahi olur.

Ve elbân-ı yetü'ât külıncı cem'ân taḥlîl eder. Ve yetü'ât-ı lâḡiye ve şübürüm o mişlîlerdir ve o yetü'âtın mütteḥâz olan ḥabba ḥabb-ı dırâṭ tesmiye olunur. Ve yetü'âtın bir nevc'i dahi vardır ki evvelâ zıkr olunan mecrâsına cârî olur ve o nevc keşirü'l-varaḳ merzencüşa müşâbih olan âzânü'l-fârdır, onun ile 'aḳreb lez'ine mu'âlece olunur ve onun leben-i keşiri olur, onu edviye-i müfredede biz zıkr eyledik.

175 "Şeḳâkul" bir nebtin aşlıdır; ba'ḍı nüshada "şeşḳâkul" vâkı'dir, bir ismi "ḥaş-feyḳul"dur.

Sıfat-ı Hamûlât-ı Kaviyye: Süfl-i keşîri balgâm-ı lezic ile ihrâc eder. O hamûleden biri milh-i hâcerîdir ki ondan bellûta ittiḥâz olunup ihtimâl olunur ve o bellûtanın tûlü altı parmak miqdârı kılınır. Ve biri dahi o bellûta-i kebîredir ke ḥur²-ı fârdan ittiḥâz olunur veyâḥûd şaḥm-ı ḥanzal ile maḥlûṭ ‘aselden bellûṭ ittiḥâz olunur veyâḥûd kıssâ-i ḥımâr, şaḥm-ı ḥanzal, merâretü’l-bakar, naṭrûn, ‘asel bu mecmûc’dan bellûṭ ittiḥâz olunur veyâḥûd fânîz-i Şehrî¹⁷⁶ ile şaḥm-ı ḥanzaldan yalnız bellûṭ ittiḥâz olunur. Ve kezâlik bellûṭ şaḥm-ı ḥanzal, anzerût, fânîzden dahi ittiḥâz olunur. Ve kezâlik ‘asel, ruḥbîn, şaḥm-ı ḥanzal milh-i neftî veznleri berâber aḥz olunup onlardan dahi bellûṭ ‘amel olunur.

Ve bu devâ dahi balgâmî ve süflî ve riḥî beynlerinde müşterek bir şey²-dir, o şey²-i müşterek budur: Şaḥm-ı ḥanzal cünd-i bîdester her birinden birer nevât kaṭrân iki mil‘aḳa bu edviyeler ‘aselden bir şey² ile isti‘mâl olunur ve buḥûr-ı meryem ‘uşâresi cidden kavıyyedir kûlunca bir tedbîrin menfa‘ati olmasa o ‘uşâre nâfi‘ olur ve ona hâcet olur ve çok kerre dahi saḳmünyâ ve bezrî’l-encüre isti‘mâline belki üferbiyûn isti‘mâline hâcet olur.

Sıfat-ı Huḳne-i Ceyyide: Kûlinc-ı riḥîde isti‘mâl olunur: Hâşâ, zûfâ sezâb-ı yâbis, sa‘ter, şeyâşarâ, vecc, bezr-i sezâb, bezr-i fencengüş, merdûd ḥabb-ı ḥırva‘, babadya, ḥasek, kaṭürîyûn, şibt, büzûr-ı selâse, encudân, fuṭrâsâliyûn veznleri berâber aḥz olunup sezâb ‘uşâresi içinde veyâḥûd fûzenec ‘uşâresinden miqdâr-ı keşîrin içinde taḥḳ-ı şedîd ile ḳalîlû’l-miqdâr kalınca ḳadar taḥḳ olunur ve ba‘dehu bir cüz² zeyt zıkr olunan ‘uşâre-i maṭbûḥanın iki cüz² bunlar dahi cem‘ olunup yalnız zeyt bâḳî kalınca ḳadar taḥḳ olunur ve ondan miqdâr-ı huḳne-i vâḥide aḥz olunup içine baṭṭ ve mâ‘iz şaḥımları ve cāvşîr ve sekbînedden birer şey² katılıp [396b] ihtikân olunur ve zıkr olunan ‘uşârenin kendisi aḥz olunup içinde şumûġ-ı mezkûre ile şuhûm-ı meşûre ḥall olursa ve on dirhem miqdârı ‘asel dahi katılsa o mecmûc sâir nâfi‘ olan edviye ile ma‘an ihtikân olunur.

176 “Fânîz” iki nev‘dir, birine Şahrî ve diġer birine dahi Harrânî derler. Şahr diyâr-ı Fârs’ta bir beldenin ismidir. [Metin boyunca “fânîz-i Siczî” iken burada fânîz-i Şehrî” imlası bir nüsha meselesidir. ḳzḥb’de yer alan dipnot Ragıp Paşa’da mütercim’in notuna aykırıdır; Ragıp Paşa’da “Şahr” imlası Hamidiye’de “Şehr”dir.]

Ve kûlinc hûknelerine cünd-i bîdester ve hiltût idhâli cidden nâfi' olur. Ve ba'đı kerre dahi yirmi dirhem zeyt içinde on dirhem mey'â-i sâile izâbe olunup ihtikân olunsa nâfi' olur. Ve ba'đı kerre bûrak-ı keşir sezâb 'uşâresi içinde hâll olunup ve meblağı on dirheme varınca kadar kılınır ve bir dirhem milh ile ihtikân olunur. Ve ba'đı kerre dühn-i sezâb ve dühn-i nârdîn ve dühn-i bâbûnec ve dühn-i fûcl ve [dühn-i] hırva' ile dahi ihtikân ederler.

Riyâh İçin İsti'mâl Olunacak Hamûlâttr: Sezâb mâ-ı 'asel ile hâlûk gibi olunca kadar saħk olunur ve onun nişfi miqdârı kemmûn ve rubu'ü miqdârı naṭrûn ona katılıp ondan ṭülü altı parmak kadar bellût ittiḥâz olunur. Ve kezâlik bezr-i sezâb, cünd-i bîdesterden 'asel ile ve merâre-i bakar ve burak ile her birinden nişfi mişkâl aḥz olunup ḥamûle ittiḥâz olunur. Ve kezâlik sekbînec, muḳl, bûrak, ḥanḫal, ḥatmî bu mezkûrlardan bellût ittiḥâz olunur.

Bilâ-Mâddetin Em'âsında Bûrûdet Olanlar İçin Hûkun ve Ḥamûlâttr: Bilâ-mâddetin mizâc-ı bârid ḥasebiyle kûlinc olanların ḥamûlâtu kûlinc-ı rîhî ḥamûlâtu ve hûkunu gibidir. Ve ba'đı kerre onlara vâhdehu kaṭrân ile ihtikân nef' verir, o kaṭrândan iki dirhem miqdârı ile zeyt içinde ihtikân olunur ve yalnız zerḳ-ı ḥamâm 'uşâre-i fûzenec ve dühn-i ḥabb-ı hırva'la ihtikân olunur.

Dördüncü Faşl Âbzen ve Ḥammâmât ve Neṭûlât Beyânındadır

Ben derim ki âbzenin evcâ'-ı kûlınca nef'-i şedîdî olur ḥuşuşan âbzenin suyunda edviye-i kûlinciye taḥḫ olunmuş ola, zîrâ o su nârdan müstefâd olan ḥarâreti ve edviyeden müstefâd olan kuvveti ḥasebleriyle vereme sebeb olan mevâddı taḥlîl eder ve yine ḥarâreti ve ruṭûbeti ile 'uḍvu irḫâ edip veca'ı fâ'il olan sebebin infişâşî âsân olur ve maḳ'adeyi dahi irḫâ eder ve onun istirḫâsı muḥtebesin indifâ'ına muṭn olur velâkin âbzen kerb ve ḡaşy ihdâş eder kuvveti irḫâ eylediğinden için.

Ve vâcib olur ki daṭif olanlar âbzeni ḥazer üzere isti'mâl eyleyeler. Ve daṭif olanlara âbzen isti'mâli ḳatında kuvveti taḳviye eden fevâkih ve 'ıṭr ve girdinâc ve ḥubz-ı ḥârr râyiḫaları ve istilzâz edip taḳrîbinden ona ṭume'nînet ḥâdiş olan nesnelere taḳrîb olunur. Ve o kimse sa'y ve ictihâd eyleye ki o su ḳalbinde ve şadrında ḡamr ve şiddet ihdâş eylemeye.

Ve mā-ı ham'et içinde kûlinc-ı bārid aşhābı iclās eylemek onlara şediden muvāfiq olur, nitekim o kûlinc-ı bāridi olanlar suyu 'azb olan hammāmata takrīb olunmamak evlā olduğu gibi. Ve kaçan bir inānın esfeli hisse zāhir olmamağa qarīb olacak miqdār şukūb-ı müteferrika-i dayyika ile şakb olunup içine mā-ı ham'et veyāhūd edviye-i kûlinciyye ile taḥḥ olan su doldurulan sonra 'alīl istilkā olunup o inā-i memlū onun qadr-i kāmēt fevkinde imsāk olunmakla 'alīlin batnına qatarāt-ı müteferrika-i mütevātire teqātur eylese onun nef'i onlara cidden şedid olur.

Beşinci Faşl Hukunun Keyfiyeti ve Ālāti Beyānındadır

Bu 'abd-i fakir ve mütercim-i pür-takşir der ki bu maqāmda muşannifin irād eylediği elfāz ve 'ibārattan ebkār-ı ma'āniye tevaşşul müt'assir ve belki müt'azzir ve ğayr-i müteyessir olup şāriḥ Kāzerūnī'nin Şerḥ-i Müceẓ'de irād eylediği 'ibāret maqāma evfaq ve mērāma edell olmakla bize vācib olur ki şāriḥ-i mekūmum 'ibāretini bi'-aynī nakl edip ve muşannifin 'ibāretini ona taḥbik ederek şerḥ ve beyān eyleyeyüz. Ve Şerḥ-i Müceẓ'in 'ibāreti budur:

واما تدبير المحقنة فينبغي ان يكون طول الأنبوبة من فمك إلى سبر وفي غلظ النخصر ويقسم تجوفها إلى قسمين صغير وكبير فنبسبتهما الثلث والثلاثين التجويف الأصغر لخروج الريح والأكبر لدخول الحقنة والأصغر لا ينبغي أن يمر مع الأكبر إلى منتهى طرفها الأغلظ بل يقتصر دونه بحيث اذا شد الزق يكون ثقب التجويف الأصغر خارجا من الزق واما طرفها الآخر فيذهبان معا متجاورين إلى المنتهى إلا انه ينبغي أن يكون للأصغر ثقب آخر على جنب الأنبوب قريبا من رأسه ليكون لدخول الريح في المجرى ثقبان لو انسد احدهما بشيء يقوم الآخر مقامه ولو كان للمجري الأكبر ثقب آخر هكذا كان احوط وأمن من احتباس الحقنة في المحقنة، إنتهى

Ve muşannif-i Kānūn der ki:

أما انبوبة المحقنة فاجود شكل ذكر لها القدماء حقنة

“Hukne āletinin eşkāl-i muhtelifesi vardır; ba'ḍı kudemānın taşvīr ettikleri şekl eşkāl-i sāireden ecveddir. Ve hukne āletinin zıkkī ya'nī tulum gibi hukne dolduracak kām'ı ve kezālik ünbübesi ya'nī kāmış hey'etinde hukne mecrāsı olur.”

Ve muşannif o ünbübenin ecved-i eşkālını beyān nedip der ki

أن يكون الأنبوبة قد قسم دائرتها بثلاث وثلاثين

Ya'ni "miḥḳanenin¹⁷⁷ aḥsen-i eşkâli budur ki onun ünbübesi müstedir olup dâiresinin tecvîfi iki kısma münkasım olur, bir kısmı şağîr ve kısım-ı âheri kebîr olur. Ve şağîrin sırası kebîrin sırasının nışfi miḳdârında olup beynehümâda olan nisbet şülûs ve şülûsân üzere olur."

وجعل بينهما حاب من الجسد المتخذ منه الأنبوبة

"Ve ünbübe ecsâd-ı seb'anın¹⁷⁸ hangisinden ittiḥâz olundu ise o iki kısmın arasında o cesedden bir ḥâil kılınıp onunla şağîr ve kebîr iki tecvîf birbirinden ifrâz olunur, meşelâ ünbübe reşâştan mütteḥâz ise ḥâil dahi reşâştan ittiḥâz olunur." Ve kıss 'alâ-hâzâ.

وقد الحم بالأنبوبة الحاما شديدا فصار حجبا بين جزئيه المختلفين

"Ve o ḥicâb ünbübeye şedîden ilşâk olunur bir vech ile ki o şıgar ve kiber ile muhtelif iki mecrânın arasında-o ḥicâb ḥâciz-i müstahkem olup eḥadühümâdan nâfiz ve cârî olan nesnelere şere nüfûz mümkün olmaya."

ويكون الزق مهنما في فم الجزء الأكبر ويكون فم الجزء الأصغر مفتوحا

Ya'ni "Ünbübenin zıkk cânibinde olan tarafında vâkı' iki tecvîften tecvîf-i aşgar tecvîf-i ekberden aşşar kılınıp ve cüz²-i ekberin ağız zıkkı idḥâl olunup tehendüm ve liḥâm olundukta cüz²-i aşşarın aşşar olduğuna binâen ağız ḥâric-i zıkkta meftūḥan bâkî kalır."

وان كان الزق مهنما على جملة الأنبوبة شد رأس الجزء الأصغر بلحام قوى لئلا يدخله الهواء

"Kaçan miḥḳanenin zıkkı ve tulumu bi'l-cümle ünbübe ile terkîb olunup mühendem olsa ya'ni yerli yerine vaçç olunup lâyıḳı üzere işlâḥ olunsa ona havâ dâḥil olmasın için cüz²-i aşşarın re'si şedîden liḥâm-ı kavî ile şedd olunur."¹⁷⁹ "Mühendem" "hendâm" dan ism-i mef'ûldür, "hendâm" "endâm" dan mu'arrebdir, "hendâs" ve "hendâz" "endâze" den mu'arreb olduğu gibi.

ويكون له تحت الزق في موضع لا يدخل المقعد منفذ يخرج منه الريح صغير وكبير

177 "Miḥḳane" âlet-i ḥuḳne demektir.

178 "Ecsâd-ı seb'a-ı mütearrika" kütüb-i ḥikmette yazıldığı üzere zeheb ve fıdâ ve nuḥâs ve ḥadîd ve reşâş ve ḥâr-şinî olur, ma'âdin kabîlindedir.

179 Ve tecvîf-i aşşarın femi şedd olunmak lâzım iken tülü zıkr olduğuna miḳdâr ziyâde kılındığı rîḥ onda fâş olup şuḳbe-i şağîre tervîḥ ile ḥurûc eylemesin için ve kezâlik şuḳbe-i şağîre mesdüde olur ise femin süddesi ve liḥâmı feth olunup rîḥ ondan ḥurûc eylemesin için olur.

“O iki cüz’lerin maḳ‘ade cānibinden olan re’si berāber kılınır ve maḳ‘a-
deye idhāl olundukta iki cüz’ün re’si ma‘an dāhıl olur velākin cüz’-i şağır-
lere taht-ı zıkkta ve hāric-i maḳ‘adeden maḳ‘adeye ḳarīb olan maḥallinde
bir menfez ve şukbe kılınır vaqt-i ihtikānda o menfezden müteḥarrik olan
riyāh ḥurūc eylesin için.”

إذا استعملت الحقنة وحفرت بقوة الريح عادت الريح وخرجت من الجزء الذي لا يدخله
الحقنة المحقنة فاستقرت الحقنة استقرارا جيدا

“Kaçan bu vech üzere olan ālet ile ihtikān olunsa ve isti‘māl olunan
ḥuḳne ya‘nī edviye-i ihtikān rīhi ḳuvvet ile ḥafr eylese ya‘nī mevādī‘in-
de ‘unf ile iz‘ac eylese rīh ‘avdet edip ḥuḳne mecrāsı olan tecvīf-i kebīrin
ma‘iyyetinde olan tecvīf-i şağire nūfūz edip hāric-i maḳ‘adede olan şukbe-
den ḥurūc eder ve riyāhın ḥurūcuyla em‘ada edviye müstaḳirre olup [397a]
te’sīri ḳavī ve menfa‘ati ekser olur.”

فإن الريح هي التي تعود بها إلى خارج وتخرج إلى القيام بسرعة

“Zirā vech-i meşrūh üzere riyāh hārice mündefi‘a olmasa ḥuḳneyi hārice
i‘āde ve iḥrāc eder ve em‘ada edviye müstaḳirre olmayıp müddet-i meḳsi
ḳalīle olmak te’sīri olmaz.”¹⁸⁰

*Ḳānūn ‘un şerḫe muḥtāe olan maḥallī tamām oldu yine tercemeye şurīf
eyleyelim:*

Ve vācib olur ki ‘alīlin ḥālī te‘emim oluna, eger veca‘ nāhiye-i zahra
māil ise ‘alīl istilkā olunup müstelḳiyen ihtikān oluna ve müstelḳiyen ih-
tikān külye müşareketiyle ḥādīs olan ḳūlınca evlā ve enfa‘ olur.

Ve eger veca‘ ḳuddāma māil ise bāriken ihtikān evlā olur ya‘nī deve-
nin ināḥa vaqtinde olan hey‘eti üzere kılınıp ihtikān olunur. Ve bi’l-cümle
bāriken ihtikān me‘āṭif-ı em‘āya ḥuḳneyi ziyāde işāl eder. Ve ba‘dı kerre
sol ṫarafa muḫtaci‘an ihtikān olunur velākin bir mirfeḳa¹⁸¹ vaḫ‘ olunmakla
veriki¹⁸² işāle ya‘nī fevḳ cānibine ref‘ olunur ve sağ ayağını şadrına ilşāḳ
edip ref‘ ve işāle eder ve sol ayağını mebsūṫaten terk eder. Ve kaçan emr-i

180 Zirā medḫal-i ḥuḳneden mā-‘adā menfez olmasa riyāh o menfezden ḥurūca tālib
olur ve ḥuḳne dahi o ṫarīḳ ḥizāsında olmakla onu dahi ma‘an iḥrāc eder.

181 الْمِرْفَقَةُ [el-mirfeḳat] (mīmin kesri ve fānın fethi ile) yüz yastığı, مِحْدَةٌ [miḥaddet]
gibi. Vankulu.

182 الْوَرِكُ [el-verik] (vāvın fethi ve rānın kesri ile) uyluğun üstü, mā-fevka’l-faḫiz
ma‘nāsına. Vankulu

iẖtikān tamām oldukta ʿalīl arkası üzere yatırılıp tenvīm olunur ve her iẖtikān olunan kimsenin ẖālī bu minvāl üzere olur.

Ve baʿdı nās ẖınşırını kayrūtīyle mesh edip ʿalīlin dübüürüne idẖāl eder ve bu vech mirāren idẖālī taşvīb eder onun için ki bu idẖāl ile dübüür tevessuʿ edip onda ünbübe tehendüm eder. Ve baʿdı nās dahi zıkr olunan işbaʿ idẖālīne ẖācet yoktur derler. Ve kaçan sen iẖtikān murād eylesen o iki ferīkin reʿylerinden hangisini taşvīb eder isen onunla ʿamel eyle ve bundan sonra ünbübeyi ve maḳʿadeyi kayrūtī ile mesh edip ünbübeyi maḳʿadeye defʿ eyle o miḳdār ki ḳülünca müʿeddī olan mevāddın emʿāda ẖabs olduḡu mevdiʿe ünbübe vāşıl olmaya ve belki miʿā-i müstakīmi tecāvüz eylemeye. Ve eger ünbübe maḳbes-i mezkūra vāşıl olur ise emʿāya ẖuḳne duḡūl eylemez.¹⁸³ Ve kaçan ünbübeyi mevdiʿine tesviye eylesen ẖuḳneyi zūḳayḳaya şabb edip baʿdehu iki yed ile ve ʿaşr-ı ceyyidü muttaşıl ile ʿaşr eyle ve ʿaşrı ʿunf ile eyleme.

Ve çok vāḳiʿ olur ki bu mişlli iẖtikānda müsārif olup ẖuḳne mekân-ı baʿide ve ẖācet olan mevdiʿin fevkine vāşıl olur, bu mişlli ẖâlde ve ẖuḳnenin fevke nüfuzunda şavāb budur ki baş tüyleri medd oluna ve ʿalīlin yüzüne mā-ı bārid saçıla ve ẖuḳne-i şāideyi esfele cezbde iʿānet oluna.

Ve maʿlüm ola ki kaçan ẖuḳne istiʿmāl olunsa ʿalā-hālīhā terk olunmaz belki onda ẖamüle istiʿmāl olunur ẖuḳne mevādd-ı ʿillet ile münhadir olsun için. Ve maʿa-hāzā senin zerḳ-ı ẖuḳnede rıfḳın o ḳadre bāliḡ olmaya ki o miḳdār zerḳ ile ẖuḳne mekân-ı ẖācete bāliḡ olmaya. Ve kaçan ẖuḳne münzaʿic olup ẖurūca meyl eylese onu ẖurūcdan menʿ eyleme belki sāʿat-i ẖurūcda ẖuḳneyi ke-mā hiye iʿāde eyle. Ve vācib olur ki ʿalīle ʿataşı ve suʿāli ẖālīnde iẖtikān olunmaya.

Ve maʿlüm ola ki ḳadrde muʿtedile olan ẖuḳnenin menfaʿati emʿā-i ʿāliye vāşıl olmaz ve istidālden ḳadri ekşer olanların ḳararı keşir olur ve āfātından ḡavf olunur. Ve seḡīn olan ẖuḳne keşāfeti ḡasebiyle emʿāya mülāzım olmakla onda ẖuḳne-i keşirenin maḡarrat-ı keşiresi gibi keşret-i maḡarrat olur. Ve ẖuḳne-i rakīḳanın teʿsīr ve nefi olmamakla ẖuḳne-i ḳalīle gibi olur.

183 Yaʿnī miḡḳanenin femi südde ile kapanır ve ünbübeden devā ẖurūc eylemez ve emʿāya vāşıl olmaz.

Altıncı Faşl Verem-i Bâriden Hâdis Olan Külincin Mu'alecâtı Beyânındadır

Verem-i bâriden külinc hudûşu cidden nâdir olur ve onun mu'alecâtı dühn-i ğâr bir cüz², zeyt bir cüz², şaḥm-ı ıvezz bi's-seviyye.¹⁸⁴ Bu edviyelerin menfa'ati 'acıbe olur. Ve onlara o aḡmideler dahi nâfi'dir ki kıysüm, şıbt, izḥır, iklılı'l-melik. Ve evrâm-ı bâride mu'alecâtında isti'mâl olunan edviye-i säireden mevâdi'-i müte'addidede senin bildiğin üzere terkıb oluna. Ve kafrü'l-yehüd ile ittihâz olunan ḡmâd-ı kıysüm dahi nâfi'dir.

Yedinci Faşl Külinc-i Bâride İctiyâdı Olanlara Dühn-i Hırva' Saḡyının Tedbiri Beyânındadır

Ve biz deriz ki külinc-i bâridi olanlara dühn-i hırva' saḡyı enfa'-ı eşyâdan olur eger onu saḡyda mâ-hüve'l-vâcibe ri'âyet olunup vaktinde ve mâ-ı büzür ile saḡy olunur ise. Ve o dühn sekbînc mişli ile beden tenkıye olunduktan sonra isti'mâl olunur ve yevm-i evvelde iki mişkal mişdârı ve yevm-i şânide iki buçuk mişkal saḡy olunur ve her yevm-i şânide evvel yevm üzere nişf mişkal olur¹⁸⁵ ve bu minvâl üzere yevm-i sâbi'ca varınca kadar ziyâde olunarak saḡy olunur ve yevm-i sâbi'ciden sonra kalîlen kalîlen tenzîl olunarak saḡy olunmakta bes olmaz iki mişkale nüzül edince kadar ve yevm-i sâbi'cde saḡyından vâkfe eylemek dahi câiz olur. Ve dühn-i hırva' mâ-ı büzür ile saḡy olunur ve kaçan dühn-i hırva' mâ-ı büzür üzere şabb olursa bir miḡvaḡ¹⁸⁶ ile şediden ḡalt olunur.

Ve vâcib olur ki o dühnün şürbü gününde ġıdâ altı sâ'atten on sâ'ate karıbe kadar teḡhîr olunur, ḡattâ o vâkte vâkıf olan cüşâda dühn râyiḡası zâhır olmaya ve o müddetten sonra isfıdbâcât ile taġaddî eder ve eger ḡumûḡatı iştiḡâ eder ise zırbâcât ile taġaddî eder ve onun şarâbı mâ-ı 'asel olur.

184 Ya'ni şaḡm-ı ıvezz zıkr olunan edhâna berâber olur, zâhır-i sevḡ mecmû'-ı edhâna berâber olur demektir.

185 Ya'ni yevm-i evvel üzere yevm-i şânide gâhice nişf mişkal ve gâhice sülüşân mişkal ve gâhice bir mişkalın sülüşe-i erbâ'ı ve gâhice bir mişkal bi-hasebi'l-hâl ve'l-kuvvet ziyâde kılınır.

186 "Miḡvaḡ" âlet-i ḡavḡ demektir, dühn lâ-maḡâle suyun yüzüne çıkmakla şediden bir âlet ile karıştırmadıkça mâ-ı mezkûr ile imtizâc eylemez.

Ve vâcib olur ki dühn-i hırva^c şürb eden kimse ba^cde'ş-şürb esnânını muhâfaza eyleye milh-i maqlüvv ile delk etmekle ve ondan sonra dühn-i levz-i hâliş ile delk etmekle. Ve zıkr olunan minvâl üzere dühn-i hırva^c şürbü tamâmından sonra şahm-ı hanzal mişlli ile muqavvî eyâric-i feykarâ veyâhûd min-ğayri taqvîyetin o eyâric şürb olunur, zîrâ eyâric-i feykarâ dühn-i hırva^cın mağarratını resten ve ^cayndan def^c eder.

Şıfat-ı Edviye: Bu edviye kûlinc-ı bāride ^cale'l-hađm ve 'l-işlāh veyāhûd bi'l-hāşşa nāfi^c olur ve onun nef'i istifrāğ hasebiyle olmaz ve o edviyeler vücūh-ı muhtelifle ile isti^cmāl olunur meşrūben ve dīmāden ve kimāden ve merūhāt kılınmakla ve hīyel-i uhrā ile isti^cmāl olunur. Meşrūbattan biri şūm olur, zîrâ şūmun kûlinc evcā^cını teskīnde hāşşıyyet-i ceyyidesi vardır ve ma^ca-hāzā onun ta^cīşî olmaz, ba^sal gibi mu^cattış değildir. Ve kûlinc-ı bārid ibtidāsı ihsās olunduğu gibi ondan tenāvül olunur ve ta^cām aşlen terk olunur ve riyādetle im^cān olunur ve bir nesne ekl eylemez belki şarāb-ı şırtan bir şerbet üzere şābit olur ve ^cāfiyete ikbāl eder.

Ve evcā^c-ı kûlinc-i teskīn eden meşrūbattandır: Efsentīn, kemmūn veznleri berāber aḥz olunup saḳy olunur, haşīşe-i cāvşīr vaḥdehā veyāhûd ma^ca-kemmūn saḳy olunur veyāhûd enīsūn, fūlful, cünd-i bīdester veznleri berāber aḥz olunup mecmūdan bir buçuk dirhem saḳy olunur veyāhûd sencerīnā ve kemmūnī ve tiryāk saḳy olunur ve eger mānī-i hādır yok ise cünd-i bīdester fūtenec ile isti^cmāl olunmakta eşer-i ^cacīb olur.

Ve mücerrebattandır dört dirhem aşl-ı süsen içinde ferāsiyūn ṭabḥ olmuş su ile veyāhûd mā-ı cūbn ile saḳy olunur. Ve zıkr olunan miqdār süsenin kendiyi saḳy dahi nāfi^cdir. Ve kezālik ḥurftan beş dirhem miqdārı mā-ı fānīz-i Şehrī ve bir ūḳıyye dühn-i simsim içinde saḳy olunur. Ve kezālik aşl-ı ğareb liḥāsı dört dirhem zencebīl, üç dirhem cevz ve temri her birinden altı dirhem, mā-ı ^cazb bir kıst; bu mecmū^c aḥz olunup edviye-i mezkūre rađd olunduktan sonra mā-ı ma^chūdda ṭabḥ olunur şülüşānı zāil ve şülüşü bākī kalınca kadar ve onun taḥrīki sezāb kađıbları ile olur, ondan küllü yevmin ikişer ūḳıyye şürb olunur. Ve kezālik aşl-ı ğarebin kuşūru ve kuđbān-ı sezāb ve zencebīl bu mecmū^cun dört mişli su içinde şülüşü kalınca kadar ṭabḥ olunur ve üç gün miqdārı küllü yevmin ikişer ūḳıyye ondan saḳy olunur ve üç gün dahi istirāhatte kılınır. Ve vâcib olur ki onlara mā-ı ^casel

sağy olundukta o mā-ı ‘asel sağy oluna ki şediden taḥḥ olunmuş ola, zīrā taḥḥı da‘f olan mā-ı ‘aselin [397b] nefḥi olur.

Ammā kûlınca bi’l-hāşşa menfa‘ati olan edviye hüdhüdün meraḳası ve kezālik hüdhüdün cirmi olur. Ve kezālik ḥarāḥin-i müceffefe eṭṭibbānın zik-rleri üzere nāfi‘dir, evcā‘-ı kûlınca fāidesi olur.

Ammā zi‘bin o ḥur‘u ki ekl-i ‘izāmndan ḥāşıl ola, kûlınca enfā‘-ı eşyādan olur. Ve onun ḥur‘unun ekl-i ‘izāmndan ḥāşıl idiğinin ‘alāmeti budur ki o ḥur‘ ebyaḍu’l-levn olup onda levn-i āḥer olmaz. Ve zi‘bin şevk üzere ilkā eylediği necāsetin eşeri [sāir ḥur‘undan] ziyāde olur; o ḥur‘ şarābla sağy olunur veyāḥūd ‘asel ile resm üzere ma‘cûn kılındıktan sonra veyāḥūd fül-fül ve efāviyādan bir şey³ ve milḥ ile tatıṭb olunduktan sonra birkaç mil‘aḳa tenāvül olunur; eger o ḥur‘un içinde kemik ‘alā-hālihi bulunursa onun nef‘i ve teşīri ‘acib olur. Ve iddī‘ā olunur ki ḥur‘-ı zi‘bin ta‘līki nāfi‘ olur ve şürbünün menfa‘atini ona kıyās eyle. Ve emr ederler ki o ḥur‘ nāmür¹⁸⁷ ve iyyelin cildine ta‘līk oluna veyāḥūd o kebşin sūfuna ta‘līk oluna ki ona zi‘b ta‘alluḳ ve teşebbüs eyledikten sonra münfelit olā ya‘nī kaçıp kurtulmuş ola. Ve Cālīnūs ta‘līkin nef‘ine şehādet eyledi her ne kadar fıḍda içinde ta‘līk olunur ise dahi nāfi‘dir dedi. Ve ba‘ḍılar dediler ki zi‘bin cirm-i mi‘āsi tecfif olunduktan sonra saḥḳ olunsa onun meşḥūḳu ziblinden enfa‘ olur ve ba‘ḍın bu kelāmı ba‘d değıldir. *لَا يَنْفَعُ*

Ve bu mecrāya cārī olanlardandır ‘aḳārib-i meşviyye onun kûlınca menfa‘at-i şedidesi olur ve ‘aḳārib-i mezkürenin ḥaşāt-ı külāya menfa‘ati muḥaḳḳaktır ve ḥaşāta menfa‘ati olmakla külāya müşāreket ile ‘ārīḍ olan kûlinc-ı kāzibe dahi menfa‘ati olur ve fi’l-ḥaḳīḳa bu ‘ilāc kûlinc ‘ilācından ma‘dūd olmaz. Ve kûlinc-ı ḥaḳīḳī ‘ilācı olduğunu tecribe murād eden kimseye gerektir ki ‘ārīḍ olan āfetin kûlinc-ı şaḥīḥ olduğunu taḥaḳḳuḳ eyledikten sonra onda ‘aḳārib-i meşviyyeyi tecribe eyleye ve eger menfa‘atini müşāhede eder ise edviye-i kûlincdan olduğuna imḍā ve ḥükm eyleye.

Ve evcā‘-ı kûlincda ve o evcā‘ın iştidādında ḥamd olunan devālardandır ḳarn-ı iyyel-i muḥraḳ sağy. Ve dahi bir ḳavm zu‘m ederler ki onu şürbü sā‘atinde veca‘ cidden munḳaṭı‘ olur.

187 Mücez nüşhalarında “nāmūr” bedeline “nemir” vāki‘ olmuştur “Nemir” kaplan dedikleri yırtıcı cānverdir, ammā *Kānūn* nüşhalarında olan “nāmūr” o şatta derler ki şayd-ı zi‘b için vaḍ‘ eyledikleri tuzağa onu vaḍ‘ ederler, *Kāmūs* ‘ta muşarraḥtır.

Külinc-ı Bārīde Nāfi' Admidelerdir: O admidenin ba'fısında bir miqdār ishāl olur, şaḥm-ı ḥanzal ile kırtım lübbünden mütteḥaz olan dımād gibi ve merāre-i baḥar ve şaḥm-ı ḥanzal mişlliden ittiḥāz olunan atliye gibi. Ve o admidenin ba'fıduları ile ishāl ḳaşd olunmaz bezr-i encüre ile lübb-i kırtımdan ittiḥāz olunan dımād gibi ve ḥuḳunda vāḳi' olan büzür ve ḥaşāyiş-i mezküre ile ittiḥāz olunan dımād gibi ve ba'fı kerre yalnız ḥabb-ı ḡār ile dımād dahi ederler.

Nüşa-i Dımād: Şem', sekiz kezeme, 'ilkü'l-butm altı kezeme, türbüd üç kezeme, mivīzec bir buçuk kezeme, 'ākırḳarḥā, merzencūs, ḥabbu'l-ḡār bezr-i encüre, türmüs-i yābis, şaḥm-ı ḥanzal her birinden birer buçuk kezeme, saḳmūnyā bir ūkıyye ve üç kezeme, merāretü's-sevr, dühnü'l-ḡār her birinden miqdār-ı kifāy;, bu mezkūrlardan ḥass ile tılā ittiḥāz olunur. *Tab' ile olan nüşada يتخذ منه طلاء ثخين* vāḳif olmuştur, *طلاء بخس bedeline.* Ve kezālik ḥarbaḳ, bezr-i encüre, efsentün her birinden birer cüz', merāretü's-sevr, şem' her birinden yarım cüz', şem'ü'l-ıyezz üç cüz'; bu edviyeler ile süreden aḣl-ı kaḳıbe varınca kadar telḥū olunur. Ve o edviyelere muḳārib olan devālar o aḥlāta idḥāl olunur ise o telḥū ecved olur ve ba'fı kerre ona ḳışru'n-nuḥās dahi idḥāl olunur.

Külinc-ı Bārid Kimādātu Beyānındadır: Onun kimādātu cāvers veyāḥūd duḥn-ı maḳlūvv ve ḥuḳunda mezkūr olan meshūḳa ve müsahḥane veyāḥūd zeyt-i müsahḥan içinde mec'üle büzür ve ḥaşāyiş olur. Ve yine o bābda kimād-ı nāfi'adandır ḳışṣā-i ḥımār dühnü ve ḥardal dühnü ve kezālik edhān-ı ḥārreden hangisini murād edersen içine bi-ḥasebi'l-ḥāce cünd-i bī-deste ve eferbiyūn vaḳ' olunduktan sonnra kimādāt-ı nāfi'adan olur.

Sekizinci Faḣl Külinc-ı Şafrāvī Mu'ālecāti Beyānındadır

Fi'l-ḥaḳıḳa külinc-ı şafrāvī diye taḥrīr olunan 'illet maḡş aḣnāfından olmakla o bābda zıkr olunmak lāyık idi velākin onun külinc bābında zıkr olunması mu'tād olmakla biz dahi 'ādet üzere cereyān eyledik onun için ki külinc-ı mezkūrun veca'ı em'ā-i diḳāktan ba'fı kerre ḡılāza nüzül eder ve bu 'araḳ ḥasebiyle o 'illet külincdan ma'ḳdūd olmakta be's olmaz. Ve bu şafrāvī maḡşın veca'ı ḡılāza nüzül eylediḡi ḥasebiyle tedbīrinde ḡalaḫ-ı 'aẓīm vāḳi' olup külinc-ı ḥaḳıḳī gibi onun 'ilācında mūlaḫḫıfāt ve mü-

saḥḥinât isti'mâl olunur. Ve kûlinc-ı şafrāvī-i mezkûrun eshel-i aşnâfi budur ki zıkr olunan mi'āya munşabb olan hılt bi-külliyetihi müteşerreb olmaz ve bu sınıfın mu'alecesinde mizācı ve ahlâtı ta'dil kifāyet eder ve o 'alil ağdiye-i bāride vü murattıbe ile ve ibre ile mağrûz olan iccâş cüllâb içinde naḳ' olunduktan sonra yirmi 'adede varınca kadar ahz olunup onunla tağdiye olunur. Ve kezâlik mādresi dahi nuḳû'-ı iccâş ma'a'l-mişmiş mişlli ile ve māu'r-rummân mişlli ile ve şırhışt ve terencebîn mişlli ile veyâhüd kâlilü'l-mikdâr saḥmünyâ ma'a'l-cüllâbla veyâhüd benefşec ve benefşecin şarâbı ve kuruşu ve mürebba'sı ile pes bu müşhilâttan biri ile ishâl olunur. Ve ba'dı kerre bu şanda kifāyet eder tîn ile ḥalīb-i kırtım tenāvülü veyâhüd kable't-ṭa'am zeytû'l-mâ tenāvülü veyâhüd zeyd ve mürrî ile sılḳ-ı maṭbūh-ı muṭayyeb tenāvülü.

Ve ba'dı kerre onun mu'alecesinde ḥuḳne isti'mâline dahi ḥacet olur. Bûraḳ ve benefşec ve mürrî ve dühn-i benefşec ile mā-ı leblâbdan ḥuḳne ittiḥâz olunup isti'mâl olunur veyâhüd māu's-şarır ve dühn-i benefşec ve bûraḳ ile ihtikân olunur.

Ammâ kûlinc-ı şafrāvînin mi'āya munşabb olan hıltını mi'ā bi-külliyetihi teşerrüb eyledi ise onun 'ilâcında eyāric-i feyḳarâ isti'mâline ḥacet olur. Bu bâbda eyāric-i feyḳarâ enfa'-ı eşyâdandır veyâhüd ḥabbu's-şabır ile saḥmünyâ isti'mâl olunur.

Şıfat-ı Ḥuḳne: Ḥasek otuz dirhem, varaḳu's-sılḳ bir kabḍa, benefşec yedi dirhem, ḥulbe, kırtım, aşl-ı rāziyānec, bezr-i biṭṭih-i merḍud her birinden beşer dirhem, sebistân otuz 'aded, terencebîn otuz dirhem, ḥıyârşenber on dirhem. Bu edviyeler resm üzere taḥḥ ve taşfiyeden sonra üzerine on iki dirhem mürrî ve on iki dirhem sükker-i aḥmer ve bir mişḳâl şabır ve bir mişḳâl bûraḳ ilkâ olunup isti'mâl olunur. Ve ḥur'-ı zi'bi saḳy veyâ ḥuḳne içine ilkâ olunmak bu bâbda muvâfiḳ olur.

Ve bu 'illette muḥaddirât isti'mâli evfaḳ olur, zîrâ muḥaddir veca'ı teskîn eylediğinden mā-'adâ veca'ı fâ'il olan maddenin ḥiddetini teskîn ve māddeyi ıslâh eder.

Dokuzuncu Faşl İhtibās-ı Şafrādan Hādis Olan Kulunc Mu'alecātı Beyānındadır

Onun 'ilācında mecārî-i merār feth olunur ve yereḳān bābında bizim işāret eylediklerimiz ile 'amel olunur ve ba'dehu tenfīz ve cilāsı olan ma'a't-
tīn lübb-i kırtım gibi ve ma'cūn-ı ḫavlençān gibi edviyeler isti'māl olunur
ve ba'dı kerre ta'ām üzere zeyt ve mürri ve ḫardal ile muṭayyeb sılḳ-ı mes-
lūk taḳdīm olunmak kifāyet eder.

Onuncu Faşl Verem-i Hārr ve Verem-i Bārid İle Hādis Olan Kulunc Mu'alecātı Beyānındadır

Ammā verem-i hārrdan hādis kulıncda vācib olur ki bāsiliḳten faşd olu-
nup dem istifrāğ oluna eger sinn ve ḫāl ve kuvvet ve sāire mücebāt müs'aid
ve muvāfiḳ olur ise.

Ve eger verem ziyāde büyük olup külyenin ona müşareketi ile ihtibās-ı
bevl ihdāsı meblaḡına bāliḡ olur ise vācib olur ki bāsiliḳ faşd olunduktan
sonra şāfin dahi faşd oluna. Ve onun tedbirine eyvelā bāride-i raṭbe olan
mütenāvelāt ile bed' olunur, mā-ı ḫıyār ve lu'āb-ı bezr-i ḳaṭünā ve onlarm
emsālinden ḳar'dan mā-'adālar ona şaḳy olunur, ammā onlara ḳar' i'cām
olunmaz, zīrā em'āya ḳıyās ile ḳar'da ḫāsıyyet-i rediyye vardır. Ve o
mütenāvelāt-ı bārid-i raṭbdandır bezr-i ḳaṭünā dört [398a] dirhem, dühn-i
verd-i ceyyid bir ūḳıyye bu iki devā aḫz olunup iki ūḳıyye su ile ḳarb olu-
nur ve telyīn-i tabī'at için isti'māl olunur. Ve kezālik māu'r-rummāneyn,
mā-ı varaḳu'l-ḫaṭmī, māu'l-hindebā, mā-ı 'ineb-i şa'leb dahi isti'māl olu-
nur. Ve ba'dı kerre bunların emsālinde şırḫışt ve ḫıyārşenber kılınıp şürb
olunur.

Ve bu mişlli hālde ḫuḳneye ḫācet olur ise ihtikān dahi olunur; mā-ı şa'ir-
den ve ḫıyārşenberden ve şırḫıştan bir şeyle ḫuḳne ittiḫāz olunup isti'māl
olunur. Eger mā-ı şa'irde sebistān ve benefşec ṭabḫ olunursa evfaḳ olur ve
eger o mā-ı şa'ire mā-ı 'ineb-i şa'leb ve kākūnec ḫalt olunur ise onun muvā-
faḳati eşedd olur. Ve bu nev' kūlinc aşḫābına eşek sütünü ḫıyārşenberde
mers edip onunla ihtikān eylemeḡi ben müsteḫabb kılarım. Ve onların dü-
hnü dühn-i verd ve dühn-i şirec kılınır.

Ve ba'dı kerre mādde-i şafrāviyye-i hārrede keşret olur ve o vakte şakmūnyā ve şabır ile 'alā-hıde ishāle hācet olur ve ba'dehu tebrīd ve tertıbe ve bi-hasebi'l-verem mu'āleceye hācet olur enfa' ve enca' olsun için.

Ve kaçan verem mevdi'-i mezkūru tecāvüz edip yesiren onda lın zāhir olsa vācib olur ki onun hūknesinde mā-ı şa'ir ve mā-ı varaqu'l-haṭmī ve bezr-i kettān ve hūlbe kuvvesinden bir şey' ve bābūnec ve şibt veyāhūd bābūnec ve şibt 'uşārelerini veyāhūd dūhnleri kılına ve kezālik onda kerneb ve 'aşir-i 'inebden müttehaz müselleş ve hıyārşenber kılına. Ve ishāl kaşd olunur ise sūkker-i aḥmer dahi kılına. Ve onların ğidāsı o mā-ı hımmaş ola ki onda hımmaş ile ma'an şa'ir-i mukaşşer taḥḥ olmuş ola ve ona kezālik mā-ı rāziyānec saḡy olunur.

Ammā aḍmideleri o kılınca veremīye bi-hasebi'l-evkāt hangi hūkne olur ise o vakte o hūkne edviyelerinden aḍmide dahi ittiḥāz olunur, evvelā o aḍmide-i müberride ile ibtidā olunur ki onda bir miqdār telyin ola benef-şec mişlli ve bezr-i kettān mişlli ve ba'dehu telyini ekser olanlar isti'māl olunur bābūnec ve kayrūtīyāt-ı mürekkebe mişlli ki o kayrūtī dūhn-i verd ve dūhn-i bābūnec ve maştakī ve şuhūmdan mürekkeb ola. Ve kaçan verem bir miqdār ve ḡalilen mürtefi' olsa o kayrūtīnin içine şamgu'l-butm ve hūlbe ve zift kılınır.

Ammā verem-i bāriden ḥādiş olan kılınca cidden ḡalil ya'nī nādirü'l-vuḡūf olur ve onun mu'ālece-i ceyyidesi bu olur: Dūhn-i ğārdan bir cüz' ve zeyt ve şaḥm-ı ivezzden dahi bi's-seviyye bir cüz' aḡz olunur ve onun teşiri 'acīb olur. Ve bu aḍmide dahi nāfi' olur ki ḡaysūm ve şibt ve idḡir ve iklil-i melik ve sāir evrām-ı bāride mu'ālecāti edviyelerinden müttehaz ola ve o edviyeler mevdi'-i müte'addidede senin ma'lūmun oldu. Ve bu bābda cidden nāfi' olan edviyeden olur, ḡafru'l-yehūd ile müttehaz olan ḡimād-ı ḡaysūm.

On Birinci Faşl Südedi ve Sevdāvi Olan Kılınca Mu'ālecāti Beyānındadır

Vācib olur ki onun mu'ālecesinde sevdā istifrāġ oluna ḡābiḥ-i eftimūn ve ḡabbu'l-lājverd ve o mişlli edviye ile ve onlara itbā' olunur ḡabb-ı şüb-rüm ve sekbīnec. Ve eger hūkneye hācet olursa onların içinde besfāyec ve eftimūn ve ustūhūdus kılınır ve ḡumlān-ı hūḡunda ya'nī hūkne 'aḡabinde

hukneye i'ānet için ittiḥāz olunan ḥamūlelere ḡubār gibi meshūk olan lāj-verd veyāḥūd hacet-i Ermenî kılınır. Ve ba'dı kerre bu 'illetin hukununda aşı-ı tūs kuşûru kılınır ve baṭnı dımād ve kimād olur ḥabbetü's-sevdā ve ḥarmel ve sa'ter ve fūzenec ile ki ḥall içinde maṭbūḥ ola

On İkinci Faşl Kūlnc-ı Süflî Mu'ālecâtı Beyânındadır

Kūlnc-ı süflîden ağdiye ḥasebiyle ḥādiş olanların mu'ālecesinde mi'c-dede bâkî kalan ağdiye eger mümkün ise kaẓf ettirile. Ve o 'alîl bi-ḥasebi'l-vācib müzlikât-ı bārideye ve müzlikât-ı ḥārreye veyāḥūd müzlikât-ı mu'tedileye imāle oluna ve müzlikât meraka-ı desime ḥuşuşan dîk-i herim merakaşası olur.

Ve dîk-i herimden meraka ittiḥāz olunmağın tarîki budur ki o dîk i'cād olunur ya'nî yürütülür ve kuvveti şakıt olup ḥarekete mecālî kalmayınca kadar yeldirilir ve ba'dehu zebḥ olunup parçalanır ve üzerine iken kemikleri kesr olunur ve cidden keşir olar su içinde mîḥ ve besfāyec ve şibt ile teherrî edip mā-ı kavî bâkî kalınca kadar taḥḥ olunur ve o mā teḥassî olunur ve ba'dı kerre mān üzerinde dühn-i kırtım dahi kılınır.

Ve isti'māl olunacak merakanın biri dahi ferādic-i müsemmeden müt-teḥāz olan isfîdbācāt merakaşası ve meraka-ı iceāşiyye ve bunlar mişlli merakalar olur. Ve zikr olan müzlikât süflî iḥrāc eder veyāḥūd süflî telyîn eder esfāl ile em'ā arasına o müzlikât tavassuṭ edip zelaḥ ḥasebiyle süflî mevki'inden tecāvüz ettirir. Ve kaçan o müzlik ağdiyenin üzerine müşhil şürb olursa veyāḥūd hukne isti'māl olursa o edviyeye süflî iḥrāc eshel olur ve şafrāvîde zikr olunan hukun-ı ḥafife isti'māl olunur.

Ve o hukne dahi isti'māl olunur ki onlar 'uşāre-i sılk ve benefşec-i meshūk ve mürrî ve şirec ve būraḥ işbu edviyelerden ma'fûm olduğu vech üzere ittiḥāz olunur. Ve bu vech üzere dahi hukne-i uḥrā ittiḥāz olunur: Sılk bir ḳabḍa, nuḥāle bir ḥufne ya'nî bir avuç ve tîn on 'aded, su yedi rıtl ve onda ḥaṭmî-i ebyaḍdan bir şey' dahi kılınıp bir rıtl bâkî kalınca kadar taḥḥ olunur ve ba'de't-taşıfiye muşaffā üzerine on dirhem sükker-i aḥmer ve bir mişkāl būraḥ ve nişf ūḳıyye mürrî-i Nebaṭî ve nişf ūḳıyye şirec katılıp onlar ile ihtikān olunur ve bu hukne cem'ān mevcūd olan benādîḳ ḥurūc edince kadar i'āde olunur.

Ve kezâlik bu hıkkne dahi isti'mâl olunur ki onun terkîbi bu edviyelerden olur: Vesfâyec, şibt, kırtım-i merdûd her birinden onar dirhem, iccâş on ve tîn her birinden on 'aded, benefsec bir hufne, türbüd iki dirhem, bezr-i ket-tân, bezr-i kerefs her birinden üçer dirhem ve terencebîn ve temr-i Hindî her birinden otuz dirhem ve şırhuşt ve hıyârşenber her birinden on iki dirhem, kuğbân-ı sılğ ve kuğbân-ı kerneb her birinden birer kabđa. Bu edviyeler ağız olunup emsâlinin resmi üzere suda tabh olunur [ve tabihinin muşaffası üzere] mürrî ve sükker-i aħmer her birinden on beşer dirhem ve būrağ bir mişkâl ve on mişkâl şirec ilkâ olunup onunla ihtikân olunur. Ve eger emr-i kûlinc-ı süflî şedîd ise ve zıkr olunan hıkkunun nef'i ve te'siri olmaz ise o hıkkun-ı kaviiyeleri isti'mâl edersin ki onları biz kûlinc-ı balğamî bâbında zıkr edip vaşf eyledik ki o hıkkne süfl-i keşir ile balğamdan hâdiş kûlınca nâfi'dir diye ve hıkkne-i üşnâniyyeyi dahi o mevki'de beyân eyledik.

Ammâ kûlinc-ı süflî için meşrûbât-ı müsta'mele temrî ve şehriyârân ve iskafî ve sefercelî misli eşribeler olur. Ve o eşribeler o vakt isti'mâl olunur ki kûlinc-ı şafrâvide zıkr olunan müzlikâtun keşiren menfa'ati olmaya. Ve kuvvet-i kaviiye ile kuvvet-i dâffe mâ-beyninde mu'tedil kuvveti olan eşribeden olur, o şerbet ki onu şan'atta sükker-i aħmer ve fâniz ağız olunur ve onların bir misli dühn-i hâl dahi ağız olunup o dühnün içinde sükker-i aħmer ve fâniz hâl ve idâfe olunur ve ba'dehu şürb olunur. Ve kezâlik tîn ve sebistân tabh olunup tabihî müşelleş ile şürb olunur. Ve bu zıkr olunan eşribe ve kezâlik bundan âkdem zıkr eylediğimiz cüvârişenât isti'mâli nâfi' olmazsa lâzım ve lâbüdd olur ki kûlinc-ı balğamî bâbında balğam ve süfl-i keşirin ihtibâs-ı südedine menfa'at-i şedîdesi olur diye zıkr eylediğimiz kaviiyetü'l-kuvve hubûb ve eşribe isti'mâl oluna. Ve bu bâbda ceyyid ve kavî olur zebîb ve sebistân ve hıyârşenber tabh olunup ve suyu ba'de't-taşfiye bir mişkâl eyâric-i feykarâ dühn-i hırva'la mezc olunup isti'mâl olunur. Ve kezâlik eyâric-i feykarâdan iki dirhem, yedi dirhem dühn-i hırva'la ağız olunup tabih-i şibtte sağı olunur.

Ve kezâlik semek-i bârid mişlileri ve beyd-i meslûku [398b] ifrât-ı eklden hâdiş olan kûlinc 'ilâcında milhden bir şey istifâf olunup üzerine hasbe mâ-emken mâ-ı hârr şürb olunur ve ba'dehu bir miqdâr 'unf ile hareket ve riyâdet olunur ve bu 'ilâc ile ba'dı kerre ishâl olunur.

Ve eger sebep bedenden şiddet-i taħalhul ve ta'riķ veyāhūd baṭnın ħarāret ve yübsü olur ise vācib olur ki şafrāvî kûlinc bābında zikri mürür eden cīlācāt-ı ħafīfe isti'māl oluna. Ve bu kûlincda ve bundan evvel mezkûr olan kûlinclarda vācib olur ki ķable't-ṭa'ām müzlikāt tenāvül oluna, iccāş ve zeyt-i 'azble muṭayyeb sılķ ve kezālik mürrî ve şırĥışt ve nīm-birişt ve 'ineb ve tīn ve mişmiş tenāvül oluna ve mürrî 'ale'r-rīķ tenāvül oluna veyāhūd 'ale'r-rīķ zeytünü'l-mā ekl oluna ve ṭa'āmında dūsümāt iķsār oluna ve ķable't-ṭa'ām kerneb-i maṭbūĥ sülāķası ħarūf-ı semīn laħmıyla veyāhūd de-cāc-ı müsemmene teħassī oluna. Ve eger bedende taħalhul keşir ise dühn-i verd mişli ve dühn-i ās merūĥan ve ķayrūṭiyyen isti'māl olunmakla teķşif olunur. Ve ħammām isti'māli taķlīl olunup tedābīr-i mezkûre-i sāire dahi isti'māl olunmakla ve mā-ı bārid ile iġtisāl ile teķşife i'ānet olunur.

Ve eger sebep idrārın keşret-i şüflü ma'lûmun olan devā ile iħrāc edip ve ba'dehu temr ve zebīb ve ĥulv ve ruṭab ve fāniz ve cemī'an bevlî taķlīl ve ṭabī'atı telyīn eden aġdiye tenāvülünü iķsār eyle.

On Üçüncü Faşl Dāf-ı Dāf'adan Hādis Olan Kûlinc Mu'ālecātı Beyānındadır

Bu nev' kûlinc muķavviyāt-ı ṭab' olan tiryāk ve meşrūdītüs ve Te-bāzerītüs ve sencerinā ve dahmerşiyā mişli ma'ācīn isti'māl olunur. Ve onun ishālinde eyāric-i feyķarā mā-ı efāvīh ile ve dühn-i ĥurva'la ishāl olunur. Ve vācib olur ki onun ġidāsı aġdiye-i ceyyideden ola isfīdbāc ve zīrbāc ola ki onlar ħafīfe-i maħmûde olan luħmāndan mütteħaz ola.

On Dördüncü Faşl Hissin Dāf'ından ve Zehābından Hādis Olan Kûlinc Mu'ālecātı Beyānındadır

Bu nev' kûlinc nāfi' olur lügāziyā ve enķardiyā ve ġazāyikûn ve tiryāk ve meşrūdītüs ve sencerinā mişli edviyeler.

Ve eşribeden nāfi' olan ĥandīķûn ve meysevsen ve şarāb-ı şırf.

Ve edhāndan şürben ve iħtikānen nāfi' olan dühn: dühnü'l-keķelānic ve dühn-i ĥurva' ve dühnü'l-ķuşt ĥāşsaten bi'l-cümle bu mezkûrlar edhān-ı nāfi'adan olur. Ve senin bundan aķdem ma'lûmun olduġu üzere ķaṭrān ve ziftten her biri zeyt iķinde isti'māl olunmak dahi nāfi'dir.

On Beşinci Faşl Kûlinc-ı İltivâi Mu'âlecâti Beyânındadır

Bu nev' kûlincin efdal-i 'ilâcî bir mekân-ı mu'tma'ininde 'alîl iclâs olunup baḥnı lems-i laḥf ü müstevî ile mesh olunup em'âyı vaḍf-ı kadîmi üzere i'âde olur ve kezâlik zahrı dahi mesh oluna ve iki sâḳları cidden ḳavî olan şedd ile şedd oluna.

On Altıncı Faşl Düddan Hâdiş Olan Kûlinc Mu'âlecâti Beyânındadır

Bu nev' kûlincin mu'âlecâtını dūd bābında taḥrîr etmezden sana ta'ar-rûf eylemek vâcib olur. Eger kûlinc fevḳa's-sürrede olduḡu ma'fûm olur ise onda meşrûbât isti'mâl edersin ve eger sürrede veyâḥûd taḥt-ı sürrede dūdun olduḡu ma'fûm olursa yine dūd bābında zıkr olunan ḥuḳun isti'mâl olunur.

On Yedinci Faşl Kûlinc-ı Fetḳi Mu'âlecâti Beyânındadır

Onun mu'âlecâti işlâḥ-ı fetḳ olunmakla olur ve fetḳ şâlih olduktan sonra kûlinc işlâḥ-ı fetḳ ile zâh olamaz ise kûlince tedbîr olunur.

On Sekizinci Faşl Muḥaddirât Tedbîri Beyânındadır

Tedbîr-i küllî bābında muḥaddirâttan ictinâbın keyfiyyet-i vücubunu bundan aḳdem biz beyân eyledik. Eger onu isti'mâle ḥâcet müştedd olup onsuz 'illeti işlâḥ mümkün olmaz ise isti'mâle muḥaddirâtın evfaḳı felûniyâ ve aḳrabâdinde bizim zıkr eylediḡimiz ma'âcîn olur ve kezâlik aḥlâḥında cünd-i bîdester olan muḥaddirâtın küllîsi dahi evfaḳ olur.

Ve evfaḳ olan muḥaddirden ba'ḳıdır eştîrâ (اصطیرا)-i muḥaddir aḳrâşî ve o ḳurşun nüşhasıdır bu nüşhas: Za'ferân, mey'a-i sâile, zencebîl, dâr-ı fûlfül, bezr-i benc her birinden birer dirhem, afyûn, cünd-i bîdester her birinden rubu' dirhem. Bu edviyeden ḥubûb-ı şıḡâr ittiḥâz olunur ve şerbet-i vâhidesi bir dirhemini iki şülüşünden bir dirheme kadar olur.

Devâ-i Ceyyid: Aşl-ı fâvâniyâ, za'ferân, ḳardemânâ, su'd her birinden ikişer üḳıyye, na'nâf-ı yâbis varaḳı, ḳuş, mürr, dâr-ı fûlfül, ḥamâmâ, sünbül-i Hindî her birinden üçer üḳıyye, bezr-i kerefs, encudân, zencebîl, selîḥa, ḥabb-ı belesân her birinden dörder üḳıyye, afyûn bezr-i şevkerân,

kuşûr-ı yebrûh her birinden bir ûkıyye, 'asel miqdâr-ı kifâye. Bu edviyeden devâ terkîb olunup altı ay sonra isti'mâl olunur.

V kezâlik ba'dı hûkun-ı ma'rûfe vü mu'tedile dahi isti'mâl olunur ve o hûknede cünd-i bîdester yarım dirhem, afyûn miqdâr-ı bâkılât veyâhûd o miqdârdan eçall kılınır.

Ve ba'dı kerre kûlinc için ittihâz olunan hûkne edhânından afyûn dahi idhâl olunur. Ve ba'dı kerre onlar ile ma'an sekbî nec ve hıltî ve dühn-i belesân ve miskten bir şey dahi kılınır. Ve ba'dı kerre dahi afyûn, cünd-i bîdester ikisi dahi zeydü'l-büzürda dağğ olunduktan sonra o medkûka bir fetile ğams olunup ma'adeye dess olunur ve o fetilede hayt emşâlinde hüdbeler ya'nî saçaklar kılınıp onlar hâricde kılınır; kaçan fetileye cefâf 'arîd olsa o fetilenin hüdbesi zeyt-i mezkûr ile ıslatılıp tecdîd olunur.

On Dokuzuncu Faşl Aşhâb-ı Kûlincin Ağdiyeleri Beyânındadır

Biz deriz ki aşhâb-ı kûlincin cem'isinin müzlik-i müleyyin ğıdâya hâcetleri olur ve onda aşlâ şübhe olmaz. Ve ammâ onların muqavviyâta ihtiyacı bir emrdir ki şiddet-i veca' ve kesret-i istifrag hasebiyle hâdis olan da'f katında olur ve o muqavviyât kuvvet ile matbûh olan luhûmun miyâhi ve nîm-birîşt şufretü'l-beyd ve merakâda hâl ve idâfe olunan lübbü'l-hubz ve şarâb mişlilerdir.

Ammâ kûlinc aşhâbının ğıdâsı aşlen ve külliyyen terk eylemeleri gerekli olduğu kûlinc-ı balğamî vü rîhî ve sâir kûlincda kânûn mecrâsına cârî bir emrdir. Ve ba'dı kerre onlar merakalarında ve hubzlarında türbûd ve sakmûnyâ kılmağa dahi muhtâc olurlar. Ve vâcib olur ki onların hubzları huşkâr-ı muhammer ü ğayr-i fafir ola ve rıhv ola, mükteniz olmaya.

Ve kûlincin ekşerine zikr-i âti ağdiye nef verir veyâhûd dararı olmaz, onlar tîn ve cümmeiz ve zebîb ve mevz ve ru'abdır ve bunların menfa'ati ve 'adem-i idrârı hulv oldukta olur; şedîdü'l-halâvet ve nağic olan bitîh dahi bu minvâl üzere olur.

Ve kûlinc-ı şafrâvînin ağdiyesi müzlikât-ı bâride olur, mâ-ı şa'ir ve merakâ-ı 'ades, isfidbâce ve merakâ-ı isfanâh olur eger isfanâhın nefhinden havf olunmaz ise ve kezâlik iccâşıyye ve onlar mişlli ağdiyeler olur.

Ammâ dîk-i herim merakası ve çanâbir ve firâh külinc-ı süflî ile külinc-ı bârid aşhâbı aralarında müşterek olur ve dîk-i herimin lahmını tenâvülde onlara ruḥşat yoktur. Ammâ künbere¹⁸⁸ luḥûmunu tenâvüle bir kavm ruḥşat vermezeler, zîrâ o lahm selk olunup kuvveti meclûbe olsa o lahmın ‘aḳlı olup külinc-ı ziyâde kılar. Ammâ kavm-i âher ve Rûfus ve Câlînûs kütübünde ve ḥuşûşan *Kitâb-ı Tiryâk*’ında hüküm ve kaçâ eder ki o lahm velev meşviyyen aşhâb-ı külinc-ı mezkûra nâfi’dir diye. Ve hüdhüdün lahmı lahm-ı künbere gibidir. Ve o marîdin kable’-t-‘am mürrî-i Nebaṭiden yedi ḥasve tecerru‘u ḥarâret-i ‘azîmesi olmayanlara nâfi’ olur ve kezâlik nîm-birişt dahi nâfi’dir.

Ve kühnc-ı bâride ḥaşş olur şüm ve mürrî tenâvülü; onları eṭimeleriyle tenâvül ederler ve kürrâsla ta‘amlarını tebzîr ve milhle temlîh ve dâr-ı şînî ve zencebîl ve sa‘ter ve kemmûn ve encüre ve kırtım ile dahi taḳviye ederler ve onlara vâcib olur ki isfîdbâcâtı riḡve-i ḥardal ile tenâvül edeler ve onların milhleri milh-i dârânî olup o milh kırtım ve şünîz ve kemmûn ve enîsûn ile maḥlût ve müberred kılınır ve bi’l-cümle buḳûldan ictinâb olunur ve içlerinden sezâb ve sîlk isti‘mâl olunur ve nânâda dahi nefḥ vardır ve onların eşribelerinden olur şarâb-ı reyḥânî-i şîrf [399a] ve şarâb-ı ‘asel efâvîh ile isti‘mâl olunur.

Yirminci Faşl Aşhâb-ı Kûlınca Muḍırr Olan Eşyâ Beyânındadır

O muḍırr eşyânın kimi ağdiye ve kimi ef‘âl olur: Ammâ ağdiye-i muḍırrre lahm-ı vaḥşten ḡalîz olanlardır hattâ erneb, zaby, baḳar, cezûr, semek-i kibâr ḥuşûşan tarî ve mâliḥ olan semek-i kibâr ve cemî‘ian luḥûm-ı maḳliyy¹⁸⁹ ve luḥûm-ı meşviyye keyfe mâ-kân ve buṭûn-ı ḥayvânâtın cemî‘isi ve ecrâm-ı luḥûmun bundan aḳdem bizim istiḡnâ eylediğimiz ecrâmdan mâ-‘adâları muḍırr olur. Ve onlara semîd ve faṭır dahi muḍırr olur ve kezâlik sîkbâc ve maşîre¹⁹⁰ ve ḥall dahi zeytle ve keşkiyye ve behaṭta ve levzi-

188 “Künbure” serçe nev‘indedir, külınca nâfi’dir ve sâir fevâidi İbn Kütbî müfredâtında mübeyyendir.

189 “Luḥûm-ı maḳliyy” kalye kılınmış laḥmlardır.

190 [Yazmada “maşîre” imla edilmişse de doğrusu ekşi süttten yapılan bir yemek olan “maḍîre”dir.]

nec dahi muğırr olur ve kaçāyım¹⁹¹ đararı eğallıdır ve kezālık huşkenānātm¹⁹² cem'isi đarrdır ve fetit ve züllābiyye ve elbān ve cüb-ni 'atık ü tarī ve bizim zikr eyediklerimizden mā-‘adā buķūldan ve ağdıyeden nefhi olanların küllisi dahi muğırr olurlar. Sık ve sezāb kılinc-ı bāride muğırr olmaz. Ve bağdı kerre nefhi hasebiyle na'nāc dahi muğırr olur. Ve kezālık circir ve tarhūn onlara muğırrdır ve zeytūn ve cemī'an fevākih muğırrdır.

Ķılincdan hārr-ı şafrāviyye ve yalnız hārāret ile olanlara mişmiş ve iccāş muğırr değildir, mā-‘adā kılınca muğırrdır. Ķılınca i'tiyādı olanlara hāl-i şihhatlerinde kable't-‘aam bittih-i hulv tenāvülü ekser-i hālde muğırr değildir, ammā kar' bi'l-hāşşa ve kıssā ve kaşed ve sefercel ve beydu'l-kerneb ve beyd-i şelcem ve kunnēbīt ve kümmeşrā ve tuffāh huşūşan hāmid ve kabıd tuffāh ve zu'rūr ve nebk ve gubeyrā ve kündüs-i Taberī ve tūs-ı Şāmī ve enberbāris ve summāk ve hışım ve rıbās ve bunların müşābihleri ve bunlardan müttehaz olanları kılincı takviye eder ve ziyāde ğıdālandırır ve onları isti'māle bir tarık yoktur. Ve kezālık cevz ve levzin cidden raṭb olanlarına dahi ruḥşat yoktur. Ve bākılā-i raṭb muğırr olur ve rummān-ı hulvün đararı rummān-ı hāmidün đararından ekall olur. Bu mezkūrlar ağdıyeden aşhāb-ı kılınca muğırr olanlar idi.

Ve ammā ef'ālden muđırr olan budur ki kılincı olan kimse habs-i rihden ve habs-i berāzdan ve baṭnında berāz var iken nevmnden ve huşūşan berāz-ı yābis mevcūd iken nevmnden hāzer eylemek vācibdir belki her bār nevminden muđaddem nefsinin hālāya 'arz eylemek onlara vācib olur.

Ve ma'lūm ola ki habs-i rih çok kerre kılınca mü'eddī olur süflü iş'ād ve haqr eylemek hasebiyle,¹⁹³ zīrā süfl o sebebden mükteniz olup şey?-i vāhid olur¹⁹⁴ ve kezālık em'āda da'f ihdās eder ve bağdı kerre istiskāya mü'eddī olur ve bağdı kerre zulmet-i başar ve düvār ve şudāf ihdās eder ve bağdı kerre

191 قطايف هو من الاشياء المركبة من خبز وحشو لوز وسكر او جوزوغير ذلكويقلي ويغمس في بعض الحلاوات النافعة Ibn Kūtbī.

192 "Huşkenānāt" kuru etmekler.

193 Ya'nī habs-i rih süflü haqr ve taşgīr edip cihet-i 'āliyyeye şu'ūd ettirir. "Haqr" bir nesneyi küçük etmeđe der[er] ve terdīde dahi derler, onun için "جَدُّ فَطْبٍ" hurūfuna hurūf-ı maḥķūre derler.

194 Ve mükteniz olduğu maḥalilde şey?-i vāhid olmakla südde olur.

o ħabs-i rîh riyâhın mefâşılında irtibākına¹⁹⁵ mü'eddî olup teşennüc ihdâş eder. Ve 'ale't-ṭa'ām hareket kûlinc aşhâbına redî olur. Ve mâ-ı bārid şürbü ve şarâb-ı keşîr 'ale't-ṭa'ām onlara redî olur.

Yirmi Birinci Faşl İlâvus Beyânındadır

İlâvus diğākla 'arîd olan kûlinc gibidir, cem'ean esbâb-ı kûlinc ile ilâvus dahi hâdiş olur. Ve vâcib olur ki kûlinc bâbında tafşil olunan esbâba ve a'râda ve mu'alecâta mürâca'at oluna. Ve ba'đı kerre sümûmdan ilâvusa sebep olan semm sakıyından dahi ilâvus hâdiş olur. Ve ba'đı kerre mi'ânın kuvve-i mäsikesinde şiddet olmakla dahi hâdiş olur, zîrâ şiddet-i kuvvet ħasebiyle em'â muĥtevî olduğu esfâli müstemile olup ħabs eder ve ilâvusa mü'eddi olur.

Ve aĥkâmıda ilâvusun kûlincdan müfârakâti budur ki onların ikisi dahi su²-i mizâc-ı müfreden hâdiş olur lâkin o sebebden ilâvus ħudûsu kûlinc ħudûşundan ekşer olur.

Ve ekşer-i hâlde ilâvus sū²-i mizâc-ı bāriden hâdiş olur ħuşuşan müşâdif olup em'ânın mizâc-ı bāridi ile mi'ade merâreñ cem' ola.

Ve em'ânın iltivâsından ve şiddet-i rîhten ve balgamdan dahi hâdiş olur.

Ve ba'đı kerre dahi sebep 'alâ-ğayri vechihî mâ-ı bārid şürbü olur.

Ve ilâvus aşnâfından rîhî olan şıñfın ilâmı iki vech üzere olur, biri südde îkâ'ıyla ilâm eder ve ikincisi ṭabakât-ı em'âyı temizik etmekle ilâm eder velâkin îkâ'-ı südde ile ilâmı temizik ile ilâmından keşîrû'l-vuĥûc olur ve kûlınca bunun ħilâfı üzere olur.

Ve veremden ilâvus ħudûsu veremden kûlinc ħudûşundan ekşer olur ve veremî ilâvus cidden redî olur ve ilâvus fetki dahi keşîrû'l-vuĥûc olur ve ilâvus şüflînin veca'ı cidden şedîden olur. Ve çok kerre kûlinc ilâvusa intikâl eder ve bu intikâlin vuĥûcu ağleb-i hâl gibi olur. Ve ilâvustan kıattâl olanlar ekşer-i hâlde yevm-i sâbi' de kıatl eder.

Ve ilâvus nâsın ba'đılarından ba'đı âhere ta'điye eder ve ta'điyesi havâ-i vebâide olur ve emrâd-ı vâfide mişlli bir beldeden belde-i uĥrâya intikâl eder.

195 "İrtibāk" iştırâb ma'mâsınadır.

Buḳrât dedi ki müste‘âzun minhu¹⁹⁶ olan ḳûlîncdan ḳay³ ve fûvâḳ ve ih-tilâṭ-ı ‘aḳl ve teşennüc ḥâdiṣ olsa onların küllîsi delîl-i redî olur. O a‘râḍ îlâ-vus ‘illetinde mi‘de müşâreketiyle ve dimâḡ müşâreketiyle ‘arıḍ olur. Ve yine Buḳrât dedi ki taḳṭîr-i bevl ‘illetinde îlâvûs ḥâdiṣ olsa onun şâḥibi yevm-i sâbî‘de helâk olur lâkin ḥummâ ‘arıḍ olursa ve o ḥummâda ‘araḳ-ı keṣîr olursa necât ümîd olunur. Ve Câlînûs o bâbda sebep ne idiḡini bilmedi.

Ve îlâvustan balḡamî ve rîḥî olanlar kezâlik ḥummâ ile intifâ‘ ederler. Ve kaçan îlâvus müştedd olsa onda ḳay³-ı ḥabîṣ tevâtür eder ve küzâz ve fû-vâḳ olur. Ba‘ḍılar dediler ki bu ‘illette cevdet-i ḳârûre keṣret-i ḥayra delâlet eylemez ve ḳârûrenin redâ‘eti ḥayra ne keyfiyyet ile delâlet eder.

Ve îlâvusun erde‘i o îlâvustur ki onda fevḳten zibl ḳazf olunur ve ona müntin tesmiye olunur ondan sonra erde‘i netn-i zibl gibi ‘araḳ-ı müntini olan îlâvustur ve ba‘dehu erde‘ nefesinde netn olan ba‘dehu cüşâsında netn olan ve ba‘dehu esfelinden ḥurûc eden rîḥinde netn olan erde‘ olur.

el-‘Alâmât: Îlâvusun salâmâtı feyḳa’s-sürre olan veca‘ olur ve elbette taḥṭından bir nesne ḥurûc eylemez. Ve Buḳrât’ın ḳavli üzere ḥuḳneden onun keṣret-i intifâ‘ı olmaz.

Ve ba‘ḍı kerre onun süflü fevḳe mündefi‘a olup o ‘alîl süfl ve dūd ve ḥabbu’l-ḳar‘ ḳay³ eder ve femî ve cüşâsı netn üzere olur ve belki cemî‘-i bedeni müntin olur. Ve bu mezkûrlar biraz edilledir ki onun vücûdunda taḥallûf olmaz ve her vechle esfelden bir şey’in ḥurûc eylemeyip ihtibâs-ı küllî olmak bu ‘illette lâzım ve lâbüdd olur.

Ammâ ḳay³-ı rec‘ ḥâletinin ‘ızamı îlâvusa lâzime-i ḥâlden olmaz belki o ‘illet ḥaṭar üzere oldukta o ḳay³-ı rec‘in ḥâlî ‘azîm olur velâkin îlâvusta ḳay³ın ve tehevvu‘un ḥareketi ḳûlîncda onların ḥareket-i süflünden ekṣer olur, zîrâ îlâvus mi‘deye ḳarîb em‘âda olur. Ve kezâlik kerb ve ḡamm ve ḥafaḳân ve ḡaṣy ve seher ve berd-i etrâf bu a‘râḍlar dahi îlâvusta ḳûlîncda olan a‘râḍdan ekṣer olurlar.

Ve aṣnâf-ı îlâvustan süflî ve balḡamî olan şimflarda süflün irtifâ‘ı eşedd ve cirmi a‘zam ve beden üzere istikrârı eḳall olur ve ḳûlîncda olduğundan ekṣer îlâvusta tehebbüçü’l-‘ayn olur.

196 “Müste‘âzun minhu” ḳûlînc-ı îlâvustur.

Ve ilāvus tefāşîlinin ‘alāmâtı kûlinc tefāşîlinin ‘alāmâtı gibi olur ya‘nî aşnâf-ı kûlincı birbirinden fark eden ‘alāmât-ı maḥşûşalar ilāvus aşnâf[-nı] dahi fark eder ve ilāvüsu kûlincdan ilāvus ‘alāmâtı farkeder. Mevđî-i veca‘ ve ḥareket-i veca‘ ve ḥuḳundan kıllet-i intifā‘ işbu ‘alāmetler ilāvusa maḥşûş ‘alāmetlerdir, onu kûlincdan fark eder.

Velâkin sümümdan ḥâdiş olan ilāvusa kûlincin iştidādından muḳaddem delâil-i uḫrâ delâlet eder, odelâil ilāvusun ibtidāsında ve iştidādından veca‘ın ‘izamından evvel da‘f ve istirḫâ ve ḥafaḳâna mü‘eddî olur. Ve kezâlik sebeb-i âḫerin olmadığı dahi ilāvus-ı semmiye delâlet eder.

Ve kuvvet-i em‘âdan ḥâdiş olan ilāvusun ‘alāmâtı şalâbetli olan şüflün iştidâda sür‘ati ve kay‘-ı ziblin sür‘ati olur ve onda ḥummâ olmaz ve suḳûṭ-ı kuvvet dahi şedîd olmaz.

el-Mur‘alecât: İlāvusun mur‘alecesi kûlinc mur‘alecesine qarîb olur velâkin ondan aḳvâ olur ve meşrûbâtın menfa‘ati ziyâde olur ve ona ḥuḳundan dahi lâzım olur, zîrâ fevḳten meşrûbât isti‘mâl olunup ona mevâdd-i ilāvus ‘işyân ve ḥurücdan imtinâ‘ eylese ihtikân ona ‘avn-ı ceyyid olur gerek ise o ihtikân ḳable’l-meşrûb olsun ve gerek ise ba‘de’l-[399b] meşrûb olsun, bi-ḥasebi’l-ḥâcet iki vechten hangisi olur ise meşrûba mu‘în olur ve her hangisi taḳdîm olunur ise teḫîr olunan muḳaddem [isti‘mâl] olunandan aḳaf kılınır. Ve çok kerre mâ-rî ḥârî tecerru‘u onun veca‘ını teskîn eder, zîrâ mâ-ı ḥârî mi‘deye vuşûlünden bi-ḥasebi’l-ḳurb em‘a-i diḳâkın muḫtevi olduğu müziyâtı ḥarâret-i fi‘liyyesi taḫlîl eder.

Ve bir ḳavm re‘y ederler ki şavâb olan budur ki mi‘âya minfâḥ¹⁹⁷ vaz‘ olunmakla evvelâ mi‘â rıfḳ üzere tesviye olunup ba‘dehu ihtikân oluna, zîrâ vech-i muḫarrer üzere em‘â tesviye olunup ba‘dehu ihtikân olundukta edviye-i ihtikân mekân-ı ba‘de sühûlet üzere ulaşır ve ifâneti ziyâde olur.

Ve faşd ilāvus ‘illetinde ziyâde vâcib olur, zîrâ o ‘illette verem var ise lâ-maḫâle faşda ḥâcet olur. Ve eger veca‘ şedîd olup o veca‘dan verem ḥudûşu ḥavf olunur ise faşd ile ona istizhâr¹⁹⁸ vâcib olur.

197 Ālet-i nefḥ.

198 “İstizhâr” ḥudûş şadedinde olup henüz ḥâdiş olmayan ‘illeti ḥudûştan men‘ için isti‘mâl olunan tedbire denir.

Ve kezâlik îlâvus 'illetinde bedende ba'đı kerre ahlât-ı rediyye müteferrik olur, zîrâ ahlâta netn 'arığ olup bedeni dahi tentîn edince kadar ahlâta ihtibâs 'arığ olur. Ve kaçan bu vech üzere bedende ahlât müteferrik olup ve ishâl ile onu ihrâc şu'ûbetli olsa ona faşđ vâcibâttan olur. Ve eţrâfı delk eylemek dahi mādde-i mülimeyi îlâmdan men' eder delk hasebiyle mevâddın gavrdan eţrâfa incizâbı için.

Ve qarîb olur ki harârete mâil olan müzlikât ve kezâlik lu'âbât-ı hârre dühn-i ħırva' ile ekşer îlâvusta onlara nâfi' ola lâkin îlâvus-ı mirârîye ve şedîdü'l-harâret olan veremi olanlara nâfi' olmaz. Ve kezâlik milĥ ve zeyt ile maţbûĥ olan şibt sülâkası dahi nâfi' olur. Ve zeyt-i müsahĥan ile bedeni temrîĥ dahi nâfi'dir.

Ve îlâvus aşnâfından balġamî şıfına-kûlincda zıkr olunan meşrûbâtla mu'âlece olunur. Eger ħabbu's-şâbir ve ħabbu's-sekbîneç ve ħabbu'l-eyâric saġy olunur, hangisi saġy olunur ise dühn-i ħırva'la saġy olunur. Ve mevâddi esfele cezb eden ĥukne-i mu'fedile ile ihtikân olunur.

Ve îlâvus-ı riĥi o maġamda ya'nî kûlinc-ı riĥide zıkr olunan riyâĥa nâfi meşrûbât ile ve ĥukun ile mu'âlece olunur ve ĥukun meşrûbâta mu'tn olur. Ve baţnın aflâsına keşri üzere meĥâcim vad' olunmakla dahi 'ilâç olunur. Ve ba'đı kerre dahi meĥâcimde veda' vely eden cânib şart olunmaġa dahi ĥâcet olur. Ve ba'đı kerre dahi mevâdd merâġġ cânibine cezb olunur.

Ammâ sū'-i mizâc-ı sâzecedden ĥadış olan îlâvusa kûlinc-ı mizâcîde taĥrîr olunan mizâcı mu'addil ve mevâddi müstefriġ olan senin ma'flûmun mu'addilât ve müstefriġât ile 'ilâç olunur.

Verem-i ĥarrı olan îlâvusa kûlincın o şıfı mu'âlecesi ile 'ilâç olunur ve o mu'âlecâttan bu bâbda evfaġ olan dühn-i ħırva' mâ-ı uşûlde veyâĥud ĥıyârşenber ile ve sâir 'ilâcât-ı ma'flûme ile saġy olunur ve kezâlik sünbül-i Hindî ve sünbül-i Rûmî ve şibt ve ħabbu'l-ġâr ve bezr-i kettân ve ĥulbe ve bezr-i ĥaţmî ve bezr-i merv her birinden birer mişġâl ve uşûl-i şelâşenin her birinden yedişer mişġâl ve tîn beş 'aded ve sebistân yirmi 'aded. Bu edviyeler taĥĥ olunup dühn-i ħırva' ile veyâĥud levz-i mürr dühnüyle saġy olunur.

İlâvus-ı mirârî kûlinc-ı mirârî mu'âlecesi ile 'ilâç olunur ve kezâlik îlâvus-ı iltivâi kûlinc-ı iltivâi gibi 'ilâç olunur.

Ve ilāvus-ı fetķi fetķten ħurūc eden nesnenin maĥalline ‘avdini mūcib vađf üzere kılınıp Őedd etmekle ‘ilāc olunur.

Ve kuvvet-i em‘adan ĥadıs ilāvusa müzlikāt-ı desime ve emrāk-ı de-cāc-ı müsinne ile ve ferārıc ve ĥumlāndan mütteĥaz isfıdbācāt ve zırbācāt merakalarını tenāvül ile ve ĥuŐusan onların içinde Şibt ve kürrās-ı Neba‘ı uşülü ve dühn-i levz olanlar ile ‘ilāc olunur ve onları tenāvülden sonra la‘ıfetü'l-ĥarāret ra‘be ve leyyine ĥuķun isti‘māl olunur.

Ve ilāvus-ı süflı ‘ilācında evvelā ĥuķun-ı leyyine isti‘māl olunup ba‘de-hu ĥaviyye olan ĥuķneye tedrıc olunur ve ‘aķıb-i ĥuķunda Őüflıye ĥāŐŐ olan meŐrübāt isti‘māl olunur ĥuķneden bāķı kalan Şüflü ihdār eylesin için.

Ve semm ĥasebiyle ĥadıs olan ilāvusta mā-ı ĥārr ve dühn-i Őırec ile tenķıye olunmakla ‘ilāca bed‘ olunur. Ve ba‘dı kerre onun mu‘ĥayyi‘ine tür-büdden bir kuvvet veyāĥüd bezı-i fülden bir kuvvet aĥz olunur ve bunlardan sonra ona tiryāk-ı kebır veyāĥüd bād-zehr ve onların emŐalı saķy olunur. Ve onun Őarābı mā-ı sükker ve ta‘āmı merāķa-ı desime kılınır. Ve kaķan onlarda ĥay‘ tevāĥı edip ta‘āmı kabül eylemese ĥülinc bābında zıkr olunan o miŐlli ĥālın mu‘alecesi ile ‘ilāc olunur. Ve ba‘dı kerre onların ĥay‘ı ĥabs ve bu‘ūnlarında ta‘ām imsāk olunur ĥaleyān eden mā-ı ĥārr içinde maĥmūs olan ĥubz ona iŐā ve i‘ām olunmakla.

Ammā ‘afıŐ ve kābıd ve lezıc aĥdıye tenāvülünden ĥadıs olan ilāvüsa o aĥdıyeyi tenāvülden ĥadıs kühncde zıkr olunan mu‘alecāt ile ‘ilāc olunur lākin o mu‘alecātın içinde müteĥassāt¹⁹⁹ ve meŐrübāt-ı mezkūrelerin bu bābda menfa‘ati olmaz.

Yirmi İkinci Faşl Kıyāmın Bu‘u ve Sür‘ati Beyānındadır

Kıyāmın bu‘ ve sür‘ati ĥıdāya müte‘allıķ olur ĥıdā kābıd veyāĥüd ‘afıŐ veyāĥüd ĥalız veyā lezıc olmakla veyā leyyin ve veyāĥüd seyyāl olmakla olur veyāĥüd bu‘ ve sür‘at kuvvet ĥasebiyle olup kuvvete müte‘allıķ olur, zıra kuvvet her kaķan ĥaviyye olsa Şüflü def‘ eder ve da‘ıf olan kuvvet-i Şüflü def‘ eylemez.

199 Teĥassı olunacak nesnelere.

Ve 'ađal-i bañn kuvveti kavıyye olsa o kuvvet tenkıye eder ve eger da'ife olur ise tenkıye eylemez ve 'adem-i tenkıyeye bināen ihtibās hādiş olur.²⁰⁰

Ve mi'ānın kuvve-i hissi kavıyye olur ise kıyāma teķāzī eder ve eger kavıyye olmaz ise teķāzī eylemez.

Ve mizācın kuvveti hārr ve bārid olan mizāclarda cemī'an hābis olurlar.

Ve esbābı ma'rifet hasebiyle tedbīr dahi ta'arruf olunur. Her bir sebebeden hādiş olan itlāk ve ihtibāsın tedābiri bundan aķdem zıkr olunmakla ve taṭvilden hāvfenden bu maķāmda zıkrı i'āde olunmadı.

Yirmi Üçüncü Faşl Berāzın Keşreti ve Kılıti Beyānındadır

Bu keşret ve kılıt gıdānın kemmiyyet ve keyfiyyetine müte'allıktır ve kezālik gıdādan kebede mündefi' olanların hāline müte'allıktır, zīrā gıdā-i keşir tenāvül olunup üzerine şürb olunsā onun berāzı keşir olur ve onun çıddı üzere olan hāde berāz kalil olur. Ve eger mi'de keylūsunun şafveti kebede keşiren mündefi'a olur ise berāz kalil olur ve keşiren mündefi' olmaz ise berāz keşir olup bundan aķdem berāzdan kılıt ve keşrete muķāvim ve mu'āvıķ olan tedbirleri ve sebep-i fā'ilin müdādesi hasebiyle olanları onların ikisinin aşılları beyānında senin ma'lūm oldu. Ve 'ş-şalātu ve 's-selāmu 'alā-seyyidi'l-enāmi 'adede mā-yüktebū [bi'l-] aķlāmi mā-dāme'l-ibtidāu ve'l-ihtitāmu. [400a]

Beşinci Maķāle Dīdān Beyānındadır

O Dahi Fuşülü Müştemildir

Evvelki Faşl Dīdānın Tekevvünü Beyānındadır

Ve kaçan mādde taħaşşul edip onda bir nev' mizāc hādiş ve mādde-i hāşıla o mizācı lābise olsa mizāc-ı mezkūr hasebiyle maddenin müsta'idd olduğu hey'āttan ve şuverden aħsen olan şuret ona i'ṭā olunur ve müsta'idd olduğu kemāl-ı ṭabī'iden şāni'-i kādīr onu maħrūm eylemez. Ve bunun gibidir cemī'an dīdān ve zübāb ve haşerāttan o mecrāya cārī olanlar ve

200 'Ađal-i bañn kavıyye oldukça em'āyı 'aşr edip süflü iħrāca mu'īn olup süfliden em'ā tenkıye olunur.

mevâdd-ı ‘afine-i raṭbeden ḥalk olunlar, zîrâ o mevâddın kâbil olduğu aḥsen-i şuver kiminde ḥayyât-ı düdiyye şüreti ve kiminde ḥayyât-ı zübâb şüreti olur ve o ḥayyât onlara ‘ufûnet-ı şırfe üzere beḳâdan ḥayrlı olur. Ve ma‘a-zâlik onların ḥalk olmasından menfa‘at-i uḫrâ dahi budur ki o dîdân ve zübâb ‘âlemde müteferriḳa olan ‘ufûnâta tasalluṭ edip onunla bi’l-müşâ-kele taḡaddî eder ve mesâkin-i nâstan ve nâsı muḫîṭ olan havâdan o ‘ufûnâtı aḫz eder. Ve dîdân-ı batn dahi bu ḳabîldendir.²⁰¹

Ve her ḫılttan batnda dîdân tevellüd elemez ve elbette mirâr-ı aḫmer ve mirâr-ı esvedden dîdân tevellüd eylemez, zîrâ mirâr aḫmer ya‘nî safrâ şedîdetü’l-ḫarâret olur ve şedîdetü’l-ḫarâret olan mevâddan dîd tevellüd eylemez, zîrâ o mizâc mizâc-ı düda müdâdde olur ve mirâr-ı esved bârid-i yâbis olur ve mizâc-ı bârid-i yâbiş mizâc-ı ḥayyâtın münâsebeti ba‘de olur ve ammâ deme tabîrat tasalluṭ edip dâimâ şavn ve ḫimâye üzere olur, a‘ḫdânın ona ḫâceti şedîde ve insânın laḫmiyyetine ve ‘azametine münâsib olup düdiyyet şüretini iktisâdan ba‘d olduğu için.

Ve kezâlik em‘âya muṣṣabb olup onda bâkî kalan demden dahi dîd tevellüd eylemez, zîrâ zikr olunan demin hey‘eti ve levni dîd hey‘etine ve levnine benzemez belki dîdânın mevâddı balḡam olur.

Kaḫan balḡama sühûnet ve ‘ufûnet ‘arid olsa ve o mişli balḡam keşir olup bir müddet em‘âda bâkî kalsa ondan dîdân tevellüd eder. Ve keşret-i balḡamın esbâbı me‘külât ve taḫm ve ḫâf-ı ḫadm o ḫâf hangi sebab ile olursa olsun ve kezâlik a‘ḫâ-i bâride bunlar cem‘an keşret-i balḡama sebab olur.

Ve dîdân tevlîd eden nesnelere olur leyyine ve lezice olan aḡdiyeler ḫınṭa ve lûbiyâ ve bâkılâ mişli ve kezâlik seff-i daḫîḳ ve laḫm-ı ḫâm ekli ve elbân ve fevâkih-i raṭbe ve buḳûl ve revâşir²⁰² ve dîsümetli nesnelere ek linden dahi tevellüd eder. Ve ba‘de’l-ekl mâ-ı ḫârr ile ve kezâlik ba‘de’l-ekl istiḫmâm ve ‘ale’l-imtilâ’ cimâ‘dan dahi tevellüd eder.

Ve dîdânın aşnâfı dördtür: tıvâl-i ‘izâm ve müstedîre ve mu‘terîḫa-i şıḡâr ki ona ḫabbu’l-ḫar‘ derler ve dördüncüsü şıḡârdır.

201 Ya‘nî mevâdd-ı müte‘affinden dîd ḫalk olunmakla batnın ‘ufûnetine ḳillet fâri olur

202 الرواصير نوع من الكواميخ يؤخذ البقول ويطبخ ويوضع في الاشياء الحامضة مثل الخل وماء الحصرم وماء السماق ونحوها

Ve bu minvâl üzere tevellüdlerinin ihtilâfları mâ-yütevelledü minhin ve mâ-yütevelledü fihin²⁰³ ihtilâfı hasebiyle olur. Ammâ mâ-yütevelledü minhin ihtilâfı ile olduğu onun için olur ki dîdânın ba'cdısı o ru'ûbetten tevellüd eder ki onun üzerine inkişâm ve teferruğ istilâ etmemiştir, kebidin onu cezbi ve 'ufünetin şiddetiyle o ru'ûbet dağılmıştır. Ve dîdânın ba'cdılarının tevellüd eylediği ru'ûbet 'ale'l-ittişâl kebidin onu cezbi ve rutûbetin 'ufüneti ve süfle keşret-i muhâvada ve muhâlaçası hasebiyle müteferriğ olur, binâen 'aleyh ondan tevellüd eden dîdân şığâr olur ve o şığâr maħrece qarîb olan mevdi'ede tevellüd etmekle süfle hürüc eder ve kable en-ya'z ume süfle hürücü şığâran beķâsına i'ânet eder. Ve dîdânın ba'cdısı dahi o iki ru'ûbet arasında olan ru'ûbetten tevellüd eder ki onun ittişâlinde ve teferruğ ve infişâlinde keşret olmaz belki min-vechin muttasıl ve min vechin munfasıl olur. Ve em'â-i 'âliyede olan ru'ûbet evvelâ mezkûre olan ru'ûbet kabîlinden olur ve mi'â-i müstakîmde olan ru'ûbet sâniyen mezkûr olan ru'ûbet kabîlinden olur ve a'verde ve külün mi'âlarında olan sâlişen zikr olunan kabîlinden olur.

Tıvâl ru'ûbetin kısmî evveli kabîlinden olur yâ'nî evvelâ mezkûr olan ru'ûbet-i muttasıladan tevellüd eder. Ve ba'cdı kerre tıvâlin kadri bir zirâ'a bâliğ olur.

Müstedîr ve 'irâd, sâliş kabîlinden olur. Ve ba'cdı kerre dahi müstedîr ve 'irâd em'â-i 'âliyede dahi tevellüd eder huşuşan müstedîr 'irâddan gılâz u 'izâm dîdânın tevellüdü bâķilerinden ziyâde olur. Ve ba'cdı kerre o dîdânın tevellüdü ancak külün ve a'verde olup sonra münteşir olur, bir cânibden mi'deye ve cânib-ı âħerden maķ'adeye vârid olur.

Ve şığâr sâni ru'ûbetten hâdis olur.

Ve zikr olunan 'irâd ve müstedîr ke-ennehümâ şaḥḥ-ı mi'âya müteşebbis olup üzerine 'ale'l-iḥâta ğışâ-i muhâḥi örtülen lüzücâtın kendiden tevellüd eder ve ke-ennu o ğışâ-i muhîḥ dahi o lüzüçetten tevellüd etmiştir ve taḥḥ-ı ğışâda maḥşür olmakla o lüzüçet-i ta'caffün ü müte'caffinden o düdlar tevellüd eylemiştir.

203 "Mâ-yütevelledü minh" mādde-i ru'ûbet; "mâ-yütevelledü fih" tevellüd olan em'âdır.

Ve onlar beyninden çararı eķall olan dīdān-ı şıgārdır, zīrā şaġīr olan muğırrın ađrārı dahi şaġīr ve ķalīl olur ve kezālık şıgār uşūlden²⁰⁴ ba'ıd olur ve şūfl-i ķavī vü keşif ile ħurūc eder, bināen 'aleyh ķalīlū'l-ađrār olur lākin bi-ħasebi'l-ittifāk onlar em'ada bir müddet bākıye kalıp mevđī'inde büyür ise sāir dīdāndan şerri ve çararı ekşer olur mevāddı mevādd-ı dīdān-ı sāirenden şerri olmak ħasebiyle.

Ve şıgārdan sonra tıvālin çararı eķall olur ve onun redā'eti 'irād redā'e-tinde olmaz, zīrā 'irādın māddesinin 'ufūneti eşedd olur. Ve 'irād ve şıgārın maķ'adeden ħurūcu ekşer olur menşe'lerinin maķ'adeye ķurbiyyeti olup ve da'fları ħasebiyle mi'aya dahi teşebbüşleri da'f olduğuna bināen, zīrā onların teşebbüşleri tıvālin teşebbüşü gibi ķavī olmaz ve bināen 'aleyh şıgārın indifā'ı eshel ve tıvālin indifā'ı aşab olur.

Ve sāhib-i dīdānın ħummāsi olsa onun arādı kavıyye ve ħabīse olur, zīrā ħummā onların ġidālarını tebdīd ve tefrīk eder ve o dīdān taleb-i ġidā için hareket ve mi'aya teşebbüş eder ve kezālık ħummā onların cevherinde ķalaķ ihdāş eder ve mizācında 'ufūnet ve ħiddet ve ķalaķ ihdāş eder. Ve kaçan ħummā ile onlara mevādd munşabb olsa müte'ezzi olmakla mülteviye olup em'ayı lez' eyledikte ezā-i şedīd ile izā eder. Ve ba'đılar ħikāye eder ki dīdānın batnı saķb edip suķbeden ħurūcunu müşāhede ve mu'āyene eyledim diye. Muşannif der ki bu ħikāye benim katımda emr-i 'azımdır.²⁰⁵ Ve kezālık ħummāda dīdāndan dimāġa ebħire-i rediyye şu'ūd eder ve ebħire-i rediyye lā-maħāle izā eder. Ve ba'đı kerre em'ada dīdānın ihtibāsi ve 'ufūnātı ihdāşı ħummāya sebep olur.

Ve ħāricde olan dīdān 'ālemde münteşir olan 'ufūnātı tenķiye eylediği gibi em'ada olan dīdān dahi em'ayı tenķiye eder lākin mi'avī dīdānın tenķiye menfa'ati ħāricde olan menfa'at-i dīdāna bāliġ olmaz, zīrā 'ufūnet-i mi'ayı tıbā' tenķiye eder ve dīdānın tenķiyesi eķall olur.²⁰⁶ Ve kezālık em'ānın muħtevī olduğu 'ufūnetten tıbā'ın def'inden bākī kalanlarına dīdānın

204 "Uşūl"den murād mi'de ve kebid gibi a'đā-i şerīfe vü re'isedir.

205 Bu kelāmdan murād maħķīnin vuķū'unu istib'addir.

206 Ya'nī berāzın ħurūcu mişlililer ile ma'an tenķiye olunur, bākī kalan miķdār-ı ķalīl 'ufūnetten dūd tevellūd etmekle dahi miķdār-ı ķalīl tenķiye ħāşıl olur.

nisbeti hâricde olan dîdânın ve dîdân mişlîlilerin ʿâlemin havâsına ve ardına nisbetindenekşerdir.²⁰⁷

Ve baṭnda olan dîdânda âfet-i uḫrâ dahi vardır, bedenin ve aʿḫânın muhtâc olduğu ğıdâyı dîdân-ı baṭn selb eder ve ḫarekâtı dahi ṭabîʿata müdâdde olur ve kûlinc ihdâs eder. Ve dîdân ḫasebiyle bedene ʿarıḫ olan mizâc dahi mizâc-ı ṭabîʿiye müdâdde olur. Ve bunlardan mâʿadâ dahi âfetleri olur. Ve baʿḫı kerre dîdân ve ḫayyât ḫasebiyle şarʿ ve kûlinc tevellüd eder. Ve baʿḫı kerre onlardan cûʿ-ı kelbî dahi tevellüd eder ğıdâyı ihtîṭâfları ve istilâbları için. Ve baʿḫı kerre onlardan bûlümüs dahi tevellüd edip fem-i miʿde kuvvetini isḫât eder dîdân fem-i miʿdeye şuʿüd edip taḫyîk ve taḫdîr etmekle. Ve iki ḫale yaʿnî şuʿüd ve ʿadem-i şuʿüd ḫâllerine baʿḫı kerre ḫafaḫân-ı ʿazîm tâbîʿ olur.

Ve dîdun ekşer-i tevellüdü sinn-i şîbâda ve teraʿruc ve ḫadâşette olur. Ve ekşer-i ḫâlde ḫabbu'l-ḫarʿ sinn-i şîbâyı müfârîk olanlarda olur, ammâ dîd-ı müdevver ekşer-i ḫâlde şîbyânda baʿdehu şübbânda olur ve şüyûḫta ḫâlîl olur.

Ve dîdânın küllisinin tevellüdü faşl-ı ḫarîfte fuşûl-i sâireden ekşer olur tenâvül-i fevâkih mişlîlilerin teḫaddümü ḫasebiyle. Ve ʿufûnet ile ve dîdân vaḫt-i mesâʿette ve vaḫt-i neymde keşîren ḫeyecân eder. Ve baʿḫı kerre taʿab [400b] ve riyâdet-i şedîd dîdân-ı ishâl eder.

Ve kaçan ḫummayât-ı ḫâdde aşḫâbindan dîdân-ı ḫayyât ḫurûc eylese onun redâʿeti şedîd olmaz ve delâlet eder ki onun kuvvetinde şîḫḫat ve defʿe iḫtidâr vardır ʿale'l-ḫuşûş ḫummâmın inḫîṭâtında sonra ḫurûc eylese delâlet müteʿekkide olur. Ve ammâ dîdân o ḫummâda meyteten ḫurûc eylese ʿalâmet-i rediyye olur. Ve bi'l-cümle ḫummayâtta berâz ile ḫurûc-ı dîdân delîl-i ceyyid değildir ḫuşûşan ḫable'l-inḫîṭât ḫurûc delîl-i cevdet olmadığı müteʿekkdir lâkin ḫayyeten ḫurûcu ecveddir. Ammâ ḫummâmın ğayride

207 “Ve kezâlik” ile îrâd olunan taʿlîl-i şânî müddeʿâyı işbât eylemez belki ḫilâf-ı müddeʿâyı işbât eder lâkin ḫaḫḫ-ı teʿemmül ile teʿemmül olunsa onunla müddeʿâ sâbit olur, zîrâ dîdân-ı baṭnın ʿufûnet-i baṭna nisbeti münâşafe ile ve dîdân-ı ḫâriciyyenin ʿufûnet-i ḫâriciyyeye nisbeti şülûş-i şülûşân üzere olsa nisbet-i ulâ şâniyeden aʿzam olur velâkin nisbet-i ʿazîmenin menfaʿati ḫalîle olur nişf-ı ʿufûneti izâle etmekle ve nisbet-i ḫalîlenin menfaʿati ʿazîme olur şülûşân-ı ʿufûneti izâle etmekle, feʿfhem ḫâzâ.

dîdânla dem dahi hürûc eder ise o dahi redî olur, bedende veyâhûd em'ada âfet hüdûsunu inzâr eder. Ve kay' ile dîdânın hürûcu mi'dede ahlâ't-ı rediyeye olduğuna delâlet eder.

el-‘Alâmât: Bi'l-cümle aşnâf-ı dîdân beyninde ‘alâmât-ı müştereke lu‘âbın seleyânı ve leyllen iki şefelerin ru‘ûbetleri ve nehâren cefâfı olur onun için ki nehârda harâret münteşire olup cefâfa mü‘eddiye olur ve harâret leyllen bātında münhaşire olup ru‘ûbet-i şefeh ‘alâ-hâlihâ bâkıye olur ve kaçan harâret münteşire ve hârice müncezibe olsa onunla ru‘ûbet dahi müncezibe olup dîdâna ğidâ olur nesne olmamakla sa‘h-ı mi‘deye muttaşıl fem ve şefeh sa‘hın ru‘ûbetini cezb edip onun ru‘ûbeti ile dîdân tağaddî eder. Ve bu sebebden hâdiş olan şefeh cefâfına havâ-i hâricî dahi î‘ânet edip ‘alîl câf-fü’ş-şefeh şabâhlanmakla lisânıyla şefelerini tertîbe her şabâh muhtâc olur.

Ve ba‘dı kerre dîdân aşhâbına dâcer ve istîşkâl-ı kelâm ve seyyi’ü’l-hu-luk ve muğđib hey’etinde olmak ‘arıda olur ve ba‘dı kerre hezeyâna dahi mü‘eddî olur. Dîdânın redî-i buhârâtı mürtefâ olup dimâğı müte‘ezzî kılmakla ona qarânîtus-‘arıd olur lâkin zi’bir ihtikât eylemez ve başında şudâc ve kulaklarında tanîn olmaz. Ve onlara taşrif-i esnân ‘arıd olur ‘ale’l-huşûş leyâlîde taşrif ve taşrif ziyâde olur. Ve evkât-ı keşîrede bir nesne mağğ eder gibi ve del’i lisâna müştehî gibi olur. Ve onlara nevmde teveşşüb ve şurâh ve temelmül ve idrâb-ı hey’et ve nevminden münebbih ve mükiz olanlara şadrının dîkî cemî’an bu a‘râdlar dahi ‘arıda olur. Ve kezâlik onlara ta‘âm üzere ğaşeyân ve kerb ‘arıd olur ve şavtı munkatîc ve nabdı dâif olur ve heyecân katında sâkit gibi olur ve ekşer-i ahvâlde berâzi ra‘b gibi olur.

Ammâ şehvetinin sukûtu ve iştidâdı bizim bâbu’l-esbâbda zikr eylediğimiz minvâl üzere olur. Ve ba‘dı kerre onlara bir nev’ a‘taş ‘arıd olur ki reyyi kâbil olmaz. Ve kezâlik onlara emrâd-ı uhrâ dahi ‘arıd olur ki bundan aqdem biz onları beyân eyledik.

Ve kaçan illet ve veca‘ müştedd olsa ‘alîl sâkıt olup ve ona teşennüc ve iltivâ ‘arıd olup maşrûc gibi olur ve bu mislli vakitte ba‘dı kerre onlar kay’ ederler ve elvân-ı vücûhları ve ‘uyunları muhtelif olur vücûh ve ‘uyunları elvânı târeten zâile olur ve târeten elvân-ı mezkûre rücûc eder ve ba‘dı kerre müntefih ve mütehebbic olup müstesķî gibi butûnlarında temeddüd ve

buṭınlara cüs'et ve şalâbet gibi hâlet olur. Ve ba'ḍı kerre huşyeleri teverrüm ve netn-i şedîd ile 'arâk olur.

Ammâ Dîdân Tefâşilinin 'Alâmâtı: O 'alâmâtın birisi tefâşilde müşterek olur ve o müşterek 'alâmet dîdânın mahredden hürücunda envâc-ı erba'adan hangisi hürüc eyler ise onu müşâhede batında o nev' düd olduğuna delâlet eder bu 'alâmet her ne kadar 'ibâret-i vâhîde ile edâ olunur ise velâkin tefâşîle 'alâmet olur ve bundan mâ-'adâ tefâşil 'alâmetleri başka başka beyânolunur.²⁰⁸

Ammâ 'alâmet-i tıvâlin beyânı budur ki batnında dîdân-ı tıvâl olanların fem-i mi'çelerinde dağdağa ve lez' ve mi'çeyi vely eden em'â-i 'âliyede mağş ve 'usr-i bel' ve ekşer-i hâlde sukût-ı şehvet ve ta'âmdan tekazzüz ve imtinâ' ve fuvâk olur. Ve ba'ḍı kerre mahall-i dîdâna mücâveret ile riye ve kalb dahi müte'ezziler olup onda su'âl-i yâbis ve hafakân ve ihtilâf-ı nabd 'ârîd olur ve nevm ve intibâh tertîb üzere olmaz ve kesel ve buğḍ-ı hareket olur ve taḥdîk ve nazra ve feth-i 'ayna dahi buğḍ eder ve meyli tağmîd-i 'ayna olur ve 'uyunları bir kerre ihmirâr üzere olur ve âher kerre kümüdet üzere olur ve ba'ḍı kerre batnları temeddüd edip müsteskin gibi olurlar ve ba'ḍı kerre onlara ishâl dahi 'ârîd olur.

Ammâ dîdânları 'irâd ve müstedir olanların 'alâmetleri ekşer-i hâlde onların şehvetleri ekşer olur, zîrâ onların ekşer-i hâlde mevâdîleri mi'çeden ba'ide olmakla mi'çede onun nikâyesi olmaz velâkin gıdayı ihtîfâf ve istilâb etmekle cû' teskîn ve şehvet munkatı'a olmaz ve onlar 'inde'l-cû' harekât-ı müziye ile hareket ederler ve o harekâtları kâbîda ve kuvveti münhike vü mürhiye vü munkatı'a olup sürreyi vely eden cânibde olur.

Ve ammâ dîdân-ı şığârın 'alâmâtı ona mağşadenin hikkesi ve mağşade katında dağdağanın lüzümü delâlet eder ve ba'ḍı kerre gâşy ihdâş eder ve mi'çada onların ictimâ'ı katında taht-ı şerâsifte ve şulbde süfl olur. Ve aşhâb-ı dîdânın küllisine 'inde'n-nevm halli teḥassî eylemek nâfi' olur.

el-Mu'âlecât: Bu bâbda mu'âleceden mağşad-ı akşâ ve gâyet-i kuşvâ budur ki me'külât-ı mezkûreden olup dîdânı müvellid mevâddı tevîdden

208 Zîrâ bu 'ibâret o kuvvededir ki onun mağşülü mahredden hürüc eden tıvâl ise batında tıvâl olduğuna ve 'irâd hürüc eder ise batında 'irâd olduğuna delâlet eder demektir, bâkisi dahi bu kıyas üzeredir.

men^c olur ve em^cada müctemî^a olan dîdânı müvellide belâğımdan em^câyı tenkıye ve mütevellid olanları dîdâna kıyâsla semm olan edviye ile katlı olur. Ve onların semmi ta^cmı mürre olanlardır ve onların kimi hârr ve kimi bâriddir ve biz onları zıkr eyleriz ve o edviyelerdir ki onlar bi'l-hâşşa katlı ederler.

Ve eger katlı olunan dîdânı tabî^rat bi-nefsihâ batından ihrâc eylemezse vâcib olur ki onlar ishâl oluna. Ba^cde'l-katlı ve t-tecfif batında tül-i ma^câmına ruşşat verilmeye meyteten batında tül-i mekşinden ebhîre-i semmiyye tevellüd edip idrâr eylesin için.

Ve onun katlı tedbîrinde derece-i şâlîseye hâre^ti bâliğa olan edviye-i hârrê istî^cmâli cem^can evkâtta evfa^c olur lâkin hummâsı veyâhüd veremi olan dîdân aşhâbında o edviye-i hârrê istî^cmâl olunmaz. Ve edviye-i hârrê-i mürre onun için dîdânı katlı eder [ki] o edviyenin mizâc-ı hârrı bi'l-hâre^t dîdân mizâcma müdâdde olur. Ve dîdânın hârîş olduğu hulv ve düsümete dahi merâret keyfiyyeti müdâdde olur.

Ve ba^cdı kerre katlı ve tecfif ve ishâl eden edviye-i şelâse meşrûbda ve hı^cunda cem^c olunur ve şerbet-i vâhîde ve hı^cne-i vâhîde ile üç fi^cle def^caten mübâşeret olunur.

Ve ammâ hamülât ile tedbîr, katlıde istî^cmâlden ihrâc için istî^cmâli evlâ olur lâkin mi^câ-i müstakîmde olan dîdân-ı şîğârı katlı için hamüle istî^cmâli dahi evlâ olur. Ve ba^cdı kerre onda istî^cmâl olunan hamüle desime ve hulve olan edviyeden ittihâz olunur, dîdânın düsümet ve hulve muhabbeti olmakla ona teşebbüs edip hamüle [ihrâc] olundukta ma^can dîdân dahi hurûc eylesin için.

Meşrûbât istî^cmâli evkâtının evlâsı batının halâsı vâktidir. Ve dîdânı kâtil olan devâ kebâba dess ve elbâna ihfâ olursa evlâ olur, zîrâ dîdân leben ve kebâb tenâvülüne hârîş olur ve hırşî hasebiyle semmden ğaflet edip tenâvül eder ve o sebebden semmin katlı ekşer olur. Ve ba^cdı kerre dîdân aşhâbına iki gün mi^cdârı bilâ-semm yalnız leben sa^cı olunur ve üçüncü günde sa^cı olunan lebene semm-i kattâl hal^c olunur. Ve ba^cdı kerre dahi semmi sa^cıdan mu^cad-dem ^calîle kebâb maşş ettirilir ve kaçan kebâbın râyihâsı dîdâna vâsıl oldukta münhadir olan ru^cubeti maşşa dîdân i^ckbâl eder ve maşş-ı kebâb ardınca onları kâtil olan semm itbâ^c olursa yine semmden ğaflet edip semmi dahi iltikât ve ibtilâ^c eder ve bu vech üzere iç^câm olunan semm onları âktel olur.

Ve kaçan onları katl eden semmiyyetli hıkneler isti'mâl olursa vâcib olur ki mi'rde kavâbid ile tılâ oluna huşuşan tılâda o kavâbid dîdânı katl eden kavâbid ola: summâk, tarâsîs, akâkiyâ. Bunlar şarâbda idâfe olunup tılâ oluna ve kezâlik keber ve şibt şarâbla tılâ oluna. [401a] Eger bu edviyelerin kabđına taħammülü olmaz ise şarâb ile tîn-i maħtûm tılâ oluna ve kaçan 'alîl edviye-i düdiyye şürb eylese ona vâcib olur ki munhurlarını ya'nî burun deliklerini şedîden sedd eyleye ve nefesini ħasbe mâ-emken idhâl ve iħrâcî iksâr eylemeye, zîrâ onlara evlâ olan budur ki onların nefesine şürb eyleceği edviyenin râyiħası muħteliťa olmaya.

Ve dîdâna mu'alece ittîşâlinde sukût-ı şehveti olanların sukûtunu izâle eder 'ilâc olunur. Ve ba'dı dîmâd ve meşrûb vardır ki onları isti'mâl dîdânı katl ve ba'dehu iħrâc eder, şehvet-i sâkıta'yı takviye etmekle istirdâd eder, şabır ve efsentîn bu ħışâli cem' eder onlardan mütteħaz ħabbı sağy ile ve onlar tılâ olunmakla. Ve kezâlik şabır rûbûb-ı ħâmiđa ile zıkr olunan ħışâl-i şelâşeyi cem' eder.

Ve ba'dı kerre dîdânı ishâl'e cem' olur, o ħâlde yalnız dîdânı katl ile iktifâ olunup iħrâcî için müshil isti'mâline ħâcet kalmaz, zîrâ ishâl katında ħareket-i tabî'at onu iħrâc eder ve bi-ħasebi-i muħtađa'l-ħâl ba'dı kerre kavâbid-ı mürre isti'mâline ħâcet olur dîdânı katl ve tabî'atı imsâk eylesin için. Eger dîdân ile ishâl ictimâ' edip ve ictimâ'dan sukût ħudûşundan ħavf olunur ise ve huşuşan şüret-i mezkûrede o dîmâd-ı kâbiğa ħâcet olur ki o dîmâd dîdânı katl ede velâkin kuvveti iskâ't eylemeye.

Ve dîdânı ba'de'l-helâk tabî'at iħrâc eder. Ve eger tabî'at iħrâc eylemezse devâ-i meşrûb veyâ ħüd devâ-i maħmül ile iħrâc olunur.

Ve ba'dı kerre dîdânla aħşâda evrâm olur, o ħâlde tedbîr-i la'tife ħâcet olur.

Ve ħabbu'l-ķar'ı katl eden edviye tıvâli kâtil olan edviyeden aķvâ olur. Ĥabbu'l-ķar'ı ve müstedfiri katl eden edviyeler tıvâli dahi katl eder ve sebebi budur ki ħabbu'l-ķar' meşrûbâta ba'd olur ve hem onu setr ve ħıfz eden ru'tûbât-ı vâkıye içinde onların iktinâni ve taħaşşunu şedîd olur.

Ve ba'dı kerre ħabbu'l-ķar' kîs içinde olur ve mevâddın ağlazından ve ekşefinden tevellüd eder ve lâ-maħâle bu evşâf ile mevşûfe olan dîdânı katilde kuvvetli devâyâ ħâcet olur.

Ve ḥabbu'l-ḳarḳ ve müstedir dîdânın emziceleri mizâc-ı ḥarra ḳarîb ve semme müşâbih olur ve şekli ya'nî sûret-i nev'ıyyesi ile semmden münfa'î olmaz eşkâllerinde ḳurbiyyet olmak ḥasebiyle. Ve kaçan ifrâṭ üzere ḳuvveti olan edviye-i semmiye isti'mâl olursa şekillerinde müşâbehet kalmayıp bi'l-hâşşa ḳatl eder ve edviye-i semmiye-i ḳaviyyenin dîdânı ḳatli bi-ḥasebi'l-keyfiyyet mutaşavver olduğu gibi bi'l-hâşşa dahi ḳatli mümkün ve mutaşavver [olur.]

İkinci Faşl Dîdânı ve Ḥuşuşan Tıvâli Ḳattâle Olan Edviye-i Ḥârre Beyânındadır

Edviye-i ḳattâle-i ḥarrenin müfredâtı bunlardır: Ferâsiyûn ve ḳardemânâ ondan niş mişkâl şûrb olunur. Ve şîh ve tûrmüs ve mürr ve selîḥa ve fûzenece ve uşâre-i fûzenec ve ḥabb-ı dehmeşteve ḳuş-ı mürr ve eftimûn ve ḳırtım ve na'na' ve kimbîl ve kemâfîrûs ve ḳantûriyûn ve efsentîn ve bezrû'l-kerneb ve ḳuşûr-ı ḡareb ve râsenin aşı-ı müceffefi ondan üç üḳıyye şûrb olunur. Kemmûn-ı maḳlûv ve ḳaysûn ve 'arîzân²⁰⁹ ya'nî ḳantûriyûn-ı ḳaḳîḳ u ḡalîz diye ḥâmîş-i kitâbda işâret olunmuştur ve enîsûn ve bezri kerefs ve ḥurf bâ şânda ḳavî olur.

Ve şûnîz ve bezri sermâk dîdânı hem ḳatli ve hem ishâl eder ve kezâlik bu minvâl üzeredir leblâb ve besfâyec.

Ve dîdân-ı maḳtûlü ishâle evlâ olan devâ şâbir olur.

Ve zeytten ḥasbe mâ-emken şerbet-i vâfire şûrb eden insan onunla düdunu hem ḳatli ve hem ishâl eder ḥuşuşan meşrûbu zeyt-i ünfâḳ ola. Zeyt-i ünfâḳ 'irâdı dahi ḳatli eder ve onun ḳatli merâreti ḥasebiyle olduğu gibi lüzücüti ile izlâḳ eder. Ve eger zeyt-i ünfâḳı şûrb def'aten vefret üzere olmak mümkün olmaz ise def'e'âtle şûrb edip ve her def'asında iki mil'âḳa miḳdârı şûrb eder.

Ve ḥabbu'n-nîl dîdâm ḳattâl olur ve maḳtûlünü iḥrâc dahi eder ve ba'ḳı kerre onun dîdân-ı 'irâda dahi menfa'ati olur.

209 Tab' ile olan nüshada "anzerân" vâḳif olmuştur. *Ḳâmûs*'ta عرز [arez] محرکه شجر [arez] من أصاغر الشام وأدقه diye vâḳif olmuştur. Ve "şümâm" bir ḳa'if nebttir. Bu nüshaya münâsib müfredâtta ve lügatte bir ma'nâ yoktur, her ne ḳadar "anzerût" "anzerût"ta lügat ise lâkin "anzerân" teşniye-i "anzerût" olmak münâsib değildir, zîrâ onun iki kısmı olmadığından mâ-adâ em'âya muḳırrdır.

Ammâ edviye-i mürekkebelerin beyânı budur ki mürekkebâtan kıtall olanların kimisi tiryâk-ı fârûk mişlliler olur. Ve kıtl ve ihrâcı câmi^c olan mürekkebâtan olur eyârici-i feykarâ mişlliler.

Ve kezâlik şîh ve efsentîn her birinden birer dirhem ve şülüş dirhem, şahm-ı hanzal rubu^c dirhem, milh-i Hindî bir dânik. Bu edviyeler cem^c ve saqı olunsa kıtl ve ishâl eder.

Ve ba^cdı kerre kemmün ve na^ctrün münâşafeten ahz ve cem^c olunup mec- mü^cdan iki mişkâl saqı olunsa iki fi^cli câmi^c olur. Ve kezâlik na^ctrün ve fül- fül ve kırdemânâ veznleri berâber ahz olunsa iki fi^cli câmi^c olur ve şerbet-i vâhidesi bir buçuk dirheme varınca kıdar olur. Ve kezâlik fülful ve hab- bu'l-ğâr ve kemmün-i Hindî ve maştakî ^casel ile ma^ccün kılınp ğudveten ve ^cinde'n-nevm birer mil^caka isti^cmâl olunur veyâhüd râsen, şîh, sera^chs, fülful veznleri berâber ahz olunup bir buçuk dirhemden üç dirheme varınca kıdar saqı olunur. Ve habbu'l-efsentîn tıvâli ihrâc eder, amm^câ ^cirâdı ihrâcda edviye-i kaviiyyeye hâcet olur.

Üçüncü Faşl Habbu'l-Kar'ı İhrâca Ahşş Olan Edviyeler Beyânındadır

O devâ kıtrandır, hıqında ve atlıyede isti^cmâl olunur. Ve kezâlik birinc ve lübb-i birinc ve sera^chs ve kıst-ı mür ve aşı-ı tüş kışuru ve onun ^cuşâresi ve kınbîl ve şahm-ı hanzal ve şabır ve şincârın ^cirâdda menfa^cati ^cacîbdır. Ve şecer-i lebah²¹⁰ kışuru, ben zann ederim ki o şecer-i sidrdir vâyâhüd âzâd-dırahttır.

Ve habbu'l-kar'ı bilâ-ezâ ihrâc eden edviyedendir: Râsen-i tarî ^cuşâre- sinden üç ükıyye şürb eylemek ve onun nef'i cidden ^cacîb olur. ^cUlemâ zıkr eylediler ki irbiyân habbu'l-kar'ı ihrâc eder. *Ve Kâmüş'ta* الاربيان سمك كالدود *diye manzûrdur*. Ve bi'l-cümle aşnâf-ı düda edviye-i ^cacîbden olur ah^crîmüd²¹¹ tesmiye olunan hayvânın şa^crı ve kezâlik kılkadîs dahi kıtl eder ve ishâli var ise ona dahi menfa^cati olur. Ve bu ^cillete menfa^cati olan kılkadîs ve kıanturiyündan müttehâz olan ma^ctbühü biz akrâbâdinde zıkr eyledik.

210 "Lebah" bânın hâ üzere ta^cđmî ile dir.

211 Nüşha-i sul^cânıyyede ah^crîmüd - اخريمود hâ-i mur^cceme ile ve ah^ciri dâl-i mühmele ve şab^c ile olan nüşhada ah^ciri nün ile ve hâ-i mühmele ile dir.

Ve ḥabbu'l-ḳarʿa nâfiʿ olan mürekkebât onların ḳattâli tiryâḳ mişllilerdir, ammâ ḳatl ve ishâli cāmîʿ olanlar budur: Lübb-i ütrüc, türbüd, seraḥs her birinden dörder dirhem, milḥ-i Hindî iki dirhem, ḳuṣṫ-ı mürr altı dirhem; bu mezkûrlar cemʿ olunup istiʿmâl olunur ve şerbet-i vâhidesi beş dirhem olur. Ve kezâlik şîḥ, türmüs, lübb-i birinc, seraḥs, ḳınbîl her birinden beşer dirhem, türbüd on beş dirhem ve şerbet-i vâhidesi beş dirhem olur. Ve kezâlik üç gün miḳdârî ʿaleʿ-ş-şabâḥ leben-i ḥalîb şürb olunup üzerine isfidbâc teḥassî olunur ve baʿdehu altı mişḳâl birinc, üç dirhem seraḥs ve üç dirhem ḳınbîl aḥz ve daḳḳ olunup ḥall-i ḥâmidde veyâḥûd sikencebînde idâfe olunup ve kebâbdan bir şey dahi tahrîş-i dîdân için maşş ettirildikten sonra o idâfe olunan dūdân ḥads ve tecribenin îcâb eylediği miḳdâr saḳy olunur.

Dördüncü Faşl Edviye-i Bâride ve Ḥarâreti Ḳalîle Olan Devâlar Beyânındadır

Ve o devâlar bezr-i küzbere mişllilerdir, o bezr meypuḥtec ile on gün miḳdârî şürb olunur ise nâfiʿ olur. Ve bezr-i kerefs cidden ḳavî olur, cemʿan dîdânı ḳatl eder; sikencebîn veyâḥûd râib içinde saḳy olunur veyâḥûd o bezr ṭabḥ olunup ṭabîḥî saḳy olunur. Neşâstec-i ʿuṣfur dahi baʿdı kerre ḳatl eder. Ve fûfel ve varâḳ-ı ḥûḥ ve ʿuṣâresi ve şevket-i Mıṣriyye bunlar edviye-i nâfiʿanın keşîrû'l-ḥarâret olmayanlarındandır. Ve ʿulleyḳ ve ḥâmid veyâḥûd müzz yaʿnî mayḥoş rummânın şeceri ḳuşûru bu mezkûrlar bir gece su içinde ṭabḥ olunup ve taşfiye olunduktan sonra sülâḳası saḳy olunur ve dîdânı ḳatl eder. Ve zıkr olunan şecerin aşlı dahi ḳışrı gibi ḳattâl olur vech-i meşrûḥ üzere istiʿmâl olunur ise.

Ve dūd ve ishâli olanlara lisân-ı ḥamel ʿuṣâresini veyâḥûd lisân-ı ḥamel-i yâbisi istiʿmâl devâ-i sâliḥ olur. Ve kezâlik suda memrûs olan summâḳ dahi ʿacîb olur. Ve tarâṣîṣ ve ṫîn-i maḥtûm şarâb ile ʿacîb olur ve maḡre dahi ʿacîbdır. Ve bezr-i baḳlanın şürbü istikşâr olursa o dahi ḳatl eder. Ve bunlar gibidir hindebâ-i mürr ve ḥass-ı mürr ve kerefs-i muḥallel ve keber-i muḥallel. Ve baʿdılar dediler ki dūdu biṫṫîḥ hem [401b] ḳatl ve hem ishâl eder ve ḥassın dahi bu edviyelere fiʿlde ḳurbiyyeti olur. Ve zıkr-i âtî edviyenin ḳuvveti ʿirâdı iḥrâca ḳarîb olur, o edviye budur: Bezr ḥilâf, ʿuṣâre-i

havh ve küzbere ve hindebâ-i mürr ve ca'de ve bunlar mişllilerdir ve bu devâ meḥîd ile veyâḥûd mâ-ı ḥârr ile veyâḥûd sikencebîn ile saḳy olunur.

Beşinci Faşl Dîdân-ı Şıḡâr Tedbiri Beyânındadır

Ba'ḍı kerre milḥ ihtimâli onları katl eder ve mâ-ı ḥârr ile ihtikân dahi katl eder ve mevâddını dahi kal' eder. Ve ondan aḳvâ olur o ḥuḳne ki onun içinde kaṅturiyûn ve kırtım ve zûfâ ola ve şahm-ı ḥanzaldan dahi bir kuvvet ola ve ḥârreten isti'mâl oluna. Ve onlardan aḳvâ olur kaṭrânı ihtimâl veyâḥûd kaṭrânla ihtikân ḥuşûşan mişmiş-i mürr dühnü için isti'mâl oluna veyâḥûd içinde edviye-i kattâle taḃḥ olunan havh-ı mürrün dühn-i lübbü ile ihtimâl ve ihtikân olunur. Ve bu bâbda ihtimâli nâfi' olan edviyedir 'arṭanîsâ ve buḥûr-ı meryem ve İebâḥ aşlının kuşûru.

Ve dîdân-ı şıḡârı iltikât eden edviyeden olur maḳ'adeye laḥm-ı semîn-i dess eylemek o vech üzere ki o semîn laḥm temliḥ olunur ve ona âlet-i cezb olan hayttan bir miçzeb şedd olunup maḳ'adeye idḥâl olunur ve bir sâ'at miḳdârı ḥasbe mâ-emken şabr olunup o müddette dîdân-ı şıḡâr hırşan laḥma cem' olup teşebbûs eyledikte miçzeb cezb olunup ihrâc olunur, bu minvâl üzere düddan tenkîye ḥâşıl olunca kadar laḥm-ı semîn dess ve cezbi i'âde olunur.

Altıncı Faşl Dîdân Aşhâbına Nâfi' Ḥuḳun Beyânındadır

Didânda nâfi' ve zikri sâbıḳ edviyenin sülâkâtıyla ihtikân olunur. Ve ba'ḍı kerre onların içine müşhilâtan şahm ve türbûd ve şabır ve kıssâ-i ḥimâr mişlliler bi-ḥasebi'l-kuvvet ve'l-vaḳt ikâ' olunur ve onların ḥuḳnelerinde kaṭrân isti'mâli şâliḥ olup nef'-i 'azîmi olur. Ve o ḥalde tezahḥur eylesin için maḳ'adeye şiyâfât-ı zahîriyye ile ve mi'çdeye da'if olmasın için eşribe-i mi'çdiyye ve aḳmide-i mi'çdiyye ile mürâ'ât olunur ve onlar cem'an senin ma'lûmun oldu. Ve ba'ḍı kerre onlara miyâh-ı mâliḥa ile veyâḥûd naṭrûn mişlli ile mümellaḥ miyâh ile ihtikân dahi nâfi' olur ve ḥuşûşan kaṭrânla ihtikân ziyâde nâfi' olur. Ve ba'ḍı kerre onların ḥuḳnelerinde varaḳ-ı havh 'uşâresi ve tüş aşlının sülâḳası ve ḥâşşaten kuşûr-ı rummân sülâḳası idḥâl olunur eger onlarda ḥarâret var ise.

Yedinci Faşl Aşhâb-ı Dîdân Dîmâdâtı Beyânındadır

O dîmâdât-ı edviye düdiyyenin kavîlerinden ittihâz olunur ve o aşmîdeler şahm-ı hanzal ve merâretü'l-bakar kıssâu'l-hımâr ile ve kaṭrân ve şabır ile taḳviye olunur. Ve kaçan şabır ve efsentîn ile veyâhüd şabır ve rubb-ı sefercel ile veyâhüd rubb-ı tuffâhla dîmâd olursa dîdânı ḳatıl ve şehveti fetḳ eder ve eger zîkr olunan edviyeler cem' olup mecmû'uyla dîmâd olursa aşveb olur.

Dîmâd-ı Ceyyid: Şünîz, mâ-ı hanzal-i raṭb ile veyâhüd şahm-ı hanzal sülâkâsıyla saḫḳ olunup baṭn ve sürre üzere ṭılâ olunur. Ve deyildi ki muḫḫ-ı iyyel ile sürre dîmâd olursa dîdânı ḳatilde nâfi' olur. Ve kezâlik edviye-i mezkûre edhânıyla ṭılâ olursa nef'i olur ve ḥâşsaten dühn-i bâbünece ve efsentinde nef' ekser olur.

Sekizinci Faşl Āfet-i Dûdâ Muvâfîk Ağdiye Beyânındadır

O 'alîle bi-ḥasebi- muḳâbeleti's-sebeeb isti'mâli vâcib olan ağdiye o ğıdâdır ki onun lüzüçeti olmaya velâkin hâren yâbis olup cilâsı o ve cilâ eylediği nesneyi iḫrâcı olma ve onların ağdiyelerine mâ-ı hımmaş ve varaḳ-ı kerneb idḫâl olunur ve laḫm-ı ḥamâm tenâvülü dahi onlara nâfi' olur. Ve o 'illetin cem'ân aşnâfına mâ-ı mâlih şürbû nâfi' olur ve eger ishâl ve ḥarâreti var ise summâkla muḫammâda olan aḫsâ ile tağaddî olunurlar, zîrâ o vech üzere isti'mâl olunan aḫsâ düdü ḳatıl ve ishâli ḳaç' eder; mâ-ı rummân-ı ḥâmiḍ dahi onun gibi ḳatıl ve ishâl eder.

Ve 'alîli ishâl id'âf eylese tağdiyesi ḳaviyye olan ağdiye iç'âm olunur. Ve eger ḥaḍm eylemez ise onlar aḫsâ ve miyâh-ı luḫûm ile tağdiye olunurlar.

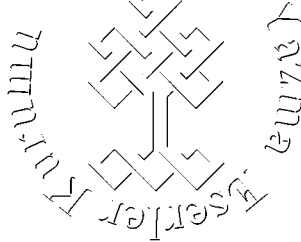
Ammâ vaḳt-i tağdiye ve tertîb-i ağdiye beyânı budur ki vâcib olur ki 'alîl aç konulmaya dîdân baṭnı heyecân edip mi'deyi lez' eylesin için, zîrâ onların lez'i ba'ḍı kerre suḳûṭ-ı şehvete mü'eddî olur belki vâcib olur ki bi-ḥasebi'l-cü'c dîdânın hareketinden muḳaddem vaḳt-i râḫatta tağdiye oluna ve onların ğıdâları tefrîḳ oluna ve her def'ada şey'-i ḳalîl iç'âm oluna ve eger ishâlinde havf olunur ise baṭn üzere senin ma'lûmun olan edviye-i ḳâbiḍa ile dîmâd oluna.

Ammâ dîdân-ı şaĝîr aşhâbına evlâ olan ağdiye budur ki onlarm ğıdâsı keymûsu hasen ve inḫidâmı serîf olan ağdiye cinsinden ḳılına, zîrâ ğıdân-ı dîdâna müdâdde olan ḳuvveti bâḳıye iken dîdâna vâşıl olmaz şıĝâr-ı

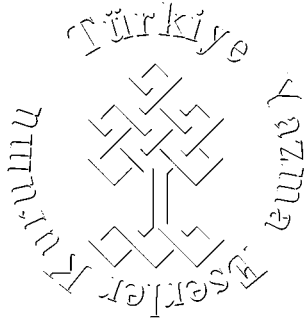
düdü mekânı ba'îd olmak hasebiyle. Ve kaçan tenâvül olunan ağdiye hasenü'l-keymüs olsa keymüs fâsid ve dîdânı müvellid olan mādde-i dîdân kalîle olup o vechle menfa'ati olur.

Dokuzuncu Faşl Bañn Üzere Vâkıf olan Şadme ve Sağta Beyânındadır

Bu 'illetin cümlesinde şavâb budur ki mümkün ise dem ihrâc oluna ve ba'cdehu ona kündür ve dem-i aḥaveyn ve tîn-i Ermenî ve kehrübâ her birinden bir dirhem miqdârı aḥz ve cem' olunup müşelleş-i raḫîk ile ona saḫy oluna. Eger onlarda nezf-i dem veyâḥûd kay²-ı dem yâḥûd ishâl-i dem ḥâdiş olduysa zıkr olunan devânın içine bir kîrât afyûn katılır ve bundan sonra bizim kitâb-ı râbî' de bâbu 'ş-şâdemâta zıkr edeceğimiz kelâmımızda te²mmül olunmak vâcib olur. Temme'l-fennü's-Sâdis'e 'Aşere ve'l-ḥamdü lillâhivaḥdehu.²¹²

212 İşbu faşl emrâd-ı em'â fennine ḥâtıme mişllidir, zîrâ şadme ve ḍarbe emrâd-ı em'âdan değıldir ve maḫâle-i düda münâsebeti eb'addır. Şadme ve ḍarbe ba'ḍı kerre bañn üzere olmak hasebiyle maraḍ-ı mi'âya mü'eddî olur, binâen 'aleyh emrâd-ı em'âda zıkr olunmak münâsib olur.

KİTÂB-I ŞÂLİŞİN ON YEDİNCİ FENNİ EMRÂD-I MAÛADEDE VE MU'ÂLECÂTINDA OLAN KELÂM-I MÜCMELDİR VE O DAHİ FUŞÛLÛ MUÛTEVÎ OLAN MAÛÂLE-İ VÂHİDEYİ MÛŞTEMİL OLUR

Evvelki Faşl 'İlel-i MaÛ'adede Olan Kelâm-ı Küllîdir

Ma'ûm ola ki maÛ'ade 'ilelinin bür'ü 'asîr olur birkaç vechten için, zîrâ maÛ'ade memerr-i rutûbettir ve ma'kûse olup tahttan fevke varınca kadar nâfizedir ve maÛ'adenin hissi şedidedir. Ve maÛ'ade bir memerrdir ki ona küllü vaktin şüfl gelip maÛ'adeyi tahrîk eder ve âlâmını teksîr eder ve sükûn onda mefkûd olur ve sükûnun fıkdanı hasebiyle edviyenin menfa'ati ve te'sîri olmaz ve 'ilel-i maÛ'adeyi tabî'at fıkdan-ı sükûn hasebiyle işlâha mütemekkin olmaz ve kezâlik maÛ'ade ma'kûse olmakla ona edviye [402a] ilzâm olunmak şa'b olur ve edviye ilzâm olunmadıkça te'sîr eylemez ve kezâlik hiss-i maÛ'ade şedîde olduğundan veca' onda ziyâde olur ve keşret-i veca' mevâddı meydi'-i veca'a cezb edip illeti artar.

Ve kezâlik maÛ'ade tennür-i bedenin esfelinde olur ve fuşûl bi-tab'ihi esfele münhadir olur ve inhidâr fuşûl ile emrâd-ı maÛ'ade artar huşûşan maÛ'adede da'fı mücib olan âfet olduğta ona münhadir olan fuşûlü maÛ'ade kabûl etmekle o fuşûlün idrârı ziyâde olur.

İkinci Faşl Bevâsîrde Olan Kelâmdır

Ve ma'ûm ola ki çok vâkı' olur ki mi'â-i müsta'kimde ve kezâlik mi'â-i müsta'kim fevkinde olan em'âda kûrûh olup onların demi maÛ'adeden hürûc etmekle zann olunur ki o kimsede bäsür olup hürûc eden dem dem-i bäsürdur ve vâcib olur ki mu'âlece katında te'emmil oluna ve bäsür idiği taħakkukundan sonra mu'âleceye taşaddî oluna.

Ve bäsür bir nev' kısmet ile birkaç aşnâf ve aqsâma ta'ksîm olunur: Kısm-ı vâhidî şü'lülüyye olur ya'nî siğil gibi memeleri olur bu nev'-i erde'dir ve ikincisi 'inebiyye ve üçüncüsü tüşsiyyedir. Şü'lülüyye se'âlîl-i şığâra müşâbihtir. Ve 'inebiyye müsta'rida ve müdevveredir, levni urcuvânî veyâhûd urcuvânîye meyli olur. Ve tüşsiyye riħve-i demeviyye olur. Ve bevâsîrden bir nev' bäsür olur ki neffahât gibidir.

Ve bevāsîr taq̄sîm-i âher ile taq̄sîm olunup deyilir ki bevāsîr nâti²e olup hârice hüruc eder veyâhüd gâire olup gavre nüfuz eder, onun hârice zuhuru ve nütü³u olmaz. Ve gâire olan bāsür erde⁴ olur huşuşan o bāsür gâir-i maq̄'adeden kađıbi vely eden nâhiyede ola, zîrâ o nâhiyede olan bāsür-ı gâir teverrümü hasebiyle bevlî habs eder. Ve nâti²e-i zâhire olan bāsür sâbiķu⁵'z-zikr üç kısımdan hâlî olmaz ya⁶nî sū⁷lülî veyâhüd ⁸inebî veyâhüd tūsî olur. Ammâ gâirenin kimisi demeviyeye ve kimisi gayr-i demeviyeye olur.

Ve ba⁹đı kerre bāsür taq̄sîm-i âher ile münfetiha-i seyyâleye ve şamm-ı ¹⁰çamyâ ve gayr-i sâileye münkasım olur. Ve münfetihadan ba⁹đı kerre şey¹¹-i keşir seyelân eder ¹²urûķ-ı keşire münfetiha olmak hasebiyle ve gayr-i sâileden bir nesne seyelân eylemez.

Ve ekşer-i hâlde bevāsîr dem-i sevdâviden veyâhüd şarîh-i sevdâdan tevellüd eder ve balgamdan bāsür tevellüdü kalilü'l-vuķ¹³ olur. Ve kaçan balgamdan bāsür tevellüd eylese nüfâţât gibi tevellüd eder ve buţûn-ı semekte olan nüfâţâta müşâbih olur. Ve sū⁷lülüyye şarîh-i sevdâviye akreb o ve tūsıyye deme akreb olur ve ¹⁴inebiyye sevd[â] ile dem beyninde mütevasıť olur.

Ve Câlînüs kavli üzere bāsürda ¹⁵urûķ-ı maq̄'ade elbette münfetiha olur ve fetĥ olmamak mümkün olmaz ve ona binâen ya⁶nî bāsürun sebebi in-fitâh-ı ¹⁶urûķ olduğuna binâen riyâh-ı cenûb katında ve bilâd-ı cenûbiyyede bevāsîr keşirü'l-vuķ¹³ olur.²¹³ Ve münfetiha-i seyyâle olan bāsürda da¹⁷fa mü¹⁸eddî olmadıkça seyelân ka¹⁹ç olunmaz kaçan seyelân hasebiyle ²⁰alîle da¹⁷f gelip ona ĥafakân istilâ eylese ve rükbe müsterĥıye olsa ve seyelân eden demde dem-i gayr-i esved rü²¹yet olursa o vakitte seyelân ka¹⁹ç olunur.

Ve bāsürun ecvedî ondan kalîlen kalîlen dem hüruc eden bāsür olur, def²²aten hüruc edenecved olmaz.

Ve nisvânda dem-i bāsür rahime meyl edip ta²³ms ile hüruc eylese nisvâna o vechle hüruc-ı demden intifâ²⁴ ederler. Ve vâcib olur ki hatunlarda dem-i bāsür bi-nefsihi rahime meyle eylemese şınâ²⁵at ile meyl ettirile ve ta²³msı idrâr oluna.

Ve bevāsîr aşĥâbının ekşerine ru²⁶âf ²⁷arıđ olmakla bāsürları zâile olur.

213 Zîrâ riyâh-ı cenûbiyye ve bilâd-ı cenûbiyyede ĥarâret ve ruţûbet olmakla efvâh-ı ²⁸urûķu maq̄'adede fetĥ edip bāsür ihdâş eder.

el-Mu'âlecât: Vâcib olur ki bāsūr mu'âlecesine bed³ olunup evvelâ beden işlâh oluna ve dem-i redîyi istifrâğ için şâfin faşd oluna ve half-i'akabda olan ırk dahi faşd oluna. Ve bu iki ırkı faşddan ırk-ı mābiđi²¹⁴ faşd aqvā olur ve iki verik mā-beyninden hacāmet ahlāt-ı sevdāviyyeyi istifrâğ etmekle nāfi olur. Ve eger mûcib olur ise kebid ve t̄hāl dahi mu'âlece olunur tevellüd eden demi işlâh için. Ve bundan sonra biz nazar ederiz eger bāsürda veca ve verem ve intifāh yok ise onun ilācına hācet-i keşire olmaz, zīrā bağı bāsūra mu'âlece nāşūra ve şikāka mü'eddiye olur.

Ve bundan sonra vâcib olur ki telyîn-i tabî'ata ictihād oluna şalâbet-i şüfl maq'adeye te'ezzî etmekle şen ve haṭb-ı 'azîm olmasın için. Ve o telyîn-in ecvedi bāsūra nef'i olan edviye-i müşhile vü müleyyine isti'mālî ile telyîndir, o edviye ḥabb-ı muḳl ve ḥabb-ı fîl-zehrec ve ḥabb-ı dādî ve o ḥubûb ki biz onu bundan sonra zikr eyleriz ve bu ḥubûblar ile telyîn-i tabî'at-ı bāsūra evfağ olur.

Ve bāsürun şamm ve şammı ve gayt-i münfetihā olanlarını teftih edip ondan dem isâlesi vâcib olur ve hasbe mā-emken ictihād edip dem isâle olundukta dağ gelince kadar ve dem-i esved kalmayıp dem-i aḥmer zühür edince kadar dem akıtılır ve kaç olunmaz. Ve eger bu tedbîr müfîd olmaz ise bāsür maq'adeden ibāne'ye iskāt olunur bāsürü kaç etmekle veyāhüd tecfif ve iḥrāk etmekle; bu ef'ālî fa'il nesneler isti'māl olunup bāsür iskāt ve ibāne olunur.

Ve ma'lûm ola ki bevāsîr aşḥābının maq'adelerinden dem seyelānı onlara âkileden ve cünûn ve mālîhülyādan ve şar'ı sevdāvî ve ḥumret ve cāver-siyye ve sereṭān ve taqaşşür ve cereb ve kuvābā ve cüzām ve zātü'l-cenb ve zātü'r-riye ve sersām cemī'an bu emrāddan onlara emān olur.

Ve seyelān eden dem-i bāsür kaç olunsa o emrādın ḥudūşundan ḥavf olunur ve istiskā urūdundan dahi ḥavf olunur kebidde redî ve şulb verem ḥadîş ve mizāc-ı fāsîd ārîd olmak ḥasebiyle ve sill ḥudūşundan ve evcā-ı riyyeden dahi ḥavf olunur dem-i redînin riyyeye indifā'ı ḥasebiyle. Ve eger dem-i bāsürun seyelānı ḡaşye mü'eddî olursa sevîk-i şa'îr ve ṭabāşîr ve ṭîn-i Ermenî aḡz olunup o mecmû'dan ḡalîlen ḡalîlen saḡy olunur.

214 الْمَأْبُذُ [el-me'bid] (mîmin fethi ve bānin kesriyle) dizin iç yüzü, bāṭn-ı rükbe ma'nāsına. Vankulu.

Ve edviye-i bäsürîyyenin ba'đısı bäsüru feth eder ve ba'đısı dahi idmâl eder ve ba'đı ağeri ifrâdı seyelânı ħabs eder ve kimisi dahi seyelânı külliyyen kař eder ve kimisi veca'ı bäsüru teskîn eder. Ve o edviye-i bäsürîyye meşrûben isti'mâl olunur veyâĥûd onlardan ħamüle ittiĥâz olunur veyâĥûd atlıye ve ağmide ve leťûĥ ve zerûr veyâĥûd bahûrât ittiĥâz olunur veyâĥûd o miyâĥ olur ki onun içine 'alil iclâs olunur ve bu sûretlerin küllisinde edviye-i bäsürîyye müfreden veyâĥûd mürekkeben isti'mâl olunur.

Ve ma'lûm ola ki ħabb-ı muĥlûn menfa'ati ancak edvâr ile olan bäsüra olur ve şâbit olup devrî olmayan bäsüra ħabb-ı muĥlûn keşir menfa'ati olmaz.

Ve maĥ'adede şikâĥ ve verem bäsür ile cem' olsa şikâĥ ve verem evvelâ mu'âlece olunup ba'dehu bäsüra 'ilâc olunur; dühn-i mişmiş içinde muĥlû ħall olursa bevâşir ve şikâĥa ma'an, nâfi' olur.

Üçüncü Faşl Bäsüru Ĥarm²¹⁵ ve Kaş Beyânındadır

Bäsüru ya'nî o 'illetle ĥadis olan memeleri işkât edip düşürmek ba'đı kerre ĥadid ile kaş etmek ile olur ve ba'đı kerre dahi edviye-i ĥadde isti'mâliyle olur.

Ammâ 'alilde bäsür memeleri müte'addid olsa cem'an o bäsür def'aten kař olunmaz ve belki vâcib budur ki fâdı İbuĥrâť'ın bu bâbda olan vaşiyeti istimâc ve ĥâbûl olunup müte'addide olan bäsürün biri terk olunup maĥtûr olanların idmâl ve ilĥâmı için mu'âlece oluna belki ziyâde şavâb olan budur ki bevâşir-i müte'addide def'aten kař olunmayıp vâĥiden ba'de vâĥidin ya'nî evĥât-ı müteferriĥada kař oluna eger bu vech üzere ĥadid ile kař'a şabr eder ise. Ve âĥir-i emrde bäsürün biri terk oluna ĥattâ o metrûktan seyelânı mu'tâd olan dem seyelân edip külliyyen dem munĥatı' olmakla zikri sebĥ eden emrâda mü'eddî olmaya.

Eger [402b] kaş olunacak bäsür nâti'e ve zâhire ise onu kaş' eshel ve eger o bäsür ĥâir ise onu kaş'da tedbîr şu'übetli olur:

Ve bäsür-ı zâhiri kař'ın ecved-i tarîĥi budur ki onun aşlına ve köküne ibrisem veyâĥûd kettândan mütteĥâz bir ĥayť veyâĥûd ĥavî bir şa'ır muĥkem şedd olunup bir müddet terk olunur; eger şedd-i mezkûr ile sâĥıť olur

215 "Ĥarm" ĥâ-i mu'ceme ve râ-i mühmele ile şakĥ ma'nâsınadır.

ise maḳsûd ḥâşıl olur ve eger sâķiṭ olmaz ise o bāsûr-ı meşdüdun üzerine edviye müskîta vaç olunmakla dahi tecribe olunur, onun ile dahi sâķiṭ olmaz ise ḥadîd ile kaṭ olunur.

Ammâ ğâir ve ğayr-i zâhir olan bāsûrun ṭarîķ-i kaṭı budur ki o bāsûr ḳalb olunur ya'nî ğavrdan ḥârice ihrâc ve naḳl olunur ve ba'dehu kaṭ olunur. Ve onu ḳalb eylemek ba'dı kerre âlet ile olur, nâr ile veyâḥûd keyfe mâ-kân maḳ'ad üzere miḥceme vağı ile ḳalb olunmakla ve ba'de'l-ḳalb o bāsûr ḥâricde ḳalîb ile imsâk olunur. Ve eger bāsûr maḳlûbun sūr'at-ı rücû'undan ve yine bâṭına 'avdinden ḥavf olunur ise miḥceme bir sâ'at miḳdârı ve mevđi-i miḥceme teverrüm edince ḳadar maḳ'ade üzere terk olunur, zîrâ verem bāsûru ğavra ric'atten mâni' olur. Ve ba'dı kerre bāsûr zâhire ḥurûcu sâ'atinde zıkr olunan ḥuyûṭun biri ile şedîd ve müverrimen şedd olunur ve şedd ve şedden ḥadîs verem o bāsûru ḥâricde ibķâ eder.

Ve bāsûr-ı ğâiri ḳalb ba'dı kerre edviye-i muḳallibe ile olur, meşelâ ḳanṭuriyûn 'uşâresi ve şibt raṭb ve mevîzec aḥz olup cemî'an 'asel ile ma'cûn kılınır ve maḳ'ad onun ile tılâ olunur veyâḥûd bir şüfe ile ma'cûn ihtimâl olunur ve bu tılâ ve ḥamûleden her hangisi olur ise berâzi tehyîc ve maḳ'adeyi ibrâza ve ishâle teşvîk eder veyâḥûd naṭrûn ve merâre-i şevr isti'mâl olunur veyâḥûd fülûl ve naṭrûn isti'mâl olunur veyâḥûd onlardan hangisi isti'mâl olunur ise içine buḥûr-ı meryem 'uşâresi veyâḥûd mîvîzec dahi katılır. Ve bu bâbda ihtiyâttan olur bāsûru kaṭ ve ḥarmden muḳaddem bāsiliķi faşd eylemek.

Ve kaṭan bāsûrun kaṭı murâd olursa o bāsûr gerek ise bâriz [ü] zâhir ve gerek ise ğâir [ü] müberrez olsun²¹⁶ o bāsûr aḥz ve imsâk ve âḥiz tarafına medd ve cezb olunur ve ba'dehu keskin ve nâfiz ḥadîd ile ve eḥadd-i eşyâ ile kaṭ olunur. Ve vâcib olur ki kaṭda bāsûrun aşlı tecâvüz olunmaya ve aşla muttaşıl olan maḳ'ad aczâsından bir şey' kaṭ olunmaya, zîrâ eczâ-i maḳ'adeyi kaṭ âfât ve evrâm ve evcâ'-ı 'azîmeye mü'eddî olur ve ba'dı kerre üsr ve ḥuşra ya'nî ihtibâs-ı bevl ü berâza mü'eddî olur ve ba'de'l-kaṭ seyelân-ı dem 'alâ-ḥâlihi terk olunur ḥudûs-i ḍa'ftan ḥavf oluncaya ḳadar ve ba'dehu bizim zamân-ı âtîde zıkr edeceğimiz ḥâbisât ile dem ḥabs olunur ve eger dem-i keşir seyelân eylemez ise bāsiliķ faşd olunur. Ve zıkrı mürûr

eden müfettiḥâtla idmâ ve isâle-i deme taḥammül eder ise o müfettiḥâtı isti'mâl şavâb olur, eger veca' dan sukût-ı kuvvet ḥavf olunmaz ise. Ve ba'ḍı kerre tefṭîḥ edip demi isâlede 'uşâre-i başal mişliller kifâyet eder.

Ve eger zikri âtî menfa'at için bāsūr ḥarm ve şakḳ murād olunur ise şağır olan bāsūrun aşlı o kebirin muntaşıfı ḥarm olunur veyāḥūd kısmet-i uḥrâ²¹⁷ üzere ḥarm olunur ve ḥarm ḥasebiyle verem ve veca' ḥadis olmasın için o âfetlerin tedārükü görülür. Ve onun tedārükü budur ki başal veyāḥūd kürrâs selḳ olunup semn ile o meslûḳ ḥabîş kılınır isti'mâl olunur ve kumkuma içinde maṭbūḫ olan miyāh-ı kâbıdaya iclâs olunur teverrüm eylemesin için ve kezâlik ḥall ve mâda 'afş ve kuşūr-ı rummân taḥḫ olunup o maṭbūḫa dahi iclâs olunur ve ba'ḍehu münbitü'l-laḥm olan merāhim isti'mâl olunur. Ve zikr olunan ḥarm ve şakḳtan maksūd mûskıt-ı bāsūr olan edviyenin nüfûz ve te'siri ekser olsun içindir.

Ve kaçan bu mişlli mu'âlecatta maḳ'ade verem ve veca'-ı şedîd rü'yet eylesen vâcib olur ki muḳl ile ve senâm-ı cemel ile maḳ'adeyi tedḫîn eylesin ve dımādât-ı mezkûr ile veyāḥūd ḥubz-ı ḥuvvārâ ve şufretü'l-beyd ve miḳdâr-ı kalîl afyün ve Za'ferânka tadmîd eyleyesin.

Ve kaç mişlliden ḥadis olan veca'ı teskîn için dādî nebîzi içine 'alîli iclâsın nef'i ve te'siri 'azîm olur ve kezâlik içinde edviye-i müleyyine taḥḫ olunan miyāha iclâs olursa onun menfa'atı nebîz-i dādî gibi olur ve onunla tenṭîl dahi nâfi'dir. Ve suda taḥḫ olunacak edviye-i müleyyine bezr-i kettân ve ḥaṭmî ve bezr-i ḥaṭmî ve kerneb ve bu mişlli nesnelerdir.

Ve bevāsîrden nâşî ḥadis olan evrâm-ı maḳ'adeye ḥâşş olan edviye-dendir: İsfidâcu's-şuḫûr üç ūḳıyye, seḳûlûmus bir ūḳıyye, mürdâsenc iki ūḳıyye, maştakî üç dirhem. Bu edviyeler benc 'uşâresiyle cem' olunur.

Ve vâcib olur ki baṭn telyîn olunup taşallüb eyleyecek kadar şüfl baṭnda terk olunmaya. Ve telyîn-i verem ḥasebiyle bevlle ihtibâs 'arîd oldu ise vâcib olur ki o ihtibâs 'ilâc oluna ve bir gün bir gece o 'alîl ḥalâya düḫûlden men' oluna ḥuşûşan nezf-i ḳavî vukû'undan sonra men'-i mü'ekked ile men' oluna.²¹⁸

217 "Kısmet-i uḥrâ" demek re'y-i ṭabîb üzere bāsūr sülûsü veyāḥūd rubu'u olan maḥallden ḥarm olunur demektir.

218 Zîrâ dem ḥasebiyle telyînde mâiyyet maḥrec-i berâzdan ḥurûc eder ve bevlde ihtibâs olur ve kaçan ḥalâya mürâca'at olunmasa mâiyyet tariḳ-i bevlle muşarife olur.

Ve eger bāsûru âlet ile kaçˆ ve kezâlik h̄arm murād eylemesen belki kaçdın devā ile iskāt olsa bāsûr üzere devā-i hādd neşr edersin ve devā-i hādd bāsûru ekl ve ifnā eder ve lahm-ı şaḥîhi izhâr eder. Eger devā-i hādd icāˆ ederse ʿalîl miyāh-ı kâbıdada iclās olunur ve iclāstan muḳaddem semn-i keşîr bāsûr üzere vadˆ olunmakla muʿālece olunur ve baʿde'l-iclās merhem-i isfidāc ve mürdāsencle ve o merāhim ile ki zıkr olunan devālardan ve ʿineb-i şaʿleb ve kākünc miyāhı ve küzbereden müttehaz ola. Ve baʿdı kerre istiʿmāl olunan hādd devānın merre-i vāhidesinde hādiş olan vecaˆ devā-i mezkûr ile mevdiˆ-i âfet beynine ḥail olur ve devāyı teʿsîrden menʿ eder, pes vecaˆ zâil oldukta ʿilāc-ı mezkûr ile ʿilāc olunup baʿdehu o hādd devā yine muʿāvede olunur ve bu minvāl üzere devā-i hāddi mirāren tekrār ishāl ve tecfîf eder ve aḥirü'l-emr bāsûru tesvîd edip iskāt eder. Ve o devā-i hādd dik-ber-dik²¹⁹ ve feldefyûn ve onlara müşâbih olan devālardır.

Ve kaçan devā-i hādd ile bevāsîr müsevvede olsa kerneb zeyt ile selk olunup bāsûr-ı esved üzerine vadˆ olunur ve bu vadˆ ile vecaˆ sâkin olur ve baʿdehu yine devā-i hādd muʿāvede olunur, sâkin olunca kadar muʿāvede terk olunmaz.

Ammā aşnâf-ı bāsûrdan tüşîyye ve onun müşâbihi ʿilâcı budur ki onların üzerlerine zâcât neşr olunur ve zâc onları tecfîf edip iskāt eder. Ve baʿdı kerre onlar dahi kaçˆ olunur. Ve tüşî mişlilde faşd ve ishāl ziyāde vâcib olur ve zerürât ve bahûrât ve atlıye tüşî mişlilde ziyāde ʿamel eder.

Dördüncü Faşl Bevāsîr-i ʿAmā vü Şammı Tefthîh ve Demini İdrâr Beyânındadır

Vâcib olur ki o bevāsîr-i şamm evvelâ istiḥmâmâtle telyîn oluna ve tefthîhine şâfını ve ırk-ı mâbidi faşdyla istiʿânet oluna ve kezâlik lübb-i havḥ dühnü ve mişmiş-i mürr lübbünün dühnü ve senām-ı cemel ihâli ve muḥḥ-ı iyyel ve muḳl mişlililer ile ifrâden ve mecmûʿaten o bāsûr temrîḥ olunmakla dahi tefthîhine iʿânet oluna ve baʿdehu başal-ı kavî uşâresi içinde

219 “Dik-ber-dik” olur ki ʿamme taḥrîf edip dilberdik derler ve sıçan otu dahi derler; tiz dârûlardandır, çömleği çömlek üzerine koyup taşd olunmuştur, bu sebebdendir dik-ber-dik derler.” Ḥalîmî. “Dik” Fârsî lügatinde çömleğe derler; “bere” üzer maʿnâsına ve “dik-ber-dik” çömlek çömlek üzere demektir.

buhûr-ı meryem ‘uşâresi kılınıp maḥlûṭan isti‘mâl oluna. Ve ba‘dı kerre bu ‘uşârelerin içine yetü‘âttan ve mîvîzec ve zerḳ-ı ḥamâmdan bir şey’ dahi kılınır ve lâ-maḥâle onlar teftîḥ ederler. Ve ba‘dı kerre teftîḥ için isti‘mâl olunan edviyeler merâretü’l-bakar ve kınnе ile ma‘cûn kılınıp bāsûra vaç olunur ve kezâlik varaḳ-ı sezâb ve dühn-i uḳḫuvân dahi idḥâl olunur ve uḳḫuvânın kendiyi ekl ve demi idrâr eder ve mesâmmı tevsîf eder.

Ve büzür ile mütteḥaz ehlilec devâsının bevâsire nef’i olduğundan mâ‘adâ içinde büzür-ı mûlaṭṭife olmakla dem-i bāsûru dahi idrâr eder.

Ve dem-i muḥtebesi idrâr eden edviyedendir: Şaḥm-ı ḥanzal üç dirhem, levz-i mürr dört dirhem. Bu devâlardan fetîle-i ṭavîle ‘amel olunup maḳ‘ade o fetîle imsâk olunur ve küllü sâ‘atin o fetîle tebdîl ve tecdîd olunur bu vech üzere beş fetîle ittiḥâz olunup beher sâ‘at biri isti‘mâl olunmakla, beş sâ‘at o fetîle [403a] maḳ‘adede imsâk olunur. Ve kaçan veca‘ müştedd olsa maḳ‘ade üzere dühn-i verd ile mütteḥaz bir fetîle vaç olunup imsâk olunur. Ve şâfini faşd ba‘dı kerre bilâ isti‘mâl şey’-i bāsûru teftîḥ eder.

Beşinci Faş Edviye-i Bāsüriyede Olan Kelâmdır

en-Neşürât ve’z-Zerürât: Aşveb olan zerürât-ı kavîyye isti‘mâlinde muḳaddem su içinde anzerütü islatıp ve idâfe edip onunla maḳ‘ade telṭîḥ oluna. Ve eger ‘alîl olan kimsenin şabr ve taḥammülü var ise dâḥil-i maḳ‘adada nûre-i ḥammâmla telṭîḥ olunup ve yesîren şabr eyledikten sonra şarâb-ı ḳâbîd ile ḡasl edip ba‘dehu zerür zerr oluna.

Ve bevâsîr üzere kuşûr-ı nuḥâs yalnız veyâḥûd reşâş-ı muḫraḳ ile ma‘an zerren olunup ekilir.

Kezâlik zernîḥ ve zerârîḥ ve nüşâdur zerr olunup zikri müteḳaddim semn mişlli edviyeler o edviyelerin maḍarratı tedârük olunur.

Ve devâ-i mezkûrun aḳvâsı bevl-i şabî ile ma‘cûn kılınan olur ve o devâ devâ-i ḥâdd mecrâsına cârî olur. Ammâ ondan evfaḳ ve elyen olur maḡşûl cevz-i serv v remâdı şarâbla ve ḳayd-ı beyd ya‘nî yumurtanın kışr-ı ḥâric-i yâbisinin remâdı ve ḥurma çekirdeḡi remâdı ve yâbis-i muḫraḳ türmüs ve temrin muḫraḳ çekirdeḡi cemî‘an bu edviyeler evfaḳ ve elyen olur.

Ve bu bâbda bi’l-ḥâşşa nef’i olan zerürât mecrâsına cârî olan edviyeden-dir: Semeke-i mâliḥanın re’si aḫz olunup nâra ḳarîb mevdi‘de tecfîf olunur

ve o re's-i müceffef kendi miqdârında cübni-i 'atîka halı olunup halka-i dübür üzere ekilir. Ve kezâlik semeke-i mâlihanın zenbi dahi aḥz olunup re's-i semeke-i mezkûre gibi ondan dahi zerûr ittiḥâz olunur.

Ve şünîz dahi nef'i 'acîb olan zerûrâtan olur.

Ve bevâsîr şamm u 'amyı müfettiḥ ve müdrir olan aşnâf-ı edviyenin bir sınıfı dahi bahûrât olur ve onların kavîsi yalnız belâzur [veyâhüd] ma'a'l-edviye ve huşuşan ma'a'z-zernîḥ ittiḥâz olunan bahûr olur ve kezâlik zernîḥ-i vaḥde ve kibrît-i vaḥde cem'an bunlar bahûrât beyninde kavî bahûr olur.

Ammâ kendilerden bahûr ittiḥâz olunan sâir edviyeler aşl-ı encudân ve aşl-ı diflâ ve uşturgâz ve aşl-ı süsen ve aşl-ı keber ve aşl-ı kerefs ve aşl-ı hanzal ve aşl-ı ḥarmel ve 'urûk-ı şabbâgîn ve bezr-i kürrâs ve ḥardal ve ba'r-ı cemel ve kıly ve üşnân ve kîinne ve anzerût. Bi'l-cümle bu edviyeler bu bâbda nâfi' bahûrâtan olup müfreden ve mecmû'aten isti'mâl olunur ve onda belâdurdan bir şey dahi kılınır ve dühn-i yâsemîn ile ma'cûn kılınıp ḥîfz olunur ve vaqt-i ḥâcette onunla tebhîr olunur.

Ve o bahûr ki onun içinde üşnân ve kıly ve kîinne ve anzerût ve ba'ru'l-cemel vâki' ola, o bahûr nâfi' olur. Ve ba'dı kerre tarafâ ile kirâren tebhîr olursa bahûr*ı nâfi' ü kâfi olur.

Bahûr-ı Mürekkebe: Aşl-ı keber, aşl-ı kerefs varak-ı diflâ, aşlu's-şevke ya'nî ḥacc tesmiye olunan şevkenin aşlı, maḥrûs, aşl-ı süsen, belâzur. İşbu edviyeler bi's-seviyye aḥz olunup dühn-i zanbaḳ ile onlardan benâdik ittiḥâz olunur ve bahûren isti'mâl olunur. Ve deyildi ki varak-ı âs ile tebhîr cidden nâfi' olur. Ve kezâlik esved-i sâliḥ nüşâdur ile tebhîr olursa o dahi nâfi' olur ve bu zikr olunan tebhîr ba'dı kerre bir taraftan maḳ'adede mühendem ve taraf-ı âheri micmere üzere olan ḳam' ile ve ba'dı kerre bir icâne-i meşḳûbe üzerine iclâs olunup tebhîr olunur ve tebhîr olunacak cemrin eveddi ve evfaḳı erkek deve ba'rının cemri olur.

Fi's-Seyyâlât: Bu seyyâlât maḳ'ade üzere vaḳ' olunup tenṭil olunur ve o seyyâlâtın kimisi miyâh-ı ḥâdde olur ve onlar o miyâhtır ki onun içinde nûre-i ḥayye ya'nî sönmedik kireç ve kils ve kıly ve zernîḥ mükerreren taḃḥ olmuş ve ba'dehu o miyâh ile nûre ve kıly ma'cûn kılma. Ve kezâlik miyâh-ı şebbiyye şürben ve ḡaslen seyelân-ı bäsûru ḥabs eder.

Tılâ: Hanzale-i vâhîde aḥz olunup dört parça kılınır ve parçalar inâ-i vâhid içine vaḍ olunup râ'îye olan ibilin ve ḥuşûsan ibil-i arâbiyyenin sidiği üzerine şabb olunur hanzale felklerini setr edince kadar ve eyyâm-ı şayfta şems-i kayza vaḍ olunur şems-i kayzın gâyetine²²⁰ kadar terk olunur ve bevl taḥallül eyledikçe yine o bevl ile imdâd olunur ve lâ-maḥâle bu devânın menfa'ati şedîd olup bäsûru isḳât eder. Ve ba'ḍı kerre merâyir ile dahi tılâ olunur, zîrâ bäsûru o devâ ekl eder. *Ba'ḍı nüshada "merâyir" bedeline "mermerât" vâk' olmuştur.* Ve bir şüfe aḥz ve ḥarnüb-ı raṭbe ḡams olunup o şüfe beväsîr üzere vaḍ olunur, o dahi bäsûru izâle eder ve eger o şüfe ile dâimâ bäsür ḥakk olursa şer'âlilde işlediği fi'li bunda dahi işler. Keberin kıssâ-i raṭbı dahi ḥarnüb gibidir.

Merühât-ı Nâfi'a: Bäsûra nâfi' merühât semn-i 'atîk, seftali çekirdeğinin yağı ve mişmiş çekirdeği yağ, deve senâmının vedeki ve dühn-i ḥîrî ve dühnü'l-ḥinnâdır.

Fi'l-Ḥamülât ve'l-Fetâil: Bir kupa kuṭna 'asele ḡams olunup üzerine şüniz-i muḫraḳ ekilip isti'mâl olunur. Ve ba'ḍı kerre iki şımf zernihlerden dahi fetâil ittiḥâz olunur. Ve zıkr-i sâbık edviye-i zerniyyelerden dahi 'asel ile fetâil ittiḥâz olunup isti'mâl olunur.

Ve bu ḥamüle dahi 'acibetü'l-menfa'at olur velâkin isti'mâlinde ḥiddeti ḥasebiyle şü'ubet olur, o ḥamüle budur: Aşl-ı lûf kaṭ olunup eczâ-i şıḡâr kılınır ve bir gün ve bir gece şarâb içinde nak' olunup ḥamüle ittiḥâz olunur ve ḥasbe mâ-emken imsâk olunur. Ve ba'ḍılar zu'm eylediler ki eger nîlûferden fetîle ittiḥâz olunup ihtimâl olursa onun nef'i olur. Muşannif der ki ben zann ederim ki onun menfa'ati teskîn-i veca'da olur.

el-Meşrübât: Bäsûra nâfi' meşrübâtın olur nüsaḡ-ı ma'rûfe üzere olan ḥabbu'l-muḳl ve ḡar' ile veyâḥûd ved' ile mütteḥâz olan ḥabbu'l-muḳl dahi nâfi'dir. Ve meşrübâtın biri dahi dâdî ḥabbıdır ve onun nüshası helîlec, belîlec, emlec, şîr-emlec her birinden birer cüz?, dâzî-i Başrî beş cüz?. Bu eczâlar aḥz olunup dühn-i mişmiş ile mün'asıır olunca kadar ıslatılır ba'ḍeḥu 'asel ile ma'cün kılınır ve şerbet-i vâhidesi iki dirhemden üç mişkâle varınca kadardır. Ve ḥabbu's-senderü dahi o meşrübât-ı nâfi'adandır.

220 Şems-i kayzın gâyetinden murâd eyyâm-ı şayfın ḥurucudur.

Nüşa-i Habbu's-Senderûs Budur: Kuşürü'l-beyd, şeytarac, bezrî'l-kürrâş her birinden birer cüz', nüşâdur yarım cüz', habesü'l-hadîd dört cüz'. Bu eczâlar ahz ve cem' olunup nebķ miqdârında ħubûb ittihâz olunur ve ğudveten isti'mâl olunur ve şerbet-i vâhidesi altı ħabbeden yedi ħabbeye varınca kadar kılınır ve bu ħabb bâhi dahi taħriķ eder.

Ve yine o meşrûbâtan olur helic-i esved ve belilec ve emlec her birinden onar, ķar'-ı muħraķ yedi, kehrübâ üç, zâc iki dirhem, muķl yirmi dirhem. Bu edviyeler mâ-ı kürrâş ile naķ' olunup ve onlardan ħubûb ittihâz olunup isti'mâl olunur.

Ve Meşrûbât-ı Mücerredendir: Tübâl-i ħadîd, bezr-i kürrâş, bezr-i nânĥâh her birinden ikişer dirhem, keberin şemere-i yâbisi üç dirhem, bir ħufne su ile bu devâlar şûrb olunur.

Ve kezâlik semn-i baķar ile maķlûv hellec-i esved, bezr-i râziyâ nec her birinden birer cüz', ĥurf iki cüz' beher gün şarâb ile onlardan birer mil'âķa şûrb olunur.

Ve kezâlik semn ile maķlûv hellec-i esved mâ-ı kürrâş ile ve iṭrifil-i şaĝir ve iṭrifil ħabes-i ħadîd ile saķy olunur.

Ve kezâlik daķķ olunup elekten geķirilen ħabes-i ħadîdden üç dirhem, ĥurf-i ebyadın iki dirhem ahz olunup bir ũķıyye mâ-ı kürrâş ve iki dirhem dühn-i cevz içinde saķy olunur.

Ve kezâlik zerâvend-i ṭavil ve âķırķarĥâ ve ĥasek ve levz-i mürr ve nânĥâh ahz olunup üzerine bir keff daķķ-i şaṭir ilkâ olunur ve mâ-ı kerneb ve dühn-i mişmiş ile ma'cûn kılınır.

Ve kezâlik münakķâ olan ũbhül-i ħadîş on dirhem ahz olunup mâ-ı kürrâş içinde birkaç gün naķ' olunup ve ba'dehu gölgede tecfif olunduktan sonra saĥķ olunup o meşûķa dühn-i cevz ve dühn-i mişmiş ile maķlûvve olan sekiz dirhem bezr-i ĥarmel ve ĥarf ve ĥurf-i ebyad u medķûķa [403b] olan sekiz dirhem encudân-i Kirmânî ve ĥulbe ve nânĥâh idâfe olunur ve bi'l-cümle bereniyye²²¹ zücâc veyâĥûd bir miĝdare²²² içinde cem' olunur ve şerbet-i vâhidesi bir mişķâlden iki mişķâle varınca kadar olur.

221 أَلْبَرِنِيَّةُ [el-bereniyyet] (fethateynle) şol kaptır ki saksıdan olur. Vankulu.

222 Ve fi'l-Kāmūs الأخصر الحُرُّ اللَّذْبُ الطَّيْنُ اللَّذْبُ الْغَضَارَةُ Intehâ. Muşannif "miĝdare" o ħinden mütteĥâz olan inâyı murâd eyledi. Ve ba'ḏı nüsaĥta "miş'are" 'ayn ve şad-ı mühele ile vâķi' olmuştur, zâhir olan nüşa-i ũlâ eşaĥĥ olmaktadır.

Ve muhtâr ve mücerreb olan ağdiyeden olur kınn-e-i yâbiseden iki dirhem miqdârı su ile saqy olunmak. Ve bu şerbet bäsürdan bâ'is-i bü'r' olur ve eger üç def'a saqy olunur ise bir dahi 'avdet eylemez.

Ve sekbî nec ve mey'a bäsür için şürb olunan edviyelerden olur.

Ve eger mebsürun tab'atı leyyine ise onlara sefûf ve helîlec büzür ile şürb eylemek nâfi' olur.

Ve bu devâ demi idrâr eder ve mebsûra nâfi' olan edviyeden olur aşı-lüfü 'asel ile ekle idmân eylemek, ammâ itrifil hâbeş ile tenâvül eylemek demi hâbs ve bäsûra nâfi' olur.

Altıncı Faşl Veca'-ı Bäsüru Müsekkine Olan Edviye Beyânındadır

Sekbî nec, muql her birinden ikişer dirhem, mey'a bir dirhem, afyün yarım dirhem, mişmiş çekirdeği dühnü bir buçuk ükiyye; şumûg o dühn içinde hall olunup üzerine yarım dirhem cünd-i bîdester ilkâ olunur.

Ve kezâlik nîlüfer-i müceffef bir cüz', haţmî yarım cüz' ve kezâlik ikli-lü'l-melik, 'ades-i muqaşşer her birinden birer cüz' aHz olunup yumurta sarısı ve dühn-i verd ile cem' olunur.

Ve kezâlik bäsür üzere diyâhaylun, dühn-i verd ve za'ferândan bir şey' ve afyün ve meybuhtec ile vad' olunsa o dahi nâfi' olur. Ve şahm-ı batın nef'i şedîd olur.

Ve kezâlik seretân-ı nehrî ve züfa-i raţb ve keçi böbreğinin şahmı ve şem'-i ebyağ dahi nâfi'dir.

Ve kezâlik teskîn-i veca'a ve huşuşan verem ile olan veca'a nâfi'dir: Bâbü nec, ilkilü'l-melik ve miqdâr-ı kalîl za'ferân bu edviyeler saħk olunup bezr-i kettân lu'âbıyla ve müşelleş ile ma'cün kılınır.

Ve verem-i ma'cade beyânında bizim zıkr edeceğimiz edviyeler dahi zıkr eylediğimiz vech üzere bu bâba idâfe ve ilhâkolunur, zîrâ o edviyeler kaţ ve ħarm ve verem evcâ'ına cem'ân nâfi' olurlar.

Yedinci Faşl Hâbisât-ı Seyelân Olan Edviye Beyânındadır

Hâbisât-ı mezkürenin bir şınfı kaţdan hâdis olan seyelânı hâbs eder ve bu edviye sâirlerinden akvâ olur ve ziyâde vâcib olur ki onlar kâviye olan edviyeden ola. Ve bir şınfı dahi fem-i 'urûkun infitâhı ile 'arığ olan seyelânı kaţ eder.

Demi kaç ve habs eden edviye zâcât olur. Ve kezâlik şabır, kündür, dem-i ahaveyn, cüllenâr, şiyâf-ı māmîşâ ve bu mişllilerdir. Ve bu zerürât zerr olunduktan sonra muhkem ve veşîk şedd ile şedd olunur.

Ve kezâlik veber-i erneb veyâhüd nesc-i ‘ankebût beyâd-ı beyd ile idâfe olunduktan sonra zerür-ı Câlînüs ile dahi onlar telvîs olunup şedd olunur hatm edince ya’nî idmâl hâşıl olunca kadar.

Ve hâbisât-ı kaviiyedendir kulkuţâr mişlliler akâkıyâ yâhüd ‘afş ile isti‘mâl olunup şediden şedd olunmak.

Ve bu mezkûrlardan intifâc olunmaz ise kaynar zeyt içine bir kıt‘a kutn gams olunup onunla maķ‘ade dağlanıp dem habs olunur ve ba‘dehu üzerine hâbis zerür ekilir velâkin bu vech ile keyyde teşennüc hatarı olur.

Ammâ zikr olunan akvâ hâbisâttañ dün olan edviye-i hâbise kavâbid-ı ma‘rûfelerdir: Ve o miyâhtır ki onda kavâbid tabh olmuş ola ve kezâlik o şarâb-ı ‘afîştır ki onda kuşûr-ı rummân ve ‘afş tabh olmuş ola.

Ve habs-i seyelân için şûrb olunan edviyelerdendir, ıtrîfil-i şağır içine bir üsbûc hall içinde nak olunup ve hallden taşfiye ve bir miķlâda kaly-ı müşevviye ile kaly ve ke’l-hebâ sahk olunan hâbes-i hadîd vad olunup saķy olunur.

Sekizinci Faşl Mabsürünü Tağdiye Beyânındadır

Mabsûra vâcib olur ki ğalîz lahmlardan ve eşyâ-ı lebeniyyeden ve tevâbil ve ebâzîr mişllilerden kadr-i hâcetten ekşer ve demi ihrâk edecek miķdâr nesne tenâvlünden ictinâb ve hâzer üzere olalar. Ve hem onlara vâcib olur ki hağmı serîc olan nesnelere tenâvül eyleyeler ve ğidâlarını ağdiye-i ceyyideden kılalar, luhmân-ı ceyyide ve şufretü’l-beyd ve dūsümetli isfidâcât ve cevzâbât ve, zîrbâcât mişlli ağdiye tenâvül eyleyeler. Ve şirec-i ‘azb ile mâ-ı hımmâş onlara nâfi‘ olur ve fânîz ile cevz-i Hindî dahi nâfi‘dir.

Eger mabsürün istitlâkı ve ifrât üzere seyelân-ı demi olur, onlar erüzz ile ve zebîb ile mütteħaz rummâniyye ile tağdiye olunurlar ve onların edhâni dühn-i cevz ve dühn-i nârecîl ve dühn-i levz ve nevât-ı mişmiş dühnü ve senâm-ı cemel vedeki ve şuhûm-ı fâdîla kılınır ve şufradan ‘ucce ya’nî yumurta sarısından ve kürrâş ve miķdâr-ı kalîl başaldan mütteħaz olan kayķana iç‘âm olunur ve onlara fânîz muvâfiķ ğidâ olur ve tîn temrden hayrılı olur.

Dokuzuncu Faşl Mağ'adede Hâdiş Olan Verem-i Hârr ve Humretten Mübtede'e Olanlar ve Kezâlik Evca'-ı Beväsîrden ve Kaç-ı Beväsîrden Sonra Hâdiş Olanlar Beyânındadır

Evrâm-ı mağ'ade ba'dı kerre ve kalîlen mübtede'e olur ve ekşer-i emrde şikâk ve hikke 'ağabinde ve kezâlik beväsîr efvâhının insidâdı 'ağabinde ve beväsîre kaç'la ve edviye-i hâdde ile mu'alece 'ağabinde hâdiş olur.

Ve eger evrâm-ı mağ'ade cem'-i midde edip hurâcâta şâire ve râci'a olsa nevâşîr ki olmaktan huvf olunur, binâen 'aleyh onu kable'n-nuçc bağt etmek ile emr olundu. Ve vâcib olur ki zıkr olunan evrâmın ibtidâsında faşd istîmâl oluna ve ba'dı kerre yalnız faşd ile veca' sâkin olur ve o evrâmda merâhim-i isfidâc istîmâl olunur veyâhüd reşâş ve onun bu ikisinin birinden hâven ittihâz olunup içinde beyâd-ı beyd dühn-i verd ile esvedü'l-levn olunca kadar sahk olunup istîmâl olunur veyâhüd mürdâsenc beş, neşâ sekiz, isfidâc iki dirhem, mûm üç ũkıyye, şem' iki ũkıyye, şahm-ı bağt bir ũkıyye, şirec miqdâr-ı kifâye bu devâlar yalnız veyâhüd müselleş ve şarâbdan bir şey' ile istîmâl olunur ve şahm-ı bağtın nef' şedîdi olur.

Ve kezâlik su ile mağbûh olan hubz şufret-i beyd ve dühn-i verd ile tıla kılına nâfi'dir.

Ve kezâlik hubz-ı nakî bir ritl, zaferân bir ũkıyye, afyün yarım ũkıyye bu edviyeler aħz olunup meypuhtec ile istîmâl olunur.

Ve kâkünc dımâdı cidden ceyyid olur. Ve kezâlik o dımâd dahi ceyyid dımâd olur ki onun ittihâzı bu tarîk ile ola: Beyd-i meşvînin şufreti aħz olunup şarâb-ı kâbîd içinde ma'cûn kılına ve ba'dehu şem'le ve dühn-i verd ile halı oluna.

Ve kaçan verem zamân-ı ibtidâyı tecävüz edip onun hudûsu kaç' hasebiyle olmasa onun üzerine diyâhliyün merhemi dühn-i verd ile darb olunduktan sonra vaç' olunur veyâhüd miqdâr-ı kalîl bâsilikûn merhemi, şufretü'l-beyd-i nîm-birişti ile vaç' olunur ve bâbünece meslûk olan başal ve kürrâş vaç' olunur veyâhüd merhem-i isfidâc uşşak ile vaç' olunur.

Eger veca' müştetde olur ise bencin varağ-ı rağbı aħz ve 'aşr olunup suyundan bir şey' aħz olunduktan sonra o şeyz ile o verem temrîh olunur ve bâkî kalan mâ-ı bencden hubz nağ' olunup şeyy ile cidden 'ağd olunmayan şufretü'l-beyd ve dühn-i verd o hubz-ı menkû'a idâfe olunup onlardan mer-

hem ittiḥāz olunur. Ve kezālik onlara mu'tedil kimād nāfi' olur. Ve o suda onları iclās dahi nāfi' olur ki onun içinde teskīn-i veca' eder bezr-i kettān ve ḥatmī ve mülūḥiyā ṭabḥ olunup ve ona ḥınta-i mehrüse lu'ābı şabb olunmuş ola. Ve vācib olur ki zaḥīr bābında zıkr olunan mu'ālecāta dahi mūrāca'at olunup onda mezḡūr olan 'ilācdan bu bāba 'ilāc olanlar ile mu'ālece oluna.

Ve ḥudūsu ḡarībū'l-'ahd olan maḡ'ad evrāmı cem'-i midde eden veremlerden olur ise mübādere ve müsāra'at edip ḡable'n-nudc onu baṭṭ eyle mādde ḡavra ve 'umḡa meyl etmekle nāşūr olmasın için; bu tedbīr Buḡrāṭ'tan ḡikāye olunmuştur.

Onuncu Faşl Şikāk-ı Maḡ'ade Beyānındadır

Maḡ'ade şikākının sebebi budur ki [404a] maḡ'adeye ḡarāret ve yübüset 'arıda olup şūfl-i yābis ve sāir ednā nesne ile maḡ'ade münşakḡa olunur ve ba'dı kerre verem-i ḡārr veyāḡūd şūflün şiddet-i ḡulzati ve yübüseti sebepleriyle dahi olur ve ba'dı kerre bevāsīrin inşikākı ile veyāḡūd demin 'urūḡ-ı maḡ'ade efvāhına kuvvet ile indifā'ından olur.

el-Mu'ālecāt: Edviye-i şikākın kimi müdmile-i mü'ellife²²³ ve kimi murattıbe-i müleyyinedir ve kimi vereme²²⁴ mu'ālece ve kimi ḡavāşş mesleki-ne sālīke veyāḡūd ḡavāşşa ḡarīb fi'li olur.

Ammā müdmilāt-ı ḡābıda-i müceffife şakḡ olunmadık 'afştır, suda nāfi-men ṭabḥ olunup şarāb-ı 'afiş ile ṭilā olunur. Ve ondan aḡvā olur züncüfr, cüllenār, isfidāc, mürdāsenc, dühn-i verd bu edviyeler terkīb olunup isti'māl olunur.

Ve kezālik mürdāsenc ve reşāş-ı muḡraḡ ve ḡabeşū'l-fiḡḡa ve iḡlīmiyā bu edviyeler dühn-i verd ḡalīl ve şem'le isti'māl olunur.

Ve kezālik inerhem-i isfidāc-ı ma'rūf veyāḡūd isfidāc ve ānük-i muḡraḡ ve dühn-i verd ve beyād-ı beyḡ veyāḡūd ḡabeş-i reşāş ve bezr-i verd bu edviyeler saḡḡ olunup merhemen veyāḡūd yābisen ve lüzūḡan isti'māl olunur.

223 Ya'nī şikākın efvāhını cem' ve te'lif edicidir. Ruṭübet-i fāsıdeyi izāle etmekle ruṭübet-i ḡarīziyyesi bākī olmakla müeybise denmeyip mü'ellife ta'bīr eyledi ve te'lif tecfif ile ve ḡabḡ ile olmakla iḡtişār-ı kelām için müceffif ve ḡābıḡ demeyip mü'ellife dedi.

224 Ya'nī bi'l-keyfiyyeti'l-miḡḡane verem 'ilācıdır.

Ve kezâlik hınnâ bir cüz², şem^c-i ebyağ üç cüz², şem^c-i dühn-i verd ile izābe olunup hılt olunur.

Ve kezâlik hîrî-i müceffef dahi isti^cmâl olunur.

Ve havâşş mecrāsına cārî olanlardan olur remād-ı şağef ve neşāstec veznleri berāber, varağ-ı zeytün onlardan birinin nişfi bu edviyeler ağız olunup tılâ olunur.

Ve edviye-i nāfi^cadan olur mertek, isfīdāc, sühāletü'r-reşāş, benc-i ebyağ dühnü, şem^c veznleri berāber, miqdār-ı kifāye dühn-i verd ile ağız ve isti^cmâl olunur.

Ve kezâlik şağm-ı bađt, kündür, muğğ-ı iyyel, bezr-i verd, tütüyā, iklî-miyā-i mağsül isfīdācu'r-reşāş-ı muğrak ve mağsül kurşun, afyün, zūfā-i rađb, 'uşāretü'l-hindebā, 'uşāre-i 'inebü's-sa'leb, dühn-i verd, şem^c-i kalil; bu edviyelerden kayrütî ittiğāz olunur. Ve bu devāda cirāhātî işlāhla ma^can veremi men^c ve işlāh ve elemi def^c vardır.

Ve şikākı olan o mā-ı kumkumda²²⁵ iclās olunur ki onda 'inebü's-sa'leb ve 'ades ve verd ve şa'ir-i muğaşşer kaynatılmış ola.

Eğer şikākı olan mağ^cade de hukāk olmaz ise onlara dühn-i ās ile kay-müliyā nāfi^c olur.

Ve kavî-i cāmi^c olan edviyeden olur: Sīrec ve lübān-ı sāzec ve şebb-i müdevver her birinden iki dirhem ve zaferān ve mürr her birinden birer dirhem ve ilik-i enbāt ve şem^c her birinden on ikişer dirhem, tılâ ile ve dühn-i verd ile cem^c olunur.

Ve bu bābın edviyelerinden olur ta^cdil ve telyin hasebiyle menfa^cati olan edviyeler ve onlar şuhūm-ı ve evdāk ve lu'ābāt ve 'uşārāt ve edhān mişlilerdir ve kezâlik neşā ve gubār-ı rehā ve kesirā mişli muğarriyāttır ve bu edviyeler şikāk-ı mağ^cade 'ilāclarıyla cem^c olunur.

Ve bu nüşha o 'ilāclardan olur: Zūfā-i rađb, muğğ-ı 'icl neşā-i mağsül, şağm-ı bađt veyāğhūd şağm-ı decāc, dühn-i verd.

Ve kezâlik o devālardandır: Sāğ-ı bağar muğğhu, neşā veznleri berāber ağız olunup tılâ olunur.

Ve kezâlik merhem-i muğl ve senāmu'l-cemel ve kezâlik muğğ-ı sāk-ı bağar ve hamîr-i şa'ir veznleri berāber ağız olunur, mücerreb devādır.

225 "Kumkum"dam murād āniyedir, "kümüküm"-i Fārsiden mu'arrebdir.

Ve kezâlik muh̄h-ı sâk-ı baqar ve muh̄h-ı sâk-ı iyyel ve şahm-ı iyyel her birinde birer ûkıyye, mümiyâ yarım ûkıyye, şirec iki ûkıyye, neşâ, keşîrâ her birinden birer ûkıyye şirecle cem^c olunur.

Ve harâret-i keşîre olmayıp ve verem-i yübüseti olmayan şikâka nâfi^a edhândan olur dühn-i hîrî ve dühn-i süsen ve dühn-i neva'l-mişmiş ve dühn-i neva'l-havh̄. Bu edhânda muql hâll olunup isti^cmâl olunur, ma^ca'ş-şahm ma^ccün kılman muql ile tebhîr olunur.

Ammâ şikâkın veremî olanlarının 'ilâcı bundan aqdem sen bildin. Ve onun içine dühn-i âsla qaymüliyâ dahi vaq^c olunur ve qabâbıd ve zeyt-i ünfâk içine iclâs olunur ve kezâlik 'afş tılâ ile tabh̄ olunup dımâd olunur.

Ammâ şikâkın bäsüriyyeleri üzerine merhem vaq^cına hâcet olur.

Ammâ süfliyye olan şikâka dâimâ tabî^catı telyîn etmekle 'ilâc olunur ve tabî^catı telyîn ağdiye-i müleyyinê ve eşrîbe ile habbu'l-muqlu sekbînce ile leyl ü nehâr şürb etmekle olur. Eger şikâktan bir şey^o seyelân eder ise bir qutna mâ-ı şebbe gams olunduktan sonra tecfîf olunur ve ba^cdehu o qutne ile maq^cade mesh̄ olunur ve şahib-i şikâk kavâbıddan ve zibli müceffef olan eşyâdan onlar ictinâb ederler.

Aşhâb-ı Şikâkın Ağdiyeleri Beyânındadır: Vâcib olur ki onlar kavâbıddan ve havâmıddan ve tabî^catı müceffif olan ağdiyelerden ictinâb eyleyeler velâkin onların ağdiyeleri isfîdbâcât ve istfanâhiyyât ve mülühîyyât kılınır ve vedekleri senâm-ı cemel ve şuhûm-ı dücüc ve şuhûm-ı baqq kılınır ve onlara keberîyye olan isfîdbâcâ ve nîm-birişt şufretü'l-beyd tenâvülü ve huşuşan kable-sâiri't-ta^cam tenâvül eylemek ve şufretü'l-beyd ve kürrâş ve başal semn-i baqar ile 'aqdı şedîde olmayacak kadar 'ucce²²⁶ ittihâz olunup it^cam olunmak dahi nâfi^c olur. Ve cevz-i Hindî ve levz ve fânîz dahi nâfi^cdir ve taqdiyelerinin tarîki aşhâb-ı bevâsîr taqdiyelerinin tarîki gibidir.

On Birinci Faşl İstirhâ-i Maq^cade Beyânındadır

İstirhâ-i maq^cadenin hudûsu fâlici mücib olan mizâcdan veyâhüd o mizâcın berdinden ednâ olan berdden olur.

Ve mizâc-ı fâlicî baqdı kerre ve ekşer-i hâlde müteşerribe olan ruṭubet-i raqîkadan hâşıl olur. Ve baqdı kerre harârete mâile ruṭubetten olur ve ruṭub-

betin harâreti maḳʿadenin o ruḩübeti teşerrübüne sebep olur ve o harâret lems ile maʿrûfe olur ve baʿdı kerre dahi nâşür ve ḩarm-ı bäsür ve ḩaḩʿ-ı bäsür ile olur eger onlardan maḩʿade ʿaḩalesine âfet-i ʿamme isâbet eder ise. Ve baʿdı kerre dahi ʿaleʿz-zahr saḩtadan olur ve o ḩarbeden dahi olur ki mebd-e-i ʿaşabe muḩırr olur veyâḩüd ʿaşabı hetk ve fesh eyleye.

Ve ʿaşabı hetḩ ile ḩādīs olan istirḩā defʿaten ḩādīs olur ve ona ʿilâc olmaz. Ammā mizâcī olan istirḩā ḩalīlen ḩalīlen ḩādīs ve ʿilâcī ḩâbil olur.

Ve istirḩā-i maḩʿade ḩasebiyle bilâ-irâdetin ḩurüc-ı şüfl ʿarīḩ olur ve baʿdı kerre maḩʿade ḩârice temeddüd eder ve o temeddüd istirḩāya müşâbih olur temeddüden bilâ-irâdetin dahi şüfl ḩurüc eylemek ḩasebiyle. Ve ḩok kerre vâḩiʿ olur ki ḩülinc ḩasebiyle maḩʿadeyi ḩâbis olan ʿaḩaleye temeddüd ʿarīḩ olmakla maḩʿade müsterḩiye olur. Ve ʿaḩale-i ḩâbisenin temeddüdü şalâbeti lems ile maʿlûm olur. Ve baʿdı kerre müsterḩiye olan maḩʿadenin ḩissi bâḩiye ve mevcüde olur ve baʿdı kerre onda ḩiss bâḩıl olur ve ḩissi bâḩiye olan istirḩāʿ eslem olur.

el-Muʿâlecât: Eger istirḩā-i maḩʿadenin sebebi maʿa-mâddetin ve bilâ-mâddetin berd-i şedīd olur ise ʿalīl o ḩumḩum miyâhında iclâs olunur ki onda übhül ve ḩuḩḩ ve cevzüʿs-serv ve sünbül ve bez-i idḩirden bir şey ḩabḩ olmuş ola. Ve bundan aḩvâya ḩâcet olur ise o eferbiyün tesmiye olunan devâ ile iḩḩikân olunur, o devâ eferbiyün ile mütteḩaz olur²²⁷ ve onun üzerine dühn-i ḩuḩḩ ve ḩayri edḩân istiʿmâl olunur.

Ve eger maḩʿadeyi mürḩiye olan mâdde kendide harâret olan ruḩübet olup lems ile o ruḩübet-i ḩârre iḩsâs olunur ise o ʿalīli berde mâil ve ḩabḩı ḩavī olan miyâḩ içre iclâs edersin ve ona müsahḩin dahi ḩalḩ edersin..

Ve eger o maḩʿadede temeddüd olduğunu ḩann eder isen edḩân ve şuḩûmdan ve ḩayrilerden mürḩiyât ve müleyyinât dahi istiʿmâl edersin, âḩirüʿl-emr vâcib olur ki teltīf ve taḩlīli olan edviye-i ḩâbıḩa ve muḩarrike yaʿnī ḩuvve-i dâfiʿayı inʿâş eden edviye istiʿmâl oluna ḩuvvete tenbīh ve mâddeyi istifrâḩ eylesin için ve o fiʿli olan edviye mâ-ı memlûḩ ve mâ-ı mâliḩ ve ḩanzal mişlilerdir ve kezâlik bu bâbin ʿaḩabinde ḩıkr olunan ḩurüc-ı maḩʿade faşlında ḩıkr olunan muʿâlecâtta dahi teʿemmül edip onlardan temerrüd ve istirḩāya enfaʿ olanları aḩz eyle.

227 Yaʿnī üferbiyün maʿa-sâiriʿl-edviye terkīb olunur o mürekkebe devâ-i üferbiyün tesmiye olunur.

On İkinci Faşl Hürûc-ı Mağ'ade Beyânındadır

Mağ'adenin hürûcu mağ'adeyi mâsike ve müşeyyile ya'nî fevke râfi'a olan 'ağalenin şiddet-i itirhâsı sebebinden olur. Ve ba'dı kerre dahi evrâm-ı muğallibe hasebiyle olur. Ve vec' olan hürûc-ı mağ'ade 'ilâcı bilâ-veca' [404b] verem hasebiyle olan hürûc-ı mağ'ade 'ilâcından eshel olur ve bu iki sınıf cem'ân ma'lûmdur.

Ve onun mu'âlecâtında aşveb olan hürûc-ı mağ'ad sebebinin mu'âlece-i ma'lûmeleri ile 'ilâc olunup ve mağ'ade mevdi'ine redd ve şedd olunmak ve eger rücû' etmezse mürhîyât isti'mâl oluna. Ve vâcib olur ki bu mevdi'de mağ'adeyi şedd eden biraz edviye-i kâbîda zıkr oluna, zîrâ bu mu'âlecede ekşer-i ihtiyâc o edviyeye olur, zîrâ o edviyeyi sen isti'mâl edip mağ'adeyi redd eyledikte reddi kabûl eder ise onu sen şedd edersin ve o tedbîr nâfi' olur.

Ve o edviyeden kimi o miyâh olur ki onun içinde edviye-i kâbîda taḥḥ olup içine 'alîl iclâs olunur ve onunla tenfîl olunur ve o suyun evfaķı şarâb-ı kâbîddir. Ve o miyâhtandır verd ve 'ades ve 'inebû's-sa'leb ve summâk bu edviye ile taḥḥ olunan miyâh ve bu suyun isti'mâli veremi olanlara dahi nâfi'dir.

Ve o edviye muğabbıdanın bir sınıfı dahi zerûrâtür. Ve ḥarâret olmayanlarda müsta'mel olan zerûrât şeceretü'l-butmun kuşuru sekiz dirhem, cevzi serv iki dirhem, isfidâc bir dirhem; bu edviyeler ahz olunup ḥâric olan mağ'ade şarâb-ı kâbîd ile gâsl ve bell olunup üzerine o edviye ekilir ve kezâlik diğâk-ı kündür ve mürdâsenc her birinden sekizer dirhem, servin yâbis cevzi ve o isfidâc-ı reşâş ki reşâştan ba'dı ba'dı âḥere şarâb-ı kâbîd ile ḥakk etmekle itihâz olunur, ondan dahi iki dirhem, işbu edviye dahi zerr olunur.

Ve kezâlik ḥâric olan mağ'ade ba'de'l-gâsl verd-i ḥâmla yağlanır ve ba'dehu şebb ve 'afş ve kuḥl ve isfidâcu'r-reşâş üzerine zerr olunur ve eger mevdi'ine reddi kâbil olur ise redd olunup şedd olunur ve eger mağ'adeyi redd mümkün olmaz ise verem-i 'azîm hasebiyle onda evlâ olan içinde müsekkinât-ı veca' ve mürhîyât-ı verem olan edviye taḥḥ olunan mâ-ı maḥbûḥ-ı ḥârrda 'alîli iclâs ile bi-kuvvetin verem irhâ olunduktan sonra o ḥâric dühn-i şibt ve dühn-i bâbünece tedhîn olunur ve bu tedbîr ile ḥâric olan mağ'ade telyîn olunup mevdi'ine rücû'u ve reddi kâbil olur, bu şürette bundan aḳdem zıkr olunan mu'âlece ile 'ilâc olunur. Ve bu mişli vâkette müsekkinât-ı veca'-ı mezkûre ve ḥuşuşan zikri sâbık nîlûferî devâ ve 'ades ile olan devâ dahi nâfi' olur.

On Üçüncü Faşl Nâşûr-ı Mağade Beyânındadır

Mağade nevâşırı ba'dı kerre hurâcât-ı mağadeden ve mağade hurâcâtı- nı hârmdan hâdis olur ve ba'dı kerre nevâsîr-i müte'ekkiliden tevellüd eder. Ve mağade nevâşirinin kimi gayr-i nâfize olup eslem olur, kimi nâfize olup erde olur. Ve nevâşirin tecvîfe ve medhale qarîb olanları eslem olur, zîrâ o mevdi'de olan nâşûr hazâkat üzere hârm olursa mağadeden hâbis olan 'adalenin küllîsi muta'darrır ve me'ûf olmaz belki ba'dısı muta'darrır olur ve bâkî kalan 'adale yine fi'lini işleyip mağadeyi imsâk eder. Ammâ nevâşîr mağadeden ba'd olsa onun 'ilâcî ancak ka' ile olup 'adalenin küllî- si veyâhüd ekserini ka'a hâcet olmakla dal' olundukta hâbisin zevâlî ile bilâ-irâdetin zibl hurûcundan hâlî olmaz. Ve ba'dı kerre nâşûr-ı mağade evride 'urûkuna ve 'aşaba muttaşîl olur ve onda ha'ar olur.

Ve nâşûrun nâfizinin gayr-i nâfizden farkı bu vechle olur ki nâşûra bir mîl ve mağadeye dahi işba' idhâl olunur ve o işba' ile mevki'-i mîlin mün- tehâsî ihsâs olunup nâfiz gayr-i nâfizden fark olunur.²²⁸

Ve ba'dı kerre ziblin nâşûr sukbesinden hurûc dahi nâşûr-ı nâfize delâ- let eder ve nâşûr hârm olundukta 'adale-i mağadenin küllîsi veyâhüd ba'dı- sı hârm olduğuna delâlet eder.

O tedbîr ki onu ba'dı müte'ahhirîn zikr eyleyip onların kelâmından o tedbîri ba'dı müte'ahhirîn dahi intihâl eylediler ve o tedbîr budur ki işba' mağadeye ve mîl nâşûra idhâl olunup 'alile emr olunur ki mağadeyi şedd ya'nî cem' edip fevke işâle ve ref' eyleye²²⁹ ve ondan 'adalenin münkabıd olan ile bâriz olan ihsâs oluna ve kezâlik 'adalenin tül-i bedende olan 'arđı²³⁰ ne miqdâr olduğu ve mîlin tarafı ile tül-i bedende olan 'arđın a'lâsının arası ne miqdâr olduğu ve kıletî ve keşreti ta'arrûf oluna. Ve ba'dı kerre nâfiz olan nâşûrun fuvvehe-i vâhidesi ve ba'dı kerre efvâh-ı müte'addidesi olur.

228 Ya'nî işba' mîlin kendiye ve re'sine mülâkî olur ise nâfiz olduğu ma'lûm olur ve illâ felâ.

229 Zîrâ işâle-i mağade 'adalenin kabdı ile olur ve mağadenin hâlâ işâlesi işâle-i eşihhânın nişfına bâlîga olur ise 'adalin nişfı şahîh ve nişf-ı âheri maqtû' ve me'ûf olduğuna delâlet eder.

230 "Ve kezâlik 'adalenin tül-i bedende olan 'arđı" Bu kelâm ilâ âhirihi tab' ile olan nüshada mevcüddür velâkin bunun tedbîr-i mezkûrda medhâlî yoktur belki bu- nun menfa'ati budur ki kâble'l-ka' nâşûr ne miqdâr olduğunu ifade eder hattâ ka' murâd olundukta o miqdârdan ziyâde ka' olunmaz.

On Dördüncü Faşl Nevâşîr Mu'âlecesi Beyânındadır

Nâfiz olmayan nâşûrun seyelân-ı keşîr ile îzâsı ve tîn-i müfriṭî yok ise onu mu'âlece terkinde be's olmaz. Ve eger onda o ezâ var ise üzerine şiyâf-ı gâreb ve edviye-i nâşûriyyeden o mecrâya câri olan edviye vaḍ olunmakla tecribe olunur. Eger o edviye nâşûru işlâh veyâhûd fesâdını taḳlîl eder ondan gâraḍ hâşıl olur ve eger onun menfa'ati olmaz ise onda devâ-i ḥâdd isti'mâl olunur ondan laḥm-ı meyyiti ibâne ve izâle edip laḥm-ı şahîḥi iz hâr eylesin için. Ve devâ-i ḥâddin elemi olur ise üzerine semn ve dühn-i verd kılınmakla tedârük olunur ve ba'ḍehu cirâḥat merâhim-i müdmile ile ve ḥuşûşan merhem-i rüsûl²³¹ ile idmâl olunur, zîrâ o merâhimle berâ'et hâşıl olur ve yine o tedbîr ile dahi nâşûr olur ise ona kaṭṭ ve ḥarḳ ile isti'câl üzere 'ilâc olunmaz velâkin bir müddet rıfk olunur. Ve o nâşûru idmâl eden edviyeden biri dahi merhem-i 'esveddir.

Ammâ nâfiz olan nâşûrun 'ilâcı ḥarm olur ve ḥarmda bizim bundan aḳdem zikr eylediğimiz mürâ'at olunur. Ve ḥarmın ceyyidi daḳıḳ şa'r-ı meftûl ile yâhûd ibri'sem-i meftûl ile ona ḥarmdır. Tariḳi budur ki onlardan biri şedîden şedd olunur ve bir müddet terk olunur ve kaçan o şedd veca'f-ı şedîde mü'eddî olur ise ve teşennüc mişli a'râḍ-ı rediyye 'urûḍuna mü'eddî olur ise ondan ḥayṭ aḥz olunur teşkîn-i veca'f mu'âlecesi olunur ve ba'ḍehu şedd-i mezkûrine i'âde olunur.

On Beşinci Faşl Maḳ'adenin Ḥikkesi Beyânındadır

O ḥikke ba'ḍı kerre maḳ'adede mütevellide olan dîdân-ı şıḡâr lez'inden ve ba'ḍı [kerre] aḥlât-ı bürâkıyye vü mirâriyye lez'inden veyâhûd maḳ'adede olan ḳurûḥ-ı vesihadan ḥâdiş olur.

el-Mu'âlecât: Didândan ḥâdiş olan ḥikke dîdân 'ilâcıyla mu'âlece olunur ve ḳurûḥtan ḥâdiş olan ḳurûḥ 'ilâcıyla 'ilâc olunur.

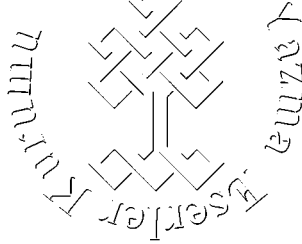
Ve maḳ'adede muḥtebes olan aḥlât-ı mezkûre ḥikkесinin 'ilâcı eger o aḥlât fevḳten sâile ise aḡdiye işlâh ve aḥlât istifrâḡ olunur ve eger maḳ'adede muḥtebesi ise ḥılt-ı mirârî vü balḡamîden mi'â-i müstaḳîmi tenḳiye eden

231 "Merhem-i rüsûl" ḥavâriyyûnun ihtiyâr eyledikleri merhemdir ve ma'rûftur; onlar Ḥaḍret-i 'İsâ şalavâturn 'alâ-nebiyyinâ ve 'aleyhi ḥaḍretleri tarafından resûllerdir.

şiyâfât-ı ma'rûfe vü mevşûfe ile istifrâğ olunur ve o şiyâfât bâbr-ı zahîrde zikr olundu. Ve mu'addile ve muhaddire olan hamûlât ile dahi mu'alece olunur ve maķadeye hâll-i hamr ile mesh cidden nâfi' olur ve 'uşuş üzere hacâmet dahi cidden nâfi' olur.²³²

On Altıncı Faşl Kırûh-ı Maķade Beyânındadır

O kırûh bâb-ı sahcda mezkûre olan müceffât-ı kaviiye ile mu'alece olunur. Ve eger veca' şedîd olur ise o mevdi'-i veca'm hissi taḥdîr olunur ve ona merhem-i esved ve merhem-i zencâr nâfi' olur ve bir mîl re'sinde olan şûfe ile o merhem ihtimâl olunup ve ba'de'l-ihrâc şûfe-i mezkûre ile o merhem şâniyen tecdîd olunur. On yedinci fenn tamâm oldu. el-Ḥamdü lillâhi 'ale'l-itmâmi ve's-şalâtu ve's-selâmü 'alâ-seyyidi'l-enâmi mâ-dâme'l-ibtidâu ve'l-ihtitâmu. Sene şelâse ve şemânihe ve mi'ete ba'de'l-elifi. [405a]

232 Ve "uşuş" o feķarâttır ki cümle feķarâttan ve kaçandan esfelde olur ve dübüre muttaşıl olur.

KİTÂB-I ŞÂLİŞİN ON SEKİZİNCİ FENNİ KÜLYE YA'NÎ BÖBREK EMRÂDINDA VE MU'ÂLECÂTINDA KELÂM-I MÜCMELDİR O DAHİ İKİ MAKÂLEYİ MÜŞTEMİLDİR

Maķāle-i Ūlā Ahķām-ı Kūlyenin Kūllyātı Beyānındadır O Dahi Fuşūlŭ Müştemildir

Faşl-ı Evvel Kūlye Teşrihi Beyānındadır

Bārī ta'ālā hazretleri māiyyet-i fađliyyeyi demden temyīz ve demi tenķi-ye için kūlyeyi ālet kıldı. Ve o māiyyete cihet-i ihtiyācı ve māiyyetin kūlā-ya şāir olduķunu bundan aķdem biz beyān eyledik. Ve tenķiyeye hācet de-
min nuđcu katında ve bedene nūfūza isti'dādı katında bātil olur ve bu dahi
senin ma'ūlūmun oldu.

Ve zikr olunan māiyyet cidden keşire oldu ise lāyık oldu ki māiyyet-i
keşireyi münakķıye olan ve onu nefsinde cezb-i ālet eden 'uđv kūlye vāhid-i
kebīr ola veyāhūd zevc olup iki 'uđv ola velākın 'uđv vāhid-i kebīr olsa
māiyyet-i keşire ona cezb olundukta tadūk ve tezāhūm etmekle vāhid-i
kebīr bedeline o 'uğv iki kıṣa kılındı ve onun iki hāķ olunmasıyla onda sāir
vāhiddin ekşer olan a'dā-i sābıkāda zikr olunan menfa'at mevcūde olur ve
birine āfet işābet eylese āheri ba'dı fi'li veyāhūd cumhūr-ı fi'li işler.

Ve o iki böbreklerin cevheri keşir ve mütelezziz ya'nī sık kılındı bir-
kaç menāfi'den için. Evvelki menfa'at budur ki onun iktināzı hācminin
şıģarının fevt eylediđi fi'li tedārūk eder. Ve ikincisi o iktināz hāsebiyle
rakīķ olmayan māiyyeti cezb ve neşften imtināc eder. Ve üçüncüsü ik-
tināz hāsebiyle cevheri kavī olup küllŭ vaķtin muḥtevi ve mümtelī ol-
duğu māiyyetinden sür'at-i infi'ālī olmaz, zīrā o māiyyet ekşer-i evķātta
ahlāṫ-ı hāddeyi müstaşhıbe olur ve kūlye mūktenize olmasa lā-maḥāle on-
dan münfa'ile olur ve kūlye iki hāķ olunmakla ikisinin arasından vetfinin
ya'nī kalb damarının nūfūzu sehl olur ve ikisinin arasında mevđū'a olan
aḥşāya mekān olur.

Ve sağda olan böbrek sol böbreğin üzerinde kılındı kebidde aķreb olup
bi-hāsebi'l-imeķān kebiden cezb ziyāde olsun için, zīrā kūlye-i yūmnā

kebide mümâss olur gibidir belki kebidin zâidelerinden külyeyi cānibinde olan zâideye külye-i yümnâ mümâs olur. Ve külye-i yüsrâ nâzile ve aşığ kılındı, zîrâ külye-i yüsrâya tıhal müzâhame eylemesin için. Ve kezâlik iki külyeler mekânda müsâvî olsalar kebiden taḥallüb eden mâiyyet ikisine kısmet-i muḥtedile ile münḳasıme olur,²³³ ammâ kebede yümnâ ḳarîb olmakla kebiden müteḥallibe olan mâiyyet evvelâ akrebe ve sâniyen ebḳada müncezibe olur.

Ve iki külyenin muḳaḳarları terâbüb ederler yaḳnî mâiyyeti cemḳ ve işlâḳ etmekle terbiye ederler ve muḥaddebleri cızam-ı şulbü vely eder.

Ve iki külyeden her birinin bâḫınlarında birer tecvîf kılındı mâiyyet-i kebid o tecvîfe ḫâliḳ ḫarîḳinden müncezibe olup baḳdehu ḫâlib ḫarîḳinden meşāneye müncezibe olsun için. Kebid ile külye arasında bir menfez ve mecārî-i ḳaşîr vardır ki ona ḫâlîḳ derler, kebidin mâiyyeti o ḫarîḳ ile külyeye müncezibe olur.²³⁴ Ve külye ile meşāne arasında dahi iki ḫaraftan birer menfez vardır ki ikisine ḫâlibân derler, külye bâḫnında cemḳ olunan mâiyyetten demi temyîz edip dem-i mümtâz ile iḳtidâ ve mâiyyeti demden tanzîf ve taşfiye eder baḳdehu mâiyyet ḳalilen ḳalilen ḫâlibân ḫarîḳi ile meşāneye müncezib olur velâkin o mâiyyetin demden imtiyâzı ḡâyete bâliḡ olmamakla meşāneye müncezibe olan mâiyyette dahi demden eser kalır ve o mâiyyet ḡasl-i belîḡle ḡasl olunan laḫmın ḡusâlesi gibi olur ve binâen ḳalâ-mâ-zükire kaçan kebidin ḳuvve-i mümeyyizesinde ḳaḳf olsa mâiyyet yaḳnî bevl demi müstaşḫıben ḫurûc eder.

Ve baḳdı kerre kebidin ḳuvvet-i mümeyyizesinde ḳaḳf olmakla kebiden külyelere müteḥallibe olan mâiyyette ḳadr-i lâyıḳtan ekşer dem olur. Ve külyenin ḳuvveti her ne miḳdâr ḳaviyye ve ḡayr-i ḳaḳfe olur ise dahi ḳadr-i ḫâcet ve iḡtizâ edecek miḳdâr demi mâiyyetten temyîz eder ve keşret-i deme binâen külyeden meşāneye vârid olan mâiyyette vech-i lâyıḳtan ziyâde dem olur. Ve ḳaḳf-ı kebidî olanlarda binâen ḳaleyḫ ḫurûc eden

233 Ve bu inḳisâm vech-i lâyıḳın ḫilâfı olur, zîrâ lâyıḳ olan evvelâ yümnâya ve sâniyen yüsrâya taḥallübdür.

234 Muşannifin bu kelâmı iḳtidâ eder ki kebiden külyeye sâlik olup ḫâlîḳân tesmiye olunan mecrâların biri kebiden yümnâya ve âḫeri yümnâdan yüsrâya vârid ola. Ve meşḫûr budur ki kebiden iki mecrâ müfârîḳ olur, biri yümnâya ve biri yüsrâya vâşil olur.

mâiyyet-i ğusālî ħurûc eder ve da'f-ı külye ħasebiyle ħurûc eden ğusālîye müşâbih olur.

Ve küyelere birer 'aşabe gelir ki küyeleri setr eden ğışâ o 'aşabeden maĥlûk olur ve kezâlik onlara birer verîd cânib-i kebiddin vârid olur ve kebide şiryânlardan ħadr-i mu'teberi olan şiryân dahi vârid olur.

Faşl-ı Şânî

Ba'dı kerre küyelere emrâd-ı mizâc 'ârîda olur ve ba'dı kerre dahi şığar ve kiber ve süded ħasebiyle emrâd-ı terkîb dahi 'ârîd olur. Ve emrâd-ı terkîb cümlesinden olur ħaşât ve emrâd-ı ittişâl ve ħurûĥ ve âkile ve inĥitâ'-ı 'urûĥ ve infitâĥ-ı 'urûĥ mişliler. Ve bu emrâdın küllîsi külânın kendiye veyâĥûd külâ ile 'udv-ı âĥer beyinde olan mecrâyâ vârid olur velâkin mecrâ ħasebiyle o emrâdın külâyâ 'urûdu nâdir olur.

Ve eger zıkr olunan mecârîde demden veyâĥûd ĥılt-ı âĥerden ve ħaşât-tan südde ĥâdişe olur ise onun 'ilâci küyelerin kendiye o vücûhla 'ârîda olan olan 'illetlerin 'ilâcına müşârik olur.

Ve külyede keşret üzere vâki' olan emrâdla kebid dahi da'ife olur ĥattâ kebidin o vech ile da'fi istîşkayâ mü'eddî olur külye gerek ise ĥarre ve gerek ise bârîde olsun.

Ve külyesi 'alîle ve mütevecc'â olan kimsenin ĥâric olan bevlî lezic ve ğirevî olsa onun veca'ı ezyed ve ekser olur veca'-ı külye ile küyelere mevâdd-ı rediyyenin incizâbî ħasebiyle. Ve ba'dı kerre dahi ħaşâtı tevlîd eder ve şüflü râsib olan bevl-i ğalîz ile emrâd-ı külâ taĥallül eder.

Ve keşîren vâki' olur ki şedd-i himyânât ya'ni beline akçe kemeri bağlamak külâda elem ve ĥarâret icâb eder.

el-'Alâmât: Aĥvâl-i külyeye istidlâl olunan 'alâmât bunlardır: Bevlin miĥdârından ve rikĥatinden ve levninden ve muĥâlîtiinden ve ĥâl-i 'aşaştan ve şehvet-i cimâc ĥâlinden ve ĥâl-i zâhrdan ve ĥâl-i evcâ'-ı zâhrdan ve iki sâĥm ĥâlinden ve nefsi veca'dan ve melmesten ve külye emrâdına muvâfîĥ ve münâfir olan nesnelere cem'ân bu mezkûrlardan külye emrâdının aĥvâline istidâlâl olunur.

Ve ba'dı kerre emrâd-ı külye kılllet-i bevlî müstaşĥibe olur ve emrâd-ı kebiddin 'ârîd olan kılllet-i bevlden şehvet külliyeten sâĥıta olmamakla

farq olunur ya'nî ikisinde dahi noqşân-ı şehvet olur velâkin külye hasebiyle olan noqşân-ı şehvet kebid hasebiyle olan noqşân-ı şehvet meblağına bâliğa olmaz.

Ve miqdâr-ı bevl keşir olup üzerinde 'ubub olsa ya'nî habâb olsa onun şahibinin külâsmda 'illet olduğuna delâlet eder.

Ve kezâlik onun bevlinde rüsüb-ı lahmî ve rüsüb-ı şa'fî vü kirsennî nağic olsa o dahi külâda 'illete delâlet eder, zîrâ o nuđc külâ 'illetinden olur lâkin o nuđc cidden şedîd olup onun ile âher hılt olsa 'illetin meşânedede olduğuna istidlâl olunur; eger o meblağ-ı merķūma bâliğ olsa 'illet külyede olduğuna istidlâl olunur ve eger onda aşlen nuđc bulunmaz ise mebd'e-i marağ kebidde olur, zîrâ o nuđc ancak e'âlî sebebiyle olur.²³⁵ Kaçan e'âlî sıhhat üzere ollmasa nuđc bulunmaz ve kaçan e'âlîde âfet olmasa nuđc ma'đüm olmaz."

Külye Harâretinin Delâli Beyânındadır: Harâret-i külyeye humret ve şufret ile münşabığ bevl ile istidlâl olunur ve külye şahmınm kıletti ile ve melmesi ile ve külyeye hudûs-i evrâmın sür'atıyla ve evrâm-ı hârr ve ziyânîtis-i hârr ile ve şehvet-i mübâda'anın kuvveti ve keşret-i 'ataş ile cem'an bu mezkûrların her biriyle istidlâl olunur.

Külye Bürüdetinin Delâli Beyânındadır: Bevlin beyâd olduğuyla ve levnin dahi ebyad olduğu ile ve şehvet-i mübâda'anın zevâli ve arkanın da'fı ve meşâyih arkası gibi olduğuyla külye bürüdetine istidlâl olunur ve kezâlik külyede emrâd-ı bâridenin keşret-i hudûsu ve berdin ıdrâriyle dahi bürüdet-i külyeye [405b] istidlâl olunur.

Sühûnet-i Külye Mu'alecâtı Beyânındadır: Sühûnet-i külye eşek sütüyle ve buķül-i bârîde ile ma'lüfe olan keçi sütüyle ve mehîd-i baķar ile mu'alece olunur eger haşat hudûşundan havf olunmaz ise. Eger hudûs-i haşattan havf olunur ise mâ-ı mehîd aħz olunur ve saķy olunur, zîrâ mâ-ı mehîd'in külyeyi tafti'esi şedîde olur. Ve kezâlik senin ma'lûmun olan 'uşârât-ı lu'âbât ile dahi mu'alece olunur ve eger onlar ile ihtikân olursa nâfi' ve nâci' olur. Ba'đı kerre dahi mâ-ı bârîd ile ve habbu'l-kıssâ dühnü ile dahi ihtikân olunur ve o ihtikân ceyyid olur ve onlardan müttehaz olan đimâdât dahi nâfi'dir ve edhân-ı bârîde ile temrih olunur. Ve tedbîr-i külyede kâfû-

235 Ya'nî kebid şahih olup külyede veyâhüd meşânedede âfet oldukta olur ve kebid şahih olmakla nuçc olur.

run te'sîri keşîr olur, zîrâ emrâd-ı külyede 'aşaşın tevâtürü olmakla mâ-ı bārid şürbünden o 'illette 'alîl men' olunmaz.

İlâc-ı Berd-i Külâ: Edhân-ı hârre ve evdâk-i hârre ve semn-i baqar dühn-i simsim ve dühn-i cevz ve kelkelânic ve dühn-i levz-i mürr ve dühn-i kırtım ile ve kezâlik mâ-ı hulbe ve şibt ve meraq-ı rû'ûs ve meraq-ı firâh ve bunlar mişlliler ile ihtikân nâfi' olur. Ve hâricden şahm-ı sa'leb ve şahm-ı dabu'la tedhîn olunur. Ve cillevz ve fustuk dühnleriyle ve hâşşaten dühn-i kuşt ile dahi temrîh olunur. Ve ba'dı kerre ânifen mezkûr olan miyâh ve edhân 'alâ-mâ-vecebe münâsafeten cem' olunup o mecmûc ile ihtikân olunur. Ve kezâlik senin ma'lûmun olan edviye-i müsahhîneden dîmâd ittihâz olunur, kemmûnî dîmâdın nef'-i 'azîm olur, berd-i külâya nâfi'dir hâşşaten o kemmûnî ki onun ahlât-ı sâireye kemmûnu gâlib ve vezni onların vezninden ekser ola. Dühn-i kuştan ittihâz olunan hûkne cidden kavîyye olur. Ve kuvvette ona qarîb ve tilv olur habbetü'l-hadrâ veyâhûd fustuk ile ittihâz olunan hûkne. Ve elye dühnünün te'sîri çeyyid olur nüshası ve te'kavvî üzere hûkne ittihâz olunup onunla ihtikân olunur ise:

Üçüncü Faşl Külye Hüzâli Beyânındadır

Ba'dı kerre külyeye hüzâl ve zübül 'arîd olur ve şahmı kalîl olur ve belki ba'dı kerre şahmı bâtil olur ve o hüzâlin sebebi sū-i mizâc ve keşret-i cimâc ve keşret-i istifrâğ olur.

el-'Alâmât: Onun 'alâmâtı şehvet-i bâhım sukkûtu ve idrâr ve da'f-ı şulb ve şulbde veca'-ı leyyin olmak olur ve ba'dı kerre bedende nehâfet dahi olur.

el-Mur'alecât: Külye hüzâline ve zübülüne sükker ile lübüb ekli nâfi'dir lübb-i cevz ve nârecîl ve bunduk ve fustuk ve hâşhâş ve hımmaş ve bâkılâ ve lübîyâ mişlliler gibi. Ve kezâlik şuhûm tenâvülü dahi nâfi'dir şahm-ı decâc ve şahm-ı ıvezz ve keçi böbreği şahmı mişlliler gibi ve şahm ile müt-tehâz olan hubz-ı hârri tenâvül dahi nâfi'dir. Ve onların içinde edviye-i müdirre ve mu'kavvî olan efâvîh katılır edviye müdirre devâyı külâya işâl ve efâvîh kuvveti tahrîk eylesin için. Ve ba'dı kerre lükk mişlliler ve lüzüreti ve düsümeti olanlar dahi halî olunur külye lahmının cevherini takviye eylesin için. Ve onlara şürb-i leben nâfi'dir ve kezâlik leben ahz olunup şülüşü

veyâhûd rubu'u miqdâr terencebîn ile taḥḫ olunduktan sonra sakıy olunur. Ve kaçan külye ya'ni hayvân böbreği daḫḫ ve taḥḫ olunup tatyîb olunsa ve üzerine muḫavvî ve müsemmin ebâzîr ve efâvîh vaḍ' olunsa nâfi' olur. Ve onlara ḥumlan ve firâḫ luḥûmundan ve rû'ûs-i ğanemden ve edhân-ı 'atı-reden ve lübûb-ı mezkûre edhânından ve ḥâşşaten elye dühnünden ḥuḫun ittiḥâzı dahi nâfi' olur eger onun içine bir semiz külye dahi ḥalt olunur ise o dahi nâfi' olur ve onlara müşâbih nesnelere dahi nâfi' olur.

Nüşa-i Huḫne: Ḥarûf-ı semîn re'si bir kıdrın içine vaḍ' olunup üzerine bir buçuk kışt su şabb olunur ve kıdr tatyîn olunup bir gün ve bir gece tennûra vaḍğ olunur ve o müddette re'sin laḥmı 'azmından müfâraḫa eder belki 'izâmı dahi birbirinden müfâraḫata ḫarîb olur ba' dehu ona semn ve zanbaḫ ve 'uşâre-i kürrâştan bir şey² ḥalt olunur ve eger onda birincân ya'ni iki nev' birinc,²³⁶ kezâlik ḥasek ve muġaş ve ḫulbe ve medkûk bezr-i ḥaşḫaş dahi taḥḫ ve başaldan bir kuvvet aḫz olunsa o huḫne eced olur. Ve eger farḫ-ı teşhîne ḥâcet olur ise onda dühn-i ḫurva ve dühn-i kuşt dahi kılınır ve istidâl için dühn-i kırtım kılınır. Ve kezâlik leben-i ḫâlîb ile ḫalbi sâ'atinde ve ḫarâreti bâkıye iken ihtikân olunsa cidden nâfi' olur. Ve nâr üzerinde ḫalîlen o lebeni teşhîne ḥâcet olur ise teşhîn dahi olunur. Ve biz âkrabâdîn-de ḫuḫun-ı uḫrâ ve lübûbdan mütteḫaz ve bu bâbda nâfi' biraz edviyeler dahi zıkr eyleyiz.

Dördüncü Faşl Ḍaf-ı Külye Beyânındadır

Ve ba'ḍı kerre ḍaf-ı külye sū-i mizâcdan olur ve onun erde'i müstaḫkem olan sū-i mizâcdan ḥâdiş olan ḍaf olur. Ve ba'ḍı kerre hüzel-i külyeden külyeye ḍaf 'arîḍ olur. Ve ba'ḍı kerre külye mecârîsinin ittisâ'ı ve infitâhı ve iktinâz-ı kıvâmının tehelhülü ile dahi külyeye ḍaf 'arîḍ olur ve bu vechle 'arîḍ olan ḍaf külyeye ḥâşş olur ya'ni o ḍafa 'uḍv-ı âḫer müşârik olmaz ve bu bir nev' ḍaftır ki o ḍaftan nâşî külye mâiyyeti müstaşḫib olduğu demden taşfiye ve temyîzde 'âcize olur ve 'urûḫ ba'ḍı kerre selîme ve ba'ḍı kerre ğayr-i selîme olur ve onun sebebi keşret-i cimâ' ve müdirrât isti'mâlinin keşreti ve keşret-i bevl ve min-ğayri tedrîcin ve itiyâdin ḫayla

236 Birinc mâş ḫadrinde bir ḫabbedir ve iki nev'dir, biri mürâḫḫaş-ı beyâḍ ve sevâd ile mürâḫḫaş ve biri ğayr-i mürâḫḫaşır.

ve rükûb-i hayla ta'arruğ ve külāya işābet eden ta'abın küllîsi ve şademâtın küllîsi olur. Ve bu esbāb kabîlinden olur kıyām-ı keşir ve sefer ve huşuşan māşiyen sefer.

el-Alāmât: Bi-sebebi'l-mizāc hādiş olan da'f-ı külāya hüžāl 'alāmetleri delālet eder. Ve mecārînin ittisā'ı hasebiyle ve külā lahmîyyetinde olan tehelhül ile 'arıđ olan da'f-ı külāda veca' lāzime olmaz belki ahyānen veca' olur ve onda şehvet-i ta'am kālîl olur ve bevl qable'l-inhidām ve 'urūka te'eddiden evvel māi olur.

Ammā ğidā 'urūka te'eddî eyledikten sonra ekşer-i emrde bevl ile dem ve ruṭubāt-ı ğalîze keşiren ħurūc eder ve onun ekşer-i bevli lahm-ı ğalîz ğusālesi gibi olur, zîrā külye-i da'fıfeye vārid olan māiyyetin ğalîzini rakîkından temyîz edip ğalîz ile tağaddî eylemekten 'acize olur ve keşiren o 'illet şāhibinin bevlîne demeviyyeti rüsüb edip zebedü'l-bahra müşābih bir nesne o zebed üzerinde tāfi olur ve bu vechle olan bevl 'urūk selîme oldukta olur.

Ammā 'urūk selîme olmasa o bevlede bir nesne mütemeyyiz olmaz ve ahlātın 'urūk-ı ğayr-i selîmede nuḍcu olmamakla o bevlede rüsüb ve tāfi nesne olmaz belki bevl 'alā-ħālihi baki olur. Ve her hâlde da'f-ı külyeye ve hüžālîne kılletü'l-bevl ve ejmā'dan 'aciz ve da'f-ı başar ve şudāc tābi' olur.

el-Mur'alecāt: O da'fin mizāc hasebiyle olanlarının 'ilācı mizācı mübeddil ve mu'addil olan ve mādde vār ise māddesini istifrag eden 'ilāclar olur.

Ve hüžāl sebebi ile olanların 'ilācı hüžāl 'ilācı olur.

Ve ittisā'-ı mecārî hasebiyle olan haqîkî da'fin 'ilācı o 'ilāc olur ki onunla esbāb-ı ittisā' men' olunur ve külye ve mecārî telzîz ve taḳviye olunur.²³⁷

Ammā esbāb-ı ittisā'ı men', terk-i hareket ve terk-i cimāc ve keşiren istiḥmām etmeği terk ve qarār ve sükûna ilticā ve terk-i müdirrāt olur.

Ammā külyeyi telzîz, muğarriye ve muḳabbıda ve mülzice ağdiye ve edviye ile olur.²³⁸

Ammā o keyfiyyatı olan ađdiye sevîk, qaseb, zu'rūr, sefercel, rummāniyye ki onun ittiḥāzı 'acem zebîb ve şāhm-ı mā'iz ile ola ve kezālik o

237 Zikri mürür eylediği üzere ittisā'-ı mecārîden hādiş olan da'f haqîkî da'f olur, zîrā o da'f külyeye hāşşır, bināen 'aleyh da'f-ı haqîkî diye kayd eyledi.

238 Ya'nî külāya taḥalḫulü ve tehelhülü izāle edip teksîf eden eşyā evşāf-ı mezkûresi olan edviyelerdir.

meşûsât ve qarîşât ki onun ittihâzı habb-ı rummân ile ola ve kezâlik müzze ve hâmiða olan ‘uşârat ve küzbere ile muṭayyeb olan ḥall bi'l-cümle bu mezkûrlar o ‘illette telezzüz-i külāya nefi olur.

Ammā telezzüze sebep olan edviye o ‘uşârat-ı kâbîdâdır ki ṫin-i Ermenî ile ve şamğ ile maḥlûṫ ola. Ve sevîk ve kaseb ve sefercelden ve verdden mütteḥaz dımâdın dahi o bâbda nefi olur ve onlar mecrâsına cārî dımâd dahi nâfi‘dir. Ve o merâhim dahi nâfi‘dir ki ḍaf-ı kebidde ve ḍaf-ı mi‘dede zıkr olundu.

Ammā külāyı takviye eden eşyâ hüzál bâbında zıkrî cāi olan ağdiye ve ḥuḳun ve ma‘cünât-ı müsemminelerdir. [406a] Ve vâcib olur ki onların aḥlâtında kavâbiḍ ziyâde oluna, meselâ hüzál bâbında zıkr olunan ḥuḳnede kaseb ve sefercel ziyâde oluna ve onda elbân-ı liḳâḥ u ni‘âc dahi isti‘mâl oluna, zîrâ elbân-ı mezkûre külāyı takviye ve cem‘ ve telzîz eder.

Ve ḍaf ḥasebiyle külāya ‘arıḍa olan emrâdın küllîsine menfa‘atte elbân-ı ni‘âcın nazîri yoktur ḥuşûşan leben-i ni‘âca ṫin-i Ermenî ḥalṫ oluna. Ve me‘külât-ı sâire ile bir ḥayvânın külyesi tenâvül olunmak dahi nâfi‘dir ve ona nâfi‘ olan sâir eşyâ ḥalṫ olursa ziyâde nâfi‘ olur.

Beşinci Faşl Rîh-i Külve Beyânındadır

Ba‘dı kerre külvede rîh-i gâlize tevellüd eder ve külveyi o rîh temdîd eder. Ve külvede rîh olduğuna min-ğayri şüflün veca‘ ve temeddüd delâlet eder ve onda ḥaşât ‘alâmâtı olmaz ve bir mevḍi‘den mevḍi‘-i âhere intikâli olur ve ḥavâ üzere ve ḥaḍm-ı ceyyid üzere o a‘râḍ kıllet üzere olur.

el-Mu‘âlecât: O ‘illet aşḫâbına vâcib olur ki ağdiye-i nâfiḥa isti‘mâ- linden ictinâb üzere olup müdirrât-ı riyâḥ olan nesneleri şürb eyleye ve o müdrir büzür ve bezr-i sezâb ve faḳddır, mâ-ı ‘asel ile veyâḥûd cüllâb ile bi-ḥasebi’l-hâl onlar şürb olunur ve kemmûn ve bâbünec ve şibt ve sezâb-ı yâbis ile dımâd olunur ve o edviye ile ve dühn-i kuşṫ ve zeytün ve onların emşâliyle kimâd olunur.

Altıncı Faşl Veca'-ı Külye ve Kezâlik O Veca'ın Mu'âleceleri Beyânındadır

Veca'-ı külâ veremden veyâhüd rihten veyâhüd haşattan veyâhüd daftan veyâhüd kuruhtan hâdiş olur. Ve ba'dı kerre veca'-ı külâyâ daft-ı istimrâ ve sukût-ı şehvet ve gâseyân tâbî' olur ve bundan aqdem zikr olunan aqsâm ve onların mu'âlecâtı senin ma'lûmun oldu.

Ve eger veca' müştedd olur ise sana vâcib olur ki felüniyâ ve akrâs-ı kevkeb ve o mecrâyâ câri olanları veca' teskîn olunca kadar isti'mâl ve mu'âvede eylesin ve ba'dehu çilete mu'âlece eylesin ve âbzenât isti'mâli evcâ'-ı külâda şedîdü'l-menfa'at olur huşûşan miyâhında ebvâb-ı sâbıkada zikr eylediğimiz üzere edviye-i müleyyine ve veca'ı müsekkine tabh oluna.

Ve benâdık-ı büzür isti'mâli külye ve meşâne mu'âlecelerinde lâbüdd ve lâzım olur huşûşan zât-ı kuruş olan külye mu'âlecesinde ziyâde lâzım olur, lâkin veca' olur ise büzür isti'mâli hatırlı olur, zîrâ büzür veca'ı cezb ve inzâl eder ve hâzm ve rey muhaddirattan dahi onlarm ictinâbını iktidâ eder. Binâen 'aleyh teskîn-i veca'da mâ-ı fâtır isti'mâli ile iktifâ onlara nâfî' olur ve gerektir ki mâ-ı fâtiri isti'mâl dahi tahdîr ve cezb edince kadar tatvîl olunmaya, bu işâretü sen fehm eyle. el-Hamdü lillâhi 'ale'l-itmâmi ve's-şalâtu ve's-selâmu 'alâ-seyyidi'l-enâmi 'adede mâ-yüktebü bi'l-aqlâmi mâ-dâme'l-ibtidâu ve'l-ihtitâmu. Allâhümma'ğfir lî ve li-vâli-deyye ve li-cemrî'l-mü'minîne.

İkinci Maqâle Külyenin Min Külli'l-Vücüh Evrâmı ve Teferruq-ı İttişâlâtı Beyânındadır O Dahi Fuşülü Müstemiledir

Evvelki Faşl Külyede Olan Evrâm-ı Hârre ve Dübeyle Beyânındadır

Külyede olan evrâm-ı hârre mevâddı hasebiyle muhtelif olur, onun ba'dısı dem-i galîzden ve ba'dısı dem-i raqîk-i şafrâvîden hâdiş olur ve ba'dı kerre dahi verem-i hârr bi-hasebi'l-emkine dahi muhtelif olur, zîrâ ba'dısı cirm-i külyede ve ba'dısı cânib-i tecvifte ve ba'dısı gîşâ-i mücellil cânibin-

de olur ve kezâlik ba'cdısı cihet-i hâlibe mâil ve ba'cdısı cihet-i em'âya mâil olur ve ba'cdısı cihet-i zahra veyâhûd cihet-i mecrâya ve fevke mâil olur.

Ve ba'cdı kerre verem külyelerin ikisinde olur veyâhûd külye-i vâhidede olur. Ve ba'cdı kerre verem cem'-i midde eder ve ba'cdı kerre cem' eylemez. Ve cem'-i midde eden verem münfecir oldukta meşâneye münfecir olur ve inficârm bu sınıfı sair inficârdan ecved olur veyâhûd külâya mülâkî olan em'âya münfecir olur ve ona inficâr def'-i tabî'at ile olur, nitekim zâtü'l-cenbde 'izâmda olan mevâddı tabî'at zâhir-i bedene def' eylediği gibi. Ve ba'cdı kerre o veremin inficârı mevâddm kebidde rücû'uyla ve kebid-den mäsârîkâya ve mäsârîkâdan em'âya indifâ'ıyla olur.

Ve mevâdd-ı veremin külyeden em'âya keyfe mâ-kân indifâ'i cidden redîr olur. Ve fedâ-ı cevfe ve mevâddi'ni hâliyeye dahi mündefîc olur ve bu şürette o mevdi'ni ba'cdı edip mevâddı ihrâca hâcet olur. Ve ba'cdı kerre dahi verem-i külye münfecir olmayıp cem' olunan midde onda bâkıye kahr; bu dahi ba'cdı kerre batla mü'alece olunur.

Ve cem'ân evrâm-ı külye tahaccüre sür'at eder ve ne keyfiyyette tahaccüre sür'ati olmaz ki külye haşâtı inbât eder.

V kaçan külyede verem-i hârr olsa hummâdan hâli olmaz ve ba'cdehu ona ihtilâf hâdis olur ve ihtilâfın hudûsu veremin 'izamı ile hicâbın ona iş-tirâkinden olur. Ve ihtilâfa mü'eddî olan verem kıttâl olur huşûşan ihtilâfa delâil-i rediyye muvâfaqat eyleye. Eger 'aqlin ihtilâfına delâil-i ceyyide muvâfaqat eder ise o veremin inficârıyla selâmete tevaqqu' olunur. Ve bu mişlli veremin inficârında ba'cdı kerre külye şahmından bir şey' hurûc eder, bir şibr tülünde şa'r-ı aħmer gibi nesne dahi zuhûr eder.

Ve verem-i külânın ekşer-i esbâbı bi'l-cümle bedenin imtilâsı veyâhûd külye müşârik olduğu 'uğvların imtilâsı olur ve o imtilâ dahi demin kem-miyyeti ve keyfiyyeti ile olur yâhûd sahc-ı haşât ile ve elem ve darbe ile veyâhûd külye katında bevl muhtebes olup temdîd etmekle verem hâdis olur, zîrâ bu mezkûrlar ve emşâli külyeyi tevrîm eder.

Ve külyede olan evrâm-ı hârr taşallübe sür'at eder ve o zamân şalâbetin 'alâmâtı zâhir olur. Ve çok kerre beline himyân şedd eylemek külyeyi tevrîm eder.

el-‘Alâmât: Külye evrâmından verem-i hârrın ‘alâmetleri hummâ-ı lâzı-me olur, o hummâda evâil-i ribc²³⁹ gibi ğayr-i muntazama feterât ve heyecânât mişlli hâlât olur. Ve sâire hummayâtın evâilinde olan nabđın şığarı bunda miqdârı bunda şığar²³⁹ olmaz ve bunun hummâsında eţrâf huşuşan yedler ve ricller bâride olur ve iltihâbla maĥlût iĳşirâr olur ve nâhiye-i külyede şığal ve temeddüd ihsâsı dâimî olur ve eşyâ-ı müdirre ve ĥirriفة ve mâliha ve ĥâmiđanın onlara idrârı olur ve bi-ĥasebi'l-mâdde iltihâb olur.

Ve bir nev²³⁹ veca²³⁹ olur ki gâhice hâyice ve gâhice sâkine olur huşuşan o verem dübeyle olur ise o ĥâlin vücüdu müteĥakkıka olur. Ve veca²³⁹ın sükünü cirm-i külyede olan veremde evrâm-ı sâire veca²³⁹ın sükünlarından ekşer olur, ammâ ğışâ katında ve ‘alâka katında olan veremin veca²³⁹ı ‘azîm ve şedîd [406b] olur ve intişâbdan ve suşâl ve ‘uţastan o veca²³⁹ men²³⁹ eder.

Ve veremin müstekarrı bir miĥâd üzere olmaz ise ona nuşbe şurûbetli olur ve eger o kimse istilkâ eder ise elemi eĥaff olur ve inbiţâh ya‘nî yüz üstüne yatmakta külye asılmakla onda elem istilkâdan eşedd olur ve istilkâ onların eĥaff-ı nuşbeleri olur.

Ve baçdı kerre veremin ‘ızamı ile bu ‘illetin hummâsı iştîdâd edip iĥtilâţ-ı zihne mü‘eddî olur müşâreket-i ĥicâb ĥasebiyle. Ve mi‘deye ve ke-bide müşâreket ile kay-ı mirreye mü‘eddî olur. Ve baçdı kere veca²³⁹ yüze ve gözlere muttaşıl olur. Ve o veremin mevâddi em‘âyı dağt etmekle baţnı ĥabs eder.

Ammâ bevl o veremde evvelâ ebyağ olur sonra aşfer-i nârî ve ğayr-i mümtezic olur ve ondan sonra aĥmer olur. Eger mânın beyâdı dâim olursa şalâbet-i âtiyeyi veyâĥüd o veremin dübeyleye istihâlesini inzâr eder. Ve bi'l-cümle kaçan bu ‘illette bevl lezic-i ebyağ olur o ĥâl üzere dâim olur ise delîl-i redî olur. Ve kaçan mâ²³⁹ rüsübü aĥz edip o rüsüb maĥmüd olursa veremin şey²³⁹-i âĥere istihâlesiz nuğcunu îzân ve îlâm eder. Ve kaçan veremin evâil-i eyyâmı mürür edip ve bevl yine şâfî ve rakîk olduĝu ĥâlde bâķî kalsa verem tarîk-i cem²³⁹de veyâĥüd tarîk-i taşallübeddir.

Ve veremin cirm-i külyede veyâĥüd ğışâ ĥurbünde olduĝu bundan aĥdem bizim zikr eylediklerimizden ma‘lûm olur. Ve veremin külye-i yümnâda veyâĥüd külye-i yüsrâda olduĝu idţicâ‘la ma‘lûm olur, hangi tarafta verem

239 [Yazmada Ragıp Paşa'nın aksine "şaĝır"]

var ise o tarafı idticâc o tarafın muqâbiline idticâc'dan eshel olur ve kezâlik külyenin kebid cânibinde olan nâhiyesinde imtidâd olur ise verem yümñâda ve meşâne cânibinde olan nâhiye-i külyede ve esâfilde imtidâd olur ise verem yüsrâda olduğu ma'lûm olur ve iki 'alâmet-i mezkûreler ma'an mevcûd olur ise verem külyelerin ikisinde dahi olduğuna delâlet eder.

Ve kaçan verem dübeyle olsa şüfl cidden 'azîm olur ve sen dübeylesi olan külyeyi küre mişalinde batın içre mevcûd bir nesne ihsâs edersin. Ve kezâlik dübeyle-i külye 'illetinde batının hâlî olan mevâdî'inde nefha 'ârîda olur ve a'râd cidden şedîde olur ve batında vahz-i²⁴⁰ şedîd ihsâs olunur, ammâ verem-i yesârî fevka'l-ünşeyeyn ihsâs olunur.

Ve 'adal-i şulbde olan bi'l-cümle veremde veca' 'azîm olur. Ve kaçan mevâdd nuç eylese hummâ hafîfe olur ve kuşa'rîret ziyâde olur ve bevl ğalîz ve rüsüb-ı hasen ziyâde olur ve verem münfecir olsa o nâfiğ zâile olur.

Bu terceme Kânûn nüshasının tercemesidir ammâ Mücez'in ve Sedîdî'nin 'ibâreti budur: واذا انفجرت زالت الحما وحصل نافذ للمخرج المادة عند مرورها بالأعضاء الحساسة إنتهآ. Şahîh otân Mücez nüshasıdır.

Ve eger middesi beydâ ve melsâ ve ğayr-i muntûne olup bevlle ğurüc eylese ecved olur ve kezâlik o ğâric dem ve kayĥ ebyad olsa yine ecved olur ve ammâ bunların hilâfı üzere olan bi-hasebi'l-muĥâlefe erde' olur ya'nî muĥâlefet kalîle olur ise redâ'et dahi kalîle olur ve keşîrû'l-muĥâlefet olan kesîrû'r-redâ'et olur.

el-Mu'âlecât: Bu bâbda mu'âlece evvelâ faşd ile olur, eger demde ğalebe olur ise bâsilîkten faşd ile sebep-i verem kaç olunur. Ve ba'dı kerre bâsilîki faşda mâbiğ-i rûkbeyi faşd bi-hasebi'l-ĥâce itbâf olunur ve eger mâbiğ-i rûkbe zâhir olmaz ise onun bedeline şâfin faşd olunur.

Ve kezâlik sebep-i 'illet evvelâ ishâlle dahi kaç olunur, eger o sebep dem ile aĥlât-ı ĥâdde ise ve o ishâl ĥasbe mâ-emken ĥukun-ı leyyine-i lu'âbiyye isti'mâli ile olur. Ve müşilâtın efdali mâ-ı cübn ve ĥıyârşenber olur. Ve mâ-ı cübn ile mevâdd em'âya imâle olunur ve onda ğasl ve cilâ ve tebrîd ve indâc ve ĥurûĥu ıslâĥ keyfiyyâtı olur. Ve ĥıyârşenber ishâl eder ve kezâlik mevâdd-ı veremi rıfĥ ile indâc eder. Ve keşîrû'l-mizâc olan mâ-ı sükker ve

240 Tab' ile olan nüshada "vahz" bedeline "veca" vâki' olmuştur, "vahz" dahi veca'dan bir nev'dir.

‘asel dahi hıyârşenber gibidir. Ve hasbe mâ-emken hılt ta‘dîl olunup ba‘dehu ishâl olunmak ef‘dal olur. Ve vâcib olur ki ishâl ‘anîf ve kavî olmaya, zîrâ kavî ve ‘anîf ishâlde hılt-ı keşîr külye civârında olan em‘āya munşabbe olup çarar-ı ‘azîmi olur. Ve verem mu‘alecesinde mâ-ı şa‘îr iltizâm olunur.

Ve vâcib olur ki o verem şâhibine elbette müdirrât isti‘mâl olunmaya ve büzür ve benâdıq-ı büzür dahi isti‘mâl olunmaya ve huşuşan beden-i ğayr-i naķîde isti‘mâlinde ziyâde hâzer olunur, zîrâ ğayr-i naķî beden aşhâbında müdirrât isti‘mâli ile ahlât külyeden ziyâde nâzile olur ve müdirrât isti‘mâliyle ğayr-i nağic olan ahlâtı külyeye imâlenin haţar-ı ‘azîmi olur. Ve kaçan ahlât nuçc bulsa o zamân idrâr olunur. Ve bu nükte için mehmâ-emken şürb-i mâdan bu mişlli vakhte men‘ olunur her ne kadar şürb-i mâ’ verem-i külyeye min-vechin ‘ilâc ise, zîrâ külyede olan evrâm-ı hârreye suyun tebrîdi ve tertîbi hasebiyle nefî vardır velâkin su idrârı hasebiyle veremi iz‘âc eder ve o suyun cevheri nâhiye-i vereme munşabbe olup cevher-i vereme müzâhame eder. Ve mâ-ı keşîrin hareket hasebiyle hâdis olan çararı keyfiyeti hasebiyle olan nefînden ezyed olur ve ma‘a-hâzâ o mâ-dürüründe kendi ile ma‘an külye nâhiyesine ahlât-ı rediyye îrâd edip o vech ile dahi idrârı olur. Ve eger mâyı isti‘mâl gerekli olur ise vâcib olur yi mâ-ı meşrûb ‘azb ve şâf ve bârid ola, şürbü reşf²⁴¹ ve maşş tarîkiyle ola ve bürüdeti mâni‘-i nuçc olmak mertebesine bâliġa olmağa. Ve onlar laħmdan ve ħalâvâtan tecennüb ederler, ammâ mâ-ı hârîr onlara muğîr olur ve kezâlik bi’l-fi‘l kavî ħarâreti olan nesnelere küllîsi dahi muğîr olur. Ve bi’l-cümle mâ-ı keşîr mürûr ve hareketinde külyeyi it‘âbdan ħâlî olmaz.

Ve evrâm ve ħurûha sükûn gibi nâfi‘ bir nesne olmaz. Ve ħammâmât onlara muvâfiķ olmaz lâkin evrâm-ı hârreye ba‘de’l-inĥîţâf muvâfaķati olur.

Ve vâcib olur ki ibtidâ-i veremde meşrûbât ve aţliye ve ħuķundan ve onlar mişllilerden mâni‘ ya’nî râdi‘ olan edviye isti‘mâl oluna ve ba‘dehu o mâni‘e cālî ve mürĥî ve mündic olan bir şey’ veremin şıġarı ve kiberi hasebiyle ħalt oluna ve ba‘dehu cevâlî ve mürĥiyât isti‘mâl oluna ve vâcib olur ki cevâlî ve mürĥiyâtan lez‘i olmayan edviyeler ihtiyâr oluna.

Ve verem ‘azîm olup lez‘i olan kavî devāya muĥtâc olur ise onu isti‘mâlde şavâb olan budur ki lez‘i olmayan edviye ile kavî ve lâzi‘ olan edviye

241 “Reşf” iki şefeh ile suyu ħalîlen ħalîlen şürb eylemektir, maşş ma’nâsma.

hâlt olunup ğayr-i lâzîc lâzîc'den veznen ekşer kılına. Ve kezâlik o veremde ahlâṭ-ı lezzâ'a olur ise o ahlâṭ istifrâğ olunmaz belki vâcib olur ki külyeye ve evrâm-ı külyeye muvâfık aḥsâ mişli ağdiye ile o hıltın keyfiyyeti kesr oluna ve o aḥsâ lez'î olamayan ağdiyeden ola.

Ve vâcib olur ki 'alîlin ahlâṭının rikḫat ve ğılzatte hâli ta'arrûf oluna ve kezâlik cevher-i ahlâṭın şıḫhat ve fesâdı ve hılt-ı âḫer olduĝu ta'arrûf oluna ve meblaĝ-ı ahlâṭ ya'nî ḳalîl ve keşîr olduĝu dahi ta'arrûf oluna ve bu ta'arrûfler ḫasebiyle veremi mücib olan hıltı edviye ile muḳâbele oluna, ḳalîle ḳalîl ile ve keşîre keşîr ile kemmen ve keyfen muḳâbele oluna. Ve ḫiddeti ḳalîle olan edviye isti'mâline iktidâr oldukça ḫâdde olan edviye isti'mâl olunmaz.

Ve kaçan verem nuḍc-ı tamm ile nuḍc bulsa ve nuḍcun tamâmı bevlî delâleti ile müte'ayyen olsa ona bûzür ve beḫâdık ve mâ-ı şa'ır ve o mişli müdirrât saḳy olunur ve ḳable'n-nuḍc ona müdirrât saḳy olunmaz ḫuşûşan ahlâṭ-ı rediyye oldukta müdirrât saḳyına aşlâ meşâğ olmaz. Ve ba'dı kerre müdirrâtı saḳy şıḳal-ı ḫdâs eder velâkin yine o müdirr bi-'aynihi şıḳal-i ḫâdişi def' eder, binâen 'aleyh onun ḫudûsundan mübâlât olunmaz.

Ve veremi işlâḫ ve hılt-ı rediyye için isti'mâl olunan tedbirlerin evlâsı [407a] ḫuḳundur, meşrûbât isti'mâli evlâ deĝildir, zîrâ ḫukun vereme ve mevdi'-i illete ḳuvveti şâbite iken vâşıl olur ve ma'â-zâlik cihet-i fevḫten ḫuḳne ahlâṭ-ı rediyyeyi meşrûbâtın iḫdârı miḳdârı iḫdâr eylemez ḫuşûşan müshilâttan meşrûbâtın iḫdârı ḫuḳunun iḫdârından ziyâde keşîr olur. Ve vâcib olur ki bu bâbda isti'mâl olunan ḫuḳun ḳülinc bâbında olan ḫuḳun mişli olup selis ve ğayr-i müstekrehe ve ğayr-i müzâḫime ola ve mülim ve muḫırr olmaya. Ve ḫıyârşenber mu'âlecât-ı külye beyninden ne güzel mu'âlecedir, zîrâ ḫuḳun ve meşrûbâtın hangisinde ḫıyârşenber vâḳi' olsa bi-ĝayri 'anîfin istifrâğ eder ve veremi inḫâc eder.

Ve kaçan bedenîn naḳî olduĝu senin ma'lûmun olursa ve verem dahi şaĝîr idiĝi bili[ni]r ise ba'dı kerre o vereme keşîrü'l-mizâc mâ-ı 'asel ve mâ-ı sükker saḳyı kifâyet eder, zîrâ o miyâḫın cilâsı ve telṫîf ve taḳṫî'i olmakla ba'dı kerre bilâ-lez'in taḫlîl eder. Ve bu bâbda evvel-i emrde nâfi' olan eşyâ mâ-ı şa'ırdir, ba'dı edhân ile isti'mâl olunur. Ve 'uşâretü'l-ḫilâf ve 'uşârât-ı bâride edviye-i muṫfi'e ile taḫmîd ve bezr-i ḳaṫûnâ lu'âbını saḳy

cem'ân bu mezkûrlar eşyâ-ı nâfi'adan olur. Ve ba'dı kerre leben saqy olunur her ne kadar iltihâb var ise dahi ve vâcib olur ki lebeni saqy bizim vaşf-ı sâbıkımız üzere ola. Ve bunlardan sonra haţmî ve hubbâzâ ve bezr-i kettân ve dühn-i verd ve bevâridden bir şey' dahi o ahlâta idhâl olunup ihtikân olur ve daķık-i şa'ir ve benefşec ve bâkile ile tağmîd olunur ve âhir-i emrde devâ-i bârid terk olunup bedeline hulbe ve bâbûnec ve o mişlliler ziyâde olunur ve onların dühnü dühn-i şîrec ve dühn-i kırtım ve hâricden mündic olup teşhîni eşedd olan edviye ile tağmîd olunur ve edhân-ı müsahhûne içre şüftan bir hırķa ğams olunup onunla dahi kimâd olunur ve şibt ve haţmîden bir kuvvet olan nesne içine dahi o hırķa ğams olunup onunla dahi kimâd olunur ve onun dımâdâtı daķık-i hınţa ve mâ-ı 'asel maţbûhundan ittihâzolunur ve varaķ-ı hulbe ve kerneb ve aşı-ı süsen ve şibt ve haţmî ve bâbûnec bu edviyelerden şîrec ile habîşa kilindikten sonra dımâd ittihâz olunur ve senin için edviye-i dımâdiyye-i mezkûreye benefşec ve şuhûm-ı müleyyine ziyâde eylemek câiz olur ve ba'dı kerre dahi veca' sebebi ile haşhâştan bir şey' dahi idhâle hâcet olur ve kısr-ı luffâh o verene muvâfık olur.

Ve indâc-ı dübeyle için müsta'mle olan edviye-i kavıyyeden olur mâ-ı 'asel ile meslûk olan tîn. Ve o meslûku mâzeryûn ve îresâ ile taķviye eylemeĝe dahi hâcet olur ise onu dahi işle. Ve meşrûbât-ı mücerrebendir bezr-i kettân iki mişķâl, neşâ bir mişķâl ve bu mecmû' iki şerbettir. Ve kaķan nuçc tamâm oldukta meşrûbeten ve maħķûneten müdirrât isti'mâl eyle. Ve dımâdattan ba'ddır o dımâd ki kemâfîtûs ve ca'de ve futrâsâliyûn ve fikâh-ı idhîr ve sünbül mişlliden ittihâz oluna.

Ve vâcib olur ki hâl-i veca' ta'ahhüd oluna ve veca' hasebiyle olan ķalaķ ve ıdţırâb zikri mirâren mürür eden müsekkinât ile teskîn oluna ve mevşûf olan âbzenât ile dahi teskîn oluna. Ve ba'dı kerre muħricu's-süfl olan huķne veca'ı teskîn ve 'alîli tervîh eder müzâhimi izâle ve telyîn etmekle. Ve eger o huķne ile süfl ihrâc ve veca' teskîn olunmaz ise tecfife hâcet olur faşd etmekle ve beyne'l-ķaţan ve 'ş-şulb rıfķ üzere mehâcim vağı ile ve ba'dehu şart etmekle ve içinde haţmî ve ķaysûm ve bâbûnec taħķ olan zeyt-i hârr içine maĝmûs bir şüfe ile tekmiğ etmekle ve bezr-i kettân mişlli ile dımâd etmekle. Ve ba'dı kerre dımâdı ca'de ve kündür ve kırsenne ve şem' ve dühn-i süsen ile taķviyeye hâcet olur. Ve ba'dı kerre edviye nüfûz eylesin

için evvelâ mevdi^c-i dımâda mihceme vaq^c edip ve ba^cdehu şart-ı hafifile şart eyledikten tekmi^d ve ta^dmi^d olunur. Ve ba^cdı kerre dahi müdirre-i bāride olan büzür miqdār-ı kalil hārre-i laṭife ile muḥaddirātтан bir şey^o ile saḳy olunmaḡa ḥacet olur, enīsūn kirsenne ile ve miqdār-ı yesīr afyūnla o muḥaddir taḥdīr olunur ve felūniyā bu bābda efdal-i devādır.

Ammā dübeylenin ‘ilāc-ı ḥāşşı eger o dübeyle cem^c edeceḡi ma^clūm olur ise vācib olur ki bundan aḡdem bizim zikr eylediḡimiz devā-i mündic ile dübeylenin cem^cine i‘ānet oluna ve onun kuvveti ziyāde kılına ‘ilk-i buṭm ve encüre ve efsentīn ve iresā ve daḡıḡ-ı kirsenen mişlliler ile. Ve ba^cdı kerre dahi o devāda aşl-ı faşerā ve mazeryūn ve zibl-i ḥamām kılınır. Ve ba^cdı kerre ‘asel ile tīn taḡlī onlara kifāyet eder. Ve vācib olur ki ḥuḡunda ve eşribede bi-kuvvetin mündic olan edviye isti^cmāl oluna ve kimādāt-ı mezkūre taḳviyesi vācib olan edviye ile taḳviye oluna.

Ve ba^cdı kerre nuḡcun buṭuna sū-i mizāc-ı ḥār u mültehib sebeb olur. Ve kaçan mizāc ta^ddīl olınsa nūdc ḥādīs ve ḥāşı olur ve mizāc-ı mezkūru ta^ddīl şürb-i elbān ve elbān ile ihtikān ile ve adıme ile olur ve inḋac için ihtiyāl olunup bi-taḡab bāride ve bi-l-‘arad ḥārre olan edviye ve işyā^o isti^cmāl olunur, meşelā mā-ı ḥār içine ikād ve iclās olunur; eger münfecir olmaz ise müfeccirāt ve ḥuḡun-ı ḥādde ḥattā içinde ḡarbaḡ ve kıssāu'l-ḡimār ve şūm olan ḥuḡne isti^cmāl olunur ve onlara müzāheret ve mu‘āvenet olunup ḡaricden kimādāt ve dımādāt vaq^c olunur ve vecc ve fencengüşt mişlli müdirrāt-ı ḳaviyye dahi isti^cmāl olunur, veccde ve fencengüştte bu bābda ḡāşşıyyet-i ‘azīme vardır. Ve müfeccirāt-ı ḳaviyyeden olur, dār-ı şīnī ve ḡurf. Ve kaçan verem münfecir olsa bi-kuvvetin müdirir olan edviye isti^cmāl olunur ve zikri ātī olup ḳurūḡ-ı külye için mu‘adde ve müheyā olan edviye-i mülḡime isti^cmāl olunur.

İkinci Faşl Külyede Olan Verem-i Balḡamī Beyānıdır

Bu verem-i balḡamın esbāb-ı ḡudūsuyla ḡādīs olur.

el-‘Alāmāt: Verem-i balḡamīde şıḳal ve temeddūd ve ef‘āl-i külyede ḳusūr olur ve onda iltihāb olmaz ve ba^cdı kerre yüzde ve gözde ve sāir bedende terehhül olur ve menī onda cidden raḡb ve raḡık ve bārid olur velākin menīnin o evşāfı ba^cdı kerre aşlābda olan āfet ile dahi olur ve ona maḡşuş

havâşş ve ʿalāmâtm bulunmadığı hâlde menînin o evşâfı külyede verem-i balğamî olduğuna ʿalâmet olur.

el-Muʿâlecât: Ve onun ʿilâcî ağmide-i müsaħħine ile ve müdirrât-ı münaqqıye ile olur ve vâcib olur ki onun muʿâlecesinde keşiren taʿvîl ğarın kendiye ve varağına ve dühnüne ve sezâba olup o edviyeler ħuđunda ve eşribede ve ağmidede istiʿmâl oluna.

Üçüncü Faşl Külyede Olan Verem-i Şulb Beyânındadır

O verem baʿdı kerre mübtedeʿe olup evvel-i zühürunda şulb ve katı olur velâkin ekşer-i hâlde evvelâ verem-i ħârr ħâdiş olup ondan şalâbete istihâle eder. Ve sebebi mevâdd-ı sevďâviyyenin o verem-i ħârre keşret üzere cereyânı veyâĥüd o verem-i ħârri berd taĥcîr veyâĥüd taġlîz etmekle şalâbete istihâle eder. Ve o verem mevâddının ʿadem-i nuğcuna dahi zıkr olunan ħarr ve berd sebep olur, zîrâ nuđc istidâl üzere olan ħarâret ile ħâşıl olur.

el-ʿAlâmât: Külyede ħâdiş verem-i şulbde delâlet eden eşyâlar bunlardır: O verem aşĥâbında şıkať-i şedîd olur, vecaʿ-ı muʿteber olmaz.

Verem-i ħârrdan istimâle eden verem-i şulbde vecaʿ heyecân eder ve verem-i şulbde iki ħađvede dikkat ve ħâder ve kezâlik iki veriklerde dahi ħader olur ve baʿdı kerre iki sâkta dahi ħader olup ziyâde idʿâf eder ve her hâlde sâklar ħaderden ħâlî olmaz. Ve bu veremin bi'l-cümle aşnâfında aʿďâ-i sâfilede hüzâl ve neĥâfet ve bevlde riĥkat ve kemmiyet-i bevlde yüsre ve kıllet olur, zîrâ verem-i şulb ħasebiyle külyede olan kuvvet-i câzibede ve kuvvet-i dâfiʿada đâf olur ve o đâf ħasebiyle mâiyyeti cezb ve defʿde ħalel olur ve o bevlde dahi nuđc olmamakla rakîk olur veyâĥüd bevlde kıllet ve riĥkatine sebep sedd olur, zîrâ südde mâ-ı mükedderi nüfûzdan menʿ eder ve kezâlik mâ-ı rakîkin dahi ekşerini nüfûzdan menʿ eder ve belki südde üsr-i bevl eder yaʿnî külliyyen bevlde ħabs eder ve verem [407b] sebebiyle kuvveti indâcdan menʿ eder ve baʿdı kerre onda tehebbüc ihďâş eder. Ve çok kerre südde ħasebiyle ħuruk-ı mâiyyet muĥtebese olup bedene rücʿ etmekle istiskâya müʿeddî olur, binâen ʿaleyh bu ʿillette dâimâ idrâr edviyeleri istiʿmâl olunmak vâcib olur.

el-İlâc: Külyenin verem-i şulbüne mu'alecede şalâbet-i kebidde zıkr olunan uşûlde ve edviyede te'emmül vâcib olur, zîrâ şalâbet-i kebidin tedbîri ve mu'alecesi bi-aynihi şalâbet-i külyeye dahi tedbîr ve ilâc olur. Ve dem-i sevdâvide keşret hasebiyle faşda hâcet olur ise o dahi işlenir ve o şarâb-ı büzür dahi nâfi' olur ki onda telyîn ve tahlîl ola, bezr-i mürr ve bezr-i kettân ve bezr-i haţmî ve hulbe ve kırtım ola; bu mezkûrlardan sefûfât ittiḥâz olunup bi-hasebi'l-hâce ona müdirrât dahi ḥalt olunur. Ve idrârda ifrât olunmaz, zîrâ ifrât üzere olan idrârıyla cemî'an raķık mün-defi'a olup ğalîz bâķî ve müteḥaccir olmakla şalâbet ziyâde olur belki bevl mürrâat olunur, her kaçan bevlde ğılzat rü'yet olursa bi-istidâl idrâr olunur, 'unf olunmaz ve kaçan bevl vakfe eyleye ya'nî kalîl olsa inḍâc olunur, zîrâ bevl naḍic oldukta ḥurûcu keşret üzere olur. Ve o verem-i şulbe merūḫât ve kimâdât nâfi'a olur. Dühn-i kuş ve dühn-i nârdîn ve zanbaķ ve dühn-i bâbūnec ve şibt ve dühnu'l-ġâr mişlîler ile temrîḫ ve tekmîd olunur. Ve ona nâfi' dımâdattan olur o dımâd ki bâbūnec [ve] iklî-lü'l-melik ve bezr-i kettândan mütteḥaz ola. Ve baḍı kerre muķl mişlîli ve uşşak ve sekbīnec şaḫm-ı dübb ve şaḫm-ı esed ve şaḫm-ı baķar ve iyvel muḫları ve bunların emşâli ile merhem ve dımâdât ittiḥâz olunup isti'mâl olunmaĝa hâcet olur ve kezâlik bâbūnec ve ve ḥasek ve iklîl ve besfâyec aḫz olunup saķy olunur.

Dördüncü Faşl Külye Qurūḫu Beyânındadır

Külye qurūḫunun esbâbı qurūḫ-ı säirenin bi-ayniḥâ esbâbıdır ve o sebebler teferruķ-i ittişâl esbâblarıdır ki o teferruķ-ı ittişâl teķayyuh edip qurḫa olur. Ve baḍı kerre ırķın inşidâ ve inficârından ve inķitâından qurḫa ḥâdiş olur ve o inşidâ ve inķitâ dahi külye emşâlinde zıkr olunan esbâbla olur. Ve baḍı kerre qurḫa dübeyle-i münfecire yâḫūd ḥaşât-ı müstahrice ḥasebiyle ḥâdiş olur. Ve baḍı kerre dahi aḫlât-ı mirâriyye vü büraķıyyenin saḫcı ve lüzüctin mültezık olduĝu maḫallden 'unf ile inķılâından ḥâdiş saḫc ḥasebiyle olur.

Ve külye qurḫasının redâ'eti meşâne qurḫasının redâ'etinden eķall olur ve külye ile meşane arasında vâķi' mecârî qurḫalarının redâ'etinden dahi külye qurḫasının redâ'eti eķalldır ve mecârî qurḫası redâ'eti külye ve meşâ-

ne kûrḥalarının redâ'etleri beyninde mütevasıttır. Ve sebebi budur ki 'uḍv-ı 'aşabî kûrḥalarının bür'ü 'uḍv-ı lahmî kûrḥası bür'ünden 'usretli olur.²⁴²

Ve mecârîde olan kûrûḥun sebebi ekşer-i hâlde mevâdd-ı şafrâviyye-i sâhice olur ve ḥaşât dahi olur.

Ve ba'ḍı kerre külye kûrḥaları müte'ekkile ve ba'ḍı kerre ğayr-i müte'ek-kile olur.

Ve çok kerre külye kûrḥasından o nevâşîr ḥâdiş olur ki onda bür' mu-taşavver olmaz velâkin seyelânı tedbîr ile o ḳadre tenzîl olunur ki bedenin nekâsı katında seyelân munḳaṭı' olur. Ammâ beden mümteli oldukça se-yelân eder.

Ve middesi ceyyid olan kûrḥadan keşîren ḥavf olunmaz ve ondan ittisâ' ve te'ekkül ḥavf olunmaz, ammâ middesi rediyye olan kûrḥa ittisâ' ve te'ek-kül ve 'aṭaba te'eddî eder ve külâsî münḥarîka olan kimse helâk olur. Ve çok vâkı' olur ki verem-i külyenin re'si ḥârice mâil olmakla ḥârice münfecir olur.

el-'Alâmât: Külye kûrḥasının 'alâmâtı budur: O kûrḥa aşḥâbının bevlin-de midde ve eczâ-ı şafrîyye olur ve kırsenneye müşâbih lahmîyyet-i ḥamrâ ḥurûc eder ve 'alîl külye mevâddinde elem iḥsâs eder ve ba'ḍı kerre kûrḥa ḥudûşundan muḳaddem 'alîl dem bevlî eder ve kezâlik o kûrḥaya dübeyle ve inḳilâ'-ı ḥaşâtın ḥâdiş veca' dahi teḳaddüm eder ve ba'ḍı kerre o kûrḥaya ḍarbe ve şadme vuḳû'u dahi delâlet eder.

Ammâ infitâḥ edilesi²⁴³ budur ki onda veca' olmaz ve onda bevl-i dem ḳalîlen ḳalîlen olur, zîrâ bevl-i demin sebebi fevḳ cānibinde dübeylenin in-ficârî veyâḥûd ırḳın inşidâ'ı olur ise o bevl-i dem iki veyâḥûd üç gün mü-temâdî olmak cāiz olur, ammâ üç gündən ziyâde ve ṭavîl olur ise o bevl-i dem infitâḥ ya'nî 'urûḳun feminin açılması ile veyâḥûd kûrḥa ḥasebiyle olur.

Ve eger dem bevlinin müddeti ṭavîl olup levninde tağayyür veyâḥûd o bevl-i deme şadîdin muḥâlaṭası olur ise o mişli dem bevlî ancak külâda

242 Külye 'uḍv-ı lahmîdir ve kûrḥasının bür'ü sühûletlidir; meşâne 'uḍv-ı 'aşabîdir, kûrḥasının bür'ü 'usretli olur ve mecârînin 'aşabiyyeti meşâne 'aşabiyyeti meblağına bâliğ olmaz ve külye gibi lahmî değildir, binâen 'aleyh beynehümâda mütevasıttır.

243 Ya'nî damarların ağız fethi olmakla dem tereşşuḥ edip bevl ile ḥurûcunun 'alâ-metleri.

ķurķha ĥasebiyle olur ve ona delâlet eder ve o bevl demevî bevldir ki muğıf olur, zîrâ o bevl-i demevî her ne miķdâr ķalîlen ķalîlen ĥurüc eder ise ve defecât-ı bevlın her defecâsında meblaĥ-ı dem ķalîl ise lâkin tevâtür-i bevl ile demden meblaĥ-ı keşîr istifrâĥ olunmakla đafâ müeddî olur.

Ve külye ķurķhası ile meşâne ķurķhası beyninde fark budur ki külye ķurķhasında bevl selis olup sühûlet ile ĥurüc eder, ammâ meşâne ķurķhasında bevl usretli olur ve külye ķurûķında ķuşûr-ı ĥamrâ ĥurüc eder ve meşâne ķurûķında ķuşûr-ı beydâ ĥurüc eder. Ve eger ķuşûr-ı beydâ meşänenin kendi ķurķhasının ķuşûru ise kibâr ve ĥilâz olur, meşâne mecârîsinin ķurķhasının ķuşûru şıĥar ve rakîķ olur. Ve kezâlik o ķurķhalar mevâği-i evcâc ile dahi fark olunur, zîrâ onlarda mevâği-i vecac muhtelif olur.

Ve ķurûķ-ı mecârîde vecac vasatta olur. Ve mecra-yı kağîb ķurķhası vecacı cümle vecacların mevâği-i esfelinde olur. Ve mecârî ķurķhasının vecacı bağı kerre şuşûbetli olup onda küllü sâatin talak ya'nî vecac-ı vilâdet gibi vecacın heyecânı olur. Ve bağı kerre maflûb olan fark kuvvet-i vecac la ĥâşıl olur, zîrâ meşâne ķurķhasının vecacı aşab olur uğv-i aşabî olup ĥissi ziyâde olmakla. Ve kezâlik külye ve meşâne her ne kadar mütevâtiren bevl-i demde müşterekler ise meşâne ķurķhasının miķdâr-ı bevli eķall ve onda iĥtilâţ dahi eķall olur.

Ve külâ ve meşâne ķurķhalarının aşabı midde bevl eyledikten sonra dem bevl eylese o bevlden te'ekküle istidlâl olunur.

Ve kaçan külye ķurķhasının ilacı ķabülünde ķillet olup ve müddeti tavîle ve bevlinde aşer ve levn-i redî vü aĥdar ve şiddet-i netn ve onun ĥayri alâmât-ı rediyye olsa o ķurķhanın şuşûbetine ve ĥuşûne delâlet eder.

el-Mur'âlecât: Külye ve meşâne ķurķhalarında evvelâ vâcib olan odur ki onların aĥlâtı merâriyyetten ve bürakıyyetten użûbete imâle olunmakla ta'dîl oluna, zîrâ o aĥlât ta'dîl olunmasa o uğvları kirâren ve mirâren devâm-ı mürür ile cerĥ eder. Ve kezâlik o alîl ĥırrîf ve mürr ve mâlih ve ĥâmiđ nesnelere ictinâb eyleye ve bevlle ĥacet-i ķalîle olsun için şûrb-i mâyi taķlîl eyleye ve kezâlik meşrûb taķlîl olunmasa mâ-ı meşrûb-ı keşîr külâyâ seyelân edip müteverrim olan külâyı taĥrîk ve tecrîd eder ve ĥareket-i külâ ilâcının teşîrine mâniç olur, zîrâ sükûn ilâc-ı ķurûķün medârı ve kavânî-nindendir.

Ve ahlâtı ta'dîl eden tedbîrin biri faşddır egerri faşda hâcet olur ise. Ve kezâlik bilâ-ıunfin ahlâtı-ı hâddeyi def'a-i vâhidede ıtlâk eylemeyen ishâl-i laţif ü raķık dahi mu'addilât-ı mezkûreden olur, zîrâ bu mişllili ishâl bedenden ahlâtı-ı hâddeyi nefđ-i laţif ile nefđ edip cihet-i külyenin hilâfına mevâddı imâle eder. Ve đarüret olmadıkça mirârı ishâl eder edviye isti'mâl olunmamak evlâ olur ve lâyıķ budur ki evvelâ mâdde ta'dîl olunup ba'dehu ihrâc oluna ve huşuşan o ihrâc kay' ile ola.

Ve kuruş-ı külyede kay' bi'l-cümle mu'alecâtın ecelli ve efdali olur, zîrâ kay'la külye nevâhisinden mevâdd müncezib olup ve külye cihetinin hilâfindan istifrâğ olunup [408a] o nevâhi tenķiye olunur. Ve ba'dı kerre kay'-ı mütevâtir ilâc-ı kâfi olup âher ilâcdan muğni olur ve evlâ olur ki evvelâ büzür ile tedbîr olunup ba'dehu kay'a ikbâl oluna. Ve vâcib olan budur ki ta'am üzere kay' teshîl eder nesne isti'mâli ile takyie oluna çekirdeği ile biţîh tenâvül olunmakla huşuşan şarâb-ı hulv ile biţîh-i mevşuf tenâvül olunmakla kay' oluna veyâhüd şikencebîn mâ-ı hârr ile ta'am üzere şürb olunup kay' oluna. Ve vâcib olur ki o kay' dahi tehîc-i şedîd ile ve unfle olmaya ve ahlâtı biţîh-i zakkî ve kıssâ ve haşhaş tenâvülü dahi ta'dîl eder.

Ve mürâatı vâcib olan uşülden olur ki kaçan veca'-ı külye müştedd olsa evvelâ veca' teskîn olunup ba'dehu kuruşaya ilâc olunur. Ve kuruşaya tariyye olup henüz münfecire olmuş ise onun ifâci eshel olur o vakte ona habbu'n-neşâ ve şarâb-ı benefşec saķy olursa ba'dı kerre ilâc-ı kâfi olur.

Ammâ külye kuruşası müzmine olsa emr-i mu'alece usretli olur ve müzminenin mu'alecesinde vâcib olur ki hafife ve ğayr-i rediyye kuruşada mübezzerat-ı hafife ya'ni bezr-i haţmî ve kâkünc ve sair râziyânc haddine ve sınırına varınca kadar keyfiyyâtı olan büzür isti'mâl oluna. Ve eger o kuruşaya müzmine redi ve habîs olursa berdi mu'tedilde bersiyâvşân isti'mâl oluna ve İresâ ve ferâsiyün ve kirsenne daķıķı dahi isti'mâl oluna. Ve eger illet ziyâde habîse olur ise o edviyenin saķy ile tağmîdi cem' olunur ve ba'dı kerre o edviyelerin içinde zûfâ ve sezâb ve o mişlliler kılınır.

Ve kaçan kuruşaya mevâddı tenķiye olursa hâtim ile tedbîre iştiğal olunur kuruşada te'ekkül hâdiş olmasın için. Ve vâcib olur ki mümkün oldukça alîl sükûna müdâvemet eyleye ve kendiyi it'âb eden nesnelere ikâc eylemeye ve belki onun riyâğeti delk-i etrâf ola ve vakt-i riyâğette iktidâ eden is-

tifrâgatı kimād-ı yābis ile ola, zīrā kimād-ı yābis katında onlara meşy ve hareket mümkin olmaz ve her ne kadar meşy ve sâir ta‘ablı riyâğete itiyâdı var ise kimād-ı yābisin intişarı havfından o ta‘ablı riyâğeti terk edip delk-i etrâf ile iktifâ eder.²⁴⁴ Ve kaçan ‘alile ‘āfiyet gelse o zamān tadricle riyâğet-i hafife ederek mu‘tâdı üzere riyâğet mertebesine bālîğ olur.

Ammā nefsi-ı kūrḥaya ‘ilâcda vâcib olur evvelâ cimâ‘ terk oluna, zīrā bu bâbda cimâ‘ ziyâde dârr olur ve hareket ve riyâđet onda keşret üzere olmaya ve delk ile riyâđete kaşr oluna ve delk onlara nâfi‘ ve demi bedene cāzib olur.

Ve eger kūrḥada redâ‘et yok ise cilâda ve tecfifte mu‘tedil olan edviyeyi isti‘mâl kifâyet eder. Ve eger kūrḥa ḥabîse ise veđarı²⁴⁵ ğasl ve tenkıyede akvâ veđar ḥudûşunu tecfifi ḥasebiyle men‘ eder edviye-i kavıyyeye ḥâcet olur ve onlardan sonra şediden kabid ve mâni‘ ya‘nî râdi‘ olan edviye aḥlât-ı redıyyeyi inşibâbdan men‘ eylesin için isti‘mâl olunur. Ve kaçan kūrḥa tenkıye olunup hafife olsa ve meyâdd ondan muhtebese olsa bür‘ ḥâdiş olur.

Ve vâcib olur ki edviye-i kūrḥa muğarriyât ḥâl oluna neşâ ve keşirâ ve şumûğ-ı bārıde mislliler gibi, zīrā tağrıye kūrḥu hırz ve hışn içre saḥcdan ve sâir kūrḥaya mürür eden nesnelereden ḥıfz eder. Ve o muğarriyât beyninden lükk mislli dūsümetli olanlar ile ‘udvun laḥmında ve sâir onlar ile iğtidâ edenlerde metânet ḥâşıl olup ḥatm kabûle müsta‘idd ve mülâzım olur ya‘nî isti‘mâl olunan ḥâtım ve müdemmil edviye fi‘lini o mislli kūrḥada ziyâde icrâ eder. Ve kezâlik zıkrı esbak edviyelere müdirr ve edviye-i mülâttıfe dahi ḥâl olunur ḥatme şalâhiyyeti olan edviyeyi kūrḥaya işâl eylesin için her ne kadar o edviyeler zâtında kūrḥa muđırır olurlar ise tehyic ve taḥrîki ḥasebiyle. Ve ba‘dı kerre o edviyelere ḥaşḥaş ve benc ve luffâh ve afyün ve şevkerân mislli muḥaddirât dahi ḥâl olunur teskîn-i veca‘ ve tecfif ve red‘ eylesin için.

Ve eger kūrḥada veğar olduğu senin ma‘lûm olur ise ona edviye-i cāliye saḳy edersin ve o edviye-i cāliyede idrârdan bir kuvvet kııarsın, meşelâ mâ-ı ‘asel ve mâ-ı sükkeri ba‘dı büzür ile saḳy edip ḥattâ onu idrâr ve ğasl edersin. Ve bunlardan sonra edviye-i müceffife isti‘mâl edersin.

244 Meşyin ‘adem-i imkânın vechi ḥavf-ı intişârdır.

245 “Veđar” dūsümetli nesnenin vesâḳıdır, kezâ fi’l-Ḳāmûs.

Kurûh-ı külādân cidden habîse olmayan kurhalarda müsta'mel olunan edviye-i meşrûbe bezr-i haţmî ve bezr-i mürr ve onun uşülü ma-i 'asel ile ve kezâlik bezr-i kâküneç ve mâ-ı 'inebü's-ş-şaleb ve huşuşan cebelî 'inebü's-ş-şaleb suyu ve kezâlik bezr-i kıssâ ve tîn-i Ermenî cüllâbla ve persiyâvuşân mâ-ı 'asel ile saqy olunur. Ve süsenin kökünde tecfif ve tenkıye ve inđac ve tağriye vardır. Ve kezâlik bezr-i kettân ve keşîrâ her birinden birer cüz² ve neşâstec iki cüz², mâ-ı 'asel ile saqy olunur. Ve kezâlik habbu's-şanevber, bezr-i hıyâr onlardan bir râha ya'nî avuç içi miqdârı istifâf olunur. Ve kezâlik maqlüvv bezr-i haşhâş sahk olunup meshûkundan bir buçuk dirhem aĥz olunup içinde idĥir ve beyan kökü maţbûhuyla saqy olunur. Ve bu mezkûrlardan aqvâ olur fuţrâsâliyûn veyâhûd dükü şarâb-ı reyĥânî ve miqdâr-ı kalîl tîn-i Ermenî ile saqy olunmak. Ve ba'dı kerre muql şamg-ı butımla ve tîn-i maĥtûm ile veznleri berâber aĥz olunduktan sonra ĥall olunup saqy olursa ondan intifâc olunur, şerbet-i vâhidesi bir mişkâle varınca kadar olur ve saqyı şarâb-ı ĥulv ile olur, Ve ondan dahi kavî olur kirsenne daĥîki, zirâ onun tenkıyesi ve tecfifi şerbet-i ulādân kavî olur. Ve eger o daĥîk ile tîn-i maĥtûm ve akâkıyâ ve liĥyetü't-teys 'uşâresi cemc olunur ise fâidesi tâmmе olur ve îreşâ dahi kavîdir, o fi'li îreşâ dahi işler. Bu mezkûrlar külye kurĥasına nâfi^c olan edviye-i müfredeler idi.

Ammâ mürekkebât-ı nâfi^ca bunlardır: Kıssânın bezr-i muqaşşeri otuz beş ĥabbe, ve ĥabb-ı şanevber on iki ĥabbe, levz beş ĥabbe 'adeden aĥz olunup onların medkûku miqdârı za'ferân ile 'ale'r-rîk şürb olunur ve eger ĥarâret şedîde olur ise ĥabb-ı şanevber ĥabb-ı hıyâra tebdîl olunur. Ve kezâlik habbu's-şanevber yirmi ĥabbe, habbu'l-kıssâ kırk ĥabbe, neşâ bir buçuk dirhem aĥz olunup ba'dehu nârdîn, bezr-i kerefs her birinden sekizer dirhem bu edviyeler dahi aĥz ve me'ĥüz-ı şânî bir buçuk rıtl su içinde rubu'ı kalınca kadar taĥl olunduktan sonra taĥîhi ile evvelâ me'ĥüz olan edviye saqy olunur. Ve kezâlik tîn-i maĥtûm, dem-i aĥaveyn, kündür, neşâ, bezr-i biţţîl, bezr-i kerefs, bezr-i kıssâ, bezr-i qar,^c rubbu's-süs, lükk, râvend-i şînî, levz-i şanevber, kibâr-ı haşhâş, bezrü'l-benc veznleri berâber aĥz olunup müşâhede îcâb eylediği üzere meypuĥtec ile saqy olunur. Ve kezâlik habbu's-şanevberü'l-kibâr otuz ĥabbe, levz-i muqaşşer yirmi, temr-i laĥîm on beş, keşîrâ dört mişkâl, rubbu's-süs dört

mişkâl, za'ferân südüs mişkâl; meypuhtecle edviye-i mezkûre ma'cûn kılınıp isti'mâl olunur.

Ve kaçan veca' müştedd olsa vâcib olur ki kûrha 'ilâcından îrâd olunup bu devâ mişli ile mu'alece oluna: Bezr-i benc bir dâniq, afyûn bir kırat, bezrül-hıyâr iki dirhem, bezr-i baqlatu'l-hamkâ bir dirhemfi'l-hâl bu edviyeleri isti'mâlle fi'l-hâl veca' sâkin olur. Ve eger veca' kâlîl olur ise su yerine leben şürbü ve şarâb-ı benefşe şarâbı onu teskîn eder. Ve kavî edviyelerden olur kûkî ve akrâş-ı kâkûnec ve Dîşkürîdüs demek ile ma'rûf akrâş ve sefûf-ı lükk ve zerâvend, bezr-i kâkûnec-i cebelî ile kavî devâlar olur ve kem4deryûs sefûfu cidden kavî olur.

Ve çok kerre zûsen'tariyâ huşneleri isti'mâl olursa külye kûrhasına nâfi' olur mevâdîlerinde mücâveret olmak hasebiyle.

Ve bu kabîlden [408b] admîdeler dahi zâhr üzere ve vasa'tta olan müşdedede vâki' mevâdî-i hâliye üzere tadmîd olunga nâfi' olur. Ve o dîmâd-ı nâfi' dakîk-i kirsenne şarâbla ve 'asel ile ittihâz olunan dîmâd ile olur ve kezâlik ve verd-i yâbis ve 'ades ve 'asel ve habbu'l-âs ile dahi dîmâd olunur ve bu dîmâd kûrhayı tevessu'dan ve ta'ffünden dahi men' eder.

Ve merûhât-ı nâfi'adan olur dühn-i hınnâ ve dühn-i şeceretü'l-maştakî ve dühn-i sefercel ve ba'dı kerre onlara mey'a hâl olunur ve mey'a mişliler dahi hâl olunur ve ba'dı kerre telyin için şahm-ı batt mişliye dahi hâcet olur.

Ammâ nevâşîr için tecfîf ve men'-i fesâddan gayri 'ilâc olmaz, ammâ tecfîf dâimâ beden tenkıye olunmakla ve bi-hasebi'l-kemmiyyet ve'l-keyfiyyet imtilâdan ihtirâz ile olur ve bu tedbîr habîş olmayan nâşürda kifâyet eder. Ve vâcib olur ki bu vech ile nâşüra mu'alece oluna.

Ve eşribe ve admîdeden zıkr olunan tedbîrden kavîyye olup ta'ffünü dahi men' edenler ma'rûf olan o kavâbi'd olur ki onda bilâ-lez'in cilâ ve tenkıye ola.

Ve ammâ o kûrha aşhâbının ağıdiyeleri vâcib olur ki hasenü'l-keymüs ola, senin ma'lûmun olan şayrın luhûmu ve semek-i radrâdî ve bukül-i ceyyide olan sermağ ve baqlatu'l-Yemâniyye mişliler gibi. Ve kûrûh rediyye oldukça o luhûm olanlara meşviyyeten verilir ve onlara ef'dal luhûm lahm-ı tıyûr olur ve 'aşâfir-i cebeliyyenin lahm-ı meşvîsi olur ve nîm-birişt dahi

muvâfık olur ve tedricle lahm-ı decâc-ı semîn ve ıtrıye ile dahi tağdiye olunur; eger hağm ederler ise elbân onlara nâfi' olur, o nâfi' olan elbân eşek sütü ve hayl sütü mişllilerdir ve leben-i likâh dahi nâfi'dir, zîrâ bu elbân kurûhun mevâddını ıslâh ve ğasl eder ve cübniyeti hasebiyle tağdiye dahi eder, ammâ bakar ve da'n sütü ef'âl-i mezkûr ile takviye-i 'udvu ve tağdiyeyi cem' eder velâkin leben-i ütün ve leben-i mâ'izin mizâcî ıslâh ve ğaşl cihetinden ve hâşsiyyetinden nef'i sâir elbândan ekşer olur huşuşan o ütün ve mâ'iz kurûha muvâfık senin ma'lûmun olan 'alef ile ta'lif oluna. Ve o kurûha aşhâbının tenâvül eyledikleri elbân ve ağdiyelerine kurûha şâlih edviyeden bir şey' hâlt oluna keşîrâ ve neşâ ve şamğ gibi ve müceffifât ve müdirrâtan olan büzür-ı ma'rûfeden birer şey' dahi hâlt oluna. Ve vâcib olur ki zıkr olunan elbân tenkiyeden sonra sakı oluna ve kaçan belen şürb olsa ol leben-i meşrûb münhadir olmadıkça üzerine bir nesne iç'âm olunmaya ve lebenin inhidârı geç olur ise ona yalnız milhten bir şey' hâlt olunur ve ba'dı kerre dahi milh ve 'asel hâlt olunur ve o 'asle leben ta'âm ve şarâb maķâmına kâim olur. Ve feyedân-ı kayh katında leben-i ni'âc ona nâfi' olur o lebende hatm ve tağdiye ve takviye olmak hasebiyle. Ve onlara 'ataş katında şürb-i leben muvâfık olur. Ammâ onlara muvâfık nuql ve fevâkih bi'ttîh ve hıyâr-ı nadîc ve kühmesrâ ve zurûr ve rummân-ı hulv ve sefercel ve tuffâh, bu mezbûrlar fevâhikten muvâfık olur; ammâ yâbise olan nuql-den muvâfık olanlar levz ve huşuşan levzin maķlûvvü ve fustuk ve bunduk ve hâşşaten levz-i şanevber ve kaseb mişllilerdir. Ammâ onlara tîn-i yâbisten ictinâb gerektir, zîrâ tîn-i yâbis kurûhayı cilâ ve hakk ve tehyic eder ve onda hafî yetü'ıyyet vardır ve onlara vâcib olur ki kavıyyü'l-humûdat olan her hâmidden ve her hırrîf ve mâlihten ve şedîdü'l-halâvet olanlardan ictinâb eyleyeler.

Beşinci Faşl Külyede ve Mecârî-i Külyede Olan Cereb Beyânındadır

O cereb zıkr olunan 'udvların kurûhu cinsinden olur. Ve esbâb-ı cereb ekşer-i emrde o 'udvlar üzere büşür olmakla olur, ma'a-dağdağatin zühür edip külye mevdi'inde de naħsa muhâlihten hıkke zühür eder. Ve ba'dı kerre onlarda veca' 'azîm olur ve mecârîde olan hıkke hâric yâ'nî beşre-i ğışâyî olur.

el-Mu'alecât: O hikâkede bâsilîki faşd nâfi^c olur eger bedenin küllisinde imtilâ var ise ve her hâlde bâsilîk faşdından enfa^c olur şâfîni faşd ve külye mevdi^cinin tahtmdan hacâmet eylemek ve kezâlik dâimâ beden tenkıye olunur kay^lla ve benâdıķ hubûbu, řîn-i Ermenî ve rubb-ı sūs veznleri berâber ahz ve isti^cmâl olunmakla ve onların ğidâsi hağmı ve keymüsu ceyyid olan şufretü'l-beyd gibiler olurve kezâlik müberrid ve muratıb ağdiyeler olur ferâric, kaţab ve baķla-i Yemâniyye ve ķar^c ve ısfanâh mişlliler ile taţb ve tenâvül olunur ve rummân-ı hulv gibi fevâkih-i raţbe ile ve buķül-i raţbe ile dahi tenâvül olunur.

Ve mecârî cerebinin şilâci cereb-i külye ve cereb-i meşâne mu'aleceleri beyninde mütevassıta olur, sen ikisinin mu'alecesinde tefekkür ve te'em-mül eyle hattâ mecârî mu'alecesinde iştibâh eylemeyesin.

Altıncı Faşl Haşât-ı Külye Beyânındadır

Külye ve meşâne haşâtı esbâbda müstereklerdir, zîrâ haşâtın tevellüdü mādde-i münfa'ile ve kuvvet-i fâ'ile ile olur, ammâ māddesi rutûbet-i lezice vü ğalîzadır ve o rutûbet balġam veyâhüd midde veyâhüd dem olur, zîrâ dem dümmelî olan veremde müctemî'a olup haşâta istiġâleyi ķabül eder velâkin nâdirü'l-vuķû'dur, ammâ kuvvet-i fâ'iliyye i'tidâlden ħâric ħarâret olur.

Ve mādde-i haşâtın iki sebebi vardır: Birisi māddeye mādde olur ve âġeri māddeyi ħâbis olur. Ammâ māddenin māddesi ağdiye-i ğalîzadır, elbân mişlliler ħuşuşan elbân-ı ħâşire ve ecbân ħuşuşan cübn-i raţb ve kezâlik luġmân-ı ğalîza ya'ni âcâmiyye olan tuyûr-ı kibârın ve ħabîşin luġumu ve laġm-ı baķar ve laġm-ı cemel ve laġm-ı tuiyûs ve vuġuşun luġum-ı ğalîzaları ve semek-i ğalîz ve muţaycenâtın küllisi ve lezic ve niyy olan ħubz ve faţir ve itriye ve lâkişe ve beġatı ve semîd ve lüzücutli ħuvvârâ ħubz ve ħalâvi-i lezice ve ħâm fevâkih ve hağmı 'usretli olanlar ve ħılt-ı lezic tevlîd eden tuffâġ-ı ficc ve ħavġ-ı ficc ve laġm-ı ütrücc ve laġm-ı kümmeşrâ mişlliler gibi ve kezâlik küdüretli miyâh ħuşuşan miyâh-ı muġteliffe ve ġayr-i me'lufe ve seyyi'e ve ğalîza olan eşribe bi'l-cümle bu mezkûrlar müvellid-i haşât olan mevâdda mādde olurlar ħuşuşan mütenâvilinin kuvve-i hâğimeleri da'ife olmakla ve mütenâvel

keşîr olmakla onlar hađm olunmaya. Ve me'kûlün keşretinde kuvvet münhebița olup hađm-ı tām olamaz veyāhūd ağdiyenin sū-i tertîbi ile ve 'ale'l-ımtilâ riyâdet ile ağdiyede o isti'âd olur.

Ve ba'đı kerre mādde-i haşâtın māddesi midde olur külyede ve ğayride mevcûde olan kırğa middesinden mādde-i haşât tevellüd etmekte.

Ammâ māddeyi hâbis olan sebep-i haşât külâda olan dâfi'anın da'fı olur ve o da'f mizâc hasebiyle veyāhūd verem-i hârr ve ğumret ile veyāhūd kırûh-ı külliyye ile olur, zirâ onlarda onlara vârid olan mâiyyetin fuđülü ve rüsübâtı muhtebe olur ve ondan haşât tevellüd eder veyāhūd bedende ğarâret olmakla o fuđül külyeye mündefi' olmazdan ađdem kable en-yenhadime e'âlî-i bedende teremmüd ve taĥaccür eder ve o ğarâret ba'đı kerre lâzıme ve ba'đı kerre dahi ta'ab ve tenâvül-i müşahĥin hasepleri ile olur veyāhūd sebep-i hâbis südde olur ve o südde dahi fuđülün ictimâ'ından veyāhūd kıbıd olan berdden veyāhūd evrâm-ı sâdde-i hâddeden olur ve evrâm-ı sâddeden ğudüşü keşîrî' vukû' olur veyāhūd südde evrâm-ı bâride-i şulbe hasebiyle olur veyāhūd em'â mişli a'â-i karibe külyeleri dađt edip külâda südde ihdâş etmekte olur.

Bu eşyâların küllîsi külâda tevellüd-i haşâta sebep olduğu gibi meşâne haşâtına dahi sebep olur ve beynehümâda fark budur ki külye haşâtı yesîren elyen ve aşğar ve ğumrete emyel olur ve meşanede ğâdiş olan haşât aşle ve cidden ekber ve levn-i edkene ve remâdiyyete ve beyâda emyel olur ve ba'đı kerre dahi meşanede haşât-ı munaĥkaşa nâbite olur. Ve kezâlik iki haşâtın fark-ı âĥeri budur ki külye haşâtı bevlî 'akeri meşabesinde, bevlden mümtâz olmadan tevellüd eder, ammâ meşâne haşâtı demin 'akeri gibidir, bevlden mütemeyyiz olduktan sonra tevellüd eder, bevlî ma'ıyyetinde olmaz ve bevlden sonra kalır. Ve ekser-i hâlde haşât-ı külye semîn olan kimselerde olur ve haşât-ı meşâne nahîf olanlara 'ârîd olur. Ve meşâyıĥa haşât-ı külâ haşât-ı meşânedeki ekser 'ârîd olur ve [409a] şıbyâna ve sinn-i şabâbete ğarîb olanlarda 'aks üzere olur.

Ve haşâtın ekser-i tevellüdü zamân-ı tufüliyyetin müntehâsıyla sinn-i rühûkun evveli mâ-beyninde olur onun için ki şıbyânın ve şübbânın kuvvet-i dâfi'aları ekser olur ve e'âlî bedenden esâfile mevâddı def' eder, ammâ meşâyıĥın küllîsi cidden da'f olur. Ve kezâlik şıbyânın ve şübbânın aĥlâtı

raķık olur, ona bināen onların ahlātı külyelerine nüfūz eder ve meşāyihın ahlātı ağlaz olmakla külālarına nāfize olmaz.

Ve haşātın ekser-i tevellüdü şıbyānda olur tenāvül-i eḥımeğe hırş ve şerehleri olup ve imtilā üzere hareketleri ve leben şürb eyledikleri için ve meşāneleri mecrāsı dayyık olduğu için. Ve tevellüd-i haşāt meşāyihıta dahi keşir olur hağmlarının daḥı haşebiyile ve ona bināen İbuķrāt hükm eyledi ki ʿillet-i haşāt meşāyihıta ʿarıda olsa bürü kabul eylemez.

Ve kaçan bevlede hılt ekser olsa o bevl tevliğ-i haşāta evlā olur ve o bevl bir nevʿ bevldir ki kaçan hāli üzere terk olunsa ondan milh tevellüd eder ve bu bevlden tevellüd eden milh māiyyetten tevellüd eden milhten ekser olur. Ve māiyyetten milh tevellüdünün tariki budur ki harāret kaçan harāret arđiyyeti ihrāk eylese arđiyyet-i muhterika māiyyete ihtilāt etmekle o māiyyetten milh tevellüd eder. Ve şıbyānın bevlerinde milh meşāyih bevlinin milhinden ekser olur lākin o keşret şıbyānın bevlinde ekser olmak haşebiyile değildir belki şıbyānda harāret ekser olmakla şıbyānın bevlinde mevcüde olan arđiyyeti ihrakta harāret tevaggul etmekle milhin tevellüdü ekser olur ve ona bināen şıbyānın bevli küdüretli olur, zira şıbyānın ebdānı mütehalhil olmakla taḥallül-i hafı ile māiyyetin ekseri taḥallül edip baki kalan māiyyet-i kalileyi mevcüde olan arđiyyet tekdır eder.

Ve haşāt tevellüdüne şıbyānın evlāsı ekser-i hāde tabı yābis ve miḥdesi hārr olan şabiler olur ve tabılarınm yübüseti ekser-i hāde ruḥbetlerinin kebidlerine incizābı ve kebidlerinden dahi aḥdā-i bevle incizābı haşebiyile olur. Ve kaçan o mākamda yaḥnı külyede harāret olsa haşātın sebab-i fāili hādır olur ve'l-hāşıl tabıatın yübüseti bevli ağlaz ve ekser eder.

Kaçan bir kimsenin bevlinde rüsüb-ı remli keşirü'l-vücüd olsa o kimse de haşāt tevellüd eylemez, zira remli bevle mevādd ve arđiyyet remle istiḥāle ve bevl ile ḥurüc eder eder mevādd o ʿudvlarda ihtibās etmekle ondan haşāt tekevvün eylemez ve meḥmül olur ki o bevle mādde keşire olmaya. Eger mevādd keşire olsa idi ondan reml tekevvün eylemeyip belki ḥacer-i kebır ü şulb tekevvün eder idi lākin ihtimāli vardır ki o bevlin mevāddı keşire ve riḥve olup tefettütü ve teferruķu kābil ola. Ve eger riḥve olmasa bevlden onun infişāli keşir olmaz id.

Bu mezkûrâtın şüveri seni zihinde tekkarrür eyledi ise ma'lûmun olur ki taḥaccür eden mevâddın sebab-i taḥaccürü ba'dı kerre maddenin nefsinde olan sebab veyâhüd ḥarâret olmayıp ikisinin ğayri bir sebab olur ve o sebab-i âḥer ile ḥaşâtın tevellüdü kuvve-i dâfirânın kuvvetine delâlet eder ve sebebin ikiye inhişârı hükm-i ekserî olur.

Ma'lûm ola ki cevârî ve nisâ meşânelerinde ḥâşşaten ḥaşât tevellüdü nâdir ve ḳalîlü'l-vuḳûc olur, zîrâ onların meşâlelerinde taraf-ı ḥârice olan mecrâ ḳaşîr ve vâsîc ve te'ârîci eḳall olur ve ḳaşîr olan mecrâdan indifâc tavîl mecrâdan indifâc'dan sühûletli olur.

Ve aşḥâb-ı ḥaşâtın kiminde ḥaşâtın tevellüdü ve ḥaşâtı bevl-i nevâib ile olur.

Ve kaçan ḥaşât ictimâc edip bevl ile ḥurûcu ḳâbil olmasa ḳülinc gibi veca' işâbet eder ve onda olan nevâibin aralarında olan müded ve ezmine muhtelif olur, kiminde bir seḥr ve kiminde bir sene olur. *Ve Mücez nüshalarında nevâibin müddeti altı ay ile bir sene beyninde olur diye vâḳf olmuştur, zâhir budur ki ḥaḣîḥ olan nüsha odur.*

Ve her kimse ki ḥaşât-ı 'azîme veca'ına taḥammül ve muḳâsât-ı şiddetine ihtiyâd eylese evcâc-ı meşânenen sâir veca'ları istiḥfâf eder ve bu hâl delâlet eder ki 'udv-ı meşâne serî'an teverrümü ḳâbil değildir, zîrâ bu mişli ḥaşâtta ve veca'-ı müberrihte teverrüm eylemekte sâirlerinden dahi bi-tarîḳi'l-evlâ teverrüm eylemez ve ḥaşât-ı kebîre ve veca'ından yalnız biri âḥer 'udvda olsa lâ-maḥale tevrîm eder. Ve ma'lûm ola ki ḥaşât-ı külä ve ḥaşât-ı meşâne mîrâş kalan emrâddandır.

el-^cAlâmât: Ḥaşât-ı külye 'alâmetleri evvelâ bevlde zâhir olur ve o 'alâmet budur ki kaçan bevl evvelâ ğalîz olup ba'edehü riḳqate istiḥâle etmeĝe şurûc eylese sen ondan ḥaşât tevellüdünü ihdâs eyle ve bevlın riḳqatine istiḥâlesi küdüretin külyede ihtibâsıyla olur.

Ve tevellüd-i ḥaşâtta ba'dı kerre bevl evvelâ dahi rakîḳ olur ammâ evvelâ ğalîz olduĝu kuvvetin şîḣhatine ve mecârînin vü'satine delâlet eder. Ve ba'dı kerre bevlde rüsüb-ı keşîre olup emrâd-ı kebidde bevlın rüsübüne müşâbih olur.

Ve her kaçan bevlın şafâsı eşedd ve şafâsı edvem ve rüsübü eḳall olsa delâlet eder ki tevellüd eden ḥicâre aşıldır.

Eṭṭibbā dediler ki şaḥīḥ olan kimse ḥuṣūṣān meşāyih olanlar veca' ile veyāḥūd bilā-veca' bevl-i esved tebevṫül eylese meşānesinde ḥaşāt tevellūdünü inzār eder ve vücūh-ı mezkūre ile istidlāl-i tām̄m olur eger o bevle reml-i rāsib olur ise ve o reml ḥumrete ve şufrete māil olur ise. Ve onu taḳviye ve te'yyid eder eger ḳaṭānında şıḳal ve veca' iḥsās eder ise. Onun ḳaṭānında bir şey-i muḥtebes gibi ḥālet iḥsās olunur ki her ḳaçan ḥareket olursa o şey-i maḥsūs ḳaṭān cāniblerini naḥs eder ve bu ḥālin zuḥuru ḳuvvetin ḳuvvetine ve si'a-i mecārīye delālet eder.

Ve ḥaşāt sebebiyle ḥādīs olan evcā'ın eşeddi ḥaşātın evvel-i tevellūdünde olan veca'dır, zīrā evvel-i tevellūdünde ḥaşāt maḥallini kendiye mekān kılmak için temzīḳ eder ve lā-maḥāle temzīḳten ḥādīs olan veca' eşedd olur ve ḥaşāt mütevellid ḥareket edip mecārīden mürūr eyledikte dahi veca' müştedd olur. Ve ḥuṣūṣān külyeden meşāneyen olan mecādele ḥareketinde olan veca'ın iştidādı sāir mecārīde ḥareketi veca'ında olan iştidādından ekser olur.

Ammā ḥaşātın ḥāl-i in'ikādında fakat ihtibās ve süfl 'arid olur eger ḥaşātın kendi sākinde ve şāhib-i ḥaşāt dahi sākin olup muḥarrik-i ḥaşāt olan imtilā şedīd ve daḡiḡ deḡise. Ve ta'āmdan imtilā evcā'-ı ḥaşātı ziyāde taḥrīk eder ḥuṣūṣān ta'ām em'āya nüzūl ve ḥaşātı tecāvūz eylese o zamān imtilānın veca'ı taḥrīki ekser olur. Ve ḳaçan fudūl-i em'adan mündeff'a olup baṫn ta'āmdan ḥālī olursa veca' esken olur.

Ammā ḥaşāt-ı mütevellidenin ḥareketinin 'alāmātı budur ki onun veca'ı veca'-ı şakīl olup müştedd olur ve ḳaṭāndan ūrbiyyeye ve ḥālibe nüzūl eder ve o vakt-i iştidādda ḥaşāt berbaḥ²⁴⁶ temsiye olunan maḥalde olur ve ḳaçan meşāneye nüzūl eylese veca' sākin olur.

el-Mu'ālecāt: Bu maḳāmda biz külye ḥaşātına maḥsūs mu'ālecātı ve kezālik külye ve meşāne ḥaşātları beyninde müşterek olan mu'ālecātı zikr edip meşāne ḥaşātı mu'ālece-i maḥsūsasmı münferiden bir bābda müstaḳillen zikr eyleriz.

246 "Berbaḥ"ta aḳvāl vardır: Evvelkisi vecnede olan tecvifin ismidir. İkincisi o verīdin ismidir ki külyeden 'unuḳ-ı meşāneye muttasıl olup yine ciḡere rücū' eder ve o tecvif a'ḳdā ḡıdāsının māiyyetini meşāneye şabb eder. Üçüncüsü külyeler ile meşāne arasında olan mecrānın ismidir. Muşannifin siyāk-ı kelāmından fehmlen budur ki bu maḳāmda berbaḫtan murād o verīdin veyāḥūd mecrānın 'unuḳ-ı meşāneye mevḍi'-i ittişāli ve mülteḳası olmaktadır.

‘Îlâc-ı haşât ile etîbbânın kaşd ve ‘inâyetleri mādde-i haşâtı kaṭ’a ve tevlîd-i haşâtı men’c olur; sebebi kaṭ’la veyâhûd islâhla ve ba’dehu ‘inâyet haşât-ı mevcûdeyi teftît ve kesre ve ta’alluk ve teşebbüs eylediği maḥallden iz’ac ve ibâneye olup ba’dehu ihrâc olunmağa olur ve o vücûhla ef’ali olan edviye isti’câl olunmakla o ef’al haşıla olur ve edviye-i mülâttıfe onu telâtif ve tezvîb edip ihrâc eder. Ve zıkr olunan ef’al müdirir şürbü me’ûneti ile veyâhûd hâricden isti’câl olunan edviye me’ûnetiyle haşıla olur ve ba’dehu o edviye isti’câliyle hâdiş olan evcâc mişlliler teskîn ve kûrûh mişlliler işlâh olunur.

Ve bir kavm hâşire veyâhûd zahr şakḳ ve haşât ihrâc olunmağa taşaddi eylediler velâkin bu vech ile olan tedbîrde haṭar-ı ‘azîm olmakla onu ‘aklı ‘adîm olanlar ihtiyâr ederler.

Pes haşâtın kaṭ’-ı sebep ile olan mu’alecesine evvelen teheyüen māddeyi ishâl ve kay’ ile istifrag edip ba’dehu edviye-i galîza ve miyâh-ı kedirenden hımye dahi edip ve ba’dehu me’kûlî ta’dîl etmekle ve mi’deyi taḳviye ve haḳmı icâde ve ‘ale’l-havâ riyâdet-i mu’tedile [409b] ve meşdüdetü’l-vasaṭ tedellük ile ve aḥlâṭ-ı galîzayı süfl cānibine tevcih eyleyip süflünden bir nesne külyeye müzâhim olmasın için tabî’atı telyîn etmekle olur.

Ve haşâta nâfi’ olan tedbîrden olur dâimâ idrâr eylemek. Ve idrâr-ı nâfi’ bûzür-ı müdirre isti’câli ile olup gâsi eden idrârdır. Ve müdirrât-ı ceyyideden olur mâu’l-hımmaş ve mâu’l-harşef ve mâ-ı varaku’l-fücl ve füclün kendi ve huşûşan diḳâḳ-ı raṭb olan fücl. Ve kaçan haşât-ı mütevillede üzere biraz eyyâm mürûr eyleye, müdirr-i kavî isti’câl olunur.

Ve ammâ şıbyânda haşâtın tevellüdü şarâb-ı rakîḳ-i ebyad-ı memzûc saḳy olunmakla men’c olunur ve onlara ya’nî maḥşûta süflü ihrâc ve tabî’atı telyîn eden huḳun-ı mu’tedile ile ihtikân olunur.

Ve edviyeyi kuvveti bâkiye iken haḳve ve mevdi’-i haşât mevâni’inden olur ta’âm üzere kay’ ve o kay’ı istikşâr eylemek, zîrâ bu kay’ fuḳûl-i galîzayı külyeye sâlik olacağı tarîḳin müdâddesi olan tarîḳten def’ eder ve cevânb-i külye naḳî ve tâhir olur.

Ve ba’dı kerre ḥammâm ve âbzen ile haşâtı izlâḳa tevaşşul olunur, zîrâ onlar ba’dı kerre mevâddi zâhir-i bedene cezb edip külyeden şarf eder ve kaçan ḥammâm ve âbzen iktikşâr olursa kuvveti irhâ eder ve külâ kuvveti-

ni id'âf eder. Ve kezâlik telyîn-i tab^c ve teskîn-i veca'a hâcet yok iken âbzen isti'mâli dahi muğırır olur, zîrâ âbzen küyeleri müsterhîye eder ve bi-hasebi'l-istirhâ vâride olan mevâddı küyeler kabûl eder.

Ve arka üzere yatıp uyumak haşât tevellüdüne mâni^c olur.

Ammâ haşâtı tefüt eden edviyeler, edviye-i mürrenin ekşeri ve keşiretü'l-harâret olmayanlarıdır, zîrâ cidden harâreti şedîde olanların tevlid-i haşâta sebebiyeti ziyâde olur. Ve kaçan edviyenin taqîfi ziyâde ve eşedd olup harâreti eķall olsa o mişlli edviye edviye-i müfettitenin efdali olur.

Ve vâcib olur ki meşâne haşâtının edviye-i müfettitesinin harâreti külye haşâtı devâlarının harâretinden eşedd ola.

V tefüt-i haşât edviyelerinden bir cins devâ vardır ki onun tefütü harr ve berd keyfiyetlerinden birine kıyâs olunmaz belki onlarm tefütü bi'l-hâşşa olur. Ve ba'dı edviyenin dahi tefütü ifrâd üzere olmaz belki onun kuvveti haşât-ı şağîr tefütüne vefâ eder ve haşât-ı şedîdeyi tefütten 'âcize olur. Ve bir şmf devâ dahi vardır ki külye haşâtına kıyâs ile kavîye olur velâkin meşâne haşâtına kıyâsla kuvveti kalîle olur ve belki meşâne haşâtına nisbet ile onda aşlâ kuvvet olmaz hâcer-i yehûdî mişlli. Ve bir şmf devâ dahi olur ki külye-i haşâtı²⁴⁷ kavîyyen tefüt eder ve ba'dı kerre haşât-ı meşâne dahi fi'li olur. Ve ba'dı devâlarda dahi iki haşâta kıyâsla kuvvet cemî'an şedîde olur, aţrâğülides tesmiye olunan ^{usturda} ve kezâlik remâdu'l-aķârîbde iki haşâtı tefüt kuvveleri kavîye olur.

Ve kaçan edviye-i haşaviyye-i müfredelerden mürekkeb edviye terkîb olunsa envâ^c-ı edviyeden biraz đurûb ile terkîb oluna ki onlarda haşavî edviyelerin fi'line i'ânât ola ve o mu'în olan edviyelerin bir nev'inde kuvvet-i idrâr olup bevl-i ğalîzi idrâr eder ve o bevl ile haşâttan münķali'a ve mütefettite olan eczâlar dahi ħurûc eder.

Ve bir nev' mu'în dahi olur ki edviye-i haşaviyyenin haşâtı tahrîk için olan sür'at-i ħareketi o nev' devâ tefütü hasebiyle 'avķ ve teĥîr ve meķs eder ve o meķs hasebiyle edviye-i haşaviyyenin 'ameli ziyâde ve fi'li kavî olur. Bu nev' devâ bir devâdır ki onda düsümet ve lüzüce olmakla nüfüzü bağı ve ğayr-i serîc olur ve ma'a-zâlik onda inđâc dahi olur besfâ-yec mişlli.

247 [Terkip "külye-i haşâtı" deĝil "haşât-ı külyeyi olmalıydı!"]

Ve bir nev^c devâ dahi vardır ki onun kendi nüfûzu serîc olup âheri dahi tenfîz eder fülful ve fülful emşâli gibi.

Ve edviyeyi me^cûnetinden bir nev^c dahi vardır ki mevâddın ‘uğv üzere harekâtı hasebiyle te^cşirât-ı muhtelifesi oldukta o nev^c edviye ‘uğvu takviye eder, o nev^c edviye fâd-zehriyyeti olan edviyelerdir sünbül ve selîha ve gayriler gibi. Ve bir nev^ci dahi rubüb-ı fevâkih gibi kabđ-ı laţifi olanlardır, onlar ‘uğvun kuvvetini hıfz ederler. Ve ba^cdı kerre bu edviyelere müsekkinât-ı evcâc olan edviye dahi halı olunur gerek onun teskîni hâşşiyet ile ve gerek ise tahdîr ile olsun. Ve kaçan edviye-i mezkûreyi minvâl-i muharrer üzere sen terkîb eylesen kuvve-i tabî’iyye o edviyede taşarruf edip haşaviyye devâları haşât katında isti^cmâl eder ve edviye-i müdirre vü mübedrika haşaviyye devâları haşâta işâl eyledikten sonra onları ‘aşr edip müdirrâtı haşavî edviyeden fark ve temyiz edip müdirrâtı ‘amelden ta^cţil eder ondan ma^clûb olan fi‘l hâşıl olduğu için ve ba^cdehu müzîbe ve müleyyine olan edviyeyi isti^cmâl eder, o müzîbe ve müleyyine olanlar haşavî devâyı reys ya^cnî habs edip haşavî devâ fi‘lini tamâmen icrâ eyleyip müneffize ve müdirre devâlar onu tül-i müddet meks ve lebsi gerekli olan ma^challden tahrik eylesin için.

Ve kaçan tabî‘at kuvve-i müfettite vü müzîceyi isti^cmâl edip onlar fi‘lini tamâmen icrâ eyledikten sonra kuvve-i müreyyise vü hâbiseyi ta^cţil edip yine kuvvet-i müdirre ve kuvve-i müneffizeyi isti^cmâl eder ya^cnî o müdirrât haşânın fütâtını ihrâc eder, zâlike bi-takdîri’l-‘azîzi’l-‘alîm. Ve kaçan veca^c müştedd olsa edviye terkîbinde olan kânûn-ı ma^crûf üzere muhaddir isti^cmâl edersin.

Ve ba^cdı kerre zıkr olunan hışâlden çoğu devâ-i vâhid-i müfredde cem^c olur ve biz haşâtı tefüt ve ihrâc eden edviyeleri şimdi i‘âde ve zıkrlerini tekrâr eyszeriz, o edviyeler aşl-ı künnebît ve aşl-ı ‘ulleyk ve muql ve aşl-ı raţbe ve aşl-ı dehmet kuşuru ve hımmaş-ı esved ve huşuşan mâ-ı hımmaş-ı esved ve bezr-i hatmî ve karâşiyâ semeresi ve şamg-ı zu^crûr ve zu^crûrun kendide dahi ondan bir kuvvet vardır. Ve hasek ve hasekin aşlı bu bâbda ceyyiddir.

Ve aşl-ı hınnâ ve ‘unşul ve hall-i ‘unşul ü sikencebîni ve kerefs-i cebelî ve fûdenec ve efsentîn ve selîhâ ve hubbâz-ı berrînin kökü ve ‘ud-ı belesân

ve ḥabb-ı belesân ve dühn-i belesân cidden kavîdir ve ḥubbâz-ı berrî tohumu ve ḥarşef ve aşlı ve ḥarşefin suyu ve sukulakandriyûn ve bersiyāvşân iki dirhem miqdârı mâ-ı fücl ile ve kerefs ve ayırık kökü ve bezr-i sâzec ve ‘aşa’r-râ’î ve ḥuşuşan ‘aşa’r-râ’inin Rümîsi ve kemmûn-ı berrî ve aşlı-ı fenţâfliyun ve onun suyu ve kemâfîtüs ve ca’de ve aşlı-ı helyûn ve Mısrî su’du bezri ve kuşûr-ı aşlı-ı gâr ve bezr-i fücl ve işkürdiyûn ve eṭrâf-ı fâşerâ ve sezâb-ı berrî ve kezâlik bürağ-i Ermenîden beş dirhem aḥz olunup ‘asel ile ma’cûn kılınır ve üç gün miqdârı mâ-ı fücl ile saḳy olunur.

Ve kezâlik şevâsarâ ve *ba’dı nüshada sevâtarâdır*, ondan bir mişkâl aḥz olunup mâ-ı fâtir ile saḳy olunur.

Ve ba’dılar zıkr eylediler ki yetmiş ‘aded [fülfüle] aḥz olunup nâ’imen saḥḳ olunsa ve ondan yedi ‘aded kard ittihâz olunsa ve her gün birer ḳurşa saḳy olunsa ḥaşâtı bevl eder.

Ve fustuḳta külâ ḥaşâtını teftüt kuvveti vardır. Ve külye ḥaşâtına kıyâs-la ḥacerü’l-yehûdîde kuvvet vardır ve kezâlik müşk-ṭarâmşî ve kemâfîtüs dahi onun gibidir. Ve iki ḥaşâta kıyâs ile remâd-ı ‘akâribde kuvvet vardır ve dühn-i ‘akârib dahi remâd gibidir ve o dühn şol zeyte derler ki içine ‘akârib vaç olunup teşmîs olunâ ve o [dühn] tıllâ olunmakla ve meşâne ḥaşâtında zerrâka ile zerḳ olunmakla isti’mâl olunur.

Ammâ remâd-ı ‘akâribin ecved-i tedbiri budur ki ḳârûre-i şehîne tîn-i ḥikmet ile tatyîn olunur ve içine ‘akârib vaç olunup tennûr-ı hârrda bir gece veyâḥûd bir geceden nâḳış terk olunur velâkin iḥrâḳta mübâlâga olunmaz ve gâden tennûrdan ref ve iḥrâc olunur ve o ḳârûre zücâc olmak ḥazeften ḥayrlı olur, zîrâ ḥazef nâşif olmakla kuvveti aḥz eder.

Erneb-i mezbûhtan bu şıfat üzere ittihâz olan remâd dahi kavî olur ve onun şerbeti iki dirhem olur ve o remâdın suyunda taḥlîl ziyâde olur.

Ve zâğın başı ve eṭrâfı izâle olunup ḥalkı ya’nî cüşsesinin sâir mevâdîci inâ-i nuḥâs içinde şemste tecfif olunur.

Ve kezâlik ḥarâṭîn-i müceffefe ve kezâlik zücâc saḥḳ ile hebâ mişli kılınır. Ve kezâlik remâd-ı zücâc ve zıkr olunan edviyeler bi’l-cümle bu şânda nâfi’dir.

Ve remâd-ı [410a] zücâc ittihâzının ṭarîkı budur ki ḥadîdden mütteḥaz ḡrbâl gibi müşebbek bir miğrefe ya’nî kefgîr demekle ma’rûf âletin üzerine

ihrâkı murâd olunan zücâc vađ^c olunup nâr üzerinde kızdırılır ve ba^cdehu mâ-ı kıly üzere o zücâc-ı muhammâ vađ^c olunup kilsî neşr olunur ya^cnî suyun yüzünde kalan keffî su ile irâka olunup o zücâcdan dūrūr edip bâkî kalan rüsûbu aḥz olunup ke'l-evvel yine miğrefe-i mezkûre üzere tahmiye ve ba^cdehu mâ-ı mezkûrda teklîs ve kilsî izâle olunup ve bu minvâl üzere tahmiye ve teklîs olunmak i^câde olunur kilsî kalmayınca veyâhüd kalîl olunca kadar ba^cdehu dūrūr edip bâkî kalan zücâc hebâ mişlî olunca kadar saḥḥ olunur ve onun bir mişkâlî on iki mişkâl mâ-ı hârr içinde saḳy olunur. Ve zücâcın ecvedî ebyad-ı şâfî olandır.

Ve teftitte cidden kavî olan edviyelerdendir isfencden me^hhüz olan hacir ve kezâlik teysin ya^cnî erkek keçinin dem-i müceffefî. Ve teysten dem aḥzının ecved-i evkâtî ‘ineb aḥz-ı levne bed^o eylediği vaḳttir.²⁴⁸ Ve ecved-i tarîkî budur ki bir cedîd kıdr taleb ve aḥz olunup içinde su kaynatılır o kıdrın teremmüdü ve tabîrî olan mülûhâtı zâil olunca kadar. Ve eger o kıdr birâmdan müttehâz olur işe ecved ve evlâ olur. Ve bir re’s teys ki dört yaşında ola, zebḥ olunur ve evvel-i zebhte ve âhirinde seyelân eden dem terk olunup vasatta olan dem o kıdr içinde kılınır ve o dem kıdr içinde tecemmüd edince kadar terk olunur ve o dem-i câmid eczâ-i şığâra teczi^e ve taḳtî^c olunup ondan kurş itihâz olunur. Ve onun kurş olmasının tarîkî budur ki o eczâ-ı şığâr bir şebekê üzere veyâhüd bir hırқа-i naḳiyye üzere neşr ve başt olunur, tahte’s-semâ tesmiye olunan maḥalde şemste vaç^c olunur ve ğubârdan muḥâfaza için üzerine ḥarîrden bir şevb örtülür ve cefâfî müştedd olunca kadar terk olunur ve o cefâf kurşa nedâvet ve yaşlık işâbet ḥatârî olmayan mevdi^cde kılınır ve ba^cdehu ref^c ve ḥıfz olunup kaçan saḳy olunmak murâd olunsa veca^cın sükûneti vaḳtinde ondan bir mil^câka şarâb-ı ḥulv içinde veyâhüd kerefs-i cebelî suyunda saḳy olunup ondan emr-i acîb müşâhede olunur.

Ve kezâlik kavî olan müfettit-i ḥaşâttandır decâcın kayd²⁴⁹-ı beydinin remâdı ki o remâd yumurtada ḥâşıl olan ferḥ yumurtayı naḳđ edip ḥurûcundan sonra yumurtanın kışr-ı hâricî ihrâk olunmakla termîd olunur ve müfettitât-ı mezkûrenin cümlesinden kavîdir.

248 Ya^cnî üzûme alaca düştüğü vaḳttir.

249 “Kayd” yumurtanın hâricinde olan kabuğudur.

Yünânca atrâgûlîdüytaş tesmiye olunan ‘uşfûr, o ‘uşfûr şa‘v cinsinden olur, ‘uşfûr-ı melikî tesmiye olunandan mâ-‘adâ cem‘an ‘aşâfirde aşğarır ve bedeninin levni remâdî ve aşfer ve aḥḍar beynlerinde olur ve iki kanatları üzere rîşât-ı zehebiyye vardır ve ancak zenebinde nuḳaṭ-ı ebyaḍ vardır ve ekşer zuhûru şitâda ve sibâḥ ve ḥîṭânda olur ve ṭayerâni tavîl ve mürtefi‘ olmaz belki ḳalîlen ṭayerâ edip vâkı‘ olur ve dâimâ şafîr eder ve zenebini taḥrîk eder ve o ‘uşfûr ke-mâ hüve niyyen ekl olunur ve niyyen ekli efdal olur ve maṭbûḥan ve meşviyyen dahi ekl olunur ve tuzlanıp taḳdîd dahi olunur ve ba‘ḍı kerre ke-mâ hüve iḥrâḳ olunur tennûra ilḳâ olunmakla o miḳdâr ki onun ḳuvvetini ta‘ṭîl etmek mertebesine bâliḡ olmaya. Ve tennûra ilḳâ o zücâce içinde ola ki iḥrâḳ-ı ‘aḳrebde onun vaşfi mürûr eyledi. Ve ba‘ḍı kerre birâm ve bereniyeden bir ḳird içinde vaḍ‘ olunup ḳıdrın re’si şedd olunmakla tennûrda iḥrâḳ olunur ve ḳaçan ḥadd-i teşviyyei ḳalîlen iḥtirâḳa tecävüz eylese aḥz ve iḥrâc olunur ve ba‘ḍı kerre fülful ve sâzec mişli ebâzîr ile mübezzef ve memlûḥ ve meşvî kılınıp isti‘mâl olunur. Ve ba‘ḍı kerre o ‘uşfûr taḳdîd veyâḥûd iḥrâḳ olunduktan sonra şaḥḳ olunup şarâb-ı şâfi veyâḥûd ‘asel veyâḥûd mâ-ı ‘asel ve ḥandîḳûn ile saḳy olunur. Ve kezâlik zikr olunan edviye küllîsi dahi o eşyâlar ile saḳy olunur.

Ve bir ḳavm zu‘m eylediler ki bu ‘uşfûr-ı mevşûf ‘uşfûrî’ ş-şevk tesmiye olunan ṭairdir. Ve bu maḳâmda bir ṭair vardır ki lisân-ı İfrencide ona şafrâḡûn derler, benim ma‘lûmum deḡildir ki o ṭayr bu mevşûf olan ‘uşfûr mudur veyâḥûd ḡayri şey’ midir. Ve bir ḳavm zann ederler ki o şafrâḡûn tecfi‘ olunup ḳalîlen ḳalîlen şûrb olunsa her mevdi‘den ḥaşâtı iḥrâc eder. Ve bir ḳavm zikr eyledi ki ḥaşâtın kendi dahi ḥaşâtı iḥrâc eder.

Ve kezâlik zerḳ-ı ḥamam ve zerḳ-ı dîk aḥz olunup ḥaşât-ı kebîr için iki dirhem ve şaḡîr için nişf dirhem, bir mişli sükker-i ṭaberzed ile saḳy olunsa Ḥuneyn ve Kindî zu‘m ederler ki o şerbet ḥaşâtın küllîsini iḥrâc eder. Ve ba‘ḍı kerre onlara fülful ve milḥ ḥuşûşan müşk-ṭarâmşîr ile saḳy olunsa aşnâf-ı ḥaşâtı tefṭîti ziyâde ve şâmîle olur. Ve kezâlik ḥanâfis-i müceffefe dahi nâfi‘dir. Ve ba‘ḍı kerre zu‘m eylediler ki ḳunfuzun şevki taḥt-ı zekerde tedḥîn olunsa ḥaşâtı tebvîl eder.

Muşannif der ki ba‘ḍın bu ḳavlini ben taşḍîk ve taḥkîḳ eylemem, ammâ bu zikr olunan edviye-i ḥaşaviyyeyi tenfîz için ḥalṭ olunan edviye fülful ve

füdenec ve dâr-ı şînî olur ve onların tenfîzinden mâ-‘adâ tahrîk-i haşâta takviyesi vardır. Ve kezâlik o devälara bi-kuvvetin idrâr edip fađl-ı ğalîzi iħrâc eylesin için halı olunan edviye büzür-ı ma‘rûfeler huşûşan cebeliyye olan büzür ve kezâlik dâķū, mü, fū, esârün vecc, nânĥâh, kâşim, sîsâliyūs, bezr-i fencengüşt, idĥir, ĥardemânâ olur. Ve bağdı nâs zerârîĥ isti‘mâline dahi cesâret eylediler ve bu müdirrât-ı mezkûrede ma‘a-idrârihâ haşâta teşîri dahi ‘âdim deĝildir.

Ammâ edviye-i haşaviyyeyi kalîlen kalîlen imsâk ve teryîş eylesin için halı olunan edviye şumûĝ mişllilerdir. Ve baçdı reysi olan edviye haşâta fâ‘il ve mü‘eşşir dahi olur besfâyec şamĝı ve şamĝ-ı cevz gibi.

Ammâ veca‘ı müsekkine olan edviye bezr-i kettân ve o bezrin lu‘âbı ve cillevz ve funduĝ ve bezr-i ĥatmîdir. Ve bunların ma‘a-teskîni’l-veca‘ edviye-i haşaviyyeyi terbiyesi ve cirm-i külyeye muvâfaqati vardır. Ve muĥad-dirâtan halı olunacak edviye senin ma‘lûmundur.

Ammâ edviye-i muķavviye behmen, zürünbâd ve süsen-i yâbis ve felenmüşk mişlliler ve kezâlik verd ve cülleñâr ve idĥir ve şandal olur.

Ammâ haşât için nâfi‘ olan edviye-i mürekkebe meşrûdîŧüs mişllidir, haşât-ı külyede fâğil ve ĥavî olur. Ve kezâlik sencerînâ ve ma‘cün-ı ‘aķârib ki onun fi‘l ve teşîri külyede ve meşânedede ma‘rûftur ve kezâlik dem-i teysten mütteĥaz olan devâ ki ona celâlet-i fi‘li olmak ĥasebiyle yedullâh tesmiye olundu ve kezâlik dühn-i belesân ile mütteĥaz olup ĥazâinî tesmiye olunan devânın fi‘l-i ‘acîbi olur. Ve o mürekkebâtın biri dahi bizim tecribe eylediĝimiz devâdır ki onun nüşhası budur: Remâd-ı zücâc ve remâd-ı aķârib ve Nebaĥî kernebin aşlının remâdı ve remâd-ı erneb ve ĥicâretü’l-ısfenc ve teysin dem-i müceffef ü meşĥūķu ve beyd-i müfriĥ[in] kışrı remâdı ve ĥacer-i yehüdî ve şamĝ ve el-vecc. Bu mezkûrlar veznleri berâber ve futrâsâliyün ve dūķū ve müşk-ĥarâmşî‘ ve şamĝ ve bezr-i ĥatmî ve fülful her birinden birer buçuk cüz’ aĥz ve ‘asel ile ma‘cün kılınıp ĥıfz olunur, onun şerbet-i vâĥidesi iki mişķâl ve ondan dahi ekşere varınca kadar olur ve ĥımmaş-ı esved ile taĥĥ olunan ĥasek suyuyla saķy olunur ve devâ-i mezkûr meşâneye dahi şâlih olur.

Ve kezâlik kernebi Nebaĥî kökünün remâdı ve bayd-ı müfriĥ kışrının remâdı ve ĥacer-i yehüdînin zeker ve ünşası bu edviyeler aĥz ve cem‘ olu-

nur ve ondan bir mil'aka miqdârı şarâb veyâhüd ma-i hasek içinde sahk olunur ve devâ-i mezkûr haşât-ı meşaneyi fîn-i ebyağ mişâlinde ihrâc eder.

Mürekkebat-ı kavıyyeden olup fi'li [410b] iki haşâta menfa'ati câmi' olur: Bezr-i bitîh, zücâc-ı muhrağ, kulb²⁵⁰ veznleri berâber ahz olunup mâ-ı hımmaş ile saqy olunur.

Ve kezâlik zerğ-ı diğ zerğ-ı hamâm bunlardan bir şey' mâ-ı fücl veyâhüd şarâb veyâhüd mâ-ı hârr ile saqy olunup iki haşâta dahi menfa'ati zâhire olur.

Ve kezâlik menfa'ati câmi' edviyeden olur: Kündüş bir dirhem, zerğu'l-hamâm bir dirhem, hanâfis nişf dânik; bu mecmû' ahz ve dağk olunup şarâb la saqy olunur.

Ve kezâlik hicâretü'l-isfene, sukûlakandriyün,, bersiyâvşân, bezr-i haţmî, futrâsâliyün veznleri berâber ahz olunur; şerbeti miqdâr-ı hâcet kılınır, mâ-ı kerefs yâhüd mâ-ı uşul veyâhüd mâ-ı hasek veyâhüd mâ-ı fücl ile saqy olunur.

Ve yine edviye-i mürekkebe-i câmi'adan olur semeretü'l-belesân habbi ve fûdenec-i berrînin yâbisi ve bezr-i hubbâzâ ve hacerü'l-isfenc ve bâderüc-ı yâbis; bu edviyeler veznleri berâber ahz olunup ba'de'd-dağk mecmû'undan küllü yevmin bir mil'aka miqdârı dört üçkiye şarâb-ı memzucla saqy olunur.

Ve külyeye maşşuş edviyeden olur meysevsen iki dirhem, semürîşün²⁵¹ iki dirhem, fülful dört dirhem; şerbeti miqdâr-ı mâ yuħdes kılınır ve sikencebîn-i 'unşulî ile saqy olunur.

Ve kezâlik sezâb-ı berrî ve hubbâzâ-ı berrî ve aşl-ı kerefs veznleri berâber bu mezkûrlardan iki mil'aka ahz olunup şarâbda taħb ve ba'de't-taşfiye şürb olunur.

Ve kezâlik aşl-ı fenţâfliyün, sikencebîn-i 'aselî ile veyâhüd mâ-ı 'asel ile isti'mâl olunur.

Ve kezâlik bezr-i fücl ve kulb veznleri berâber kılınıp ondan bir bunduğa dühn-i yâsemîn ile saqy olunur.

250 İbn Kütbî. القلب بضم القاف وآخره با وهو نبات اذا شرب فتت الحصة

251 "Semürîşün" tab' ile olan nüshada bu minvâl üzeredir. "Semürîşün" kerefs-i Rümî diye işâret olunmuştur.

Ve kezâlik bu devâ mücerrebdir: Bezr-i bitîh, kırtım, za'ferân kılt.²⁵² Bu edviyeler merreten-ba'ede-uhrâ sağı olunur.

Ve kezâlik muqaşşer habb-ı maħleb-i medķük iki mişķāl, za'ferân bir mişķāl, zerāvend yarım mişķāl. Bu edviye 'asel ile ma'cün kılınır; Şerbeti dōrt dirhem miķdârı olur.

Ve kezâlik ķardemânâ bir dirahmî, bir mişli aşı-ı ğâr kuşuruyla sağı olunur.

Ve kezâlik bezr-i ħarmel ve muķdan ħubûb ittiĥâz olunup Şerbeti küllû yevmin birer dirhem miķdârı olur; varak-ı fücl suyuyla veyâĥûd râsen-i raṭb suyu ile veyâĥûd mâ-ı zeytûn ile sağı olunur.

Ve devâ-i fâyiķ olup elemi tesķin ve izâle eden devâ nüşhasıdır: Semer-bîyûn demekle ma'rûf olan kerefs-i berri ki kerefsü'l-Fürs demekle dahi ma'rûf olur bir ũkıyye, su'd-i MıŐrı, sünbül-i fib, ĥaŐĥaŐ-ı ebyaḍ bezri, dâr-ı Şinî, selîĥa, fülful-i ebyaḍ, bezrü'l-cezer, yebrûly her birinden birer buçuk ũkıyye, ĥacer-i yehûdî-nışf ũkıyye, Mâķadûniyâ bilâdından meclûb olan ĥacer yarım ũkıyye; 'asel ile ma'cün kılınır, Şerbeti bir bunduķadır, Şarâb la Şûrb olunur.

Ve tekevvn-i ĥaŐâttâp mâni' olan devâ nüşhasıdır: Őâmiryûmâ bezri, müşk-ĥarâmŐî, bezr-i ĥatmî her birinden birer dirahmî, kışŞâ-i bostânî bezri ve bezr-i bitîh ve keşîrâ her birinden birer dirahmî; bu edviyeler ĥalt olunup tenâvül olunur ve Şerbet-i vâĥidesi iki dirahmî olur, Şarâb-ı laṭif memzûcla sağı olunur.

Āher: Ĥacerû'l-isfenc, aşı-ı ĥasek, bezrü'l-cezer her birinden ikişer dirahmî, bezrü'l-kışŞâ, bezr-i ĥatmî, neşâ her birinden birer dirahmî, bezr-i râziyâ nec, enîsûn, ca'de her birinden üçer dirahmî. Ve aŐĥâb-ı ĥaŐâta ba'ḍı kerre o miyâĥ sağı olunur ki onun içinde edviye-i ĥaŐaviyye ve ma'iyyetinde olan edviye-i mu'ine ṭabĥ olmuı ola, meşelâ kemâfîṭûs, ca'de, fûzenec ĥasekin aşı ve semeresi, sîsâliyûs suķûlaķandriyûn, aşı-ı ĥubbâzâ, bersiyâvûŐân, 'aşa'r-râ'î, aşı-ı Őil, aşı-ı ğâfes, bezr-i ĥatmî, Őâmiryûmâ, ŐevâŐarâ, müşk-ĥarâmŐî ve bunların ğayri müdirrât ṭabĥ olunmuş ola. Pes bu miyâĥı eyyâm-ı Őıĥĥatte isti'mâl eden kimsede ĥaŐât

252 *Ķânûn* nüşhalarında "ķult" âĥiri tâ ile vâķi' olmuştur lâkin İbn [Kütbi] âĥirühu bâ diye taŐrîĥ eder.

tevellüd eylemez ve haşâtı olan kimse şürb eylese onlara menfa'ati olur.

Ve bu maṭbūhātın isti'māline haşātın tevellüdü nevbetlerinde idmān eden kimseler ondan intifāc ederler ve o maṭbūh budur: Yabanī ebegümecei yaprağı ṭabḥ olunup onun ṭabīhinde semn ve 'asel kılınır ve ondan şey'-i keşir saḳy olunur, pes o meşrüb haşātı izlāk ve bevli idrār ve mesāliki telyin ve sühület ile iḥrāc eder.

Ve Rūfus dedi ki ḥam'et ile keşret-i isihmām haşātı teftit eder. Ve ḥam'e ile istihmāmın ṭuruḳ-ı keşiresi vardır ḥattā cildi takrīḥ şānından olan miyāh-ı hārre içine edviye-i haşaviyye ilkā olunup ḥiddeti ve ḥarāreti bākıye iken bir ḥırḳa ḡams olunup haşāt üzere o ḥırḳa vaḍ olursa bu kadarca taḥmīmle haşāt taḥallül eder ve biz bu kabilden ba'ḍı şey' tecrube eyledik.

Tedbīrat: Bu tedbīrler ile haşāt inkılā'a müteheyyi'e ve müsta'ide ve edviyeden münfa'ile olup inzilāk ve ḥurucu sühület üzere olur, pes o menāfi'ī ṭālib olan şāhib-i haşāta vācib olur ki edhān-ı mürḥiyeden merūḥāt ve kezālik ḍimādāt ve netūlāt ve kāyrūtiyyattan dahi mürḥiyāt olanları isti'māl eyleye ve ḥammāmāt ve ābzen dahi isti'māl eyleye velākin kuvveti ifrāt üzere irḥā ve dāfi'ayı id'āf edecek kadar mürḥiyāt isti'māl eylemeye. Ve ba'ḍı kerre mürḥiyāt-ı müsta'mele hasebiyle haşātı olan 'uḍva keşiren mevādd seyelān eder ve o zaman haşātı kallāc olan edviye isti'māl olunur kai' ve iḥrāc sühületli olsun için.

Ve vācib olur ki kânûn-ı ma'lûm üzere merūḥātā muḳavviyāt ḥalt oluna ḥuşuşan o muḳviyāt ḥalt oluna ki onda olan takviye mürḥiyattan maṭlûb olan taḥlile keşiren müḍādde olmaya ve o mişlli muḳavviyāt dühn-i süsen ve dühn-i sünbül ve dühn-i ḥinnā ve dühn-i ḥirī ve o edhān istiḥrāc olunan edviyelerden 'aynı ve ecrāmı olur ve dühn-i ḥirī ma'ānī-i keşireyi cāmīc olur. Ve bu tedbīrlerde vasaṭ ve ḥāşire ve 'āne şedd olunur mecārī cihet-i fevkte müttesic olsun için veyāḥūd yed ile delk olunur ve bu 'amelden sonra devā-i müfettit saḳy olunur.

Ve müfettit saḳyına müdirrāt saḳyı itbāc ve taḳṭb olunur ve ona dühn-i levz ile ḥıyarşenber saḳyında be's yoktur veyāḥūd lüzüçet ve izlākı olan edviye-i müdirrenin lüzüçetli 'uşāresini dühn-i levz ile saḳyda dahi be's yoktur.

Ve haşātı edviye-i mezkûre ile irḥā eyledikten sonra veyāḥūd haşāt

maḥalline ednâ ta'alluḡ ile müte'allika ve müteḥarrike olmakla mürḥiyât-tan müstağniye oldukta onda tekmîdât isti'mâl olunur, isfenc mişliler suya ve zeyte ġams olunup onunla ve kezâlik ḥîr-i bevva ve nuḥâle ile tekmîd olunur ve đimâdât ile dahi müsahḥaneten ve edhân-ı ḥârre ile dahi müsahḥaneten tağmîd ve temrîḡ olunur, dühn-i sezâb ve zeytle ma'a-cünd-i bîdester temrîḡ olunur. Ve vâcib olur ki đimâdâtın süḥneti muḥfâza olunur.

Ve bunlardan aqvâ tedbire ḥâcet olur ise ḥaşâtın düveynine²⁵³ ya'ni ḥaşâta ziyâde qarîb olan maḥalle ve mevđî-i veca'a miḥceme-i fâriġa vaç olunur mevâddı cezb eylesin için ve ba'de'l-cezb o miḥceme ref olunup tekrâren mevđî-i evvelin düveynine fâriġatan ve miḥceme vaç ve tedricle tenzîl olunur iki külye mevđî'inden ḥâlibeyn tevrîbi üzere esfele tenzîl olunarak. Kaçan ḥaşât meşâneye münḥadire olsa veca' sâkine olur.

Ve ba'dı kerre hareket ve riyâdet ve meşyinde dîk olan devâbba rükûb ve kezâlik nüzül 'ale'd-derece bu bâbda şilâc-ı kâfi olur ḥuşuşan o'alîl meruḥât isti'mâl eylemiş ola.

Ve kaçan ḥaşât meşâneneden mecrâ-yı kağibe nüzül eylese o vakte ba'dı kerre dahi veca' olur ve o mecrânın tedbiri zikri ânifen sâbık olan tedbir olur.

Ammâ veca'-ı hâyicin ḥuşuşan meşâne katında ḥaşâtın ızamı ḥasebiyle veyâḥüd ḥaşâtta esnân olup kesr-i ḥâdişi olmak ile veyâḥüd ḥuşûnet-i sâhicce ḥasebiyle 'arîd olan veca'ın ḥammâm ve âbzen isti'mâli ile müzâvelesi mümkün olur. Ḥammâm ve âbzen isti'mâli ifrât üzere oldukta ba'de-sâ'atin veca'-ı şedîd mu'âvede eder ve bu şânda ne'tülât-ı bâbüneciyye ve iklîliyye ve ḥatmiyye ve nuḥâliyye ceyyide ve nâfi'adır. Ve eger tabî'atta bir miġdâr itikâl var ise şavâb olan şiyâfe veyâḥüd ḥuġne-i ġayr-i keşire ile süflü iḥrâc eylemektir ve ḥuġne keşire olur ise lâ-maḥâle ḥaşâtı daġt edip îlâm eder. Ve bana eḥabb olan süflü ancak şiyâfe [411a] ile iḥrâc edip ihtikân terk olunmaktır ve tabî'atı telyîn ile ḥiffet-i keşir ve teskîn-i veca' ḥâşıl olur. Bu ḥâlde müshil isti'mâli câiz deġildir, zîrâ müshil îlâm eder ve müshil ile fevkten nüzül eden mevâdd ḥaşâta te'eddî eder.

Ve kaçan ḥuġne içine şuḥûm ve düsümât idḥâl olunup ve edviye-i

mürhıye vü müdirreleri cemî'an taqviye olunsa o hıqne ishâlle telyîn menfa'atlerini cem' eder ve veca'ı kesr eder ve ihrâc-ı haşâta mu'âvenet eder.

Ammâ veca' şedîd olup müsekkinât-ı veca' isti'mâl olundukta sâkin olup ba'dehu edviye-i haşaviyye isti'mâl olundukta şeverân ve heyecân eylese o mişlli hâlde aşveb olan tahrîki kavî olan edviyeden imsâk olunup onda hıqne-i leyyineye ve merûhât ve kayrûtiyât-ı mürhıye ve müleyyine-i müzlikaya iştigâl oluna. Ve bu vakhte ba'dı kerre isti'mâl-i kay' nâfi' olur haşâta müzâhım olur mevâddı taklîli hasebiyle. Ve ba'dı kerre haşâtı kay' fevke cezb etmekle dahi muğırır olur.

Ve eger veca' elbette fütür eylemezse muhaddir saqyından lâzım olur ve saqy olunacak muhaddirin efdali felüniyâdır ve kezâlik luffâhî devâ ve o tiryâk ki 'atık olmayıp tarâvete mâil ve kuvvet-i afyûn onda bâkıye ola, onlar vücûh-ı keşireden nâfi'a olurlar, zırâ onlar cihet-i tiryâkiyyetten ve idrâr ve tefit cihetlerinden ve veca'ı tahdîr cihetinden ve bi'l-cümle cihât-ı mezkûreden menfa'ati olur.

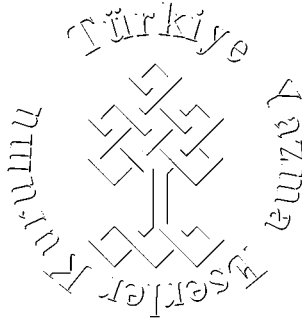
Ve ba'dı kerre külâda rih tekevvin edip haşâta müzâhamesi olur ve o müzâhame ilâma i'ânet eder ve kezâlik em'âda dahi hâşıl olan rih haşâta müzâhame edip ilâma i'ânet eder. Rih-i külâ ve rih-i em'âdan her biri kendi 'alâmetleriyle ma'lûm olur. Ve veca'ın riyâhtan olduğu ma'lûm oldukta vâcib olur ki kâsir-i riyâh olan devâya-ifticâ oluna, sezâb ve bezr-i kerefs ve enîsûn ve nânḥâh ve kerâvyâ ve şüniz mişlli edviye mâ-i'aselden saqy oluna veyâhüd onlardan dımâd ittihâz oluna veyâhüd onlardan dühn ile kayrûti ittihâz olunup hıqnede isti'mâl oluna.

Eger haşât verem-i hârr hasebiyle mütevellid ise ona evvelâ verem-i külye 'ilâciyla mu'âlece olunur ve ebvâb-ı keşire zekeri mürür eden müberrid neṭülât ve dımâdât ve kayrûtiyât üzerine tenfiz-i edviye için hâlden bir nesne reşş olunup isti'mâl olunur ve kezâlik o 'uşârât ve dühn-i verd ile ma'an ihtikân olunur ve eger faşda hâcet olur ise faşd olunur.

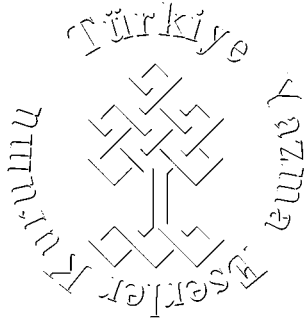
Ve eger verem-i şulb hasebiyle tevellüd eylediyse lu'âbât-ı hârre isti'mâl olunur, bezr-i kettân lu'âbı ve hulbe ve ḥatmî ve bezr-i mürr el'ibesî müberridâtla ḥalt olunup isti'mâl olunur ve kezâlik iklîl-i melik ve ḥasek ve şibt meşrûbeten ve hıqnen ve atliyeten isti'mâl olunur. Ve eger atliyeten isti'mâl olunursa vâcib olur ki onda râtiyânece ve sekbînece ve uşşak ve mey'a

ve cünd-i bîdester ve mürr kılına ve kezâlik taqviyetün-mâsı olan edhâ-ı hârre isti'mâl olunur ve merâhimden merhem-i diyâhıylün ve merhem-i şuḥûm ve ğayri merâhim isti'mâl olunur. Ve kaçan nuḍc görülse o vaqt idrâr olunur.

Ve aşḫâb-ı ḫaşâtın ağdiyeleri zikri sâbık olan onlara muḍırr ağdiyenin müḍâddeleri olur, aşâfir-i meşviyye-i remâdiyye²⁵⁴ luḫûmu ve aşâfir-i dūr ve ṭabḫla müherrât olan luḫûm-ı firâḫ onlara muḍırre olmaz ve kezâlik luḫûm-ı latîfe ve sereṭân-ı meşvî laḫmı dahi nâfi' olur ve vâcib olur ki onların ta'âmına ḫarşef ve helyün ḫuşusan onlardan berrî olan idhâl oluna [ve kezâlik zeyt ile kırtım ve dühn ile mâ-ı ḫımmaş] ve yalnız dühn dahi idḫâl oluna.

254 Ya'nî remâdîsi olan aşûfûr demektir.

**KÜTÜB-İ KĀNUN'DAN ÜÇÜNCÜ KİTĀBIN
ON DOKUZUNCU FENNİ MEŞĀNE EMRĀDİ
MU'ALECĀTINDA KELĀM-I MÜCMELDİR
O DAHİ İKİ MAĀĀLE ÜZERE MÜRETTEBEDİR**

**MaĀĀle-i Ūlā Bi-Cümletihā Aĥvāl-i Meşāne Beyānındadır
O Dahi Fuşūlü Müştemiledir**

Evvelki Faşlı Meşāne Teşrīhi Beyānındadır

Hālık-ı kâināt celle celāluhu ve tebāreke şānuhu hadretleri şüfl için ĥalk eylediği vi'āda cem'ān şüfl cem' olup ve vi'ādan mündefi' olmakla vaĥten ba'de vaĥtin teberrüzün muvāşalasından senin ma'lūmun olduğu üzere istiġnā hāsil olduğu gibi kezālİK Hālık ta'ālā tedbir eyleyip def' ve nefde müsteĥakk olan fađl-ı māiyyetten müteĥallib olan māiyyeti bi-külliyetihā ev bi-ekşerihā müstev'ibe olan bir cevbe²⁵⁵ ve 'aybe²⁵⁶ ĥalk eyledi, ĥattā o fađl vaĥten ba'de vaĥtin müteväliyeten nefde muĥtāc olmayıp def'a-i vāhidede kıyām-ı vāhid ile ĥācef mündefi'a ola ve taĥtīr-ı bevli olanlar gibi mut-taşılaten kıyāma ĥācet olmaya. Ve zikr olunan cevbe-i mevşūfe meşāne demekle ma'rūfe 'uğvdur.

Ve o meşāne 'aşabiyye ve ribātiyye ĥalk olundu kuvveti ziyāde şedīde olup ma'a'l-ıvişāka kâbil-i temeddüd ve münbasıta ve mürtekize ve inbisāt ĥasebiyle māiyyetten mümteli'e ola ve ba'de'l-ıimtilā đarūret dā'iye oldukta o māiyyetten meşāne fāriġa kılına. Ve onun 'unukunda 'ağaleye mücāvir laĥmiyyet ĥalk olundu, onunla māiyyet ĥabs olunur. Ve meşāne iki ūbaĥa ĥalk olundu, o iki ūbaĥadan biri biĥāne gibi 'umġta ve āĥeri zıĥāre gibi ĥāricde kılınıp biĥāne zıĥārenin şıĥanında iki mişli kılındı, zīrā māiyyet-i ĥāddeye biĥānet mülākī olur ve biĥānenin şıĥanı ve ġılzati olmasa māiyyet-i ĥāddeyi ihtimāl eylemez ve zıĥāre māiyyete mülākī olmamakla şıĥanı zāide ve ġılzāti keşire olmaktan müstaġnī olur.

255 "Cevbe" fürce ma'nāsına.

256 "Ve "aybe" eşvāb vaç' olunan heybe ma'nāsındadır, bu maĥāmda murād ġeniş ve meydānı olan kisedir.

Cenâb-ı Hâlık-ı kâdim bi-bedâyi'ci hikmetihi ve kudretihi mâiyyet-i mezkûreyi evvelâ iki külyeden meşâneye celb edip ve şâniyen meşâneden dahi def' ve celb eylemekte luftunu izhâr edip iki külyeden yemneten ve yesreten nâbitler ve hâlibân ismi ile ma'ruflar olan iki menfezi meşâneye vâşıl ve muntehî kıldı ve o menfezler meşâneye ittishâlinde meşaneyi iki tabakaya tefriķ eyledikte beynehümâdan hâlibânı imrâr ve islâk eyledi bu vech üzere ki hâlibân meşâneye evvel-i vuşûlünde tabaka-i ulyâyı ya'nî zihâreyi şakb edip bir miķdâr iki tabaka arasında mürür eyledikten sonra zikr olan hâlibân 'umķta olan tabaka-i şâniyeye 'ıvad ve nüfûz edip tecvîf-i meşâneye mâiyyetini tefcîr edip fağl-ı mâ'iyyeti tecvîfe sekb ve şabb eder. Ve kaçan meşâne mümteli'e ve mâiyyet mürtekize olsa tabaka-i bâtine tabaka-i zâhireye muntabıka ve bir vech ile bâtından mündefi'a ve mürtefi'a olur ki şiddet-i intibâktan iki tabaka tabaka-i vâhıde gibi olup beynehümâda menfez ve meslek yoktur zann olunur. Ve bu intibâkın şiddeti ve hâlibânın tecvîfinin insidâdı hasebleriyle meşânenin imtilâsı ve irtikâzında bevl ħalfe ve hâlibâna kaķķarâ ric'at eylemez.

Ve yine [411b] Bârî ta'âlâ cellet kudretuhu o meşâne bir 'unuķ-ı deffâ' ħalk ve ibdâ' eyledi ki o 'unuķ mâiyyeti kağıbe def' eder ve onun te'âric-i keşresi olur o te'âricin keşreti hasebiyle def'a-i vâhıdede mâiyyet meşâneden mündefi'a ve müstenzife olmaz 'ale'l-ħuşûş zükrânda ya'nî erkeklerde 'adem-i istinzâf ziyâde olur, zîrâ zükrânın 'unuķ-ı meşânelerinde üç 'aded te'âric olur.

Ve nisânın meşâneleri erkâmlarına karıbe olmakla onda te'âric vâhıde olur ve o 'unuķun mebde'ini bir 'adale muţife ve muķıta olup mebde'-i 'unuķu ħanıka ve 'aşire gibi olur ve ħanıķ sebebinden mâiyyet ħurücdan men' olunur, kaçan o 'adalenin istirħâsı kaşđ olunsa 'adale-i baţnın i'ânesi ile 'adale-i muţife müsterħıye olup mâiyyet ħurüc eder²⁵⁷ lâkin mevđi'inde senin ma'lûmun olduğu üzere 'adale-i muţifeye veyâħüd 'adale-i baţna âfet işâbet eder ise istirħâyı kâbil olmayıp bevl muħtebes ve ħatb-ı mu'đil ü müşkil olur.

257 Zikri mürür eylediği üzere 'adal-i baţn baţnı 'aşır eder ve lâ-maħâle onun 'aşrı 'adale-i muţifenin istirħâsını ve 'unuķun infitâhını müstelzim olur.

Ve meşâneye iki cânibden miqdâr-ı mu'ateberi olan aşab ve kezâlik 'urûk-ı sâkine ve 'urûk-ı nâbîda muttaşıla olur meşänenin irtikâz ve temeddüdü hâds ve ihsâsı ziyâde olsun için.

İkinci Faşl Emrâd-ı Meşâne Beyânındadır

Meşâneye dahi külâ gibi bi-mâddetin ve bilâ-mâddetin emrâd-ı mizâc ve evrâm ve emrâd-ı süded 'ârîda olur. Ve o süded emrâdından olur meşâne haşâtı ve meşâneye şıgar ve kiber hasebiyle emrâd-ı miqdârı ve nüt' ve inhilâl'la emrâd-ı vaç' ve inşikâk ve infitâh ve inkıtâ' ve kurûh hasebiyle inhilâl-i ferd emrâdları 'ârîda olur. Ve ba'dı kerre 'ilel-i meşâneye a'â-i re'ise ve a'â-i şerife²⁵⁸ dahi müşârik olur, meşelâ dimâg müşârik olup re'se şudâ' ve düvâr 'ârîd olur. Eger marâd-ı meşâne hâdde olur ise ba'dı kerre dimâg müşârik olup sersâma mü'eddi olur. Ve kezâlik emrâd-ı meşâneye kebid dahi müşârik olup berd-i meşâne hasebiyle çok kerre istiskâya mü'eddi olur.

Ve emrâd-ı meşâne faşl-ı şitâda keşirü'l-vukû' olur.

Emrâd-ı meşâneye külye marâd-ı mu'aleceşiyle 'ilâc olunur, kuvveti ebkâ ve aqvâ olan edviyeler istismâl olunur ve o edviye meşrûbeten ve mezrûkaten, merühâten ve dîmâdâten istismâl olunur ve o ağmide ile hâlibâna ve tahte's-sürreye ve gavırda olan iki derzlere ya'nî kısıklara dîmâd olunur.

Ve şimâliyye olan ehviyede ve riyâhta ve büldânda ve fuşûl-i bârîdede evcâc-ı meşâne keşirü'l-vukû' olur.

Müşahhinât-ı Meşâne Beyânındadır: Müdirrât-ı hârenin küllîsi meşâneyi teşhîn eder. Ve merühât ve zerûkât-ı hâre olan edhân ve şumûgdan ittihâz olursa meşelâ dühn-i kuş' ve dühn-i nârdîn ve dühn-i bân ve kezâlik külye bâbmda mezkûr olan edviye-i hâre ile qarîben bildiğın mevâdi'e dîmâd bi'l-cümle meşâneyi teşhîn eder.

Müberridât-ı Meşâne: Bağlatu'l-hamkâ hâlibi ve hıyâr ve qar' hâlibleri şürbü ve su ile mükeffer tabâşîr şürbü²⁵⁹ olur ve atlıyeden şandal ve kâfür ve fûfel mişlîliler düğla tılâ olursa ve kezâlik 'uşârât ve lu'âbât-ı bârîde-

258 Dimâg, kebid, huşye, kalb a'â-i re'isedir; mi'de ve riye ve onların emşâli a'â-i şerîfedir.

259 Ya'nî tabâşirin üzerine tabâşiri setr edecek kadar su şabb edip içmek.

ler ve edhân-ı bārīde dühn-i verd-i ceyyid ve dühn-i ḥabbu'l-ḳarḳ ve dühnü'l-ḥaṣḥāṣ ve dühn-i bezrû'l-ḥass kâfûr ile istiḳmâl ve ḥaṣṣaten zerrâka ile istiḳmâl olunsa ziyâde tebrîd eder ve leben-i ütün dahi müberriddir.

Üçüncü Faṣl Meṣāne Ḥaṣâtı ve Ḳalāmâtı Beyânındadır

Vâcib olur ki ḥaṣât-ı külyede bizim zıkr eylediklerimizde teḳemmül olunup baḳdehu bu bâbda olan ḥaṣât teḳemmülüne intikâl oluna. Ve külye bâbında ḥaṣât-ı külye ve ḥaṣât-ı meṣāne beyninde olan farkı ve keyfiyetlerini ve miḳdârlarını sen taḳarrûf eyledin ve bildin ki külye ḥaṣâtı yesîren elyen ve aṣḡardır ve ḥumrete dârib ve nâzırdır ve meṣāneye aṣleb ve cidden ekber ve düknete ve remâdiyyete ve beyâda adrab ve emyeldir.

Ve baḳdı kerre ḥaṣât-ı meṣāniyye münakkāṣa dahi olur. Ve ekṣer-i ḥâlde meṣāniyye ḥaṣât baḳde'l-infiṣâl mütemeyyize olur yaḳnî bevle ḥurûc edip bevlin rûsûbu gibi olur. Ve meṣāne ḥaṣâtı naḥif olan kimselere ḳarıḳ olur. Ammâ küleyiyye ḥaṣât ḥaṣât-ı meṣānenin bu mezkûrelerde ḳaksi üzere olur.

Ve şıbyāna ve sinn-i şıbyāya ḳarîbü'l-ḳabd olanlara ḥaṣât-ı meṣāne işābeti ekṣer olur. Bu mezkûrlar cümle senin ḥaṣât-ı külye bâbında maḳlûn oldu.

Ve bu maḳâmda biz deriz ki ḥaṣât-ı meṣānede bevl beyâda nâzır olur ve rûsûbu aḡmer olmaz belki rûsûbu dahi beyâda veyâḥûd remâdiyyete mâildir ve baḳdı kerre bevl ḡalîz olup süflü zeytî olur ve ekṣer-i ḥâlde bevl raḳîḳ olur ve ḥuṣūṣan ibtidâ-i zuhûrunda rikḳat ziyâde olur. Ve külye ḥaṣâtında olan vecaḳ miḳdârı meṣāne ḥaṣâtında vecaḳ olmaz, zîrâ meṣāne ḥaṣâtı teḳvîfide ve fedâsında muḥtebase deḡildir lâkin ḥaṣât-ı meṣāniyye mecrāyi sedd ve bevli ḥabs eder ise o vâḳtte vecaḳ-ı meṣāne ṣedîd olur.

Ve meṣāniyye ḥaṣâtında ḥuṣūnet ziyâde olur, zîrâ o ḥaṣât fedâda olmakla ḥuṣūnetli eṣyâ ona terkîb olunmak mümkin olur ve ḥacmi dahi ekṣer olur meḳânı evsaḳ olmak ḥasebiyle.

Ve baḳdı kerre müṣādif olup bir meṣānede iki ḥaṣât veyâḥûd ikiden ekṣer ḥaṣât cemḳ olur ve o ḥaṣât tesāḥuc etmekle yaḳnî birbirine sürünmekle tefet-tüt edip remliyyet-i keṣîre ḥurûc eder. Ve baḳdı kerre ḥuṣūnetli ḥaṣât saḥ-i meṣāneyi tecrîd edip remliyyet-i mezkûre ile süfl-i nuḡālî ḥurûc eder.

Ve ḥaṣât-ı meṣānede zekerde ve ḳānede ve aṣl-ı zekerde ḥikke ve vecaḳ-ı dâim olur ḳaḏîbin meṣāneye müṣāreketi ḥasebiyle. Ve meṣāne ḥaṣâtı

şâhibinin kağıbi ile [‘abeşi ya‘nî] la‘ibi keşir olur huşuşan zıkr olunan la‘ib şıbyânda keşirü’l-vuķûr olur. Ve kezâlik intişâr-ı zeker dahi o ‘illette ekşer olur.

Ve ba‘dı kerre haşât-ı meşâne maķ‘adenin hurücuna ve ihtibâsa ve ‘uşre sebab olur ve ma‘a-hâzâ o mâiyyetin hurücu bi-ķuvvetin olur, dıktan münhafize ve mündefi‘a olup verâsında hâfiz ve dâfi‘ olan hâşat-ı şakıl vardır.

Ve ba‘dı kerre âhir-i ‘illette bilâ-irâdetin bevl hurüc eder. Ve her kaçan ki şâhib-i haşât bevlden fâriğa olsa fi’l-hâl yine bevl iştihâ eder ve o bevl mütekâdı olan hâşât olur, zîrâ ednâ mâiyyeti haşât istidfâ‘ eder, nitekim mâiyyet-i keşire cem‘ olsa istidfâ‘a ve hurüca tekâdı olur. Ve çok kerre o haşât şâhibi dem bevl eder meşaneyi/haşât tahdîş etmekle huşuşan haşât kebire ve haşine olur ise tahdîş ekşer olmakta bevl-i dem dahi ekşer olur. Ve çok vâķi‘ olur ki haşât mecrâyı sedd etmekle bevl habs eder ve kaçan o ‘alîl istilkâ edip veriklerini işâle ve terfî ve hezz eylese haşât mecrâdan zâile olur ve o hâlde ‘ânc üzere gamz eylese bevl hurüc eder ve bu hâletin zuhuru haşâtın vücuduna delîl-i kavî olur.

Ve ba‘dı kerre mecrâdan haşâtı izâle sühületli olur, diz üzere bürük edip ve a‘dâsından ba‘dı ba‘dı âber üzere damın etmekle. Ve yine sühület ile mecrâdan haşât izâle ve tenhîye olunur isbâ‘ı maķ‘adeye idhâl edip nuşbe-i mezkûr iken haşâtı mecrâdan teb‘id etmekle. Ve ba‘dı kerre dahi zıkr olunan nuşbeden ğayri eşkâl üzere iken gamz ve ‘aşr ve istilkâ ve bürük ve a‘mâl-i sâire ile dahi mecrâdan haşât tenhîye ve teb‘id olunur ve o müzâvelenin tarķi tecrîbe ile ve ķuvvet-i hâdsle bulunur.

Ve eger bu mişlli tedbîr müfid olmazsa kâşâfir²⁶⁰ isti‘mâl olunur haşât def‘ olunur. Ve eger isti‘mâl olunan kâşâfire bir nesne ıstıkâk edip ba‘dehu mündefi‘ ve bevl münzerik olup hurüc eder ise o hâl bi-ķuvvetin delâlet eder ki meşânedeki haşât vardır. Ve kezâlik kâşâfir i dhâl olunmuş ‘usretli olur ise o dahi haşâta delâlet eder ve şüret-i ‘usrette kâşâfir idhâline tekellüf olunmak evlâ olur. Ve ba‘dı kerre kâşâfir isti‘mâli haşât hangi mâddeden tevellüd eyledi ise ona dahi delâlet eder.

260 “Kâşâfir” zerrâka ve mübevvil demekle ma‘rûf olan âlettir, o âleti *Esbâb ‘Alâmât*’ta ihtibâs-ı bevl bâbında Nefisi taşvir eder.

Ve haşât-ı şağîr bevli hâşât-ı kebîrden ekşer hâbs eder, zîrâ haşât-ı şağîr mecrâda eşbet olur ve haşât-ı [412a] kebîr bi-sür'atin zâil olur.

Ve ma'lûm ola ki haşât-ı meşâne bilâd-ı şimâliyyede ve huşûşan şıbyân-da keşîrû'l-vuķûf olur.

el-İllâc: Meşâne mu'alecesinde aķvâ olan edviyeye hâcet olur, zîrâ mizâc-ı meşâne bâriddir ve ma'a-zâlik mekânı ba'iddir ve hıcâresi şiddet-i in'ikâda mütemekkindir. Ve meşâne haşâtının edviyeleri küle'iyye haşâtı edviyelerinin aķvâları olur ve onlara sencerînâ ve mesrûdîtûs haşât şağîre veyâhûd leyyine ise nef' verir ve eşânâsiyâ dahi onlar gibidir.

Ve iskûlaķandriyûn bir ûkiyye, maħleb-i muķaşşar nişf ûkiyye bu mezkûr-lar onları setr edecek ķadar su ile ceyyiden taħb olunup taşfiye olunur.

Şarâb-ı Nâfi': Kûlt- merdûd on beş dirhem, bersiyâvşan yedi dirhem, iskûlaķandriyûn sekiz dirhem, hâsek on dirhem, dukû, fuṫrâsâliyûn her birinden dörder dirhem, tîn-i ebyaḫ yedi 'aded. Bu edviyeler dört rıtlı su içinde bir rıtlı kalmıca ķadar taħb olunup hammâdan hürücdan sonra şûrb olunur, şerbet-i vâhidesi nişf rıtlı olur. Ve onların isti'mâl eyledikleri âb-zenleri kavıyyû'l-miyân olmağa hâcet olur içinde edviye-i ma'rûfe taħb olunmakla.

Varaķ-ı fencengüşt ve bersiyâvşan ve sâzec ve şevâsarâ ve verd ve ķavâbıddan bir şey² dahi irhâsı ifrâḫ üzere olmasın için taħb olunur.

Ve onların merühâtlarında kınne ve zift ve uşşak ve eferbiyûn kılınır. Ve efdal merühâtı muķl-i Mekkî taħîhidir. *Ṭab' ile olan nüshada "efdal-i dımâdları muķl-i Mekkî dımâdıdır" diye vâķ' olmuştur.*

Ve edhânın onlara hayırlısı dühn-i 'aķâribdir, o dühn dımâden ve ķatûren ve zerûķan isti'mâl olunur ve onların edhânlarına bir şey²-i muķavvî hâlt olunur.

Ve onların edviye-i dımâdatı suķûlaķandriyûn kökü ve seil²⁶¹ kökü ve ca'de ve sâzec ve haṫmî ve bersiyâvşan olur. Ve ba'dı kerre onların içine 'aşa'r-râ'î varakı katılır.

Ve haşât-ı külyede mezkûr olan 'uşfûr ve o 'uşfûrun taķaķasında olup ma'iyyetinde mezkûr olanlar ve şânda dahi nâfi' olur.

261 "Ş"l üç noktalı şâ iledir. Ve ba'dı nüshada nûn ile ve ba'dısında sîn ile yazılıp taħrîf olunmuştur. Ayrıık kökü tefüt-i haşâta nâfi' olduĒu muşarraḫtır.

Ve haşât-ı meşâneye mahşûş olan tarîk-i tedbîrden olur o edviye haşa-
viyyeyi zerrâka ile isti'mâl eylemek ve bu vech üzere isti'mâlle edviyenin
şediden nef'i olur.

Ve kaçan meşâne haşâtı hasebiyle bevlde 'usr veyâhud ihtibâs olsa ve
hâil olmakla veyâ havf ve cübñ hasebiyle şakka tarîk ve imkân olmasa o
şürette ba'dı nâs ihtiyâl edip şerc²⁶² ile huşye arasını şakq-ı yesir ü kalîl
ile şakq ederler ve o şakka bir ünbübe idhâl eder, ondan bevl hârice hüruc
eyleyip ihtibâs-ı bevl mevte mü'eddî olmasın için, her ne kadar o 'ayş henî'
ve 'ayşe-i râdiye olmaz ise.

Ve kaçan edviye nâfi' ve nâci' olmamakla şakq olunmak murâd olunur
ise vâcib olur ki onu şerh için meşâne teşrihini 'ârif olan kimse ihtiyâr oluna
ve o 'ârif kimse 'unuq-ı meşaneyeye ev'iye-i menînin muttaşıl olduğu mevdi'i
dahi 'ârif ola ve meşanede olan şiryân mevdi'ini ve mevdi'-i lahmîyyeti
dahi 'ârif ola hattâ tevaqqî ve tecennübü lâzım olan mevdi'i şerh ve şarttan
ictinâb eyleye ve hatarlı olan mevdi'i şakq etmekle nesl kaç olmaya ve
dem dahi nezf eylemeye ve kezalik gayr-i mültehim olan nâşür hâdiş ol-
maya. Ve vâcib olur ki mi'â ve meşâne kable's-şakq müteseffilen kimâd
oluna ya'nî o 'udvlar esfele tenzil ve nakl olunup kimâd oluna. *Tab ile olan
müşhada muşannif der ki 'udvları istinkâle ben izn vermem.*

Ve şakq eylemek murâd edenlere emr olunan tedbîr budur ki bir kürsi
hâdirlanıp 'alîl onun üzerine iclâs olunur ve bir hâdim dahi ihdâr olunup
o hâdim yedini 'alîlin iki rûkbeleri altına idhâl edip ba'dehu şakq edecek
kimse 'alîlin dübürü tarafına şakq için teveccüh eder. Ve vâcib olur ki şakq
eylemezden mukaddem haşât tahşil olunup şakq olunacak mevdi'de habs
oluna ve onun tarîki budur ki ricâlin ve nisâdan ebkâr olanların dübüründen
ve şeyyib olanların fem-i rahiminden ve fercinden işba'-ı vuştâ idhâl olu-
nup haşâta işba' işâbet edince kadar ve yed-i âheri ile merâkktan ve südde-
den bidâye edip batm münhadiren mesh ederek haşât tenzil olunur ve haşât
fem-i meşaneyeye karîb oldukça cehd olunup haşât derzden def' olunur fem-i
meşaneyeye ittişâlinde vâki' derzden fem-i meşâne cânibine o haşât bir şa'ire
mikdârı savuşturulur ve sana ihtirâz edip derzden bir nesne kaç eylemek
vâcib olur, zîrâ derzden bir şey' şakq olursa redî olur ve bi'l-haqqıka o derz
maqteldir ya'nî ona ednâ âfet işâbet eylese katl eder.

262 "Şerc" maq'ade dâhilinde bir 'aşabedir.

Ve vâcib olur ki haşâtı esfele def'de taḫsîr olunmaya, zîrâ taḫsîr olunduğu hâlde lâ-mahâle şakḫ vâsî' olup bür'ü kâbil olmaz. Ve kaçan ba'de'ş-şakḫ ḥaşâtı def murâd olundukta ḥaşât şakḫtan nüfûz ve ḥurûc eylemese o zamân baḫt edersin²⁶³ eger şakḫ-ı müteḫaddim elem-i şedîde ve iltivâ-i 'unuḫa ve suḫût-ı ḳuvvete ve ḥareket ve tekellümün buṭlânına ve gözün ve göz kapağının inkisârına mü'eddî olmaz ise. Ve eger onlardan biri mevcûd ise o zamân baḫt olunmaz, zîrâ o 'alâmâtın zuhûrundan sonra baḫt olursa fi'l-hâl helâk olur. Ve bundan sonra yesîren verâb üzere şakḫ olunur şakḫın 'aşabeye 'adem-i işâbetine şika ve itimâdı var ise.²⁶⁴ Ve icthâd eyleye ki şakḫ-ı 'unuḫ meşânede ola, zîrâ şakḫ cirm-i meşâneye işâbet eylese elbette o meşâne-i meşḫûka mülteḥime olmaz. Ve kezâlik şakḫın küçük olmasına safy oluna, zîrâ ḥaşât-ı mütevellide şağîr ise ba'dı kerre 'aşr ile münḳazife ve mundefî'a olup ḥurûc eder. Ve eger ḥaşât kebîre ise şakḫ-ı vâsî'a ḥâcet olur. Ve ba'dı kerre dahi o ḥaşât 'udv ile ḥurûc eylemeyip belki bir micerr ya'nî çekecek bir âlet ile cerr olunmağa muhtâc olur. Ve ba'dı kerre ḥaşât cidden kebîre olup onun ḥaşâtı mikdârınca şakḫ-ı meşâne olunmak mümkün olmaz, o şürette o ḥaşât kelbeteyn ile aḫz olunup ḳalîleten ḳalîleten kesr olunmakla iḫrâc olunur ve ḥaşâtın kiserâtından ve fütâtından meşânedeki bir nesne terk olunmaz, cemî'an iḫrâc olunur, zîrâ meşânedeki terk olunan cüz'-i ḥaşât her ne ḳadar ḳalîl olur ise büyüür ve ḥacmi 'azîm olup ke'l-evvel izâ eder.

Ve çok kerre vâki' olur ki ḥaşât 'unuḫ-ı meşâneye ve ḳadıbi vely eden nevâḥîye taḫre eder, o vaḳtte vâcib olur ki 'âne üzere mesh ve ḡamz olmaktan ḥâlî olanmaya ve şakḫa mübâşeret eden kimse ma'iyyetinde bir mu'în olup o taḫrât şâhibi ḥaşât bir mev'dî'e teşebbüs eyledikte o mev'dî'in taḫtından ya'nî esfel cānibinden şakḫ olunup ḥaşât iḫrâc oluna. Ve ba'dı kerre o ḥaşâtın cihet-i ḳuddāmı ḥayt ile şedd olunmak şavâb olur. Ve eger ḥaşât re's-i ḳadıbin ḳurbüne nüfûz ederse onu iḫrâcda 'unf eylemek cāiz olmaz, zîrâ 'unf olunur ise ba'dı kerre saḡalmaz cirâḥat ḥudûsuna mü'eddî

263 Bu baḫttan murâd ḥaşâtın şakḫ-ı müteḫaddimden nüfûzuna ḥâil olan laḫmiyyet mişlli nesne yarılmak ve izâle olunmaktır.

264 Zâhir budur ki o verâb üzere şakḫ ḥaşât şakḫ-ı müteḫaddimden nüfûz eylemeyip ve baḫt dahi mümkün olmadığı şürette olur ve ihtimâldir ki şakḫ üläyi taşvîr ola, zîrâ iki defa şakḫ ḥaşarlı olur.

olur. Ve belki ona tedbîrde vâcib budur ki haşât tesviye oluna ve re'sinden şedd olunup re's-i kağîbin tahtından şakķ olunmakla haşât ihrâc oluna.

Ve bu mezkûrlar cem'ian işlenip haşât ihrâc olursa baçdı kerre batrı bi-kuvvetin 'aşrdan ve şakķın veca'ından verem hâdiş olur ve o verem mehûf ve haţar-nâk olur. Ve o veremin hudûsuna mâni' olan tedbîrlerden olur 'alîle ihtikân olunup süflü ihrâc olunduktan sonra müleyyinâtta bir şey' saķy eylemek ve miķdâr-ı kâlil müleyyin gıdâdan mâ-'adâ bir nesne it'âm eylememek ve istizhâr²⁶⁵ için faşda hâcet olursa [faşd eylemek ve eger veca' ziyâde müştedd olup ve 'alâmât-ı verem zühûr etmekle zıkr olunan istizhârdan akvâ ve ekser istizhâra hâcet olur ise] [412b] vâcib olur ki âbzen veyâhûd bir taştın o miyâhı içre 'alîl iclâs oluna ki onda mülûhıyâ ve bezr-i kettân ve haţmî ve nuhâle-mişlli müleyyinât tabh olunmuş ola ve o su ile fâtiren temrîh oluna. Ve kaçan 'alîlî âbzenen ihrâc eylesen edhân-ı müleyyine ile 'uğv-ı meşânenin nevâhîsi temrîh eyle. O edhân dühn-i bâbü-nec ve dühn-i şibtir. Ve cirâhat üzere semn-i müftir vaç' olunup içine dahi şabb olunur ve üzerine bir kıç'a kutne dühn-i verd ve halle gams olunduktan sonra vaç' olunur ve ba'dehu zikri sâbık edviyesi müdmile üzerine vaç' olunur. Ve eger o verem-i 'azîm olur ise miyâhında hulbe ve bezr-i kettân tabh olunan âbzen içinde 'alîlî iclâs idâme olunur. Ve veca' müştedd olur ise yevm-i şânî ve yevm-i şâlişte mâda ve dühn-i müftirde iclâs olunur ve eger şakķ ve cirâhattan miķdâr-ı mu'teber veca' hâdiş olmaz ise yevm-i şâlişte hâll olunur.

Ve vâcib olur ki onun meşânesi dühn-i sezâbla dâimâ teshîn oluna, zîrâ teshîn-i meşâne ile 'alîlin hâli aşlah ve veca'ı ve bevlî eķall olur.

Ve meşânesi baţt olunan mebtûtüne bevl cidden müzî olur, binâen 'aleyh mebtûtüne su kâlilen saķy olunur. Ve vâcib olur ki mebtût olan kimse her kaçan bevl eylese bir hâdim mevđi-i ribâtı yedi ile hıfz ve gamz eyleye mevđi-i şakķa bevl işâbet eylesin için.

Ve meşâne şakķ olundukta seyelân eden dem vech-i lâyıktan noķşân olur ise veremden ve fesâd-ı 'uğvdan havf olunur huşûşan 'uğvun levni humretten sevâda tağayyür eylese o zamân havf ziyâde olur. Ve eger dem

265 "İstizhâr"dan murâd kable-hudûşi'l-verem tedbîr olunup verem hudûsunu men' ve def' eylemektir.

ifrât üzere seyelân ederse nezf-i demden havf olunur. Ve şüret-i ülâda ya'nî kadr-i lâyıķ demin 'adem-i seyelânında 'alâmet-i mezkûre zuhûru sâ'atinde vâcib olur ki ona mu'alece olunup sâ'atince şart olunup dem isâle oluna ve mevdi'-i şart üzere hall ve milhten mütteḥaz olan ḍimâd ḥırķa-i kettân-la vaç' oluna fesâdı def' eylesin için. Ve süret-i şâniyede ya'nî demin ifrât üzere seyelânında nezf-i demden havf olundukta şavâb olan budur ki 'alîl ḳavâbid-ı ma'rûfe miyâhında iclâs olunur ve kündür ve zâc saḥķ olunup mevdi'-i şakķ üzere vaç' olunur ve onların üzerine bir kıt'a ḳutne vaç' olunup onun üzerine dahi ḳutne-i 'azîme-i uḥrâ ve mâda meblûle kılındıktan sonra vaç' olunur.

Ve eger o şakķ ḥasebiyle 'urûķ-ı 'azîmeden birisi veyâḥûd şiryân kaḳ olunduḡu senin ma'lûmun olursa onun şilâcında şedd ile tedbîr edersin. Ve eger kaḳ olmayıp velâkin demde 'işyân olup seyelânı munkaḳ' olmasa ḥall-i ḥâzıķ içinde 'alîl iclâs olunur. Ve ba'dı kerre dem cihet-i şakķtan müncezib olsun için faşda ḥâcet olur ve ba'dı kerre dahi 'âne ve iki ũrbiyye üzere muḥaddirât vaç' olunmaḡa dahi ḥâcet olur.

Ve ba'dı kerre meşķûku'l-meşâne olan kimsenin meşânesine şakķ ve seyelân-ı dem ḥasepleri ile bir mîḳdâr dem seyelân edip fem-i meşâne de o dem tecemmüd etmekle ona 'usr-ı bevl' 'arîd olur ve o taḳdîr üzere mevdi'-i baḫta işba' idḫâl olunup fem-i meşâneden ve 'unuḳundan ezâ tenḫiye ve iḫrâc olunup ve mevdi'-i ḥall ü mâ ile onda dahi münce mid olan dem taḫal-lül ve ḥurûc eylesin için mu'alece olunup. Ve şakķ-ı meşâneye inḳitâ'-ı nesl dahi 'arîd olur.

İḫrâc-ı Ḥaşât İçin Meşâne Şakķının 'Alâmât-ı Rediyyeleri Beyânındadır

Kaçan o 'alâmât zâhire olsa taḫîb o kimsenin helâkini taḫķîk eder ve o 'alâmât budur ki maḫşûtun taḫt-ı sũrresinde veca' müştedd olur ve eḫrâfî bâride ve ḥummâsı muḫtedde olur ve onlara nâfiğ 'arîda ve şehvetleri sâķıta olur. Ve bunlardan sonra baḫt olunan mevdi'cin şiddet-i veca'ı ziyâde olur ise ve fũvâķ dahi 'arîd olup baḫta ḥareket-i mũnkere 'arîd olur ise ona mevt ḳarîb olur. Ammâ 'alâmât-ı ceyyideleri 'aklda vũşũb, şehvette şıḫḫat ve levn ve seḫanede cidden selâmet olmak olur.

Dördüncü Faşl Meşānenin Verem-i Hârrı ve Dübeylesi Beyânında Olur

Ve ba'đı kerre meşāneye verem-i hârr 'arığ olur her ne kadar onun 'urüdü keşir olmazsa ve onun mādresi demeviyye veyāhüd safrāviyye veyāhüd iki-sinden mürekkeb olur. Ve bu 'illet 'illet-i rediyyedir ve çok kerre bu 'illet haşāt hasebiyle ve haşātın ilāmu ve şedhi hasebiyle vāki' olur huşuşan şıbyānda ekşer olur.

el-^cAlāmāt: Meşānede verem-i hârr olduğuna delālet eder hummā ve bevlın ihtibāsı veyāhüd 'usrü veyhüd bevl teķātür edip kaçan ıdıtcā' ey-ledikte bevlın muhtebeş olduğu ve onlar bevlden bir nesne irākaya muntaşibin oldukları hâlde kâdir olmazlar.

Ve ba'đı kerre onlarda gâitın ihtibāsı ve 'āne ve hāşirenin veca^c-ı nāhis ve çarebān la intifaıı olur.

Ve ba'đı kerre hāricde humret-i zāhire olduğundan ve ba'đı kerre dahi 'alilın kimād ile istirvāhından dahi vereme istidlāl olunur.

Meşānenin verem-i hārrı ile 'arığ olan a'rādındandır 'ataş-ı şedid ve mirār-ı şırf kayı ve rebv ve ber^c-i etrāfın o meblağa bülüğü ki onu teşhın eylemek kâbil olmaya ve hezeyān ve sevād-ı lisan ve hirrif ve müdirr olan edviye ve ağdiyeden 'alilın tadarruru huşuşan ahlāt-ı beden hārrı oldukta meşānesinde verem-i hārrı olanlar hirrif ve müdirrden ziyāde mutadarrır olurlar ve ona sinn ve esbāb-ı sālife ve esbāb-ı hādıra dahi senin bildiğin üzere delālet eder.

Ve verem-i hārrın erde'i ma'iyyetinde hummā-ı hādde hāreتي olanlar-dır ve verem-i hārr ihtibās-ı bevl ve ihtibās-ı gâitın müştedd olur ve veca^cı dahi o ihtibāslarla müştedd olur ve bevilde nuçc olmaz ve bu mişlli ve meşānenin verem-i hārrı kattāl olur ve ekşer-i katli dübeyle olduğu vakte olur.

Ammā bevilde ebyağ ve emles şüfl-i rāsib zuhür eylese o verem ercā olur ya'ni onun 'ilacı kâbülü ve ber^ci ziyāde ümüd olunur.

Ammā meşāne veremi dübeyle oldukta onun ma'iyyetinde külye dübeylesinde zıkr olunan kuşa'rırāt-ı muhtelif ve hummayāt-ı muhtelif mevcüde olur ve kezālik onun mevāddı nuğcuna leyyin ve a'rādın sükunu ve bevlın nuçc ve rüsübu delālet eder ve onların inficārına bevl ile kayhın hurucu delālet eder ve eger 'alāmete nuçc zuhür eylemeyip ve tefeccür dahi eylemese bir üsbü'da katlı eder.

Ve meşānenin ekşer-i ħurācātı ʿunuğu cānibinde olur ve baʿdı kerre nevāhī-i uĥrāya dahi meyl eder ve baʿdı kerre verem ve dübeylenin inficārı ve infitāhı bāṭın-ı meşāneye ve baʿdı kerre dahi cihet-i uĥrāya olur.

el-Murālecāt: Meşāne evrāmın ibtidā zuhūrunda bāsilit̃-i eyser bi-ḥasebi'l-ķuvve faşd olunur, zīrā bāsilit̃-i eyseri faşd o ʿilletin ʿilācātının efdalı ve evveli olur. Eger ħarāret cidden şedīd olur ise dımādāt-ı rādīʿaya istiʿcāl olunur velākin ʿudv üzere o dımād müddet-i kaşīre imsāk olunur ve o dımādta ifrāt ve müddet-i imsāki taṭvīl olunmaz, zīrā tūl-i müddet dımād imsāk olursa verem taşalluba sürʿat edip đarr olur belki ibtidā-i emrde mürĥiyāt istiʿmāl olursa onu istiʿmāle māniʿ olan ħiss-i şedīd yok ise evlā olur ʿudv-ı ʿaşabī olmakla ve istirĥā onlara evlā olduğundan ʿalīl kimādāt ile istirvāĥ ederler. Ve müleyyināt-ı muĥallile taḫīhī içine maġmūse olan isfencāt ve şūfāt ile onlara kimād-ı nāfiʿ olur.

Ve kezālik meşānāt-ı menfūĥa içine mā-ı ħārr veyāĥūd karīben senin ʿilāc-ı külye bābında maʿlūm olan edhān-ı mūlatıfe vü müleyyine doldurulup onunla dahi kimād olunmak nāfiʿ odur. Ve bu tedbīr ile maʿan telatıf olunup evāil-i veremde kaşāfir ile bezr-i kātūna-ı lūʿābı leben-i etān içinde veyāĥūd mā-ı şaʿir leben-i etān içinde zerķ olunur ve bu tedbīr eslem olur. Ve bunlardan sonra leben-i lūtūn ve şuĥūm ve baʿde-zālik leben-i nisāda ĥıyārşenber [413a] zerķ olunur evkāt-ı verem ĥasepleri ile senin maʿlūm olan tertīb üzere. Ve kezālik tertīb-i maʿlūm üzere onlar ile iĥtikān dahi nāfiʿ olur.

Evvel-i ibtidā mürürundan sonra dımād ceyyid olur, ĥubz-ı semīd, simsim-i muķaşşer maʿa'l-leben, dühn-i benefşec, dühn-i bābūnec ve bu mişlililer ile dımād cemīʿan ceyyid olur. Ve kezālik şelcem-i meslūķ cidden ceyyid olur ve kezālik raṭbe-i meslūķ ile dımād ve kimād dahi ceyyid olur.

Ve kaķan üsbüʿu tecāvüz edip zamān-ı intihāya müşārefe ve muķārebe eylese o vaķtte daķıķ-i bāķilā ve bezr-i kettān ve bābūnec müşelleş ile dımād olunur.

Ve verem inĥitāta bülüg eylese bülüġu fevrinde şāfin faşd olunur ve külye bābında zikri mürür eden ađmide ve merāhim istiʿmālinde istinbāt olunur. Ve baʿdı kerre zūfā ve cünd-i bīdester ve şemʿ bu edviyeden mürekkeb dımād istiʿmālne dahi ĥācet olur ĥuşūşan baʿde'l-muĥaddir ĥācet ziyāde olur.

Ve ma'âlûm ola ki o 'alîli devâm üzere âbzende iclâs eylemek cidden nâfi' olur hattâ onlara bevl teqâdî eylese aşveb budur ki âbzen içinde bevl eyleyer. Ve onların âbzenâtınm ecved miyâhı mirâren senin bildiğin irhâsı olan miyâh olur ve ba'đı kerre onlarm miyâhına dâr-ı şîşe'ân ve kardemânâ ve sa'đ ve sünbül ve hamâmâ ve idhîr ma'a'l-hulbe ve bezr-i kettân hâl olunur ve o âbzen veca'ı ve veremi teskîn eder. Ve o miyâh senin mirâren bildiğin bezr-i kettân ve hulbe tabîhidir ve kezâlik şelcem ve hasek ve kerneb tabh olunan miyâhtır.

Ve meşâne dübeylesinin 'ilâcı dübeyle-i külye 'ilâcma qarîb olur ve belki meşâniyye dübeyle edviyeleri küle'yye dübeyle edviyelerinden akvâ kılınır. Ve bu bâbda eţibbânın medh eyledikleri edviyeden olur: Haşhâş-ı ebyağ bir buçuk dirhem ahz olunup sünbül ve idhîr tabîhî içinde saqy olunmak huşuşan 'alilde 'usr-i bevl olur ise. Ve eger veca' müştedd olup mevten havf olunur ise muhaddirâttan atlıye ve hamûle isti'mâli gerekli olur ve o tılâ benc ve yebrüh ve haşhâş zeytle ma'cûn kılınmakla olur veyâhüd rubu'-ci dirhem afyûn ahz olunup dühn-i benefşec ve miqdâr-ı qalîl za'ferân içinde idâfe olunup içine gams olunmakla o edviye bir hırkaya içirilir ve o hırka dübürde ihtimâl olupur ve bu tedbîr ile 'alîl ba'đı kerreistirâhat edip mekânında nâim olur. Ve ba'đı kerre o devâ kâşâfir ile dahi isti'mâl olunur eger 'alîl kâşâfir isti'mâline tahammül eder ise. Ve afyûnu hâricden tılâ eylese kâviyyü't-tahdîr olur, ammâ bu bâbda eşribe ve sâir 'ilâc zikri sâbık olup senin bildiğin sersâm ve bersâm eşribeleri ve 'ilâcları olur.

Beşinci Faşl Meşaneye 'Âriğ Olan Verem-i Şulb Beyânındadır

Bu verem ba'đı külye verem-i şulbu esbâbı mişlli sebebler ile 'arığ olur ve ekşer-i hâlde verem-i hârr ve darbe ve saqta 'aқablerinde hâdiş olur ve ba'đı kerre ihrâc-ı haşât için meşaneyi şakķ 'aқabinde hâdiş olur.

el-'Alâmât: Meşânesinde verem-i şulb olanların cemî'an 'usr-i bevl ve 'usr-i gâiţi olur ve onlarda şalâbete külye a'râdı olan şıķal ve sâķaynda hader ihşâsı ve idtirâb ve da'f ve istiskâya te'eddî olur velâkin o te'eddî şalâbet-i külyenin istiskâya te'eddîsi miqdârına bâliğ olmaz belki ondan dün olur.

Ve külyede ve meşâne de olan şalâbetler mevđi'-ci şıķal ile ve iki şalâbet a'râğlarından evvelâ hâdiş olan 'arđ ile araları fark olunur.

el-Mu'âlecât: Şalâbet-i meşâne mu'âlecesi bi-^çaynihâ külye şalâbeti ^çilâcı gibi edhân-ı hârre ile temrîh ve tekmi'd ve ^çasel ve hıyârşenber ile maṭbûh olan büzür-ı müdirre ṭabîhi saḡy ve külye bâbında zıkr olunan şıfat üzere ve tedricât-ı mezkûre ile âbzenât isti'mâli olur ve meşâneye hâşş olan ^çilâc zıkr olunan edhân ve şumûğ ve miyâhı kâşâfir ile ya'nî zerrâka-i bevl ile ḡasbe mâ-emken isti'mâl olur.

Altıncı Faşl Meşâne Qurûhu Beyânındadır

Bu qurûh ba'ḡı kerre ma'fûme olup bizim külye qurûhu bâbında ta'dâd eylediğimiz esbâbdan olur. Ve bu qurûhun ḡudûsuna ekser-i ḡâlde sebeb ḡaşâtın saḡcı olur veyâḡud ḡılt-ı mirârînin saḡcı ve ba'ḡı kerre veremin inficârı ve büşûrun teḡarruḡundan sonra olur.

Ve kaçan bevl-i ḡâdd bir kimsede dâim olsa cirâḡat ve qurûh onu ta'ḡıḡ eder. Ve meşâne qurûhu külye qurûhundan keşiren a-ḡab olur meşâne ^çudv-ı ^çaşabî olmak ile.

Ve meşanesi münḡarika olan kimse ekser-i ḡâlde helâk olur. Ve nefsi meşâne şakḡ olursa iltihâm eylemez lâkin meşânenin laḡmı eczâsından bir cüz' şakḡ olursa iltihâmı kabûl eder.

el-^çAlâmât: Qurûh-ı külye bâbında o qurûh la meşâne qurûhu beyninde olan farkı biz zıkr eyledik ve o maḡâmda yine biz zıkr eyledik ki meşâne qurûhu bevlî ^çusret üzere kılıp ḡabs eder ve onun veca'ı ^çâne ve ḡâşire mevdi'inde olur ve qurûhtan ḡuşûr-ı beyḡ ḡurûc eder. Eger ḡuşûr-ı ḡârice ḡilâz ve kibâr olur ise qurûh meşâniyye olduğuna delâlet eder ve eger ḡuşûr diḡâḡ şıḡâr olur ise mecârî ḡuşûru olduğuna delâlet eder.

Ve ^çalâmât-ı uḡrâ dahi zıkr eyledik ki onları o mevdi'^çden ta'arrîf eylemek sana vâcib olur. Ve meşâne qurḡularından te'ekkûl olanların ^çalâmâtını dahi o maḡâmda beyân eyledik.

Ve küle'iyye ve meşâniyye qurûhun ^çalâmât-ı müşterekelerinden olur dem ve midde bevlînin ḡalîlen ḡalîlen ḡurûc edip def'aten ^çadem-i ḡurûcu ve ba'ḡdehu ^çalâmet-i uḡrâ ile birbirinden o qurḡular müfterik olurlar.

Ammâ infitâḡ ve inşikâḡ ve te'ekkûl ve onlar gibi olan qurḡuda âfet-i sâire ^çalâmetleri cem'ân o iki mevdi'^çde olan qurḡular beyninde müştereklerdir.

el-Mu'alecât: Vâcib olur ki o qurğa şahibi tu'üm-ı hırrife ve mâliha ve hâmiçadan ve hâlâveti şedîde ve merârete istiḥâlesi olan ağdiyelerden ic-tinâb eyleyeler ve keymûsu ḥâsen ve muğarriye olan ağdiye tenâvül eyleyeler ve onlara riyâdet eylemek muḍirre olur, ihdâdı ve ilhâbı ḥasebiyle.

Ve eger 'alîlin riyâdetinde ihdâr ve ilhâb ḥâdiş olmaz ise o riyâdet muḍirre olmaz belki 'uḍvu taḳviye ḥasebiyle nâfi'a olur. Pes lâzım olur ki o qurğa aşḥâbı ḳalîlen ḳalîlen riyâdet edip ona riyâdet muḍirre olduğunu veyâḥûd muḍirre olmadığını ta'arrif eyleye. Ve kezâlik qurûḥ-ı külye bâbında onlara mu'çât olan ḳavâ'id ve ḳavânîne dahi nazar olunup ekseri bu maḳâma naḳl oluna ve kezâlik qurûḥ-ı külyede bizim şürb-i elbân ile mu'alecede resm eylediğimiz şurûtta dahi nazar ve fıkır olunup bu maḳâma o dahi naḳl oluna, zîrâ resm-i mezkûr ve şurût-ı ma'lûme üzere şürb-i leben mecârî-i bevl qurḫalarına nâfi' olur ḥuşûşân meşrûb olan leben leben-i ḥayl ola.

Ve ma'lûm ola ki onların 'ilâcına istizhâr evvelâ mâ-ı 'asel veyâḥûd süker ile müdirrât taḳḫ olunan taḳḫ şürben veyâḥûd zerḳan isti'mâl olunmakla olur, zîrâ onunla tenkiye ḥâşıl olup ba'dehu isti'mâl olunan qurğa 'ilâcının te'siri kuvvetli olur. Ve eger o qurğa sâhibi midde-i keşire bevl eder ise şecere-i tîn remâdıyla tervik olunan su zerḳ olunur veyâḥûd ve kezâlik remâd-ı bellût ve remâd-ı şibtten her birinin mâ-ı müevvâkı zerḳ olunur ve onların tenkiyeleri ḡâyete bâliḡa olur.

Ammâ onlara nâfi'a olan eşribe esfiyûş ya'nî bezr-i ḳatûnâ dühn-i verd ile ve leben-i etân ve leben-i mâ'iz ve leben-i rimâk olur. Ve elbân-ı mezkûre birkaç eyyâm 'ale't-tevâlî şürb olunur, ḥaḍm edeceği miḳdâra ve şerbetinin ekseri üç ūkiyye vezninde kılınır ve o elbân ḥayvânât-ı mezkûrenin ḳavâbiḍ-ı müberride ile ta'lif olunanlardan aḫz olunur.

Ve akrâş-ı kâkünc ve akrâş-ı ḥaşḫaş birer mişḳâl mâ-ı bârid ile saḳy olunur.

Ve temrîḥ olunan merâhim-i ceyyideden olur o merhem ki bu nüşḫa üzere terkîb olunur: Mey'a-i sâile bir dirhem, şaḫm-ı ivezz üç dörde [varınca ḳadar] [413b] ve şem'i ebyaḍ iki istâr; bu mezkûrlardan merhem ittiḥâz olunup çimâd olunur.

Merhem-i Nâfi': Qurûḥ-ı meşâneye ve ḥuşûşân te'ekkülü olan qurḫalara nâfi' olur temr, zebtîb, 'afş, aḳâḳıyâ, şebb, i tarâşîş ve ba'ḍı kerre onlara zûfâ

ve mey'â idhâl olunup merhem kılınır. Ve ba'dı kerre o iki devâ merhem-i mezkûra hâlt olunmaz belki merhem-i mezkûru isti'mâlden mu'kaddem isti'mâl olunur.

Ve te'ekkül olmayan kûrûhta şem' ve şahm-ı ba'tt ve dühn ve kezâlik müceffîfat isti'mâl olunur huşuşan şürben ve zerkan isti'mâl olunur ve o edviyelerden bi-'aynihâ huğun dahi ittihâz olunur ve 'alîl bürük ettirilip o hâl üzere ihtikân olunur.

Ve eger meşrûbât nâfi'â ve huşuşan kûrhası müte'ekkel ve mecrâya qarîb olanlarda meşrûbâtın menfa'ati olmaz ise onun 'ilâci leben-i nisâda idâfe olunan mülhimâtı zerrâka ile isti'mâl olur ve o mülhimât cümlesinden okunmadı olur akrâş-ı qarâtis ve akrâş-ı enderûnîlus, mürdâsencden bir şey' ile ve isfidâc ve neşâtec ve nûre-i mağsüleden dahi birer şey' ile.

Nüşa-i Ceyyide: Bu nüşa bizim terki'bimizdir. Tîn-i mahtûm, kamûliyâ, cidden muhrağ geyik boynuzu yeznleri berâber, şâdenec, şebb üçer cüz' ve nişf-ı sūdüs cüz', merhem-i isfidâc üç cüz', anzerût bir buçuk cüz', mürr, kündür her birinden sülüşân cüz'. Bu eczâlâr dühn-i verd ve şem'den birer şey' ile cem' olunup zerğ ile isti'mâl olunur. Ve ba'dı kerre onların içine zerâvendden dahi bir cüz' katılır. Bu mezkûrdan eħaff olur anzerût, neşâ, isfidâc ma'a'l-leben zerrâka ile zerğ olunur, eger onu reşâş-ı muhrağ ve kündür ile takviye eder isen kavî olur.

Kurş-ı Mücerreb: Heyüfâkastîdâs, tîn-i mahtûm, büssed, kehrübâ, neşâ, bezr-i hıyâr, bezr-i bi'ttîh; bunlardan kurş ittihâz olunur veyâhüd müneffiz olup bezr-i kerefs veyâhüd dükü veyâhüd fu'râsâliyün ve akrâş-ı kâküneç mişlîliler isti'mâl olunur.

Devâ-i Âher: Bezrû'l-hıyâr, bezr-i kıssâ, bezr-i bi'ttîh, bezr-i qar'ı mukaşşere, bezr-i fakd her birinden beşer dirhem, neşâ dört dirhem, rubb-ı sūs sekiz, bezrû'l-bakla üç buçuk, levz-i hulv-i mukaşşer, bunduğ-ı meşvî her birinden dörder dirhem, habbu's-şanevber üç buçuk, bezrû'l-kerefs, dükü, bezr-i circîr, maħleb habb-ı mukaşşeri her birinden iki buçuk dirhem, bezr-i hummâd, levz-i mukaşşer her birinden üçer dirhem, keşîrâ, şamğu'l-lebz, bezrû'l-benc, afyün her birinden üçer dirhem, hımmaş-ı esved on dirhem, zaferân beş. Bu edviyeler meypuhtec ile ma'cün ve kurş kılınıp her kurşu ikişer dirhem kılınır ve mâ-ı fücl ile veyâhüd mâ-ı kerefs ve mâ-ı

hımmaş-ı esved ile saqy olunur huşuşan qurha nekâ üzere iken saqy ziyâde nâfi olur. Ve onlara vâcib olur ki mâ-ı bāridi qalilen şürb eyleyeler.

Ve kaçan onlarda veca^c müştedd olur ise göz için ittiḥâz olunan şiyâf-ı ebyad leben-i nisâ içinde zerrâka ile zerḳ oluna. Ve fi'lide onlara qarîb olur haşhâş, afyün, şahm-ı decâc huḳneten ve ḥamûleten ve zerḳan isti'mâl olunur ise.

Yedinci Faşl Cereb-i Meşâne Beyânındadır

O cerebe bevlın hırḳati ve netni ve ma'â-ḥikketin veca^c-ı şedîd ve rüsüb-ı nüḥâli delâlet eder ve ba'ḏı kerre 'ale'd-devâm ondan ruṭûbât ve ba'ḏı kerre dem seyelân eder.

el-Mu'âlecât: Vâcib olur ki onlarda cevâli-i münakḳıye isti'mâl edip ba'ḏehu bilâ-lez'in müeffifât isti'mâl eyleyeler ve bi'l-cümle onlar sair ḳurūḥta isti'mâl olunanlardan aqvâ ḳılma.

Ve cereb-i külye edvîyeleri meşâne mezrûkaten ve meşrûbeten isti'mâl oluna ve muḡarrıyât-ı müberride olan ḥabb-ı sefercel lu'âbı ve dühn-i levz ile bezr-i ḳatûnâ mişlliler şürb oluna ve onlar 'azbetü'l-keymüs ağdiye-i lezice olan ekârî ve dühn-i levz ile düsümetli emrâk ile taḡdiye olunurlar ve kezâlik mâ-ı şarî ve laḥm-ı tayr ile ittiḥâz olunan herîse onlara it'âm olunur ve elbândan etân ve mâ'iz ve ni'âc²⁶⁶ ve baḳar elbânı saqy olunur ve 'ale'd-devâm onların bedenleri tenḳıye olunur.

Sekizinci Faşl Meşâne Demin Cümüdu Beyânındadır

O cümüda meşâneye 'arıḏ olan kerb ve ḡaşye muḳarib ve berd-i etrâf ve şıḡar-ı nefis ve şıḡar-ı nabḏ ve nefes ve nabḏın tevâtürleri ve 'araḳ-ı bārid ve ḡaşeyân delâlet eder. Ve ba'ḏı kerre evvelâ dem bevl edip sonra nâfiḏ 'arıḏ olur. Ve kezâlik meşâneler üzere vâḳı'a ḏarbe ve şaḳta dahi delâlet eder.

el-Mu'âlecât: Onun 'ilâcı ḥaşât 'ilâcı olur. Ve ba'ḏı kerre dem-i câmidin emr ve ḥaṭbına şarâb-ı sikencebîn kifâyet eder ve eger sikencebîn ile teḳayyu eder ise o dahi câiz olur huşuşan meşrûbu 'unşulî sikencebîn ola

266 "Ni'âc" "na'ce"nin cem'idir, dişi koyuna ve dişi sığıra ıtlâḳ olunur; baḳar muḳâbilinde zıkr olunmakla dişi koyun murâd olunur.

ve huşuşan o sikencebîn haţab-ı tîn remâdından bir şey³ ile veyâhüd içinde muqattı⁴at ve edviye haşât taḫḫ olunan sikencebîn ola.

Ve ba⁵dı kerre infeḫa-i erneb ve edviye-i haşaviyye meşânesine zerḫ olunur.

Ve o âbzende iclâs olunur ki onda haşâyiş-i haşaviyye taḫḫ olunmuş ola.

Ve bu şânda memdûḫ olan edviyeden olur o şerbet ki onun nüshası budur: Ḥabb-ı belesân iki dirhem yâḫūd onun bir mişli ⁶‘ûdu’l-fâvâniyâ ve ḫabbu’l-lfâvâniyâ huşuşan ⁷‘ûd-ı fâvâniyâ suyu ile olan ḫabb-ı fâvâniyâ veyâhüd onun bir mişli azfâr-ı tîb veyâhüd bir mişkal ḫardemânâ mâ-ı ḫârr ile veyâhüd ḫall-i ḫamr ve zeyt-i ünfaḫ ile ve sikencebîn-i ḫamıd-ı ⁸‘unşulî bana ḫallden eḫabb olur ve ḫalde taḫḫ⁹ olur.

Ve şerbeti ¹⁰‘aḫd eden ¹¹‘asel taḫḫ¹² olunan dem-i câmidi taḫlîl eder.²⁶⁷

Ve kezâlik nâfi¹³ eşribeden olur ebhel, ḫultî, uşşak, fûvvetü’ş-şıbg vez- nleri berâber aḫz olunup onlardan benâdık ittihâz olunur, şerbeti dört bunduḫ olur. *Tabla olan nüshada şerbeti dört dânik olur diye vâkıf olmuştur.* O şerbet mâu’l-uşulle isti¹⁴mâl olunur, zerrâka ile zerḫ olunur veyâhüd ḫârîkûn veyâhüd sisâliyûs veyâhüd iki mişkal ḫultî veyâhüd zerâvend-i taḫvîl isti¹⁵mâl olunur.

Ve bu şânda bi’l-ḫâşşa menfa¹⁶ati olan kebidü’l-ḫımâr ve sülâḫfât merâresi ve infeḫa-i erneb huşuşan haţab-ı kerm suyunda saḫyı oluna. Ve kezâlik bu şânda ḫaysûm dahi nâfi¹⁷dir ve tîn-i müceffefin lebeni miḫdâr-ı ḫâlîl zerrâka ile zerḫ olunsa nâfi¹⁸dir ve o lebenden miḫdâr-ı dirhem ile neḫül kı- lınır ve tîn-i müceffefin miyâḫından bir şey¹⁹le dahi tenḫîl olunur ve kezâlik infeḫa-i ernebden bir mişkal ile dahi tenḫîl olunur. Ve zıkr olunan edviyeler kendiler ile şûrb olunacak miyâḫ mâu’l-ḫımmaşi’l-esved ve mâu’l-ḫasek ve haţab-ı tîn remâdı suyu ve kerm ve ḫaysûm haţablarının mâ-ı remâdları ve ḫaysûm ve sezâb taḫḫileri olur.

Dokuzuncu Faşl Meşânenin Ḥafi ve İstirḫası Beyânındadır

Meşânenin inḫilâ²⁰ı mevdi²¹inden zevâli ile ma²²lûm olur ve meşânenin is- tirḫası bi-ḫayri irâdetin bevlin ḫurûcu ile ma²³lûm olur. Ve ḫal²⁴ ruḫûbet ve

267 *Kânûn*’da evvelâ ²⁵‘asel mezkûr deḫildir velâkin tesmiyesinden fehm olunur ki şerbet ²⁶‘asel ile taḫvîm olunur.

rîh ve zâhr üzere olan çarbe ve sakta esbâblarından bir sebep ile olur. Ve istirhâ-i meşâne a'ḏâ-i sāirenin ma'lûm olan esbâb-ı istirhâları ile olur.

Ve ba'dı kerre istirhâ ve inhîlâ'a 'usr-i bevl veyâhûd selisü'l-bevl tâbî' olur ve o tebe'iyet-i 'adaleye temeddüd ve ittisâ'm 'urûdu hasebiyle olur.

el-Mu'âlecât: Ammâ çarbe ve sakta hasebleriyle hâdiş olan inhîlâ' ve istirhânın 'ilâcî 'usretli olur ve hasbe mâ-emken ona 'ilâc meşâne-i münhâli'ayı mevdi'ine redd ve müsterhiyeyi şedd ile olur. Ve şedd-i meşâne o edviye-i müsahhine vü müceffife ile olur ki onları biz zikr eyleriz.

Ammâ mizâc fâlicî ile olanlara mevâdd-ı balgamiyye-i rakîka-i mevcüdeyi istifrag edip o mevâdd-ı mevşûfeyi müvellid olan eşyâdan ictinâb ile ve me'kûl ve meşrûbda ve harekette ve onların emşâlinde fâlic [414a] tedbiriyle tedbîr olunmakla olur. ~~Ve onlara kay' nâfi' olur ne kadar o kay' harbak-ı ebyad isti'mâli ile olursa.~~

Eger 'alîlden bevl bilâ-irâdetin hurûc eder ise yâcib olur ki onda mukab-bidât isti'mâl oluna meşâneyi şedd edip onda istirhâ kesîr olmasın için; mu'âlecât-ı fâlic kıyâsı üzere onlara saky olunan devâdâ tahtîl ile şedd eden devâlar cem' olunur ve onlar mâiyyeti tedsîm ve tağlîz eyleyip gîdâ-ı maḥmûd ve gâliz-i ḥârr tevli'd eden fâlûzec misli ağdiye tenâvül ederler, ammâ bevl ḥâli üzere olur ise veyâhûd usre mâil olur ise bir miqdâr mürḥî olup tahtîl-i ceyyidi ve taḫtîr-i bâliği olan edviyeye ikdâm eylemek vâcib olur.

Ve bu 'illetin şar'ı ve fâlici olanlarına ve cemî'an 'illet-i mezkûre aşnâfına nâfi' olan meşrûbâtan olur tiryâk-ı meşrûdîṭûs ve sencerinâ ve emrûsiyâ ve debîd-i²⁶⁸ kürküm²⁶⁹ ve kûkî.

Ve kezâlik zehretü'l-uḫḫuvân ve su'd ve kündür ma'an ve ifrâden ve maḥleb bu devâlar dahi nâfi'dir.

Ve kezâlik sezâbın bezr-i raṭbî sülâkası veyâhûd sezâbın zehrinin şarâbla maṭbûḫü saḫy olunur.

Ve kezâlik fencengüşṭ ve onun bezri ve çāvşîr ve kemmün saḫy olunur.

Ve onlara ve ḫuşûşan onlardan 'usr-i bevl olanlara nâfi' olur biṭṭîḫin kuşur-ı yâbisi sükker ile ihtikân olunsa.

268 "Debîb" tabîbler iştilâhında devâ demek olur; ba'dılar derler ma'cûn demek olur. Halîmî.

269 "Debîd-i kürkümâ" nüşâ.

Ve bu mecrâya cārî olup havâşşa nisbet olunan devâlardan olur ernebin huşye-i yâbisesi, o huşye şarâb-ı reyhânîyle şürb olunur veyâhüd hancere-i dik ihrâk olunup ‘ale’r-rîk mâ-ı fâtir ile saqy olunur.

Ammâ edviye-i mezrûka dühn-i sezâb, dühn-i kuşt, dühn-i gâr, dühn-i nârdîn, dühn-i zanbağ, dühn-i kıssâu’l-hımâr, dühn-i şanevber olur ve o edhâna hıltît, kınne, çävşîr halı olunup ihlile izrâk olunur ve bu edviye ‘âne ve merâkk üzere merûh olmağa dahi şâliha olur huşuşan dühn-i şâfsiyâ tayyibetü’r-râyiha ebâzîr ile izrağa ziyâde şâlih olur.

Ammâ onların ağmideleri kabdı olan edviye-i hârreden olur su‘d, dâr-ı şînî, muql, sünbül, besbâse ma‘a’l-bâbünec, şîh, ‘asel mişlliler gibi.

Ve ba‘dı kerre dahi huğun-ı müsaħhine ile mu‘alece olunur ve o huğne kañtüriyün, hanzal, hırva‘ mişlli edviyeden ittiħâz olunur ve o edviyelere edhân-ı hârre-i mezkûre halı olunup ihtikân olunur.

Ve mâ-ı bahrda sibâhat ya‘nî üzme ve mâ-ı ham‘et ile istiħmâm eylemek bu ‘illete cidden nâfi‘ olur.

Onuncu Faşl Evca‘-ı Meşâne Beyânındadır

Veca‘-ı meşâne ba‘dı kerre sū-ı mizâc-ı muhteliften olur ve haşât ve kurûh ve cereb ve evrâm ve riyaħ bu mezkûrların her birinden dahi veca‘-ı meşâne hâdiş olur. Ve onların her birinden veca‘ın ‘urûdunu ve her birinin mu‘alecelerini bundan ağdem sen bildin.

Ve ba‘dı kerre mütevaħki‘ olan buhrân emrâd-ı bevl ile olacağına veca‘-ı meşâne delîl olur. Ve riħ-i şîmâl hübübunda veca‘-ı meşâne keşîrû’l-vuķû‘ olur.

:Ve ba‘dılar dediler ki meşânesinde veca‘ olan kimsenin sol koltuğu taħtında sefercele qadar verem hâdiş olsa ve o verem evvel-i veca‘dan yedinci günde zâhir olsa o kimse on beş günde helâk olur huşuşan o kimseye sübât ve şığar-ı nefes dahi ‘arığ ola.

On Birinci Faşl Da‘f-ı Meşâne Beyânındadır

Da‘f-ı meşâne dahi ba‘dı kerre mizâc sebebiyle olur ve ekser-i hâlde mizâc-ı bâriden olur ve verem-i şulb ve istirhâ ve inħilâ‘ bu mezkûrlardan

her biri ile dahi hâdis olur. Ve bunların cemî'an ilâcâtı ve 'alâmâtı ma'clûmedir.

Ve kaçan meşâne da'ife olsa bevl-i keşiri ihtimâl eylemeyip ferâğına müştâka olur ve 'adale-i mu'tife ifrâğa me'ünetiyle nefsini itlâk edip ba'dı kerre 'adale dahi da'ife olur ve bu iki da'ftan ya'nî meşâne ve 'adale da'flarından gayr-i mebsût taqtîr-i bevl hâdis olur.

On İkinci Faşl Rîh-i Meşâne Beyâmındadır

Meşâne rîhi ba'dı kerre muhtebise ve ba'dı kerre münteke ile olur ve onun tekevününe ba'dı kerre ağdiye-i nâfiha veyâhüd meşânede olan ru'tubet-i keşire ve harâret-i da'ife sebep olur.

el-'Alâmât: Rîhte bilâ-sıka' temeddüd olur huşusan intikâl eden rîhte temeddüd ekser olur.

el-Mu'alecât: Müneffihâtan ve şeyyi'ü'l-hadm olan ağdiyeden hımye olunur. Ve bunlardan sonra enfa'ı ilâc mâ-i usûl üzere dühn-i hırva' isti'mâli olur ve edhân-ı 'atire-i muhallile ile ve şümüg'-i hârre ile 'âne tılâ olunur ve sezâb ve füzenc ve şibt ile cünd-i bideslerden ve hiltitten bir kuvvet ahz olunduktan sonra dimâd olur veyâhüd o edhân cünd-i bideslerden bir şey'le ahz olunup zerrakâ ile zerf olunmakla telbik olunur ya'nî o edviye riyâha darb ve işâl olunur veyâhüd 'uşâre-i sezâb ma'a'l-misk veyâhüd dühn-i bân ma'a'l-misk veyâhüd ma'a'l-gâliye dühn-i zanbağ zerrakâ ile ihlile zerf olunur.

Ve külye ve meşâne bâblarında zıkr olunanları tezekkür eyle ki kaçan o 'uğvlarda veca' veyâhüd illet-i uhrâ olsa onlarda benâdık-ı büzür isti'mâl eyleme veca' ziyâde eylesin için ve muhaddirâtı dahi onlarda isti'mâl eyleme belki onlarda isti'mâle lâyıq olan cezb ve tahdir eylemeyecek miqdâr mâ' fâtir olur. el-Hamdü lillâhi 'ale'l-itmâmi ve's-şalâtu ve's-selâmu 'alâ-seyyidi'l-enâmi 'adede mâ-yüktebü bi'l-aqlâmi mâ-dâme'l-ibtidâu ve'l-ihtitâmu. Allâhümme şalli 'alâ-Muhammedin mâ'hte-lefe'l-melevâni ve te'âkabe'l-'aşrâni ve'stağbele'l-ferkadâni ve kerre-re'l-cedyâni. Ve bellig rûhahu ve ervâha ehli beytihi minnâ't-tahiyyetü ve's-selâmu. [414b]

İkinci Maḳāle Bevle ʿArıḍ Olan Āfāt Beyānındadır ve O Dahi Fuşûlü Müştemiledir

Evvelki Faşl Bevl-i Ṭabʿinin Ḥurûcu Beyānındadır

Bevlin ḥurûc-ı ṭabʿiyyesinin sebebi budur ki ʿaḍal-i baṭn münkabıḍ olup meşāneyi ʿaşr eder ve onun ʿaşrı ile meşāne cemʿ-i cihāttan bevle munṭabık olmakla fem-i meşāne reʿsinde olan ʿaḍal-i muṭîf münfetih olup bevl ḥurûc eder, feʿfhem zālîke.

İkinci Faşl Āfāt-ı Bevl Beyānındadır

Bevlin āfātı ḥurākat-ı bevl ve bevlin ʿusrü ve ihtibāsı ve selisü'l-bevl ve kezālik keşret-i bevl ve taḳtūr-ı bevl ve ziyānītis ve ḥaşāt sebebiyle bevlin inḳıṭāʿı işbu taʿdād olunan sekiz ʿadeḍ āfāt ve ḡayrileri cemʿan bevle ʿarıḍ olur.

Ammā ḥurākat-ı bevlin sebebi bevlin ḥiddeti ve bürakıyyeti olur ve bürakıyyet dahi mizācı veyāḥūd bevlî muʿaddil olan meşāneden vāḳıḥ luḡüm-ı ḡudediyyede muʿadde ve müheyyā ruṭubetin fıkḍanı olur, zırā o ruṭubet mecrā-yı bevle cereyān edip mecrāyı taḡriye eder ve bevle dahi muḥālîḡ olup bevlî taʿdıl ve ḥiddetini keşr eder. Ve kaçan o ruṭubet mefkûde olsa mevḍiʿde taḡriye ve bevle ḥiddetin inḳisārı ve taʿdıl dahi mefkûdlar olup ḥurākat ʿarıḍa olur.

Ve ḥurākata iʿānet eden eşyādan olur cimāʿın keşreti, zırā keşret-i cimāʿ zıkr olunan ruṭubet-i muḡarriye vü muʿaddileyi ifnā eder, zırā o ruṭubetin menīye mücāvereti olmakla baḍı kerre menīnin ḥurûcunda o ruṭubet keşren ḥurûc eder.

Ve kezālik bedeni izābe eden ʿilel dahi ḥurākat-ı bevle sebep olur.

Ve kezālik mecārī bevlden kaḍıbe qarīb mevḍiʿde cereb ve ḡurḡa olur ise ḥurākat ḡaşıla olur.

ʿİlel-i müzıbe ile ḡurḡa ḥurākatlerinin farkı budur ki şüret-i ūlāda bilā-midde ḥiddet-i bevl olur ve şüret-i şāniyede dem ve mirre tebevülü olur ve çok kerre evvel şāniye müʿeddī olur, senin bildiḡin üzere evvel şāniye muḡaddime gibi olur, meşelā ishāl-i şafrāsı olup mirār bevl eden kimsenin ʿilleti meşāne ḡurḡasına muḡaddime olur.

el-Mu'alecât: Kaçan hırkat midde ve dem ile olur ise onun 'ilâcı meşâne ve nevâhî-i meşâne kırhalarının 'ilâcı olur ve onların tafşîli mürûr eyledi.

Nüşa-i Ceyyide: Bu şânda isti'mâl olunur bezr-i bittîh ve bezr-i hıyâr ve habbu'l-kar her birinden yirmişer dirhem, kündür, şamg, dem-i ahaveyn her birinden onar dirhem, afyün üç dirhem, bezr-i kerefs bir dirhem. Bunlardan akrâş ittihâz olunup şarâb-ı haşhâş ile saqy olunur, şerbet-i vâhidesi iki dirhem olur.

Ve eger hırkatte kırûh ve midde olmaz ise onun efdal-i 'ilâcı senin emrâd-ı meşânedede ve kay'da bildiğin üzere ishâl-i laţif ile fuğulü istifrâğ edip bevli ta'zîb etmekle olur ve kezâlik ağdiye-i muraţtibe vü müberride olan bukul ve fevâkih mişllileri tenâvül etmekle ve mâlih ve hırnîf ve şeddü'l-halâvet e'ime tenâvülünden-ictinâb etmekle olur ve onlar ta'abdan ve cimâ'dan dahi ictinâb ederler.

Ve bu bâbda nâfi' olur o lu'âbâi şürb etmekle onlar zerrâka ile dahi isti'mâl olunur; bezr-i mürrün lu'âbı ve bezr-i katünâ ve habb-ı sefercel lu'âbları gibi o lu'âblar haşhâş ve büzür-ı bāride-i müdirreden bir şey ile saqy olunur ve onların saqyı mâ-ı bāride içinde kılınır.

Ve kezâlik onların ağdiyeleri keşk-i şar ve nīm-birişt yumurta ve kar'iyye ve māşiyye kılınıp onlar dühn-i levz ile veyâhüd müsemmene ferâric ve decâc ile ittihâz olunur.

Ve eger hırkat-i bevlin sebebi meşânedede olan lahm-ı ğudediye 'arîd cefâf olur ise onun 'ilâcı bedeni tertîb ve o lahmı müceffef olan cimâ'ı terk olur. Ve tertîb için isti'mâl olunan müzrûkattan olur lu'âb-ı bezr-i katünâ ve lu'âb-ı bezr-i mürr ve lu'âb-ı habb-ı sefercel ve şamg ve isfidâc ve tâze yumurtanın beyâdı ve leben-i nisâ; bu devâlar varaқан isti'mâl olunur. Ve ütün ve 'an-cāriyetin nisâ ve ve mā'izden her birinin lebni ile 'ale'd-devâm izrâk bu bâbda ba'dı kerre 'ilâc-ı kâfi olur. Ve ba'dı kerre o mezrûkun içine lu'âb-ı bārideден ve şiyâf-ı ebyâddan birer şey dahi hâlç olunur ve ba'dı kerre yalnız beyâd-ı beydi izrâk kifâyet eder veyâhüd edviye-i mezkürenin biriyle ve dühn-i verd ile izrâk olunur ve ba'dı kerre içine muhaddir dahi idhâl olunur. Ve eger veca' müştetde olup midde dahi olsa ona izrâk olunan edviyeye muhaddir dahi idhâl olunmak lâzım olur ve o mezrûk kırûhta zikr olunan terkîb üzere olur.

Nüşa-i Ceyyide: Kuşur-ı haşhâş ve neşâ ve rubb-ı sūs aḥz olunup ondan zerûk ittihâz olunur. Ve eger taḳviyeye ḥacet olur ise onlda afyünd ve bezrü'l-bencden bir şey' kılınır.

Üçüncü Faşl Killet-i Bevl Beyânındadır

Bevlin kılleti şürbün kılletinden veyâḥûd keşret-i taḥalḥulden veyâḥûd keşret-i ishâlden veyâḥûd mâiyyeti külyenin kebiden cezbinde da'fı olduğundan ve kebidin mâiyyeti demden temyîzde da'fı mâiyyeti a'ḍâya sū-i ḳunye ve istiskâ emrâdı mişlilerde irsâlinden olur. Ve ma'fûm ola ki ḥumûdât bu 'illette muḍırr ve cimâ' dahi bu 'illeti ziyâde eder.

Dördüncü Faşl Bevl-i 'Usrî ve İhtibâsı Beyânındadır

'Usr-i bevlın sebebi ba'dı kerre meşânenin kendide olur, meşelâ meşâne da'ife olup ona mizâc-ı redî tâbî olur huşûsan ona tâbî olan mizâc mizâc-ı bârid olur ve bu sebep ile 'usr-i bevlın ḥudûsu rih-i şimâl hübûbunda keşret üzere olur veyâḥûd meşâne verem ve verem mişli emrâd-ı säire olup 'usr-i bevl mü'eddî olur, zîrâ verem hasebiyle def-i bevl katında mâiyyeti meşânenin iştimali cevdet üzere olmayıp bevlî ke-mâ yenbaḡî 'aşr eylemez ve ona binâen bevl emr-i tabî üzere ḥurûc eylemeyip bevlde 'usret olur.

Ve ba'dı kerre meşâneye ḥâricden işâbet eden ḥarr ve berd 'usr-i bevl ve keşiren bevlın külliyyen ihtibâsına sebep olur.

Ve ba'dı kerre 'usr-i bevlın sebebi meşâne mecrâsında olan âfet olur ve meşâne mecrâsı meşâne 'unuḳu ve ḳadıbdı olup ihlîl tesmiye olunan menfezdır veyâḥûd 'usr-i bevlın sebebi kuvve-i mübevvide veyâḥûd bevlle âlet olan meşâne 'aḍalinde olur.

Ve kezâlik sebab-i 'usr-i bevlle bâ'is olan 'uḍvda veyâḥûd bevlın kendide olur.

Ve mecrâda olan sebep dahi ba'dı kerre sebab-i evvelî olur veyâḥûd sebab-i şirki olur. Ve sebab-i evvelî dahi mecrânın kendide südde olmakla olur veyâḥûd şalâbet olmakla olur veyâḥûd ruṭûbet ve 'alaḳa ve midde mişlilerden mecrâda bir şey'-i ḡalîz sâdd olmakla olur. Ve çok vâḳî' olur ki midde süddeye sebep olur.

Ve ba'dı kerre haşât ve kezâlik riyâh-ı mu'teriða ve sü'lûl ve iltihâm-ı kurûh bu mezkûrlardan her mecrâyı sedd edip 'usre mü'eddî olur.

Ve şedîd olan harr ve berd ile mecrâ teğabbuð edip mesdûd olur. Ve harr ile teğabbuð hummayât-ı muhriqalarda ve 'ilel-i zevebânîde keşîrû'l-vuquf olur.

Ve kezâlik mecrâ süddesi mecrâda kurğa hüdüşundan ve mecrânın temeddüdüyle dahi 'arîd olur. Ve temeddü-i mecrâ habs-i bevlî ifrâttan olur, zîrâ habs-i bevlî ifrât üzere oldukta meşâne mürtekize ve muhtelice olur ve o sebebden mecrâ muntabık olup 'usre mü'eddî olur.

Ve tûl-i müddet bevlî habs leylen nevm ile ve nehâren şugl ile olur.

Ve mecrânın müşâreket ile insidâdı mi'âda ve sürrede verem-i hârr ve verem-i şulb ve süfl-i yâbis ve temdîdi olan balgâm-ı keşîr ve rîh-ı mu'arîd ve rîh-ı mümeddid bu mezkûrlardan biri olup veyâhûd ma'cadede verem-i mübtede'e veyâhûd zahîr ve inkîtâ'-ı bevâsîr ve elem-i bevâsîr ve şikâk-ı mûlim olmakla hâdis olan verem ve kezâlik şulbün esfeli nevâhîsinde olan verem veyâhûd iltivâ veyâhûd husye merâkka mürtefi'a olmakla olur. Ve bu âfet-i mezkûrelerin her biri bevlî müzâhame edip cihet-i fevke cezb etmekle mecrâyı tazyîk eder ve bi'l-müşâreke südde 'arîda [415a] ve 'usret hâsıl olur ve veca' dahi olup bevlî kalîlen kalîlen hurûc eder.

Ve ba'dı kerre bevlî hâbis ve mu'assir olan sebep bilâ-verem ve lâ-südde mecrâyâ kurğa 'urûdu olur ve her kaçan 'alîl tebevvlî murâd eylese veca' 'arîd olup batnın 'adalî veca' hasebiyle meşaneyi 'aşr eylemeyip bevlî hurûc eylemez kuvve-i bâile veca'dan hereb etmekle. Ve eger o veca'la 'adelde da'f veyâhûd teşennüc olur ise 'uşr ve ihtibâs ziyâde olur ve bu sebep ile ihtibâsı olanlar veca'a ta Hammül eyleyip şîrf cehd ve bezl-i tâkât ile tebevvlî eylese keyfen ve kemmen bevlî tabî'î hurûc edip veca' sâkin olur.

Ve ba'dı kerre dahi bevlî kahr olursa bevlî-i tabî'î hurûc eylemez belki kalîlen kalîlen huruc eder velâkin o hurûcda dahi veca' sâkin olur o illet sâhibinde ihtibâs maradı ile taqtîr-i bevlî maradı cem' olmakla, kalîlen kalîlen bevlî hurûcundan 'alîle hiffet gelip veca'na ta Hammül olunur.

Ve kuvvette olan sebep-i 'usr ve ihtibâs kuvve-i hassâsede veyâhûd kuvve-i muharrikedede veyâhûd kuvve-i tabî'îyyede olur:

Ve hassâsede olan sebep meşâne veyâhûd ‘adale hissleri kuvvesinde âfet olup onlardan birinin kuvve-i dâfi‘ası mâiyyeti kaviiyen ve gayr-i kavî def için o hassâse tahrik ve tekâdâ eylemez veyâhûd âfet o hisslerin mebdelerinde ya‘nî dimâğ ve nuhâ‘da olur qarânîtus ve lişergus ya‘nî nisyânda ve kılllet-i hissle olduğu gibi.

Ammâ kuvve-i muharrike âfeti bu vech ile dir ki ‘adale nefsinı itlâktan ‘âcize olur, inkıbâddan külliyyen inbisâta hareket edip inkıbâddan hâli olmak ona müyesser olmaz veyâhûd ‘adal-i batnın kuvvetine icâbeti lomaz ya‘nî kuvvetinden o ‘adal müte‘essir olup meşâneyi ‘aşr eylemez ve ‘adem-i icâbet kuvvetin dâfından olur yâhûd kuvvet-i kaviiye olur velâkin ‘adal-i batnda temeddüd mişli hâlet olmakla ‘işyân edip kuvvete icâbet eylemez.

Ve kuvvet-i tabriyyede olan âfet dâfi‘ada dâf olmakla olur. Ve dâf-ı dâfi‘a nâdiren sū-i mizâc-ı hârri muhtelif ile olur ve keşiren sū-i mizâc-ı bārid-i muhtelif ile olur veyâhûd ma‘a-mâddetin sū-i mizâcla olur. Ma‘a-mâddetin olan sū-i mizâc-ı hârri bevle harâretle olan sū-i mizâc olur. Ve mādde-i bāride ile olan sū-i mizâc rutübât-ı mürhiye ve rutübât-ı mümimde ile olan sū-i mizâc olur. Ve bādi kerre bu dâfin sebebi kuvve-i irâdiyyenin kuvve-i tabriyyeye mu‘aradası olur ya‘nî kuvve-i dâfi‘a defe taşaddî eder ve kuvve-i irâdiyye bevli habs eder ve iki kuvvetin mu‘aradısından dâf hâdis olur.

Ammâ ‘adalede olan sebep âfet-i mizâciyye olur veyâhûd ‘adalede verem veyâhûd ‘aşabede teşennüc ve istirhâ ve hareket kuvvesinin butlânı olur ve o âfetler dahi sakta ve darbe ve o mişli nesnelere ile olur.

Ve ‘aşabede olan âfet-i meşâne ‘aşabesinde olur veyâhûd o ‘aşabenin mebdâsi olan dimâğ ve nuhâ‘ a‘şâbı şubelerinin birinde olur.

Ammâ ‘udv-ı bāiş sebebiyle olan dâf külyede verem-i hârri ve verm-i şulb veyâhûd hâşat veyâhûd fevkten ya‘nî kebiden mâiyyeti cezb eden kuvvetin dâfı veyâhûd tahta def eden külye dâfi‘asının dâfı veyâhûd kebidde olan kuvve-i mümeyyizenin dâfı ve kable’t-temyîz mâiyyetli demi ahvâl-i istiskâ için a‘dâya irsâli ile olur ve ihtibâs-ı bevlin bu kısmını müstakillen bir bāb edip kıllletü’l-bevl kabîlinde kılmağa sana mesâğ vardır.

Ammâ bevl sebebi ile olan ‘usr ve ihtibâs bevlin hâdd ve mülüm olduğundan olur ve hiddet hasebiyle bevlin ihtibâsı evkât-ı keşirede vuķū‘u

tecribe olunmuştur. Ve deyildi ki bir kimseye ʿusr-i bevl ʿarıd olup ʿaķabinde zaķır dahi ʿarıd olsa o kimse yedinci günde helāk olur lākin o kimseye ĥummā ʿarıda olup idrār-ı keşir zāhir olsa necāta müʿeddī olur.

Ve maʿlûm ola ki baʿdı kerre ĥurķat-i bevl ʿarıda ve baʿdehu zāile olduktan sonra bevlın memerrinde olup ve vaķt-i ĥiddetinde bevlın üzerinden mürür eylediği luĥûm-ı ğudediye cefāf ʿarıd olsa o sebebden bevlle ĥuşûret ve ğılzat ĩārī olup bevl muĥtebes olur. Vācib olur ki ĥurķati zāile olan kimseleler o mişli āfet ʿurûdundan tevakkī için o luĥûmu murattıbat istiʿmāliyle tertıb eyleyeler.

el-ʿAlāmāt: Esbāb-ı mezkûreden berd-i mizāc ile ĥādış olan ʿusr ve ihtibās ʿalāmetleri maʿa-ğılzatin ev rikķatin bevlın beyādı ve ķable-zālik kıyāma keşret-i ihtiyācı ve keşret-i istihmām ve iĥsāsu'l-berd ve esbāb-ı sāire ʿalāmātının fıķdānı olur.

Ve bi-ĥasebi'l-ĥarāret ĥādış olan ihtibāsın ʿalāmātı bevlın ĥiddeti ve iltihāb-ı maĥsûsları olur.

Ve bürüdetten nāşī tekabud ile ʿarıd olan ihtibāsın ʿalāmeti irĥādan ʿalīlin intifācı olur.

Ve ĥummayāt-ı muĥriķa ve zevebān ile olanların ʿalāmeti tertıbden ʿalīlin intifācı olur ve kezālik bu vechle ĥādış olan ʿusr bevlın kıletti vaķtinde olur ve kaķan bevl keşirü'l-miķdār olsa mecrā-yı bevl keşir tertıb edip bevlın ĥurûcu sehl ve ʿusr zāil olur.

Ve meşānede ve meşāneye mücāvir aʿđā-i sāirede olan verem ve ĥurāc ile ĥādış ihtibāsın ʿalāmetlerini bundan aķdem sen bildin ve onlarm her birisi için bundan sonra birer müstaķill bāb bulursun.

Ve verem ile ĥādış ʿusr ve ihtibāsın esbāb-ı sāireden ĥādış ʿusr ve ihtibāsın fūrûķundan biri budur ki veremi olan ihtibās ķalīlen ķalīlen ʿarıd olur, defāten olmaz lākin sebab-i verem emr-i ʿazīm olup defāten tevrīm eder ise o sebebden defāten ĥādış olan verem bevlı defāten ĥabs eder.

Ve meşānede marāđ veyāĥûd şeyʿ-i dāğıttan nāşī olup südde ĥasebiyle olan ihtibāsın ʿalāmeti meşānenin irtikāz ve intifāĥ ve temeddüdü olur. Ve meşāneye ʿarıd südedin cümlesinde ve kezālik dāğıt ile olan insidādda vecaʿ olur.

Ve emr-i sâddin verem olduğu karîben zikri mürür eden ‘alâmet ile ma’lûm olur. Ve veremden mâ-‘adâ eşyâ-ı sâddenin biri olduğu isti‘mâl olunan kâşâfîr ile hürûc eden demden veyâhüd ahlâf-ı sâireden ma’lûm olur. Ve sülûl ve haşât ve iltihâmdan biri olduğu kâşâfîrin onlara müntehî olup verâsına nüfûz eylemediğinden ma’lûm olur. Ve haşât olduğu ‘alâmet haşât-ı mezkûre ile dahi ma’lûm olur. Ve kezâlik kâşâfîrin cidden şulb olan şey’e mümâssesinden dahi ma’lûm olur. Ve süddenin dem veyâhüd hılt-ı sâir olduğu zikri mürür eden bevliden ma’lûm olur ve hâşşaten süddenin dem olduğu meşânedede cumûd-ı dem ‘illetinin ‘alâmetinden dahi ma’lûm olur, o ‘alâmetler levnin işfirârı ve nefes ve nabđın şıgarları ve tevâtürleri ve ‘arağ-ı bâridin dürürü ve hummâ ve nâfiğ ve ğaşeyânın ‘urûğu olur ve bu ‘alâmetler ile olan ‘usr ve ihtibâs redî olur, ondan necât ve halâş kalîl olur. Ve meşânedede hılt-ı ğalîz olduğu mîkdâr-ı mu‘teber şıkalın vücûdu ve ihsâsı ile dahi ma’lûm olur ve bevl ile şey-i hâm hürûcundan dahi bilinir.

Ve kabđ [ve] istişşâfa mü‘eddî berdden olanlara esbâb-ı muĳârîne ve esbâb-ı müteĳaddime delâlet eder.

Ve ihtibâs-ı bevlin rîhî olanlarına bilâ-şıkal temeddüd delâlet eder ve o rîh ba‘đı kerre müntakîl ve ba‘đı kerre ğayr-i müntakîl olur.

Ve đa‘f-ı hiss ile olanlara bevlîn lez‘i ihsâs olunmadığı delâlet eder.

Ve đa‘f-ı dâfi‘a ile olduğuna ğamz ile sühûlet üzere bevlîn hürûcu delâlet eder.

Ve istirhâ-i ‘adâle ile olanlara bi-ğayri ĳafrin²⁷⁰ olan dürür ve kezâlik ‘aşr ile bâtından bir nesne hürûc eylemeyip ğamz olundukta sühûlet üzere bevlîn hürûcu delâlet eder.²⁷¹

Ve teşennüc-i ‘adâle ĳasebleriyle olanların ‘alâmeti bevl-i kalîl ‘adalesi müteşennice olan meşânededen ĳafre ile ve zerĳ-ı ĳavî ile hürûcu olur.

Ve külye đa‘fı ile olanlara đa‘f-ı külye beyânında zikri mürür eden đa‘f-ı külye ‘alâmetleri delâlet eder ve kezâlik külye haşâtı ve külye veremi ĳasebiyle [415b] olanlara o bâbda zikr olunan o âfetlerin ‘alâmâtı delâlet eder.

270 Bu maĳâmda Nefîsî “bi-ĳayri ĳafrin” ĳavlini “bi-ĳayri zerĳin ĳaviyyin” diye tefsîr eyledi. Ve hâ-i mühmele ile olmak üzere yazılmıştır.

271 “‘Aşr” ve “ĳamz”ın farkı budur ki ‘adâlenin kuvveti olmayıp müsterĳiye olmakla mün‘aşır olan mâiyyet ‘adâleden cânib-i âĳere sereyân eder; ĳamzdan mevâdd rîfĳla meşh olmakla tedric ile mâiyyet ĳađibe nüzûl ve hürûc eder.

Ve bi'l-cümle eger şıkal ve veca^c külâ nevâhîşinde olur ise ʿillet o maḥal-
ldedir:

Ve ʿalâmâtı verem ʿalâmetleriye külâda verem olduğuna delâlet eder.

Eger külâ nevâhîşinde cidden şedîd şıkal olur ise onda bevl muhtebes
olduğuna delâlet eder.

Eger o miqdârdan şıkal-i maḥsûs kalîl ise o mekânda bi-verem ev
bilâ-verem ruṭûbet-i sâdde olduğuna delâlet eder.

Eger şıkal olmayıp veca^c mümidd olur ise külyede rîh olduğuna delâlet
eder.

Eger batnda lîn olup ve külye ve meşâne süddeleri ʿalâmâtı olmayıp
ve kezâlik daʿf-ı meşâne ʿalâmetleri dahi yok is o ihtibâsın sebebi külye
câzibesinin daʿfı olur ve külyenin-câzibesinin ve kebidin dâfi^casının daʿfları
ʿalâmâtı aḥvâl-i istiskâiyenin hüdûsu olur.

Eger sebebi ihtibâs kurḥa ve hiddetten ḥâdis veca^c-ı muʿârîf olur ise
veca^ca şabr ile bevlî ihrâcın veca^cı teskîni ona delâlet eder.²⁷² Ve kezâlik
kahr-ı bevlle veca^cı teskîn dahi ihtibâsın veca^c ile olduğuna delâlet eder.

Ve kurûhu olan ihtibâs kurḥa ʿalâmeti ile maʿlûm olur.

Luhûm-ı ğudediyenin bellesi cefâfiyla olanlarına esbâb-ı mezkûrenin
tekdâdümü ve o luhûmu tertîbin bevlî sefis kaldığı delâlet eder.

el-ʿÎlâc: ʿUstrûn ve ihtibâsın muʿâleceleleri budur ki eger onlara sebep mid-
de veyâhüd hılt olur ise vâcib olur ki ona mütettihât ve müdirrât-ı kavıyye
ile senin bildiği üzere muʿâlece oluna eger müdirrâtn teşîr edeceği miq-
dârdan emr aʿzâm olmaz ise, zîrâ emr-i ʿazîmde müdirrât istiʿmâl olunsa
meşâneye mevâdd-ı uḥrâ inzâl eder ve veca^c ve temeddüd ziyâde olur ve
meşânenen bir şey³ ihrâc eylemez.

Ve bu bâbda mâ-ı füclün teşîri vardır hattâ vâcib olur ki onun idâmi²⁷³
mâ-ı fücl ile ve kezâlik ḥımmaş-ı esved suyunda dahi o menfaʿat vardır.
Ammâ onların müdirrâtı futrâsâliyün, uşşak, dükû, mürr, fûh fûvvetü's-şıbg,
hamâmâ, kuşt, sîsâliyüs, vecc, şült ve bezr-i şült bunların küllîsi mâ-ı fücl-i

272 “Şabr ʿale'l-veca^c” ile “kahr ʿale'l-bevl”in farkı Allâhu aʿlem budur ki şıḥhat-
le bevlî ihrâc için olan irâde-i ihtiyâriyye miqdârı irâde ile ḥurûc eder ise şabr
ʿale'l-veca^c olur ve eger irâde-i zâideye ve belki yed ile ʿamele muhtâc olur ise
kahr ʿale'l-bevl olur.

273 “İdâm” etmek katıdır.

maṭbūhta veyāhūd mā-ı hımmaş-ı esvedde vyāhūd mā-ı ḥasekte veyāhūd ʿuşāre-i kerefs ve rāziyānecde ve ḥuşuşan berrī rāziyānecde ve sikencebîn-i ʿunşulide saḳy olunmak cidden nāfiʿ olur. Ve meşrūdîlūs ve tiryāk cidden nāfiʿdir ve kezālik devā-i kürküm ve emrūsiyā ve devā-i Ḳubādu'l-Melik. Ammā o ʿilleti olan eṭfāle o devālar anası sütün ile kendiyeye veyāhūd mürdica-sına saḳy olunur.

Şıfat-ı Müdirr-i Kavî: Ebhel, esārün, nānhāh, bezr-i kerefs, ḥamāmā, fuṭrāsāliyün, fūvvetü'ş-şıbg, levz-i mürr, sünbül her birinden yirmişer dirhem, bezr-i bittîh on dirhem, başı ve kanatları kesilmiş zerārîhın cesedi bir dirhem; bu edviyelerden müşelleş-i rakîk içinde mahlül olan uşşak ile benādîk ittihāz olunur ve şerbet-i vāhidesi üç dirheme varınca kadar olur.

Âher: Devā-i ebhel ve hılût ki meşānede cümüd-ı dem bābında zikri mürür eylemiştir, onlar şürben ve zerkan istimāl olunur.

Ve baʿdı kerre bunlara nāfiʿ edviye terkib olunur, o mürekkeb devā budur. Cünd-i bīdester, ūferbiyün, zencebîl, dār-ı fülful, dühn-i belesān ve baʿdı kerre onların içine aḳyün ve bezr-i benc bi-ḥasebi'l-vecaʿ idhāl olunur ve bu terkibi sen aḳrabadinde bulursun.

Ve bu ʿillete edviye-i ḥaşaviyyenin cemʿisi nāfiʿdir, dem ve ḳurḥadan mā-ʿadā esbāb-ı sāire ile ḥādîş ʿusr ve ihtibāsın küllisine o edviyenin menfaʿati şāmilemdir ve o edviyeler remād-ı akreb, ḥaşāt-ı isfenc, remād-ı zücāc mişlilerdir. Ve denildiği üzere bir miqdār nefi olur ibn-i ʿurs meşānesi tecfif olunup ondan üç dirhem miqdārı şarāb-ı reyḥāniyle saḳy olunur ise ve kezālik seretān-ı nehr-i muḫrak iki dirhem kadar şarāb ile saḳy olunur ḥuşuşan şabilere onu saḳy ziyāde nāfiʿ olur.

Ve sebebi berd-i meşāne olan ihtibāsta biz edviye-i uḫrā zikr eyledik ki onu bu mevdiʿde dahi kırāʿet eylemek vācib olur. Ve ʿalaḳanın cümüdü ile ḥādîş olan ihtibāsa meşānede cümüdda muʿālecesi bābmada zikr olunan muʿālecāt ile ʿilāc olunur. Ve baʿdı kerre zikr olunan edviyeden mā-ı fūcl ile dımād dahi ittihāz olunur. Ve baʿdı kerre tiryāk ve meşrūdītüs ve emrūsiyā ve devā-i kürküm ve devā-i Ḳubādu'l-Melik ile dahi tılā olunur. Ve baʿdı kerre dahi o neṭülāt-ı ḳaviyyeye ḥacet olur ki o neṭül ḥarmel ve müşk-ṭarāmsîr ile zerḳ-ı ḥamāmdan terkib olunur. Ve kezālik būrak ve ʿāḳırḳarḥā ve ḥardal ile dahi tenṭil olunur.

Dımād-ı Ceyyid-i Mücerreb: Habbu'l-gâr, şibt, hamāmā, iklîl-i melik, hımmaş-ı esved daķıķı, bābūnec her birinden onar dirhem, dūķū, bezr-i fūcl, bezr-i kerefs-i bostānī ve cebelī her birinden yedişer dirhem; bu edviyeler dūhn-i belesānla veyāhūd dūhn-i süsen ile dımād olunur kerneb-i Ermenī ile ma'cūn kılınmakla.

Sıfat-ı Merhem-i Ceyyid: Muķl, çāvşır, sekbīnec, vecc mütesāviye-tü'l-eczā aħz olunup onlardan şahm-ı baṭṭ ve şem'ci aşfer ve dūhn-i süsen ile merhem ittiḥāz olunur.

Ve zerūķattan mey'a ve ķınne ve çāvşır ve fūlful bu edviyelerden zerūķ ittiḥāz olunur ve ba'ḍı kerre o zerūķun aḥlātına ḥiltit dahi idḥāl olunur.

Eger sebep 'usr-i ḥaşāt ise ḥaşāt 'ilācıyla mu'alece olunur; sebep olan ḥaşāt hangi mevdi'de ise o mevdi' ḥaşātının tedbiri ile tedbir olunur. Ve eger sebep şü'lül veyāhūd laḥm-ı nābit veyāhūd iltiḥām olur ise onun mu'alecesi ābenāt-ı mürḥiye ve meşāne bābında zıkr olunan edhān-ı mürḥiye-i ma'lūme ve ḥavāmıddan ve kayābıddan ictināb olur ve bu edviye ve tedbir-i sāire ba'ḍı kerre onlara nāfi' ve nāci' olur ve ba'ḍı kerre olmaz.

Ve eger sebep verem olur ise verem mu'alece olunur irḥā ve telyin olunmakla ve ḥammām-ı māide farık olunur ve müleyyinātla dımād ve mezrūķāt ve ma'adede ḥamūlāt isti'māl olunur, şürb taķlil ve müdirrāt terk ve lā-eķall ğidā iki gün kadar terk olunur. Ve verem telyin olundukta ba'ḍı kerre bevl meşāneye ğamz ile ve 'aşr ile nüzül eder lākin keşret üzere irḥā ve telyin olunduktan sonra.

Ve kerneb ve ḥaṭmī ve başal ve kürrāş-ı meslūķa bu mezkūrlar dımāden isti'māl olundukta bu bābda me'ūnet-i keşiresi olur.

Ve bunda faşd-ı mā-vecebenin ākedi ve evcebi olur. Evvel-i emrde vācib olan bāsilikten faşd ve ba'dehu şāfinden faşd olunmaktır. Ba'ḍı kerre bu faşd ile bevl dūrür eder.

Eger sebep berd ve ķabḍ olur ise sū'i mizāc-ı bārid 'ilācıyla mu'alece olunur.

Ve eger sebep ḥarr olur ise edhān-ı mu'tedile ile ve o edhān-ı bāride ile 'ilāc olunur ki onda telyin ve irḥā ola dūhn-i benefşec gibi ve dūhn-i ķar gibi ki onlar dūhn-i bābūnec ve dūhn-i şibt ile maḥlūṭa ola.

Eger o sebep hârr ile yübs dahi olur ise onda âbzenât ve edhân-ı mürhî-ye ve ağdiye-i muraţtıbe ve nâkıhlarda isti'mâl olunan ħammâm ve tedbîr isti'mâl olunur.

Ve eger 'usr-i bevlle sebep fâlic olur ise ona fâlic 'ilâcı ile mu'alece olunur.

Ve eger sebep 'adalenin teşennücü ise teşennüc mu'alecesi ile bâbında mezkûr olduğu üzere mu'alece olunur.

Ve eger sebep mizâc-ı bârid ise ona edhân-ı ħârre ile ve senin ma'fûmun olan ma'cûnât-ı ħârre ile mu'alece olunur.

Ve o mizâc-ı ħârre ħasebiyle olan 'usr-i bevlle ve kezâlik fâlice nâfi' olur, ħamâm-ı berrî ħur'u yarım dirhem aĥz olunup bevl-i eţfâl ile şürb olunmak ve o ħur' şürb olundukta idrâr eder veyâĥüd bir mişkâl ħur'-ı fâr şibşin mâ-ı tabîĥiyle dahi şürb olunur ve bu devâların ikisi ba'dı kerre mümiyâ ile zerħan isti'mâl olunur veyâĥüd rahemenin²⁷⁴ kânişa-i müceffesi kendi vezninde milĥ-i Hindî ile terkîb olunup mâ-ı ħârre ile şürb olunur. Ve dühn-i nârdîni mâ-ı ħârre ile şürb dahi onlara nâfi' olur veyâĥüd iki dânik ĥiltî eşek sütü ile şürb olunur ve onun ĥilt-ı galîzden ĥâdiş olan 'usre dahi nef'i olur.

Ve bi-ħasebi'l-ħarâret 'arîd olan 'usre büzür-ı bâride ile ve bezr-i ħass ile mu'alece olunur o büzür rummân-ı ħâmiđ ve şarâb-ı memzûc [416a] ile şürb olunmakla.

Ve eger saĥta ve ħarbeden ĥâdiş ise gerek onda verem olsun ve gerek veremi olmayıp âĥer vech ile mağarratı olsun iki ĥâl üzere dahi ona faşđ ile ve merûĥât-ı mu'tedile ve âbzenât ile 'ilâc olunur ve ictihâd olunup bevl ettirilir. Ve eger 'alîl bevl-i keşîr tebevvlü eder ise şamġ-ı cevz ile olan akırâş-ı kehrübâ saĥy olunmakla dem ħabs olunur.

Ve eger 'alaĥa ihdâşından ħavf eder ise ona 'alaĥa-i câmide 'ilâcı ile mu'alece edersin ve eger 'alaĥanın seddinden²⁷⁵ ħavf eder isen südde-i 'alaĥa 'ilâcıyla 'ilâc edersin; o 'ilâc bundan aĥdem zikr olundu.

Ve eger sebep 'usr-i riĥ olur ise ona 'ilâc-ı riĥ-i meşâne ile mu'alece olunur.

274 Kâmil-i Rıĥım İftıĥtın طائر يشبه النسور یعنی كركس في الخلقة آنرا مرغ مردارخوار كویند در فرس 'Alâi

275 [Yazmada "şeddinden" ise de manaya ve Ragıp Paşa'ya göre "seddinden" şeklinde düzeltili.]

Ve veca' sebebiyle olan 'usr ve ihtibâsa 'ilâc onun zerûkunda muhaddir kılınmakla olur ve ta'hdîr olunup veca' teskîn olunduktan sonra 'ilâc-ı bevl ta'şaddî olunur ve ondan sonra 'ilâc-ı kûrha veyâhûd bevl-i hâddî ta'dîl için 'ilâc olunur a'ğdiye ve bu'kûl-i mezkûreler ile ve o zerûkât ile dahi 'ilâc olunur ki onların ta'griyesi olup hiddet-i bevl ile mecrâ-yı haşşâsenin şafhâsi beynine o mu'garrî hâil olup lez'e mâni' olur.

Ve da'f-ı hiss ile olanlarda mebd'e'ine mu'âlece olunur eger 'illet mebd'e'den münba'ise ise ve eger 'illet 'adaledde ve meşânedde ise onun 'ilâcî fâd-zehriyeti olan edviye isti'mâlî olur, tiryâk ve meşrûdî'ûs ve merûhât ve zerûkât ki rûha muvâfîk ola, dühn-i yâsemîn ve süsen ve neres dühnleri ve hâşşaten dühn-i za'ferân ve dühn-i belesân zer'k olunur ve onlarda mîve ağacı yaprakları ve rûh-ı nef'sânîyyeye sevgili olan bu'külle varak-ı şecer-i tuffâh ve na'nâ' ve sezâb müş'llilerden dîmâd ittîhâz olunup isti'mâl olunur ve onlara bezr-i hârmel ve bezr-i sezâb-ı cebelî gibi edviye-i münebbihe dahi hâl olunur ve onlardan sonra o edviye ile 'âne dîmâd olunur.

Ve eger sebab-i 'usr kuvve-i dâfi'anın da'fî ile olur ise mizâc-ı gâlibe ve mara'ı mu'dife senin bildiğin vech üzere ri'âyet olunup onun mu'âlecesi ile 'ilâc olunur. Dâfi'anın âfeti ekser-i hâldé bürüdetten olur ve bürüdetin 'ilâcî teşhîni ve kab'dı olan edviye isti'mâlîyle ve huşûşan da'f-ı hiss bâbında bizim zikr eylediklerimiz ile olur.

Ve eger sebab-i 'usr bevlî tûl-i müddet hâbsten ise onun 'ilâcî mürhîye ve müleyyine olup bezr-i kettân ve hûlbe ve kırtım ve ra'beden müttehâz olan âbzenât isti'mâlî olur ve o edviyeden dîmâd dahi ittîhâz olunur ve bunlardan sonra şedîdü'l-idrâr olanlar ve kezâlik kânâfir isti'mâl olunur. Ve bu 'illette dühn-i belesânın ve nezâirinin nefi 'azîm olur.

Ammâ kebid ve külye ve em'â ve zahr bu a'f'dânın biriyle 'arıd olan 'usrde vâcib olur ki o 'u'dvun 'ilâcına kaş'd ve 'inâyet oluna, eger eylediğin 'ilâc o 'u'dv âfetini izâle eder ise 'usr-i bevlî dahi izâle eder ve o 'u'dvda nefi olmayan 'ilâc-ı mezkûrun 'usre dahi nefi olmaz. Ve ma'a-zâlik vâcib olur ki onlarda mürhî olan âbzenât ve dîmâdât ve zerûkât isti'mâl oluna ve mâdde-i keş're inzâlınden hâvf olunca kadar müdirrât dahi isti'mâl ederler.

Beşinci Faşl Ekşer-i Vücūhta İtlāk-ı Bevl Eden Eşyâ-ı Mübevville Beyânındadır

Ba'đılar dediler ki ħur²⁷⁶-ı ħamâm mūmiyâi ile isti'mâl olunsa bevlî muhtebes olanları bevl ettirir. Ve kezâlik südde-i ğalîza bâbında ve berdden ħâdiş 'usr ve ihtibâs bâbında zıkr olunan edviye dahi mübevvilât-ı bevl olur. Ve ba'đılar dahi dediler ki bu bâbda nef'ini tecrîbe eylediklerimizden dir milh-i ŧaberzed aĥz ve maĥ'adede ihtimâl olunsa bevl-i muhtebesi idrâr eder. Ve dahi dediler ki bir ħamle aĥz olunup ihlîle idĥâl olunsa veyâĥüd o ħurâd ki esirreden ya'nî serîrlerden suĥût edip dökülür, o dahi aĥz olunup ihlîle idĥâl olunsa onlarda her biri bevlî itlāk eder. Muşannif der ki ħarîb olur ki onlar ħurâddan murâdı fesâfis ola, lügat-ı Türkîde tahta kehlesidir. Ve ebĥal²⁷⁶ dedikleri sinek ki ona bakka derler, onu irsâl dahi nâfi'dir. Ve kezâlik onlara ihlîl üzere şûm ve başal ile tîlâ olunsa o dahi itlāk-ı bevl eder veyâĥüd birer tel za'ferân ihlîl içre idĥâl olunsa o dahi nâfi'dir.

Ve eger verem olmayıp vücūh-ı süddeden bir vech ve bir keyfiyyet üzere südde olsa zerrâka ile onda o zeyt ihlîle zerĥ olunur ki onun içinde cidden rediyye olmayan 'akârib-i bîd teşmîs olunmuş ola ve onun zerrâkası gümüşten ittiĥâz olunur ve ĥîn-i izrâka nefle i'ânet olunur.

Altıncı Faşl Kâşâfirî Zıkr Edip Onu Tebvîl ve Zerĥte İsti'mâl Ne Vechle Olduĥunu Beyân Eder

Kaçan bevlde 'usret ve ihtibâs olup edviye isti'mâlî nâfi' olmasa onu itlâka ĥile-i uĥrâya muhtâc olur. Ve onun cümle-i ĥiyelinden biri kâşâfir ve mübevville isti'mâlidir. Ve meşâne verem veyâĥüd meşâne ħurbünde şey²⁷⁶-i dâğıt-ı âĥer mevcūd iken kâşâfir isti'mâlinden ziyâde ihtirâz olunmak vâcibdir, zirâ meşâne o ĥâl üzere iken ona kâşâfir idĥâlî meşâneyi tevrîm edip veca'ı ziyâde eder.

Ve kâşâfirin ecvedî elyen-i ecsâddan ve ecsâdm teşniyyeyi aĥbel olanından ittiĥâz olunur. Berr ve baĥr ĥayvânlarının ba'đılarında o mişli cülûdu olan ĥayvân bulunur, o cülûddan kâşâfir ittiĥâz olunmak elyaĥ olur, o cülûd

276 "Ebĥal" o sinektir ki kemâl-i şıĥarımdan rüyet olunmaz ve ekşer göze duĥul eder, "İnnallâhe lâ yestahyî en yağrîbe meşelen-mâ ba'ûdaten" el-âyet bunun tefsîrinde yazılmıştır.

evvelâ dibâgat olunup ve ondan âlet-i mezkûre ittiḥâz olunup ğirâ-i cübñ ile ilşâk olunmakla. Ve ba'ḍı kerre dahi üsrüb ve reşâş-ı kal'iyiden ittiḥâz olunur, zıkr olunan reşâştan ittiḥâzı dahi eceved olur. Eger o reşâş ve üsrüb şedîdü'l-lîn olur ise onun üzerine meshûkûniyâ ve merkaşîşâdan bir şey' tarḥ olunmakla takviye olunur veyâḥûd üsrüb ve reşâştan her biri keşret üzere izâbe olunup bir inâya şabb olunduktan sonra üzerine dem-i teys tarḥ olunur, zîrâ dem-i teysin kuvveti bu şânda nâfi' olduğundan mâ'-adâ o iki reşâşı takviye eder. Ve o eşyanın her hangisinden o âlet ittiḥâz olunur ise onun başı şulb-ı müstedîr kılınır ve o re'ste birkaç şukûb kılınır hattâ o şukûbun ba'ḍısı dem ve reml ve hılt-ı ğalîz-i âḥer bu eşyâ-ı sâddın biri ile mesdüde olsa şabb olunan devâya ve idrâr olunan bevl menfez-i âḥer bâkî kalıp mütevatîren âleti tefṭîḥ için ihrâc ve idḥâle hâcet kalmaz. Ve ba'ḍı kerre o âlet fiddadan ve ecsâd-ı sāireden dahi ittiḥâz olunur.

Ve kâşâtîr iki hâcet için ittiḥâz olunur: Hâcet-i ulâ budur ki o âlet ile meşâneye devâ şabb olunup o maşbûb meşâne de hâkn ve ḥabs olunur. Ve hâcet-i sâniye kâşâtîr ile bevl iḥrâca olur.

Hâcet-i ulâ için idâd ve tehyî'e olunan âletin tarâf-ı meftûḥ u muṭlaķına²⁷⁷ bir cüreyb-i şaġîr²⁷⁸ veyâḥûd müfreke²⁷⁹ ve müldene²⁸⁰ bir meşâneye şedd olunur ve ona devâ şabb olunup zerķ-ı ḥukûn gibi izrâk olunur. Ve ba'ḍı kerre dahi bizim ķulınc bâbında zıkr ve iḥtiyâr eylediġimiz miḥķane gibi ittiḥâz olunur.

Ve eger o âlet hâcet-i sâniye ve istibâle için ittiḥâz olunur ise o âlet cezzâbât mecrâsına icrâ olunur, zîrâ menfezde olan eşyâ cezb olundukta ḥalânın imtinâ'ı ḥasebiyle bevl müncezibe olup dūrūr eder. Ve o cezzâbe ittiḥâzının tarîķi budur ki menfeze idḥâl olunan zerraķâ içine zıkrı âtî tafşîl üzere bir şey' doldurulur ve ba'dehu bi-ķuvvetin menfezden o şey' cezb olunur ve o şey'in incizâbı ile bevlden ve ġayriden dūrürü ķaşd olunan nesneler dahi müncezib olur veyâḥûd menfeze idḥâl olunan kâşâtîr için bir şey' tehendüm olunur veyâḥûd kâşâtîrin üzerine bir şey' tehendüm olunur

277 "Muṭlaķa" ihlîlden ḥâricde olan taraftır.

278 "Cüreyb" cirâb'ın taşġiridir, küçük daġarcık demektir.

279 "Müfreke" oġulmuş.

280 "Müldene" yumuşak kılınmış demektir.

ki onlar bir miqdâr havâyı menfezdən haşr vemen^c eder [416b] ve havâ duhûl edecek medhâl var ise o medhâl sedd olunur ve kaçan kâşâfirin bâtı-nma veyâhûd zâhirine münhedim olan şey^y cezb olursa o meczbûn vağına medhâl-i havâ mesdûd olmakla havâ duhû eylemeyip hâlâ dahi mümteni^c olmakla đarüreten bevl muhtebeş olduğu mağallden dürür eder ve kâşâfir tarîkinden ve tecvîfinden hurûc eder.

Ve mecrâ-yı bevl idhâl olunan kâşâfirin bâtını fûrcesine idhâl oluna-cak ve doldurulacak nesne budur ki şüftan birkaç huyût nazm olunup ve o huyût vasatından şedd olunup iki tarafı biriktirilip kâşâfir fûrcesine idhâl olunur ve o fûrceye şüfe-i mezkûrenin dess ve idhâli hafifen olur. Ve va-satta olan hayt hâricde imsâk olunur ve kaçan vasatta olan hayt cezb olursa şüfe hurûc eder ve havâ-i hâricinin medhali mesdûd ve hâlâ dahi mümteni^c olmakla şüfe-i mezkûre mevdi^r hâlî kalması için bevl muhtebeş olduğu mevdi^rden dürür edip kâşâfir ünbübesinden hurûc eder.

Ammâ mecrâya idhâl olunan kâşâfir fûrcesinde tehendüm olunacak nes-ne bir ^{amüddur} ki o fûrceye idhâl olunur.

Ve kâşâfirin üstüne tehendüm olunacak nesne o ğilâfât olur ki kâşâfiri üzerinden müstemile olur ve onların ikisinde dahi birer miqbağ kılınır ya^{nî} yed ile aħz olunacak bir nesne kılınır, kaçan o miqbağ ile ^{amüd} veyâhûd ğilâf cezb olursa medhâl mesdûd ve hâlâ mümteni^c olmakla zikri mürür eylediği üzere bevl dürür eder.

Ve bu âleti isti^cmâlin ecved tarîki budur ki ^{alil} taraf-ı uşuşa üzere ya^{nî} dübürün fevkinde olup harezât-ı zahrın âhir harezesi üzere maq^cad mün-ze^cice kılınıp iclâs olunur ve sukût eylemesin için hâlfinden bir kimse ^{alili} đabt eder ve iki rûkbelerini ürbiyyeleri cânib-i fevkine kalilen ref^c eder ve iki rûkbeleri arasını teftih eder. Ve bu vech üzere kâşâfir isti^cmâli ^{alil} âb-zenât-ı mürhiye ile iħmâm olunup admide-i mürhiye ve merühât-ı mürhi-yeler dahi isti^cmâl olunduktan sonra olur.

Ve bunlardan sonra kâşâfir qağibinin tûlü miqdâr idhâl olunur. Ve evlâ olan budur ki her şahşın kâşâfiri kendi qağibinin tûlü ve si^cası miqdârı it-tihâz oluna. Ve zikri mürür eylediği üzere o âlet kayrûtiyatla tîlâ olunur huşuşan illete muvâfık olan kayrûtiyat ile tîlânın menfa^cati ziyâde olur. Ve kaçan o âlet tûl-i qağibde ittihâz olunup minvâl-i muharrer üzere aħvâl-i

sâiresi tesviye olunsa zıkr-ı kıyâmı ya'nî intişârı hâlinde olan tesviye gibi tesviye olunur velâkin sürre cânibine meyl üzere kılınır ba'dehu kâşâfır rıfk üzere bir boğum veyâhüd iki boğum miqdârı mecrâya idhâl olunur ve o miqdâr idhâl ile kâşâfır meşâne fedâsına vâsıl olur ve o fedâya vuşul ile veca' sâkin veyâhüd veca' hafîf olur veyâhüd ihsâs olunur ki kâşâfırın nüfûzu bir şey'i tahrîk eyledi ve'l-hâşıl onun nüfûzu maḥsûs olur. Ve nüfûz ihsâs olunduktan sonra zeker tesfîl olunup hâlet-i ulâ üzere belki hâlet-i ülâsından esfele tenzîl ve bu mezkûrlar ile 'amel olunduktan sonra eger kâşâfır isti'mâlî tebvîl için ise kâşâfırın içinde olan ḥaşv ve 'amüd ve ḥâricden münhedim olan gılâfât o zamân cezb olunup bevl mişlli ihrâcî murâd olunan nesnelere ihrâc olunur ve eger kâşâfır isti'mâlinde garâḍ devâ şabbı ise zıkr olunan zamânda o devâ def'aten şabb ve def' olunur. Ve'l-hâşıl kâşâfır saḥca mü'eddî olmasın için icthâd olunup ve ihdâs-ı veca' eylemesin için 'alâ-mehlin ve rıfkın isti'mâl olunur.

Yedinci Faşl Taḳtîr-i Bevl Beyânındadır

Taḳtîr-i bevlın esbâbı bevlde olur veyâhüd âlet-i bevlde olur ve âlette olan dahi 'aḍalede olur veyâhüd cirm-i meşânede veyâhüd sebab-i taḳtîr mebdâide olur.

Nefs-i bevlde olan dahi bevlın ḥiddeti veyâhüd bevlın keşreti olur. Ve ḥiddetin taḳtîr-i sebab olduğu bizim 'usr-i bevl bâbında zıkr eylediğimiz üzere bevlde olan ḥiddet-i kavîyye ve ictimâ' ve şîkal taḥammülden ḥâric ve mülîm olmakla meşânenin bevlî ihrâcî selis olmaz belki beyne'l-istirsâl ve'l-ihtibâs bir hâl üzere bevl ḥurûc eder ve ona taḳtîr tesmiye olunur veyâhüd ḥiddeti olan bevlde miqdâr-ı kalîlin ḥurûcu kemâl-ı ḥiddeti ḥasebiyle 'aḍalenin teḳabbuḍu ile hâşıl olur ne kadar o teḳabbuḍ kuvve-i irâdiyye ile olmaz ise dahi kuvve-i taḳtîriyye o teḳabbuḍu iktidâ eder ve o teḳabbuḍdan taḳtîr ḥâdiş olur. Ve o teḳabbuḍ lez'inden ve edviyeden ve ta'abdan ve cimâ'dan ve bunların emşâlinden dahi 'ârîḍ olur veyâhüd bu 'illet bevlın mebdâisi olan kebid ve 'urûk-ı kebid ve külye mişlli aḍânın sū-i mizâcından olur. Ve o sū-i mizâc dahi midde veyâhüd middenin ḡayri mevâdd ile olur veyâhüd bilâ-mâddetin olur yâhüd sebab-i taḳtîr cemî'an bedinin sū-i mizâcî ḥasebiyle olur ḥiddetli faḍl-ı keşir olup cemî'an beden onunla mümteli'e olmakla taḳtîr o mevâddı meşâneye def' eder.

Ammâ bevlin keşreti tahtîre sebep olduğu bevl-i keşîr meşâneye şakîl olmakla meşâne ‘adalesini infitâh-ı yesîre iz‘ac eder her ne kadar kuvve-i irâdiyyenin o iz‘acda medhali yok ise.

Ammâ sebep-i tahtîr hâşşaten nefsi-i ‘adalede ve mebdâide olduğu istîrhâ-i müfredde ve hâder ve buhlân-ı hiss ile olan istîrhâda olur. Bu vech üzere olan âfet-i ma‘adeye dahi ‘arîd olur veyâhûd ‘adalede verem veyâ sū-i mizâc muḍa‘af olmakla tahtîre sebep olur ve o sū-i mizâc dahi ‘adaleye evvelâ ‘arîd olup ‘adaleyi temdîd eder veyâhûd evvelâ mebdâ-i ‘adaleye sū-i mizâc ‘arîd olup ba‘dehu ‘adaleye şâir ve şadır olur. Ve o sū-i mizâcın ekşeri sū-i mizâc-ı bârid olur binâen ‘aleyh maşrûdda ya‘nî şiddet berdden müte‘essir olanlarda tahtîr-i bevl keşîrū’l-vukûc olur, zîrâ berd ile ‘adale ḍa‘ife oldukta ‘adalenin mecrâ üzere inkîbâdı dahi ba‘îf olur ve ma‘ahâzâ ‘adalenin nefsinin itlâkı dahi ḍa‘îf olur ve o ḍa‘flardan tahtîr hâdiş olur huşuşan ‘adal-i bahtın dahi ḍa‘fı olur ise tahtîr tahakkuk eder.

Ammâ meşânedeki olan sebep-i tahtîr sū-i mizâc-ı bâridden meşânenin ḍa‘fı olur. Meşâne ḍa‘fı ekşeri-i hâlde sū-i mizâc-ı bârid ile olur, binâen ‘aleyh zikri mürûr eylediği üzere maşrûd olan kimsede ekşeri-i hâlde tahtîr olur.

Ve mizâc-ı bârid ve ḍa‘f-ı mezkûrlar tahtîre sebep olduğu iki vechten olur: Vech-i evvel budur ki onlarda mâsike-i ḍa‘ife meşânedeki hâşıla olan miḳdâr-ı kalîl mâiyyeti imsâke kadîre olmaz ve mâiyyet ictimâ‘ edip keşîrū’l-miḳdâr olunca kadar ḍabṭ edemeyip tahtîye etmekle seyelân eder her ne kadar o seyelân bi’l-irâde olmaz ise. Ve ikinci vech o sū-i mizâc ve ḍa‘f-ı meşâne ile ḍa‘îfa ḍa‘ife olup bevlî ancak kalîlen kalîlen ‘aşr eder ve def‘aten ‘aşrdan ‘acize olur ve bu sebepten ‘arîd olan tahtîr ‘usr ile muhâliṭ olur. Ve bu vechler ile hâdiş olan ḍa‘f ba‘dı kerre meşânenin kendiyeye ‘arîd ve ba‘dı kerre fevḳinde olan aḍāya ‘arîd olup bi’l-müşâreket meşâne dahi ḍa‘ife olur ve ḍa‘fın aḍâ-i müşârikeye ‘urûdu dahi evrâm ve dübeylât ve külâ ve mâ-fevḳahâda teḳayyuhât olmakla ve ḳayhı meşâneye te‘eddî etmekle olur.

Ve ba‘dı kerre dahi sebep-i tahtîr meşânedeki ḳurûh ve cereb olup veca‘ hasebiyle bevlî habsten meşânenin ‘aczi olmakla olur.

Ve ba‘dı kerre dahi tahtîre sebep meşâne [417a] mecrâsında verem ile olan sūdde veyâhûd raḳim ve mi‘âda olan sūdde olur veyâhûd o mahallerde

şalâbet ve haşât ile südde olduğundan veyâhüd vech-i âherden olan südde olur, zîrâ o südedden her biri südde-i tāmme olmakla taḫḫat ihtiyâl ile ḳalîlen ḳalîlen bevlî ihḫāca ḳādir olur.

Ve baḫḫı kerre dahi bāb-ı ʿusrde zıkr olunduğu üzere meşānede ḳurūḫ olup onun vecaʿından taḫḫîr ḫādîḫ olur. Ve baḫḫı kerre dahi taḫḫîr ile ʿusr cemʿ olur. Ve baḫḫı kerre onların her birisi başka başka bulunur. Ve baḫḫı taḫḫîr bi-ḫurḳatin ve vecaʿin olur ve baḫḫısında onlardan biri olmaz. Müşābih olur ki taḫḫîr-i bevlîn eḫḫser-i esbābî esbāb-ı selis ve esbāb-ı ʿusr ve esbāb-ı ḫurḳat olur.

el-ʿAlāmāt: Taḫḫîr-i bevlîden evrām ve süded ve mevādd ve evcāʿ esbābıyla ve o bābdan ve onların aḫḫsāmılarından olan sebebler ile ḫādîḫ olanların ʿalāmātını sen taʿarrüf eyledin ve bildin ki mizāc-ı ḫārrın ʿalāmeti bevlî levni ve mevḫîʿin iltihābı ve mizāc-ı ḫārrı icāb eden esbābın teḫḫaddümü olur ve mizāc-ı bāridin ʿalāmātı bevlî levni ve berdî vüçüdu ve mizāc-ı bāridi icāb eden esbābın teḫḫaddümü olur ve ʿudv-ı müşārikten ḫādîḫ olanların ʿalāmetlerini dahi bildin ve bize onları mükemmel zıkr vācib deḫildir.

el-Muʿālecāt: Ve sen bildin ki taḫḫîr-i bevlî aḫḫsāmının her bir şımfının sebebi müfreden müstakîllen ne aḫḫ tedbîr ve ʿilāclā zāil olur cümle maʿlûmun oldu.

Lākin taḫḫîr-i bevlî illeti eḫḫser-i ḫâlde berḫ ile ve fālic ile ḫādîḫ olur ve onların eḫḫser-i ʿilācî müsahḫin ve muḫabbîd tedbîr ile olur ve bevlî şabrḫan ʿāciz olan kimselerin küllîsi edviye-i bâhiyyeden intifāʿ ederler. Ve onlara nāfiʿ meşrûbātın olur tiryāḫ ve meşrûdîḫus ve eyāric-i Cālînûs ve enḫardiyā ve ıḫḫrîfil-i kebîr ve cüvārişen-i kündür ve enḫardiyā ve sencerînā ile muḫavvî olan ıḫḫrîfil-i şaḫîr ki ona baḫḫı muḫabbîdāt-ı ḫaviyye dahi ḫalt oluna ḫābb-ı ās ve cüft-i bellüt gibi ve ḫurf istiʿmālî dahi nāfiʿdir ve şûm dahi nāfiʿdir, zîrâ şûm bevlî-i munḫatırḫı ḫadr-i vācibe iʿāde eder.

Ve mücerrebātın ʿāḫırḫarḫā ile ḫābb-ı ḫāşā istiʿmālî.

Ve bizim tecrîbe eylediḫimiz nesnelereḫendir maḫlûvv olan helîlec-i Kābülî bir cüzʿ ve behmen-i ebyāḫ yarım cüzʿ ve fūzenec-i yābis ve ḫabbuʿl-ās ve sendürüs ve mürr ve kündür ve suʿd ve besbāse her birinden üçer cüzʿ, ḫaranfûl yarım cüzʿ ve rāsen-i müceffef ve ḫābb-ı maḫleb iki cüzʿ; bu mezkûrlar aḫḫ olunup ʿasel-i [emlec] ile maʿcûn kılınp ḫıfz olunur ve vaḫt-i ḫācette istiʿmāl olunur.

Sıfat-ı Ma'cun-ı Kavî: Helilec-i esved ve helilec-i Kâbüli ve sükk her birinden beşer dirhem ve mürr ve cünd-i bîdester her birinden bir buçuk dirhem, kündür ve habb-ı maḥleb her birinden onar dirhem bu edviyeler aḫz ve cem' olunup küllîsi 'asel ile ma'cün kılınır, ondan bir mişkâl miqdârı devâm üzere tenâvül olunur.

Kezâlik kemmün veḳantüriyün, sa'ter her biri ikişer dirhem aḫz olunup mâ-ı ḥârr ile saḳy olunur.

Ve kezâlik ḥabbu'l-âs ve bellût ve kuşâr-ı kündür ve kemmün-ı Kirmâni her birinden birer cüz' aḫz olunur ve şerbet-i vâhidesi üç dirhem olur ve şarâb-ı 'atîk ile şürb olunur.

Ve kezâlik helilec-i Kâbüli, belilec ve emlec maḳlûvveler ya'nî üçü dahi kavrulmuş olalar, her birinden yedişer dirhem, kuşâr-ı kündür beş dirhem, ḥabbu'l-âs sekiz dirhem; bu edviyeler külle-mâ ceffet içinde kirâren ve mirâren ḥadîd-i maḥmî söndürülen şu ile lett olunup ba'dehu rubb-ı âs ile ma'cünkılınır.²⁸¹

Ma'cün-ı Aḫer: Ḥabbu'l-âs bir cüz', lâzen rubuḥ cüz', temr-i heyrün iki cüz'; bu edviye aḫz olunup ma'cün kılınır ve onun bir şerbeti altı mişkâl olur yâḫûd varâk-ı âs, varâk-ı ḥinnâ, temr, kündür, cüllenâr, bellût veznleri berâber aḫz olunup miqdâr-ı vâcib şarâbla şürb olunur.

Ma'cün-ı Nâfi: Bu ma'cün firâşa beyl edenlere dahi şâliḥ olur: Helilec-i Kâbüli, belilec, emlec her birinden onar dirhem ve sirke içinde bir gün ve bir gece naḳ' olunan bellût-ı maḳlûvv bir 'aded, senderûs, su'd, kündür-i zeker, râsen, mey'a-i yâbise, büsset her birinden beşer dirhem, mürr üç dirhem; bu edviyeler cem' olunup 'asel ile ma'cün kılınır.

Uḫrâ Devâ-i Kavî: Cünd-i bîdester, kuşt, mürr, ḥâşâ, cüft-i bellût, 'âkırkarḥâ veznleri berâber aḫz olunup âsu'r-raḫb suyunda ma'cün kılınır ve şerbet-i vâhidesi bir dirhem olur, nevm katında şürb olunur veyâḫûd kündür, dühn-i ḥinnâ her birinden birer dirhem aḫz ve cem' olunup şürb olunur.

Ve mu'âlecât-ı ḥafîfeden olur bezr-i kâkule bir mişkâl şürb olunmak. Ve daḳîk-i bellût nâfi'dir ḫuşûşan bellût ḥall-i unşul içinde bir gün ve bir gece naḳ' olunup ve ba'dehu bir ḫâbak²⁸² üzere ḳaly olunsa ve meblaḡ-ı şürbü on dirhem olur.

281 Ya'nî birkaç def'a ıslatılır ba'dehu kavrulur demektir.

282 "Ḥâbak" âcür-i kebîrdir.

Uhrâ: Zeyt ile meblûl olan tîn.

Uhrâ: Su'd, kündür veznleri berâber aḥz olunup onlardan her şabâḥ bir mişkâl 'ale'r-rîk istifâf olunur.

Uhrâ: Şünîz, bezr-i sezâb veznleri berâber şürb olunur ve şerbeti bir dirheme varınca kadar olur.

Ve taḳṭîr-i bevl aḫḫâbına râsen nîme'd-devâ olur ve dühn-i ḥırva dahi onun gibi şürben ve merühâne güzel devâ olur ve onlara 'ale'd-devâm 'asel tenâvülü nâfi' olur.

Meşâyiḫe Devâ-i Nâfi': Cünd-i bîdester, afyün, bezr-i benc, bezr-i sezâb; bu edviyelerden bir mişkâl tîlâdan üç ūkiyye ile şürb olunur.

Zanbaḳ için müzâb olan mümiyâi dübürde ihtimâl olunsa ve ihlîle dahi taḳṭîr olunsa onunla bevlle şabr hâşıl olur. Ve kezâlik incir zeyt ile ekl olunsa şabr-ı bevl hâşıl olur.

Sekizinci Faşl Selisü'l-Bevl Beyânındadır

Selisü'l-bevl o âfettir ki onunla bevl bilâ-irâdetin ḥurûc eder. Ve selisü'l-bevlin ekşer-i vukû'u ifrât-ı berd ile ve 'adaletin istirḫâsı ve o ḍâf ile olur ki o ḍâf 'aḍaleye ve meşâneye 'arîd olur evâḫir-i emrâḫda 'arîd olduğu gibi. Ve ba'dı kerre selis müddirâtı kesret-i isti'mâlden olur ve o müdirrâttan biri şarâb-ı raḳîk olur ḫuşûşan külye mecârisinde ittisâ' ve kuvvet-i câzibe-de kuvvet ola. Ve ba'dı kerre selis ḫarâret-i keşîrenin bedenden müreşşaha olan mâiyyeti meşâneye cezbi ile 'arîd olur. Ve esbâb-ı selistendir feḫârin mevdi'inden zevâli, zîrâ zevâl-ı feḫâr ile 'aḍale âfet 'arîd olup inkıbâddan 'aḍale 'âcize olur. Ve ba'dı kerre selisin sebebi meşâne ve 'aḍale ve nefsi-bevlde olan esbâbdan biri olmaz belki onun 'urûdu o ḍâğıt müzâḫim ile olur ki küllü sâ'atin meşâneyi ḍâğıt ve 'aşr eder ve o 'aşr ile bevl ḫurûc eder ḫavâmile ve ba'tında şîkal-i keşîr olanlara ve fevka'l-meşâne evrâm-ı 'azîmesi olanlara işâbet eden selis gibi. Ve zîkr olunan esbâb sana vâşıla olduktan sonra senin için onların 'alâmâtını bilmeğe ḫâcet kalmaz, zîrâ mâ-seleften onlara vukûf sehl olur.

el-Mur'âlecât: Ḥarâretten ḫâdiş olan selise edviye-i müberride-i kâbıḫa nâfi'a olur. O edviyenin biri bu şîfat üzere olan sefüftur: Kûzbere-i yâbise, menzû'u'l-aḫmâ' verd-i aḫmer her birinden beşer dirhem, ṭabâşîr on dir-

hem, bezr-i ḥass ve baḳlatu'l-ḥamkâ bezri her birinden on beş dirhem, ṫin-i Ermenî beş dirhem, cülleñâr bir dirhem, kāfûr yarım dirhem, şamḡ iki dirhem; rummân-ı ḥâmiḍ suyu ile ma'cûn kihnır.

Uhrâ: Kehrübâ, ṫin-i Ermenî, helilec-i esved, lübbü'l-bellût, 'ades-i muḳaşşer her birinden ikişer dirhem, muḥallele ve maḳlûvve olan küzbere bir dirhem; bunun sefûfunun şerbeti üç dirhem olur.

Ve selise ziyânîtis 'ilâciyla mu'âlece olunur.

Ve meslûsa 'arîḍ olan 'aṫaş femde imsâk olunan maşl ve summâḳ ve temr-i Hindî nevâtı ve ḥabb-ı rummân ile def' olunur.

Ve bârid olan [417b] selise taḳtîr-i bevlde mezkûre mu'âlecât ile 'ilâc olunur ve kezâlik vecc, su'ḍ, râsen-i müceffef, lübb-i bellût her birinden ikişer dirhem, mürr üç dirhem; bu edviyeler sefûf kılınır. Ve kemmûnî cidden nâfi'dir ḥuşuşan kemmûnînin 'akâkîr cidden saḥḳ olursa nef'i ziyâde olur ve selise kemmûnî tılâ olursa o dahi nâfi' olur. Ve'l-ḥaşıl kemmûnî a'ḍâ-i bevlde berdden ḥâdiş âfete cidden nâfi' olur.

Ve yine nâfi' olan dev'âlerden olur dört dirhem kündür saḳy olunmak; o miḳdâr kündür saḳyı selîsi ḥabs eder. Ve iki dirhem vezinde maḥleb saḳy olursa o dahi nâfi'dir. İçinde misk tefṫit olunan edhân-ı ḥârre ve ḥiltîr ve cünd-i bîdester ve üferibûn ve o mişli edviyeler nâfi'dir.

Şıfat-ı Huḳne-i Ceyyide: Hâsek bir rıtl, su'ḍ yirmi dirhem, maḥleb on dirhem; bu edviye aḥz olunup dört rıtl su içinde bir gün ve bir gece naḳ' olunduktan sonra rıfla bir rıtl kalınca ḳadar ṫabḥ olunup ve ṫabfiyeden sonra muşaffânın nişî ḳadar üzerine dühn-i ḥall şabb olunur ve ṫabḥ olunup ḥuḳneten o dühn isti'mâl olunur.

Uhrâ: Su bir cüz², dühn-i gâr, bunduḳ, bân, fustuḳ, ḥabbetü'l-ḥadrâ kemâ yücibuhu'l-ḥiss vezneleri berâber kılınıp miskten bir ḳuvvet dahi aḥz ve fetḳ olunup onunla ihtîkân olunur. Ve bân dühñü cidden ḳavî olur.

Dokuzuncu Faşl Bevl 'Ale'l-Firâş 'İleti Beyânındadır

Onun sebebi 'aḍale istiḫsâsı olur, ona ba'ḍı kerre ḥiddet-i bevl i'ânet eder. Ve şıbyânın istiḫsâ-i 'aḍalesinden o 'illetin ḥudûşuna nevmde onların istiḡrâḳı i'ânet eder ve kaçan nevm-i müstaḡraḳta onların bevleri ḥareket eylese ṫab'atları bevlî irâde-i ḥafiyye ile def' edip firâşta bevl eder. Def'-i

bevl ve nevmde olan irâde-i hafîyye nevmde olan teneffüs için olan irâde-i hafîyye mişllidir ya'nî bevl ve nefesten her biri irâde ile hâşıl ve nevmde irâde-i celiyye mefkûd olur velâkin irâde-i hafîyye olmak müsteb'ad değildir hattâ o irâde-i hafîyye ile nâim hâl-i nevmde bir taraftan taraf-ı âhere münkalib olur. Ve kaçan şıbyânın a'cdâsı şulb ve müştetde olsa nevm hafîf ve meşâne-i müsterhîyesi vekîr ve şulb olup firâşa bevl eylemezler.

el-Mu'âlecât: Bu 'illetin 'ilâcî istirhâ-i meşâne ve bevlın selisi ve taqîrî mu'âleceleri olur huşuşan helîlecât devâsı râsen ve mey'a ile olur ise 'ilâc nâfi' olur. Onların merûhâtı dühn-i bân olur, onun nefî gâyete bâliğ olur.

Ve bunlar isti'mâl olundukta 'alîl nâim olur ve kable'n-nevm ve gîdâ-i hafîf tenâvül ederler nevmeleri hafîf olsun için ve mâ-ı keşîr şürb eylemezler, zîrâ mâ-ı keşîr şürb eden kimse her ne kadar kable'n-nevm bevl edip ba'dehu nâim olur ise yine o kimsenin bevlî hassâse olan kuvve-i dâfi'ası nevm katında bevl için tekdâî eyledikte o bevlî ihrâca muvâfık bir mevdi'-i hâdir tahayyül edip o mevdi'e bevlî mu'tâd eder ve nevmde tahayyül eylediği mevdi' 'ayânda dâir mevcûde olup hâlâ ve kenîf ve şahrâda olan sitr gibi bir nesne ise lâyıf olur ki onu tagyîr eyleyip o ma'halli mescid veyâhûd mescid gibi hürmetli mesken binâ eyleye ve 'ayânında o müceddeden binâ olunan nesnenin hürmetini tahayyûlden hâlî olmaya ve kaçan uykuda onun hulmü o mevdi'e bevlî kaşd eylese 'ayânda eylediği tefekkür me'ûnetiyle tezekkür eder ki o mevdi' tagyîr olundu ve onda bevlî şâlih olmayan mesâcid mişlli bir şey-i muhterem binâ oldu ve bu tezekkür ile kuvve-i irâdiyye dâfi'a-i bevlî def'e gâyr-i şu'ûr olan semâhat-ı hafîyye ile sâmiha olmaz ve dâfi'a tekdâî ederken yine tabî'at imsâk edip dâfi'âya mu'ârağa eder ve o mu'ârağa intibâha mü'eddî olur.

Ve bu 'illet aşhâbına mücerreb devâlardan olur bellût, kündür, mürr veznleri berâber aḥz olunup üç ūḳıyye miqdârı şarâbla bir ūḳıyye kalınca kadar tabḥ olunup ba'de't-taşıfiye bir dirhem dühn-i âsla şürb olunur.

Ve bir kavm zu'm eylediler ki tavşan böbrekleri tecfîf olunup ondan bir cüz' duraḥ otu toḥmu, bir cüz' 'âkırkarhâ, kerefs toḥmu her birinden yarım cüz' aḥz ve cem' olunup o mecmû'dan iki buçuk dirhem, bir buçuk ūḳıyye mâ-ı bârid ile şürb olunsa bevl-i firâş 'illetine cidden nâfi' olur.

Ve kezâlik o 'illete nâfi' olur berrî tavşan dimâği şarâb ile saky olunmak veyâhüd 'acinden ittihâz olunan o kuruş ki hur'-ı hamâmdan ona bir kuvvet ahz olunup mâ-ı bârid ile saky oluna, onun nefi gâyete bâliğdir veyâhüd mürr şarâb ile 'ale'r-rık şürb olunur ve ona o devâ Bür' olur. Ve bevlî hâbis olan edviye-i meşâniyyeye zerrâka ile ihtikân olunmak dahi nâfi' olur.

Onuncu Faşl Ziyânîtis Beyânındadır

Ziyânîtis bir âfettir ki onun aşhâbının şürb eylediği mâ' şürbü sâ'atinde ve zamân-ı kaşîrde hurûc eder; bu marağın meşrûba nisbeti zelaqu'l-mi'cde ve'l-em'ânme me'ümâta nisbeti gibidir. Ve bu 'illetin ziyânîtis isminden mâ-'adâl lügat-ı Yünânîde esâmî-i uhrâsı vardır, o isimler diyâyüqûmus ve qarâmis ismleridir ve lügat-ı 'Arabîyye ona devvâre ve dülâb ve zelaqu'l-külye derler..Vve ba'dılar dediler ki bu 'illet bağıteten ve def'aten hâdiş olur, zîrâ bevlîni bu vech üzere hurûcu emr-i tabî'îdir bi'l-irâde değildir, ammâ zelaq-ı mi'â kalîlen kalîlen 'arîd olur, zîrâ mi'âda hiss ve irâde vardır. Muşannif der ki ba'dın bu kelâmının muhâşşalı yoktur.

Ve bu marağ aşhâbına 'ataş 'arîd olup su içet velâkin mâ-ı meşrûb ile ona rey gelmez, zîrâ meşrûbu sâ'at-i şürbünde bevlî tarîkiyle hurûc eder ve onu hâbse kâdir olmaz.

Ve ziyânîtisın sebeb-i hurûcu külye hâli olur, zîrâ ba'dı kerre külyeye dâf ve ittisâ ve infitâh 'arîd olur, mecrâsının fuvvehâtı açılıp mâiyyet külyede lâyıkı mîkdârı meks eyleyecek kadar fem-i mecrâ munđamm olmaz veyâhüd o dâf cem'ân bedene veyâhüd hâşşaten külyeye berdîni istilâsından ve mâ-ı bârid şürbünden ve berd-i qarîs ya'nî mücemmid berd hâsebiyle haşr-ı şedîd 'urûdundan olur veyâhüd ziyânîtis bilâ-mâddetin veyâhüd ma'a-mâddetin harâret-i gayr-i tabî'îyenin kuvveti hâsebiyle kuvve-i câzibenin şiddet-i cezbinden 'arîd olur ve ziyânîtisın ekşer-i hudûşu bu sebeb ile olur. Câzibes-i şedîde olan külye kebiddin taħammülünde ziyâde mâiyyeti cezb eder ve taħammülünden ziyâde olmakla meşâneye def' edip ba'de hu o câzibe-i şedîde kebiddin cezb eder ve kebid dahi mi'deden gayriye cezb eder ve hâkezâ cezb ve def'den hâli olmaz. Ve senin ma'lûmudur ki bir şey-i seyyâl kavîyyen mündefi' olsa dâruret-i halâyı müstetbi' olur, fevc fevc indifâ'ı mütelâhık olur ve o telâhık br redî marağdır ki ba'dı kerre zevebâna ve dıkkâ mü'eddî olur

bedenden ruḥûbeti keşîren cezb ve şûrb-i mâ sebebi ile faḍl-ı ruḥûbete bedeninin neylini men' eylediği için. Ve bu vakte gelince kadar bizim takrîrâtımızda diyânîtis aşnâfının 'alâmetini sen bilirsin.

el-Murâlecât: Ziyânîtisın ekşer-i 'urûḍu harâret-i nâriyye ile olur, onun için onun 'ilâcâtının ekşeri tebrîd ve tertîble olur ve onların buḳûl ve fevâkih ve müdirr olmayan rubûb-ı bâride tenâvülleri ile olur ḥass ve ḥaşḥaş mişlli. Ve kezâlik onlar havâ-i bâride sükûn ve âbzen-i bâride ḥaşr ve iḥḍîrâr ḥudûsuna karîb olunca kadar cülûs eder 'aṭaş sâkin ve külye teber-rüd ve 'aḍala-i meşânenin istîrhâşî zâil olup meşâneleri teşeddüd eylesin için. Ve onlara nâfi' olur kâfûr ve nîlüfer gibi reyâḥîn-i bâride şemm eylemek. Ve kezâlik o [418a] 'illette tenvîm ve 'aṭaştan şâḡıl olan bir nesneye şüḡl nâfi' olur.

Ve onun mu'âlecâtından takdîme elyâk olan 'aṭaş olan 'ilâc olur. Vâcib olur ki evvel be-evvel 'aṭaş teskîn olunana kadar teskîn faḍl-ı mâ saḳy edip ya'nî mâ-ı keşîr saḳy edip ba'dehu mâ-i meşrûb-ı kay' ettirmekle olur ise evlâ olan saḳy olunan su bârid olmaktadır, kirâren ve mirâren mâ-ı bârid saḳy ba'dehu kay' ettirilse 'aṭaş teskîn eder. Ve vâcib olur ki kay' ile ve ta'rîk-i kavî ile mâiyyet külyeden sarf oluna.

Ve kezâlik kaṭan nâhiyesi o muḥaddîrâtla taḥdîr olunur ki onlar mâi teḳâḍadan kuvâyı inâme eder ve cezb-i mâdan dahi kuvâyı 'âciz kılarlar.

Ve vâcib olur ki 'alîl arkasını ta'abdan ḥıfz eyleye ve müdirrât tenâvülünden ictinâb eyleye. Ve taḫîrâtı telyîn eylemek onlara nâfi'dir her ne kadar o telyîn mu'tedil ḥuḳne ile olur ise, zîrâ diyânîtis aşḫâbının ekşerînin taḫîrâtı yâbistir. Ve onlar ba'ḍı kerre evâil-i 'illette faşda muḥtâc olurlar ve onlara meşrûbât-ı nâfi'adan olur düḡ-ı ḥâmiḍ-i müberred. Ve o düḡun ecvedî aḥşer ya'nî ziyâde koyu olan olur ḥuşuşan o düḡ leben-i ni'âcdan mütteḫaz ola.

Ve kezâlik meşrûbât-ı nâfi'adandır, qar'-ı meşvînin suyu ve bezr-i kaṭunâ ile ḥıyâr 'uşâresi ve rummân-ı ḥâmiḍ ve mâ-ı tûş ve mâ-ı iccâş ve bunların emşâli miyâh dahi nâfi'dir ve o 'alîlin şûrb eylediği meşrûb zikr olunan miyâhtan ve 'uşârâtan kılınır.

Ve mümkün oldukça ona mâ-ı şırf saḳy olunmaz. Ve rubb-ı na'nâ onlara cidden nâfi'dir. Ve kezâlik mâ-ı verd belki 'aşîr-i verd vakt ve zâmanın-

da nâfi^c olur ve ‘aşaşlarını teskîn eder ve şerbet-i vâhidesi iki kütûlî olur. Ve kezâlik düğ-ı bakardan ve düğ-ı ni‘âc-ı hâmididen mâ-ı inuqaţtar onlara nâfi^c ve ‘aşaşlarını müsekkin olur. Ve zıkr olunduğu üzere üç beyda sirke içinde bir gün ve bir gece naç^c olunur ve ba^cdehu teħassî olunur.

Ve ziyânîti aşhâbına nâfi^c olan bizim tecrîbe eylediğimiz devâlardan olur o fuğğâ^c ki onlar için dağık ve şa‘îr ve düğ-ı hâmid-i mürevvaktan ittiħâz oluna. Evvelâ düğ taħşîr ve tervîk²⁸³ olunup fuğğâ^c ittiħâz oluna ve ba^cdehu düğü tervîk ve fuğğâ^c ittiħâzı mirâren tekrâr oluna ve ba^cdehu dağık-i şa‘îr ile isti‘mâl oluna. Ve bu vech üzere düğdan fuğğâ^c ittiħâzının tekerrürü her ne kadar ziyâde olursa o kadar ebred olur ve bu fuğğâ^c tebrîd olunup müberreden şürb olunur.

Ve onların edviye-i nâfi‘âlarından akrâş-ı cülleñâr ki bu vaşf üzere ittiħâz oluna: Akâkıyâ iki dirhem, verd üç dirhem, cülleñâr dört dirhem, şamğ bir dirhem, keşîrâ yarım dirhem. Bu edviyeler cem^c olunup bezr-i kaţûnâ ve mâi- bārid ile veyâhüd mâu‘l-ka^c ile sağı olunur.

Ve kezâlik akrâş-ı tabâşîr ka^c ve hıyar suları ile veyâhüd mâ-ı rummân ile sağı olunur.

Ve kezâlik tabâşîr ve fân-i mahtüm ve muħrak ve mağsül seretân-ı nehrî her birinden birer cüz², lükk üç cüz², bezr-i haşhaş, bezr-i ħass her birinden birer buçuk cüz², bezr-i kaţûnâ lu‘âbiyla o edviyeler cem^c olunup kurş olunur ve miğdâr-ı şerbeti senin rey’in miğdârı üzere olur.

Ve onların ağmideleri tebrîdi ve tesdîdi olan edviyeden olur:

Nüşa-i Dımâd: Sevîk-i ‘asâlic-i kerm aħz olunur ve eger ayva ve elma ve zu‘rür çiçekleri bulunur ise o dahi aħz olunup o ‘asâlic-i kerme dımm olunup dımâd kılınır.

Ve kezâlik verd-i raţb-ı rîbâs, hışırım, ‘aşa‘r-râ‘î, kuşür-ı rummân bu cem‘ ħalt-ı dımâd gibi ħalt olunup isti‘mâl olunur. Ve atlıye-i nâfi‘aları akâkıyâ dört dirhem, kündür iki dirhem, ‘uşâre-i liķyetü‘t-teys lâzen, râmik her birinden [ikişer dirhem, ‘afş bir dirhem. Bu eczâlar dağk olunup] mâ-ı âs-ı raţbla ma‘cün olunup onunla tılâ olunur.

283 “Tervîk” râ-i mühmele ile suyu süzölmüş ma‘nâsıdır, ammâ zâ-i mu‘ceme ile münakkaş ma‘nâsıdır, bu maķâmda onun ma‘nâsı yoktur, o nokta kâtibin taħrîfidir.

Ve bu marağda hıķun-ı ķaviyyeden olur dūğ ve bārid-i ķabıd olup ađmi-dede zıkr olunan ʿuřārattan ittiħāz olunan hıķne-i ceyyide. Ve bađı kerre leben-i ħalıb ve dūhn-i ķar ve dūhn-i levz ile dahi iħtiķān olunur.

Ve onların ağdiyeleri mirāriyyete istiħālesi serī olan ağdiye-i laťifeden kılınmaz ve kezālik o ağdiyeden dahi kılınmaz ki kemāl-ı leťāfetinden ve ķilletinden buħāriyyete istiħāle edip taħallül etmekle şüfle cefāf ʿarıd ola ve şüflün cefāfi māiyyeti miʿādan külyeye şarf eyleye belki onların ġıdāsı o mişli ağdiye-i laťife kılınır ki onun māiyyeti taħallül eyleye, o ağdiyeden bevl-i keşir ħāşıl ve müctemī olmaya ve o ağdiye līn-i tabīʿatı dahi müstaşħibe ola. Ve ağdiye beyninden onlara emr olunan ağdiyenin efdali o ġıdālardır ki onlara līn-i tabīʿat ve kesr-i ʿaťaş tābiʿ ola. Ve onlara muvāfiķ ġıdālardan olur o ħasv ki ħanderūs ve keşk-i şaʿīr suyuyla mütteħāz ola ve kezālik meşūsāt ve hülāmāt dahi muvāfiķ ġıdā olur.

Ve onlara ʿaķlı der eden müleyyin nesnelere ħalt olunur. Ve kezālik o isfıdbācāt dahi muvāfiķ olur ki dūsümeti keşire ola, luħüm-ı ħavliyyeden ve dücüc-i müsemmeden ittiħāz oluna. Ve ekār-i baķar ve semek-i ħarī gerek muħammad ve gerek ġayr-i muħammad cümleten muvāfiķtır eger taʿtüşinden emīn ise. Ve leben-i niʿac sur içinde suyu ve bir miķdār leben dahi zāil olunca ķadar taħb olunsa o dahi nāfi olur.

Ve onlara vācib olur ki ķabır ve tebrıd olan fevākihten, sefercel mişli idrānı olanlardan ħazer eyleyeler.

Ve ammā bürüdetten ħādiş ziyānīiste ʿaťaş dahi olur onun bürüdetten ħudūşu ʿaťaşın ʿurūduna mübāyin olmaz.

Muşannif der ki biz bu şımf ziyānīise müşādif olmadık. Ve ķudemānın bağısı ona tedbīr edip dediler ki vācib olur ki o şımf ziyānīis aşħābı ġıdāsını teltif ile ʿaťaşını tesķin için ve bağehu hıķne-i leyyine ile birkaç defe iħtiķān olunup bağehu ħabb-ı şabırdan on bir ħabb ile saķy olunmakla ishāl olunur ve her ħabbesi ħımmaşa miķdārı kılınır ve bađe'l-ishāl üç ġün miķdārı refhte ve istirāhte kılınıp bağehu tedbīr-i mezkūr iʿāde olunur ve bağehu iťām olunup taʿām mā-ı fücl ve ona müşābih nesne saķy olunmakla kusturulur ve bağehu bedeni meħācim vağı ile teşħin olunur ve kezālik kimādāt ve baħūrāt ile ve ħuşuşan etrāfına onlar vađ olunmakla teşħin olunur ve bağı kerre sen meşāne üzere edviye-i muħammire vağına muħtāc

olursun ve bu tedbîrlerden sonra biraz eyyâm ‘alîli istirâhatte kılıp ba‘dehu rükûb-ı mu‘tedil ile ve delk-i mu‘tedil ile riyâdet ettirirsin ve hâşşâten etrâfını delk ettirirsin ve hâmmâm hârr ile emr edersin ve şarâb-ı reyhânî sakı edersin.

On Birinci Faşl Keşret-i Bevl Beyânındadır

Keşret-i bevl birkaç vech üzere olur: Onlardan birisi ziyânîtis şarîki üzere²⁸⁴ olur ve bu şımf keşret-i bevlde ‘aşaş olmaz, zîrâ ‘aşaşı dahi olsa ziyânîtis olur ve ona keşret-i bevl tesmiye olunmaz ve ondan bir nev‘ ‘aşaş olur ki o ‘aşaş reyyi kâbil olmaz, her kaçan su içse şürbü fevrinde ‘aşaşı kable’z-zevâl mâ-ı meşrûbu hurûc eder. O vücühtan ikinci vech budur ki ‘illette ‘aşaş olur velâkin ondan ziyânîtis ahvâli ve ‘aşaşın kuvveti olmaz. Ve üçüncü vech budur ki bevli keşir olur velâkin o keşret ziyânîtis şarîki üzere olmaz ve onda ‘aşaş-ı mu‘teber dahi olmaz,

Pes keşret-i bevli olan kimsede hurkat ve hiddet var ise onun sebebi bevlin hiddeti ve kurûh-ı mevcüdesi olur bundan âkdem senin bildiğin üzere. Eger o âfetler onlarda mevcüde değil [418b] ise bürüdetten hâdiş selisü’l-bevl esbâbi ile o bevli keşir olmuştur, zîrâ berd-i bâtını teşhîn etmekle tabî‘atı ‘akıl eder ve çok kerre ‘akıl keşret-i bevlde mü‘eddî olur.

Ve berâzi keşir ve rakîk olanların bevli kalîl olur ve berâzi yâbis olanların bevli keşir olur. Ve bunlara muttaşıl olan aksamaları ve cümlelerin mu‘alecelerini bundan âkdem sen bildin.

Ve qarîben biz berdden hâdiş olan keşret-i bevlin mu‘alecelerin beyân edip deriz ki bi’l-cümle edviye-i bâhiyye berdden bevli-i keşiri olana nâfi‘a olur. Ve nîm-birişt yumurtayı ‘ale’r-rîk tehasî ve elbân-ı maţbûha tenâvülü nâfi‘dir. Ve onlara nâfi‘ olur habb-ı âs ve yâbis kümmeşrâ ve temr-i heyrûn küllü yevmin mezkûrların taţbından ‘ale’r-rîk iki ũkıyye şürb olunmak. Ve mürr bu ‘illetin edviye-i ceyyidesinden olur. Ve kezâlik su‘d ve kündür ve havlencân ve habeş-i hadîd ve küzbere bu mezkûrların her birisi devâ-i ceyyiddir.

284 “Ziyânîtis şarîki üzere” demek bevli keşir olur ve suyu şürbü sâ‘atinde hurûc eder ve ‘aşaş olmamakla ona keşret-i bevl itlâk olunur, ziyânîtis olmaz ve keşret-i bevl aşnâfının sâirleri bu şarîk üzere olmazlar.

Nüşa-i Devâ: Mürr cünd-i bîdester, kuşt, mürr, hâşâ cüft-i bellût, ‘âkırkarhâ bu mezkûlar veznleri berâber aḥz olunup onlardan mâ-ı âs-ı raṭb ile ḥabb ittihâz olunur ve şerbeti bir dirhemdir, ‘inde’n-nevm şürb olunur.

Huḳne-i Ceyyide: Bu ‘illete ve kezâlik külyeye nâfi‘dir: Ḥasek ‘uşâresi-nin kavıyyen maṭbûhu ve koyun kemiğinin iliği ve koyun ḥuşyesi ve keçi böbreğinin menzü‘u’l-vedek²⁸⁵ olan şahmı. Bu eczâlar cem‘an veznleri berâber aḥz olunup ve kezâlik leben-i ḥalîb, semn, vedek-i elye, dühn-i ḥab-betü’l-ḥadrâ bunlar dahi cem‘an veznleri berâber ve evvelâ cem‘ olanlar vezninde cem‘ olunup ve mecmû‘-ı şânî mecmû‘-ı evvele ḥalṭ olunup onun-la ihtikân olunur.

On İkinci Faşl Dem ve Midde Bevli ve Bevl-i Ğusâlî vü Şa‘rî ve Onlarm Emsâli Olan Ebvâl-i Ğarîbe Beyânındadır

Bu ‘illette bevl olunan dem dem-i şurf olur ise onun inbi‘âsı külâ ve meşâne fevkinde olan kebid gibi ve sâir a‘dâ-i beden-i fevķânî gibi olan ‘udvlardan olur ve o inbi‘âş imtilâ-i müfriṭ olup o mevâdî‘de olan ‘urûku senin bundan aḳdem bildiğin vücûh-ı şelâse²⁸⁶ üzere tefriķ etmekle olur.

Veyâḥûd terk-i ‘âdet ile veyâḥûd kaṣ-ı ‘udv ve sâir sebebler ile olur.

Veyâḥûd buḥrân edip tenķiye-i ‘udv ile olur onunla ṭabî‘at fuḳûlden be-deni tenķiye eder.

Veyâḥûd o inbi‘âş şadme ve veşbe ve saḳta ve ḍarbenin demi iz‘âcıyla olur ve kezâlik bu mecrâya cârî olanlar ile dahi dem münba‘is olur. Velâkin bu mişlli sebebler ile dem bevli ḳalîlü’l-vuķû‘ olur.

Veyâḥûd bevl dem a‘dâ’ bevl nevâḥîsinden münba‘is dem ḥasebiyle olur o mevdi‘de olan ‘ırkın inķitâ‘ı ve infitâhu ve inşidâ‘ı ile ve onlar dahi ḍarbe ve saḳta ve riḥ ve şadi‘ ve mükesséf olan berd ve te‘ekkülünden olur.

Ve ba‘dı kerre ḳavî olan temeddüdden ve küzâz-ı ḳavîden dahi tevellüd eder.

285 Bu maḳâmda “vedek”ten böbrek yağının üzerinde kışır menziline olanları murâd eyledi veyâḥûd kakırdağın murâd eyledi, ammâ bi-ḥasebi’l-lügat vedek et yağına derler lâkin şahm iç yağına şâmindir ve vedek şâmil değıldir.

286 “Vücûh-ı şelâse”den murâd infitâh, inṣicâr, inşikâktır.

Ve ba'đı kerre bir nevc bevl-i dem 'arığ olur ki o bevl-i dem raķık olur ve onun sebebi laħmiyyetin zezebānı veyāhūd bedende olan demin Őidet-i riķkati olur. Kaçan bedende demin riķkati Őedide olup külye cāzibesinde kuvvet olsa kavı olan cāzibe dem-i keŐiri cezbe eder.

Ve zezebānı olan bevl-i demin ĥudūsu için iki ma'nā vardır:

Vvvelki ma'nā budur o dem raķık olmakla onun ĥıdāiyyete keŐiren Őalāhiyyeti olmaz ve taḅr'at o demin ĥurūcuna đınnet ve buħl eylemez fađl mecrāsına cārī olmakla ve riķkati ve 'adem-i kıvāmı ĥasebiyle 'iŐyānı dahi olmamakla, lā-maħāle o demin seyelānı sūhūletil olur.

Ve ikinci ma'nā budur ki dem-i raķığın seyelān-ı taḅr'isine külye dahi i'ānet eder, zīrā külyenin cāzibesini dem-i raķıkı cezbe eylediği gibi külyenin dāfi'ası dahi o demi meŐāneye def eder ve dem-i raķığın seyelān-ı taḅr'isine külye dāfi'ası mu'tn-i vāhid olur.

Ammā ĥuŐalı bevl-i külyede olan hādımının ve mümeyyizenin dāfi olur veyāhūd kebidde olan o kuvvelerin dāfi olur.

Ve ammā aħlāt-ı sāirede müteşerrib olan bevl-i ekşer-i ĥâlde dāf-ı külādan olur.

Ve kezālik Őa'ra müŐābih Őey bevl-i külāda olan kuvve-i hādımının dāfi ile olur. Ve ba'đı kerre hādım-i 'urūķın dāfi ile olur. Ve ba'đı kerre bevl-i ĥurūc eden Őa'ra müŐābih nesne cıdden taḅvil olup iki Őibr miķdārı olur. Ve ba'đı kerre o Őa'rin levni beyāda ve ba'đı kerre dahi ĥumrete dārib olur ve onun tūlü elyāf-ı 'urūķta tekevvünü ile olur o 'urūķ-ı külye 'urūķu olsun ve gerek 'udv-ı āħerin 'urūķu olsun. Ve kezālik o Őa'r ađdiye-i ĥalīza ve elbān ve bāķılā miŐilli ĥubūb tenāvülünden dahi tekevvün eder, onu bevle ĥavf olunacak miķdārı ĥaḅar olmaz.

Ammā bevl-i kayĥ-ı Őırf ve dem ile muħālīt olan kayĥ bevl-i ba'đı kerre a'đā-i 'āliyyeden kebid ve riye ve Őadr miŐilli 'udvlarda hādise olan dübeylātın mā-teķaddemde senin ma'lūmun olduđu üzere inficārı sebebi ile veyāhūd a'đā-i bevle olan verem ve ĥurĥanın inficārı ile olur; onların kimisi zāt-ı ĥikke olur ve kiminin ĥikkesi olmaz.

Ammā bevl-i ĥalīz ba'đı kerre buħrān ve tenķiye ve def-i taḅr'i ile olur ve o bevle ĥıffet tābi'a olur. Ve ba'đı kerre dahi hādımın dāfi ile aħlāt-ı ĥalīza tekevvünü keşir olup bevl-i ĥalīze mü'eddi olur.

Ammâ bevlde dūsümet ve hürücunda selâset olduđu şahmın zevebânına delâlet eder.

Ve ahvâl-i bevlde bâkî kalan umûr-ı mufaşşalayı taħaşşul için vâcib olur ki bâbu'l-bevlde bizim zikr eylediklerimize mürâca'at oluna. İbukrât dedi ki bilâ-veca' dem bevlı yesiren yesiren olup evkât-ı müteferriqada olsa onun hürücunda be's yoktur, ammâ dâim olur ise ba'đı kerre ondan ħummâ ve bevl kayh 'arığ olur.

el-‘Alâmât: Bevl olunan dem şırf olup ħudûsu imtilâ ile ve imtilâya maĸrüne esbâb-ı säire ile olur ise ona esbâbı delâlet eder ve esbâb-ı imtilâ zikri teĸaddüm edenlerden senin ma'fûmun olur.

Ve 'ırkın infitâhı ve inficârıyla bevl olunan dem-i nakî ĸabîť olur lâkin dem-i infitâh ĸalilen ĸalilen hürüc eder. Ve inficâr ve inşikâĸ ile olan dem keşir olur ve dem-i keşir bevlıne mü'eddî olan inficâr ve inşikâĸ meşâneye 'arığ olmaz, zîrâ meşâneye vâride olan mâiyyet ba'de't-taşfiye vârid olur ve dem ĸidâ meşâneye o 'urûĸ-ı şaĸire ile vârid olur ki onun muĸtevî olduğu nesne faĸat dem-i şırf olur ve o dem keşir olmaz şırf olup mâiyyetinden taşfiye ĸasebiyle.

Ammâ külyeye 'arığ olan infitâh ve inşikâĸ dem-i keşir bevlıne mü'eddî olur, zîrâ külyeye mâiyyet ile maĸlûť olan dem keşiren vârid olur ve o maĸlûť olan dem külyede mâiyyetten taşfiye olunur. Ve külyeye 'urûĸ-ı kibâr dahi vârid olur ki o muşaffâ olan demden a'đâ-i âĸere ĸidâ ayrılıp 'urûĸ-ı kibâra sâlik olur, pes külyede mevcûd olan dem ĸadr-i ĸacetten ziyâde olur. Ve külye 'urûĸunda veşâĸat ve 'urûĸunun vağında tesviye dahi olmaz, binâen 'alâ-zâlik ona inficâr ve inşikâĸ ednâ sebep ile 'arığ oldukta mevcûd olan dem-i keşir tarîĸ-i bevliden hürüc eder, ammâ meşâne 'urûĸu muĸhavvaťa ve müveşşeka ve vağda dahi tesviye olmakla mi'rađ-ı inşikâĸ u inficârda olmaz. Ve inşikâĸ ve inficârı olan 'urûĸundan dahi şıĸarı ĸasebiyle dem-i keşir hürüc edip keşiren bevl-i deme mü'eddî olmaz.

Ammâ ĸurûĸ ĸasebiyle vâĸi' olan bevl-i demde bir miĸdâr veca' olur. Ve eger o ĸurĸada te'ekkül mevcûde ise ondan hürüc eden dem bevlle ĸalilen ĸalilen hürüc eder ve bevl-i ĸâric levn sevâda mâil olur ve ba'đı kerre netni dahi olur. Ve ĸurûĸu olan bevl ekşer-i ahvâlde emrâğdan sonra olur ve o bevlde ĸuşûr ve midde dahi hürüc eder. Ve ba'đı kerre ĸâric olan

demin aşlı midde ve kayh olup taḥallül etmekle dem olup ḥurûc eden bevl-i dem naḳı olur. Ve bu [419a] ‘alâmetlerden mâ-‘adâ ḳurûḥun ve ḳurûḥ mec-râsına cārī olanların ‘alâmâtı senin ma‘lûmundur.

Ammâ zevebânī olan bevl-i deme zevebân delâlet eder. Ve zevebân ile ḥurûc eden bevl-i dem raḳıḳ-i muḥterıḳ gibi olur, ke-enne neşş-i kebâb gibi olur ya‘nī kebâbın suyu zâil olduktan sonra üzerinde bâḳı kalan ruṭûbet-i sebiḥa gibi olur.

Ammâ bevl-i dem aṣnâfından cemī‘an dem bedenın rıḳḳatı ile olanlara faşd ile ḥurûc eden demin cidden raḳıḳ olup aṣnâf-ı sāirenin bi’l-cümle ‘alâmâtı mevcûde olmadığı delâlet eder.

Ammâ bevl-i middede middenin ḥudûşu mevḍi‘ine ve kezâlık dem bevlinde demin mebde‘-i ḥudûşuna veca‘ delâlet eder eger ‘alilde veca‘ var ise ve eger veca‘-ı mevcûd değil ise o bevl-i ihdâş eden emrâḍın ‘alâmâtı ile mebde‘ ma‘lûm olur, meşelâ bevl-i dem ve middeyi icâb eden emrâḍ verem ve dübeyle ve ḳurḥa ve imtilâdan biri olsa onların hangi ‘udvda olduğuna delâlet eden ‘alâmetlerle bevl ile ḥurûc eden dem ve middenin mebde‘i ḥudûşu ma‘lûm olur ve kezâlık mebde‘-i ḥudûş ihtilâttan dahi ma‘lûm olur, zîrâ mebde‘-i ḥudûş ne ḳadar râfı‘ olsa o miḳdâr ihtilâṭ ekser olur ya‘nī bevl-i dem ve middenin ihtilâṭı ekser olur ve mebde‘ her ne ḳadar esfelde olsa dem ve midde bevlden müteberri ve gayr-i mümteziç olur.

Ammâ ihlîle ḳarīb olan mevâdi‘den nâşī âfet ile ḥâdiş-i bevl deme evvelâ bevlın ḥurûc edip ba‘dehu dem ḥurûc eylediği delâlet eder. Ammâ ihlîle ba‘d olan mevḍi‘den demin ḥurûcunda ba‘dı kerre bevl demden te‘ehhür eder, evvelâ dem ve ba‘dehu bevl ḥurûc eder. Ve ba‘dı kerre ihlîle ba‘d olan mevḍi‘in demi bevlle ihtilâṭ-ı şedîd ile muḥtelıṭ olup ma‘an ḥurûc eder.

Ammâ bevl ḡusālī olup külye ve kebiden birinin ḳa‘fına delâlet eylese onun ta‘yîni bu vech üzere olur ki küle‘ī olan bevl-i ḡusālînin beyâdı eşedd olur ve ḡılaza mâil olur ve kebidī olan ḥumrete şedîden ḳarīb ve erakk ve deme eşbeh olur.

Ve bevl-i dem ve bevl-i middeden verem ḥasebiyle olanlarının ‘alâmetleri her ‘udvun veremi ‘alâmetleri olur. Ve ḥummânın mülâzemesi dahi vereme delâlet eder. Ve verem-i münfecirden ḥurûc eden ḳayḥ def‘aten keşir olur ve saḥca mü‘eddī olmaz ve tefṭıḥ ve taḳrıḥ ve ḳarara dahi mü‘eddī

olmaz. Ammâ kayh kuruhtan olup kalil ve müteferrih olur ise ba'dı kerre mürür eylediği mevâdî'i ifsâd ve te'kayyuh eder ve bu indifâ'attan buhrânî olanlar ile hiffet ve kuvvet hâdis olur ve onun hudûsu def'aten olur. Ve imtilâ sebebiyle olan veyâhüd terk-i riyâdet ile veyâhüd ka'f-ı 'udv ile olanlarda edvâr olur.

el-İlâc: Ammâ imtilâ ile ve imtilâ ma'iyetinde zikr olunan esbâbla hâdis bevl-i dem mu'alecâtını uşul-i külyede ve ba'dehâ sen bildin. Ammâ kuruhu olan bevl-i demi dahi sen bilirsın ki onun 'ilâcî kuruh ve te'ekkül 'ilâcî olur ve mevâdî'inde onları biz sana bildirdik. Külye ve kebidin da'fi ve zevebân ve rikhat-i ahlâf bu mezkûrların sebebiyle hâdis bevl-i demin küllîsinin mu'alecâtı dahi sana ma'lûm olan nesnelere dendir. Ve sen bilirsın ki buhrânî ve def'-i tabîrî ile olanları habs câiz olmaz.

Ve kaçan bevl-i dem 'ilâcında faşda hacet olur ise şâfını faşd bu bâbda faşd-ı bâsilikten enfa' olur ve ba'de'l-faşd mefsûdun gıdâsı telîf olunur, summâk mişli kavâbıdâ ta'arrûd olunmaz kârûre ne'kâya delâlet edince kadar, zirâ kavâbıdâ 'alâkı tadyik ve tecmîd eder. Ve ba'dı kerre kavâbıdâ ile bevl hâfse ya'nî kahkârâ ric'at edip hatara mü'eddî olur ve bu ma'hdûrlar bi'l-cümle kavâbıdâ mevcûd olur.

Ve ammâ şar' bevl-i mu'alecesinde müdirrât-ı mülattıfe-i muqattı'a isti'mâl olunur ve haşavî devâlardan dahi mülattıfe ve muqattı'a isti'mâl olunur ve onların ağıdiyeleri tertib-i ğarîzîsi olan ağıdiye-i murattıbeden kılınır.

Ve şimdiki hâlde bize zikri lâzım olan 'urûhta olan teferruk-ı ittişâl ile hâdis dem-i şırf bevlinin mu'alecâtı olur.

Ve külye ve meşâne âfetleri sebebinden hâdis bevl-i deme 'ilâc-ı müşte'rek tebrîd ve takbîd ile olur ve onun edviyelerinin ekşerini biz nezfü'd-dem mine'l-hayd bâbında zikr eyledik. Ve o edviyeler müdirrât-ı müneffize ile isti'mâl olunur tenfizi için.

Ve kezâlik bevl-i şar' mu'alecesinde vâcib olur ki evvelâ dem cihet-i hilâfa cezb oluna mehâcim va'd olunmakla ve bâsilikten kalil ve da'ik faşd ile ve demi tağlîz ve tebrîd eden ağıdiye-i ğalîza tenâvülüyle ve sükûn ve râhat ve a'dâ-i tarafıyyeyi şedd etmekle.

Ve vâcib olur ki cimâf külliyyen hecr ve terk oluna. Ve o âbzen isti'mâl oluna ki onun içinde 'ades-i muqaşşer ve kuşûr-ı rummân ve sefercel ve

kümmeşrâ ve ‘afş ve ‘aşâ’r-râfî ve o mişlli kavâbıd tabh olunmuş ola ve o mişlli bevlî habste hasek ve haşeb-i nebkin nüşâresi ve kañturiyûn-ı celîl kökü ve habb-ı fâvâniyâ hâbis-i kavî olur.

Ve o ‘iletin mebd’i üzere tılâ olunan aklıyedendir: aşı-ı ‘avsec ve ħarnüb-ı Nebatî ve ħarnüb-ı şevk ve sumğ ve iccâş-ı berrî aşı; bu mezkûrlardan tılâ ittiĥâz olur ve kışr-ı rummândan tılâ-i ceyyid ittiĥâz olunur ħuşuşan rummân köküyle keşîrâ ve ‘uşârât-ı kâbıdadan ittiĥâz olunan tılâ ziyâde nâfi’ olur.

Ve leţühâtın zahr ve ‘âneye telîh olunan leţüh: Mürr, zâc, ‘afş, kırtâs-ı muĥrak, akâkıyâ bu edviyelerden leţüh ittiĥâz olunur.

Ve meşrübâtın cülleñâr kurşu dem-i aĥaveyn ile saĥy olunur.

Ve meşrübât-ı kavıyyeden olup mebd’i meşâne olan bevl-i demevî ‘ilâ-cında muĥtâc olunan meşrûbun-bü şîfat üzere olan kurştur: Şebb-i Yemânî, cülleñâr, dem-i aĥaveyn her birinden birer dirhem, keşîrâ iki dirhem, şamğ yarım dirhem, şarâb-ı ‘afş, huľy de saĥy olunur yâĥûd baĥlatu’l-ĥamkâ ‘uşâresiyle saĥy olunur.

Ve bu edviyelerin kuvvetinden dîn olup velâkîn eslem olan devâlardır: Keşîrâ, bezr-i ĥaşĥâş, ĥin-i maĥtûm ve liĥyetü’t-teys ‘uşâresi, iccâş-ı esved şamğı, kehrübâ veznleri berâber aĥz olunup şûrb olunup şerbeti iki dirhem veyâĥûd üç dirhem olur.

Ve kezâlik ĥayy-i ‘âlem kökü, kehrübâ her birinden birer cüz’, şâdenec yarım cüz’, şebb südüs cüz’, ĥin-i Ermenî bir buçuk cüz’; şerbet-i vâĥidesi bir buçuk mişkâle varınca ĥadardır.

Ve ba’dı ‘uşârât-ı kâbıda ile şûrb olunur ve ba’dı kerre onların içinde muĥaddirât idĥâl olunur ve muĥaddirât olanların nüşhası budur: Zaferân, ĥabb-ı ĥarmel ve ĥabb-ı ĥubbâzâ-i berrî, afyûn her birinden ikişer dirhem, levz-i münakĥâ üç buçuk ‘aded; bunun şerbet-i vâĥidesi bir cilleveze olur.

Ve kezâlik aşı-ı yebruh kuşuru, enîsün-i meşvî, ĥabbu’l-kerefsî’l-meşvî her birinden üçer dirhem, ĥaşĥâş-ı esved on iki dirhem; bu edviyeler aĥz olunup tılâ ile ma’cûn kılınır ve şerbet-i vâĥidesi bir dirhem olur.

Ve kezâlik bu sefûf dahi isti’câl olunur: Muĥrak-ı ĥarn-i iyyel, keşîrâ veznleri berâber aĥz olunup rubb-ı âs ile istifâf olunur.

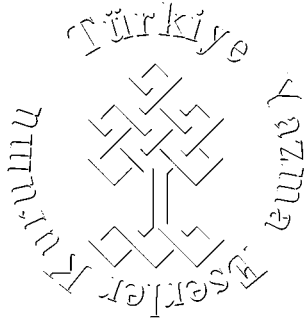
Ve kezâlik ĥudemânın medĥ eyledikleri bu devâ dahi isti’câl olunur:

Bezr-i muğâş-ı münakḳā otuz ḥabbe, ḥabbu'ş-şanevber on iki 'aded, levz-i mürr-i muḳaşşer dokuz 'aded, bezr-i ḥubbāzā üç dirhem; bu mecmû'dan 'ale'r-rîḳ bir dıraḥmî şürb olunur.

Ammā meşāneye maḥşûş edviye zıkr olunan edviye-i meşrûbenin ve müdirrenin aḳvâsı olur ve intifâc olunan edviyelerden olur sirkenin içine sünger ğams olunup meşānenin cemî'-i cevānibi üzere ve iki ḥālîb üzere ve ğayri mevādî'ce vad' olunur ve isti'mâl olunan mezrûkât lisân-ı ḥamel ve baḫbâḫ ve baḫlatu'l-ḥamkâ 'uşârâtı zerrâka ile zerḳ olunur.

Ve edviye-i nâfi'adan [419b] olur ḳurş-ı şebb ve ḳurş-i muḥaddirât ki onların her birisi zıkr olunmuştur. Ve ḳarn-i iyyel-i muḫraḳ ve kehrübâ ve şādenec ve şamġ ve keşîrâ ve 'afş ve lihyetü't-teys 'uşāresi ve cüllenâr ve şebdden bir şey' ve reşâş-ı muḫraḳ u maḡsûl afyüniyye ve benciyye muḥaddirâtan bir ḳuvvet ile isti'mâl olunur.

Ve meşāne deminin seyelanına nâfi' ve ḥābis tedbîrlerden olur ḥāşireler ve verikler ve 'âne üzere vad'-i meḥācîm, zîrâ o mevādî'ce miḫceme vad'ı demi ḥabs eder ve ba'denü 'alâḳ bâbında zıkr olunan tedābîr [ile tedbîr] olunur ve onların ğıdâları düġda meşrûd olunan ḥubz olur ve rummāniyye ve sümmâḳiyye ile dahi taġdiye kılınır. Ve eger ḳuvvet-i da'ife ise onlara iḫ'âm olunan meraḳ-ı kavābıd laḫm-ı medḳûk ile taḳviye olunur ve ona ḳıbâc ve tayāḫîc ve şefānîn kerdenâcâtı mâ'î ḥışîm ile muḥammaḍaten iḫ'âm olunur ve ḥabb-ı rummân ve leben-i maḫbûḫ ve bunların emşâli iḫ'âm olunur. Ve ḳuvvette suḳût veyāḫûd şehvette şiddet olmak ḥasebiyle ona şerbet-i şarâb lâzım olur ise 'afîş ve ğalîz ve esved olan şarâb saḳy olunur. Ve dem ve midde bevl eden kimseye şîḫḫat gelse onlara şarâb-ı memzûc saḳy olunur celâ ve idrâr eylesin için ve 'illet 'avdet eylemesin için ḥabs-i bevl onlara cāiz olmaz. Allāhu 'alem bi'ş-şavâb ve ileyhi'l-mercü'ü'l-me'âb.

**KİTÂB-I ŞÂLİŞ FÜNÜNUNDAN YİRMİNCİ
FENN ERLERDE OLAN A'ÐÂ-İ TENÂSÛL
EMRÂDÎ VE ONLARIN MU'ÂLECÂTI BÂBINDA
KELÂM-I MÛCMELDİR O DAHÎ İKİ MAKÂLEYİ
MÛŞTEMİLDİR.**

**Evvelki Maķāle Külliyyāt ve Bā'e Beyānındadır
O Dahi Fuşûlü Müştemiledir**

**Evvelki Faşl İki Huşyenin ve Menī Ev'yesinin
Teşrihleri Beyānındadır**

Senin bundan aķdem bildiğin üzere ünseyān ya'nī iki huşyeler 'uvd-ı re'îş halk olundu, ikisinde dahi menī tevellûd eder ve onların tevellûdü 'urûķta olan ruţûbet-i mütehallibeden olur; cem'an bedende olan hağm-ı râbî'in o ruţûbet fağl-ı gıdâsı gibi olur ve o ruţûbet demin anđacı ve eltafi olur ve huşyelerde o ruţûbet taħadħud eder ya'nī ruh yayık yayar gibi o ruţûbeti huşyelerin vi'âşında yayar ve tahrik eder ve iki beyđalara gelen 'urûķ-ı nâbidalarda ve 'urûķ-ı nâbidanın şu'abeleri olan 'urûķ-ı sâkinelerde ve o iki 'ırķ-ı sâkinde²⁸⁷ dahi taħadħud eder ki onun sükunu aşlı olup ve onun te'ârici ve iltifâfı ve şu'abı keşire olur. Ve keşret-i şu'abı ve iltifâfı bir meblağa bâliğ olur ki o iki 'ırķm biri kaç olunsa 'urûķ-ı keşire kaç olunmuş gibi olur, zîrâ o 'ırķ-ı vâhidin inķitâıyla 'urûķ-ı keşirenin fûvvehâtü zâhire olur ya'nī açıktâ kalıp menfa'ati bâitle olur. Ve bu vech üzere zıkr olunan ruţûbet taħadħud eyledikten sonra zıkr-i âti ev'ye-i menīye ve ondan dahi ihlile munşabb olup mecāmîf-i nisâda raħime münzerik olur ve mecāmîf-i nisâ cimâc-ı tabîrî olan maħalldir, fûrûc-i nisâ demektir. Ve fem-i raħim münfetih olup o ruţûbete telakķî eder ve cezb-i bâliğ ile cezb eder eger ikisinde dahi defķ-ı mâ mütevâfi²⁸⁸ olur ise.

Ve ünseyāndan her birisi mücevvef olur. Ve beyđanın cevheri laħm-ı eb-yağ-ı gudedî ve laħm-ı şedye eşbeh olur, bināen 'aleyh beyđalara munşabb

287 Bu kelâmdan müstefād olur ki 'urûķ-ı sâkine iki nev'dir, biri verîd ve verîdin şu'abı ve âheri şiryânın şığâr şu'abıdır.

288 "Mütevâfi" mütevâşıl ma'nâsındadır.

olan demi kendi levnine ihâle edip in'ikâdında ebyağ olur ve huşuşan o dem beydalarda taħađhuđ edip ve rühta havâiyyet olduğu beyâd-ı levne i'ânet eder ve kezâlik 'âne de olan şifâķ-ı a'zam 'urûkundan ünşeyâna âti mecârîde dahi rûh-ı havâiyle taħađhuđ eder ve bu ħađħađalar ile havâiyyet muhtelițe olup levni ebyağ olur.

Ve zikri mürür eden huşyelere vârid şerâyîn-i vârideyi setr eden ğışânın mebde' ve menşe'i mevdi'inde senin ma'lûmun olduğu üzere şifâķ-ı a'zam olur ve o ğışâ-i sâtir şifâķ-ı a'zam vâsıtasıyla ğışâ-i nuĥâ' dahi muttaşıl olur, o ğışâ-i nuĥâ' nüzül eden 'urûk ve 'alâyık tarîkinden ya'nî ürbiyye nevâĥîl-rinden nüzül edip o ğışâ-i nuĥâ' ünşeyeyne vârid ve muttaşıl olur ve o ğışâ-i nuĥâ'den berbaĥ-ı nâfiz²⁸⁹ tevellüd eder ve o berbaĥ-ı nâfizi mücellil olan ğışânın tevellüdü dahi ğışâ-i nuĥâ'dan olur.

Ve teşrih-i 'urûk bâbında sen bildin ki beyda-i yüsrâya vârid olan 'urûkun 'adedi beyda-i yümñâya vârid olan 'urûkun 'adedine muġâyir olur ve yümñâya vârid olan 'urûk beyda-i yümñâya bir nev' dem şabb eder ki o dem meşâne deminden andac ve enķâ olur ya'nî mâiyyetten ziyâde ĥâliş olur. Ve ekşer-i nâsta beyda-i yümñâ beyda-i yüsrâdan aķvâ olur lâkin a'ser hükmünde olanların yüsrâsı yümñâdan aķvâ olur ya'nî maşlahatını yed-i yüsrâ ile görenlere a'ser derler solak ma'nâsına ve beyda-i yüsrâsı aķvâ olan solak hükmünde olur.

Ve ev'iyeye-i menî berbaĥlar gibi beydalardan ibtidâ eder ve beydadan munfaşıldır ve beydalardan mütekevvine deĝildir velâkin ev'iyeye beydalara mümâss ve mülâķîdir ve o vî'âlar beydalar ħurbünde müttesi' olur cevbe-i maĥsûse ittisâ'ı gibi ve ba'dehu teğayyuku aĥz eder ve ba'dehu yine tevessu' edip fedâsı iki maĥallde olur huşuşan hatunlarda iki mevdi'de vî'â-i menîlerinin müntehâlarında tevessu'u ekşer olur. Ve bu ev'iyeler evvelâ şu'ud edip meşâne raķabesine mecrâ-yı bevl esfelinde muttaşıl olur.²⁹⁰

289 "Berbaĥ-ı nâfiz" demek ile kîse gibi bir vî'â murâd olursa içi meydân ve fedâ ola ve onda olan ruĥûbete maĥrec ola.

290 Bu kelâmdan müstefâd olur ki berbaĥ ve vî'â-i menî başka başka 'udvlardır ve vî'â-i menî beydalara muttaşıldır velâkin müteberrîdir, berbaĥ onun gibi deĝildir.

Ammâ kağîb bir 'uğv-ı âlîdir ki a'đâ-i müfredede-i ribâtiye ve 'aşabiyye ve 'urûkiyye ve lahmîyyeden tekevvün eder²⁹¹ ve mebdâ-i menbiti bir cismdir ki lahm-ı 'âneneden nâbit olur, ribâtı ve tecâvîfi keşîre ve vâsi'a olur velâkin ekşer-i ahvâlde o tecâvîf muntabıka olur ve tecâvîf rîhle mümteli'e oldukta intişâr hâşıl olur. Ve o cirmin tahtında keşîre ve vâsi'a olan şerâyîn câri olur ve onun keşret ve sı'ası o 'uğva lâyiğ olan miqdârdan ezyed olur ve ona feķâr-ı 'acizden a'şâb dahi âtiye olur velâkin o a'şâbın cevher-i kağîbe ğavşı keşir olmaz ve kağîbin cevherinde olan 'aşab ribâtidir, onda hiss olmaz. Ve Câlînüş katında onda olan 'aşab -intişâr 'aşab-ı istirhâya muğâyirdir, istirhâya âlet olan 'aşab ile intişâr hâdiş olmaz. Ve kağîbe hâşş olan 'adali bâbu'l-'adalde sen ta'arrûf eyledin.

Ve kağîbde üç 'aded mecrâ vardır. Eyvelkisi mecrâ-yı bevl ve ikincisi mecrâ-yı menî ve üçüncüsü mecrâ-yı vedî olur.

Ve ma'lûm ola ki kağîbe kuvvet-i intişâr ve rîh-i intişâr kalbden gelir ve hiss dimâğdan ve nuhâ'dan gelir ve dem-i mu'tedil ve şehvet kebiden gelir. Ve şehvet-i tabîrî ba'đı kerre külâ müşâreketi ile olur. Muşannif der ki benim katımda şehvetün aşlı kalbden olur.

İkinci Faşlı İntişâr-ı Kağîbin Sebebi Beyânındadır

Kağîbin intişârı kağîbde [420a] olan 'aşabe-i mücevvefenin ve onu vely eden eşyâların tûlen ve 'arđan imtidâdı ile olur ve vech-i mezkûr üzere imtidâd onlara rîh-i kavînin inşibâbı ile olur ve o rîh-i kavîyi o metîn rûh-ı şehevânî sevķ eder ki onun sevķ eylediği rûhla dem-i keşir ve rûh-ı ğalîz dahi münsâķ olur ve ona binâen 'inde'n-nevm âlet münteşir olur, zîrâ vaķt-i nevmde a'đâ-i menîde olan şerâyîn mütesahhine olmakla rîh ve rûh ve dem o şerâyîne tesahhunu hasebiyle müncezib olup intişâr-ı âlete mü'eddî olur. Ve bu intişâra mu'tin olur o mütenâvel ki onda ruţûbet-i ğarîbe olup o ruţûbette dahi rûha istiĥâle isti'câdı ola lâkin o isti'câd ile istiĥâle 'usretli olup hağm-ı evvel onu ihâleye kavî olmaya ve ihâle eyledikleri rîhi serîfan taĥlîl ve ifnâya kavî olmaya belki o riyâh hağm-ı sâliste sâbit olup 'urûķ-ı hağm-da intifâh ihdâş eyleye.

291 Teşrîh-i kağîb ya'nî bir mürekkeb 'uğvdur ki onun eczâ-i müfredeleri zikr olunan eczâlardır.

Ve cimā'ı isti'māl o āleti ve 'uḍvu kavī ve ḡalīz eder ve cimā'ı terk 'uḍvu izābe edip zübül-ı kādīb ihdāş eder. Ve Bukrāt'ın kavli üzere 'amel āleti taḡlīz eder ve butle ya'nī avarlık o āleti izābe eder.

Ve şehvetin ve hareket-i şehvetin sebebi emr-i vehmī olur veyāhūd menī tevellüdüne ve ālāt-ı kādībe ḡidā olmağa şālīh olan demin keşret-i riyāhī olduğundan olur, zīrā o rīh ve o dem ile ālet müntefihā ve münteşire olur ve intifāh hasebiyle şehvet hareket eder 'uḍvda şehvete isti'dād olmakla ve temeddüdün lez'inin celbi. Ve kezālik kaçan menī a'ḡā-i cimā'da hāşıl olup ondan infişālī taleb-i keşir ile taleb eylese ve mevāddı taḡrīk eylese onun hareketiyle şehvet dahi hareket eder.

Ve ba'dı kerre dahi intişāra sebep fem-i meşānenin iki cāniblerinde mevḡū'a olan laḡm-ı ḡudedīde rāhine mādennin lez'i veyāhūd külyeden gelen mādde-i latīfe-i rakīkanın lez'i ile olur ve kezālik menī muḡtedd olup ihtidādı hasebiyle hareket edip ve keşir olmakla temdīd ve lez' eder ve lez'inden şehvet dahi hareket eder ve intişār hāşıl olur.

Üçüncü Faşl Meninin Sebebi Beyānındadır

Menī haḡm-ı rābī'in faḡlıdır ki o haḡm-ı rābī' haḡm-ı sālīşin tamāmından sonra 'urūktan ḡidāmın tereşşuḡ edip cem'an a'ḡāya tevzī' olundukta hāşıl olur ve o ḡidā ruḡubet-i ḡarīziyye cümlesinden in'ikāda 'ahdi qarīb olup 'urūk ve şerāyīn mislli a'ḡā-i aşliyyenin taḡaddī eylediği ḡidā olur. Ve ba'dı kerre o ruḡubetten şey'-i keşir a'ḡāya tereşşuḡ eylemeyip 'urūk içinde mebsūşen bākī kalır, 'urūk onunla taḡaddī veyāhūd vakt-i ihtiyācda 'urūk o şey'-i mebsūşu mücānisi olan a'ḡāya işāl eylesin için ve kezālik o şey'-i mebsūştan menī olmağa şālīh faḡlı 'urūk vī'ā-i meniye işāl eylesin için.

Ve Cālīnüş ve eḡibbā-i sāire katında ricāl ve nisādan her birinde zer'a ya'nī toḡm olur ki onların her birine menī itlāk ve tesmiye olunur ve o tesmiye onlara iştirāk-ı lafzī ile olmaz belki onların māhiyyetleri birdir, māhiyyet-i vāhidede tevāḡu'ları vardır. O iki zer'anın her birinde taşvīr ve taşavvur kuvveleri ma'an mevcüdedir lākin ricālın zer'asında o kuvvet aḡvādır ki ondan bi-iznillāhī ta'ālā mebde'-i taşvīr olur ve nisānın zer'asında o kuvvet aḡvādır ki ondan mebde'-i taşavvur olur. Ve ricālın menisi ḡarn-ı raḡimde ya'nī raḡimin ḡarafında tedeffuḡ eder ya'nī kādībın fem-i raḡime

vâşıl olmakla rahimin tarafında kağıbden menî defk ve kuvvet ile hüruc eder ve fem-i rahim onu cezb-i şedîd ile ibtilâc ve iltikâm eder. Ve nisvânın menîsi dâhil-i rahimde evciyeden ve urûktan mevdi-i hâbele tedeffuk eder.

Ammâ ulemânın ve hükemânın²⁹² mezhepleri taşşil olursa onların maşşül-i kelimâtı bu olur ki mebd-i taşvîr olan kuvve-i menî ricâle maşşûşa ve mebd-i taşavvur olan kuvvet-i menî ünsâyâ maşşûşa olur onun için ki menî-i ricâlde olan kuvvet-i muşavvire menîyi munfaşıl olduğu kimsenin şüret-i ađāsına eşbeh olan şüret üzere taşvîre müştâk olur meger ki bir âyık ve mâni^c müşâbehetten men^c eyleye ve menî ve ünsâda olan kuvve-i mutaşavvire o menînin munfaşıl olduğu kimsenin şuver-i ađāsına eşbeh olan şüreti kabûle müştâk olur.²⁹³

Ve zükran ve inâstan her birinin nutfelerine menî itlâk olursa müsterek-i lafzî olup mâhiyyetleri müteğayire ve iştirakları mücerred ismde olur lâkin temahhul ve tekellüf ile kuvvet-i muşavvire ve kuvvet-i mutaşavvireye şâmil bir ma'nâyâ menî tesmiye olunup o iki nutfeye menî itlâkı ile müsterek-i ma'nevî kılına, ammâ menî ma'nâ-yı müteârefi üzere ricâlin nutfesine maşşûş olur ve defk-i ünsâyâ ya'nî hatunların nutfesine menî itlâk olunmaz²⁹⁴ ve bi'l-hakîka recülün menîşi nağic ve şehîn olur ve merenin menîsi dem-i şams cinsinden olur, onun nuğcu kalil olup ve istihâlesi dahi kalil olmakla recülün menîşi gibi demeviyetten ba'd değıldir, binâen aleyh ona feylesüf-ı mütekkaddim şams tesmiye eyledi.

Ve bu mesleke zâhib olanlar der ki ricâlin menîsi ruţubet-i nisâyâ muhâlağa eylese onun fi'li kuvveti hâsebiyle olur, cirminin fi'lide keşiren

292 Bu makâmda "hükemâ" "ulemâ"nın aţf-ı tefsîri olur. Ulemâdan bu makâmda ulemâ-ı şer'at murâd olunmak câiz olmaz, zîrâ ehl-i şer' katında menîyi taşvîr eden melektir, melek bi-zâtihi kâim cevherdir; kuvâ arâğdır, rûh ile kâim olur, kuvâyâ melek itlâk olunmaz.

293 Ve'l-hâşıl mezheb-i hakîm üzere kuvve-i muşavvire yalnız menî-i recülde ve kuvve-i mutaşavvire yalnız nisvânın menîsindedir ve veledin kıvâm-ı bedeni nisânın cirm-i menîsi ile olur ve o cirmin içinde recül menîsinin cirmi infehâ menzilesindedir, nisâ menîsini taşavvüme şâlih kılar ve kendisinin taşvîmde medhâli olmaz velâkin her hâlde beden iki menî cirminden mürekkebdir ve taşavvüm yalnız nisâ menîsi ile dir ve tevellüd eden hârr-ı raţb dem-i rûhî o iki menî o iki menîyi teksîr eder.

294 Ve hükm gâlibin olur, o iki müştâkın hangisinde galebe olur ise âher ona tâbi' olur.

medhali olmaz ve mevlûdun cirm-i bedeni kıvâmında recülün menîsinin cirminin daħlı olmaz belki taqvîm-i beden mer'enin nuţfesi ve dem-i şams ile olur ve belki recülün menîsinin cirminin 'inâyeti mevlûdun ervâhı cirminde olup lebende olan infeħa gibi olur, ammâ üñşâmn menîsi bedeni mevlûdun cirmiyetine esâs gibi olur ve recül ve mer'eden her birini menîsini mütevellid olan ħârr-ı raţb dem-i rûhî teksîr eder. Ammâ bu iki mezhebden hangisi şavâb idiğinden baħs 'ilm-i tabîrî 'ulemâsına menüştur, tabîbe onun cehli kađh vermez ve biz bu ħâli ya'ni iki mezhebden hangisi şavâb olduğunu 'ilm-i tabîrî uşulünden olan kütübümüzde şerħ eyledik.

Ve İbukrâţ'ın bu mevdi'de irâd eylediği mebhâşin ħâşılı budur ki mādde-i menînin cümhuru dimâğdan gelir ve nüzülü iki kulak ħalfinde olan iki 'ırk tarîkından olur, ona binâen o 'ırklar faşd nesli kaţ' eder ve mürîş-i 'aqr olur ve onun demi lebenî olur ve o iki 'ırk nuĥâ'a vaşl olundu dimâğdan ve dimâğa müşâbih 'uğvdan ya'ni nuĥâ'dan mesâfe-i tavile ba'îd olmakla o demin mizâcına tağayyür gelip müteğayyir olmasın için belki o iki 'ırktan zıkr olunan dem nuĥâ'a ve nuĥâ'dan dahi külyelere ve külyeden iki ħuşyelere vârid olan 'urûka munşâbb olur. Ve Câlînüs zıkr olunan ħalf-i üzün damarlarını kaţ' mürîş-i 'aqr olduğunu veyâ ħüd olmadığını bilmedi.

Muşânnıf der ki ben re'y ederim ki menînin cümlesi yalnız dimâğdan olmak vâcib değildir belki dimâğdan menînin ħamiresi ve mâyesi nüzül eder ve sülükü ħalf-i üzünlerde olan iki 'ırktan olur ve İbukrâţ'ın o 'ırkları faşd 'aqrı icâb eder dediği şahîĥ olur ve belki vâcib olan budur ki menî için her 'uđv-ı re'iste birer 'ayn ola ve her 'uğvden o 'uyûna dem tereşşuĥ edip meded gele ve bu vech ile şebeh ħâşıl ola, binâen 'aleyh 'uđvu nâķış olan kimsenin veledinin dahi o 'uđvu nâķış olur.²⁹⁵ Ve şebeh o vakte olur ki 'urûkta mādde-i menî olan demi idrâke si'a ve müsâ'ade olup şehvet-i bâliġa ve nuçc-ı tämme nühüd [420b] eyleye mādâm ki 'urûk-ı demi idrâkten ve şehvet-i mezkûre nuçc-ı tãmmdan 'acize ola, o zamân şebeh olmaz.

295 Bu kelâm su'âl-i muĥaddere cevâb olur; taķrîr-i su'âl budur ki biz müşâhede ederiz ki 'uğvu me'uf olan kimsenin veledinin 'uğvunda ba'đı kerre âfet olmaz. Taķrîr-i cevâb budur ki 'dem-i müşâbehet şurût-ı mezbûre bulunmadığındandır. Bu 'abd-i mütercim der ki etıbbâ emrâdı iki kısma taķsîm eylediler, biri mütevâriş remed ve baraş mişlli ve biri ġayr-i mütevâriştir. Muşânnıfın zıkr eylediği üzere emrâdın ve noķşânın mütevâriş olması ba'iddir.

Dördüncü Faşl Menî-i Tabîî A'ðâsının Delâil-i Emziceleri Beyânındadır

Mizâc-ı hârrın 'alâmâtı zekerde ve şafnda 'urûkun zuhûru ve gılaızı ve huşûneti ve 'âne ve nevâhî-i 'âne üzere şa'rın sür'at-i nebâtı ve nâbit olan şa'rın huşûneti ve keşreti ve keşâfeti ve sür'at-i idrâk ya'nî o mizâc şâhibinin serî'an bülûğu olur.

Ve menîsinin mizâcını bilmeğe muhâbbet eden kimse tedbiri işlâh eyleyip ba'edehü menîsinde te'aşşul eylesin:

Ve mizâc-ı bâridin 'alâmeti mizâc-ı hârr 'alâmetlerinin a'ðdâdı olur.

Ve mizâc-ı ra'ıbın 'alâmâtı menînin rik'kati ve keşreti ve in'âzın da'fı olur.

Ve mizâc-ı yâbisin 'alâmâtı mizâc-ı ra'ıb 'alâmâtının a'ðdâdı olur. Ve mizâc-ı yâbiste ba'dı kerre menî mütehayyitan hurûc eder.

Ve hârr ve yâbis mizâcın 'alâmâtı cevher-i menînin ne'âfeti ve def'ın seb'kati ya'nî ednâ mübâşeret ile menînin hurûcu ve keşirü'l-'alûk olup ve veledin zeker olduğu olur, şehveti şedîde ve serî'a ve in'âzı kavî olur velâkin cimâ'dan dahi serî'an munkatıf olur. Ve eger hârr ve yûbs ifrâ' üzere olur ise kâlilü'l-mâ ve kâlilü'l-inzâl olur velâkin intişâr keşir olur. Ve 'âne ve fahzı ve onları vely eden nevâhilerde olan şa'r mizâc-ı hârr u yâbiste keşir ve keşif olur.

Ve mizâc-ı hârr-ı ra'ıbın 'alâmâtı o mizâcda olan menî hârr ve yâbis mizâcında olan menîden kemmen ekser olur ve şa'rı e'kall ve i'lâkı²⁹⁶ eşedd ve keşret-i cimâ'a kuvveti eşedd olur velâkin onun şehvetinde ve intişârında keşret olmaz ve cimâ'ı ifrâ' üzere terkten mutadarrır olur ve ihtilâmı ve inzâli keşir ve serî' olur.

Mizâc-ı bârid-i ra'ıbın 'alâmâtı nevâhî-i 'ânede ze'ar ya'nî kıllet-i şa'r olur ve şehvet ve cimâ'da bu' olur, menîde rik'kat i'lâkta kıllet ve inbâtta bu' ve nâbitte kıllet olur.

Ve mizâc-ı bârid-i yâbisin 'alâmâtı menînin gılat ve kılleti ve mizâc-ı hârr-ı ra'ıbdâ zikr olunan vücûh-ı 'alâmete muhâlefeti olur.

Ve emzice-i gayr-i tabî'iyyenin 'alâmâtı o 'alâmât-ı tabî'î olur ki sonradan âri' olur ya'nî tabî'î ve gayr-i tabî'î mizâcın 'alâmâtı cins-i vâhiddir,

296 "İlâk" hatunları gebe kılmaktır.

meşelâ micâz-ı bârid gâhîce tabîr olur ve gâhîce ğayr-i tabîr olur ve ‘alâmetleri dahi müttehiddir; beynehümâda fark budur ki mizâc-ı bârid ‘alâmetleri aşl-ı hilkatte mevcûd ise o mizâc-ı bârid tabîr olur, eger aşl-ı hilkatte o ‘alâmetler olmayıp sonradan hâdiş olduysa o mizâc-ı bârid ve ğayr-i tabîr olur ve onun tefâşiline hiss delâlet eder.

Beşinci Faşl Menâff-i Cimâc Beyânındadır

Cimâc kaşd üzere ise ya‘nî cimâc iktisâd ve itidâl üzere ve vakti ile olursa ona bu menfa‘atlar terettüb eder: onunla fuğülü istifrâg olunur ve cesede hiffet gelir ve cesed nümûvve teheyvü’ eder, zîrâ cimâc’la istifrâg olunan ğidâ hağm-ı râbî’le mehđüm olan ğidâ-i ahîrdir, in‘ikâda qarîb olmuştur ve onu istifrâg tabîrattan ğasb gibi olmakla tabîr-at-ı hareket-i kavîyye ile hareket eder ve onun bedelini taleb ve isti‘âda eder ve teşîri kavî olur ve cimâc’a tâbî olan hiffet ve fuğulden hâdiş olan neķâvet dahi tabîr’ata itânet edip cesede nemâ ziyâde hâşıl olur ve kezâlik cimâc’la istifrâg-ı menîye fikr-i ğalibin indifâ‘ı ve kezâlik iktisâb-ı besâletin ya‘nî ħarâmda vukû’un indifâ‘ı ve ğadab-ı müfritin ve rûzânet ve şîkalin inĥitâmı ve inkisârı dahi tâbî olur.

Ve itidâl üzere cimâc’ın mâlihûlyâya ve emrâd-ı sevdâviyyenin çoğuna nefi olur, zîrâ cimâc’la neşât ‘arîd olur ve menînin nevâhî-i dimâğ ve kalbde müctemî‘a olan edhimesi mündefî‘a olur ve kezâlik cimâc’ın imtilâ ile hâdiş olan külye veca‘larına menfa‘ati olur, emrâd-ı balğamın mecmû‘una ħuşuşan ħarâret-i ğarîziyyesi kavîyye olup menînin ħurûcu o ħarâreti hezm ve perîşân eylemeyenlerde emrâd-ı balğama nâfi‘ olur ve binâen ‘aleyh cimâc’dan sonra ta‘âm tenâvülüne iştihâ gelir.

Ve ba‘dı kerre ürbiyyelerde ve ħuşyelerde hâdişe olan evrâmın mevâddını cimâc ka‘ç eder. Ve cimâc’ı terk ihtikân-ı menî hasebiyle ‘arîd olan z ulmet-i başar ve düvâr ve şîkal-i re’s ve iki hâlib ve iki ħaķve ‘arîd veca‘ ve evrâm bi’l-cümle bu âfetlere cimâc’ın nefi olur ve mu‘tedil olanlarına şifâ hâşıl olur.

Ve mizâcî cimâc iktidâ eden kimselerin çoğunda cimâc’ı terk ile bürüdet-i beden ve sū’-i ahvâl hâdiş olur ve şehvet-i ta‘âmları sâķit olur ħattâ ta‘âmı kabûl eylemeyip tenâvül eylediğini kay’ eder.

Ve bedeninde buḥār-ı duḥānîsi keşîr olanların duḥānını cimâc taḥfîf eder ve ona nâfîc olur ve buḥār-ı duḥānînin ictimâcından ḥavf eylediği maḍarratların ḥudûsu ḥavfı zâil olur. Ve baḍı kerre cimâcı terk eden ricâlin menîsine irtikâm ya'nî ictimâc ve berd 'arıḍ olmakla menî semmiyyete istihâle eder ve semmiyyetli buḥār-ı redîsini o menî kâlbe ve dimâğa irsâl eder, nitekim bu vechle olan menî hatunlarda ihtinâk-ı raḥime mûzî olduğu gibi o menînin ricâlde semmiyyet-i kavîyye olmazdan muḳaddem ihdâs eylediği ḍararın eḳalli süfl ve bürüdet ve 'usr-i ḥarekât olur.

Altıncı Faşl Cimâcın Maḍarratları ve Redâet-i Eşkâli Beyânındadır

Cimâc ḡidâ-ı âḥîrin cevherinden istifrag eder ve cimâc şâhibini bir nevḍâf ile ḍâf eder ki o misli id'âf istifragât-ı sâirede olmaz. Ve cimâc cevher-i rûḥtan keşîrû'l-lezzet olan biraz şeyḍ dahi istifrag eder ve binâen 'aleyh müstefrigâttan elezz olanların id'âfî ekser olur.

Ve cimâc ikşâr edenlerin bedenine bürüdet sür'at eder ve bedenini yâbis ve ḥarâret-i ḡarîziyesini tahlîl ve kuvvetini inhâk eder ve evvelâ ḥarâret-i ḡarîbe-i duḥāniyyeyi tehyc eder hattâ beşeresinde şâr nâbit ve keşîr olur ve 'akabinde ḍâf-ı tâmm 'arıḍ olup ḥâsse-i sem' ü başarı ḍâfîfe olur ve iki sâklarında fütür ve veca' olup bî'l-istiklâl bedeni ḥamlden 'acze karîb olur ve keşret-i cimâc ḥasebiyle onun ḥâli şâr-ı ḥafî aşḥâbının ḥâline şebîhe olur. Ve baḍı kerre onda evvelâ sevdâ galebe eder baḍdehu şafrâ galebe eder ve ona düvâr ve aḍâsında debîb-i neml gibi ḥâlet iḥsâsı 'arıḍ olur ve o debîb zuhûra başından bed' edip âḥir-i şulbünde münteḥî olur ve ona ḥanîn dahi 'arıḍ olur. Ve çok kerre onlara ḥummayât-ı muḥriḳa dahi 'arıḍâ olup ihlâk eder. Ve baḍı kerre dahi raşse ve ḍâf-ı 'aşab ve seher ve cuḥûz-ı 'ayn ḥâdis olup onun cuḥûzu ḥâlet-i nez'de olan kimselere 'arıḍ olan cuḥûza müşâbih olur ve şalâc ve ebrede ve veca'-ı zahr ve veca'-ı külâ ve veca'-ı meşâne ahi 'arıḍ olur ve zahrı evvelâ muḥammâ ya'nî kızgın olup ḥarâreti mādde-i veca'ı zahrına cezb eder. Ve baḍı kerre batınlarında 'aql olur ve kûlînc dahi îrâs eder ve beḥar ve netn-i 'umûr ve netn-i fem ihdâs eder. Ve bedeninde aḥlât-ı rediyye-i mirâriyye olanlara baḍe'l-cimâc kuşarîret 'arıḍ olur. Ve bedeninde aḥlât-ı 'afinesi olanlardan baḍe'l-cimâc râyiḥa-i müntine fâyiḥa olur. Ve ḥadım ḍâfîf olanlarda cimâc karâkır ihdâs eder. Ve baḍı nâs bir

nev^e sū⁻i mizāca mübtelā olur ki o mizācın şāhibi cimā⁻ı terk eylese ona kerb ve şıkal-i beden ve şıkal-i re's ve đacer ve keşret-i ihtilām 'arığ olur ve eger cimā⁻ı te'āfī eylese mi'cesi đā'ife ve yābise olur.

Ve cimā⁻dan ictināba nāsın evlāsı cimā⁻dan sonra kendiye ri'de ve berd veyā hafı olan đıķ-i nefes ve hafekān ve ğūr-ı 'ayn [421a] ve şehvet-i ta'āmin zehābı ve zevālī 'arığ olur. Ve şadırlı 'alil veyāhūd mi'cesinde đāf olanlara cimā⁻ı terk evlā olur. Ve işkāt-ı veled edip mi'cesi đā'ife olan hatunlar cimā⁻dan tevaķķī ve ictināb eylesinler.

Ve cimā⁻ için eşkal-i rediyye vardır dişi, erkek üzere 'ālī olmak gibi; bu şekl üzere cimā⁻da bir türlü redā'et vardır ki ondan üdre ve intifāh ve ihlil ve meşāne kırhasından havf olunur inzirāk-ı menīnin 'unfu hasebiyle. Ve bu nev^e cimā⁻da havf olunur ki ihlile cihet-i mer'eden bir şey³ seyelān eyleye. Ve ma'lūm ola ki habs-i menī edip teveķān katında müdāfa'a eylese cidden muğırır olur ve ba'đı kerre iki beyđadan birinin ğaybetine bā'is olur. Ve vā-cib olur ki berāz ve bevīden biri teķādī ederken onların hareketi zamānında cimā⁻ olunmaya ve kezālik riyādet ve hareket zamānlarında ve qavī olan infī'ālāt-ı nefsānī katında cimā⁻ olunmaya.

Ve cümhūr-ı eţibbā katında ityān-ı ğilmān kabıķ olur ve şer'an dahi muharremdir. Muşannif der ki bi-hasebi kavā'id-i tıbb cihet-i vāhidden ityān-ı ğilmānın mağarratı ekşerdir ve cihet-i uhrādan eķallıdır. Ve keşret-i mağarratı ciheti budur ki ityān-ı ğilmānda tabī'at hareket-i keşireye muhtāc olur ve hareketi ekşer olmadıkça menī hurūc eylemez ve tabī'atı keşret-i harekete ve it'āba muhvic olan 'amel lā-mahāle ağarr-ı a'māl olur. Ve ammā ityān-ı ğilmānın kıillet-i ađrārı ciheti budur ki onda menīnin defķi ekşer ve akvā olmaz ve ityān-ı nisāda olan defķ meblağına bāliğ olmaz ve defķi qalil olan hurūc-ı menīnin mağarratı dahi qalil olur. Ve düne'l-ferc mücāma'at dahi hükmde ityān-ı ğilmān hükmüne qarīb olur ya'nī tefhiz ile menī ihrāc olursa min vechin mağarratı ekşer ve min vechin mağarratı eķallı olur.

Bu 'adb-i mütercim der ki ityān-ı ğilmānın beyne'l-ulemā hurmet-i maķtū'asında bā'de'l-ittifāķ üzerine tertib eden dünyevī hükm-i şer'isinde Ebū Hanīfe ile şāhibāmı beyninde hilāf vardır, zīrā zināya kıyāsla İmāmān-ı muhteremān katlarında onda dahi hadd-i zinā ikāmet ve icrā olunur. Ve Ebū Hanīfe rahmetullāhi 'aleyhi ve 'aleyhimā onda şehvet nāķısa olmakla

ve delâil-i uhrâ ile haddi icâb eylemeyip kütüb-i fikhîyyede tafsîl olunan vech ile tæzîr olunur diye zâhib oldular.²⁹⁷ Muşannıf rahimehullâhu vech-i evvelde zıkr eylediği keşret-i 'amele ihtiyâcdan ve vech-i şânide zıkr eylediği kıllat-i defkından mefhûm olan noķşân-ı şehvet ile Hâdret-i İmâm'a nuşret eyledi. Ve bu bâbda olan ihtilâf ve edillesinde olan tefâşil ve mâ'a-leyhi'l-fetvâ kütüb-i fikhîyyede mübeyyendir.

Yedinci Faşl Cimâ'ın Evkâtı Beyânındadır

Vâcib olur ki imtilâ üzere cimâ' olunmaya, zîrâ cimâ' hağmı men' eder. Ve 'ale'l-imtilâ hareketten hâdiş olan emrâğ 'ale'l-imtilâ cimâ'dan dahi 'arığ olur belki o vechle olan cimâ'ın mağarratı 'ale'l-imtilâ hareketin mağarratından esra' ve aş'ab olur. Ve ba'dı nâsta 'ale'l-imtilâ cimâ' etmek vâkı' olur ise onlara vâcib olur ki ba'deñu kalilen hareket eyleye ta'am mi'dede müstekırr olup fem-i mi'deye ta'fi olmaşın için ve ba'de'l-hareket mümkün olur ise nâim ola.

Ve kezâlik cimâ' mürâd edenlere lâyık olur ki 'ale'l-ğavâ dahi cimâ' eylemeye, zîrâ 'ale'l-ğavâ cimâ' adarı ve tab'at üzere ħaml-i şakıl ve ħarr-ı ħarizyi aħtel ve dıħk ve zevebâni ecleb olur belki cimâ' edenlere vâcib olur ki tenâvül eyledikleri ta'âmın inhiğarı ve hağm-ı evvelin ve hağm-ı şâninin istikmâli ve hağm-ı şâlişin tavassut-ı ħâli katında cimâ' eyleye ve o vaħt eşħâşın ihtilâfiyla muhtelif olur ya'ni cemr-i nâs ħaħķında sâ'at ta'yîni mümkün olmaz, her şahşın hâğme-i mezkûrelerinin ve me'külünün kuvvet ve da'fi ve mizacı tecribe olunmakla o vaħt ma'lûm olur.

Ve ba'dılar zâhib oldu ki cimâ'ın vaħt-i fâdılı huğüm-ı erba'anın cemr'an tekmi'linden sonra olur; ba'dın o kelâmına iltifât olunmaz, zîrâ min-küllü vech ħıdânın vaħt-i hağmı vaħt-i ħavâ olur ve vaħt-i ħavâda cimâ' redî olur belki cimâ'ın vaħt-i fâdılı o vaħttir ki onda beden imtiyâra ya'ni mîre ve ħıdâ almaħa bed' edip a'dânın küllisinde tarıħ-i hağmda olan ħıdâ mevcüde ola ve o vaħt zıkr olunan vaħttir.

297 İtyân-ı ħılmânda şehvetin noķşânına sebep budur ki onda şehvet ancak fâ'ilde olur ve me'ülde şehvet olmamakla medħal-i kağıbi iştimal eylemez, ammâ nişyânın ħâli 'aks üzeredir, iştimal etemm ve şehvet ekmeldir ve bu vechi Kâğı Zeyla'î Şerħ-i Kenz'de beyân eylemiştir.

Ve ba'dı nâsta o vaqt-i fâdil evâil-i leyilde olur ve onlara o vaqt ev-fağ-ı evkâttan olur iki cihetten için: o cihetlerin birisi onlara kıyasla o vaqt hağm-ı şâlişin tavassuğu vağtı olduğudur. Ve cihet-i uğrâsi evâil-i leyilde olan cimâcı nevm-i şavil ta'kıb eder ve ondan kuvvet veşbe eder ve hatunların rağiminde nevmli şasebiyle nuşfa tağarrür eder.

Ve vâcib olur ki cimâc ancak řebađ²⁹⁸-ı şağiğ vağtinde ola ve onun şebağı ve şehvetinin şareketi nağar ve te'emmul ve şurka ve şikke şasebiyle olmaya belki onu keşret-i menî ve menînin imtilâsi tehyic ve tağrık eyleye ve onların cümlesine şişhat-ı kuvvet işânet eyleye.

Ve vâcib olur ki toğmeden sonra cimâc'dan ictinâb oluna ve kezâlik kay' ve ishâl ve heyda ve defâten zuhür eden zereb mişli istifragât-ı kavıyyeden sonra dahi cimâc'dan ictinâb oluna. Ve şareket-i bedeniyye ve şareket-i nefsanıyyeden ve bevl [ve] gâtin şareketi katında ve faşddan sonra dahi cimâc'dan iştirâz oluna, ammâ zereb-i kadîmi ba'dı kerre cimâc tağfif eder māddeyi tecfifi ve cihet-i em'âya cezbi şasebiyle.

Ve vâcib olur ki zaman-ı hârr ve bilâd-ı hârrde dahi cimâc'dan ictinâb oluna. Ve ricâl sühûnet-i bedeni katında veyâhüd bürüdet-i bedeni katında dahi cimâc'dan iştirâz eyleye, bu iki hâlde dahi cimâc redidir velâkin ba-de's-sühûnet cimâc bürüdetten sonra olan cimâc'dan eslem olur ve kezâlik ruşubetten sonra olan cimâc yübüsetten sonra olan cimâc'dan eslem olur. Ve mu'tedilü'l-mizâc olanlarda cimâc'ın ecved-i evkâti tecribe olunduğu üzere o vağttir ki cimâcı hecr ve terkten bir müddet mürür eyleye ki o müddetten sonra cimâc olunsa ondan şiffet ve şişhat-i nefis ve zekâ-i havâşş hâdis ola.

Sekizinci Faşl Kendiden Veled Olacak Menî ve Tevlîde Şâliş Olmayan Menî Beyânındadır

Sekrânın ve pîr olanların ve şabîlerin ve kesirü'l-cimâc olanların menîsinden veled hâşıl olmaz. Ve me'üfü'l-a'dâ olanların menîsinden veled-i selîm tevellüdü kalîlü'l-vuku' olur. Ve kağan kaçıb cidden şavil olsa şareket-i menînin mesâfesi şavil olmakla menî rağime menînin şareket-i gari-ziyyesi münkesir olduktan sonra vâşıl olmakla ekşer-i emrde o menîden veled hâşıl olmaz.

298 “Şebağ” şehvet gâlib olmak. Vankulu.

Dokuzuncu Faşl Cimâc Eden Kimsenin 'Alâmeti Beyânındadır

Cimâc eden kimsenin bevlerinden huyûṭ ve şegânîb olup o huyûṭun ba'ḍı-
sma muhteliṭ olur. *Ḳânûn nüshalarında "şegânîb" vâkıf olmuştur velâkin
Ḳâmûs'ta mezkûr olan "şungub" dur, yerde olan 'ırḳ-ı tavîl ma'nâsına ve
iktidâ eder ki cem'i "şenâğîb" ola.*

Onuncu Faşl Nokşânu'l-Bâ'e Beyânındadır

Bâ'enin²⁹⁹ sebep-i nokşânı kaḍîbin nefsinde olur veyâhûd a'ḍâ-i menîde
olur veyâhûd a'ḍâ-i re'îsede ve a'ḍâ-i re'îseyi vely eden mevḍî'de veyâhûd
a'ḍâ-i re'îse ile a'ḍâ-i cimâc arasında olan 'udv-ı mütevassıtte olur veyâhûd
o sebep mücâveret-i maḥşûsası olan 'udvda olur veyâhûd nokşân-ı bâ'e esâ-
fil-i bedende veyâhûd cemî'an bedende nefsin kılleti ile olur.

Ammâ nefs-i kaḍîbde olan sebep ile nokşân-ı bâ'e hudûsu kaḍîbin o sū-i
mizâcı olur ki onda istirhâ-i müfrîṭ ola.

Ve ünşeyân ve ev'îye-i menî sebebiyle olan nokşân-ı bâ'e müfrîd ve
müfrîṭ olan sū-i mizâc veyâhûd ma'a-yübs olan [421b] sū-i mizâc olur
ya'nî iki keyfiyyet-i fâ'ilenin biri ile olan yübs olur, ma'a-yübs sū-i mizâc-
dan hâdiş olan nokşân erde'î olur veyâhûd yalnız yübs olur veyâhûd vi'âda
olan kıllet-i menî veyâhûd bâhî tehyic eden lez'-i menînin³⁰⁰ fıkḍanı olur
hattâ bir kavimde keşret-i menî mevcûd iken mücâma'atlarında menî nüzûl
eylemedi cümûd-ı menîleri olup lez' mefkûd olduğu için ve ma'a-zâlik ley-
len ihtilâm olurlar idi, zîrâ ev'îye-i menî leylen sühûnetli olur ve sühûnet ile
menîye rikḳat gelip menâmî ve 'ayânî olan cimâc'la menî nüzûl eder.

Ve a'ḍâ-i re'îse sebebiyle olan nokşân-ı bâ'e ba'ḍı kerre min ciheti'l-
kalb mādde-i rûḥ ve mādde-i rîḥ-i nâşirenin inḳıṭâ'ı ile olur veyâhûd min ci-
heti'l-kebid olup mādde-i menî munḳaṭı'a olmakla olur veyâhûd min cihe-
ti'd-dimâğ olup kuvve-i ḥassâse māddesi munḳaṭı'a olmakla olur veyâhûd
külyenin berdi ve hüzâli ve emrâḍ-ı ma'lûmesi cihetinden olur veyâhûd
min ciheti'l-mi'cde olup ma'cenin sū-i haḍmı ḥasebiyle bâ'e nâḳışa olur. Ve

299 أَلْبَاءُ [el-bā'et] ('alā-vezni أَلْبَاءُ [el-bā'at]) menzildir, مَبَاءُ [mebā'et] gibi. Bu se-
bebden nikāḥa بَاءُ [bā'] ve مَبَاءُ [bā'et] derler, zîrâ recûl ehliyle sükûn bulur ve gâh
olur ki بَاهَةٌ [bāhet] derler hâ'yla, nikāḥ ma'nâsına. Vankulu.

300 [Yazmada "bâhî tehyic eden lez'-i menîyi menînin fıkḍanı"]

bunların küllîsi mebdenin da'fı ile veyâhûd o a'qâ-i re'ise ile kaçıb arasında olan mecârîde südde olmakla olur. Ve çok vâkı' olur ki dimâğ sebebiyle olan da'f sakta ve đarbeye tâbî' olur. Ammâ esâfil sebebiyle olan da'f esâfilin cidden berdinden veyâhûd harâretinden veyâhûd yâbisetü'l-mizâc olup nefhin in'idâmından olur.

Ve nefh bâ'eye ne güzel mü'ın olur hattâ min gayri ifrâtin müzin batnında nefh-i keşiri olanlarda in'âz ziyâde olur. Ve aşhâb-ı sevdânı nefhleri ekser olmakla in'âzları dahi ekser olur.

Ammâ mücâverât ile 'arîd olan noqşân-ı bâ'e bevâsirin inkıtâ'ı veyâhûd maq'adesine işâbet eden elemin maq'ade ve 'adale-i maq'ade ile kaçıb arasında müşterek olan 'aşabe idrârı ile olur.

Ve cimâ'a vehn verip 'âik olur umûr-ı vehmiyyeler: Cimâ' olunanlara cimâ' eden kimsenin buğdu ve ihtişâmı ve cimâ'dan da'f-ı kalb hasebiyle 'aczi olduğunu mülâhaza ve istiş'âr eylemek husûşan vaqt-i mu'ayyende meşelâ fuşülün birinde 'aczi olduğunu istiş'âr eylemek ziyâde 'âik olur, her kaçan o vavtte cimâ'ı mü'âvede eylese o vehm temessül edip 'âik olur.

Ve ba'dı kerre dahi noqşân-ı bâha sebep cimâ'ı terk etmek ile cimâ'ı nefsin nisyânı ve cimâ'dan a'dânın inkıbadı ve tabrâtin men'iyi kılet-i ihtifâli olur, zîrâ sütün kesilen hatunlarda tabrâtin tevlid-i lebene in'âyet eylemediği gibi ba'dı kerre men'iyi cem' ve ihtifâline dahi in'âyet eylemez.

Ve ma'lûm ola ki in'âzın sebebi menîden veyâhûd gayriden münba'is olan rîh olur ve harr ve berdden her biri rîhe müdâdd olur, zîrâ berd tevlid-i rîhe müdâdde olur ve kezâlik harr madd-e-i rîhi tahlil eder ve ruţubet-i mu'tedilesi olup o miqdâra muvâfık harâreti olanlar gibi rîhi tevlid eylemez. Ve tevlid-i rîhe ve cimâ'a mu'ın olur iktisâd ya'nî itidâl üzere hayle rükub ve cimâ'a itiyâd, külye ve külye nevâhisinin raţbe olduğu veyâhûd külyede ruţubet ile bürüdet olduğu. Ammâ külye mizâcının harâret ve yübüseti olup ve itidâl üzere cimâ'ı isti'mâl eylemediği sebebi 'uqm olur.

el-Alâmât: İstirhâ-i kaçıb veyâhûd 'aşabın berd-i mizâcıyla olan noqşân-ı bâ'eye intişâr olmadığı ve mâ-ı bâridde kaçıbin tekaluş ve tekabbuğ eylemediği delâlet eder. Ve ba'dı kerre menîde gâzâret olur ve onun hurûcu sehl olur. Ve ba'dı kerre âlette intişâr olmayıp lâkin inzâl

olur. Ve ba'dı kimselerde neḥāfet-i beden ve ḍāf-ı beden olur velākin şehvetinden nokşān olmaz.

Ve huşyesi ve aḍā-i menī sebebi ile olanlara ḥurūc-ı menīnin 'usreti delālet, eder eger 'usret-i ḥurūc kılet-i menī ḥasebiyle değil ise. Ve berd-i melmes dahi delālet eder.

Ve eger sebeb menīnin yübsü ve kılet-i olur ise onun menīsi ḳalīlen 'usret ile ḥurūc eder ve ekser-i ḥāle o mişlī kimsede neḥāfet-i beden ve dem ve laḥmın kılet-i olur ve onları istiḥmāmāt ve ağdiye mişlīlerle tertīb eylemek nāfi' olur.

Ve aḍā-i cimā' üzere müteḳaddim olan aḍā ḥasebleriyle terettüb eden nokşān-ı bā'e 'alāmātı: Eger o 'uḍv kebid ve külye olur ise kılet-i şehvet olur belki onlarda ḥaḍm ve şehvet ve tevellüd-i dem lāyık üzere olmaz. Ve eger o 'uḍv ḳalb ise onda intişār ḳalīl olur ve ba'dı kerre onda bilā-intişār inzāl olur ve onun nabdı ḍāf-ı leyyin ve ḥarāret-i beden nāḳışa olur. Ve eger dimāğdan olur ise ḥareket-i menīyi iḥsās ḳalīl ve cimā'a teḳāḍi eden ḥareket-i menīnin dağdağ-i müheyyicesi olmaz. Ve dimāğdan olanlara ḥavāssın aḥvāli ile dahi istidlāl olunur ve o ḥavāssın ḥāşşaten ḥāsse-i 'ayn ile istidlāl olunur ki o ḥāl dimāğ üzere olan ḍarbe ve saḳtadan sonra ḥādiş ola kebid ve ḳalb ve dimāğdan her birinin zikri sālif 'alāmeti vardır ve em-rād-ı külye için dahi 'alāmet vardır o 'alāmetler bāblarında ta'arrūf olunsun.

Ve eṣāfilde olan kılet-i nefḥten ḥādiş nokşān-ı bā'e 'alāmeti budur ki onlarda aḍānın ḳuvāsi selīme olur ve ḍāf ancak intişārda olur ve ḳalb ve külye ve şehvet ḳuvāları ve mā ḳavī olur ve onlar müneffihāt isti'mālinden intifā' ederler.

Ve menīnin kılet-i ḥareketi ve kılet-i lez'iyile bāḥın nokşānı 'alāmeti cimā' katında ḥurūc eden menīnin keşir ve cāmīd olduğudur ve bu sebebin ekseri mizāc-ı bāride tābi' olur. Ve ba'dı kerre müttefiḳ olur ki menī keşir olur velākin cidden sākin olur bizim zikr ve beyān eylediğimiz üzere.

Ve semīn olan kimseler mehzül olanlardan cimā'da a'cez olur.

Ve keşret-i cimā' murād edenlere lāyık olur ki onlar ta'rīḳi ve istiḥmāmı ve isti'māl-i mu'arriḳı taḳlīl eyleyeler ve onlar ḥasbe mā-emken faşdı terk eyleyeler ve edhān-ı ḥarre ile ayaklarını temrīḥ eyleyeler, zīrā bu vech üzere temrīḥ külyeyi ve ev'iyeyi menīyi taḳviye eder.

el-İlâc: Eger noqsân-ı bâ'eeye sebep a'ḍâ-i re'îsede olduğu ma'lûm olur ise ona 'ilâcda itidâl oluna, onun 'ilâcında ifrâṭ ve tefrîṭ olunmaya.

Eger a'ḍâ-i re'îsede olan sebep ke-mâ hüve'l-ekşer bürüdet ise ona meşrûdîṭûs gibi bir devâ olmaz, bu bâbda devâ-i kavîdir ve belki berdden olan ḍâf-ı bâhın cem'îsine onun men'fati olur o berd hangi 'uḍvda olur ise olsun.

Ve sebep kebidin ḍâfı olur ise ona devâ-i kürküm gibi ve emrûsiyâ ve sencerînâ gibi nâfi' devâ olmaz.

Ve eger mi'ḍenin sū'i-ı haḍmı sebep ise mi'ḍe taḳviye olunur.

Ve eger sebep külyede ise evvelâ külye kendi 'ilâcıyla mu'âlece olunur ve külyenin nefsine olan mu'âlecâtın ekşeri işhânle olur, zîrâ külyeyi ve zâhrı işhân in'âza nâfi' olur. Ve nefsi-külyeye mu'âlece olunduktan sonra noqsân-ı bâ'enin tedbiri olunur, erâyih-i tayyibe ve se'ûṭât-ı tayyibe-i muratṭibe dimâğa ve ḳalbe nâfi' olur ve devâu'l-misk ve tiryâḳ ve meşrûdîṭûs ḳalbe nâfi' olur.

Ve eger sebep esâfilde nefhanın ḍâfı olursa, eger o ḳilletin sebebi şid-det-i berd-i esâfil ise esâfilde delk-i laṭif ve bizim karîben zikr edeceğimiz merûḫât isti'mâl olunur ve dâr-ı şimiden miḳḍâr-ı keşir isti'mâl olunur ve ağdiyede bâḳilâ ve lübiyâ ve ḥımmâş gibi ḫubûb isti'mâl olunur ve milḫ ile başal ḫiltitten bir şey ile isti'mâl olunur. Ve eger ḳillet-i nefhe sebep ḫarr ise onun 'ilâcında tebrîd ve âbzenât ve merûḫât ve aṭliye ve ağdiye ile ta'dîl olunur. Ve ḍâf-ı bâhı olanlar berd ve nefhi olanları tenâvül eylesin, küm-meşrâ ve ṭûş-ı Şâmî ve bâḳilâ ve leben ve mâst tenâvül eylesinler.

Ve eger sebep ḍâf-ı beden ise ağdiye-i muḳavviye ile beden taḳviye olunur, isfîdbâcât ve muṭaycenât [422a] ve eşviye ve kebâbât ve herâyis ve nîbirişt beyḍ ve şelcem ve leben ve semn ve ḫubz-ı semîd ve lülûb: lübb-i levz ve lübb-i cevz ve nârecîl ve fustuḳ ve cillevz ve ḫabbe-tü'l-ḫaḍrâ mişlîler mütebbeleten ve mübezzereten na'nâ' ve başal ve kürrâş ve ḫulbe ve ḫandeḳûḳâ ve circîr ile maḫlûṭa olan nesnelere tenâvül olunmakla ve kezâlik beden istiḫmâmât-ı vâcibe ve merûḫât-ı muḳavviye ile taḳviye olunur, onun temrîhi dühn-i süsen ve dühn-i bân ile olur; eger faḍl-ı teşḫine ḫâcet olur ise onda misk ve cünd-i bîdester ve onlar gibi nesnelere kılınır.

Ve eger sebab a'ḍā-ı menînin berdi ise edviye-i müsaḥḥinenin mu'ālecesiyle 'ilâc olunur ve mesûḥât-ı müsaḥḥine ile mu'ālece olunur. Ve eger onunla yübs olursa me'külâtan murattıbat-ı ḥârre ile o edviyelere ifânet olunur.

Ve eger sebab a'ḍā-i menînin ifrâṭ üzere ḥarâreti olur ise onlara 'ıtidâl üzere olan müberrid ve murattıbm küllîsi nâfi' olur mâst-ı bakar ve içinde baklatu'l-ḥamkâ tabḥ olunan leben mişli.

Ve eger sebab ḥarr ve yübs olursa ḥammâmât ve şufretü'l-beyḍ ve leben-i ḥalîb-i maṭbûḥla 'ıtidâl üzere tertîb olunur ve o leben-i maṭbûḥün içine lebenin iki ḥumusu miḳdârı terencebîn ḥalṭ olunur ve isfîdbâciyye ağdiyeler ile dahi tertîb olunur ve kezâlık edhân-ı bâride ile ḥatâ dühn-i ḥass ve dühn-i qar' ile tertîb olunur.

Ve eger sebab yübüset ise beden ağdiye ve elbân ve hammâmât ve şarâb-ı rakîḳ ve ḥubûbdan mütteḥaz olan aḥsâ-i lebeniyye ve feraḥ ve de'a ile tertîb olunur.

Ve eger sebab kadîbde olan a'sâbin bürüdeti ve istirḥâsı ise meşâne bâbında zıkr olunan istirḥâ ve berd mu'alecesi ile 'ilâc olunur.

Ve vâcib olur ki istifragât ve ta'ab ve baṭṭ ve cirâḥ ve ḥarekât-ı nefsanıyyeden sonra cimâ'dan ictinâb oluna, zîrâ bu mezkûrlardan sonra cimâ' bâhı da'if eder. Ve cimâ'-ı keşîr-i mütevâtirden dahi ictinâb eylesinler. Ve eger mütevâtiren keşret-i cimâ' eyledi ise meliyyen³⁰¹ cimâ'dan imsâk eder, zîrâ keşret-i cimâ' cimâ'ı çat' eder. Ve onlar toḥmeden dahi ictinâb ederler, zîrâ toḥme 'arîḍ olduysa ḡıdâyı taḥfif edip ḥadımı icâde ve mi'deyi taḳviye ederler. Ve vâcib olur ki şûrb-i mâi taḳlîl eyleyeler, zîrâ şûrb-i mâi teḳşîr onlara aḍarr-i eşyâdandır ve muḥallil-i riyâḥ olup ḥarrıyla tecfifi olan sezâb ve merzencûş ve ḥarmel ve fütenec ve mermâḥûr ve kemmûn ve bezr-i fencengüş mişlilerden ictinâb eyleyeler ve tecfif ve berdi olan 'ades ve ḥarnûb ve câvers ve ḥavâmıḍ ve ḳavâbıḍ mişlilerden dahi tecfifinden için ictinâb oluna ve her şedîd olan muḥaddirattan ve kâfûr ve bezr-i ḳatûnâ ve nîlüfer ve verd mişlilerden dahi ictinâb oluna lâkin bezr-i ḥaşḥâşta her

301 "Melıyyen" ṭavîlen ma'nâsındadır; aslı "melviyyen" idi, hemze ile "mel'pen" deḡildir, zîrâ "mel'p" ḡanı ve müsir ma'nâsındadır, bu maḳâmda onun ma'nâsı yoktur.

ne kadar miqdâr-ı kâlîl taḥdîr var ise lâkin onun dÛsÛmeti ve rîḥi tehyîci taḥdîrine mu'âdil olup o dÛsÛmet ve rîḥin keyfiyyet-i zâidesi olmakla bâha nef'i olur.

Ve vâcib olur ki ḥâyiḍa olan hatunlara vaḳt-i ḥayḍında cimâ'adan ictinâb oluna ve kezâlik 'acÛz ve marîḍaya ve gayr-i bâliḡa olanlara ve müddet-i keşîre cimâ' olunmayan hatunlara ve bikre dahi cimâ'adan ictinâb oluna, zîrâ bu mezkûrelere cimâ' bi'l-hâşşa a'ḍâ-i cimâ'ı da'ife eder.

Ve noḡşân-ı bâ'esi olanlara vâcib olur ki onlara keşîrÛ'l-cimâ' olanların aḥbârî tilâvet oluna ve aḥvâl-i cimâ' ve eškâl-i cimâ'ı beyân için taşnîf olunan kütüb-i muşannefe dahi tilâvet oluna ve 'alîl o bâbda tefekkÛr eyleye velâkin 'udv-ı cimâ'ı kavî olunca kadar cimâ'ı terk eyleye ve o cimâ'adan 'âciz olanların şoḡbetine o kimseler idhâl oluna ki onların cimâ'adan 'aczi yok iken nefsinin ḍabṭ edip cimâ'ı terk eylemiş olalar.

Ve cimâ'adan 'âciz olanlara yine vâcib olur ki cimâ'a tederrÛc edip merûḥât u delûkât-ı âtiyeleri zîkr-i âti vech üzere isti'mâl eyleyeler ve o 'alîlin ḥuḍÛrunda cimâ'ın esbâbi ve eḥâdisi ve onlara muttaşıl ve mülḥaḡ olanlar zîkr oluna ve ḥayvânâtın sifâdına nazar oluna.

Ve ammâ o tedbîrler ki onları etibbâ, "bâhî" ismi ile zîkr ederler, onların ekşeri teşḥîn ve tertîb câniblerine müteveccih olur ve tefṭîḥi dahi olur, zahri ve külyeyi teşḥîn eder, o mevḍ'e kimâdât ve merûḥât olunmakla teşḥîn olunur, dühn-i bân ve ḥabbu'l-ḳuṭn dühnleri ile mûsaḥḥaneten tekmîd ve temrîḥ olunur.

Ammâ o mütenâvelât ki onlar dahi bâhiyye isimlerine maḥşûş olur, onlar o edviyelerdir ki meshen ve şÛrben berd-i 'aşaba onların nef'i olur. Ve kezâlik o edviyelerdir ki ḥaḍm-ı sâni ve ḥaḍm-ı sâliste onların nefḥi ve teşḥîni olur ve nefḥi ruṭûbet-i ḡarîbe-i nâfiḥası ile olur ve o edviye dahi bâhiyye ismine maḥşÛstur ki onların bâha menfa'ati bi'l-hâşşa olur. Ve kezâlik o aḡdiyeler ki ondan dem-i ḥarr-ı raṭb u ḡazîr ḥâdis olduğundan mâ-'adâ onda nefḥ ve lÛzÛcet ve metânet ola, ḥımmaş ve lÛbiyâ ve o aḡdiyeler gibi ki onları biz zamân-ı âtîde zîkr eyleriz.

Ve bâhî mu'âlecâtin ekşer-i isti'mâlî ḥammâm-ı raṭb 'aḡabinde ve dühn-i zanbaḡ ve sÛsen ve nerces ve o mişlli edhân ile temrîḥ 'aḡabinde isti'mâl olunur ve ta'âmdan muḡaddem beyḍ-i nîm-birişṭ üzerine milḥ-i isḡankÛr

zerr olunduktan sonra onunla teħassî olunur. Ve kaçan edviye-i bâhiyye-yi ta'ım eylese üzerine şarâb-ı reyhânî miqdâr-ı kalîl şürb eder ve ba'ıdehu firâşına yatar ve ayaklarını mâ-ı hârr ile ğasl eder ve merûhât ve mesûhât-ı mün'ıızayı istıf'mâl eder. Ve şimdiki hâlde o edviye ve aĝdiyeyi biz zıkr eyleriz ve o edviye ve aĝdiyenin mevđıf-i istıf'mâlini ve muvâfık olan ezmine ve emkinesine dahi işâret eyleriz.

Ve ma'lûm ola ki bâh tedbîrinde itıf'mâdın ekşeri aĝdiyeye olur ve aĝdiyeden mâddenin ve kuvvetin intıf'âşı tevakkû' olunur. Ve bâhta istıksâ-ra raĝbet eden kimselere vâcib olur ki edviye-i bâhiyye istıf'mâl eyledikte bedenine mürâ'at eyleye, eger bedeninde ħummâ ve imtilâ bulur ise faşd eyleye ve ta'bî'atı ta'dîl eyleye ve teşhinde mübâlaĝa eylemeye, zîrâ teşhîde mübâlaĝa ile tecfîf 'ârıd olup muğır olur ve kaçan edviye ve aĝdiye-i bâhiyye istıf'mâl eylese ona bir kadeħ şarâb-ı reyhânî tâbi' kılar.

On Birinci Faşl Edviye-i Müfrede-i Bâhiyye Beyânındadır

Ammâ büzür, bezr-i şelcem ve kerneb ve encüre ve türmüs ve circîr ve cezr ve füzenc-i boştânî ki na'na'dır ve bezr-i helyün ve bezr-i fülcl ve bezr-i raṭbe ve bezr-i bitüñ ve bezr-i kerefs ve futrâsâliyün ve kardemânâ ve fülful ve dâr-ı fülful ve ħıl-i bevva ve şımsım ve bezr-i kettân ve habbu'r-reşâd ve ħabbu'l-bân ve dühn-i bân ve ħabb-ı kılkııl ve ħabbu'z-zelem ve ħulbe ve ħuşuşan 'asel ile maṭbûħ ve müceffef ħulbedir.

Ammâ ħubûbdan bâhiyyeler, ħımmaş, lübiyâ, bâkılâ mişlililerdir.

Ve ammâ kuşur ve ħaşâyışten, kırfe ve dâr-ı şîni ve besbâse ve ħasek ve fâlisferdir.

Ve ammâ lübûbdan, şanevber ve elsinetü'l-'aşâfir ve ħebbe-i ħadrâ ve fülful ħabbı ve fustuk ve bunduĝdur.

Ammâ şumüĝ, keşîrâ ve ħılıtî mişlililerdir, zîrâ ħılıtî cidden hârr-ı müneffihdir ve mebrûd olan kimse bir mişkâli şarâb ile şürb eylese nefi 'azîm olur.

Ammâ uşül ve ħaşebden bâhiyye, aşl-ı lûf ve behmeneyn ve zürünbâd ve kuş-ı ħulv ve ħuşa's-sa'leb, bunlar in'âzda kâvî olur. Ve helyün ve aşl-ı ħarşef ve başal ve ħuşuşan meşvî başal ve işkîl-i meşvî ve şeĝâkül ve zencebîl ve ħuşuşan ikisinin mürebbâları ve ħavlencân ve 'âkırħarħâ ve aşl-ı

hasek ve mü ve esārûn ve bûzîdân ve muğâş ve sûrincân ve hâşsaten lu'be-i berberiyeye, zîrâ lu'be meşrûbâtın hâreterini cemî'î bedende tehyîc eder ve kezâlik su'cd dahi şürben ve meshen onun gibidir.

Ammâ hayvânattan bâhiyyeler, dabb ve verel ve iskanķūr ve huşuşan aşl-ı zenebi ve külâsı ve sürresi ve milhi. Ve verel eyyâm-ı rebî'de aħz olunup zebh olunur ve aħşâsı tenķıye olunur ve milh ile içi doldurulur ve zılda ta'lik olunur cefâf olunca kadar ve kaçan cefâf olsa milhi aħz olunup cesedi remy olunur ve onun kalilen milhi bu şânda devâ-i nâfi' olur. Milh-i [422b] sekanķurdan müsta'mel olunan miķdâr-ı kalilden dahi bu milh eķall isti'mâl olunur. Ve benâtu'l-mâ ve semek-i hârr olan cirriyy ve mâr-mâhic ve kevsec ve kezâlik elbân-ı ibil yirmi gûn miķdârı küllü yevmin bilâ-sıkal hadm edeceği kadar şürb olunur ve kezâlik semek-i şıgâr-ı hâribî dahi müceffefen saķy olunur ve şerbet-i vâhidesi yedi dirhem olur. Tab'la olan nüshada "şıgâr-ı hâribî" bedeline "şıgâr-ı nehri" vâki' olmuştur, ona göre ma'nâ zâhirdir. *Ve nüsha-i ülânın beyânı budur ki kabâil-i Arab'dan Benî Hâribî'nin miyâhuna Hâribî derler, ihtimâldir ki onların suyunda semek-i şıgâr olup bu şânda menfa'ati ola. Ve beyd-i semek ve beyd-i decâc huşuşan beyd-i hacel ve beyd-i hamâm ve beyd-i aşâfir ve bir-cümle edmiğa ve huşuşan firâh ve aşâfir ve batt ve ferâric ve humlân bu mezkûrlardan her birinin edmiğaları milhle saķy olunmak nâfi'dir.*

Ve havâşş mecrâsına cârî olanlardan olur şevrin zekeri aħz olunup tecfif olunduktan sonra saħķ olunur ve meshûktan şey'-i yesîr nîm-birişt yumurta üzere zerr olunup teħassî olunur.

Ve menâfi'-i hayvânattan bu menfa'ati dahi şey'-i acîbdır ki faşîlin in-feha-i müceffefesi aħz ve cimâ'dan on iki sâ'at muķaddem ondan aħz ve sülûş rıtlı su içinde o me'hûz idâfe olunup şürb olunur, eger îzâ eder ise mâ-ı bârid ile ğas olunur.

Ve kezâlik 'aselden mâ-ı 'asel ittiħâz olunur ve bilâ-efâvîh o mâ-ı 'asel şürb olunur ve mâ-ı 'aseli şürbe idmân olunur ve içinde kalil za'ferân-ı hârr kılınır.

Ammâ bâhiyye olan miyâh mâ-ı hadîdî³⁰² ve mâ-ı haddâdî³⁰³ ve şarâb-ı hadîş olur. Ammâ şarâb-ı ‘atîk buhârî tahtîl ve telîf etmekle muğırır olur.

Ammâ fevâkihten ‘ineb-i hulv bâha ceyyiddir ve huşûşan o ‘ineb hadîş ola, zîrâ ‘ineb-i hulv-i hadîş demi ma‘a-ħarâretin-mâ rutûbet ve rîh ile doludur ve ğidâ-ı metîn tevîd eder.

Ve buķûl ve buķûla müşâbih olanların bâhiyyeleri ĥasek ve huşûşan ‘asel ile mâ-ı ĥasek taħb olunup le‘ûķ kıvâmında kılındıktan sonra isti‘mâli nâfi‘ olur. Ve kezâlik circîr ve huşûşan küllü ğadâtin ‘uşâresi bir rıtl nebîz-i şulb ile şûrb olunup ba‘dehu mâ-vecebe olan ğidâsı ile tağaddî ederse menfa‘ati hâğıra olur.

Ammâ edviye-i mürekkebe-i meşrûbe cümlesinin başı meşrûdîüstür. Ve đaf-ı ĳalbden olanlara devâu’l-mîsk ziyâde nâfi‘ olur. Ve kezâlik cüvârişen-i büzürdan üç mişķâl circîr-i raħb suyundan bir uķıyye su ile şûrb olunmak dahi nâfi‘dir.

Mürekkebât-ı bâhiyye-i ma‘rûfenin biri dahi devâ-i işķankûr ma‘rûftur.

Ve kezâlik berrî circîr-i raħbın bezri üç dirhem aħz olunup semn-i baķar ile şûrb olunur.

Ve devâ-i ĥasek ve devâ-i tûdericeyn³⁰⁴ ve devâu’l-mühendî³⁰⁵ dahi bâha nâfi‘dir.

Ve kezâlik milh-i seķankûr ve bezr-i circîr şufretü’l-beyđ üzere elekten geçirilir.

Ve kezâlik müceffef düyûk huşyesi bir mişli seķankûr milhi ile küllü yevmin ikişer dirhem şûrb olunur.

Ve kezâlik bezr-i circîr ve bezr-i fücl ve bezr-i biţîh her birinden birer cüz’ aħz ve cem‘ olunup leben-i ĥalîb ile şûrb olunur.

Ve kezâlik ĥabbu’ş-şanevber ve bezr-i kerefs-i cebelî ve erkek geyik merâresi ve ‘ilk-i enbât bu edviyeler veznleri berâber aħz olunup ‘asel ile ĥalt olunur ve ondan bir mişķâl aħz ve şûrb olunur.

302 “Mâ-ı hadîdî” hadîd ma‘deninden tekevvün eden sudur.

303 “Mâ-ı haddâdî” içinde hadîd-i muĥmât söndürülen sudur.

304 Ba‘de hâzâ “tûderic-i aħmer” ve “tûderic-i ebyad” diye tefsiri gelir.

305 Taħb ile olan nüşhada “mühendî” bedeline “mühvi” vâķi‘ olmuştur.

Ve kezâlik şekâkul ve bezr-i circîr ve tûderîcân ve zencebîl ve dâr-ı fül-fül her birinden ikişer dirhem ve lisân-ı ‘aşâfir ve edmiğa-i ‘aşâfir ve kündür her birinden birer dirhem aḥz olunup dühn-i nârecîl ile lett olunur ve ‘asel ve fânîz ile ma‘cûn kılınıp isti‘mâl olunur.

Ve ifrât üzere berd işâbetinden ḥâdiş olan noḡşân-ı bâha ma‘cûn-ı ḥurf ‘âkırkarḥâ ile saḡy olunsa cidden nefî olur.

Ve kezâlik çāvşîr üç dirhem aḥz olunup içinde merzencûş ṭabḥ olunan sudan bir ūḡıyye su ile idâfe olunup üç gün miḡdârı saḡy olunur.

Ve kezâlik zencebîl üç cüz’, dâr-ı fülful üç cüz’, ‘asel ile ma‘cûn kılınıp mâ-ı ḥârr ile bir mişḡâl saḡy olunur.

Ve kezâlik bezr-i helyûn ve şeşḡâl ya‘nî şeşḡâkul ve zencebîl beşer beşer ve tûderîc-i aḡmer ve tûderîc-i ebyaḡ ve behmen-i aḡmer ü ebyaḡ üçer üçer ve bezr-i raṭbe ve bezr-i fücl ve bezr-i circîr ve bezr-i encüre her birinden ikişer dirhem, isḡîl-i meşvî ve seḡankûr sûresi üçer üçer, elsinetü’l-‘aşâfir iki dirhem, sükker kırk dirhem ve şerbet-i vâhidesi dört dirhem; tılâ ile üç gün miḡdârı saḡy olunur ve ta‘âmları bâhî kılınıp:

Ve Kezâlik Bizim Muḡteramız ve Muḡtârımız Olan Bu Devâ Dahi Cidden Nâfi‘dir, O Devâ Budur: Ḥiftîl, bezr-i circîr, ḡâḡule, bezrû’l-cezr, lisân-ı ‘aşâfir, kirm-dâne her birinden birer cüz’, bûzidân, fülful her birinden üçer cüz’, misk sūdüs cüz’, ḡabb-ı şanevberü’ş-şıḡâr dühnü ile lett olunup ‘asel ile ma‘cûn kılınıp isti‘mâl olunur.

Devâ-i Şedîdetü’l-Ḳuvve: ‘Asel, belâdur, ‘asel-i naḡl, semn-i baḡar vezneri berâber aḥz olunup kaynatılır ba‘dehu şârib taḡammülü miḡdâr nebîz ile şürb eder ve onun nefî ‘acîb olur.

Ve Ḥarâret-i Şedîde-i Müfritası Olmayan Edviye-i Ceyyidedendir: Ḥulbe, temr ma‘an ṭabḡla inḡâc olunur ve ba‘dehu içinden temr aḥz olunup tecfif olunur ve temr-i müceffef daḡḡ olunup ‘asel ile ma‘cûn kılınıp ve şerbet-i vâhidesi bir cillevze olur ve üzerine nebîz şürb olunur.

Ve kezâlik ḡabbetü’l-ḡadrâ nışf rıṭl ve temr bir rıṭl aḥz olunup bir rıṭl koyun sütüyle ikisi ma‘an daḡḡ olunup münakḡa‘ı aḥz ve üzerine sütü şürb olunur ya‘nî ba‘de’d-daḡḡ o medḡûkun ḡacmi tenâvül ve sütü üzerine şürb olunur.

Ve Ma'cûnu'l-Lübûb Edviye-i Ceyyidedendir, Nüşhası Budur: Levz, bunduğ-ı muğaşşer, fustuğ, nârecil-i muğaşşer-i maħkûk, levz-i şanevber, ħabb-ı fülful, ħabb-ı zelem, ħabbe-i ħadrâ veznleri berâber, nâr-müşk, dâr-ı fülful, zencebîl her birinden onar cüz' veyâhüd kalîlen ekşer cem'ân dağğ olunup fânîz-i Şehrî ile ma'cûn kılınır ve şerbet-i vâhidesi beyda miğdârı olup her gün isti'mâl olunur.

Şerc³⁰⁶ ve Ünşeyâna ve Kâdîb ve 'Âneye Olan Kağûrât ve Mesûhât Beyânındadır: 'Âkırkarĥâ yarım dirhem aĥz olunup zanbağ-ı tîb³⁰⁷ ile ħalt olunur ve ba'dı kerre dahi ona ferfiyün ve misk ħalt olunup onunla kağûb ve 'icân ve mâ yelîhimâ³⁰⁸ tedhîn olunur veyâhüd 'âkırkarĥâ aĥz olunup me'ĥûzun nişfî kadar misk ile ħalt olunduktan sonra o mecmû'dan bir mişkâl aĥz olunup dühn-i zanbağtan bir mişkâl içinde idâfe olunup isti'mâl olunur.

Ve kezâlik ħardal dühnü râzîkî ile ve kezâlik bezr-i encüre dühn-i râzîkî ile isti'mâl olunur. Ve kezâlik ħiltüt dühn-i zanbağ ile mesûh-ı kavî olur. Ve kezâlik bezr-i mâzeryün dühn-i ħârr ile ve kezâlik bûrağ 'asel-i muşaffâ ile ve merâretü's-sevr 'asel-i muşaffâ ile isti'mâl olunur.

Devâ-i Ceyyid: Başağ-ı nercesten bir şey'-i yeşir dühn-i zanbağ ile aĥz olunup onun ile delk olunur veyâhüd ħabbu'n-nîl ve 'âkırkarĥâ veznleri berâber aĥz olunup dühn ile isti'mâl olunur veyâhüd mîvîzec dühn-i ħârr ile isti'mâl olunur. Kezâlik ħiltüt 'asel ile ve kezâlik su'd kündür ile mesh olunur.

Ve kezâlik kañuriyün ve zift ve o kayrûfî ki dühn-i süsen ve dühn-i ħîrî ve şem' ve maştakî ve su'd bu mezkûrlardan ittiĥâz olunur, onun ile zeker ve zekerin ħavâlîsi tîlâ olunur.

Ve ħuğun bâbında zîkr olunan edhânın bu bâbda menfa'ati 'acîbe olur merûĥan isti'mâl olunur ise ħuşuşan ħabb-ı kuñn dühnünün ve ħâşşaten dühn-i su'dun nef'i ziyâde olur. Ve bu bâbda şaĥm-ı esed şedîdü'l-kuvvat olur.

Mesûh-ı Ceyyid ve Cidden Kavî Olur Rûfûs'un Muĥtârı ki Onun Nüşhası Budur: Mürr, kibrît-i ġayr-i muţfâ, ħabb-ı kırtım her birinden birer dirahmî, 'âkırkarĥâ iki übûlûs, fülful-i esved otuz ħabbe, kirm-dâne yirmi

306 "Şerc" ħalka-i dübür dâhilinde bir 'aşabenin ismidir.

307 "Zanbağ-ı tîb" ile yâsemîn-i ebyağ murâd eder.

308 [Arapça yazmalarda وما يليهما olan ibare, tercümede وما واليهما şeklinde!]

habbe; bu mecmûc başal-ı ‘unşuldan bir dirahmî ile nâcimen dağğ olunur ve ‘alâ-hıyâlihi dağğ olunur ise³⁰⁹ ecved olur ve ba‘dehu kayrütîyle halğ olunup ‘asel şihanında olunca kadar sağğ olunup kaçana ve ‘icâna onunla mesh olunur. Ve kaçıbde hıltit mün‘iz ve müheyyicdir ve eger [423a] hıltitin harâret-i şedidesinden havf olunur ise dühn-i benefşecde halğ ve idâfe olunur.

el-Ĥamûlât: Onlardan biri o ĥamûledir ki şaĥm-ı bağ ve ĥabbu’l-kuĥn ve ‘âkırkarĥâ ve dühn-i nârecil ile iĥtimâl olunur. Ve ba‘dılar dediler ki şaĥm-ı ĥımârdan şiyâfe ittiĥâz olunup iĥtimâl olunsa onun te’sîr-i ‘cibi olur ve kezâlik zıkrı mürû eden merûĥ-ı zift dahi iĥtimâl olunsa nefi olur.

Ammâ Ĥuĥne: Bu bâbda nâfi‘ olan ĥuĥne merak-ı rû‘ûs ve merak-ı firâĥ ma‘a-şufreti’l-beyd ve kibâş-ı da’n ĥuşyu aĥz olunup ĥuĥne ittiĥâz olunur ve o ĥuĥne ceyyide olur eger ĥuĥne-i sâureye halğ olunur ise ve dimâğı ve bedeni taĥviyede dahi menfa‘ati olur.

Ve onların edĥânı elye ve dühnü’l-ceyz ve şırec ve semn-i baĥar ve dühn-i fustuğ ve bunduğ ve dühn-i nârecil ve dühn-i maĥleb olur ve dühn-i ĥabbu’l-kuĥn cidden ‘acib olur. Ve maĥrûr olanlara dühn-i ĥasek ve dühn-i ĥaşĥâş ve dühn-i ĥabbu’l-ka’ ve ĥabb-ı bitîl ve bu mişlliler nâfi‘dir.

Bu Bizim Muĥtârımız Olan Ĥuĥne Sıfatıdır: Rû‘ûs ve firâĥ muĥâş ile ve bûzidân ve şekâkül ile leylan tennûrda eidden taĥĥ olunduktan sonra ondan bir cüz’ aĥz olunup üzerine semn ve leben her birinden yarımşar cüz’, dühn-i maĥleb, dühn-i nârecil her birinden şülüs-i sübûc ve seĥankur ve đabb külyelerinin şaĥmından mevcûd olduĥu miĥdâr aĥz olunup o meĥûz edviye-i mezkûreye ebâzîr meşâbesinde kılınır ve bunlar meĥûz-ı evvelden bir cüz’ üzerine ilĥâ olunur.

Ĥuĥne-i Ceyyide: Ĥasek-ı tarî beş cirm, ĥulbe bir keff, lift bezri bir keff, bezr-i circîr ve bezr-i cezr³¹⁰ ve bezr-i helyün ve nuĥâ-ı teys ve ĥuşye-i merđûdası ve dimâğı; bu mezkûrların üzerine iki rıtl su ve iki rıtl leben-i ĥalîb şabb olunur ve ĥılzât ‘ârîğ olunca kadar taĥĥ olunur ve ondan dört ũkıyye aĥz olunup dühn-i buğmdan bir ũkıyye ile iĥtikân olunur ve üç gün ‘ale’r-rîĥ teberrûzden sonra o iĥtikân tekrâr olunur.

309 Ya‘nî olduĥu üzere yalnız dağğ olunur ise.

310 [Hamidiyede sehven “cezr” yerine “circîr” tekrarlanmış!]

Huḳne-i Uḫrâ: Bir elye aḫz olunup şerḥ olunur ve şerḥaları arasına nişf dirhem cünd-i bîdeste-i meshûḳ 'ale's-seviyye vaḍ olunup o elye bir şey-i şaḳîlin tahtına üç gün miḳdârı vaḍ olunur ve ba'dehu elye ḳaṭ olunup eritilir, vedeki aḫz olunup ḫıfz olunur ve ba'dehu o vedekten bir sükerrece semn-i baḳardan nişf üḳıyye ve mâ-ı kürrâstan nişf sükerrece ve ṭabḫ-i ḫulbeden nişf sükerrece aḫz ve o mecmûc ile 'aşran ihtikân olunur: Onun geceden üç sâ'ate varınca ḳadar teshîni zuhûr eder ve nevm katında dahi o ihtikân tecdîd olunup üzerine uyur ve üç gün miḳdârı bu vech üzere ihtikân eder. *Zıkr olunan huḳne ṭab' ile olan nüshada mezkûrdur.*

Huḳne-i Ḳaviyye: Da'nın başı ve huşyesinden üç veyâḫûd dört ve elyeden bir ḳıṭ'a ve hımmaş. Onlar tennûrda ṭabḫ olunup suyu ve dühnü ṭabḫ-ı şedîdden sonra aḫz olunup üzerine cevz ve ḫabbe-i ḫadrâ dühni ilḳâ olunur ve seḳankûr şahmından bir şey dahi kılınıp ihtikân olunur. Ve âḫer huḳneler anḳrâbâdinde zıkr olur.

Aḡdiye-i Şırfe: Onların aḡdiyeleḫi erkek ve semiz laḫm-ı cedyden mütteḫaz olan ḡidâlardır ve koyun eti ve hımmaş ve başal olur velâkin o laḫm kavrulmaya, zîrâ kavrulmuş laḫmda taḳviye ve kesret-i ḡidâ olmaz, ḳaly onlardan taḳviye-i laḫmî men' eder.

Ve muḡammeyât³¹¹ ne ḳadar mürrî ile tahmîd olunur ise ceyyid olur. Ve kezâlık decâc ve firâḫ-ı müsemmine ve huşuşan encudâniyyât ve beyḍ-ı nîm-birişt huşuşan dar*1 sînî ile ve fülful ve ḫavlencân ve seḳankûr milḫiyle mübezzer ola. Ve beyḍ-ı semek ve laḫm-ı semek-i ḫârr ve eger 'alîlin berdi dahi var ise onlar zencebîl ve fülful ve dâr-ı fülful ve ḳaranfûl ve dâr-ı şînî mişlîliler ile mütevbelle ve muḳavvâ kılınırlar,

Aḡdiye-i şırfe-i nâfi'adandır liftiyye ve kernebiye ve cezriyye ve onlar laḫm-ı cezûr³¹² ile ittiḫâz oluna; eger o laḫmın ṭabḫı ceyyid olur ise nâfi' olur.

311 **Kezâ fi'l-Ḳāmûsi.** Bu maḳâma mnâsib olan ṭa'âm ṭabḫ olunan ṭancerenin aḡzını ṭîn ile sıvayıp ṭabḫ olunan ṭa'âmdan 'ibâret olmaktadır. Ve kezâlık "muḡmemât" nüshasının ma'nâsı dahi zıkr olunan ma'nâdır, zîrâ ḡemâ'at ma'nâsındadır.

312 "Cezr" havuç; "cezûr" boḡazlanmak için ittiḫâz olunan deve.

Ve o ğıdâlar dahi nâfî' dir ki onda edmiġa-i 'aşâfîr ve ġamâm ve semn ve leben ve kezâlik herâyis ve cevzâbât ve kebülüyyât ya'ni 'aşâyid.³¹³ *Tabla olan nüshada "kibât" vâkıf olmuştur.* Ve kezâlik erüzz ma'a'l-leben ve koyun sütüyle lahm ki buķülünde helyün ve circîr ve kürrâş ve ġarşef ve ġaşşaten na'nâ' ola ve o ġıdâ cidden ev'ıye-i men'ıye taķııye edip ev'ıye iş-timâl-ı şedîd ile men'ıye müşt Emil olur ve şehvet müşt edde olur.

Ve ġandekükâ ve ġulbe dahi o ġıdâlardandır ve o cevzâbe dahi onlardan-
dır ki semîd raġîfleriyle ve leben ve mâ-ı nârecîl ile o cevzâbe ittiġâz oluna.

Ve etġbâ dediler ki 'aşâfîri ekl edip üzerine su yerine leben şürbü mu'tâd olan kimsenin âleti münteşire ve men'si keşir olmaktan zâil olmaz veyâġüd başal semn ile kavrulur ġattâ ihmirâr gelip teherrî edince ġadar ve üzerine yumurta kırılır.

Ve ammâ ġurâka ve ġarâret ile ġadis olan ġarf-ı bâh aşġabının aġdi-
yesi mâst ve leben ve semek-i meşvî ve ġarr ve bittîġ ve ġıyâr ve kıssâ
ve ġar' ve fevâkih-i raşbe ve buķül-i raşbenin küllisi ġattâ ġass ve ġattâ
baġlatu'l-ġamķâ bezri onların men'ilerin ziyâde eder ve beyâd-ı beyġin
onlara nef'i keşir olur, men'ilerini iksâr eder. Ve ġayvânâtm dimâġları ve
miġâġı ve seretânât-ı nehriyyeler dahi o aġdiyedendir.

Edviyeye Müşâbih Olan Aġdiye-i Mâhiyyelerdir: Onların birisi budur
ki bir rıtl leben aġz olunur ve üzerine terencebinden mu'tedilîn için kırk dir-
hem ilkâ olunup ġuşûret 'arıġa olunca ġadar taġġ olunup ondan küllü yev-
min bir ġadeġ miġdârı şürb olunur ve maġrûr olanlara mu'tedil ġıdâ olur.

Ve mebrûdîne vâcib olur ki on dirhem dâr-ı şîni şedîden saġķ olunup
ve bir rıtl lebene ġalt olunup o leben taġrîk ve ġadġada oluna ve 'ale'r-
rîķ bir ġadeġ şürb oluna veyâġüd ta'am üzere su yerine şürb olunup şürb-i
mâ terk oluna ve ġuşuşan tenâvül eylediġi ġıdâ tayâġic ve şaġm-ı da'n ola
ve bu vech üzere leben-i mürebbâ-ı mezkûru şürb berdi ve yübsü olanlara
cem'ân nâfî' olur.

Ve yine ġıdâ-i devâııye-i bâhiyyeden olur, bir kûzu dolduracak miġdârı
leben ve kezâlik bir kûz dolusu dühn-i fustuk aġz olunup ġalt olunduktan
sonra o mecmû'un ġülüşü kalınca ġadar taġġ olunur ve şerbet-i vâġidesi iki
mil'aķa olup ġudveten şarâbdan bir şey' ile isti'mâl olunur.

Ve kezâlik fânîz bir rıtl ve ʿaşîr-i başal bir rıtl ve leben-i hâlîb bir rıtl bu mezkûrlar cemʿ olunup gîlzat ve huşûret gelince kadar taḫḫ olunur, küllî bükretin ondan birer ûkıyye aḫz olunur.

Ve kezâlik hımmaşın esved-i kibârından aḫz olunup mâ-ı circîr içinde kalîlen nemâ gelince kadar nakç olunur ve bʿdehu zılda tecfif olunup fânîz ile saḫḫ ve maʿcûn kılınır ve şerbet-i vâhidesi cevz miḫdârıdır, şabâhla istiʿmâl olunur ve bunduḫa miḫdârı dahi ʿindeʼn-nevm istiʿmâl olunur ve üzerine bir kadeḫ şûrb olunur ve o hımmaş-ı esved-i kibâr mâ-ı ḫasekte nakç olunup yine içinde mâ-ı ḫasek olan bir viḫâyede şemste terbiye olunup külle-mâ ceffe saḫy olursa ve baʿdehu taḫn olunup ḫıfz olunduktan sonra vaḫt-i ḫacette ondan leben-i hâlîb ve fânîz ile aḫsâ ittiḫâz olursa menfaʿati olur.

Ve kezâlik üç rıtl leben-i hâlîb aḫz olunup üzerine yarım rıtl terencebîn ve yarım rıtl ḫabbetü'l-ḫadrâ medḫûkaten ilkâ olunup kaynatılır ve baʿdehu nâʿimen karıştırılır ve taşfiye olunur ve muşaffâdan yarım rıtl aḫz olunup üzerine yarım ûkıyye ḫavlencân ilkâ olunup istimrâ miḫdârı eyyâmen ondan saḫy olunur ve onun menfaʿat-i ʿacîbesi görölür.

Ve kezâlik mâ-ı başal ve bir miḫli ʿasel aḫz olunup mâ-ı başal zâil ve ʿasel bâkî olunca kadar taḫḫ olunur; şerbet-i [423b] vâhidesi bir milʿaḫa veyâḫûd iki milʿaḫa olur, ʿindeʼn-nevm mâ-ı ḫârr ile saḫy olunur.

Ve kezâlik daḫḫ aḫz olunup mâ-ı ʿazb ile ḫalt ve ḫaşv gibi kılındıktan sonra ʿaşr-ı âked ile ʿaşr olunur ve ʿaşîri leben-i hâlîb ve o lebenin nişfi kadar mâ-ı nârecîl ile taḫḫ olunur ve şaḫm-ı batt ile tedsîm olunur ve ondan herîse gibi bir nesne ittiḫâz olunur.

Ve kezâlik şufretü'l-beydden nîm-birişt ittiḫâz olunup üzerine ḫiltît ve milḫ-i seḫankûr neşr olunur ve onun teʿşîri kavî olur huşûşan ḫammâm ʿaḫabinde istiʿmâl oluna ve dühn-i yâsemîn ve dühn-i süsen ile delk oluna.

Ve kezâlik şufretü'l-beyd aḫz olunup meḫḫûzun baʿdı eczâsı baʿdı âḫere ḫarb olunur ve eger o şufret ile beyâd dahi olur ise câiz olur ve baʿdeʿd-ḫarb onun üzerine rubuʿu miḫdârı başal-ı medḫûk ʿuşâresi ilkâ olunur ve nîm-birişt kılınup emlâḫ ve ebâzîrden bir şeyle teḫassî olunur.

Ve kezâlik cezr yaʿnî havuḫ aḫz ve daḫḫ olunur ve başal dahi aḫz ve daḫḫ olunur ve şelcem dahi aḫz ve daḫḫ olunur ve o medḫûklar bâkılâ ve

hımmaş ve ʿasel ile lahm-ı raḥş-ı ceyyid ile taḥḥ olunup ebāzīr-i ḥārre ile mübezzer kılınır.

Ve kezālik hımmaş ve bākılā ve lūbiyā aḥz olunup mādde naḳ olunur ve baʿdehu lahm-ı ḍaʿn lahm-ı ṭayāḥīc kaṭc olunduḡu gibi kaṭc olunup o lahm şāf³¹⁴ ve ḥubūb dahi şāf kılınır ve her şāfın üzerine seḳanḳūr milḥi ve miḳdār-ı ḳalīl ḥiltūt ve dār-ı şīnī ve ḳaranfūl keşīren saçılır ve onların üzerine dahi ʿaşāfir ve ḥamām edmiḡaları saçılır ve bu bir şāf olur ve bākīleri dahi bu minvāl üzere kılınıp müteʿaddid şāflar ittiḥāz olunur ve ḳıṭaʿ-ı laḥmdan ittiḥāz olunan şāf ḥubūbdan mütteḥāz olanlardan aḡlaḡ kılınır ve o laḥmların üzerlerine mā-ı cezr veyāḥūd mādan bir şey şabb olunup ondan muḡammāt³¹⁵ ittiḥāz olunur.

Ve kezālik otuz reʿs ʿuşfürenin dimāḡı aḥz olunur, zücācdan bir üskür-rüce yaʿnī taḃaḳ içinde terk olunur māiyyeti zāile olsun için ve birbiriyle karışıp münʿacin olsun için ve üzerine māʿiz külāsının o şaḡmı ilḳā olunur ki sâʿat-i zebḥte aḥz olunmuş ola ve ḳaranfūl ve fūlfül ve zencebīl ile mübezzer kılınır ve ondan bünduḳalar ittiḥāz olunup kubeyl-i cimāʿda vāḥiden baʿde uḡrā o benādīḳ ekl olunur.

ʿUcce-i Ceyyide Li'l-Muḡannif: Elli reʿs ʿaşāfir ve ḥamāmātın edmiḡası aḥz olunur, ʿaşāfir beydātında yirmi ʿaded beydanın şufreti ve ḍaʿnın lahm-ı medḳūḳu ve maṭbūḥunun şedīden ʿaşr olunmakla meḥūz olan suyundan bir ḳaşʿa ve başal-ı maʿşürdan meḥūz miyāhtan üç ūḳıyye ve mā-ı circirden beş ūḳıyye ve milḥ ve tevābil-i ḥārreden miḳdār-ı ḥācet ve semnden elli dirhem aḥz olunup bu mecmūʿdan ʿucce ittiḥāz olunur ve o ʿucce ekl olunup üzerine miḳdār-ı ḥadm şarāb-ı reyḥānī-i ḳavī ve ḥalāvete māil şarāb şürb olunur.

Onlara Muvāfiḳ Helvā: Ḥabbu'ş-şanevberi'n-naḳī iki cüzʿ, bezr-i circīr ve bezr-i biṭṭīḥ her birinden birer cüzʿ. Bu mezkūrlar semn ile kavrulup ve üzerine miḳdār-ı yesīr fūlfül ve dār-ı şīnī ilḳā olunur ve üzerine miḳdār-ı kifāye ʿasel tarḥ olunup ḥelvā ittiḥāz olunur.

314 “Şāf” muṭallā maʿnāsıdır yaʿnī o lahm ve o ḥubūb ḳıṭaʿa ḳıṭaʿa kılınıp zikri āfi edviye ile ṭlā olunur.

315 “Muḡammāt” o ṭaʿāmdir ki kapaḡı sıvanan ḳıdr içinde taḃḥ olunur.

Âher: Hımmaş aḥz olunup suda naḳḳ olunur veyāhūd mā-ı circırde veyāhūd mā-ı ḥasekte müntefih olunca ḳadar naḳḳ olunur ve baḳdehu semn-ı baḳar ile ḥafifen ve bilā-ihrākin ḳaly olunur ve baḳdehu ḥabbu's-ṣaneveri's-şıḡār dahi o miḳdār aḥz olunup onun tezbiri gibi tezbir olunduktan sonra üzerine ma'cün olacak miḳdār 'asel ilḳā olunup miḳdār-ı ḳalil maṣtakī ile ve dār-ı şinī ile ḥalt olunur ve ref' olunup ḥelvā taḳṭī'ci gibi taḳṭī'ci olunur.

Âher: Taḫḫ ile 'asel taḡlîz olunup ḥabbu's-ṣaneveri'l-kibār bezr-ü'l-cezr, dār-ı fülful, şeḳākul, dār-ı şinī, bezr-i circır neṣr olunup cüvārişen mişālinde bir ḥelvā ittiḥāz olunur; eger bezr-i cezr ve bezr-i circır kerih görürse bedeline ḥebbe-i ḥadrā ve miḳdār-ı ḳalil misk kılınır.

Ve Onların Eşribeleri: Eşribe-i ḥulve ve zebībiyye olur ki şādıḳu'l-ḥalāvet ola ve ḡılzati olan eşribenin küllisi onlara muvāfiḳ olur.

Ve Onlara Muvāfiḳ Şarābın Şifatı Budur: Circır, şelcem, tîn. Bunlar su ile taḫḫ olunur ve baḳdehu taşfiye olunup ve zebīb-i naḳṭ-i muşāffā dahi aḥz olunup mütesāviyetü'l-miḳdār cem'an ḥalt olunur ve fānîz ile ḥalāveti ziyāde kılınıp idrāk edince ḳadar terk olunur.

Muşannifin Terkiḫ-i Şarāb-ı Âheri: Hasek, circır, cevz, şelcem aḥz olunur ve taḫḫ-ı şedid ile suda taḫḫ olunur ve suyu taşfiye olunup sudan her bir cüz'e südüs cüz'ün rubu'ı miḳdār fānîz ve sükkef-i aḫmer ve rubu'ı südüs cüz' tîn-i Büstî ve nişf südüs cüz' zebīb-i Taḫḫ, ḥulv-ı ceyyid ve sübüc cüz'ün südüsü nārecil-i medḳūḳ aḥz ve cem' ve vaḳt-i idrāke ḳadar nebḫ ve terk olunur.

Şarāb-ı Âher Li'l-Muşannif: 'Aşir-i 'ineb aḥz olunur ve miḳdār-ı meḥḫuzun her on mennine bu devādan şülüş menn katılır ve katılacak devā budur: Bezr-i circır, büzidān, şelcem, bezr-i helyün, lisān-ı 'aşāfir, ḥabb-ı fülful, luḳbe-i berberiyye, bezr-i cezr, behmenān veznleri berāber aḥz ve saḫḳ olunup ve meshūḳu bir şurre içine vaḳḳ olunup şarr-ı müsterḫī ile şarr olunur ve 'aşir-i meḥḫuzun cübbü³¹⁶ için vaḳḳ olunur ve küllü vaḳtin taḫḫ olunur.

Şarāb-ı Âher: Havuç ve incir mā-ı keşirde taḫḫ olunup baḳde't-taşfiye mā-ı muşāffā içre menzū'u'l-acem zebīb taḫḫ olunur ve baḳde't-taşfiye üzerine fānîz ilḳā ve terk olunur ḡaleyān edince ḳadar. Ve mā-ı ḥadidī ve içinde ḥadid itfā olunan su muḳavvilerdir.

On İkinci Faşl Şehvetin Kesreti Beyânındadır

Eger şehveti keşir olanların bedeninde kuvvet ve demeviyet olup ve mizâcında dahi şihhat ve sinninde şebâb olup bâha kudret ve bilâ-isti'kâbı da'fin kuvvet-i cimâri kavviyye ise o mişlli keşret-i şehveti kesr için tedbire iştiğâl vâcib olmaz, zîrâ o mişlli şehveti kesrde mizâca vehn ve kuvveti inhâk olur, ma'a-hâzâ o ihân ve inhâki muqteği şiddet ve darüret-i mevcüde değıldir.

Ve ma'lûm ola ki menînin tevellüdü kalbi ve bedeni muqavvî olur ve kıllit-i tevellüdü bunu müfsid ve zikri ve fikri muç'ifedir. Ve eger onların bedenlerine taħalhul gelip sühûlet-i 'arâk 'arığ olur ise riyâdet-i isti'dâdi³¹⁷ isti'mâl ederler ve mümkün ise mâ-ı bârid ile iğtisâl ederler. Ve şehveti keşire olanların şehvetlerini kesr-i hâcet o vaqt olur ki o keşretin sebebi harâret ve ruţubetten onlarda olan ifrât-ı imtilâ ola. Ve istifrag ile o keşret ta'dil olunur.

Ve ba'dı kerre keşret-i şehvetin sebebi menînin hiddeti veyâhüd menînin keşreti olup o keşret bedenin da'fına ve ev'iyenin kuvveti hasebiyle her ne kadar bedenin gıdâya hâceti var ise dahi mâdde-i meniyi kendiye cezbine muqârin olur ve ekser-i hâldê bu sebep bi-hasebi'l-hilka a'çdaları kuvvet ve da'fda muhtelif olanlarda olur ve o cezb ile bedenine hiffet gelir veyâhüd bedenden ev'iyenin mâdde-i meniyi cezbi ev'iyeye-i menide hikke ve büşür olmakla olur.

Ve bedenden ev'iyeye-i menînin meyâddi cezbi nisvânlarda dahi olur, fem-i rahimlerinde hikke olduktâ onların şehvet-i cimâ'ları sâkine ve hâdiye olmaz veyâhüd keşret-i şehvet nefhin keşreti hasebiyle olur onun için bilâ-îlâmin 'arığ olan qarâkırdan in'âz-ı şedid hâdis olur.

Ve sevdâ aşhâbında in'âz-ı şedid olur.

Ve ricâlin şehvetleri büldân ve ehviye ve fuşül-i bâridelerde olur, zîrâ berd onların kuvvetlerini cem' eder ve nisânın ahvâli dıdd üzere olur, zîrâ nisvânın kuvvetleri hâmidde ve menîleri cidden câmide olur ve harâret onları teşhîn ve menîlerini işâre eder. Ve zahr üzere nevm dahi mün'izattan [424a] olur.

el-‘Alâmât: Şihhat-i beden ‘alâmâtı ve kezâlik imtilâ-i beden ‘alâmâtı sana hafî olan nesnelere değıldir.

Ve hiddet-i menî ‘alâmeti menînin serî'an ma'a-hiddetin ve hurqatin hurücu ve bevde hurqatin hudûsu ve da'fin ona tâbi' olduğu olur.

317 “Riyâdet-i isti'dâdi” o riyâdetdir ki mu'aleceden muqaddem isti'mâl olunur beden ilâci kabûl eyesin için; onun zikri mürür eyledi.

Ve yalnız keşret-i menî ile şehvetin keşretinin 'alâmeti ahvâl-i kuvvetten ve keşret-i demden şey²-i mu'teber olmadığı olur.

Ve ba'dı kerre da'f-ı bedeni olanlarda dahi menî keşir olur ve o du'âfâda ihtilâm tevâtür eder ve hüruc eden menîde keşret olur ve bedenleri da'if olur.

Ve hikke 'alâmeti cimâ'ın vuqû'unda şehvetin ziyâde olduğu olur.

Ve ba'dı kerre şehvet keşire olur velâkin mâ olmaz ve cimâ'dan elem hâdiş olur.

Ve nefha 'alâmâtı şiddet-i in'âz olur ve ağdiye-i nâfiha tenâvülünün tekaddümü dahi ona 'alâmet olur ve sevđāvî mizâc-ı müneffih dahi ona 'alâmet olur.

el-'İlâc: Ahlât-ı harrenin imtilâsından olan keşret-i şehvetin 'ilacı faşd ve gıdayı tahfif ve tenâvül-i müberridât olur.

Ve imtilâ-i ra'bdan olan keşret-i şehvetin 'ilacı hârr olan müceffifât-ı menîyi edviye-i bâhiyye ile ma'an isti'mâl olur, zîrâ o müceffifât edviyeyi ev'iyeye işâl eder ve onları biz irâd eyleyiriz.

Ve menînin hiddetiyle hâdiş keşret-i şehvetin 'ilacı ahlâtı ta'dil ve tebrîd ile olur, hass ve baklatu'l-hamkâ ve bezr-i baklatu'l-hamkâ ve hindebâ ve kar ve kıssâ ve fevâkih ve küzbere-i ra'be tenâvül etmekle ve nîlüfer ve tuhlub mişlîlerle tadmi'd etmekle ve edhân-ı bârîde ve çaşabu'r-ra'ib uşâresi ve kâfür ile şürben ve tılâen ahlât ta'dil ve tebrîd olunur ve zahrına şafâyihi-i üsrub va'dı ile ve mâ-ı bârîd şürbüyle ve kettândan veyâhüd kettâna müşâbih nesneden müttehâz olan firâş üzere nevm ile ta'dil ve tebrîd olunur; onların gıdaları 'ades ve baklatu'l-hamkâ kılınır ve hağmı kavî olanlar karış-i bu'ünla tağdiye olunur.

Ve menînin keşret-i tevellüdünden olanlara onların dahi mu'aleceleri bizim zikr eylediğimiz eşyâlar ile ev'iyeye-i menîyi tebrîd olur.

Ve hikke ve büşürdan olanların mu'aleceleri faşd ve mādde-i hāddeyi ishâl ve mizâcî ta'dil ve a'liyye-i müberride-i mezkûre olur ve ba'dı kerre muhaddirâta ve benc ve şevkerân mişlîler ile tılâ olunmağa hâcet olur ve mâ-ı bârîdde cidden istinkâf olunur.

Ve müneffihâtın olanlarda eger harâret-i şedide var ise harâret-i müneffihayı ta'fi'e edince kadar müberridât isti'mâl olunur veyâhüd o müceffifât isti'mâl olunur ki onun tecfifi ta'hîl-i riyâh kuvvesiyle ola eger o riyâh bürüdet-i şedide ile olur ise ve eger 'alîl sevđāvî ise onların sevđaları istifrag olunur.

Bārid Olan Menīyi Müceffif Edviyelerdir: ‘Ades ve mā-ı ‘ades huşūşan şehdānecele maṭbūh olan mā-ı ‘ades her ne kadar şehdānec hārr ise ve nīlūfer ve küzbere ve baḳlatu’l-ḥamkā bezri ve ḳaşabu’r-raṭb ‘uşāresi ve şedīdū’l-ḥumūdat olan mā-ı dūğ ve daḳıḳ-i bellūṭ ve ḥall ve şehdānec ve bezri ḥass ve ba’dı kerre bezr istikṣār olursa bāhi ḳaṭ’ eder ve zeyt menīyi min-beyni’l-edhān taḳlīl eder ve onların taḍmīdi tuḫlub ile olur ve şevkerānım ḥaşīşi ve benc ve onlar mişlīler ünşeyāna ve maḳ‘adeye vaḍ’ olunur ve kezālik isfidāc-ı mağsūl ve mürdāsenc ve ḳaymūliyā ve ḥall ile telṭīh olunur.

Mürekkeb-i Müberrid Devādir: Bezr-i ḥass ve bezr-i benc ve bezr-i ḥiyār ve hindebā bezri ve bezr-i ḳaṭūnā-ı ḡayr-i medḳūḳ ve küzbere-i yābise ve nīlūfer-i müceffef cümleten ‘ale’s-seviyye daḳḳ olunur lākin bezr-i ḳaṭūnā daḳḳ olunmaz ve onlardan sefūf ittihāz olunur. Ve mücerribūn tecrībe eyledikleri eşyādandır ki ḥāfiyen meşy şehvet-i cīmāı isḳāṭ eder.

Hāre Olan Müceffifāt-ı Menī Beyānındadır: Maḳlūvv ve ḡayr-i maḳlūvv şūnīz, bezr-i şibt ve bezr-i sezāb ve bezr-i fencengūşt ve fūzenec ve ferbiyūn ve ḥandeḳūḳā ve ḥizā ve merv-i ‘byad ve kemmūn-i Kirmānī. Ve mürekkebāttan kemmūnī cidden menīyi tefcīf eder ve eḡer maḥrūr tenāvül eder ise ḥall ile saḳy olunur.

Mürekkeb-i Ceyyid: Muḳāşşer ve maḳlūvv [şanevber ve muḳ] her birinden onar dirhem, cūllenār, verd her birinden beşer dirhem, bezr-i sezāb yedi dirhem, bezr-i fencengūşt beşer dirhem. Bu edviyeler daḳḳ olunup elekten geçirilir ve şanevberden maṭlūb olan edviye-i sāireyi ‘udv[a] iṣāl olur ve şanevber ḳaly olunur ḳaly ḥasebiyle bāḥa olan me‘ūnet ve ḳuvveti münkesirolsunıçin.³¹⁸

Ve kezālik bezr-i fencengūşt,³¹⁹ bezr-i şibt üç dirhem, bezr-i ḥass, bezr-i baḳlatu’l-ḥamkā her birinden dörder dirhem, ma-i ‘ades ile şūrb olunur.

Ve kezālik bezr-i sezāb ve cūnd-i bīdester ve bezr-i benc veznleri berāber aḥz olunur ve şerbet-i vāḥidesi birer dirhemdir, şarāb-ı memzūcla şūrb olunur.

318 Bu kelām su‘āl-i muḳadderi def‘dir. Taḳrīr-i su‘āl budur ki şanevber menīyi taḳviye eder, bu maḳāmda maṭlūb menīyi kesr olmakla devā-i mezkūrun aḥlāṭına şanevber idḥāl olunmak cāiz olmaz. Ve taḳrīr-i cevāb budur ki şanevberin taḳviye ḳuvveti ḳaly ile kesr olunur ve menfa‘at-i maṭlūbesi edviye-i sāireyi mevḍife iṣāl olur.

319 [Arapça ve tercüme nüshalarda “bezr-i fencengūşt” yer almaz, bir istinsah hatası olarak ilave edilmiş!]

Ve kezâlik bezr-i sezâb bir dirhem, enîsûn bir dirhem dağk olunup elekten geçirilir ve şerbet-i vâhidesi iki dirhem olur; mâ-ı bârid veyâ şarâb-ı memzûcla şürb olunur.

Ve kezâlik sūsen kökü iki dirhem, bezr-i sezâb üç dirhem, cūllenâr beş dirhem. Bu mezkûrlar cem' olunup mecmû'dan iki dirhem kadar mâ-ı dūğla şürb olunur.

Ve kezâhk bezr-i hass üç buçuk dirhem, bezr-i sezâb iki buçuk dirhem; onlardan iki dirhem miqdârı sikencebîn ile sağy olunur.

Ve kezâlik bezr-i sezâb ve bezr-i fencengüşt her birinden birer dirhem, cūllenâr iki dirhem. Bu mecmû' şerbet-i vâhîde olur.

Ve bu dahi mürekkeb-i hârrıdır: Kaşab-ı yâbisin aşlı ve habağ-ı cebelî ve mürr her birinden ikişer dirhem, üferbiyûn yarım dirhem, bezr-i sezâb ve hizâ ve fencengüşt ve merzencüş her birinden birer dirhem. Bu mezkûrlar cem' olunup şerbet-i vâhidesi yarım dirhem kılınır.

Ve kezâlik huşa'l-kele demekle marûf nebâtın aşlı ve bezr-i şehdâ nec-i berri her birinden sekizer mişkâl,³²⁰ bezr-i fencengüşt-i muhammaş iki mişkâl; bu cümleden şerbet-i vâhîde bir mişkâl olur, şarâb-ı esved-i kâbid ile şürb olunur, etîbbâ bu devâyı medh eylediler.

On Üçüncü Faşl Menî ve Mezî ve Vedî Bu Ruṭûbetlerin Kesret-i Dürürü Beyânındadır

Zıkr olunan keşrete³²¹ sebep menîde olur veyâhüd ev'ıye-i menîde veyâhüd külyede olur veyâhüd menînin 'adale-i hâfızasında olur. Ve menîde olan sebep kılet-i cimâc hasebiyle menînin keşreti olur veyâhd sebep müvellidât-ı menîyi keşret-i tenâvül olur.

320 [Hamidiye'de "mişkâl" den önce sehven bir de "dirhem" ilave edilmiş: "dirhem, mişkâl"]

321 Kaḏîbde üç mecrâ vardır: Biri bevl ve vedî mecrâsıdır, kaçan bevl hareket eylese meşâne raqabesinde olan ğudde mün'aşire olup vedî tesmiye olunan onun lüzûceti ruṭûbeti hurûc edip mecrâyı taḥliye eder, o sebebden bevl'in sahcından mecrâ emîn olur. Ve ikinci mecrâ menî mecrâsıdır. Ve üçüncü mecrâ mezî mecrâsıdır, mecrâ-yı mezî menî mecrâsının fevkindedir, kaçan şehvet hareket eylese meşâne 'aḳabinde olan ğudde mün'aşire olur ve ondan hurûc eden mezî ruṭûbeti tahtında menî mecrâsını terṭib edip menî serî'an ve sühûlet üzere hurûc eder ve tül-i müddet ile müteğayyir olmaz ve selîmen raḥime vâsıl ve veled ḥâşıl olur ve üç mecrâ hurûca qarîb maḥallde müctemî'a olur.

Ve kaçan menî keşret hasebiyle ev'iyesinde guşşa ihdâs eylese menîyi def' için ev'ie-i menî harekete muhtâc olup hareket eder ve teğalluş edip ev'ie-i menî üzere mundamme olur ve bu inđimâm fağlin medfa'ı olan mecārînin infitâhına mü'eddî olur veyâhüd menî rik'kati hasebiyle ev'iyenin inđimâmı katında tereşşuğ eder sâir rak'ka olanların tereşşuğu gibi veyâhüd menîde hiddet ve harâfet olmakla ev'ieyi lez' eder ve tab'at o menîyi def'e muhtâc olur.

Ammâ ev'ie-i menîde olan sebep-i dürür sū-i mizâc hasebiyle ev'ie-i mäsikesinin da'fı olur veyâhüd kuvvet-i dâfi'asının şiddet-i kuvveti olur veyâhüd emrâd-ı âliyyeden teşennüc ve temeddüd mişlli ev'iede emrâd olup harekât-ı münkereye muğtarre olmakla kuvvet-i dâfi'ayı tahrik edip dürür-ı menîye mü'eddî olur, zîrâ menînin hurucu ev'iede olan ezâyı def' eder kay'-ı mi'de ezâsını def' eylediği gibi ne kadar o ezâ ta'âmın gayri ise. Ve'l-hâşıl teşennücün kendisi ve her 'âşır zerrâktır. Ve ma'fûm ola ki ev'ie-i menînin teşennücü menîyi isâle eder ve 'adal-i ma'adenin teşennücü habistir, zîrâ ma'ade 'adali habs için ma'hlûktur. Ve 'adal-i ev'ie 'aşr için ma'hlûktur ya'nî her 'adalenin teşennücü mâ-hu-lika lehini devâm üzere eder veyâhüd ev'ie istirhâ hasebiyle dürüra sebep olur ev'ie-i müsterhiye menîyi imsâkten 'acize olur ve mecārînin ittisâ'ı hasebiyle dahi dürür olur.

Ammâ 'adal-i hâfızada olan sebep dahi teşennüc veyâhüd istirhâ olur.

Ammâ külyede olan sebep budur ki ba'dı kerre külye şahmına zevebân 'arıd olur şehvetin şiddeti hasebiyle veyâhüd keşret-i cimâ'la. Ve keşret üzere cimâ' edenlerden ba'del-bevl o [424b] zevebânı olan menî keşret üzere huruc eder ve onun şiyâbına ta'alluk eder ve bu dürür redidir, bedeni inhâk eder.

Ammâ keşret-i dürür mebdâi sebebiyle olur ise onun şâhibinin cimâ'ı keşretle tefekkür ve hadîs-i cimâ'ı istimâ'la olur veyâhüd kendi mişllinin eylediği cimâ' kendiyeye 'arđ olunur ve kendi tab'ında dahi şehvet olmakla a'đâ-i menî o fi'le hareket-i da'ife ile hareket edip mezîsini iħrâc eder veyâhüd hareket-i kaviiye ile hareket edip menîsini inzâl eder.

Ve nisâyaya dahi imzâ keşiren vâki' olur fem-i raħimlerinden istirhâ ve ev'ie-i menîlerinin da'fı hasebiyle.

Zıkr Olunan Esbâbdan Hâdis Dürür-ı Menî

°Alâmâtı Beyânındadır

Eger sebab-i dürür keşret-i menî ise keşret-i cimâ° ile ona naqs ve da°f fârî olmaz lâkin beden da°f ve ev°iye-i menî kavıyye olur ise o mişlli kim-
senin cimâ° eyledikte menîsi keşiren hürüc eder ve menîsi müstevî ve mü-
teşâbihü'l-eczâ° olur velâkin onun cimâ°ma da°f tâbi° olur.

Ve dürüra sebab rikkat-i menî olur ise ona hürüc eden menînin rikkatini müşâhede delâlet eder.

Ve hiddet ve harâfet sebebiyle olanlara hürüc-ı menî katında o keyfiy-
yetleri ihsâs delâlet eder ve onların bevlinde ba°dı kerre hürkat olur ve levni
şufrete dârib olur. Ve o dürüra hiddet ve harâfeti fâ°il olan esbâb-ı sâlife ve
a°diye ve harekât dahi delâlet eder.

Ve âlatta olan sebab-i dürür eger mâsikenin da°fı olur ise onun menîsi
bilâ-in°âzın dürür eder ve kezâlik âlatta istirhâ° var ise onun dahi menîsi
bilâ-in°âzın inzâl olur.

Ammâ teşennüc sebebiyle olan dürür ma°a-in°âzın olur ve kuvvet-i dâ-
fi°anın şiddeti ile olan dürür dahi in°âz ile olur. Ve bundan mâ°adâ istirhâ°
ve teşennücden her birinin °alâmetleri vardır.

el-Mu°âlecât: Onların gıdaları taklîl ve mevâddı istifrâg olunur ve menî-
yi müceffif olan bizim zıkr eylediğimiz edviyeler isti°mâl olunur.

Ammâ rikkat-i menîyi ta°dil için kabû ve teşhîni olan edviyeler mücej-
fifât ile ma°hlûtan isti°mâl olunur ve cemî°an o edviyeler bundan a°dem se-
nin ma°lûmun oldu. Ve beha°ta ve herîse gıdaları dahi mu°allızât-ı mezkûr-
dan olur.

Ammâ kuvve-i mâsikeyi takviye senin ma°lûmun olan mu°abbıdât-ı
ma°rûfeyi şürben ve ıllâen isti°mâlle olunur.

Ammâ kuvve-i dâfi°anın kuvvetini teskîn müberridât ve mu°addirât-ı
yesîre ile olur ve na°nâ° taglîz-i menî ve takviye-i a°dâda devâ-i fâdil olur,
onunla a°dâ kuvvet bulup menîyi dabı eder ve kütüb-i kavimde biraz mü-
rekkebât yazılmıştır ki onlar dürüru habs ederler diye medh ederler. Ve ben
havf ederim ki onların hâbis-i dürürdür diye yazdıkları mürekkebât menîyi
ziyâde eyleye.

On Dördüncü Faşl Keşret-i İhtilâm ve Esbâbı ve ‘İlâcâtı Beyânındadır

Keşret-i ihtilâmın esbâbı esbâb-ı dürür olur ve kezâlik menînin hareketi olur. Ve ba‘dı kerre menî ancak nevm katında hareket eder huşûsan ‘ale’l-ka‘fâ nevmde ziyâde hareket eder. Ve bizim ‘illetini beyândan fâriğ olduğumuz mişli hâlde nevmden ihtilâm hâdis olur.

Ve keşret-i ihtilâmın ‘ilâcı keşret-i dürür ‘ilâcı olur ve zahra üsrüb şafâ-yihini şedd etmeğin keşret-i ihtilâmı izâlede te’sîr-i ‘acîbî olur velâkin o şafâ-yih-ı meşdüde ba‘dı kerre külyeye muğırre olur, pes vâcib olur ki üsrüb şedd olundukta külyeye dahi mürâ‘at oluna ve kezâlik ferş-i müberrede üzere ve varağ-ı hilâf üzere uyumak dahi nâfi‘dir.

On Beşinci Faşl Menînin ‘İlleti ve Hayt Mişalinde Hurûcu Beyânındadır

Esbâb-ı dürürün a‘dâdı bu ‘illetin hudûsuna esbâb olur. Ve ta‘ab ve riya‘det aşhâbında bu ‘illet keşirü’l-yükü olur. Ve bunun mu‘âlecesi bâh mu‘âlecesi olur ve menînin mütehayyitan hurûcunun ‘ilâcı murattıbat isti‘mâli olur.

On Altıncı Faşl Cimâ‘ın Fîli ve Terki Muğır Olan ‘İlletin Beyânındadır

Bu mişli ‘illeti olan kimselere vâcib olur ki mi‘delerini taqviyeye ve hadmlarını icâdeye ikbâl eyleyip o mişli menfâ‘atleri olup bâbu’l-mi‘dede zikr olunan meşrûbât ve ağdiye ve atlıye isti‘mâllerine ikbâl eyleyeler, zîrâ onları isti‘mâl eden kimseler cimâ‘-ı mezkûrun mağarratını ve da‘fını tedârük ederler ve edviye-i kalbiyye dahi isti‘mâl eyleyeler ve a‘dâu’l-bâh üzere menîyi naqs eden zamân-ı âfide bizi mzikr edeceğimiz edviye-i müberri-deyi dahi isti‘mâl eyleyeler ve menîye müdâdde olan müberriğât dahi şürb eyleyeler ve mefârişinde ve merühâtında feryâfismüs³²² aşhâbının isti‘mâl eyledikleri nesnelere dahi isti‘mâl eyleyeler ve menîyi müvellid olan eşya-yı hecr ve terk ederler ve dâimâ e‘âlî-i beden riya‘detini isti‘mâl eyleyeler,

taḫtâb ḍarḫı ve şavlecân ve ref-i hıçâre la'ibleri ile mülâ'abe eyleyeler ve taḫlîl-i cimâ'da tederrüc eyleyeler. Kaçan evvel-i leylede cimâ' ederlerse bir gün veyâhûd iki gün sonra ola leyleden vaḫt-i nevme ḫadar veyâhûd ba'de'n-nevme cimâ'ı teḫîr ederler ve bu ešnâda ğıdâyı ıslâh ederler ve 'aḫtîb-i cimâ'da nevm ederler ve ba'dehu birkaç eyyâm cimâ'ın terkinde terdüc ederler ve terklerini teşâğul ile ve lehv ile ederler. Ve onlarm ḍa'flarını tedârük eden ağdiyeden olur ḫubz-ı ceyyid-i naḫî mağmüsen bi'ş-şarâb tenâvül eylemek.

On Yedinci Faşl İstikşâr-ı Cimâ' Edenleri Cimâ'ın İdrâr ve İḫfâflarının Tedbîrleri Beyânındadır

Ve cimâ'ı iḫşâr edenleri keşret-i cimâ' idrâf eder ve başarına ve ḫavâssına ve riyesine ve 'aşabına ḍararı olur ve ra'ş'e ihdâs eder. Ve vâcib olur ki o mişlli kimsenin teşhîn ve tertîbine iştiğâl oluna ve ḫâl-i müteḫaddimde ḫalilen tenâvül eylediği ağdiye-i ceyyidenin keşiri ile tağdiye oluna ve ḫammâmât ve 'ıtr ve tedşîr ve nevm ve tevdi' ve melâhî-i muḫribe ile tefrîh olunur ve ḍan ve baḫar sûtleri ḫuvveti takviye ve in'âşa şedîdü'l-me'ûnet olur eger istimrâ edeceği miḫdâr 'ale'r-rîḫ tenâvül edip üzerlerine nevm ederler ise. Ve onlara vâcib olur ki riyâdete-i isti'dâdi istimâl eyleyeler. Ve kaçan onlar meşrûdîüş ve devâu'l-misk ma'at-tertib istimâl eyleseler ḫuvvetini in'âş eder.

Ve eger başarında ḍa'f olursa onun sebebi dimâğ olur ve vâcib olur ki başını müdâvemet üzere dühn-i benefşec ile tedhîn eyleye ve o dühn ile isti'âf eyleye veyâhûd kulaklarına taḫtîr eyleye ve mâ-ı 'azbe duḫül eyleyip su içinde gözünü açsın.

Ve eger keşretten ra'ş'e ḫâdiş oldu ise eger mevâdd raḫbe ve keşire ise şaḫm-ı ḫanzal ile ve ḫıssâ-i ḫumâr ve ḫanḫuriyûn ile o mâdde ishâl olunur ve ba'de'l-ishâl a'şâba merûḫât-ı ḫaviyye ile mu'âlece oluna ve o merûḫâtta misk ve 'anber ve bân ve dühn-i ḫušt ve nârdîn ve süsen ve dühn-i su'd ve maḫleb ve dühn-i übhül ve ḫabḫı olan edhân-ı ḫârrenin küllîsininden birer nesne kılınır.

Ve eger o ra'ş'e bilâ-mâddetin ise merûḫât ra'ş'e ile mu'âlece olunur. Ve eger ona ri'de 'ârıda ise ona mâ-ı merzencüş içinde taḫammülü miḫdârı çâvşîr saḫı olunur.

On Sekizinci Faşl Fetriyâfîsimûs³²³ ve Bilâ-Şehvet Keşret-i İn'âz Beyânındadır

Ve tevâtür-i kađîbin³²⁴ keşretine sebep-i qarîb a'đâ-i cimâc nâhiyesinde rîh-i ğalîzin keşreti olur ve bu sebebin keşretine dahi sebep kağîbde olan aşab-ı müceffefeyi nâfîh olan nesne olur veyâhüd nefîh ona ve ev'kiye-i menîye ona şerâyinden vârid olur veyâhüd mecmûc-ı emreyn olur. Ve bu rîhin mâddesi ruţûbet-i keşîre ve fâ'ili ħarâret-i kalble olur. Ve zîkr olunan mâdde ev'kiye-i menîde veyâhüd sâir mevâğic-i tevellüdünde râsiĥa ve şâbite olur veyâhüd ğayr-i râsiĥa olur ve keyfe mâ kâne o rîhin sebât ve kuvveti bürüdeti [425a] ĥasebiyle olur veyâhüd ve ğılağı ĥasebiyle olur.

Ve mâddi ve fâ'ilî olan esbâba ve esbâb-ı âliyyeye mu'în olur kağîbin cildesinde ve ĥavâlisinde mânîc-i tahallül/olan tekâşüf veyâhüd kağîbe müteceh olan 'urûĥ evfâhının ittisâc-ı.

Ve bu ĥâlet-i fetriyâfîsimûs³²⁵ ĥaĥvını şedd edenlere keşîren 'arığ olur ve bir müddet cimâc-ı ĥeor ve terk edenlere dahi 'arığ olur, zîrâ o müddette menî ve rîh bi-kuvvetin ĥareket eder ve o ĥareket ba'đı kerre o illetin ĥudûşuna mü'eddî olur.

Ve bu esbâbın cem'îsine esbâb-ı mütekaddime mu'îne olur, ağdiye-i ĥârre-i ĥirriŧe veyâhüd nâfiĥa olan ĥummaş ve 'ineb ve muĥĥ-ı beyđ gibi. Ve circîr iki emri câmîc olur, hem ĥâr-ı ĥirriŧ ve hem nâfiĥ olur. Ve o ğıda dahi mu'în olur ki onun bi'l-ĥâşşa menîyi tevlîdi olur şarâb-ı ĥadış gibi.

Veyâhüd in'âzın sebebi onun şâhibinin ĥâlâtından olur nevm 'ale'l-kaŧa gibi, zîrâ o ĥâlde menî zevebân edip rîhe istihâle eder veyâhüd o ĥâlet iki ĥaĥvı menâĥik ve 'amâyim³²⁶ ile şedd etmekle olur, zîrâ şedd-i mezkûr 'urûĥ evfâhını tevsiŧ eder.

Ammâ ferîsimûsta in'âz müştedd olur, zîrâ ferîsimûsta esbâb-ı mezkûre-i ĥaviyye ve in'âz-ı şedîde vü ĥaviyye ve bilâ-şehvetin kağîbde tevâtür

323 "Ferîsimûs" nüşĥa.

324 "Tevâtür-i kağîb" zekerin kıyâmıdır. Ve eger tevâtür şedîd olur ise ona ferîsimûs derler.

325 "ĥâlet-i fetriyâfîsimûs" idâfet iledir.

326 "Amâyim"den murâd destârdır ki başa sarılmak için ittihâz olunur, o destârı ĥaĥvına muĥkem şedd eylese zîkr olunan ĥâlet 'ârıda olur.

olur ve kaçā-i hācet olmaz³²⁷ ve kaçā-i hācetten sonra dahi tevettürü bâkī olur.

Ve baʿdı kerre dahi kaçāb nemāyı aḥz edip büyür ve uzar, ona mevādd-ı keşirenin inşibābı ḥasebiyle. Ve bu ʿilletin ekşer-i esbābı ḥarr olur.

Ve ferisīmūs fi'l-aşl bir şüretin ismi idi, o şüret kâimü'z-zeker taşvîr olunup bir kavm onunla mülāʿabe ederler idi, bu ʿillet aşhābının dahi zikri kâim olmakla o şüretin ismi bu ʿillet aşhābına istiʿāre ve naql olundu.

Ve kaçan bu maraḍa muʿālece olunmasa baʿdı kerre evʿiye-i menīnin temeddüdüne bâʿiṣ olur ve evʿiyede verem-i ḥarrı dahi ḥādīṣ olup kıttāl olur.

el-ʿAlāmāt: Bu maḳāma gelince kaçādar senin aḥz eylediğin uşûle mürācaʿat ile bu ʿilletin ekşer-i aşnāfı ʿalāmātına sen vākıf ve muṭṭalīʿ olursun.

Ve maʿlûm ola ki eger rīḥ nefis-i kaçābde tevellüd ederse o maḳāmda kaçābde iḥtilāc-ı müteḳaddim keşir olur ve kaçābde iḥtilāc-ı mezkûr olmaz ise kaçābde rīḥ şerāyīnden ve evʿiye-i menīden ṣāyire ve cāiye olduğuna delālet eder.

el-İlāc: Tevettür-i dāimin ʿilacı meşrûbāt ve atlıyeden bizim zikr eylediklerimizden mevānīʿ-ı nefis olanların istiʿmālī olurr.

Ammā o tevātür ferisīmūs meblağma bâliğ olur ise onun ʿilācının kânunu kayʿ ile ve faşd ile istifrag olur ve elbette ishāl ile istifrag cāiz olmaz, zīrā ḥavf olunur ki ishāle mevādd fevkten münḥadire ola ve o inḥidār muḍırr olmakla emr olunur ki aʿḍā-i ʿāliyelerinde ʿalīl riyādet eyleye taḳṭāb laʿibi ile ve sāir aʿḍā-i ʿāliyye maḥşûş riyādet eyleye ve terk-i cimāʿ ede. Terk-i cimāʿ maḍarratından başka bir ḍarar-ı kavī ḥādīṣ olur ise defʿ-i ḍarūret miḳḍarı cimāʿ eder. Ve o ʿalīl mesken ve meʿvāsını ve firāşını tebrīd eder, verdiyye ve ḥilāfīyye nesnelere ve zikri mürür eden atlıye ve ḳaviyyü't-tebrīd ḳayrūṭiyāt gibi nesnelere ve ʿāne üzere şafāyih-i üsrüb istiʿmāl eder ve meşrûbāt-ı müberrede ve nīlüfer ve kāfūr ve ḥass mişllilerde ğinā-i keşir vardır. Ve bu ešnāda ve rīḥin māddesi taḳlīl oldukta ḥalīḳ ve lāyik olur ki bilā-teshīnin şedīdin mülāṭṭifāt istiʿmāl oluna, neṭülāt, bâbunciyye ve fencengüşt ve o mişlliler gibi neṭül mevādd ḥasm ve kaç olunduktan sonra istiʿmāl oluna ve o vaḳt şarāb-ı ebyaḍ-ı raḳīḳ şürb oluna. Ve vācib olur ki cimāʿ aslā terk oluna ve cimāʿda fikr ve şehveti muḥarrık olan nesne

327 Yaʿnī kaçā-i hācet vākıf olsa dahi tevātür mündefʿa olmaz.

terk oluna. Lâkin ferîsîmûs bizim zikrimiz üzere terk-i cimâc hasebiyle ʿârîd ise onun ʿilâcî cimâc olur. Ve o ʿillet aşhâbı ʿades ve ʿades mecrâsına cârî olan nesnelere tenâvül eylesin ve humûdât tenâvülünü ikşâr eylemesin, zîrâ humûdât baʿdî kerre nefh eder.

On Dokuzuncu Faşl ʿİzyavt Bâbında Kelâmdır

ʿİzyavt³²⁸ bir ʿillettir ki onun şâhibi kaçan cimâc eylese inzâl katında ziblîni ilķâ eder ve o kimse maķʿadesine mâlik olmaz. Ve onun ekşer-i aşhâbında cidden şebaķ olur ve onlara lezzet cidden keşîr olur ve onların taħallül-i ervâhları hasebiyle cidden istîrhâları olur ve ekşerînin ebdânları müterehhil olur.

Ve onların tedbîrleri budur: Onlara vâcib olur ki kâbîda ve ʿadali muķav-
viye olan merâhim ve admide istîmâl eyleyeler, dühn-i nârdîn hâşşaten ve
dühn-i serv ve dühn-i übhül misllileri istîmâl eyleyeler.

Merhem-i Ceyyid: Dühn-i sefercel, dühn-i hîmnâ ahz olunur, kehrübâ ve
akâķiyâ ve süsen-i yâbis ve hîmnâ saħk olup mecmûʿdan merhem ittîhâz
olunup dâimâ ʿadal-i maķʿade üzere o merhem istîmâl olunur.

Ve ħamûlât-ı ħâbise ittîhâz ve istîmâl olunur ħuşûşan ʿindeʿl-cimâc
taħammül olunur, meselâ râmîk ve ʿafs ve kûndür ve cüllenârdan şiyâfe it-
tîhâz olunup ihtîmâl olunur. Ve kezâlik edhân-ı kâbîda dahi ihtîmâl olunur.

Ve bu bâbda baʿdîlar dediler ki onların taġdiyelerinde ve tedbîr-i aġ-
diyelerinde ve telîfînde icâde olunur. Pes onların zîkr eyledikleri icâde-i
mezķürenin bu bâbda medġali yoktur ve eger icâdeden murâdları onlara
kâbîda eţîme itʿâm olunur demek ise kelâmları şaġîh olur. Ve kezâlik o
baʿdîların emr eyledikleri ħuķne-i desime-i mübberridenin bu bâbda benim
reʿyim üzere fâide ve medġali yoktur belki bu ʿilletin muʿalecesinde bizim
zîkr eylediklerimize ʿinâyet oluna ve kezâlik ħiddet-i menîlerinin kesrine
ve ķulûb ve edmiġalarını taķviyeye ʿinâyet oluna.

328 عذیوط “uşfûr” vezninde ve kezâlik “cirzevn” vezninde; عذوط “inved” vezninde
üçü dahi تَيْتَاء [teytâ] maʿnâsındadır. تَيْتَاء [teytâ] o kimseye derler ki cimâc katında
ġades eyleye yaʿnî ziblîni ilķâ eyleye veyâġud ķableʿl-îlâc inzâl eyleye, kezâ fiʿl-
Ķâmûs.

Yirminci Faşl Übne Beyânındadır

Fi'l-ḥaḳıka übne³²⁹ illeti livāta olunmağa mu'tādı olan kimselere 'arıd olur. Ve o illetin mâhiyyeti budur ki onun aşhâbının şehvet-i keşîre-i vehmiyyesi ve menî-i ğayr-i müteḥarrik-i keşîri olur ve ḳalbi ve âletinin intişârı da'if olur ve o da'if ba'dı kerre halkî ve aslî olur veyâhüd fi'l-aşl cimâ'a itiyâdı var iken sonradan da'if 'arıd olur ve her hâlde o kimse cimâ'ı iştihâ eder velâkin cimâ'dan 'aciz olur veyâhüd kudret-i vâhiye vü da'ife ile cimâ'a ḳâdir olur ve iki kimse beyninde vâḳı'a olan mücâma'atı rü'yete o kimse iştihâ eder ve o mücâma'at eden kimsenin biri kendi olmağı ziyâde iştihâ eder ve o mücâma'atı rü'yetinde onun şehvet-i sâkinesi hareket ve şehvet-i müteḥarrike ile cimâ'-ı mezkûr vukûfunda o illet şâhibinden dahi inzâl hâdiş olur veyâhüd o cimâ'ı rü'yet ile inzâl olmaz ~~velâkin 'âfîlin~~ âletinin kuvveti nühüd ve kıyâm ve şehvetini ḳadâya ḳâdir olup o vâkte kendide âḫere cimâ'a iktidâr olur.

Pes o illetin aşhâbı iki fırka olurlar: Bir ferîḳın şehveti cimâ'-ı mezkûru rü'yetten nühüd ve hareket edip **lezzet-i inzâl** kendiyi ğaşy ve ihâta eder ve o inzâl gerek ise kendi fi'linde olsun gerek ise kendi fi'linin medḫali olmasın.³³⁰ Ve ferîḳ-ı âḫerde o mu'âmelede inzâl olmaz belki kendiyeye beyne'l-işneyn cimâ'ı rü'yetten kuvvet gelip o kuvvet ile âḫere cimâ' eyledikte inzâl vâḳi' olur.

Ve bi'l-cümle übne illeti nefsin sukûtu ve tab'ın taḫannüsü ve 'âdetin redâyeti ve mizâcın ünsevî olduğundan ibârettir. Ve ba'dılarının a'ḳdâları zükürân ya'nî me'bûn olmayan erlerin a'ḳdâlarından ecmel olur.

Ve ma'lûm ola ki bu mezkûrlardan mâ-'adâ bu bâbda irâd olunan makâlât bi'l-cümle bâtıldır ve onların maraḳları vehmîdir, maraḳ-ı tab'î deĝildir, pes bu maraḳ-ı vehmîye mu'âleceye taşaddî edenler echel-i nâstandır. Ve eger onlara ilâcın nef'i olur ise ğumûm ve cû' ve seher ve ḫabs ve ḳarb gibi şehveti kesr eden eşyâlar olur.

329 "Übne" 'ayb ma'nâsınadır; "me'bûn" evvel veyâhüd ikinci bâbdan ism-i mef'ûldür, mazinne ve müttehem ma'nâsma ḫayrda ve şerrde istimâl olunur; muḳlak zikr olunup **هُوَ مَأْبُونٌ** denilse şerr ile müttehemdir ve ma'yûbdur demek murâd olunur, kezâ f'efhem mine'l-*Ḳâmûs*.

330 Ya'nî mef'ûl gerek ise kendi olsun ve gerek ise fâ'il ve mef'ûl ğayri olup mücerred nazar ile keşreti olan şehvet ve menî-i sâkineleri hareket etmekle hareket eylesin.

Ve ba'dılar zāhib oldular ki übneye sebep budur ki қаđıbe vārid olan ʿaşab-ı [425b] ḥassās қаđıbde iki şuʿbeye müteşāʿibe olur, bir şuʿbesi daķıka ve şuʿbe-i uḥrāsı ḡalīza olur ve şuʿbe-i daķıka aşl-ı қаđıbe muttaşıla ve şuʿbe-i ḡalīzası kemereye müttecıhe olur ve daķıķ olan şuʿbenin ḥıssi қаліл olmakla şedīden ḥakke muḥtāc olur ḥattā şehveti ḥakk-ı şedīd ile iḥsās eyledikte āleti münteşir olup mücāmaʿata қадір olur. Ve baʿdın bu kelāmı bir şeydir ki baʿd gibi olur, muʿtemed olan evvelā zıkr eylediğimizdir.

Ve bir kavmin ḥikāyesi istimāʿ olundu ki onların dānişten ḥazrı vardır ve şınāʿat-i ḥabīse-i mezkūrede dahi medḥalleri vardır ve onların bu fiʿlleri bir cemāʿatin minvāl-i mezkūr üzere ḥikāyet ve қаşasları ile teşāduķ eyledi.

Yirmi Birinci Faşl Ḥunşā Beyānındadır

Ve baʿdı ḥunşāda erkek ve dişi ʿudvlarından biri dahi olmaz ve baʿdı ḥunşāda ikisinin ʿudvları dahi mevcūd olur ve onlardan baʿdılarının iki ʿudvlarının biri aḥfā ve adʿaf veyāḥūd ḥafı ve āḥeri onun ḥilāfı üzere olur ve baʿdı āḥerin iki ʿudvları kuvvet ve daʿfā ʿaleʿ s-seviyye olur.³³¹ Ve bana bālīg oldu ki ḥunşanın baʿdı dahi vardır ki hem fāil ve hem dahi meʿūl olur, iki āletin her birini işr māl eder ve bu ḥaberi ben қаліlen taşdıķ edirim. Ve çok kerre ḥunşanın ʿudv-ı aḥfāsını қаʿ edip cirāḥatine tedbīr ile muʿālece olunur.

Yirmi İkinci Faşl Nisvānın Қubülünü Tađyıķ ve Teshīnleri Bābında Nāf Olan Tedābīri Etıbbānın Nāsa Taʿlīm Eyledikleri ve O Mevdḥe Müteʿallik Olan Umūrda Keff-i Lisān ve Tecfif-i Қalem Lāzım İken Ḥilāf-ı Edeb Ḥareket Edip O Bābda Kendilerini ve Қalemlerini Ter-zebān Eyledikleri Maʿziresidir ki Beyān Olunur

Ṭabībe taʿzīm-i zeker ve tađyıķ-i қubül ve telzīz-i ünşāda tekellüm ʿār olmaz, zīrā taʿzīm ve tađyıķ-i mezkūrların her birisi ile nesle tevaşşul olu-

331 Muşannifin bu kelāmı kelām-ı fuķahāyı muşaddıķtır, zīrā iki āleti olanların zükūr ve ünüşeti mebalinden maʿlūm olur ve iki āletinden cemīʿan bevl eder ise ḥunşayı müşkil olur ve onun işkālī baʿdeʿl-bülūḡ zāil, kendi cimāʿ eder ise erkek ve āḥer kendiyeye cimāʿ eder ise dişi iʿtibār olunur, ikisi dahi olmaz ise elbette liḫyesi nābit veyāḥūd memesi sākıķ olur.

nur. Ve çok vâkı' olur ki erlerin âleti sâğîre olmakla onun mücâma'atından nisâ telezzüz eylemez hilâf-ı mu'tâdları olmakla ve telezzüz eylemedikçe menîleri dahi nüzûl eylemeyip veled hâşıl olmaz. Ve ba'đı kerre dahi şıgar-ı zeker mer'enin zevcinden teneffürüne bâ'ış olur ve âhere rağbet eder. Ve kezâlik kûbül-i mer'ede dahi müdâyağa olmasa zevcin zevceye ve zevcenin zevce muvâfaqati olmaz ve onların her biri kendiye muvâfaqati olanlarla izdivâc eylemeğe ve istibdâle rağbet eder ikisinde dahi telezzüz hâşıl olmamakla. Ve kezâlik telezzüz-i zâid ile inzâl sür'at ve 'acele eder ve ekşer-i hâlde nisânın inzâli müte'ahhir ve batî' olur ve telezzüz nakış oldukça nisâya kaçâ-i va'ar müyesser olmayıp nesl dahi hâşıl olmaz. Ve kezâlik zevc zevce âletlerinin 'adem-i muvâfaqatları ile zevceye şıba' hâşıl olmayıp zevcenin şeba' ve şehveti bakıye olsa eger o zevcenin gözcüsü yok ise hâcetini kaçâ ve şehvetim teskîn eden kimseye meyl eder veyâhüd nisvândan mahrem ittihâz edip onunla bi'l-müsâbaha şehvetini teskîn eder. Pes bu mefsedeleri def' maşlahatı etubhânın ta'zîm ve ta'dyîk ta'limlerine 'özü-i kavî ve vech-i şerî olur.

Mülezzizātu'r-Ricâl ve'n-Nisâi: Ricâl ve nisâyaya cemî'an lezzet verir feminde hiltî ve kebâbe ahz eden kimsenin ağız suyu ve 'asel-i emlec ve sakmünyâyı ma'cün kılan 'asel ve zencebîl ve fülful ma'a'l-asele. Bu nesnelere ile o âletler tel'tîh olunur huşuşan kağîbin nişf-ı ahîrini tel'tîh ziyâde mülezziz olur ve o edviye ile yalnız kemereyi tel'tîhte keşîr fâide olmaz.

Yirmi Üçüncü Faşl Ta'zîm-i Zeker Eden Nesnelere Beyânındadır

Evvelâ zeker hıraq-ı müsahhine ile delk olunup ba'dehu şuhûm ve edhân-ı harre ile delk olunur ve üzerine elbân şabb olunur huşuşan leben-i da'n şabb olunur ve ba'dehu demi cezb ve lüzûceti ile habs ve düsûmeti ile 'akd eylesin için zift ilzâk olunur ve bu tedbire akşam ve şabah müdâvemem olunur. Kitâb-ı râbî'de tesmîn-i a'đâ bâbında zikri âti tedbîrlerden ilşâk-ı zift keyfiyeti ve tedbîri mü'tâlâ'a olunmakla ta'arrûf olunsun.

Ve mu'azzimât-ı zekerden olur müceffef olan 'alâk ile zekere tîlâ eylemek ve kezâlik harâfîn ile ve hâblâb³³² ile tîlâ eylemek. Ve hablab leblâbin

bir nev'î olur ve onun lebeni olur. Ammâ bâdrûc ile tedbîr bu vech ile olur ki 'alaḡ aḡz olunup bir nârecîl içine vaḡ olunur ki o nârecîlin içinde mâ-ı bâdrûc vardır ve kuruyunca ḡadar bir üsbûc veyâḡûd dahi ziyâde terk olunur ve ba'ḡe'l-cefâf o 'alaḡ aḡz ve saḡḡ olunur ve meshûḡuyla ḡadîb ḡilâ olunur.

Muḡdayyikât-ı Ḳubûl: 'Ud, su'ḡ, râsen, ḡaranfûl, râmik, miḡḡâr-ı ḡalîl misk. Bu mezkûrlar aḡz ve cemî'an saḡḡ olunur ve bir şûfe dahi meysevse-ne ḡams olunduktan sonra o meshûḡ ile şûfe telvîs olunup ḡubûlde ihtimâl olunur.

Ve kezâlik 'afş-ı ficc iki cüz', fiḡâḡ-ı idḡir bir cüz', bu devalar munḡul-i ḡayyikte elenip şarâbla meblûle olan ḡırḡa ile vâḡiden ba'ḡe vâḡidin ihtimâl olunur, zîrâ bu tedbîr bekâreti ic'ade eder.

Ve kezâlik şanevberin ḡısr-ı meḡḡûku dört cüz', şebb iki cüz', su'ḡ bir cüz'. Bu mezkûrlar aḡz olunup şarâb-ı reyḡânide ḡabḡ olunur ve o maḡbûḡ ile ḡıraḡ-ı kettân ıslatılıp ihtimâl olunur. Ve vâcib olur ki o maḡbûḡ meşḡûdetü'r-re's inâ içinde ḡıfz ve vâḡiden ba'ḡe vâḡidetin isti'mâl oluna, cidden ceyyid olur.

Müsaḡḡinât-ı Ḳubûl: Sükk ve misk ve zaferân şarâb-ı reyḡânide kaynatılır ve muḡlâsı bir ḡıḡ'a ḡırḡa-i kettâna iḡirilip isti'mâl olunur. Ve onun ḡubûlü teşḡinden mâ-'adâ râyihâ-i ḡubûlü tatyîb dahi eder. Bu bâbda ḡirm-dâne cidden 'acîb olur Rûfus-ı ḡakîmîn zikr eylediḡi üzere.

İkinci Maḡâle Bâhtan Ḡayri A'ḡâ-i Tenâsülün Aḡvâl-i

Sâiresi Beyânındadır O Dahi Fuşûlü Müştemildir

Evvelki Faşl ḡuşyede ve Muḡâribinde ve Şercde ḡâdiş Evrâm-ı

Ḥarre Beyânındadır

Ve o verem ba'ḡı kerre nefis-i ḡuşyede olur ve ba'ḡı kerre şafnda ya'ni kîsede olur. Ve şafnda olan veremi lems mümkin olur ve şalâbet ve lîni lems ile ve levnini rû'yet ile ma'lûm olur, ammâ ḡuşyede olanların bu aḡvâlini ta'arrûf 'usretli olur ve o vereme ḡâricden cess olunur ve verem dâḡil-i şafnda olur ve aḡvâlî mütebeyyine olmaz. Ve ba'ḡı kerre nefis-i ḡuşye vereminde ḡummâ dahi olur 'uḡv-ı şerîf olup ḡalbe dahi ittişâli olmak ile. Ve ḡok vâḡic olur ki şafn sâḡiḡ olup ba'ḡdehu 'avdet eder ve şafnın suḡûḡunda

yumurtaları mu‘allağa kalır ve ba‘dehu şafn yine nâbit olup mültehim olur ve şafn-i cedîdiden kîs-i cedîd mütehallîk olur velâkin şulb olup kîs-i evvel gibi olmaz. Ve çok vâkı‘ olur ki huşyelere te‘ekkül ‘arîd olup te‘ekkül fâş olmasın için huşyaya ³³³hâcet olur. Ve çok kerre dahi su‘âl ‘arîd olmakla huşye veremleri zâile olur, veremin mâddesi şadra intiķâl eder.

el-Mu‘âlecât: Zîkr olunan verem-i hârr huşyede olur ise vâcib olur ki faşd oluna ve tabî‘ata itlâk oluna huşuşan o itlâk tahtânî isti‘mâl olunan mu‘âlecât ile ola, zîrâ o mişlli veremde hamülât isti‘mâl olunsa nefi ‘azîm olur ve mâddeyi maq‘adeye cezb eder. Ve ba‘dı kerre dahi ırķ-ı yed faşd olunduktan sonra faşd teşniye olunup şafin dahi faşd olunur. Ve vâcib olur ki verem hangi cânibde ise o cânib faşdda mürâ‘at oluna ya‘nî [426a] huşyelerden verem sağ tarafta ise sağ elden ve sağ ayaktan faşd oluna ve sol huşyede ise taraf-ı yesârdan faşd oluna ve eger verem cemî‘an iki huşyede ise ahzı vâcib olduğu miķdâr dem iki cânibden ahz oluna.

Vâcib olur ki onlar gıdâyı tecfif edip lahmı ve lahm mişlli müvellid-i dem olan ağdiyeyi terk eyleyeler ve tedbîr-i lafî ile tedbîr eyleyeler ve evvelâ hâl ve mâ-ı verd ve lu‘âbât-ı bârîde ve uşârât-ı bârîde bir hırkaya içirilip o hırka uğv üzere yağ oluna.

Ve kaçan verem zâman-ı tezeyyüde vâsıl olsa bu dîmâd ve atliye ile dîmâd oluna o dîmâd budur: ‘İnebû ş-şafeb, mâ-ı qar ve mâ-ı kaşab-ı raṭb ḥâşşaten ve mâ-ı hindebâ ve daķıķ-i bâķilâ ve şa‘îr ve za‘ferândan bir şey ve dühn-i verd. Bu mezkûrlar ahz olunup onlardan dîmâd ittiḥâz olunur. Ve kezâlik varaķ-ı kâkûnec, daķıķ-i şa‘îr, daķıķ-i ‘ades ve kezâlik daķıķ-i bâķilâ, varaķ-ı kaşab, dühn-i verd. Ve bizim tecribe eylediğimiz ağmide-dendir: Daķıķ-i bâķilâ, benefsec-i meshûķ veznleri berâber ahz olunup ondan ḥabîşa ittiḥâz ve onunla dîmâd olunur. Eger ḥarâret-i veca‘ ifrâṭ üzere olurlar ise zîkr olunan ağmide aḥlâtına râdi‘ât ḥaḥtına hâcet olur varaķ-ı benc mişlli.

Ve eger onda şalâbetün-mâ var ise veyâḥûd verem cidd ibtidâyı mücâvezet-i beyyine ile tecâvüz eylediyse vâcib olur ki mündicât ile ona tedbîr oluna; derece-i ibtidâyâ mündicâttan aķreb olan daķıķ-i bâķilâ ve bâbûnec ve ḥaṭmî olur, bezr-i kettân lu‘âbıyla ve meypuḥtec ile isti‘mâl olunur. Ve

kezâlik daķık-i şa'ır 'asel ile ve mâ ile isti'mâl olunur. Ve kezâlik varaķ-ı kerneb daķık-i şa'ır ve muħķ-ı beyd ve dühn-i verd ile isti'mâl olunur.

Ve kaķan veremin tezeyyüdü vuķûf edip taħlile ħâcet olsa mücerreb-i ceyyid budur ki menzû'u'l-'acem zebîb ve kemmûn saħķ olunup onlardan tılâ ile³³⁴ dîmâd ittiĥâz oluna veyâĥûd varaķ-ı kerneb ve ħulbe taħķ oluna veyâĥûd daķık-i bâķilâ ve menzû'u'l-'acem olan zebîb-i desim ve kemmûn bu cemîr memzüc şarâbda taħķ olunup tılâ oluna veyâĥûd daķık-i şa'ır aĥsâ-i baķar ile ħâlde naķ' kılındıktan sonra kemmûndan bir şey' ve 'ineb-i şa'leb suyundan bir şey' ile isti'mâl olunur veyâĥûd ĥurmâ çekirdeĝi remâdî ve ĥaţmî veznleri berâber aĥz olunup ħall ile ma'cûn kılınır veyâĥûd kerneb-i remâdî suyu beyâd-ı beyd ile ve şufret-i beyd ile veyâĥûd berrî kıssânın aşlı şarâb-ı 'asel ile veyâĥûd aşlı süsen daķık meshûķan ke'l-merhem veyâĥûd zebîb-i mûnaķķadan beş ve ĥabbetü'l-ĥadrânın meslûķu bir buçuk, kemmûn bir, kerneb dokuz, 'ilk-i şanevber üç; bu mezkûrlar 'asel ile ma'cûn kılınır.

Ve ma'a'l-kurûĥ olan vereme ĥabeş-i fıddâ zeyt içinde taħķ olunup kıvâm ĥâsıl olunca kağar ve üzerine şem' ve râtinec ilķâ olunup ref' olunur. Ve kezâlik 'ilk-i enbât ve uşşak veznleri berâber, dühn-i süsen ve semn-i baķar miķdâr-ı kifâye ve kezâlik aşlı ĥabaķ sevîķ ile ve kezâlik bizim evrâm-ı bârîdede zikr eylediklerimiz.

Ve bu devâ dahi inđâca muĥtâc olan vereme ve verem-i bârîde ve ĥuş-yede olan rîĥe kavî devâdır ve o devâ budur: Ĥımmâş-ı esved, mîvîzec her birinden birer cüz', aķârîb-i muĥraķâ bir cüz'; bu mezkûrlar aĥz olunup dîmâd olunur. Ve dühn-i zanbaķtan miķdâr-ı kalîl ihlile şabb olunmak dahi nâfi' nâfi' olur ĥuşuşan verem-i bârîde ziyâde nâfi'dir. Ve kezâlik fûvvetü's-şıbg ta'lıķi ta'lıķi dahi nâfi'dir.

Ve eger verem dübeyle oldu ise o dübeyle şafn katında fetĥ oluna ve maķ'ade cânibinden fetĥ câiz olmaz, zîrâ o cânibden fetĥ olunsa ba'đı kerne nâşûr-ı redî olur ve belki vâcib olur ki müdâvemem olunup daķık üzere su ile ma'cûn kılınıp vaç' oluna veremin teķayyuhunu men' eylesin için ve âĥir-i ĥâlde ihlile dühn-i zanbaķ ile misk izrâķ olunur ve bu izrâķın ĝayet menfa'ati olur veyâĥûd kirâren ve mirâren dühn-i zanbaķ isti'mâl olunur ve onu isti'mâl 'ilâc-ı kâfi olur.

334 Ya'nî taħķ olmuş şarâb ile.

‘Îlâcu’l-Veremi’l-Bârid Fi’l-Huşye: Ve bu ‘illetin ekşeriyyâ ‘urûdu sū-i kuniyede ve istiskâda olur ve ‘ilâcı verem-i hârrda zıkr olunan mündicât olur. Ve o mündicâttandır daķıķ-i bakılâ ve daķıķ-i hulbe müselles ile. Ve kezâlik kerneb bir kabda, tîn beş ‘aded teherri edince kadar suda onlar tabh olunur ve ba‘dehu onunla dımâd olunur. Ve ondan kavî olur hımmaş daķıķî ve bâkılâ daķıķî ve kemmün ve külye şahmı ve bâbü nec ve iklîl ve şem‘; bu mezkûrlardan merhem ittihâz olunur. Ve kezâlik muķl meypuhtecde izâbe olunup isti‘mâl olunur. Ve ihlîle zanbaķ kerrâtlâ taķtır olunsa nef‘i ‘acîb olur. Ve kezâlik maştaķî ve ‘anzerût ahz olunup tılâ ve zanbaķ içinde naķf olunur ba‘dehu beyda üzere tılâ olunur. Ve dühn-i hırva‘ın huşyeye hâşş evrâmda nef‘ ‘acîbi olur. Ve ihlîle dühn-i zanbaķ ile misk taķtîri ğâyet-i menfa‘ate bâliĝ olur.

Huşyede Olan Verem-i Şulbe ‘Îlac Bu Mezkûrlardır: Tîn, şahm-ı batt her birinden birer cüz², varâķ-ı zeytün, varâķ-ı/serv, uşşak her birinden yarım cüz²; bu edviye tılâ ve semn-i bakâr ile cem‘ olunur. Ve kezâlik kulķuķâr, zûfâ-i raţb, şem‘, dühn-i verd, muħħ-ı saķ-ı iyyel, varâķ-ı ‘ulleyķ veznleri berâber ahz olunup onlardan letûh ittihâz olunur. Ve kezâlik muķl, uşşak ahz olunup müselles içinde hâll olunur, miķdâr-ı kalîl daķıķ-i bakılâ ve dühn ile cem‘ olunur.

‘Îlâc-ı Ceyyid-i Mücerreb: Nuħale ahz ve daķķ olunup elekten geçirildikten hâlî olunmaz hattâ munħul-ı şafîķten ya‘nî sık elekten geçince kadar ve uşşak dahi sikencebîn içinde hâll olunup ikisi ma‘cûn kılınıp ve mevdi‘-i şalâbete o ma‘cûn ilzâķ ve ilşâķ olunur; devâm üzere bu dımâd olundukta her şalâbete nâfi‘ olur. Ve kezâlik şulb için bâbü nec, hulbe, bakıle, semn, ‘aķîdü’l-‘ineb veyâhüd tîn-i müherrâ; bu mezkûrlar ile dımâd olunur. Ve kezâlik nevâtu’t-temri’l-ma‘rûf remâdı iki cüz², haţmî bir cüz², hâll ile saħķ olunup onunla dımâd olunur.

İkinci Faşl ‘Āķünâ ve Ersâţu Beyânındadır

Bu ‘illet nâdiren vâķi‘ olur huşuşan nisâda ender olur. Ve bu ‘illetin mâhiyeti budur ki bu ‘illet şâhibinin ricâlden ise zekesinde ihtilâc olur ve nisânın fem-i raħiminde ihtilâc olur ve ev‘iye-i menîde temeddüd olur ve o temeddüd verem-i hârr hasebiyle olur. Ve eger o veremin def‘ine ‘inâyet

ve icānet olunmasa ev'ıye-i men'iyi hal'a ve istirhāya ve temeddüde mü'eddî olur ve ev'ıye-i menî teşennüc eder ve ba'đılar dediler ki bu sûrette 'alilın batm müntefih olur ve 'araş-ı bārid olur.³³⁵

el-'İlâc: Zıkr olunan marağ için evvel-i zühürunda faşd olunur ve hacāmet ve irsāl-i 'alaş olunur ba'đdehu ishāl olunur ve ishāli khalilen khalilen defe'at ile ve rıfş üzere olursa onun ishāli mā-ı leblāb, hıyārşenber ile ve mā-ı sılş ile olunur ve kezālik mā-ı 'inebü's-şaleb hıyārşenber ile saşy olunur, halezün meraşı ve tab'atı müleyyine eden buşül-i bāride meraşaları ile olur ve o buşül isfanāş ve katarf ve onlara müşābih olan buşüldür. Ve bu huşne ile ihtikān olunur, onun nüşhası budur: Sebistān, iccāş, hatmī, sılş, şırhuşt. Ve o 'illetin atlıye-i müberridesinde cidden mübālağā olunur ve o atlıye a'đā-i cimā' ve zahr üzere vađ olunur hattā şevkerān ve kaymüliyā ve senin ferisimū-is hārrda ve huşye verem-i hārrı bābinda ma'łumun olan ağmidenin küllisi vađ olunur ve nūfer kökünün ve aşl-ı süsenin bu 'illet şāhibine muvāfaşati olur.

Üçüncü Faşl İki Huşyenin ve Kadibin Veca'ı Beyānındadır

O veca' sü²-i mizāc muhtelif-i hārdan ve sü²-i mizāc-ı muhtelif-i bāriden 'arığ olur ve rıh ve veremden ve darbē ve şadmeden dahi 'arığ olur.

el-'Alāmāt: Sü²-i mizācdan olan veca'da temeddüd-i şedid [426b] olmaz ve sü²-i mizāc hiss-i melmes ile ma'łum olur. O mizāc hārr ise onda iltihāb olur ve eger mizāc bārid ise veca'-ı haderī olur ve onun veca'ı keşir olmaz. Veca'-ı rıhıde temeddüd ve intikāl olur ve onda şıkal olmaz ve säir veca'larda o veca'ın sebebi ve 'alāmetleri ile bu dahi ma'łum olur.

el-Mu'alecāt: O mu'alecāt teşhīn-i huşye ve tebrīd-i huşye bāblarında zıkr olunan mu'alecāttır ve huşye veremi 'ilācı ve huşye rıhını taşlil eden mu'alecāttır. Ve eger berdinde şiddet var ise onun 'ilācı dühn-i hırva' içinde ferfiyün hall olunup istı'māl olunmakla olur. Ve eger onda iltihāb ve hurkat müştedde olur ise onun 'ilācı 'uşārāt-ı müberride olur ve onda afyün veyā şevkerān dahi kılınır.

335 *Esbāb* ومن عرض له التشنج من اصحاب هذا العلة وانفتح بطنه وعرق عرقا باردا هو يموت
'Alāmāt li's-Semerqandī.

Ve ammâ şadme ve çarbeden hâdiş olan veca' c' ilâcında vâcib olur ki ondan faşd oluna ve uğva bilâ-kabđın şedidin müberrid ve râdi' olan nesnelere vaç' oluna, zîrâ o müberridin kabđ-ı şedidi olanları mülüm olur belki o müberrid râdi'de telyîn olmak evfağ olur benefşec, nîlüfer, qar' ve o mişlliler gibi. Ve bunlardan sonra lu'âb-ı haţmî ve babadya mişlliler isti'mâl olunur ve kezâlik râfîneç ve mürr mâ-ı bârid ile veyâhüd bezr-i kettân mâ-ı bârid ile ma'cün kılınıp isti'mâl olunur ve semn ve c'ilk-i enbâţ veznleri berâber ağız ve isti'mâl olursa nâfi' olur.

Dördüncü Faş İki Huşyenin c'ızamı Beyânındadır

Ve baçdı kerre huşyeler büyüür ve ona c'ızam c'arığ olur velâkin onun c'ızamı verem tariķi üzere olmaz belki huşb, simen tariķi üzere olur iki şedyelere simen c'arığ olduğu gibi.

el-Mu'âlecât: Ebkâr-ı nevâhid yâ'nî henüz istidâreye bed' eden kız memelerine simen gelmeyip ve tedellî ve sukût eylemesin için isti'mâl olunan edviye-i müberride ile bu c'illete dahi c'ilâc olunur, şevkerân ve benc mişli ile tîlâ olunur ve kuvve-i gâziyeyi id'âf eden nesnelere küllisi ile ve üsrüb eczâlarını birbirine haķk edip ondan hâşıl hukâke mâ-ı küzbere-i raţb ile ve hacere-i misenn ve hacere-i reħâ³³⁶ hukâkeleri ile mu'âlece olunur. Ve bu c'illete nâfi' ve mu'addil olur dühn-ı zanbaķı ihlîle izrâķ eylemek.

Beşinci Faş Huşyelerin İrtifâ'ı ve Şıgarı Beyânındadır

Ve huşyelere baçdı kerre teķalluş edip şağîr olmak c'arığ olur mizâc-ı bâridin ve çafın istîlâsı hasebiyle ve baçdı kerre huşyeler merâķķ-ı baţna mürtefi'ler olup gâibe olurlar hattâ bevlede c'usret ve veca' olur ve taķtır-ı bevle mü'eddî olur.

el-Mu'âlecât: Onlarda bizim bâbu'l-in'âzda zikr eylediklerimiz müsaħħine ve muķavviye ve cezzâbe olan merühât ve admidde isti'mâl olunur. Ve beydalar ğaybet ve hereb ederler ise onun c'ilâcî mütevâliyeten ğammâmât ve âbenât isti'mâli olur. Ve baçdı kerre eţibbâ-i aķdemünun resm eylediği üzere ihlîle bir ünbûbe idĥâl eyleyip nefh eylemeğe ĥâcet olur ve nefh olunan rîh bedende teraķruk ve tera'ru' edip beyda-i mürtefi'a nüzül eder.

336 "Hacer-i misenn" bileği taşı ve "hacer-i reħâ" değirmen taşdır.

Altıncı Faşl Şafnın Devālisi ve Şalābeti Beyānındadır

Şafnda³³⁷ ve şafnı müvālî olan cevānibde ba'dı kerre devālî³³⁸ mülteviye-i keşîre zāhir olur. Ve o devālîde ba'dı kerre riyāh-ı muhtekine olup onda tevātür-i ihtilāc olur³³⁹ ve çok kerre o şafnda verem-i şulb dahi olur ve onun veremi evrām-ı bāride cinsinden olur. Ve çok kerre o 'illet cānib-i yesārda zuhūr edip id'āf eder ve onda zāid damar olup o zāid damar mevđi'-i yesāra şabb-ı mevādd etmekle.

el-Mu'ālecāt: Onun 'ilacı evrām-ı şulbe 'ilacıdır.

Yedinci Faşl Eder ve Fütük Beyānındadır

İşbu kitāb-ı şālîş makālātının āhirinde kayl-i futük için inşāallāhu ta'ālā biz müstaķillen bir bāb irād eyleriz.

Sekizinci Faşl İki Huşyelerin Teķalluşu Beyānındadır

Huşyelerin teķalluş ve teşennüci esbābı berd-i şedîd olur ve ba'dı kerre dahi emrād-ı hādde aşhābında 'alāmāt-ı rediyye zuhūr eyledikte suķūt-ı kuvvetleri sebebiyle dahi huşyelere teşennüc ve teķalluş hādiş olur ve biz onları dahi zıkr eyleriz.

337 "Şafn" huşyenin kîsesine derler.

338 Ve "devālî" "dāliye"nin cem'dir. "Dāliye" mectenün ma'nāsına sığırın idāre eylediği dülābdır ki onunla şu çekilir, ke-ennehu 'urük mevādd ile mümtelî'e olmakla devālî tesmiye olundu. Ma'rûf olan devālî sākılarda olur, onlarda olan 'urük-ı aşliyye müttesî'a olur ve dāliye gibi zuhūr eder muşannif katında. Ammā Rāzî der ki o 'urük-ı müttesî'a 'urük-ı aşliyye değildir belki o 'illet işābetinde tekevvin eder hattā ayakta olan devālî mu'ālecesinde 'urük kaç olunur. Ve sākın 'urūku şāfin ve hālib 'urūklarıdır, onları kaç cāiz değildir.

339 Ve ona qarvu'd-dāliye ("qarv" inā ve kāse ma'nāsındadır) tesmiye olunur. Ve bu mişllî āfet huşyenin kendiye dahi 'arîd olup meşy müt'eazzir olur. Ve o 'ırk-ı zāidin taķkîki budur ki ecvef-i nāzilden iki şurbe ayrılıp iki böbreklere müttecih olur, onun adına fālî'ān derler ve sol böbrekte olan fālî'den bir şurbe beyđa-i yüs'rāya gelir. Ve yine ecvef-i nāzilden iki şurbe dahi ayrılıp iki beyđalara gelir ve yüs'rāya gelen iki 'ırkım ruţubeti ebred ve erţab olur ve yüm'nāya gelen 'ırk-ı vāhidin eñdac ve eñkā ruţubeti olur.

Dokuzuncu Faşl Hıuşye ve Zeker ve Mebde-i Maḳ'ade Ḳurūhu Beyânındadır

Bu mevâdilerde ḳurūhun zuhûru 'alâmât-ı rediyye olur, zîrâ o mevâdî havâdan mestûr olup bir hey'et üzere olur ki onun nevâhîşine 'ufûnet se-
reyânı sür'at eder ve o mevâdî'in harâret ve ruḫûbete meyli olur ve mecârî-i
fuḍûle muḳârib olmakla ḳurūh-ı ahşâya ve ḳurūh-ı feme müşâbih olur. Ve
bu mevâdî'de olan ḳurūhun erde'î aşl-ı ḳadıbdede ve maḳ'ad 'adâlinde olan
ḳurhalar olur onun için ki ḳurhanın işlâhı tecfîf-i ḳavîye muhtâc ve muḳârib
fuḍûl olan mevâdî'in idmâli ve işlâhı aş'ab olur ve ma'â-hâzâ o iki mevâdî'in
'adâllerinde hîss ḳavî ve şedîd olur ya'nî onun veca'ı şedîd olur ve veca'-ı
şedîd bür'e mâni' olur. Ve ba'ḳı kerre ḳadıbin ḳurūhu ta'affün edip sa'y et-
mekle ḳadıḳ ḳaç olunmağa ḫâcet olur! ne'ûzu billâhi ta'âlâ min külli âfetin
ve 'âhetin.

el-Mur'âlecât: Ḳurūh-ı mezkûrdan kemere-i ḳadıḳ üzere olan ḳurha mu'â-
lecesinde tecfîfe ḫâcet ḳulfede³⁴⁰ ve cilde ḳurhasının tecfîfe ihtiyâcından
eşedd olur, zîrâ kemerinin yübs-i şedîdi plân mevâdî'de ḳurha ḫudûsu sebe-
bi ḳavî ile olur ve sebebi ḳavî olan ḳurha tecfîfe eşedd-i ihtiyâcla muhtâc
olur ve bu ḳurha hîn-i mur'âlecede tarî ve tâze veyâhüd 'atîḳ ve müteḳâdim
olur ve ba'ḳısı dahi ḳurha-ı ḫabîse olur.

Ammâ tarî olan ḳurha mu'âlecesinde şabır, mürdâsenc, iklimiyâ-i
mağsûl şarâb [ve] tütüyâ ile saḳy olunmak gibi bir 'ilâc olmaz. Ve bu edvi-
yeye ḳarîb olur lü'lür ve ḳar'-ı muḫrâḳ; bunların nef'i bu bâbda 'acîbdır. Ve
remâd, şebb ve tütüyâdan zerûr ittihâz olunur ve mâ-ı verd ile onlar tîlâ dahi
olunur. Ammâ bu edviye ile tîlâ olunmak mertebesinden ḳurhanın ruḫûbeti
ekşer ise ve tefettuh dahi var ise bu edviyelerden aḳvâya ḫâcet olur, nuḫâs-ı
muḫrâḳ mişlî ile 'ilâc olunur. Ve ḫabb-ı şaġîri müşmir olan şecere-i şanev-
berin ḳışrı bu ḳurhaya mücerreb devâ olur. Ve eger inbât-ı lahma ḫâcet olur
ise ona kündür ḫalt olunur.

Devâ-i Mürekkeb: Tecfîf-i şedîd ve cimâ'a ḫâceti olanların ḳurhaları-
na nâfi' tütüyâ, şabır, anzerût, kündür, şâdenec, ġarebin muḫrâḳı ve liḫâ-
sı, şebb-i Yemânî, zâc-ı muḫrâḳ, 'afş, cüllenâr, aḳâḳıyâ veznleri berâber,

340 "Ḳulfe" sünnetçinin ḳaç eylediği cildedir.

zencâr bir buçuk cüz², rummân-ı hâmid akmâ¹ bir cüz²; bu mezkûrlar ağız olunup dühn-i verd ile merhem ittiḥâz olunur.

Nüşa-i Uḥrâ: Ḥabeṣ-i ḥadîd, mürdâsenc, dem-i aḥaveyn, kırtâs-ı muḥrak, şebb-i Yemânî-i muḥrak dühn-i verd ile ḍimâd ittiḥâz olunur veyâḥûd bir dirhem veyâḥûd akrâş ittiḥâz olunur.

Ve eger ḳurḥa ‘atîk ise onun içine kündür ve diḳâk-ı kündür ve şabır veznleri berâber ḥalt olunur.

Ve eger o ḳurḥa ekkâl olur ise insân şa‘rının remâdı ve encudân ve ‘ades-i cebelî ağız olunup ḍimâd üzere zerûren isti‘mâl olunmak nâfi‘ olur.

Ve bundan aḳvâ olur iki zernîḥin her birinden yedi nûvreden yirmi lâkin o nûre ḥicâre ve ğayr-i muḫfât olmak şartıyla ve esfiyüş-ı raḫb ‘aşîri ile ma‘cûn kılınır ve zıllda ḳurş kılınup vakt-i ḥâette isti‘mâl olunur.

Ve bundan dahi aḳvâ olur iki zernîḥ ve akâkiyâ ve zencâr ve mîvîzec ve remâd-ı şebb ve fülful; bu mezkûrlardan akrâş ittiḥâz olunur.

Ve eger ḳurḥada ḥubs olup ḳurḥanın levni esved olur ise ecved olan ḳaḫ olunup mevâdi‘-i fâside ibâne olunduğundan sonra merâhim-i münbite ile laḥmı inbât olunmaktadır.

Onuncu Faşl Ḳaḫîbin Ḳurûḫ-ı Dâḫilesi Beyânındadır

Bu ḳurḥanın ‘ilâcı meşâne ḳurûḫı ‘ilâcıdır. Ve bu ḳurḥa ba‘dı kerre kırtâs-ı muḥrak devâsı ile mu‘âleceye muḫtâc olur.

Devâ-i Kırtâs-ı Muḥrak Nüşhası Budur: Kırtâs-ı muḥrak ve şebb-i muḥrak ve iklîmiyâ-i mağsûl ba‘de’l-ihrâk ve şığâr-ı şanevber [427a] şeceresi-nin ḳuşûru ve şâdenec ve kündür bu mezkûrlardan akrâş ittiḥâz olunur ve zerrâka ile isti‘mâl olunur.

On Birinci Faşl Ḥâric-i Ḳaḫîbde Ḥâdiş Ḥikke Beyânındadır

O mevdi‘e muḫşabb olan mevâdd-ı ḥâddeden ḥâdiş olur ve bu ḳaḫîbden tereşşuḫ eden ‘arak-ı ḥâdden dahi ḥikke ‘ârîd olur.

el-Mu‘âlecât: Ḥılt-ı mezkûr faşd ve ishâlle nefḍ olunur ve ba‘dehu akâkiyâ ve māmîsâ her birinden yarım dirhem, nüşâdur bir dâniḳ, [şabır bir dâniḳ], za‘ferân nişf dâniḳ ve edviye-i mezkûrenin mecmû‘u vezninde

üşnân aḥz ve daḳḳ olunup elekten geçirildikten sonra zanbaḳ ile ma'cûn kılınır ve onun nef'i mücerredir.

Ba'ḍı kerre o ḥikkeyi teskîn eder ḥall ve dühn-i verd içinde naṭrûn ve şebb kılınıp ḥammâmıda o mecmû'u ḥikke üzere tılâ eylemek. Ve eger ḥikke erde' ise o tılâ içine mîvîzecedden bir şey' kılınır. Ve kaçan ḥammâmıdan ḥurûc eylese beyâd-ı beyḍ 'asel ile tılâ olunur.

Ve eger ḥikke mezkûreye bir şey'-i nâfi' olmazsa ve faşd ve istifrâğ dahi eylediye mevdî'-i ḥikkeye qarîb bâtın-ı faḥîz üzere ḥacâmet veyâḥüd irsâl-i 'alâḳ olunur.

On İkinci Faşl Ḳaḍîbin Evrâm-ı Ḥârresi Beyânındadır

Bu evrâmın mu'alecesi ḥuşyê evrâm-ı ḥârresi mu'alecâtına qarîb olur ve evvel-i emrde onda müsta'mel olan ḳavâbidin ecmeli ve ḳaḍîb verem-i ḥârrına teshîni cihetinden nâfi' olan edviye kuşur-ı rummân ve verd-i yâbis ve 'ades gibi edviyeler olur, bu mezkûrlar su ile teherri edince ḳadar taḥḥ olunur ve ba'ḍehu dühn-i verd ile saḥḳ olunup istismâl olunur. Ve kezâlik ḳaymüliyâ, 'ineb-i şa'leb mâiyyla ve kezâlik tîn-i Ermenî ve 'ades ve varaḳ-ı kâkünece istismâl olunur.

On Üçüncü Faşl Ḳaḍîbin Evrâm-ı Bârideleri Beyânındadır

Bu bâbda olan aḳvâl ünşeyânda olan aḳvâle qarîb olur. Ve ḳaḍîbin bu nev' veremi sū'u'l-kunye ve istiskâ ḥâllinde keşrü'l-vuḳû' olur. Ve buna mücerred mu'alece olur: temr nevâtının daḳıḳı iki cüz', ḥatmî bir cüz' aḥz ve ḥall ile saḥḳ ve onunla taḍmîd olunur. Ve kezâlik ünşeyânda vâḳi' verem-i şulb bâbında mezkûr olan nuḥâle ve uşşaktan mütteḥaz ḍımâd ile dahi taḍmîd olunur ve ḳaḍîbde olan verem-i şulbe o devâ ziyâde evfaḳ olur.

On Dördüncü Faşl Ḳaḍîbin ve Nevâḥî-i Ḳaḍîbin Şikâḳı Beyânındadır

Bu şikâḳ maḳ'ade şikâḳı 'ilâciyla mu'alece olunur. Ve bu şikâḳa nef'i qarîb olan devâlardandır ḳaymüliyâ, tütüyâ, ḥinnâ-i meshûḳ, keşirâ; bu edviyeler ve aḥz olunup onlardan şem' ve dühn-i zanbaḳ ve şufretü'l-beyḍ ile merhem ittîḥâz olunur.

On Beşinci Faşl Veca^c-ı Kâdîb Beyânındadır

Kâdîbin veca^cı esbâb-ı muhtelifeden hâdiş olur ve çok kerre hâbs-i bevl- den hâdiş olur ve huğun-ı leyyine ile ona şifâ hâşıl olur ve gıdâsını cüllâbla mâ-ı şa^cire kaşd eder, büzür ona takrîb olunmaz fuğülü ihdâde eylesin için. Ve huğneden sonra ^câne havâlîsini ve kâdîb cildini telyîn edecek miğ- dâr kimâd olunup üzerine mâ-ı fâtir şabb olunur ve benefşec ile tîlâ olunur.

On Altıncı Faşl Zeker Üzere Hurûc Eden Şe^câlîl Beyânındadır

O siğiller kaç^c olunup üzerine demi hâbis devâ vad^c olunur ve sâir mevâği^cde olan siğil ^cilâcıyla mu^câlece olunur.

Sıfat-ı Devâ: Tûse müşâbih beşre ve lahm-ı zâid için o nevâhîlerde is- tic^cmâl olunur varağ-i muhrak, remâd-ı hatâb-ı kerm. Bu ikisi nâ^cimen su ile sahk olunup o tûs ve nezâyiri üzere vad^c olunur. Ve bu devâ nef^c vermez ise o tûse kaç^c olunup üzerine zencâr ve zâc nesr olunur. Ve bu ^cilâcın dahi te^cşiri olmayacak miğdâr redî olur ise keyy eylemek vâcib olur.

On Yedinci Faşl İ^cvicâc-ı Zeker Beyânındadır

Müleyyin dühnler ile zeker telyîn olunur. O edhân-ı müleyyine şîrec ve dühn-i süsen ve dühn-i nerces ve şuhûm-ı fatîfe-i ma^clûme, şahm-ı decâc u bağ ve miğâh-ı sūk-ı bağar u eyâyil gibi edhân ile telyîn olunur ve kezâlik şem^c ve râtînecele dahi telyîn olunur, o müleyyin gerek hammâmda gerek bilâ-istiñmâmin isti^cmâl olunsun nâfî^cdir. Ve i^cvicâc müstevî olunca kadar zerrâkât ile ihtikân ve ihtimâl olunur ve eger bir def^cada müstevî olmaz ise bu tedbîrler ile kirâren mirâren tedbîr olunur, zîrâ bunlar nâfî^cdir. Ve ben i^cvicâc-ı zekeri olanlara mu^câlece eyledim ve onlara devâ-i misk ve itrifil-i şağîr isti^cmâli ile ve ^cudvu mâ-ı leblâbla ğasl edip zîkr olunan şuhûm ile tedhîn-i ^cudv ile emr eyledim.

KİTÂB-I ŞÂLİŞİN FÜNÛNUNDAN YİRMİ BİRİNCİ FENNİ EMRÂD-I RAHİMDE VE MU'ÂLECÂTINDA KELÂM-I MÜCMELDİR O DAHİ DÖRT MAKÂLEYİ MÜŞTEMİLDİR

Mağâle-i Ûlâ Uşul ve 'Ulûk ve Vaç-ı Haml Beyânındadır O Dahi Fuşülü Müstemildir

Evvelki Faşl Teşrih-i Rahim Beyânındadır

Biz deriz ki âlet-i tevlid nisâda rahimdir ve rahim aşl-ı hilkatte zükran-
da olan âlet-i tevlide ya'nî zekere ve ma'iyyetinde olanlara müşâkil ve
müşâbihtir. Ve o iki âlet-i tevlidir biri fâmm ve hârice müttecihtir ve nisâda
olan nâkış ve bâtında muhtebestir ve ke-enné rahim zekerin maqlûbudur ve
şafn ya'nî erkekte olan huşye kîsesi rahimin şıfâkı menzilesinde ve kaçıb
rahimin 'unuğu menzilesinde olur.

Ve erkeklerde olan beydalar gibi nisâyanda dahi iki beyda vardır lâ-
kin erkek beydaları kebîre ve bârize ve istidâreye mâile ve müsta'fîledir
ve nisânın beydaları şağîre ve tefertuhâ meyli eşedd ve müstedîredir ve
nisâda o beydalar fercin iki câniblerinde bâtında olurlar ve o câniblerin
kaçırında her birisi mütemâyiz olurlar ve her birini maşşuşan birer gışâ
setr eder, erkek beydaları gibi kîs-i vâhidde ikisini cem' eylemez; bunlar-
dan her biri 'aşabîdir.

Ve erkeklerin ev'ıye-i menîleri, beyda ile menîyi müstefriğ olan aşl-ı
kaçıb arasında olduğu gibi kezâlik nisâda dahi iki huşye arasında ve menî-i
nisâyı dâhil-i rahime kaçf eden iki mağzif³⁴¹ arasında olur lâkin erkeğin
ev'ıyesi beydadan bed' eder ve fevk cânibine mürtefî'a olup ve beyda-
nın muharrezeten ve müvaşşakâten münhattâ olan 'alâkasının mevdi'-i
inhiâtî nuksesine mündesse olup ba'dehu teşennî edip hübüf eder ve hü-
büfundan te'ârîci ve teverrübü olur, onun iltifâtları olur ve te'ârîc ve il-
tifâtlarında menî nuçc eder hattâ nağîcen menî aşl-ı kaçıbin iki cânibinde
olan mecrâlara 'avd ve ifdâ [427b] eder ve 'unuğ-ı meşânenin tarîki dahi
o mevdi'e qarîb olur; o tarîk dahi aşl-ı kaçıbde olan mecrâyâ ifdâ eder.

341 O mağziflerin zikri qarîben âti olur.

Ve ev'ıye-i menî ricâlde tavîl ve nisâda kaşır olur, ammâ vi'â-i menî nisâda iki beyðadan bed' edip onun hâşire câniblerine mâil ve müteveccih olurlar, muķavves iki boynuz gibi hürüc edip iki hâliblere şâhısa ve iki ürbıyyeye tarafları müntehî olurlar ve o iki vi'â' 'inde'l-cimâc' tevâtür edip 'unuķ-ı raħimi tesviye ederler vârid olan menîyi ķabül eylesin için ve iki vi'ânın her birisi veter gibi gerilir ve iki taraftan 'unuķu cezb etmekle ağız açılır ve menîyi o 'unuķ cezb edip ibtilâc eder ve o iki zerķa-i nisâ ricâlin zerķalarından aķşar olur ve ricâl ve nisâ zerķalarının ihtilâfları olur, zîrâ ev'ıye-i menî nisâda iki beyðalara muttaşıla olurlar ve beyðalarda nâbit olanlardan bir şey' boynuz gibi olan zâidelere nüfûz edip menîyi vi'âya ķazf ve remy eder ve o iki şey'e ķâzıfeyi'l-menî tesmiye olunur.

Ve nisâda ev'ıye-i menî iki beyðalara muttaşıla olduğunun vechi budur ki nisânın ev'ıyesi lîni beyðaları lînine muķârib olur ve beyðaları şüret-i ittişâle o ev'ıyeler ve beyda ğışalarını taşlıbe hâcet olmaz ve kezâlik o ev'ıyeler kinn içinde meknûn ve mahfûzdur ve raħimin 'unuķuna muķârib olmakla zerķ-ı ba'ide hâcet yoktur ve binâen 'aleyh ev'ıyeler beyðadan müfâriķ ve mütemâyiz olmağa dahi hâcet yoktur, ammâ ricâlde ev'ıye beyðalara muttaşıl olmak müstahsen olmaz.

Ve ev'ıye-i beyðalara beyðaların lîni bakiye iken ihtilâf eylemez belki ev'ıye şalâbeti hasebiyle ihtilâf eylese beyðaları tevтіr ve temdid eder ve belki ev'ıye ile beyðalar arasında bir 'uğv hâil kılındı ki ona efindumus tesmiye olunur, o 'uğv 'inde'l-etıbbâ maķzıfe gelir ve bātın-ı maķzıfe mâildir.

Ve dâhil-i raħimde bir tavķ-ı müstedî ü 'aşabî vardır ve raħimin vasaatında seyr³⁴² gibi bir nesne vardır, o kayışın üzerinde bevâsır gibi ya'nî bäsür memeleri [gibi] nesnelere vardır.

Ve raħim 'urûķ-ı keşire şâhibidir, zikri mürür eden 'urûķun şu'ebeleridir. O şu'ebeler tamşe mederr olur ve cenînin 'uddesi ve zâdı cenîne o 'urûķtan vâşıl olur.

Ve ribâtât-ı ķaviyye vü keşire ile raħim-i şulbe şürre ve meşâne ve 'azm-ı 'arîd nâhiyelerine mâil olarak merbüt olur lâkin rabtı selise olur ve onun ribâtâtından ba'ıdı raħime 'aşabdan ve teşrih-i 'aşabda mezkûr olan 'urûķtan gelip raħime muttaşıl olur.

342 "Seyr" kayıştır.

Ve rahîm cevher-i aşâbiden halk olundu cenîni iştîmâl katında müte-meddid olup ve vağc-ı haml katında hacm-i yesîr müctemî' olsun için. Ve rahîmin tecvîfi ancak nemâsinin istitmâmı katında tekmîl ve tamm olunur nemâsı tamâmından muqaddem tecvîfe hâcet olmamak hasebiyle. Bunun nazîri iki şedyledir ki nemâsı tamm olmadıkça hacmi dahi tamm olmaz. Ve kezâlik cevârînin³⁴³ rahîmi meşâneden keşîren aşgar olur. Ve insân rahîminin iki tecvîfi olur ve mâ-ʿadâ hayvânât rahîminde eşdâları hâlemeleri ʿadedince tecâvîf olur.

Ve rahîmin mevđîci meşânenin halfi olur lâkin rahîm meşâneden cihet-i fevkte fâdil ve meşânenin ʿunuğu rahîmden cihet-i tahtta fâdil olur. Ve kezâlik kuddâm-ı miʿâda dahi meşâne rahîmden fâdil olup o iki taraftan dahi meşâne rahîme mihâd ve mefres-i leyvin ve harez-i beyyin olur. Ve rahîmin bu vech üzere hilkatinde hikmet ve maslahat evvelâ rahîme müteveccih olmaz belki onlar evvelâ cenîne müteveccihtir.

Ve rahîm-i [nisâ] nisâların şürresine karîb mahâllden menfez-i fercin âhîrine varınca kadar mütemâdiye olan mesâfeyi işğâl edip doldurur; menfez-i mezkûre vârid olan rahîmin rakabesi olur. Ve o rakabenin tül-i mu-tedili altı isbaʿdan on bir isbaʿa varınca kadar olur, cimâʿın keşret ve kılleti hasebiyle ziyâde ve nâkış olur. Ve ʿunuğ-ı rahîmin miqdârı mucâmaʿata ihtiyâdı olanların miqdârı üzere müteşekkîl olur yaʿnî cüssesinin tahammülü miqdârı olur ve rahîmin kendi tülü dahi ʿunuğun tülüne karîb olur ve baʿdı kerre emʿâ-i ʿulyâyı rahîm mess eder.

Ve rahîm iki tabâka üzere olur ve biţânesi ʿırkıyyetü'l-cevher olmağa karîb olur. Ve rahîmin iki tabâkası haşin olduğu, biţânenin ʿırkıyyetü'l-cevher olduğu içindir. Ve o ʿurûkun ağızları, rahîmde olan nuķrelerdir, o efvâha nuķaru'r-rahîm tesmiye olunur ve cenînin aġşiyesi³⁴⁴ o nuķrâta muttaşıl olur ve tams dahi o nuķrelerden seyelân eder ve cenînin ġîdâsı dahi onandır. Ve zikri mürür eden rahîmin iki tabâkasının zihâresi ʿaşabiyye olmağa akreb olur. Ve o iki tabâkanın her birisi münķabıd ve münbasıf olur tabîʿat-

343 "Cevârî"den murâd mürâhiķa ve henüz idrâk eden benâttır, onlar hîdmette ce-reyân eyledikleri için câriye tesmiye olunurlar.

344 Cenînin aġşiyesi meşîme ve mefraġ-ı bevl ve mefraġ-ı ʿaraktır, zikri âti olduğu üç ġışâdır.

larında olan isti'dādları hasebiyle. Ve rahimin şabağa-i hâricesi sâzece ve vâhidedir. Ve şabağa-i dâhilesi iki kısma münkasım olur, o iki kısımlar müteçâvireyn gibidir, beynlerinde iltihâm yoktur, zihâre o iki kısımları cem' edip muttaşıl ve mücâvir eder; kaçan zihâre selh olursa o bişâne iki rahim olup ikisinin 'unuğu vâhid olur. Ve lifin aşnâfı³⁴⁵ bi'l-cümle şabağa dâhilde olur.

Ve rahim tağalluz ve teşahhun eder, ke-enne rahim ba'đı kerre semirir ve semîn olur ve onun tağalluz-ı mezküresi vaqt-i şamsta olur ve inki'dâ-i şamstan sonra ona yübs ve zübül 'arîd olur. Ve cenîn büyüdükte rahim terakkuğ edip münbasıt olur ve rahimin inbisâtı cenînin cüssesi miqdârınca olur. Ve kaçan mer'e cimâ' olursa rahim fercin femine tedâfu' edip şevkan li'l-menî bi't-tab' teberrüz eder ve menîyi cezb eder.

Ve rahim 'aşabânî deyildiğinden murâd 'aşab-ı dimâğından maahlük demek değildir belki rahim bir cevherden maahluktur ki 'adîmü'd-dem ve lüdünetli ve mütemedid olmakla 'aşab-ı dimâğa müşâbihtir. Ve rahime dimâğdan 'aşab-ı yesîr nâzil olur, o 'aşab-ı yesîr hissi rahime edâ eder.

Ve rahimin raqabesi 'asabiyyedir ve onda 'asabiyyet eşedd olup guğrüfiyyeti olur ve o lahmîyyet birbiri üzere olan ağşân gibi olur ve o luğhumun simeni şalâbetini ve tağadrufunu ziyâde eder vaqt-i hamlde dahi rahim tağalluz eder.

Ve raqabede bir mecrâ vardır ki o mecrâ ferc-i hâricin femine muhâzî olur ve o mecrâdan raqabe-i rahim menîyi ibtilâ' eder ve şamşı o mecrâdan şabb eder ve cenîn o mecrâdan tevellüd eder ve hâl-i 'ulûқта o mecrâ feminin gayet müdâyağası olur³⁴⁶ ve taraf-ı miselle duhül etmek mertebesine müdâyağası bâliğ olur ve vaç'-ı haml katında bi-iznillâhi ta'âlâ vüs'atü 'inâyetihi ve rahmetihi o fem-i mağîğ genişir hattâ cenîn ondan dünyâsına hurüceder.³⁴⁷

Ammâ bevlîn mecrâsı mevdi'-i âherde olur ve o mecrâ fem-i rahime o femin cihet-i 'âliyesinde qarîb olur. Ve ba'đı hâñunlarda raqabe-i rahim

345 Aşnâf-ı liften murâd lif-i tavîl ü 'arîd ü müverrebdir.

346 Fuğahâ onun için derler ki nuşfe rahime vâşıl oldukta fem-i rahim münsedde olur. Ve iki mevlüd vilâdetleri arasında altı aydan noğşân olsa tev'em 'add ederler.

347 Allâhu ta'âlâ rahîmi tevsî' eylediğine işâret edip buyurdu: ﴿ثُمَّ السَّبِيلَ يَسْرُهُ﴾ اي ثم سهل مخرجه من بطن أمه بأن فتح فوهة الرحم والهمه أن يتنكس

cānib-i yesāra ve ba'ḍılarının cānib-i yemīne meyli olur. Ve cāriyenin iftiḍāmdan³⁴⁸ muḳaddem raḥiminde ğışālar vardır ki o aĝsiye 'urūḳtan ve cidden raḳik olan ribāṭattan mūntesic olur ve raḳabede olan zikri sābık 'aşabın her birinde bir şey' nābit olur ki onu iftiḍāḍ hetk edip ondan dem cereyān eder ve bu merāmları cemī'an sen fehmi eyle.

İkinci Faşl Tevlid-i Cenin Beyânındadır

Kaçan raḥim menīyi müştēmil olsa menīye evvel-i hādiş meninin zebediyyeti[dir] ve meninin o ḥāli menide olan ḳuvve-i muşavvirenin fi'li olur. Ve o zebediyyette ḥaḳīḳat-i ḥāl budur ki menide nefsanī ve ḥayvānī ve ṭabrī olan ervāḥ-ı selāseyi ḳuvve-i muşavvire taḥrīk eder, her birisi ma'denine vārid³⁴⁹ ve onda müstēkarr olur o ervāḥın nuḫfesi vārid olduğu 'uḍvun ḥilḳatiyle bizim kütüb-i uşūlde yazdığımız vech üzere müteḥallik olsun için. [428a] Ve bu vechten için evvelā o ruṭūbetin nefḥ bi'l-cümle vasatında olup onunla meḳān-ı ḳalb-i dād olunur ve ba'dehu o nefḥin cānib-i eyemende ve cānib-i 'ālisinde birer nefḥ olup vasatta olan nefḥa iki tarafta olan nefḥalara mūmāsslar olup iki şubesi gibi olur ve ba'dehu mütēmayiz olurlar ve tenaḥḥī edip ayrılırlar; pes nefḥa-i evvel ya'nī vasatta olan nefḥa ḳalbe mādde-i tekevvin olsun için 'alaḳa olur ve cānib-i eyemende olan kebid için 'alaḳa olur ve nefḥa-i uḫrā ya'nī 'ālīde olan³⁵⁰ levni beyāḍa māil dem ile mūmteli'e olur.

Ve o üç nefḥadan mā-'adā henüz mūntefiḥa olmayıp mebsūse olan ruṭūbetin zāhirine nefḥa-i rīḥī nüfūz edip onu şakb eder o ruṭūbete raḥim tara-

348 "İftiḍāḍ-ı cāriye" bikrin femi genişip bozulmaktır.

349 "Ma'denine vārid olur" dediğinin beyanı budur ki menī her 'uḍvdan munfaşil olur, meşelā baştan munfaşil olan meniden mevlūdun başı ve ayaktan munfaşil olandan ayağı ve sāir 'uḍvlardan munfaşil olanlardan mevlūdun o 'uḍvu ḥalḳ olunur. Kaçan raḥime mebī vāsil olsa o meninin ervāḥ-ı mezkūresi yine o a'ḍāya ve ma'den-i aşlisine ḥareket edip bir müddet ḳarār eyledikten sonra yine raḥime müteveccih olur. Ve ma'denine o ervāḥın istikrārı İbn Mes'ūd rivāyeti üzere kırk gündür ve ba'dehu kırk gün dahi 'alaḳa ve ba'dehu kırk gün dahi muḍḡa olup taşvīr olunur. Ve bu bābda eṭṭebbā aḳvālinin eḥādişe ba'dı ḥuşūşlarda bi-ḥasebi'z-zāhir muḥālif olanları diḳḳat-i naẓar ile ḳābil-i tevfiḳ olur.

350 Zāhir budur ki nefḥa-i 'ālīyeden dimāḡ tevellūd eder, ḡālib-i ḥāl nüşhada sākıt vardır.

findan rûh ve dem mededi vürüd eylesin için ve o ruṭûbet-i meşḳûbeden sürre ya'nî göbek halk olunur ve aḫḫā-i cenînde evvelâ maḥlûḳ olup cevheri mübeteyyin olan 'uḍv-ı sürre olur lâkin ḳalb ve kebid ve dimāğm nefḫaları sürre cevherinin hilḳatinden muḳaddem olur her ne ḳadar o üç 'aded 'uḍvların istitmâmı 'uḍv-ı sürrenin istitmâmondan müte'ahḫir ise. Ve bu mezkûrları biz 'il-i ḫabîrî uşûlü kütübünde taḫḫîḳ eyledik ve onda olan hilâfî beyân eyledik.

Ve menî raḫimde müsteḳarr olup menîde zebediyyet ḫâsıl ve zebediyyet-i ḫâsıla nefḫan li'l-ḳalb ḡavra vâsıl ve nâfiz olduḡu sâ'atinde dişisinin menîsi menî-i recüle ḫareket edip o ḫareket ḫasebiyle ḡışâ halk olunur ve o ḡışâ raḫimden müteberrî ve mütemeyyiz olup raḫimden ancak zikri sâbık ve efvâh-ı 'urûḳ gibi olan nukrelere o ḡışâ ta'alluḳ edip onlardan ḡidâ cezb eder ve menînin o ḡışâdan cezb-i ḡidâ eylediḡi ḡışâ rakîḳ iken ve ḡidâya lâcet ḳalil iken olur ve kaçan o ḡışâ taşallub eylese onun iḡtidâsı mesâm-mâtında tevliḋ olunan menâfiz-i vâḫiḫa-i 'urḳiyyeden olur ve o ḡışâ-i vâḫid aḡşiyeye sonra münḳasım olur.³⁵¹

Ve ḫaḳḳ budur ki evvelâ tekevvün eden 'uḍv ḳalb olur her ne ḳadar evvelü mâ-yuḫlaḳu dimāğ-ye iki gözler olmak İbuḳrâṫ'tan ḫikâye olundu ise, ona binâen ki firâḫ-ı beyde o minvâl üzere tekevvün müşâhede olunur velâkin ḳalbin tekevvünü olan min külli vech zâhir ve celî olmaz. Ve İbuḳrâṫ'tan sonra bir fuḍûlî zâhir olup der ki şavâb olan evvelü mâ-yuḫlaku kebid olmaktadır onun için ki bedenin evvel fi'li taḡaddîdir ve o fuḍûlî bu emri kendi şehveti muḳteḋâsı üzere ḳılıp istişvâb eyledi ve onun bu ḳavli min ciheti't-tecribe fâsiddir, zîrâ bu şânda aşḫâb-ı 'inâyet o fuḍûlînin ḳavli minvâl üzere bu ḫâli elbette müşâhede eylemediler ve fuḍûlînin zikr eyledikleri kelâm tarîḳ-i ḳiyâstan dahi fâsiddir, zîrâ onların ḳiyâsları budur ki mesbûḳ-ı fi'li olan 'uḍv aḫḫā-i sâireden evvel halk olunur ve beden evvel-i emrde taḡaddî etmekle ḡidâyı fâ'il olan 'uḍv ya'nî kebid evvelâ halk olunmaḡı iḳtiḋâ eder. Ve ma'ḫûm olmak gerektir ki mādâm ki 'uḍv-ı ḫayvânî ḫarâret-i ḡarîziyye ile temhîd olunmadıkça o 'uḍv taḡaddî eylemez ve bu taḳḫîr üzere ḫarâret-i ḡarîziyye ve o ḫarâreti ḫâmil olan rûḫ-ı ḫayvânînin münba'is olduḡu maḫall ḳalb olmakla ḳuvve-i ḡâziye mebde'i olan

351 Cenîni muḫîṫ olan üç ḡışâ ve aḫḫā-i aşliyye olan aḡşiyelere taḳsîm olunur.

kebiden muḳaddem maḥlûḳ olmak lâzım gelir ve kuvve-i muşavvire hâl-i taşvîrde taḡdiyeye muhtâc olmaz, zîrâ taḡdiyeye hâcet bedel mâ-yeteḥalleli taḡşîl için olur ve ḳable't-taşvîr taḥallül zâhir olmamakla bedel mâ-yeteḥallele dahi hâcet olmaz. Ve eger bir ḳâil der ise ki kuvve-i muşavvire baba menîsi ile ḳâim olur ve babanın bedeni muşavvir olmakla aḳdâsında taḥallül olur ve bedel mâ yeteḥallele o cihetten hâcet olur, onun cevâbında biz deriz ki babanın taşavvur-i aḳdâsı bu ḥuşûşta itibâr olunup menî ḡıdâya ḳable't-taşavvur muhtâc olsa babanın taḡaddîsi dahi muḳteber olur, zîrâ taḥallül taḡaddîden sonra olur ve hâl-i müteḳahhire itibâr olundukta hâl-i müteḳaddemin itibârı bi-tarîḳi'l-evlâ olur.

Bu 'abd-i mütercim der ki Şeyh-i Re'îs'in bu kelâmı menîde ḳable't-taşavvur taḥallül yoktur diye zikr olunan muḳaddimeyi babanın aḳdâsında olan taşavvura müsteniden mer'in cevâbına işârettir ve ḥâşıl-ı cevâb sened-i müsâvî ibtâl olur, nitekim ehline mâ'lûmdur.

Ve raḥimin iştimâl-ı menî katında menîye ârd olan aḥvâlinin ikincisi budur ki şifâḳ üzere demevîyye bir nokta hâdis olup bir miḳdâr o nokta şifâḳ üzere mümtedde olur ve bu hâlde sâbıḳu'z-zikr nüfâḥâten rıḡvı olanlar demevîyyete istihâle eder ve sürre nefḥası istihâle-i maḥsûse ile sürreye istihâle eder. Ve üçüncü hâl menînin ḳalâḳaya istihâlesi ve dördüncü hâl ḳalâḳanın muḡḡaya istihâlesi olur ve bu hâlde aḳdâ-i re'îse ittîşâl-i maḥsûs ve ḳadr-i maḥsûs ile ḥisse zâhir olur. Ve bu istihâleden sonra beşinci istihâleye bed' edip ḳalb ve aḳdâ-i ulâ ya'ni aḳdâ-i aşliyye-i müteşâbihe tekevvünü tamm olur ve aḳdâ birbirinden tenaḥḥî edip ittîşâli zâil olur ve veşâyic-i 'ulviyye ya'ni fevkte olan ḥurde 'udvlar mütebeyyin ve zâhir olur ve eḫrâf taḥaḫḫüt eder velâkin tamâm-ı infişâl ile munfaşıl olmaz ve ev'iyeler dahi mütebeyyin olur ve bu hâlden sonra o hâlin temâdîsi olur eḫrâf tekevvün edince ḳadar. Ve her birer veyâḥüd ikişer istihâlelerin müddeti miḳdâr-ı mu'ayyen üzere olmaz ve belki o istihâlelerin müddeti baḳdı eşḫâşta ziyâde ve baḳdı âḫerde noḳşân olup evḳât-ı istihâlât muḫtelife olur ve ma'â-hâzâ beyne'l-ecinne zeker ile ünsâ beyninde zamân-ı tekevvün ü taşavvurda ihtilâf olur. Ve inâsın tekevvünü tekevvün-i zekerden ebḫâ' olur ve o bâbda imtiḥân ve tecrîbe erbânının ihtilâf-ı efkârları vardır ve fi'l-ḫaḳîḳa beynlerinde ḫilâf yoktur velâkin her biri kendi tecrîbe eylediḡi cenînin hâlini

ihbâr etmekle beyenlerinde ihtilâfın şüreti müşâhede olunmuştur ve ahvâl-i mezkûre bi-hasebi'l-eşhâş muhtelif olmakla onların cümlesi tecribelerinde muşîb olmak câizdir ve her birinin ahbârları keşîrû'l-vilâdet olan birer şahş-ı inâşın cenînin hükm-i ekserîsidir.

Ammâ nuftede olan rıgvenin müddeti altı veyâhüd yedi gün olur ve o rıgve eyyâmında nuftede ancak menîde olan kuvve-i muşavvir taşarruf eder ve rahimin kuvve-i muşavviresinin o eyyâmında ona i'âneti olmaz. Ve eyyâm-ı seb'â-i rıgve mürûrundan sonra muşavver menî rahimin kuvvesinden istim-dâd eder. Ve zıkr olunan seb'â-i eyyâmdan sonra üç gün dahi mürûr eyledikte ve bi'l-cümle dokuz gün mürûr eyledikte her 'udva mādde-i tekevvün olunacak mahallerde hutût ve nuķat vâķi' olmağa ibtidâ eder ve ba'dı kerre bir gün teķaddüm veyâhüd te'eħhür eder. Ve zıkr olunan dokuz günden sonra altı gün mürûrunda ya'nî menînin o 'ulûķundan on beşinci günde demeviyet nuftenin cümlesine nüfûz edip 'alaķa olur ve ba'dı kerre bir gün veyâhüd iki gün teķaddüm eder ve o müddetten on iki gün sonra o ruķubet ya'nî 'alaķa lahm olup onun kıta'ı mûmeyze ve kezâlık a'dâ-i selâse ya'nî kalb ve kebid ve dimâg temeyyüz-i zâhir ile mütemeyyiz ve birbirine mümâsseden mütenahhî ve munfaşıl olur ve ruķubet-i nuħâr o vakte mûmteḡde olur ve ba'dı kerre o günden iki veyâhüd üç gün mukaddem veyâhüd mu'ahħar olur. Ve o müddetten dokuz gün sonra re's-i menķibeynden ve eḡraf-ı dülû'dan ve baḡndan mütemeyyize olur ve o temeyyüz ba'dısında zâhir ve ba'dı âherde ḡafı olur, dört gün sonra temeyyüzü zâhir olur ve o ba'dıda temeyyüz-i a'dâ-i mezkûre kırk gün tamâmında olur³⁵² ve nâdiren kırk beş güne te'ħîr olunur ve temeyyüz-i mezkûrun eķall-i müddeti otuz gün olur.

Ve ta'lîm-i evvelde zıkr olundu ki [428b] vaķt-i 'ulûķtan kırk gün tamâmından sonra vâķi' olan saķttan selâ ya'nî meşîme şaķķ ve o saķt sovk suya vaç olursa bir şey-i şaġîr zâhir olur ki onun eḡrafı mûmeyyize olur. Ve bu taşavvurâtın küllisinde zeker ünsâdan esra' olur. Ve benzer ki zükrân taşavvurunun eķall-i müddeti otuz gün ola ve vaç-ı ḡamlin eķall-i müddeti nişf sene olur ve biz onu 'an-ķarîb zıkr eyleriz.

Ammâ zeker ve ünsâ ḡâllerinin taḡdîdi ve müddetlerinin tefâşîli bir emirdir ki onu eḡrbâdan tehevvr ve mücâzefe erbâbı zıkr ve hükm ederler.

352 Ḥadıḡte vâķi' olduġu üzere taşvir kırk ikinci günde olur.

Ve menînin evvel bulduğu nesne müteneffes ya'nî nefes alacak mahall olur. Ve muşavverinin evvel-i 'ameli hârr-ı ğarîzinin mecma'ı olur sonra mehâric ve ba'dehu menâfizde 'amel eder, bu taşavvurâtan sonra kuvve-i ğâziye 'ameli ahz eder ya'nî iğtidâya başlar.

Ve ba'đılar katında cenîn kâfilen femden teneffüs eder ve kaçan rahimde idrâk eylese onun ekser-i teneffüsü feminden olur ve o ba'đın bu da'vâsına delâlet eder delîl yoktur.

Ve ba'đılar dediler ki cenînin zamân-ı taşavvurunun dı'fı³⁵³ mürür eylese o cenîn hareket eder ve cenînin taharrükü üzere zamân-ı hareketinin bir dı'fı mürür edip hattâ o 'ulûktan zamân-ı harekete gelince kadar müddetin üç katı olsa o cenîn tevellüd eder ve leben cenînin hareketi ile hâdiş olur.

Ve ba'đılar dediler ki zamân-ı vaşat u mütedil budur ki cenîn otuz beş günde taşvîr olunur ve yetmiş günde hareket eder ve iki yüz on günde tevellüd eder ve o miqdâr-ı eyyâm yedi şehr olur. Ve ba'đı kerre biraz eyyâm tekdüm veyâhüd te'eħhür eder, zîrâ zikri mürür eylediği üzere müddet-i taşavvur-ı mütedile otuz beş gün olur. Ve taşavvurda tefâvüt-i kâlile vâki' olsa ya'nî taşavvur kâfilen müte'ahhür olsa müddette olan ta'đif artar ve zamân-ı hareket ü vilâdet ziyâde olur, meşelâ zamân-ı taşavvur on gün zamân-ı i'tidâlden müte'ahhür olsa ve kırk beş günde taşavvur olursa doksan günde hareket eder, zîrâ kırk beş günün üzerine bir mişli ziyâde oldukça doksan güne bâliğ olur ve onun vilâdeti iki yüz yetmiş günde olur, zîrâ zamân-ı hareketin üzerine iki mişli ziyâde olursa iki yüz doksana bâliğ olur ve o miqdâr gün dokuz şehr olur ve bu müddetlerde dahi birkaç gün tekdüm veyâhüd te'eħhür eder, bundan ağdem zikr olunan müddetlerde o mişli tekdüm ve te'eħhür olduğu gibi. Ve bu mezkûrlar bir şey'dir ki onun muhaşşalı bir hükm işbât eylemez. Ve sekiz şehrde tevellüd eden mevlûdun ekser-i hâlde hükmü ta'ayyüş eylememektir her ne kadar ta'ayyüş cihetinden o müddette tevellüd eden tamm değil ise velâkin onun tevellüdü nisbet-i mezkûre üzere olur, zîrâ onun müddet-i taşavvuru kırk gün ve hareketi seksen gün ve tevellüdü iki yüz kırk gün olur ve sekiz ay o miqdâr gün eder ve birkaç eyyâm-ı tekdüm ve te'eħhür dahi eder minvâli muhar-

353 "Bir dı'f"tan murâd zamân-ı harekettten mâ'adâ o zamânın iki dahi mürür eylese demektir. Burada hilâf zâhir olmakla tefsire muhtâc oldu.

rer sâbık üzere. Ve ba'đılar dediler ki otuz günden mu'kaddem vâkı' olan erkek sa'ğtların tãmmu'l-a'đası olmaz ve ünşãdan kırk günden mu'kaddem vâkı' olan sa'ğtta dahi tãmmu'l-a'đâ olmaz. Ve kezãlik dediler ki yedi ayda doğan mevlüda ba'de'l-vilãde yedi ay mürürundan sonra kuvvet ve iştidãd gelir ve dokuz ayda doğan mevlüda dokuz ay mürürunda kuvvet [ve] iştidãd gelir ve on ayda doğanlara ba'de'l-vilãde on ay mürürunda iştidãd gelir. Ve bu makãleyi tâliye olan ma'kãlede biz ħamlin müdedlerini ve vağı mübeyyine bir ma'kãle irãd eyleriz inşãallãhu ta'ãlã.

Ve ma'lûm ola ki ħãmilin dem-i ħamsı üç kısma münkasım olur: Kısm-ı vãhidi cen'inin gıdãsına munşarif olur ve kısım-ı şãnisi şedye şu'üd ve kısım-ı şãlişi fağl olup va'kt-i nifãsa kadar mevküten raħimde muħtebes kahr ve va'kt-i nifãs geldikte müctemic olan dem müntefid olur.

Ve cen'ini üç 'aded gıřã ihãta eder: Birisi meşimedir. Ve meşime³⁵⁴ o gıřãdır ki cen'ini muħit olur ve cen'ine müte'eddiye olan 'urük o gıřãda mün-tesic olur; 'urük-ı davãrıbden iki 'ırk ve 'urük-ı sevãkinden iki 'ırk mün-tesicler olur. Ve ikinci gıřãya belãs tesmiye olunur ki o gıřã lefãyifidir, cen'inin bevlı ona munşabb olur. Ve üçüncü gıřãya enfes itlak olunur ve o gıřã mağid-i 'arãktır ya'nı cen'inin 'arãkına mefrãg olur ve cen'inin gıdãsı da'ık olmakla fağla-i gıdãda şikleti olmaz ve fağlı 'arãk veyãħüd bevl ile ħurüc eder, berãza muħtãc olmaz, binãen 'aleyh berãza mefrãg olmak için vi'ã-i rãbi'e ħãcet olmaz.

Ve o üç gıřãdan cen'ine a'qreb olan gıřã üçüncü gıřãdır ve sãir iki gıřãdan era'ktır, cen'inden rãřiħa olan ru'übete mecma' olsun için cümleden era'kk kılındı. Ve o ru'übetleri cem'ãn ħalil kılmakta fãide budur ki o ru'übetlerin cen'ine ve raħime şikãli olmaz.³⁵⁵ Ve kezãlik raħim ile beşere-i cen'ini o ağ-şıye ile teb'ıdın fãidesi budur ki gıřã-i şulbün ya'nı raħimin cen'ine mümãsesi cen'ini mülüm olur ve bunun naz'iri ħurüh üzere nebãtı ħaribü'l-'ahd olan cilde olur ki ona şey'-i şulb mümãsse eylese mülüm olur.³⁵⁶ Ve üçüncü gıřãyı ħãric cãnibinden vely eden gıřã lefãyifi olan ikinci gıřãdır, o gıřãya

354 المشيمة وعاء الولد *Ķãmüs*.

355 Ve üç gıřãnın ħãil olması ile raħimin şalãbeti ezãsmdan emin olur.

356 Ya'nı cen'inin cildesi ħurħa üzerinde olan cilde gibi şalãbete mümãssenin ezãsını def' eylemez, binãen 'aleyh o ağşıye-i ħãileye ħãcet olur.

cenînin sûresinden bevl için bir maşabb vardır ve cenînin maşabb-ı bevlî ihlîlî değildir, zîrâ mecrâ-yı ihlîlde müdâyağa vardır ve o mecrâyı bir 'adale muhîf olmuştur ki o 'adale mecrâyı hâbistir ve onun ıtlâkı irâde ile olur ve cenînde irâde yoktur ve o 'arîkte ilâ-âhîrihi te'ârîc vardır ve o mişlli mecrâyı istî'mâl vaqt-i vilâdetde ve taşarrufa kudret vaqtinde olur ve ammâ sûre 'arîki vâsî'dir ve me' hazı müstakîmdir, cenînin irâdesine hâcet yoktur. Ve bevl için hâşşaten bir mağîd kılındı, zîrâ o mağîd olmasa cenînin bedenine bevl-i hâdd işâbet eder ve cenînin bedeni onu mütehammil olmaz bevlde hârafet ve hiddet zâhire olmak hasebiyle. Ve ru'tebet-i bevl ile ru'tebet-i 'arâk aralarında fark râyihâ ve humret-i bevlde beyyin [ve] zâhir olmakla olur ve kezâlik bevl için mağîd-i hâşş olmasa meşîmeye ru'tebet-i bevl işâbet edip meşîme 'urûkunu ba'edı kerre ifsâd eder.

Ve meşîme iki rakîk şifaktan mürekkebdir ve zât-ı tabakateyndir. Ve iki tabakanın arasında 'urûk-ı müntesice olup o 'urûkun her cinsi ikişer 'ırka mü'eddî olur [ya'nî şerâyîn iki 'ırka ve evride iki 'ırka mü'eddî olur.] Ammâ evridenin iki 'ırkı kaçan cenîne duhûl ve nüfûz eylese kebidde olan mesâfeyi kaşîre kılıp o iki 'ırk-ı vâhid olur âfetten selîm olsun için. O 'ırk-ı vâhid kebidin tahdîbine nüfûz eder, eger kebidin ta'irine nüfûz eylese ta'ir-i kebidde olan mefrag-ı merâreye o 'ırk müzâhim olur. Ve fi'l-hakîka o 'ırk-ı vâhid kebiden nâbit olur ve sûreye meşîmeden müttecih olur ve o makâmda müfterik ve iki 'ırk olup hurûc eder ve rahimde olan fûvvehât 'urûk-ı mezkûreye meşîmeyi tahrik eder. Ve bu 'ırklara iki şey 'ârîd olur, onun birisi budur ki o damarların rahimde nukreler gibi olup fûvvehât-ı 'urûka muttasıl olan mevâdî'î edakk olur ve müşâbih olur ki o 'urûk 'urûk-ı rahimin şurbesi ve ve fûrû'u etrafı ola. Ve kezâlik o iki 'ırkların fûvvehât-ı mezkûreye mülâkî olduğu mevâdî'î muhammere olur hattâ bâdî-i nazarda o fûvvehâtan lahm-ı ahmer nâbit olmuştur, diye zann olunur. Ve bu iki vech itibâr olursa o 'ırklar rahimden nâbittir ba'dehu meşîmeye ve cenîne nüfûz etmiştir diye hükm olunur zikri sebķ eylediği üzere ba'dın hükm eylediği gibi velâkin o mültekada 'ırk-ı mezkûrun ihmirârı dem gıdâyı ahzı hasebiyledir ve henüz o mevâdî'de nâbit olduğu sebebden değildir. Ve ammâ sı'a-ı şukbesine ve tecvîfinin geniş olduğuna nazar ve itibâr olursa hükm olunur ki o 'ırk evvelâ kebiden nâbittir ve rahime ba'dehu hurûc eylemiştir

velâkin şağb ve menâfizin si'asını itibâr eylemek evlâdır. [429a] Ammâ o 'urûkun rikâte istihâle edip eţraf-ı fûrûc gibi olduğu raħimde olan nuķre gibi efvâh-ı 'urûķu muħiţ suţuħu ikmâl için olur.³⁵⁷ Bu zıkr olunan iki 'aded verid damarları idi.

Ve şiryânın iki damarında dahi bu iki itibâr cârî olur. Eger şerâyînin evvel-i nebâtı meşîmeden itibâr olunur ise o şerâyîn iki şiryâna cem' olup sürreden şulb üzere mümtedd olup meşâneye ittikâ eden şiryân-ı kebîre müstenid olur, zîrâ o iki 'ırķın ittikâ ve istinâdına lâyıķ ķurbünde şiryân-ı kebîr-i mezkûrdan ğayri bir nesne yoktur. Ve o iki 'ırķ selîm olsun için 'ırķ-ı kebîre ağşıye ile meşdüd olur ve ba'dehu o iki 'ırķ o şiryâna nüfûz eder ki o şiryân³⁵⁸ ğayvânda olunca kadar münfesih olmaz. Ve bizim zıkr eylediğimiz eţıbbânın zâhir-i kavlıdır. Ammâ fi'l-ħaķıķa o iki şiryânın menbiti ķalbden nâbit olan şiryân olur, iki evride kıyası üzere itibâr olunur velâkin kıyâs-ı mezkûr ve ķavl-i eţıbbâ üzere o iki şiryân mütteħid olmazlar iki veridın ittiħâdı gibi, zîrâ şulb üzere mümtedd olan şiryân-ı kebîr-i mezkûr ile meşîme aralarında meşâfe maţviyye ve kaliledir ve ğavâciz ve ğavâcibin o şiryânları istikbâli yoktur ve ittiħâdı muktedî zıkr olan ğâlât olmamakla o iki şiryân ğalet-i ülâsında istihâle edip şiryân-ı vâħid olmağa ğâcet olmaz.

Ve teşriħ-i 'urûķla zıkr olunduğu üzere ķalbden nâbit olan şiryânın bir şu'besi riyeye nâfiz olur ve kezâlık veridden dahi ķalbe ve riyeye birer şu'be nüfûz edip şiryânın teneffüse ve veridın tağdiyeye menfa'ati olur ya'nî ğidâ ķalbe ve riyeye o damarlardan vârid olur.

Ve eţıbbâ zıkr ederler ki cenînin teneffüse keşîren ihtiyâcı olmamakla şiryânın menfa'ati cenînde ğidâya şarf olunur ķalbe ve riyede nüfûz eden şiryânda cenînin o 'udvlarına ğidâ vârid olur, binâen 'aleyh o iki 'udva nüfûz eden şiryân ve verid aralarında bin menfez olur ve vilâdet katında o menfez mesdüd olur.

Ve ecinne riyâtı ğamrâ olur, zîrâ cenînin riyesi cenîn olduğu ğâlde teneffüste istimâl olunmaz ya'nî ona havâiyyet müdâħale eylemez ve dem-i

357 Ya'nî o 'urûķ fûvvehât katında kebîr olsa fûvvehâtta taşkın olup suţuħu ittikâm eder ve onda menâfi'i noķşân üzere olur ve 'urûķun rakıķ olduğu ile suţuħ kâmil olur.

358 "O şiryân"dan murâd-ı zâhir budur ki ķalbden nâbit şerâyînin aşlı olan şiryândır.

aḥmer ile tağaddî eder ve lâ-maḥāle onun levni aḥmer-i k̄anī olur, zīrā baʿde'l-vilāde riyenin ebyaḍ olduğu havānın müdāḥalesiyle olur.

Ve eṭibbā dediler ki ğiṣā-i lefāyifi üñṣānın menīsinden maḥlûktur ve recül menīsine kıyāsla menī-i üñṣā kalīl olmakla o lefāyifi ğiṣānın teves-suʿu mümkin olmayıp müstaṭīl halk olundu esāfil-i raḥime kadar cenīni vaşylesin için. Ve o ğiṣā ancak bekle maġīd kılınıp ruṭübātın küllisini ihtivādan müdāyaka üzere olmakla ʿarāḥ için bir maṣabb-ı evsaʿ maḥlûk olmağa ḥācet oldu. Ve muṣannif der ki bu kelimāt eṭibbānın tekellüf eyledikleri kelimelerdir.

Ve kaçan cenīnin ḳalbine mizāc-ı zükürī sebḳ eylese o mizāc cemīʿ-i aʿḍāsına fāid olur ve zükürīyyet cihetinde cenīn babasına çeker. Baʿdı kerre sebep-i zükürīyyet mizāc-ı ebin ğayri sebep olur, o sebep aḥvāl-i raḥimden bir ḥāl olur veyāḥūd ḥāṣṣaten menīye ʿarīd bir mizāc olur ve ona bināen veled zeker olmakta babaya müṣābehetinden sāir ḥuṣūṣta dahi babaya müṣābih olmak vācib olmaz belki baʿdı kerre zükürīyyette babaya müṣābih olan, sāir aʿḍāda anaya müṣābih olur. Ve teşahḥuṣta müṣābehet şekle tābiʿa olur ve zükürīyyette müṣābehet mizāca tābiʿa olur, şekle tābiʿa olmaz. Ve baʿdı kerre cenīnin ḳalbine yalnız baba mizāc-ı ğibi bir mizāc ʿarīd olup o mizāc bi'l-cümle aʿḍāya fāid olur velākin istiʿḍād-ı şeklī cihetinden mādde-i eṭrāfın şekli ḳabülü ananın şekline māil olur. Ve baʿdı kerre māddenin istiʿḍādı ana şekline māil olur velākin kuvve-i muṣavvire māddenin ḥilāf-ı istiʿḍādı üzere baba şekli üzere taṣvīre ve taḥṭīte ḳādir olur. Ammā mizāc-ı zükürīyyet ḳalbe nüfuz edip o mizāc aʿḍā-i sāireye fāid olduktan sonra kuvve-i muṣavvire ḥilāf-ı mizāc üzere o cenīni üñṣā taṣvīrine ḳādir olmaz, mizācın muḳteḍāsı üzere taṣvīr eder.

Ve bir ḳavm dediler ki esbāb-ı ṣebeh cümlesinden olur ḥāl-i ʿulūḳta merʿenin veyāḥūd recülün vehminde mümkin olan bir şekl ve timsāl temsil olunmak ve o ḳavmin bu kelāmı ḥükm-i cevāzdan baʿid değildir. Ammā ḳudūdun yaʿnī aʿḍānın uzun ve kısa olduğunun sebebi ḳudūdun noḳṣānı evvel-i emrde māddenin ḳilletinden olur yaʿnī nuṭfe ḳalīle olmakla ḳudūdun ḳalīlen taḥṭīṭine ancak vefā eder veyāḥūd menīnin keṣreti olur velākin ʿinde't-taḥalluḳ noḳṣān-ı ğıdā ḥasebiyle ḳudūd nāḳıṣa olur veyāḥūd raḥimin ṣığarı olup ḳudūd-ı ṭavīlesi olan cenīn siʿası olmadığından olur. Bunun

naẓîri o fâkihedir ki ficce iken üzerine bir kâlib ya'nî zücâcdan bir zarf geçilir velâkin şecerinden ibâne olunmaz, pes o fâkihe bilâ-ihtivâin fi'l-vi'â olan 'ızamı kadar 'azîm olmaz mekânı dayyik olmak hasebiyle.

Ammâ tev'eme sebep ya'nî veledin baṭn-ı vâhîde iki olmasına sebep menînin keşreti olup teşrîh-i raḥimde zıkr olunan raḥimin iki baṭnından her birini 'alâ-ḥidetin mümteli' etmekle olur. Ve ba'dı kerre dahi sebep-i tev'em iki zerḳadan her birinin medfa'ı âherin medfa'ının gayri olmakla olur ya'nî mücâmi'aynın istifrâg-ı menîleri defḳ-ı vâhid ile tâmm olmaz belki bir kaç defḳ ve zerḳa ile istifrâg olur. Pes ba'dı kerre müttefik ve müşâdif olur ki raḥimin câzibesi zerḳa-i ülâyı raḥimin iki medfa'ından birine cezb ve zerḳa-i şâniyeyi medfa'-ı uḥrâya cezb eder ve o baṭnda iki veled ḥâşıl olur her ne kadar menîde keşret olmayıp feyedân tarîki ile eḥadühümâdan âhere cereyân eylemedi ise.

Ve raḥimin cezebât-ı müte'addidesinin nazîri luḳamât-ı müte'addideyi vâhiden ba'de vâhidin ilikâm edenlerin merîleri cezebât-ı müte'addidesi olur ve kezâlik semekenin miyâhi li-ecli't-teneffüs cezebât-ı müte'addide ile cezbi olur. Ve zerḳatândan her birini raḥim cezb eyledikte raḥimin ka'rına işâl eder ve medfa'lar müttehid olur ise iki menîyi cem' edip veled-i vâhid tekevvün eder; iki zerḳanın biri raḥimin iki baṭnından birine ve zerḳa-i âheri baṭn-ı âhere müncezb olur ise veled müte'addid olur ve bu incizâbı mütecâmi'ândan aḥvâlini mütefaḳkîd ve mütebaşşır olanlar iḥsâs ve iḥdâs eder ve hatunların kendileri dahi iḥsâs eder ve incizâbın cem'ân bir baṭna veyâḥûd iki baṭna olduğu bilirler.

Ve mütecâmi'ânın istifrâg-ı menîleri defekât-ı müte'addide ve cezebât-ı müte'addide ile tâmm olup ba'dı kerre 'aded-i defḳ ricâlde ve 'aded-i cezb nisâda üç veyâḥûd dört 'adede bâliḡ olur ve her birinde birer ḥareket olur. Ricâlin zerḳa-i vâhidesinde ḥareket-i vâhîde ile defḳ kuvvesi ḥareket edip ba'dehi sâkine olur ve zerḳa-i şâniyede yine kuvve-i defḳ ḥareket eder ve yine sâkine olur ve istifrâg tâmm olunca kadar her zerḳada bir defḳ ḥareketi ve bir sükün olur. Ve ricâlden defḳ ḥareketi olmadıkça mer'e raḥiminde dahi ḥareket-i cezb olup ba'dehu sâkin ve yine o ḥareket ḥâdiş ve ḥâşıl olur, onda dahi onun menîsi istifrâg olunca kadar cezebât ḥareketleri ve sükünları olur velâkin her ne kadar zerḳa-i vâhidede defḳ kuvvesinin ḥareket ve

sükûn-ı sırfeleri birer olur ise onlarda harekât ve sekenât-i ihtilâciyye olur. Bir defk hareketinde ve sükûnunda müte'addid harekât-ı ihtilâciyye olur ve her iki hareket-i ihtilâciyye arasında dahi birer sükûn-ı ihtilâcî olur ve onların her birinden başka başka lezzet hâşıl olur. Ve kaçan defk-ı vâhîdin ihtilâcâtı tamm olup sükûn-i küllî gelse defkın harekâtından hareket-i şâniye bidâye eder. Ve bu minvâl üzere defkın hareket-i şâniyesinde dahi harekât ve sekenât-ı [429b] ihtilâciyyeler mevcûde olur velâkin her sonra olan defkın harekât-ı ihtilâciyyelerin 'adedi ve lezzeti evvelâ olanlarda vâkî' ihtilâcın 'adedinden ve lezzetinden nâkış olur. Ve zerka-i vâhîdenin şarf olan hareket-i defkî her ne kadar vâhîd-i basî' ise ihtilâciyyeler ile aHz olursa harekât-ı müte'addideden mürekkeb olur, câzibe-i rahîmin harekât ve sekenâtı dahi bu kıyâs üzere ihtilâciyyeler ile mürekkebe olup ünsâ dahi o ihtilâcdan mütelezzize olur. ~~Ve kezâlik menî-i recülün fem-i rahîminden bâtın-ı rahîme hareketinden dahi mütelezzize olurlar ve belki nefsi rahîmin hareketinden dahi nisvân mütelezzize olurlar.~~

Ve ba'đılar zâhib oldular ki nisvânın telezzüzü ve telzîzinin tamâmı ikisi dahi cemî'an recülün inzâline mevkûflardır, onların erhâmında ricâlde olduğu gibi harekât ve sekenât olmaz ve müşâbih olur ki ricâlden inzâl olmasa nisvânda mücerred kendi menîsinin inzâli ile lezzet hâşıl olmaz belki hâşıl olan lezzet-i kalîlesi vedî hâsebiyle ricâlde olan hikke ve dağdağadan hâdiş lezzet-i kalîle gibi olur, ricâlde ve nisâda ricâlden inzâl olmadıkça lezzet-i tämme hâşıl olmaz. Pes ba'đın bu kelâmı taşdıķ olunmaz.

Ve kezâlik ba'đı âherin dahi kelâmları taşdıķ olunmaz ki onlar zâhib olup derler ki kaçan recülün menîsi rahîme munşabb olsa rahîmin harâretini itfâ eder ve lehîbini teskîn eder nâr üzere galeyân eden mâ-ı hârrın harâretini üzere şabb olunan mâ-ı bârid teskîn eylediği gibi. Bu kelâmı 'adem-i taşdıķın vechi budur ki menî-i recülün harâret-i rahîmi teskîn ve lehîbini itfâsi menî-i recülden inzâl olup rahîme evvel-i vukû'unda olur ve ba'dehu müsekkine harâret olan kuvvesinden miqdâr-ı mu'teber kuvvet bâkî kalmaz.

Ve ba'đı kerre zekerin zerka-i vâhîdesi şabbe-i vâhîde-i ünşeviyeye muvâfık ve müşâdif olup o iki zerka-i vâhîdeler muhteliğ olurlar. Ve kezâlik zerekât-ı uhrâ dahi merreten-ba'de-uhrâ vâkı'a olup minvâl-i muharrer üzere recülden her bir zerka şabbe-i vâhîde-i ünşeviyeye müşâdif ve muvâfık

olurlar ve her def'ada zerka-i recül ile şabbe-i ünsâ başka başka münhâz ve mümtâz olup zerka-i ülâ şâniye ve zerka-i şâniye, şâlişeye muhteliğ olmaz ve o zerka-ların belki her birinden başka veled tekevvün edip bir cimâ'adan butûn-ı müte'addide hâdiş olur ya'nî müte'addid veledler hâşıl olur.

Ve ba'dı kerre dahi iki menîler muhteliğ olduktan sonra munka'tıf olur³⁵⁹ veyâhüd vâhîde-i sâbıka munka'tıf olur ya'nî recül ve mer'eden her hangisinin menîsi evvelâ inzâl ve raħime vaşıl oldu ise o menî munka'tıf olup ba'dehu inzâl olunan menîye muhteliğ olmaz ve 'adem-i ihtilâta sebeb-i riyâh veyâhüd ihtilâc ve o mişlli esbâb-ı müferrika olur. Ve recül ve mer'eden her birinin menîsi 'alâ-hîdetin münhâz olur.

Ve ba'dı kerre o teferruk ve inhiyâz ğışânın nescinden sonra vâki' olur ya'nî meşîme tekevvün eyledikten sonra olur ve şey'-i vâhidde ya'nî bir meşîmede ecinne-i keşire olur³⁶⁰ ve bu mişlli veledlerin tekevvünü tâmm olmaz ve onlardan hayât me'mûl olmaz.

Ve ba'dı kerre dahi o teferruk ğışânın intisâcından muqaddem olur ve ba'dı kerre o mezkûrlerin mecrâsına cârî olan hâfât olur.³⁶¹ Ve sonradan müteferriğ ve mütemeyyiz olanlar kâfilü'l-iflâh olur, ancak müfliğ olanlar fi'l-aşl mütemeyyiz ve münhâz olanlardır. Ve menî-i zükürîde evvelâ ğazâret ve keşret olmaz ve raħimî mâlî ve raħimî cihât-ı erba'asına vâşıl ve münbasıt olmaz menî-i ünsâ ona muhteliğ olunca kadar. Kaçan iki boynuz gibi olup her birisi nevâta müşâbih olan zâideteynden menî-i ünsâ menî-i

359 Nefîsî, *Esbâb ve 'Alâmât* şerhinde der ki ben istimâ' eyledim ki bir hatun sülâhfat şüretinde her cenîn vaç' edip bir sâ'at miqdârı hareket eyledi ve bir âher hatun dahi istimâ' eyledim ki horûş hey'eti üzere ve iki kanatlı cenîn vaç' eyledi ve ekşer-i hâlde nâkışu'l-hilkat insân şüretinde tevellüd eder. Bu mişlli veledin sebebi ba'dı kerre yalnız mer'e-i menîsi müştehil olup recül menîsi olmadığından olur.

360 Bu kelâmın mukte'dâsınca bir hatun vaç'-ı haml eyledikte bir meşîme içinde kırk re's veled-i zeker tevlid edip cümle büyüdüler ve bir karyeyi müstâkilleten onlar ve babaları ihâta eyledi diye hikâye olunan kelâmın aşlı olmak iktidâ eder. Ve gine muşannifin kelâmı hüküm-i ekşerîdir, Cenâb-ı Hağğ'm 'acâyib-i şun'unu tedbîr edenler ba'den bu mişlli nesnelere vukû'unu istib'âd eylemez, kemâ kâle ta'âlâ: *يَزِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ*

361 Ya'nî menî ba'den munka'tıf ve ba'den ğayr-i munka'tıf olur. Hâşim ile Ümeyye batn-ı vâhidde ba'dı tevârîhte zikr olunduğu üzere mülteşiku'z-zahreyn tevellüd edip seyf ile fark olunmuştur, o sebebdan evlâdları beyninde 'adâvet-i dâime vardır.

zekere muhteliğ olsa o vakte zikr olunan galeyân hâşıl olup nefh ve gışâ o zikri sâbık vech üzere tekevvün eder ve o vakte menî menî oldukça kadr-i zâideteyn-i karniyeteyne ta'alluk edip o maħallde mededini ve gıdâsını aħz eder ya'nî gışâ-i mütevellid rahimin nuķre-i mezkûrelerine muttasıl olup dem-i tamstan aħz edince kadar. Ve Cālînûs katında o gışâ leṭh gibi- dir, menî-i ünsâ inşibâbı katında ol leṭhayı ḫalife bırakır ve menî-i ünsânın inşibâbı recül menîsinin muşabb olduğu mevdi'e olur ve evvel inşibâb- da her ne miķdâr muḫâlaṭa olmaz ise yine o laṭhayı ḫalife bırakır ba'dehu muḫâlaṭa ve mümâzece eder.

Bu maķâmda Kânûn'da bir mes'ele vardır ki onun 'ibâreti budur: وقد و الحجر کی الحجر إنتهآ. Zâhir budur ki الحجر و الحجر منیا علی مني وتلدهما جميعا olan vâv "ma'a" ma'nâsımadır. Hâşıl-ı ma'nâ budur ki "Taş üzerine cülûs eden mer'e ba'dı kerre o taş üzerinde olan menîyi kabûl ve cezb eder ve rahiminde menî-i âher var ise ikisini cem'an tevli'd eder." Meşelâ ham- māmda cimâ etmekle uluk olduĝta ıssı taş üzere olan menî üzere mer'e cülûs edip tekrâr şehveti hareket etmekle rahim o menîyi cezb eylese ikisi dahi tevellüd eder. Ve bu mes'ele el sine-i nâstan istimâ olunmuştı, lâkin kütüb-i tıbbiyeden ancak bu maħallde rüyet olundu.³⁶²

Ammâ vilâdetin beyânı budur ki kaçak cenînin a'ḫsâ tâmm olsa meş- meden ona te'eddî eden gıdâ ve ona vâşıl olan nesim kifâyet etmemekle yedinci ayda hareket eder, veledin o şehrde kuvveti kâmile olmakla hurûca tâlib olur. Ve kaçan o şehrde bi'l-fi'l hurûcdan 'âciz olsa hareket ḫasebiyle ona da'f gelip sekizinci şehrde sâkin olur ve dokuz aya dâhil olmadıkça onun kuvveti vüsub eylemez. Ve eger sâminde hurûc eder ise onun hurûcu kuvve-i müstevlide ḫasebiyle olmaz belki müz'ic-i müzî vü muḫ'if ḫase- biyle da'ifen hurûc eder ve hurûc-ı cenînin tamâmı ancak ağşıye-i raṭbenin inşikâkı ve ruṭbetinin inşibâbı ve cenîni o ruṭbetin izlâkı ile olur.

Ve vilâdet-i taḫbîyyede cenîn re'si üzere münkalib olur infişâl sehl olsun için, ammâ ayaklarından tevellüd bed' eder ise o vilâdet taḫbî olmaz belki

362 Menîyi rahimin cezbi cimâ'a maḫşûş deĝildir, hattâ Kâḫîhân'da zikr olundu ki biki olan mâ-dün-ı fercde cimâ' olursa ve menî rahime vâşıl olup gebe kalsa lâ- zım olur ki onun bikri beyda ile veyâḫûd dirhem ile izâle oluna tâ ki veled hurûc eylemeye. Pes tefhîz ile menî rahime vâşıl olmak câiz olduĝta taş üzerinde olan menîyi dahi rahimin cezbi ba'd olmaz.

cenînin bi-ḥasebi'd-ḍa'f inqilâbdan 'aczi olmakla olur. Ayaklarından cenînin tevellüdü ḥaṭarlı olur, ekşerî felâh bulmaz.

Ve cenîn vilâdet için hareket etmezden muḳaddem ba'ḍı kerre yüzü ile ayaklarına i'timâd eder ve yedleri râḥalarını³⁶³ iki dizleri üzere vaḍ' eder ve yüzü iki rûkbeleri arasında olur ve gözleri iki rûkbeleri üzere olur ve iki rûkbelerini ḳuddâm cānibinde cenîn ḍamm eder ve iki 'aḳiblerine râkib olur ve ḥimāyeten li'l-ḳalb³⁶⁴ yüzü anasının zâhrına olur ve bu nuşbe inqilâba evfaḳ olur velâkin bir ḳavm der ki bu zikr olunan nuşbe zûkrân nuşbesi olur, ammâ ünsânın nuşbe-i vechi nuşbe-i mezkûrun ḥilâfı üzere olur. Ve cenînin ṭaraf-ı 'âlisi ṭaraf-ı sâfilden şaḳil olmakla 'âlinin şikleti inqilâb-ı cenîne mu'ṭn olur ve ḥuşuşan re'sin 'ızamı ziyâde mu'ṭn-i inqilâb olur. Ve kaçan cenîn maḥallinden munfaşıl olsa rahim emsâlinde me'mûl olmayan infitâḥ ile münfetih olur ve mefaşıla infitâḥ fârid olmaktan dahi lâzım olur ve 'ināyet-i Ḥaḳḳ'ın mededi dahi lâzımdır ki o 'ināyet ḥasebiyle mefaşıl-ı mer'e birbirinden münfetih olup veled ḥurûc eyleye ve ba'de'l-ḥurûc yine mefaşıla ittişâl 'avdet eyleye. Ve bu, fi'l-i tab'iyye-i muşavvire kuvvesi fi'li olur bir emr-i ḥâşş ḥasebiyle ki o emr-i Ḥâlîḳ tarafından kuvve-i mezkûreye muttaşıl olur, aslâ o kuvvet emr-i ilâhî-i mezkûrdan ḥâlî olmaz. Ve cenîne nemâ geldikçe bi-ḥasebi'n-nemâ kuvve-i muşavvirenin isti'dâdı ve kuvveti ziyâde olur ve o isti'dâdın tezâyüdü şü'ur olunmaz. Bu mezkûr Allâhu ta'âlânın esrârından bir sırrdır, fe-ta'âlallâhu'l-meliku'l-ḥaḳḳ fe-tebârekallâhu aḥsenu'l-ḥâlîḳin.

Ve bu kelâmın ḥâşılı budur ki vilâdet-i tab'iyyenin sebebi cenînin ğıdāya ve havāya ihtiyâcı ekşer olup ve kuvâ-ı nefesi dahi ḳavî olup si'a-i maḥall ü mekân ve nesîm-i reğad ve ğidâ-ı evfer taleb eylese ve mekân-ı ḍayyiḳtan ve nesîm-i 'avezden³⁶⁵ ve kıllit-i ğidâdan [430a] hereb eder ve o hereb ve ıdṭırâb ile tevellüd eder. Ve kaçan cenîn tevellüd eylese onde nevm ve intibâh olmaz ve kaçan nevm ve intibâh taḥaşşul eylese o yevm-i taḥaşşulden kırk gün sonra ve ba'ḍı nüşhada kırk günden bir gün sonra ḍaḥik edip güler, fe-tebârekallâhu aḥsenu'l-ḥâlîḳin.

363 "Râḥa" el ayasıdır.

364 "Ḳalb"den murâd inqilâbdır, 'uḍv deĝildir.

365 "Avez" ḥâcet ma'nâsınadır.

Üçüncü Faşl Emrâd-ı Raḥimde Olan Kelâmdır

Raḥime emrâd-ı mizâciyye ve emrâd-ı âliyye ve emrâd-ı müşterekele-
rin küllîsi ʿarîd olur. Ve kezâlik emrâd-ı ḥabel dahi ʿarîd olur, ḥabel em-
râdı ḥabel olmamakla veyâḥûd ḥabel ʿarîd oldukta ḥamlını isḳâṭ etmekle
veyâḥûd isḳâṭ eylemeyip velâkin vaḍʿında ʿusr ve iḳdâl olup raḥimde cenîn
helâk olmakla olur. Ve raḥime emrâd-ı ṭamş dahi ʿarîd ollur ve o maraḍ
ṭamş olmamak ile veyâḥûd ṭamşın kılleti ile veyâḥûd redâʿet-i ṭamş ile
veyâḥûd bi-ğayri vaḳtın olmakla veyâḥûd ifrâṭ-ı ṭamş ile olur. Ve raḥi-
min emrâd-ı ḥâşşası ve emrâd-ı şirkîsi dahi olur. Baḍı kerre ʿudv-ı âḥerin
emrâdına raḥim şerîk olur ve baḍı kerre maraḍ-ı raḥim aşlî olup ʿudv-ı
âḥer raḥime müşârik olur ihtinâk-ı raḥimde olduğu gibi. Ve kaçan emrâd-ı
raḥimde keşret olsa kebid daʿif olup daʿif-ı kebid ḥasebiyle ondan istisḳâ
tevellüdüne ʿalîl müstaʿidd olur.

Dördüncü Faşl Mizâc-ı Raḥimin Delâilî Beyânındadır

Ve ḥarâretin delâilî bunlardır: Ḥarâret-i raḥime cemʿan beden ḥarârette
müşterek olur ve ṭamş kalîl olur ve levn-i ṭamş dahi ona delâlet eder ve
ḥuşuşan ṭamş ḥırka-i kettân üzere aḥz olunsa delâleti aḳvâ olur. Ve o aḥzın
tarîki budur ki bir kıṭʿa ḥırka-i kettân bir gece ihtimâl olunur ve baḍehu
iḥrâc olunup gölgede o ḥırka tecfif olunur ve baḍe'l-cefâf nazar olunur,
eger aḥmer veyâḥûd aşfer ise ḥarâret-i raḥime delâlet eder ve aḥmerde
ḥarâret demden ve aşferde şafrâdan olduğuna delâlet olur ve eger ḥırkânın
levni esved veyâḥûd ebyaḍ ise didd üzere olup bürüdete delâlet eder ve es-
ved bürüdet-i sevdâdan ve ebyaḍ balğamdan olduğuna delâlet eder velâkin
levn-i esved şüretinde netn ve ʿufûnet var ise o esved ḥarârete delâlet eder.
Ve baḍı kerre ḥarâret-i raḥime nevâḥî-i kebidin evcâfı ve raḥimde ḥurûc
eden ḥurâcât ve ḳurûḥ ve o hatunun iki dudaklarının cefâfı ve şaḥrın keşreti
ve ekşer-i ḥâlde bevlîn inşibâğı ve nabḍın sürʿati delâlet eder.

Ve berd-i raḥimini delâilî ṭamşın ihtibâsı ve kılleti ve rikḳati ve ebyaḍ
olduğu veyâḥûd sevâdı şedîd ve sevdâvî olduğu ve eyyâm-ı ṭuhru mümtedd
olduğu ve ğalîz ve bârid ağdiye tenâvülünün ve cimâc-ı keşîrin teḳaddüm-
leri ve aʿlâ-i raḥimde ḥader olduğu ve şaḥr-ı ʿânenin kılleti ve şıbg-ı bevlîn
kılleti ve levninin fesâdı olur.

Ve ruṭubet-i raḥimin delâili rikḳa-i ḥayḍın ve seyelân-ı ruṭubetin keşreti ve büyüdüğü gibi cenînin sukûtu olur.

Ve raḥimin delâil-i yübüseti cefâf ve kılllet-i seyelân olur.

Beşinci Faşl 'Akr ve 'Usr-i Hâbel Beyânındadır

'Âkr şol 'avrettir ki ḥâmile olmaya ve şol ere dahi derler ki onun veledi olmaya, beşinci bâbdandır, kezâ fî-tercemeti 'ş-Şihâh.

Ve 'akra sebep menî-i recülde veyâḥûd menî-i mer'ede olur veyâ raḥim ve kaḍıb ve âlât-ı menî olan aḍâların birinde olur veyâḥûd mebâdide olan bir sebep ile olur ğamm ve ḥavf ve evcâ'-ı re's ve ḍaf'-ı haḍm ve toḥme mişli âfâtın mebâdiye 'urûdu katında olur veyâḥûd ḥatâ-ı târî ḥasebiyle 'âkr 'arıḍ olur.

Ammâ menîde olan sebep kuvvet-i tevlîde muḥâlif sū'-i mizâc olur ve o sū'-i mizâc berd-i taḥrî veyâ ūsr ve ihtibâsın tū-ı müddeti ile 'arıḍ olan bürüdet veyâḥud raḥimin ruṭubeti veyâ yübüseti olur ve onların sebebi dahi ğayr-i muvâfık aĝdiye ve kezâlık ḥumûḍât olur, zırâ ḥumûḍât müberrid ve müeybis cümlesindedir.

Ve baḍı kerre menîde bir ney' sū'-i mizâc olur ki o mizâc-ı seyyi' mâni'-i tevlîd olmaz velâkin vilâdeti 'usretli kılar veyâḥud o sū'-i mizâc taĝdiye-i cenî için raḥime vâşıl olan ğıdayı ifsâd eder.

Ve baḍı kerre menîde zıkr olunan âfetlerin biri olmaz velâkin recülün menîsi mer'enin menîsine muvâfık olmamakla ikisinden veled ḥâşıl olmaz.

Zikri sâbık iki kavlden kuvve-i muşavvire recül ve mer'enin ikisinin menîlerinde olmak üzere zâhib olanlar katında iki kuvvetleri birbirlerine te'sîrde muḥâlif olmakla beynehümâda muvâfaḳat olmaz; kuvve-i fâ'ile menî-i recülde ve kuvve-i münfa'ile menî-i üñsâda olduğuna zâhib olanlar katında menî-i üñsâ menî-i recülün fi'linin ğayri fi'li kabûle müsta'idd olup raḥime vârid olan menî-i maḥşuşun te'sîrinden müte'essir olmaz ve onun fi'lini kabûl etmemekle beynehümâda veled ḥâşıl olmaz ve o zeker ve üñsâdan her birisi zevcin istibdâl eyleseler qarîb olur ki her birine zevc-i âḥer muvâfık olmakla ikisi için dahi zevc-i âḥerleriyle izdivâcdan veled ḥâşıl ola.³⁶⁶

366 Bu vechle vech-i evvelin farkı budur ki vech-i evvelde iki menînin 'adem-i muvâfaḳatı ḥılkî olur, ammâ vech-i şânide 'adem-i muvâfaḳat her ne kadar mizâc-ı aşîlerinde muvâfaḳat olur ise.

Ve ba'ḍı kerre dahi iki menîde birbirine muhâlif sū²-i mizâc olup ehadü-hümâ âher ile ta'dîl olunmaz ve belki her birisinin ihtilâfı ile âherin fesâdı ziyâde olur. Ve kaçan her birisi zevcini istibdâl eylese zevc-i cedîdin menîsi onun menîsini bi't-teḍâdd ta'dîl edip ikisinden dahi veled hâşıl olur.

Ve ecnâs-ı menîden tevîd şâlih olmayan cins-i menî şabî ve sekrân ve şâhib-i tohme ve şeyḡ ve keşîrû'l-cimâc ve saķîmü'l-beden olanların menîsidir. Buķrât der ki mevâdd-ı meneviyye her 'uḍvdan seyelân eder, binâen 'aleyh 'uḍv-ı selîmden seyelân eden menîden cenînin o 'uḍvu selîmen taşavvur eder ve 'uḍv-ı saķîmden seyelân eden menîden cenînin o 'uḍvu saķîmen taşavvur eder ve bu aḫvâl ba'ḍı kerre menînin ikisinde ma'an olur.³⁶⁷ Ve ba'ḍılar dediler ki menî-i recülün bâciş-i fesâdı ba'ḍı kerre bâliḡa olmadık nisâyâ mücâma'at olur. Muşannif der ki bu sebab ile menî-i recülün fesâdı havâşş mecrâsına cârîdir.

Ammâ sebab-i 'aķr raḫimde olduḡu raḫimde menîyi müfsid sū²-i mizâc olmakla olur ve ekser-i hâlde o şebab-i müfsid raḫimin bârid-i mücemmîd sū²-i mizâcı olur ve o hâl mâ-ı bâridi keşîren şûb eden hatunlara 'arîḍ olur raḫimi tebrîdi ḫasebiyle ve tebrîd ḫasebiyle menî-i recüle dahi o hâl 'arîḍ olur. Ve mâ-ı bârid eczâ-i şamsı taḡyîr eder ve me'sâm-ı şamsı taḡyîḡ dahi edip cenîne şams munşabb olmaz.

Ve ba'ḍı kerre dahi o sū²-i mizâc ma'a-mâddetin ve ruḡbâtin olup o eû²-i mizâcın mâddesi olup mâddesi ve ruḡbeti menîye muhâliḡ olmakla o ruḡbet menîyi ifsâd eder.

Veyâḫûd o mizâc müceffif veyâḫûd muḫallil veyâḫûd murattıḡ veyâḫûd müzliḡ olup kuvve-i mâsikeyi id'âf eder ve kuvve-i mâsikeyi id'âfla 'arîḍ olan 'aķr keşîrû'l-vuķûc olur.

Veyâḫûd o mizâc raḫimin menîyi cezb kuvvesini id'âf ile 'arîḍ olan 'aķr kebîrû'l-vuķûc olur.

Veyâḫûd o mizâc raḫimin menîyi cezb kuvvesini id'âf etmekle raḫim cezb-i menîde 'âciz olur.

Veyâḫûd ḫarr ve berdden ve yübsden biri ile mecârî-i ḡidâ ḡayyîḡ olup nuḡfeye ḡidâ vâşıl olmamakla veled hâşıl olmaz.

367 Ya'nî recül ve mer'eden her birinin 'uḍv-ı vâḫid-i maḡşûşu saķîm olur.

Veyâhûd ğidâyı ifsâd eder veyâhûd cenîn rahîme inđımâm-ı şedidle munđamm olmakla cenîne ğidâ vâşıl olmaz ve o inđımâm berd ve yübs ve iltihâm hasebleri ile olur ve iltihâm dahi ħurûh ve sü'lûlî olan lahm-ı zâid hasebiyle olur veyâhûd inđımâm meşîmenin yübsü ile olur, zîrâ meşîme yâbise oldukta menâfiz-i ğidâyı ifsâd eder ve ba'đı kerre yübs hasebiyle meşîme cülüd-ı yâbiseye müşâbih olur.

Rahim-i bârid-i raţbda menîye arđ-ı nezzede büzûra 'arığ olan hâlet ve âfet 'arığ olur. Ve mizâc-ı hârr u yâbisi olan rahimde menînin hâli o büzürün hâline benzer ki nûre-i mebsûsesi olan arđa ilkâ olunmuş ola.

Veyâhûd sebab 'aqr mâddenin ya'nî dem-i şamşın inkıţâ'ı olup rahimin dahi mevâddı cezb ve nuţfeye işâlden 'aczi olmakla olur.

Veyâhûd rahimde meyelân veyâhûd inkılâb olmakla veyâhûd fem-i rahimin ħable'l-[430b] hâbel şiddet-i inđımâmı olmakla 'aqr olur ve o hâlin sebebi şalâbet veyâhûd sü'lûlü ve ğayr-ı sü'lûlü lahm-ı zâid yâhûd iltihâm-ı ħurûh veyâhûd berd-i mukabbıd ve onlar gibi nesnel olup südde olmakla olur, zîrâ bu ahvâlde menî rahîme nüfûz eylemez.

Veyâhûd ba'de'l-hâbel fem-i rahimin inđımâmı da'if olmakla 'aqr hâdiş olur, zîrâ fem-i rahimin inđımâmı da'if oldukta rahim cenîni imsâktan 'aciz olur.

Veyâhûd 'aqr rahimde şahm-ı müzlik-i keşir olduğundan olur ve o şahm-ı müzlik cemî'an bedende veyâhûd rahim ve şerbde veyâhûd hâşşaten rahimde olur ve kaçan şerb üzere şahm keşir olsa rahimi 'aşr edip menîyi tadyîk eder ve o 'aşr ile rahimden menîyi ihrâc eder.

Veyâhûd sebab-i 'aqr cemî'an bedenin hüzâli veyâhûd yalnız rahimin hüzâli veyâhûd rahimde verem ve ħurûh ve bevâsîr ve zevâid-i lahmiyye ve tevlîde mâni'a olan âfet olmakla 'aqr hâdiş olur.

Veyâhûd fem-i rahimde ħađîb³⁶⁸ gibi bir şey-i şulb olur, zekeri veyâhûd menîyi rahîme dühûlden o şalâbet men' eder.

Veyâhûd ħurha-i rahim mündemile olmakla rahîme melâset 'arığa olup 'urûk-ı şavâmîşin fuvvehâtını sedd eder ve o südde ile ve kezâlik huşûnet-i rahim ile 'aqr hâşıl olur.

368 "Ķađîb"den murâd ağaç budağıdır.

Ammâ a'ḍâ-i tevlîdde olan sebep ev'iyeye-i menînin ḍa'fı yâhûd ev'iyeye 'arîd olan fesâd-ı mizâc olur ve ev'iyenin fesâd-ı mizâcî ḥalf-i üzünde olan evrideyi ḳaṭ' ile veyâhûd ihrâc-ı ḥaşât için meṣânesini baṭṭ ile olur, zîrâ onların fesâdına a'ḍâ-i tevlîd müṣârik olur. Ve ba'ḍı kerre baṭṭ-ı mezkûrda ev'iyeye vârid olan 'aşab dahi ḳaṭ' olunup ev'iyeye-i menîde o 'aşabın inḳıṭâ'ı ḍa'fa mü'eddî olur ve ḳuvve-i müvellideye ve zerrâḳaya dahi ḍa'f ḥâdiş olur. Ve kezâlik ḥuşyeler burulmaktan veyâhûd şevkerân ile ḍımâd olunmaktan veyâhûd kâfûr keşîren şûrb olunmaktan dahi 'aḳr 'arîd olur.

Ammâ ḳaḍîb sebebi ile 'aḳrın 'urûdu o kimsede olur ki onun ḳaḍîbi ḥilḳat-i aşliyyede ḳaşîr olur.

Veyâhûd erkekte simen ḥasebiyle ḳaşîr olur ve onun laḥmı cemî'an ḳaḍîbini veyâhûd ekşer-i ḳaḍîbini simeni olan laḥm aḥz eder.

Veyâhûd simen nisâda olur, simeni olan mer'enin fem-i raḥimi fercinden ba'îd olur ve ona ḳaḍîb müste'vî olmaz veyâhûd simen erde ve 'avrette cemî'an mevcûd olur.

Veyâhûd zeker mu'vecc olur veyâhûd veteresi şağîre olur ve mecrâ dahi muḥâzâtan münḥanî olur, binâen 'aleyh fem-i raḥimin ḥâḳḳ-ı vasaṭına irzâḳ olmaz.

Ve ammâ 'aḳrın me'bâdîde olan esbâbını biz bundan aḳdem ta'ḍâd eyledik ve o ta'ḍâd olunan a'ḍânın ḍa'fları 'aḳra sebep olur, zîrâ a'ḍâ-i ḥaḍm ve a'ḍâ-i rûḥ ḳaviyye olmak gerektir ki ḥattâ 'ulûḳ sühûletli ola.

Ammâ ḥaṭâ-i târî ba'ḍı kerre inzâl katında ḳable'l-iştîmâl olur veyâhûd ba'de'l-inzâl ve'l-iştîmâl olur. Ve ḳable'l-iştîmâl yalnız inzâl katında olan ḥaṭâ-i târî budur ki recül ve mer'enin inzâlleri zamânı muḥtelif olur ve eḥadühümânın inzâli âḥerin inzâli üzere sebḳat ve teḳaddüm eylemekten zâil olmaz. Ve eger inzâli sâbıḳ olan recül olur ise ba'de'l-inzâl recül mer'eyi terk eder ve mer'eden inzâl ḥâşıl olmaz ve menî-i recülden yalnız veled olmaz. Ve eger sâbıḳ olan mer'enin inzâli ise mer'e inzâlından sonra recül dahi inzâl eder ve recülün inzâli vaḳtinde raḥimin aḡzı fâḡiren ya'nî aḡzı açık olduḡu ḥâlde bâḳî kalıp nuṭfeye raḥim müşt Emil olmaz ve raḥimden o nuṭfe ḥurûc eder. Ve fem-i raḥimin feth ve faḡrının sebebi budur ki cimâc katında fem-i raḥim cezb-i menî için ḥareket edip faḡren ba'de faḡrin aḡzım açar ve menîyi cezb-i şedîd ile cezb eder ḥattâ o cezbi mer'e kendi inzâli

katında ihsâs eder, pes mer'enin inzâli katında şehveti ve hareket-i cezbî sâkine oldukça kaçdıb dâhil-i rahimde olmakla munđamm olmaz ve kaçdıbin hurûcundan sonra meftûhan fem-i rahim bâkî kalır.

Ve fem-i rahim cezb-i menî için hareketinde iki kavlı vardır. O kavllerin biri budur ki o hareket ile fem-i rahim mâ-ı recülü taleb ve cezb eder ve mer'enin ev'ıye-i bâtinesi menîsini dâhil-i rahime şabb eder ve fem-i rahimin menî-i recülü cezb için hareketi oldukça menî-i mer'eden seyelân edenlerini dahi menî-i recül ile cezb eder. Ve bir kavm zâhib olur ki fem-i rahimin hareketi mer'enin menîsini taleb ve cezb ve ibtilâ için olur, zîrâ mer'enin ev'ıye-i menîsi ne kadar dâhilde ise rutûbetini hârice şabb eder ve kendi menîsini cezb için fem-i rahim hareket edip mer'e menîsini cezb eyledikte menî-i recül dahi müncezb olur. Ve'l-hâşıl kavli-i evvele göre hareket cezb-i mâ-ı recül için olur ve mer'eden seyelân eden mâin inicizâbı bi-tırîkı'-tebe'ıyye olur. Ve kavli-i şânî üzere fem-i rahim hareketi ile ma'lûb olan menî-i mer'eyi cezbdır ve menî-i recül ona tebe'ıyyet ile müncezb olur, zîrâ mer'e kendi menîsinin inzâlini ihsâs eder ve recülün inzâlini ihsâs eylemez ve inzâlin ihsâs olunduğu o menînin ma'lûb olduğuna ve 'adem-i ihsâs menînin ma'lûb olmadığına delâlet eder.

Ve bu haţâ keble'l-iştimâl olan haţâ idî, ammâ rahim recül ve mer'e menîlerini iştimâlden sonra tārî olan haţâ budur ki ba'de'l-inzâl ve'l-ıulûk veşbe ve şadem ve sür'at-i kıyâm ve o mişlli nesnelere ile mâ-ı müştemil hareket-i 'anife ile hareket edip münzeliğ olur veyâhüd havf-i tārî ve sâir zikr-i âtî esbâb-ı isķâtin biri ile şâkıt olur.

Ve fâdil İbukrâţ der ki recül mer'eden a'đâ-i re'ıse mizâcında ve mizâc-ı evvelde³⁶⁹ ve menîsinin mizâc-ı şihhîsinde elbette ebred olmaz velâkin ba'dı kerre recüle bir nev' mizâc tārî olur ki o mizâc mizâc-ı mer'eden ebred olur.

Ve ma'lûm ola ki velûd olan mer'enin emrâdı 'âkırelerden eķall olur velâkin velûdun bedeni ağ'af ve ta'cizi esra' olur. Ammâ 'âkırlerin emrâdı keşire olur velâkin ta'cizi ebţâ olur ve eķser-i 'ömründe 'âkıre şâbbe gibi olur.

el-ıAlâmât: Sebeb-i 'aķr menî oldukça recül ve mer'enin menîlerinin hangisi sebeb olduğunun 'alâmâtı deyildiği üzere biraz eşyâdır ki onların şihhati şâbite değildir, o eşyâ bu mezkûrlardır:

369 Ya'nî cem'ân bedeninin mizâc-ı hılķisinde.

İki menî suya ilkā olunmakla tecrîbe olunur, hangisi tâfî olursa taḫsîr o menîde olur, rûsûb edende taḫsîr olmaz. Ve kezâlik iki zevcin bevlî aṣl-ı ḥâss üzere ilkā olunur, hangisi cefâf eder ise taḫsîr onun menîsinde olur. Ve kezâlik yedi ḥabbe şaʿîrden ve yedi ḥabbe ḥıntadan ve yedi ḥabbe bâkıliyâttañ ḥz ve evânî-i ḥazef içine o ḥubûb vaḍʿ olunup recûl, merʿeden biri üzerine bevl ettirilip yedi gün terk olunur, eger o müddette nâbit olur ise onun menîsinde ʿaḫr yoktur.

Bunlardan ebʿad o baʿdı biraz ʿalâmetler zıkr eylediler ki o ʿalâmetlerden merʿeyi tecrîbe ḥaḫḫında zıkr eylediklerinin aḫseni budur ki ḫamʿ ile bahûr-ı ḫayyib merʿenin raḫimine tebḫîr olunur, eger onun râyihâsı merʿenin femine veyâḫûd munḫurlarına nüfûz eder ise o hatunda sebab-i ʿaḫr yoktur ve eger nâfîz olmazsa onda südde ve aḫlât-ı rediyye vardır, o südde ve aḫlât-ı rediyye râyihâ-i bahûrû nüfûzdan menʿ eder veyâḫûd râyihâsını ifsâd eder.

Ve yine denildi ki bir şümeýi merʿe ihtimâl eder ve nazar eder, o şümenin râyihâsını ve taʿmîm fem ve munḫurda iḫsâs ederse onda ʿaḫr yoktur ve iḫsâs eylemezse ʿaḫr ondadır. Ve onun ekser-i delâleti o hatunda südde olduğuna olur ve südde dahi ʿaḫra delâlet eder, ammâ taʿmîm ve râyihânın nüfûzu süddenin inʿidâmına delâlet eder.

Ve süddeden mâʿadâ ʿaḫrın esbâb-ı sāiresi olmakla süddenin intifâsı ʿaḫrın intifâsına delâlet eylemez, zîrâ ḥâşşın intifâsı ʿammin intifâsım müstelzim olmaz. Câizdir ki o merʿede südde ḫasebiyle ʿaḫr olmayıp sebab-i âḫer ile ʿaḫr ola.

Ve ḫebel için âḫer mevânî dahi vardır. Hangi merʿe ḫayḫdan ḫuhra dâḫil oldukça onun fem-i raḫimi raḫb ola, o raḫim müzliḫ olur.

Ammâ sebab-i ʿaḫr menîde veyâḫûd aʿdâ-ı [431a] menîde olduğunun ʿalâmetleri senin bildiḫin vech üzere menînin ḫarâret ve bürüdeti taʿarrûf olunmakla ve ḫuşûret ve rıḫḫatını merʿenin lems edip iḫsâs eylemesi ile ve ʿâne ve şaʿrının ḫâli ile ve levni râyihâsı ve sûʿat-i nabḫı ve buḫ-ı [nabḫı] ile ve ḫârüresinin şıbgı ve kıllet-i şıbgı ile ve cesedin müşâreketiyle maʿlûm olur.

Ammâ rutûbet ve yübüset maʿaʿl-kıllet ḫulzati ve maʿaʿr-rıḫḫat keşreti ile taʿarrûf olunur. Menî-i ebyaḫ u şaḫîḫ berrâḫ ve lezic olur ve üzerine

zübâb vâkı' olup ondan tenâvül eder; onun rîhi tal³⁷⁰ rîhi gibi veyâhüd ya-semîn rîhi gibi olur.

Ammâ tams ve a'ḍâ-i tams mizâcî ḥasebiyle olan 'aqrın 'alâmetleri se-nin bildiğın o eşyâlardır ki onun ile ḥarâret ve bürüdete istidlâl olunur ve lems ile dahi ḥarâret ve bürüdete istidlâl olunur ve levn-i tamsa dahi nazar olunur, onun meyli şufrete veyâhüd sevâda ve küdürete ve beyâda olduğu ta'arrüf olunur.

Ve şa'r-ı 'änenin aḥvâli dahi ta'arrüf olunur, ma'a'r-rikkat keşret ile ruḥû-bete ve yübüsete istidlâl olunur ya'nî onların vücûdu ile ruḥûbete ve dıddları ile yübüsete istidlâl olunur.

Ve 'aynın vârim ve kemide olduğu ile dahi istidlâl olunur, zîrâ İbukrât katında 'ayn aḥvâl-i raḥime delâlet eder.

Ve kıllat ma'a'l-gılza ile dahi istidlâl olunur. Ben bir 'avret gördüm ki ḥayḍmdan ḥalâş olup tuhra dâhile olduḡta fem-i raḥimi kurumaz idi ve fem-i raḥimi raḥbeten bâkî kalır idi ve o mer'e gebe kalmaz idi.

Ammâ hüzâl ve simen ve şahm ve kışar-ı kadib ve i'vicâc-ı zeker ve veterenin kışarı ve inkılab-ı raḥim ve iki inzâlin aḥvâli biraz umürlardır ki ihtibâr ile ma'lûm olur ya'nî ehl-i ḥibrenin ḥibreleriyle ma'lûm olur. Ve şerbi keşrû'ş-şahm olanların fûrûcu medâḥili dayyık ve ba'îd olur ve kaşî-retü'l-kurûn³⁷¹ ve nâiyetü'l-butûn olur, her ḥarekette ona bühr 'arîd olur ve ednâ râyiḥadan müte'ezzî olur.

Ve meyelân-ı raḥime delîl budur ki dâḥil-i ferce cess olunur, eger fercin dâḥili fem-i raḥime muḥâzî ise onda meyelân-ı raḥim yoktur, eger muḥâzî değıl ise o raḥim mâildir ve raḥimlerinde meyelân ve inkılabı olan hatun-larda vaqt-i cimâ'da vecâ' olur.

el-Mu'âlecât: Bu bâbin tedbiri iki kısma münkasım olur: Kısım-ı evvel ihtiyâlde te'ennî ve telaḡtuf etmekle olur ve ikinci kısım mevâni'-i ḥabele mu'âlece etmekle olur.

Ammâ bi-ḥasebi'l-ḥilka 'âkır ve 'aḡim olanlara ve kezâlik iki zevcinden her birinin mizâcî zevc-i âḥerin mizâcına münâfî olup her birinin tebdîl-i

370 Ḥurmâya şecerinde evvel-i zuhûrunda tal' derler.

371 Risâle-i Ebi'l-Faḡl Muḥammed b. Nâşır b. Muḥammed.

zevce hâceti olanlara ve âleti kaşır olup bu sebeplerden ‘aķrı olanlara devâ’ olmaz. Ve kezâlik fûvvehât-ı tamsı kıurûh-ı mündemile hasebiyle temellüs edenlere dahi ‘ilâc olmaz. Ve tebdil-i zevce hâceti olanların ‘ilâcında tabîbe hâcet olmaz, ammâ sairleri için tedbîr olunur.

Ve zikri sâbık olan iki kısım tedbîrden kısım-ı evvel tedbîrini tafşîli budur ki onlar cimâc için evfaķ olan vaķtı ihtiyâr eyleyeler ve evfaķ-ı evķâtı bundan aķdem biz zikir eyledik:

Ve hatunların âhîr-i haydında ya‘nî evvel-i tuhrunda cimâc oluna ve bizim bundan aķdem zikir eylediğimiz evķât-ı lâyıķada cimâc oluna. Ve onların cimâc’ları aralarında müddet-i tavîle olmaya ya‘nî zikri sâbık olduğu üzere bir gün cimâc eyledikte iki gün terk eyleye, üçüncü gün yine cimâc eyleye. Bi-hasebi’l-mizâc kalîlen taķdîm ve teħîr eyleye, tûl-i müddet cimâc’ı terk eylemeye, zîrâ tûl-i müddet cimâc’ı terk ile iki menî dahi berde mâil olup fâsid olur. Ve kaçan bi-hasebi’l-ittifaķ müddet-i tavîle terk-i cimâc etmekle müctemîc olan menîleri fâsid olsa onlara yâcib olur ki o müctemîc olan menîyi istifrâğ edince kadar ‘ulûk olmamak cihet üzere cimâc’ı isti‘mâl eyleye, kaçan müctemîc olan menî-i fâsid tamâmen ve kâmilen istifrâğ olunup ikisinin ev‘iye-i menîlerinde tevliğ-i veled-şâlih menîlerinin ictimâc’ı ma‘lûm ve maznûn oldukta o vaķt ‘ulûka mü‘eddî olan cimâc’a mübâşeret ederler.

Ve mer‘e cânibinden mürâ‘ât olunan şart-ı cimâc mer‘enin evvel-i tuhrunda olmaktır. Ve kezâlik her bedene harî ve lâyıķ olan müddet ihtiyâr olunur ve o vaķtlerde ķable’l-cimâc recül ve mer‘e mülâ‘abeyi taṭvîl ederler ‘ale’l-huşuş mizâc-ı redîsi olmayan mer‘e ile lu‘bu ziyâde taṭvîl eder ve recül mer‘enin sedyini rıfķ ile mess eder ve mer‘enen ‘ânesine dağdağa eder ve mer‘eye recül mülâķî olur velâkin ihtilâl-ı haķîķî ile muhteliṭ olmaz. Ve kaçan mer‘eye Őebaķ gelip Şehveti hareket ve cimâc’a neŐatı olsa o vaķt recül mer‘eye küllen muħâlâta eder, bazrları arasına cihet-i fevķten muħâkke ederek ya‘nî fercin iki cânibinin arasında olan hitândan bâķî uzunca lahma kağıbi ile muħâkke ve mülânese ederek haķîķî muħâlâta eder, zîrâ o maħall onun mevđi-i lezzeti olur. Ve cihet-i mer‘eden o sâ‘ati ihtiyâr eder ki o sâ‘atte onun recüle mülâzemesi ziyâde olur ya‘nî ziyâde sarılır ve gözlerine iħmirâr gelir ve nefsinde irtifâc olur ve kelâmında tebelbül olur, bu

hālâtın mer'ede zuhûru katında recül menîsini fem-i rahîme muhâzî maḥal-
le irsâl eder, menîni mekânını fem-i rahimde havâ-i hâricîden bir eşer bâliğ
olmayacak kadar tevsîr eder, zîrâ havâ-i hâricînin menîye işâbeti fevrinde
fi'l-hâl menî fâsîd olup tevîd-i velîde şâlih olmaz.

Ve ma'ûm ola ki recül menîsini fercin şur'be-i kalîlesine irsâl eylese
ve belki recülün kağîbi kağîbin muḳâbilinde olan hizâra mülâzemet ey-
lese ya'nî ekeme ta'bîr olunan cebel-i şağîr gibi mürtefîc bir ğudde ve
'uḳdeye mülâzemet edip fem-i rahimde olan menfeze irsâl-ı menî olunmasa
ba'đı kerre o menî zâyîc olur ve rahimin cezbine o hizâr mâniç olur. Belki
recüle vâcib olur ki bir nev' zerḳ ile menîsini fem-i rahime irsâl eyleye ki
onda kağîbini hizâra mülâzım eylemeye ve maḥrec-i ihlîli ifsâd eylemeye
ve ba' de'l-inzâl bir sâ'at kadar mer'eye mülâzemet eyleye, fem-i rahimin
fağarâtı ve müteneffisâtı ya'nî eezb-i menî için harekâtı ve açılıp kapanma-
sı bi'l-külliyeye hâdî ve sâkin olunca kadar mer'e ile hılâtı istikşâ eyleye ve
ba' de-zâlik recül hılâtını istikşâdan yesîren ve kağîlen sâkin kılıp o hâlde
mer'e fâhice, müşâletü'z-zerikeyn, nâziletü'z-zahr ola ya'nî mer'e ayakları-
nı ayıra ve dübürrü etrâfını fevke ref' ve arkasını esfele tenzîl eyleye ve bu
vech üzere hüdüv-v-i yesîrden sonra külliyyen terk edip recül müfâraḳat ey-
leye, ammâ hatunun hâli henüz ten baki kalâ, ayaklarını birbirlerine ḳamm
eyleye ve nefesini ḳabs eyleye. Eğer ondân sonra mer'e bir miḳdâr uyur ise
onun nevmi 'flâḳı te'kîd eder. Bu zîkr olunan tedbîr-i hâl cimâc tedbîri idi.

Eğer ḳable'l-cimâc tedbîr eder isen bu şâna muvâfiḳ baḳûrâtı mer'ede
isti'mâl eyle, zîrâ baḳûrât-ı mezkûre isti'mâli evfaḳ olur yâḳûd ḳamûlât is-
ti'mâl eyle ḳuşuşan muḳl ve muḳle müşâbih olup ḳarâret-i şedîdesi olmayan
sumûḳla mer'ede ḳamûle isti'mâl eyle. Ve te'sîr-i 'acîbi olan tedbîrdendir ki
mer'eye tıyûb-ı ḳârre taḳt-ı rahimden tebhîr olunup mer'e o baḳûru hâric-
den şemm eylemeye ve ba' dehu bir ünbübe-i ḳavîle aḳz olunup o ünbübenin
ḳaraf-ı vâḳidi remâd-ı ḳârre içine ve ḳaraf-ı âḳeri fem-i rahime vaḳç olunur
ve taḳammül olunacak miḳdârı ḳarâreti o ünbübe rahime edâ eyleye ve o
hey'et üzere iken mer'e tenvîm olunur veyâḳûd o hâl üzere cülûsa ḳâdir
olduḳu müddet iclâs olunur ve ba' dehu cimâc olunur.

Bu mezkûrlar 'aḳrın mu'âlecâtının ḳısmı evveli idi, ammâ ḳısm-ı şânîsi
mâniç-i ḳabel olan esbâb-ı 'aḳrı izâle için olan tedbîrlerdir:

O tedbîrlerin tafşîli budur ki eger sebab-i 'aqr harâret ve ahlât-ı hârre olur ise o ahlât istifrâğ olunur ve mizâc dahi ta'dîl olunur ağdiye ve eş-ribe-i ma'fûme isti'mâl olunmakla ve raħim üzere kayrûtiyât-ı mu'addile-tü'l-harâre isti'mâl olunur ve o kayrûti 'uşârât ve lu'âbât ve edhân-ı bāride-den ittiḥâz olunur.

Ve eger sebab bürüdet ve ruḫbet olur ise [431b] ona bundan sonra bizim zıkr edeceğimiz nesnelere mu'alece olunur ve ekser-i ḫâlde vâki' olan 'aqr bürüdet ve ruḫbet ḫasebiyle olur.

Ve eger sebab fem-i raħimin muḫâzât-ı fercden zevâli ile olur ise zevâl 'ilâci ile mu'alece olunur ve bâbında zıkr olunan meḫâcim ile ve lâyiḫ olan cihetten şâfîni faşd ile 'ilâc olunur.

Eger sebab-i 'aqr keşret-i şahm olur ise onda riyâdet isti'mâl olunur ve ğidâsı tel'tif olunur ve ḫammâm-i ratb hecf ve terk olunur velâkin miyâh-ı ḫam'sesi olan ḫammâm terk olunmaz ve faşd ve ḫuḫun-ı ḫâdde ile istifrâğ olunur ve müceffifât-ı müsahḫine, tiryâk ve teyâzeritûs gibi ma'âcin isti'mâl olunur ve şarâb-ı rakîk-i ebyad hecr olunur ve kavî ve aḫmer ve şırf olan şarâbdan miqdâr-ı kalîl isti'mâl olunur. Ve hatunlara ferzicât-ı ceyyideden olur 'asel-i mâdi³⁷² ve dühn-i süsen ve mürr bu edviyeden ittiḥâz olunan ferzice.

Ve eger sebab-i 'aqr menînin eyydet-i temekkününe mâni' olan riyâḫ olur ise kemmünî mişli isti'mâl olunur ve en'sün ve bezr-i kerefs ve bezr-i sezâb şürb olunmakla 'ilâc olunur ḫuşuşan bezr-i sezâb mâu'l-uşulde şürb olunur. Ve kezâlik bu mezkûrlardan ve cünd-i bîdester ve bezr-i sezâb ve bezr-i fencengüşten mütteḫâz ve muḫallil-i riyâḫ olan ferzic ittiḥâz olunur.

Ve eger sebab iştîdâd-ı yübüset ise zıkr olunan ferziceler üzere ḫuḫun-ı muraḫḫibe isti'mâl olunur ve şuḫüm-ı müleyyine ihtimâl olunur ve leben ve ḫuşuşan leben-i mâ'iz saḫy olunur ve isfîdbâcât-ı desime it'âm olunur.

Ve eger sebab fem-i raħimin dîḫı ise vâcib olur ki üsrübden tedricle tağalluzu olan bir mîl ittiḥâz olunup o mîle merâḫim-i müleyyine mesh olunduktan sonra dâimâ o mîl fem-i raħimde isti'mâl olunur ve cimâcı ikşâr

372 Kezâ fi'l-Kāmûs. Pes "asel-i mâdi"de yâ nisbet için olup 'asel-i muşaffâ murâd olunmak zâhirdir.

olunur ve ona kerneb tenāvülü nâfi' olur ve kerefs ve kemmün ve enīsün mişlilileri isti'mâl eder.

İmtinâ'-ı habelden 'ilâcı kâbil olanların ekşer-i esbâbı berd ve ruṭubet olur ve edviye-i muhbilenin ekşeri o berdi telâfiye ve tedârüke teveccüh eder ve onda müstefriğât-ı ruṭubet isti'mâlinde lâbüdd olur, eger ruṭubet mevcüde ise eyâricât ve ḥuḳun ve ḥamülât ile istifrâğ olunur ve ona nâfi' meşrübâtan olur ma'âcîn-i ḥârre, meşrûdîṭus ve tiryâk ve teyâzerîṭîs ve devâ-i kâkünece ve *ba'dı nüshada kâskînece vâk' olmuştur.*

Ve kezâlik zevâtü'l-ḥavâşş olan meşrübâtandır mer'eye fîl bevli saḳy olunmak ve bu bevlin ihbâlde menfa'at-i 'acîbi olur ve o bevli saḳy ḳurb-i cimâ'da ve cimâ' eylediği fevrinde olur.

Ve kezâlik nüşâre-i 'âc şürb olunur ve onun nef'-i ḥâdırı olur.

Ve bezr-i sîsâliyüs dahi ceyyid-i mücerredir ve sîsâliyüs mevâşî-i inâşa saḳy olunur nitâc keşir olsun için.

Ve nâfi' ferzicâtandır dühn-i belesân ve dühn-i bân ve dühn-i sūsenden ittiḥâz olunan ferziceler ve nef'-i esvedden mütteḥâz olan ferzice dahi isti'mâl olunur.

Ve kezâlik şüfe içinde şahm-ı ıvezz isti'mâli ve azfâr-ı ṭîb ve misk ve sünbül ve su'd ve şebb ve safer ve nânḥâh ve züfâ ve muḳl ve ḥuşa's-şaleb ve dâr-ı şîşe'an 'acîbü'l-menfa'at olur.

Ve cevzü's-serv ve ḥabbu'l-ğâr ve sükk ve ḥamâmâ ve şâdenec ve ḳardemânâ ve her müsahḥin ve kâbîd olanlar dahi nâfi'dir ḥuşuşân menînin zelḳı için nef'i keşir olur ve ḥuşuşân infeḥa-i erneb ma'a'z-zübd ba'de't-tuhr isti'mâl olursa ḥabele mu'în olur.

Ve kezâlik infeḥa dühn-i benefsec ile isti'mâl olursa mu'în-i ḥabel olur.

Ve kezâlik erneb- ba'resini ihtimâl ve erkek zabyın merâresini ihtimâl dahi nâfi'dir zıkr eyledikleri üzere, o merâre ile ḥuşuşân ḥuşa's-şalebden ve 'aselden bir şey' dahi kılına ve zabyın ba'resi ihtimâl olunur.

Ve kezâlik zi'b merâresi ve erneb merâresi ve esed merâresinden iki dâniḳ miḳdârı dahi ihtimâl olunur.

Şiyâfe-i Ceyyide: Sünbül, zaferân, maştakî, mürr, cünd-i bîdester; bu mezkûrlardan dühn-i nârdîn ile şiyâfe ittiḥâz olunur.

Ve kezâlik mürr dört dirhem, İresâ, ba'r-ı erneb iki dirhem; bunlardan ferzice-i bellûtiyye ittiḥâz olunup ihtimâl olunur ve o ferzice her üç günde tağyîr ve tecdîd olunur.

Ve kezâlik 'asel-i muşaffâ, dühn-i süsen, sekbîneç, muḳl.

Ferzice-i Ceyyide: Za'ferân, ḥamâmâ sünbül, iklîlü'l-melik her birinden üçer buçuk dirhem, sâzecz, ḳardemânâ her birinden birer uḳıyye, şahm-ı ivezz, şufretü'l-beyd iki uḳıyye, dühn-i nârdîn yarım uḳıyye. Bu mezkûrları ba'de't-ṭuhr mer'e ihtimâl eder âsmâncünî ḥırḳa içine vaç edip o ḥırḳayı ihtimâl etmekle ve küllü yevmin onu tecdîd eder.

Ve kezâlik yâbis veyâḥûd raṭb şüm aḥz ve bir mişli dühn-i ḥill ya'ni şîrûğan üzerine şabb olunur ve şüm teherrî edip mâiyyet zâile olunca ḳadar taḃḥ olunur ve bir şüfe içinde ihtimâl olunur ve o vechle ihtimâl ceyyid olur.

Ve ba'dı kerre ḳable-ihtimâli'l-ferzicât ḥukneye ḥâcet olur ve onun ḥuḳunu o ḥukne olur ki onda şahm-ı ḥanzalden bir kuvvet olup ruṭûbeti iḥrâc eyleye yâḥûd o mer'e fercine kenger ihtimâl edip ruṭûbeti iḥrâc eder.

Ve baḥûrât-ı nâfi'adandır, o akrâs ki mürr ve mey'a ve ḥabbu'l-gârdan ittiḥâz olunup küllü yevmin tebhîr oluna.

Ve kezâlik zernîḥ-i aḥmer ve cevzü's-serv aḥz olunup mey'a-i sâile ile ma'cûn kılındıktan sonra ba'de't-ṭuhr 'ale't-tevâli üç gün onunla tebhîr olunur.

Ve kezâlik mürr, mey'a-i sâile, ḳınne, ḥabb-ı gâr, şünîz ve kezâlik muḳl, zûfâ ya'bu nî mezkûrlardan dahi baḥûrât ittiḥâz olunur.

Altıncı Faşl Ḥabelin 'Alâmâtı ve Aḥkâmı Beyâmndadır

Ḥabele delâlet eder sebḳ ve teḳaddüm eden recül ve mer'eden inzâlin tevâfisi ve tevâḳu'u ve aḳîb-i cimâ'da fütür gibi bir ḥâlet olduğu ve inzâl katında kemerenin memşüs gibi olduğu ve kemere iḥrâc olundukta yübûsete mâil bulunduğu ve 'aḳabinde mîl duḥûl etmeyecek miḳdâr fem-i raḥimin inḍımâmı ve kezâlik cihet-i fevḳ ve cihet-i ḳuddâma fem-i raḥimin irtifâ'ı ve min gayri şalâbetin teḳalluşu ve o nâhiyede şiddet-i yübs olmadığı bi'l-cümle bu mezkûrlar ḥabele delâlet eder.

Ve habel şâhibesinin ilâ-hîni'l-vađe ıamsı muhtebeş olur, o müddette ondan dem-i ıamş hurûc eylemez veyâhüd kalîlen hurûc eder. Ve onun sürresiyle k ferri arasında veca' olur ve ba'dı kerre bevlinde dahi 'usret olur ve ona cimâ'dan kerâhet 'arıda olur ve ba'de'l-habel o mer'e cimâ'a buğđ eder ve cimâ' olundukta mer'eden inzâl olmaz ve cimâ' katında sürresinde veca' olur ve ona ğaseyân gelir ve eger hamlı erkek ise o hâmilin cimâ'a buğđu üñşâyı hâmilin cimâ'a buğđundan eşedd olur ve ba'dı kerre hâmil-i üñşâda aşlâ cimâ'a buğđ olmaz.

Ve habeli ta'kıb eden nesnelere kerb ve kesel ve şikal-i beden ve hubş-i nefş ve ğaseyân-ı kalîl ve cüşâ-i hâmid ve kuşâ'rîret ve şudâ' ve düvâr ve zulmet-i 'ayn ve hafakân. Ve bu 'avâridlerden sonra onda şehevât rediyye olur ve o şehevât vakt-i ulûktan bir şehr veyâhüd iki şehr sonra olur ve gözlerinin beyâdı şağır olur ve ona ihdırâr gelir ve ba'dı kerre 'aynı ğârib ve cefni müsterhî ve nazarı muhtedd ve hâdekası şafvet ve beyâd-ı 'aynı ğılzat üzere olur ve vakte-izin ekseriyyâ beyâd-ı 'aynı şağır olmaz. Ve lâzım olur ki hâmil olanların levnine tağayyür gelip hâric 'ani't-tabî'a onda âşâr hâdis ola velâkin haml zeker olur ise o tağayyür ve âşâr kalîl ve haml-i üñşâda ekşer olur. Ve ba'dı kerre habel evcâ'r-ı zahır ve evcâ'-ı verikleri teskîn eder rahimi habelin teşhîni hasebiyle ve kaçan hamlini vađe eyledikte yine o veca'-ı kadîmi ke-mâ fi'l-evvel avdet eder. Ve ba'dı kerre hâmilin bedeni olduğu hâlden tağayyür edip münbasıt olur, bedeninde mevcûde olan 'urûku muşferre ve muhđarre olur. Ve ekşer-i habâlâya evvel-i habelde istirhâ-i beden 'arığ olur ıamşlarından cenînin hâcetinden ziyâde olan fağla muhtebeş olmakla ve ziyâdenin sebebi cenînin vakt-i şığarında ve zamân-ı da'fında ğıdâ-i keşire 'adem-i ihtiyâcı hasebiyle olur ve kaçan cenîn büyü-yüp kebîr olsa hâlet-i istirhâ zâil olur, zîrâ o ziyâde-i fađl ile tağaddî edip ta'ayyüş eder ve ihtibâş hasebiyle hâdis olan a'râdı cenîni 'ızamı ve keşret-i tağaddîsi ile sâkine olur.

Ve on yaşına [432a] bâliğ olmayan câriye gebe kalsa ondan şığar-ı rahimi hasebiyle helâk havf olunur. Ve kezâlik kebîr olup hummâ-ı hâdde işâbet eden hâmil hatunlardan dahi helâk havf olunur, zîrâ onun hummâ-ı hâddesi hasebiyle cenîne sũ-i mizâc 'arığ olur ve cenîn da'f olmakla sũ-i mizâcı mütehammil olmaz ve kezâlik onun hummâ-ı hâddesi

hasebiyle ğidâ-ı cenînin mizâcî fâsid olur. Ve kezâlik hımmâ-ı hâddesi olan ümme ğidâ verilmez ise cenîn da'îf olur ve ğidâ verilir ise ümm da'îfe olur. Ve kezâlik ümmün rahiminde verem-i hârr olsa eger o verem filîgamünî ise cenînin ve ümmün hâlâşî kalîlen recâ olunur, ammâ mâ-şerâ cidden redî olur.

Ve hâbelin hâli tecârüb ile ma'lûm olur ya'nî hâbel intifâhtan fark olunur. O tecribelerin biri budur ki iki ũkıyye 'asel ahz olunup bir mişli mâ-ı maţar ile memzûcen mer'e'ye 'inde'n-nevm saşy olunup nazar olunur, o saşy olunan şerbet mağşa mü'eddî olduğu veyâhŭd mağşa mü'eddî olmadığı ta'arrŭf olunur, eger mağşa mü'eddî olur ise ya'nî veca'ı olur ise hâbel olduğu ve intifâh olmadığı ve eger veca' olmaz ise hâbel olduğu ma'lûm olur. Ve onun 'illet-i 'akılesi budur ki miş'aya müşâreket ile intifâh muhtebes olup mağşa mü'eddî olmaz ve mâ'a-hâzâ etbâ bu mes'eledede müte'accib olur velâkin bu mes'ele mücerrebdir ve şahîhtir, meger o hatunların zıkr olunan şerbeti şürbe itiyâdı ola.

Ve tecrîbe-i mezkûrenin biri dahi budur, o hatuna bir gün oruç tutturulup ve vaqt-i mesâda sıyâbla örtölŭp bir iccâne-i meşkûbeden kam' ile rahimine bahŭr tebhîr olunur, eger bahŭrun duhâni femîne ve râyihası meşâmmina şu'ud eder ise onda hâbel yoktur.

Ve kezâlik onda havâ üzere dahi tecrîbe olunup mer'e câyi'a iken bir şŭmeyi ihtimâl edip üzerine tenvîm olunur ve nazar olunup o şŭmenin ta'ımını ve râyihasını mer'e feminde ve enfindede bulduğu ve bulmadığı ta'arrŭf olunur. Ve bizim ezkâr ve înaş bâbında zıkr edeceğimiz 'asel ile zerâvend ihtimâli ile dahi tecrîbe olunur.

Ve hıblânın bevlî evvel-i hâbelde zŭrķate mâil aşfer olur ve evvel-i vaķtte olan bevlîni vasatında ķuţn-ı menfŭşe müşâbih bir şey' olur. Ve ba'đı kerre hâbele o bevlî delâlet eder ki o bevlî şâf olur ve üzerinde đabâba müşâbih nesne olur ve huşuşan onda hâbb mişli bir şey' şu'ud ve nüzŭl ederse hâbele o bevlîni delâleti kavî olur. Ammâ hâbelin âhîrinde hıblânın kavârînde hŭmret zâhire olur ve o hŭmret evvel-i hâbelde olan zŭrķatin bedelî olur ve hıblânın ķârŭresi taħrîk olundukta o bevlî tekeddŭr eder ise hâbelin âhîri olduğuna ve tekeddŭr eylemez ise evvel-i hâbel olduğuna delâlet eder.

Yedinci Faşl Hamlin Erkek Veyâhüd Dişi Olduğunun Esbâbı Beyânındadır

İzkârın ya'ni hamlin erkek olduğunun sebebi menî-i recülün harâreti ve keşret ve gazâreti ve kübeyl-i tuhrunda ya'ni evâil-i tuhrunda cimâ'm muvâfaqati ve menînin sağ cânibden dürürü olur, zîrâ huşyenin taraf-ı yemîni eşhan olmakla o taraftan nüzül eden menîde sühûnet ve kıvâmında huşûret ve sühûnet ziyâde olur ve kezâlik huşye-i yümnâ mādde-i menîyi külye-i yümnâdan cezbe ve aḥz eder ve külye-i yümnâ külye-i yüsradan mekânen erfa' ve kebidde aḳreb olmakla eşhan olur ve onda terbiye olan mādde dahi eşhan olur.

Ve menînin yemîn-i raḥime vuḳû'u dahi sebab-i izkâr olur ve kezâlik menî-i mer'e dahi ḥavâşşı ve eiḥeti ḥasebiyle sebab-i izkâr olur ve beled-i bârid ve faşl-ı bârid ve riyâḥ-ı şimâliyye dahi izkâra mu'în olur ve bu esbâbın addâdı inâşa mu'în ve sebab olur. Ve kezâlik şabâvet ve şeyḥûḥat esnânından mâ'adâ sinî-i şebâb dahi izkâra mu'în olur.

Ve ba'ḍılar dediler ki eger menî recülün yümnâsından mer'e raḥiminin yümnâsına nüzül ederse veled zeker olur ve yesârdan nüzül ederse veled ünsâ olur velâkin yesâr-i recülden nüzül eden menî mer'e-i raḥimin cânib-i yemîninde vâki' olursa veled-i ünsâ müzekkere olur ya'ni ḥilkati ünsâ ve müzekker şemâilî ve ḥaşleti üzere olur. Ve recülün yemîninden raḥimin yesârına nüzül eder ise zeker muḥanneş olur.

Ve ba'ḍı teḥâzuḳ edenler dediler ki ḥayḍdan kurtulup ḡusl eylediği günde mer'eğe ḥabele mü'eddî cimâ' olursa veled zeker olur ve yevm-i ḡuslden beş güne varınca kadar vâki' cimâ'dan ḥaşıl olan veled ḡulâm olur, beş günden sonra sekizinci güne varınca kadar vâki' olan ḥabelden câriye tevellüd eder ve sekizinci günden on birinci güne kadar ḥâdiş olan ḥabelden yine izkâr olur, on birinci günden sonra olan 'ulûḳ ile ḥaşıl olan veled ḥunşâ olur. Câlînüs kitâbında zikr eyledi ki ḥamli erkek olan ḥâmilin demi eşhan olur; ḥamli ünsâ olanların sühûnet-i demi onlardan eḳall olur.

Faşl Zükûret ve Ünüşet 'Alâmâtı Beyânındadır

Ḥamli zeker olanların levni aḥsen ve neşâtı ekser ve beşeresi enḳâ ve şehveti eşaḥḥ ve a'râdı esken olur. Ve ḥamli zeker olan ḥâmil cânib-i

yemîninde şîkâl ihşâs eder, zîrâ ekşer-i hâlde veled-i zeker rahîmin iki câniblerinden cânib-i yemîninde hâşıl olur. Ve menî-i recül cânib-i yemîne inzîrâkın sebebi iki vechle olur: O vechlerin biri budur ki menî-i recülü taleb için rahîmden cânib-i eyem evvel hareket edip cânib-i eysere menîyi kabûlde sebkat eder. Ve ikinci vech budur ki menî-i recül cânib-i eyemenden nüzûl eder ve cânib-i eyemenden nüzûl eden menî rahîmin cânib-i eyemende vâkıf olur. Ve cenîn-i zeker kaçan taharrük eylese cânib-i eyemenden hareket eder. Ve hamli zeker olanların sedyeleri nemâya ve tezâyüde ve levn-i beşereleri tağayyüre cânib-i eyemenden bidâye eder ve huşûşan tezâyüd ve tağayyür haleme-i yümnâda cümleden aqdem olur ve lebenin haleme-i yümnâya cereyânı evvel ve aqdem olur ve evvel-be-evvel leben yümnâdan dürrür eder. Ve zekere-hâmil olan mer'enin lebeni galîz ve lezic olur, rakîk ve mâi olmaz hattâ hâmil-i zekerin lebeni kendi üzerine teqâtur eder ve şemste onun katresine nazar olûndukta o katre-i leben katre-i zîbak ve habbe-i lü'lü gibi müşâhede olunur, ne seyelan ve ne tetâ'mün eder. Ve zâtü'z-zeker olan hâmilin haleme-i sedyinin humreti ziyâde olur, sevâd-ı şedîdi olmaz. Ve zâtü'z-zekerin ayakları urûku humur olur, o urûkta sevâd olmaz ve sağ nabdın imtîlâsı ve tevâtürü eşedd olur. Ve kezâlik aşhâb-ı tecrîbe dediler ki zâtü'z-zeker olan hâmil vâkıfe ve sâkine iken hareket eylese onun hareket-i bidâyesi ricf-i yümnâsı ile olur, mücerredir ve kâfide iken kıyâm murâd eylese yed-i yümnâsına itimâd edip kıyâm eder ve 'ayn-ı yümnâsının hareketi eħaff ve esra' olur. Ve hamli zeker üç şehrden sonra hareket eder, ammâ ünsâ olan hamli dört aydan sonra hareket eder. Ve kezâlik mücerrebîn dediler ki hamli zeker ve hamli ünsâyı bildiren hiyelden olur o hîle ki zerâvendden bir mişkâl saħk olunup 'asel ile ma'cûn kılınır ve o ma'cûn yeşil şüfe içinde 'ale'r-rîk vaqt-i gadâttan nışf-ı nehâra kadar ihtimâl olunur, eger o vaqitte ağzı suyu tatlı olduysa onun hamli zekerdir, eger ziyâde acı olur ise hamlin ünsâ olduğuna delâlet eder, eger rîki hâli üzere bâkî kalıp ona halâvet ve merâretten bir nesne 'arîd olmasa o mer'ede hamli olmadığına delâlet eder.

Muşannif der ki zîkr olunan hîlenin delâlet-i mezkûresinde nazar vardır, o nazarı def' tecrîbe ile olur veyâhüd erbâbı ile keşret-i mübâhase vü münâzara ile olur.

Ammâ haml-i üñsânın 'alâmâtı haml-i zeker 'alâmâtının ağdâdı olur. Ve hamlin üñsâ olduğu 'alâyimini te'kîd eder hâmilin ayaklarında kırğa zuhûru huşuşan sâklarında olan kırğa ve verem ziyâde o 'alâkâtı te'yîd eder. Ve ba'đı kerre zâtü'z-zeker olan hâmilin hamli zeker-i da'îf ü mehîn olur ve o hâmilin hâli ve 'alâmâtı üñsâ-ı kaviiyye hâmilin hâl ve 'alâmâtından esve' ve erde' [432b] olur.

'An-zekerin nüfesânın nifâsı yirmi beş günde münkağı olur, otuz güne dahi bâliğ olur lâkin onda seĸâmet olur ise o müddeti tecävüz eder. Ammâ üñsâ doğuran mer'enin nifâsı otuz beş gündür, erba'în tamâmına ĸadar ve müddet-i mezkûrlar hükm-i ekşerîdir.

Ve bir kavm dahi dediler ki hâmilin lebeni suya sağılır, eger o leben suyun üzerinde tãfî olursa hamlin zeker olduğuna delâlet eder ve ammâ nüzül ve rüsüb ederse veled üñsâ olduğuna delâlet eder ve o ba'đı dediler ki 'alâmet-i mezkûre felsefe 'ulemâsının mücerrebâtından olur.

Dokuzuncu Faşl Hamlin Erkek Olması İçin İstîmâl Olunan Tedâbir Beyânındadır

Vâcib olur ki recül ve mer'eden her biri ıtır ve bahûr ve ağdiye ile teşhîn oluna ve meşrûdîŧüs saĸy oluna ve bahurât ferâziciyye ile tebhîr oluna eger ona ihtiyâc olur ise ve huĸun-ı müsahhine ve merühât ile dahi teşhîn oluna.

Ve ba'đılar dediler ki mer'enin menîsi da'îf olmak vâcibdir ĸattâ veled zeker ola. Ba'đın bu kelâmına iltifât olunmaz belki vâcib olan budur ki mer'enin dahi menîsi koyu ve kaviiyye ve hârre ola, zîrâ bu mişlli menî zükürîyyeti ziyâde ĸâbil olur velâkin menî-i üñsâ menî-i zekerden münfa'îl olmayacak miĸdâr kavî olmak câiz deĸildir ve belki vâcib olur ki menî-i zekerin ĸuvveti menî-i üñsâ ĸuvvetinden ekşer ola ĸattâ menî zükürânda fi'lini icrâdan 'âciz olmaya.

Ve vâcib olur ki cimâ' bir müddet terk oluna ki o müddette cimâ'ı terk cimâ' dan i'râğ sayılmaya, zîrâ bundan aĸdem zikr olunduğu üzere cimâ' dan i'râğ menîyi ifsâd eder. Ve kezâlik şûrb-i mâ ikşâr olunmaya belki recül ve mer'eden her birleri suyu ĸalîlen ĸalîlen şûrb eyleyeler ve kaviiyye ve müsahhine olan ĸıdâlar ile taĸaddî eyleyeler. Ve bunlar ile tedbîrden sonra recüle gerektir ki menîsini tecrîbe eyleye, eger menîsi raĸîĸ ise ma'fûm olur

ki henüz o menî 'ilâcına muhtâcdır. Ve eger o tedbîrlerden sonra recülün menîsi tağalluz eylediği bi't-tecribe zâhir olur ise birkaç eyyâm şabr eder ve istimrâ[r] üzere yine tedbîrini eder hattâ menî kaviiyyen ev'iyesinde cem' oldukta o vaqt müşârün ileyh olan muvâka'at ile viķā' ve cimā' eder ve cimā'ı a'ftar olan mevâdî'de olup ķable'l-cimā' recül ve mer'eden her biri mu'a'ttırât-ı hârre ile evvel-i bâbda zıkr olunduğu üzere teşhîn olunduğu gibi misk ve za'ferân ve 'üd-ı hām-i Hindî'yle mevđî-i cimā' ta'fîr olunur ve kâfûrdan ictinâb olunur ve eserr-i hâl ve a'şeb-i nefis ve ebhec-i me'vâ üzere iken ve izķarı tefekkür ve vehmine zevî'l-ba'ş zükran-ı aķvıyâyı ihđâr ederek cimā' olunur ve karşısına 'aynı muķâbilinde aķvem-i hilķati ve ebsel-i hey'eti olan bir recülün şüretini vaç' eder³⁷³ ve ba'dehu va'ş eder recül ve mer'e menîlerine ferâğ hâşıl olunca kadar. Bu hâl üzere olan cimā'-dan hâşıl veled ber-minvâl-i mufaşavver tevellüd edip bi-emrillâhi ta'âlâ ve tebâreke o veledi halk ve icâd ber-yefk-ı murâd olur ve hâzâ sırrun min esrârillâhi'l-ħakîm.

Onuncu Faşl Kıbîs-i Müzkir Beyânındadır

“Kıbîs” kâf’ın fethi ve bâ’nın kesri ve meddi ile şol erkektir ki dişiyi tiz yüklü eder. Ve fi’l-meşeli: لقوة صادفت قيبه “Laķve” lām’ın fethi ve kâf’ın sükunu ile şol dişidir ki tiz yüklü kalâ, kezâ fî-tercemeti’s-Şihâh. Ammâ “müzkir” min bâbi’l-if’âl ism-i f’âildir, erkek doğurtucu demektir.

Muşannif der ki kıbîs-i müzkir o recüldür ki onun bedeni kavî ve şalâbet ve rehâvetinde bedeni mu'tedil ve menîsi keşîr ve ğalîz ve hârre ve huşyeleri 'azîm ve 'urûķu bâdî ve şebaķı kavî olup onu cimā' muç'if olmaya ve menîsini cânib-i 'yemînden izrâķ eyleye. Ve mülķihîn ya'nî insândan ve sâir hayvândan dişiyi gebe kılmak şinâ'asına mâhir olanlar erkeğin beyda-ı yüsrâsını şedd edip bağlarlar o fahl menîsini ünşâyâ cânib-i eyemenden şabb eylesin için. Ve ğulâmın ya'nî veled-i zekerin ba'de'l-vilâde iki beydaların-

373 “Besâlet” şecâ'at ma'nâsınadır. Bu kelâmda kuvvet ve şecâ'atin ve melâhât-i a'đâ ve rezânet-i bedenin maħmûd ve ma'tlûb olduğuna işâret vardır, ke-mâ ķâle 'aleyhi's-selâm القوي أحب إلى الله تعالى من المؤمن الضعيف ve ke-mâ ķâle 'aleyhi's-selâm اطلبوا الخير عند الوجوه ve ke-mâ ķâle وليس الذكر كالأنثى ve ke-mâ ķâle أنا عند ظن عبدي بي

dan beyda-i yümnâsı evvelâ münfetiḥ olur ise o gulâm müzekker olur ya'nî onun veledi erkek olur ve eger beyda-i yüsrâsı evvel münfetiḥa olur ise ondan ḥâşıl olan veled ünsâ olur ve kezâlik lâ-ʿan âfetin fi'l-menî sürʿat-i iḥtilâm dahi muhtelimin müzkir olduğuna delâlet eder.

On Birinci Faşl Laḳve-i Müzkir Beyânındadır

Laḳve-i müzkirin bi-ḥasebi'l-lüḡa ma'nâsı bundan evvel olan faşlda beyân olundu.

Ve muşannif der ki laḳve-i müzkir nisvândan o merʿedir ki levni ve şehanesi muʿtedile olup bedeninde cüsʿet ve şalâbet ve kezâlik rehâvet dahi olmaya³⁷⁴ ve ʿamsı kayḫî ve rakîḳ olmaya ve kezâlik ʿamsı mâi ve ḳalîl ve cidden muḫşir ve ḳalîl olmaya ve rahimini femi fercine muḫâzî ola ve ʿurûḳu zâhire-i dârre ve hadımı ʿeyyid ola ve ḥavâssı ve ḥarekâtı lâyıḳı üzere ola ve onda istitlâḳ dâim ve itikâl dâim olmaya ve gözleri kuḫle mâil ola, onda şehel olmaya ve onun tabʿi ferâḫta ve nefsi behcette olup cevârî-i mürâhiḳattan onun ʿâmil ve ḥâdimeleri ola.

Ve idrâki ya'nî bülûḡu evvel ve aḳdem olanların ḥabeli dahi evvel ve aḳdem olur, zîrâ onlarda ḥarâret-i kavîyye ve erḥâmlarında şaḫmiyyet ve ruḫbet-i ḳalîle olur. Ve hadımı serîf olan merʿe veledi zeker olmaḡa evlâ olur. Ve eyyâm-ı tuḫru ḳalîle ve ḳaşîre olup yirmi iki gün ve kırk güne varınca ḳadar olanlar izkâra evlâ olur. *Tabʿ ile olan nüshadan إلى اربعين bedeline لا الى اربعين vâḳif olmuştur.*

On İkinci Faşl Tevʿemin Ya'nî İkiz Olan Veleidin Sebebi ve ʿAlâmâtı ve Ḥabel Üzere Vâḳif Olan Ḥabelin Beyânındadır

Tevʿemin³⁷⁵ sebebi menî keşir olup iki kısma ve ikiden ziyâdeye onun inḳisâmı ve rahimin iki tecvîfinde vukûʿu olur. Ve mütʿimin iki veledinin cemʿan selâmetleri keşirü'l-vukûʿ olmaz. Ve iki tevʿem arasında eyyâm-ı keşîre vukûʿu nâdir olur, zîrâ ekseriyyâ yâ tevʿemân cimâʿ-ı vâḫidden ḥâşıl olur. Ve baʿdı kerre ḫublâ cimâʿ olunup o cimâʿdan dahi ʿulûḳ olur velâkin

374 Ya'nî bedeni taḫalḫul, iktinâzda muʿtedil ola.

375 "Tevʿem" o iki veleddir ki onların vilâdetleri arasında olan müddet altı aydan eḳall ola.

‘ulûk-ı şānī bedenleri hışb ve semīn ve dem ve şu‘ûru keşir olan mer’elerde olur harâretlerinin kuvvetleri hasebleri ile ve o mişlli mer’eler eyyâm-ı hâbelde dem görürler ve o demin onlara mağarratı olmaz erhâmları ve menîlerinin kuvveti hasebiyle, eyyâm-ı hayđda ve fem-i rahimin infitâhında cenînlerini iskât eylemezler ve onlar ba‘dı kerre hâbel üzere müte‘addid iki ve dahi ziyâde hayđ görürler.³⁷⁶ Ammâ kuvvet-i rahim kaviiye olmayıp fem-i rahimi meftûh olduğundan hâbel üzere hâbel vâkı‘ olur ise havf olunur ki hâbel-i evvel da‘if olup hâbel-i şānī ile fâsid ola. Ve kezâlik kaviiyyü’r-rahim olan mer’elerde dahi beyne’l-veledeyn te‘âk ve ta‘alluk ve tezâhum havf olunur. Ve hâbel-‘alâ-hâbelin te‘addi eylediği đararın ekşeri hummâ ve tehebbüc-i veche ve emrâdü’n-neğâda³⁷⁷ olur ve me‘ali iskât-ı cenîn olur o ikinin biri sukût eder.

Ve tev‘emin iki olduğunun veyâhüd ziyâde olduğunun ‘alâmeti budur ki mücerribîn tecrube edip zikr eyledikleri üzere mevlüd-i evvel tevellüd eyledikte cenîne muttasıl olan sûreye nâzar olunur, eger onda ta‘cîr ve ‘akd yok ise o baťnda veled-i aħer yoktur ve eger o sûrede ta‘cîr var ise o ‘acrin ‘adedi miğđarı baťnda veled vardır.

On Üçüncü Faşl ‘Alâmât-ı İkrâb Beyânındadır Ya’nî Zamân-ı Vilâdetin Kırbetine Delâlet Eden ‘Alâmetleri Beyân Eder

Kaçan hâmil olan mer’enin tevlîdi zamânı karîb oldukta o mer’e esfel-i baťnında şikâl ihsâs eder ve taht-ı sûrede ve şulbde dahi şikâl hiss olunur, ürbiyyede veca‘ ve baťnda harâret ve fem-i rahimde intifâh-ı şedîd maħsûs olur ve fem-i rahimde teraťtub dahi olur ve bu mezkûrlar zamân-ı vilâdetin kırbiiyetine delâlet eder. Ammâ o mer’enin ‘aczi müsterhiye ve ürbiyyesi müntefiha olup o intifâh şiddet üzere olsa o ‘alâmet zuhuru ile aħz-ı talâk beyninde bir nesne yoktur illâ kırbiiyet vardır.

376 Muşannifin bu kavli mezheb-i Şāfi‘î’ye muvāfıktır. Hānefi hāmilin rü’yet eylediği deme istiħāda derler, dem-i rahim değıldir, zirâ nuşûşa muħālifdir derler, muşannifin zikr eylediği hāmilin fem-i rahiminin infitāhını kellâ inkâr ederler. Tarāfeynin edillesi kemâ-hüve’l-müstevfi *Hidāye Ekmel*’inde beyân olunmuştur.

377 “Nağş” şād-ı mühmele ile murâdın ‘adem-i tamâmı ve mu‘ceme ile taħrik-i re’stir.

‘Alâmât-ı Da‘fu’l-Cenîn: Cenînin da‘fına delâlet eder anasının emrâdı ve anaya ‘arîd olan [433a] istifrâgât ve huşûşan dürür-ı haydın ittîşâlâtı nâdiren hâmil iken hayd görenlerde ve gîdâ-ı cenînden dem-i haydında fağlı olanlarda o mişli ittîşâl-i dürür da‘f-ı cenîne delîl olur. Ve kezâlik hudûş-i habelin eşhüründen şehri evvelde leben zühuru ve şedy ‘aşr olundukta lebenin taħallübü ve kezâlik hareket-i mu‘teddün bihâ ile cenînin ‘adem-i hareketi veyâhüd vaqt-i lâyıqının ğayri vaqtlerde hareketi bi’l-cümle bu mezkûrlar da‘f-ı cenîne delâlet eder.

Mevlûdun Ba‘de’l-Vilâdet Da‘fı ‘Alâmâtıdır: Ve kaçan cenîn tevellüd edip sürre münfetiğ olmasa [*bâdı nüshada sürresi müntefiğ olmasa*] ve ta‘aṭṭus ve taħarrük ve istihlâl eylemeyip bir miqdâr o hâl üzere kalsa o veled da‘iftir, elbette ta‘ayyüş eylemez.

İkinci Maqâle Haml ve Vad‘-ı Haml Beyânındadır

O Dahi Fuşûlü Müstemîldir

Evvelki Faşl Hamlin Keyfiyeti Beyânındadır

Hamlin taħalluku ve taħarrüki ve vilâdeti müddetlerini biz teşrih-i rahimde ve ba‘dinde olan faşıda zikr eyledik ve o maqâmdan ma‘lûm oldu ki tevellüdün evvel-i vaqtı şehri sabî‘dir ve o şehride o cenîn tevellüd eder ki onun hilḳati kavî olur³⁷⁸ ve onun bir nev‘ mizâcı olur ki o mizâc şâhibinin taħalluku esra‘ ve hareketi esra‘ ve taleb-i hurûcu esra‘ olur. Ve ekşeri hâlde yedinci ayda doğan evlâd helâk olur, zîrâ o ayda zikr olunduğu üzere doğan veled her ne kadar sâir ecinneye kıyâs ile kavıyyü’l-hilḳat ise lâkin kuvveti ḥasebiyle hurûc için hareket-i şedîdeye muḳasât edip ve fi’l-ḥaḳîka onların zamân-ı tekevvüne kurb-i ‘ahdi olup bünyelerinde istiḥkâm olmakla hareket-i ‘anîfe-i mezkûreden müte‘essir ve marîd olup marağları helâke müte‘eddî olur velâkin sekizinci ayda doğan mevlûdunun helâki yedinci ayda doğanlardan ve şühür-i sâirede doğanların helâkından ekşer olur ve ta‘ayyüş edenleri ziyâde kalîl olur. Ve eger sekizinci ayda doğup

378 Zîrâ hamlin ekall-i müddeti altı aydır, dört ayda taşviri tamm olup rûh nefh olunur, iki ayda dahi a‘ḳâsı tevellüde şâliḥ olacak kadar müstahkem olup yedinci ayda tevellüd mümkün olur.

sağ kalan biricik bulunur ise o bir cidden nâdir olur veyâhûd biz deriz ki kalle-mâ ya'îşu dediğimizden murâd kalle-mâ ya'îşu mine'l-ünşâ demektir.

‘Abd-i mütercim der ki muşannifin bu kelâmından murâdı kalle-mâ ya'îşu kâ'idesine vârid olan irâdı def' dir, takrîr-i irâd budur ki ‘alâ-kavlin Hâdret-i ‘İsâ ‘aleyhi’s-selâm yedinci ay tekmlinden sonra ‘alâ-kavlin sekizinci ayda doğmuştur ve hâlen hayâttadır ve takrîr-i cevâb budur ki Hâdret-i ‘İsâ vâhiddir ve kalle-mâ ya'îşu kelâmına onun ta' ayyüşü münâfî değildir, zîrâ vâhid kâildir. Ve bâ'dı kerre kalle-mâ ya'îşu, lâ-ya'îşu mâ'nâsında ist' mâl olmakla o ist' mâl üzere cevâb-ı mezkûr şahîh olmamakla tahrîr-i murâd ile cevâb verip dediler ki kalle-mâ ya'îşudan murâd dışıdan sekizinci ayda doğan mevlûd ta' ayyüş eylemez demektir.³⁷⁹

Ve bâ'dı bilâdda sekizinci ile tevellûd eyleyen mevlûd elbette ta' ayyüş eylemez. Ve sekizinci ayda tevellûd eden mevlûdun ‘adem-i ta' ayyüşünün tafşilen beyânı budur ki cenînin altı ayda hilkatı tamm olur ve tammü'l-hilkâ olan cenîn altıncı ayın tamâmında kavîyyü'l-kuvvet olur ise o vakte hurûc için hareket eder ve o hareket ile bâ'dı kerre münkalib olup yedinci ayda tevellûd eder ve bâ'dı kerre münkalib olur velâkin tevellûd eylemez ve altıncı şehr tamm olup hilkat-i cenîn dahi tamm oldukta o cenînin kuvveti da'ife olsa hurûc için hareket edip münkalib olmaz ve yedinci şehrde o da'ifü'l-kuvve olan cenîn tevellûd eylememez.

Pes yedinci aydan vilâdeti te'ehhür eden cenîn iki hâlden hâlî olmaz: Hâl-i ülâsı budur ki onun kuvveti yedinci ayda kavîyye olmayıp sekizinci şehre gelince kadar onta taḥalluḳ ve taḥarrük ve vilâdete şevḳ olmaz ve bu ahvâl delâlet eder ki fi'l-aşl cenîninde kuvvet kavîyye değildir, eger te'ehhür etmeyip o da'ifetü'l-kuvvet cenîn yedinci ayda hurûc için hareket eylese idi o veld da'if olur ve onun da'fı yedinci ayda kuvveti kavîyye olup tevellûd edenlere hareket-i ‘anifeleri hasebiyle ‘ârîd olan da'ftan ekşer olur idi. Ve hâl-i sâniyesi budur ki yedinci ayda cenînin kuvveti kavîyye olup hareket eder ve vilâdet için şevḳe mütenebbih olur ve me'vâsından tefaşşî ve hârice hurûc için münkalib olur velâkin onun inkılâbı veşaba ve maraḍa mü'eddî olup hurûc eylemez ve kuvvet-i zâilesi ‘avdet edince kadar münkaliben

379 Ya'nî mevlûd ünşâ olup sekizinci ayda doğar ise o ünşâ sağ kalmaz, bu irâdeye göre Hâdret-i ‘İsâ ile su'âl vârid olmaz.

bâkî kalır ve bu hâl üzere olan cenîne o cenîn fi'l-aşl her ne kadar kavıyyü'l-kuvvet ise fi'l-aşl da'ifü'l-kuvve olan cenîne 'arîd olan da'f 'arîd olur. Ve kaçan o iki vechin her biri ile da'if olan cenîn kabele vüsbü'l-kuvve sekizinci ayda tevellüd eylese onda hayât ümîd ve recâ olunmaz tevellüdü da'f üzere olmakla.

Ammâ dokuzuncu ayda tevellüd eden mevlüdün hâl ve şânı budur ki altı ay tamâmında o cenînin hilkati tamm ve yedinci ayda harekete şevk ve tenebbühü olup vech-i mezkûr üzere münkalib olduktan sonra hurûc mümkün olmayıp mütekaliben raḥimde bâkî kalıp şehri sâmin müddetinde inticâş edip inkılabdan hâlet-i ülâsı üzere mestûr ve müstahkem ve müteḥannik olsa o veled dokuzuncu şehirde tevellüd eyledikte selîm olur. Ammâ fi'l-aşl da'if olup dokuzuncu aya gelince kadar da'fı bâkî olup o şehirde hurûca müştâk olup hurûc eylese o, veled-i kell ü da'if hükmünde olur. Ve onuncu şehirde tevellüd eden cenînin ekseri için şehri tâsîde hurûca şevk ve iştiḥâ olur velâkin hurûc müyesser olmayıp şehri sâminde 'arîda olan hâlet ona şehri tâsîde dahi 'arîd olur ve az vâkî olur ki şehri sâbîde infişâli kâsd edip hareket-i 'anîfesinden hâdis olan veşâbından inticâşı onuncu aya kadar mütemâdî ola onüçüncü ayda selîmen ve kavıyyen tevellüd eylemek için ve bu vech üzere tevellüd nâdir olduğundan mâ-'adâ yine bu dahi da'f-ı kuvvete delâlet eder, zîrâ kuvvet kavıyye olsa sekizinci şehir müddetinde o kuvvet-i kavıyye inticâşı tekmîl eder idi.

İkinci Faşl Havâmil İçin Olan Tedbîr-i Küllî Beyânındadır

Vâcib olur ki havâmilin telyîn-i ṭabî'atlarına ic'tinâ oluna ve dâimâ isfîd-bâcât-ı desime ve şirḥışt ve o mislli nesnelere ile ḥâmillerin ṭabî'atları telyîn [433b] oluna. Ve telyîn için o eşyâyı her dâim isti'mâl, eger onların ṭabî'atları cidden mu'tekale olur ise olur

Ve onlara riyâdet-i mu'tedile ve bilâ-ifrâtin meşy-i raḥîk teklîf olunur, zîrâ ifrât üzere olan meşy müşkittir, cenîni düşürür, zîrâ onlarda ṭams muḥtebes olup erḥâmlarında faḍla müctemî'a olmakla cenîn suḳûṭa müsta'idd olur ve ifrât-ı riyâdet ile suḳûṭ eder.

Ve onlara vâcib olur ki onlar ḥammâma idmân eylemeyeler belki ḥammâm onlara ḥarâm gibidir, lâkin vâkt-i ikrâbda o ḥurmet yoktur.

Ve vâcib olur ki onların başlarına dühn sürülmeye, zîrâ dühn sebebiyle onlara nezle ve su'âl 'ârîd olup cenîn teza'zu' ve taḥarrük eder ve o taḥarrük cenîni suḳûta müsta'idd eder.

Ve ḥamillere vâcib olur ki ḥareket-i müfriṭadan ve veşbeden ve ḍarbe-den ve saḳṭadan ve ḥâşşaten cimâ'dan ve ğidâ ile imtilâdan ve ğaḍabdan ic-tinâb eyleyeler ve onlara müriş-i ğamm u ḥüzn olan nesne îrâd olunmaz ve cemî'an esbâb-ı isḳâṭ onlardan teb'îd olunur ve ḥuşuşan şehr-i evvelde ve yirmi güne kadar ve ḥuşuşan üsbü'-ı evvelde ziyâde teb'îd olunur ve vaqt-i 'ulûktan üç güne varınca kadar esbâb-ı isḳâṭ mübâlağa teb'îd olunur ve o üç günde cemî'an müza'zi' olan eşyâ ona ḥarâm olur ve bizim ḥıfz-ı cenîn bâbında yazdığımız nesnelere nazar ve mürâ'at olunur.

Ve vâcib olur ki ḥâmilin şerâsîfi taḥt-ı sūf-ı leyyin ile setr oluna ve ağ-diyeleri ḥubz-ı naḳî ile isfîdbâe'at ve zîrbacât kılına ve ḥırrîf ve mürr olan keber ve türmüs ve zeytûn-ı ficc mislîlerden ve tamşî müdirr olan lûbiyâ ve ḥımmaş ve simsim mislîlerin küllisinden ic-tinâb oluna. Ve eger yevm-i 'ulûkta ḥâmil ta'am iştihâ eder ise İbuḳrâṭ emr eyledi ki o günde ḥâmile su ile sevîk saḳy oluna, zîrâ sevîkin her ne mîqdâr nefhi var ise velâkin serî'u'l-ğidâ olur ve onların şarâbı şarâb-ı rakîk-i 'atîk-i reyḥânî olur. Ve İbuḳrâṭ dedi ki onlara şarâb-ı esved saḳy olunur ve benzer ki İbuḳrâṭ'ın şarâb-ı esvedden murâdı rakîk-i esved ola ve o rakîkin sevâdı kuvveti ḥasebiyle olup 'akeri için olmaya. Ve onların nuklîleri zebîb ve sefercel-i ḥulv ve şehvete münebbih kümeşrâ ve tuffâḥ-ı müzz ve rummân-ı müzz ola ve ammâ onların edviyeleri cüvârişenü'l-lü'lü' ola.

Nüşa-i Cüvârişenü'l-Lü'lü': Lü'lü'-i ğayr-i meşḳûb bir dirhem, 'âkırḳarḥâ bir dirhem, zencebîl, maşṭakî her birinden dörder dirhem, zürünbâd, derü nec, bezr-i kerefs, şeytrarec, kâḳule, cevz-i bevvâ, besbâse, kırfe her birinden ikişer dirhem, behmen-i ebyaḍ ve behmen-i aḥmer ve fülful ve dâr-ı fülful her birinden üçer dirhem, dâr-ı şînî beş dirhem, sükker-i Süleymânî³⁸⁰ zikr olunan eczâların cemî'an bir misli veyâḥûd bir mislinden ekşer ve şerbet-i vâhidesi bir mil'aḳa olur. Ve bu cüvârişen-i lü'lü' isti'mâli o ḥâmilin raḥimini işlâḥ eder ve mi'desinin ḥâlini dahi işlâḥ eder. Ve vâ-

380 Süleymânî o sükkerdir ki 'aşr olunup mükerreren taḥḥ oluna ve ona beyâḍ-ı beyḍ ḥalt olunmaya, kezâ fühime min müfredâti İbn Kütbî.

cib olur ki hâmilin mi'desine 'inâyet-i kavîyye üe şedîde oluna ve onun mi'desi cülencebîn ve 'ûd ve maştakî ile o mişlliler ile ve kezâlik sükker-i keşir ve efâvîh-i laţifeden müttehaz olup cidden hâdd olmayanlar ile ve kezâlik kâbîda ve müsahhine ve 'atire olan edviyeden müttehaze admide ile takviye olunur.

Üçüncü Faşl Tedbîr-i Nüfesa Beyânındadır

Hâmile hamlini vad' eyledikten sonra vâcib olur ki kifâyet miqdârı tamsım dürür için ictihâd edip gıdâsmı işlâh eyleye ve def'aten tedbîr-i gâlîze intikâl eylemeye, zîrâ def'aten tedbîr-i gâlîze intikâl hımmâya ve kebidin kuvve-i muğayyiresinin da'fına bir vechle mü'eddî olur ki ondan bür' recâ olunmaz. Ve eyyâm-ı nifâs için harekât ve edvâr vardır ve o harekâtın ibtidâsı veca' ve idtirâb hudûsunun ibtidâsı olur ve kaçan o marîd yirmi günü tecâvüz eyleyip yirmi dört güne bâliğ oldukta marâd kâim ve mu'âvid olur ise o marâdın bu'î-ı inkişâsına delâlet eder, pes ona vâcib olur ki yevm-i buhrândan mâ-'adâ günlerde eger marîdın da'fı yok ise istifrag eyleye.

Dördüncü Faşl Şehvete Mute'allik Hâmilin Ahvâli Beyânındadır

Şehveti sâkıta olan hâmil şedîdü'd-düşümet olan ağdiye-i desimeyi terk ile intifâc eder ve kezâlik şedîdü'l-hâlâvet olan ağdiyeyi terk ile ve meşy-i rakîk isti'mâli ile ve şürb-i mâda iktisâd ve itidâl ile ve şarâbdan reyhânî ve rakîk olanlardan miqdâr-ı kalîl şürb etmeğe iktisâr ile intifâc eder, zîrâ o kalîlü'l-miqdâr reyhânî rakîk, şehveti muşlılı olduğu cihetten 'inde'l-etıbbâ nâfi'dir ve hâmile 'arîd olan gâseyân ve kay'ı keşiri dahi muşlıhtır. Ve şehveti mu'ide olan edviyeden olur ma'a'l-harâreti'l-laţifeti kabdı olan edviyenin küllisi meşelâ şibt ile maţbûh 'aşa'r-râ'î sülâkâsı şürb olunur ve rîvendden kable't-ta'am ve ba'de't-ta'am miqdâr-ı kalîl tenâvül olunur.

Ve mi'deyi takviyede ma'rûf olup sefercel, kaseb, kaşabu'z-zerîre, sünbül bu edviyelerden şarâb-ı reyhânî-i 'atîk ile müttehaz dımâd isti'mâl olunur. Ve ba'dı kerre o dımâda bezr-i kerefs, enîsün, râziyâ nec dahi katılır huşuşan mi'dede veca' ve nefh olur ise onları dımâda idhâl ziyâde lâzım olur.

Ve hâmilin şehveti ifrât üzere seyyp olur ise mi'cesini tenkıyede ictihâd olunup mâ-ı cülenebîn mişlli ile tenkıye olunur ve o cülenebîn verd-i Fâr-sîyle ittihâz olunup humûdât ile işlâh olunduktan sonra ahz olunan suyuyla tenkıye olunmak gerektir.

Ve rubb-ı hısrım ve mâ-ı sükker veyâhûd 'asel ile müttehaz olan şarâb isti'mâlinin hâmile menfa'ati ceyyide ve cenîne muvâfakati olur.

Ve müceffef olan neşâstecin hâmillerden tenâvül-i fîni müstehî olanlara muvâfakati vardır ve ba'đı kerre onlar hırrîfât mişllilerle ve hârdal gibi nes-nelerle intifâc ederler, zîrâ hırrîfât hılt-ı rediyyi kaç eder ve şehvete tenbîh eder ve şehvet-i sâkıttayı istirdâda menfa'ati gâyete bâliğa olur.

Ve hâmil şehvet-i şadıka ile cübn iştihâ ederse cübn-i raṭb cemre üzere cefâf edince kadar şeyy olunup it'âm olunur, zîrâ şeyy ile müceffef cübn, yâbis-i hırrîf cübnden faḍlı ekall olmakla efdal olur, ammâ cübn-i yâbis-i hırrîf şehveti ziyâde fetk eder.

Ammâ mi'ceden hâmilin riyâhını ve'ca'ını def için bu cüvârişen isti'mâl olunur, onun terkîbi budur: Hall içinde menkûc kemmün-i Kirmânî ki ba'-'de'n-naç maḳlûv ola, küdür, sa'ter-i Fârsî her birinden birer cüz, cünd-i bîdester üç cüz. Bunlardan sefûf ittihâz olunup miş mişkâlden bir mişkâle varınca kadar istifâf olunur ve eger o edviye şarâb-ı sükker ile ma'cûn kılınırsa o qadrdan ya'nî bir mişkâlden ziyâde tenâvül olunmak câiz olur.

Ammâ onların ta'âm üzere kay'ları tedbîrlerinde vâcib olur ki hâmile ba'-'de't-ta'âm 'ıtriyyeti ve kabdı olan nesne verile, sefercel-i meşvî huşuşan 'üd-i Hindî şezâyâsı garz oluna, ona ziyâde nâfi' olur. Ve ayakları ve elleri delk oluna ve mi'cedelerinde admide-i ma'lûme isti'mâl olunur ve ağızlarında habbu'r-rummân ma'-'a-varaḳî'n-na'nâc imsâk ederler ve meybihten bir şey lahs ederler. Ve ba'đı kerre onlara 'arıḍ olan gâşyi fîn-i Ermenî teskîn eder.

Beşinci Faşl Havâmile 'Arıḍ olan Hafakân Beyânındadır

Hafakânın havâmile ekser-i 'urûdu fem-i mi'ce müşâreketi ile olur ve fem-i mi'cede hılt olmakla ona hafakân 'arıḍ olur ve ekser-i hâlde o hafakâm mâ-ı hârr tecerru'u ve o riyâdet-i hafife ki fem-i mi'cede olan mevâddi cârîde olur, onlar cemî'an hafakân-ı havâmili taḥfif eder.

Altıncı Faşl Havâmilin Seyelân-ı Tamsı Tedbîrleri Beyânındadır

İçinde tıb olmayan kavâbid suda tabh olunup o sudan âbzen isti'mâl olunur; o kavâbid 'ades ve kuşûr-ı rummân ve cülleân ve 'afş ve bellût ve onlar gibi nesnelere. Ve ba'dı kerre 'afş, cülleân, kuşûr-ı rummân, tîn-i yâbisten dımâd ittihâz olunup hâll ile tağmîd olunur.

Yedinci Faşl Akdâm-ı [434a] Havâmilin Teverrümü ve Terebbülü Beyânındadır

O âfete tedbîr budur ki hâmilin ayakları varağ-ı kerneb ile tağmîd ve hâll ile memzûc nebîz ile tılâ olunur veyâhüd ütrucc tabhî ile tılâ olunur veyâhüd tîn-i kaymüliya ile telhî olunur ve ba'dı kerre kaşab hâll ile dımâd olunmağa hâmd olundu ve kezâlik şibt hâll ile dımâd olunmağa hâmd olundu.

Sekizinci Faşl İşkât-ı Ceninde Olan Kelâmdır

İşkâta sebep edviye olur veyâhüd darbe ve saktadan biri olur.

Veyâhüd riyâdet-i müfritâ veyâhüd vesbe-i şedîd olur huşûşan o vesbe cihet-i hâlfе ola, zîrâ o mezkûrlar menî-i âlıkı hâli üzere inzâl eder.

Veyâhüd sebep-i iskât âlâm-ı nefsanîyyeden bir şey olur, gâdab-ı şedîd veyâhüd havf ve hüznden biri gibi.

Veyâhüd sebep-i iskât ifrât üzere olan havânın harâreti ve bürüdeti ile olur. Ve bu iki sebep ile hıblâya hammâmıda tül-i müddet mekş ve nefsi 'az îm olunca kadar eğlenmek kerih ve menhî olur, zîrâ hammâmın kendi izlâkla cenînini iskât eder ve hammâmdan hüruc eyledikte mülâkî olan havâ-i bârid dahi iskât eder. Ve kezâlik hammâm havâ-i bâridin onda fıkdânı ve istirhâsı hasebiyle ve tahallül hasebiyle hâmile da'f vermekle dahi cenîni iskât eder.

Ve kezâlik sukût-ı cenîne sebep âlâm-ı bedeniyye ve emrâğ ve eskâm ve cûc-ı şedîd veyâhüd hâlt ve demden birinin istifragı [olur, o istifrag] gerek edviye ile [ve gerek] faşd ile olsun cem'an iskâta sebep olur veyâhüd o istifrag kendiliğinden veyâhüd hayd-ı keşirden nâşî nezfle olsun. Ve her ne miqdâr veled büyür ise faşd o kadar muğırr olur.

Veyâhûd iskât imtilâ-i şedîde ve tohme-i keşîreden olur, zîrâ o mişlli tohme ve imtilâ cenînin gîdâsını ifsâd eder veyâhûd tarîk-i gîdâyı sedd eder.

Veyâhûd sebab-i iskât keşret-i cimâc olur, zîrâ keşret-i cimâc rahimi hârice tahrîk eder huşûşan ba'de's-sâbi' tahrîk ziyâde olur.

Ve istihmâm ve iğtisâlin keşreti rahimi müzlika ve mürhîye ve cenîni müskihta olur. Ve kezâlik hammâm kuvveti irhâ etmekle ve cenînin havâ-i bâride ihrâca mü'eddî olmakla dahi sebab-i iskât olur ve zîkr olunan esbâb esbâb-ı bâdiye tabağası idi.

Ve ba'dı kerre iskât-ı cenîne sebab olanlar kabîlinden olur o nesne ki onlar hâmile 'urûdu ile cenîn helâk olur ve tabî'at onun rahimde mekşini kerih görür huşûşan cenîn-i hâlikin şadîdi seyelân edip rahimi lez' ve îzâ eyleye, o zamân kerâhet ziyâde olup tabî'at onu hârice def' eder.

Veyâhûd cenîn da'f olup rahimde eğlenmez, kuvve-i lâbiyesi olmamakla sukût eder.

Veyâhûd cenîni muhîf olan ağsiye ve lefâyif hasebiyle sukût eder, zîrâ o ağsiye kaçan münharika veyâhûd müsterhîye olup ru'tübâtı seyelân eylese rahime îzâ eder ve o cenîni def' için kuvve-i dâfirâ hareket edip def' eder ve kezâlik izlâka o ru'tûbet rânet eder.

Veyâhûd iskât rahimde olan bir sebab ile olur, fem-i rahimin si'ası ve kıllet-i inçimâmı gibi ve ru'tûbât-ı rahim ve evfâh-ı evridenin ru'tübâtı gibi, zîrâ o ru'tûbât izlâk eder ve onlarla rahim şakîl olur.

Ve rahimin bi'l-cümle sū-i mizâcı aşnâfiyla dahi iskât olur, o sū-i mizâc gerek harrdan ve gerek berdden ve yübsten ve cenînin kıllet-i gîdâsından olsun.

Ve ba'dı rahimin rîhi dahi iskâta sebab olur.

Ve rahimin veremi ve mâşerâ ve şalâbeti ve seretânı dahi sebab olur ve kurûh-ı rahimden dahi saqı vâki' olur.

Ve şehri-i şânîde ve şâlîste vâki' olan iskâtın ekseri rahimde olup naqr tesmiye olunan evfâh-ı 'urûkun ru'tûbetinden olur, zîrâ o naqrdan meşîme 'urûku müntesic olur; o naqr kaçan terattub eylese ondan müntic olan 'urûk müsterhî olup rîhten ednâ muharrik ile cenîn sâki' olur.

Veyâhûd kendi şikâli ile sâki' olur.

Veyâhûd sebab sū²-i mizâc-ı hârr-ı müceffif veyâhûd bârid-i mücemmid olur.

Ve kezâlik evvel-i emrde vâkı^ç sahtın sebebi fi'l-aşl rıkkat-i menî olur, zîrâ menî rakîk oldukta ğışâ-i evvel da'if olup inhirâka müheyyâ ve müstafidd olur ve demi ictizâb eder, ammâ yevm-i sâdiste olan ve o yevmden dahi sonra olan iskât rahimde müteferri'a olan müzlik-i cenîn olan ru'ubât-tan olur.

Ve bir kavm dediler ki esbâb-ı iskâtın ekseri rîhten olur lâkin şahîh olan kavlı-i evvel-i mufaşşaldır.

Ammâ müddet-i ma'lûmeden sonra olan iskâtın sebebi ancak berd-i hasebiyle olan da'iftir.

Ve ba'dılar dahi dediler ki hüzâli şedide olan mer'e hâmil olsa kable en-tesmene veledini iskât eder, zîrâ beden şalâh-ı nefsi ve 'avd-ı kuvveti için ğidâya nâil olur ve ondan cenîni ta'ğdiye edecek miqdâr fazla bākî kalmaz ve cenîne vâşıl olmaz ve cenîn da'if olup sâkit olur.

Ve itidâli mütecâviz cidden büldân-ı bâride ve cidden fuşül-i bâride iskâtı ikşâr eder.

Ve kezâlik 'usret ve hıbâl-i³⁸¹ mevt ya'nî mer'e'ye 'arîd olan mevtin şedâ-yidi ile dahi sukût keşir olur.

Ve bilâd-ı cenûbiyye ve ehviye-i cenûbiyye dahi iskâtı ikşâr eder, ammâ bilâd ve ehviyesi şimâlî olanlarda iskât kalîl olur meger ki berd-i şedid olup cenîne müzî ola. Ve kaçan cenübî ve hârr olan şitâ mürür edip ardınca gelen rebî' kalîlü'l-ma'atâr olsa vaq^c-ı hamli rebî'e müşâdif olan habâlâ hamlini ednâ sebab ile iskât ederler ve tevellüd eden evlâd dı'âf olur. Ve iskât-ı cenîn katında 'arîd olan evcâc vilâdet-i tab'riyye evcâ'ından şedide olur, iskât ğayr-i tab'î olmakla.

el-'Alâmât: İskâtın 'alâmeti budur ki sedyeler iktinâz-ı şihhîden dumûru aĥz eder. Ve ba'dı kerre sedyelerde marâĥ hasebiyle iktinâz olur, onu tab'at ıslâh edip dumûru istirdâd ve i'âde eder ve o vechten olan dumûr iskâta 'alâmet olmaz ve onun dumûrundan iskât ĥavf olunmaz belki 'alâmet-i iskât olan iktinâz, şihhîden dumûra intikâl ile olur. Ve hâmilin iki sedy-

381 [Arapça nüshalardan "hıbâl" yerine "cibâl" kayıtlı nüshalar belki kontekse daha uygundur, daĥlık bölgelerde düşük daha çok görülür.]

lerinden hangisi dümûru aḥz eder ise o dümûrun şāhibesi o gün veledini cānib-i dümûrdan iskāṭ eder.

Ve kaçan leben ifrāt ve tevātür üzere dūrūr edip ḥattā ondan şedye dümûr gelse o ḥāl cenīnin daʿfını ve baʿdehu suḳūṭunu inzār eder.

Ve raḥimde olan keşret-i evcāʿ dahi onun gibi gibi münzîr olur.

Ve ḥāmil-i maḥmûmun ḥummā ḥasebiyle yüzü cidden kızıl olup ve nāfid ḥādiş olsa veyāḥūd reʿsi şakīl olup ona iʿyā istilā eylese ve kaʿr-ı ʿaynında vecaʿ dahi iḥsās eylese delālet eder ki onda esbāb-ı iskāṭ mütevāfiye ve mütevāşiladır, evvelā tams edip baʿdehu iskāṭ eder. Ve kezālik iskāṭa ḳaviyye olan esbāb tevāfi eylese ber-vech-i muḥarrer iskāṭa delālet eder.

Ammā ḥurācāt ve ḳurūḥ ve evrām ve ruṭubāt sebepleriyle olacak iskāṭa mirāren zıkr olunan ʿalāmāt delālet eder.

Ve ammā bi-ḥasebi'r-rīḥ olan iskāṭa ʿalāmāt-ı riyaḥ delālet eder, o ʿalāmāt min-ğayri şıḳalın temeddüd ve intikāl ve müneffihāt tenāvülü ile āfetinin tezāyüdü olur.

Ve esbāb-ı bādiyenin iskāṭa sebep olduğu o esbābın zuḥūruyla maʿlûm olur.

Ve cenīnin mevtine cevfe ḥacer mişli muḥallā ve şakīl bir şey'in bir cānibden cānib-i āḥere hareketi ve intikāl-i delālet eder ḥuşūşan mer'e cenb üzere ıdṭicāʿ eyledikte intikāl ziyāde iḥsās olunur.

Ve sūrresi ḥārre olan ḥāmilin bürüdet-i sūrresi dahi mevt-i cenīne delālet eder ve dümûr-ı sūrre dahi mevt-e delālet eder. Ve baʿdı kerre ondan ruṭubāt-i şadīdiyye-i müntine dahi seyelān eder.

Ve esbāb-ı mevte teʿkîd eder o emrād-ı [434b] ḥārre ki ḥāmile işābet edip bi-ḥasebi'l-maraḍ ezā-i şedīd ile izā eder, zīrā emrād-ı ḥārresi olan ḥāmil tağaddīden menʿ olunur ise cenīn helāk olur ve eger ḥāmil tağdiye olunur ise maraḍ müştedd olur.

Ve cenīnin mevte katında ve ḳablehu ḥāmile emrād-ı şaʿbe-i uḥrā dahi ʿarıḍ olur ve ḳablehu ʿarıḍ olanlar mevt-i cenīni inzār eder, meşelā ḥāmilin gözleri ʿumḳa ḡavr eder ve ʿaynının beyāḍı kemid olur, kulaḡı ve ṭaraf-ı enfi ebyaḍ ve maʿa-hāzā şefeleri aḥmer olur ve istiskā-i laḥmī gibi onda ḥālet olur.

Dokuzuncu Faşl Cenîni Hıfz ve Suķûţundan Taħarrüzün Beyânındadır

Cenînin rahime ta'alluķu şemerenin şecere ta'alluķu gibidir ve suķûţ-ı şemere ĥavf olunan evķâtın ziyâde meħûf olanları şemerenin evvel-i zuħuru vaķti olur ve kezâlik 'inde'l-idrâk dahi suķûţtan ziyâde ĥavf olunur. Ve onun gibi cenînin evķât-ı suķûţundan ziyâde meħûf olan vaķt evvel-i 'ulûķ vaķti ve vaķt-i ikrâbın kubeyli vaķti olur.

Ve vâcib olur ki evvel-i ĥaml ve âĥir-i ĥamlde esbâb-ı isķâţtan ziyâde tevaķķî oluna ve müşilât isti'mâli esbâb-ı isķâţtan olmakla o iki vaķtte edviye-i müşileden tevaķķî ve taħarrüz ziyâde vâcib olur. Ve ĳable's-şehri'r-râbi' ve ba'de's-şehri's-sâbi' ve beynehümâda dahi müşilâttan tevaķķî olunur, beynehümâda isti'mâl olunan müşilin mağarratı taraflarda isti'mâl olanlardan eķall ve eslem olur ve darûret olduķta vaķt-i mütevassıtta müşil isti'mâline maşîr olur. Ve evķât-ı ĥamlde ba'dı kerre müşil isti'mâlinin lüzümü olur demi tenķiye etmek için, zirâ dem tenķiye olunmasa sū-i mizâc cenîni ifsâd eder. Ve vâcib olur ki tenķiye rıfķ ve luţf ile ola.

Ve ba'dı kerre ĳable'l-'ulûķ tams muħtebes olup ke-mâ hüve'l-vâcib dem seyelân eylemez ve rahimde muħtebesen bâķî kalıp ba'dehu 'ulûķ olur ve o muħtebes olan tams ve fağlayı vaķt-i ĥamlde tenķiyeye ĥâcet olur. Ve eger o tams-ı muħtebes cenîni ifsâd eylemediyse münakķiyât-ı laţife ile ve rıfķ ile tenķiye olunur velâkin tenķiye meşrûbâta kılınmaz belki münakķî ihtimâl olunmakla isti'mâl olunur ve ihtimâl dahi fem-i rahimin verâsına olmaz belki münakķî 'unuk-ı rahime ihtimâl olunur. Ve tenķiye olunacak mevâdd def'a-i vâhidede tenķiye olunmaz belki defe'ât-ı keşîrede tenķiye olunur.

Ve kaçan emzice ve evrâm ve ĳurûĥ ve rîĥ ve o mişli nesnelere ile ĥâmil-den isķâţ-ı ĥavf olursa o esbâbın her birisi kendi bâblarında zıkr olunan nesnelere biriyle mu'âlece olunur.

Ve kaçan sebep-i isķâţ sebep-i bâdî ile olup o bâdî sebep mizâc-ı muħarrik ise mizâc ta'dîl olunur ve eger mizâc-ı muħarrik olmayıp velâkin o sebep mevâdd-i ĥârreyi rahime imâle eylediyse ve o mümâle olan mevâddin verem ihdâşından ĥavf olunursa râdi'ât ve mevâni'-i evrâm ve mümkin-i ishâle mu'âlece olunur. Ve eger o sebep-i bâdîde o ĥâller olmayıp lâkin o

sebeb-i bādî ile cenîne isâbet eden ezâ ve elemden cenînin suķûtu veyâhûd helâki ĥavf olunur ise vâcib olur ki cenîni ĥâfız olan edviye ile mu'âlece oluna, inşâallâhu ta'âlâ o edviye-i ĥâfızayı biz zıkr eyleriz.

Ammâ ruţûbât ĥasebiyle zelaķ ya'nî zelaķ-ı cenîn ke-mâ hüve'l-ekşer vaķt-i ĥabelde zibli ifrâġ eden ĥuķun-ı leyyine isti'mâliyle mu'âlece olunup ba'dehu bevli müdirr olan zerrâķât ve müdirrât-ı bevli ve raĥimi münakķî ĥuķun isti'mâliyle olur.

Tedbîr-i Ceyyid: Ĥıfz-ı cenîn için bu tedbîr ceyyiddir: Mâu'l-uşûl dühn-i ĥırva'la veyâhûd ĥasek ve ĥulbe taḃḃî dühn-i ĥırva'la nâfi'dir, her on günde birer kerre ĥabb-ı müntinden [bir şey] saķy olunur ve eyâric-i Câlînûs dahi saķy olunur.

Huķne-i Ceyyide: Ĥıfz-ı cenîne ve riyaĥa nâfi' ĥuķnedir. Sa'ter-i übhül, nânĥâh, kâşim, 'Ĥânu'ş-şibt, bâbünec, sezâb, ĥasek, ĥulbe her birinden birer ĥufne ya'nî birer avuç aĥz olunup üç rıtl su ile nişfi kalınca ķadar taḃḃ olunur ve ondan bir rıtl aĥz olunup üzerine dühn-i râzıkîden bir istâr ve dühn-i simsimden bir şekerrece ĥaml olunup ĥuķne kılınır, dört günde bir def'a o mişli ĥuķne ile ihtikân olunur.

Ve yine ĥuķun-ı ciyâddan olur bir ĥanzale aĥz olunup taķvîr olunur ve içinde olan ĥabbı ihrâc olunur ve içinde dühn-i süsen doldurulur ve bir gün ve bir gece 'âlâ-ĥâlihi terk olunur ve ġâden remâd-ı ĥârr üzere vaḥ olunur o dühn ġaleyân-ı tâmm ile ġaleyân edince ķadar ve ba'de't-taşfiye fâtiren ķubüle ihtikân olunur, izlâķ-ı muratḃib için nef'i 'acḃb olur.

Ve bu mişli istifâġdan sonra vâcib olur ki edhân-ı 'aḃre-i ĥârr ve merühât ve mezurķât isti'mâl oluna ve şûfâḃla muĥtemelât ihtimâl oluna ve ma'âcîn-i kibâr ve devâ-i kâsekbînece ve daĥmersâ ve sencerînâ her üç günde veyâhûd her beş günde birer kerre isti'mâl oluna ve kezâlik devâ-i misk ve devâ-i büzür isti'mâl oluna.

Ve kezâlik ķuşûr-ı kündür-i merḃûd ve suḥd-ı merḃûd her birinden birer cüz², mürr yarım cüz². Bu eczâlar altı menn su ile taḃḃ olunur, rub'ı kalınca ķadar taşfiye olunup ondan dört vuķiyye ile ihtikân olunur ve ihtikân her üç günde bir kerre i'âde olunur velâkin ihtikânlar ruţûbâtın istifrâġatından sonra kılınır.

Ve onlara bahûrât-ı ceyyidedendir: Muql, 'ilk-i enbât, uşşak, şüniz; bu mezkûrlar mecmû'aten ve müfredeten ba'de't-tenkîye bahûren isti'mâl olunur.

Ve sünbül ve zaferân ve maştakî ve mürr ve sükk ve cünd-i bîdester ve muql ve o mişli edviye dühn-i nârdîn veyâhüd şahm-ı ivezz ile hâlt olunup bir şüfe-i hadrâ ile ihtimâl olunur ve taqdimî vâcib olan ihtimâlden sonra infeha-i erneb dahi ihtimâl olunur.

Harâret-i mizâcdan ve veremden ve o mişli âfeti olmayanların ecinnesini hıfz eden edviye, edviye-i kalbiyyelerdir, zürünbâd, derü nec ve behmenec ve müferrih ve devâ-i misk ve meşrûdîtüs mişlilerdir.

Mâni'-i İşkât Olan Devâdır: Derü nec zürünbâd, cünd-i bîdester, hiltî, sükk, misk, hîl-i bevva, 'afş, tabâşir, her birinden birer dirhem, zencebil on dirhem. Bu mezkûrlardan müttehâz olan devânın şerbet-i vâhidesi mişkâl-i vâhiddir, küllü yevmin mâ-i bârid ile şürb olunur ve onu şürb eylemezden muqaddem hûkun-ı müsahhine isti'mâl olunur ve kezâlik men'-i iskâtta nef'i olur; sa'ter, bâbünec, hulbe, şibt, nânhañ ve o mişli edviyelerin cidden nef'i olur.

Onuncu Faşl İşkât ve İhrâca Hâcet Olan Cenînin İşkât ve İhrâc Tedbirleridir

Biraz evkâta cenîni ihrâca hâcet olur: Şabiyye ve şağire hâmil olsa vilâdetten hâmil şağirenin helâki havf olunmakla cenîni ihrâc olunur. Ve kezâlik fem-i raħimde âfet ve lahm-ı zâid olup mevlüde hurûcu tağyik eylese ve o müdâyağa ile hâmilin helâki havf olunmakla cenîn iskât ve ihrâc olunur. Ve kezâlik hâmilin bañında cenîn helâk olsa cenîn-i meyyiti ihrâca hâcet olur.

Ve ma'lum ola ki vilâdet 'asir [olup] 'usreti dört gün mütemâdî olsa cenîn helâk olur. Ve vâcib olur ki anasını taħlişe iştigâl oluna ve cenînin hayâtı için tedbire iştigâl olunmaya belki cenînin ihrâc ve iskâtına iştigâl ve ictihâd oluna. Ve ba'dı kerre o ihrâc harekâtla olur ve ba'dı kerre edviye ile olur ve edviye cenîni katl eder ve ba'dı edviyenin fi'li haydı kuvvet ile idrâr olur ve ba'dı kerre edviyenin fi'li izlakla olur.

Ve cenîni kâtil olan edviye mürre olan devâlar olur. Ve haydî müdirre olan dahi mürre ve hîrrîfe olan devâlar olur. Ve müzlikât dahi mürre-i raṭbe-i lezice olan devâlar olur ve o edviye şürben ve ihtimâlen isti'mâl olunur.

Ammâ harekâtla cenîni iḥrâc faşd etmekle olur huşuşan evvelâ bâsilik ve ba'dehu şâfin faşd oluna ve huşuşan sinni şabî sinninden zâid ola.³⁸² Ve kezâlik o harekât icâ'a ve riyâdet ile ve şebât-ı keşîre ile ve hıml-i şakîli ihtimâl ve takyî'e ve ta'fîs [435a] ile olur.

Ve bu bâbda olan tedbîr-i ceyyideden olur ḥublânın fem-i raḥimine meftûl kâgîd veyâhûd rişe veyâ o haşebe ki üşnândan veyâhûd sezâbdan veyâ 'arṭanîşâdan veyâhûd serahstan rişe hacminde mübre'et, maşnû'a ola, o eşyânın biri idḥâl olunmak. Onların herhangi biri fem-i raḥime idḥâl olunur ise lâ-mahâle cenîni iḥrâc eder huşuşan onlar kaṭrân ve şahm-ı hanzal suyu ve o mişlli edviye-i müsķiṭanın biri ile telâh oluna.

Ve edviye-i müsķiṭanın kimi müfredede ve kimi mürekkebedir ve müfredeleri biz edviye-i müfredede cedâvilinde zikr eyledik ve mürekkebeleri dahi akrâbâdinde zikr eyledik, velâkin biz bu maķâmda iki ṭabaķadan ğarağımızda fi'li ve 'ameli ziyâde olanları zikr eyleriz:

Ammâ edviye-i müfrededen 'ameli ekser olup iştîdâd-ı harâretten eb'ad olanlar bunlardır: efsentîn ve şâhterec.

Ammâ o mişlli edviye-i müfrededen ma'a'l-harâret olanlar bezr-i şeyṭarec mişllidir ve o bezr ḥurfe müşâbihtir ve onun râyihası hîrrîfedir, kaçan o bezr ihtimâl ve isti'mâl olursa cenîni isķât eder.

Ve kezâlik müsķiṭ-ı cenîn olan edviye-i müfredede-i hârrenin biri dahi ḥabb-ı ḥarmeldir, meşrûben ve mahmûlen isti'mâl olunur. Ve dühn-i belsân dahi ihtimâl olursa cenîni ve meşîmi iḥrâc eder. Ve ḥiltût ve kınnenin bu bâbda fi'leri kavî olur.

Ve buḥûr-ı meryem dahi bu bâbda cidden kavıyyü'l-fi'lidir, şürben ve ḥamûlen isti'mâl olunur hattâ bir kavm zu'm eylediler ki ḥâmil olan buḥûr-ı meryemi vaṭ eylese ya'nî üzerine basıp çiynese onu vaṭ isķâta mü'eddî olur. Ve buḥûr-ı meryem 'uşâresiyle ḥâmilin baṭnına tılâ olursa cenîni ifsâd

382 Bi-ḥasebi'z-zâhir bu kaydın fâidesi yoktur lâkin etṭbbâ ba'dı kerre yirmi yaşına varınca kadar insâna şabî tesmiye ederler, bu maķâmda o 'orfe binâen kayd-ı mezkûrun fâidesi olur.

eder. Ve bir kıt'a kıtne ile o 'uşâre ihtimâl olunsa onun cenînde te'sîri ne keyfiyyette olduğunu sen tılaya kıyâs eyle. Ve kezâlik 'arţanîsâ aşnâfından buhûr-ı meryem şınfından mâ-'adâ şınfların 'uşâreleri dahi zıkr olunan şân-da buhûr-ı meryem gibidir.

Ve üşnân-ı Fârsîden üç dirhem miqdârı hâmile saqy olunsa saqy olunduğu günde cenîni iskât eder. Ve kirm-dânededen hâmil iki dânik tenâvül eylese veledini ilkâ eder ve harâret ve hurkat ihdâs eder. Ve kezâlik şahm-ı hançal tabîhî zikri sâbık zerrâka-i mevşûfe ile 'alâ-şurûtihâ izrâk olunsa veyâhüd şûfe ile o tabîh şâ'idan ihtimâl olunsa o dahi fi'l-i sâbık mişlli fi'li işler.

Ve edviye-i ceyyideden olur dâr-ı şînî fuvve ile halţ olunup şürben veyâ hamûlen isti'mâl olunsa o dahi iskât eder ve ma'a-zâlik gâsyi dahi teskîn eder.

Ve bu bâbda hâşşiyeti olan nesnelerden olur kavmin zu'mleri üzere himârın hâfiri ile hâmil tebhîr olunsa gerek hayy ve gerek meyyit cenîni ma'a-zebîlihi³⁸³ ve vi'âihî ihrâc eder ve kam' ile tedhîn olunsa cenîn-i meyyiti serî'an ihrâc eder. Ve semeke-i mâlihanın aynını tedhîn dahi hâfir-i himârı tedhîn hükmündedir.

Ve iskât için devâ-i kavî ve cenîn-i meyyiti ihrâc eden meşrübâtan olur bu terkîb üzere olan devâ-i mürekkeb: Hılûl yarım dirhem, varaq-ı sezâb-ı yâbis üç dirhem, mürr bir dirhem, mecmû'u şerbet-i vâhidedir, übhül sülâkasında saqy olunur, gadveten ve 'aşiyyen dahi birer şerbet saqy olunur veyâhüd zerâvend-i tavîl, cenţiyânâ, habb-ı gâr, mürr, kuş-ı bahrî, selîhâ-i sevdâ, fuvvehü's-şibg, 'uşâre-i efsentîn-i tarî ve hırrif kardemânâ, fülful, müşk-ţarâmşîr veznleri berâber ahz olunup on gün miqdârı küllü yevmin iki mişkâl şürb olunur.

Cenîni bi-sühûletin iskât eder ve gâseyânı dâfi' ve müsekkîn olan edviye-i ceyyidedendir: Dâr-ı şînî, kardemânâ, übhül onar onar, mürr beş; şerbet-i vâhidesi üç dirhem kılınır ve küllü yevmin üçer dirhem saqy olunur. Ve o devâ fi'l-i mezkûruyla ma'an ishâl dahi edip nüfesâyı tenkıye ve meşîmeyi ihrâc eder.

Ve tiryâku'l-erba'a iskâtta kavî olur ve cenîn-i meyyiti ihrâcda dahi tiryâk-ı erba'a kavîdir.

383 "Zebil" vi'â ma'nâsındır.

Ve kezâlik tıfl-ı meyyit için üç ūkıyye mâ-ı sezâb ve üç ūkıyye tîn ile nâ'imen tabh olunan hulbe tabihî ve üç dirhem sa'ter ahz ve cem' ve saqy olunur ve meyyiti miyâh-ı mezkûre izlâk eder. Ve ba'dı kerre bir rıtl mâ-ı bārid-i muşaffā üzere bir ūkıyye haţmî zerr olunup saqy olunur ve o meskî takyî'e ve ta'fîs eder.

Ve mâ-ı sezâbdan miqdâr-ı keşîr temr ile tabh olunup dühn-i hulbe ile saqy olunur ve meşîmeyi işlâh eder.

Ve ferzicât-ı müsta'medendir ki kirm-dâne lübbü ahz olunup uşşak ile ferzice ittihâz olunup isti'mâl olunur.

Ferzice-i Ceyyide: Kıssâu'l-hımâr 'uşâresi dokuz kırât ahz ve merâre-i şevr ile ma'cûn kılındıktan sonra ihtimâl olunur ve hayyen ve meyyiten cenîni ihrâc eder.

Ferzice li-Koles: Harbak-ı esved, mevîzec, zerāvend-i müdahrec, buhûr-ı meryem, habb-ı mâzeryûn, şahm-ı hanzal, uşşak. Bu mecmû' uşşaktan mâ'-adâ sahq olunur, ammâ uşşak suya katılıp o su ile edviye-i bâkiye cem' olunur. Ve ba'dı kerre onun içine şevrin merâre-i müceffefesi dahi idhâl olunup ferâzic ittihâz olunur.

Ferzice-i Kaviyye Cidden: Nüşâdur-ı meshûk on dirhem, uşşak üç dirhem ahz olunur ve uşşak hall olunup onun mahlûlünden nüşâdur-ı meshûk ma'cûn kılınır ve ondan ferâzic ittihâz olunup bütün gece onunla ihtimâl olunup bir mihâd üzere iki ayakları ref' olunur ve kezâlik tabih-i efsentîn ve sezâb 'uşâresi ve übhül tabihî ve dühn-i hurva' mişlîliler ona izrâk olunur.

On Birinci Faşl Raħim İçin İttihâz Olunan Zerrâka Beyânındadır

Vâcib olur ki raħim zerrâkasının tarafı mümellese ola. *Tabla olan nüşhada "müşellese" diye vâkıf olmuştur.* Ve zerrâkanın 'unuğu mu'alece olunan mer'enin kuvvet-i raħimi tülünde ola ve bir keyfiyyette ola ki o zerrâka fem-i raħime dâhil oldukça mer'e zann ve hisbân eyleye ki dâhil-i raħimde olan fedâya zerrâka şâire olmuştur ve o zerrâka ile cenîni kâtil ve müzlik ve muħric edviye izrâk olunur.

On İkinci Faşl Cenîn-i Meyyiti İhrâc İçin Kıdemânın Tertîb Ettikleri Tedbîr-i Âherdir

Ana rahiminde cenîn helâk olup ihrâcî için hadîd ile kaç olunup ihrâc olunmak murâd olundukta ananın hâline nazar olunup selîme ve ğayr-i selîme olduğu ta'arrüf olunur, eger selîme ise onun mu'alecesine ikdâm olunur ve onun selâmet-i hâli yok ise mu'alece men' olunur, zîrâ hâli redî olan mer'eye ma'a's-seher ğaşy ve nisyân ve istirhâ ve hal' 'arığ olur ve ona çağrılrsa cevâb vermeğe karîb olmaz ve ona şavt-ı ref'le nidâ ve şayha olunsa da'ifen cevâb verir ba'dehu yine ğaşye varır ve o hâlet-i rediyyesi olan mer'enin kiminde ma'a-temeddüd teşennüc olup 'aşabı muğtarib olur ve ğidâdan imtinâ' eder ve nabđı şağîr-i mütevâtir olur, ammâ selîm olan mer'ede bu hâlât bulunmaz.

Ve bu hâlâtın fıkhdânıyla ananın selâmeti ma'lume olsa lâyıķ olur ki ana bir serîr üzere 'alâ-zahrihâ istilkâ olunup ve ananın başı esfele meyl ettirilir ve iki sâķları cihet-i fevke ref' olunur ve iki tarafına biraz hatunlar kâime olup zıkr olunan heyet üzere onu dâbt ederler ve eger onu dâbt edecek hatunlar hâdire ve mevcûde deĝil ise onun şadı serîre ribâţât ile rabť olunur o 'alîl 'inde meddi'l-kâbile müncezibe olmasın için ve ba'dehu kâbile 'unuķ-ı rahimin saķfını feth eder ve yed-i yûsrâsına kâbile dühn meş eder ve o yedin eşâbi'ini müstafilen cem' edip fem-i rahime idhâl eder ve o eşâbi'le fem-i rahimi tevsîr eder ve fem-i rahim üzere dühn şabb eder ve şinnâre ğarz olunacak maħall-i münâsibi cenîn-i meyyitten taleb eder ve o cenîn-i meyyitin mevdi'-i mürtefi'ni şinnâre ta'lîķ için tefahhuş eder.

Ve baş üzere ĥurûc edecek cenîn-i meyyitin şinnâre ğarz olunacak mevâdi'i iki göz ve aĝız ve kafâ ve hanek ve tahte'l-lihâ ve terķuvet ve adlâ'a karîb olan mevâdi' ve taht-ı şerâsîf mişli mevâdi'dir. Ve ayaklar cânibinde ĥurûc edecek cenînin maĝriz-i şinnâre olan maħalli fevķa'l-'âne olan 'izâm ve adlâ'-ı mütevassıta ve terķuvet olur.

Ve cenîni cezb edecek âleti kâbile yed-i yümnâsı ile aĝz eder ve yed-i yûsrâsını rahime idhâl edip şinnâreyi beyne'l-eşâbi' hatiyye³⁸⁴ ya'nî müveşşaka eder ve zıkr olunan [435b] mevâdi'in birine o şinnâreyi şinnâre bir

384 Ya'nî parmakları arasında muķkem zâbt eder.

şey³-i fâriğa bâliğ olunca kadar ğarz eder ve o ğarz olunan şinnâre muhâzî-sinde olan mevdi'e şmnâre-i uhrâ dahi ğarz eder cezb müstevî olup cenîn-i meyyit nâhiye-i vâhideye meyl eylesin için ve ba'dehu âlet-i cezbi çekip medd eder ve meddi 'ale'l-istivâ ve muhâziyen kılmaz belki cemîc-i cevânibe olur, nez^c-i esnân katında dış çıkaranlar dışı cemîc-i cevânibden medd ettikleri gibi ve lâyıq olur ki o esnâda medd irhâ oluna ve işba^c-ı sebbâbe medhûneten ve eşâbi^c-i keşîre dahi raħim ile cism-i muhtebeş arasına idhâl olunup eşâbi^c o cismin havâlisinde idâre oluna.

Ve kaçan cenîn tebe'iyet eder ise ya'nî o cezbe mu'tavâ'at edip mün-cezibe olur ise şinnâre-i ulâ mevdi^c-i evvelinden erfa^c bir maħalle nakl olunur ve onunla biraz dahi cezb olundukta ondan dahi erfa^c bir mevdi'e nakl olunur ve o cism hüruc edince kadar nakl-i şinnâre tekrâr olunur.

Eger o cenîn-i meyyitin sâir a'dâdan yedi evvel hüruc edip ve reddi mümkin olmasa yed hâricde inđiğât olmak hasebiyle yedin hâric olan maħalline bir hırka leff olunur, câzibin yedinden münzeliğ olmasın için ve ba'dehu cezb olunur hattâ ibte varınca kadar hüruc eyledikte ketife muttaşıl olan mevdi^c-den kolu tamâmen kaç^c olunur. Ve eger cenîn-i meyyitin iki elleri ma'an hüruc eyledi ise onun minvâl-i muħarrer üzere iki elleri ketiflere muttaşıl olan mevdi^c-lerden kaç^c olunur. Ve kezâlik iki ayakları a'dâ-i sâireden muħaddem hüruc edip sâir a'dâ ona tâbi^c olmasa ayakları dahi hırkalar ile leff olunup ve ba'dehu cezb olunup ve ürbiyelerden kaç^c olunur.

Ve eger cenînin başı kebîr olup o re's-i kebîre hürucda dağt ve dîk 'arığ olsa ve o re'ste mâ müctemi^c olsa lâyıq olur ki beyne'l-eşâbi^c bir mi-bda^c veyâhüd sikkîn-i şevkî veyâhüd enfte olan bäsür kaç^c için müttehaz sikkîn idhâl olunup o sikkîn ile re's-i cenîn şakķ oluna başında cem^c olan su seyelân edip başına dumür 'arığ olmakla hürucu sehl olsun için. Ve eger kebîrü'r-re's olan cenînin re'sinde mâ-ı müctemi^c yok ise belki re'sin kiberi dimâğ hasebiyle ise dimâğı iħrâc olunur. Ve eger kiber-i re'si o iki vechin biriyle olmayıp re'sin kiberi halkî ve tabîi ise lâyıq olur ki cümcüme-i re'si şakķ olunup diş ve kemik çekilen kelbeteyn ile o şakķların her biri aħz ve iħrâc oluna.

Ve re's iħrâc olundukta şadr mündâğıt olur ise şadrdan terķuveyi vely eden maħall zikri mürür eden âlâtın biriyle 'izâm-ı fâriğaya ya'nî 'izâmın

nihâyetine varınca kadar şakḳ olunur, şadrda olan ruṭûbet o şakḳ ile munşabebe olmakla şadr munḍamm ve ḥurûc sehl olsun için. Ammâ o şakḳ ile şadr munḍamm olmazsa terküvet 'azmı kaṭ' ve iḥrâc olunur ve onun ḥurûcuyla şadr iḥrâca icâbet eder, 'iṣyân eylemez.

Ve eger o cenînin esfel-i baṭnı vârim'e ise cenîni gerek meyyit ve gerek ḥayy olsun vârim'e olan esfel cevḥ ve şadrın şakḳı gibi şakḳ olunup baṭnı ifrâğ olunur, ammâ ayağı tarafından ḥurûc eden cenînin emri sehl ve fem-i raḥime tesviyesi heyyin olur.

Ammâ ayağı cezb'e ḥuruc edip baṭn veyâḥûd şadr katında daḡt olsa vâcib olur ki zikri sâbıḳ minvâl üzere onun ḥâric olan maḥalline ḥırḳa leff olunup cezb olunup ve cezb'e muṭâvî' ve mücṭb olmayan maḥalleri şakḳ olunup ruṭûbet-i mevcûdesi irâka olunur.

Ve bu minvâl üzere aḍâ-i sāire nez' ve iḥrâc olunup lâkin re'si irticâ' ve ihtibâs eylese mu'âlic yed-i yûsrâsını idḥâl edip cenînin re'sini teṭal-lub ve tefahḥuş ve eşâbı'yle fem-i raḥime gelince kadar iḥrâc eylesin ve ba'deḥu 'iṣyân eden maḥallere cenîni cezb için ma'mûle olan şinnârâttan birini veyâḥûd ikisini idḥâl edip onunla cezb eylesin. Ve eger fem-i raḥim verem-i ḥârri ḥasebiyle munḍamm oldu ise ona cezbde 'unf eylemek lâyıḳ olmaz belki lâyıḳ budur ki o mevdî'e dîşüm'etli olan eşyâ keşîren şabb olunup tertîb oluna ve âbzende dâhî ielâs oluna ve aḍmide dahi isti'mâl oluna o munḍamm olan fem-i raḥim münfetih olup re's nez'î kabûl eylesin için.

Ammâ ecinne mu'terîda olsa eger tesviye olunmak kâbil ise tesviye olunur ve mezâbih-i sâbıka ya'nî ṭuruk-ı müteḳaddime onda isti'mâl olunur ve eger tesviyeyi kabûl eylemezse dâhilde cenînin küllen aḍâsı kâṭ' olunur. Ve lâyıḳ olur ki ba'de'l-iḥrâc raḥimde ḥâdis olan evrâm-ı ḥârrenin cem'ân mu'âlecâtı onda isti'mâl oluna ve eger nezf-i dem 'ârîd olur ise nezf bâbında mezkûr olan mu'âlecât ile 'ilâc olunur.

On Üçüncü Faṣl Ba'de'l-İşkât İsti'mâli Lâyık Olan Mu'âlecât Beyânındadır

Kaçan mer'e cenîni işkât eylese vâcib olur ki muḳl ve zûferâ ve ḥarmel ve 'ilkü'l-buṭm ve sa'ter ve ḥardâl-ı ebyaḍ ile tedḥîn oluna demi isâle edip dem taḡalluz edip muḥtebes ve râci' olmasın için.

On Dördüncü Faşl Meşîme İhrâcı Beyânındadır

Meşîmeyi min-ğayri devâin ihrâc eden hîle budur ki mu'atţisâtan biri istî'mâl olunmakla 'alîl ta'fîs olunur ve ba'dehu burnun iki sukbeleri imsâk olunur ve fem kazm olunmakla imsâk olunur ve bañn temdîd ve tevtîr olunup meşîme ilzâk olunur. Ve bu mezkûrlar ile kaçan meşîme zuhûr eylese rifk üzere qalîlen qalîlen medd ve cezb olunur ve meddi 'unfla kılınmaz munkatîf olmasın için. Ve eger inkıtâ'dan havf olunursa meşîmeden yedin vâşıl ve nâil olduğu mahall mer'enin fañizine mu'tedilen bağlanır ve ba'dehu yine mu'atţisât istî'mâliyle mer'e ta'fîs olunur.

Ve kaçan meşîmenin suķûtu bañn olsa temdîd-i kavî ile onu medd eyleme belki iki fañize mevdf-i evvelin fevkünden şedd eyle ve bir hâl üzere şedd eyle ki meşîmeden hürre eden mahall yine rañime şu'ud ve ric'at eylemeye. Ve eger meşîme rañimin ka'rına mu'tasıla ise onu ka'r-ı rañimden fekk ve faşl için luţf edip cevânibe o meşîmeyi tahrîk-i hafîfle tahrîk etmekle meşîmeyi ka'r-ı rañime rabt eden ribâtâtı ihâ ve meşîmeyi rañimden ibâne eyleye. Ve vâcib olur ki bu fi'ller için meşîmeye aslâ 'unf olunmaya.

Ve eger meşîme ihtibâsına sebep fem-i rañimin şiddet-i insidâdı ve inkıbâdı olur ise fem-i tevsîri için ihtiyâl olunur, işba' ile veyâhüd hârre-i mürhîye kayrûtiyât şabbı ile tevsîr olunur. Ve fem-i rañime kayrûtiyât-ı mezkûre şabbı imre'nin hey'et-i nuşbelerinden şabb olmağa qarîb mer'e bir hey'et üzere iken olur ve ba'dı kerre mer'enin nuşbe-i idtîcâ'ı şabb-ı devâya akreb olur.

Ve fem-i rañimi tevsîre ba'dı kerre merühât ve ad'mide-i müleyyine taht-ı sürrede ve kaçanda hâricden istî'mâl olunmak dahi mu'în olur ve ba'dı kerre merüh ve dîmâdın edviyeleri ile kâbilenin işba'ı telîh olunmak tevsîre kâfi olur. Ve bunlardan sonra mu'atţıs olan tedâbir ile tedbîr olunur ve bañurât ve âbzenât ve meşrûbâtla ve belki küllü hîyel ile ihtiyâl olunup ihrâcında ictihâd olunur, zîrâ meşîme ednâ vaķtte ta'affûn ve tenettün eder. Ve o bâbda müdirrât-ı kavîyyeden dahi istî'ânet eyle ve şabîh-i uşnândan ittihâz olunan âbzeni meşîme için istî'mâl eyle, o âbzeni istî'mâl meşîmeyi ihrâc eder. Ve kezâlik meşîmeyi iskât eden edviyeden olur bâsilîkûn merhemini fem-i rañime şabb eylemek, zîrâ o merhem meşîmeyi ta'fîn edip ihrâc eder.

Ve kaçan meşîme hürûc eylese onda dühn-i verd veyâhüd onun gibi edhân isti'mâl olunur. Ve meşîmeyi izlâka mu'în olur mâ-ı remâdin şarîsi üzere hâtmî zerr olunup sağy olunmak veyâhüd doğan tersi sağyı veyâhüd ihtimâl olunmak. Ve bu mu'înlerin üzerine isşkât-ı cenîn bâbmda zıkr olunan edviye-i müsķıtayı sen [436a] isti'mâl eyle ve ferzicât ve bahûrât-ı mezkûreleri dahi isti'mâl eyle. Ve bu bâbda isti'mâl olunan bahûrât-ı ceyyideden olur hârbak-ı ebyad tebhîr olunmak ve kezâlik zibl-i hamâmla ve zerâvend ile dahi tebhîr olunur.

Ve kudemâdan ba'dıları kâbileye ellerini hırka ile leff eyleyip yed-i melfûfunu rahime idhâl ve meşîme ahz ve ihrâc ile emr eylediler lâkin bu vechle 'ilâc 'ilâc-ı mûlim olur. Ve meşîme cenîn ile hürûc eylemese ba'de eyyâmın münte'ş ve müntefiş olup hürûc eder lâkin müddet-i beķasında ondan tekevün eden ebhîre nüfesânın dimâğına ve kalb ve mi'desine şu'ud edip 'alîle hâlet-i habîse 'arîd olur. Ve vâcib olur ki o ezâya bahûrât-ı 'atire ile ve meysevsen şürbüyle ve devâ-i misk tenâvülüyle isti'ânet oluna ve mi'de ve kalb üzere tîlâ isti'mâl oluna ve kezâlik edviye-i kalbiyye-i 'atire isti'mâl oluna.

Ve ba'dı kudemâ ihrâc-ı meşîme hakkında bir kelâm tekellüm eyledi ki biz onu 'ibâretiyle nakl eyleriz:

Lâvîndüs Hâkîm dedi ki cenînin hürûcundan sonra meşîme rahimde bâķi kalsa eger fem-i rahim meftûha olup meşîme dahi teleffûf edip mu'tlaķa ya'nî ğayr-i merbût olup cānib-i rahimde küre mişâlinde olduysa onun hürûcu sehl olur ve onun mu'alecesinde lâyıķ olur ki 'ilâc eden kimse yed-i yûsrâsını tedhîn edip rahimin 'umķuna o yedini idhâl ve yed-i mezkûresi ile meşîmeyi rahimde teftûş eyleye ve meşîmeyi bulup ahz ve 'unuķ-ı rahimde yedi ile ilşâķ eyleye. Ve 'unuķ-ı rahimden kürevî meşîmeyi cezbde lâyıķ olur ki lâ-'ale'l-hizâ cezb eyleye, zîrâ 'ale'l-hizâ cezb eylese inkılâb-ı rahim hüdûsundan hâvf olunur.³⁸⁵ Ve kezâlik şiddet ve 'unfle dahi cezb eylemeye belki lâyıķ budur ki evvelâ meşîmeyi yemneten ve yesreten nakl ve tahrîk eyleyip ba'dehu cezbde ziyâde kıla, zîrâ iki cānibe tahrîk olan cezbe meşîme icâbet eder ve iltişâķından taħalluş eder. Ve eger fem-i rahim meftûh

385 "Lâ-'ale'l-hizâ" demek, meşîmeyi kuddâmı cihete tahrîkini hâşr etmeyip yemneten ve tûsreten tahrîk ederek kuddâmdan hâşer eylemektir.

olmayıp muḥamm ise fetḥ ve tevsî'i için qarîben zîkr olunan mu'âlecât-la 'ilâc eder ve eger kuvvet da'ife değil ise o nüfesânın 'uṭâsını muḥarrîk mu'atṭisât ve fî-kıdrin³⁸⁶ efâviyâdan baḥûrât isti'câl olunur ve bu tedbîr ile fem-i raḥîm fetḥ olunur ise 'ilâc eden kimse elini idḥâl edip minvâl-i meş-rûḥ üzere meşîmeyi aḥz ve iḥrâc eder. Ve bu vech üzere meşîme ḥurûc ey-lemezse meşîme iḥrâc olunmak için nüfesânın ḳalaḳ ve idṭrâbına mü'eddî ef'âle taṣaddî olunmaya, zîrâ o meşîme-i muḥtebise ba'de-eyyâmin ḳaliletin taḥallül ve seyelân edip mâiyye-i dem gibi ḥurûc eder lâkin o meşîme râ-yiḥa-ı rediyyesiyle re'si taṣdîf ve mi'deyi ifsâd edip kerb iḥdâs eder ve ḥarî ve lâyiḳ olur ki o 'avârıda def' için taḳşîr olunmayıp tedârükünde isti'câl oluna, o 'avârıda muvâfiḳ eşyâ tebḥîr oluna. Ve yine Lāvîndüs Ḥakîm dedi ki biz tecrîbe edip ona muvâfiḳ olur deḥaneyi ḥurf ve tîn-i yâbis deḥanesi bulduk. İntehâ kelâmu Lāvîndüs.

Ve ḥakîm-i âḫer dahi bir ḳavl îrâd eyledi ki biz onu dahi kendi elfâzıyla taḥrîr eyleriz. O ḥakîm emr eyledi ki edviye-i ḥîrîfeden sezâb, ferâsiyün, ḳayşûm ve onları islatacak ḳadar dühn-i sūsen ve dühn-i ḥinnâ aḥz olunup cem'ân ḥadîdden müteḥaz bir ḳıdr içine vaḳ olunur ve o ḳıdrın re'si bir nesne ile örtülüp başında bir suḳbe-i şaḡîre kılınır ve o suḳbede bir ünbübe kılınıp o ḳıdr nâr üzere vaḳ olunur, ḳaçan o edviye bi-ḡalyetin vâḥidetin ḡaleyân eylese o ḳıdr nârdan ref' olunup cemre üzere vaḳ olunduktan sonra o ḥâl üzere mer'enin cülûs eylediği kürsîye ḳadar ḥadîd taḳrîb olunup ünbübe-i mezkûre mer'enin fercine idḥâl olunur ve eṭrâfi eşbâb-ı keşîre ile örtülüp o hey'et üzere iki sâ'at miḳdârı terk olunur ḥattâ o müddette ebḫire meşîmeyi ishâl eder ve eger buḥâr-ı mezkûr iḥrâc-ı meşîmeden da'îf olur ise iskât-ı cenîn eden ḳimâdâta müdâvemmet ve mülâzemet olunur, zîrâ buḥâr-ı mezkûru ba'de'l-isti'câl o ḳimâdâtin te'sîri ḳavî olur.

On Beşinci Faşl Men'ci Ḥabel Beyânındadır

Ve ba'dı kerre ṭabîb ḥabeli men'ce muḥtâc olup şaḡîre gibi ve sâir vilâdetinde ḥaṭar olanlardan ḥabelini men'c ederler. Raḥiminde ve meşânesinde ḳa'f olanlardan dahi ḥabeli men'ce ḥâcet olur, zîrâ cenîn şîḳali ḥasebiyle

386 "Ve fî-kıdr"inin şüreti qarîben zîkr olunur.

da'f olan meşaneyi şakç eder ve bevli selis eder, ilā-āhiri'l-ömr o mer'e bevlini habse kâdire olmaz.

Ve men^c-i habel için ceyyid tedbirlereendir ki recüle emr olunur ki zikri mürür eden hey'et-i muhbile üzere cimā^c eylemeye ve iki inzāl arasını muhālefet üzere kıla ve sür'at üzere müfāra^cat edeler.³⁸⁷ Ve mer'e ye emr olunur ki ma^ca'l-ferāğ kıyām edip cihet-i hale yedi ve dokuz veşbe ile vüšüb eyleye, zīrā ilā-hālfın veşbe-i mezküre ba^cdı kerre menīyi iħrāc eder, ammā cihet-i kuddāma olan ta^cfre ve veşbe ba^cdı kerre menīyi teskīn eder ve ba^cdı kerre mer'e yi ta^cfīs ile menī izlāk olunur.

Ve mürā'atı vācib olan nesnelereendir kable'l-cimā^c ve ba^cdehu ka^ctrān ihtimāl eylemek ve zekere ka^ctrān meş eylemek ve kezālik dühn-i belesān ve isfīdacla meş eylemek.

Ve kable'l-cimā^c ve ba^cdehu şāhm-ı rummān ve şebb ihtimāl olunur ve kernebin fiķāhını ve bezrini 'inde't-tuhr ihtimāl ve kezālik kable'l-cimā^c ve ba^cdehu onları ihtimāl, bu bābda kayı olur huşuşān onlar ka^ctrān içine konulup veyāhūd fütene^cin 'uşāresi veyāhūd tabi^chi ile ihtimāl olunur ise nef'i ekser olur.

Ve kezālik bu bābda nāfi^c hamüledir ba^cde't-tuhr bir kı^ca şufe ile vara^cık-ı ğarebi ihtimāl eylemek ve o şufe huşuşān ma^ca-zālike'l-vara^cık vara^cık-ı ğareb suyuna mağmüse olsa.

Ve kezālik şāhm-ı hanzāl ve hezār-ceşān ve habesü'l-hadīd ve kibrīt ve sa^ckmūnyā ve bezr-i kerneb veznleri berāber aħz olunup ka^ctrānla ba^cde'l-cem^c ihtimāl olunur.

Ve ba^cde'l-cimā^c fülful ihtimālī habeli men^c eder.

Ve kezālik zibl-i fili ihtimāl dahi habeli men^c eder, o zibli gerek yalnız ihtimāl eylesin veyāhūd hem ihtimāl ve hem onu evkāt-ı mezkürede tebħir dahi eylesin.

Ve meşrübattan olup men^c-i habel edenlereendir: Mā-ı bādrücdan üç ükyye sa^cky eylemek ve dühn-i hāl ile ka^cđīb huşuşān kemere tılā olunmak ve ba^cdehu cimā^c eylemek ve kezālik vara^cık-ı leblābla mer'e ba^cde't-tuhr ihtimāl eylese habelini men^c eder.

387 Ya'nī recül ve mer'eden inzāl müşādefet eylemeye ev va^ct-i vāhidde olmaya.

On Altıncı Faşl Recâ Beyânındadır

Ba'đı kerre nisvâna bir hâlet 'arığa olur ki onun hâli habâlâ ahvâline müşâbih olur, tamsın ihtibâsı ve levninin tağayyürü ve şehvetinin suķūtu ve fem-i rahimin inđımâmı gibi ahvâli olur.

Ve ba'đı kerre rahiminde şalâbetün-mâ olur ve ba'đı kerre küllü rahiminde şalâbet olup sedyelerine imtilâ ve intifağ 'arığ olur.

Ve ba'đı kerre teverrüm dahi eder ve batnında hareket-i cenîn gibi hareket ve hacm-i cenîn gibi hacm olur ve ona ğamz olundukta yemneten ve yesreten intikâl eder.

Ve ba'đı kerre o mer'e dört sene veyâhüd beş sene o hâl üzere bâkî kalır ve ba'đı kerre dahi ilâ ahiri'l-ömür o hâl mer'ede dâim olur ve 'ilâcı kâbil olmaz.

Ve ba'đı kerre ona istiskâ mişli hâl ve batnına intifağ 'arığ olur lâkin onun intifağ-ı batnı şalâbete olur intifağ-ı tablî olmaz ve tabl gibi taşvît ile mutaşavvit olmaz.

Ve ba'đı kerre dahi hâmile 'arığ olan talak ve mehâd³⁸⁸ mişli hâlet recâsı³⁸⁹ olan mer'eye dahi 'arığ olur ve mafa-hâzâ onları batnında veled olmaz belki bu hâllerin 'urûduna sebeb 'urûk-ı tamsta olan temeddüd ve intifağ olur ve o mer'e bir şey' vad' eylemez velâkin' gâhice kıt'a-i lahm vad' eder ve vad' olunan lahmın şüret-i madbûtası olmaz.

Ve ba'đı kerre dahi faķat riğ veyâhüd yalnız fuğül hurûc eder ve o fuğül-i müctemi'a muhtebeş olan dem-i keşir ile hurûc eder.

Ve bu kısımlardan recâ itlâk olunan ancak kısım-ı [436b] şânî olur ya'ni riyâh hurûc eden kısım olur ve o kısma bi-'aynihi mülî dahi derler ve onun ğayriye mülî itlâk olunmaz³⁹⁰ ve ona Fârsî lisânı üzere bād-ı dürügîn³⁹¹ der-

388 "Talak ve mehâd" ikisi dahi veca'-ı vilâdettir.

389 "Recâ" cîm ileddir. O hâleti olan mer'e veled ümîd etmekle o 'illete recâ tesmiye olundu. Amâ Râzî der ki cîm ile değildir belki hâ-i mühmele ile "reğâ"dır. "Reğâ" değirmen ma'nâsındadır, bu 'illeti olan kimse değirmen taşı gibi müstedir kıt'a-i lahm tevlid etmekle "reğâ" tesmiye olundu hattâ bu 'illete "mülî" tesmiye olunur ve "mülî" lügat-i Yünânîde değirmene derler. Bu maķâmda Nefîsî'nin tahkîki *Esbâb ve 'Alâmât* şerhinde muharrerdir.

390 'illet-i mezkûrenin vad'a mü'eddî olan aķsâmından kısım-ı şânî murâd olunur ve illâ muṭlak aķsâmdan kısım-ı şâliş olur.

391 Bād-ı dürügîn" kizbe mü'eddî riğ demektir.

ler. Ve o hâlet üzere olan mer'eden hurûc eden lahme sebab bi-hasebi'l-hads iki sebab olur: Biri budur ki rahime ma'â-şiddetin harâretin mevâdd-ı keşîre munşabb olur ve ikinci sebab rahim faqâh mâ-ı mer'eyi müstemil olur ve gıdâ dahi ona meded olur ve mâ-ı mer'ede kuvvet-i muşavvire ve kuvve-i fâ'iliyye olmamakla ondan insân taḥalluḫ eylemez.

Ve bu recâ aşnâfı ile ḥabel-i ḥaḫḫ aralarında fark budur ki recâda ḥareketi iḥsâs olunan ḥacmin ḥareketi bir vâḫtte olur ve ondan sonra ḥareket eylemez ve recâda olan şalâbet-i batn, ḥublâ batnı şalâbetinden eşedd olur ve merenin recâda elleri ve ayakları ma'â-dikḫatin müterehhile olur.

Ve zikr olunan aḫsâmıdan kısm-ı şânî olup recâ ve mülî tesmiye olunan ile onların aḫsâm-ı sâiresi aralarında mâ-bihi'l-ımtiyâz olan 'alâmât budur ki recâda tevehhüm olunur ki batında cenîn vardır ve rahime ḍamm olan bir cism dahi iḥsâs olunur ve çok kerre verem-i rahimden 'arıḫ olan kûlinc a'râḫı recâda dahi 'arıḫ olur, zîrâ recâ intıfâḫı a'ver tesmiye olunan mi'âyı tadyik eder, binâen 'aleyh o kimseye veca'-ı şedîd 'arıḫ olur ve ma'â-zâlik çok kerre recâyâ verem-i kûlinc şohbet edip ma'ıyyetinde olur. Ve kûlinc-ı recâide temrî ve şehriyârânî misli devâlar veca'ı tahlîli ve recâyı ihrâcıyla nâfi' olur.

el-'İlâc: Bu illetin tedbiri killet-i ḥareket ve terk-i riyâdet ve müstelkiyen nevm edip esâfilini 'âlî kılmak ve cânib-i esfelden mevâddı men' eylemek ve o şâhibetü'r-recâ faşd ve istıfâḫ ve kay'a muḫtâce ise o dahi işlenir ve sâir aşnâfına evrâm-ı câsiye³⁹² mu'âlecesiyile ve mürḫiyât-ı aḫmide ve kimâdât ve neḫûlât ve âbenât ile mu'âlece olunur ve ba'dehu müşkıt devâ istî'mâl olunur. Ve recâyı ve recâ müşâbihini fâ'il olan mevâdd ba'dı kerre taḥallül eder ve ba'dı kerre isḫâḫ eder ve çok kerre onun mu'âlecesinin mühimm olan menfa'ati lügâziyâ saḫıyından ḥâşıl olur ve bu bâbda dühn-ı kelkelânic şedîdü'l-menfa'at olur.

On Yedinci Faşl Vilâdetin Eşkal-i Tab'iyyesi ve Gay-i Tab'iyyesi Beyânındadır

Vilâdın şekl-i tab'i'si budur ki mevlüd 'alâ-re'sihi hurûc eyleye ve başı fem-i rahime muḫâzî olup bir cânibe re'sinin meyli olmaya ve mevlüdün iki yedleri iki faḫizleri üzere mebsûta ola. Bu şekl üzere olan vilâd şekl-i

392 "Evrâm-ı câsiye" evrâm-ı şulbedir.

ṭabîrî üzere olur ve bundan mâ-‘adâ eşkâl-i ğayr-i ṭabîrî olur. Ve eşkâl-i ğayr-i ṭabîrîden şekl-i ṭabîrî-i mezkûra ziyâde karîb olur mevlûd ayakları tarafından ḥurûc edip onun dahi iki elleri iki fahîzleri üzere mebsûṭa olup o hâl üzere ḥurûc eyleye. Ve eger re’s-i fem raḥime muḥâzâttan meyl eder ise veyâḥûd iki yed fahîzlerinden zâile olur ise ve iki ayakları ḥurûc edip yedler muḥtebise kalır ise o vilâd vilâd-ı redî olur.

Cenînin hey’et-i rediyye üzere ḥurûcu ba’dı kerre cenîni ve cenînin anasını ma’an katl eder ve ba’dı kerre anası ḥalâs olup cenîn helâk olur ona işâbet eden meşakkat ḥasebiyle ve cenîn ḥurûcunda verem ‘arîd ve zamân-ı vilâdı dahi ṭavîl olup üç günde sükûneti olmazsa. Ve ba’dı kerre o vilâdetten verem-i raḥim ḥâdiṣ olup ümmü katl eder ve veled necât bulur ve ba’dı kerre verem ḥasebiyle cenîn muḥtenak olup ihtinâkan cenîn helâk olur.

On Sekizinci Faşl ‘Usr-i Vilâdet Beyânındadır

Vilâdın ‘usreti ba’dı kerre ḥublâ sebebiyle ve ba’dı kerre cenîn sebebiyle veyâḥûd raḥim sebebiyle veyâḥûd mücâverât ve müşarekât sebebiyle veyâḥûd vakt-i vilâdet veyâḥûd kabîle sebebiyle veyâḥûd sebeb-i bâdîyle olur.

Ammâ ḥublâ sebebiyle olan o ‘usrdür ki mer’e da’ife olup emrâd ve cû’a muḥâsâtı olmakla veyâḥûd mer’e cebâne veyâḥûd ḥaml-i vilâdete itiyâdı olmayıp mübtedi’e ve feza’ı ekser ve veca’ı eşedd olduğundan o ‘usr ḥâdiṣ olur ve kezâlik mer’e ‘acüz-ı da’ife veyâḥûd mer’enin laḥmında keşret ve simeninde şiddet ve me’zeminde³⁹³ dîk olup münbasîṭ olmamakla ve raḥimi tezaḥhura ve ‘adalât-ı baṭn ile ‘aşr-ı şedîde kavî olmamakla dahi ‘usret-i vilâd olur veyâḥûd mer’enin veca’a şabrı kalîl veyâḥûd taḥallüb ve temelmülü keşir olmakla şabî şekl-i ṭabîrîsinden müteğayyir olup o sebebden ‘usr-i vilâd olur.

Ammâ mevlûd cihetinden olan sebeb-i ‘usr ba’dı kerre mevlûdun cinsi ḥasebiyle olur, zîrâ cem’ân üşşânın tevellüdü zükür tevellüdünden a’ser olur veyâḥûd mevlûdun ‘izamından veyâḥûd yalnız kiber-i re’sinden veyâḥûd ğılaz-ı cirminden veyâḥûd cidden şıgarından veyâḥûd cidden re’s ḥafîf olmakla rüsüb eylemeyip meyelanı keşir olmakla ‘usr-i vilâd olur veyâḥûd mevlûdun ḥilkati sehlü’z-zülûk olan istivâdan müteğayyir ol-

393 “Me’zem” İki cebel arasında olan ṭarîk-i ḍayyiktir. Bu maḳâmda murâd cenînin memerrî olan maḥalleridir.

makla 'usr 'arığ olur, re'si iki olanlarda ve bağn-ı vâhıdde müte'addid cenîn olup tevellüd eden cenîne âherler müzâhim oldukta vilâdette 'usr olduğu gibi, zîrâ baçdı kerre bağn-ı vâhıdde beş 'aded cenîn belki beşten dahi ekşer cenîn-i şıgâr-ı muhtelifetü'l-mikdâr olur belki 'adedi cidden keşir olan ecinne kîs-i vâhıdde tevellüd eder. Ve baçdı kerre dahi 'usr-i vilâdet cenîn meyyit olduğundan olur, zîrâ cenînin harekâtı vilâda mu'ın olur, cenîn-i meyyitte o mu'ın olan bulunmakla tevellüdü 'asir olur veyâhüd cenîn da'if olmakla harekâtı dahi da'ife olur ve vilâdete mu'ın olan harekât da'ife olmakla vilâdette 'usretün-mâ olur.

Ve baçdı kerre 'usret sebep şekl-i vilâdet gayr-i tabîrî olmakla olur, meşelâ hurücu ayaktan veyâhüd cenb veyâhüd yedinden olur veyâhüd ma'vî olup cenîn iki kat olarak fem-i rahime muhâzî olur veyâhüd rükbesi veyâhüd fahizleri fem-i rahime muhâzî olup 'usr târî olur. Ve cenînin zikir olunan eşkâl-i gayr-i tabîrîsi cenînin fesâd-ı hareketinden veyâhüd ümmünün keşret-i ta'allübünden olur ve eger mer'enin talakı ve veca'ı esfele mâil ve teneffüsü ahsen olur ise onun tevellüdünde emn olur.

Ammâ rahim sebebiyle olan 'usr, rahimin şıgârı olup ma'hâll ve mekânın müdâyakası ile veyâhüd rahimde cidden yübüset olup mezlak-ı cenîn ru'tubet olmamakla veyâhüd fem-i rahim bi-hasebi'l-hilkat veyâhüd bi-hasebi'l-kurûh ve bi-hasebi'l-esbâbî's-sâire dayyık ve mültehim olmakla olur veyâhüd rahimde emrâd-ı rediyyeden filigamünî ve kurûh ve şikâk ve bevâsîr-i rahim mişli bir marağ olmakla olur veyâhüd mer'e fi'l-aşl retkâ olup retkini izâle için fem-i rahimi sedd eden şifâk şakķ olundukta onu şakķta istifâ olmamakla onun fem-i rahimi bi-hasebi'l-hilkat dayyık olanlar gibi olduğundan 'usr hâdiş olur.

Ve ammâ bi-hasebi'l-meşîme 'usrün hudûsu cirm-i meşîme ğalîz ve inhirâkı 'usretli olup cenîne ma'hlaş olmamakla veyâhüd meşîme ser'ân münharık olup cenîn halâş olmadan ru'tubâtın seyelanıyla olur, zîrâ cenînin vaqt-i halâşında ru'tubât-ı müzliķa olmamakla vilâd 'usret üzere olur.

Ammâ mücâverât sebebiyle olan 'usr, meşânede verem veyâhüd irtikân-ı bevl mişli âfet-i uhrâ olup veyâhüd mi'âda şüfl-i yâbis keşir olup veyâhüd mi'âda verem ve kûlinc-ı gayr-i veremî veyâhüd bevâsîr veyâhüd şikâk-ı maķ'ade veyâhüd mer'enin hâşiresi daķıķ ya'ni ince olmakla olur.

Ammâ vaqt-i vilâdet ile olan 'usr-i vilâdda cenîn vilâdeti kaşd ve muhâ-velede sür'at eder ve esbâbının teheyvü'ünden [437a] muqaddem hurûc için iştîdâd etmekle bi'l-cümle ezâ ona hurûcu şuş'ubetli kılmaktan hâlî olmaz, ekşeriyâ vâki' olan şuş'ubet bu kabîlden olur.

Ve bu maqâmda muşannif der ki بل ألع فعررض ان تعسر الولادة لأن قوته وان كانت قوية بحسب الحاجة فهو ضعيفة بحسب الحاجة Ya'nî tevellüd ve hurûc için ilhâh ve ibrâm etmekle kable-teheyvü'i'l-esbâb ona vilâdet 'usreti olur, zîrâ cenîne bulunduğu hâlde muvâfîk olan fi'le cenînde her ne kadar kuvvet-i vâfiye var ise lâkin cenîn ef'âlinde müstebidd ve müstağill olmayıp i'âneye muhtâc olduğundan için 'aciz ve da'if olmakla kable-teheyvü'i'l-esbâb tevellüdü 'usrete mü'eddî olur.

Ammâ esbâb-ı bâdiye ile olan 'usr-i vilâdet berdin iştîdâdı hasebiyle olur, zîrâ şiddet-i berd ile a'çâ-i vilâdet münkabıda olur, binâen 'aleyh bilâd-i şimâliyede ve riyâh-ı şimâliyede ve büldân-ı bâridede fuşûl-i bâridede vilâdet a'ser olur. Ve ba'dı kerre bu misli 'usr ba'nın inbi'ârına ve merâkkın inbi'âcma ya'nî onların inşikâkına mü'eddî olur. Ve kezâlik harrin iştîdâdı dahi 'usre sebeb-ı bâdî olur, zîrâ iştîdâd-ı harr ile kuvvet müsterhiye olur ve mer'eye gâmm işâbet etmekle veyâhüd mer'e keşîretü't-ta'attur olup 'ıtrı keşîren şemm etmekle rahîmî cihet-i fevke dâimü'l-incizâb olmakla 'usret-i vilâdet olur, binâen 'aleyh 'usr-i vilâdet katında kuvveti sâkıta olan mer'enin kuvvetini i'ade ve istirdâd için tîb isti'mâl olunsa qadr-i hâcetten ziyâde isti'mâl olunmaz şuş'ubet-i vilâdet ziyâde olmasın için. Ve bu esbâb-la ve kezâlik bürüdet-i muqabbıda vü mükeşşife ile 'arıd olan 'usr-i vilâdet ba'dı kerre şadr ve riyede olan 'urûkun inkıtâ'ına mü'eddî olup nefş-i deme ve su'âl-i selâya mü'eddî olur ve ba'dı kerre dahi a'sâbın ve 'adalâtın inkıtâ'ına mü'eddî olur, zîrâ o 'udvların lîni ve lüdûneti şuş'ubet-i vilâdet hasebiyle zâile olmakla temeddüdü qabil olmaz ve küzâza mü'eddî olup munka'tır olur. Ve ba'dı kerre 'usr-i vilâdetde emr ü şân merâkk-ı ba'nın inkıtâ'ına mü'eddî olur ve bu inşikâk tekâşüfün ifrâtı ile olur.

Vilâdetin 'Usrû ve Sühületi 'Alâmetleridir: Kable'l-vilâdet veca' cihet-i kudâma ve ba'na ve 'âneye meyl eder ise vilâdet sehl olur ve eger veca' half'e ve şulbe meyl eder ise vilâdet şa'b olur.

On Dokuzuncu Faşl Meḥād Ḍarb ve Aḥz Eden Mer'enin Tedbiri Beyânındadır

Kaçan ḥublânın vilâdeti qarîb olup vağf-ı ḥaml evâm müteḳarib olsa vâcib olur ki onun istiḥmâm ve âbzen isti'mâli müdâvemet üzere ola ve ona efdal olan ḥâric-i ḥammâmda olan âbzen isti'mâli olur onu irḥâ ve id'âf eylemesin için. Ve o şâhibetü'l-meḥâdm 'ânesi ve zahrı ve 'icânı dühn-i şibt ve dühn-i bâbüneç ve dühn-i ḥîrî ile ve o mişlli dühnlere ile temrîḥ oluna ve fîb ihtimâline müdâvemet oluna ve 'icânma ḳayrütîyât-ı raḳîḳa ve edhân-ı mürḥiye ve lu'âbât-ı mürḥiye şabb olunur. Ve kezâlik şuḥûm-ı ivezz ve decâc-ı müsemmenelerin ihâli müftireten ve ğayr-i bâridet ve ğayr-i müberride ve ḥarârete akreb iken mevâdîc-i mezkûrelere şabb olunur ve ḥuşûşan mer'enin ferci ve bi'l-cümle-bêdemî / mâ'a'l-ferc yâbis iken muraḫḫbât-ı mezkûreyi şabb ziyâde nâfi' olur.

Ve 'usretü'l-vilâdet olan mer'eeye vâcib olur ki bir ay miḳdârı küllü yevmin ḥabb-ı sefercel lu'âbını mâ'a-lu'âbi bezri'l-kettân 'ale'r-rîḳ şüreb eyleye ve kezâlik eyyâm-ı meḥâdında mâ-ı ḥulbe şüreb eyleye. Ve onun ğidâsı buḳûl-i müleyyine ve istîdbâcât ve luḥûm-ı semîne ve decâc-ı müsemmene ḳalınır ve ḳavâbid tenâvülü ona ḥarâm olur ve vâcib olur ki onun fercine misk ve 'ıtr tebḥîr oluna.

Ve kaçan vilâdet ḥâdıra ve meḥâd aḥiz olsa bir şey tenâvül eyler ki onun miḳdârı ḳalîl ve ğidâiyyeti keşîre ola ve üzerine şarâb-ı reyḥânî şüreb eyleye. Ve ba'dehu vâcib olur ki mer'e bir sâ'at cülüs edip iki ayağını medd ede ba'dehu zahrı üzere bir sâ'at istilkâ eyleye ve ba'dehu def'aten ḳıyâm edip bir derce su'ûd ve nüzûl ve ya'nî bir yüksek maḥalle çıka ve ine ve şayḥa eyleye.

Ve kaçan fem-i raḥim miḳdâr-ı ḳalîl münfetiḥ olup ve ba'dehu infitâḫı tezâyüdü aḥz eylese vâcib olur ki mümkün oldukça mer'e tezahḫur eyleye ḥuşûşan şifâkınnın inşîḳâḳı katında tezahḫuru ziyâde ḳıla ve 'uḫâsa tekellüf edip ḥasbe mâ-emken ağzını fetḥ eyleye ve bi-ḥasebi'l-imekân havâ-i keşîri istinşâḳ ḥasebiyle bâtınına idḥâl eyleye ve bu mişlli tedbîr ile cenîn ve meşîme ḥurûc eder.

Ve vağf-ı ḥaml katında mer'eeye cülüs edecek maḥallın efdali kürsî olur ve ḥalfinde mesned ya'nî mer'e itimâd ve istinâd edecek bir şey olur ve o

maħalle cülûs edip istinād eylemek fem-i rahimin infitâhından sonra olur. Ve eger me'e semîne ve semiz ise münbatıħa olup re'sini ıta'e eder ya'nî yüz üstüne yatıp re'sini aşığı eğer ve iki dizlerini taħt-ı batnına idhâl eder fem-i rahimi ma'af-fercihâ müstevî olsun için ve ba'dehu zikri mürûr eden müleyyinât ile ferici mesh olunur ve vâcib olur ki ferici tevsi' olunup esâbî ile tefth olunur. Ve kaçan bu ef'âl işlenip batnı mundağıt kılınır bi-sür'atin zevâtü'l-erba' vilâdet hâşıla olur ya'nî belâs ve enfes ve meşîme tesmiye olunan ev'ıye ve ağşiyeler ile cenîn cemî'an hurûc eder.

Ve kaçan meşîme zühûr edip müşâhede olunsu ve cenînin kurbıyyeti olsa velâkin o meşîme münşakka olmasa meşîmenin gûlzati hasebiyle, vâcib olur ki o meşîme-i ğalîza azfâr ile veyâhûd âlet-i âsiye ile ya'nî sünnetçi olan hatunların nisvânı sünnet ve hutân eylediği âlet ile şakık olunur; o âlet beyne'l-eşâbî' ahz olunup cenîne isâbetten tevakkî' ve tecennüb ederek şakık olunur ve şakığı meşîmede olan ru'ubet seyelân edip cenîni izlâk edecek miqdâr kılınır, ammâ kable-vakîhi meşîme isti'câl edip münşakka olsa ve cenîn ğayr-i müvâfi ve 'ale'l-maħlas münkebb olup hurûc eylemeyip ve meşîmenin ru'ubeti cereyan ve müddette tûl olmakla merenin fercine yübs ve cefâf târî olsa o zaman merenin fercine müzlikâ't ve kayrütıyât-ı rakıka ve lu'âbât ve şuhûm-ı müzâbe ve yumurtanın beyâdı ve şufreti şabb olunur.

Vilâdetinde 'Usret Olanların Bîâ-Edeviyetin Tedbîrleridir: Kaçan hâmilin vilâdetinde 'usret olsa ona miqdâr-ı kalîl revâiyih-i lezîze işmâm olunur ve mâu'l-laħm hasv kılınır ve kezâlik ağdiye-i ceyyideden nîm-birişt gibi kadr ve hacmi kalîl nesnelere ile tağdiye olunur, reyhânî ve tayyib şarâb akdâhı sağy olunur ve ba'dehu bir meclis ta'dîl olunup mer'e o meclis-i mu'addele iclâs olunur ve faşl şitâ faşlı ise nâr-ı keşir ikâd olunur ve faşlı-ı şayf ise meclisi tervîh olunur ve mâ-ı fâtir içinde şerâsîfine çıkınca kadar iclâs olunur ve o mâ-ı fâtir harârete mâil kılınır ve huşuşan o kumkumada iclâs olunur ki onun suyunun 'ösrü kadar futenec onda tabh olunmuş ola ve mürrden şiyâfe ittihâz olunup tahmîl olunur ve a'dâ-i vilâdı ve şulbü şahm ile ve kayrütî ile müftireni temrîh olunur huşuşan ki sebeb-i 'usr berd ola ve onda 'ale'l-huşuş lu'âbât ve müzlikâ't isti'mâl olunur ve ba'dı kerre hâcet olup o müzlikâ't ile fercine ihtikân olunur. Ve ferce ihtikânın târîki budur ki mer'e istilkâ olunup taħt-ı veriklerine bir visâde vaç olunur, ayakları

işâle olunur ya'nî cihet-i fevke ref' olunur ve iki uylukları hasbe mâ-em-ken tefcîc ve tefrîc olunup müzlikât ve sâir edviye-i nâfi'a fercine şabb olunur ve o müzlikâtın zerķı ğayete bâliğ kılınır, raħim tûlünde ve dahi ezyed bir ünbûbe ile zerķ olunur ve bir sâ'at [437b] terk olunup fercine nisâ nazar ederler, kaçan fem-i raħiminin infitâhı ve ondan ruţübâtın seyelâni müşâhede olundukta o mer'e taftîs olunur ve kürsî üzere iş'ad olunup iclâs olunur ve esfel-i baţnını 'aşr ile emr ve tezaħhur etmekle teklîf olunur ve hâşiresi ğamz olunur ve bu tedbîrler ile karîben tevlîd eder. Ve ba'dı kerre ferci levleb ile tefth olunur fem-i raħimi zâhir ve münfetih olsun için.

Ve vâcib olur ki o mer'enin eşkâlinen ya'nî inbiţâh ve bürük ve istilkâdan ve ğayriden hangi şekl sühûlete mü'eddî olduĝu tecrîbe oluna ve te'mmül oluna ki o eşkâlin hangisi re's-i veledî ferce taķrîb ve muħâzî edip vilâdeti teshîl eder.

Ve tabîbe vâcib olur ki veledî hîn-i kabûlde mer'enin fercine müzlikât şabb eden kıbîleye rıķ ile emr edip 'unf ile şabbına ruħşattan ziyâde hâzer eyleye. Ve kaçan zıkr olunan tedbîr muĝni ve müfid olmasa edviye ile isti'ânet olunur ve baħurât isti'mâl olunur.

Ve kaçan vilâdeti müsehhile olan edviye 'ale's-şabâh isti'mâl olunup ħubûb mişlli nesnelere sakıy olunsâ ve vilâdet henüz hâşıl olmasa vâcib olur ki nişf-ı nehârda lûbiyâ ve ħımmas merâkası dühn-i şirecle teħassî ettirile ve vaķt-i mesâda bizim zıkr edeceĝimiz ħamûlâtın birini ihtimâl edip nevm etmekle mer'eye emr oluna ve şabâha dâhile oldukta bizim zıkr edeceĝimiz baħurâtın biri ile tebħîr eyleye ve ba'dehu devâ-i sâbık isti'mâli mu'âvede oluna ve onunla dahi intifâc olunmaz ise zahr ve sürre üzere mâ-ı sezâb ile daķık-ı şeylem ma'cün kılınıp tılâ oluna. Ve veca' müştedd olur ise ve ħuşuşan iştidâd-ı veca' berd ħasebiyle ise fercinde dühn-i müsahħin kılınır.

Ve ħudemâdan aķdemûn cenîn iħrâcında bâbu'l-ħarekâtta bir ħîle zıkr eylediler velâkin o ħîle ile cenînin ħurûcunda recâ kalîl olmakla biz o ħîlenin zıkrını tayı eyledik.

Cenînin Re'sinden Muĝaddem Ricli ħurûc Eden Mer'e Tedbîridir: Vâcib olur ki telatţuf olunup ħârice ħurûc eden ricl-i cenîn dâhile redd oluna

ve luṭf ile ḳalḳ olunup ḳā'iden müstevî kılma ve cenînin iki sâḳları ḳalîlen ḳalîlen işâle ve mürtefî'a kılınıp ḫattâ başı inzâl oluna. Eger bu mezkûrlardan bir şey mümkün olmaz ise cenîn işâbât ile şedd olunup ihṛac olunur. Ve bu dahi mümkün olmayıp cenînin ḳaçdan ḡayri çâre yok ise ḳaç olunur ve onun ḳaçı cenîn-i meyyitte zıkr olunduḡu üzere kılınır.

Yirminci Faşl Cenbi Üzere Ḥurûc Eden Cenînin Tedbîri Beyânındadır

Bu tedbîr dahi evvelâ ricli ḫurûc eden cenîn tedbîrine ḳarîbdır ve bu cenîn tesviye için fevḳe def' olunur ve rıfḳ üzere iclâs ve nûks olunup tesviye olunur.

Yirmi Birinci Faşl Raḫiminde Verem Olan Mer'enin Vilâdeti Tedbîrleri Beyânındadır

O verem üzere ḳayrûniyât ve edḫân isti'mâl olunup bundan aḳdem zıkr olunduḡu üzere mer'e-i semîneye işlenen fi'l raḫimi vârimе olan mer'eye dahi işlenir ve mer'e-i semînenin hey'et-i tevlîdî üzere bu dahi tevlîd olunup mehmâ-emken 'usrden tahlîş olunur.

Yirmi İkinci Faşl Cenînin Büyüklüğünden 'Usr-i Vilâdeti Olan Mer'enin Tedbîri Beyânındadır

Ḳābileye vâcib olur ki bu mişlli cenîni aḡzde müknetini cevdet üzere kılıp luṭf ile ḳalîlen ḳalîlen cezb eyleye; eger luṭf-i mezkûr bâ'is-i necâḫ olur ise maṭlûb ḫâşıl olur ve eger o luṭf müfîd olmaz ise o ḳābile cenîni bir şevbin ḫâşiyesi ile rabṭ edip cezben-ba'ḳde-cezbin rıfḳ üzere cezb eder. Ve o dahi nâfi' olmaz ise kelâlîb³⁹⁴ isti'mâl edip istiḫrâc eder ve o dahi nâfi' olmazsa bi-sühûletin ḳaç eder ve cenîn-i meyyitin tedbîrini isti'mâl eder.

394 “Kelâlîb”, “küllâb”ın cem'idir. “Küllâb” (kāfın ḳammı ve lâmin teşdîdi ile) ve “kellüb” (kāfın fetḫ, ve lâmin ḳammı ve şeddî ile) o eḡri demirdir ki onunla yahnî çıkarırlar, ona yahnî-keş dahi derler. Vankulu.

Yirmi Üçüncü Faşl Cenînin Mevti Veyâhûd Cenînin Hayât Me'mûl Olmayacak Kadar Sû-i Şekli Hasebiyle Vilâdî 'Usret Üzere Olan Mer'enin Tedbîri Beyânındadır

Bundan akdem zıkr olunan cenîn-i meyyiti muhric edviyeler bunda dahi isti'mâl olunur. Ve eger edviye nâfi' olmaz ise şinnâre ta'lîk olup irben irben cenîn kaç olunur ve kıt'aları ihrâc olunur ve kaç ve ihrâca kable en-yentefiha isti'câl olunur. Ve eger re's 'azîm olup şedhi veyâhûd kaç'ı mümkün ise ru'tubeti seyelân eylesin için onlar dahi işlenir.

'Asiretü'l-Vilâd Olan Mer'eye 'Arıç Gâşyin Tedbîridir: O mer'enin yüzüne su saçılır eger veledin ric'atinden havf olunmaz ise ve ta'fîr ile ve mâu'l-laħm ma'a's-şarâbi ve'l-efâvîh icâr olunmakla ya'nî vecür ile isti'mâl olunmakla mer'enin kuvveti istirdâd olunur.

Vilâdeti Teshîl Eden Edviye Beyânındadır: Dîdânî ve ħabbu'l-ķar'ı batından ihrâc eden edviyenin küllisi cenîni dahi ihrâc eder. Ve kaçan mer'eye ħıyârşenber kuşurundan dört miskâl saķy olursa saķy olunduĝu maħalalde ve mekânda tevlîd eder. Ve ħiltût ve cünd-i bîdester saķyı ceyyid-i bâliĝdir; dâr-ı şînî saķyı cidden ceyyiddir, zîrâ dâr-ı şînî taķakı ve vilâdeti teshîl eder. Ve kezâlik ħatmî-i Rûmî varakının taķîhî mâ ve 'asel ile teshîl-i vilâdetinde cidden nâfi'dir ve mâ-ı ħulbe dahi vilâdeti teshîl eder. Ve bu devâ dahi ceyyid-i bâliĝdir, o devâ budur: Baldırıkara saħķ olunup şarâbla ve dühnden bir şey ile idâfe olunup saķy olunur ve kezâlik müşk-ķarâmşîr dahi o ħükmedir.

Ĥabb-ı Ceyyid: Bu ħabbı ba'dı müteķaddimîn ihdâs edip ba'dı müte'ahħîrîn onu iddî'e eylemiştir: Übhül, dâr-ı şînî her birinden onar dirhem, selîha-i ceyyide yedi dirhem, kırfe, mürr, zerâvend-i müdahrec, ķuşt-ı mürr her birinden beşer dirhem, mey'a, afyün, her birinden ikişer dirhem, misk rubu' dirhem. Bu mezkûrlardan ħabb ittiĥâz olunur ve ondan üç miskâl, iki ũķıyye şarâb-ı 'atîk ile saķy olunur. Muşannif der ki benim katımda eħabb budur ki afyün taķlîl olunup bir dirheme ķasr oluna.

Ĥabb-ı Ceyyid-i Âĥer: Übhül on dirhem, sezâb beş dirhem, ħabb-ı ħarmel dört dirhem, ħiltût, uşşak, fuvve her birinden üçer dirhem. Bu mezkûrlardan ħabb ittiĥâz olunur, ondan üç dirhem tamsı müdirr olan taķîh ile saķy olunur ve tamsı müdirr olan taķîh übhül taķîhî yâ müşk-ķarâmşîr ve

füvve tabîhî veyâhûd lûbiyâ-i ahmer tabîhidir veyâhûd o hâbbdan miqdâr-ı mezkûr 'aşîr-i sezâb ile saqy olunur.

Habb-ı Ceyyid: Übhül iki dirhem, hiltî yarım dirhem, uşşak nısf dirhem, füvve yarımşar dirhem ve bu mecmû' şerbet-i vâhîde olur.

Âher: Zerâvend-i tavîl, fülful, mürr veznleri berâber ahz olunup ondan habb ittihâz olunur; şerbet-i vâhidesi üç dirhemdir, bir ûkıyye mâ-ı türmüs ile küllü yevmin saqy olunur ve o hâbb cenîni müşkît ve vilâdeti müsehîl ve raħîmi bi-kuvvetin mûnaqqî olur. Ve bu ahvâlde o hâbba mümâşil olur muql-i azrak, mürr, übhül. Bu mecmû'dan müttehâz olan benâdîk ve o benâdîk şürb olundukta cenîni iskât ve vilâdeti cidden teshîl eder.

Ma'cûn-ı Ceyyid: Deyildi ki bu ma'cûna bir nesne 'ıdl ve nazîr olmaz: Mürr ve cünd-i bâ-deste ve mey'a her birinden birer mişkâl, dâr-ı şînî yarım mişkâl, übhül yarım mişkâl; 'asel ile ma'cûn kılınır, şerbet-i vâhidesi iki mişkâl olur ve şarâb-ı 'atîkte saqyı ecved olup menfa'ati meblağ-ı gâyete bâlîğ olur.

Dımâdât ve Atlıye: Şahm-ı hançal tabîhî ahz olunur, eger tabîhî bedeline raṭb olan şahm-ı hançalın 'uşâresi ahz olunur ise ceyyid olur ve o me'hûz sezâb 'uşâresiyle hâlt olunup içinde mürrden bir şey kılınıp sürreye varınca kadar 'âneye tılâ olunur.

Mer'eden Munfaşıl Olan Nesnelere İnzâl Eden Hamûlâtür: Şahm-ı hançal 'uşâresi ve 'uşâre-i sezâb içine bir şüfe ğams olunup ihtimâl olunur veyâhûd zerâvend [438a] bir kıṭ'a şüfe içinde ihtimâl olunur veyâhûd buhûr-ı meryem veyâhûd mevîzec veyâhûd kışşâu'l-hımâr veyâhûd kündüş ihtimâl olunur ve kezâlik harbak, cävşîr, merâretü'ş-sevr bunlardan müttehâze hamûle ihtimâl olunur ve o hamûle hayyen ve meyten cenîni inzâl eder.

Bu Bâbda Bi'l-hâşşa Fi'li Olan Edviyeler: 'Usr-i vilâdeti olan mer'eye emr olunur ki yed-i yüsrâsında mîgnâfîs imsâk eyleye veyâhûd hâfir-i hımâr remâdıyla tılâ eyleye ve o tılânın nefî gâyete bâlîğ olur veyâhûd hâfir-i hımâr ile mer'eye tebḥîr olunur. Ve hâfir-i feres dahi menfa'atte hâfir-i hımâr gibidir ve semeke-i mâlihanın 'aynı dahi hâfir-i hımâr gibi tebḥîr olunur.

Deyildi ki büsset mer'enin faḥîz-i yümnâsına ta'lîk olursa 'usr-i vilâdete nâfi' olur. Ve yine deyildi ki iştârek-i İfrîkî faḥîzine ta'lîk olursa ona veca' 'arıd olmaz. Ve yine deyildi ki za'ferân saḥk olunup ve ma'cûn kılı-

nıp ondan hârzeler ittihâz olunduktan sonra o hârezât mer'eye ta'lik olunsa meşîmeyi tarh eder.

Bu Bâbda İstic'mâl Olunan Dehan Beyânındadır: Mürr ile tedhîn cidden ceyyiddir. Ve kezâlik mürr, kınne, cāvşîr, merâretü'l-bakar ile ma'cûn kılınıp ondan bir mişkâl tebhîr olunur veyâhüd kibrit-i aşfer ve mürr-i aħmer ve merâretü'll-bakar ve cāvşîr ve kınne bu mezkûrlar ile tebhîr olunur. Ve kezâlik selhû'l-hayye ve ħur'-ı ħamâm tebhîri dahi vilâdeti teshîl eder ve selhû'l-hayye tebhîri ba'dı kerre cenîni ħatlı eder. Ve cāvşîri vaħdehu tebhîr vilâdeti teshîl eder ve cāvşîr zerħ-ı bâzîyle dahi tebhîr olunur.

Mevlûde Vilâdeti Vaħtinde Olunan Tedbîrlerdir: Bu tedbîr bir şey'dir ki ondan biz fâriġa olduk, kitâb-ı küllîde onun beyânını isti'fâ eyledik, o mevdi'den taleb olunsun.

Yirmi Dördüncü Faşl Ahvâl-i Nüfesâ Beyânındadır

Nifâs erkek doğuran hatunlarda otuz günden ziyâde mümtedd olmaz ve dişi doğuranlarda kırk günü müte'câviz olmaz ve müte'câviz olursa ħalîlen müte'câviz olur.

Ve nüfesâya emrâd-ı keşîre 'arîd olur, nezf-i dem ve ihtibâs-ı dem mişl-liler 'arîd olup nezf sukût-ı kuvvete ve ihtibâs-ı dem ħummayât-ı şa'beye [ve evrâm-ı şa'beye] mü'eddî olur. Ve ba'dı kerre 'usret-i vilâd ile nüfesâya ħurâc-ı keşîr 'arîd olur ve intifâħ-ı baħn dahi 'arîd olur ve ba'dı kerre helâk olur.

Ve dem-i nifâsın sevâdı dem-i ħamşın ya'nî ħaydın sevâdından eşedd olur, zîrâ dem-i nifâsın müddet-i ihtibâsı dem-i ħamş müddet-i ihtibâsından aħvel olur.

Dem-i Nifâs Keşretinin Tedbîri Beyânındadır: Kaħan dem-i nifâs nezfi keşîr olsa vâcib olur ki o mer'enin iki elleri ta'sîb oluna ve bir ħırħa ħall ile meblûle kılınıp mer'enin baħnına vaç oluna ve cülle'nâr ve kehrübâ ve verd ve kündür bu eşyâdan şarâb-ı 'afîş ile şiyâfât ittihâz olunup ihtimâl oluna. Ve lâyık olur ki edviye-i kâviye isti'mâlinden ihtirâz oluna, zîrâ raħim 'aşabânî olmakla onda edviye-i kâviye isti'mâlî muğırr olur. Ve deyildiġi üzere bu bâbda ħâşşiyeti olan nesnelere zibl-i ħunzîri bir şûfe içine vaç edip mer'enin faħizine ta'lik eylemek.

Dem-i Nifâsın Kılletinin Tedbiri Beyânındadır: Mer'e vağı-ı haml eylese veyâhüd hamlini iskât eylese ve dem-i nifâsı kalîl olsa veyâhüd nifâs demi kalîl olur diye havf olursa ona şavâb olur ki icthâd edip dem-i nifâs idrâr ve terkîk eyleye, zîrâ dem-i nifâs idrâr ve terkîk olunmamakla ihtibâs eylese ondan evrâm hâdişe olur. Ve demi idrârda ta'fîs nâfi' olur. Ve bu bâbda nâfi' olan edhineden olur harmel ve hardal ve muql ve mürr ile tebahhur eylemek. Ve kezâlik semeke-i mâlihanın 'aynı ile tebahhur dahi nâfi'dir ve feres ve hımâr hâfirleri ile tebahhur dahi nâfi'dir. Ve bu mezkûrlar muğnî olmazsa dem hurûc eylesin için şâfin faşd olunur ve o faşd darar-ı imtilâyı ve veremini def' eder ve ba'đı kerre nifâsı dahi idrâr eder; mâbiğ-ı rûkbe ırkıını faşd bu menfa'atte akvâ olur.

Nüfesâ Hummayâtının Tedbiri Beyânındadır: Onların hummayâtına mâ-ı şa'ır nâfi'dir ve ma'a-nefi'hâ tamsı dahi habs eylemez ve rummân-ı hulv mâmî şürb dahi nâfi'dir. Ve nüfesânın hummâsının ekseri tamsın ihtibâsı hasebiyle olur ve şâfini faşd ile mu'alece ona nâfi' olur.

Nüfesânın İntifâh-ı Batını Tedbiridir: Ona dahmersâ ve kelkelânic ve kezâlik sekbînc, sa'ter, maştakî vezneli berâber sakı olunur.

Nüfesâ Rahiminin Evcârı Tedbirleridir: Mer'e mâ-ı fâtir içine iclâs olunur ve mevâği dühn-i benefsec-ı 'azb ile müftüren temrîh olunur.

Hurâc-ı Nüfesâ Tedbiridir: Mehem-i ebyad ile ve o mişli a'đâ-i 'aşabiyyede olan hurâcâta şâlih merâhim ile mu'alece olunur.

Üçüncü Makâle Evrâm-ı Raḥim ve Evrâm Mecerâsına Cârî Olanlardan Mâ-^cadâ Zikri Sâbık Emrâd-ı Raḥimden Bâkî Kalan Emrâd-ı Sâire Beyânındadır O Dahi Fuşülü Müştemildir

Evvelki Faşl Aḥkâm-ı Tams Beyânındadır

Tamsı kadrinde ve keyfiyyetinde ve 'âdet-i tabî'isi olan ezmine-i cereyânında mu'tedil olur ise mer'enin şihhatine ve bedeninin neqâsına ve mevâdd-ı dârrenin küllisinden keyfen ve kemmen bir nesne olmadığına sebep olur ve o mer'eye 'iffet ve kıllet-i şebağ ifade eder.

Ve mer'enin akrâ'ında³⁹⁵ ya'nî eyyâm-ı tuhrunda taqdîr-i mu'tedil budur ki mer'e her yirmi günde otuz güne varınca kadar şamş görür ya'nî yirmi gün eyyâm-ı tuhru olup yirmi birinci gün şamş hâdiş olmak veyâhüd otuz gün tuhr, otuz birinci gün şamş olmak akrâ'-ı mer'ede taqdîr-i mu'tedildir, ammâ bu iki müddetin fevki ve tahtı tuhr-ı tabîrî değıldir, on beş ve on altı ve on yedi gün tuhr tuhr-ı tabîrî değıldir.

Ve kaçan şamş hâl-i tabîrîsinden müteğayyir olsa emrâd-ı keşîreye sebep olur. Ve şamşın bi-hasebi'z-zamân tağayyürü kalîlü'l-vukûc olur. Ve şamşın ziyâdeye tağayyürünün madârri mer'enin da'fi ve şehanesinin tağayyürü ve menîyi kılet-i iştimalî ve işkâtının keşreti ve da'if ve hasîs olan mevlüdu tevlîdi olur.

Ammâ şamşın ihtibâs ve kıletinin madârri emrâd-ı imtilâiyyeyi bi-kül-liyyetihâ tehebbücü ve evrâm ve evcâ'-i reşîe ve a'dâ-i saîreye mer'enin teheyyüü ve zulmet-i 'ayna ve küdüret-i havâssa ve hummayâta te'diyesi ve ev'ye-i menîsinin keşret-i imtilâsı olur ve o mer'ede şebağ-i 'afife olmaz ve hâbelinden veled hâsıl olmaz rahîm ve menîs-râsîd olmak [438b] hasebiyle. Ve onun emri ihtinâk-ı rahîme ve dîk-ı nefese ve kezâlik nefesinin ihtibâsına ve hafakâna ve gaşye mü'eddî olur ve ba'dı kerre kılet-i şamş mer'enin helâkine mü'eddî olur ve o mer'eye üsr ve taqtîr dahi 'arîd olur mevâddın meşâne mecârîsini tesdîh hasebiyle ve onlara nefş ve kay'-ı dem dahi 'arîd olur huşûşan ebkâra ziyâde 'arîd olur ve kezâlik ishâl-i dem dahi 'arîd olur.

Ve nisvânda bu emrâd ve edvâ bi-hasebi'l-mizâc muhtelif olur: Nisâdan şafrâviyyetü'l-mizâc olanlara emrâd-ı şafrâ ve sevdâviyyetü'l-mizâc olanlara emrâd-ı sevdâ ve balgamiyyetü'l-mizâc olanlara emrâd-ı balgâm ve mizâcî demevî olanlara emrâd-ı dem 'arîd olur.

395 "Akrâ" ve "akru" ve "kurû", "kar"ın cem'idir, "Kar" mer'enin haydına ve zamân-ı tuhruna ıtlâk olunur. Haydın eķalli Hanîfe katında üç gündür ve Şâfiî ve Ahmed katında bir gün ve bir gecedir, İmâm Mâlik'in katında eķalline hadd yoktur. Ve haydın ekşeri Hanefî katında on gündür ve eimme-i selâse katında on beş gündür, İmâm Alîmed'den on gün olmak üzere rivâyet dahi vardır. Ve eķall-i tuhr 'inde'l-erba'a on beş gündür. Lâkin İmâm Mâlik der ki tuhrun eķalli için bir vakt-i mu'temed bilmem ve bir rivâyette re'y-i nisvâna ihâle ve bir rivâyette beş gün eķall-i müddet-i tuhr demiştir.

Ve ba'dı nisvânda tamsın irtifâ'ı isti'câl edip otuz beş ve kırk yaşında tamsın munka'tı'na olur ve ba'dılarında elli yaşına kadar tamsı mütemâdî ve müt'eahhîr olur ve ba'dı kerre tamsın ihtibâsıyla mer'enin hâli rücûliyyet hâline müteğayyire olur ve o tağayyürü biz ihtibâs-ı tams bābında zikr eyeriz. Ve ba'dı kerre inki'tâ'-ı tams ile leben zühür eder ve lebenin zühürü inki'tâ'-ı tamsa delâlet eder ve ba'dı kerre tamsın ihtibâsı rahimin in'ibālî³⁹⁶ ve ittişâli hasebiyle olur.

İkinci Faşl Seyelân-ı Tamsın İfrâtı Beyânındadır

İfrât-ı seyelân ba'dı kerre tabî'atın fuğülü def'inden olur ve bu vechle tamsın ifrât-ı seyelânı maħmûd olur eger seyelânda ifrât-ı fâhiş olmayıp seyelânına hâcet olmayan tams seyelân eylemez ise. Ve ba'dı kerre ifrât-ı seyelân 'alâ-sebîlî'l-marâd olur ve o marâda-sebeb ba'dı kerre rahimin hâli ve ba'dı kerre dahi demin hâli olur ve rahimde olan hâl ve sebep rahimin ve evridenin da'fı olur ve o da'f dahi sū'-i mizâcla veyâhüd kurūh ve âkile ve bevâsîr-i rahim ve şikāk ve hikmeden biriyle veyâhüd urūk-ı rahimin infitâh-ı efvâhî ve inki'tâ'ı ve inşidâ'ı ile olur, onlar dahi sebep-i bedenî veyâhüd sebep-i hâricî darbe ve sakta ve o mislli nesnelere ile olur veyâhüd sū'-i vilâdet ve 'usr-i vilâdet ve şiddet-i hâml ile olur.

Ammâ dem hasebiyle olan ifrât-ı seyelân demin galebe ve keşreti olup kuvvet ile hürücundan olur ve onun ifrâtı li-ecli'l-işlâh def'-i tabî'at ile olmaz ve biz def'-i tabî'at ile olan ifrât-ı seyelânı beyân eyledik. Ve keşret-i dem ile olan ifrât-ı seyelânı ve kezâlik def'-i tabî'at ile vâkıf ifrât-ı seyelânı ikisini dahi kaç câiz olmaz meger ki onların iç'âfî meblağ-ı gâyete bâliğ ola. Ve bu hükmden seyelân-ı tamsın ifrâtının iki şımf-ı mezkûrları her ne kadar müşterek ise velâkin biri maħmûd ve âheri gayr-i maħmûd olmakla muhteliflerdir.

Ve ba'dı kerre dem hasebiyle ifrât-ı seyelân demde şikāl olmakla olur, zîrâ beden da'fî oldukta demde her ne kadar keşret yok ise bedene şakîl olup hürüc eder ve demde ma'a-hâzâ keyfen ve kemmen ittidâlden hürüc olmaz veyâhüd demde rikât ve letâfet olmakla ifrât-ı seyelâna mü'eddî olur.

396 "İn'ibâl" inf'âl bābındandır. "Abî" tavlî olan nesnedir. Kaçan rahimin lahmi ziyâde olsa tabakaları ittişâle qarîb olup hârice rutûbeti hürüc eylemez.

Ve demin leţâfeti dahi harâret hasebiyle veyâhûd keşret-i mâiyyet ve keşret-i ruţubet ile olur ve her nezfte dem kalilen ve rakıkan zuhûra bidâyet eder ve baʿdehu ğılaza mütehavvil olup o hâl müstemirre olur ve baʿdehu yine münhadir olup rikâte ve kılette ve mâiyyete şâyir ve râciʿ olur ve bu hâlet-i mezķûre nezfın cemr-i aşnâfında olur hangi sebep ile hâdis olur ise olsun. Ve demde zikr olunan istihâlât ve inķilâbâta sebep budur ki ʿurûkun efvâhi ve rişin mesâliki ibtidâ-i emrde dayyika olur ve kezâlik âhir-i emrde bi-hasebi'l-yübüset o maḥâll dayyika olur ve dayyik olan mevâdiʿde nüfûz eden dem lâ-maḥâle kalil ve laţif olur.

Ve ifrât-ı nezfe daʿf-ı şehvet ve daʿf-ı istimrâ ve bedenin ve etrâfın tehebbücü ve levnin redâeti tâbiʿ olur ve baʿdı kerre o ifrât istşkâya müʿddi olur ve baʿdı kerre dahi hüruc-ı demin keşreti galebe-i şafrâya müʿddi olup ḥummayât-ı şafrâviyye-i lezzâʿa ḥudûsuna ve harâret-i lezzâʿanın iştiʿâline sebep olur, zîrâ dem harâret-i lezzâʿayı taʿdil eder ve dem nezfind e ifrât olmakla bilâ-taʿdil bâki olan harâret lâ-maḥâle müsteʿle olur ve kuşarîret dahi ʿarıd olur.

Ve kaçan hüruc-ı demin hasebiyle olan harâret ʿarıda oldukta miʿde sebebiyle ʿarıd olan sukût-ı şehvet-i taʿâm mütezâyid olur fiķdân-ı dem olmakla ve şulbe vecaʿ ʿarıd olur o mekânda mevdûʿa olan aʿşâb mütemeddide olmakla. Keşret-i emţâr katında nezf-i dem keşirü'l-vukûʿ olur.

el-ʿAlâmât: Nezefât-ı demden def-i tabîʿat sebîli üzere olan nezfın ʿalâmâtı o nezfın şâhibesine darar gelmez belki o nezf onun menfaʿatine müʿddi olur ve ona ezâ ihdâş eylemez ve kuvvetini taġyir eylemez ve bu def-i tabîʿi ekşer-i hâlde mütenaʿimâtta yaʿnî refah üzere taʿayyüş eden hatunlarda olur.

Ve ammâ bi'l-cümle bedene ʿamm olan imtilâ ile veyâhûd ğâlib-i bedende olan imtilâ ile ʿarıd olan nezf ʿalâmâtı vechin ve cesedin imtilâsı ve ʿurûkun dürûru ve imtilânın o mişli sâir ʿalâmâtı olur. Ve baʿdı kerre bu nezf ile vecaʿ dahi olur ve baʿdı kerre onda vecaʿ olmaz. Ve bu vech üzere olan nezf idʿâf eylemedikçe ḥabs olunmaz.

Ve dem ile olan aḥlât-ı sâireden hangisi ğâlib olduğunun tarîķ-i taʿarrüfü budur ki o dem aḥz ve tecfif olunur ve baʿde'l-cefâf teʿemmül olunur,³⁹⁷

397 Zikri mürür eylediġi üzere o dem bir şüfe ile aḥz olunup gölgede o şüfe tecfif olunur.

dem-i cāffin levni beyāda veyāhūd şufret ve sevdādan ve kırmızıyetten hangisine meyl eylediği ta'arrûf olunur ve ba'de't-ta'arrûf dem ile ma'an o hılt-ı gâlib istifrâğ olunur.

Ammâ da'f ve infitâh-ı 'urûk ile 'arîd olan nezfe demin şâfiyen ve bilâ-veca' hurûcu delâlet eder.

Ve ammâ sebep demin hiddeti ise demin levni ile ve hurkati ve sūr-at-i hurûcuyla ve hurûcunun kılllet-i inkıţâ' ile ma'lûm olur.

Ammâ mādde-i demin rikḳati ve mâiyyet ve ruṭûbetiyle 'arîd olan nezf-in 'alâmeti demin mâiyyeti gayr-i hâdd olduğu ve kavâbid ile taḍarruru olur. Ve ba'dı kerre o mişlli nezf-i olan mer'ede hâbel gibi nesne olur ve ba'dı kerre dahi veca'-ı vilâdet gibi talak onu ahz edip ruṭûbet vaḍ' eder ve batn-ınm 'adali şedîdü't-terehhül olur ve 'adal-i mezkûr hünez leben olup cenîne in'ikâdi ahz etmiş leben gibi riḥv olur. Ve ba'dı kerre o edviye-i hârre ona muḍırr olur ki harâret hasebiyle onda izâbe keyfiyyeti ola, zîrâ o mişlli edviye izâbesiyle mâiyyet demî ziyâde eder.

Ammâ Qurûh hasebiyle olan nezf-i demde midde ve veca' olur.

Ammâ âkile hasebiyle olan nezf kalîlen kalîlen hurûc eder ve esvedü'l-levn dürdî gibi olur huşûşan o nezf evrideden olup şerâyinden olmaya. Ve kaçan âkile rahimin 'unukunda olur ise onun nezf-in levninde sevâd kalîl olur. Eger âkile rahimin 'unukunda ve feminde olur ise ona mülâmese mümkün olur.

Ammâ bevâsîr hasebiyle olan nezfte edvâr olur ve o edvâr edvâr-ı hayda muğâyir olur ve ba'dı kerre onun edvârı olmaz belki imtilâ oldukça imtilâyı men' için nezf hâdiş olur ve bevâsîr-i rahimin 'alâmâtı zâhire olur ve onda da dem ekser-i hâlde esved olur meger ki bäsür-i rahimin mebd'e şerâyîn ola. Ve ba'dı kerre bäsürî nezf katreten katreten hurûc eder. Ve çok kerre bevâsîr-i rahime şudâ' ve şikal-i re's ve veca'-ı ahşâ u kebid ü tihâl tâbi' ve muşâhib olur. Ve kaçan bevâsîr-i rahimden dem seyelân eylese veca' sâkin olur.

el-'İlâc: Bu mevḍide nezf-i dem 'ilâcı zikr olunur ve âhîrinde istiḥâda 'ilâcı zikr olunur:

Nezf-i dem aşnâfından def'-i tabî'at ile ve imtilâ ve şikal-i dem ile olan aşnâflarının vukû'unda lâyıḳ olur ki o dem ḥabs olunmaya, onun seyelân-ının id'âfından ḥavf [439a] olunacak mertebe akmadıkça kat' olunmaya.

Ammâ ba'đı kerre menzûftan faşd olundukta imtilâ mündefi' olsa o zamân mehûf olan vaqte qadar intizâra hâcet kalmaz, o vaqitten muqaddem nezfi kaç câiz olur faşd ile imtilâ zâil olduğundan ve mevâdd cihet-i hilâfa şarf olduğundan için.

Ve eger nezfın sebebi hiddet-i şafrâviyye olur ise şafrâ istifrâğ olunur ve huşuşan o istifrâğ şâhterec ve helîlec mişllilerle kılınır, onlarda kuvvet-i kâbıda olmakla nef'i ekşer olur.

Ve eger nezfe sebep mâiyyet ise onun 'ilâcı o mâiyyeti cilde munşarife kılmakla olur ve onu şarf mezkûr şamg-ı 'Arabî ve keşiren saşy ile olur.

Ve eger sebab-i nezf da'f-ı rahim ise edviye-i kâbıdaya 'ıtriyeti ve hâşşiyeti ile takviyesi olan edviye-i muqavviye dâmm olunur.

Ve eger sebab-i nezf kurûh ise muğarrî ve kâbıd ve muhaddir edviyeler terkîb olunup o mürekkeb ile nezfe mu'alece olunur.

Ve bevâsirden olana bevâsir 'ilâcıyla ve bezr-i kettân ma'a'l-mâi'l-hârr ile mu'alece olunur.

Eger o nezfte edvâr var ise mu'alecât-ı mezkûre için evkât-ı istirâhata mürâ'at olunur ve vaqt-ı istirâhatta ilâc olunur ve zamân devrinde teskîne istimâd olunur.

Ve kaçan nezfte ifrât olsa vâcib olur ki iki eller aşl-ı 'ağuddan ve iki ayaklar aşl-ı fahizden ve ürbıyyetân katında rabt olunur ve ba'dehu esfel-i şedyine ve rahimden şedyelere sâlik olan 'urûk-ı şâ'idenin sülûku mekânına mehâcim vaç olunup maşş olunur ve mehâcimin 'izâmı ve büyüğü ihtiyâr olunur, o vech ile vaç-ı mehâcim vaqt-i va'dında nezfi kaç eder ve bu tedbirlerin ardınca sâire mu'alecât itbâc olunur. Ve ba'đı kerre dahi iki verikleri arasına vaç-ı mehâcim nezfi kaç eder.

Ve vâcib olur ki menzûfa şufretü'l-beydın nîm-birişti ve ser'ü'l-hağm olan muqavvî gıdâlarla tağdiye oluna ve ba'đı kerre lahmım mâ-ı kavîsi ile tağdiyeye onlar muhtâc olurlar, summâk ile muhammada kılınıp o mâyi tenâvül ederler. Ve onlara lâzım ve lâbüdd olur ki kebâb ve luğüm-ı ceyyideden müttehaz eşviye-i mutayyibe tenâvül edeler ve kezâlik ruğubetli ağıbışalar sevîk ve neşâdan ittihâz edeler ve galîz-i hulv olan şarâb-ı hadîsten miqdâr-ı qalîl isti'mâl edeler ve şarâb-ı atîk-i rakîkten ictinâb edeler. Ve ba'đı kerre onlara nebîz-i 'asel-i tarî muvâfîk olur.

Ammā nezf-i dem aşnâfınm edviye-i müşterekeleri ve huşuşan hâdd olan nezf-i dem aşnâfı beyninde ʿilâc-ı müşterekin ziyâde ecved ve efđalı lisân-ı hamel olur ve bu bâbda nâfiʿ ve cemîʿan aşnâf-ı nezfe menfaʿati şâmil olmakta lisân-ı hamelin nazîri yoktur. Ve baʿdı kerre lisân-ı hamel nezf-i demi şürben ve zerқан elbette kaç eder ve müzmin ve ğayr-i müzmin nezfe nâfiʿ olur. Ve şürb-i hâll ve kezâlik şürben ve ihtimâlen kâfûr istiʿmâli dahi nâfiʿ olur. Ve kezâlik bu bâbda hadîd-i maḥmî ile maḥbûh leben içinde habeş-i hadîd ceyyiden taḥş ve maʿa-baʿdi'l-kavâbiḥ küllü yevmin üçer uḳıyye saḳy olunmak dahi nâfiʿ olur. Ve ḥummâḍ-ı ütrücc rubbu cidden ceyyid olur. Ve keşîrâ ile şamġ-ı ʿArabî saḳy olunmak kezâlik nâfiʿdir. Ve bezr-i kettân mâ-ı ḥârr ile ve akrâş-ı taḃâşîr kâfûr ile onlara cidden nâfiʿdir ve kezâlik akrâşu'l-cüllenâr.

Şıfat-ı Devâ-i Bâligu'n-Nefʿ: Mümüyâi, ʿtîn-i maḥtûm, ʿtîn-i Ermenî, şebb, ʿafs, dem-i aḥaveyn veznleri berâber aḥz olunur ve o mecmûʿdan bir dirhem, kâfûr iki ḥabbe, misk iki dânik; bu mecmûʿ-ı şânî iki uḳıyye şarâb-ı âs içinde hâll ve idâfe olunur.

Ve kezâlik akâkıyâ, cüllenâr, ʿafs, heyûfakastîdâs, şâzenec, sumâk-ı münaḳkâ, mürr, kündür, afyûn bu mezkûrlar hâll-i şikkîf-i kavî ile maʿcûn kılınır ve şerbet-i vâhidesi nişf dirhem kılınır.

Ve kezâlik zâc-ı esâkife, cüft-i bellâr, mürr, kündür, afyûn bu mecmûʿdan ḥabb kılınıp bir dirhem saḳy olunur ise cidden ceyyid olur.

Ve kezâlik vedaʿ-ı muḥraq iki dirhem, mâ-ı sumâkla şürb olunur. Ve sefercel selce nâfiʿdir.

Ve menzûfâta naʿş-ı kuvvete ḳable'l-ihtiyâc ḳaviyye olan aġdiyeler hülâm ve ḳarîş ve meşûş olur ve o aġdiyeler luḥûm-ı cedy ve tayr-ı cebelîden ittihâz olunur.

Ve kezâlik muḥaycenât ve ʿadesiyyât-ı ḥamiḍa onların aġziyelerindendir ve bu aġdiyeyi onlar bârideten tenâvül ederler ve onlar bi'l-fi'l veyâḥûd bi'l-ḳuvve ḥârre aġdiye tenâvülünden ictinâb ederler.

Ve onlara nâfiʿ ḥamûlât-ı müştereke mertek, zâc, cüllenâr, ʿtîn-i maḥtûm, ʿtîn-i Ermenî, kuḥl olur ve onlar mişlli edviyeden dahi ḥamûlât ittihâz olunur.

Nüşa-i Ceyyide: Kulkutâr, akâkıyâ, kuşâr-ı kündür, kuḥl bu edviyelerden akrâş ittihâz olunur ve o akrâştan bir mişḳâl ʿtîn-i Ermenî, şamġ-ı aʿrâbi,

kehrübâ her birinden birer mişkâl ahz ve cem' olunup iki ũkıyye 'uşâre-i kâbıda içine veyâhūd su içine konulup rahime ihtikân olunur ve rahime ihtikânın tarîkı bundan aqdem senin ma'lûmun oldu veyâhūd yarım dirhem şebb ve bir dānik bezr-i benc ve bir dānik afyün ahz ve cem' ve ihtimâl olunur.

Ferzice-i Ceyyide: Bu bâbda ve huşuşan te'ekkül ve qurūhu olanlara nâfî'dir: Hâzefü't-tennür,³⁹⁸ 'uşâre-i lihyeti't-teys, aqākıyâ bu mezkûrlar 'afş-ı ficc suyu ile ferzice kılınır.

Ve kezâlik 'afş-ı ficc, cüllenâr, neşâ, afyün, şebb, râvend-i şînî, verd-i rubbu'l-âsi'l-aqdar, summâk, 'uşâre-i lihyeti't-teys, habb-ı hısrım, kırtâs-ı muhraq, şandal-ı ebyaq, kuşür-ı küdür, tın-i mahtüm aqmâc-ı rummân, şâzenec, hazef-i cedîd, küzbere-i yâbise bu mecmû'dan dört dirhem kadar, mâ-ı âsi teşerrüb eden şüfe-i hadır içinde ihtimâl olunup bütün gece o devâ muhtemelen imsâk olunur.

Ve kezâlik cüllenâr, vesahu's-seffüd, kırtâs-ı muhraq, şebb, zâc, halde menkûc olan kemmün, tın-i Ermenî, rubb-ı qaraz bu mezkûrlar hilâf ve küzbere suyu ile ma'cün kırılıp bütün gece ihtimâl olunur.

Ve onlara âbzenât-ı nâfî'adan olur o âbzende kü'üd ki futenecin semeri ve varağı ve aşlı tabîhinden müttehaz ola ve o tabîh âs, verd ma'â'l-aqmâc, kuşür-ı rummân, harnüb-ı Nebatî, cüllenâr, lihyeti't-teys, 'afş-ı aqdar ile tabh olmuş ola.

Ve ona nâfî'a olan atlıye ve merühâtandır cibsîn sürre üzere tılâ olunmak ve qaviyyetü'l-qabd edhân-ı kâbıda ile nevâhî-i rahim temrîh olunmak.

Demin rikqati ve mâiyyeti için nezfîn 'ilâc-ı sâbıkasını biz bu maqâmda î'ade eyleyelim: Biz deriz ki onun mu'alecesinde vech budur ki o demin mâiyyeti ishâl olunur ve idrâr ve ta'rîk için esârün, kerefs, fuvve ve o mislli edviyenin tabîhi isti'mâl olunur, merreten vâhideten ishâl ve târeten uhrâ idrâr olunur ve onlar dahi rıfğ ve müdârâta işlenir ve onlar ta'rîk olunup sedyeleri evvelen hıraq-ı leyyine ile ve ba'dehu hıraq-ı haşine ile delk olunur ve onlarm bedenlerine mâ-ı 'asel ile ve müsteskin admideleriyle tılâ olunur ve onlara qay' dahi nâfî' olur. Ve vâcib olur ki onlarm devâları ve gıdaları cem'ân tecfife ve taqlîze meyl ettirile.

398 "Hâzefü't-tennür" ziyâde müceffiftir; hazef-i hadıdden dahi nâriyyet zâile olmakla o dahi müceffiftir. "Seffüd" tennür veznindedir, kebâb şişine derler.

Ammâ sebab-i nezf kûrûh olur ise onlara bu merhem nâfl olur o merhem budur: Cüllenâr, mürdâsenc aHz olunup şem^c ve dûhn ile ma^can kayrûfî ittihâz olunur ve ihtimâl olunur.

İlâcu'l-İstihâda: Ve bir kavm istihâda mu^calecâtı için müsta^ckillen bir bâb kılmağı icâb ve istihbâb eylediler ve onun mu^calecesi mürekkeb bir ilâcdır, tenkıye ve kabd ve ta^cviyeden terkîb olunur ve müste^châdanın şamsı vaqt-i şamsta idrâr olur şams müte^ca^chhir olup ba^cde'l-vaqt mu^cđtarib ve müte^charrik olmasın için ve kezâlik onun rahimi tenkıye [439b] ve ta^cviye olunur o rahim fu^cdülü kadr-i vâcibden ek^cser kabûl eylesin için. Ve o kavm dediler ki vâcib olur ki onlara übhül on dirhem, bezr-i na^cnâ^c bir dirhem, bezr-i râziyâ nec iki dirhem bu mecmû^c aHz olunup bir kıdr içine va^cđ olunur ve üzerine şarâb-ı sırftan iki rıt-şabb olunup nişfi kalınca kadar tabhdan sonra üzerine anzerût, hudağ her birinden ikişer dirhem, semn-i ba^ckar, asel her birinden birer mil^ca^cka ilkâ olunup ale'r-rîk bir mil^ca^cka sa^cky olunur ve ğidâsı aşra kadar te^chîr olunur ve üç gün bu minvâl üzere sa^cky olunur.

Muşannif der ki ben^c derim ki o kavmin zik^c eylediği ek^cser-i evkâtta her ne kadar nâfî^c ise velâkin esbâb-ı uhrâyla ba^cđı kerre bir nev^c istihâda c^carıda olur ki onun tedbirinde kabd-ı sırft istic^cmâlme hâcet vardır ve onu sen mâ-te^ckaddemden bilirsin.

Üçüncü Faşl Ra^chimin Kûrûhu Beyânındadır

Bundan a^cdem onları biz sana bildirdik ve senin ma^clûmun oldu ki kûrûh-ı ra^chimin esbâbı kûrûh-ı sâire esbâbıdır ve seyelanât-ı hâdde ve hurâcât-ı münfeciredir veyâhûd kûrûh-ı ra^chim şadme ve darbe hasebiyle hâricden veyâhûd vilâdından ve o mişlli nesnelerden c^carıdır ve veyâhûd ihtimâl-ı devâdan hâdiş hurâcedir veyâhûd âlet ile ka^cđan hâdiştir. Ve eyyen-mâ kâne ba^cđı kerre kûrûh-ı ra^chim ta^caffün eder ve bi'l-cümle kûrûhta ba^cđı kerre ve^cdar ve vesah olur ve ba^cđı kerre dahi bilâ-vesah olup na^cki olur ve ba^cđı kerre kûrûh-ı ra^chimin c^cum^cunda ve ba^cđı kerre c^cum^cun gayri ma^challerinde olur ve müte^cekkil ve gayr-i müte^cekkil ve müteverrim ve gayr-i müteverrim olur.

el-^cAlâmât: Kûrûh-ı ra^chime veca^c-ı ra^chim delâlet eder huşuşan fem-i ra^chimde ve fem-i ra^chime karîb ma^chalde c^calâmât-ı sâire ola.

Ve kûrûha seyelân-ı midde ve muhtelifetu'l-elvân ruṭûbât seyelâni ve edviye-i mürhîyeden taḍarrur ve ḳavâbıddan intifâc delâlet eder.

Ve kûrûh-ı rahimden naḳî olan ḳurḫanın ʿalâmeti budur ki o ḳurḫadan ḫurûc eden mevâdd ḡılaza ve beyâḍ ve melâsete mâil olur ve vecaʿ-ı şedîd ve netn ve lezʿ olur ve o ḳurḫanın vedire ve vesîha olduḡunun ʿalâmâtı ruṭûbât-ı şadîdiyyenin keşreti olur.

Eger naḳî olan ḳurḫada ʿufûnet olur ise ondan seyelân eden ruṭûbet mâu'l-laḫm gibi olur ve eger tevessuḡ eder ise müntin-i redî olur ve eger onunla ekkâl olur ise ḫâric olan ruṭûbet esved olup onda vecaʿ-ı şedîd ve çarebân olur.

Ve maʿa'l-verem ḳurḫanın ʿalâmeti ḫummânın lüzûmu ve ḳuşaʿrîret ve bizim inşâallâhu taʿâlâ zıkr edeceḡimiz yeremin ve taʿaffûnün ve ekkâlin ʿalâmetleri olur.

Dördüncü Faşl Rahimin Taʿaffünü Beyânındadır

Bu ʿillet dahi kûrûh-ı rahimin bir şubesidir, rahimin taʿaffününe sebeb ʿusr-i vilâd veyâ ceñnin helâki olur veyâ ḫûd edviye-i ḫırrîfe istiʿmâli veyâ ḫûd ḫâdd-ı ḫırrîf mevâddın seyelâni veyâ ḫurâcât-ı rahimin taʿaffünü olur ve o taʿaffün ḳurbde veyâ ḫûd ʿumkta olur ve maʿa-vesaḡ ve maʿa-ʿadem-i vesîḡ olur ve ʿumktan olan taʿaffünden ruṭûbât-ı muhtelife ḫârice olur ve baʿḍı kerre o ḫâric dürdîye müşâbih ve keşir olur.

Beşinci Faşl Rahimde Olan Dürdî-i Âkile Beyânındadır

Rahimin teʿekkül-i ḫurâcı ve vecaʿı ʿalâmetlerini bâbu'n-nezfte biz beyân eyledik.

Âkile-i rahimle seretânın farkı budur ki teʿekkülde cesâ ve şalâbetten bir nesne olmaz ve teʿekküle evḳâtta sükün tâbiʿ olur ḫuşuşan ruṭûbât-ı mevcûdenin ḫurûcundan sonra sükûneti ziyâde olur. Ve teʿekkül tedbiri vech-i şavâb üzere olur ise onun müddeti keşir olmaz, ammâ seretânât-ı rahimde vecaʿ-ı dâim ve çarebân olur ve müddeti ṭavîle olur ve ona ʿilâc ʿasîr olur.

el-Mu'âlecât: Qurḥa-i raḥime mu'âlecede vâcib olur ki nazar olunup qurḥa veğire ve ğayr-i veğire olduğu ta'arrüf oluna: Eger veğire ise onun veğarı mâ-ı 'asel mişli zerrâka ile evvelâ raḥime zerḳ olunup evvelâ tenḳiye olunur veyâḥûd ṭabîḥ-i îresâ ile ve merâhim-i münakḳiye ile tenḳiye olunur. Ve eger ekkâl ise ekkâli muşliḥ olan merhem raḥime zerḳ olunur ve beden dahi ma'a-zâlik tenḳiye olunur ve ağdiye-i muvâfiḳa isti'mâl olunur. Ve kezâlik o qurḥaya nazar olunup bilâ-verem ve ma'a-verem olduğu ta'arrüf olunur, eger ma'a-verem ise evvelâ 'ilâc olunup veremi teskîn olunur ve veremi teskîn eden 'ilâcı qarîben biz zikr eyleriz. Ve kaçan bu mu'âlecâtla beden tenḳiye olursa müdemmilât ile mu'âlece olunur. Ve merâhim-i mezkûreden olur o merhem ki evvelâ ve ḳable en-yünbite'l-curḥu'l-laḥme isti'mâl olursa nâfi' olur ve o merhem budur ki mertek, isfidâc, anzerût veznleri berâber aḥz olunup şem' ve dühn-i verd ile onlardan ḳayrûfî ittiḥâz olunur ve kaçan onda veğar olsa merhem-i mezkûr aḥlâtına ḳalîl zencâr ḥalt olunur. Ve kaçan laḥm-bitmeğe bed' eylese ve nebâtî aḥzı ḥadsle ma'lûm olsa bu şıfat üzere olan merhem ile mu'âlece olunur: Tütüya-i mağsûl iki cüz², iḳlimiyâu'l-fıdda, isfidâc, anzerût her birinden birer cüz², dühn-i verd ve şem' ile ondan ḳayrûfî ittiḥâz olunur.

Altıncı Faşl Nisâdan Müftaḍda Olanlara 'Arıḍ 'Avâriḍ Beyânındadır Ya'nî Bikrin Bekâreti İzâle Olundukta Bikre İşâbet Eden Âfetler ve Onun 'İlâcını Beyân Eder

Ba'ḍı kerre bikre iftiḍâd katında evcâ'-ı 'azîme 'arıḍa olur ḥuşuşan bikrin erḥâmı 'unuḳu ḍayyika ve ağşiye-i bekâreti şafîka ve mübtekirin ḳaḍîbi ya'nî bekâreti izâle edenin ḳaḍîbi ğalîza olsa evcâ' eşedd olur.

Ve kaçan ebkâra şedâyid-i iftiḍâd ile nezf ve evcâ' 'arıḍ olsa onlara vâcib olur ki miyâh-ı ḳâbîḍa ve şarâb ve zeyt içinde cülûs eyleyeler ve ba'ḍehu üzerine bir şüfe ile ḳayrûṭiyât vad' olunup iltihâma mâni' bir ünbüb üzerine o şüfe leff olunup onda isti'mâl oluna ve ona mücâma'at taḥfif oluna.

el-Mu'âlecât: Vâcib olur ki onlarda edviye-i münakḳiye isti'mâl olunup ba'ḍehu qurûḥa müsta'mel olan merâhim-i mezkûreye ṭîn-i maḥtûm ve ona müşâbih nesne ḥalt olunup isti'mâl oluna.

Yedinci Faşl Şikâk-ı Raḥim Beyânındadır

Baḍı kerre raḥime şikâk ʿarîd olur raḥime yübs-i ʿanîf ʿarîd olmakla ve ʿinde'l-vilâde o vechle şikâk-ı raḥim ziyâde vâkîʿ ve târî olur veyâḥûd şikâk verem ḥasebiyle olur. Ve şikâk raḥime vilâdet ʿaḳabinde târî olur ise onun vecaʿı vilâdet vecaʿının veyâḥûd vecaʿ vilâdet beḳâyâsının tahtında muḥtefî ve müstetir olur. Ve vecaʿ-ı vilâdet teskîninden sonra şikâkın vecaʿı zuhûr-ı beyyin ile zâhir olur ḥuşûşan raḥime mess olundukta vecaʿın zuhûru ziyâde olur. Ve baḍı kerre dahi o şikâk cidden ḡalîz olur ve baḍı kerre dahi mevdiʿ her ne kadar mündemil ve mülteḥim olur ise o mevdiʿin üzerinde şüʿlül gibi şikâk eşeri bâkî kalır.

ʿAlâmātu'ş-Şikâk: Baḍı kerre şikâkı müşâhede mümkün olur ve tarîk-i müşâhede budur ki merʿenin ferci karşısına âyîne vaḍʿ olunup fercin şebahına yaʿnî ʿaksine nazar olunup raḥimin şikâkı rûyete olunur. Ve şikâka cimâʿ katında ḥâdiş olan vecaʿ dahi delâlet eder. Ve zekerin dâmiyen ḥurûcu dahi ʿalâmet-i şikâk olur.

el-Muʿâlecât: Şikâk raḥimin dâhilinde ve ḳarında veyâḥûd ʿunuḳunda ve ʿunuḳu vely eden mevâdiʿde olur. Eger ḳarında olur ise ona ḥamûlât-ı nâfize ve meZRûkât-ı ḳayrûtiyye ile muʿâlece olunur ve onun ḥamûlesi ve ḳatûresi merâhim-i muşliḥa ile ḥalṭ olunur. mürdâsenc, iḳlîmiyâ ve şikâk-ı maḳʿade merâhimi mişli merhemler karıştırılır ve muʿâlecresi ḥasebiyle edviye istiʿmâl olundukta lâzîʿin küllisinden ictinâb olunur. Ve eger [440a] indâcun-mâya ḥâcet olur ise onlara bâsilîkûn merhemi şuhûm ile ḥalṭ olunur.

Ve şikâkta ḡilzât şedîde olduḡu tûl-i müddeti ve muʿâleceyi ʿadem-i ḳabûlü mişli ʿalâmetlerden taʿarrûf olunur ise dühn-i verd ile merhem-i kırtâsla ʿilâc olunur. Ve eger merhem-i kırtâsı ihtimâl eylemez ise onunla maʿan dühn-i süsen ve ʿilk-i enbât dahi kılınır. Ve kaçan ḡilzati sâkine ve zâile olsa şikâk-ı sâzec muʿâlecresi olunur ʿale'l-ḥuşûş teḳarruḥ eylese. Ve baḍı kerre dahi saḫḳı nâʿim olan ḳuşûr-ı nuḥâsa ḥâcet olur veyâḥûd zâca veyâḥûd ʿafşa veyâḥûd onları küllisine ḥâcet olur.

Ammâ ḥâricde yaʿnî ʿunuḳta ve ʿunuḳ ḥavâlisinde olan şikâk muʿâlecresine tütîyâ maḡsûl ve cidden meshûḳ şufret-i beyd ile istiʿmâl olunmak kifâyet eder, bu devâya ve merhem-i isfidâca mülâzemetten münfekk olmaz.

Sekizinci Faşl Raḥimin Ḥikkesi ve Nisvânın Feryâfisimûsu Beyânındadır

Baʿdı kerre raḥime ḥikke ʿarîd olur ve sebab-i ʿurûdu şafrâvî yâḥûd mâ-liḥ-i bürâkî veyâḥûd ekkâl-ı sevdâvî olan aḥlât olur. Ve merʿenin ʿamş-i müceffefi levninden o aḥlâtın hangisi olduğu maʿlûm olur veyâḥûd sebab-i ḥikke raḥimde olan büsür-ı mütevellide olur veyâḥûd cidden ḥârr ve ḥâdd olan menî olur. Ve baʿdı kerre ḥikke ifrâṭ üzere olup kuvveti isḳâṭ eder ve baʿdı kerre ḥikkesi olan merʿeye şiddet-i şebaḳ ʿarîda olup ona cimâʿdan şibaʿ gelmez ve ḥikkesi olan merʿeye baʿdı kerre feryâfisimûsu'n-nisâ ʿarîd olup cimâʿ eyledikçe cimâʿa hırsı ve şerehi ziyâde olur.

ʿİlâc: Ḥikke-i raḥim ʿilâcında vâcib olur ki beden ekḥalden faşd ile tenḳı-ye oluna, eger ihtiyâc olursa bâsilikten dâhi faşd tekrâr ve teḡniye oluna ve aḥlâtın hangisi ḥâdd ise her ḥılṭ kendiye maḥşûş müstefriḡât ile istifrâḡ oluna, meşelâ şafrâ saḳmünyâ ḥabbı ile ve balḡam-ı şumâḥîkûn ḥabbı ile ve sevdâ eftümünün ḥabbı ve tabîḥiye istifrâḡ oluna. Ve menînin sevreti ed-viye-i müberride-i müfredde ile ve edviye-i muḥarrîke ile bi-ḥaseb-i müşâ-hedeti'l-mizâc kesr oluna. Ve raḥim akâkıyâ ve neyûfâkaştîdâs ve verd ve şandal ve şiyâf-ı māmîsâ ve büş-i Dərbendî ve ḥall ve dühn-i verd ile telṭîḥ oluna ve kezâlik ʿuşâre-i baḳlatu'l-ḥamḳâ ile dâhi telṭîḥ oluna ve baʿdı kerre o edviyeye bezr-i kettân dâhi ḥalṭ olunur. Ve kavâbid ṭabḥ olunan devâ ile raḥim tenṭil olunur ve şüflü ile dımâd olunur. Ve münakḳîye ḥâcet olur ise cidden bârid olan su ile ʿasel şürb olunur.

Hikke İçin Bu Devâ Mücerrebdir: Varaḳ-ı naʿnâʿ, kuşür-ı rummân ʿades-i muḳaşşer nebîz ile baʿde't-ṭabḥ ihtimâl olunur.

Ve kezâlik zaʿferân, kâfür her birinden birer dâniḳ, mürdâsenc iki dâniḳ, ḥabb-ı ḡâr yarım dirhem. Bu mezkûrlar daḳḳ olunup elekten geçirilir ve yumurta akı ve şarâbdan bir şey ve dühn-i verd ile maʿcûn kılınıp ihtimâl olunur.

Ve kezâlik helîlec, cüllenâr iki dirhem, ḥudaḡ, nüşâdur, şarâb-ı atîḳ bu mezkûrlar saḥḳ olunup elekten geçirilir ve mevdiʿ dühn-i verd ile telṭîḥ olunduktan sonra o devâ üzerine saçılır ve baḥûrâtın ḥudaḡ ve ḥabb-ı ütrüccün lübbü nâfiʿdir, müfreden ve mürekkeben tebhîr olunur.

Dokuzuncu Faşl Bäsür-ı Raḥim Bâıındadır

Ba'đı kerre raḥimde bäsür ḥadıŝ olur ve ba'đı kerre o bäsür raḥimi tecävüz edip mücävirinde olan a'đaya tecävüz eder hattâ 'âne a'zmini ifsäd ve ta'fin eder ve kezâlik 'unuğ-ı raḥimi dahi ifsäd eder ve ba'đı kerre 'âne şa'rını ḥalka mü'eddî olur ve ba'đı kerre raḥimi ŝuğab-ı şıgâr ile şakb eder ve ba'đı kerre o bäsür 'âne cihetinden aḥz edip maç'ade nâhiyesine ve 'adalesine müttecih olur ve o şürette ba'đısı zâhir-i raḥimden idrâk olunur ve ba'đısı bâtin-ı raḥimde olur ve ba'đı kerre beväsîr-i raḥim raḥimin cem'î-i cevânibinde olur.

Ammâ beväsîrden 'unuğ-ı raḥimde olan bäsüra mu'alece mümkün olmaz ve kezâlik meşâneye ve fem-i meşâneye ve her 'uđv-ı 'aşabîye ve 'adale-i meşâneye müntehî olan bäsür dahi kabîl-i 'ilâc olmaz ve onlardan mâ-'adâsına 'ilâc olunur velâkin 'ilâcî 'usret ile kabûl eder. Ve ziyâde 'usretli olan ḥalk-ı şa'r-ı 'âneye mü'eddî olan bäsür olur ḥuŝuŝan 'âne kemiğinde ŝuğab-ı şıgâr ihdâsına müntehî olan bäsürün 'ilâcı ziyâde şu'übetli olur.

el-'Alâmât: Bäsür-ı raḥimin 'alâmâtı ta'afünün tülü ve veca'ın lüzümü ve kurûḥ-ı müteḳaddimenin bür'ü mu'alecatla ḥaŝıl olmayıp beḳâŝı mümtedd ve tavîl olduğu ve o kurûḥtan mevâdd-ı ŝadıdiyye seyelânı ve evcâ'-ı seretân gibi veca'ın vücudu olur.

Ve bäsürün mekânı mirved ile ma'fûm olur ve kezâlik bäsür bulunduğu mekândan hangi maḥalle ulaŝmıştır ve henüz laḥmda mıdır yâḥûd kemiğe vâşıl olmuş mudur mirved ile ta'arrüf olunur, zîrâ mîl-i mirvedin tarafının mülâkî olduğu maḥall laḥm olur ise leyyin ve emles iḥsâs olunur ve 'azm olur ise şalâbet ve ḥuŝûnet iḥsâs olunur.

el-Mu'alecât: Bäsür-ı raḥimin mu'âlceâtı baḥt ile olur. Ve çok kerre o 'uğvun 'aşabîyyeti olmakla onu baḥt eylemek küzâza ve ŝavtın inḳitâ'ına ve 'aqlın ihtilâtına mü'eddî olur. Ve kezâlik kaç olunmak iḳtidâ eyledikte ancak rü'yet olunup kaçı mümkün olan laḥm-ı meyyit kaç olunur velâkin ihtiyâḫ budur ki o dahi kaç olunmayıp üzerine edviye-i müceffife vağı ile tecfif oluna. Ve kezâlik onun mu'alecesinde beden tenḳiye ve raḥim müdârât ile taḳviye olunur, bi-iznillâhi ta'âlâ o mer'enin raḥimi âfet-i bäsürdan ḥalâŝ olur.

Onuncu Faşl Da'f-ı Raḥim Beyânındadır

Raḥimin da'fına sebep sū-i mizāc-ı raḥim ve kezālik nesc-i raḥimin tehelhülü ve emrād-ı sālifeye muḳāsātı olur. Ve da'f-ı raḥimi olan mer'enin şehvet-i bāhına kılllet ve ṭamṣ ve menīsine keşret-i seyelān ve 'adem-i ḥabel 'ārıd olur ve onun 'ilācı sū-i mizāc 'ilācı olur. Ve da'f-ı raḥimle ona 'ārıd olan āfāt-ı ma'rûfe bundan aḳdem bizim zıkr eylediğimiz vech üzere telāfî ve tedārük olunur.

On Birinci Faşl Raḥimin Evcāı Beyânındadır

Raḥimin evcāı sū-i mizāc-ı muhteliften olur ve kezālik riyāh-ı mümidde ve riyāhı cezzābe olan ruṭübāttan olur ḥattā ba'dı kerre ḳılınca olan mi'āya 'ārıd temeddüd gibi raḥime dahi temeddüd 'ārıd olur ve ba'dı kerre evrām ve sereṭānāttan ve ḳurūḫtan dahi raḥime veca' 'ārıd olur ve o veca'a ḥāşireler ve ūrbıyyetān ve sākān ve zahr ve 'āne ve ḥicāb ve mi'de ve re's ve ḥuşuşān yāfūḫun vasātı müşāreket eder. Ve ba'dı kerre veca'-ı raḥimden ba'de-müddetin veriklere intikāl eder. Raḥimin vecaı on ay mütemādî olursa o müddetten sonra iki veriklere intikāl edip onda müstekarr olur. Ve bu mecmū'un mu'ālecātı bizim taḳdīm eylediğimiz beyāndan cemī'an senin ma'lūmun oldu ve bu bâbda o aḳvālî tekrîrde fāide yoktur.

On İkinci Faşl Seyelān-ı Raḥim Beyânındadır

Ve ba'dı kerre erḫām-ı nisvāna seyelān-ı ruṭubet-i müte'affine 'ārıd olur ve menīsi dahi seyelān eder.

Ammā ruṭūşāt-ı 'afinenin sebep-i seyelānı fuḳülün keşreti ve ta'affün-i raḥim ḥasebiyle 'urūḳ-ı ṭamṣın da'f-ı haḳmı olur. Ve bu vechten olan seyelān-ı ṭamṣ için başka bir bâb vardır. Ve o fuḳülün cevheri ṭamṣ-ı mücejfedin levninden ve kezālik fuḳülün kendi levninden ma'lūm olur.

Ammā ikinci kısım ya'nî seyelān-ı menī esbābı recülün menīsi seyelānının esbābı mişlililer olur. Eger bilā-şehvet mer'eden menī seyelān eder ise ona sebep raḥimin ve ev'ıye-i menīnin [440b] da'fı ve istırḫāsı olur. Ve eger bi-şehvetin ve lez'in ve daḡdaḡatin menīsi dūrūr ve seyelān ederse ona sebep menīnin rikḳat ve ḥiddeti olur ve ba'dı kerre ona sebep raḥimin ḥikkesi olur, zīrā ḥikkenin daḡdaḡası inzāle mü'eddî olur ve seyelān şāhibesinin nefsinde 'usret

ve şehvet-i t̄cāmī sāķīta olur ve levni istiḥāle eder ve ʿaynına ekṣer-i ḥāle bilā-vecaʿ verem ve nefḥa iṣābet eder ve baʿdī kerre o ʿarīd maʿa-vecaʿ olur.

ʿilācu's-Seyelān: Ammā merʿenin seyelān-ı menīsinin ʿilācı recülün seyelān-ı menīsī ʿilācı olur. Ve seyelānāt-ı uḥrāsı muʿālecesinde vācib olur ki ʿilāca bedʿ olunup evvelā faṣd ve ishāl ile beden tenķıye oluna ve eger bedende imtilā olup faṣd ve ishāle ḥācet var ise ve baʿdehu raḥime evvelā mūnaḳķıyāt-ı müceffife ile meṣelā ṭabīḥ-i iresā ve ṭabīḥ-i ferāsiyūn ile ihtikān olunur ve edhān-ı mūlaṭṭıfe ve edviye-i ḥādde ile maʿan iki sāķlar delk olunur, meṣelā dühn-i idḥir, ʿāķırķarḥā, fülful cemīʿan bu mezķūrlar ile delk olunur ve bu tedbirlere ḳavābıd istiʿmāli maḥķūneten ve meṣrūbeten iibāʿ olunur. Ve baʿde'l-istifrāḡ ḳavābıdı maḥķūneten istiʿmālin ʿameli ziyāde olur ve o ḳavābıd ṣol miyāhtır ki onda faṣs, cülleḥār, ḳuṣūr-ı rummān, idḥir, ās ṭabḥ olmuş ola.

On Üçüncü Faṣl Ṭamṣın İhtibāsı ve Ḳilleti Beyānındadır

Ṭamṣın ihtibāsı raḥime maḥṣūṣ olan bir sebeb ile olur veyāḥūd ʿudv-ı āḥere müṣāreket sebebiyle olur. Raḥime maḥṣūṣ sebeb dahi ḡarīzī ve ṭabīʿī olur yāḥūd sebeb-i ḥādīs ile olur. Ve ihtibās-ı ṭamṣ vech-i āḥer ile taḳṣīm olunur ve denilir ki ṭamṣın ihtibāsı ḳuvvette olan bir sebeb ile yāḥūd mādde olan sebeb ile yāḥūd yalnız ālette olan sebeb ile olur.

Ammā ḳuvvette olan sebeb ḳuvvetin ḳaʿfı olur ve o ḳaʿf dahi sū-i mizāc-ı bārid yāḥūd sū-i mizāc-ı ḥārr ile yāḥūd ḥārr-ı yābis veyāḥūd bārid-i yābis sū-i mizāclar ile olur. Bārid olan sū-i mizāc dahi bi-māddetin ve bilā-māddetin olur.

Ammā mādde olan sebeb māddenin kemmiyeti veyāḥūd keyfiyeti veyāḥūd kemmiyyet ve keyfiyyetin mecmūʿu olur. Ve kemmiyyeti ḥasebiyle olan, māddenin ḳilletinden olur ve māddenin ḳilleti dahi aḡdiyenin ʿademinden veyāḥūd aḡdiyenin ḳilletinden veyāḥūd aḡdiyeyi ṭabḥ ve taḡliye eden ḳuvvetin ṣiddetinden olur, zīrā aḡdiye ṣiddet üzere ḡaleyān eylese o aḡdiyede mādde-i ṭamṣ olmaḡa ṣāliḥ fuḍul kalmaz ve o miṣlli ḳuvveti olan merʿenin ṭabʿı ricālin ṭabʿına müṣābih olup onda ḥaḍm-ı bālīga ve infāķ-ı vācibe olur ve fuḍülünü ricālin defʿi fuḍülü ciheti üzere defʿe iḳtidārı olur ve o miṣlli olan nisvān semir[ir] yaʿnī erkek laḥmı gibi laḥmı ḳalīl ve

mükteniz ve ʿazmı kavî ve ʿadālânî ve ʿaşabânî ve ricâl gibi kaviiye ve müzekkire ve evrâki şudûrlarından ağyağ ve eğrafı câsiye ve şulbe olurlar.

Ve mâddenin kılet-i kemmiyyeti edviye ve riyâdât ile keşret-i istifrâğla olur huşuşan ruʿaf ve bevâsir ve hurâc ve o mişlillerin biriyle istifrâğdan mevâdd-ı tams ziyâde ƣalîl olur.

Ve keyfiyyet hasebiyle mâddenin kılet-i demin ğılzati ile olur ve demin ğılzati dahi berd ile veyâhüd ahlât-ı balgamiyyenin deme keşret-i muhâlaşası ile olur ve ekser-i hâlde demin ğılzatine sebep keşret-i deʿa ve senin bildiğın o mecrâya cârî olan nesnelere olur.

Ve ammâ ihtibâs-ı deme min-ciheti'l-ʿâlet olan sebep süded olur ve süded dahi müeffif-i muƣabbıd harâret ile veyâhüd berd-i muhâşşif ile olur ve şürb-i mâi ikşâr eylemek dahi ʿakra yafnî çerhe müʿeddî olup keşiren süded ihdâş eder. Ve kezâlik yübs-i mükeşşif ve keşret-i şahm ve ahlât-ı ğalîza-i lezice ve evrâm ve retk ve lahmı ziyâde olduğu ile süded ʿarıd olur veyâhüd ƣurûh-ı raħim mündemile olup efvâh-ı şurûk-ı zahireyi sedd eder veyâhüd raħimde iʿvicâc-ı müfrîd olmakla ve inkılâb olmakla veyâhüd ʿunuƣ-ı raħimin kısarı veyâhüd darbe ve saƣta ile südde olur. Zîrâ bu mezkûrlar ebvâb-ı ʿurûku iğlâk eder. Ve kezâlik akıb-i isƣâta dahi südde ʿarıda olur.

Ammâ uğv-ı âhere müşâreket ile olan ihtibâs baʿdı kerre kebidde müşâreket ile olur. Kaƣan kebid darbe olsa ve o kebidde deme temeyyüz ve inbiʿâş ʿarıd olmaz veyâhüd kebidde südde veyâhüd bi'l-cümle bedende südde olsa onunla dahi ihtibâs olur. Ve simen dahi südede müʿeddî olur, zîrâ simende müzâhame olur ve müzâhame lâ-mahâle tesdîd eder. Ve hüzâl dahi cefâf hasebiyle tadyîk eder. Ve kılet-i dem ile dahi südde hâşıla olur, dem-i ƣalîle cümüd ʿarıd olmakla ve raħim-i mesdüdda olan dem hurûca ģamle eyleyip menfez bulmasa ƣahƣarâ rücuʿ eder ve o ricʿat mütekerrire olsa bedene münbasığ olup onda emrâd-ı rediyye ʿarıd olur.

Ihtibâs Aʿrâdı Beyânındadır: Baʿdı kerre tamsı muhtebe olanlara emrâd ʿarıda olur: Onlardan biri ihtinâk-ı raħimdir, zîrâ ihtibâs-ı tams ile raħim teşemmüz ve teƣabbuđ edip bir cânibe meyl etmekle ihtinâka müʿeddî olur. Ve kezâlik ihtibâstan raħimde evrâm-ı hârre-i şulbe ʿarıd olur. Ve kezâlik evrâm-ı aħşâ ve emrâd-ı miʿde ʿarıd olur, meşelâ miʿdeye daʿf-ı hağm ve sukût-ı şehvet ve fesâd-ı şehvet ve ģaşeyân ve ʿataş-ı şedîd ve lezʿi miʿde

‘arıd olur. Ve kezâlik ihtibâs ile emrâd-ı re’s ve emrâd-ı ‘aşab envâından fâlic ve şar‘ ve emrâd-ı şadrdan su‘âl ve sũ-i nefes ve emrâd-ı kebiden istiskâ ve ğayrileri ‘arıd olur.

Ve ihtibâsı olanların sehanesi dahi müteğayyir olur ve onlara bevlî ‘usr ve huşrũ ve қаtan ve ‘unuğun evcâi ve şikal-i beden ve hüzal ve kerb ve kezâlik kuşarîrât ve hummayât-ı muhrîka ‘arıd olur. Ve ba‘dı kerre buhâr-ı hârrdan ‘adal-i lisâna cefâf ‘arıd olmakla tamsı muhtebes olanlar ‘asirũ’l-kelâm olur ve ba‘dı kerre onların ‘usr-i kelâmı veca‘-ı re’s ile olur. Ve bi-hasebi’l-‘ufûnet olan veca‘dan ve buhâr-ı hârrdan қалақ ve kerb ‘arıd olur. Ve ba‘dı kerre o mer’enin cem‘an bedeni ve қаtanı teverrũm eder demden şadîdiyyet taḥallũb etmekle.

Hilkati kavîyye olup fağl-ı muhtebes-i istimâle kuvvetinde iktidâr olan mer’ede ihtibâs-ı tamsla ricâle teşebbũh ve keşret-i şar‘ ve nebât-ı lihye ve huşûnet-i şavt ve kezâlik gızzat ‘arıd olup ba‘dehu helâk olur. Ve қable’l-helâk onların ba‘dılarında bir hâl olur ki o hâlde onların tamsını idrâr mümkün olmaz ve ekseriyyâ o hâl velũd olup ya’nî keşiren tevliğ eylemek mu‘tâdı iken mücâma‘atı terk olunup tamsları dahi muhtebes olmakla o mer’enin huđũu zâile olanlarda olur, zîrâ o mişli keşiretũ’r-ruḫũbet olan mer’enin tams ile ruḫũbeti istifrag ve kezâlik habel ve cimâ’la dahi ruḫũbeti taқlil olunup ḥâşiresinde cereyan-ı ruḫũbet şavtı istimâ olunur idi, қаған bu istifraglar bulunmayıp ḥâşireleri ruḫũbet ile mümteli‘e ve şavt munkatı‘a oldukça zikr olunan âfetler ḥâdiş olup helâke mü‘eddî olur.

Bu maқâmu minvâl-i muḥarrer üzere taḥkik eylemek gerektir. Nüşa-i sulṫâniyyede زال الخضوع vâkıf olmuştur, “ḥudũ” un ma‘nâsı Kâmũs’ta zikr olunduğı üzere mer’enin ḥâşiresinden istimâ olunan şavttır. Taḫ ile olan nüşada زال الحصر vâkıf olmuştur, onun bu maқâma lâyiқ ma‘nâsı yoktur, zîrâ ḥabs-i tams ve terk-i mücâma‘at ve ‘adem-i habel ile ḥaşr zâil olmaz, o nüşa muḥarref olmak zâhirdir.

Ve ihtibâs-ı tamsı olan mer’enin bevlî esved olup ve şadîdiyyet ile müşev-veb ve maḥlũt olup mâũ’l-laḥm gibi olur ve ba‘dı kerre dahi dem bevl eder.

el-‘Alâmât: Berde [441a] müte‘allik olan ihtibâsın ‘alâmâtı nevmde şikal ve naḥir olmak ve levn-i cesedi ebyağ ve evridelerinde ḥaşr olmak ve nabđın tefâvũtü ve ‘araқının bürũdeti ve keşret-i bevl ve balğamiyye berâz olur.

Ammâ harârete müte'allik ihtibâsın 'alâmâtı rahimin iltihâb ve cefâfı ve harâretin 'alâmât-ı sāire-i ma'lûmesi olur. Ve yübüsete müte'allik ihtibâs-ı şamsın 'alâmâtı zikri sâbık yübüsetin 'alâmât-ı ma'lûmesi olur, o 'alâmâtı bedenin hüzâli ve 'urûkun hâlâşı te'kîd ve te'yîd eder.

Ammâ verem ve retk ve esbâb-ı sāirenin 'alâmâtı bu mevdi'e gelince kadar zikir olunanlardan senin ma'lûmun oldu.

el-Mu'alecât: İhtibâs-ı demden teşhîn ve tebrîde ve tertîb-i bedene müte'allik mu'alece ve 'ilâc-ı evrâm ve 'ilâc-ı retk ve bunların emşâli uşûl-i mütekerrire-i mezkûreden ma'lûm olur.

İhtibâstan 'ilâcı kâbil olmayan retk ve iltihâm-ı kârûh ile efvâh-i 'urûkun insidâdı ve sâir kâbil-i zevâl olmayan sebeplerden hâdis ihtibâsın bür'ünden tabîb-i me'yûs gibi olur ve onların 'ilâcı çoğalmasın için demi ihrâc ve bedeni tenkıye ve isti'mâl-i riyâdet olur.

Ve ihtibâs-i dem mu'alecesini beyânda vâcib olur ki şamsı müdirre olan edviye zikir oluna, o edviye demi rahîme tahrîk ve mesâmma demi tenfîz ve mesâmmı teftîh eden devâlardır, o edviyeleri kitab-ı şânî cedâvillerinde ve akrabâzinde zikir eyledik. Ve bu makâmda biz murâd eyleriz ki bu bâbda nâfi' ve lâyıq olan tedâbir ve müdâvât eyleyeyüz.

O tedbîr budur ki bi-kuvvetin dem cânib-i şamsa tahrîk olunur ve onu muharrik olan fi'l ırk-ı şâfini ve hulf-i akîbde olan ırkı ve rükbe ırkıni faşd olur ve mâbid ırkıni faşd rükbe ırkıni faşddan aqvâ olur ve sâk ve ka'b üzere hacâmet olunur huşuşan simânda bu hacâmet ziyâde nâfi' olur. Ve ba'đı kerre recül-i uhrâda olan şâfini faşda dahi hâcet olur ve a'đâ-i sâfile 'şâbe ile ta'sîb ve rabt olunup ma'sûb ve merbût eyyâmen terk olunmağa hâcet olur ve ba'đehu mesâmmı fetih ve ru'tubât-ı leziceyi ishâl eden devâlar isti'mâl olunur eger sebep-i ihtibâs rutûbet ise.

Ve sonra idrâra hâşş olan edviye isti'mâl olunur o edviye-i hâşşa demi telîf ve südedi teftîh eden edviyelerdir. Ve o edviyenin kimi meşrûbâtan olur, fütenec ve tabîh-i fütenec mâ-ı 'asel ile ve kezâlik mâ-ı 'asel üzere neşr olunan fütenec bi'l-cümle bu mezkûrlar meşrûbâtan olur. Ammâ übhül onlardan aqvâdır. Ve müşk-çarâmşîr cidden kuvîdir. Ve dâr-ı şînî ve eyâric-i feykarâ ve sekbînec ve cävşîr ve şemeresi ve kârdemânâ ve râsen tabîhî ve üşnân tabîhî ve lübiyâ-i ahmer tabîhî ve mahrûş, uşturğâz ve bezr-i merzen-cüş bu mezkûrlar dahi meşrûbât-ı nâfi'dandır.

Ve ef'âl-i mezkûreyi fâ'il edviyenin kimisi hamûlâtan olur, harbağ-ı ebyağ, şahm-ı hanzal, lübnâ, kañtüriyün, şamg-ı zeytün berrî,, cāvşîr, cünd-i bîdester, hiltût, sekbînec, kârdemânâ, efsentün 'uşâresi gibi ve ba'dı kerre üüferbiyün bir kıç'a kuçne vaç olunup ihtimâl olunur, min-ğayri ifrâtin bir sâ'at-i yesîre şabr olunur.

Hamûl-i Ceyyid: Mürr, futenec her birinden dört dirhem, übhül sekiz dirhem, sezâb-ı yâbis on dirhem, zebîb-i münakkâ yirmi dirhem, merâretü'l-bakar ile ma'cün kılınıp ondan ferzicât ittiğâz olunur.

Ve kezâlik cünd-i bîdester, mürr, misk bu mezkûrlar ağız olunup bellût kılınıp ihtimâl olunur. Ve dühn-i uqñuvân ihtimâl olursa tamsı idrâr eder. Ve kezâlik şakâyık ve nesrîn 'uşâreleri dahi ihtimâl olunur. Ve kezâlik üş-nân-ı Fârsî ve 'âkırkarhâ ve şünîz ve sezâb-ı rağb ve üferbiyün veznleri berâber ağız ve nâ'imen sağık olunup kinne ile ma'cün kılınıp ve zanbağ dühñüne mağmüse olan hırka içine vaç olunup dâhil-i rağime ihtimâl olunur. Ve ef'âl-i mezkûresi olan edviyenin ba'dısı dîmâden ve kimâden isti'mâl olunur. Efâvîh ile tekmiñ tamsı idrâr eder. Ve o ef'âli olan edviyenin kimisi dahi bağhüren isti'mâl olunur, hanzal vahdehu tebhîr olursa fi'l-hâl tamsı idrâr eder; cāvşîr ve hiltût ve kârdemânâ ve sekbînec dahi onlar gibidir. Ve kimisi dahi âbzenât olur, mülatrifât müdirretü't-tamsı olan futenec, sezâb, müşk-şarâmşîr mişlli edviyeler tabîh olunan sudan âbzen ittiğâz olunur. el-Ĥamdü lillâhi 'ale'l-itmâmi ve's-şalâtu ve's-selâmu 'alâ-seyyidi'l-enâmi mâ-yüktebü bi'l-aqlâmi mâ-dâme'l-ibtidâu ve'l-ihtitâmu.

Dördüncü Makâle Vaç-ı Rağimin Âfâtı ve Rağimin Evrâmı ve Onlara Müşâbih Añvâl ve A'râdı Beyânındadır O Dahi Fuşülü Müştemildir

Evvelki Faşl Retkâ Beyânındadır

Retkâ o mer'edir ki fercinin femi hizâsında 'adağı veyâñhüd gışâi bir şey-i kavî nâbit ve cârî olup cimâc olunmaktan onu men' eder veyâñhüd bi-ğasebi'l-kurûh veyâñhüd bi-ğasebi'l-ñilkat onun fem-i fercinde iltihâm olur veyâñhüd o ãâller fem-i ferc ile fem-i rağim arasında olup cimâc men' eder

veyâhûd fem-i rahimde habeli ve hürûc-ı tamsı men' eden ğışâ ve iltihâm-ı kûrha ve o nesnelerin müşâbihleri hâdis olur veyâhûd bi-hasebi'l-hilkat menfez ma'dûm olur hattâ cāriyenin ibtidâ-i haydmda zıkr olunan esbâbların biriyle dem menfez bulmamakla ona evcâ-ı şedide ve belâ-i 'azîm 'arîd olur; eger o mer'e için ihtiyâl olunmasa dem ric'at edip mer'eye isvidâd ve ihtinâk 'arîd olup o mer'e hâlik olur.

Ve ba'dı kerre retkâ olan cāriye menî-i zevci müstemile olmakla hıblâ olur ve o mer'enin kendi ve cenîni helâk olur eger tedbîr olunmaz ise.

Ve retkânın imkân-ı habeli birkaç vech üzere mutaşavver olur, o vü-cûh budur: Fem-i rahim muhâzîsinde olan retk mütehelhilü'n-nesc olur veyâhûd o retkte şükub-ı müte'addide olur tehelhül-i füreclerinden ve şükub-ı mezkûreden rahim için mādde-i veled olacak miqdâr menîyi velev kalîlen cezb mümkün olur.

Ve muşannifin zıkr eylediği üçüncü vechi 'ibâreti ile naql eyleyip şerh eyleyelim:

Veledin recül ve mer'e beynerinden tekevvinünde feylesüf ile yā'nî ilm-i tabî'î 'ulemâsı ile etıbbânın zıkr-i âtî vech üzere ihtilâfı vardır, o mezhebden her hangisi aḥz olursa retkânın gebe olması mutaşavver olmaz velâkin iki mezhebin birinden ba'dı aḳvâl aḥz ve kezâfik [441b] mezhebi-âherden dahi ba'dı âher aḥz olunup iki mezhebin me'hûzlarından mezhebi-şâlis ittihâz olursa o mezhebi-şâlişe binâen retkânın habeli mümkün olur ve iki mezhebden her birinin aḳvâlinde ba'dı ḳavl şavâb ve ḳavl-i âher ḥaṭâ olmak cāiz olmakla her birinden şavâb olanlar aḥz olunup mezhep kılınmak ba'd olmaz.

Ya'nî feylesüf fıkron المحتاج إليه في تخلق الأعضاء وهو مني الأثنى على رأي الفيلسوف Cālînūs zâhib olur ki veledin a'ḳdâsı mer'enin menîsinden mahlûktar ve veledin cesedinin kıvâmı menî-i üñsâ ile olur, menî-i recül her ne ḳadar 'uḍvda dâhil ise onun kıvâmda medhali yoktur, pes feylesüfun bu ḳavli aḥz olunur. Ve Cālînūs zâhib olur ki veledin a'ḳdâsı iki menî ile teḳavvüm eder, birisi bulunmasa kıvâm-ı a'ḳdâ bulunmaz ve kıvâm olmadıkça veled hâşıl olmaz. Cālînūs'un bu ḳavli aḥz olunmaz, zîrâ aḥz olursa rahimi mütehelhil ve meşḳûb olmayan retkâda habel olmaz rahime menî-i recül nüfûz etmekte imkân olmamakla.

Cālīnūs zāhib ve يكون ذلك مما يدر إلى الرحم من داخل الرحم على قول جالينوس olur ki ünsānın raḥiminde olan ev'īye-i menī inzāl katında olan ƙa'r-ı raḥime dūrūr ve nüzūl eder. Ve feylesūf zāhib olur ki ünsānın menīsi raḥimde olan ev'īye-i menīden evvelā ferce ḥurūc eder ve raḥim-i mer'enin ḥārice ḥurūc eden menīsini cezb eyledikte menī-i recūl dahi ma'an müncezb olur ve bu minvāl üzere ḥārice ḥurūc eylemeyen menī-i ünsā a'ḍā-i cenīne mādde-i ƙivām olmaz. Bu ḥuṣūṣta iki ferīƙın ƙavllerinden Cālīnūs ƙavlini aḥz eyleriz, zīrā feylesūf ƙavli aḥz olunsa ṣāḥihātü'r-raḥim ünsānın menīsini raḥimden ḥurūc ve menī-i recūl ile ma'an raḥimin 'umƙuna duḥūl ve nūfūz eylemek retƙāda mutaṣavver olmaz.

Cālīnūs zāhib olur ويكون مني الرجل بتلقى منه القوة والرائحة على قول الفيلسوف ki ƙuvve-i 'āƙilenin ekṣeri menī-i recūlde olmakla menī-i recūl ile mer'enin menīsi maḥlūṭ olmadıƙça veled tekevvün eylemez. Ammā feylesūf katında menī-i recūlün ƙuvveti ve rāyihāsı in'īƙāda ve veledin tekevvününe kifāyet eder. Bu iki ƙavlden feylesūf ƙavli aḥz olunur. Ve retƙānın retƙi menī-i recūl ḥacminin raḥimin 'umƙuna vuṣūlüne her ne ƙadar mānī' ise ƙuvvetin ve rāyihānın vuṣūlüne mānī' olmaz.

فإنه يرى أن بيض الريح إذا أصاب نزوا تلقاه منه رائحة مني الذكر استحال بيض الولاد Kuş yumurtası erkeğin dişiye nezvinden³⁹⁹ ya'nī cimā'ından tekevvün ederse ona beyd-i vilād derler o yumurtada ferḥ tekevvün etmekle. Ve eger dişiden bilā-nezv yumurta tekevvün eder ise ona beyd-i rīḥ derler ondan ferḥ ḥāşıl olmayıp recā' illetinde rīḥ tevliḍ eden mer'e gibi olduđu için. Pes feylesūf menī-i recūlün ƙuvveti ve rāyihāsının raḥimde olan menī-i ünsāya vuṣūlü cenīnin in'īƙādına ve veledin tekevvününe kifāyet eder diye eyledikleri da'vāsına istiṣḥād edip der ki tekevvün-i ferḥe ṣālih olmayan beyd-i rīḥ nezve müṣāḍif olup erke menīsini rāyihāsı o beyd-i rīḥe mülākī olsa o beyd-i rīḥ beyd-i vilāda istiḥāle eder ve ondan şurūtu bulundukta ferḥ ḥārice olur. Pes feylesūf ile eṭibbā mezheplerinden intiḥāl olunan mezheb-i ṣāliṣe nazar ile tehelhülden ve şuƙbeden 'āriye raḥim ṣāhibesi olup retƙā olanlarda ḥabel mümkin olur.

el-İlāc: Retƙāya ḥadīdden ğayri 'ilāc olmaz. Eger retƙ zāhirde ise fercin retƙe mülāşık olan iki ṭarafı ḥarƙ olunur. Ve ḥarƙ-ı mezkūrun ṭarīƙi budur

ki fercin iki şefrine ve kenârına birer rifâde ya'nî bez parçası vad^c olunur ve mu'âlicin iki baş parmaklarına dahi birer hırka leff olunup vikâye olunur ve o baş parmaklarla fercin iki taraftan şefrleri medd olunur şefrler gâyetlerine varınca kadar, retkten münharık ve munfaşıl olunca kadar veyâhüd beyne'l-eşâbi^c mahfî olan mibda^cdan isti'ânet olunup o mibda^c ile şifâk şak^k olunur; eger şifâk-ı meşkûkun tahtında lahm-ı zâid var ise o lahm-ı zâid kalîlen kalîlen ka^t olunur hattâ o lahmıdan bir şey² kalmayınca kadar, ammâ lahm-ı aşlıden bir şey² ka^t olunmaz. Ve lahm-ı aşlı zâidden kâlib⁴⁰⁰ ile fark olunup ma'lûm olur.

Ammâ ferci sedd eden gışâ şifâk veyâhüd lahm olduğunun farkı budur ki lahm hîn-i ka^tda idmâ eder, ammâ şifâk idmâ eylemez ya'nî dem hurûc eylemez. Ve bu minvâl üzere sütte-i ferc feth olunmakta bir kı^ta şüfe zeyt ve hamr içine gams olunup fercin iki şefresi arasına vad^c olunup üç gün miqdârı o maħallda şüfe terk olunur ve onun üzerine mâ-i 'asel isti'mâl olunur eger hâcet mess eder ise ve onun üzerine dahi merâhim-i müzeniyye⁴⁰¹ isti'mâl olunup lâkin iltihâm ve iltişâk ve tedayyuktan tevakkî olunur huşûsan retk-i maqtû^c lahm olur ise tevakkî ve taharrüz ziyâde kılınır ve eger retk-i meşkûk şifâk ise iltihâmı nâdir olmakla ondan tevakkî lâzım olmaz.

Feth-i retkte zıkr olunan bu tedbirler retk-i zâhirin tedbiri idi, ammâ retk-i gâir ise onu fethte vech budur ki retk-i gâire şinnâre işâl olunup retk şak^k-ı vâhid ile şak^k olunur eger retk şifâk ise ve şak^k müstevî kılınmayıp müverreb kılınır, zîrâ şak^k-ı vâhid müstevî olsa meşâneye ve gayr-i a^cdâya nâil olur. Ve eger retk-i gâir lahm ise o lahm şinnâre ile kalîlen kalîlen ka^t olunur ve bir şüfe şarâb-ı kâbıd-ı 'afışta mağmüse kılındıktan sonra mevdi^c-i ka^ta ilzâm olunur ve onlardan sonra o mer'e edviye-i mürhiye tabh olunan miyâhta iclâs olunur ve işlâh-ı hurâca şâlih merâhim ile hamlen ve zerkan mu'âlece olunur ve onların hangisine hâcet var ise onunla mu'âlece olunur. *Ve ba^cdı nüshada حملا وزرقا*

400 Kâlibin tefsiri kariben gelir.

401 "Merâhim-i müzeniyye" zâ-i menkûta ve nûn ve yâ-i müşeddede-i nisbiyye ile merâhim-i müleyyine demektir. Tab^c ile olan nüshada "müzeniyye" bedeline "mürebiyye" vâki^c olmuştur.

بالحاجة *bedeline* ثم بالحامة *vâkıf* olmuştur. Bu nüshada bir vechten *şahîha* ve vech-i *âherden fāsiddir*, te'emmül ile ehline *zâhir* olur.

Ve bür' onda *zâhir* olduğu gibi *vâcib* olur ki o mer'enin *cimâ'*ına *ik-dâm* ve *ilhâh* oluna. Ve *vâcib* olur ki *zıkr* olunan *şakq* ve *kaç* katında iki şey'den *tevaqqî* ve *ihtirâz* oluna: O iki şey'in biri *şakq*ın *qadr-i vâcibden noqşân* olduğu ve *âheri qadr-i vâcibden ziyâde* olduğu olur. *Qadr-i vâcib* o *şakq*tır ki onda *cimâ'a* ve *vağc-ı hamle mürâ'ât* olunur, *zîrâ ba'đı şakq*tan *cimâ'a* *qudret gayr-i müyessire hâşıla* olur *velâkin cimâ' olunup habel hâşıl* oldukta *vağc-ı haml* *usretli* olmakla *cenînin* ve *hâmilin helâkine mü'eddî* olur. Ve *qadr-i vâcibden ziyâde* olsa *şakq* o *rahimden bir cüz'e işâbet* etmekle *rahim teverrüm* ve *teveccuc* eder ve *küzâz* ve *teşennüc* ve *emrâd-ı kâtile-i sâireye dahi mü'eddî* olur. Ve bu *tedbîrlerden* sonra *vâcib* olur ki o mer'eyi *berdden şavn* ve *himâye* eylesesin ve ona *bi'l-fi'l bârid devâ takrîb* eylemeyesin belki *vâcib* budur ki onda *isti'mâl* olunan *cem'an kaçürât* ve *zerükât* ve *hamûlât bârid* olmaya.

İkinci Faşl Zıkr Olunan Şakq ve Kaç Muhâvelesi Beyânındadır

Diyâlî bir maħallde mer'e için bir *kürsî müheyyâ* kılınır *cihet-i hâlfinde miqdâr-ı kalîl* *itîmâd* edecek *müstened* kılınır ve *kaçan retkâ* o *kürsî* üzere *istivâ* ve *su'üd* eyledikte iki *sâklarını* iki *uyluklarına* *işâk* eder ve iki *uy-luklarını* birbirinden *teb'îd* eder ve *sâkları* *uyluklarına* *mağmüme* oldukları *hâlde* *uylukları* *müfecceceten* *bağına* *cem' edip* iki *elini* o *a'đâ-i mağmüme vü mecmû'anın tahtında* *kılıp* o *hey'et* üzere bir *vişâk* ile *mer'eyi* *şedd* eder ve *ba'đehu tabîb şakq* ve *kaç*dan *hâcet* hangisine ise ona *kaşd* eder. Ve *ba'đı kerre tabîb* [442a] *âyîne isti'mâline muhtâc* olur *huşuşân dâhilde* olan *retkte* *âyîneye ihtiyâcî ziyâde* olur.

Ve *kaçan merâvid* ve *şinnârât* ile *şifâk-ı râtıkı* *medd* eylemek *murâd* eylesen bir *vech* ile *medd* eyle ki *ondan rahim* ve *meşânenin unuğu* ve *şifâkı münze'ic* olmaya, *zîrâ* onların *inzi'âcî* *ba'đı kerre* o *a'đâyı evvelâ* *medd* ile *îzâ* eder ve *sâniyen meddi* ile o *a'đâ bârize* oldukta ona *hadîde işâbet* etmekle *îzâ* eder ve o *ef'âlî fi'lide muhâzât-ı ferce* *vağc* olunan *âyîne işlediğın* *fi'li sana irâ'et* eder ve *kaç* olunacak *şifâk-ı râtıkaya muşâhib* ve *mücâvir* olan *a'đâyı* *dahi irâ'et* *edip meşâne mişli* *uğvlara hadîd işâbet* etmekten

seni hıfz eder. Ve eger retki medd etmekte ifrâṭ etmiş isen ḳadr-i vâcibden ziyâd meddini ta'dîl edecek ḳadar irhâ edip luṭf ile ta'dîl eyle, kaçan ḳadr-i vâcibden ziyâde hâric olan rahim mekân-ı evveline ric'at eyledikte luṭf ile meddi i'ade edip ba'ḳdehu şakḳ eyle ve şakḳı te'rîb üzere kılıp meşâneye şakḳın işâbetinden meşâneyi tevaḳḳî eyle. Ve şakḳ olunduktan sonra nazar eyle, eger o şakḳta dem yesîren ḥurûc ederse ḥavf eylemeyip bilâ-vecel 'amel-i şakḳı tenfîz eyle; eger seyelân-ı dem keşir olursa ḳalîlen ḳalîlen yesîren yesîren şakḳ eyle ğaşy ve şığar-ı nefes 'ârîd olmasın için. Ve ba'ḳı kerre ḳalîb tesmiye olunan âlet-i bâdi'a ile'l-ğad onda terk olunur bir şüfe ile, o ḳalîb dedikleri âlet-i melfûfe ve ḥıraq ile merbûta olduğu hâlde imsâk olunur.

Ve kaçan şabâḥa duḥûlünde o retkânın kuvvetine nazar olunur, eger kuvveti ḳâviyye ise tamâm-ı ilâc ile ilâc olunur ve eger kuvvet da'tife ise yevm-i sâliḡe imhâl olunur, o vakte âlet ihrâc olunup hâl-i şakḳta te'emmiil olunur ve onu te'emmiil işba' o âletin vâsıl olduğu mahalle vaḳf olunup şakḳa ḥâcet olan mahall ta'arrûf olunmakla olur. Ve kaçan mer'eysi o mu'aleceden tahlîl eyleyip bağlarını çözsün vâcib olur ki o mer'e müleyyinât tabḥ olunan su içinde ḥârren iclâs oluna ve 'ale'l-ḥuşûş mevdi'-i şakḳta verem olur ise o iclâsın vücûbu mü'ekked olur ve ecved olan o mevdi'-i şakḳa iltihâma mâni merâhim ḳalîb ile isti'mâl oluna. Ve o ḳalîbin ecved mücevvef olup şakâbatı olan ḳalîb olur o şukbelerden riyâḥ ve fuḍûl ḥurûc eylesin için. Ve kaçan retki ḳatîr olan ḥadîd laḥm-ı ḥabîrîye işâbet eylese ondan seyelân-ı bevl 'ârîd olup ilâcı ḳabûl eylemez.

Üçüncü Faşl Rahimin İngîlâkı Beyânındadır

Bu ingîlâk⁴⁰² ba'ḳı kerre retkten veyâḥûd evrâm-ı ḥârreden ve şulbeden olur ve onun ilâcını bundan aḳdem biz beyân eyledik.

402 "İngîlâk" ğayn-ı mu'ceme ile kapanmak ma'nâsınadır. Ba'ḳı nüshada "inkılâb" vâki' olmuştur, muḥarrefdir, zirâ mâ-ba'di tekrâr olur.

Dördüncü Faşl Raḥimin Nütû'u ve Ḥurûcu ve 'Afel⁴⁰³ Olan İnkılâbı Beyânındadır

Raḥimin nütû'u⁴⁰⁴ sebeb-i bādiden olur; o sebeb sakta ve 'adv-i şedid ve şayḥa-i şedide ki onu o mer'e eylemiştir ve 'atşe-i 'azîme ve mer'enin isimâ' edip ondan ḥavf eylediği hedde ve şayḥa ve ribâṭât-ı raḥimi irḥâ eden darbe mişlilerdir veyâḥûd nütû'-i raḥime sebeb vilâdetin 'usreti veyâḥûd veledin şikâli veyâḥûd veledi ve meşîmeyi iḥrâcda kâbilenin 'unfü veyâḥûd veledin def'aten ḥurûcu veyâḥûd ribâṭât-ı raḥimi mürḥiye olan ruṭûbât veyâḥûd ribâṭâtta ḥâdişe olan 'ufunât olur. Ve raḥim o sebebler ile ba'ḍı kerre bi-cümletihâ ḥurûc eder ve ba'ḍı kerre raḥim münkalibe olur ve ba'ḍı kerre aşlı munkaṭı' olur.

el-A'râd ve'l-'Alâmât: Bu âfetlerden/ mer'enin 'ânesinde ve mi'de ve kaṭan ve zâhırında veca'-ı 'azîm 'ârîd olur ve ba'ḍı kerre ḥummayât dahi olur ve ba'ḍı kerre dahi mecrâ-yı süflü ve bevli o raḥim-i me'ûf 'aşır etmekle ḥaşr ve üsr ḥâdiş olur ve küzâz ve raşşe ve bilâ-sebebe ḥavf dahi 'ârîd olur. Ve 'ânesinde bir şey'-i müstedir iḥsâs eder ve ferâi katında leyyinü'l-meccesse bir şey'-i nâzil dahi iḥsâs eder ḥuşûşan İnkılâb tamm olup bâṭını zâhire ḥurûc eylese o zaman ḥâlet-i mezkûre iḥsâs-ı beyyin ile iḥsâs olunur.

Ve raḥimin ḥurûcu iki vech üzere mutaşâver olur: Vech-i evvelde raḥimin 'unuğu 'alâ-ḥâletihâ'l-ülâ mevdi'inde merbûtan bâkî olur velâkin raḥimin aşlı münkalib olup ḥârice ḥurûc eder ve onun 'alâmeti raḥimden ḥârice ḥurûc eden mevdi'de şukbe ve fuvvehe olmaz, zîrâ ḥâric olan raḥimin aşlı ve cen'inin maḥarrı olur ve o mevdi'de şukbe olmaz. Ve vech-i sâni'de raḥimin 'unuğu suḳût edip ḥârice ḥurûc eder ve onda inkılâb olmaz onun 'alâmeti o ḥâricde şukbenin vücûdu olur, zîrâ 'unuḳta raḥimin ağızı ve şukbesi vardır ve raḥimden şey'-i ḥâricde şukbenin vücûdu delâlet eder ki raḥimin 'unuğu suḳût edip bilâ-inkılâb ḥurûc eylemiştir.

403 Ve inkılâb-ı raḥime "afel" derler, fethateynle ve bir noḳtalı fâ iledir ve bir şiştir ki ba'ḍı nisâ ṭâifesinin fercinde olur, kezâ fî lügati Vankulu.

404 "Nütû" iki ḍamme ile irtifâ' ve bir nesne mevdi'inden ḥurûc etmek ve şişmek ve zuhûr etmek ma'nâlarına gelir. Ammâ bu maḳâmda murâd raḥimin ḥurûcudur. Raḥimin aşlı münkalib bi-külliyetihâ, zâhiri bâṭın ve bâṭını zâhir olmakla ḥurûc eder veyâḥûd şukbe müntefî olacak miḳdâr ḥurûc eder veyâḥûd raḳabe suḳût edip raḳabe bâkî kalır.

el-İlâc: Bu 'illet şâbbeye 'arîda olup 'illet hadîse ve tâze iken 'ilâc olunursa o 'ilâcdan bür' recâ olunur ve mâ-'adâda bür' recâ olunmaz. Ve ona 'ilâcda evvelâ tabî'atı ıtlâkla bed' olunup hıukne ile tabî'atı ıtlâk ve bevli müdirrâta idrâr olunur ve ıtlâk ve idrâr tamâmından sonra mer'e-i mezkûreyi arka üzere ilkâ edersin ve iki sâkıını tefcîc ve teb'îd edersin ve mir'izzâ⁴⁰⁵ ya'nî keçi tiftiğinden bir kıt'a şûf-ı leyyin ahz edip onu rahime ilzâm ve ilşâk edersin ve ba'dehu şûfe-i uh'râyi dahi akâkıyâ 'uşâresinde veyâhüd içinde kavâbıddan bir nesne idâfe olunan şarâbda gams ve bell edip ve rahim üzere vaç' edip rıfık ile hârice hûruc eden rahimi dâhile redd ve idhâl edersin hattâ o şûfe-i mevdu'anın küllîsi dâhile duhûl edince kadar. Ve bundan sonra dahi şûfe-i uh'râ ahz ve hall ve mâ içinde bell olunduktan sonra onu mer'enin fercine vaç' edip mer'eyi 'alâ-cenbihâ idcâ' edip iki sâklarını birbirine dâmm edersin ve şûfeyi muhâfaza ve şûfenin vaç' olunan mevdi'eden sukûtundan ihtirâz ile o mer'eye emr ve teklif edersin ve mer'enin esfel-i sürresi ve şulbü üzere mehâ-cim-i mühemdeme vaç' edersin ve ona cidden tayyib olan revâyihi işmâm edersin o revâyiyle rahim cihet-i fevke şû'ud eylesin için. Ve sana vâcib olur ki kerîhü'r-râyiha ve müstakzer olan nesneyi onâ takrîb eylemeyesin, zîrâ kerîh olan şey' takrîbi ile rahim esfele hereb eder. Ve kaçan yevm-i şâlîse duhûlünde o şûfeyi tebdîl ile şarâb içinde verd [ve] akâkıyâ ve kuşûr-ı rum-mân ve onlar gibi devâlar tabh edip maftûren o maţbûh şarâbla bedel olan şûfe-i mezkûreyi bell edip ba'dehu mer'enin fercine vaç' eyle ve o maţbûh şarâbla mer'enin 'ânesini ve sürresini tenţil eyle ve onlar üzerine o lüşûkâtı istî'mâl eyle ki o lüşûk sevîkten ve kezâlik tuhlubdan veyâ 'adesten kavâbıd ile ittihâz oluna. Ve ba'dı kerre bu tedbîr ile mer'eye şifâ hâşıl olur ve bu ted-bîrden sonra o mer'e idhîr, âs, verd tabh olunan miyâh içine iclâs olunur. Ve vâcib olur ki onlar mâlihten ve mu'attîsât ve müsâ'îlâtan ictinâb ettirilip de'â ve sükûn ve istirâhatta kılınır.

Beşinci Faşl Rahimin Meyelân ve Teferruğu Beyânındadır

Ve ba'dı kerre rahimin iki taraftan birine sağ cânibe veyâhüd sol cânibe meyelânı olup ve fem-i rahim fercin feminden münharif olup muhâzâtı zâile olur ve menî o muhâzâtle rahime münzerik olmakla muhâzâtın zevâli ile

inzirāk mümkün olmaz. Ve ba'dı kerre o meyelân 'urûk-ı raḥimden cānib-i vāḥidde olan 'urûkun imtilāsı sebebiyle olur veyāḥūd cānib-i vāḥidde olan aḥlātın ḥāşşaten gılzati ve lüzücuti ile olur, zīrā o aḥlāt-ı gālīza şıkk-ı āḥeri bulunduḡu cānibe şıkalı ile cezb edip [442b] raḥim cānib-i şı kale meyelān eder ve meyelān şāḥibesine keşīren iḥtināḡ-ı raḥim 'arıd olur. Ve kabile hatunlar meyelān-ı raḥim hangi cānibe olduḡunu eşābi'leriyle taḥarrī edip ta'arrūf ederler ve mülānese ile bi-sūhūletin bilirler ki o meyelān şalābeti ile veyāḥūd imtilā ile ḥādīs olmuştur ve kezālik 'urûkun temeddūd ve şalābetini ve istifrāḡa iḥtiyācını bilirler.

el-Mu'ālecāt: Vācib olur ki meyelān cānibi şāfininden faşd oluna o cānibde imtilā var ise ve kabile o cānibde o 'urûk mütemeddide ve mümteli'e olduḡunu zu'm eder ise ve o tarafta gılzat mevcūde ise. Ve eger o tarafta gılzat olmayıp velākin teşemmüz ve tekābbud var ise ḥuḡun ve ḥamūlāt ve merūḥāt-ı müleyyineler isti'māl olunur ve ḥammām isti'māl olunup ḡıdā-sında iḥsān olunur. Ve eger o mahalde ruḡbāt iḥsās olunursa o iḥsās olunan ruḡbāt müstefriḡāt ile istifrāḡ olunur ve ona dühn-i ḥurva' saḡy olunur ve o dühn ḥamūlātında dahi isti'māl olunur ve onunla merenin 'icānı dahi temrīḡ olunur ve raḥimine dühn-i belesān ve dühn-i rāzıḡi ve onlarm emsāli edḥān zerḡ olunur. Ve o vakte kabileye ba'dı kerre mümkün olur ki işba'ına ḡayrūtī ve baḡḡ ve dūcūc şāḡmlarını mesḡ edip raḥime idḡāl ve raḥimi tesviye eyleye ve māili çekip fem-i raḥimi fem-i ferce muḡāzī eyleye.

Altıncı Faşl Raḥimde Olan Verem-i Ḥārr Beyānındadır

Ba'dı kerre raḥime verem-i ḥārr 'arıd olur. Ve sebebi ba'dı kerre sebab-i bādī olur ḡarbe ve saḡta ve keşret-i cimā' ve isḡāt-ı cenīn ve veledi ḡabūl katında ḡabilenin raḥimi ḡarḡ ve ḡadşī mişlliler gibi. Ve ba'dı kerre sebab raḥimde ḡamşın iḡtibāsı ve imtilāsı veyāḥūd keşret-i bürüdet ve bilā-taḡāl-lül nefḡ-i mütekāşif ve irtifā'-ı menī olur. Ve ba'dı kerre esbāb-ı mezküre raḥimin feminde ve ba'dı kerre raḥimin ḡarında olur ve ba'dı kerre verem cihāt-ı raḥimden cihet-i vāḡidede ḡuddāmda veyāḥūd ḡalfte olur. Ve eger verem cemī'-i cihāḡta olup keşīr olur ise o verem-i ḡārr u 'āmm redī olur. Ve ba'dı kerre verem-i raḥim dübeyleye istiḡāle eder ve şalābete ve kezālik seretāna dahi istiḡāle eder.

el-‘Alāmât: Raḥimin verem-i ḥārrına raḥimin müşārikātı delālet eder, meşelâ mi‘de raḥime müşārik olmakla raḥimin verem-i ḥārrı ile mi‘de müte-veccîa olup o mer‘ede mi‘dî gamm ve kerb ve ğasy ve fivāk ve istimrâ ve şehvetin ma‘an fesādı veyāḥūd da‘fı hādise olur. Ve kezālik dimāğ dahi raḥime müşārik olmakla raḥimin vereminden bi’l-‘araḍ yāfūhta şudāf ve ‘unuқта ve iki gözlerin aşlında ve ‘umkunda ma‘a-şikal veca‘ olur. Ve ba‘dı kerre veca‘ tefeşşî edip o veca‘ etrāfa ve eşābire ve iki bileklere ve iki sākılara ve mefaşila ma‘a-istiḥā bāliğ olur ve metnān⁴⁰⁶ ve ürbiyyetān ve ‘āneyi dahi ilām edip müntefiḥa olurlar ve kezālik merākḳ dahi müntefiḥ olur ve onların cümlesinde şikal iḥsās olunur ve ondan ḥaşr ve üsr dahi ‘arıḍ olur hattā rīḥ dahi ḥārice menfez bulmaz verem-i raḥimin dağtı ile. Ve kaçan veremin mecārî-i dağtı ekşer ola bi-ḥasebi’ḍ-dağtı ihtibās dahi eşedd olur. Ve ba‘dı kerre ḥaşr olur, üsr olmaz ve ba‘dı kerre dahi üsr olur, ḥaşr olmaz. Ve ba‘dı kerre verem ḥasebiyle mer‘enin nabdına da‘f ve şıgar ve tevātür ‘arıḍ olur ve eger verem ḥārr ise zıkr olunan a‘rād şedide olup onda ḥummā-ı mültehibe ve kuşarîret olur ve lisānında isvidād ve veca‘da iştidād ve darebān olur ve etrāfında ‘araḳ-ı keşir olur ve ba‘dı kerre inḳitā-ı şavta ve ğaşye ve teşennüce mü‘eddî olur.

Ve verem cihāt-ı raḥimin tenkıyesinde olduğuna mevdi‘-i darebān ve a‘dā-i müşārik delālet eder, zırā veca‘ sürrede veyāḥūd zahrda veyāḥūd ḥaḳvelerde olur ise verem mevādi‘-i raḥimden o mevādi‘-i veca‘ muḥāzīsinde olan mevdi‘de olduğuna delālet eder.

Ve fem-i raḥime qarīb olan verem ka‘r-ı raḥim vereminden eşedd ve aşleb olur, zırā fem-i raḥim ‘aşābānīdir ve ‘udv-ı ‘aşābānī veremi eşedd ve aşleb olur. Ve fem-i raḥimin veremi melmūs olur, ammā ka‘rda olan vereme lemsin ta‘alluḳu şu‘übetli olur.

Ve verem hangi cihette ise raḥim cānib-i ḥilāfa meyl eder ve bināen ‘aleyh veremin cihet-i ḥilāfı üzere nevm şu‘übetli olur ve intikāl ve kıyām dahi şu‘übetli olur. Ve ‘alīleye meşy katında ‘arec ‘arıḍ olur.

Ve verem-i raḥimin dübeyleye istiḥālesi ‘alāmeti budur ki dübeyleye ba‘de’l-istiḥāle veca‘ cidden ziyāde ve a‘rādāda iştidād olur ve ḥummayāt-ı muḥtelife vü muḥtelite olur ve ihtilāf-ı baṭn ve iḥrāc-ı bevl ile istirāhat eder.

406 “Metnān” arka kemiklerini iki taraftan setr eden laḥm ve sinirlerdir. Kezā fi Vankulu.

Ve mevâdd-ı veremin tamâm-ı nuçdu ‘alâmeti hummânın ve çarebânın sükûtu ve nâfidin hareketi olur. Ve rahim veremi ve dübeylesi fem-i rahimde olur ise onu rü’yet mümkün olur ve eger gâişa ise onu rü’yet mümkün olmaz.

Mu’âlecât: Vereme mu’âlecede istifrâğ-ı deme hâcet olur eger demin edille-i meşhûresi veremin demevî olduğuna î‘ânet ederse. Ve bâsilikten faşd evrâm-ı hârre-i demeviyeye nâfi‘ olur velâkin demi fevke cezb etmekle şamsı habs eder. Ammâ şâfini faşd şâfinin rahime müşâreketi eşedd olmakla rahimden demi ziyâde cezb ve şamsı idrâr edip verem-i rahime enfa‘ olur huşûşan o verem ihtibâs-ı şamsı hasebiyle hâdiş ola, pes rahimiyeye olan evrâm-ı hârre mu’âlecesinde şavâb budur ki onun ibtidâsında mevâdd-ı veremi inşibâbdan men‘ için bâsilik faşd oluna ve o faşda dahi şâfin faşdı itbâ olunur ve mevâdd-ı veremden mevâdd-ı verem cezb oluna ve bâsilik faşdının icâb eylediği darar-ı mezkûr faşd-ı şâfin ile tedârük ve telâfi oluna.

Ve vâcib olur ki hin-i faşdda mer‘e idcâ olunup ve ayakları cihet-i fevke ref oluna ve o nuşbe üzere şâfin faşd olunup ihrâc-i demde mübâlağa oluna ve üç gün miqdârı eyyâm-ı üvelde ondan gıdâ men‘ veyâhüd taqlil oluna, su aşlen men‘ oluna huşûşan yeym-i evvelde mü‘ekkedden men‘ oluna ve tayyibü’r-râyiha bir beytte o mer‘e iskân oluna ve ona seher hasbe mâ-emken teklif oluna ve ona kay’ eylemeğin şediden nef‘i olur. Ve ba‘dı kerre dahi müşhil isti‘mâl edip ahlâtını ihrâc eylemek ona nâfi‘ olur.

Ve ona vâcib olur ki onun isti‘mâl eylediği edviyede teskîn-i gâseyân eden devâ ola ve ‘inde’l-hâce tağaddîyi taqlil eyleye ve ibtidâ-i veremde dühn-i verd ile memzûc olan mâ-ı ‘azb içine cülûs eyleye ve miyâh-ı kavâbıd ile ne‘ül isti‘mâl eyleye velâkin onun üzerine kavâbıd-ı uhrâ isti‘mâl eyleye ve kabd için ilhâh ve ibrâm eylemeye, zîrâ kavâbıdı keşret ile isti‘mâl veremi taşlîb eder.

Ve o vakte ne‘ül-i mezkûr üzerine isti‘mâle şâlih olan devâ tabh ile müherrâ olan haşhâş olur ve o haşhâş-ı müherrâ zeyt-i ünfâkla dımâd olunur veyâhüd dühn-i verd veyâhüd dühn-i tuffâhla haşhâş-ı mezkûr dımâd olunur ba‘dehu müleyyinâta isti‘câl olunup şarâb ve dühn-i verd ma‘an tefür olunup onlar ile tenzil olunur ve haţmî ve bezr-i kettân ve harmel-i keşir

ṭabḥ olunup lisân-ı ḥamel veyâḥûd baḳlatu'l-ḥamḳâdan dahi bir kuvvet aḥz olunan miyâḥ ile meblûle bir şüfe dahi ihtimâl olunur. Ve kezâlik o merhem dahi ihtimâl olunur ki maṭbûḥ-ı müherrâ olan ikilîlü'l-melik ile yumurtadan ittiḥâz oluna. Ve baḳdı kerre o merhemin aḥlâṭına za'ferân ve dühn-i nârdîn idḥâl olunur.

Ve bu tedbîrlerden sonra inḍâcına ikbâl olunur ve mevâdd-ı verem-i mezkûru inḍâc eder temr müherrâ olunca kadar sevîkle ṭabḥ olunup dühn-i verd ve dühn-i ḥinnâ ile isti'mâl olunsa ḥuşuşan veremin müntehâsında onun inḍâcı ziyâde olur. Ve kezâlik o dımâd dahi inḍâc eder ki onun terkîbi zûfâ, şaḥm-ı ivezz, semn, muḥḥ-ı iyyel ve onlar mişllilerden mütteḥâz ola. Ve kaçan o 'illet-i verem zamân-ı inḥitâta varsa o vaḳt muḥallilât-ı şırfe ile 'ilâc olunur ki onda nemmâm ve merzencûş ve gâr ve ve râtiyâ nec ve senin ma'lûmun olan o mişlli edviyeler ola. Ve o merveyi o vaḳtte taḡdiye ve taḳviye ve in'âş eyle. Ve mevḍî-i vereme dımâd vad' olundukta vâcib olur ki rabṭ olunmaya, zîrâ rabṭ veremi ziyâde [443a] eder.

Ammâ dübeyle 'ilâcında vâcib olur ki onun inḍâcına iştigâl oluna. Ve dübeyle fem-i raḥime karîbe ise retkâ tedbiri üzere onu şaḳḳ mümkün olur. Ve eger dübeyle dâḥil-i raḥimde olur ise, o dübeylenin kendiliğinden nuḳcu mümkün ise ve leben ve bezr-i biṭṭîḥ ma'a-sey'in mine'l-lu'âbât isti'mâl olmakla mevâdd-ı raḳıḳası idrâr olunmaga iḳtişâr dahi mümkün ise ve o dübeylenin bi-nefsihâ inficârı dahi mümkün ise ona iḳtişâr olunur. Ve eger dübeyleyi tebdîd ve taḥlîl mümkün ise onu tebdîd ve taḥlîl etmek evlâ olur. Ve kaçan dübeyle münfecire olsa onun ḳayḥı fûrcelerden ḥurûc eder ve vâcib olur ki onun tenḳiyesinde müdirrât-ı ḳaviyye isti'mâli ile i'ânet olunmaya, zîrâ onda müdirrât-ı ḳaviyye isti'mâl olunsa o veremin ḳayḥı mevâdd-ı uḥrâ ile meşâneye munşabb olup meşaneyi taḳrîhte iki mâdde tezâhür ederler belki o mişlli ḥâlde telṭif olunup idrâr-ı refîḳ ile idrâr oluna ve idrârı leben ve bezr-i biṭṭîḥ ve lu'âbâtan bir şey' ile kılina.

Ve baḳdı kerre dübeyle-i raḥimin ḳayḥ-ı münfeciresi tarîḳ-i berâzdan ḥurûc eder. Ve baḳdı kerre dübeylât-ı raḥimi aḳḍâ-i sāire dübeylesinde zikr olunan edviye ile tefcîre ḥâcet olur, meşelâ tîn ve ḥardal ve zibl-i ḥamâm-dan mütteḥâz dımâd ile tefcîr olunur. Ve baḳdehu vâcib budur ki ḳurḥa mā-ı 'asel mişlli ile tenḳiye oluna ve onunla tenḳiye mirâren i'âde oluna ve

kaçan-ı ğalîz mevcûd oldukça mâ-ı 'asel isti'mâli terk olunmaya. Ve kaçan kûrhanın tenkıyesi tamâm olsa 'ilâc-ı kûrûh ile mu'âlece olunur.

Ve kaçan dübeyle-i rahimin a'radı 'azîm olsa dîmâdât-ı müleyyine isti'mâli ona lâbüdd ve lâzım olur. Ve o dîmâdât da'îk-i şa'ir, tîn, hülbe, bezr-i kettân ve iklîl-i melik mişlilerden müttehâz olan dîmâddır ve bu şîfat üzere olan âbzenât dahi isti'mâl olunur. Ve vâcib olur ki a'qdâ-i sâire mu'âlecâtında zîkr eylediğimiz tedâbîre dahi mürâ'ât olunup bu ma'kâmda vâki' olan muhtaşârâtı ondan itmâm eyleyeler.

Yedinci Faşl Rahimde Olan Verem-i Balgâmî Beyânındadır

Rahimin verem-i balgâmîsine verem-i balgâmî-i sâirin 'alâmâtından şîkal ve intifâha müte'allîka 'alâmetler delâlet eder velâkin onda veca'î mu'teddün bih olmaz ve onda terehhül-i etrâf ve terehhül-i 'âne olur ve şehanesi lahmî istiskâda olan şehane gibi olur. Ve rahimî olan verem-i balgâmînin mu'âlecesi ahşâda vâki' olan balgâmî evrâm mu'âlecesi olur ki onu biz ebvâb-ı keşîrede beyân eyledik.

Sekizinci Faşl Rahime 'Arîd Olan Verem-i Şulb Beyânındadır

Verem-i şulb lems ile ma'lûm olur ve kezâlik bevl ve berâzım veyâhüd yalnız birinin hürücunda olan 'usr dahi verem-i rahim-i şulbe delâlet eder. Ve verem-i şulb serefân olmadıkça onda veca'î kalîl olur ve ona 'arîd olan veca'î hafîf olur ve o verem şâhibesinin bedeni nahîf ve da'îf olur huşûşan iki sâklarında da'f ve nehâfet ekşer olur, ayakları şişer ve bacakları ince olup mehzüle olur ve ba'dı kerre ba'tnı 'azîm olup istiskâ hâleti gibi hâleti olur huşûşan verem-i şulb onda fâş olsa o mişli hâlet keşîrû'l-vukû' olur ve ba'dı kerre bi'l-hâkîka istiskaya mü'eddî olur. Ve kaçan şalâbet münhâlle olmasa serî'an serefâniyye vereme istihâle eder.

Ve şalâbet evvel-i hüdûsunda serefân olduğunun veyâhüd evvelâ şalâbet-i mücerrede olup ba'dehu serefâna intikâl eylediğinin 'alâmetleri hisse zâhir olan veremde budur ki o serefânî olan şalâbetin mer'î olan şekli ğayr-i müstevî olup o şalâbetten müteferri' devâlî gibi fûrû'lar görünür ve onu lems şedîden mülim olur, levni redî olup ve humrete dârib 'aker levninde olup dürdiyyü'l-levn olur. Ve ba'dı kerre onun levni reşâsiyyete ve

hüdrete meyl eder. Ve eger şalâbet-i raḥim zâhire olmayıp ona rü'yet ve lems ta'alluk eylemezse o mişlli şalâbet-i raḥime raḥimin şikali ve bâtında elem ve naḥs olmak ve o eleme 'ānenin ve iki ḥālib ve iki ūrbiyye ve iki ḥaḳvların müşāreketi ve o elemin ḥicāba ve şulbe te'eddîsi delâlet eder. Ve çok vâkî' olur ki o elemeler ile ma'ân o şalâbet-i raḥim şāḥibesinin iki gözlerinde ve iki şudğlarında veca' olur ve eṭrāflarında bürüdet olur ve ba'dı kerre 'araḳ-ı keşir olur ve ba'dı kerre dahi ona ḥummā tâbi' olup ve onun ḥummâsı evvel-i aḳzında mülāyim ve ba'dehu veca'm iştidādı ḥasebiyle ḥummā dahi müştetde ve muḥtedde olur.

Ammā 'usr-i bevl ve taḳtîr ve rec'în ihtibâsı veyāḥūd onların yalnız birinin 'urūdu bir nev' 'alāmettir ki şalâbet-i raḥim ile raḥimde olan filigāmūnî beyninde müşterektir. Ve eger şalâbet-i raḥim teḳarruḥ ederse ondan zuhūr eden ḳayḥ müstevî olmaz ve o ḳayḥta vesāḥ olur ve ekser-i ḥâlde o vesāḥın levni esved-i redî olur ve aḥmer ve aḥḍar dahi olur ve nādiren ebyaḍ dahi olur ve o ḳurḥadan ruṭûbet-i ḥirriḳe ve şādîd-i nārî ve hüdrete mâil ve mün-tin mirre seyelân eder. Ve ba'dı kerre ondan dem-i şîrîf seyelân eder eger ḳurḥada te'ekkül var ise ḥattâ ondan seyelân eden dem dem-i ḥayḍ zann olunur. Ve ba'dı kerre ondan bir şey seyelân eder ki onun seyelânıyla ḥummā ve veca' teskîn olur. Ve ba'dı kerre şalâbet-i raḥim ile verem-i ḥārr 'alāmâtı olur, ona 'ilâc olunmaz.

el-'İlâc: Vâcib olur ki verem-i şulbe mu'ālece olunup cem'ân beden aḥlât-ı ḡalîzadan ve kezâlik sevdâvî aḥlâttan istifrâḡ oluna ve onda diyāḥay-lûn merāhimi ve merhem-i bâsilîkûn isti'mâl oluna ve kezâlik muḳl, şaḥm-ı ivezz, muḥḥ-i iyvel, zübd-i ḡanem, bu mezkûrlardan dühn-i süsen ve dühn-i rāzîkî ve nerces ve şibt ve bâbūnec ve ḥulbe ve ḥırva' ve ḥinnâ ve uḳḥuvân edḥānî ile ḳayrütî ittiḥâz ve isti'mâl oluna. Ve o ḳayrütînin şem'î şem'î aşfer kılına ve ba'dı kerre o ḳayrütînin aḥlâtına şufret-i beyḍ dahi idḥâl olunur. Ve eger bundan aḳvāya ḥâcet olur ise onun içine şabır-ı Simneḥānî⁴⁰⁷ ve cünd-i bîdester ve infelḥa-i erneb ve İresâ ve niyâsb⁴⁰⁸ ve uḳḥuvân ve za-ferân ve 'ilk-i enbâṭ ve şamḡu'l-levz idḥâl olunur.

407 Sabır iki kısımdır, biri Sekûtarî ve āḥeri Simneḥānîdir, bir cezîreye mensûbdur.

408 "Niyâsb" şamḡu'l-butm diye işâret olunmuştur. Ve şamḡu'l-butm 'ale's-şāḥîḥ termentîn diye işâret olunmuştur.

Ve bu bâbda mücerreb merâhimden olur: Keber varağı su içinde mülâ-yim olunca kadar naķc olunup ve o varağ cübñ ile ve m̄a-ı 'asel ile saħķ olunup onlardan merhem ittiħâz olunur veyâhūd zehretü'l-kerm cübñ ve mâu'l-'asel ile aħz olunup merhem ittiħâz olunur.

Muşannif der ki benim katımda varağ-ı kerneb ve kernebin zehresi bu bâbda muvâfık olur ve kezâlık denildiğı üzere vesahu'l-üzün⁴⁰⁹ ihtimâl olursa nâfi' olur.

Ve vâcib olur ki şalâbet-i raħim şâhibesi o miyâhta iclâs oluna ki onda edviye-i müleyyine kuvâsi ola ve haţmînin varağ-ı ğaddı ya'ñî raţbi ve tâ-zesi şamğ-ı levz ve şaħm-ı ivezz ile daķķ olunup dımâd oluna. Ve kezâlık o dımâd dahi isti'mâl oluna ki merzencüş, iklîl-i melik, ħulbe, bâbūnec, haţmî mişllilerden mütteħaz ola.

Ve vâcib olur ki seretân-ı raħime merâhim-i müsekkine ile müdâvât olunup beden tertîb oluna, dâimâ evvelâ bâsilikten ve ba'dehu ahyânen şâfinden dem istifrâğ oluna ve sevdâ ishâl oluna. Ve ishâl-i sevdâda merhemü'r-rüsülün ħaşşiyet-i 'acibesi vardır. Ve veca'-ı seretân teskîn oluna, eger veca' müştedd olur ise faşd olunur ve edviye-i ħârre vü bâride ile cem'ân teskîn-i veca' tecrîbe olunur ve her hangisi muvâfık olur ise ona itimâd olunur ħuşuşan kurħâ-i seretân mütেকariħa olur ise vech-i mezkûr üzere tecrîbe ziyâde gerekli olur.

Ammâ veca' teskîn eden edviye-i ħârre ħulbe taḃîḃî ve ona mümâşil edviyelerdir ve kezâlık dürdiyy-i zeyt bir müddet inâ-i nuħâs içinde terk olunup nuħâsın zencârîyyetini aħzdan sonra şem'-i kalîl-i aşfer ile kayrütî ittiħâz olunup seretân-ı raħime tîlâ olursa veca'ını müsekkine olan edviye-i ħârreden olur.

Ve ammâ veca'-ı seretânı teskîn eden edviye-i bâride küsfüre ve 'inebü's-şaleb ve dühnü'l-verd ve beyâdu'l-beyd ve üsrübden ba'đı ba'đı âħere ħakktan maħlûl eczâlar bu mecmû' ile me'ħüz olup m̄a-ı küzbere ile ittiħâz olunan edviye-i ħaşħâşiyedir. Ve kezâlık taḃîḃ-i 'ades ile ihtikân olunur, eşek sütü ile ve lisân-ı ħamel 'uşâresi ile mecmû'aten ve müfreden ihtikân olunur. [443b] Ve seretân-ı mütেকarrihten nefz-i dem zühür eder ise onda merâhim-i nefz isti'mâl olunur.

409 "Vesahu'l-üzün" ħılâl ile kulaktan iħrâc olunan kirdir.

Dokuzuncu Faşl İhtinâk-ı Raḥim Beyânındadır

İhtinâk-ı raḥim bir ‘illettir ki şar‘a ve gâşye müşâbihe olur ve onun mebdî raḥimden olup ḳalbin ve dimâğın müşâreket-i ḳaviyyesine te‘eddî eder ve o müşâreket hicâbın ve ‘urûk-ı dâribe ve ‘urûk-ı sâkinenin tavassutu ile olur.

Ve eṭṭbânın ‘ulemâsından ba‘dılar dediler ki ihtinâkın sebebi ma‘lûm ve ma‘rûf değildir velâkin o sebebin ḥuşûlünde o ihtinâk şâhibesine ṭamşın ihtibâsı ‘ârîd olur ve kezâlik muğtelimâta⁴¹⁰ ve müdrîkâta evvel-i idrâkinde ve ebkâr ve eyâmâya⁴¹¹ ihtibâs-ı menî ‘ârîd olup ekser-i hâlde o muḥtebes olan mevâdd-ı ṭamşiyye vü meneviyye berde istihâle eder ḥuşûşan o mevâdda fi'l-aşl bürüdet işâbet etmiş olsa ihtibâk ve irtikâm ve istihşâf ednâ bürüdet ile ziyâde olur veyâhüd mevâdd-ı ṭamşiyye vü meneviyye-i mezkûre zikr olunan ihtibâs ḥasebiyle ḥarârete ve ‘ufûnete istihâle eder velâkin ḥarâret ve ‘ufûnete istihâle kalîlü'l-vukû‘ olur. Ve iki istihâleden hangisi vâkı‘ olduğu müstahîlin levninden ma‘lûm olur. Ve kaçan o iki ṭamşî ve menevî mevâddın biri mürtekime olsa belki ṭamş mürtekim ve müctemî‘ olup fesâd-ı mezkûre mü‘eddî ve onda tâbî‘at-ı semmiyye ḥâşıla olsa ona iki nev‘ maraḍın biri ‘ârîd olur.

Maraḍ-ı evvel budur ki o ‘ârîd maraḍ-ı âlî olup ve evvelâ raḥime lâḥîk olup raḥim ilâ-fevḳin teşennüc ve teḳalluş eder veyâhüd cihât-ı uḥrâya sağa ve sola ve öne ve arda ‘urûқта muḥtebes olan mevâdd ḥasebiyle teḳalluş eder, zîrâ o mevâdd ‘urûқта menfez bulmamakla ve ‘urûqu tevsî‘ etmekle teşennüc ihdâş eder ve veca‘ dahi ‘ârîd olur. Ve ba‘dı dahi o maraḍ-ı âlî cevher-i raḥime fâş olup raḥimi taḡlîz eder ve ba‘dehu taḳlîş eder. Ve ba‘dı kerre dahi raḥimde fâş olmaz belki bir mevḍî‘i tevrîm edip ba‘dehu taḳlîş eder ve muḥtebes olan ṭamşın üzerine ṭamş-ı âḥer vârid olsa şerri ziyâde olur ve ḥurûca sebîl olmamakla ṭamş-i evvelin ḍararından ezyed a‘ḍâ-i re‘îseye ḍarar işâbetine mü‘eddî olur. Ve ba‘dı kerre evvelâ ḳable'l-ihtibâs raḥime verem ve sū‘-i mizâc-ı müceffif ‘ârîd olup raḥim teḳalluş eder ve fem-i raḥime ve efvâh-ı ‘urûқа o sebebden insidâd gelip sonra ihtibâs ‘ârîd olur. Ve raḥimin meyelânı dahi teḳalluş-ı raḥim gibidir.

410 “Muğtelimât” cimâ‘a ḥarîş olan ‘avretler.

411 “Eyâmâ” zevci olmayan ‘avret ve zevcesi olmayan erdir gerekse fi'l-aşl tezevviç eylesin ve gerekse eylesin. “Eyâmâ”nın aşl “eyâyim” idi, ḳalb olunup “eyâmâ” denildi, zîrâ müfredi “eyyim”dir.

Ve zikr olunan esbâbla rahime 'arîd olan iki nev' marağın ikincisi o marağ-ı maddîdir ki madd-e-i muhtebisenin iki 'udv-ı re'ise ya'nî dimâğ ve kalbe irsâl eylediği buhâr-ı redî vü semmî hasebiyle hâdiş olur; o buhâr-ı semmînin dimâğa te'eddîsinden şar'a müşâbih ve kalbe te'eddîsinden gâşye müşâbih birer hâl 'arîda olur.

Ve ihtibâs ile gâşy hâdiş olduğuna bir sebep dahi budur ki ihtibâs 'illeti yalnız gâşyden kavîdir ve emrâd hâdiş oldukta evvelâ da'îf hâdiş olup ba'dehu kavî 'arîd ve hâdiş olur, pes gâşy-i sâzec evvelâ ihtibâsa mebâdî olmak üzere hâdiş olur.

Ve ihtibâs-ı tamsî ihtibâs-ı menevîden eslem olur, zîrâ menînin her ne kadar aslı dem olup huşûşan nisâda kable'l-istihâle dem olduğu zâhir olup onun ihtibâsı dem-i tamsî ihtibâsı-gibi olmak icâb eder ise velâkin menînin redâ'ete istihâlesi demin redâ'ete istihâlesinden ekser ve ekall olur. Ve bunun nazîri lebendir, leben demden istihâle ile hâsıl olur ve ma'a-hâzâ lebenin redâ'eti kâbülü demin redâ'eti kâbülünden ekser olur.

Ve ba'dı kerre ihtinâk-ı rahîm 'illetinin edvârı olur ve ba'dı kerre faşl-ı harîfte keşrî'l-vukû' olur. Ve ba'dı kerre onun edvârı mütebâ'ire olur ve ba'dı kerre küllü yevmin 'arîd olur. Ve ihtinâkın tevâtürü ve te'âkubu kâbil olur.

Ve vilâdet katında rahîm hareket-i anîfe ile müteharrik olmakla onda dahi bu ahvâlin 'urûdu iktidâ eder velâkin vilâdetde ihtinâk 'avârîdı olmadığının vechi budur ki 'inde'l-vilâdet rahîmin hareket-i 'anîfesi müteşâbihe olup cemî'i-i aqtârda ma'an hareket eder ve onun hareketi tedric ile olur def'i olmaz ve kezâlik onun hareketi cihet-i esfele olur, sâir cihâta değildir ve o hareket-i vilâdet tab'atın fıtrîdir, kâsır ile ve hereb ile değildir. Ve vilâdet hâlinde rahîmden a'dâ-i re'isiyyeye buhâr-ı semmî münba'is olmaz. Bu vücûhlarla beynehümâ fark olunup ihtinâk 'avârîdı vilâdet hâlinde 'arîd olmaz.

Ve ihtinâkın aş'abı zâhirde olan nefesi ibtâl eden ihtinâk olur velâkin onda nefesün-mâ mevcûd olur. Ve onun nefesün-mâsî zuhûrunun tarîki budur ki menfûş olan bir kıt'a şüfe nefesi emâmina ta'lîk olunur ve nefesi hafîmin eseri o şü[fe]de zâhir olur ve ihtinâk şâhibesinin hiss ve hareketi dahi bâıl olup mevte müşâbih bir hâleti olur. Ve ekseriyyâ o hâlet menî sebebiyle ve onun dahi bâridi sebebiyle olur. Ve bunları şurûbette velye ve ta'kıb eder o ihtinâk ki nefesi aşlen ibtâl eylemez belki taşgîr ve tahfîf eder.

Ve ihtinâk derecâtında üçüncü derecede vâkı' olan o ihtinâktır ki onda teşennüc ve temeddüd ve gâseyân olur velâkin 'aql ve hisse ezâsı olmaz.

el-^cAlâinât: Kaçan ihtinâk 'illetinin devri qarîb olsa o 'illet şâhibesine rebv ve 'usr-i nefes ve hafakân ve şudâ' ve hadîş-i nefis ve da'f-ı re'y ve behet ve kesel ve iki sâkına da'f ve levnine şufret ve tağayyür ve 'alâ-ğâlihi şebâtına kıllet 'arıda olur. Ve ba'dı kerre buhâr-ı hârr 'ufûnetinden 'ataş dahi 'arıd olur ve kaçan o buhâr ziyâde olsa ondan şebât ve ihtilât ve yüzüne ve gözlerine ve şefelerine ihmirâr 'arıd olur ve iki gözlerine şuhûş gelir. Ve ba'dı kerre tegammud edip münfetiha olmazlar ve nefesi cidden da'f olur ve ba'dehu ekşeriyâ munkatı' olur ve o marîda tevehhüm eder ki ke-enne iki gözlerinden bir şey' mürtefi'a olur ve onların esnânına taharruk ve ta'af-fün ve ka'ka'a 'arıda olur ve hareket-i gayr-i irâdiyye ile esnânı hareket eder 'adalât-ı esnân fâside ve hâli mütégayyire olmakla ve kelâmı munkatı' olur ve 'usr-i fehm 'arıd olup mâ-yukâli sühûlet ile fehm eylemez. Ve bunlardan sonra onlara huşûşan menevî ihtinâkı olanlara gâşy ve inkıtâ'-ı şavt ve ilâ-fevkin sâkın incizâbı 'arıd olur ve bedenlerine nedâvet-i gayr-i 'amme ya'nî nedâvet-i yesîre 'arıd olur ve ba'dı kerre balgâm-ı sırf kay'ına ve şudâ'a ve veca'-ı rûkbeye ve veca'-ı zahra ve qarâkırâ ve ruţubet-i rahîmi kazfâ mü'eddî ve münhall olur. Ve ba'dı kerre zâtü'r-riyeye ve hunâka ve raqabe ve şadr evrâmına mü'eddî olur. Ve onda evvelâ nabd-ı mütemeddid ü mütēsennic ü mütēfavit olup ba'dehu min-gayri nizâmin tevâtür eder ve huşûşan o gayr-i muntazam tevâtür kuvvetin suķūtu ve mevtin ķurbünde ziyâde ve ekşer vâkı' olur ve bevl gusâle-i lahm gibi olup demevî olur.

Ve ihtinâkın iki kısmından tamsî olan ihtinâka ihtibâs-ı tamsî delâlet eder. Ve menevî ihtinâka cimâ'a ba'de-'ahdîn olduğu delâlet eder eger şeh-vet mevcûde iken ta'affûf edip cimâ'ı tül-i müddet terk eyledi ise. Ve tamsî ihtinâk ve ihtibâsa ba'dı kerre dūrür-ı leben tâbi' olur ve beden eşkal ve havâss ad'af ve iki gözlerin evcâ'ı ve raqabe veca'ı ve hummayât ve sâir ihtibâs-ı tamsâ tâbi' olan a'râd-ı zâhire olur ve ma'a-zâlik dem ile mevcûd olan ahlâtın hangisi gâlib ise onun sultânı ve galebesi zâhir olur.

Ve onlar beyninden şerrlisi sevdâvî olan demin ihtibâsı olur, zîrâ dem-i sevdâvî ihtibâsına dimâğ müşârik olup onda vesvâs 'arıd olur ve kezâlik o ihtibâsa kalb müşârik olup gâşy-i kavî 'arıd olur. Ve dimâğ ve kâlbın

ma'an müşârekeler ve şirket-i hicâbla ta'at'ul-i nefis 'arîd olur. Ve hılt-ı gâlib balgâm olup dem-i balgâmî ihtibâsında beden eşkal [444a] ve a'râd esken olur. Dem-i şafrâvî ihtibâsının a'râdı eḥadd velâkin eslem olur.

Ammâ menevî ihtibâs bi'n-nefs maḍarrata mübâderet ve müsâra'at eder ve onun emr ve ḥaṭbı ṭamsı ihtibâs emr ve ḥaṭbından a'zam ve aḥvef olur, ammâ a'râd-ı sāire menevî ihtibâsta zâhir olmaz. *Ve ba'dı nüshada* اما سائر الاعضاء فلا يظهر فيه *bedeline* الاعراض فلا يظهر فيه *vâḳf olmuştur.* *Ve bu nüsha-i şâniye bi-ḥasebi'l-ibâret hilâf-ı zâhir ise lâkin me'âlde nüsha-i ulâ ile mütteḥide olurlar, zîrâ ḥâşıl-ı ma'nâ* سائر الأعضاء في سائر الأجزاء *demek olup nefy-i müşârekeler murâd olunur.*

Ve çok kerre vâḳı' olur ki menevî ihtinâḳ şâhibesinin müteşennic olan raḥimine kâbile mess etmekle ondan 'alîle daḡdaḡa ve şehvet 'arîd olup menî-i gâlîz inzâl etmekle 'alîle istirâḫat eder, Ve ba'dı kerre dahi o menî-i gâlîzi 'alîle bi-nefsihâ ḳazf edip istirâḫat eder.

Ammâ ihtinâḳ ile şarḥ her ne ḳadar aḥkâm-ı keşîrede müşterekler ve müteşâbihler ve def'aten ḥudûsta mütesâvî ise beyneḥümâda fark vücûh ile olur:

Ve vech-i evvel maḥaṭṭ-i kelâm olmakla onu 'ibâretiyle zikr edip şerḥ eyleyelim, o 'ibâre budur: وقد يفرق بينه وبين الصرع احتباس ما يصعد من الرحم والعانة *Muşannif raḥimehullâhu tâ'âlâ ḥâdretlerine iḳtidâ edip kelâmından intihâl eden sāir muşânnifin bu vechi furûḳta irâd eylemeyip belki 'alâmât-ı ihtinâḳta irâd eylediler⁴¹² hattâ Semerḳandî Esbâb ve 'Alâmât'ında 'alâmet-i ihtinâḳ beyânında dedi ki* ويحس العليله بشيء بعله يرتفع من العانة الى ان يبلغ الفؤاد *Ve o fâḫıl bu 'alâmeti furûḳtan kılmadı ve raḥimi dahi zikr eylemeyip 'âneye zikri ḳaşr eyledi. Kezâlik Ḳazvîni dahi bu minvâl üzere zikr eyledi velâkin* الفؤاد الى الفؤاد *ḳaydını ṭayy eyledi. Ve kezâlik Hâcî Paşa dahi* الفؤاد الى الفؤاد *ṭayy eyleyip 'âne ile ma'an raḥimi zikr eyledi ve o efâḫıl* ويحس 'ibâretinde *mütteḫik oldular. Ve bu ittifâktan zâhir oldu ki ḫâlen Ḳânûn nüshalarında mevcûd olan* ما يصعد ما يصعد *taḥrîf olunmuştur, nüsha-i şâhiḫa* ما احساس ما يصعد *dür. Ve kezâlik muşannif bu 'alâmeti furûḳtan diye zikr eylediği hilâf-ı zâhirdir, bu 'alâmet 'alâmet-i şâmîle olmamakla onun intifâsından ihtinâḳın intifâsı ve şarḥın şübûtu lâzım gelmez velâkin muşannifin ḳaşdı budur ki:*

412 Ya'nî cem'an o efâḫıl fark olmak üzere furûḳ-ı âtiyeyi zikr eylediler ve bu fark-ı evveli o furûḳ beyninden ayırıp 'alâmât beyânında irâd eylediler, furûḳa bu kitâbda şâni olan fark ile şürû' eylediler.

Rahim ve ʿaneden bir nesne şüʿûdu ih̄sās olunsa onunla ihtināk maʿlûm olur ve ona o ʿilletin şarʿ olmadığı lâzım gelip bu şürete mahşûş bir fark bulunur.

Ve beynehümâda olan furûktan furûk-ı bâkıye budur ki ihtinākta ʿaql cidden ve dâimen mefkûd olmaz belki o hâlde mefkûd olur ki onda aʿrâd cidden şedîde ola hattâ muhtenika ifâkat bulup kıyâm eylese hâl-i ihtinâkımda vuķûʿu olan nesnelere ekserini haber verir meger ki şân-ı ihtināk cidden ʿazîm ve mütefākım ola.

Ve üçüncü fark budur ki muhtenikanın ağza köpürmez ve feminden zebed seyelân eylemez ve femi tezebbüd ederse dahi dimāğı olan şarʿ-ı şaʿb tezebbüdü mıkdarına onun tezebbüdü bâliğ olmaz ve ihtinākta zebed seyelân ederse mekânından serriʿan ifâkat bulup aʿrâd-ı ihtināk seyelân-ı zebed ile sâkine olur ve ona tedbire hacet kalmaz. Ve beynehümâda olan furûka kemâl-i iṭtilâʿ kâsd edenlere lâzım olur ki şarʿ bâbında irâd olunan furûka nazar eyleyeler.

Ammâ ihtinâkla sekte beyninde olan fark zâhir olur, zîrâ ihtinākta ekser-i hâlde hiss butlân-ı tāmmla bâtil olmaz ve ihtinākta gaṭiṭ yaʿnî naḥîr ve ḥarḥara dahi olmaz.

Ammâ ihtināk ile lîsârgûş beyninde fark budur ki ihtinākta ḥummâ olmaz ve nabđ-ı mümteli vü mevcûd olmaz ve ihtinâkın vecaʿının ibtidâsı baştan olur ve levnin tağayyürü muhtelif olur, ammâ lîsârgûştan ḥadış olan tağayyür levn-i şâbit olur, o tağayyürde ihtilâf olmaz.

el-Muʿâlecât: İhtibâs-ı ṭamş sebebiyle olan ihtināk muʿâlecesinde eger onun mâddesi ifrâṭ üzere ebyad değil ise ve sebab-i ihtibâs lüzücutli ruṭûbâtının keşreti değil ise faşd ile tedbîr olunmak vâcib olur ve onun bâsilîki ve şâfini faşd olunur ve her hâlde onda müdirrât-ı ḥayḍ istiʿmâl olunur ḥuşûşan fem-i rahime dağdağa veren ḥamülât-ı ḥâdde istiʿmâl olunur, kirm-dâne ve fülful mişliler ihtimâl olunur, ammâ ferfiyûn bu bâbda cidden kavî olup vaḳt-i ihtimâlde ṭamş inzâl eder.

Ve fem-i ferce dağdağa ve kezâlik nevâḥî-i ferce dağdağa vermek ona nâfiʿdir gerek ise o ihtibâs olunan mevâdd ṭamş veyâḥûd menî olsun, zîrâ o dağdağa rahîmi esfele imâle eder ve rahîmi tesviye dahi edip dūrûra müheyâ ve müstaʿidd eder. Ve cemîʿan gavâlînin nefʿi bu bâbda ʿacîbe olur.

Ve müdirrâttan ittiḥâz olunan âbenât dahi nâfi'adır ḥuşuşan kâşim ve ḥulbe ve bezr-i kettân ve merzencüş ve kıysüm bu mecmû' ile mütteḥâz âbenât ziyâde nâfi' olur. Ve ḥam'et miyâhi dahi muḥtenikatu'r-raḥim olanlara nâfi' olur.

Ve vâcib olur ki onların faşdı raḥimin mâile olduğu cânibin ve nevâhînin bâsilîkından ola. Ve eger raḥimin bir cânibe meyli olmayıp belki cihet-i fevke teḫalluṣ eyledi ise o zamân fâşid muḥayyir olur, hangi bâsilîkten faşd ederse muvâfiḳ olur ve dilerse ikisini dahi faşd eder. Ve eger muḥtenikada ruṭûbât-ı keşire iḥsâs olunur ise onu müstefriḡ olan eyâric-i Rûfus ve Teyâzerîtus mişlli edviye ile o ruṭûbet-i keşire istifrâḡ olunur. Ve kaçan sen vech-i meşrûḥ üzere faşd edip demi istifrâḡ eylesen ba'de'l-yevmi's-sâbi' ba'dı kerre eyâric-i ḥanzal ve eyâric-i feyḳarâ ile ishâle muḥtâc olursun ve ba'dı kerre dahi o müshili tekrâren isti'mâl etmeḡe muḥtâc olursun. Ve ba'dı kerre ḥabb-ı seyṭarec ve ḥabb-ı müntin isti'mâline muḥtâc olursun. Ve ba'deḥü selâseti-eyyâmin şulb ve merâḳḳ üzere ḥacâmet olunur ve târeten iki faḫız ve iki ṭirbiyye üzere dahi ḥacâmet olunur ve tedbîr telâff olunur ve esâfilî delk ile ve kimâdât ve meruḫât ile teşhîn olunur. Ve bunlardan sonra cünd-i bîdester veyâḫûd mürr mâ ile veyâḫûd mâ-ı 'âsel ile saḳy olunur ve serverînâ ve daḫmersâ ve felâfilî ve kemmûnî ve kâskîneç mâ-ı enisûn veyâḫûd lûbiyâ-i aḫmer mâıyla saḳy olunur ve ḳaranfûl dahi nâfi' olur.

Ve o 'illet şâḫibesine meşrûbât-ı ceyyideden olur 'afşa-i vâḫide miḳdârî kemmûn aḫz olunup mâ-ı sezâbla veyâḫûd içinde penc-engüşt taḫḫ olunan su ile saḳy olunmak ve aḡârîkûn cidden ceyyid olur eger bu 'ilette şarâbla saḳy olunursa. Ve ba'dı kerre cünd-i bîdester saḳyı 'ale't-tamâm 'âfiyete mü'eddî olur. Ve kezâlik azfâr-ı ṭib ve kezâlik 'unşulün kendiyi veyâḫûd ḫallini tecerru' veyâḫûd ḫall-i 'unşulden mütteḥâz sikencebîn-i ḫâmiḍ tamâm-ı 'âfiyete mü'eddî olur. Ve mâ-ı şevâşir⁴¹³ saḳy olursa onda bür' olur. Ve kezâlik iki dirhem miḳdârî dâzî nebîz-i ḳavî ile saḳy olunur. Ve dühn-i ḫırva' şürbü cidden nâfi' olur. Ve kezâlik varaḳ-ı penc-engüşt 'uşâresi şarâbla ve dühn ile saḳy olunur. Ve kezâlik cāvşîr bir dirhem, cünd-i bîdester iki dâniḳ bu mezkûrlar aḫz olunup şarâbla saḳy olursa cidden nâfi' olur idrânî ḫasebiyle.

413 “Şevâşir” bir nev' ṭayyibü'r-râyiḫa nebtir diye Kâmil-i Alâi'de muşarraḫtır.

Dımādāt ve kimādāt-ı nāfi'adandır demi ve mirārı tel'îf eden edviye-nin küllîsi. Ve onlara hamûlât-ı ceyyideden olur dühn-i gâr ile veyâ dühn-i süsen ile bunduğa miqdârı sencerinâ ihtimâli veyâhûd dâziden mütteħaz şiyâfa şarâbla ihtimâl olunmak. Ve kezâlik mey'a-i sâile üç ûkıyye, fûlfül, kündür her birinden birer ûkıyye, şaħm-ı battı dört ûkıyye, bezr-i encüre dört mişkâl bu mezkûrlardan fetîle ittiħâz olunup [444b] ihtimâl olunur. Ve kezâlik hıķun ve şiyâfât-ı mütteħazenin müsahħhine ve müdirre ve aħlât-ı ğalîzayı müşhile ve riyâhı muħallile olanları isti'mâl olunur.

Ve eger sebeb-i ihtinâķ ihtibâs-ı menî ise vâcib olur ki onu tezvîce ilcâ ve ifzâ' oluna. Ve vaķt-i tezvîce varınca ķadar vâcib olur ki riyâğet ettirile ve müceffifât-ı menî olan sezâb ve futenec ve bezr-i fakd ve cüvârişen-i kemmûnî gibi edviyeyi tabîh-i uşûl mişli ile şûrb eyleyeler. Ve vâcib olur ki ķâbile yedini o 'alîlenin fercine idhâl eyleyip dühn-i süsen veyâhûd dühn-i nârdîn veyâhûd dühn-i gâr ile fercini temrîh eyleye ve ferc ve raħim bâblarını dağdağa keşîre-i leyyîne ile dağdağa eyleye ve bu vech üzere dağdağada ona hâşıl olan lezzete veca' dahi muşahib olup onun hâli hâl-i mücâma'at gibi olur ve ba'dı kerre o dağdağa ile menî-i bârid inzâl edip selâmete erişir. Ve ķâbilenin menfa'atte bu fi'li gibi fi'li olur eşyâ-ı lâzi'a vü müdağdığa olan sencerniyâ mişli devâı dühn-i gâr ile ihtimâl eylese. Ve zencebil ve fûlfül ve kirm-dânenin bu nev' fi'li 'acib olur. Ve bu hâl mişlide faşd isti'mâlinde hazer lâzımdır belki ihtinâķın bu kısmında ğarârete münebbih olan edviyeler ile ve tedbîrler ile tedbîr olunur ve senin ona 'ilâc-ı ğaşy ile mu'âlece eylemen lâzım olur. Ve o ihtinâķa ve redî 'avârıdı-na ma'cûnu'n-necâh demekle ma'rûf olan olan devânın menfa'ati 'acibe ve şedide olur. Ve kezâlik sencerniyâ ve meşrûdîtüs ve devâu'l-misk ve tir-yâķ dahi nâfi' olur. Ve devâu'l-misk ve meşrûdîtüs devâsının menîyi taħrî-kinden ğavf eder isen ondan için o devâları terk eyleme, zirâ onlar ķalbi taķviye ederler ve o taķviye ile tabî'at ğareket-i menî mağarratına muķâve-met edip ona ğâlîbe ve mağarratı dâfi'a olur ve kezâlik kâskînec ve ķaran-fülî ikisinin dahi bu kısmda fi'leri 'acibedir.

İhtinâķın Heyecâmı ve İştîdâdı Katında Olan Tedbîrlerdir: Kaçan o 'illet heyecân heyecân eylese onun şâhibesi re'sine 'ıtrıyyeti olup cidden muķavvî ve müsahħhin olan dühn-i nârdîn ve dühn-i bân mişli dühnler şabb olunur

ve zikri mürûr eden dağdağaya ve huşuşan lâzî'a olan hukākāte mübāderet olunur ve müdirre olan şiyāfāt ve rahimi esfele cāzibe olan hamūlāt isti'māl olunur ve o fı'li olan şiyāf ve hamūlāt ve gāvālī mişlliler ve dühn-i bān ve dühn-i yāsemīn mişlli edhān-ı 'aṭire ve kezālik dühn-i ukhuvān ve dühn-i sāzec ve sāir rahimin muḥabbet ve meyli olan edhān-ı 'aṭire vü ḥādde mişllilerdir ve onlarda zikr olunan menfa'atten mā-'adā telṭif ve idrār vardır. Ve kezālik heyecān-ı ihtinākı olanlara tahtından misk ve 'ūd tebhīr olunur ve hicāre-i muḥmāt üzere menḍuc olan meysevsen duḥānı dahi tebhīr olunur ve ḥalūḳ ve ḡālīye ile tılā olunur ve nefesi ve iki munḥurları imsāk olunur ve ḥalḳına rīşe idḥālīye kayı taḥrīk olunur, zīrā kayı ile onlara ḥiffet gelir. Ve onlar ta'ṭis olup rāyiḥa-i müntine onlara teşmīm olunur. Ve rahimi ve demi esāfile cezb için onların esāfiline meḥācim ilzām olunur huşuşan iki uylukları ve iki ḥālibleleri üzerine meḥācim vad'ının menfa'atı ziyāde olur. Ve eger rahimin bir cānibe meyli var ise o cānib-i meyl hizāsına dahi vad'-ı meḥācim nāfi' olur demi ve rahimi esfele cezb etmekle. Ve iki ayakları bi-kuvvetin delk olunur ve onların verikleri ve cānileri ve ikişer uylukları ve faḥizleri ve sāklarına mülāzemet olup fevkten esfele varınca kadar şedd olunur. Ve dühn-i rāzıḳī ve edviye-i ḥādde-i muḥammire ki onun aḥlātında ferfiyün mişlliler ola, onlar ile temrīḥ olunur ve maḳ'adesine muḥallilāt tahmī olunur ve kezālik o muḥallilāt ile maḳ'ade ṭatliye olunur. Ve ona şayḥa ettirilir ve hezz ve taḥrīk dahi olunur. Ve bu tedbīrler cemī'an işlense velākin nefesi ric'at eylemese vācib olur ki onun başına muḡlā ve ḥārr olan dühn şabb oluna veyāḥūd yāfūḥūna keyy oluna ve onlara zikr olunan şabb-ı dühn ve keyy olunmaktan lāzım olur. Ve ba'dı kerre onlar faşd olunmakla ifākat gelir. Ve onlara şarāb sakıyından ḥazer eylemek gerektir, onlara şürb-i mā evfaḳ olur. Ve kezālik onlara laḥmı ve menīyi ziyāde eden luḥmān-ı ḡālīza iṭ'āmından dahi ḥazer oluna.

Onuncu Faşl Raḥimde Bevāsīr ve Tūşe ve Büşür ve Mesāmīr Zuhūru Beyānındadır

Ve ba'dı kerre raḥimde bevāsīr ḥādiş olup o bevāsīr zekerde denildiği üzere tūş gibi olur. Ve kezālik o raḥimde büşür-i muḥtelife ḥādiş olup onların ba'dısına ḥāşā tesmiye olunur o beşreler ḥāşā denmekle ma'rūf olan nebātın rū'usu gibi olmakla. Ve ba'dı kerre o büşür beydā olur. Ve

baçdı kerre dahi raħimde zāhir olan bevāsîr ‘aķıb-i Őikākta ve evrām-ı Şulbe ‘aķıbında Şe‘ālîl-i mismāriyye gibi olur. Ve bevāsîr-i raħimin bür’e Őālîh olanları ancak ħāric- raħimde zāhir olanlardır ve ‘umķ-ı raħimde olanların ķābil-i Őalāh olanları ğāyet nādir olur.

Ve bağdı kerre ŐamŐı muħtebes olup zāhir-i raħimden ve maķ‘adesinde bevāsîr zuhūr edenler o bāsürdan intifā‘ ederler, zîrā recā olunur ki o bāsürler münfetiħa ve müstenķiyye olup ihtibās-ı ŐamŐın İcāb eylediği em-rāđ-ı Őa‘beden emān ola. Ve o bevāsîr her ne ķadar ‘umķta ise onu istilāh ya‘nî tebaŐŐur ve rü‘yet mümkün olur Őikāk bābında zıkr olduğu üzere fercin muħāzîsine āyîne vađ‘ etmekle. Ve kaçan o bāsüru istilāh ve āyîne ile rü‘yet eylesen eger zamān-ı nazār veca‘ ve ihtibās-ı dem vaķtı ise o bāsür ħamrā-i müteŐallibe rü‘yet olunur; eger istilāh-ı mezkür zamān-ı sükūnda oldu ise o bāsür dāmire rü‘yet olunur, zîrā veca‘ın vaķtı mevāddın seyelānı vaķtidir ki ondan evvel vaķtte dürdî gibi bir Őey‘i esved seyelān eylemiŐtir.

el-‘İlāc: O bāsür telyîn olunup isāleyye müheyyā ve müsta‘idd kılınp vaķt-i telezzüz ü intifāħında onda veca‘-ı Şedîd olur ve telyîn veca‘ı tesķin eder. Ve eger telyîn nāfi‘ olmazsa veyāħüd bevāsîr ‘arîda ve vāsî‘a olmakla telyîni ķābil olmazsa isti‘māl-i ħadîdden lâbüdd olur, onda ħadîdi isti‘māl bevāsîr-i maķ‘adede ķālîb ile ħadîd isti‘mālî gibi olur.

Eger bāsür ħāric-i raħimde ise bāsür-ķaĥ olundukta mevđî‘-i ķaĥa zāc ve Őebb ve ķuŐār-ı kündür ve onlar miŐlli edviye vađ‘ olunur. Ve kaçan ķaĥ murād eylesen mer‘eyi bir beyt-i bāride idhāl ve o beytte bāsür-ı raħimi ķaĥ edersin ve bu resm üzere kırsın ki onun iki ayaklarını ħāyiĥ üzere ref‘ edip iki sāt maķdārı merfū‘atı‘r-ricleyın terk ve ‘ānesi ve Őulbü ve ‘icānı üzerlerine ķābîda ve Őelcle müberrede olan miyāhla meblüle ħırķa vađ‘ edersin. Ve eger dem inkıĥā‘a muķārebe eylemezse onun ‘ānesi ve Őulbü ve onların nevāhîleri üzere meħācim-i lâzıme vađ‘ edersin ve Őabîħ-i ķavābîda mağmüse olan Őufeyi ona taħmil edersin, o ķavābîdın içinde aķāķıyā ve heyūķaŐîdās ve ħuđāđ miŐlli nesnelere ola ve o mer‘eyi miyāh-ı ķābîda içinde iclās edersin.

Ve eger bevāsîr ‘arîda ve vāsî‘a ise onun ķaĥına ta‘arruğ olunmaz velākin demi ħābis ve tecfîfî ķavî olan müceffifāt onun üzerine vaç‘ olunur, meŐelā enberbāris veyāħüd ħummāđ ‘uŐāreleriyle meblüle olan ħırķa o bāsür-ı ‘arüğ ü vāsî‘ın üzerine vaç‘ olunur ve ħuđāđ ve aķāķıyā mişlliler

dahi zerûr kılınır ve onun etrâfı bi-şiddetin rabt olunur ve mer'eye hey'et-i mezkûreyi hâfıza olan nuşbe üzere nevm ile emr olunur mâ-tete Hammel sukût eylemesin için ve ona nezf tedbîri ile tedbîr olunur.

Ve kaçan ifrâ-ı seyelân zâil olup onun seyelânı mer-tebe-i [445a] itidâle tenezzül eylese ve ifrâ-ı seyelânı senin men'cin hasebiyle sukût-ı kuvvet âfeti dahi zâile olsa ve bir dahi ifrâ hâleti ona ric'at eylemese sana gerek olur ki o miqdâr seyelânın inkıtâ'ına râdî olasın ya'nî külliyyen demi kaç'a taşaddî eylemesin.

Ve bäsür- 'arîd ü vâsî'i müleyyinâtın olur haţmî ve bâbü nec ve bezr-i kettân ve hulbe ve iklîlü'l-melik ve onların emşâli tâbîhinde mer'eyi iclâs eyleyip üzerine edhândan dühn-i zeyt ve dühn-i süsen ve dühn-i iklîl-i melik istîmâl eylemek.

Ve mesânîrin 'ilâcında o mesâmîr şâhibesi hulbe ve müleyyinât-ı sâirenin ma'â'd-dühn tâbîhinde iclâs olunur ve zûfâ ve naţrûn ve rîtiyâ nec bu edviyeden mütteħaz olan ferâzic ihtimâlî dahi onlara nâfi' olur.

On Birinci Faşl Laħm-ı Zâid ve Tûl-i Bażr ve Kağıb Gibi Bir Şey'in Zuhuru ve Ķarakûs Tesmiye Olunan Şey'in Beyânındadır

Rahimin femi katında bağdı kerre laħm-ı zâid nâbit olur ve bağdı kerre dahi mer'e üzere kağıb gibi bir şey zâhir olur ki 'inde'l-cimâ' hâil olur ve bağdı kerre o şey-i zâhir bażr⁴¹⁴-ı 'azîm olur.

Ammâ Ķarakûs⁴¹⁵ fem-i rahimde nâbit laħmdir, baçdı kerre uzun ve baçdı kerre kısa olur; şayfta tavîl, şitâda kaşîr olur. Ve o Ķarakûs tesmiye olunan laħm-ı mezkûrun vukû'una ve vücûduna Ercîhânis ve Câlînûs gibi etıbbâdan bir tâife şehâdet eyledi, ammâ Esâdiklus et-Tabîb onu inkâr eyledi. *Tab' ile olan nüshâda "Enbediklus" vâkf olmuştur, ammâ noĶtalar sâķıta olup "Enbiyâdiklus" olmak nüshâ-i ulâ da ihtimâldir.*

414 "Bażr" bânın fethi ve zânın sükûnu ile fercin iki cânibinin arasında olan laħm-ı zâiddir ki sünnetten bâķî kalmış ola.

415 "Ķarakûs" halezûn vezninde bir nev' Ķar'dır ki şulb ve emles ve ecved olur ve baçdı kerre ondan bir nev' mâ hurûc eder ki tuturuk ve kıç'a-i nâr gibi habîs olur ve o arđ mürtefî'a vü muţma'inne olur. Ammâ "ķırķıs" iki Ķâfın kesri ile circis ma'nâsınadır ya'nî küçük sineĶe derler. Ve "Ķarakûs" lafzı ile kelb da'vet olunur ve "Ķarakûs" lafzı ile cedy işlâ olunur. Ammâ muşannifin zikr eylediĶi ma'nâ Ķâlib-i ihtimâl üzere istîfâre tarîķi ile olur veyâhüd lûgat-i Yûnânî olur.

el-Mu'âlecât: Kaçıb ve bazıı ʿazîmin mu'âlecesi ancak kaç ile. Ve kaçın tarîkı budur ki mer'e ʿalâ-kafâihâ ilkâ ve batnı imsâk olunur nezf vukû'undan hâzer için ve ba'dehu o bazıı ʿumkundan ve aşlından kaç olunur. Ammâ lahm-ı âher lahmı ekkâle olan edviye ile mu'âlece olunmak mümkündür ve o edviyeyi o bâbda sen bilirsin. Ve bu lahma mu'âlecede ba'dı kerre sen kaç'a muhtâc olursun ve o lahm bevâsîr mecrâsına cârî olup bevâsîr kaçı gibi kaç olunur.

Ammâ kârakus bir hayt ile şedîden rabt olunup iki gün veyâhüd üç gün merbûtan terk olunup ba'dehu kaç olunur. Ve ba'dı kerre işâret olunur ki ta'effün edince kadar kârakus merbûtan terk olunup ba'de't-ta'effün kaç oluna seyelân-ı dem kalîl olsun için.

On İkinci Faşl Raħimde Hâsıl Olan Su Beyânındadır

Ba'dı kerre erhâm-ı nisâda mâ müctemi' ve muhtekın olur.

el-ʿAlâmât: O mâ-ı muhtekın-i raħimin ʿalâmeti ihtibâs-ı şamsın tekad-dümü ve kârkara-i batnın keşreti husûsan keşretin hareket ve meşyi katında tezâyüdü ve esfel-i batna verem-i riħv urüdü ve ba'dı kerre o mer'enen müsteskıye gibi olduğu olur ve ondan ruħbet-i mâiyye keşret üzere seyelân eder hattâ zann olunur ki o mer'ede hâbel vardır ve ba'dı kerre onun ferici def'aten mâ-ı keşîr idrâr eder.

el-Mu'âlecât: Onun ʿilâcında eger ihtiyâc var ise faşd olunup riyâdet ettirilir ve mâiyyeti idrârı kavî olan eşyâ-ı müdirrede iç'âd olunur ve dımâdât-ı istiskâda isti'mâl olunan eşyâda dahi iç'âd olunur o mâdde-i mâiyyet nuçc bulunca kadar ve ba'de'n-nuçc ona bi'l-kuvve şamsı müdirre olan eşyâ takrîb olunur ve müdirrât-ı bevl dahi saķy olunur, müsteskılerde isti'mâl olunan hukun ve müdirrât ve müdirrât-ı şams olan şiyâfatla ihtikân olunur ve ħarbaķ-ı ebyad ihtimâli onlara nâfi' olup mâ-ı keşîr iħrâc eder.

On Üçüncü Faşl Raħimde Mütevellid Olan Nefħa ve Raħimin Ta'effünü Beyânındadır

Ve ba'dı kerre raħimde hâdişe olan nefħa ve riħin sebab-i evveli ħarbe ve saķta ve o mişlli nesnelere onların mizâc-ı raħimi id'âfları ħasebiyle. Ve ba'dı kerre dahi ʿusr-i vilâdet veyâhüd fem-i raħimin inķılâbı veyâhüd

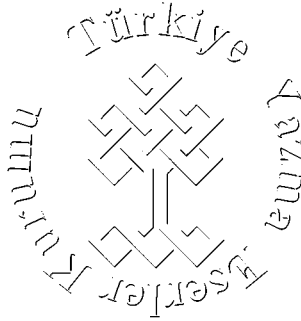
fem-i rahimi sâdd olan berdin galebesi ve şiddeti olup o sebebden rahimin fedâsında veyâhüd hâle-i elyâfında veyâhüd zevâyâsmda muhtebese olan riyâhın ihtibâsı nefha-i rahime sebep olur. O nefhanın aş'abı hâle-i elyâfta olan riyâh-ı nefhasıdır ve ba'dehu aş'ab zevâyâ riyâhı ve ba'dehu tecvîf ve fedâ-ı rahim riyâhı ve nefhalarıdır.

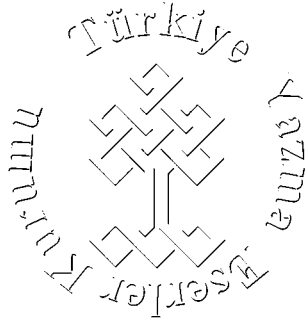
el-¹Alâmât: Rahimde ve elyâfta rîhin ihtibâsı müştette olur hattâ o rîhin veca²-ı temdîdi onun 'ânesine bâliğ olup ürbiyyeteyn üzere münbasıt ve iki fahîze ve hicâba ve mi³deye irtikâ eder ve o nefha için tabl şavtı gibi ve istiskâ-i tablı savtı gibi şavt olur. Ve ba'dı kerre dahi o riyâh intikâl eder ve o mer'eğe mağş ve dârebân ve naşs 'arîd olur. Ve onları eşyâ-ı kavîyye-i hâdde ile kimâd teskîn eder velâkin berdin 'avdi ile o a'frâd 'avdet eder ve ona gamz olunsa ondan karâkır munfasıla olup o eclden 'ânede nütû⁴ ve irtifâ⁵ hâdiş olur. Ve ba'dı kerre rahimde o rîh müddete'l-ömr bâkî kalır, mevte varınca kadar ondan zâil olmaz. Ve bir kavım zu⁶m ederler ki rahim menîyi müştetil olsa o rîh tahallül eder ve o rahim kendide rîh olmamış gibi olur.

el-Mur'âlecât: Eyâric⁷-i lügâziyâ ve sencerînâ bi-mâi'l-uşûl ve'l-büzûr şürb olunmak ona nâfi⁸ olur eger o riyâhı fâ'il⁹ olan mâdde bedenden ve rahimden eyâric-i feykarâ mijlli ile istifragdan sonra isti¹⁰mâl olunur ise. Ve eger riyâh-ı mezkûre müzmine¹¹ ise onun mâddesini eyâric-i Erkâgânîs ile istifrag ziyâde evfağ olur ve kelkelânic dühnü o riyâha cidden nâfi¹² olur. Ve ba'dı kerre muql ve 'üd-ı belesân ve habb-ı belesân bu edviyelerden şiyâfât ittihâz olunup ihtimâl olunur. Ve kezâlik dühn-i sezâb ve dühn-i nârdîn ile dahi ihtimâl olunur. Ve ba'dı kerre dühn-i sezâb ve dühn-i şibt ile tençil olunur. Ve ba'dı kerre dahi sezâb ve bezr-i fencengüş ve kemmûn ve kañuriyûn ve birincâsef ve merzencûş ve enîsûn ve fütenec ve selîhâ ve nânihâh ve sâir büzürdan dîmâd ittihâz olunup rahim üzere vađ¹³ olunur. Ve ba'dı kerre dîmâd-ı mezkûrun edviye-i mezkûrelerini tabh edip miyâhında [o riyâhı] olan mer'e iclâs olunur. Ve ba'dı kerre dahi edviye hârre ile tebhiir olunur. Ve ba'dı kerre dahi rahim ve 'âne üzere nâr ile olan mehâcim vađ¹⁴ olunur.

On Dördüncü Faşl Raḥimin Riyâhı Beyânındadır

O riyâhın şâhibesi zann eder ki raḥiminde bir şey²-i mütedellî vü mu⁶al-
laḳ vardır ve bu ihsâs cemî⁶-i evkâta ve huşuşan şitâda olur ve onun elemi
teferruk edip ve fırçaları bir mevdi⁶den âhere intikâl eder. Ve onun ‘ilâci
için küllü yevmin dahmersâdan bir buçuk dirhem aḫz olunup on dirhem
o miḡlâb ile şürb olunur ki onda bir dirhem kemmûn ve bir dâniḳ maştakî
taḅḅ olmuş ola ve onun ğidâsı râziyâ nec ile mâ-ı ḥımmaş kılınır ve o ğidâ
cidden nâfi⁶ olur. Rabbu'l-‘âlemîne ḥamd olsun ki kitâb-ı şâlişin yirmi bi-
rinci fenninin itmâmını müyesser eyledi. el-Ḥamdü lillâhi ‘ale'l-itmâmi
ve’ş-şalâtu ve’s-selâmu ‘alâ-seyyidina’l-enâmi mâ-dâme’l-ibtidâu ve’l-iḡ-
titâmu. [445b]

**YİRMİ İKİNCİ FENN KĀNŪN'DAN ÜÇÜNCÜ
KİTĀB FŪNŪNUNUN ĀHİR FENNİ OLUP AĀDĀ-İ
TARAFİYYENİN AĀRĀD-I ZĀHİRELERİ VE
MUĀLEĀCĀTİ BEYĀNINDADIR O DAHİ İKİ
MAĀĀLEYİ MÜŞTEMİLDİR.**

**MaĀĀle-i Ūlā AĀdā-i Tarāfiyyeye Ārıda Olan Āfāt-ı Miġdār
ve Āfāt-ı Vađf Beyānındadır O Dahi FuşŪlŪ Müştemiledir**

Evvelki Faşl Şerbin ve İki Şifākın Heyetleri Beyānındadır

Ve ma'lŪm ola ki bađn ūzere cild-i bađndan sonra iki ġiřā vardır: O iki ġiřānın birine řākī derler, o ġiřā-i řākī em'āyī hāvī olur ve keřāfeti ġasebiyle ve dŪsŪmeti ile em'āyī teřhīn eder ve āđali dahi hāvī olur. Ve ikinci ġiřā bāđn olur⁴¹⁶ ona bārīđŪn iđlāk olunur ve mŪdever dahi tesmiye olunur onun iġin ki o ġiřā-i bāđnī ġāşīye ve sāire olan nesnelerden o ġiřā kŪre gibi bir nesne olur ki onun ūzerinde ġaml ve zevāid-i rıřv ve řakb olur ve o ġiřā fevķinden ġicāba mutāşıl ve ona min-Āllm menātı olur ya'ni đaġāmeti ġasebiyle mŪrtefi olup ġicāba mutāşıl olur. *Zāhir budur ki ġicāb-dan murādı řadri munşif olan ġicābın ve ġiřānın nihāyetidir ki řadr ile řalb arasında ġāil ve ġāciz olur ve řadri taņşif eylediđi maġalle ġicāb-ı munşif tesmiye olunduđu gibi řalb ile řadri faşl eden maġalline ġicāb-ı ġāciz tesmiye olunur.*⁴¹⁷ Pes o ikinci ġiřānın ġicāba mutāşıl olduđu maġall her ne ķadar đaġm ve řehin ise velākin bađnın cildi ve ġiřāşı taġtında olan mevāđi'ī raķīķ olur.

Ve o bārīđŪn ve mŪdever tesmiye olunan ġiřāya yemīnen ve yesāren iki āaded āđal lŪzŪm-ı ředīd ile mŪlāzeme eder ve o iki āđalin mŪlāzesinden sonra ona ve ġicāba ve eczāsına ittiřāl-i ittiġād ile laġmiyyet mutāşıl olur. Ve o ġiřā-i sānī mi'deye ve kevide mutāşıl olur velākin kevide cidden raķīķ iken mutāşıl olur ve mi'deye o ġiřānın cevheri mŪstāġkem ve mŪstāġşaf

416 Ya'ni řāfinin taġtında olur. Bundan zāhir olur ki "řāfi em'āyī hāvī olur" dediđinden murādı em'āyī mŪmās olur demek deđildir belki bu bābda meşel olan الدرّة في البيت ġābilindendir.

417 'Örf-i eđbbāda ġicāb bi'l-cŪmle ġiřāya ve řifāķa iđlāk olunur ve ekser-i isti'māli Āle'l-iđlāk tercŪmede zikr olunduđu ūzeredir.

olduktan sonra muttaşıl olur ve o ittişâl ittişâl-i münbasıt olur. Ve o ğışâ-i şânînin mi'çdeye şu'ûdunda ve mi'çdeden nâzilen in'çitâfında 'urûk-ı sâkine ve şiryân-ı keşire mürûr ve mecâzına temkîn vardır. Ve o 'urûk ve şiryân o mevdi'-i in'çitâfa ta'alluk edip sonra cânib-i tahtına münhadir olur ya'nî şânînin dâhiline nüfûz eder. Ve o 'urûk ve şiryân şerb olur ya'nî o 'urûk ve şiryân müntesice olup onun neshine şerb tesmiye olunur ve ekşer bârîtûn üzere bir şifâk cârî olur ki fi'l-hakîka o şifâk batn üzere olan 'adal-i müsta'ridin refikidir velâkin o şifâk bârîtûna muttaşıl ve 'aşabiyyete müşâbih olmakla zann olunur ki o şifâk bâre'ündan cüz'dür. Ve kaçan şifâktan bârîtûn ifrâd ve ifrâz olursa cidden rakîk olur ve fi'l-hakîka bârîtûn o şifâk olur. Ve onun eraqqı ve aħlaşı iki haşr katında olanlardır. Ve o eraqq olan mevdi' den adlâ'm ağşiyeye-i müstabtineleri nâbite olur. Ve o şifâkın menfa'ati budur ki o şifâk 'adal-i batn ile em'â arasını münateli'e eder ve mevdi'ci sedd edip fağlın mevâdi'-i hâliyyeye vuķû'unu ve inşibâbını men' eder ve onun men'ine diyâfrahâmâ cihet-i ħalften rânet eder ve o şifâk cihet-i ħalften em'âyı ve ferâĝ-ı fuğul için olan aħşâyı 'aşr-ı müsrif ile 'aşr edip onların ħâvî oldukları şüfl ve bevl ve cenîn o 'aşr ile mündefi' olurlar. Ve kezâlik o şifâk intifâh-ı şedîdi men' eder ve aħşâyı rabt-ı kavî ile rabt eder, o merbût aħşâ şulbde şey-i vâhid gibi olur. Ve onların küllîsi cihet-i ħalfte olan laħm-ı ğudedî üzere vâki' ve muttaşıl olup o laħm-ı ğudedî o mecmû' ve merbûta ve 'urûk-ı kibâr ve beyne'l-em'â muttaşıla olan cedâvile cem'an vitâ gibi olur ya'nî döşek gibi olur.

Ve bir kavim dediler ki ba'đı ğışâlar ecnâs-ı elyâftan müntesic olur, meşelâ lif-i tavîl ve lif-i 'arîd ve lif-i müverrebden cihât-ı ma'lûme üzere te'lif ve terkîb olunur; lif-i tavilde kuvve-i câzibe ve 'arîdde dâfi'a ve müverrebde mäsike olur, ammâ şifâhta bu mişlli ecnâs-ı elyâf olmak câiz deĝildir.

Muşannif der ki o kavmin bu kelâmı 'urûk ve meşâne ve raħimde ce-reyân eylemez, zîrâ onların her birisi birer 'udv-ı müfreddir, elyâftan mürekkebe deĝildir, onların ħakķında "ecnâs-ı elyâftan mürekkebe deĝildir, cins-i vâhiddin veyâhüd iki cinsten mürekkebdir" demek câiz olmaz belki o kelâm ba'đı ağşiyelerde olup kimi ecnâs-ı şelâşeden ve kimi iki veyâhüd bir cins elyâftan mensûc olur.

Ve bu iki hicâb ya'nî tākî ve bârîtûn cevfi-esfelin ahşâsını vikâye ederler ve kaçan ʿâneye müntehi olduklarında onlarda yemneten ve yesreten ikişer şukbe hâşıla olur ke-enne cuhr gibi ya'nî çukurlar gibi olup nüzül ederler ve iki beydalara kîse gibi olurlar.

Ve o iki hicâbın ya'nî tākî ve şifâk tesmiye olunan hicâbların şerb tahtında olur ve şerb birbirine muṭbak olan iki gışâdan mü'elleftir; ikisinin arasında şiryânât ve ʿurûk-ı sâkine vardır ve şiryânât-ı ʿurûktan ekşerdir.

Ve şerb şeklide kîs gibidir, mi'deye ve mäsârikâyâ ve kûlûna merbûttur. Ve şerbin menşeyi bârîtûnun iki mevdi'de olan faḍlası olur. O mevdi'in birisi mi'cinenin işnâ ʿaşere ittîşâli olduğu maḥalldir ki o maḥallden zikr olunan bârîtûn faḍlası nüzül eder.⁴¹⁸ Ve ikinci mevdi' ʿâne mevdi'idir ki ondan bârîtûn faḍlası şur'ud edip o nâzil ve şâ'id faḍldan mişlû'l-kîs şerb müntesic olur.

Ve eczâ-i bâtından hârice kıyasla cüz-i evvel cilde olur ve cilde tahtında gışâ-i evvel ya'nî tākî tesmiye olunan gışâ olur ve cilde ile tākînin mecmû'una merâkk tesmiye olunur ve onların tahtında ʿaḍal olur ve taht-ı ʿaḍalde şerb ve taht-ı şerbde em'â olur.

İkinci Faşl Fetk ve Fetke Müşâbih Âfetler Beyânındadır

Fetk bir âfettir ki gışâyâ gışânın ferdiyyetinin inhilâli hasebiyle ʿarîd olur ve o gışâyâ şakḫ ʿarîd olup bir garîb cism o şakḫa nüfûz eder gerekse ḳable-vukû'i'ş-şakḫ gışâda o cism maḥşûr olsun ve gerek ise maḥşûr olmasın veyâhüd fetk mecârî-i dayıkanm ittisâ'ı ile ʿarîd olur. Ve kaçan fetk bir hâl üzere olsa ki ona nüfûz eden cism-i garîb sâlik olsa huşyelere te'eddî eyleye, o fetke üdre ve ḳayle tesmiye olunur ve mâ-ʿadâlara ism-i ʿâm ile ya'nî fetk ismiyle tesmiye olunur.

Ve ekşeriyâ huşyenin üdresi ve devâlîsi ve şalâbeti ve kezâlik şafnın şalâbeti şerbîde ya'nî şerbi olan gışâda vâki' olur, zîrâ zikri mürûr eylediği üzere şifâқта olan iki şukbeye ba'ḍı kerre ittisâ'-ı mezkûr ʿarîd olur da'fları hasebleriyle veyâhüd o şukbelerin havâlîsi taḥarruk eder ve o havâlîde olan muḡarriye veyâhüd bâlle-i mürhiye olan ruṭbet hasebiyle.

418 Zikri mürûr eylediği üzere o faḍla bârîtûnun üzerinde bir gışâ-i rakîktir ki ondan şerb müntesic olur, pes şerb bârîtûnun tahtında olmakla fevkte olan gışânın mevdi'inde bârîtûna nüfûz edip tahtında şerb müntesic olur.

Ve şarha veyâhûd hareket veyâhûd sakta me'ûnetleri ile veyâhûd o taħarruķ hareket üzere olan men'iyi imsâk edip defkten men' etmekle veyâhûd hey'et-i cimâ'î 'aks edip mer'e recül üzere şu'ûd etmekle veyâhûd ħîn-i cimâ'da nefsi it'âb etmekle ħuşuşan imtilâ üzere cimâ'da it'âb etmekle [ve kezâlik 'ale't-toħme cimâ' etmekle] ve batında rîh ve berâzın ictimâ'iy-la ħâdiş olur ve o ittisâc ve ħarktan serb veyâhûd ħicâb veyâhûd cem'ân serb ve ħicâb ve mi'â nüzül eder ve ħuşuşan min beyni'l-em'âi a'ver nüzül eder, zîrâ a'ver sâirler gibi merbüta değıldir belki muħallâdır veyâhûd sebe-b-i taħarruķ u ittisâc o ruġubettir ki onu tabî'at [446a] o maħalle şabb eder veyâhûd o maħallde ruġubet-i mezkûre tevellüd edip ħarkı-ı ittisâca mü'ed-diye olur.

Ve onun tevellüdü bürüdetin demi mâiyyete işâlesi ile olur. Ve ba'dı kerre o ruġubet için bir ġışâ-i ħâşş olur.⁴¹⁹ Ve ba'dı kerre o ruġubet dem ve demeviyye ve dürdiyye olur eger sebep darbe ve sakta olur ise veyâhûd riyâh-ı nâfiħa olur. Ve ba'dı kerre onda ħadîd ile mu'âlece nâfi'a olur. Ve ba'dı kerre o mevdi'de laħm-ı nâfi' olur.

Ve ba'dı kerre dahi şafn ġalîz veyâhûd şulb olur verem ve semn ħase-biyle ve o sebebden üdreye şafn müşâbih olur ve ona üdretü'l-laħm tesmiye olunur. Ve ba'dı kere o verem ve semn ürbiiyyede olur. Ve ba'dı kerre o mevdi'in 'urûķu müntefiħa olup ona üdretü'd-devâlî tesmiye olunur. Ve ba'dı kerre şafn min-ġayri fetķin tavîl olur ve şedîden istirĥâ edip üdreye müşâbih olur.

Ve ba'dı kerre fetķ ħuşyelerin fevķinde olur, ürbiiyye katında ve ürbiiyye fevķinde olur ve sürrde ve fevķa's-sürrde ve iki ħâliblerde olur. Ve fevķa's-sürr vâķi' olan fetķ âĥerlere kıyâs ile nâdir olur, zîrâ sürrenin fevķi 'ađal ile meďüm olur ona ġışâ itimâd etmekle, ednâ sebebden ona fetķ 'arîd olmaz, ammâ sürr taħtında 'ağalin eġrâfi vâşil olur ve di'âme olmaġa eġrâfın şalâĥiyyeti olmaz. Ve ba'dı kerre sürrde nütü' 'arîd olup o nütü'-i sürrde dahi fetķ kabîlinden olur.

Ve min beyni'l-fütûķ fevķa's-sürrde olan fetķ rediiyyü'l-a'râd olur ne kadar o fetķ ħalîlüt-tezeyyüd ise ve ħâlet-i ülâda mûlim değıl ise. Ve o

419 "O ruġubet için bir ġışâ-i ħâşş olur" demek, o ruġubetten bir ġışâ-i zâid tekevün eder demektir.

fetkin rediyyü'l-a'râd olduğunun vechi budur ki o fetke mündefi' olan mi'â-i diğāk olur ve mi'â-i diğāk mütezâhime ve mütedâğita olmakla ve diğākın o hâline muşâhib olan fetk şüflü ibkâ etmekle ilâvus cinsinden olup kalâk ve kerbi olur. Velâkin taht-ı sürrede olan fetk ittisâ'ı eşedd-i kabûl ile kabûl eder ve izdiyâda zâhib olur ve evvel-i hüdûsunda mûlim olmaz.

Ve ma'fûm ola ki şerb ve mi'â kaylesi marağ-ı kavî vü 'asirdir ne kadar sağıre dahi olursa ve kayle-i mâ marağ-ı sehldir her ne kadar kebîr olur ise.

el-ʿAlâmât: Aşnâf-ı fütük beynlerinde müşterek olan 'alâmetler budur ki şifāk-ı dâhil ile merâkk arasında ziyâde-i zâhire ihsâs olunur ve haşr-ı nefes ve hareket katında o ziyâdenin zuhûru ezyed ve ekser olur.

Ve mecrânın ittisâ'ı hasebiyle olan fetkin 'alâmeti şafnda o ziyâde kalîlen kalîlen zâhir olur ve zuhûru bilâ hareketin 'anifetin ve bilâ şayhatin olur ve ona üdre-i huşye itlâk olunur. Ammâ fevka'ş-şafn olanlarda ittisâ'ı mecrâ hasebiyle fetk olmaz belki ancak inhırâk ile olur ve tecfîf ona nâfi' olmaz.

Ve fetk mi'āvî olup mi'ânın şakka nüfûzünün 'alâmeti istilkâ katında sür'at ile o nâfizin 'avd ve karâkırım ihtibâsı ve huşûşan 'inde'l-gamz ihtibâsı olur.

Ve şerbi-i şifākî olan fetkin 'alâmeti onun kalîlen kalîlen hüdûsu ve onun cihet-i 'umka meyli olup vaç'da istivâ üzere olduğu ve onda karâra ihsâs olunmadığı olur ve o fetk 'umka olup sağırû'l-hacm olur. Ve ba'dı kerre dahi bi-esrihi şerb-i şifākî hürûc edip o fetkin hacmi kebîr olur ve bür'ü 'usretli olur ve mi'â kaylesi gibi değildir velâkin onun messi kayle-i mi'â ve kayle-i mâ ve kayle-i rîh messi gibi değildir, onlara muhâlifdir, mi'āvî ve şerbi fetklerin kayle-i rîhten rücûu a'ser olur.

Ve kayle-i mâ mess ile ve şafnın temeddüdü ile ve berîk ve melâset ile ma'rûfe ve ma'fûme olur ve bu kayle-i mâye dahi rücû' ve duhûl eylemez.

Ve kayle-i rîhi ma'rûfedir, zîrâ intifâh-ı rîhî zâhirdir ve rîhi intifâh bilâ-müzâhâmetin keşîretin ve bilâ-veca'in 'avdet eder ve ba'dı kerre hâlen ya'nî fevren ve defâten ric'at ve 'avdet eder. Ve rîhî kaylede rîhin 'avdeti bi'l-cümle ahvâlde berâberdir, 'alîl müstalkî ve gayr-i müstelkî olduğu ile rîhin 'avdetin sür'at ve bu'tta tefâvüt eylemez, iki şürette 'avdet müteşâbihedir, zîrâ rîhte şikal yoktur ve zelûk dahi değildir. Ve bu vaşf üzere

olan maddenin ba'đı ahvâlde 'avdeti ahvâl-i säire 'avdetinden ser'ca olmaz, ammâ mi'avı kıyle bunun hilâfı üzere olup istilkâ ve ğayr-i istilkâ hâllerinde 'avdet sür'at ve bu' ile muhtelif olur ve 'inde'l-istilkâ mi'ânın 'avdeti yesiren eshel olur. Ve bundan ya'nî rih̄ten ba'đı kerre evcâc-ı şedide 'arığ olur şafnı temdîd edip ve huşyeleri dahi 'aşr eylediği ecluden.

Ve lahmîde kıyle nefsi-i şafnda olur, dâhilde olmaz ve onda şalâbet ve ğılaz ve ih̄tilâf-ı şekl olur. Ve ba'đı kerre verem ile tahaccür edip ona lüres tesmiye olunur.

Ammâ üdre-i devâlî 'urük-ı mümteli'eden ve iltivâ-i 'unķüdiden⁴²⁰ ünşeyânda istirhâ olduğundan ma'lûm olur ve onun ih̄dâr⁴²¹ ve harekâta mûmâna'atı olur.

Ammâ şerâyinde olan kıyle kaçan/ona parmak ile kebs olunsa o kıyle tebeddüd ve teferruk eder ve kıyle şerâyinde olmayıp o 'udvları tağdiye eden evride ise kebs ve parmak ile ona basmak o intifâhı ve kıyleyi tebdîd ve tefrik eylemez.

el-Mu'âlecât: Aşhâb-ı fütüka tedbîr-i küllî imtilâyı ve hareket-i keşireyi ve veşbeyi ve def'aten nühüd ve kıyâmı ve cimâcî terk eylemektir. Ve bu ahvâlin ziyâde şerhlisi ve fütüka kesret-i adrârı olanlar imtilâdır. Ve vâcib olur ki onlar ağdiye-i nâfihayı terk eyleyeller ve şurb-i mâyı ikşâr eylemeler ve cem'ân mürhî olan eşyâyı hattâ hammâmâtı dahi terk ve hecr eylemeler ve ekl eyledikte istilkâ eyleyeller ve cülûs katında fetki şedd eyleyeller huşuşan cimâc katında şedd cidden gerekli olur ve onun cimâcî 'alâ-hiffetin min-batnihi olmak gerektir.

Ve ma'lûm ola ki fetk mu'âlecesinden ğarağ şakķı ilhâmdır eger ilhâmı mümkün ise ve eger ilhâmın imkânı yoksa mu'âleceden ğarağ fetki tezâyüdden hıfzdır ve mürhîyât olan mevâddı tecfif ve şerb ve mi'â nüzül eyledi ise onu mevđ'ine redd ve i'âdedir. Ve eger şafnda müctemî'a olan su ise veyâhüd rih̄ ise onları tahlîl eylemektir ve ona vârid mededî men' eylemektir ve eger tahlîl mümkün olmaz ise o mişli 'işyânı olan mevâddı ihrâc için tedbîr olunur.

420 "Unķüd" üzüm salkımıdır.

421 "İh̄dâr" sıçrayıp mürtefi' olmaktır.

Ve şakķı ilhâm veyâhûd şakķı tezâyüdden hıfz muķavviye ve muġarriye olan edviye-i kâbıda ile olur ve her ne ķadar şakķ eķall olur ise ilhâm o miķdâr eshel olur. Ve baçdı kerre ona keyy ile istiċânet olunur. Ve onu tecfif edviye-i muġallile ile olur. Ve baçdı tecfifte edviye-i muġallileye keyy ile istiċânet olunur. Ve nâzili mevdîfine redd-i rabt ve şedd ile olur.

Ammâ müctemiċi taġlîl dımâdât-ı istiskâiyye ile ve onun müşâbihleri ile olur. Ve mâddesini inşibâbdan menċ istifrâġ ve taċdîl-i ġıdâ ile olur. Ve mâddesini iġrâc bi-kuvvetin muċarriķa olan edviye ile ve ċamel-i ġadîd ile olur.

Üçüncü Faşl Mîâ ve Şerbin Fetķi Beyânındadır

Eger şerb ve miċânın nüzûlü şafına ise/ onu mevdîfine redd mümkün olur velâkin onu redd fevķte olan fetķe nâfiz şerb ve miċâyı redden ċusretli olur, zîrâ fevķte olanların reddi hâl-i istilkâda eshel olur ve yed ile ednâ ġamz olursa ricċat eder. Ve kaçan fetķ ziyâde olsa eger o şakķın tezâyüdü ruġubet ile ise o ruġubet tecfif olunur ve şakķ dâmın olunup ilhâmında ihtiyâl olunur. Ve kaçan onun redd için ċișyanı olsa o ċalîl mâ-ı hârra iclâs olunur ve fetķ müleyyinâta taġmîd veyâhûd ġark-ı hârre ile tekmiġ olunur nâfiz ricċat edince ķadar ve baċdehu üzerine edviye-i câmîa vadċ olunup şedd olunur ve üç ġün meşdüden terk olunur ve o ġünlerde ċalîl istilkâ eder ve onun şeddi refâid-i mürebbaċa ile kılınır ve o refâid ile kılınır ki fetķin iki [446b] şefelesini cemċ için maċmüle ola.⁴²² Ve baċdı kerre o şeddin ve naşbenin üzeri keyy olunur ve şakķta refâid-i küreviyye istiċmâl olunmaz, zîrâ küreviyye rifâde şakķı tevsiċ eder, ammâ şakķ ċazîm olur ise ona licâm lâbüdd ve lâzım olur yaċnî onun baġı ġâidîn baġı gibi kılınır⁴²³ ve ona aşlâ ġadîd taķrîb olunmaz.

422 “Ve O refâid ile” ola ki yaċnî bir nevċ rifâde-i murabbaċa ola ki o murabbaċ müsellese müşâbih ola, murabbaċda olan aġlâın dılċ-ı fevķânîsi taġvîl ve taġtânîsi kaşîr ve yemîn ve yesârda olanları mütesâvî ola.

423 Ve fi'l-ġadîs: اسْتَفْرِي أَنِّي سُدِّي اللَّجَامِ Yaċnî “ġayġ bendin baġlan.” Ve bu kelimesine benzer maċnâda “istişfâr” art eteġin iki ayaġı arasından alıp kuşakķma sokmaktır. ċArabların جَاءَ فَلَانَ قَدْ لَفَّطَ لِحَامَهُ dedikleri şol kimse ġakķındadır ki maşlahatından zaġmet ve meşakķat ile yorgun ve susuz ċavdet ede, nitekim جَاءَ وَقَدْ جَاءَ قَرَضَ رِبَاطُهُ derler yaċnî “Cemîċ kuyüdünu kaġc etmekle geldi, dâmdan ġalâş bulan âġı gibi.” Vankulu.

Ve aşhâb-ı fütükun intifâc eylediği eşribe sencerînâ, cevz-i serv tabîhî huşuşan o tabîhten içinde sencerînâ ve kemmûnî idâfe ve hall olanlar olur.

Ve şakğ üzere isti'mâl olunan admidede vâcib olur ki şakğın iki şefeleri cem' olunup ve beydalar cânib-i fevke taklîş olunup ve nüzül ve nüfûz eden şey' tamâmen redd olunup ba'de'hu o admide isti'mâl oluna ve o admide übhül ve cevz-i serv ve varağ-ı serv mişlliden ittihâz olunan dımâd olur ve onun keşret-i nef'i üzere icmâc-ı etıbbâ vardır. Ve kezâlik muğl, keşirâ, şamğ-ı a'râbî, gıra's-semek, gıra'l-cülüd, dıbğ-ı kem'e-i yâbise, luhûm-ı se-refânât, verd ma'a-akmâ'ihî, cem'ân kavâbid, âs-ı yâbis, mâş-ı muşşer, midâd, huğad-ı Mekkî varağ, şebb-i Yemânî, summâğ, semeretü't-ıarfâ, mağre, kañuriyûn, şabır-ı Simnehânî, mürr bu edviyelerden dahi dımâd ittihâz olunur.

Nüşa-i Dımâd-ı Ceyyid: Uşşak, kündür, şabır-ı Simnehânî, dıbğ her birinden üçer dirhem, muğl iki dirhem, akâkıyâ, anzerût. Ba'de'd-dağğ übhül ile nakc olunup o meñküc bir kutna içirilip mevdîc-i şakğa vadc olunur.

Dımâd-ı Hafif: Maştakî, anzerût, kündür veznleri berâber ağız olunup nebîz ve zeytte izâbe ve hall olan gıra ile cem' olunup ve bir kâğaz üzere onunla tılâ olunup mevdîc-i şakğ üzere vadc olunur. Ve kezâlik bu dımâd mişllidir şabır, gıra, kündürden müttehâz olan dımâd. Kezâlik cevz-i serv, kündür, akâkıyâ, cüllenâr, anzerût, dem-r ahaveyn, mürr, huğad, übhül veznleri berâber ağız olunup ba'de's-sahğı'n-nâc'im şamğ ile ma'cûn [kılınıp] beydaya veyâhüd şakğ hangi mağallde ise ona ilzâm olunur.

Dımâd-ı Ceyyid: Ba'dı kerre bu dımâd şıbyânın fetkını ilhâm dahi eder: Kuşür-ı rummân on dirhem, a'fş-ı ficc beş dirhem bu devâlar ağız olunup beş üçkiye şarâb-ı kâbid ile şediden tabğ olunup em'â fevç cânibine redd olunduktan sonra mevdîc mâ-ı bârid ile tentîl olunup dımâd-ı mezkûr o mevdîce ilzâm olunur ve onun şeddi küllü üsbüc'in veyâhüd küllü aşereti eyyâmin hall olunur.

Dımâd-ı Acîb: Maştakî, kuşür-ı kündür, cevz-i serv mürr, gıra's-semek, anzerût bu edviye veznleri berâber ağız olunur ve gıra hall-i hamr ile izâbe olunup onunla edviye-i bâkiye cem' ve ondan dımâd ittihâz olunur. Ve ba'dı kerre şıbyânın fetkine bu dımâd kâfi olur: Cüllenâr, bezr-i kañunâ, aşl-ı süsen-i berrî. Ve ba'dı kerre dahi yine şıbyâna dımâd kâfi olur: 'Ade-

sü'l-mâ⁴²⁴ ile tağmîd. ‘Adesü'l-mâ’ tuhlub cinsindedir. Ve ba‘dı kerre yine şıbyân fetkine kâfî olur şarâbdan ve dühn-i zanbağtan maħlûl olan muql ile tılâ olunmak veyâhûd cünd-i bîdester ile tılâ olunmak huşûşan o fetk-i mâi ola ve kezâlik ba‘dı kerre onlara kâfî olur esrâş ile sevîk-i şa‘ır.

Dördüncü Faşl Fetk-i Mâ Beyânındadır

Ba‘dı kerre fetk-i mâda bezl-i müderrec ile su istifrâğ olunur ve ba‘dı kerre dahi mâiyyeti iħrâc eden admide ile istifrâğ olunur. Ve istifrâğdan sonra ba‘dı kerre ħadîd ile veyâhûd edviye-i kâviye-i müşennice ile keyy olunur ve o keyy şıfâktan fetki vely eden cânib üzere olunur, zîrâ şıfâkı tağyîk etmekle mâi nüzülden men‘ eder.

Ammâ bezl ve ba‘d olunmağın tarîkı budur ki ‘alîlin huşyeleri cihet-i fevke işâle olunur ve şafndan cidden teb‘id olunur ve bezlden muqaddem ‘âne nûre isti‘mâli ile şar‘dan tecrîd olunur ve bir serîr veyâhûd dükkân üzere ‘alîl istilkâ olunur ve bir ħadîm cânib-i yemîne iclâs olunup ‘alîlin zekerine cihet-i merâkkâ medd ettirilir ve o ħâl üzere iken bir mibda‘-ı ‘arîd ile ibdâ‘ olunur ve mevdi‘-i derzi ibdâ‘dan ħazer ve ittikâ vâcib olur velâkin derzin yemîninden veyâhûd yesârından ibdâ‘ olunup ba‘dehu derze müvâzî şakğ olunur⁴²⁵ ve sen ictihâd eyle ki mâiyyeti cemî‘an istifrâğ eyleyesin. Ve bu vech üzere mâiyyeti istifrâğ eyledikten sonra eger zann ve tecvîz edersen ki mâiyyet şafna yine nüzül ve şafnı mümteli‘e eder, o zamân ‘ilâcı icâde eyle, dilersen bezl ve dilersen keyy eyle, bu iki mu‘âlece arasında sen muħayyirsin.

Ve keyyin tarîkı budur ki ta‘ağğufu⁴²⁶ olan ħadîde-i dağğıka mekâvî tahmiyesi gibi tahmiye olunur ve huşyeler ħasbe mâ-emken ba‘id olan mevdi‘e rabt olunur ve o mikvâ şafn üzere idâre olunur ki o mikvâ huşyeye işâbet eylemeyip ancak şafna ve bârîtûna işâbet eyleye ve onları tağyîk ve teşnîc

424 “‘Adesü'l-mâ” tuhlubdan ħur‘u‘d-ı dâfâdı‘ dedikleri şıftır.

425 Zikri mürûr eylediği üzere şıfâkın esfelinde iki şukbe ħadîş olup nüzül eder ve şukbelerden şafn olur, pes o şukbelerin birbirine mülteķileri derz olur ve şakğ o derze müvâzî kılınır ya‘nî her biri bir cihet-i vâħidden iħrâc olursa birbirine mülâķî olmaz.

426 “‘Akf” bir nesnenin başı eğri olmaktır. Mikvânın başı eğri olup ħayyâtın üstüsü gibi ola ve medħalı ya‘nî başının ‘akfı vâsi‘ olur ise mekâvînin keyyi ecved olur.

etmekle ba' de-zâlike'l-keyy şafna mâ duhûl eylemeye. Ve medhali vâsîc olan mekāvî ecved olur. Ve bu keyyden sonra hâdiş olan huşkrîşete mu'â-lece olunup ba'd ve keyy mevdi'i idmâl olunur ve ba'dı kerre bârîfûndan bir şey' kaç olunup ba'dehu keyy olunur ve şakḳ üzere kavâbıd va'd olunur ve 'alîl şûrb-i mâdan men' olunur.

Ammâ kayle-i mânîn ağmideleri istiskâ ve tihâl ağmideleri gibidir. Ve kezâlik bu şıfat üzere olan dımâddır: Mîvîzec ve kemmün ahz olunur ve menzû'u'l-'acem zebîb ile daḳḳ olunmakla cem' olunup merhem gibi kılınır ve onunla dımâd olunur. Ve kezâlik fülful, ḥabbu'l-gâr, bûraḳ, şem', zeyt-i 'atîḳ ahz olunup ondan merhem ittiḥâz olunur ve şakḳ üzere va'd olunur. Ve kezâlik remâd-ı bellût ahz olunup zeyt-i maṭbûḥ-ı muḳavvem ile ma'cûn ve merhem kılınıp onunla dımâd olunur ve cidden nâfi' olur veyâḥûd naṭrûn otuz dirhem, şem' altı ũkıyye, zeyt altı ũkıyye, fülful yüz ḥabbe, ḥabbu'l-gâr seksen ḥabbe onlardan dımâd-ı lâzım ittiḥâz olunur. Ve ba'dı kerre muḳl-i 'Arabî rîḳ-i insânla şıbyânın kayle-i mâiyyesini tahlîl eder.

Beşinci Faşl Fetḳ-i Rîḳ Beyânıdadır

Bu fetḳin tedbîrinde buḳûl ve ḥubûbdan nevâfiḥ olanlar hecr ve terk olunur ve sâir ağdiyeden qarâḳır ve sū'-i hadma mü'eddî olan imtilâ-i müfrit dahi terk olunur ve şarâb-ı memzûc ve niyy ve neffâḥ eşribe şûrbü dahi terk olunur ve onlara riyâḥı muḥallile olan edviyeler saḳy olunur, kemmünî ve sencerînâ ve itrîfil-i kebîr gibi edviyeler ḥavlencân taḃîḥiyle saḳy olunur.

Ma'cûnun Ceyyidun Lehum: Sezâbın varaḳ-ı yâbisi züferâ, kemmün, nânḥâḥ, bezr-i fencengüşt, bûraḳ, fütenec veznleri berâber, mecmû'-ı edviye vezninde eftümün ahz olunup 'asel ile cem' olunur. Ve kezâlik sezâb ve kemmün ve fencengüşt ve fütenec ve vecc ve ḥabb-ı gâr ve merzencüş ve şîḥ ve mey'a bu edviye ile dahi dımâd olunur. Ve onlara meruḥât-ı nâfi'a dühn-i ḳuşṫ ve zanbaḳ ve ḥâşşaten dühn-i nârdîn olur ve onlar ile temrîḥ olunur. Ve riyâḥ-ı mezḳûrenin muḥallilâtı ile ve keşîrâ ile kimâd olunur. Ve kaçan veca' müştedd olsa o şiyâfât-ı muşliḥa isti'mâl olunur ki 'asel ve naṭrûn ve sekbînec ve çavşîr ve kemmün ve bezr-i sezâb ve varaḳ-ı sezâb ve cünd-i bîdester bu edviyenin küllîsinden veyâḥûd ba'dısından ittiḥâz olunmuş ola, bi-hasebi'l-ḥâcet sen bildiğin vech üzere ihtiyâr eyle.

Altıncı Faşl Kıyale-i Lahm ve Devâli Beyânındadır

Onun 'ilâcî evrâm-ı şulbe 'ilâcî gibidir ve çok kerre devâli kıyalesinde merhem-i bâsilîkûn ve şuhûm-ı leyyine ve miḥâḥ ile temrîḥ kifâyet eder.

Yedinci Faşl Nütû-i Sürre Beyânındadır

Ba'dı kerre sürreye nütû ve irtifâc 'arıd olur. Ve onun 'urûdu ba'dı kerre fetḫ-i ma'lûm tārîkî üzere olur ve ba'dı kerre dahi istiskâ sebîli üzere olur ḥâşşaten sürrede ruḫbet veyâḥûd rîḥ ictimâc etmekle ve gâḥice dahi verîd ve şiryândan biri [447a] o mevdi'e mādde isâle etmekle ve gâḥca dahi verem-i şulb veyâḥûd taḥte'l-cild lahm-ı zâid nâbit olmakla olur.

el-'Alâmât: O 'illetin ḥudûsu, ḥurûc-ı şerb ve mi'â ḥasebiyle olanlarda sürrenin levni sâir-i cesedin bi-'aynîni levni olur velâkin vağı muhtelif olur ḥuşûşan fetḫ-i mi'âda ihtilâf-ı vağc ziyâde olur ve fetḫ-i mi'âda veca'un-mâ olur ve üzerine kebs olunsa ya'nî parmak ile başısa mi'â dâḥile 'avdet edip gâib olur ve ba'dı kerre onun ḡaybeti karâkır ile olur. Ve mürḥiyât isti'mâli onu ziyâde eder ḥammâm ve temrîḥ ve hareket mislli mürḥiyât onun nütû'unu ziyâde ve 'azîm eder.

Ve eger nütû ruḫbet ḥasebiyle olur ise onu ḡamz redd eylemez ve mecessesi leyyin olur ve olduḡu mîkdârdan kebs olunmakla müteḡayyir olmaz ve onun levni bedeninin levni olur.

Ve riyâḥla olan nütû elyen olur ve onun müdâfa'ası eḡall olur ve taḫliyyet-i şavtı olur.

Ve dem ḥasebiyle olanlarda levn demevî veyâḥûd esved ve nebât-ı lahm veyâḥûd şalâbet ile 'arıd olanlarda cesâvet ve şalâbet olup sâirleri gibi kebs ile münkebis olmaz.

el-'İlâc: Nütû-i sürre aşnâfından infitâḥ-ı 'ırḫ-ı nâbiğ veyâḥûd 'ırḫ-ı ḡayr-i nâbiğ ile veyâḥûd rîḥ ile olan şınlarda onun 'ilâcına ta'arruğ câiz olmaz. Ve eger onların mu'âlecesine ta'arruğ olunur ise sana lâzım olur ki kaḫ ve ḥıyâtaya ta'arruğ eylesin.

Ve ammâ onların ḡayrilerine bu şıfat üzere olan mu'âlece ile 'ilâc olur, o 'ilâc budur ki sen 'alîli iḡâme edip teklîf edersen ki baḫnmı temdîd ve nefesini ḥabs eyleye ḥattâ ve fi'ller ile sürresinin nütû'u zâḥir ola, o zâḥir olan nütû'un eḫrâfına bir dâire idâre eyle ve o dâireyi maḥallin levninden

mütemeyyiz bir levn ile eyle ba'dehu istilkâ ile 'alile emr eyle. Ve dâirenin hayyizi bur'dünde bir şinnâreyi tahyîz eyle bir hâl üzere ki o şinnâre merâkka mürür eyleye ve merâkkin tahtında olan ecsâmından birini aḥz eyleye ve o maḥallde ibre ile bir ḥayt idhâl edip ba'dehu baṭṭ eyle ve o baṭṭ o vech üzere ola ki ḥarf üzere vâqî' olup tahtına ḥadîd işâbet eylemeye ancak merâkḳ baṭṭ olunmakla tahtında olan nesne münkeşif ola.⁴²⁷ Eger tahtında olan mi'â ise mi'âyı esfele def' eyle ve eger şerb ise o şerbi medd edip faḍl-ı kaṭ' eyle ve ba'dehu o mevdi'-i münfetıkı ḥayt eyle ve onun ḥıyâtasını ḥuyût-ı müteḳabile vü şulbe ile eyle ki o ḥuyût-ı şulbe 'udv-ı münfetıkın ba'dı eczâsını ba'dı âḥer üzere medd eyleye ve çifte teḡel olmakla her cānibin ḥuyūtu cānib-i âḥerin ḥuyūtonu kendi cānibine cezb eyleye. Ve bu vech üzere münfetık olan 'udvu diktikten sonra baṭṭ olan sürreyi dahi şedd ve ḥayt eyle ve onun şeddini ve ḥaytını kuṭr üzere eyle ya'nî eṭrâf-ı sürreye idâre olunan dâirenin kuṭru baṭṭ olunmuş idi, o baṭṭ olunan 'udvun iki şefelerini yine kuṭr-i evvelde cem' edip ḥıyâta eyle ve ḥuyût-ı mezkûre için dört rû'us terk eyle ya'nî teḡeli çifte eyle hattâ muḥayyatın her başında ikişer ḥaytın başları bâkıye kala.

Ve ma'lûm ola ki şerbin ḥurûcu ve şakka nûfuzu bârîṭun şıfâkının inşikâkıyla olur ve o inşikâka faḍl kaṭ' eyle. Mü'âlece cilde ve ḡışâ-i tākîden mürekkeb olan 'udv-ı merâkı şakḳ ile olur. Ve o maḥallde iki inşikâk ḥâşıldır, biri bârîṭunda marâḍ olan inşikâktır ve ikincisi li-eclî'l-mu'âlece ṭabîbin merâkḳı baṭṭı ile olan inşikâktır. Pes faḍl-ı şerbi kaṭ'dan sonra evvelâ marâḍ olan inşikâk vech-i muḥarrer üzere dikilir ve ba'dehu baṭṭ olunan merâkḳ dahi kuṭr-ı dâire üzere şakḳ olunduḡu gibi yine kuṭr-ı dâire üzere şedd olunup bir vech ile o dahi ḥıyâta oluna ki o ḥıyâta olunan mevdi'ın iki başında bâkî olan iplik uçları dört 'aded ola ya'nî onun teḡeli dahi çifte ola, zîrâ çifte teḡel şakḳın iki şefelerini şedîden ḍamm edip iltihâma i'ânet eder.

Ve bu kelâmdan sonra muşannif bu şan'attan ḡaraḍ ne idiḡini beyân edip der ki o nütü'u olan faḍl-ı şerbin suḳûṭuna ve bâkî şerb-i maḳṭû'un ve sâkıttın indimâline ri'âyet eyle ve ictihâd eyle ki onun indimâli ḡavrda ola ve zâhirde mündemil olup nütü'u bâkî kalmakla ḳabîḥ olmaya.

427 Şinnâreyi merâkka tahyîz ve idhâlin fâidesi ḥaytı idhâldir. Ve ḥaytı idhâlin fâidesi şakḳın kuṭr-ı dâire üzere vuḳû'udur. Ve kuṭr üzere şakḳın fâidesi ḥurûc eden şerbin meddî ile her taraftan tamâmen faḍlalarının ḥurûcudur, ff'hem zâlik.

Ammâ rîhî olan nütû²-i sürre 'ilâcı o dahi bezl ve kaç^c ve hıyâta ile olur ve o fî'lerin üslûbu üslûb-ı sâbık üzere olur.

Sekizinci Faşl Hadebe ve Riyâh-ı Efrise⁴²⁸ Beyânındadır

Hadebe fiķarâtın zevâline derler.⁴²⁹ Ve fiķarâtın zevâli ba'đı kerre dâhil-i zahra ve cihet-i kudâma olur ve o hadebe hadebe-i muķaddemdir ve bir kavm ona taķşîr tesmiye eylediler. Ve eger o nev^c zevâl-i feķâra ķassın 'izâmı dahi müşârik olur ise ona kaç^s ve taķşîr derler. Ve feķârın zevâli ba'đı kerre dahi halfe olup hadebe-i mu'ahhar olur. Ve gâhice zevâl-i feķâr yemîn ve yesârdan bir cânibe olur ve ona iltivâ derler.

Ve bi'l-cümle aşnâf-ı hadebenin esbâbı ba'đı kerre bâdiye olur darbe ve sakta ve o mecrâya cârî olan nesnelere gibi ve onun esbâbı ba'đı kerre dahi bedeniye olur ruṭubet-i mâiyye ve fâliciyye ve müzliķa ve ribâṭatı mürhîye veyâhüd ruṭubet-i müşennice gibi. Ve ruṭubât-ı fâliciyyeden hâdiş olan hadebenin ekseri iltivâi olup feķârın zevâli yemîn ve yesâra olur, kudâm ve halfe olmaz. Ve ba'đı kerre hadebe rîh-i faş'a vü müşeyyike⁴³⁰ ve verem ve hurâc hasebiyle olur, şifâkâtı hurâc kendi cihetine temdîd etmekle hadebeye mü'eddî olur.

Ve çok kerre veremî hadebeye ihtilâf-ı dem ile bür^h hâşıl olur, zîrâ dem hasebiyle müsterâha tereddüd veremîn nûdçuna ve inficârına delâlet eder. Ve çok kerre dahi hadebenin sebebi verem-i şulb olur.

Ve ba'đı kerre dahi ribâṭatın teşennüciyle hadebe 'arıda olur. Ve bu hadebenin vuķû'u kalîl velâkin serî'ü'l-ķatl olur ve bi-eyyi sebebin kâne o zevâlde fiķarât-ı müte'addidenin iştirâkı olur ve hadebenin hudûsu bi-hasebi't-tedric olur veyâhüd iştirâk ve tedric olmaz.

428 "Efrise" "ferse"nin cem'idir. Şâhib-i *Tenkîh* der ki "ferse"nin cem'i kıyâs ile "feresât" gelmektir, "efrise" ile cem'lendirmek şâzzdır. Riyâh-ı efrisede aķvâl vardır, "unuķta olur ve feķârda olur, iki ricde olur. Ve iştikâkı فرس الاسد فریسته دق فیرس الاسد فریسته دق عنها ma'nâsına. Vankulu lügatinde der ki fâris feres üzere karar eylediği gibi rîh dahi "unuķta karar eylediğinden için o rîhe ferse tesmiye olundu.

429 Bu tesmiye o kavme hâşşadır, zîrâ muṭlaķtır. Ammâ adlâ'ın müşâreketi ile olan hadebeye taķşîr tesmiyesi ittifâķidir.

430 "Faşc" bir nokṭalı fâ ile bir nesneyi çıkarmak. "Şeyk" iki nokṭalı yâ ile 'alâ-rivâyeti'l-Kisâi dikenini batırmaktır; bu nev^c rîhe rîh-i şeviket derler, mefâşıla nüfûz edip tuffâhayı hūķktan iħrâc eder ve belki 'izâma nüfûz edip 'izâmı parçalar 'iyâzen billâhi ta'âlâ.

Ve muṭlaқан ḥadebe ve ḥuşuşan dâhile olan ḥadebe zevâl-ı fıkradan ḥâdiş riyenin mekânını taḍyîk edip sū-i teneffüs ihdâş eder.

Ve şabînin ḥadebesi şabînin şadrını şadrın inbisâtı katında im'ân ve ittisâ'dan men' eder ve a'ḍâ-i nefesin ihtilâfı me'ûfe olup o ḥadebe şâhibinin nefesi ḍayyîk olur ve onun için İbukrât dedi ki her kime ki şa'rı nâbit olma-zan muḳaddem su'âl ve rebv ḥasebiyle ḥadebe 'arîḍ olsa o kimse helâk olur.

Muşannif der ki Buḳrât'ın da'vâsına delîl budur ki o ḥadebe delâlet eder ki rebv ve su'âli fâ'il olan mâdde fiḳarâta intikâl edip fiḳarâta kavî ve şâbit ve mâdde-i ğalîzadan ḥâdiş ḥurâc ihdâş eylemiştir, zîrâ o mâdde ğalîza olmasa ḥadebeyi ihdâş eylemez idi, pes mâdde ğalîza oldukta şadr riyeye müttesic olmayıp nefes ḥasen olmaz belki seyyi'ü'n-nefes olup 'aṭaba mü'eddî olur.

Ve kezâlik şıbyânda ba'dı kerre ḳable'l-vaḳt ta'âm tenâvülü ile dahi ḥadebe ve riyâh-ı efrise ḥâdişe olur, zîrâ ḳable'l-vaḳt tenâvülü olunan ta'âm onların aḥlâtını taġlîz eder ve o aḥlât-ı ğalîza feḳâra meyl eder. Ve şâhib-i ḥadebenin sâkı daḳîk olur, zîrâ sâka ğıdânın sülûk eylediği menâfiz ve me-cârînin ba'ḍılarını ḥadebe sedd eder.

el-Ḳalâmât: Esbâb-ı ba'diyeden ḥâdişe olan ḥadebenin 'alâmâtı o esbâbin vukû'u olur ya'nî onun vukû'u müşâhede ile ma'lûm olur.

Ve ruṭubetten olan ḥadebenin 'alâmâtı seḫane ve melmes ve mevḍi'in dühnü kıllet-i intişâfı ve buṭ-ı intişâfı ve tedbîr-i muraṭṭıbın teḳaddümü olur. [447b]

Ve verem ḥasebiyle olan mevḍi'i lems ile ma'lûm olur ve ḥâşşaten onda veca'-ı nâhis ve şâhib-i ḥadebeye 'arîḍ olan ḥummayât olur.

Ve bi-ḥasebi'l-yübüset olan ḥadebeye bedenın yübüseti ve ḥummayât-ı ḥâddeye muḳâsât ve istifrâġât ve temrîḥ olunan dühnü uḍvün serî'an intişâfı olur.

el-İlâc: Ruṭubet ve yübüsetten olan ḥadebenin 'ilâcı fâlicin ve teşennüc-i raṭb ve teşennüc-i yâbis 'ilâcı olur.

İstifrâġın vücûbunda ve 'adem-i istifrâġda ya'nî ruṭubetten olan ḥadebede istifrâġ ve yübüsetten olan ḥadebede 'adem-i istifrâġ vâcib olur ve kezâlik ḍımâdât ve neṭulât ve onlara müşâbih edviye-i sâire isti'mâlâtı fâlic ve teşennüclerde olan isti'mâlât gibi olur.

Ve hâdebe edviyelerinde kânûn budur ki eger hâdebe yâbise olmazsa onda isti'mâl olunan edviye kâbıda ola istirhâ ile mâil olan fekârî şedd ve kabđ eylesin için ve kezâlik o edviye-i müsahhine ola, fikarâtı takviye eylesin için ve mürhîye veyâhüd irhâya mu'ine olup südedi feth için o edviye muhallile olmak vâcib olur. Ve kaçan kavâbıda iktişâr olunup edviye muhallile edviye-i müsta' mele ahlâtına idhâl olunmasa mümkün olur ki o kavâbıd ile revâbit takviye oluna lâkin mâdde taħallül eylemese o mevâdd 'udv-ı âhîre intikâl etmek mümkün olur ve onun ekşer-i intikâli iki ayaklara olup onda fâlic ve o mişlli âfet ihdâs eder maddenin gılzati ve rikḫati hasebiyle ve maddenin 'udva muhâlaḫası ve teşerrüb ve indîsâsı hasebiyle âfet-i mezkûrelerin biri 'arîd olur. Ve kaçan tenkıye muhallil isti'mâli ile sebḫat eylese kavâbıd isti'mâlinde bez olmaz. Ve ba'dı kerre devâ-i vâhidde kabđ ve teşhîn ve taħlîl cem' olur, cevz-i servde ve varak-ı servde ve varakı ğârda ve kaçab-ı zerîrede ve üşne ve râsende cem' olduğu gibi. Ve ba'dı kerre dahi verd-i âkâkıyâ, cülleñâr gibi edviye-i kâbıda, habb-ı ğâr, cünd-i bîdester, varak-ı diflâ, vecc mişlli müsahhine ve muhallile olan edviye-i hârre ile te'lîf ve terkîb olunur.

Ammâ hâdebe-i raḫbeye nâfi'a olan edhân hârre ve kâbıda olan eşyânın edhânı olur düh-i serv ve dühn-i sezâb gibi. Ve o bâbda isti'mâl olunan edviyeye kavıyyü't-taħlîl olan devâlar varak-ı diflâ, vecc, cünd-i bîdester, sezâb mişlli devâlar idâfe olunur. Ve edhândan dahi dühn-i sezâb, dühn-i cünd-i bîdester, dühn-i 'âkırḫarḫâ üferbiyün dahi edviyeye idâfe olunur ve o idâfenin şüreti budur: Fülül, cünd-i bîdester, 'âkırḫarḫâ, şahm-ı hanzal, üferbiyün, hılît dühn-i sezâb içinde fetḫ olunur⁴³¹ ve onların miqdârı bu vehledir ki bir ükıyye devâ bir riḫl dühn içinde fetḫ olunur ve ba'dehu teşmîs olunup iki üsbü' şemste terk olunduktan sonra taşfiye olunup muḫaddem zikr olunduğu üzere yine edviye-i mezkûre onda tecdîd olunur; bu minvâl üzere edviyenin fetḫi ve teşmîsi o dühnde mirâren tekrâr olunur, eḫalli üç def'a o dühnde edviye fetḫ olunur.

Ve ruḫübî ve rîhî ma'an bu iki mâddeden hâdiş olan hâdebe 'ilâcında dühn-i kavî isti'mâl olunur, o dühn bu şıfat üzere olur: Übhül, şîḫ, âs, cevz-i serv, 'âkırḫarḫâ, merzencüş, iklîl-i melik, ḫardemânâ, idḫir, selîḫa bu

431 "Fetḫ olunur" demek, onların kuvve-i kâmineleri izhâr olunur demektir.

mezkûrlar aḥz olunup su ile nâfimen ṭabḥ olunur ve taşfiye olunup üzerine suyun nişfi kadar dühn şabb olunup yine ṭabḥ olunup ve bu minvâl üzere mirâren tekrâr olunduktan sonra ona cünd-i bîdester ve üferbeyûn ve übhül meshûkaten ṭarḥ olunup istimâl olunur ve onda ‘uḍvu taḳviye ve riyâḥı tefṭiṣ ve ḡalîza ve ḡarîbe olan ruṭübâtı taḥlîl vardır.

Ḍimâd: Bu Ḍimâd ḥadebe-i riḥiyye için nâfi‘dir: Mey‘a-i yâbise, kuşt, kaşabu’z-zerîre, übhül her birinden birer üçkiye, üferbiyûn bir dirhem, dühn-i nârdîn ḳadr-i ḥâcet.

Ammâ veremiyeye olan cedbenin ‘ilâcı, nuḍc ve inficârı ‘usretli olan evrâm ‘ilâcı gibi veyâḥûd evrâm-ı şulbe ḥaşş olan taḥlîl olur.

Hadebe-i Raṭbe İçin Nâfi‘ Ḍimâdât Zıkr Olunur:

Ḍimâd-ı Ceyyid: Vecc, râsen-radd olunduktan sonra mâ-ı servde ṭabḥ olunur ve onunla Ḍimâd olunur.

Ḍimâd-ı Nâfi‘: Bu Ḍimâd ḥadebe-i riḥiyye ve ruṭübîye ma‘an nâfi‘dir: Râsen, übhül, vecc aḥz olunup teherrî ediñce ḳadar şarâb içinde ṭabḥ olunur ve onun içinde muḳl ḥâl olunup merhem gibi kılınıp istimâl olunur. Ve eger meşrûbât ve Ḍimâdât o mişli mu‘alecât nâfi‘ olmaz ise istirḥâ zâil ve mevḍi‘-i taşallub eylesin için onda keyy istimâl olunur.

Dokuzuncu Faş Devālî Beyânındadır

Devālî⁴³² sâḳın ve ḳademin ırklarının ittisâ‘ıdır o ‘urûḳa dem-i keşirin nüzülü ḥasebiyle. Ve nâzil olan dem ekşeriyyâ dem-i sevdâvî olur ve ba‘ḳı kerre dem-i naḳî-i ḡayr-i sevdâvî dahi olur ve ba‘ḳı kere dahi dem-i ḡalîz-i balḡamî olur ve her hangisi olursa olsun o demde ‘ufûnet olmaz ve eger ‘ufûnet olsa o recül teḳarruḥtan ve evrâm-ı ḥabîşeden sâlim olmaz.

432 “Devālî”, “dâliye”nin cem‘idir. Dâliye, o mendenündür ki onu baḳar döndürür. *Kâmil-i Alâi* der ki devālî tesmiyesinin vechi bu olur ki o ‘illette ayak damarları dâliye-i kerm gibi olur. Ve o damarlarda İbn Sînâ ile Râzî’nin ihtilâfı vardır. İbn Sînâ der ki o damarlar riclin ṭabî‘î olan damarlarıdır, mevâddm keşret-i inşibâbı ile zâhir olmuştur. Râzî der ki p damarlar ricilde müceddeden tekevvün-i ḡayr-i ṭabî‘î ile tekevvün eylemiştir. *Kâmil-i Alâi* der ki Râzî’nin kelâmı şavâbdır, zîrâ ricilde olan ṭabî‘î damar ḥâlib ve şâfindir ve o damarları ḳaç mühliktir ve bu ‘illette mu‘alece damarın ḳaçı ile olunur, ne keyfiyyette o ṭabî‘î damarı ḳaç mücib-i büret olur!

Ekşeriyâ devālî füyûca ya'nî peyklere ve müşâta ve hammâlîn ve kavvâmîne ya'nî ümerâ hudûrunda dâimâ ayak üzere duran âdemlere 'arığ olur. Ve kezâlik ekşeriyâ o vaşf olunup devālî âfetine müsta'idd ve müheyyâ olanlara işâbet eden emrâğ-ı hâdde 'akabinde devālî 'arığ olur ve ba'đı kerre dahi veca'-ı mefâşıl gibi evvelâ 'arığ olur ve vaşf olunan cemâ'at-i mezkûreden tıhâli olanlara keşîren 'arığ olur.

Ve bu devālî ba'đı kerre 'ilâcı kabûl eylemez ve ba'đı kerre dahi devālî kaş olunur ya'nî dem ile mümteli'e olan 'urûk kaş olunur ve o 'ağânın gıdâsının 'urûk-ı mezkûre sâkıyesi olmakla onun kaçı sâkların hüzáline mü'eddî olur.

Ve eger devālî dem-i sevdâvîden hâdiş oldu ise o 'urûku kaş ve dem-i sevdâvîyi sâka ve ricle nüzûlden men'ile onun şâhibine emrâğ-ı sevdâvîye üe mâlîhülyâ 'arığ olur. Ve eger mâdde-i devālî dem-i nakî ise o 'urûk kaş olunmakla mâlîhülyâ hudûşundan hafv olunmaz. Ve çok kerre devālî mâddesi ta'affün edip kurûha mü'eddî olur.

Onuncu Faşl Dâ-i Fil Beyânındadır

Dâ-i fil⁴³³ devâlîde sâkların ziyâde olduğu mislli kademde olan ziyâdedir, keyfiyyattan biriyle kadem ziyâde olur. Ba'đı kerre dâü'l-fil hılt-ı sevdâvî ile olur ve bu sebep ile 'arığ olan dâ-i fil keşîrû'l-vukûc olur. Ve ba'đı kerre sebep hılt-ı galîz-i balgamî olur ve ba'đı kerre esbâb-ı devālî ile olur. Ve dem-i ceyyidden dahi olur eger dem-i ceyyid kadem keşîren nüzûl edip ve ricl ondan iğtidâun-mâ ederse ya'nî ondan kalîlen gıdâsını ahz edip bâkîsi fağla kalırsa.

Ve dâ-i filin evvel-i zuhûrunda kadem muhammerretü'l-levn olur ba'cdehu sevâda tağayyür eder. Ve onun sebebi imtilânın şiddeti ve 'uğvun da'fı ve harâretin keşreti ve hareketi hasebiyle hâyice olan harâretin mevâdd-ı keşîreyi şiddet üzere cezbi olur ve ona devâlîye mu'ine olan ahvâl dahi i'ânet eder.

433 "Dâ-i fil" kadem ve sâkta olan gılzat-i filiyedir ya'nî 'ızam ve istivâda ve 'adem-i 'adv ü ihdârda ve ahmaş-ı kademim imtilâsında filin ricl ve kademine müşâbih olur, ona o sebebden "dâü'l-fil] tesmiye olundu. Ve ba'đılar dediler bu 'illet kayle keşret üzere 'arığ olur hattâ nühud ve kıyâma kudreti olmaz, binâen 'aleyh ona dâ-i fil tesmiye olunur.

el-‘Alâmât: Dâ-i fil zıkr olunun esbâbların hangisinden hâdis olduğunu levn ve tedbîr-i mütekkaddim temyiz ve beyân eder.

Ve sevdâvî dâ-i fil cāsî⁴³⁴ ve harârete mâildir. Sevdâvî olup levninde humrete meyl olan dâ-i fil esvedden eslem olur ve balgâmî line mâildir. Ve ba‘dı kerre sevdâvî dâ-i file teşakkuğ ve tekkarruh ‘arığ olur ve demevî ma‘lûm olur.

Mu‘alecât-ı Devâlî ve Dâ-i Fil Mu‘alecâtıdır: Dâ-i fil ‘illeti habîstir, mu‘alecâtı kabûlü [448a] kalîldir. Ve eger o habîs ‘illetin izâsı ve îlâmî yok ise ‘alâ-hâlihâ o ‘illet terk olunur. Eger tekkarruha te‘eddî edip âkile hudûşundan havf olunursa ona mine’l-aşl kaç’dan gayri ‘ilâc olmaz.

Ve eger dâ-i file ibtidâ-i hudûşunda tedârük ve te‘âlûc olunur ise istifragât ile onu men‘ mümkün olur ve huşûşan kay’-ı ‘anîf ile sevdâyı ve balgâmî ihrâc eden nesnelere ile ve ihtiyâc katında faşd ile men‘ mümkün olur. Ve bunlardan sonra ricl üzere kavâbid istîmâl olunur.

Ve ammâ o dâ müstahkem olsa ona ‘ilâc olunmaz ve ‘ilâcî kabûl eden kalîl olur. Ve ‘ilâcî kabûlü eger recâ olunur ise ma‘lûm olsun ki onda teşrîi recâ olunan ‘ilâc o mu‘alecedir ki devâlî ‘ilâcın mübâlağası ola ve onda muhallilât-ı kavîyye istîmâl oluna. Ve ba‘dılar dediler ki o ‘illette kaçrân le‘ûkan ve le‘ûhan istîmâl olunsa nâfî olur. Ammâ devâlî tedbîri onda vâcib olur ki ‘urûğ-ı yedden dem istifrag oluna ve sevdâ ve ahlât-ı gâliza dahi istifrag oluna ve tedbîr işlâh olunup her muğallaz olan gîdâ hecr oluna ve harekât-ı müt‘ibe ve kıyâm-ı tavîl hecr olunup zıkr olunan ‘urûğ-ı mümteli‘eye ikbâl olunup faşd oluna ve o ‘urûğun içinde olan dem-i sevdâvî cem‘an ihrâc oluna ve âhirinde şâfin faşd oluna ve ba‘dehu her mâdde-i kalileden bedenî tenkıyesi için ta‘ahüd olunup hacet-i lâjverd ile eyâric-i feykarâ istîmâl oluna ve mevâddı men’ için onun istîmâlî hasbe mâ-emken devâm üzere kılına ve mâ-ı cübnde eftîmün şürbüne dahi te‘ahüd oluna ve hareket aşlen terk oluna ve iki ayaklar üzerlerine ‘ışâbe ile ribât istîmâl oluna ve esfelden ‘ışâbenin şeddi bed’ olunup fevke şu‘ûd oluna ve ‘akıbden rûkbeye şu‘ûd oluna. Ve bu tedbîr ile dahi atlıye-i kâbıda istîmâl oluna huşûşan o kâbıd edvîyeler taht-ı ribâtta istîmâl oluna. Ve evlâ olan budur ki o ‘alîl bilâ-şeddin ‘ışâbetin kıyâm ve nühüd ve meşy eylemeye, her nühüd

ve meşyinde ma'şubu'r-ricl ola. Ammâ tîlâ mevdi'î ve huşûşan bi-nefsihâ 'urûk-ı mezkûreden ve yedlerden faşd ile tenkiyeden sonra isti'mâl olunacak tîlâ remâd-ı kerneb veyâ dühn-i zeyt kılınıp üzerine tarfâ zerûr kılına ve türmüs dahi tabh olunup hacmi ile tîlâ ve suyu ile tentîl oluna. Ve bu kabılden olur ma'izin bafrı ve hulbe dağıkı ve bezr-i fücl ve bezr-i circir.

Ve bu tedbîrler nâfi' ve nâci' olmayıp mu'âleceye kaç'dan gayri sebîl olmazsa lahm şakğ olunup dâliye izhâr olunur ve ba'dehu izhâr olunan dâliyeler dolaşık olunur ve dâliyeyi 'arđan ve verâben şakğtan hazer olunur; 'arđan ve verâben dâliye şakğ olunsa hereb edip îzâ eder. Ve kaçan minvâl-i muharrer üzere dâliye şakğ olunsa muhtevî olduğu mevâdd cem'an ihrâc olunur. Ve vâcib olur ki o demin ve mevâddın tesyîli kâbil olanlar cem'an tesyîl oluna ve ba'dehu tûlen olan şakğ tenkiye oluna. Ve ba'dı kerre dahi o 'urûk sell olunup aşlen kaç olunur ve kaç olunduğu şürette o 'urûk istişâl olunup ondan bir nesne ibkâ olunmaz ve eger istişâl olunmaz ise o kaçın dararı olur. Ve sellin efdâli keyy ile olan sell olur. Zîrâ keyy betrden hayrlı olur. Ve devâlıden selli câiz olan almerü'l-levn olan devâlî olur ve esved olanlar sell olunmaz belki onlarda evvelâ resm olunan tenkiye olunur. Ve ba'dı kerre kaç'dan sonra tenkiyede mübâlağa olunmayıp ahlât-ı galîza-i sevdâviyye ishâl olunmasa o kaç ile hâdis olan kurhaya bür gelmez. Ve vâcib olur ki kaç ve sell ve keyy olunduktan sonra hilt-ı sevdâviyi müvellid olan eşyâdan hazer oluna ve bedenin tenkiyesine müdâvemem oluna hattâ fağl-ı sevdâvî tevellüd eylemeye ve devâyı isti'mâl mu'âvede oluna eger maddenin vechi devâya mesdûd değil ise ya'nî devânın mevâdda sâlik olacak tariki mesdûd değil ise veyâhüd maddenin riclden 'udv-ı şerife intikâli mu'tâd olup devâyı mu'âvededen mâdde ber-vech-i mu'tâd 'udv-ı âhere intikâl eder diye havf olunmaz ise. Ve ma'a-hâzâ batı ve şakğ için bir haşar vardır, o haşar budur: 'Uğv-ı hasîse mundefi' olan mevâddı batı indifâ'dan men' eder velâkin mâdde-i memnü'a a'dâ-i âliyyeye munşarife olur, binâen 'aleyh şavâb budur ki tenkiye bâliğa olmadıkça batı olunmaya ve batı müte'allik bir nesne ile amel olunmaya.

Ve ba^cdı kerre sil^a dahi dâ²-i file müşâbih olur onda dahi gılzât olmakla⁴³⁵ velâkin ğalîz olan sil^aayî taht-ı yedde olan hadîd ile mu^âlece için mess olunur, ammâ dâ²-i fil mu^âlecesinde bizim zıkr edip senin dahi bildiğin üzere tedbîr olunur.

İkinci Maqâle A^cdâ-i Tarafiyenin Evcâ^c-ı Beyânındadır O Dahi Fuşûlü Müştemiledir

Evvelki Faşl Veca^c-ı Zahr Beyânındadır

Zahrda olan veca^c-ı zahrın ^çadali ve evtâr-ı dâhilesinde ve şulbü mu^{ti}-fe olan hâriciyyelerinde olur ve keyfe mâ-kâne o veca^c mizâcın bürüdeti ve balğam-ı hâim sebebiyle olur veyâhüd keşret-i ta^cab ve keşret-i cimâ^c hasebiyle olur ve ba^cdı kerre müstahkem olmayan esbâb-ı hadebe ile olur veyâhüd ba^cdı a^şşâya müşâreket hasebiyle olur külyelerin ^çafına ve hüzaline müşâreket ile o veca^c sarı olduğu gibi ve ba^cdı kerre şulb üzere mev^dû^a olan ırkî ^çazîmin imtilâ-i şedîdi hasebiyle olur ve ba^cdı kerre kaşabe-i riye-^{de} hadîş olan verem ve hurâc hasebiyle olur ve o veca^c vasat-ı zahrda olur ve ba^cdı kerre veca^c-ı zahr rahim müşâreketiyle olur ve o müşâreket tams nüzülünün kurbünde veyâhüd ihtinâk-ı rahimde veyâhüd talğ katında olur ve ba^cdı kerre dahi ^çalâmât-ı buhrândan olur.

el-^çAlâmât: Bürüdet ile ve balğam-ı hâim ile olan veca^cın ^çalâmetleri budur ki meşy ve riya^det o veca^cı ekşer-i hâlde teskîn eder ve kalîlen kalîlen zuhûr eder ve ba^cdı kerre o veca^c ile berd ihsâs olunur.

Ve ta^cabdan ve şey²-i şakîl hamlinden ve o mişlli nesnelere ve cimâ^c-dan hadîş olan evcâ^c-ı zahra o esbâbın tekdâdümü delâlet eder.

Ve bi-sebebi'l-külye olan veca^c-ı zahr ^çalâmeti veca^cın ka^çanda olduğu olur ve o veca^c ile bâhın ^çafı olur ve ma^lûm olan ^çaf-ı külye esbâbının biri dahi olur.

Ve harâret-i sâzece hasebiyle olan veca^c-ı zahra iltihâb ve ma^ca'l-hiffe lez^c ve ^çadem-i ^çarebân delâlet eder.

435 Zîrâ aşnâf-ı sil^aadan ğalîz olan sil^a-i şahmiyyedir, onun mu^âlecesi cildeyi selh edip vîfâsı ile sil^aayî ihrâcdır, ğayri ^çilâcî kâbil değildir.

Ve imtilâ-i 'urûk ile olan veca'-ı zâhra veca'ın zâhrda imtidâdı olup harâret ve iltihâb ve dârebân olduğun ve beden mümtelî olduğu delâlet eder.

Ve hâdebe sebebiyle olan veca'-ı zâhra bâbu'l-hâdebede bizim bildirdiğimiz eşyâ delâlet eder.

Ve evcâ'-ı zâhr ba'cdı kerre inhinâyaya muhvic olur veyâhüd intişâba muhvic olur. [448b] İnhinâyaya muhvic olan o veca'dır ki onun hudûsu müşennic sebep ile olur verem-i şulb ve esbâb-ı hâdebeden ona müşâbih nesnelere olur.

Ve intişâba muhvic olan veca'-ı zâhr o veca'dır ki onda nefese mülâyim olmayıp mülîm olan nesnelere muğtarra ola. 'Ağalın 'atf ve leyyi gibi nefese mülâyim olmayan nesnelere mücib-i sebep olmakla veca' hâşıl olur.

Ve eger lems veca'a işâbet ederse o veca' zâhrın zâhirindedir ve eger lems veca'a işâbet eylemezse o veca' bâtin-ı zâhrdadır.

İkinci Faşl Veca'-ı Zâhrın Mu'âlecâtı Beyânındadır

Veca'-ı zâhr mu'âlecâtında vâcib olur ki zikri âlî veca'-ı mefâşıl ve kezâlik zikri mâğî hâdebe ve riyâh-ı efrise mu'âlecâtına rücû oluna, zîrâ onların bi'l-cümle tarîk-i mu'âlecâi şey'-i vâhiddir.

Ammâ veca' zâhr-ı bâridin bârid olduğu haysiyyetten mu'âlecresi vâcib olur ki ebvâb-ı mâğiyede zikri mürür eden meşrûbât ve mağmüdât ve merûhât ola.

Ve zâhrda hılt olduğu cihetten mu'âlecede vâcib olur ki eyâric-i şâhm-ı hanzâl, habb-ı müntin işbu edviye ile o hılt-ı hâm istifrag oluna.

Ve ta'abdan ve ta'ab mişliden hâdis olan veca'-ı zâhr gıdâ-ı ceyyid ve merûhât-ı mu'tedile ve edhân-ı müftire isti'mâli ile mu'âlece oluna.

Ve cimâ'dan hâdis veca'-ı zâhra cimâ'dan hâdis đaf 'ilâciyla mu'âlece olunur.

Ve külye sebebiyle olan veca'-ı zâhra külye 'ilâciyla mu'âlece olunur.

Ve şulb üzere mümtedde olan ırk-ı azîmin imtilâsı ile 'arîğ veca'-ı zâhra bâsilik ve mâbid-i rükbeden faşd ile mu'âlece olunur, zîrâ o faşd fi'l-hâl veca'-ı zâhrı teskîn eder huşûşan o faşdın ardınca dühn-i verd mişliler ile temrîh oluna.

Ve hâdebe sebebiyle olan veca'-ı zâhrda hâdebe mu'âlece olunur.

Ve ekşer-i hâlde veca'-ı zahr bürüdet ile 'arıd olmakla vâcib olur ki mu'alecâtın dahi ekşeri bürüdete mürâ'ât olunan mu'alecât kılına ve biz o mu'alecâtı 'ilâc-ı külâ zıkr olunan mevâdî'de müstevfi beyân eyledik ve kezâlik hadebe bâbında müsahhînât-ı şulbde olan kelâmı dahi istifâ eyledik velâkin zahrın veca'-ı bâridine 'ilâc-ı hâşş budur ki yalnız dühn-i üferbiyün isti'mâl oluna. Ve o şımf veca'â meşrûbât-ı mücerrebeden olur tiryâk-ı erba'â veyâhüd dühn-i hırva' mâ-ı kerefs ile isti'mâl olunmak ve hımmaş-ı esved nakîrini şürb eylemek ve vecc-i keşiri dört dirhem semn ve bir dirhem 'asel ile on dört gün kadar isti'mâl eylemek. Ve helyün ekli ve kezâlik onun ekline idmâni cidden nâfi'dir. Bu veca' aşhâbından mizâc-ı bârid erbâbına hubûb-ı müşhile ya'nî habb-ı müntin isti'mâli cidden nâfi'dir. Ammâ onlara nâfi' olan dımâdât diflâ ile dımâdât-ı sâire isti'mâl olunsa zahrın veca'-ı 'atîkîni izâle eder. Ve eavşır ve muql ve uşşak ve cünd-i bîdester ve sekbî nec ve üferbiyün müfredeten ve mürekkebeten ma'â-dühni'l-gâr tağmîd olunur. Ve dühn-i sezâb ve bezr-i sezâb ve dühn-i mey'â ve habb-ı gâr ve dühn-i hırva' dahi cidden nâfi'dir. Ve merhâttan dühn-i üferbiyün ve dühn-i kuş ve dühn-i sezâb ile temrîh olunur. Ve bu bâbda dühn-i süsen için hâşşıyyet-i 'acîbe vardır, evlâ olan budur ki evvelâ zahr teşhîn oluna ve hırka-i hâşine ile delk olup ba'dehü temrîh oluna.

Üçüncü Faşl Veca'-ı Hâşire Ya'nî Bögür Ağrısı Beyânındadır

Veca'-ı hâşire veca'-ı zahra karîbdir; veca'-ı hâşirenin ekşeri rîhî ve balgamîdir ve bunun 'ilâcî dahi onun 'ilâcma karîbdir. Ve veca'-ı hâşireye mahşûş 'ilâc budur ki hulbe, bezr-i reşâd, bezr-i kerefs, nânhâh, zencebîl-i şînî veznleri berâber ve o mecmû' edviye miqdârı sekbî nec dahi ağız olup cem'an onlardan benâdik ittihâz olup isti'mâl olunur. Ve eger veca'-ı hâşirenin sebebi 'udv-ı hâşirede veyâhüd hâşirenin müşârik olduğu a'đânın birinde olan verem ise onun 'ilâcî o veremin 'ilâcî olur.

Veca'-ı hâşirenin bilâ-mâddetin ev ma'â-mâddetin olan sü-i mizâc-ı hârr sebebi ile hudûsu kalîlül-vuķû' olur velâkin a'đâ-i bevl ve em'âya müşâreket ile hâşirede o veca' olur ve onun 'ilâcî a'đâ-i bevl ve em'anın 'ilâcî olur.

Dördüncü Faşl Evcâ'-ı Mefâşıl ve Nihâris ve 'Irķu'n-nesāya 'Āmm Olan Emrâğ Beyânındadır

Bu emrâdda sebep-i münfa'îl 'uğv-ı kâbirdir ve sebep-i fâ'îl emzice ve mevâdd-ı rediyyedir ve sebep-i âlî mecârî-i tabî'înin si'asıdır ve o si'a hılkî veyâhûd li-'ârîdın olur veyâhûd sebep-i âlî mecârî-i ğayr-i tabî'înin hüdüşu olur ve o mecârî-i hâdişi hareket ihdâş eder veyâhûd hılkî ev bi-'ârîdın olan tehelhül ve taħalhul ihdâş eder luħüm-ı ğudediyyede olduğu gibi. Ve bu zıkr olunan aķsâmdan her biri tefâşilde münkasım olur. Pes 'uğv-ı kâbil bu emrâdın hüdüşuna đafı hasebiyle sebep olur ve 'uğvun đafı dahi müstahkem olan sũ'-i mizâcla huşuşan bârid olan mizâcla olur veyâhûd 'uğvun đafı hılkî olur, o đafıta mizâc-ı hâdişin medhali olmaz veyâhûd 'uğvun marağı kabûlüne sebep 'uğvda olan harâret-i şedîdenin mevâddı şedîden cezbi olur huşuşan hareket ve evcâ' harârete cezb-i mevâdda ifânet eyleye veyâhûd esbâb-ı hârice ile 'uğv marağı kabûl eder, her ne kadar bu kısm-ı ahîr kısm-ı mizâciden ba'îd olmayıp ona karîb ise fi'l-cümle muğayereti olmakla başka kısm 'add olunur⁴³⁶ veyâhûd 'uğvun mevâddı kabûlü o 'uğv âher 'uğvun tahtında olur ona fevkinde olan 'uğvdan bi't-tab' mevâddın hareketi ve inşibâbı olmakla olur ve a'đâ-i fevkânide tahtânî olan a'đaya mevâddın seyelânî ve nüzûlî tabîî olmakla iki ayaklara ve iki veriklere mevâddın seyelânî keşirü'l-vuķû' olur.

Ammâ bu emrâdın sebep-i fâ'îli o sũ'-i mizâcdır ki bi'l-cümle bedende olur veyâhûd a'đâ-i re'isede olur. Ve o sũ'-i mizâc dahi olur ki mülhib veyâhûd müberrid-i mücemmîd veyâhûd müyebbis-i muķabbıđ ola huşuşan onlara ruţûbet-i ğarîbe muħâlaťa eyleye.

Ammâ o 'illetin mevâddı dem-i müfred veyâhûd balğam-ı müfred olur, balğam-ı müfredin şerrlisi balğam-ı hâm olur veyâhûd mevâdd mirre-i müfrede olur veyâhûd o hılt mürekkeb olur ki onun terkîbi balğam ve mirreden olur veyâhûd mevâdd mirre ve riyâh-ı müşeyyike olur ve o mevâddm ekşer-i vuķû'u balğam-ı mirreden mürekkeb olan hılt olur ve ondan sonra hâm ve ba'dehu dem ve ba'dehu şafr ekşer olur ve sevdânın vuķû'u kalîl olur.

436 'Adem-i bur'dun vechi budur ki emr-i hâric sũ'-i mizâca sebep ve sũ'-i mizâc dahi 'illete sebep olur.

Ve bu sebebin ya'nî maddenin ekşer-i esbâbı esbâb-ı mâdiyenin ba'dısı olur.

Ve kezâlik nevâzil ve ezkime⁴³⁷ ve kılınca mu'alece dahi ona sebep olur, zîrâ kılınca em'âyı mu'kavviye olan tedâbîr ile mu'alece olunsa mu'tâd üzere vârid olan fu'dülü def' edip ve fu'dül-i sâireyi qabûl eylemeyip ve o fu'dül e'trâfa ve mefâşıla mündefi'a olur.

Ve o mevâddı müvellide olan ağdiyeyi tenâvül dahi mādde-i mülîmenin tekevvününe sebep olup ecnâs-ı veca'ın her birinden bir cins veca' hâdis olur.

Ve kılllet-i hağm ve de'a ve sükûn ve terk-i riyâdet ve cimâc-ı keşir ve tevâtür-i sekr ve hayd ve ma'cadenin mu'tâde olan istifragatlarının ihtibâsı ve onlar mişliler dahi sebep olur.

Ve kezâlik faşd ve ishâle itiyâdi olanların faşd ve ishâli terki dahi sebep olur.

Ve kezâlik imtilâ üzere riyâdet veyâhüd imtilâ üzere cimâc ve 'ale't-ı ta'am hammâm ve 'ale't-ı rîk ve qable't-ı ta'am şarâb-ı keşir dahi sebep olur ve o şarâb 'aşaba nikâyeder.

Ve ahlât-ı niyye bedende müctemi'a olup bevl ve berâz [449a] ile bi't-ı tab' istifrag olunmasa ve bi's-şar'a dahi istifrag olunmasa o ahlât-ı niyye evcâc-ı mefâşıla te'diyeden hâli olmaz eğer mefâşıla mündefi'a olur ise. Ve eğer mündefi'a olmayıp bulunduğu mevdi'de bakiye kalıp ta'affün ederse hummâya mü'eddiye olur.

Ve eğer o ahlâtı tab'at berâz ve bevlde def' edip onunla bevl dâimâ gâliz an ğayr-i rakık hüruc ederse o ahlât-ı niyye me'mûnu'l-ğâile kılınmağa lâ-yık ve harî olur; eğer bevl ve berâz ile vech-i muharrer üzere tab'at onu def' eylemezse zikr olunan aqsâmın biri vâki' olur ya'nî veca'-ı mefâşıl ve hummayattan birine elbette mü'eddi olur.

Ve eğer o niyye olan mevâdda mefâşılın hareket-i müt'ibesi veyâhüd darbe ve sahta yâhüd kuvâ da'ife iken ona seher ve ğadab hasebiyle da'f-ı zâyid 'arîd ve niyye olan mevâdda dahi incizâb tārî olup nâfize ve ğavvâşa olsa onlardan evcâc-ı mefâşıl hâdis olur. Ve o ahlâtın ekşeri hağm-ı sâni ve hağm-ı şalışın fağlı olur.

437 "Ezkime" zükâmın cem'idir.

Ve evcâc-ı mefâşıl meşâyıha ve emrâd-ı müzmine aşhâbına ve nâkıhlara keşret üzere ʿarîd olur eger o şavâif-i mezkûre vech-i şavâb üzere kendilerine tedbîr ve muʿalece eylemezlerse. Ve onlara keşret üzere evcâc-ı mefâşıl o sebebden ʿarîd olur ki onların kuvâları hağm-ı ceyyidden daʿife olur huşuşan onlar muʿaleceyi istifrâğ-ı vâfi ve def-i bâliğ üzere kılmayıp belki teskîn-i mevâdd için ʿilâc eyleseler.

Ve evcâc-ı mefâşıl vukûfu evcâc-ı säire vukûʿundan onun için ekşer olur ki säir aʿdâdan mefâşıl ahlâ yaʿnî ziyâde hâlî olur ve mefâşılın hareketi dahi ekşer ve kendinin mizâcı aʿraf ve ebred ve vağı dahi eţrâfta olmakla müdebbir-i evvelden yaʿnî kalbden ebʿad olur. Ve çok kerre beyne'l-mefâşıl muşabbe olan mevâdd müteħaccire olup caşş mişâlinde olur huşuşan mevâdd-ı muşabbe balgâm-ı hâm ola. Ve kezâlik çok kerre onların mefâşılı eşnâsında lahm nâbit olur ve huşuşan mefâşıl-ı eşâbiʿ arasında keşiren nâbit olup eşâbiʿ mültevi ve müteħaffi⁴³⁸ olup vecaʿı ahyânen müştedd ve ahyânen sâkin olur. Ve bu mişâli nebât-ı lahm emzice-i hârre aşhâbında olur ve ekşeriyâ o mişâli lahm mâdde-i demeviyeden nâbit olur.

Ve vecaʿ-ı mefâşılın ekşeri evlâda mürâs olur. Zîrâ evlâdın mâdde-i tekevvünü olan menî mizâc-ı vâlid üzere olur.

Ve vecaʿ-ı mefâşıla muʿalece ve mefâşılı takviye ile mevâddı ondan def eylemek helâke müʿeddî olur, zîrâ tekevviün edip mefâşıla indifâʿ muʿtâdı olan mevâdd kaçan indifâʿdan menʿ olursa aʿdâ-i reʿiseye ekşer-i hâlde mündefiʿ olur ve defʿaten uhrâ o mevâdd mefâşıla cezb olunmasa yine o mâdde aʿdâ-i reʿiseye mündefiʿa olup onun şâhibi ğatar-ı ʿazîmde olur.

Ve vecaʿ-ı mefâşıl ve niķris faşl-ı rebîʿde ve ğarîfte keşiren ʿarîd olur, zîrâ ahlât ve dem rebîʿda hareket eder ve ğarîfte ahlât ve hağm redî olurlar ve maʿa-hâzâ eyyâm-ı ğarîfte şayf-ı sâbıkın ve zâhâir-i ğarîfin ğarâretleriyle mesâmm tevessuʿ eder.

Ve evcâc-ı mefâşıl evvel-i zühûrunda tedârük olunur ise onun ʿilâc-ı sehl olur, ammâ evvel-i zühûrunda ihmâl olunup o vecaʿ-ı mefâşıldaki temekkün ve tevattun ve mevâdd mefâşıla inşibâbı ʿâdet eylese ve huşuşan ahlât-ı muhtelifenin inşibâb muʿtâdı olsa o vecaʿ-ı mefâşıla muʿalece olunmaz. Ve kaçan evcâc-ı mefâşıl aşhâbında devâlî ve niķris zâhir olsa onlar evcâc-ı mefâşıl ʿilletine bâʿis-i bürʿ olur.

438 "İltivâ" dolaşmak ve "ķaf" parmakları tabandan cânibe çekilmek.

Ve evcâc-ı mefâşıla mübtelâ olanların ba'đıları sũ-i tedbîrleriyle o 'illeti kendilerine celb ederler. Ve ba'đılarının hey'et-i a'đâlarının fesâdı ve mecârî-i 'urũkunun sic'ası ve aşliyye olan a'đâlarının sũ-i mizâclarıyla tevellüd eden ahlâ-tı rediyyeleri o evcâc-ı celb eder.

Ve hummayâtta ve şũ'üd-ı hummayâtta evcâc-ı mefâşıl heyecân eder ve ba'đı kerre aşl hudũsu hummayâtta olur.

Ammâ 'ırku'n-nesâ evcâc-ı mefâşıl cümlesindedir. Ve 'ırku'n-nesâ⁴³⁹ bir nev' veca'dır ki o veca' zuhûra mafşal-ı verikten bidâye edip cihet-i ħalfden faĥiz üzere nüzũl eder ve ba'đı kerre rũkbeye ve ka'ba mũmtedd olur ve onun müddeti ziyâde oldukça nüzũlü dahi ziyâde olur ve maddenin kılet ve keşreti ħasebiyle dahi nüzũl ziyâde ve noĥşân olur. Ve ba'đı kerre dahi o veca' eşâbi'e mũmtedd olur ve ondan kadem ve faĥiz mehzũle olur. Ve o 'illetin âĥirinde ve sonunda onun şâhibi ğamz ile ve 'alâ-etrafı'l-eşâbi'e meşy-i yesîr ile mütelezziz olur ve ona inkibâb etmek ve kâmetini tesviye etmek şũ'übetli olur. Ve ba'đı kerre o 'illet şâhibinin tabî'atı müsta'lıka olur ve ona isti'lakın menfa'atı olur ve ba'đı kerre dahi faĥizin tarafının inĥilâcına⁴⁴⁰ mü'eddî olup faĥizin tarafının ya'nî rummânesinin ħaĥktan inĥilâcına ve ħurucuna sebep olur.

Ammâ veca'-ı verik bir nev' veca'dır ki veriklerde o veca' şâbit olur ve o veca' esfele nüzũl eylemez velâkin veca'-ı verik ba'đı kerre 'ırku'n-nesâ-ya intikâl eyledikten sonra 'ırku'n-nesâ veca' vech-i mübeyyen üzere esfele nüzũl eder. Ve veca'-ı verikin ekşer-i 'urũdu şalâbât üzere cũlũs ve ğarb-ı lâĥıĥ ve idmân-ı rũkũb ħasebleriyle olur ve onun esbâbı ya'nî mevâddı 'ırku'n-nesâ' esbâbı olur velâkin sebep-i ekşerisi ħılt-ı ħâm olur. Ve çok kerre veca'-ı verik on ay miĥdârına ħarîb ve müzmin olan evcâc-ı raĥimden intikâlle olur ve ba'đı kerre mevâdd-ı ħârre-i muĥtelite ile dahi 'arîğ olur ve 'urũk-ı verikin dem ile imtilâsından ve mevđi'in ğavrında olan evrâm-ı bâ'tımeden dahi olur velâkin veca'-ı verike sebep olan evrâm ğavrda olmakla mefâşıl evrâmı gibi zuhûr eylemez.

439 "Nesâ" nũnun fethi ve elifin ħaşı ile ma'rũf damarın ismidir; "'ırk"'ın ona idâfeti "yevmü'l-eĥad"da olan idâfet gibidir.

440 Ya'nî mafşalı ayrılır.

Ve denildi ki verikinde veca^c olan kimsenin faḥîzinde ḥumret-i şedîde zâhir olup bukûla iştihâ eylese o kimse yirmi beşinci günde helâk olur. Ve hangi ^uḡv ki onun mefâşılmda veca^c ola, o ^uḡv mehzûl ve naḥîf olur.

Ve veca^c-ı mefâşıldan ^ırḡu'n-nesâ ve niḡristen mâ^c-adâsının mu^câlece ile mevâddı istîşâl olursa bi-sür^c-atin ^cavdet eylemez, ammâ ^ırḡu'n-nesâ ve niḡris mevâddı her ne kadar istîşâl olursa yine bi-ednâ sebebin serî^can ^cavdet eder ve onların serî^can ^cavdeti ^uḡvlarının evḡâ^cı ḥasebiyle olur.

Ve bu illet-i mevrûse olur ḥuşuşan niḡrisin tevârûsü keşîrû'l-vuḡû^c olur.

Ve ^ırḡu'n-nesâ mevâddı ekşer-i ḥâlde mafşalda olup onda ^caşara-ı ^carîḡaya intikâl eder. Ve kaçan ondan veca^c ^carîḡ olsa cemî^c-i bedenden ona mevâdd inşibâbına teheyÛ^c eder. Evvel-i emrde kendide muḥteḡine olan mevâddan mâ^c-adâ ona mevâdd-ı şâire nüzûl eder ve ba^cḡı kerre dahi mefâşıldan mevâdd bulunmaz, ancak mevâdd ^caşabe-i ^carîḡada olur.

Ve çok kerre ḥuḡḡta ruḡbet-i muḥâḡıyye olup beyne'l-vâbiletî⁴⁴¹ ve'l-ḥuḡḡ vâḡı^c olan ribâḡı irḡâ edip mafşal-ı verik münḡalı^c olur ve inḡilâ^cdan evvel ona beyne'l-irtikâz ve'l-inḡilâ^c bir ḥâlet ^carîḡda olur ya'nî onun mafşalı serî^catü'l-ḡurûc ve serî^catü'l-^cavd ve cidden ḡalı^ca olur. Ve ^ırḡu'n-nesâ evcâ^c-ı mefâşılın eşeddi olur ve keyy olunmakla ondan emân ḥâşıl olur.

Ammâ niḡris dahi evcâ^c-ı mefâşıl cümlesindedir, o veca^c eşâbi^cden ve ibḡâmdan bed^c eder ve ba^cḡı kerre ^cakîbden bed^c eder ve ba^cḡı kerre esfel-i ḡademden ve ḡademin bir cānibinden bed^c eder ve ba^cḡdehu ^camm olur ve ba^cḡı kerre faḡîze şu^cud eder ve ba^cḡı kerre teverrüm dahi eder. Ve benzer ki o veca^c evtârda ve ^caşabede olmayıp ribâḡta ve mefâşılı ḡâricden muḡḡta olan ecsâmda olur, nitekim Cālînûs ona zâhib oldu ve binâen ^caleyh münḡarisinde evrâm ve evcâ^c teşennüce elbette [449b] mü^ceddî olmadı.

Ve aşḡâb-ı niḡrisin ḡuşyeleri şafnı ḡavîl olur ve mirârı olan niḡris aşḡâb-ı fec^ceten mevḡi keşîrû'l-vuḡû^c olur ḡuşuşan tebrîd-i keşîr katında onlara mevḡi müfâce'e ^curûḡu ekşer olur.

el-^cAlâmât: Bu emrâḡı bi-^calâmâtiḡa esbâbiyle ma^crifetini beyân eyleyim: Senin evvelâ muḡḡac olduḡu o emrâḡın mizâc-ı sâzec veyâḡûd ma^c'al-mâdde olan mizâc ḡasebleriyle olanlarıdır.

441 "Vâbile" bânın kesri ile omuz ḡarafı bâzû ve nihâyet bulduḡu yer ma^c'nâsına, kezâ fî lügati Vankulu. Ve o vâbileyeye tuffâḡa dahi derler, müdevvere olduḡu için. Ve mafşalın ^cazm-ı âḡirinde olup tuffâḡa duḡûl ettiḡi vehdeye ḡuḡḡ derler.

Mizâc-ı sâzec hasebiyle olan kâlîl ve nâdirü'l-ıvûk' olur ve onda bilâ-şîkal ve bilâ-intifâh veca' olur ve levninde tağayyür olmaz ve mādde 'alāmâtı dahi bulunmaz.

Ammā mādđî olan veca'-ı mefâşılđa vâcib olur ki evvelâ maddenin cinsi biline ve onu ta'arrüf mevđi'-i mevâddın ve veremin levniyle ve veca' ile ma'lum olur, hılt-ı hâmla veca' olur ve melmes ile dahi cins-i maddenin bārid veyāhūd mültehib olduđu veyāhūd mu'tād üzere olduđu ta'arrüf olunur. Ve ba'dı kerre dahi cins-i mādde veca'ın a'rāđından ma'lüme olur, o veca'da iltihāb-ı şedid olup çarebān olmakla veyāhūd iltihāb mu'tedil olup temeddüd dahi olmakla veyāhūd yalnız temeddüd olmakla cins-i mādde ta'arrüf olunur veyāhūd veca'ı teskīn edip intifā' olunan edviye ile dahi cins-i mādde ta'arrüf olunur. Bāridden intifā' olunursa maddenin harāretine ve hārrdan intifā' olunursa maddenin bürüdetine istidlāl olunur. Velākin ba'dı kerre edviye-i bāride muhaddır olmakla mādde-i bāride istemāl olunsa nef'i olur velākin o nef' bürüdet hasebiyle deđildir belki tađdır ile veca' sâkin olup intifā' olunur.

Ve kezālik mevâdd-ı hārrede müberrid ve mükessif devā istemāl olundukta veca' artar velākin veca'ın tezāyüdün bürüdet ile değildir belki 'udvun tekāşüfü hasebiyle veca' tezāyüd eylemiştir, bu tezāyüd ile dahi maddenin bārid olduğuna istidlāl olunmaz. Ve kezālik ba'dı kerre dahi mādde-i hārre de devā-i hārr istemāl olundukta o māddeyi devā tağlil eder ve tağlil hasebiyle veca' sâkin olur ve zann olunur ki mādde bāride olmakla devā-i hārr onu ta'dil ve veca'ı teskīn eylemiştir ve mādde ise hārredir ve veca'ın sükunu maddenin tağallülü iledir, ta'dil ile değildir. Bi'l-cümle 'alāmāt ile ta'arrüfte bu umūra mürā'at vâcibdir.

Ve cins-i mādde veca'ın vađt[i ve] izdiyādıyla dahi ta'arrüf olunur, halā ve imtilā vağtlerinin hangisinde olduğu bilinmekle ve kezālik mādde 'udvu tevrīm eylediğinden ve 'adem-i tevrīminden ve tevrīmi dahi serī veyāhūd bağı olduğundan bilinir, zīrā sür'at-i tevrīm ahlātın rağıka-i hārre olduğuna ve buđ-ı tevrīm beyne beyne ve mürekkebe olduğuna ve 'adem-i tevrīm hılt-ı hām-ı şırf olduğuna delālet eder.

Ve kezālik cins-i mādde şîkal ile dahi ma'lum olur, zīrā mevâdd-ı rađıkadān miđdār-ı keşir def'aten vāhideten müctemī'a olmakla onda şîkal ziyāde olur.

Ve cins-i mevâdd ekser-i hâlde kârûreye gâlib olan muhâlittan ve berâzdan dahi ta'arrûf olunur ona gâlib olan şey² şafrâvî veyâhûd muhâfî veyâ gayrileri olduğu bilinmekle, zîrâ evcâc-ı verik ve ırk-ı nesâda berâz üzere bir şey²-i muhâfî gâlib olur.

Ve cins-i mādde sinn ve 'âdetten ve tedbîr-i mütekkaddimden olan me'kul ve meşrûb ve riyâdet ve de'â ve onların hilâfından dahi ma'lûm olur ve sâir bedeninin ona müşâreketinden dahi bilinir.

Ve mādde-i demeviyeye mevdi'in humreti delâlet eder eger şediden mādde gavrda değil ise ve demin inşibâbı fevrinde dahi mevdi'de humret olmaz ne kadar dem gavrda değil ise. Ve ba'dı kerre dahi deme temeddüd-i şedîd ve müdâfa'a ve çarebân ve şıkal ve tedbîr-i sâlif demevî olan beden ahvâl-i sâiresi delâlet eder. Ve ba'dı kerre demevî olan beden gâliz ve lahîm ve şahîm olur ve demevî olan ırku'n-nesâda veca' mümtedd, tavîl ve tûlû müteşâbih olup onu faşd fi'l-hâl teskîn eder.

Ve mādde-i şafrâviyyeye harâret-i şedîde olup killetin hacmi sağire iken ona lems izâ eylediği delâlet eder; killet-i şıkal ve killet-i temeddüd ve killet-i humret ve zâhir-i cilde veca'n meyli ve berdden istirahat-ı şedîde huşulû ve tedbîr-i sâlif ve beden-i şafrâvî edillesi beyânında zikr olunan edille-i sâire delâlet eder.

Ve mādde-i balğamiyyeye levni'n adem-i tağayyürü veyâhûd reşâsiyyete tağayyürü ve iltihâbın killeti ve veca'n lüzümü ve dem ve mirre 'alâmâtının 'ademi ve veca'n 'arḍda şiddeti ve beden 'able [ve] şahîm olup lahîm olmamak ve sâlif olan edille-i ma'lûme cem'an delâlet eder.

Ve mādde-i sevdâviyyeye veca'n hafâsı ve killet-i temeddüd ve ilâcdan killet-i intifâc ve mevdi'in tekkâşüfü ve 'adem-i terehhülû ve işrâk-ı levni'n 'ademi delâlet. Ve ba'dı kerre sevdâviyyede mevdi'in levni kümüdede dârib olur. Ve ba'dı kerre sevdâvî olana recülün mizâcı ve tihâlının hâli ve şehvet-i müfrişası ve tedbîr-i sâlifi ve mizâ-ı sevdâvide zikr eylediğimiz sâir edille delâlet eder.

Ve mādde-i mirriyeye ve ba'dı nüshada "mādde-i middiyye" dâl ile vâkf olmuştur, ona harâret-i şedîde ve hikkeden bir şey² ve müsahhînattan şediden taḍarruru ve müberridattan olup kabḍun-mâsı olanlardan şediden intifâc delâlet eder.

Ammâ mādde-i rîhiyyeye min-ğayri şıkalın temeddüd-i şedîd ve veca'ın intikâli ve riyâhı müvellid olan tedbîr delâlet eder.

Ve mevâdd-ı muhteliğe hârre ve bâride olan mu'âlecât ile kılllet-i intifâc ve mu'âlecât ile intifâc evkâtının ihtilâfı delâlet eder, zîrâ mevâdd-ı muhteliğeden hâdis olan veca'-ı mefâsıl da bir vakte bir nev' ilâc ile intifâc olunur ve vakt-i âherde o ilâca müdâdde olan mu'âleceden intifâc olunur. Ve bu nev' veca'-ı mefâsil ekser-i hâlde o kimseye 'arıd olur ki onun bedeninin mizâcı hârr ve tab'ı mirârî olur velâkin mura'atb ve müberrid olup balgâmı ve hâmi müvellid olan ağdiyeyi istismâl eder ve imtilâ üzere hareket edip ahlât-ı şelâse ya'nî dem ve şafrâ ve balgâm muhteliğ olur ve dem ve şafrâ mefâsıla müteveccih olduklarında balgâm-ı gâlizi dahi isâle edip cem'an mefâsıla munşabbe olurlar ve bu misli evcâ'-ı mefâsil aşhâbları yed ile keşiren ğamz-i rakîkten intifâc ederler. *Ve ba'dı nüshada "yed-i kebir ile "vâk' olmuştur.* Vech-i intifâc budur ki o ğamz mevâdd-ı niyyeyi ve hâmi indâc ve tahlîl eder ve kezâlik onlar meruhât-ı mu'tediletü'l-harâreti ma'a-sükün istismâl ile dahi intifâc ederler ve hareket indâca mâni'a olur.

Beşinci Faşl Evcâ'-ı Mefâsil u Nîkris ve 'Irku'n-nesâ Mu'âlecâtı Beyânındadır

'İlel-i mezkûrenin esbâbı mizâc-ı sâzecz olduğu ma'lûm ise onun tedbîri sehl olur, zîrâ çok kerre o 'udvlarda bilâ-verem iltihâb-ı sâzecz olur ve ona tebdîl-i mizâc ilâc-ı kâfi olur ve onda ihtiyâc olunan ilâcın a'zamı demi veyâhüd şafrâyı istifrâğ olur. Ve ba'dı kerre dahi o 'udvlarda cümüd ve berd-i mülîm olur ve ona tebdîl-i mizâc ilâc-ı kâfi olur. Ve onun muhtâc olduğu tedbîrlerin a'zamı demi teshîn için balgâmı istifrâğ olur.⁴⁴² Ve çok kerre o a'dâda ru'tubet-i müşennice olur ve onun ilâcı tertîb ile olur ve senin o tertîb ma'lûmun olur.

Ammâ o 'alîlin esbâbı mevâdd ise vâcib olur ki inşibâb eden mādde cihet-i hîlâfa cezb olunmakla inşibâbdan men' oluna ve mevâdd-ı mezkûre taklîl oluna ve munşabbe olan māddeyi kabûl eylemesin için 'udv takviye oluna ve 'udvda mevcûd olan mevâdd tahlîl ve icdâm oluna. Ve zikr olun-

442 Zîrâ balgâmın keşreti demi tebrîd eder ve kaçan balgâm istifrâğ olursa demin harâreti 'alâ-hâlihi bâkıye kalır.

duğu vech üzere o fi'ller işlenip ve mu'alece ile 'amel olunmak [450a] iktidâ ederse zikri mürûr eden kavânin-i külliyyelere mürâ'at olunarak işlene.

Eger o 'ilel demeviyeye-i şırfe veyâhüd galebe-i dem ile hâdişe olduysa onun faşdı cihet-i muhâliften kılına ve eger bi'l-cümle mefâsil-ı bedene veca'ın 'umûmu var ise cihet-i muhâlif ve cihet-i muvâfiqtan cemî'an faşd olunur ve ba'de'l-faşd kay'a iştigâl olunur huşuşan veca' esâfil-i bedende ise kay'a iştigâl olunmak ziyâde nâfi' olur. Onlara kay' ishâlden enfa'dır enfa'dır ve ba'de'l-kay' ishâle iştigâle olunur ve ishâle şey'-i kavî ile bed' olunur eger ishâl-i kavîye maddenin 'adem-i nuçdu ve gılzati mâni' olmaz ise. Ve ne kadar ishâl-i kavî ile bidâye olunur ise rıfķ olunmak eslem ve tederic üzere kılınmak evfaķ olur. Ve şey'-i kavî ile ishâle bidâye olunduktan sonra müşhilâtle tederic üzere tenkiye olunur. Ve ba'dı kavm ishâle ibtidâyı resm edip dediler ki ishâle evvelâ rıfķ üzere mübâşeret olunur ve şâniyen yine rıfķ üzere ishâl olunur ve mādde nuç buldukta müşhil-i kavî ile hatm olunur.

Şâhib-i Kânûn der ki şavâb olan budur ki mādde rakıķa ve şafrâviyye ise ve nuç dahi mer'iyeye ise istifrâğa ta'cîl olunur ve eger mādde galîza ise o mādde-i galîzayı terkîk eden nesneleri ve māddeyi indâc edip cihet-i istifrâğa def'e tehyî'e eden tedbirleri istifrâğ üzere taķdimde be's yoktur ve bu iki tedbirin eşnâsında ya'nî mündic isti'mâlî ile müstefriğ isti'mâlî arasında mevâddı ıtlâķ-ı rakıķ ile sen terkîk edersin ve eger mādde mürekkebe ise sen dahi müşhili ve dımâdı terkîb eyle. Ve aħzem ve evfaķ olan budur ki müdârât olunup ibtidâ-i emrde faşd olunmaya, zîrâ faşd ahlâtı işâre eder ve bedende onu idâre eder ve ahlâttan ihrâcına hâcet olan miķdârı ihrâc eylemez. Ve kezâlik zamân-ı ibtidâda faşd olunmadığı gibi istifrâğ dahi olunmaz. Ve ona nuç zâhir olunca kadar mâ-ı şa'ir ilzâm olunur. Ve eger onda imtilâ olup nefde hâcet olur ise ona bir meclis veyâhüd iki meclis kıyâma mü'eddî olan meşrûbdan mâ-ı hindebâ ve 'inebü's-sa'leb hıyârşenber ile saķy olunur veyâhüd hukne kılınır ve onlar ile ihtikân aşveb olur.

Ve kaçan 'illet inhiṭâta ibtidâ eylese taħarruķ ve tekâsül edip ğayr-i müdebbir istifrâğ isti'mâl eyleme, zîrâ ğayr-i müdebbir olan istifrâğ mevâdî-i säireden ahlâtı cānib-i 'illete taħrik eder.

Ve buhrânâta dahi mürâ'at eyle, yevm-i râbi' ve sâbi' ve hâdî 'aşer eyyâmında zuhûr eden a'râda ri'âyet eyle ve onların buhrân-ı fâdılları râbi' 'aşerde olur. Ve istifrâğ isti'mâli zamân-ı nuçca kadar müdâfa'a olunmak evfâk olur ve o müddette hârr ve bârid ve fâtir miyâh dahi ne'ûlen tenzîlât bahşinde zıkr olunan kânûna mürâ'ât ile isti'mâl eyle; iktifâ mümkün ise o minvâl üzere hareket olunur be evvelâ mâ-ı bârid ile tenzile bed' olunur. Ve ammâ onlarda atliye-i hârre ve muhaddirât isti'mâli cem'ân muğırır olur, ammâ tılâ-i hârrın mağarratı cezble ve muhaddirin mağarratı habs ve tefcicle olur. Ve kezâlik atliye-i müberride ğalızi tefcic ve rakıki taħlil edip 'illeti itâle eder. Ve onlara mâ-ı hârr đarr olur, zîrâ mefâşılı tertîb eder. Ve sikencebîn onlara keşiren muvâfık olmaz. Ve bezr-i râziyâ nec mişlli büzür-ı kaviiye ba'dı kerre fağlı iħrâk edip taħcîr eder.

Ve kaçan nuç tamm olsa sürincân ve bûzîdânın kendi ve ħubûbları mişlliler ile istifrâğ olunur ve iktisâd ve nıf üzere amel olunur ve bu vakte ħall ve tuħlub mişlliler ile tılâ olunur. Ve onlara ibtidâ-i emrde devâ-i da'if sakıyından ħazer olunur, zîrâ devâ-i da'if māddeyi taħrik eder ve miğdâr-ı mu'teber bir şey' ishâl eylemez ve belki a'dâ-i sâirede olan mevâdd-ı câimde-i uħrâyi terķik edip uğv-ı alile tesyil eder.

Ve tenâvül-i devâ murâd edenlere vâcib olur ki bükreten tenâvül eyleyeler ve ğıdâyı teħîr eyleyeler ve tenâvül-i devâdan üç sâ'at mürûrunda on mişkâl ħubz miğdâr-ı kalîl şarâb ve mâ ile tenâvül edeler ve altı sâ'at mürûrunda ħammâma dâħil olup iğtisâl eyleyeler. Ve ba'dehu muvâfık ağdiyeler ile tağaddî eyleyeler ve ba'dehu idrâra iştiğâl eyleyeler, zîrâ idrâr evcâ-ı mefâşıl mevâddını ħasm ve kaç eder, zîrâ bundan ağdem senin ma'lumun oldu ki o 'illetin mevâddı kebid ve 'urûk hadımlarının fağlı olur ve ħuşuşan niķris-i hârrın mevâddı o fağllar idiği ziyâde müteħakkıktır ve idrâr ile o fuğülün ħurûcu dahi senin ma'lumundur.

Ve mefâşılın bâride evcâ-ı aşĥâbları ve emzice-i raĥbe aşĥâbı şürben ve ħukneten ishâl-i keşir ile intifâ'e eylemezler ve kaçan müdirrât ile mu'âlece olunsalar 'âfiyet bulurlar. Ve ebdân-ı naħife envâ'ından bir nev' beden vardır ki onlar keşiren ishâlâta ve idrârâta taħammül eylemezler ve onları keşret-i isti'mâl ile ebdân-ı mezkûrede ihtîrâk 'arığ olur ve bu mezkûrlara cem'ân ri'âyet olunmak vâcibdir. Evcâ-ı mefâşıl-ı bârideye tiryâk dahi nâ-

fî'dir 'ale'l-ḥuşûş istifrâğdan sonra saky olunan tiryâk baḳiyye-i mevâddı rıfḳ ile tenḳiye ve taḥlîl ve cem'ian a'ḳāyî taḳviye etmekle ziyâde nâfi' olur.

Ammâ māddeyi 'uḍva inşibâbdan men' için isti'mâl olunan râdi' edviye kavî ve keşîrî'l-eczâ edviye-i mürekkebe olmak câiz olmaz, zîrâ keşîrî'l-aḥlât ve ḳaviyyû'l-ef'âl olan edviye-i mürekkebe ile mevâddı red' iki emr-i redîlere mü'eddî olur: Biri budur ki devâ-i mürekkeb mevşûf māddeyi 'aşr edip ḥareket-i māddeye mu'ârâda eder ve ondan veca'ı 'azîm 'arîḳ olur ve bu mişlli 'arîḳa 'urûdunda o râdi'î terk edip müleyyinât isti'mâl olunur. Ve ikinci emr-i redî budur ki ibtidâ'en isti'mâl olunan mürekkeb-i mevşûf ba'ḳı kerre mevâddı a'ḳâ-i re'îseye şarf edip ḥaṭar îḳâ' eder. Ammâ evcâ'-ı mefâşılın mevâddı keşîre olmayıp veyâḥûd o mevâddın mededi ḳalîle olsa evvel-i ḥudûsunda onu red'de beş yoktur, lâkin 'illet-i 'ırḳu'n-nesâ ise onun māddesi ve mededi ḳalîle olur ise dahi onda râdi'-i mezkûru isti'mâl câiz olmaz, zîrâ o 'illette râdi' isti'mâlî māddeyi 'umḳta ḥabs eder, pes onda isti'mâl olunan râdi' ḳafî ve da'îf olmak veyâḥûd re'sen ve külliyyen râdi'î terk eylemek o 'illette lâzımdır belki o 'illette evvelâ istifrâğâta mübâşeret olunmak gerektir.

Ammâ evcâ'-ı mefâşılın evâḳirinde vâcib budur ki onda muḥallil ve mülaṭṭif isti'mâl olunup mādde 'umḳtan zâḥire îḥrâc oluna, ne ḳadar o îḥrâc-ı şart ve maşşdan biri ile olan meḥâcîm îfe veyâḥûd keyy ve muḥammerât ve müneffîṭât ile olur ise ve onun māddesi isâle olunur, ilâ-ḥîn-i idmâl terk olunmaz. Ve şüm ve başal müneffîṭattan olur velâkin onun tenfiṭi 'asel-i belâzur tenfiṭi meblaḡına bâliḡ olmaz ve ba'dehu müneffîṭ elbân-ı yetûr ve leben-i tîn olur. Ve vâcib olur ki muḥallil ve müneffîṭa-i müleyyin ḥaṭ olunur ve eger onlara müleyyin ḥaṭ olunmasa onları isti'mâl mefâşılı taḥcîr eder, zîrâ tenfiṭ taḥlîl gibi ḡalîzi taḥlîf ve ibḳâ edip taḥaccüre mü'eddî olur, pes muḥallile ve müneffîṭa isti'mâl olundukta şuḥûm ḥaṭ olunmak nâfi' olur. Ve onlara berdden ictinâb eylemek lâzım olur. Ve evvel-i emrde ḳable'l-istifrâḡ onlara kavî olan muḥallilât taḳrîb olunmaz, zîrâ muḥallilât evvel-i emrde ḳable'l-istifrâḡ isti'mâl olunsa mevâdd-ı keşîreyi cezb eder ve laṭîfini taḥlîl ve bâḳî mevâddı teḳşîf edip ḥabs eder. Ve ekşer-i emrde muḥallilâtın bu hâline ri'âyet olunmak vâcib olur ḥuşûşan mādde lezice veyâḥûd sevdâviyye olursa ri'âyet-i mezkûre [450b] ziyâde gerekli olur.

Ve kaçan evcâc müştette olup taḥammülü kı̄bil olmasa müsekkin-i evcâc şürben ve tılaen isti'mâl olunmak lâbüdd olur ve tılâ olunan müsekkin-i evcâc māddeyi luṭfla taḥlîl veyâḥûd taḥdîr eder ve muḥaddir isti'mâli ancak vaḳt-i ḍarürette cāiz olur ve kezâlik o vaḳtte dahi sevret-i veca'ı teskîn edecek miḳdârı cāiz olur. Ve ḥârr olan evcâc'da cür'et ve iḳdâm edip muḥaddirâtı keşîren isti'mâl eyle ve çok kerre muḥaddir isti'mâlinde māddeyi taḡliz ve ḥabs eylediği için taḥdîr olunur.

Ve ma'lûm ola ki şavâb olan edviye isti'mâlinde tenaḳkul eylemektir ya'ni vaḳt vaḳt devâyı cins-i âḥere tebdîldir. Ba'ḍı kerre bir nev' devâ bir 'uḍvun 'illetine nâfi' olur, 'uḍv-ı âḥerde olan o 'illete nâfi' olmaz ve bir vaḳt-te nâfi' olur, ba'de zâlike'l-vaḳt muḍırr olup veca'ı taḥrîk eder.

Ve evcâc-ı mefâşıl erbâbına şarâbı aslen terk vâcib olur onlara 'âfiyet-i tämme gelip üzerinden fuşûl-i erba'a mürûr edince ḳadar. Ve eger mu'tâdı ise 'ale't-tedric şürbünü terk eder ve eḡnâ-ı terkte müdirrât isti'mâl eder ve müdirrât ile isti'mâl olunan şarâb-ı mu'assel onlara nâfi' olur.

Ve veca'c-ı mefâşıl aşḥâbından sevdâvî olanlarına vâcib olur ki tıḥâlını işlâh eyleyeler ve sevdâyı istifrag ve bedenini aḡdiye ve merûḥât ve o mişli nesnelere ile tertîb ve telyîn eyleyeler. Ve uşûl-i külliyyede bildiğin üzere bilâ-telyîn keşîren muḥallilât-ı sırfe isti'mâliyle işlâh-ı tıḥâle ve istirâḡ-ı sevdâyâ ilḥâḥ ve ibrâm olunmaya. Ve vâcib olur ki bu 'illette laḥm hecr ve terk oluna ḥattâ bu 'illetin bârid olanlarında dahi laḥm hecr oluna ve eger laḥm tenâvülü iḳtidâ ederse tayr-ı cebelî ve erneb ve ḡazâl ve faḍlı ḳalîl olan laḥmların küllisini isti'mâl cāiz olur.

Ve eger veca'c evvelâ zâhrda ḥâdiş olup ba'deḥu iki yede intikâl ederse yed faşd olunup meyli cihetinden ḥıltı iḥrâc olunur.

el-İshâl lehum: Vâcib olur ki evcâc-ı mefâşıl mu'âlecâtında yalnız balḡam ishâl olunmaya, balḡam ishâl olunmak icâb olundukta balḡam ma'a-şafırâ' ishâl oluna, zîrâ yalnız balḡam ishâl olursa 'alîl onunla vaḳt-i ishâlde intifâc eder velâkin şafırâ mevcûd ve ḡayr-i müstefrag olmakla merreten uḥrâ balḡam isâle edip yine 'uḍva ifâde eder. Ve vâcib olur ki o 'illet aşḥâbının müşhilâtı şedîdetü'l-ḥarâret ve cidden ḳaviyye olmaya, zîrâ ḳavî olan müşhil aḥlâtı izâbe edip ve o aḥlâtı 'uḍva redd eder ve onun 'uḍva isâle eylediği mevâdd 'uḍvdan istifrag eylediği mevâddan kat kat ekşer olur. Ve sürincân

ile ishâlin keşret-i nefî mu'etekadun fihdir fi'l-hâl hılt-ı bārîdi ishâl etmekle. Ve bundan mâ-‘adâ sūrincân ‘aķīb-i ishâlde kabđ edip ‘udvu taķviye eder ve vaķtı ishâlde tahrik edip iķrâc edemediđi mevâddı ‘udva inşibâbdan kabđ ve taķviye ĥasebiyle men‘ eder ve kezâlik sūrincân edviye-i müşhilenin ķuvveti ĥasebiyle terķik olunan mevâddı mecârîye seyelândan men‘ eder ve bu mezkûrlar sūrincâna maĥşûs fi‘ldir. Muĥallilât ve müstefriġât-ı ĥârre-i sâire bunun ĥilâfı üzere olur, zîrâ sâirlerin ekşeri vaķt-i ‘amelde menâfizi tevsî‘ edip ba‘dehu o menâfizi vâşî‘aten terk eder velâkin sūrincân mi‘deye muđırrdır, binâen ‘aleyh vâcib olur ki sūrincân yalnız isti‘mâl olunmaya belki ona fülful ve zencebîl ve kemmün ĥalt oluna ve ba‘dı kerre sūrincâna şabır ve saķmünyâ ĥalt olunur ishâli kavî olsun için. Ve ba‘dılar zikr ettiler ki ricl-i ġurâbda sūrincân ĥâssası vardır ve ma‘a-hâzâ mi‘deye ricl-i ġurâbın đararı yoktur.

Ve ĥacer-i Ermenî evcâ‘-ı mefâşıla nâfi‘dir. Ve o ‘illete nâfi‘ edviye-i ma‘rûfe bunlardır: ĥabbu‘n-necâh ve ĥabb-ı muntin.

Ve ‘ırķ-ı nesâ ve niķrîse eyâric-i Rûfus‘un nefî‘i ‘azîmdir ve ĥabb-ı nîl dahi nâfi‘dir ve ĥabbu‘l-mülûk ve bûzîdân ve mâhî-zehrec ve ra‘yu‘l-ĥamâm ve ķanțuriyûn ve ĥanzal ve şabır ve fâşerâ ve fâşırşim ve ĥarmel onunla kılınır ve uşşak ve anzerût ve muķl ve türbûd ve ‘akırķarĥâ.

Nüşa-i Müshil-i Raķik: Zencebîl bir dirhem, fülful yarım dirhem, ġarîķûn yarım dirhem, lübb-i ķirtım iki dirhem, ricl-i ġurâbın aşlı üç dirhem, şerbet-i vâhidesi on sekiz ķirâtın yirmi dört ķirâta varınca đadar olur; cülûs nâfi‘ ile altı veyâĥûd yedi meclis iclâs eder.

Ve kezâlik dühn-i cevz, anzerût aĥz olunur veyâĥûd dühn-i ĥurva‘ ve anzerût aĥz olunup bir ġün eyâric-i feyķarâ ile ve bir ġün vaĥdehu saķy olunur, Minvâl-i mezkûr üzere yedi ġün saķy olunur ve ba‘dı kerre şekûhec ya‘nî ĥasek ve şibt taĥl olunup o maĥbûhun suyu ile aĥz olunur.

Ve kezâlik kemmün-i Kirmânî ve zencebîl ve sūrincân her birinden yarım dirhem, şabır iki dirhem, bu mezkûrlardan iki buçuk dirhem miķdârî taĥl-i şibt ile istifâf olunur ve istifâfı sâ7atinde nâfi‘ olur.

Ve kezâlik sūrincân ve bûzîdân ve mâhî-zehrec ve fülful ve zencebîl ve enîsûn ve dükû aĥz olunup ‘asel ile ma‘cûn kılınır ve küllü yevmin şürb olunur.

Ve kezâlik sūrincân otuz dirhem, şahm-ı hançal on dirhem, bu iki devâ on beş rıtlı su içinde taḥḫ olunup beher yevm onun yarım rıtlı üç ūḫıyye sükker ile şürb olunur ve bu şerbet cidden ‘acîbdir.

Müşhil-i Hafif-i Nâfi’: Anzerüt-ı aḫmer üç dirhem, sūrincân üç dirhem, bu ikisi saḫk olunup yüz ‘aded cevzenin dühnü ile ma’cûn kılınır ve mâ-ı şibt üzere saḫy olunur ve min-ğayri ‘anâin ishâl edip mevâddı taḥfif eder.

Muḫayyi’-i Ḳavî: Evcâ-ı mefâşıl ve ‘ırḫu’n-nesâ aşhâbından ruṭübe-ti ve sevdâsı olanlara nâfi’dir: Şabır bir ūḫıyye, ḫarbaḫ-ı esved bezri bir ūḫıyye, saḫmünyâ bir ūḫıyye, üferbiyün yarım ūḫıyye, naṭrûn yarım ūḫıyye. Bu mezkûrlar aḫz olunup kerneb ‘uşâresiyle saḫy olunur, o muḫayyi’ ile taḫyi’e olursa aşl ‘illeti kai’ eder.

İshâl İçin İsti’mâl Olunan Meşrûbât Zıkr Olunur: Ve onlarm biri devâ-i büssedir ki onun ittihâzi bu sıfat üzere olup nâfi’ olur: Bir buçuk mişḫâl büssed aḫz olunur. Bir ḳavm dediler ki büssed ḫîrî-i⁴⁴³ aḫmerdir ve ḳaranfûl beş dirhem, fâvâniyâ, mürr, ḫabbu’ş-şibt her birinden birer ūḫıyye ve ca’de on iki nevât, zerâvend-i tavil ve zerâvend-i müdahrec her birinden ikişer ūḫıyye; bu mecmû’dan miḫdâr-ı nevât mâ-ı ‘asel ile saḫy olunur ve saḫydan dokuz sâ’at mürür edince kadar it’âm olunmaz ve o devâ bu minvâl üzere on gün miḫdârı saḫy olunur.

Ve kezâlik bu devâ küllü yevmin isti’mâl olunur ve idrâr ile tenḫıye eder: Kemâfiṭûs, kemâderiyûs, centiyânâ her birinden dokuzar ūḫıyye, sezâb-ı yâbis bezri dokuz ūḫıyye; bu mezkûr daḫḫ olunup elekten geçirilir şerbet-i vâhidesi bir mil’akadır, küllü yevmin ‘ale’r-rîḫ ve ta’âm-ı me’kûl-ı sâbıḳın haḫmından sonra o mil’aka-i vâhide üç ūḫıyye mâ-ı bârid ile şürb olunur.

Ve kezâlik bu şânda devâ-i büssed dahi nâfi’ olur büssed müzehhere olan ḫîrî-i aḫmerdir diye zâhib olanların ḳavli üzere ve o ḳavl üzere devâ-i büssedin nüshası nüsha-i müteḳaddimeye ḳarîb olur: Râvend-i şînî, fâvâniyâ, mürr, sünbül her birinden ikişer ūḫıyye, sâzecz-i Hindî bir ūḫıyye, ḳaranfûl on beş ḫebbe, ḫîrî-i aḫmer ile tefsîr olunan büssed yarım ūḫıyye, zerâvend dört ūḫıyye; onun şerbet-i vâhidesi küllü yevmin üç ḳîrâttır, onun şürbüne istivâ reb’de bed’ olunur ve elli gün miḫdârı ‘ale’t-tevâlî şürb olunur ve ba’dehu on beş gün terk olunur ve sonra şürbr mu’âvede olunup yine

443 “Büssed” mercân köküdür, “ḫîrî” ma’nâsına isti’mâli ma’rûf değildir.

elli gün şürb ve on beş gün terk [451a] olunur, sene tamâm olunca kadar şürb ve terk-i şürb bu minvâl üzere kılınır lâkin Şîrâ-ı 'Abür ya'nî Şîrâ-ı Yemânî tesmiye olunan necm tulû'unda bir buçuk şeh'r terk olunur ve terk-i mezkûr bi-hasebi'l-bilâd kılınır. Ve eger o devâyı 'alîl tamâm-ı sene kadar vech-i meşrûh üzere şürbe kâdir olmaz ise senenin nişf-ı bâridinde şürb eder ve onu 'alîlin şürbû iki yüz günü tecâvüz eylese bir gün o devâyı şürb edip ve bir gün terk etmekte be's yoktur veyâhüd bir gün şürb edip iki gün terk etmekte dahi be's yoktur ve o devâyı şürb edenlerden hasbe mâ-emken ekl teb'îd olunur ne kadar o terk vaqt-i 'aşra varınca kadar olursa ve onlarm sâir tedbîrleri dahi işlâh olunur ve evcâ'-ı mefâşıl aşhâbına muğırr olan nesnelere dahi ictinâb üzere kılınır.

Ve bir kavm zu'm ederler ki insân kemiğinin muhrakı o 'alîle saqy olunmağın menfa'ati mücerredir, aşlâ tahallûf eylemez. Ve mütehevvirinden ya'nî min-gayri mübâlâtin iş işleyenlerden bir tâife onu şürb edip niçisten ve evcâ'-ı mefâşıldan elbette şifâ buldular. Ve eyâric-i Hürmüsün dahi bu şânda nefi 'azîmdir, o eyârici rebî'de şürb eden kimsenin mefâşılı kuvvet bulur ve eyâric-i mezkûr fudûlü ihrâc eder ve ekşer-i ihrâcî 'arâk ve idrâr ile olur ve ırk-ı nesâya o eyârici şürb ile berâ'et hâşıl olur.

Ve kaçan evrâm ve evcâ'-ı mefâşıl müzmine olsalar Huneyn'e mensûb bu tedbîr ile intifâc olunur: Übhül-yâbis rubu' keylece aħz olunur ve ba' dehu muşaffâsından bir rıtl aħz olunup üzerine üç ükıyye dühn-i şîrec şabb olunup 'alîle saqy olunur ve üzerine hısrımıyye iç'âm olunur.

Ve vecâ'-ı verik için bu tedbîr hafîf tedbîr olur ve o tedbîr budur ki o illet şâhibine nâfi' olan hammâ duhül ve mâ-ı hârîr ve 'aşıyyen bürüz ve huşuşan ba'de-ţâ'amin redıyyin büzur teskîn-i vecâ' eylemese ona mâ-ı hımmaş saqy olunup kay' ettirilir ve miyâh-ı buķül ve hıyârşenber ile istishâl olunur.

ed-Dımâdâtu'n-Nâfi'a: Hıltı gâlız olup tarîk-i tahaccürde olan evcâ'-ı mefâşıla bu ağmide nâfi'dir: Habb-ı hırvâ'-ı münakkâ üç ükıyye aħz olunup bir ükıyye semn-i baķar ile nâ'imen saħķ olunur ve ona lüzücet gelsin için üzerine bir ükıyye 'asel ilkâ olunup onunla mefâşıl-ı müyebbese üzere dımâd olunur ve ba'đı kerre o dımâda bir ükıyye ħall-i şâķîf idhâl olunur. Ve zibl-i baķar ile tağmîd evcâ'-ı mefâşıldan ve zâhr ve rükbe vecâ'larında cidden kavî olur. Ve bu dımâd sâir ağmidenin ekşerinden ef'daldır:

Dımād-ı Kavî-i Âher: Zeyt-i ‘atîk bir buçuk rıtl, naṭrûn-ı İskenderânî bir rıtl, ‘ilk-i buṭm bir rıtl, ferbiyûn bir ũkıyye, İresâ iki ũkıyye, daḳıḳ-i ḥulbe bir buçuk rıtl bu edviyeden dımād ittihâz olunur.

Dımād-ı Maşşâs-ı Muḥallil: Naṭrûn-ı dāniḳ, uşşaq, nûre bu mezkûrlardan dımād ittihâz olunur.

Bu mütercim-i fakîr der ki nüshalarda “naṭrûn-ı dāniḳ” vâḳf olmuştur. Vācbi olur ki bu maḳāmda “dāniḳ” evzāndan olan “dāniḳ”a ḥaml olunmaya, zîrâ dāniḳ sūdüs dirhemden ‘ibārettir ve o miḳdārın f’l-i muṭteberi olmadığından mâ’adâ dımād-ı mezkûrun aḥlât-ı sāiresinde vezn ta’yîn olunmakla bunda dahi vezn murād olmamak münāsibdir belki bu maḥallde “dāniḳ”tan Şeyḥ’in murādı müfredâtta “denekâ” resmi üzere taḥrîr olunan devâdır ki “züvân”dan ‘ibārettir, züvânın süllâyı ya’nî ya’nî ḳazâyı ‘umḳtan cezb ve iḥrâc etmek f’li ölmakla bu dımād ‘unvânı dımād-ı maşşâs olduğu dahi ona şāhid olur. Veyâḥûd ũferbiyûn dühn-i süsen ile saḥḳ olunup dımād olunur.

Dımād-ı Kavî-i Âher: Bürak, sükker, ‘âḳırḳarḥâ, mîvîzec, nûre bu mezkûrlar cem’ân ḥalṫ olunup ‘asel ve ḥallden bir şey’ ile mefâşil üzere vaḍf olunur.

Dımād-ı Ceyyid-i Muḥallil: Uşşaq, ḥudâd veznleri berâber aḥz olunup şarâb-ı ‘atîk ve zeyt-i ũnfâḳ ve daḳıḳ-i bakılâ ile saḥḳ olunur ve ḥarren dımād olunur.

Ve remād-ı ‘arṫanîsâ, ‘asel ve ḥall ile dımād olunsa cidden ‘acîb olur.

Ve bir nev’ dımād dahi vardır ki ba’de’l-istifrâḡi’t-tāmm ‘udvu taḳviye ve baḳiyye-i mevâddi taḥlîl için ona ḥacet olur, o dımādın biri budur: Ūbhül, cevz-i serv, ‘izâm-ı muḥraḳ veznleri berâber, şebb sūdüs cüz?, zâc sūdüs cüz?, ḡıra’s-semek ḳadr-i kifâyet eczâları cem’ için aḥz ve onunla eczâ-i sāire cem’ olunup onunla taḍmîd olunur.

Dımād-ı Âher Min Zālîke’n-Nev’: Bu dımād emrâd-ı kesireye fâide eder, zîrâ o dımād fetḫ eder ve ‘umḳtan şevki ve ‘izâm-ı ‘afineyi cezb eder ve istirḥâya menfa’at-i zāhire ile nâfi’ olur ve o dımād budur: Bezr-i encüre-i münakḳâ, zebedü’l-bûraḳ, nüşâdur, zerâvend-i müdahrec, aşl-ı ḥanzal, ‘ilk-i enbâṫ her birinden yirmişer mişḳâl, ḥulbe, fülful, dâr-ı fülful her birinden onar mişḳâl, uşşaq on iki mişḳâl, muḳl, ḳardemânâ, ‘idân-ı belesân,

kündür, mürr, şahm mâ'iz, râtî nec her birinden onar mişkâl, şem' üç rıtl, dıbk sekiz rıtl, tîn-i berrî lebenî sekiz mişkâl, dühn-i süsen. Edviye-i raṭbeyi izâbeye kifâyet miqdârı şarâb-ı fâik, edviye-i yâbiseyi ma'cûn kılmağa kifâyet miqdârı mecmû' edviye ḥalṭ olunup da'k ve delk olunduktan sonra isti'mâl olunur.

Âḥer: 'Irḳ-ı nesâya bu dımâdın isti'mâli vaktinde nef'i zâhir olur ve el ve ayak ve sâir mefâsıl veca'larında dahi vaqt-i isti'mâlde nef-i beyyini olur: Hülbe aḥz olunup inâ-i ḥazefe tarḥ olunur ve üzerine miqdâr-ı kifâyet ḥall-i memzûc tarḥ olunup teherrî edince kadar cemr üzere ṭabḥ olunur ve ba' dehu üzerine miqdâr-ı kifâye 'asel tarḥ olunup tekrâren cemr üzere teherrî edince kadar ṭabḥ olunur ve yine ta'sîl olunup şâlişen ṭabḥ olunur ve hıfz olunup isti'mâl olunur.

Dımâd-ı Âḥer: Bunun dahi menfa'atı onun mişlli olur: Zift-i ma'denî üç rıtl, dürd-îr ḥall-i yâbis-i muhrak iki rıtl, bûrak bir buçuk rıtl, şamgu's-şanevber, şem', kibrî-i gayr-i muhrak, mevîrzee her birinden birer rıtl, 'âkırkarḥâ yarım rıtl, kardemânâ, kuşt vâhid

Mâ'nâ-ı Mezkûr Mişlli Nef'i Olan Merûhât Bunlardır: Dühn-i ḥanzal, dühn-i cünd-i bîdester, dühn-i ḥardal, dühn-i cevz-i Rûmî ḥuşuşan muhrakının dühn-i sâili mişllilerdir. Ve dühn-i kuştun bu şânda nef'i ḡayete bâliḡdir ḥuşuşan o dühn ma'a'l-me'y'a isti'mâl oluna. Ve ḥanzal 'uşâresi dühn-i verd ile suyu zâhib olunca kadar ṭabḥ olunup ondan me'ḥûz olunan dühn ile temrîḥ dahi nâfi' olur. Ve kezâlik dühn-i kuşt ma'a'l-ḥiltî o merûḥâtan olur. Ve kezâlik merûḥât-ı nâfi'adan olur o zeyt ki içinde ef'î ṭabḥ olmuş ola ve onunla temrîḥ ibrâ-i tâmm ile ibrâ' eder. Ve dühn-i hafâfiş dühnü ve şan'atı budur: On iki ḥuffâş aḥz ve zebḥ olunur ve mermâḥûz varaḳının 'aşîri ve zeyt-i 'atîk her birinden birer rıtl, zerâvend dört dirhem, cünd-i bîdester üç dirhem, kuşt üç dirhem; bu mecmû' aḥz olunup cem'ân suyu zâil ve dühnü bâkî kalınca kadar ṭabḥ olunur.

Ve O Ma'nâda Olan Neṭülât Bunlardır: Neṭül-i müsekkîn-i nâfi', şa'ir, ḥass aḥz olunup teherrî ve nuḍc ḥâşıl olunca kadar ḥall ile ṭabḥ olunur ve veca'-ı mefâsıl-ı ḥârreye o neṭül şâliḥ olur. Ve kezâlik merzencûş, şibt, varaḳ-ı ḡâr ve sezâb, sa'ter ve kemmûn. Bunlar ṭabḥ olunup suyu ile tenṭil olunur.

Ve ona nâfi^c olur mefâşıl ve rûkbeye hâll ile tebhîr eylemek bu ve-
chle ki bir cüz² halle südüs cüz² harmel-i medkûk katılıp o halle hicâre-i
mahmât tarh oluna ve bir kisâ mişlli nesnenin tahtında buhârî ile o u^çdv
tebhîr oluna ve hımâr-ı vahşî bi-cemî'ci eczâihi ve şibt ve milh ve büzür
[451b] ve kurrâş ve o mişlli edviyeler tabh olunup ma³tbûhu olan suyu
içinde iclâs olunur. Ve dabu^c ve şa^cleb tabhında dahi iclâs olunur ve bu
tabih'in şan^catı budur ki mâ galy-i şedîd ile iglâ olunur, suyun üç bölükte
iki bölüğü zâil olunca kadar kaynatılır, dabu^c ve şa^cleb ikisi dahi hayy
veyâhüd mez^bbûh oldukları hâlde demleri ile o mâ-ı ma³tbûha tarh olunup
a^cdaları tefessuh edince kadar tabh olunur ve ba^cdehu suyu taşfiye olunup
alîl o su içinde iclâs olunur veyâhüd o su içine zeyt tarh olunup tabh olu-
nur, su ile zeyt imtizâc edince kadar veyâhüd su külliyyen zâil olup dühn
bakî kalınca kadar tabh olunur ve bakînin içine alîl iclâs olunur ve ba^cdı
kerre dühn alâ-hâlihi tabh olunur.

Evcâ-ı Mefâşıl Aşhâbına Nâfi^c İstihmâmât: O şillet aşhâbına hârr ve ra^t-
be olan istihmâmât mudirre olur ahlâu izâbe ve menâfizi tevsî'i hasebiyle
lâkin o istihmâm mâ-ı ham^e ile olur ise ma^ca-dâşin tecvîz olunur. Ammâ
istihmâmât-ı yâbise isti^mâl olunup natrûn ve milh ile tedellük ve hârr olan
rimâle indifân ve ta^carruk onlara nâfi^c olur.

Müsekinâtü'l-Veca'i'l-Hârretü'l-Leyyine: Hulbe ahz olunup hâll ile
müherri^{en}⁴⁴⁴ sahk olunur ve üzerine asel şabb olunup a^ckd olunup a^ckd
olunca kadar tabh olunur ve gâliye sahk olunduğu gibi şalâye üzere sahk
olunup tılâ olunur ve üzerine hırka-i kettân ilzâm olunup iki ve üç eyyâm
terk olunur ve onun cefâfi dühn-i verd ile tedârük olunur ve bu tedbîr illetin
evâilinde ve teşâ^cudunda tedbîr-i şâlih olur.

Ve kezâlik illetin evâilinde ve be^kâyâsında bu tedbîr dahi şâlih olur ki
lu^câb-ı hulbe ve bezr-i kettân dühn-i şirecle darb olunup asel gibi ta^glîz
olunur.

Ve kezâlik veca^c cidden şedîd değil ise kerneb-i ra^tb ve kerefs ile ta^dmîd
olunur. Ve eger veca^c a^ckvâ ise dühn-i tressâ ve da^kı^k-i hulbe ve da^kı^k-i
hımmaş şarâb-ı asel ve mi^kdâr-ı kalîl şarâb ve dühn-i hınnâdan bir şey² ile
ta^dmîd olunur.

444 "Müherri^{en}" şedîden maⁿâsınadır.

Ve kezâlik remâd-ı kerneb ma'â-şahm dımâd kılınır. Ve dühn-i bâbüneç ile ittihâz olunan kayrûti dahi cidden ceyyid olur.

Veca'ı bi-ḥasebi't-tahdîr müsekkin olan afyün dört mişkâl, za'ferân bir mişkâl. Bu mezkûrlar aḥz olunup leben-i baḡar ile saḡḡ olunur ve üzerine ḡubz-ı semîd lübâbi ilkâ olunup telyîn olunur ve ondan dımâd ittihâz olunur ve varaḡ-ı sılḡ veyâḡûd varaḡ-ı ḡass ile üzeri setr olunur veyâḡûd ḡubz-ı semîd bedeline kayrûti kılınır.

Ve kezâlik bezr-i Şevkerân altı dirhem, afyün bir dirhem, za'ferân bir dirhem ve edviye-i mezkûreyi ma'cûn edecek miḡdâr Şarâb-ı ḡulv; bunlar kayrûti ile ḡalt olunur.

Ve kezâlik bezrû'l-benc, afyün, bezr-i ḡatûnâ, akâḡıyâ, muḡâş. Bu edviyeler ḡurŐ kılınıp leben-i baḡar ile tılâ olunur ve bir varaḡa ile ḡıfz olunur.

Ve kezâlik Şabır on dirhem, afyün on dirhem, 'uşâretü'l-benc altı dirhem, Şevkerân dört dirhem, heyûfâḡstûdâs altı dirhem, luffâḡ yirmi mişkâl, za'ferân dört mişkâl. Bu edviyelerden luffâḡ teherri edince ḡadar ḡall ile taḡḡ olunup üzerine bakı edviye Şabb ve ilkâ olunur ve onunla tılâ olunur.

Ve kezâlik yebrûḡ meŐḡûḡan sem-i baḡara ilkâ olunup onunla veca' temriḡ olunur.

Ve kezâlik mey'â, afyün aḡz olunup onlar ile dahi tılâ olunur. Ve mâ-ı keşir Şabbı dahi muḡaddir olur eḡer kurûḡ yok ise.

Ve kezâlik bezr-i ḡatûnâ mâ-ı ḡârda naḡ olunur, ḡaçan ŐiŐip çoḡalsa dühn-i verd ile ḡarb olunur ve tebrîd olunup tılâ olunur. Ve Şûrb olunan devâlardan olur iki dâniḡ yebrûḡ tılâ ile ve 'asel ile Şûrb olunur.

Riḡten ḤâdiŐ Evcâ'-ı Mefâşıl Mu'âlecâti Beyânındadır: O nev' veca'-ı mefâşılın mu'âlecâti bi-ḡasebi't-tahdîr teskîn-i veca' menâfi'i olan ḡadebe-i riḡiyye 'ilâci mecrâsına cârîdir ve o 'ilâc budur: Centiyanâ, fûvve, nânḡâḡ, zerâvend, fûtenec, bezr-i ḡinnâ, sürincân, bûzîdân, mâḡi-zehrec, muḡâŐ veznleri berâber, afyün yarım cüz', Şerbet-i vâḡidesi nişf dirheme varınca ḡadardır.

Tedbîrû'l-Keyy Lehum: O 'illet aŐḡâbına olunan keyy veyâḡûd keyy maḡâmına kâim olan nesnelere tedbîri budur ki 'alîl eŐḡâl-i idḡicâ'dan Şekl-i lâyiḡ üzere idcâ olunur ve ḡareketten men' olunur ve veca'ın etrâfi ḡâit mişâlinde 'acîn ile iḡâta olunur, onun vasaḡına miḡḡ doldurulur ve

üzerine miqdâr-ı kalîl zeyt ilkâ olunur ve üzerine bir hırka vaç olunur ve mekāvî-i muhtelifa istihdâr olunup âteşte onlar kızdırılıp o mekāvî o vech üzere isti'mâl olunur ki evvelâ isti'mâl olunan mikvânın harâretini 'alîl ihsâs eylemeye ba'dehu isti'mâl olunan mikvânın harâretini bi-kadri't-âka ihsâs eyleye ve ba'dehu isti'mâl olunan miqvânın harâretini kadri-mâ-lâ yutâk ihsâs eyleye. Ve kaçan harâret-i keyy haddi tecâvüz eylese ondan 'acîn tenkiye oluna ve mevdi' bir resme meyl ettirile ki üzerinde olan zeyt ve milh seyelân eyleye ve ba'dehu maħall-i keyy üzere bir kıt'a şufe vaç olunup rabt oluna. Ve vâcib olur ki zamân-ı keyyde 'alîlin başı tarafında bir kâse su veyâhüd mâ-ı verd kılına, vaqt-i keyde 'alîlin yüzü terledikçe o su ile 'alîlin yüzü mesh oluna ve ihtirâz olunup keyy ile 'alîlin lahmı iħrâk olunmaya ve iħrâk sebebiyle uğv takrîh olunmaya.

Hâr Olan Veca'-ı Mefâşil İlacı Beyânındadır: Bu nev' veca'-ı mefâşil mu'alecesinde vâcib olur ki müberrid ve murattıb olan bukül ve luħmân ve ağdiye-i säire ve fevâkih ve neñlât ve kayrutiât isti'mâl oluna ve riyâdet-i mu'tedile ile irtiyâd oluna ve hammâmın beyt-i evvelinde 'alîlin etrâfına mâ-ı bârid şabb olunduktan sonra mâ-ı 'azb ile istihmâm oluna ve âbzenât-ı fâtire isti'mâl olunup ba'dehu edfaten mâ-ı bâride gams oluna ve ayaklarına mâ-ı bârid şabb oluna. Ve vâcib olur ki 6 'alîl şarâb-ı verd ve sefercelî müşhil mişlli teşhîn-i keşiri olmayan edviye ile ishâl ve idrâr oluna.

Devâ-i Ceyyid: Bu devâda irdâr ve itlâk ve veca'ı teskîn menfa'ati vardır: Bittîh, bezr-i hıyâr, sürincân-ı ebyağ, muğâş her birinden birer cüz, afyün üç bölüğün bir bölüğü. Bu edviyeler cem' olunur ve şerbet-i vâhidesi dört dirhemdir, dört dirhem sükker ile şürb olunur ve onun nef'-i hâğrı vardır.

el-Atliye: Ma'lûm ola ki atliye şandal gibi kâbıda ve müberride olsa ba'dı kerre mülim olur, pes onu isti'mâlde tefîr ve telyîne hâcet olur. Ve kaçan müberridât isti'mâl olunup ihdâs eylediği temdîdi hasebiyle 'alîl müte'ezzî olsa onda mürhıyât isti'mâl olunur, meypuħtec ve dühn-i verd ve kayrütî gibi nesne ile temdîd tedârük olunur ve ba'dı kerre onun üzerine ħall ve mâdde meblüle olan hırka vaç olunur. Ve tecrîbe olunan devâlardan olur kaşab-ı raḫb etrâfının uşâresiyle uğv tılâ olursa ser'ân veca' sâkin olur.

Ve kezâlik bellût dakk-ı nâ'im ile daqq olunup tabh-ı şedîd ile tabh ve maḥbûhu ile sâ'at-ı ṭavîle tenṭil olunur eger 'alîl müberridât istî'mâline taḥammül eylese. Ve müberridâtm temdîd ve tekşîfinden müte'ezzî olmasa mâ-ı hindebâ ve mâ-ı 'inebü's-şâ'leb ve mâ-ı ḥayyü'l-'âlem ve mâ-ı baklatu'l-Yemâniyye ve kıssâ ve qar ve o mişlli bir nâfi' nesne olmaz ve kezâlik o edviyenin şuhûmu ya'nî hacmi. Ve biṭṭih ile taḍmîd dahi nâfi' olur, zîrâ onlarda tebrîd ve telyîn vardır. Ve bezr-i қаtünâ lu'âbının tebrîdi dahi kavîdir.

Ve kezâlik şandal ve māmîsâ mişlliler onun gibidir. Ve müsekkinât-ı veca' istî'mâl olunmakla veca' teskîn olunduktan sonra o dîmâd 'uḍvdan ref' ve izâle olunmak vâcib olur.

Ve ḥârr olan evcâ'-ı mefâşıl ve nikris ahirlerinde beḳâyâsı için nâfi' olur bu terkîb üzere olan devâ: Şabır, [452a] nâfir, za'ferân veznleri berâber aḳz olunup mâ-ı kerneb ile veyâ mâ-ı hindebâ ile bir-hasebi miḳdârî'l-ḥarâret ṭilâ olunur.

Ve kezâlik dühn-i bâbünece kayruti dahi istî'mâl olunur. Ve kezâlik diyâḥaylün dühn-i bâbünece içinde ḥall ve idâfe olursa cidden nâfi' olur.

el-İstihmâmât: Veca'-ı mefâşıl-ı ḥârr aḫşâbinâ istihmâmât-ı ḥârre muḍırr olur, ammâ istihmâmât-ı bâride bādı kerre 'uḍyu taḳviye ve mevârdı red' ve veca'ı teskîn etmekle nâfi' olur.

el-Müşhilât: Helîlec-i aşfer on dirhem, sūrincân, büzîdân üçer üçer, ke refs toḫmu, enîsün ikişer dirhem. Bu mezkûrlar sükker-i müzâbla ma'cün kılınır, şerbet-i vâhidesi küllü yevmin ikişer dirhem kılınır.

Ve kezâlik aşır-i sefercel bir rıtl, ḥall-i ḥamr üç üḳıyye, sükker bir rıtl, saḳmünyâ mefrûğun minhüden⁴⁴⁵ her bir rıtl için üçer dirhem ve şerbet-i vâhidesi yarım üḳıyyeden bir buçuk üḳıyyeye varınca ḳadardır.

Ve kezâlik sūrincân on dirhem, saḳmünyâ bir dirhem iki dâniḳ, kebâbe üç dirhem, sükker-i ṭaberzed otuz dirhem; şerbet-i vâhidesi üç dirhemdir.

Ve kezâlik sefercel içinde meşvî olan saḳmünyâ veyâḫüd saḳmünyâ [bir mişli], mâ-ı sefercel-i ḥâmiḍ mişllide veyâḫüd mâ-ı tuffâḫ mişllide ḳıvâmına mürâ'ât olunarak tabh olunur ve kaçan ḡılzati aḳz eylese olduḡu

445 "Mefrûğun minhüden" demek, zikri müteḳaddim edviye mecmû'undan her bir rıtlâ üç dirhem saḳmünyâ katılır.

inânın femi sedd olunur, cefâf edince kadar terk olunur ve ondan on dirhem miqdârı aḥz olunur ve yirmi dirhem kadar ṭaberzed ve ke'l-kuhl mes'lûk olan iki dirhem kebâbe aḥz olunup cüllâbla cem'ran cem' olunur ve ondan ḥubûb ittiḥâz olunup zılda tecfîf olunur ve onun şerbeti iki dirhem veyâzûd üç dirhem kılınıp küllü vaktin istimâl olunur. Ve eger o 'illette terkîb var ise onda eyâric-i feykarâ istimâl olunur. Ve onlara nâfi' olan edviyeden olur şarâb-ı verd istimâli ve onun şıfatı budur: 'Uşâre-i verd iki rıtl, 'asel dört rıtl, saḥmünyâ-i meşvî bir ūkıyye; bu mezkûrlar aḥz olunup teḳavvüm edince kadar ṭabḥ olunur ve şerbeti iki filincârdan beş filincâra varınca kadar olur.

Ve kezâlik temr-i Hindî nakî'i ḥıyârşenber ile veyâḥûd ḥıyârşenber hindebâ ve râziyâ nec suyu ile istimâl olunur ve eger ḥummâ yok ise helilec ve şâhterec ve iccâş ve temr-i Hindî ve efsentînden rey olunduğu miqdâr üzere maṭbûḥ ittiḥâz olunur.

Ve kezâlik bûzîdân ve sŭrincân ve verd-i aḥmer⁴⁴⁶ veynleri berâber kılınıp şerbet-i vâhidesi bir buçuk mişkâl kılınıp ve onda teskîn-i şedîd olur.

Ve o illet aşḥâbı çok kerre ağdiye-i bâride-i ḡalîza ile intifâ' ederler, 'adesiye gibi ḡıdâyı ḥall ile istimâl ederler ve sair demi müberrid ve muḡalîz olan ḥummâdiyye ve bütün-ı muḥammada ve taḥm-ı baḳardan mütteḥâz ve sibbâc mişli ağdiyeyi dahi istimâl ederler ve ba'dı kerre dahi kirsenne mişli ağdiye-i müceffefeden dahi intifâ' ederler ve onlara keşîren aç durmak lâyık olmaz. Ve min beyni'l-fevâkih ḥâşşaten kümmeşrâ tenâvülüne ruḥşat verildi ve kezâlik iccâş ve tuffâḥ ve rummân ve ḥavḥ tenâvülüne dahi ruḥşat verildi. Muşannif der ki ammâ ben ḥavḥ ve mişmiş ve demi mâiyyet ile dolduran fevâkih-i keşîre tenâvülünü kerîḥ gördüm.

Müteḥaccire ve Müteceffife Olan Mefâsıl Mu'âlecâtıdır: Bu 'illet aşḥâbı emzice-i ḥârre ve mevâdd-ı ḡalîza şâhibleridir ve bu 'illet aşḥâbına bilâ-telyîn taḥlîl câiz deḡildir belki vâcib budur ki ma'an taḥlîl ve telyîn edeler. Ve taḥaccürden ihtirâs ve istihfâz eden aḳmideden olur o ḍimâd ki daḳḱ-i kirsenne ve türmüs ve sikencebînden ittiḥâz oluna ve kezâlik encudân ve fâşerâ ve cübnden ittiḥâz oluna ve ḥudaḍ ve uşşâk şarâb-ı 'atîk ile ve zeyt-i ūnfâk ile ittiḥâz oluna ve ba'dı kerre üzerine daḳḱ bâkılâ ilḳâ olunur.

446 "Verd-i aḥmer"den murâd ḥaṭmîdir ki ona verd-i ḥımâr dahi derler diye İbn Kûtbi taşriḥ eder.

Ve taḥaccürü olan veyâḥûd ṭarîk-i taḥaccürde olan mefâşıla aḥlâṭı ğalîza olan evcâc-ı mefâşıl-ı bāride mu'alecâtında zıkr eylediğimiz adḡmide ve merûḡâṭ ve neṭûlât nâfi'a olur. Ve kezâlik onlara nâfi' olur sikencebîn ile veyâḥûd ḡall-i memzûc ile türmüs daḡtıkı. Ve kezâlik aşl-ı maḡrûş ve kezâlik bülbûs⁴⁴⁷ su ile idâfe olunup taḡdmîd olunsa taḥaccürü zamân-ı ibtidâda men' eder. Ve o miyâḡ ile tenṭîl dahi nâfi' olur ki onun içinde füteneç ve ḡâşâ ṭabḡ olmuş ola veyâḥûd içinde edviye-i mezkûre ṭabḡ olunan ḡall dahi nâfi' olur. Ve ḡıyârşenber meraḡasında ṭabḡ olunan cübni-i 'atîk dahi ḡâşşaten nâfi' olur. *Ve b'âdı müşhada* في مرقة خيار شنبه *bedeline* فر مرقة الخنازير *vâkîf olmuştur*. Ve naṭrûn ve üferbiyûn ve mâu'r-remâd ve kibrît-i muḡrak dahi nâfi'dir.

İk'âd ve Zemâne Mu'alecâtıdır: Maḡlum ola ki muḡ'ad ve müzmin olanlara dühn-i ḡandekûkā şürben ve temrîḡân enfa' olur ve o dühnün ṭarîk-i ittiḡâzı budur ki mübezzer olan mâ-i ḡandekûkā bir mişli şarâb ve zeyt içinde mâiyyeti zâil olunca kadar ṭabḡ olunur ve onun şerbet-i vâḡidesi üç dirhem ve üç dirhemden eḡall kılınır.

Ve riḡî olan ik'âd ve zemâne illetinin ilâcî miyâḡ-ı efrise ilâcî olur. Ve muḡ'ad olanlara mücerreb ilâc olur sâ'at-i selḡinde koyunun selḡi aḡz olunup 'alîl üzere vaḡ' olunduktan sonra üzerinde terk olunmak ve leben-i ḡalîb-i baḡar ile telṭîḡ olunmak ve kezâlik ḡammâm-ı yâbis ve tennürda veyâḥûd ḡufre-i maḡmâtta ta'arruḡ dahi nâfi' olur.

Evcâc-ı Mefâşıldan Taḡarrüz Beyânındadır: Evca'-ı mefâşıl mu'tâdı olanlara vâcib olur ki beher rebî' duḡûlünde ve kezâlik içinde ḡurbi'n-nevbe faşd ve ishâl eyleyeler ve leṭâfette mu'tedil olan tedbîr ile tedbîr eyleyeler. Ve bi'l-cümle onlara vâcib olur ki o illet keşret-i aḡlâṭ ḡasebiyle 'arîḡ olagelmîş ise aḡlâṭı müstefriḡ ve muḡallil olan ḡıdâlar ve riyâḡet-i ceyyide isti'mâli ile tekâşür ve tezâyüd etmeḡe temkîn vermeyeler ve aḡlâṭı 'alâ-ḡâlihâ terk eylemeyeler.

Ve eḡer o illetin sebebi aḡlâṭın fesâdı ise ona muḡâbele edip müctemî'a olan aḡlâṭı istifrâḡ ve o aḡlâṭı müvellid olan tedbîrin dıddı ile tedbîr oluna, zîrâ balḡam müberridât me'ûnetiyle tevellüd eder ve sen müberridâtı ve müberridâtın müḡâddesi olan müsahḡinâtı bilirsin ve kezâlik mirâr

447 "Bülbüs" yaban soḡanı; "maḡrûş" encudânın aşıdır.

müsaḥḥinât me'ûnetiyle tevellüd eder ve müsaḥḥinât ve muḳâbili olan müberridât dahi senin ma'flûmudur ve sevdâyı müvellid olanlar ve kezâlik muḳâbilini müvellid olanlar dahi senin ma'flûmudur. Ve kaçan mevâdd-ı mûziye-i 'udv istifrâğ olunsa şavâb olan 'udvu ḳavâbıd isti'mâliyle takviye olur fuḏül-i bâḳıyeyi 'udv ḳuvveti ḥasebiyle def' edip inşibâb eden fuḏülü ḳabül eylesin için ḥuşuşan ḳavâbıd isti'mâli tenḳıye-i sâbıḳa ile 'udv-ı re'ise inşibâb-ı fuḏülden ḥavf olunmakla ziyâde şavâb olur ve o ḳavâbıd-ı muḳavviye-i mezkûre: aḳâḳıya, cüllenâr, 'aşa'r-râf'uşâresi, ḥuḍaḍ, māmîşâ. Ve kezâlik mevḏî-i veca' zeyt ile saḥḳ olunan milḥ ile delk olunur lâkin yûbs-i şedîdi olan o vechle delk olunmaz.

Ve eger verem-i balḡamî var ise onun şâḥibi reb' ve şitâda birkaç def'a zerâvend-i müdahrecden iki dirhem mîkdârı şûrb ederler ve o vechle zerâvend şûrbü baḍı kerre nâfi' olup balḡamın vereme dūrürünü ve imḍadını men' eder ve o kimse riyâdet-i mu'tedile ve rûkûb isti'mâl eder velâkin ifrât eylemez, zîrâ ifrât-ı riyâdet ve rûkûb nikrisi ve evcâ'ı tehyic ve tahrik eder. Ve o 'alile mu'tadı olmadığı nesnelere def'aten verilmeyebilir belki onu ta'âtîde tadrice mürâ'at olunur ve eger o misilli nesne def'aten ta'âtî olunmuş [452b] ise ona edviye-i muḳavviye ile temriḥ olunur. Ve vâcib olur ki o 'alil luḥüm-ı ḡalızadan ve mevâliḥin küllisinden ve pemek-süddan⁴⁴⁸ ictinâb eyleyeller ve kezâlik buḳûldan sîḳ ve cizr ve ḥıyâr mişlillerden ve mâ-ı bitḥten dahi ictinâb eyleyeller, zîrâ onlar ḥılt-ı mâi müvellid olmakla ḍararı olur velâkin idrârlarıyla menfa'ati olur, pes o buḳûlün bi-hasebi'l-ebdân nef' ve ḍararda iḥtilâfı olur. Ve kezâlik şarâb-ı ḡalız ü keşiri şûrbden dahi ictinâb eyleyeller ve belki külliyyen ve bi'l-cümle şarâbdan ictinâb eyleyeller. Ve ḥadmi ceyyid ve ser' olan ḡıdâlar ile taḡaddî eyleyeller. Ve vâcib olur ki onlar imtilâdan ve riyâdeti terk ve baḫâletten teḫâşî eyleyeller ve ma'a-zâlik ta'ab ve riyâdetde ifrâtın dahi teḫâşî ve ḥuşuşan imtilâ üzere tecennüb eyleyeller ve cimâ'dan dahi ḥazer edeler ve istiḫmâmâtı taklîl edeler, zîrâ istiḫmâm aḫlâḫı tezvib edip mefâsıla tesyil eder. Ve ammâ miyâh-ı ḥam'e ve vaḳt-i maraḍda onlara nâfi' olur. Ve onlar istiḫmâm eyledikte istiḫmâmın ve ḥammâma duḫûllerinin evvelinde ve âḫirinde ve vasaḫında mâ-ı bâridi mefâsılları üzere şabbdan intifâ' ederler eger ḍa'f-ı 'aşab ona mâni' olmaz

ise ve vech-i mezkûr üzere mâ-ı bārid şabbı hammāmın çararını onlardan def' eder. Ve onlara vācib olur ki ʿaʿām üzere elbette onlar nāim olmayalar, zīrā nevm ʿale'ṭ-ʿaʿām onlara aḍarr-ı eṣyādan olur.

ʿIrḳu'n-nesā ve Verik ve Rükbenin Evcāı Rāsiḫaları Muʿālecātı Beyānındadır: Bu ʿilelin muʿālecātında vācib olur ki evcā-ı mefāşıl-da zıkr olunan ḳavānīne rüçü oluna. Ve sen bilirsın ki bu ʿilel evcā-ı mefāşıl-ı sāireye müfāriḳ olur, zīrā bu ʿilele evvel-i zuhūrunda revādiʿle ʿilāc şedīden muḍırr olur, zīrā bunlarda mevādd ʿumḳta olur ve edviye-i rādiʿa o mevāddı ʿumḳta ḫabs eder ve mevāddı bir ḫāl üzere eder ki onu o ḫālde taḫlīl ʿusretli olur ve ʿuḍvu ḫalʿa müstaʿidd kılar, zīrā redʿden muḳaddem ʿusret ve istiʿdād mev-cüd idi, baʿde'r-redʿ bi-tarıḳi'l-evlā mevcüd olur belki vācib olur ki ibtidā-i emrde vecaı mürḫiyāt-ı müleyyine ile sen teskīn eyleyesin meger ki onun māddeci cidden raḳıḳa ola, o mişli mādde olduğta müleyyin ve mürḫi nes-neler istiʿmāl olunmaz.

Ve ʿilel-i mezkūrenin ʿilācı bilād-ı bāridede ve zamān-ı bāridde ve semīn olanlarda ve şıḳḳ-ı eyserde ziyāde taʿablı olur.

Ammā bu ʿilelin demeyi olanlarına enfa-ı eṣyā faşd olur ve evvelā yedden ve baʿdehu riclden faşdın fi'l-ḫāl nefi olur. Ve yedden faşd olunmadıḳça riclden faşd cāiz olmaz ve onlara ḳayʿ nāfi olur. Ammā onların ishāli baʿdı kerre teḫīr olunup ḳayʿ-ı ḳayʿ ile ḫıfā olunur ishāl māddeyi esfele cezb eylemesin için lākin māddenin ḳilleti senin maʿlūmun ise o zamān ishāli teḫīr vācib olmaz. Ve ceyyid olan budur ki ʿalil bir gün veyāḫūd iki gün şāim olur ve baʿdehu faşd olunur.

Ve maʿlūm ola ki ʿırḳu'n-nesā ʿilletinde nesā ʿırḳını faşd şāfini faşddan keşiren enfaʿ olur lākin vecaʿ cānib-i vaḫşide mümtedd olmayıp belki nevʿ-ı āḫer üzere vecaʿın imtidādı insī cānibinde ise şāfini faşd o zamān enfaʿ olur. Ve ʿırḳ-ı nesā ile şāfin bu ikisi ʿırḳ-ı vāḫidin şuʿbeleridir, yedde olan bāsīlīḳ ve ḳifāl gibi deḡildir. Velākin Cālīnūs bu bābda faşdı zıkr eyledikte faḳaṭ şāfin ile ʿırḳ-ı mābīdi zıkr eder. Ve ʿırḳ-ı mābīdi faşd nesā ile şāfini cemʿan faşddan enfaʿ olur. Ve bu bābda faşd olunan ʿırḳtan olur eṣābiʿ-ı riclden ḫınşır ile bınşır arasında olan ʿırḳ. Evvelā o ʿırḳ faşd olunup baʿdehu ʿırḳ-ı nesā faşd olunur. Ve baʿdılar dediler ki o iki işbaʿ arasında olan ʿırḳı mezkūru faşd ʿırḳ-ı nesāyı faşddan evlā olur, nitekim ʿilel-i kebid ü ṭḫālede üseylim ʿırḳını faşd bāsīlīḳi faşddan enfaʿ olur.

Ammâ 'ilel-i mezkûrun balgamî olan şıfında olan 'ilâc evrâm-ı ğalîza 'ilâcı mecrâsına cârî olur, binâen 'aleyh balgamî mu'âlecesinde senin bildiğin gibi kable'l-istifrâğ muhâllilât-ı kavıyye isti'mâline ikdâm olunmaz ve biz zıkr eyledik ki o bâbda kay' ishâlden enfa' olur, zîrâ ishâl māddeyi cānib-i veca'a tahrik eder ve kay' māddeyi cihet-i veca'dan hilâf cihete tahrik eder. Ve ceyyid budur ki o kay' burağ ve hall ile kılına. Ve eger ahlâtları ğalîza ve bāride olup bi-ḥasebi'l-ḥâcet muḳayyi'ât-ı kavıyye ile taḳyi'e olunur ise vâcib olur ki o kay'a mûlaṭṭıfe ve müsahḥhine isti'mâli itbâ' oluna.

Ve 'ilel-i mezkûreden balgamî olanların mu'âlecesinde ahyânen ve belki mirâren keşireten faşda ḥâcet olur. Ve bizim zıkr eylediğimiz istifrâğdan sonra müdirrât ve evcâ'-ı mefâsıla nâfi'a meşrûbât ve ḥâşşaten devâ-i hürmüs isti'mâl olunur. Ve bu devâ dahî cidden 'acîb olur: Kemāderyūs, centiyanâ her birinden dokuzar ũḳıyye, zerâvend-i müdahrec iki ũḳıyye, bezr-i sezâb-ı yâbis bir rıtl daḳḳ olunup dayyık olan elekten geçirilip isti'mâl olunur, şerbet-i vâhidesi bir mîl'aka olur. Ve kezâlik o 'ilelde muhâllile olan ḍimādât ve neṭülât ve miyân-ı ham'e isti'mâl olunur. Ve bu mezkûrlar ignâ eylemez ise ḥuḳun ve ba'dehâ verik üzerine bi-şartın ev bi-ğayrı şartın meḥâcim isti'mâl olunur. Ve kezâlik üzerine muḥammirât ve müneffîṭât vaḍ' olunur, 'âfiyet ḥâşıla olunca kadar idmâl olunmaz.

Ve o 'ilelde isti'mâl olunan ḍimādâtın iki vechten ḥiddeti ziyâde kılınır, vech-i evvel taḥlîl ziyâde olsun için ve vech-i âḫer māddeyi ḥârice cezb eylesin için olur. Ve ḍimādât vechün-mâ ḥasebiyle onun ḥiddeti kerîh olur, o vech budur ki ḥiddetli olan ḍimādât isti'mâli mevâddı tecfîf ve taḥcîr eder ve 'ilâcı 'adem-i kabûl üzere 'udvu terk eder ve binâen 'aleyh vâcib olur ki emr-i telyînden zühûl ve ğaflet olunmaya. Ve ba'dı kerre li-ecli'l-cezb meḥâcim vaḍ'ına ḥâcet olur.

en-Neṭülât ve'l-Ābenât: Dühn-i ḥınnâ bir rıtl, ḥall yarım rıtl, naṭrûn rubu' rıtl, kâḳule bir buçuk ũḳıyye; bu mezkûrlar aḫz olunup züfâ şüfu içine ğams olunduktan sonra o şüfe ile mevḍi'e kimād olunur. Ve bu bâbda mezkûre olan edviye-i muhâllile-i müfrede miyâhı ile mütteḥaze âbenât isti'mâl olunur.

Ammâ onların merûḫâtı dühn-i ḳuṣṭ ve dühn-i ũferbiyûn ve dühn-i 'âḳırḳarḫâ [ve dühn-i ḥınnâ] ve dühn-i cünd-i bîdesterdir, ba'de't-tenḳıye

isti'mâl olunur. Ve kezâlik o çayrûtiyât isti'mâl olunur ki cāvşîr ve üferbiyûn ve edhân-ı mezkûreden müttehaze ola.

el-Atlıye ve 'd-Dımādât: 'Umkıtan māddeyi zâhire cāzib muhallil dımād budur: Bezr-i sezâb-ı berrî ve ħabb-ı ġār ve encudân ve naṭrûn ve şîḥ-i Ermenî ve kardemânâ ve şaḥm-ı hanzal ve nānhâh her birinden dörder mişķâl, sezâb-ı tarî, zift, şem^c, uşşak her birinden bir batmânın sümünü, bâzerüd altı mişķâl, cāvşîr dört mişķâl, nâr işâbet etmemiş kibrît dört mişķâl; bu mezkûrlar aḥz olunup onlardan merhem ittiḥâz olunur. Ve eger 'ırķ-ı nesâya ḥall-i şikkîf ile ba'r-ı ma'iz tîlâ olursa ḥardal devâsı mişlli ve belki ondan dahi efḍal olur.

Ve merâhim-i muḥammire vü müneffîta cidden ceyyide olur. Ve ondan ḥâdiş e olan nüfâtât fiķâ^o olunup ba'ḍehu üzerine devâ-i müeffif zerr olunmak ve ba'ḍehu bür^o ḥâşıl olunca kadar tenfîṭ ve fiķâ^o i'ade olunmak vâcib olur. Ve kezâlik zeyt ve bürâk her birinden birer rıtl aḥz olunup onlardan tîlâ ittiḥâz olunur. Ve kezâlik bu dahi dımād-ı nâfi^o olur: Mîvîzec bir buçuk rıtl, dürdî-i muḥraḳ iki rıtl, 'âkırķarḥâ ve bâzerüd her birinden yarımşar rıtl, ḥurf bir buçuk rıtl, kibrit ve bürâk yarımşar rıtl, zeyt üç kütülî. Şamġ-ı şanevber bâzerüd ile şeyy^o olunup cem'an onlardan merhem kılınıp isti'mâl olunur. Ve kezâlik zift bir cüz^o, kibrit bir cüz^o; bu iki devâ kuḥl ile saḥk olunup verik üzere tîlâ olunur ve üzerine kırtâs vaḍ^c olunup bi-nefsihi sâkıt olunca kadar terk olunur.

Ve tecrîbe olunan devâlardandır: Şeytarecin nebâtî tâze iken faşl-ı şayfta iltikâṭ olunur ve nâimen daḳḳ olunur, şeytarecin, zîrâ [453a] daḳḳı 'usretli olur. Ve onun medķûķu şaḥm ile cem^c olunup verike ve mevḍî-i elimeye ilzâm olunur ve üzeri ribâṭla bağlanıp dört sâ'atten altı sâ'ate varınca kadar terk olunur ve sonra ḥammâma idḥâl olunur ve ḳalîlen intidâ eylese ya'nî bedeni ḳalîlen yaşarsa 'alîl âbzene idḥâl olunup dımâdı ref^c olunup üzerine zâcla bir kıṭ'a şüfe vaḍ^c olunup bir hafta veyâḥüd on gün kadar terk olunur ve minvâl-i muḥarrer üzere mu'âvede olunur, zîrâ o şüfe-i mevşüfe ḥardal ve şâfsiyâdan muġnî olur. Ve kezâlik mîvîzec ve zerârîḥ dahi nâfi'dir. Ve kezâlik şâfsiyâ, şem^c dühn-i sezâb ve kezâlik 'âkırķarḥâ, dıbķ, ḥacer-i asyûs zehresi, bürâk, mîvîzec aḥz olunup onlardan merhem ittiḥâz olunur ve ba'ḍı kerre o merhemin aḥlâṭına ḥurf dahi idḥâl olunur.

Ve ırk-ı nesāya ve veca^c-ı rûkbeye nâfi^c devâlardan olur üferbiyûndan ittiḥâz olan kayrûfî. Ve kezâlik dühn-i ḥinnâ sekiz ûkıyye, ḥall dört ûkıyye, naṭrûn iki ûkıyye, âkırkarḥâ bir ûkıyye; bu eczâlar aḥz olunup âkırkarḥâ, dühn-i ḥinnâ nak^c olunur. Ve onun nak^cı ve amel-i sāirenin ṭarîkı budur ki âkırkarḥâ radd olunur, üç gün miqdârı o dühn içinde terk olunur ve ba^cdehu ḡaly-i ḥafif ile iḡlâ olunur ve üzerine ba^cde'l-iḡlâ^ḡ ḥall ve naṭrûn ṭarḥ olunur ve bir şûf-ı vesihāya o devâ içirilip o şûfe ḥaḡvdan mevdi^c-i eleme üzere vaḡ^c olunur.

Ṭılâ-ı Âḡer: Bu dahi ṭılâ-i müteḡaddim menfa^catinde olur, şıfatı budur: Şem^c-i muşaffâ yüz mişkâl, ilk-i enbât yirmi beş mişkâl, bezr-i reyḡân altı mişkâl, süsen, bârzed, mürr her birinden altıṡar mişkâl, kaṭrân beş mişkâl; bu mezkûrlar cem^c olunup devâ-i vâḡid gibi kılınır ve onunla ḥaḡvdan mevdi^c-i elem ṭılâ olunur ḡuşuşân sebeb-i mûlim dem olur ise ve o dem nefsi maşfalda rāsîḡ ise veyâḡūd o mādde-i mûlîme balḡam-ı zücâcî olup maşfalın ḡuḡku onu teşerrüb eyledi ise,

Bu merhem ırk-ı nesāyı teskîm eder: Zeyt-i atîḡ on sekiz ûkıyye, bürâdetü'l-üsrüb, milḡ-i acîm, ilk-i enbât her birinden yüz mişkâl, nuḡās-ı aḡmer bürâdesi üç ûkıyye, zeṅcâr-ı mecrûd, kündüş, aşl-ı mâzeryûn-ı esved, zerâvend, ḡardal her birinden ikişer ûkıyye ve aḡyânen ona âkırkarḥâ dahi bir ûkıyye miqdârı ṭarḥ olunur.

Âḡer: Encudân, sezâb-ı berrî, ḡabbu'l-ḡâr, bürâḡ, ḡanzal, şîḡ, nânḡâḡ, ḡardemânâ her birinden dörder mişkâl, sezâb-ı raṭb-ı bostânî, zift-i yâbis, ilk-i enbât, râtînec, uşşak, şaḡm-ı acâcîl her birinden on altıṡar mişkâl, cāvşîr altı mişkâl, kibrît-i ḡayr-i muḡraḡ dört mişkâl, dühn-i ḡinnâ on sekiz ûkıyye.

Âḡer: Zift on sekiz ûkıyye, zerâvend bir buçuk ûkıyye, şem^c bir rıṭl, şamḡu's-şanevber kırk mişkâl, kibrît-i ḡayr-i muḡraḡ bir rıṭl, bürâḡ bir buçuk rıṭl, mîvîzec bir kışt, veykûn iki kütülî, âkırkarḥâ yarım rıṭl, ḡardemânâ kışt-ı vâḡid, bârzed nişf rıṭl; bu mezkûrlar aḡz olunup zevebanî kâbil olanlar tezvîb olunur ve yâbis olanları saḡḡ olunur ve cümlesi ḡalt olunup idâfe olunur bizim bundan aḡdem zikr edip ve bundan sonra zikri âtî olduḡu minvâl üzere.

el-Müşhilât: Müşhilâtun ceyyid, bâliḡ olanları bu müşhildir: Sûrincân ḡabbı ve ḡabb-ı müntin ve ḡabb-ı şeyṡarec ve ba^cdı nüşhada ḡabb-ı lüb-nâ dahi vâḡ^c olmuştur ve ḡabb-ı necâḡ ve eyâric-i ḡürmüsün menfa^catine

mu'âdil bir şey' yoktur; onları rebî'de şüreb eden kimsenin ağrıyan mafşalları teneddî eder ya'nî o mafşal nemlenir ve ta'arruk eder ve terler ve onda ishâl-i keşîr olmaz belki telîf ile tenkıye eder.

Ve onun edviye-i müşhilesinin 'anâsırı şahm-ı hanzal ve kıntürüyün ve şumüg ve mâhî-zehrec ve şeytarec ve kıssâ-i hımâr 'uşâresi olur, iki hanzal ağız olup tenkıye olunur ve cevfinde olan şahmı ve lahmı ihrâc olunur ve içine dühn-i şirec doldurulur ve şukbeler tağıtiye olunur ve bir gece o hâl üzere terk olunup ba'dehu o gecenin güdvesinde o hanzaleler içinde olan dühnleriyle bir kıdra tarh olunur ve üzerine o dühnün bir buçuk mişli su şabb olunur ve o iki hanzale nuçc bulunca kadar tabh olunur ve kaçan onlar nuçc buldukta hanzaleler ihrâc olunup remy olunur ve mâ ile dühn kifâyet miqdârı tabh olunup nakî ve menhûl hubzdan su ile mün'akid olup habîş gibi olacak miqdâr üzerine hubz tarh olunur ve ondan benâdik ittihâz olunup her bir bunduğasının miqdârı bunduğa kadar üzere on sekiz bunduğa ağız edip marîde ba'de 'istihâm saky olunur. Ve müşhilin vech-i âheri dühn ile 'uşârenin tabih olur.

Ve kaçan ishâl ve kay ile tenkıye hâşıl olsa ve bür' hâdis olmayıp 'illet tavile olsa sana vâcib olur ki demi müşhil olan edviye-i müsehhiceden müttehaız hamûlât isti'mâl eylesesin ve o edviye kıssâ-i hımâr ve hanzal ve merâretü'l-bakar ve 'âkırkarhâ ve kıntürüyün ve huruf ve şeytarec ve sülâkatu's-semek; bu edviyenin her birisi o 'alile zamân-ı mezkürda nâfi' olur ve ba'dı kerre onu isti'mâl ile bür' hâşıl olur.

Ve ba'dı kerre onların huğununda üferbiyün kılınır ve tenkıyeden evvel cidden dârr olur,⁴⁴⁹ zîrâ sair taşarruftan men' eder, ammâ âhir-i marağda nâfi' olur huşuşan o hamûlâta tenfi'te itbâ' oluna. Ve çok kerre sahc kendiliğinden hâdis olup marîd ondan intifâ' eder ve bür' hâşıl olur.

Huğne-i Hafife-i Müsehhice: Hanzal, huruf, aşı-ı keber kıntürüyün, kıssâ-i hımâr şeytarec, fuvve bu mezkûrlar tabh olunup suyu ile ihtikân ve süflüyle dımâd olunur ve bu huğne onlara nâfi'a olan huğnelerden olur.

Ve kezâlik hâl ile nuhâle teshîn olunup dımâd kılınır ve eger onda dem-i meyyit varsa ondan dem cereyân eylesin için mevdi'-i dem zeheb-i ahmer ile şedîden keyy olunur.

449 Ya'nî edviye-i mezkûre ile teshîc muğırrdır.

Altıncı Faşl Buṭm Denmekle Ma'ṛufe Büşür Beyânındadır

O büşür sâklarda zâhire ve sevdâviyye ve ṭarfâ semeresi hacminde veyâhüd ḥabbetü'l-ḥaḍrâu'l-kebîre cirminde olur ve mâddesi devâlî mād-desi gibi ve 'ilâcî dahi devâlî ve ḳurûḥ-ı sevdâviyye 'ilâcları gibi olur ki onun ḳânûnunu biz kitâb-ı râbî'de beyân eyleriz.

Yedinci Faşl Veca'ı 'Aḳıḅ Beyânındadır

Topuğun veca'ı şadme ve sakta ve ḥuffun dağṭası ḥasebiyle 'arıḍ olur ve onun şifâsı mâ-ı bârid ile keşret-i tenṭil ve māmîşâ ve maḥḳûk ṭin-i Ermenî ḳımâdıyla taḍmîdden ḥâdiş olur.

Sekizinci Faşl Da'f-ı Riçl Beyânındadır

Ayakların da'fı ba'ḍı kerre ta'ab-ı keşir ile veyâhüd istirhâ-i sâbık veyâhüd ḥuşyelerde olduğu gibi riçlere müteveccih olan gıdâ ṭuruḳunun insidâdı ile olur.

Dokuzuncu Faşl Azfârın Eycâ'ı ve Raḍḍı Beyânındadır

Bu 'illetin 'ilâcî rehşa 'ilâcî gibidir. "Rehşa" rā'nın fethi ve hā'nın sükûnu ve âḥiri şād-ı mühmele ile dâvârin tırnağı taşa basmaktan mecrûḥ olmaktadır. Ve bu ḳımâd ona nâfi' olur: Varaḳ-ı âs, varaḳ-ı serv ve kezâlik şuhûmla ba'ṛ-ı mâ'iz ve aḥsâ-i baḳardan ittihâz olunan merhem ve kezâlik cevz-i serv ile übhül ḳımâdı nâfi' olur. Ve zıfr-ı merḍûḍun taḥtında olan dem-i meyyiti izâbe eder daḳıḳ zift ile ma'cûn kılınıp mevḍî' üzere vaḍ' olunsa.

Onuncu Faşl Azfârın İntifâḅı ve Ḥikkesi Beyânındadır

Mevḍî-i 'illet mâ-ı baḫr ile 'ale'd-devâm ḡasl olunsa ona 'ilâc olur veyâhüd 'ades ve kirsenne ṭabḫ veyâhüd ḥuḡşâ ṭabḫ olunup ḳımâd olunur. Ve o 'illetin aḍmidelerinden olur: Bülbüs, zeyt, incir mecmû'aten ve müfredeten ṭabḫ olunup ḳımâd olunur. Ve sana vâcib olur ki cemī'an bizim 'aṭâ kıldığımız uşulde bi-ḥasebi'l-müşâhede taşarruf eylesin. Vallâhu a'lemu bi's-şavâb ve ileyhi'l-mercî'u ve'l-me'âb.

Temme'l-kitâbu's-sâlişi min kütübî'l-*Ķānûn*'i ve hüve âhîrû'l-kelâmi mine'l-kütübî'l-cüz'iyyeti'l-vâkı'ati fî-küllî 'udvin 'udvin ve lillâhî'l-ĥam-dü dâimen keşîren keşîren mütevâliyen.⁴⁵⁰ [453b]

450 İşbu mütercim-i dâî Muştafâ Tokadî ĥitâm-ı kelâmında muşannif-i mütekel-limi rahmet ile yâd ve fâtiĥa-i şerîfe ile rûhunu şâd eyledikten sonra zebân-ı sühâna küşâd verip der ki o cenâb-ı üstâd-ı ecell ve bâhişü'l-mebâhiş Ebû 'Alî b. Sînâ mu'allim-i sâliş ĥadretlerinin fenn-i tıbbda te'lîf ve taşnîf eylediği kütüb-i ĥamseyi muĥtevî olan *Ķānûn* nâm kitâbı ﴿فانظروا إلى آثار رحمة الله كيف يحيي الارض﴾ ﴿فانظروا إلى آثار رحمة الله كيف يحيي الارض﴾ nazm-ı kerîmiyle müşârûn ileyhâ olan ma'âniden bir ma'nâ olup ondan cereyân eden âb-ı ĥayât-ı çekîdelerine nâil olan cem'ân merdâ ve dil-i mürde şifâ-yâfte-i şĥĥat ü 'âfiyet oldukları müşâhed ü 'ayândır ĥuşûşân ĥâlen ĥitâmı ile teşerrûf ve intihâsî ile teberrük ve teyemmün olunan onun kitâb-ı sâlişi bir kitâb-ı 'azîzdir ki onun ĥazâin-i menâfîi envâ-ı cevâhir ile leb-rîz olmuştur velâkin o genc-i muĥkaffel ve ﴿وآتنا ما ان مفاتحه لتضوء بالعنبة إلى القوة﴾ vürûduna lâyiĥ ve maĥall olmakla onunla intifâ' ke-ĥarĥî'l-ĥatâd şa'b ve muĥteldir. Bi'l-cümle mervârîdi nâ-süfte ve süfte olanlarının dahi şukbeleri ĥareze-i Belĥîs şukbesi gibi mülteviye ve piçide olmakla onun nizâmında vâkıf olan şu'ubet 'adem-i raĥbete mü'eddî olduğunu 'ilm-i sâmilî muĥîĥ olduĥta nâzîmu mehâmîmi 'ibâd ve 'âmîrî'l-memâlik-ve'l-bilâd ve ĥâfilü meĥâfilü'l-ilmî ve'd-dirâset ve fârisü meydâdîni'd-rekâneti ve'l-firâset ve tîmîĥu meĥâmiĥi'z-zâtî ve'z-zamân ve şârifü'l-birri ilâ-maşârifü'l-iĥsân elâ ve hüve's-Sultân b. es-Sultân b. es-Sultân es-Sultân el-Gâzî Muştafâ Ĥân b. es-Sultân Ahmed Ĥân b. es-Sultân Mehmed Ĥân ĥalledallâhu mülkehu ve ebbede şaĥtanâtehu ve efâda 'ale'l-'âlemîne birrehu ve iĥsânehu ĥadretleri teysîren fî'l-meĥâd tercüme olunup o 'ilk-i nefisten ref-i kesâd ve teĥşîr-i revâc olunmasını murâd eyledikte o sultân-ı âsumân-rîfat ĥadretleri taraf-ı 'âlîlerinden pertev-âftâb-ı 'inâyet ile ĥâĥtan ref' olunan zerre-i bî-'itibâra müteveccih enfâs-ı kerîmâne-i âmirânelerini Cenâb-ı Ĥâlîĥu'n-nüfûs rûĥ-efzâ buyurup o emr-i müşkîli ona sehl ve âsân ve kitâb-ı sâliş tercümesi itmâmını "ke-remyetin min-gayri râmin" feyd ve iĥsân buyurdu. Fe'l-ĥamdü lillâhilleĥâ hedânâ li-hâzâ ve mâ künnâ li-neĥdiye levlâ en hedâ-nallâhu. Ve şallâllâhu ta'âlâ 'alâ-resûlîna'l-meb'ûsî dâciyen ilallâhî ve 'âlellezîne ma'âhu eşiddâu 'ale'l-küffârî ruĥamâu beynehum terâhum rukka'an sücceden ye-bteĥüne faĥdâu minallâhî ve 'alâ-e'immeti'd-dîn ve sâiri'l-'ulemâi ve ehli'l-yaĥî-ni ecma'în.

Allâhümme inne ĥâlifeteki hâzâ, ĥad naşara dîneke ve azhere şer'iate resûlike ve emere bi'l-ma'rûfî ve nehâ'ani'l-münkeri vesteyĥane ĥavleke ve le-zikrullâhî ekberü edde'l-emânâti ilâ ehlihâ ve neşere'l-emne fi'l-emâkini küllihâ berrihâ ve baĥrihâ ve ĥuzenihâ ve sehlihâ. Allâhümme'nşurhu naşran 'azîzen, veftâĥ lehu fethân mübînen ve eyyidhu fi'l-umûri küllihâ ve vefĥîĥu li-küllî'l-meber-râti diĥĥihâ ve cüllihâ, vec'alhu aĥsene mu'âşirin fi'l-evvelîne, vec'al lehu lisâne şıĥĥin fi'l-âĥîrin, vebĥa zürriyyâtihi'l-âliyete tentef'û minhe'l-berriyyete ve sed-dede men yüvâlihi ve zemmere men yurâdihi ve eyyede vüzerâehu ve 'ulemâehu,